



HADİSLERLE  
KUR'AN-I KERİM  
TEFSİRİ

İBN KESİR





HADİSLERLE  
KUR'AN-I KERÎM

TEFSÎRİ

İbn Kesîr

11

çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA

Marmara Üniversitesi İlâhiyat  
Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDRETTİN ÇETİNER

Marmara Üniversitesi İlâhiyat  
Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI

Divanyolu Klodfarer Cad. No: 16/1  
34400 Sultanahmet / İSTANBUL  
Tel: (0212) 516 20 80 - 81  
Fax: (0212) 516 20 82



مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

MÜ'MİNÜN SÜRESİ'NİN DEVÂMI,  
NÛR, FURKÂN, ŞUARÂ, NEML,  
KASAS ve ANKEBÛT SÛRELERİ

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

مؤمنون

## İÇİNDEKİLER

### MÜ'MİNÜN SÜRESİNİN DEVAMI

Rablârlardan Korkanlar .....	5651
Geçmiş Atalarına Uyanlar .....	5656
Her Şeyin Hâkimi .....	5664
Ölüm Gelince .....	5670
Sûr'a Üflendiği Gün .....	5672
Gerçek Hükümdâr .....	5678

### NÖR SÜRESİ

Zinâ Eden Erkek ve Zinâ Eden Kadın .....	5684
Zinâ İsnâd Edenler .....	5696
İslâm'da Zinâ Haddi .....	5704
Zinânın Ta'rifi .....	5706
a — Yasak Birleşim .....	5707
b — Temâs Kasdı .....	5725
Zinâ Suçunun Cezâsı .....	5727
a — Bekârlar İçin Zinânın Cezâsı .....	5730
b — Evliler İçin Zinânın Cezâsı .....	5733
İhsânın Türleri .....	5738
İhsânın Şartları .....	5738
Zinâ Fiilinin Delilleri .....	5741
1 — Şehâdet .....	5741
2 — İkrâr .....	5773
3 — Karineler .....	5779
4 — Liân .....	5780
Hadd Cezâsının Tatbiki .....	5780
Recm Cezâsının İnfâz Edilme Şekli .....	5783
Haddin İnfâzını Engelleyen Sebepler .....	5790
Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe'ye İftirâ .....	5791



Bilmeden Konuşanlar ... ..	5806
Mü'minlerin Arasında Kötülüğün Yayılmasını	
Arzu Edenler ... ..	5808
Af ve İhsân ... ..	5810
İftirâ Suçu ... ..	5812
İslâm'a Göre İftirâ Suçu ... ..	5815
İftirâ Suçunun Rükünleri ... ..	5820
İftirâ Edilenin Muhsan (İffetli, evli, temiz, mü'min)	
Olması ... ..	5830
Suç Kasdı ... ..	5834
İftirâ Dâvası ... ..	5836
İftirâ Suçunun Delilleri ... ..	5842
İftirâ Suçunun Cezası ... ..	5844
Kötü Kadınlar ve Kötü Erkekler ... ..	5847
Evlere Giriş Âdâbı ... ..	5849
Irzlarınızı Koruyun ... ..	5859
Evliliği Kolaylaştırın ... ..	5884
Göklerin ve Yerin Nûru ... ..	5896
Allah'ın Adının Anıldığı Ma'bedler ... ..	5926
Kafirlerin Yaptıkları ... ..	5934
Göklerin ve Yerin Mâliki ... ..	5937
Bulutlar Nasıl Meydana Gelir? ... ..	5942
Her Canlı Sudan Yaratılmıştır ... ..	5947
Allah'ın Hükmünden Kaçanlar ... ..	5952
Yeryüzünün Gerçek Sahipleri ... ..	5957
Gerçek Mü'minler ... ..	5971
Peygambere Karşı Edep Tavrı ... ..	5972

### FURKÂN SÜRESİ

Furkân ... ..	5979
Kâinattaki Engin Ölçü ve Plân ... ..	5982
Kur'an'a Uydurma Diyenler ... ..	5986
Peygamberlerin Beşeriyeti Mes'alesi ... ..	5995
O Gün ... ..	6002
Hidâyete Götüren ... ..	6005
Hız. Mûsâ ve Kardeşi ... ..	6009
Heveslerini Tanrılaştıranlar ... ..	6012
Allah'ı Bırakıp Başka Şeylere Tapanlar ... ..	6029
Gökteki Burçlar ... ..	6031
Rahmân'ın Kullarının Nitelikleri ... ..	6036

## ŞUARA SÜRESİ

Hız. Mûsâ ve Firavun'un Kavmi .....	6057
Ve İbrâhîm'in Haberi .....	6071
Cennet Müttakilerindir .....	6077
Nûh Kavmi .....	6079
Âd Kavmi .....	6082
Semûd Kavmi .....	6087
Lût Kavmi .....	6090
Eyke Halkı .....	6093
Bu Kur'an .....	6097
Ve Şâirler .....	6111

## NEML SÜRESİ

Apaçık Kitap .....	6122
Hız. Mûsâ ve Ailesi .....	6124
Hız. Dâvûd ve Süleymân .....	6127
Kuş Dili .....	6138
Semûd Kavmi ve Sâlih Peygamber .....	6157
Lût Kavmi .....	6161
Hâmdolsun Allah'a .....	6162
Söylenenler Başlarına Gelince .....	6176
O Gün .....	6181
Sûr'a Üfürüldüğünde .....	6183

## KASAS SÜRESİ

Hız. Mûsâ ile Firavun'un Haberi .....	6192
Hız. Mûsâ'nın Annesi .....	6194
Hız. Mûsâ Süreyi Doldurunca .....	6210
Allah Dilediğini Hidâyete Erdirir .....	6228
Refâhtan Şımaran Kasabalar .....	6230
Kârun Adında Biri .....	6239
Âhiret Yurdu .....	6246



## ANKEBÜT SÜRESİ

İmân ve İmtihân	6259
Hız. Nûh ve Kavmi	6267
Hız. İbrâhîm	6269
Yeryüzünün Tarihi	6272
Lût ve Kavmi	6282
Medyen Halkı	6285

## بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾  
وَالَّذِينَ هُمْ بِهِم لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى  
رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

57 — Muhakkak ki Rablarından korktukları için titreyenler,

58 — Rablarının âyetlerine inananlar,

59 — Rablarına şirk koşmayanlar,

60 — Ve Rablarına döneceklerinden kalbleri ürpererek vermeleri gerekenleri verenler,

61 — İşte onlar; hayırlarda yarışır ve o uğurda öne geçerler.

### Rablarından Korkanlar

Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Rablarından korktukları için titreyenler...» buyurur ki; onlar iyilikleri, imânları ve sâlih amel işlemeleri yanında Allah'tan korkarlar, Allah'ın onlar hakkındaki düzeninden kalbleri titrer. Nitekim Hasan el-Basrî şöyle diyor: Şüphesiz mü'min iyiliği ve Allah korkusunu; münâfık ise kötülüğü ve emniyyet hissini kendinde



toplamıştır. Allah Teâlâ burada «Rablarının (kevnî ve şer'î) âyetlerine inananlar.» buyururken, Hz. Meryem (Allah'ın selâmı onun üzerine olsun)den haber vererek şöyle buyurur: «Rablarının sözlerini ve kitâblarını tasdik etmişti.» (Tahrîm, 12). Hz. Meryem, olan her şeyin Allah'ın takdiri ve kazâsı ile olduğuna kesin olarak inanmıştır. Allah'ın kanun olarak koymuş olduğu şey şâyet bir emir ise sevdiği ve hoşnûd olduğu şeylerdendir. Eğer bir yasak ise bu Allah'ın hoşlanmadığı ve arzulamadığı şeylerdendir. Eğer o bir hayır ise muhakkak haktır. Nitekim Allah Teâlâ: «Ve Rablarına şirk koşmayanlar...» buyurur ki; onlar, Allah ile beraber O'nun gayısına tapınmazlar. Aksine O'nu birlerler, O'nun kendisinden başka ilâh olmayan Ehâd, Samed, Allah olduğunu bilirler. Yine bilirler ki O, bir arkadaş, bir oğul edinmemiştir. O'nun benzeri ve dengi yoktur.

«Ve Rablarına döneceklerinden kalbleri ürpererek vermeleri gerekenleri verenler.» Onlar bir ihsânda bulundukları zaman, kendilerinden kabul edilmeyeceği korkusu içindedirler. Zîrâ onlar, vermenin şartlarını yerine getirmekte kusûrlu davranmış olmalarından korkarlar. Bu; korkma ve ihtiyât kabîlindendir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Âdem'in... Hz. Âişe'den rivâyetinde o, şöyle demişti: Ey Allah'ın elçisi. «Kalbleri ürpererek vermeleri gerekenleri verenler.»; Allah'tan korkar olduğu halde hırsızlık yapan, zinâ eden ve içki içenler midir? Allah Rasulü şöyle buyurdu: Hayır ey Ebubekir'in kızı, Sıddık'ın kızı; fakat o, Allah'tan korkar olduğu halde namaz kılan, oruç tutan ve sadaka verendir. Tirmizî ve İbn Ebu Hâtim de hadîsi yukardakine benzer şekilde Mâlik İbn Miğvel'den rivâyet etmişlerdir. Onun lafzı şöyledir: Hayır, ey Sıddık'ın kızı; fakat onlar kendilerinden kabul olunmayacak diye korkarak namaz kılan, oruç tutan ve sadaka verenlerdir. İşte onlar, hayır işlerinde yarış ederler. Tirmizî der ki: Bu hadîs Abdurrahmân İbn Saîd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den isnâdı ile yukardakine benzer şekilde rivâyet edilmiştir. Bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Diğerleri bu âyeti: Korkar oldukları halde yaptıklarını yapanlar. anlamında olmak üzere ( و الذين يأتون ما أتوا قلوبهم وجلة ) şeklinde okumuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.)e kadar ulaştırılan merfû bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.)nün âyeti bu şekilde okuduğu da rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Cümah oğulları kölesi Ebu Halef'den rivâyetinde o, Ubeyd İbn Umeyr ile beraber Hz. Âişe —Allah ondan râzı olsun—nin yanına girmişti. Hz. Âişe: Merhabâ Ebu Âsım, bizi ziyâret etmekten veya bize müsâfir olmaktan— seni alıkoyan nedir? dedi. O: Seni usandırmaktan korkarım, diye cevap verdi. Bunu ya-



pacak değilsin, o halde niçin geldin? sorusuna karşı: Allah'ın kitâbından bir âyeti sormaya geldim. Allah Rasûlü (s.a.), o âyeti nasıl okurdu? dedi. Hz. Âişe: Hangi âyet? diye sordu, o «Vermeleri gerekenleri verenler.» şeklinde mi, yoksa «Yaptıklarını yapanlar.» şeklinde mi? dedi. Hz. Âişe: Sana sevimli olanı hangisidir? diye sordu, ben: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, onlardan birisi bana bütün dünyadan —veya dünyadan ve ondakilerden— daha sevimlidir, dedim. O hangisidir? diye sordu, «Yaptıklarını yapanlar.» şeklinde olanıdır, dedim. Allah Rasûlü (s.a.)'nın bu şekilde okuduğuna, bu şekilde nâzil olduğuna şehâdet ederim. Fakat lehçeler değişik değişik, dedi. Hadisin isnâdında bulunan Müslim el-Mekki ismindeki râvi zayıftır. Kurrâ-i Seb'a'nın cumhûru ve başkalarının kırâeti olan «Vermeleri gerekenleri verenler.» anlamındaki birinci kırâetin anlamı daha kuvvetlidir. Zîrâ Allah Teâlâ, hemen bunun arkasından: «İşte onlar; hayırlarda yarışır ve o uğurda öne geçerler.» buyarak, onları öne geçenlerden kılmıştır. Şâyet anlam, diğer okuyuşa göre olsaydı; onların öne geçenlerden olmayıp orta yolu tutanlar veya bu husûsta kusurlu olanlar olmaları mümkündü. Allah Teâlâ en iyi bilendir.

وَلَا تَكِلْفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدِينَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي  
 غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعُنَاقِ  
 إِذْ هُمْ يُجْحَرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْعَلُوا الْيَوْمَ لَنَا تُحْرُوتٌ ﴿٦٥﴾ فَكَانَتْ آيَاتِنَا تُنَلَّىٰ عَلَيْكُمْ  
 فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تُنْكَصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ سَامِرًا تَجْرُونَ ﴿٦٧﴾

62 — Biz, hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemeyiz. Katımızda gerçeği söyleyen bir kitâb vardır. Ve onlar aslâ haksızlığa uğratılmazlar.

63 — Hayır, onların kalbleri bundan habersizdir. Onların bundan başka da yapageldikleri işler vardır.

64 — En sonunda refâhla şımaranlarını azâbla yakaladığımız zaman hemen feryâd ederler.

65 — Feryâd etmeyin bugün. Doğrusu siz, katımızdan bir yardım görmezsiniz.

66 — Âyetlerimiz size okunuyordu da, siz ona arkanızı dönüyordunuz.



67 — Büyüklük taşıyor, gece ağzınıza geleni söylüyor-  
dunuz.

Allah Teâlâ, dünyada kullarına kanun olarak koyduklarında ada-  
letli olduğunu haber veriyor ki O, hiç bir nefse gücünün dışında bir  
şey yüklemeyiz. Kişiye ancak taşımaya güç yetirebileceği ve yerine getire-  
bileceğini yükler. Onları kıyâmet gününde, Kitâb-ı Mestûr'da farz kıl-  
mış olduğu amelleri ile hesâba çekecektir. Ondan hiç bir şeyi zâyî et-  
meyecektir. Bu sebeptendir ki: «Katımızda gerçeği söyleyen amellerin  
yazıldığı bir kitab vardır. Ve onlar aslâ haksızlığa uğratılmazlar.» bu-  
yurmuştur. Onların hayrından hiç bir şey eksiltilmez. Günâhlarına ge-  
lince; inanan kulları için onlardan bir çoğunu affedip bağışlayacaktır.  
Daha sonra Allah Teâlâ Kureyş müşrikleri ve kâfirleri inkâr sadedinde  
olmak üzere şöyle buyurur: «Hayır, onların kalbleri bundan (Allah'ın  
Rasûlü (s.a.)'ne indirmiş olduğu Kur'an'dan) habersizdir, (gaflettedir,  
sapıklıktadır.) Onların bundan başka yapageldikleri işler vardır.» Ha-  
kem İbn Ebân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre;  
onların «yapagelmekte oldukları bunun dışındaki günâhları»ndan şirk  
kastedilmektedir. Onlar bunu mutlakâ yapacaklardır. Mücâhid, Hasan  
ve bir çoklarından da bu açıklama rivâyet edilmiştir. Diğerleri ise «On-  
ların bundan başka da yapageldikleri işler vardır.» âyeti hakkında şöyle  
diyorlar: Onlar hakkında ölümlelerinden önce mutlakâ yapacakları kötü  
ameller yazılmış, takdir edilmiştir ki, haklarındaki azâb kelimesi ger-  
çekleşsin. Bu açıklamanın benzeri Mukâtil İbn Hayyân, Süddî ve Ab-  
durrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivâyet edilmiştir. Bu; açık, kuv-  
vetli ve güzel bir açıklamadır. Daha önce vermiş olduğumuz İbn Mes-  
ûd'un hadisinde şöyle buyuruluyor: Kendinden başka ilâh olmayan Al-  
lah'a yemin olsun ki; kişi, cennet ehlinin amelini işler. Tâ ki onunla  
cennet arasında bir kulaç kalıncaya kadar. Nihâyet Kitab onu geçer  
de, cehennem ehlinin amelini işler ve oraya girer.

«En sonunda refâhla şımaranlarını, (dünyada nimet içinde göne-  
nen mutlu kişileri) azâbla yakaladığımız; (Allah'ın azâbı, baskını ve  
intikâmı dünyada iken onların başına geldiği) zaman hemen feryâd  
ederler, (imdad dilerler).» Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyu-  
ruyor: «Nimet sâhibi olan o yalancıları Bana bırak. Ve onlara biraz  
mühlet ver. Muhakkak ki, katımızda ağır boyunduruklar ve cehennem  
var. Boğazı tıkayan bir yiyecek ve elim bir azâb var.» (Müzzemmil,  
11-13), «Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik. (o zaman) çılgılık-  
lar attılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» (Sâd, 3).

«Feryâd etmeyin bugün. Doğrusu siz, katımızdan bir yardım gör-  
mezsiniz.» İster feryâd edin, ister susun başınıza gelenden sizi elbette



kurtarmayacağız. Ondan uzaklaşma, kurtuluş ve ondan sığınacak bir yer yoktur. İş bitmiş, azâb vâcib olmuştur. Sonra Allah Teâlâ, onların en büyük günâhlarını zikredip şöyle buyurur: «Âyetlerimiz size okunuyordu da, siz ona arkanızı dönüyordunuz.» Siz çağırıldığınız zaman inâd ediyor, istendiğiniz zaman da imtinâ ediyordunuz. Bunun sebebi şudur: «Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm, Aliyy, Kebîr Allah'ındır.» (Ğâfir, 12). «Büyüklik taşıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.» âyetinin tefsirinde iki görüş vardır: Bunlardan birincisine göre; «Büyüklik taşıyordunuz.» kısmı, hakkı ve hak ehlini küçük görerek, ona karşı büyüklenerek haktan yüz çevirmeleri ve hakka tâbi olmamakta direnmeleri sırasındaki hallerini beyân etmektedir. Bu takdirde bu kısmın sonundaki zamîrden neyin kastedildiğinde üç görüş vardır: Birinci görüş bu zamîrin, Mekke'deki Harem'in yerini tuttuğudur. Onlar kötülenmişlerdir, çünkü geceleyin Haremde hezeyânlar savururlardı. İkincisine göre burada zamîr, Kur'an'ın yerini tutmaktadır. Zirâ onlar geceleyin konuşuyorlar, Kur'an hakkında hezeyânlar savuruyorlardı. «O sihirdir, o şiirdir, o kehânettir.» ve benzeri bâtil sözler sarf ediyorlardı. Üçüncü görüşe göre bu zamîr, Muhammed (s.a.)'in yerini tutmaktadır. Onlar gece sohbetlerinde fâsid, bozuk sözlerle Muhammed (s.a.)'i anıyorlar, onun şâir, veya kâhin, veya büyücü, veya yalancı, veya deli olduğuna dâir onun hakkında bâtil misâller veriyorlardı. Elbette bütün bunlar asılsızdır. Aksine o, Allah'ın kulu ve elçisidir. Allah onu onlara gâlib getirmiştir. Onları Harem'den bayağılaşmış ve zelif kılınmış bir halde çıkarmıştır.

«Büyüklik taşıyordunuz.» kısmından maksadın; Kâ'be ile büyükleniyordunuz, olduğu da söylenmiştir. Onlar Kâ'be ile iftihâr eder, onun dostları olduklarına inanırlardı. Halbuki hiç de onun dostları değildiler. Nitekim Neseî Sünen'inin tefsir bölümünde Ahmed İbn Süleymân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki o, şöyle demiştir: «Büyüklik taşıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.» âyeti nâzil olduğu zaman gece sohbeti kerîh görülmüştü. Çünkü müşrikler Kâ'be ile büyüklenirler ve: Biz onun ehliyiz, derlerdi. Büyükleniyorlar (Kâ'be ile iftihâr ediyorlar), yanında gece sohbetleri yapıyorlar ve fakat onu i'mâr etmiyor, hali üzere bırakıyorlardı. İbn Ebu Hâtim de yukarda özet olarak verdiğimiz bilgiyi uzunca vermiştir.

أَفَلَمْ يَذَرُوا الْقَوْلَ مَرْجَاءً هُمْ أَلَاَوَلَيْنَ هُمْ أَلَاَوَلَيْنَ (١٨) أَمْ لَهُمْ غَيْرُ رَسُولٍ فَهُمْ لَهُ

ttiğini,  
ldığını  
le Had-  
(a.s.) in  
lar on-  
r, bol  
anında  
r eden  
na uy-  
önder-  
diyor-  
ündeki  
gelmiş-  
ers çe-  
tükleri  
tuttu.»  
bir ka-  
a açık  
zgınlık  
birlik-  
makla  
lık on-  
geçir-  
n, yer-  
ı, ken-  
irüyen  
et gü-  
ğduk.»  
onun  
an hiç  
bette)  
rlandı.  
karşı-

ktadır  
etleri  
akala-  
n Cü-  
lama-  
asırga  
kavmi  
ti'dir.



مَكْرُونٌ ﴿٧١﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَكَثُرُوا لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوْ  
 اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ  
 ذِكْرِهِ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَبْرَ جَارِجٍ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ  
 لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَّا كُوفُونَ  
 ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلِجِنَّةِ طُغْيَانُهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾

68 — Söyleneni düşünmediler mi hiç? Yoksa onlara, daha önce geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?

69 — Yoksa peygamberlerini tanımadılar da onun için mi inkâr ediyorlar?

70 — Yahut; onda bir delilik var mı diyorlar? Hayır, o kendilerine hak ile gelmiştir. Ama, onların çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.

71 — Şâyet hak, onların heveslerine uysaydı; gökler, yer ve onlarda bulunanlar muhakkak bozulup giderdi. Hayır, Biz onlara kendi zikirlerini getirdik. Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.

72 — Yoksa sen, onlardan bir ücret mi istiyorsun? İşte Rabbinin ecri, daha hayırlıdır. Ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

73 — Aslında sen onları dosdoğru bir yola çağırıyorsun.

74 — Ama âhirete inanmayanlar, mutlakâ bu yoldan sapmaktadırlar.

75 — Şâyet Biz, onlara acısak ve başlarındaki sıkıntıyı gidersek yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlar.

#### Geçmiş Atalarına Uyanlar

Allah Teâlâ müşrikleri Kur'ân-ı Âzîm'i anlamadıkları, üzerinde düşünmedikleri ve ondan yüz çevirdikleri için kınıyor. Halbuki Allahın hiç bir peygambere daha mükemmelini ve daha şereflişini göndermemiş



olduğu bu kitab onlara tahsis edilmiştir. Özellikle câhiliyet devrinde ölmüş olan atalarına bir kitab ulaşmamış, onlara bir uyarıcı da gelmemiştir. Onlara yaraşan, Allah'ın kendilerine bahsetmiş olduğu bu nimete onu kabul etmek, şükrünü yerine getirmek, anlamaya çalışmak, gece-gündüz gereğince amel etmekle mukâbelede bulunmalarıydı. Nitekim onlardan İslâm'a giren ve Allah Rasûlü (s.a.) ne tâbi olan soylular böyle yapmışlardır. Allah onlardan hoşnûd olsun. «Söyleneni düşünmediler mi hiç?» âyeti hakkında Katâde der ki: O halde Allah'a yemin olsun ki kavim düşünmüş ve akletmiş olsaydılar, Kur'an'a Allah'a isyân olan şeylerden kendilerini alıkoyacak olanı bulurlardı. Halbuki onlar müteşâbih olanını almışlar ve işte o zaman helâk olmuşlardır.

Daha sonra Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerini inkâr sadedinde şöyle buyurur: «Yoksa peygamberlerini tanımadılar da onun için mi inkâr ediyorlar?» Onlar Muhammed'i, doğruluğunu, emîn oluşunu ve günâhsızlığını bilmediler mi? O, içlerinde bu vasıflarla yetişmişken bütün bunları inkâr edip bu konularda yalan söyleyebilirler mi? Bu sebeptendir ki Cafer İbn Ebu Tâlib (r.a.) Habeş kralı Necaşi'ye: Ey kral, şüphesiz Allah bize nesebini, doğruluğunu ve emîn oluşunu bildiğimiz bir elçi gönderdi, demiştir. Muğire İbn Şu'be de Mübâreze (savaş) sırasında Kısra'nın vekiline aynı şeyleri söylemiştir. Ebu Süfyân Sahr İbn Harb, Rum kralı Hirakl ve arkadaşları Hz. Peygamber (s.a.) in niteliklerini, nesebini, doğruluğunu ve emîn oluşunu sorduğunda ona aynı şeyleri söylemiştir. Halbuki onlar henüz müslüman olmamış kâfirler idiler. Bununla birlikte doğru söylemekten başka çâre bulamamışlar ve bunu itirâf etmişlerdir.

«Yâhut: Onda bir delilik var mı, diyorlar?» âyeti, müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.) hakkında söylemiş oldukları: Muhakkak o, Kur'an'ı kendiliğinden uyduruyor, veya onda bir delilik var ki ne söylediğini bilmiyor, demelerini hikâye etmekte ve onların Kur'an hakkında söylediklerinin bâtıl olduğunu bildikleri halde kalblerinin ona imân etmediğini haber vermektedir. Halbuki onlara, Allah Kelâmından güç yetiremeyecek ve karşı konulamayacak olanı gelmiştir. Kur'an, hem onlara ve hem de bütün yeryüzü halkına onun bir mislini getirmeleri çağrısında bulunmuş; buna güç yetirememişler ve ebediyyen de güç yetiremeyeceklerdir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Hayır, o kendilerine hak ile gelmiştir. Ama onların çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.» buyurmuştur.

Katâde der ki: Bana anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) bir adama rastlamış ve ona: Müslüman ol, demişti. Adam: Sen beni öyle bir işe dâvet ediyorsun ki, ben ondan hoşlanmıyorum, demişti. Hz. Pey-



gamber (s.a.): Hoşlanmasan bile, buyurdu. Yine bize anlatıldığına göre; o, bir adama rastlamış ve ona: Müslüman ol, buyurmuştu. Bu teklif ona zor ve ağır geldi. Hz. Peygamber ona: Ne dersin; sen sarp meşakkatli bir yolda olsaydın da yüzünü tanıdığın, nesebini bildiğin bir adama kavuşsaydın ve o seni geniş, kolay bir yola çağırılmış olsaydı, ona tâbi olur muydun? buyurdu. Adam; evet, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemin olsun ki, muhakkak sen o yoldan çok daha sarp ve meşakkatli olanındasın. Şüphesiz ben seni o durumda çağırılabilceğin yoldan daha da kolayına çağırmaktayım. Yine bize anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) bir adama rastlamış ve ona: Müslüman ol, buyurmuştu. Bu ona ağır ve zor gelince, Hz. Peygamber (s.a.) ona: Ne dersin; senin iki kölen olsa birisi sana bir haber verdiği zaman doğru söylese, kendisine bir şey emânet ettiğinde onu sana tevdi etse, bu mu sana daha sevimlidir, yoksa bir haber verdiği zaman yalan söyleyen, kendisine bir şey emânet ettiğinde ihânet eden mi? buyurmuştu. Adam: Bilakis bana bir haber verdiği zaman doğru söyleyen, kendisine bir şey emânet ettiğimde onu bana tevdi eden kölem bana daha sevimlidir, demişti. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: İşte Rabbinizin katında siz de böylesiniz.

«Şâyet hak, onların heveslerine uysaydı; gökler, yer ve onlarda bulunanlar muhakkak ki bozulup giderdi.» âyeti hakkında Mücâhid, Ebu Sâlih ve Süddî derler ki: Hak, Allah Teâlâ'dır. Şâyet Allah Teâlâ, onların gönüllerindeki heveslerine icâbet etse ve onlara uygun şekilde işleri düzenlemiş olsaydı, heveslerinin bozukluğu ve muhtelif oluşu sebebiyle gökler, yer ve onlarda bulunanlar bozulup giderdi. Nitekim Allah Teâlâ, onların şöyle dediklerini haber verir: «Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?» (Zuhruf, 31-32). Başka âyetlerde ise şöyle buyurmaktadır: «De ki: Eğer siz, Rabbinin rahmet hazinelerine sâhip olsaydınız, o zaman tükenir korkusuyla onları şaklardınız. Zâten insan pek cimridir.» (İsrâ, 100), «Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı, onlar insanlara bir çekirdek parçası bile vermezlerdi.» (Nisâ, 53). Bütün bunlardan ortaya çıkıyor ki; kullar âcizdir, görüşleri ve hevesleri muhtelif, bütün sıfatlarında, sözlerinde, fiillerinde, kanun koymasında, takdîrinde ve yaratıklarını düzenleyip idâre etmede Allah Teâlâ en kâmil olandır, yücedir, kudsaldır, O'ndan başka tanrı, O'nun dışında Rab yoktur.

«Hayır, Biz onlara zikirlerini getirdik.» âyetinde, Kur'an kasdedilmektedir. «Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.» «Yoksa sen, onlardan bir ücret mi istiyorsun?» âyetindeki ( خراج ) kelimesini, Hâsan; ücret olarak, Katâde; ayak kirâsı ve mükâfat olarak, anlamışlardır. «İşte Rabbinin ecir, daha hayırlıdır.» Sen onları hidâyete çağır-

man ka  
bir şey  
lemekte  
dır: «D  
ancak  
ret iste  
ğilim.»  
giden k  
adam k  
lere uy  
mişlerd

«A  
inanma  
ki: Biz  
sûlü (s  
ğeri ba  
adam  
nun ve  
başına  
tur. O  
miş bir  
ra göt  
götürü  
semizle  
havuz  
ğil mi  
daha  
uyun,  
olalım  
lm, o

H  
tâb (r  
sizin  
diyoru  
bi on  
başına  
gelirs  
cı bir  
zin h  
mim,  
sonra



man karşılığında onlardan ne bir ücret, ne bir mükâfât ne de başka bir şey istememektesin. Aksine sen bunda, Allah katında bol sevâbı dilemekte beklemektesin. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «De ki: Sizden bir ücret istersem eğer o sizin olsun. Benim ücretim ancak Allah'a aittir.» (Sebe', 47), «De ki: Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben, kendiliğinden bir şey iddiâ edenlerden de değilim.» (Sâd, 86), «De ki: Ben sizden buna karşılık; akrabâlıkta sev-giden başka bir ücret istemem.» (Şûrâ, 23), «Şehrin öte başından bir adamı koşarak geldi, şöyle dedi: Ey kavmim, gönderilmiş bulunan elçilere uyun. Sizden bir ücret istemeyenlere uyun. Onlar hidâyete erdirilmişlerdir.» (Yâsin, 20-21).

«Aslında sen, onları dosdoğru bir yola çağırıyorsun. Ama âhirete inanmayanlar, mutlakâ bu yoldan sapmaktadırlar.» İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... İbn Abbâs'tan rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.)nün rû'yâsında ona iki melek gelmiş, birisi ayakucuna, diğeri başucuna oturmuş. Ayakucuna oturanı başucunda oturanına: Şu adam ve ümmetine bir misâl ver, demiş de öteki şöyle anlatmış: Bunun ve ümmetinin misâli şudur ki yolculukta olan bir kavim bir çölün başına ulaşırlar. Yanlarında çölü geçecekleri ve dönecekleri azıkları yoktur. Onlar bu durumda iken birden onlara çizgili kumaştan elbise giymiş bir adam gelir ve: Sizi otlu, yemyeşil bahçelere ve su dolu havuzlara götürsem, bana uyar mısınız? diye sorar. Onlar; evet, deyince onları götürür ve otlu bahçelere, su dolu havuzlara iletir. Yerler, içerler ve semizlerler. Onlara: Ben sizi şu halde bulup; sizi otlu bahçelere, su dolu havuzlara götürsem bana uyar mısınız dedim de, bana uymuştunuz değil mi der. Onlar; evet sana uymuştuk, derler. Sizin önünüzde bundan daha otlu bahçeler, bundan daha dolu havuzlar var; bana tâbi olun, uyun, der. Bir grup: Allah'a yemin olsun ki doğru söylüyor, ona tâbi olalım, derler. Diğer bir grup ta: Biz bundan hoşnûduz, burada kalalım, derler.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî der ki: Bize Züheyr'in... Ömer İbn Hat-tâb (r.a.)dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben sizin kuşaklarınızdan tutmuş, ateşten bana gelin, ateşten bana gelin diyorum; siz beni altederek kelebek ve çekirgelerin ateşe atıldıkları gibi ona atılıyorsunuz. Neredeyse kuşaklarınızı bırakıvereceğim. Havuz başında ben sizin önderinizim. Siz bana, toplu olarak ve dağınık halde gelirsiniz. Sizi yüzlerinizle ve isimlerinizle kişinin develeri içinde yabancı bir deveyi tanıdığı gibi tanırım. Siz sağa ve sola götürülürsünüz. Sizin hakkınızda âlemlerin Rabbına münâcâtta bulunur ve: Rabbim kavmim, Rabbim ümmetim, derim. Ey Muhammed, şüphesiz sen, senden sonra onların neler ihdâs ettiklerini bilmiyorsun. Muhakkak onlar sen-



شُرُون  
لَوَامِلَ  
لَقَدْ

76  
yine c  
mazla  
77  
da şa  
78

O'dur  
79  
huzûr

80  
birbir  
düşür

81  
82  
gını o

83  
nunla  
bir ş

Al  
dik. (İ  
yun e  
çevirm  
yun e  
ka bir  
mız g  
mış, ş  
Ebu H  
göre;

den sonra arkalarına dönüp gittiler, denir. Kıyâmet günü sizden birisi meleyen bir koyunu sırtlamış halde gelirken tanıyacağım. Ey Muhammed, Ey Muhammed, diye nidâ edecek de ben: Senin hakkında elimden bir şey gelmez, ben tebliğ ettim, diyeceğim. Sizden birini tanıyacağım, kıyâmet günü bağırarak bir deveyi sırtlamış geliyor ve: Ey Muhammed, ey Muhammed, diyor. Ben senin için bir şeye sâhib değilim, ben tebliğ ettim, diyeceğim. Sizden birini kışneyen bir kısrağı taşıyarak kıyâmet günü gelirken tanıyacağım. Ey Muhammed, ey Muhammed, diye nidâ edecek de ben: (Senin hakkında) herhangi bir şeye sâhib değilim. Ben tebliğ etmişim, diyeceğim. Kıyâmet günü deriden bir kırbağı taşıyarak gelen sizden birini tanıyacağım. Ey Muhammed, ey Muhammed, diye nidâ edecek de, ben: Senin için herhangi bir şeye sâhib değilim, tebliğ etmişim, diyeceğim. Ali İbn el-Medîni der ki: Bu, isnâdı hasen bir hadîstir. Şu kadar var ki hadisin isnâdındaki Hafs İbn Humeyd meçhûldür. Yâkûb İbn Abdullah el-Eş'arî'den başka ondan rivâyet edeni bilmiyorum. Ben de derim ki: Bilakis ondan Eş'as İbn İshâk da hadîs rivâyet etmiştir. Yahyâ İbn Maîn onun hakkında; sâlihtir, demiş, Neseî ve İbn Hibbân güvenilir kabul etmişlerdir.

«Şâyet biz, onlara acısak ve başlarındaki sıkıntıyı gidersek yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlar.» âyetinde Allah Teâlâ, onların küfürlerinde ne kadar sert ve katı olduklarını haber verir. Şâyet Allah Teâlâ onların illetlerini gidermiş ve onlara Kur'an'ı anlama imkânı vermiş dahi olsaydı; onlar Kur'an'a boyun eğmezler, küfürlerinde, inâdlarında ve azgınlıklarında devâm ederlerdi. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Şâyet Allah onlarda bir hayır görseydi; onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı; yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.» (Enfâl, 23), «Bir görsen; ateşin başında durdukları: Keşki geri döndürülseydik ve Rabbimizin âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır. Ve dediler ki: Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ve biz dirilecek değiliz.» (En'âm, 27-29). Bu, Allah Teâlâ'nın vukû bulmayan bir şeyin, şâyet meydana gelmiş olsaydı nasıl olacağını bilmesi kabîlindendir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dehhâk der ki: Kur'an'da başında ( لَوْ ) edatı bulunan her şey ebediyen vukû bulmayacak, olmayacak şeylerdendir.

وَلَقَدْ أَخَذْنَا مَاهِدًا بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبَابًا  
ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذْ أَمْرٌ فِيهِمْ يُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ



وَالْأَقْدَةُ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُخَوِّمُتُّ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالُوا لَوْلَا نُنَزِّلُ الْآيَاتِ ﴿٨١﴾ قَالُوا إِنْ دَامَتْ سَنَاتُنَا وَكُنَّا غَائِبًا عَنِ الْمَعْيَةِ إِنَّا نَالِيعُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

76 — Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. Ama yine de Rablarına boyun eğmediler. Onlar, yalvarıp yakarmazlar.

77 — Sonunda onlara şiddetli bir azâb kapısı açtığımızda şaşkına dönüp ümitsiz kalıverdiler.

78 — Sizin için kulaklar, gözler ve kalbler var eden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz.

79 — Sizi yeryüzünde yaratıp türeten O'dur. Ve O'nun huzûrunda toplanacaksınız.

80 — Diriltlen de, öldüren de O'dur. Geceyle gündüzün birbiri ardı sıra gelmesi de, O'nun emrine bağlıdır. Hâlâ düşünmez misiniz?

81 — Hayır, onlar yine de öncekilerin dediklerini derler.

82 — Onlar demişlerdi ki: Ölüp te toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi diriltileceğiz?

83 — Andolsun ki biz, ve daha önce de atalarımız bununla tehdid edilmişti. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. (Musibetlerle ve zorluklarla denedik.) Ama yine de Rablarına boyun eğmediler.» Bu, onları içinde bulundukları küfür ve muhâlefetten çevirmedi, bilakis sapıklık ve azgınlıklarında devâm ettiler. Allah'a boyun eğmediler. «Onlar (Allah'a duâ edip) yalvarıp yakarmazlar.» Başka bir âyette şöyle buyrulur: «Onlar, hiç değilse kendilerine bir azâbımız geldiği zaman; yalvarmalı değiller miydi? Fakat kalbleri katılaştı, şeytân da onlara yaptıklarını süsleyip püslemişti.» (En'âm, 43). İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn el-Hüseyn'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Ebu Süfyân, Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve: Ey



Muhammed, Allah ve akrabâlık aşkına (bize merhamet et) biz yün ve kandan yapılmış yiyecekler yedik, dedi. Bununla kıtlıktan ötürü yün ve kan yemek zorunda kaldıklarını ifâde etmek istiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. Ama yine de Rablarına boyun eğmediler. Onlar, yalvarıp yakarmazlar.» âyetini indirdi. Hadisi Neseî de Muhammed İbn Akil'den, o Ali İbn Hüseyin'den, o da babasından rivâyet etmiştir. Bu hadisin aslı, Buhârî ve Müslim'de mevcûd olup buna göre Allah Rasûlü (s.a.) kendisine karşı durduklarında, isyân ettiklerinde Kureys'e bedduâ etmiş ve: Allah'ım, onlara karşı bana Yûsuf'un yedi kıtlık senesi gibi yedi sene ile yardım et, demişti. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin'in... Vehb İbn Ömer İbn Keysân'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Vehb İbn Münebbîh hapsolünmüştü. Oğullardan (gençlerden) birisi ona: Ey Ebu Abdullah, sana bir beyt şiir okumayayım mı? dedi. Vehb: Muhakkak biz, Allah'ın azâbından bir azâb içindeyiz. Allah Teâlâ: «Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. Ama yine de Rablarına boyun eğmediler. Onlar, yalvarıp yakarmazlar.» buyurur, dedi. Vehb peşpeşe (iftâr etmeksizin) üç gün oruç tuttu. Ona: Bu oruç da ne oluyor ey Ebu Abdullah? denildi de, şöyle cevabladı: Bizim için hapis icâd olundu. Biz de fazla ibâdeti icâd ettik.

«Sonunda onlara şiddetli bir azâb kapısı açtığımızda şaşkına dönüp ümitsiz kalıverdiler.» Sonunda Allah'ın emri ile kıyâmet onlara ansızın geliverdiğinde ve beklemedikleri Allah'ın azâbı onları yakalayiverdiğinde; işte o zaman her bir hayırdan, her türlü rahattan ümitlerini kestiler. Emelleri ve ümitleri kesiliverdi. Sonra Allah Teâlâ kullarına kulaklar, gözler, eşyâyı idrâk edecekleri, Allah'ın birliğine, O'nun dilediğini işleyen Fâil-i Muhtâr olduğuna delâlet eden kâinâtta âyetlere ibretle bakacakları akıllar, anlayışlar vermek sûretiyle onlara nimetini zikreder ve; «Ne de az şükrediyorsunuz.» buyurur. Size vermiş olduğu nimetlere karşı Allah'a şükürünüz ne kadar azdır. «Sen ne kadar hırs göstersen de, yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103).

Daha sonra Allah Teâlâ, yüce kudreti ve kahredici saltanatından haber verir. Yüce kudreti ve kahredici saltanatı ile yaratıkları yaratmış, yeryüzünün diğer yerlerinde cinsleri, dilleri ve nitelikleri değişik olarak onları halketmiştir. Sonra kıyâmet günü, belli günün toplantısı için onların ilklerini ve sonlarını toplayacak; onlardan ne bir küçüğü ne bir büyüğü, ne bir erkeği, ne bir dişi, ne bir azametli, haşmetli olanı, ne bir hakiri bırakmayacak ve ilk defa yarattığı gibi onları diriltecektir. Bu sebeptendir ki: çürümüş kemikleri diriltecek olan da, ümmetleri öldürecek olan da O'dur, buyurmuştur. «Geceyle gündüzün birbiri ardı sıra gelmesi de, O'nun emrine bağlıdır.» Bunlardan her bireri di-

ğerini is  
bir zama  
le buyru  
değildir.

«Hâ  
galabesi  
yun eğd  
Son

yeniden  
yır, onla  
Ölüp te  
riltileceğ  
ceğini u  
bununla  
ğildir.»  
uydurma  
verebile  
Teâlâ'nı  
mış ken  
tür, der  
züne dö  
feden ya  
tedir. K  
kemikle  
tecektir



84  
sanız  
85  
sınız?



ğerini ısrarla ta'kib eder. Devâmlı olarak birbirlerini ta'kib edip, hiç bir zaman yek diğerlerinden ayrılmazlar. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40).

«Hâlâ düşünmez misiniz?» Sizi Aziz ve Alim olan, her şeyin kahr u galabesi altında olduğu, her şeye gücü yeten ve her şeyin kendisine boyun eğdiği Allah'a ulaştıracak akıllarınız yok mu?

Sonra Allah Teâlâ, kendilerinden önceki yalanlayanlara benzeyen, yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerden haber vererek şöyle buyurur: «Hayır, onlar yine de öncekilerin dediklerini derler. Onlar demişlerdi ki: Ölüp te toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi diriltileceğiz?» Bununla, çürüdükten sonra diriltilmenin meydana geleceğini uzak buluyorlardı. «Andolsun ki biz, ve daha önce de atalarımız bununla tehdid edilmişti. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.» diyorlardı. Bunun muhal olduğunu, evvelkilerin kitaplarını ve uydurmalarını elde eden birinin, bunları onlardan naklederek haber verebileceğini kasediyorlardı. Onların bu inkâr ve yalanlamaları, Allah Teâlâ'nın onlardan haber verdiği şu sözlerine benzemektedir: «Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi? O, takdirde bu, zararlı bir dönüştür, derler. Doğrusu o, bir tek çığıktır ki, o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâziât, 11-14), «İnsan, kendisini gerçekten bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir düşman kesilmektedir. Kendi yaradılışını unutarak Bize bir misâl getirdi. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir.» (Yâsîn, 77-79).

قُلْ إِنَّا لَأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾  
قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾  
قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُخِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾  
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنِّي تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ إِنَّمَا هُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾

84 — De ki: Yer ve onda bulunanlar kimindir? Biliyor-sanız söyleyin.

85 — Allah'ındır, diyecekler. Öyleyse ibret almaz mısınız? de.



86 — De ki: Yedi göğün Rabbi ve yüce Arş'ın Rabbi kimdir?

87 — Allah'tır, diyecekler. Öyleyse sakınmaz mısınız? de.

88 — De ki: Her şeyin hükümrânlığı elinde olan, barındıran, ama barındırılmaya aslâ muhtâç olmayan kimdir?

89 — Allah'tır, diyecekler. Öyleyse nasıl aldanıyorsunuz? de.

90 — Hayır, Biz onlara gerçeği getirdik. Ama onlar muhakkak yalancıdırlar.

### Her Şeyin Hâkimi

Allah Teâlâ kendisinden başka ilâh olmadığına, ibâdetin tek ve ortağı olmaksızın sâdece O'na gerektiğine irşâd buyurmak üzere vahdâniyyetini, yaratmada, tasarruf ve hükümrânlıkta yegâne olduğunu kalblere yerleştiriyor. Bu sebeptendir ki Allah'ın Rab olduğunu, Rablıkta O'nun ortağı olmadığını itirâf eden bununla birlikte tanrılıkta O'nunla birlikte ortaklar koşan, tapındıklarının hiç bir şey yaratmadığını, bir şeye sâhip olmadığını, hiç bir şeye hâkim olmadığını itirâf etmeleriyle birlikte Allah ile beraber O'ndan başkasına tapınan, bu ortaklara tapınmalarının kendilerini Allah'a yaklaştıracığı inancında olan müşriklere Rasûlü (s.a.)nün şöyle demesini emrediyor. «De ki: Yer ve onda bulunanlar kimindir? (Yeryüzünü ve ondaki hayvanları, bitkileri, meyveleri ve diğer yaratık çeşitlerini yaratan ve onların mâliki olan kimdir?) Biliyorsanız söyleyin. Allah'ındır, diyecekler. (Sana bütün bunların tek ve ortağı olmayan Allah'ın olduğunu itirâf edeceklerdir. Durum böyle olunca) Öyleyse (ibâdetin bir başkasına değil de, sâdece yaratıcı, rızık vericiye yarattığı husûsunda) ibret almaz mısınız? de.»

«De ki: Yedi göğün Rabbi ve yüce Arş'ın Rabbi kimdir?» İçindeki parlak yıldızlarla, gökyüzünün diğer yerlerinde ve yönlerindeki Allah'a boyun eğen meleklerle birlikte ulvî âlemi yaratan kimdir? Yüce Arş'ın Rabbi kimdir? Burada yüce Arş ile kastedilen, yaratıkların tavanı olan yüce Arş'tır. Nitekim Ebu Dâvûd'un rivâyet ettiği Allah Rasûlü (s.a.)'nden nakledilen bir hadiste o: Allah'ın şânı şundan daha yücedir, muhakkak ki O'nun semâları üzerinde Arş'ı şöyledir, buyurmuş ve eli ile kubbe gibi bir işâret yapmıştır. Diğer bir hadiste şöyle buyrulur: Yedi gök, yedi kat yeryüzü ve ondakilerle ikisi arasındakiler Kürsi'ye göre

çöle at  
deki o  
bir yö  
dur. Y  
Abbâs  
liğinde  
yüzü A  
Gökler  
Ebu H  
şöyle o  
Arş'ın  
lef'ten

B  
lügü  
buyrul  
nişlik  
kendin  
söylen  
düz yo

«A  
O'nun  
halde  
sebebi  
lah İb  
adlı k  
yetind  
de, bi  
da ko  
kim y  
demiş  
kadın  
yine A  
na ka  
sormu  
kadın  
bir şâ  
olmuş  
nakle  
nakle  
el-Me  
hakki



çöle atılmış bir halka gibidir. Kürsî ve ondakiler de Arş'a nisbetle o çöldeki o halka gibidir. Bunun içindir ki Selef'ten birisi şöyle diyor: Arş'ın bir yönden diğer yöne iki kutru arasındaki mesâfe elli bin senelik yoldur. Yedinci kat yeryüzünden yüksekliği de, elli bin yıllık yoldur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk: Arş'a Arş isminin verilmesi onun yüksekliğindendir, demiştir. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyetle A'meş: Gökler ve yeryüzü Arş'da gökle yer arasında asılmış bir kandil gibidir, der. Mücâhid: Gökler ve yeryüzü Arş'da ancak çölde bir halka gibidir, demiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Alâ İbn Sâlim... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki o, şöyle demiştir: «Arş'ın ölçüsünü hiç kimse bilemez. Bir rivâyette ise: Arş'ın ölçüsünü Allah'tan başka hiç kimse takdir edemez, demiştir. Selef'ten birisi, Arş'ın kırmızı yâkuttan olduğunu söyler.

Burada: «Yüce Arş'ın Rabbi.» buyurulmuş ve bu yücelikle büyüklüğü kastedilmiştir. Sürenin sonunda da: «O, yüce Arş'ın Rabbidir.» buyrulur ki, orada Arş'ın güzelliği kastedilmektedir. Böylece Arş, genişlik ve yüceliğinde azamet sıfatıyla göz kamaştırıcı güzellik sıfatını kendinde toplamıştır. Buna istinâden Arş'ın kırmızı yâkuttan olduğu söylenmiştir. İbn Mes'ûd der ki: Şüphesiz Rabbiniz katında, gece ve gündüz yoktur. Arş'ın nûru O'nun yüzünün nûrundandır.

«Allah'tır, diyecekler. Öyleyse sakınmaz mısınız? de.» Mâdem ki O'nun, göklerin ve yüce Arş'ın Rabbi olduğunu itirâf ediyorsunuz; o halde O'nunla birlikte başkasına ibâdet etmeniz ve O'na şirk koşmanız sebebiyle O'nun azâbından korkup sakınmaz mısınız? Ebu Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünya el-Kuraşî «et-Tefekkür ve'l-İ'tibâr» adlı kitâbında der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... İbn Ömer'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) çok kere câhiliye devrinde, bir dağ başında yaşayan bir kadından bahsederdi. Bu kadının yanında koyunlarını otlatan bir oğlu varmış. Oğlu ona: Ey anneciğim, seni kim yarattı, diye sormuş da o: Allah, demiş. Peki babamı kim yarattı? demiş, kadın: Allah, demiş. Çocuk: Peki beni kim yarattı? diye sormuş, kadın yine; Allah, demiş. Çocuğun: Göğü kim yarattı? sorusuna kadın, yine Allah cevabını vermiş. Onun: Peki yeryüzünü kim yarattı? sorusuna kadın, Allah cevabını vermiş. Çocuk: Peki dağları kim yarattı? diye sormuş, kadın Allah cevabını vermiş. Koyunları kim yarattı? sorusuna kadın; Allah, cevabını verince çocuk: Muhakkak ben, Allah için yüce bir şân işitiyorum, demiş, sonra kendini dağdan atmış ve parça parça olmuş. İbn Ömer der ki: Allah Rasûlü (s.a.) bize bu hadisi defalarca nakletti. Abdullah İbn Dînâr ise: İbn Ömer bu hadisi bir çok kere bize nakletti, demiştir. Ben de derim ki: Bu hadisin isnâdında İmâm Ali İbn el-Medîni'nin babası olan Abdullah İbn Ca'fer el-Medîni vardır ve onun hakkında konuşulmuştur. En doğrusunu Allah bilir.





91  
likte  
yarat  
şırlar  
92  
tuklar

AL  
bir ort  
memiş  
her ilâ  
çalışır  
her bi  
mazdı.  
vi ve s  
Rahmâ  
ra şây  
rine üs

K  
şöyledi  
hareke  
yet bu  
de âci  
nı sebe  
hâldir.  
mesin  
dir. Şâ  
olan (m  
müm  
el-Vüc  
den üs  
çocuk  
nezzeh

«C  
da, on  
taklar  
nezzeh

«De ki. Her şeyin hükümrânlığı elinde olan kimdir?» «Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın.» (Hûd, 56). Allah Rasûlü (s.a.): Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn olsun ki hayır, dermiş. En şidetli yemini ise: Kalbleri döndürene yemîn olsun ki hayır, şeklinde imiş. O, yegâne yaratıcı, mâlik ve tasarruf sâhibi olan Allah'tır. «Barındıran, ama barındırılmaya aslâ muhtâç olmayan kimdir? Eğer biliyorsanız.» Araplar içinde bir efendi olur da birisini barındırırsa onun civârında ahdi bozulmaz, ondan üstün olma gayreti ile onun aşağısında olan kim-selerin onun barındırdığı kimseyi barındırma hakkı olmazdı. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ: «Barındıran, ama barındırılmaya aslâ muhtâç olmayan O'dur.» buyurmuştur. O; kendisinden daha büyüğü olmayan, yaratma ve emir elinde olan, hükümünü değiştirecek, geciktirecek kimse olmayan, karşı durulup muhâlefet olunamayan, dilediği olan, dilemediği olmayan en yüce efendidir. Allah Teâlâ: «O; yaptığından sorumlu değildir, fakat onlar sorumludurlar.» (Enbiyâ, 23) buyurmuştur. Azametî, kibriyâsı, kahrı, gâlebesi, izzeti ve hikmeti ile O, yaptığından sorulmaz. Bütün yaratıklar ise yaptıklarından sorulacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Rabbına andolsun ki, onların hepsine birden mutlakâ soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» (Hicr, 92-93).

«Allah'tır diyecekler.» Barındıran, ama barındırılmaya aslâ muhtâç olmayan en yüce efendinin tek ve ortağı olmaksızın Allah olduğunu itirâf edeceklerdir. «Öyleyse nasıl aldanıyorsunuz de.» Bütün bunları bilip itirâf etmenizle birlikte Allah ile beraber bir başkasına ibâdet etmenizde nasıl oluyor da akıllarınız gidiveriyor? Sonra Allah Teâlâ: «Hayır, Biz onlara gerçeği getirdik.» buyurur ki bu, Allah'tan başka tanrı olmadığını bildirmektir. Biz buna delâlet eden sıhhatli, açık ve kesin deliller koyduk. «Ama onlar (Allah ile beraber bir başkasına tapınmalarında) muhakkak yalancıdırlar.» Onların buna delilleri de yoktur. Nitekim Allah Teâlâ Mü'minûn sûresinin sonunda: «Kim —hiçbir delil olmaksızın— başka bir tanrıya taparsa; onun hesâbı Rabbinin katındadır. Gerçek şu ki, kâfirler felâh bulmazlar.» (Mü'minûn, 117) buyurur. Müşrikler, kendilerini iftirâ ve sapıklığa götüren bir delilden dolayı bunları yapmakta değildirler. Bunu ancak şaşkın ve bilgisiz atalarına, geçmişlerine uymak sûretiyle yapmışlardır. Nitekim şu da onların sözlerindendir: «Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhruf, 23).

مَا تَخَافُ لَهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذْ أَذَىٰ كَذَّبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ



بَعْضُ سُجَّاتِ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَكَأَنِّي عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾

91 — Allah, hiç bir çocuk edinmemiştir ve O'nunla birlikte hiç bir ilâh da yoktur. Olsaydı, o zaman her ilâh, kendi yarattığını alıp götürür ve birbirinden üstün çıkmaya çalışırlardı. Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.

92 — O, görüleni de, görülmeeyeni de bilir. Onların koştukları ortaklardan çok yücedir.

Allah Teâlâ yüce zâtını, kendisinin bir çocuğu ve hükümrânlıkta bir ortağı olmaktan tenzih ederek buyurur ki: «Allah hiç bir çocuk edinmemiştir ve O'nunla birlikte hiç bir ilâh da yoktur. Olsaydı, o zaman her ilâh kendi yarattığını alıp götürür ve birbirinden üstün çıkmaya çalışırlardı.» Şâyet ilâhların teaddüdü farzedilmiş olsaydı, bunlardan her bireri yarattığını alıp götürürdü ve öylece varlıklar muntazam olmazdı. Halbuki görülen odur ki varlıklar muntazamdır, düzenlidir. Ulvî ve süflî âlemden her bireri birbirine kemâl derecesinde bağlıdır. «Sen, Rahmân'ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın.» (Mülk, 3). Sonra şâyet böyle olsaydı, onlardan her bireri diğerine zıd gitmek ve diğerine üstün gelmek ister de, biri diğerine üstün gelirdi.

Kelâmcılar bu anlamı delil-i temânu' olarak ifâde ederler. Özeti şöyledir: Şâyet iki ve daha fazla yaratıcı farzedilseydi, birisi bir cismin hareket ettirilmesini, diğeri hareket ettirilmemesini murâd ederdi. Şâyet bunlardan her birerinin murâdı meydana gelmemiş olsa her ikisi de âciz olurdu. Vâcib el-Vücûd ise aslâ âciz olamaz. Birbirine zıd olması sebebiyle ikisinin murâdlarının bir araya gelmesi ise mümteni', muhâldir. Bu muhâl olma durumu, ancak ilâhların teaddüdünün farz edilmesinden meydana gelmiştir ki, bu da (muhâl olanın sebebi de) muhâldir. Şâyet birinin değil de, ötekinin murâdı meydana gelmiş olsa; gâlib olan (irâdesi yerine gelen) vâcib el-Vücûddur, diğer mağlûb olan ise mümkündür. (Mümkün el-Vücûddur.) Zîrâ mağlûb olma durumu, vâcib el-Vücûd sıfatına yaraşmaz. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ: «Ve birbirinden üstün çıkmaya çalışırlardı. Allah, (bu haddi aşan zâlimlerin Allah'a çocuk veya ortak koşma iddiâlarıyla) onların nitelendirdiklerinden münezzehtir, yücedir.» buyurmuştur.

«O, görüleni de, görülmeeyeni de bilir.» Yaratıklardan gizli kalanı da, onların müşâhade ettiklerini de en iyi bilir. «Onların koştukları ortaklardan çok yücedir. Bu zâlim ve inkârcıların söylediklerinden münezzehtir, yücedir, mukaddestir.



قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيّ مَا يُوعَدُونَ ﴿١٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٤﴾ وَاَنَا عَلٰٓى اَنْ  
 تُرِيَّكَ مَا وَعَدْتُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿١٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّذِي هُوَ اَحْسَنُ السِّيَئَةِ ثُمَّ اَعْلَمْ بِمَا يَصِفُونَ ﴿١٦﴾  
 وَقُلْ رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِيْنِ ﴿١٧﴾ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّخْضَرُوْا ﴿١٨﴾

93 — De ki: Rabbım, onların tehdid olundukları şeyi bana mutlakâ göstereceksen,

94 — Rabbım, o zaman beni zâlimler gürûhunun içinde bulundurma.

95 — Biz, onlara va'dettiğimizi sana göstermeye elbette kâdiriz.

96 — Sen, kötülüğü en güzel ile sav. Onların nitelendirmekte olduklarını Biz çok daha iyi biliriz.

97 — Ve de ki: Rabbım, şeytanların kışkırtmalarından Sana sığınırım.

98 — Rabbım, onların huzûrumda bulunmalarından Sana sığınırım.

Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.)e, Allah'ın intikâmının inmesi sırasında şu duâyı etmesini emrediyor: «Rabbım, (ben görüp dururken onları eğer cezâlandırırsan) onların tehdid olundukları şeyi bana mutlakâ göstereceksen; o zaman beni zâlimler gürûhunun içinde bulundurma.» İmâm Ahmed ve Tirmizi'nin rivâyet etmiş olduğu ve Tirmizi'nin; sahihtir, dediği bir hadîste şöyle buyrulur: Rabbım, bir kavmin fitnesini murâd buyurduğun zaman, beni fitneye dūcâr kalmamış olarak kendi katına al, öldür.

Allah Teâlâ: «Biz, onlara va'dettiğimizi sana göstermeye elbette kâdiriz.» Şâyet dilemiş olsaydık; onların başına gelen belâ, musibet ve mihnetleri sana gösterirdik, buyurup; daha sonra insanlarla beraber olmada faydalı olacak panzehire işâret buyurur. Panzehir; kötülük yapanın aklını kendine çekebilmek için ve düşmanlığı dostluğa, öfkesi sevgiye dönsün diye kötülük yapana iyilik yapmaktır. Burada: «Sen, kötülüğü en güzel ile sav.» buyururken, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Sen fenâlığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi oluvermiş-



tir. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazza tadanlara vergidir.» (Fussilet, 34-35).

«Ve de ki: Rabbim, şeytânların kışkırtmalarından Sana sığınırım.» âyetinde Allah Teâlâ Rasûlüne, şeytânlardan kendisine sığınmasını emrediyor. Zîrâ onlarla birlikte çâreler fayda vermez, onlar aslâ iyiliğe kanıp yapacaklarından vazgeçmezler. Daha önce İstiâze'nin tefsirinde verdiğimiz üzere, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ edermiş: Taşlanmış şeytândan, şeytânın kışkırtmasından, üfürmesinden, işiten ve en iyi bilen Allah'a sığınırım. Allah Teâlâ: Rabbim, işlerimden hangisinde olursa olsun, onların huzurumda bulunmalarından Sana sığınırım, buyurmuş ve bu sebeple işlerin başlangıcında, Allah'ı anmakla emretmiştir. Zîrâ yeme içme, cimâ; boğazlama ve bunun dışındaki diğer işlere başlarken Allah'ı anmak şeytânları kovucudur. Ebu Dâvûd'un rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ edermiş: Allah'ım, bunaklıktan Sana sığınırım. Yıkılmadan (yıkıntı altında kalıp ölmeden ve) suda boğulmadan Sana sığınırım. Ölüm anında şeytânın beni sürçtürmesinden de Sana sığınırım.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivâyete göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) uyku sırasında korkudan (korunmak üzere) söylediği şu kelimeleri bize öğretirdi: Allah'ın ismiyle, Allah'ın gazabından, azâbından, kullarının kötülüklerinden, şeytânların kışkırtmalarından ve şeytânların huzûrumda bulunmalarından Allah'ın en mükemmel kelimelerine sığınırım. Râvî der ki: Abdullah İbn Amr bâliğ olmuş, erişkin çocuklarına uykuları esnâsında bunları söylemesini öğretirdi. Çocuklarından küçük olup ta ezberleyemeyenler içinse bu kelimeleri yazar ve onun boynuna asardı. Hadisi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî Muhammed İbn İshâk'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî; hasendir, ğaribdir, der.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

99 — Onlardan birine ölüm geldiği vakit der ki: Rabbim, beni geri döndür.

100 — Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve sâlih amel işlerim. Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır. Tek-



râr diriltilecekleri güne kadar arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.

### Ölüm Gelince

Allah Teâlâ kâfirlerden veya Allah'ın emirlerini uygulamada kusûrlu olanlardan ölüm halinde olan kimselerin, bu sıradaki sözlerini ve hayatı boyunca fâsîd olarak yaptığı şeyleri düzeltmek üzere, dünyaya dönmeyi isteyeceklerini haber verir ve buyurur ki: «Rabbim beni geri döndür. Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve sâlih amel işlerim.» der. Hayır. Allah Teâlâ bu kabilden olmak üzere başka âyetlerde şöyle buyurur: «Herhangi birinize ölüm gelip te: Rabbim, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de, sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size mülk olarak verdiğimizden infâk edin. Eceli gelince Allah, hiç bir nefsi geri bırakmaz. Ve Allah işlediklerinizden haberdârdır.» (Münâfikûn, 10-11), «İnsanları, kendilerine azâbın geleceği gün ile uyar, zulmedenler derler ki: Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere, tâbi olalım. Siz, daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?» (İbrâhîm, 44), «Onun te'vilinin geldiği gün; daha önce onu unutmuş olanlar derler ki: Gerçekten Rabbimizin elçileri bize hakkı getirmişti. Şimdi bize şefâat edecek var mı ki; şefâat etsin? Yahut geriye çevrilir miyiz ki, yapmış olduğumuzdan başkasını yapalım?» (A'râf, 53), «Suçluları Rablarının huzûrunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de, sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz, kesin olarak inandık, derken bir görsen.» (Secde, 12), «Bir görsen; ateşin başında durdukları; Keşki geri döndürülseydik ve Rabbimizin âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılırlarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 27-28), «Göreceksin ki, o zâlimler azâbı gördükleri zaman: Geri dönecek bir yol yok mu? diyeceklerdir.» (Şûrâ, 44), «Onlar da: Rabbımız bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de suçlarımızı itirâf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mı? derler. Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm, Aliyy Kebir Allah'ındır.» (Gâfir, 11-12), «Orada onlar bağırsırlar: Rabbımız bizi çıkar da, yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse (azâbı) tadınız. Zâlimler için bir

yard  
lerin  
arzo  
heri  
yaca  
deki  
icâb  
sâde  
lem  
Anca  
timâ  
mek  
Şâye  
söyle  
«Eğ  
cekle  
Ka'b  
beni  
işleri  
kend  
lah T  
Teâlâ  
diği  
nakle  
geri  
ve A  
olsun  
dönü  
çırma  
Kuvv  
sözür  
rivây  
ceher  
edeyi  
sana  
lır. O  
nün  
in ba  
ehlin  
simsi



yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37). Allah Teâlâ onların dönmek isteyeceklerini ve fakat ne ölüm halinde, ne mahşer günü, ne Cebbâr olan Allah'a arzolandukları vakit, ne cehenneme arzolandukları sırada ve ne de cehennem azâbının sıkıntıları içindelerken bu isteklerine icâbet olunmayacağını haber verir. «Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır.» âyetindeki (كَل) kelimesi; bir men'etme edâtıdır. Anlam: Onun istediğine icâbet etmeyiz ve bunu ondan kabul etmeyiz, şeklindedir. «Bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır.» âyeti hakkında Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Ölüm halinde olan her zâlim, mutlakâ bunu söyleyecektir. Ancak (كَل) kelimesinden sonraki kısmın bu edâtın illeti olması da ihtimâl dâhilindedir. Buna göre anlam şöyle olacaktır: Sâlih amel işlemek üzere geri dönmeyi istemesi, bir amel olmayıp sözden ibârettir. Şâyet geri çevrilmiş olsaydı dahi sâlih amel işlemez ve bu sözünde yalan söylemiş olurdu. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Eğer geri döndürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere dönerceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 28). Muhammed İbn Ka'b el-Kurazî der ki: «Onlardan birine ölüm geldiği vakit, Rabbim, beni geri döndür. Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve sâlih amel işlerim, der.» Cebbâr olan Allah Teâlâ da: «Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır.» buyurur. Gufre'nin kölesi Ömer İbn Abdullah der ki: Allah Teâlâ'nın (كَل) buyurduğunu işittiğin zaman bil ki burada Allah Teâlâ: Hayır, yalan söyledi, buyurmuştur. «Onlardan birine ölüm geldiği vakit...» âyeti hakkında Katâde, Alâ İbn Ziyâd'ın şöyle dediğini nakleder: Sizden birisi kendini, ölüm halinde bulunmuş da Rabbından geri döndürmesini istemiş ve Allah da bu isteğini kabul etmiş saysın ve Allah'a itâat olan işleri işlesin. Yine Katâde der ki: Allah'a yemin olsun ki o, ne âilesine ne kabilesine dönmeyi temennî ediyor. Fakat o, dönüp Allah'a itâat olan ameller işlemeyi temennî etmiştir. Fırsatı kaçırmış kâfirin umuduna bakın da Allah'a itâat olan amelleri işleyin. Kuvvet, ancak Allah iledir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den de bu sözün benzeri rivâyet edilmiştir.

Muhammed İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir: Kâfir kabrine konulduğu vakit cehennemde oturacağı yeri görür ve: Rabbim, beni geri çevir ki tevbe edeyim ve sâlih amel işleyeyim, der. Ona: Yaşatılmış olduğun sürece sana ömür verilmişti. Yaşamıştın, denilir. Kabri onun üzerine daraltılır. O yılan veya akrep sokmuş kimse gibidir. Uyur ve korkar. Yeryüzünün haşerâtı, yılanları ve akrepleri ona yönelirler. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Kabir ehlinden günahkâr olanlara yazıklar olsun. Kabirlerinde onların yanına simsiyah yılanlar girer. Bir yılan baş ucunda, bir yılan ayak ucundadır.



Ortasından bir araya gelinceye kadar onu kemirirler. İşte Allah Teâlâ'nın hakkında: «Tekrâr diriltilecekleri güne kadar arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.» buyurduğu Berzah'taki azâb budur. Ebu Sâlih ve başkaları, âyetteki (ورائهم) kelimesinin; ön, önlerinde, anlamında olduğunu söylerler. Mücâhid, Berzah'ın; dünya ve âhiret arasındaki engel olduğunu söyler. Muhammed İbn Kâ'b der ki: Berzah, dünya ile âhiret arasındır. Dünya halkından degiller ki yeyip içsinler, âhiret ehlinde degiller ki amelleri ile cezâlandırılınsınlar, amellerinin karşılığını görsünler. Ebu Sahr şöyle diyor: Berzah, kabirlerdir. Onlar ne dünyada ne de âhirettedirler. Onlar diriltilecekleri güne kadar kalacaklardır. «Arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.» âyetinde, zâlimlerden ölüm halinde olan bu kişilere, Berzah azâbı ile bir tehdid vardır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Arkalarından cehennem.» (Câsiye, 10), «Ve arkasından şiddetli bir azâb gelip çatacaktır.» (İbrâhîm, 17).

«Tekrâr diriltilecekleri güne kadar...» diriltme gününe kadar onun azâbı devâm edecektir. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur. Orada, yani yeryüzünde azâb görür halde devâm edecektir.

فَإِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ  
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِكُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَيْرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي  
جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارَ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾

101 — Sûr'a üflendiği zaman; o gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de sormazlar.

102 — Tartıları ağır gelenler; işte onlar, felâha ermiş olanların kendileridir.

103 — Kimin de tartıları hafif gelirse; işte onlar, kendilerine yazık edenlerdir, cehennemde ebedî kalırlar.

104 — Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırtıp kalır.

#### Sûr'a Üflendiği Gün

Kabirlerden kalkış için Sûr'a üfürülüp de, insanlar kabirlerden kalktıkları zaman aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Baba evlâ-

dına  
yakın  
10-11  
sanla  
nâhla  
bir si  
âyetle  
ve ba  
bir iş  
günde  
Kimin  
alsın,  
üzerin  
«O gü  
şey de  
rivâye  
İn  
İbn M  
yurmu  
sevind  
yâmet  
Müslin  
lah Ra

K  
veren  
In... H  
de o, ş  
ken işi  
sûlü (s  
da ver  
geçerli  
nizim.  
nim, d  
Neşeb  
İhdâs  
M  
ran m



dına acımaz, ona iltifât etmez. Allah Teâlâ başka bir âyette: «Hiç bir yakın bir yakına sormaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» (Meâric, 10-11) buyurur ki, akrabâ akrabâsını gördüğü zaman dünyada iken insanların kendisi için en kıymetlisi olduğu halde o gün belini büken günâhlar altında dahi görmüş olsa ona bir şey sormaz. Ona iltifât etmez, bir sivrisinek kanadı ağırlığı dahi onun yükünü taşıyivermez. Başka bir âyette şöyle buyrulur: «Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından. O gün herkesin kendine yeter bir işi vardır.» (Abese, 34-37). İbn Mes'ûd der ki; Kıyâmet günü olduğunda Allah Teâlâ, ilkleri ve sonları bir araya toplar, sonra bir münâdî: Kimin (dünyada iken) bir haksızlığa uğramışlığı varsa gelsin, hakkını alsın, diye nidâ eder. Küçük dahi olsa kişi babası, çocuğu veya hanımı üzerinde bir hakkı olur diye sevinir. Allah'ın kitâbında bunun tasdiki: «O gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de sormazlar.» âyetidir. İbn Mes'ûd'un bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed'in Hâşim oğulları kölesi Ebu Saîd kanalıyla... Misver İbn Mahranie (r.a.)den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.). şöyle buyurmuştur: Fâtîma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, onu sevindiren beni de sevindirir. Benim nesebim ve hısımlığım dışında kıyâmet günü şüphesiz nesebler kesilecektir. Bu hadisin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Misver'den rivâyetle mevcûd olup bu hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

فَإِنَّمَا ابْنَتِي بَعْضَةُ مِنِّي . يَرِئُنِي مَا رَبَّاهَا وَيُؤْذِنِي مَا آذَاهَا

Kızım benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, ona eziyet veren bana da eziyet verir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Âmir'in... Hamza İbn Ebu Saîd el-Hudri'den, onun da babasından rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.)nü şu minberde şöyle buyururken işittim: Birtakım kişilere ne oluyor ki onlar: Muhakkak Allah Rasûlü (s.a.)nün akrabâlığı kavmine fayda vermiyor, diyorlar. Hayır, fayda verir. Allah'a yemin olsun ki benim akrabâlığım, dünyada ve âhirette geçerlidir. Ey insanlar, muhakkak ben (Havz-ı Kevser'de sizin) önderinizim. Siz geldiğinizde bir adam: Ey Allah'ın elçisi, ben filân oğlu filânım, diyecek, kardeşi: Ben filân oğlu filânım, diyecek. Ben de onlara: Neseb yönünden ise; evet, tanıdım. Fakat siz, benden sonra öyle şeyler ihdâs ettiniz ki arkanızı dönüp dinden çıktınız, diyeceğim.

Mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'ın Müsned'inde ona kadar varan müteaddid kanallardan bize anlatıldığına göre; o, Hz. Ali İbn Ebu



Tâlib (r.a.)'in kızı Ümmü Gülsüm ile evlendiğinde şöyle demiştir: Allah'a yemin olsun ki benim evlenmeye ihtiyacım yoktur. Şu kadar var ki Allah Rasûlü (s.a.)'nü şöyle buyururken işittim: Her hısımlık ve akrabâlık muhakkak kıyâmet günü kesilecektir. Ancak benim akrabâlığım ve hısımlığım müstesinâ. Hadisi Taberani, Bezzâr, Heytem İbn Küleyb, Beyhaki ve «el-Muhtâra»da Hâfız Ziyâ (el-Makdisi) rivâyet etmişlerdir. Bize anlatıldığına göre Hz. Ömer, Ümmü Gülsüm'a bir ikrâm ve ta'zim olmak üzere kırk bin (dinâr) mehir vermiştir. Hâfız İbn Asâkir, Allah Rasûlü (s.a.)'nın kızı Zeyneb'in kocası Ebu'l-Âs İbn Rebi'nin hâl tercemesinde Ebu'l-Kâsım el-Begâvî kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benim nesebim (akrabâlığını) ve hısımlığım dışında kıyâmet günü her akrabâlık ve hısımlık kesilecektir. Yine aynı yerde İbn Asâkir, Ammâr İbn Seyf kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan merfu' olarak şu hadisi rivâyet ediyor: Ümmetimden sâdece cennette benimle beraber olacak kimselerle evlenme yoluyla akrabâ olmamı, yine sâdece cennette benimle beraber olacakların onlar içinden bana evlenme ile akrabâ olmalarını Rabbımdan istedim, bunu bana verdi. Aynı hadis Ammâr İbn Seyf kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan da rivâyet edilmiştir.

«Tartıları ağır gelenler; işte onlar, felâha ermiş olanların kendileridir.» Bir tane ile dahi olsa, iyilikleri kötülüklerinden ağır gelenlerdir bunlar. Açıklama İbn Abbâs'ındır. «İşte onlar, felâha ermiş olanların, (kazanan, ateşten kurtulan ve cennete konulanların) kendileridir.» İbn Abbâs der ki: Onlar; istediklerini elde etmiş, kaçmış olduklarının kötülüğünden kurtulmuş olan kimselerdir.

«Kimin de tartıları hafif, (kötülükleri iyiliklerinden ağır) gelirse; işte onlar, kendilerine yazık edenlerdir.» Kaybeden, helâk olan ve zarar eden bir alış-verişle dönen kimselerdir. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İsmâil İbn Ebu Hâris'in... Enes İbn Mâlik'den —Enes, hadisi merfû' olarak rivâyet ediyor— rivâyetinde şöyle buyrulur: Allah'ın terâzi ile görevlendirdiği bir melek vardır. Âdemoğlu getirilir ve terâzinin iki kefişi önünde durdurulur. Şâyet terâzisi (tartısı) ağır çekerse, melek yaratıkların duyacağı bir sesle: Filânca öyle bir mutlu oldu ki bundan sonra ebediyyen mutsuz olmayacak, diye nidâ eder. Eğer tartısı hafif gelmişse, yine bütün yaratıkların duyacağı bir sesle şöyle nidâ eder. Filânca öyle bir mutsuz oldu ki bundan sonra ebediyyen mutlu olmayacak. Hadisin isnâdı zayıf olup, isnâdda bulunan râvilerden Dâvûd İbn Muhber'in hadisi metrûktur. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Cehennemde ebedî kalırlar, (orada devâmlı kalacak olup, oradan ayrılmazlar.)» buyurmuştur. Allah Teâlâ burada: «Ateş onların yüzlerini yalar.» buyurmuştur. Başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Yüzlerini ateş

bürü  
dan  
bilse  
reyr  
muş  
onla  
kalm  
med  
sülü  
muş  
rivâ  
asık  
nalı  
kalın  
mey  
med  
Said  
buyu  
dağ  
dege  
rek'e

٢٤

siz

ti. S

doğ

ları  
büy  
lerin  
ze p



bürüyecektir.» (İbrâhîm, 50), «O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremeyecekleri zamanı keşki bilseler.» (Enbiya, 39). İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde şöyle buyurmuş: Cehennem ehli cehenneme sürüldüklerinde cehennemin alevleri onları karşılar, sonra bir alev onları yakıverir de üzerlerinde hiç bir et kalmaz ökçeleri üzerine düşüverir. İbn Merdûyeh'in Ahmed İbn Muhammed İbn Yahyâ kanalıyla... Ebu Derdâ (r.a.)dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) «Ateş onların yüzlerini yalar.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Bir alev onları yakar da, etleri topuklarına akar. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Dişleri sırtıp kalır.» âyetinde onların asık suratlı olacaklarının kasedildiğini söyler. Sevrî'nin Ebu İshâk kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde ise o, «Dişleri sırtıp kalır.» âyeti hakkında şöyle der: Yarısı yakılmış (dağlanmış), dişleri meydana çıkmış ve dudakları kasılmış kelleyi görmez misin. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ali İbn İshâk'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde şöyle buyurmuş: Dişlerinin sırtıp kalması ateşin çirkinleştirmesidir. Üst dudağı kasılır, tâ başının ortasına ulaşır. Alt dudağı sarkar, tâ göbeğine değer. Hadîsi Tirmizî, Süveyd İbn Nasr'dan, o da Abdullah İbn Mübârek'den rivâyet etmiştir. Tirmizî: Hasendir, ğaribdir, der.

أَلَمْ تَكُنْ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ عَلَيْنَا نَكَدُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾

105 — Âyetlerim size okunurken, onları yalanlayanlar siz değil miydiniz?

106 — Derler ki: Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk.

107 — Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrâr dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz.

Bu, Allah Teâlâ'nın cehennemlikleri (dünyada iken) işlemiş oldukları ve kendilerini bu helâke sürükleyen küfür, günâhlar, harâmlar ve büyük günâhlar sebebiyle azarlamasından ibârettir. Buyurur ki: «Âyetlerim size okunurken, onları yalanlayanlar siz değil miydiniz?» Ben size peygamberler gönderdim, kitâblar indirdim ve şüphelerinizi gider-



dim. Sizin artık delil olarak getireceğiniz bir huccetiniz kalmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Tâ ki peygamberler geldikten sonra, insanların Allah'a karşı huccetleri kalmasın.» (Nisâ, 165), «Biz bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15), «İçine her bir topluluk atıldığında bekçileri onlara sorarlar: Size bir uyarıcı gelmedi mi? Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve dedik ki: Allah hiç bir şey indirmemiştir. Siz büyük bir sapıklık içindesiniz, derler. Eğer kulak vermiş veya düşünmüş olsaydık, bu çılgın cehennemlikler arasında bulunmazdık, derler. Böylece günâhlarını itirâf ederler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashâbı.» (Mülk, 8-11). Bu sebeptedir ki: «Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk.» Evet, bizim aleyhimize huccet konulmuştu. Fakat biz ona boyun eğme ve tâbi olmaktan yüz çevirme bedbahtlığına uğramıştık. Sonunda ondan ayrılıp kaybettik ve ondan istifâde edemedik, derler.

Sonra şöyle derler: «Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrâr dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz.» Bizi dünya yurduna geri döndür. Eğer daha önce yaptıklarımıza dönecek olursak, işte o zaman biz zulmetmiş ve azâbı haketmiş kimseler oluruz. Allah Teâlâ onların şöyle diyeceklerini haber verir: «Biz suçlarımızı itirâf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mı? Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm, Aliyy Kebir Allah'ındır.» (Gâfir, 11-12) Artık onlar için çıkış yolu yoktur. Zirâ onlar, müminler Allah'ı birlediği zaman Allah'a ortak koşmuşlardır.

قَالَ اخْسِئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُوا ۝١٠٨ اِنَّ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا اَمَّا فَاغْفِرْ لَنَا  
وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ۝١٠٩ فَاتَّخَذَ نَوْمَهُمْ سَجْرًا حَتَّى اَنْسَوْا ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ  
تَضَلُّوْنَ ۝١١٠ اِنْ جَرَيْتُمْهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا لَئِنْ هُمْ اِلَّا الْفَٰرِثُونَ ۝١١١

108 — Buyurdu ki: Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.

109 — Çünkü kullarımdan bir zümre vardı ki, onlar: Rabbımız, inandık, artık bağışla bizi, merhamet et bize. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın, diyordu.

110 — Siz ise, onları alaya alıyordunuz. Öyle ki size



Benim zikrimi unutturdular. Ve siz, onlara hep gülüyordunuz.

111 — Sabrettiklerinden dolayı bugün onları mükâfâtlandırımdı. Doğrusu onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.

Kâfirler ateşten çıkmayı ve dünya'ya dönmeyi istedikleri zaman, Allah Teâlâ'nın onlara cevabı budur. «Yıkılıp gidin içerisine.» Orada zelîl, hakir, horlanmış, alçaltılmış olarak kalın. «Benimle konuşmayın.» Bu isteğinize bir daha dönmeyin. Zirâ Benim katımdan size (müsbet) bir cevap yoktur, buyuracaktır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi: «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» âyeti hakkında der ki: Bu, onların sözleri Allah'a ulaştığı zaman Rahmân'ın onlara olan sözüdür. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Cehennemlikler Mâlik'i çağıracaklar. Onlara kırk yıl cevap vermeyecek. Sonra onlara: Muhakkak siz (burada) kalıcısınız, diye cevap verecek. Allah'a yemin olsun ki onların çağırışları Mâlik'e ve Mâlik'in Rabbına çok hafif gelecek, tesiri olmayacak. Sonra Rablarına duâ edip: «Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk. Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrâr dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz.» diyecekler. Allah Teâlâ dünya süresinin iki katı kadar bir süre onlara cevâb vermeyecek, sonra cevap verip: «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» buyuracak. Allah'a yemin olsun ki onlar bundan sonra bir kelime dahi söyleyemeyecekler. (Onların söyleyecekleri tek şey) cehennem ateşi içinde soluklarını içlerine çekme ve dışarı salmadan ibâret olacaktır. Onların sesleri, merkeb seslerine benzetmiştir. Zirâ merkebin anırmasının evveli soluğunu içeri çekme, sonu ise dışarı salarak anırmadır. Yine İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Sinân kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o şöyle anlatmıştır: Allah Teâlâ cehennemden hiç kimsenin çıkmamasını murâd ettiğinde, onların yüzlerini ve renklerini değiştirir. Mü'minlerden birisi gelip şefâat etmek ister ve: Rabbim, (beni şefâatçı kıl, şefâatımı kabul buyur), der. Rab Teâlâ: Tanıdığın kimseyi çıkar, buyurur. O mü'min kişi gelir, bakar ve hiç kimseyi tanıyamaz da (onlardan birisi): Ben fi-lânım, der. Mü'min kişi: Ben seni tanımıyorum, der. İşte o zaman (cehennemdeki kişi): «Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrâr dönersek, doğrusu zulmetmiş oluruz.» der. O zaman Rab Teâlâ: «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» buyurur. Bunu söylediği zaman da, cehennem onların üzerine kapanır ve onlardan hiç bir beşer dışarı çıkamaz.

Daha sonra Allah Teâlâ onlara, dünyadaki günâhlarını ve inanan kullarıyla, dostlarıyla nasıl alay etmekte olduklarını hatırlatıp şöyle bu-



yurur: «Çünkü kullarımdan bir zümre vardı ki, onlar: Rabbımız, inandık, artık bağışla bizi, merhamet et bize. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısı, diyordu. Siz ise, onları alaya alıyordunuz. (Bana duâ etmeleri, Bana yakarmaları yüzünden onlarla alay ediyordunuz.) Öyle ki size Benim zikrimi unutturdular. (Onlara olan öfkeniz sizi, Beni unutmaya sürüklüyordu.) Ve siz, onlara, (yaptıklarına ve ibâdetlerine) hep gülüyordunuz.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyuruyor: «Doğrusu suç işlemiş olanlar, mü'minlere gülerlerdi. Yanlarından geçtiklerinde de birbirine göz kırparlardı.» (Mutaffifin, 29-30).

Allah Teâlâ dostlarını, sâlih kullarını nasıl mükâfâtlandıracağını haber verip şöyle buyurur: «(Sizin eziyetlerinize ve kendileriyle alay etmenize) sabrettiklerinden dolayı bugün onları mükâfâtlandırımdı. Doğrusu onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.» Onları mutluluğu, kurtuluşu, cenneti kazanan ve ateşten kurtulanlar kıldım.

قَالَ كَلِمَةٌ فِي الْأَرْضِ عَدَسَيْنِ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَيْسَ بِنَا وَلَا بِنَا وَلَا بِنَا  
قَالَ إِنْ لَيْسَ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ الْحَسْبُ أَنْتُمْ كُنْتُمْ عَشَا وَأَنْتُمْ لَنَا لَا  
تَرْجِعُونَ ﴿١١٥﴾ فَقَالَ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾

112 — Buyurdu ki: Yıl sayısı olarak yeryüzünde ne kadar kaldınız?

113 — Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor, derler.

114 — Buyurdu ki: Çok az bir süre kaldınız. Keşki bilseydiniz.

115 — Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeceğinizi mi sandınız?

116 — Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbidir.

#### Gerçek Hükümdâr

Allah Teâlâ dünyadaki kısa ömürlerinde, yegâne Allah'a itâat ve ibâdet etmemekle neleri kaybettiklerine, şu kısa dünya süresince sabretmiş olsalardı, Allah'tan korkan Allah'ın dostlarının kazandığı gibi kazanmış olacaklarına işâretle «Buyurur ki: Yıl sayısı olarak o yeryüzün-



de ne kadar kaldınız?» Dünyada ikâmetiniz ne kadar olmuştur? Onlar: «Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor.» derler. Buyurdu ki: Her halükârda çok az bir süre kaldınız. Keşki bilseydiniz. Fânî olanı bâkî olana tercihi etmez; kendiniz hakkında bu kötü tasarrufta bulunmaz, bu kısacık sürede Allah'ın öfkesine hak kazanmazdınız. Şâyet inananların yaptığı gibi Allah'a itâat ve ibâdetle sabretmiş olsaydınız, onların kazandığı gibi siz de kazanırdınız. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Safvân'dan rivâyetine göre; o, Eyfâ İbn Ebd el-Kelâî'yi insanlara hutbe okurken işitmiş. O, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ cennetlikleri cennete, cehennemlikleri cehenneme koyduğunda: Ey cennet halkı, yıl sayısı olarak, yeryüzünde ne kadar kaldınız? buyuracak. Onlar: «Bir gün veya daha az bir süre kaldık.» diyecekler. Bir gün veya daha az bir süre içinde ne güzel ticâret yaptınız: Rahmetimi, hoşnûdluğumu ve cennetimi (kazandınız). Orada ebedî olarak kalın, buyuracak. Sonra Cehennemliklere: Ey cehennem halkı, yeryüzünde kaç sene kaldınız? buyuracak. Onlar: «Bir gün veya daha az bir süre kaldık.» diyecekler. Bir gün veya daha az bir sürede ne kötü bir ticâret yaptınız. Ateşimi (cehennemi) ve öfkemi (kazandınız). Orada ebedî olarak kalın, buyuracak.

«Sizi boşuna yarattığımızı; (Bizim bir hikmetimiz, sizin bir mahsad ve irâdeniz olmaksızın boşuna yaratıldığınızı ve âhiret yurdunda) Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?» Başka bir âyette şöyle buyrulur: «İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?» (Kiyâme, 36). «Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir.» Bir şeyi boşuna yaratmaktan münezzeh ve mukaddestir. Gerçek hükümdâr olan Allah bundan münezzehdir. «Ondan başka hiç bir tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbidir.» Allah Teâlâ burada Arş'ı anmaktadır. Zîrâ Arş, bütün yaratıkların tavanıdır. Arş'ı «kerim olma» sıfatıyla nitelemiştir ki Arş, güzel görünüşlü ve çarpıcı güzellikle olan bir şekildedir. Allah Teâlâ Kerim sıfatını, buna benzer şekilde başka bir âyette şöyle zikretmektedir: «Orada her güzel türden çiftler yetiştirdik.» (Kâf, 7). İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin... Saîd İbn el-Âs âilesinden birisinden rivâyet etti ki o, şöyle anlatmıştır: Ömer İbn Abdülazîz son okuduğu hutbede Allah'a hamd etti, senâda bulundu sonra şöyle dedi: Muhakkak siz boş yere yaratılmış değilsiniz ve aslâ başıboş bırakılacak değilsiniz. Sizin için bir dönüş vardır ki, Allah Teâlâ orada aranızda hükmetmek ve aranızı ayırmak için inecektir. Allah'ın rahmetinden çıkmış, genişliği göklerle yer arası kadar olan cennetten mahrûm olmuş kişi mutlaka kaybetmiş, hüsrâna uğramıştır. Bilmez misiniz ki yarından; ancak bugün sakınan, korkan, bitip tükenecek olanı (dünyayı) bâkî olan mukâbili satan azı çok mukâbili, korkuyu emniyet mukâbili satan kimse



yarın emin olacaktır. Siz görmüyor musunuz ki helâk olanların soyundan gelmektesiniz. Sizden sonrakiler, hepiniz vârislerin en hayırlısına döndürülünceye kadar kalacak olanlardır. Sonra şüphesiz siz, her gün sabah-akşam (bazı kimseleri) uğurluyorsunuz ki; ömrünü geçirmiş süresini bitirmiştir. Nihâyet onu yeryüzünden bir çukurda kaybediyor, yatağı ve yastığı olmayan bir çukur içinde kaybedip bırakıyorsunuz. Sevdiklerinden ayrılmış, toprakla hemhâl olmuş, hesâbla karşı karşıya kalmıştır. Ameli mukâbili rehin kalmıştır. Terkettiklerinden müstağni, önce yaptıklarına muhtâttır. Ey Allah'ın kulları, Allah'ın ahidleri sona ermeden, size ölüm inmeden evvel Allah'tan sakının. Sonra Ömer İbn Abdülazîz ridâsının bir tarafını yüzüne koydu, ağladı ve etrafındakileri de ağlattı.

İbn Ebu Hâtîm der ki: Bize Yahyâ İbn Nasr el-Havlânî'nin... Haneş İbn Abdullah'dan rivâyetine göre, Abdullah İbn Mes'ûd cinnet getirmiş birisine rastlamış ve onun kulağına, sûrenin sonuna kadar olmak üzere: «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir...» âyetlerini okumuş ve o kişi iyileşmiş. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne anlatılmış da: Onun kulağına ne okudun? diye sormuş ve İbn Mes'ûd ne okuduğunu haber vermiş. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemin olsun ki yakîn sâhibi birisi bu âyeti bir dağa okusa dağ yerinden kayardı. Ebu Nuaym'ın Hâlid İbn Nizâr kanalıyla... İbrâhim İbn Hâris'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bizi bir seriyyeye göndermişti. Akşamladığımızda ve sabahladığımızda: «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?» dememizi emretti. Bu âyeti okuduk, ganimet aldık ve selâmette olduk. Yine İbn Ebu Hâtîm'in İshâk İbn Vehb el-Vâsıtî kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur: Gemilere bindikleri zaman ümmetimin suda boğulmaktan emin olmaları şu sözlerdir. Gerçek hükümdâr olan Allah'ın adıyla; «Onlar Allah'ı gereği gibi takdîr edemediler. Halbuki kıyâmet günü bütün yeryüzü, O'nun avucundadır. Ve gökler O'nun kudretiyle düzürmüş olacaktır. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» (Zümer, 67). «Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbim muhakkak Gafûr ve Rahîm'dir.» (Hûd, 41).

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾  
وَقُلْ رَبِّيَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

117 — Kim, —hiç bir delili olmaksızın— başka bir tanrıya taparsa; onun hesâbı Rabbının katındadır. Gerçek şu ki, kâfirler felâh bulamazlar.

118 — De ki: Rabbim, mağfiret et, merhamet et. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısısın.

Allah Teâlâ, Allah'a şirk koşanların sözlerine hiç bir delilleri olmadığını haber vererek, bir başkasını Allah'a ortak koşan ve O'nunla birlikte bir başkasına tapınanları tehditle şöyle buyurur: «Kim —hiç bir delili olmaksızın— Allah ile birlikte başka bir tanrıya taparsa; onun hesâbı Rabbının katındadır (ve Allah Teâlâ bunun üzerine onu hesâba çekecektir.) Gerçek şu ki, kâfirler felâh bulamazlar.» Kiyâmet günü Allah katında onlar için bir felâh ve bir kurtuluş yoktur. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) bir adama: Neye ibâdet ediyorsun? diye sormuştu. Adam: Allah'a, şuna ve şuna ibâdet ediyorum, deyip birtakım putları saymıştı. Allah Rasûlü (s.a.): Sana bir zarar gelip te duâ ettiğinde, hangisi senden o zararı savıp gideriyor? diye sordu, adam: Allah, diye cevapladı. Senin bir ihtiyâcın olup ta duâ ettiğinde, onlardan hangisi sana bu ihtiyâcını verir? sorusuna adam yine: Allah diye cevap verdi. Allah ile beraber bunlara ibâdet etmeye seni sevkeden nedir? sorusuna adam: Onunla birlikte bunlara ibâdetle ona şükretmek istedim. Yahut da ona gâlip gelineceğini sandım, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Siz biliyorsunuz, onlar bilmiyorlar, buyurdu. Müslüman olduktan sonra adam şöyle demiştir: Öyle bir adama kavuştum ki, bana hasım oldu (ve beni mağlûb etti). Bu kanaldan rivâyetinde hadîs mürseldir. Yukardakine benzer şekilde Ebu İsâ et-Tirmizî de, Câmi'inde mürned olarak İmrân İbn Husayn'dan, o babasından, o da Allah Rasûlü (s.a.)'nden rivâyet etmiştir.

«De ki: Rabbim, mağfiret et, merhamet et. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısısın.» âyeti, Allah Teâlâ'nın bu duâyâ bir irşâdından ibârettir. Mağfiret kelimesi, mutlak olarak anıldığı zaman anlamı; günâhı silme ve insanlardan örtme, gizlemedir. Rahmetin anlamı ise; kulu doğrultma, söz ve işlerinde ona tevfiik bahşetmedir.

## MÜ'MİNÜN SURESİNİN SONU





## NÛR SÜRESİ

(Medine'de Nâzil Olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَاهَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَشَهِيدٌ عَنْهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

Rahmân, Rahim olan Allah'ın adıyla.

1 — (Bu) indirip hükümlerinin (uygulanmasını) farz kıldığımız bir sûredir. Düşünüp öğüt alasınız diye onda apaçık âyetler indirdik.

2 — Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini husûsunda sizi bir acıma tutmasın. Mü'minlerden bir grup ta bunların azâbına şahid olsun.

### Zinâ Eden Erkek ve Zinâ Eden Kadın

Allah Teâlâ: «Bu, indirdiğimiz bir sûredir.» buyurur ki; bunda, ona itinâ göstermeye bir tenbîh vardır. Ancak bu, diğer sûrelere itinâ gösterilmeyecek anlamına gelmez.



Allah Teâlâ buyurur ki: Hükümlerinin uygulanmasını farz kıldığımız, helâli, harâmı, emri, yasağı ve cezâları açıkladığımız bir sûredir. Buhârî der ki: âyetteki ( فرضنا ) kelimesini «Râ» harfi üzerinde şedde olmaksızın okuyanlara göre anlam: Size ve sizden sonrakilere farz kıldığımız bir sûredir, şeklindedir.

«Düşünüp öğüt alasınız diye onda apaçık (açıklanmış) âyetler indirdik.» kavlinden sonra Allah Teâlâ: «Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.» buyurur. Bu âyette, zinâ edene verilecek cezânın hükmü vardır. Âlimler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Zinâ eden; ya evlenmemiş bekârdır veya üzerinden sahîh bir nikâh geçmiş evli, hür, bâliğ ve âkıldır. Eğer evlenmemiş bekâr ise onun cezası âyet-i kerime'de de beyân edildiği üzere yüz değnektir. Âlimlerin Cumhûruna göre buna bir de bir sene sürgün cezası eklenir. Ancak Ebu Hanîfe, —Allah ona rahmet eylesin— burada Cumhûra muhâlefetle sürgünün devlet başkanının görüşüne bağlı olduğunu; devlet başkanının dilerse sürgün edeceğini, dilerse sürgün etmeyeceğini söyler. Cumhûr'un bu husûstaki delili, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre ve Zeyd İbn Hâlid'den rivâyet edilen şu hâdis-i şerif'tir: İki Bedevî Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişlerdi. Onlardan birisi: Ey Allah'ın elçisi, oğlum şunun yanında ücretli bir işçi idi. Onun hanımı ile zinâ etmiş. Ben de oğlumun fidyesi olarak yüz koyun ve bir câriye verdim. İlim erbâbına sordum. Benim oğlumun cezasının yüz değnek ve bir sene sürgün olduğunu, bunun hanımının cezasının ise recm olduğunu söylediler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.):

لَا قِصِينَ بَيْنَكُمَا بَكْتَابِ اللَّهِ أَمَّا الْوَلِيدَةُ وَالنَّمْرُ فَرَدُّ عَلَيْكَ وَعَلَى ابْنِكَ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَرْبُ غَلامٍ  
وَأَمَّا أَنْتَ يَا أُنَيْسُ رَجُلٌ فَأَعْدُ عَلَى أَمْرَاءِ هَذَا فَارْجُهَا فَقَدْ عَلِمْنَا أَنْ نَيْسَ قَرَجَهَا

Aranızda Allah'ın Kitâbı ile hükmedeceğim: Cârîye ve koyunlar sana geri verilecek, oğluna yüz değnek vurulacak ve bir sene sürgün edilecek, buyurdu. Sonra birisine. Ey Üneys, şu adamın karısına git. (Eğer itirâf ederse) onu recmet, buyurdu. Adam kadına gitti ve onu recmetti. Bu hadis, zinâ eden erkek eğer evlenmemiş bekâr ise ona yüz değnek vurulmakla beraber sürgün edileceğine delâlet eder. Şâyet evli ise o da recmedilir. Nitekim İmâm Mâlik der ki: Bana İbn Şihâb... Ömer —Allah ondan râzı olsun— den rivâyet ediyor ki; o kalkmış, Allah'a hamd ü senâdan sonra şöyle demiş: Ey insanlar, muhakkak Allah Muhammed'i hak ile göndermiş, ona kitâbı indirmiştir. Ona indirilenler içinde Recm âyeti vardı. Biz onu okuduk ve ezberledik. Al-



lah Rasûlü (s.a.) Recm cezâsını uyguladı ve ondan sonra biz de uyguladık. Ben insanlara zamanın uzamasından ve içlerinden birisinin: Recm âyetini Allah'ın kitâbında bulmuyoruz, demesinden ve Allah'ın indirmiş olduğu bir farzı terk etmek sûretiyle sapıklığa düşmelerinden korkarım. Allah'ın kitâbında Recm; zinâ eden kadın ve erkekler evli iseler, aleyhlerinde delil konursa veya hâmilelik durumu ortaya çıkarsa veya itirâf ederlerse bir hak ,bir gerçektir. Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde Mâlik'den rivâyetle hadisi uzunca tahrir etmişlerdir. Bu, o hadisin bir parçasıdır ve bizim maksadımıza gerekli olan kısmı burasıdır.

İmâm Ahmed'in Hüseyim kanalıyla... Abdurrahmân İbn Avf'dan rivâyetine göre; Ömer İbn Hattâb, insanlara hutbe okumuş da, Abdurrahmân onun şöyle dediğini işitmiş: Uyanık olunuz; bazı kimseler: Recm de ne oluyormuş? Allah'ın kitâbında (sâdece) değnek cezâsı var, diyorlar. Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) Recm'i uygulamış ve ondan sonra biz de uygulamışızdır. Şâyet bazı kimseler: Ömer Allah'ın kitâbından olmayan bir şeyi Allah'ın kitâbında ziyâde etti, dememiş olsalardı, o âyeti nâzil olduğu gibi Kur'an'a koyardım. Hadisi Neseî de Ubeydullah İbn Abdullah'dan rivâyetle tahrir etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Hüseyim kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Ömer İbn Hattâb bir hutbe de recmi zikredip şöyle demiş: Recm konusunda yanılığa düşmeyin. Muhakkak o, Allah'ın cezâlarından bir cezâdır. Uyanık olunuz; muhakkak Allah Rasûlü (s.a.) recmetti ,ondan sonra biz de recmettik. Şâyet bazıları: Ömer Allah'ın kitâbında ondan olmayan bir şeyi ziyâde etti, dememiş olsalardı, onu Mushaf'ın bir köşesine yazardım. Ömer İbn Hattâb, Abdurrahmân İbn Avf, filân ve filânca Allah Rasûlü (s.a.)'nın recmetmiş olduğuna şehâdet ettik. (Gözlerimizle gördük) ondan sonra biz de recmettik. Uyanık olunuz; sizden sonra öyle bir kavim gelecek ki Recm'i, Deccâl'i, şefâati, kabir azâbını, derileri ve kemiklerinin dışları yandıktan sonra ateşten çıkacak bir kavmi yalanlayıp inkâr edeceklerdir. Ayrıca İmâm Ahmed'in Yahyâ el-Kattân kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den, onun da Ömer İbn Hattâb'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Recm âyetini inkâr ederek helâke düşmekten sakının. Hadisi Tirmizî de Saîd kanalıyla Ömer'den rivâyet etmiş ve sahihtir, demiştir.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Ubeydullah İbn Ömer el-Kavârîri... Kesir İbn Salt'dan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış: Biz Mervân'ın yanındaydık. İçimizde Zeyd de vardı. Zeyd: Biz (Zinâ eden) ihtiyar erkeği ve ihtiyar kadını mutlakâ recmedin, diye okurduk, dedi. Mervân: Onu Mushaf'a yazmadın mı? diye sordu da, o şöyle dedi: Biz bunu zikretmiştik. Ömer İbn Hattâb da içimizdeydi. Size bu husûsta yeterli bilgi vereyim, dedi. Biz: Nasıl? diye şorduk da, şöyle dedi: Bir adam Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve şöyle şöyle bir takım şeyleri zikretti,



bu arada Recmî de andı. Ey Allah'ın elçisi, bana Recm âyetini yazdır, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Şimdi yazdıramam, veya benzeri bir söz söyledi. Neseî de hadisi Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Zeyd İbn Sâbit'ten rivâyet etmiştir. Muhtelif kanallardan rivayet edilen bu hadisler Recm âyetinin yazılı olduğunu, daha sonra tilâvetinin neshedildiğini ve fakat hükmünün amel edilir olarak bâkî kaldığını göstermekte, buna delâlet etmektedir. Hamd, Allah'a mahsûstur.

Allah Rasûlü, kocasının yanında ücretli çalışan bir işçi ile zinâ eden kadının recmedilmesini emretmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.), Mâiz ve Gâmid kabilesinden olan bir kadını da recmetmiştir. Bunlarla birlikte Allah Rasûlü (s.a.)'nın recmden önce onları değnekle dövdüğüne dâir bir şey rivâyet etmemektedirler. Müteaddid ve sahîh kanallarla, sahîh lâfızlarla vârid olan hadisler bunların sâdece recmedildiklerine dâirdir ve bunlarda değnek cezâsı anılmamaktadır. Bu sebeptendir ki bu uygulama âlimlerin Cumhûrunun mezhebi olmuştur. Ebu Hanife, Mâlik ve Şâfiî —Allah onlara rahmet eylesin— bu görüşe zâhib olmuşlardır. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— ise zinâ eden evli erkek hakkında âyet gereğince değnekle cezâlandırma, sünnet gereğince recmedilme cezâlarının birleştirilmesi gerekeceği görüşündedir. Nitekim mü'minlerin emiri Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den böyle bir uygulama rivâyet edilmiştir. Evli olduğu halde zinâ eden Şurâha adındaki kadın Hz. Ali'ye getirildiği zaman perşembe günü ona değnek vurma cezâsını uygulamış, cum'a günü de recmetmiş. Sonra da: Onu Allah'ın kitâbına göre değnekle cezâlandırıdım, Allah Rasûlü (s.a.)'nın Sünneti ile de recmettim, demiştir.

İmâm Ahmed, Müslim ve dört Sünen sâhibinin Katâde kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'ten rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benden alın, benden alın (ezberleyin) Allah Teâlâ onlar için yol koymuş (açmıştır). Bekâr bâkire ile (zinâ ederse), yüz değnek ve bir sene sürgün. Evli, evli ile zinâ ederse, yüz değnek ve recm.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini husûsunda, (Allah'ın hükmü konusunda bunlara acıyıp Recm'i uygulamamazlık etmeyin. Allah'ın şeriatı konusunda) sizi bir acıma tutmasın.» Burada yasaklanan; hâkimî cezâyı terketmeye sevk edecek acımadır ki, bu onun için câiz değildir. Mucâhid; «Allah'ın dini husûsunda bunlara acımayın.» âyeti hakkında der ki: Cezâ, sultana iletildiği zaman uygulanır, ihmâl edilmez. Saîd İbn Cübeyr ve Atâ İbn Ebu Rebâh'tan da böyle bir açıklama rivâyet edilmiştir. Bir hadiste şöyle buyrulur: Cezâları aranızda birbirinize affediniz. Muhakkak ki bana ulaşan bir cezâ vâcib olmuştur. Başka bir hadiste de şöyle buyrulur: Yeryüzünde uygulanan bir cezâ, muhakkak ki yeryüzü halkı için onlara



kırk sabah yağmur yağmasından daha hayırlıdır. «Allah'ın dini husûsunda sizi bir acıma tutmasın.» âyetinden maksadın şöyle olduğu da söylenmiştir: Günâhtan alıkoyucu (caydırıcı) bir şekilde şiddetle vurma gerekirken cezâyı uygulamamazlık etmeyin. Ancak burada maksad incitici (sakat bırakıcı) vurma değildir. Âmir eş-Şa'bi: «Allah'ın dini husûsunda sizi bir acıma tutmasın» âyetindeki acımanın: şiddetle vurma husûsundaki acıma olduğunu söyler. Atâ da, incitici olmayan bir vurma, olduğunu söyler. Hammâd İbn Ebu Süleymân'dan naklen Saîd İbn Ebu Arûbe: İftirâ eden üzerinde elbisesi olduğu halde, değnekle cezalandırılır, zinâ edenin ise elbisesi çıkartılır, demiş sonra: «Allah'ın dini husûsunda sizi bir acıma tutmasın.» âyetini okumuştur. Ben: Bu; hükümde değil mi? dedim de, hem cezânın uygulanması ve hem de şiddetli vurma husûsunda olduğunu kasederek: Bu; hükümde ve değnek-tedir, dedi.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Amr İbn Abdullah el-Evedî'nin Ubeydullah İbn Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; İbn Ömer'in bir câriyesi zinâ etmişti. İbn Ömer onun ayaklarına —Nâfi': Öyle sanıyorum ki sırtına da dedi— vurdu. Ben: «Allah'ın dini husûsunda sizi bir acıma tutmasın.» dedim de, şöyle dedi: Oğulcuğum, ona acıdığımı mı sanıyorsunuz? Allah Teâlâ onu öldürmemi emretmedi ki. Değneği başına vurmamda emretmedi. Muhakkak ben, vurduğum yeri acıtmışımdır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bunu yapın. Zinâ yapana cezâyı uygulayın. Cna vurmaya şiddetli yapın. Ancak bu, sakat bırakıcı olmasın. Böylece hem o, hem de bunu yapacak benzerleri bu işten caysınlar. Müsned'de Sahâbe'den birinden rivâyetle nakledildiğine göre Sahâbe'den birisi: Ey Allah'ın elçisi, ben koyunu kesiyorum ama ona acıyorum; demişti. Allah Rasûlü: Senin için bunda ecir vardır, buyurdu.

Allah Teâlâ: «Mü'minlerden bir grup ta bunların azâbına şahid olsun.» buyurur ki, zinâ eden iki kişi insanların huzûrunda değnekle dövüldüğü zaman bu, onlar için gerçek bir cezâlandırma olur. Bu ayrıca onları bu günâhtan men'etmede daha faydalı ve daha te'sirli olur. Çünkü insanlar hazır bulunduklarında bu cezâ onlar için hem bir azarlama, hem bir cezâlandırma ve hem de bir rüsvâyılık olur. Hasan el-Basrî: «Mü'minlerden bir grup ta bunların azâbına şahid olsun.» âyetinde, cezânın alenen uygulanmasının kasedildiğini söyler. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki grup yani topluluğun; bir erkek ve daha fazlası olduğunu söyler. Mücâhid ise topluluğun, bir kişiden bin kişiye kadar olduğunu söylemiştir. İkrime de böyle söyler. Bu sebeptendir ki İmâm Ahmed topluluk isminin bir kişi hakkında kullanılmasının doğru



olduğunu belirtmiştir. Atâ İbn Ebu Rebâh âyette zikredilen topluluğun, iki kişi olduğunu söyler. İshâk İbn Rahûyeh de böyle söylemiştir. Saîd İbn Cübeyr de «Mü'minlerden bir grup»tan maksad; iki ve daha çok, der. Abdürrezâk'ın İbn Vehb'den, onun da İmâm Mâlik'den rivâyetinde o, «Mü'minlerden bir grup bunların azâbına şâhid olsun.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Topluluk; dört kişi ve daha çoğudur. Zîrâ zinâda şâhidlik, dört şâhid ve daha fazlası olmadan meydana gelmez. Şâfiî de bununla fetvâ vermiştir. Rabîa; topluluğun beş kişi, Hasan el-Basrî ise on kişi olduğunu söylemiştir. Katâde der ki: Allah Teâlâ bir öğüt, bir ibret ve cezâlandırma olsun diye bunların azâbına mü'minlerden, yani müslümanlardan bir topluluğun şâhid olmasını emretmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın Nasr İbn Alkame'den «Mü'minlerden bir grup ta bunların azâbına şâhid olsun.» âyeti hakkında rivâyetinde o, şöyle demiştir: Bu, rüsvaylık için değil; ancak onlar için Allah'a tevbe ve rahmetle duâ olunması içindir.

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ الزَّانِيَةَ أَوْ مُشْرِكُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾

3 — Zinâ eden erkek; zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zinâ eden kadınla da zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.

Allah Teâlâ haber veriyor ki, zinâ eden erkek; ancak zinâ eden bir kadın veya müşrik bir kadın ile cinsel ilişki kurabilir. Yani onun maksadı olan zinâyâ, ancak âsî (günâhkâr) olan zinâ eden bir kadın veya zinâyı harâm olarak görmeyen müşrik bir kadın râzı olur. Zinâ eden kadın da böylecedir. Onunla ancak zinâ etmekle âsî olan, zinâ eden bir erkek veya zinânın harâm kılındığına inanmayan müşrik bir erkek evlenebilir. Süfyân es-Sevrî'nin Habîb İbn Ebu Amre'den, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs (r.a.)tan rivâyetine göre; o, «Zinâ eden erkek; zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bundan maksad nikâh, evlenme değildir. Bu, ancak cinsel ilişkidir ki; onunla ancak zinâ eden bir erkek veya müşrik bir erkek cinsel ilişki kurabilir. İbn Abbâs'tan gelen bu rivâyetin isnâdı sahihtir. Ondan başka şekillerde, başka kanallardan da rivâyet edilmiştir. Ayrıca bu açıklamanın bir benzeri Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Urve İbn Zübeyr, Dahhâk, Mekhûl, Mukâtil İbn Hayyân ve bir çoklarından da rivâyet edilmiştir.



Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.» Zinânın yapılması, iffetli erkeklerin zinâ eden kadınlarla veya iffetli kadınların günâhkâr, zinâkâr erkeklerle evlendirilmeleri inananlara harâm kılınmıştır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Kays kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.» âyeti hakkında: Allah Teâlâ zinâyı mü'minlere harâm kılmıştır, der. Katâde ve Mukâtîl İbn Hayyân da şöyle diyorlar: Allah Teâlâ mü'minlere zinâ eden kadınların nikâhlanılmasını harâm kılmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» âyetinde geçer. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerine benzemektedir: «Onlarla zinâdan kaçınmaları, iffetli yaşamış ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velîlerinin izniyle evlenin.» (Nisâ, 25), «Mü'min' kadınlardan iffetli olanlar... zinâ etmezsiniz ve gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğinizizde size helâldir.» (Mâide, 5). Buradan hareketle İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— iffetli bir erkeğin zinâ eden bir kadınla zinâyâ devâm edip de tevbe etmediği müddetçe nikâhının sahîh olmadığı görüşündedir. Şâyet tevbe ederse, onunla nikâhı sahihtir değilse sahîh olmaz. Aynı şekilde hür ve iffetli bir kadının, sıhhatli bir tevbe ile tevbe etmedikçe günâhkâr ve zinâ eden bir erkekle evlendirilmesi de sahîh değildir. Bunun delili: «Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.» âyetidir.

İmâm Ahmed der ki. Bize Ârim'in... Abdullah İbn Amr (r.a.)dan rivâyetine göre; müslümanlardan bir erkek, Ümmü Mehzûl denilen, zinâ eden ve evleneceği erkeğe kendisinin nafaka vermesini şart koşan bir kadınla evlenmek için Hz. Peygamberden izin istemişti. Râvî der ki: O kişi, Allah Rasûlü (s.a.)nden (o kadınla evlenmek için) izin istedi veya onun durumunu Allah Rasûlü (s.a.)ne zikretti de, Hz. Peygamber (s.a.) ona: «Zinâ eden erkek; zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zinâ eden kadın ile de zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.» âyetini okudu.

Neseî der ki: Bize Amr İbn Ali'nin Abdullah İbn Amr'dan rivâyetinde o, şöyle anlatmış. Kendisine Ümmü Mehzûl denilen bir kadın vardı. Zinâ ederdi. Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbından birisi onunla evlenmek istedi de Allah Teâlâ: «Zinâ eden erkek; zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zinâ eden kadın ile de zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.» âyetini indirdi.

Tirmizî der ki: Bize Abd İbn Humejd... Amr İbn Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden rivâyet ediyor ki; dedesi şöyle anlatmış: Mersed İbn Ebu Mersed denilen birisi vardı. Mekke'den esirleri yüklenen ve onları Medine'ye getiren birisiydi. Mekke'de Anâk denilen fâhişe bir ka-



dın vardı ve onun arkadaşı idi. Mersed, Mekke esirlerinden birisini (Medine'ye) taşımak üzere anlaşılmıştı. Mersed şöyle anlatır: Geldim ve nihâyet ay aydınlığı bir gecede Mekke duvarlarından birisinin gölgesine eriştim. Anâk geldi ve duvarın dibinde gölgemin siyahlığını gördü. Yanıma gelince beni tanıdı ve: Mersed misin? diye sordu. Ben: Evet, ben Mersed'im, dedim. Merhabâ, hoş geldin, gel bu gece bizim yanımızda yat, dedi. Ben: Ey Anâk, Allah zinâyı harâm kıldı, dedim. Ey çadırlar halkı, bu adam esirlerinizi taşıyor, diyerek (bağırmaya başladı). Peşime sekiz kişi düştü, ben Handeme dağına kaçıp bir mağaraya ulaştım ve oraya girdim. Peşime düşenler geldiler ve başımın üstünde dikilip işediler. Sidikler başıma geldi. Ancak Allah Teâlâ beni onlara göstermedi. Sonra döndüler. Ben de arkadaşına döndüm ve onu yükledim. Ağır bir adamdı. Nihâyet İzhar edilen yere ulaşınca bağlarını çözdüm. Ben onu taşıırken, bana yardım ediyordu. Nihâyet onu Medine'ye getirdim ve Allah Rasûlü (s.a.) ne varıp iki kere: Ey Allah'ın elçisi, Anâk'ı nikâhlayayım mı, Anâk'ı nikâhlayayım mı? diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.) susup bana hiç bir cevap vermedi. Nihâyet: «Zinâ eden erkek; zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zinâ eden kadınla da zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.» âyeti nâzil oldu da, Allah Rasûlü (s.a.): Ey Mersed, zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zinâ eden kadınla da zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Onunla evlenme, buyurdu. Tirmizi: Bu, hasen, gârib bir hadistir. Sâdece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz, der. Ebu Dâvûd ve Neseî de Sünen'lerinin Kitâb'ün-Nikâh bölümlerinde, Ubeydullah İbn Ahnes kanalıyla hadisi rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtım der ki: Bize babamın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Zinâ eden ve bu sebeple kendisine değnek cezası uygulanan bir erkek ancak benzeri ile evlenebilir. Hadisi Ebu Dâvûd da Sünen'inde Müsedded ve Ebu Ma'mer Abdullâh İbn Amr kanalıyla Abdülvâris'den rivâyetle tahrîc etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb... Abdullâh İbn Ömer'den rivâyet etti ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur. Üç (sınıf) kimse vardır ki cennete giremez ve kıyâmet günü Allah onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz: Ana-babasına âsî gelen, erkekleşmiş (erkeklerle benzeyen) kadın ve deyyûs. Üç (sınıf kimse daha) vardır ki Allah Teâlâ kıyâmet gününü onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz: Ana-babasına âsî gelen, devâmlı içki içen ve verdiğini başa kakan. Neseî de hadisi Amr İbn Ali el-Felâs kanalıyla ...Abdullâh İbn Yesâr'dan rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed şöyle diyor: Bize Ya'kûb... Abdullâh İbn Ömer'den rivâyet etti ki Allah



Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Üç kimse vardır ki, Allah Teâlâ cenneti onlara harâm kılmıştır: Devamlı içki içen, (ana-babasına) âsî gelen ve âilesi konusunda zinâyâ ses çıkarmayan deyyûs. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî Müsned'inde der ki: Bize Şu'be... Ammâr İbn Yâsir'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.): Cennete deyyûs giremez, buyurmuştur. Buna bundan önceki hadisler de şâhiddir.

İbn Mâce der ki: Bize Hişâm İbn Ammâr'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nû şöyle buyururken işitmiş: Kim, Allah'a temiz ve temizlenmiş olarak kavuşmak istiyorsa; hür kadınlarla evlensin. Bu hadisin isnâdında zayıflık vardır. İmâm Ebu Nasr İsmâil İbn Hammâd el-Cevherî, «es-Sihâh fi'l-Luğa» adlı kitâbında der ki: Deyyûs kıskançlığı olmayan (âilesini başkasıyla gördüğü halde kıskanmayan) kişidir. İmâm Ebu Abdurrahmân en-Neseî'nin Sünen'indeki Kitâb'ün-Nikâh bölümünde rivâyet etmiş olduğu hadîse gelince; o der ki: Bize Muhammed İbn İsmâil İbn Uleyye... Ubeyd İbn Umeyr'den; Abdülkerîm... İbn Abbâs'tan —Abdülkerîm hadisi İbn Abbâs'a ulaştırırken Hârûn, İbn Abbâs'a kadar çıkarmamaktadır— rivâyet etti ki onlar şöyle anlatıyorlar: Birisi Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi ve: Benim yanımda (nikâhım altında) bir kadın var. Bana insanların en sevgilisi odur. Ancak o (kendisine) dokunan eli men'etmiyor, dedi. Allah Rasûlü: Onu boşa, buyurdu. Adam: O'nun (yokluğuna) sabredemem, dedi de, Allah Rasûlü: O halde ondan istifâde et, buyurdu. Neseî daha sonra der ki: Bu hadîs sâbit değildir. Abdülkerîm de zâten kuvvetli bir râvî değildir. Hârûn ondan daha kuvvetlidir. Ancak o da mürsel hadîsler rivâyet eder ama güvenilir bir râvîdir. Onun hadisi Abdülkerîm'in hadisinden doğruya daha yakındır. Ben de derim ki: Abdülkerîm; İbn Ebu Muhârik el-Basrî el-Müeddib tâbiidir, hadisi zayıftır. Harûn İbn Riâb ona muhâlefet eder ki, o da güvenilir bir tâbiidir ve Müslim'in râvilerindendir. Neseî'nin de söylediği gibi onun mürsel hadisi daha üstündür. Fakat Neseî Kitâb et-Talâk'da İshâk İbn Rahûyeh kanalıyla... İbn Abbâs'tan hadisi müsned olarak da rivâyet etmiş ve bu isnâd ile zikretmiştir. Bu isnâdın râvileri Müslim'in şartlarına uygundur. Ancak Neseî bu hadisi rivayetten sonra: Bu, hatâdır, doğru olanı mürsel rivâyetidir, demiştir. Hadisi Nadr'dan başkaları doğru şekilde rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Neseî ve Ebu Dâvûd, Hüseyin İbn Hureys kanalıyla... İbn Abbâs'tan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetle hadisi zikretmişlerdir ki, bu rivâyetin isnâdi kuvvetlidir.

Âlimler bu hadis üzerine ihtilâf etmişlerdir. Bazıları hadisi zayıf bulmuşlardır. Nitekim Neseî bunlardandır. İmâm Ahmed ise bunun münker bir hadis olduğunu söyler.

İbn Kuteybe der ki: Bununla ancak kadının cömert olduğunu, hiç



bir dilenciyi geri çevirmediğini kasdetmiştir. Neseî Sünen'inde bu açıklamayı bazılarından rivâyetle nakleder ve der ki: Kadının veren, cömert bir kadın olduğu da söylenmiştir. Ancak buna: Şâyet maksad bu olsa idi, isteyen hiç kimsenin elini geri çevirmezdi, derdi, diye cevâb verilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Burada o kadına dokunan kimsenin onunla temâsta bulunduğu değil de kadının, dokunan bir kimsenin elini geri çevirmeme seciyyesine sâhip olduğu ifâde edilmek istenmektedir. Bu, kadının zinâ işler olmasına da delâlet etmez ve maksad bu değildir. Zîrâ Allah Rasûlü (s.a.) niteliği böyle olan bir kadınla beraber olmaya elbette izin verecek değildir. Zâten bu durumda kocası da deyyûs olmaktadır. Bu husûstaki tehdid ise daha önce geçmişti. Fakat mâdemki kendisiyle birisi yalnız kaldığı zaman kendisini isteyen birine muhâlefet etmeme ve karşı gelmeme seciyyesine kadın sâhiptir; bu durumda Allah Rasûlü (s.a.) kocasına ondan ayrılmayı emretmiştir. Adam karısını sevdiğini söylediğinde ise, onunla beraber kalmasına müâade etmiştir. Zîrâ adamın karısına olan sevgisi kesindir, kadından zinânın meydana gelmesi ise sâdece bir vehimdir. O halde hemen meydana gelecek bir zarar, ilerde olacak bir şeyin vehminden dolayı kabullenilmez. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

Derler ki: Kadın tevbe ettiği zaman onunla evlenmek helâl olur. Nitekim İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hâtım —Allah ona rahmet eylesin —der ki: Bize Ebu Saïd el-Şecc'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; ona birisi sorup: Ben bir kadınla ilgileniyordum. Allah'ın bana harâm kılmış olduğu bir şeyi de onunla yapmıştım. Allah Teâlâ bundan tevbe'yi nasîb etti de onunla evlenmek istedim. İnsanlar: Zinâ eden bir erkek; ancak zinâ eden bir kadınla evlenebilir, dediler, demiş. İbn Abbâs şöyle bir cevâb vermiş: Bu, onun hakkında değildir. Onu nikâhla. Eğer bir günâh varsa benim üzerime. Âlimlerden bir grup ta, bu âyetin mensûh olduğunu ileri sürmüşlerdir. İbn Ebu Hâtım'ın Ebu Saïd el-Eşecc kanalıyla Saïd İbn Müseyyeb'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Onun yanında: «Zinâ eden erkek; zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zinâ eden kadınla da zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez.» âyeti anıldı da, şöyle dedi: Bu âyeti kendinden sonraki: «İçinizden bekârları ve kölelerinizden, câriyelerinizden sâlih olanları evlendirin...» (Nûr, 32) âyetinin neshettiği söylenirdi. Ayrıca: «İçinizden müslüman bekârları... evlendirin.» denilirdi. İmâm Ebu Ubeyd el-Kasım İbn Sellâm da, «en Nâsîh ve'l-Mensuh» adlı kitabında bunu Saïd İbn el-Müseyyeb'den bu şekilde rivâyet etmiştir. İmâm Ebu Abdullah Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî —Allah ona rahmet eylesin— de bunu belirtmiştir.



وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُنَّ شَهَادَةً أَبَدًا  
وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

4 — İffetli, hür kadınlara iftirâ atan, sonra da dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun. Ebediyyen onların şâhidliğini kabul etmeyin. İşte onlar; fâsıkların ta kendileridir.

5 — Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar. Şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Bu âyet-i kerime'de hür, bâliğ, iffetli, evli kadınlara iftirâ atanlara uygulanacak değnek vurma cezâsının hükmü beyân edilmektedir. İftirâ atılan erkek olduğu zaman aynı şekilde ona iftirâ atan da değnek cezâsı ile cezâlandırılır. Bu konuda âlimler arasında bir ihtilâf yoktur. İftirâ atan söylediğinin doğruluğuna dâir bir delil ortaya koyduğu zaman ise ondan bu cezâ kaldırılır. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ: «Sonra da dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun. Ebediyyen onların şâhidliğini kabul etmeyin. İşte onlar, fâsıkların ta kendileridir.» buyurmuştur. Böylece söylediğinin doğruluğuna delil getiremeyerek iftirâ atan hakkında üç hüküm vâcib kılınmış oluyor. Birisi seksen değnek vurulması, ikincisi şâhidliğinin ebediyyen kabul edilmemesi, üçüncüsü de ne Allah katında ve ne de insanlar yanında adâletli sayılmayıp fâsık olmasıdır.

Allah Teâlâ: «Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurur ki, âlimler bu istisnâ hakkında ihtilâf etmişlerdir. İstisnâ acabâ sâdece son cümleye âit olup tevbe yalnız fâsık olmasını ortadan kaldırıp böyle kimse tevbe etse dahi ebediyyen şâhidliği reddedilmiş olarak mı kalır; yoksa istisnâ ikinci ve üçüncü cümlelerin her ikisine birden mi âittir? Değnek cezâsına gelince; zâten bu tevbe etmiş veya ısrâr etmekte olsun her iki durumda da bitmiş, sona ermiştir. Bundan sonra artık bunun için herhangi bir hüküm yoktur ve bu konu ihtilâfsızdır. İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel tevbe ettiği zaman şâhidliğinin kabul edileceği ve fâsıklık hükmünün ondan kalkacağı görüşündedirler. Tâbiûn'un efendisi Saîd İbn el-Müseyyeb ve Selef'ten bir cemâat da bunu açıkça belirtmişlerdir. İmâm Ebu Hanîfe ise istisnânın sâdece son cümleye âit olduğunu ve fâsıklığın tevbe ile kalkacağını, ebediyyen şâhidliğinin geri çevrilmesi-



nin ise kalacağını söylemiştir. Selef'ten Kadı Şureyh; İbrâhîm en-Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Mekhûl ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de bu görüşte olanlardandır. Şa'bi ve Dahhâk derler ki: Tevbe etmiş dahi olsa şahidliği kabul edilmez. Ancak kendisi aleyhine, iftirâ atmış olduğunu itirâf etmesi halinde şahidliği kabul edilir. En doğrusunu Allah bilir.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدٍ مِنْ أَرْبَعٍ شَهَادَةٌ بِاللَّهِ  
أَنَّهُ لِيَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾ وَالْحَامِسَةُ أَنْ لَعَنَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَأُ عَنْهَا  
الْعَذَابُ إِنْ تَشْهَدُ أَرْبَعٌ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ أَنَّهُ لِيَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَالْحَامِسَةُ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ  
كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾ وَلَوْ لَا فَضْلَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

6 — Eşlerine zinâ isnâd edip te kendilerinden başka şahidleri olmayanların şahidliği; kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir Allah'ı dört defa şahid tutmasıdır.

7 — Beşincisi ise; eğer yalancılardan ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasıdır.

8 — Kocasının yalancılardan olduğuna dâir dört defa Allah'ı şahid tutması kadından cezâyı savar.

9 — Beşincisi ise; kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasıdır.

10 — Ya üzerlerinizde Allah'ın fazl u rahmeti olmasaydı? Ve gerçekten Allah tevbeleri kabul eden, Hakim olmasaydı?

#### Zinâ Isnâd Edenler

Liân (karşılıklı la'netleşme) hükmünü getiren bu âyet, karısına zinâ isnâdında bulunan ve delil getirmesi imkânsız olan kocalar için bir ferâhlık ve fazladan olarak da bir çıkış yolu göstermektedir. Allah Teâlâ'nın emrettiği üzere Liân şöyle olur: Erkek karısını İmâm'ın (devlet başkanının) yanına getirir. Karısına isnâd ettiği suçu İmâm'ın yanında kadına karşı iddiâ eder. Hâkim, karısına isnâd etmiş olduğu zinâ iddiâsında kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir dört şahid yerine Allah'ı şahid tutarak dört kere ona yemin ettirir. Beşincisinde de eğer ya-



lancılardan ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasını ister. Koca bunu yaptığı zaman, mücerred bu la'netleşme ile Şâfiî ve âlimlerden bir çoğuna göre karısı kendisinden talâk-ı bâin ile ayrılmış olur ve kadın ona ebediyyen harâm olur. Erkek kadına mehrini verir ve hâkim kadına zinâ cezâsını yöneltir. Kadından bu cezâyı ancak la'netleşmesi ve kocasının kendisine yaptığı isnâdda yalancılardan olduğuna dâir Allah'ı dört kere şâhid tutması savabilir. Beşincisinde de kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını ister. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ: «Kocasının yalancılardan olduğuna dâir dört defa Allah'ı şâhid tutması kadından cezâyı savar. Beşincisi ise; kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasıdır.» buyurmuş ve kadın hakkında özellikle Allah'ın gazabını zikretmiştir. Çoğu kere erkek, âilesinin rûsvâyılığına ve ona zinâ isnâdında bulunmaya ancak karısı kendisine yapılan isnâdın doğruluğunu bilip dururken ve koca sözünde doğru, mâzûr görülecek durumda ise katlanabilir. Bu sebeptedir ki kadın, hakkında beşinci şehâdetle Allah'ın gazabının kendisi üzerine olmasını ister. Kendisine gazab olunan ancak gerçeği bilip te sonra ondan sapan kimse olabilir.

Sonra Allah Teâlâ yaratıklarına olan lütfunu, merhametini, içinde bulundukları sıkışıklığın şiddetinden çıkış ve kurtuluşu onlara meşrû kıldığını zikredip: Ya üzerinizde Allah'ın fazl u rahmeti olmasaydı haliniz nice olurdu? Sıkıntıya düşer ve birçok işinizde meşakkate dūcâr kalırdınız. Muhakkak ki Allah Teâlâ yeminden ve ağır ağır yeminlerden sonra dahi olsa tevbeleri kabul eden, koyduğu kanunlarda, emredip yasakladıklarında mutlak hikmet sâhibidir.

Bu âyetin gereğince nasıl amel olunacağına, âyetin nüzûl sebebine ve Sahabe'den kim hakkında nâzil olduğuna dâir hadis-i şerîfler vârid olmuştur. Şöyle ki:

İmâm Ahmed der ki: Bize Yezid... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki o, şöyle demiştir: «İffetli hür kadınlara iftirâ atan sonra da dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun. Ebediyyen onların şahidliğini kabul etmeyin.» âyeti nâzil olduğunda Ansâr'ın efendisi Sa'd İbr. Ubâde: Ey Allah'ın elçisi, böylece mi nâzil oldu? dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ansâr topluluğu, efendinizin ne söylediğini işitmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, onu ayıplama, muhakkak o kıskanç bir adamdır. O bâkire olmayan hiç bir kadınla evlenmemiştir ve kadınlarından hiç birini boşamamıştır. Onun kıskançlığının şiddetinden bizden hiç kimse onun boşayacağı bir kadınla evlenmeye cür'et edemez, dediler. Sa'd: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin olsun ki ben bunun hak olduğunu, Allah'dan olduğunu biliyorum. Fakat ahmak bir kadının



bacakları arasına oturmuş bir adam bulacağım, benim dört şahid getirinceye kadar onu hareket ettirme, yerinden ayırma hakkım olmayacak. Vallahi o ihtiyacını giderinceye kadar şahidleri getirmeyeceğim. İşte ben buna çok şaşıtm, dedi. Çok durmadılar ki Tebük Gazvesinden geri kalması sebebiyle tevbesi kabul edilen üç kişiden biri olan Hilâl İbn Ümeyye geldi. (Çalıştığı) arâzîsinden akşam (evine) gelmiş ve âilesi yanında bir erkek bulmuş. İki gözüyle görmüş ve iki kulağıyla işitmiş sabaha çıkıncaya kadar da ona dokunmamış. Sonra sabahleyin Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmişti. Ey Allah'ın elçisi, akşam âileme gelmiştim. Onun yanında bir erkek buldum. Gözümle gördüm, kulağımla işittim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onun getirdiği haberden hoşlanmadı ve ona karşı sert davrandı. Ansâr toplanıp Sa'd İbn Ubâde'nin söylemiş olduğu musibet, işte şimdi başımıza geldi. Allah Rasûlü (s.a.) şimdi Hilâl İbn Ümeyye'yi döver ve şahidliğini insanlar içinde ibtâl edip yok sayar, dediler. Hilâl: Allah'a yemin olsun ki ben, Allah'ın benim için bundan bir çıkış yolu koyacağını umarım, dedi. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, getirdiğim haberden ötürü bana sert davrandığınızı görüyorum. Allah'a yemin olsun ki O, benim doğru olduğumu biliyor, dedi. Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) onun dövülmesini emretmeyi arzuluyordu. Birden Allah Rasûlü (s.a.)ne vahiy indi. Ona vahiy indiği zaman bunu yüzünün değişmesinden, bulanmasından bilirlerdi. Vahiy bitinceye kadar sustular. «Eşlerine zinâ isnâd edip te kendilerinden başka şahidleri olmayanların şahidliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir Allah'ı dört defa şahid tutmasıdır...» âyeti nâzil oldu da, Allah Rasûlü (s.a.)nden vahiy inme halindeki durum kalktı ve: Müjde ey Hilâl, Allah senin için bir ferâhlık ve çıkış yolu kıldı, buyurdu. Hilâl: Zâten ben de Rabbımdan bunu umuyordum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Kadına haber gönderin, buyurdu da ona haber gönderdiler ve geldi. Allah Rasûlü (s.a.) âyeti her ikisine de okudu, onlara hatırlattı ve âhiret azâbının dünya azâbından daha şiddetli olduğunu haber verdi. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin olsun ki ona karşı doğru söyledim, dedi. Kadın da: Yalan söyledi, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Aralarında Liân yapınız, buyurdu. Hilâl'e: Şahâdet et, denildi. Kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir dört defa Allah'ı şahid tutarak şahâdet etti. Beşinciye geldiğinde ona: Ey Hilâl, Allah'tan kork. Muhakkak dünya azâbı âhiret azâbından daha hafiftir. Bu beşinci ile azâbı kendine vâcib kılıyorsun, denildi de: Allah'a yemin ederim ki bu sebeple Allah bana azâb etmeyecek. Nitekim bu sebeple bana değnek vurma cezası da verilmeyecek, dedi ve beşincisinde eğer yalancılardan ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasını isteyerek şehâdet etti. Sonra kadına: Onun (kocanın) yalancılardan olduğuna dâir dört defa Allah'ı şahid tutarak şehâdet et, denil-



di. Beşincisine geldiğinde kadına: Allah'tan kork, muhakkak dünya azâbı âhîret azâbından daha hafiftir. Bu beşinci ile kendi üzerine azâbı vâcib kılmış oluyorsun, denildi de, bir süre duraladı sonra: Allah'a yemin ederim ki kavmimi rüsvây etmeyeceğim, dedi ve beşinci kere şehâdet ederek, eğer kocası doğru sözlülerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını istedi. Allah Rasûlü (s.a.) karı ile kocanın arasını ayırdı ve çocuğunun babasının adıyla çağrılmamasına, çocuğuna zinâ isnâd edilmemesine, kadına veya çocuğuna zinâ isnâd eden olursa, ona cezâ uygulanmasına hükmetti. Ayrıca kocası ölmediği ve tâlâk ile araları ayrılmamış olduğu için de kadının mesken, barındırılma ve geçiminin koca üzerine olmadığına hükmetti. Buyurdu ki: Eğer kadın kumral, uylukları etsiz ve ince baldırlı bir çocuk doğurursa bu Hilâl'indir. Eğer esmer, kıvrıcık saçlı, iri yapılı, baldırları büyük ve kalçaları etli bir çocuk doğursa, bu isnâd edilen adamındır. Kadın esmer, kıvrıcık saçlı, iri yapılı, baldırları büyük ve kalçaları etli bir çocuk doğurdu. Allah Rasûlü (s.a.): Şâyet yeminler olmamış olsaydı, benimle o kadın hakkında başka bir durum olurdu, buyurdu. İkrime der ki: (Kadının doğurmuş olduğu bir çocuk) daha sonra Mısır üzerine emir oldu. Annesinin ismiyle çağrılır, babasına nisbetle çağrılmazdı. Hadisi yukardakine benzer şekilde ve muhtasar olarak Ebu Dâvûd da Hasan İbn Ali'den, o ise Yezîd İbn Hârûn'dan rivâyet etmiştir.

Sahih hadis kitaplarında ve başka eserlerde bu hadisi birçok yönlerden destekleyen şahidler vardır ki, Buhârî'nin rivâyet ettiği şu hadis bunlardan biridir: .

Buhârî der ki: Bana Muhammed İbn Beşşâr... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki:

أَنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ قَذَفَ أَمْرًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرِّكَ بْنِ سَخْمَاءَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَةُ أَوْحَدٌ فِي ظَهْرِكَ فَقَالَ يَارَسُولَ اللَّهِ إِذَا رَأَى أَحَدُنَا عَلَى أَمْرٍ أَيْدِيَهُ رَجُلًا يَنْطَلِقُ يَلْتَمِسُ الْبَيْتَةَ يَجْعَلُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْبَيْتَةُ وَالْأَحَدُ فِي ظَهْرِكَ فَقَالَ هِلَالٌ وَالَّذِي بَيْنَكَ بِالْحَقِّ إِنِّي لَصَادِقٌ فَلْيَنْزِلَنَّ اللَّهُ مَا يُبْرِئِي ظَهْرِي مِنَ الْحَلَةِ فَتَزَلَ جَبْرِيْلُ وَأَتَزَلَ عَلَيْهِ وَالَّذِينَ يَزْمُونُ أَرْوَاجَهُمْ قَمْرًا حَتَّى يَلْغَ إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ فَأَنْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا جَاهُ هِلَالٍ فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ يَنْتَهِمُ أَنْ أَحَدًا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمْ نَائِبٌ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ فَلَمَّا كَانَتْ عِنْدَ الْخَامِسَةِ وَقَفُوها وَقَالُوا إِنَّمَا مُوجِبَةٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَلَمَّا كَانَتْ وَنَكَصَتْ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهَا تَرْجِعُ ثُمَّ قَالَتْ لَا أَفْضَحُ قَوْلِي سَائِرَ الْيَوْمِ فَضَعْتُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبْعِرُوهَا فَإِنْ جَاءَتْ بِهَ الْكَلِّ الْعَيْنَيْنِ سَابِغٍ لَا لَيْسَيْنِ خَدَّيْ



السَّاقِينِ فَهُوَ لِرَبِّكَ بِسَخْمَاءَ فَجَاءَتْ بِكَ كَذَلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْلَا مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللَّهِ لَكَانَ لِي وَلَهَا شَانُ

Hilâl İbn Ümeyye, Hz. Peygamber (s.a.) in yanında karısına Şerik İbn Sehmâ ile zinâ ettiğini iddia etti. Allah Rasûlü (s.a.): Ya delil getirirsin, ya da cezâ sırtındadır, buyurdu. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, bizden birisi hanımının üzerinde bir adam gördüğünde delil aramaya mı gidecek? dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Ya delil, ya da sırtında cezâ, buyurmaya devâm etti. Hilâl: Seni hak ile göndere yemin olsun ki, ben muhakkak doğru söylüyorum. Muhakkak Allah benim sırtımı cezâdan kurtaracak olanı indirecektir, dedi. Cibril indi ve Hz. Peygamber (s.a.) e «Eşlerine zinâ isnâd edip te...» âyeti indirdi. «kocası doğrulardan ise...» kısmına gelinceye kadar Hz. Peygamber (s.a.) ayrıldı. Hilâl'in karısına haber gönderdi. Hilâl geldi ve şahidlik etti. Hz. Peygamber (s.a.). Allah biliyor ki ikinizden birisi yalancısıdır. İçinizden tevbe edeni yok mu? diyordu. Sonra kadın kalktı ve şahidlik etti. Beşinciye geldiğinde onu durdurdular ve: Muhakkak bu beşinci şehâdet azâbı vâcib kılıcıdır, dediler. İbn Abbâs der ki: Kadın döndü ve duraladı. Biz (şehâdetlerden vazgeçip) döneceğini sandık. Sonra: Kavmimi diğer günlerde rüsvây etmeyeceğim, dedi ve beşinci şehâdeti yaptı. Hz. Peygamber (s.a.): Onu gözetleyin. Eğer göz kapakları siyah, kalçaları dolgun, baldırları büyük bir çocuk dünyaya getirirse bu Şerik İbn Sehmâ'nındır, buyurdu. Kadın bu vasıfları hâiz bir çocuk doğurdu da, Hz. Peygamber (s.a.): Şâyet Allah'ın kitâbından geçenler olmasaydı, benimle onun hakkında başka bir durum olurdu, buyurdu. Hadisi bu kanaldan sâdece Buhârî rivâyet etmiştir. Buhârî başka şekillerde olmak üzere hadisi İbn Abbâs ve başkalarından da rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr ez-Ziyâdî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Birisi Allah Rasûlü'ne geldi ve karısının bir adamla zinâda bulunduğunu iddiâ etti. Allah Rasûlü (s.a.) bundan hoşlanmadı. Adam isnâdında devâmla tekrârlamaya devâm etti de, Allah Teâlâ sonunda iki âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Eşlerine zinâ isnâd edip te kendilerinden başka şahidleri olmayanların şahidliği...» âyetini indirdi. Allah Rasûlü, karı-kocaya haber gönderip ikisini birden çağırdı ve: Muhakkak Allah Teâlâ, sizin hakkınızda vahiy indirdi, buyurdu. Adamı çağırıp ona âyeti okudu. Adam kendisinin doğrulardan olduğuna dâir Allah'ı şahid tutarak dört kere şehâdet etti. Sonra Hz. Peygamber ona susmasını emretti, öğütte bulunarak: Her şey Allah'ın la'netinden daha hafiftir, buyurdu ve sonra onu serbest bırak-



ti da o: Eğer yalancılardan ise Allah'ın la'neti onun üzerine (yani benim üzerine) olsun, dedi. Sonra Hz. Peygamber kadını çağırıp ona âyeti okudu. Kadın, kocasının yalancılardan olduğuna dâir Allah'ı şahid tutarak dört kere şehâdet etti. Sonra Hz. Peygamber ona susmasını emretti, ona öğütte bulunup: Yazıklar olsun sana, her şey Allah'ın gazabundan daha hafiftir, buyurdu, sonra onu serbest bıraktı da kadın: Eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı onun (kadının) üzerine olsun dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'a yemin olsun ki aranızı ayıran bir hükümle hükmedeceğim, buyurdu. Kadın doğurdu. Medîne'de nasıl doğacağı ondan daha fazla merâk edilen başka bir çocuk daha görmedim. Hz. Peygamber: Eğer kadın çocuğu filân filân için doğurursa o, şöyledir. Şâyet filânca için doğuracak olursa çocuk muhakkak şöyledir, buyurdu da, kadın zinâ isnâdında bulunulan kimseye benzer bir çocuk doğurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd'in Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Bana aralarında Liân uygulanan karı-kocanın arası ayrılır mı? diye İbn Zübeyr'in emirliği zamanında sorulmuştu. Ne söyleyeceğimi bilemedim. Yerimden kalktım ve İbn Ömer'in evine gittim. Ey Ebu Abdurrahmân, aralarında Liân yapılan karı-kocanın araları ayrılır mı? diye sordum. Sübhânallah, bu meseleyi ilk soran filân oğlu filân idi. Ey Allah'ın elçisi, bir adam ki karısını zinâ halinde görür. Konuşsa büyük bir şey söylemiş olacak. Sussa yine buna benzer bir durumda susmuş olacak. Bu kişi hakkında ne dersin? diye sormuştu. Allah Rasûlü susup ona cevap vermedi. Bundan bir süre sonra gelip: Sana sormuş olduğum şey başıma geldi, dedi. Allah Teâlâ Nûr Sûresindeki: «Beşincisi ise; kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasıdır.» âyetine gelinceye kadar «Eşlerine zinâ isnâd edip te kendilerinden başka şahidleri olmayanların şahidliği...» âyetlerini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) koca ile başlayıp ona öğütte bulundu, dünya azâbının âhiret azâbından daha hafif olduğunu hatırlattı. Adam: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki sana yalan söylemedim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ikinci olarak kadına öğütte bulundu. Dünya azâbının âhiret azâbından daha hafif olduğunu ona haber verdi. Kadın: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki muhakkak o yalancıdır, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) (şahâdette bulunmaya) erkek ile başladı. Koca kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir Allah'ı şahid tutarak dört kere şehâdette bulundu. Beşincisinde de eğer yalancılardan ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasını istedi. İkinci olarak Allah Rasûlü (s.a.) kadına şehâdette bulundurdu. Kadın kocasının yalancılardan olduğuna dâir Allah'ı şahid tutarak dört kere şehâdette bulundu. Beşincisinde ise eğer kocası doğru sözlülerden ise Allah'ın gazabının kendisi üzerine ol-



masını istedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) kadın ile kocanın arasını ayırdı. Hadisi Neseî de Tefsir'de Abdülmelik İbn Ebu Süleymân kanalıyla rivâyet etmiştir. Buhârî ile Müslim Sahih'lerinde Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyetle hadisi tahrir etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Hammâd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış. Bir cum'a gecesi mescidde oturuyorduk. Ansâr'dan birisi: Bizden birisi karısının yanında bir adam görse ve onu öldürse siz onu öldürürsünüz. Eğer konuşsa ona değnek vurma cezâsı uygularsınız. Sussa kin dolu olarak susar. Allah'a yemin olsun ki eğer sabaha çıkarsam bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne soracağım, dedi ve sordu. Ey Allah'ın elçisi, eğer bizden birisi karısı yanında bir erkek görse ve onu öldürse siz onu öldürürsünüz. Eğer konuşsa ona değnek vurma cezâsı uygularsınız. Şâyet susacak olursa kin dolu olarak susar. Ey Allah'ım hüküm ver, dedi. (Bunun üzerine) Liân âyeti nâzil oldu. Bu olay başına gelen ilk kişi de o adam oldu. Hadisi sâdece Müslim tahrir etmiş ve muhtelif kanallardan olmak üzere Süleymân İbn Mihrân el-A'meş'den rivâyet etmiştir.

Yine İmâm Ahmed'in Ebu Kâmil kanalıyla Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Uveymir, Âsım İbn Adiyy'e geldi ve Allah Rasûlü (s.a.)ne sor: Bir adam karısı ile beraber bir adam bulsa ve onu öldürse; öldürülür mü yoksa ona ne yapılır? Ne dersin? de. Âsım Allah Rasûlü (s.a.)ne sordu da, Hz. Peygamber (s.a.) bu meseleleri ayıpladı. Uveymir, Âsım'a uğradı ve: Ne yaptın? diye sordu. Âsım: Ne yapacağım. Sen bana hayır getirmedin. Allah Rasûlü (s.a.)ne sordum da bu meseleleri ayıpladı, dedi. Uveymir: Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü (s.a.)ne varacağım ve ona mutlakâ soracağım, dedi. Hz. Peygambere geldiğinde o ikisi hakkında âyet nâzil olmuş buldu. Hz. Peygamber karı-kocayı çağırıp aralarında Liân uyguladı. Uveymir: Ey Allah'ın elçisi, eğer bunu (karım olarak eve) götürecek olursam, ona karşı yalan söylemiş olurum, dedi. Bunun üzerine o (Uveymir), Allah Rasûlü (s.a.) kendisine emretmezden önce karısından ayrıldı ve bu haklarında Liân uygulananlar hakkında bir sünnet oldu. Allah Rasûlü (s.a.): Ona bakın (onu gözetin), eğer siyah, gözleri kara ve kalçaları büyük bir çocuk doğurursa, öyle sanıyorum ki koca doğru söylemiştir. Eğer kırmızımsı, kızılca bir böceğe benzer bir çocuk doğuracak olursa, kocanın yalancı olduğunu sanıyorum, buyurdu. Kadın, hoşlanılmayan sıfatlar üzere bir çocuk doğurdu. Hadisi Buhârî ve Müslim Sahih'lerinde, Tirmizi dışındaki diğer cemâat da muhtelif kanallardan olmak üzere Zühri'den rivâyetle tahrir etmişlerdir.

Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İshâk İbn ed-Dayf'in Huzey-



fe (r.a.)den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Ebubekir'e: Ümmü Rûmân ile beraber bir adamı görsen ne yapardın? diye sordu. Ebubekir: Allah'a yemin olsun ki ona kötülük yapardım, dedi. Hz. Peygamber: Ya sen ey Ömer, dedi. Hz. Ömer: Allah'a yemin olsun ki söylemekte olduğumu yapardım, Allah âcizlere la'net etsin. Muhakkak o habistir (pistir), dedi. Bunun üzerine: «Eşlerine zinâ isnâd edip de kendilerinden başka şahidleri olmayanların şahidliği...» âyeti nâzil oldu. Sonra Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Hadisi Yûnus İbn Ebu İshak'dan rivâyetle müsned olarak Nadr İbn Şümeyl'den başkasının rivâyetini bilmiyoruz. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr ayrıca hadisi Sevrî kanallayla... Zeyd İbn Yüsef'den mürsel olarak da rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Hâfız Ebu Ya'lâ'nın Müslim İbn Ebu Müslim kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: İslâm'daki ilk Lian olayı şöyledir: Hilâl İbn Ümeyye, karısına Şerik İbn Şehmâ ile zinâ isnâdında bulunmuştu. Meseleyi Allah Rasûlü (s.a.)ne ilette. Allah Rasûlü (s.a.): Ya dört şahid getirirsin, ya da sırtında cezâ (uygulanır), buyurdu. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, Allah muhakkak benim doğru olduğumu biliyor. Benim sırtımı cezâdan kurtaracak olanı muhakkak Allah sana indirecektir, dedi de, Allah Teâlâ Liân âyeti olan: «Eşlerine zinâ isnâd edip de kendilerinden başka şahidleri olmayanların şahidliği...» âyetini sonuna kadar olmak üzere indirdi. Hz. Peygamber Hilâl'i çağırıp: Karına zinâ isnâdında doğru sözlülerden olduğuna dâir Allah'a şehâdet et, buyurdu. Hilâl buna dört kere şehâdetde bulundu. Sonra Allah Rasûlü beşincide ona: Eğer ona zinâ isnâdında yalancılardan isen, Allah'ın la'neti senin üzerinedir, buyurdu. O da öylece yaptı (beşinci kere şahidlikte bulundu). Sonra Allah Rasûlü kadını çağırıp: Kalk, sana zinâ isnâdında onun yalancılardan olduğuna dâir Allah'a şehâdetde bulun, buyurdu. Kadın buna dört kere şehâdetde bulundu. Sonra Allah Rasûlü beşincide kadına: Sana zinâ isnâdında eğer o doğru sözlülerden ise Allah'ın gazabı senin üzerinedir, buyurdu. Kadın dördüncü veya beşinciye gelince bir süre sustu. Onun itirâfta bulunacağını sandılar. Sonra: Diğer günlerde kavmimi rüsvây etmem, dedi ve sözüne devâm etti (Beşinci kere şahidlikte bulundu). Allah Rasûlü (s.a.) karı ile kocanın arasını ayırdı ve: Onu gözetleyin, eğer kıvırcık saçlı, ince baldırlı bir çocuk doğurursa bu, Şerik İbn Sehmâ'nındır. Eğer beyâz, organları uzun ve tām, gözleri bozuk bir çocuk doğurursa bu, Hilâl İbn Ümeyye'nindir, buyurdu. Kadın kıvırcık saçlı, ince baldırlı bir çocuk doğurdu. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ın kitâbından o ikisi hakkında nâzil olmuş olanlar olmasaydı, benim ve onun için başka bir durum olurdu, buyurdu.



## İ Z Â H İ

## İslâm'da Zinâ Haddi

## İslâm Hukûkunda ve Beşerî Hukûkta Zinâ.

İslâm hukûkunda zinâ suçu; beşerî hukûktaki zinâ suçundan farklıdır. İslâm hukûku; yasaklanan her temâsı zinâ olarak kabul eder. İster evli olsun, ister bekâr, kim yasak birleşimde bulunursa onu cezâlandırır. Beşerî hukûk ise yasak birleşmelerin hepsini zinâ olarak kabul etmez. Beşerî hukûkun ekseriyeti özellikle eşler tarafından işlenen suçları zinâ olarak kabul eder. Mısır ve Fransız yasaları bu şıktandır. Eşlerin dışındaki gayri meşrû' birleşimleri zinâ olarak değil, ırzâ tecâvüz veya saldırı olarak kabul eder. Mısır cezâ kanunu; zorla olmadığı sürece, cinsel birleşimi cezâlandırmaz. Tarafların rızâsıyla vâkî' olan birleşimlere hiç bir cezâî müeyyide uygulamaz. Ancak rızânın eksik olması hali müstesnâdır. Mısır cezâ kanununa göre 18 yaşını bitirmemiş olan birisiyle birleşme vâkî' olursa, rızânın olmadığı kabul edilir. Suç; ergin olmayan kişinin isteğine binâen işlenmiş olsa da, 18 yaşını doldurmuş olan kişilerin rızâsını sahîh olarak kabul eder. Mısır cezâ kanununa göre; eksik rızâ ile işlenen suç ağır değil hafif suçtur, cezâsı da basittir. Livâta Mısır cezâ kanunlarına göre; fâil ister bir erkekle, ister kadınla livâta yapmış olsun, ırza tecâvüz olarak kabul edilir.

Mısır yasaları zinâ halinde; hem erkeği hem de kadını cezâlandırır. Cinsî temâs ve ırza tecâvüz halinde ise fâil ister önden ister arkadan fiilini icrâ etmiş olsun, sâdece bir tarafı (fâili) cezâlandırır. Bu hükümün illetine gelince; kanun, mef'ûlün bih (kendisine tecâvüz edilen) in rızâsıyla olduğu müddetçe temâs fiilini normal sayar. Eğer onun rızâsı yoksa veya eksik ise mef'ûlün bihi tecâvüze uğramış kişi olarak kabul eder, suçlu olarak değil.

İslâm şeriatı; zinâyı, toplum yapısını ve sağlığını ilgilendirmesi nedeniyle cezâlandırır. Çünkü zinâ, âile nizâmına karşı girilmiş şiddetli bir saldırdır. Aile ise; toplumun üzerine dayandığı temel esâstır. Zinâ'nın normalleştirilmesi fuhşun yayılmasına sebep olur ki bu; önce âile yuvasının yıkılmasına, sonra da toplumun dejenere olup dağılmasına sebep olur. Halbuki İslâm şeriatı, toplumun birbirine kuvvetlice ve sımsıkı bağlı olarak devâm edip yaşamasına son derece itinâ gösterir.

Beşerî hukûk; zinâ'yı cezâlandırırken, toplumun menfaatlarını alâkadâr eden bir mesele olduğundan değil, ferdlerin ilişkilerini alâkadâr eden şahsî bir mesele olduğundan dolayı cezâlandırır. Dolayısıyla beşerî



hukûkta zinâ, karşılıklı rızâ ile olduğu müddetçe bir beis yoktur. Sâdece taraflardan biri evli ise bu durumda evlilik bağına korumak maksadıyla zinâ fiilinin cezâlandırılması gerekir.

#### Gerçekler İslâm Şerîâtını Doğruluyor:

Avrupa'da ve bütün Batı ülkelerinde ortaya çıkan durumlar İslâm görüşünün ne kadar doğru olduğunu te'yid etmektedir. Günümüzde Batı toplumları ne kadar kokuşmuş, birliğini kaybetmiş ve darmadağın olmuştur. Bunun yegâne sebebi de fuhşun yayılması, ahlâkî dejenerasyon ve sınır tanımayan hayâsızlıklardır. Fuhşun yayılmasına, ahlâkın dejenerasyonuna, kötülüklerin yayılmasına sebep olan biricik neden de; zinânın serbest olması, ferdlerin şehvetlerinin esiri haline gelmesi ve zinâyı toplumu alâkadâr etmeyen şahsî bir mesele kabul edip değerlendirmesidir. Bugün İslâm dışı tüm ülkelerin karşı karşıya bulunduğu sosyal ve siyâsî krizler zinânın serbest bırakılmasına dayanır. İlerlemiş Batı devletlerinin bir çoğunda nesillerin sayısı azalmış ve bu yüzden devletlerin gelişmesi durmaya, hattâ yok olmaya başlamıştır. (Eserin yazıldığı 1949daki durum) Nüfusun azalmasının başlıca sebepleri vatandaşın evlenmemesi ve eşler arasında yaygınlaşmış bulunan çocuk yapmama halidir.

Erkekler neden evlenmemektedirler? Çünkü evlenmek gereği duymadan istediği kadını elde edebilmektedir. Öte yandan erkek, karısının sâdece kendisine âit olacağına ve başkalarıyla ilişki kurmayacağına güvenmemektedir. Evleneceği kadının evlenmezden önce başka kişilerle ilişki kurması olağan kabul edilmektedir.

Esâs ideali evlenmek ve yaradılışının ana hedefi çocuk yetiştirmek ve ev işlerini yürütmek olan kadın, bugün artık evlenmekten nefret eder durumdadır. Günümüz kadını bir tek erkeğe bağlı kalarak onun esiri olmak istememektedir. Çünkü o hiç bir kayda bağlı kalmaksızın, hiç bir yük taşımaksızın dilediği zaman sayısız erkeklerle ilişki kurabilmektedir.

Zinânın yaygınlaşması; hâmileliğin önlenmesine zührevî hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur. Çünkü hâmileliğin önlenmesinde kullanılan ilaçlar çoğu kez kadınların kısırlaşmasına sebep olmaktadır. Zührevî hastalıkların yayılması da, umûmiyetle erkeklerin ve kadınların kısırlaşması neticesini doğurmaktadır.

Önceleri âile yuvasında, erkeğin yanı başında hayatını sürdüren kadınlar; son zamanlarda erkeklerin kaçınmasıyla geçinemez hale gelmişlerdir. Kadın geçimini sağlamak zorunda kalınca, erkeklerle birlikte günlük yiyeceğini elde etmek için çalışma hayatına atılma zorunlulu-



ğunu duymuştur. Bu ise işsizliğin yayılmasına sebep olmuş ve neticede Batı toplumları krizlerden krizlere, buhrânlardan buhrânlara sürüklenir hale gelmiştir. İnsan bu sosyal dejenerasyonun sonuçlarını hiç şaşırmadan hesâblayabilir. Eğer zinânın şahsî bir münâsebet olduğunu söyleyenler, bu korkunç neticeleri göz önünde bulundurmuş olsalardı, bilirlerdi ki zinâ, en tehlikeli sosyal cinâyetlerden birisidir. Yine bilirlerdi ki, toplumun menfaati; her ne şekilde olursa olsun zinâyı yasaklamayı ve en ağır cezâlarla tecziye etmeyi gerektirmektedir. İşte bu esâstan hareket eden İslâm hukûku zinâyı yasaklamış ve böylece Batı dünyasının düştüğü korkunç neticelere düşmekten korunabilmiştir. İslâm hukûku zinâ edenlere en ağır cezâları vermiş, hattâ evli olduğu halde zinâ edenlerin yaşamlarını lüzûmsuz kabul ederek kötü örnek olmalarını göz önünde bulundurmuş ve yaşama hakkı tanımamıştır.

İslâm ülkeleri genellikle evliliğin rağbet bulduğu ve ahlâksızlığın uzaklarda kaldığı huzûr ve rahat dolu memleketler iken Avrupa te'siriyle zinâyâ müsâade etmeye başlayınca, Batı toplumlarının dert yandıkları hastalıkların aynısı İslâm ülkelerine geçmeye başladı. Artık İslâm ülkelerinde de erkekler evlenmeyi küçümseyecek hale gelmişlerdir. Çünkü onlar da kadın ihtiyaçlarını evlenmeden telâfi edebilmektedirler. Artık İslâm ülkelerinde kadınlar da, evliliğe hiç önem vermemektedirler. Çünkü evlenmeden de istedikleri gibi hayatlarını yaşayabilmekte ve istedikleri kişilerle ilişki kurabilmektedirler. Evliliğin azalmasının sonucunda nüfûs oranının düşmesi, kısırlığın artması, zührevî hastalıkların yayılması gibi Batı toplumlarının tutulduğu hastalıklar müslüman ülkelerde de görülmeye başlanmış ve müslüman memleketlerdeki kadınlar da, erkeklerle eşit olduklarını söylemeye başlamışlardır. Çeşitli iş kollarında kadınla erkek yan yana çalışmaya başlamış ve neticede toplumun ahlâkî seviyesi umûmî âdâbı düşmeye, yüzlerden hayâ mefhumu silinmeye, rûhlardaki ahlâkî unsurlar yıkılmaya başlamıştır. Bütün bu felâketlerin çâresi; ancak ve ancak İslâm'ın emirlerini yerine getirerek, Batı dünyasının başımıza belâ ettiği bu gibi mikroplardan korunmaktır.

### Zinânın Ta'rifi

Mâlikîler zinâyı ittifâkla şöyle ta'rif ederler: Zinâ; insanoğlunun kasıdli olarak mülkü olmayan birisinin mahremine yaklaşması ve cinsî temâsta bulunmasıdır.

Hanefîler ise zinâyı şöyle ta'rif ederler: Mülkü olmadan erkeğin kadınla cinden temâs etmesidir.

Şâfiîler ise şöyle ta'rif etmektedirler: Normal bir istekle, şüpheden hâlî olarak ve kendiliğinden harâm olan bir ferce zekerin idhâlidir.

Hanbelîlere göre zinânın ta'rifi şöyledir: Önden veya arkadan fuhuş fiilini işlemektir.

Zâhirîler ise zinâyı şöyle ta'rif ederler: Bizzât harâm olan birleşme veya harâm olduğunu bilerek çıplak halinde kendisine bakması harâm olan birisiyle temâsta bulunmasıdır.

Zeydîler ise zinâyı şöyle ta'rif etmektedirler: Şüpheyi mahal bırakmadan, harâm kılınmış olan bir canlının avret mahalline idhâldir.

Zinâ Suçunun Rükünleri: Yukardaki ta'riflere bakacak olursak her mezhebin kendine göre bir ta'rifi vardır. Ancak bu farklılığa rağmen bütün mezhebler, zinânın kasıtlı olarak yapılan yasak birleşim olduğunda müttefiktirler. Bu demektir ki, zinâ suçunun iki rükünü olduğu konusunda görüş birliğindedirler.

a) Yasak birleşim

b) Birleşmeyi kasıtlı olarak yapmak veya cezâî kasıd.

Biz İslâm hukûkçuları arasındaki çeşitli, değişik görüşlerle birlikte bu iki rükün üzerinde teker teker duracağız:

#### a — Yasak Birleşim

Zinâ Olarak Kabul Edilen Birleşim:

Zinâ olarak kabul edilen birleşim, ferce vâki' olan birleşimdir. Öyleki erkeğin zekeri kadının fercine sürme çöpünün sürmedânlığa, kovanın kuyuya daldığı gibi girmesidir. Birleşimin zinâ olarak kabul edilebilmesi için erkeğin zekerinin haşefesinin (en azından) ferce dâhil olması veya benzer noktaya kadar ferce girmesidir. Kuvvetli görüşe göre; zekerin sert olması şart değildir. Zeker fercin boş kısmına dâhil olsa ve duvarlarıyla temâsa geçmese bile haşefe miktarının girmesi o fiilin zinâ olarak değerlendirilmesi için yeterlidir. Ayrıca inzâlin vâki' olup olmaması arasında fark yoktur, her iki halde de zinâ var sayılır. Zeker ile ferc arasında duyu ve zevk almayı önlemeyecek hafif bir engelin bulunması halinde yine birleşme zinâ olarak kabul edilir.

Prensib olarak zinâ sayılan yasak birleşim, başkasının mülküne vâki' olan birleşimdir. Şu halde bu tür birleşimler zinâ olarak kabul edilir ve zinâyı önleyecek şer'î bir engel yoksa cezâsı hadd'dir. Şâyet yasak birleşim, kişinin kendi mülkü altında iken vukû' bulmuşsa fiil zinâ olarak kabul edilmez, çünkü bu takdirde birleşimin yasak olma hali geçicidir. Kişinin âdet gören veya doğum yapan veya oruçlu olan veya ihramlı olan karısıyla birleşmesi ile zihâr halindeki karısıyla birleşmesi yasak birleşimdir. Ancak zinâ olarak kabul edilmez. Yukarda saydığımız



şekildeki birleşimler zinâ olarak kabul edilmez ve şer'an hadd cezâsı vurulmaz. Bu tür birleşimler günâh olarak değerlendirilir ve ta'zîr cezâsı verilir. İşlenen günâh zinâ olmayıp, zinâyâ başlangıç olursa, —apış aralarında idhâl veya fercin dışına sürterek boşalma gibi— bu takdirde de ta'zîr cezâsı verilir. Kezâ bizâtihi birleşme olarak kabul edilmeyen günâh fiillere de —öpmek, sarılmak, yabancı bir kadınla baş başa kalmak ve bir yatakta uyumak gibi— ta'zîr cezâsı verilir. Çünkü bu fiillerin hepsi zinâ başlangıcı olarak kabul edilen harâm fiillerdir.

Prensib olarak İslâm hukûkunda fercine temâs edilmesi harâm sayılan kişi (zinâ veya livâta harâm kabul edildiği için) fercin dışına temâsı da harâmdır. Çünkü Allah'ın şu âyet-i celîle'si gereğince o kişi âsî olarak kabul edilir:

«Ki onlar; ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnâdır. Doğrusu onlar bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-7).

İslâm hukûku mahrem olmayan bir kadınla başbaşa kalmayı da yasaklar. Bu husûsta Allah Rasûlü şöyle buyurur:

«Hiç biriniz yanında mahremi olmayan bir kadınla yalnız kalmasın, çünkü üçüncüsü, şeytândır.» Bir kadınla başbaşa kalmak harâm olduğuna göre, mübâşeret elbetteki harâm olacaktır.

İslâm hukûkunda ana kâidelerden birisi de şudur: «Hârama sebep olan şey de harâmdır.» Şu halde suçlu, haddi gerektirmeyen bir fiili işlerse, ister fiili şartları tamâmlanmamış olan bir birleşim olsun (ağza veya apış arasına idhâl gibi) ister birleşim olmasın (yabancı bir kadınla yalnız kalmak, sarılmak, öpmek, bir yatakta uyumak gibi) bu tür fiillerin cezâsı ta'zîrdir. Bu fiiller zinâyâ sevkeden ve zinâyâ başlangıç mâhiyetinde olmakla beraber yasak fiillerdir, ta'zîr cezâsını gerektirir.

Yukardaki kâideleri tatbîk ederek yasak fiilleri ta'rîf edebileceğimize göre, bundan sonra, bu fiillerden zinâ olanla olmayanı ayırd etmemiz kolaylaşmış olacaktır. İslâm hukûku temâs fiili ile bunun dışında kalanları birbirinden ayırd etmiş ve birincisine hadd cezâsı ikincisine de tâ'zîr cezâsı koymuş olmakla beraber her iki halde de fiili suç olarak kabul eder. Beşerî hukûkta olduğu gibi temâsı tâm suç, temâsın dışında kalanları da suça başlangıç olarak değerlendirmez.

İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel. Şîa ve Zeydîlere göre —ister erkek ister kadın olsun— önden veya arkadan yasak temâsta fark yoktur. Onların bu görüşüne Hanefî mezhebinden İmâm Muhammed ile Ebu Yûsuf da iştirâk ederler. Bu gurubun zinâ ile livâta arasında fark görmemesinin mesnedi, geriden temâsın haddi gerektirmesi bakımından zinâyâ eş olmasıdır. Zinânın haddi gerektirmesinin nedeni yasak



temâs olmasıdır. Geriden temâs zinânın tahtinde bulunmakla beraber Kur'ân-ı Kerim her ikisini de aynı nitelikte görmüş ve şâni yüce olan Allah, Lût kavmine yönelttiği hitâbında şöyle buyurmuştur: «Lût'u da gönderdik. Hani o, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, dünyalarda hiç kimsenin sizden önce yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz.» (Ankebût, 28).

«Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu siz, çok aşırı giden bir kavimsiniz.» (A'râf, 81).

«Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin.» (Nisâ, 15).

«Sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin. Tevbe edip, islâh olurlarsa artık onlardan vazgeçin. Çünkü Allah Tevvâb, Rahim olandır.» (Nisâ, 16).

Bu âyetlerde Yüce Allah arkadan temâsı da, önden temâsı da fuhuş olarak kabul etmekte ve her ikisine de aynı ifâdeyi kullanmaktadır. Ebu Mûsa el-Eş'arî diyor ki: Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Erkek erkeklerle birleşirse her ikisi de zânîdir. Kadın kadınla birleşirse her ikisi de zânîdir.

Ebu Hanîfe'ye göre; temâs edilen ister erkek olsun, ister kadın olsun arkadan temâs ile zinâ aynı değildir. Onun delili önden birleşmeye zinâ, arkadan birleşmeye livâta adı verilmesidir. Ona göre isimlerin ayrı olması, ifâde ettikleri mânâların da ayrı olmasının delilidir. Şâyet livâta zinâ demek olsaydı; Allah Rasûlünün ashâbı bu konuda değişik ifâdelerde bulunmazlardı. Kaldı ki zinâ soyun karışmasına, evlâdın kaybolmasına vesîle olur. Halbuki livâtada durum böyle değildir. Ayrıca cezâ, her zaman ve çoğunlukla mevcûd suçlar için meşrû' kılınır. Yaygın olan suç genellikle zinâdır. Zirâ erkek ve kadındaki komple istek ve arzular kişiyi zinâyâ sevkeder. Livâtaya gelince, mahallin tabîatında kişiyi tahrik eden bir unsur yoktur.

Zâhirî mezhebi mensûbları; livâtayı, zinâ olarak kabul etmezler, sâdece ma'siyet sayarak ta'zîr cezâsı verirler. Delilleri; livâtanın zinâdan ayrı bir fiil olması ve livâtaya zinânın hükmünü vermeyi öngören sahîh bir hadîsin ve nass'ın vârid olmamasıdır.

İslâm hukûkçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki; hanımla geriden temâs suçuna hadd cezâsı verilemez. Çünkü kişi için temâs mahallidir, erkek karısıyla temâs hakkına sâhiptir. Fakat İslâm hukûkçuları bu fiile verilmesi gereken keyfiyet konusunda ihtilâflıdır. İmâm Ahmed, Ebu Yûsuf ve Muhammed; kişinin karısıyla arkadan temâsını zinâ olarak kabul etmekte ve prensib bakımından hadd cezâsı verilmesi gerektiğini, ancak mülkiyet şüphesi olduğu için cezânın du-



racasını kabul etmekte bu yüzden fiile hadd cezâsı değil, ta'zîr cezâsı verilmesi gerektiğini söylemektedirler.

Mâlikî, Şâfiî ve Şîa'nın Zeydiyye koluna göre; kişinin hanımıyla arkadan temâsı, zinâ olarak kabul edilmez. Çünkü kadın koca için temâs mahallidir. Koca karısından istifâde edebilir. Lâkin Mâlikîler ve Zeydîler, fiilin harâm olduğunu, tâ'zîr cezâsıyla cezâlandırmayı gerektirdiğini belirtmektedirler. Şâfiîler ise, hâkimin nehyetmesinden sonra te-kerrür ederse tâ'zîr cezâsı verilebileceğini ve bunun dışında tâ'zîrin gerekmediğini kabul ederler. Onlara göre bu tür suçlar, itiyâdî suçlardır ve ancak yasaklamadan sonra cezâ söz konusu olabilir. Yasaklama olmadan cezâ verilemez. Çünkü yasaktan önce, fiilin mübâh olup olmadığı ihtilâfıdır. Şâfiîlerden bir kısım fakihler ise fiilin tekrârı halinde cezâ verilebileceğini belirtirken, fiilin yasaklanması şartını tasrih etmezler. Bu demektir ki, onlara göre; fiil yasaktır ve yasaklığında şüpheli yoktur. Binâenaleyh hâkimin onu nehyetmesine gerek yoktur.

Ebu Hanîfe ise kocanın karısıyla arkadan temâsını, yukarda belirtilen sebeplerden dolayı zinâ olarak kabul etmez, sâdece günâh olarak ifâde edip, tâ'zîr cezâsını öngörür. Zâhiri mezhebi de aynı görüştedir. Onlar da kocanın karısıyla arkasından temâsını genel anlamıyla zinâ olarak kabul etmezler, ancak günâh olarak belirtip tâ'zîr cezâsını öngörürler.

Ölülerle temâs: Yabancı ve ölmüş bir kadınla temâs zinâ olarak kabul edilmez. Bu Hanefîlerin görüşüdür. Kadının yabancı bir erkeğin zekerini fercine idhâl etmeye çalışması da böyledir. Bu görüş Şâfiî ve Hanbelî mezhebinden bir görüştür.

Bunu söyleyenler; ölülerle temâs fiiline, ta'zîr cezâsını gerekli görmektedirler. Delilleri ise şudur: Gerek erkek, gerek dişi olsun ölüyle temâs temâs sayılmaz. Çünkü ölünün uzvu; hayâtiyetini kaybetmiştir, hiç bir canlı ölüyle temâsı arzu etmez. Binâenaleyh bu konuda zora başvurmaya gerek yoktur. Hadd; suçun önlenmesi için zorlamak kasdıyla uygulanır. Şîa'nın Zeydiyye kolu da bu görüştedir. Şâfiî ve Hanbelî mezhebindeki ikinci bir görüşe göre; ölülerle temâs, zinâ olarak kabul edilir ve hadd cezâsı uygulanması gerekir. Çünkü ölüyle temâs, zinâdan daha daha büyük bir yasaktır. Günâhı da daha çoktur. Zîrâ ölülerle temâsta, fuhşa ilâveten ölüye saygının çiğnenmesi söz konusudur. Prensib ititârıyla zâhiri mezhebinin görüşü de bu görüşe uygun düşmektedir. İmâm Mâlik'e göre; ölünün önünden veya arkasından temâsta bulunan kimse zânî olarak kabul edilir, zinâ cezâsıyla cezâlandırılır. Çünkü o fiili işleyen ondan lezzet almaktadır. Ölmüş hanımıyla temâs eden kişinin durumu bundan farklıdır. Ona hadd tatbik olunmaz. Kezâ bir kadının, eşinden başka ölmüş bir erkeğin zekerini fercine idhâli de



bundan farklıdır. Bu suçlardan dolayı hadd tatbik olunmaz. Ancak ta'zîr cezâsı verilir. Haddin tatbik olunmamasının nedeni zevk alamama durumudur.

Hayvanlarla temâs: İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre, hayvanlarla temâs zinâ sayılmaz. Ancak büyük bir günâhtır, ta'zîr cezâsını gerektirir. Kadının kendisini bir hayvanla temâs ettirmesi de —maymun gibi— aynı şekildedir. Ebu Hanîfe ve Mâlik'in, hayvanla temâsı zinâ olarak kabul etmemesi, onu zinâ olarak kabul etmek halinde hadd cezâsı gerekmesi, haddin de zecir gâyesiyle meşrû' kılınmasıdır. Zecir, ancak herkese açık hareket için başvurulabilecek bir yoldur. Halbuki hayvanlarla temâs, herkes tarafından başvurulabilecek bir yol değildir. Bu yüzden de akıl sâhipleri böyle bir şeye tevessül etmezler. Ancak bazı beyinsizler takımı bu yola başvururlar ki; insan tabiatının engellediği bir davranış için zecredici yola başvurmaya gerek yoktur.

İmâm Şâfiî ve Hanbelî'nin bu konuda iki görüşü vardır. En kuvvetli görüşleri, İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar. İkinci ve kuvvetli olmayan görüş, hayvanlarla temâsı zinâ olarak kabul eder, fakat her halükârda ölüm cezâsı vermez. Bu görüşün dayanağı Rasûlullah (s.a.)'nın şu hadis-i şerifi'dir: Kim de bir hayvanla temâsta bulunursa onu da temâsta bulunan hayvanı da öldürünüz. Bu hadisi birçok hadis bilgini sahih olarak kabul etmez. Şâfiîlerden bir kısmı ise hayvanlarla temâsı zinâ olarak kabul ederler ve evli olup da hayvanlarla temâs edenlere recm, evli olmayıp da hayvanlarla temâs edenlere de sopa ve işkence cezâsı öngörürler. Şâfiîlerden bir kısmının kabul ettiği bu görüş, Şîa'nın Zeydî kolunda tercih olunan bir görüştür. Zeydîlerin bir kısmı ise, İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin yukarda zikrettiğimiz görüşünü kabul ederler. Şâfiîlerle Hanbelîler kendisini hayvana temâs ettiren kadının, hayvanla temâs eden erkek hükmüne tâbi olacağını kabul ederler. Şu kadar var ki, Şâfiîlerin bir kısmı; kendisini hayvana kullandıran kadına ta'zîr cezâsı verileceği görüşündedirler. Hanbelîlere göre, her halükârda —temâs eden kişi ister ta'zîr cezâsına çarptırılsın ister öldürülsün— hayvan öldürülür. Şâfiîlerden temâs eden erkeğin öldürülmesini kabul edenler, hayvanın da öldürülmesini öne sürerler. Zeydîlere gelince; temâs edilen hayvanın etinin ve sütünün mekrûh olduğunu kabul eder, ancak hayvanın öldürülmesine gerek görmezler. Zâhîrîlere göre; hayvanla temâs eden zâni sayılmaz. Çünkü onun fiili zinâ değildir. Ayrıca zinânın hükmüne tâbi olması için, hakkında bir nass da vârid olmamıştır. Fakat hayvanla temâs, prensib olarak harâm kılındığına göre; böyle bir fiili işleyen kişi kınanır ve cezâsı ta'zîr olan bir suçu işlemiş olur. Ancak bu fiilden dolayı hayvanın öldürülmesi veya kesilmesi gereği yoktur.



Çocuk ve deli yabancı bir kadınla temâs ederse ehliyeti hâiz olmadıkları için hadd gerekmez. Çocuk ehliyet sâhibi olmadığı için, ancak bülûğdan, deli de ayıldıktan sonra hadd cezâsı vurulabilir. Fakat çocuk mümeyyiz durumda ise işlediği fiile mukabil ta'zîr cezâsı verilir. İslâm hukûkçuları, çocuğun veya delilin temâs ettiği kadının hükmü konusunda ihtilâflıdır. Ebu Hanîfe'ye göre; çocuğun veya delinin temâs ettiği kadına —kendi isteğiyle dahi olsa— hadd vurulmaz, ancak ta'zîr cezâsı verilir. Ebu Hanîfe'nin dayandığı delil şudur: Kadına hadd cezâsı zâniye olduğu için gerekmecektir. Çünkü kadın durumu itibâ- rıyla zinâ fiilini gerçekleştiremez. Aslında kadın, zinâda fâil durumunda değil, mef'ûl durumundadır. Kur'an'da zinâ eden ifâdesinin kullanılması gerçek mânâda değil mecâzî anlamdadır. Zinâ eden kadına hadd cezâsı zinâ edici olmasından değil, zinâ edilen olmasından dolayıdır. Ebu Hanîfe'ye göre çocuk veya delinin temâsı zinâ olarak kabul edilmediği için, kadın da zinâ edilen olarak kabul edilemez.

Temâs edilenin çocuk olması halinde İmâm Mâlik de Ebu Hanîfe'nin görüşünü benimser. Fakat İmâm Mâlik kendisini isteyerek teslim ederse hadd vurulmasını kabul eder. İmâm Mâlik'in görüşü şu esasa dayanır: Kadın deliden zevk alabilir ancak çocuktan zevk alamaz.

İmâm Şâfiî'ye göre her iki halde de —çocuğa ve deliye verilemese bile— kadına hadd cezâsı uygulanır. Ona göre çocuğun ve delinin cezâlandırılmaması onlara hâs bir sebepten dolayıdır. Halbuki suçu işlemiş olan kadının, ortaklarının özel şartlarından faydalanması söz konusu olamaz. Zâhirîlerle Zeydîler de bu görüştedirler.

Hanefî mezhebinin meşhûr imâmlarından İmâm Züfer de Şâfiî'nin görüşündedir. Ebu Yûsuf'un da bu görüşte olduğu rivâyet edilir. Her iki imâmın da bu görüşte dayandıkları esâs şudur: Zinâ eden erkek ve kadın, fiilinden dolayı sorumlu tutulur. Çocuk veya deliyle zinâ eden kadın bakımından fiil gerçekleşmiş sayılır. Çünkü kadın için zinânın mâhiyeti, kendi uzvuyla şehvetinin tatmîn olmasıdır ki, çocuk veya deliyle temâsı halinde bu gerçekleşmiş olur.

Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır: Bu görüşlerden kuvvetli olanı Şâfiî mezhebinin görüşüne uyar. İkinci görüş ise; Mâlikî mezhebinde olduğu gibi, temâs edenin çocuk veya deli olması hallerini birbirinden tefrik eder. Bu ikinci görüşün taraftârları, kadının kendisini deliye isteyerek teslim etmesi halinde hadd cezâsı vurulmasını, on yaşına basmamış çocukla temâs etmesi halinde hadd cezâsı vurulmamasını öngörürler. Eğer çocuk on yaşına ermişse kadına hadd cezâsı tatbik olunur. Ancak bu görüşün karşısında olanlar demektedirler ki; bu görüş yaş tahdidi esâsına dayanır; tahdîd ise ancak bir nass ile olabilir, halbuki bu konuda hiç bir nass yoktur.



Akıl ve bâliğ bir kişinin, çocuk veya deli bir kadınla temâsı da ihtilâflıdır. İmâm Mâlik'e göre; büyümüş deli bir kadınla temâs eden kişiye hadd tatbik olunur. Ona göre; ister deli olsun, ister olmasın temâs edilebilir durumda olan küçük kız çocuğuyla temâs eden kişiye de hadd tatbik olunur. İsterse temâs eden kişinin dışında başka birisinin o fiili icrâ etmesi mümkün olmasın. Şâyet temâs eden erkek için küçük çocukla temâs mümkün olmazsa hadd tatbik olunmaz. Ancak fiili izlediğinden dolayı ta'zir cezâsı verilir.

Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; âkil ve bâliğ olan bir kişi, deli veya küçük kız çocuğuyla temâs edecek olursa —kız çocuğunun yaşıtı olanlarla temâs etmek imkânı var ise— o kişiye hadd cezâsı vurmak gerekir. Çünkü fiili zinâdır. Ayrıca temâs edilen deli veya çocuğun ma'zeretinin olması, temâs eden zâniye hadd cezâsının uygulanmamasını icâb ettirmez.

Mâlikî mezhebi, Hanefî mezhebinden şu noktada ayrılır: Mâlikî mezhebi hadd cezâsının vurulmasını, küçük kız çocuğuyla temâs edebilme imkânına bağlanmaktadır. —İsterse aynı yaştaki kız çocuğuyla temâs imkânı bulunmasın. Veya aynı çocukla başkasının temâs imkânı bulunmasın.— Halbuki Ebu Hanîfe bunu genel olarak çocuğun temâsa elverişli olup olmaması esâsına dayandırmaktadır.

Şîa'nın Zeydi kolunun görüşü de, bu bakımdan Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar.

Şâfiîler ise âkil ve bâliğ olan bir kişi, deli veya küçük bir çocukla zinâ ettiği takdirde temâs fiilen vukû bulduğu müddetçe zâniye hadd cezâsı vurulmasını gerekli görürler. Şâfiîler cezâyı herhangi bir kayda bağlı tutmazlar. Zâhirî mezhebi de bu görüştedir.

Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır: Birinci görüş Şâfiî mezhebine uyar. İkinci görüş ise şu noktada Şâfiî mezhebinden ayrılır: Temâs edilen küçük kız çocuğunun deli olup olmamasına göre hüküm farklı olur. Bu ikinci görüşün sāhipleri küçük kız çocuğunun temâs edilebilir olması ile olmaması arasında fark görmektedirler. Eğer temâs mümkün ise temâs eden erkeğe hadd cezâsı verilmesini öngörürler, çünkü o aynen büyük kadın hükmüne tâbidir. Eğer küçük kız çocuğu temâsa elverişli değilse temâs eden erkeğe hadd cezâsı verilmez, ancak ta'zir cezâsı verilir. Yine bu görüş taraftarlarının bazıları, temâsa elverişli olmayan kız çocuğunun yaşını; dokuz olarak ta'yîn ederler ve bu yaşta bir çocuğun temâstan zevk almayacağını öne sürerler. Böyle bir çocukla temâsın, parmağın cinsî organa sokulmasına benzediğini ifâde ederler.

Akıllı erkeğin, çocuk veya deli ile temâs etmesi veya kadının çocuk veya deliyle temâs etmesi halinde hadd cezâsı öngörenlerin görüşü Mı-



sır cezâ kanununun 39. maddesine uyar. Adı geçen cezâ kanununa göre fâillerden birisine hâs olan şartların, diğerine etkisi olmaz. Karşı görüş bu maddeye aykırı düşmese bile onlar, şüphe halinde haddin durdurulması genel kâidesini tatbik ederler. Çünkü onlar, suçun tabiatı itibâriyle; ancak iki tarafın birleşmesi halinde meydana geleceğini kabul ederek iki kişinin birleşmemesi halinde suçun bütün unsurlarıyla tamâmlanmamış olması ihtimâlini göz önünde bulundururlar. Ve suçlulardan birisinin affını diğerleri hakkında şüphe çekici bir nokta olarak kabul edip haddin durdurulması gerekeceğini ve ta'zîrle yetinilmesinin icâbe-deceğini belirtirler.

Zâhiri mezhebi mensûbları Hz. Peygamberin: Şüphelerle hadleri durdurunuz, hadis-i şerîf'ini sahîh olarak kabul etmezler ve bu yüzden haddlerin şüphelerle ne durdurulacağını, ne de uygulanacağını bildirirler. Haddlerin Allah'a âit bir hak olduğunu, bunun ötesinde bir şeyin ifâ edilemeyeceğini öne sürerler. Ve Allah Rasûlünün: Karlarınız, mallarınız, ırzlarınız birbirinize harâmdır, hadis-i şerîf'i uyarınca hadd sâbit olmayınca şüphe ile tatbik olunamayacağını belirtirler. Onlara göre Yüce Allah'ın: «Bunlar Allah'ın hudûdudur, onları aşmayın.» (Bakara, 229) âyet-i celile'si hükmünce hadd sâbit olunca şüphe ile durdurulamaz. Öteki fakîhler ise: Şüphe ile haddleri durdurunuz, hadisini sahîh olarak kabul ederler, şüpheli temâs halinde haddin uygulanmayacağı konusunda ittifâk ederler. Yalnız onlar da, kendi aralarında şüphenin değerlendirilmesi konusunda ihtilâflıdır. Şüphenin değerlendirilmesi konusundaki ihtilâf bir takdîr ihtilâfıdır. Bazıları belirli bir hali şüphe olarak değerlendirirlerken, bazıları kabul etmezler.

Şüphe: Sâbit olmadığı halde, sâbit olana benzeyendir. Öteki İslâm hükûkçuları şüphenin taksimine önem vermezlerken hanefî ve şafiîler bu konuda dikkat sarfederler. Diğer fakîhler ise şüphe olarak değerlendirilen husûsu ve şüphe olarak değerlendirilme nedenini belirtmekle yetinirler. Hepsine göre, şüpheleri saymak mümkün değildir.

Şâfiîler şüpheyi üçe ayırırlar:

a) Mahalde Şüphe:

Âdet gören veya oruç tutan kadınla temâs, yahut ta kadına arkasından yaklaşmak gibi. Burada şüphe, harâm olan fiilin işlendiği mahâl konusundadır. Çünkü kadının her tarafı erkeği için helâldir, erkek kadınına yaklaşma hakkına sâhiptir. Kadın âdet görürken veya oruçlu iken ona yaklaşamayacağını yahut ta arkasından temâs edemeyeceğine göre bir şüphe durumu vâridir. Böylece erkeğin kadına mâlik olması ve ona her bakımdan temâs hakkına sâhip bulunması şüphe durumunu

ortaya çıkarır. Fâil işlediği fiilin, ister helâl, ister harâm olduğuna inansın, şüphenin mevcûdiyeti haddin durdurulmasını gerektirir. Çünkü şüphe, tahmîn ve zanda değil, fiilin işlendiği mahaldedir.

b) - Fâilde Şüphe:

Karısı olduğu zannıyla gerdeğe girdiği kadının, eşi olmadığı halinin bilâhare anlaşılması gibi. Burada şüphe fâilin zannındadır. O karısı olduğunu zannederek temâs fiilini icrâ etmekte ve harâm bir fiil işlemediğini sanmaktadır. Fâil bakımından bu zannın mevcûdiyeti ortaya şüphe zannını çıkarır ki, bu yüzden haddin durdurulması gerekir. Eğer fâil fiilinin harâm olduğunu bile bile işlerse, o zâman şüpheden söz edilemez.

c) Fiilin İşleniş Yönünde veya Yolunda Şüphe:

Bu ta'birle fiilin helâl veya harâm olduğu konusundaki şüphe kasdolanmaktadır. Bu şüphenin esâsı, fakihlerin işlenen fiil üzerindeki ihtilâfıdır. Fakihlerin helâl veya harâm olduğunda ihtilâf ettikleri her şey bu kategoriye girer. Böyle bir konu da şüphe olarak kabul edilir, hadd durdurulur. Meselâ Ebu Hanîfe velî olmadan, İmâm Mâlik şahidler olmadan nikâha cevâz vermektedir. İbn Abbâs ise müt'a nikâhına müsâade etmektedir. Halbuki cumhûr-u fukahâ bu tür nikâhlara müsâade etmemektedir. Bu ihtilâftan dolayı, üzerinde ihtilâf edilen nikâh şekilleriyle temâs eden kişilere haddin vurulmaması neticesi doğmaktadır. Çünkü bu ihtilâf bir şüphe durumunun varlığını ortaya koyar ki; bu da haddi engeller. İsterse fâil, işlediği fiilin harâm olduğuna inanmış olsun. Çünkü bu inanç, bizâtihi konuya müessir değildir. Fakihler, fiilin helâl veya harâm olduğu konusunda ihtilâflı oldukları müddetçe bu konuda fâilin inancının etkisi yoktur.

Hanefiler ise şüpheyi iki bölüme ayırmaktadırlar.

a) Fiilde Şüphe:

Fiilde şüpheyi; «istibâh şüphesi» veya «müşâbehet şüphesi» adını da vermektedirler. Fiilde şüphe; hakkında fiili işlediğine dâir şüphe vârid olan kimseyle ilgili şüphedir. Bu şüphenin sübûtu; fiilin işleyen için helâl veya harâm olmasıyla mümkündür. Bu şüphe ortada işlediği fiilin kendisi için helâl olduğunu belirten simâî bir delil bulunmayan, delilin dışında tahmînlerin bulunduğu haldir. Üç talâk veya talâk-ı bâinle karısını boşayan birisinin iddet esnâsında para mukâbilinde karısıyla temâs etmesi gibi. Aslında talâk sebebiyle her ne kadar karının



koca için helâl olma durumu ortadan kalkmışsa da, yatak ve eşlerin mahremiyeti hakkı bâkî olduğu için bu gibi temâs zinâ olarak kabul edilir ve temâs eden kişi helâl olma şüphe veya zannının mevcûdiyetini iddiâ etmezse hadd icâbeder. Temâs eden kişi, helâl zannı veya şüphe-sinin varlığını bir bakıma delile dayandırmaktadır ki bu delil, nikâh durumunun mevcûdiyetiyle yatak ve eşlerin mahremiyeti hakkının bekâsıdır. Sanık bu hakkın helâllik konusunda da bâkî kaldığını zannetmiştir. Bu durum gerçekten delil olarak serdedilemez ise de, delil zannı bulunduğundan temâs eden kişi hakkında şüphe durumunun ve şüphe ile haddin durdurulması hakkını doğurur. Fiilde şüphenin mevcûd olması için fiilin kesin olduğuna dâir bir delil bulunmamalıdır, ayrıca suçlu, fiilinin helâl olduğuna inanmalıdır. Şâyet fiilin harâm olduğuna dâir bir delil bulunursa veya suçlunun fiilinin helâl olduğuna inanmadığı sâbit görülürse şüphe durumu söz konusu olamaz. Suçlunun, işlediği fiilin harâm olduğunu bildiği tesbît olunursa hadd tatbik etmek icâbeder.

#### b) Mahalde Şüphe :

Hanefiler buna; «hükmi şüphe» veya «mülkde şüphe» adını da vermektedirler. Bu şüphe, temâs edilen mahallin helâl olup olmadığı konusundaki şer'i hükümde şüpheye dayanır. Bu şüphenin mevcûd olabilmesi için şer'i bir hükümden neş'et etmiş olması şarttır. Bu da ancak fiilin harâm olduğunu reddeden şer'i bir delile dayanmasıyla mümkündür. Bu durumda fâilin zannına itibâr olunmaz. Fâilin işlediği fiili helâl veya harâm sanmasının önemi yoktur. Çünkü şüphe bilgi veya bilgisizliğe değil; şer'i delile dayanmaktadır. Hanefiler mahalde şüpheyi zinâ suçunda altı konuya hasretmişlerdir. Bunlardan birisi de kinâye lâfızlarıyla talâk-ı bâin ile boşanmış olan kadınla temâs halidir. Geriye kalan beş yer câriyelerle temâs ile alâkalı olup köleliğin ibtâlinden sonra tekrâr bu konuya temâs etmemiz yersiz olacaktır. Hanefiler talâk-ı bâinle (ayırıcı boşama) boşanmış olan kadınla birleşme halinde şüphenin mevcûdiyetini şu esâsa dayandırmaktadırlar. İbâne ve öteki kinâye yollarıyla mülk durumu ictihâda dayanmaktadır. Çünkü sahâbe-i güzîn bu konuda farklı görüşlere sâhibtir. Bilindiği gibi Hz. Ömer (r.a.), kinâye yolu ile boşamaların ric'i boşanma olduğunu söylemekteydi. Ric'i talâkta ise mülk durumu ortadan kalkmaz. İşte bu ihtilâf şüphe doğurmaktadır. Şâfiiler ve hanbeliler ise kinâye yoluyla, talâk-ı bâinle boşanan bir kadınla birleşme konusunda hanefilerin görüşüne uymaktadırlar. Mâlikilerin bir kısmı yukarıdaki durumu benimserken, bir kısmı da böyle bir temâsta şüphe durumunun bahis mevzûu olamayacağını belirtmektedir.



Ebu Hanîfe'ye göre; üçüncü bir şüphe yolu da, akid yoluyla şüphe-  
dir. Ona göre fiilin yasaklanmasına dâir akid yapılmışsa ve fâil fiilin  
yasaklanmasını biliyorsa akid yoluyla şüphe durumu sâbit olabilir. Şu  
halde Ebu Hanîfe'ye göre üç türlü şüphe durumu vardır: Fiilde şüphe,  
mahalde şüphe ve akidde şüphedir.

Fakat hanefilerin diğer fakihleri, akidde şüpheyi kabul etmemekte  
ve bu husûsta cumhûr-u fukahâ'nın görüşüne uymaktadırlar.

Mahremlerle temâs zinâdır, haddi gerektirir. Bir şahıs kendisine  
harâm olan bir kadınla evlenirse, bu nikâh İslâm hükûkçularının itti-  
fâkıyla bâtıldır. Eğer temâs ederse İmâm Mâlik, Şâfii, Zâhirîler, Han-  
beliler ve Zeydilere göre hadd gerekir. Hanefilerden de İmm Yûsuf ve  
Muhammed bu görüştedirler. Fakat Ebu Hanîfe —yalnız kendisi— ni-  
kâhı kabul olmayan bir kadınla evlenen bir kişinin —anası, teyzesi, ha-  
lası, kızı gibi— temâsın harâm olduğunu bildiği halde, temâs ettiğini  
itirâf etse bile, hadd cezâsı gerekmez, ancak bu fiilinden dolayı ta'zir  
cezâsı verilir. Bu gibi hallerde Ebu Hanîfe şüphe söz konusu olduğu için  
haddi iskât etmektedir. Şüpheyi de şöyle açıklamaktadır: Şüphe nikâh  
akdiyle doğmaktadır ki, nikâh akdi bir kadının bir erkek için mübâh  
olmasının nedenidir. Nikâhtan sonra o kadının o kişi için mübâh olduğu  
tesbît olunamayınca bu durumda ortaya bir şüphe şekli çıkarmaktadır  
ki; şüphe dolayısıyla haddin durdurulması gerekir.

Fakat Ebu Hanîfe'ye karşı çıkanlar şöyle demektedirler: Temâs,  
mülk veya mülk şüphesi olmadan, harâm kılındığı konusunda icmâ'  
mevcûd olan bir kadınla vukûa gelmiştir. Binâenaleyh temâs eden ki-  
şi, işlediği fiilin harâm olduğunu bilmektedir ve ma'zereti yoktur, do-  
layısıyla haddi tatbik etmek gerekir. Aralarındaki nikâh akdine gelin-  
ce; bu, bâtıldır ve mutlak mânâda geçersizdir. Böyle bir nikâh hiç ol-  
mamış hükmündedir. Mübâh kılan nikâh şekli sahîh bir nikâh olduğu  
takdirde ancak şüpheyi câlib olabilir.

Bâtıl olduğunda icmâ' edilmiş olan her türlü nikâh ile —beşinci  
kadınla evlenmek, evli veya iddetli bir kadınla evlenmek ve önceden üç  
talâkla boşanmış olan bir kadınla başka bir kocayla evlenmeden önce  
nikâhlanmak gibi— temâs yapıldığı zaman bu fiil zinâdır ve haddi ge-  
rektirir. Arada bir akdin bulunması aslâ dikkate alınmaz ve müessir  
olmaz. Mâlik, Şâfii, Zâhirî, Hanbelî, Zeydilerin görüşü budur. İmâm Ebu  
Yûsuf ve Muhammed'in görüşleri de budur. Fakat Ebu Hanîfe akdin  
mevcûdiyetini şüphe olarak kabul etmekte ve şüphenin haddi durdura-  
cağını öne sürmektedir. Bu yüzden ona göre bu tür temâsların cezâsı  
ta'zirdir.

Sihhati ihtilâflı olan nikâhlar; müt'a, şîğar, tahlil gibi nikâhlarla,  
şâhidsiz veya velisiz nikâhlanmalarla, talâk-ı bâinle boşanmış bacısı



iddetini tamâmlarken diğer bir bacıyla evlenmek, talâk-ı bâinle boşanmış dördüncü hanımın iddetini beklemesi esnâsında beşinci bir hanımla birleşmelerde hadd gerekmez. Çünkü nikâhın sıhhatı konusunda suçlar arasındaki ihtilâf bir şüphe olarak kabul edilir ve şüphelerle haddler durdurulur. Ancak Zâhirîler bu görüşte değildirler. Binâenaleyh onlar, bâtil veya fâsid nikâhlara dayalı temâslar karşılığında hadd vurulması gerektiğini kabul ederler.

Zinâya zorlanan kadına hadd vurulmayacağı konusunda İslâm hükûkçuları ittifâk etmişlerdir. Çünkü bu husûsta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «Halbuki darda kalmanızın dışında size harâm olanları O, uzun uzadıya açıklamıştır.» (En'âm, 119).

«Ancak kim mecbûr kalırsa saldırmamak ve sınırı aşmamak şartıyla (yemesinde) bir günâh yoktur.» (Bakara, 173).

Allah'ın Rasûlü de şöyle buyurmaktadır: «Benim ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandıkları şeyler affolunmuştur.»

Ayrıca ikrâh; şüphe durumunun mevcûdiyetini —kabul edenlere göre— bir şüphe olarak değerlendirilir ve şüphelerle haddler durdurulur.

İslâm hükûkçuları ittifâkla kabul etmektedirler ki; mülci ikrâh ile tehdid yoluyla ikrâh arasında fark yoktur. Nitekim Rasûlullah (s.a.) döneminde bir kadın ikrâh yoluyla zinâya zorlanmış ve bu yüzden ona hadd tatbik olunmamıştır. Hz. Ömer devrinde de emirlerin câriyelerinden birisi yine emirlerin çocuklarından biri ile ikrâh yoluyla tecâvüze ma'rûz kalmış ve Hz. Ömer çocuğa sopa vurdurduğu halde, câriyeye vurdurmamıştır. Kezâ bir kadın Hz. Ömer'e gelerek çobandan su istediğini, çoban kendisini teslim etmeyince su vermeyeceğini söylemiş ve kadın da susuzluktan kurtulmak için kendisini çobana teslim ettiğini belirtmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali'ye bu durum hakkında ne buyurursun dediğinde Hz. Ali şöyle cevap vermiştir: Kadın mecbûr kalmış kendisini çobana teslim ederek suyu elde etmiştir, karşılığını verince Hz. Ömer kadına hadd vurdurmamıştır.

Bir erkek zinâ etmeye zorlanırsa Mâlikî mezhebinde pek kuvvetli olmayan ve Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Şîa'nın Zeydiyye koluna göre ona hadd-i şer'î vurmak gerekir. Bu görüş taraftarlarının görüşü şudur: Kadının zinâya zorlanır, çünkü onun görevi kendini teslim etmektir, erkek ise uzvunun sertleşmesi gerektiği için zinâya zorlanamaz. Uzvun sertleşmesi ise isteğin ve arzusun delilidir. Bu görüş uyarınca erkeğin uzvu zorla sertleşmez. Temâsın zorlama yoluyla olduğu tesbit olunursa hadd gerekmez.

Yukarda saydığımız mezheplerin tümünde kuvvetli olan görüş, ikrâh yoluyla zinâ yapan erkeğe hadd-i şer'înin vurulmaması noktasında-

dır. Çünkü ikrâh karşısında kadın ve erkek müsâvidir. Kadına hadd icâb etmediğine göre; erkeğe de icâb etmez. Kaldı ki, erkeğin uzvunun sertleşmesi gâyet tabiidir. Çünkü sertleşme erkeklik kudretinin varlığına delildir. Öte yandan korkunun sertleşmeyi önleyeceğini söylemek doğru değildir. Çünkü zorlanan kişi fiili işlediği takdirde değil, reddettiği takdirde korkuyla karşı karşıyadır. Temâs fiili, bizâtihi korkulacak bir fiil değildir. Bütün bunlardan öte ikrâh bir şüphedir. Şüphe ile haddin tatbik olunmayacağı umûmî bir kâidedir.

Zâhirîlere göre; ne ikrâh clunan erkeğe, ne de ikrâh olunan kadına hadd gerekir. Kadın, kendisiyle zinâ edilinceye kadar erkek de uzvunun başı kadının fercine girinceye kadar kendini tutsa her ikisine de bir şey gerekmez. Erkeğin uzvu ister sertleşsin ister sertleşmesin, ister boşansın ister boşanmasın. Çünkü her ikisi de fiili icrâ etmiş sayılmazlar. Sertleşme ve boşanma Allah'ın insanoğlunun yaradılışına verdiği tabii bir haldir. Gerek isteyerek gerek zorlanarak sertleşme vâki olur ve bunda ihtiyârı yoktur.

Bir kadın zorlanan bir erkeğe; hiç zorlanmadan kendini teslim ederse erkeğe bir şey gerekmez, ancak kadına hadd icâbeder. Çünkü kadının fiili zinâdır. Kaldı ki kadın, zorlanmış da değildir. Erkeğin affolunmasının kadına bir te'siri yoktur. Çünkü erkek, işlediği fiili zorla işlemek mecbûriyetinde kaldığı için affolunmaktadır. Kadının, erkeğin şartlarından istifâde etmesi söz konusu olamaz. Çünkü bu şartlar tamâmen erkeğe hâstır. Bu husûs bütün mezhepler tarafından kabl edilmektedir.

Temâsta hatâ; iki türlüdür: Ya mübâh olan bir temâsta hatâ edilecektir, ya harâm olan bir temâsta hatâ edilecektir.

a) Mübâh olan temâsta hatâ edilmesi halinde; kasıd bulunmadığı için, cezâ gerekmez. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

«Hatâ ile yaptığınızda size bir günâh yoktur. Fakat kalblerinizin bile bile yaptığında vardır.» (Ahzâb, 5).

Allah'ın Rasûlü de bu husûsta şöyle buyurmaktadır: Ümmetimden hatâ, unutmama ve zorlandıkları şeyler kaldırılmıştır. Kaldı ki hatâ durumunu; bir şüphedir ve şüpheyi kabul edenlere göre haddin durdurulması gerekir. Meselâ karısı olmayan birisine, bir kadın getirilip, bu karındır diyerek zifâfa girdirilse ve adam da karısı olduğunu sanarak onunla temâs etse, İslâm hukûkçularına göre, ittifâkla o adama hadd gerekmez. Yukardaki durumda adama; karın budur, denilmeden de gerdeğe girdirilse hüküm aynıdır. Bir kişi; yatağında bir kadın bulur ve karısı zannıyla onunla temâs ederse, yahut karısını çağırır, başka bir kadın onun yerine gelir ve adam da çağırılanın karısı olduğunu zannederek onunla temâs ederse, bu hallerde İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn Han-



bel, Zâhirîler ve Zeydîlere göre hadd gerekmez. Çünkü adam, işlediği fiilin mübâh olduğunu sanarak işlemektedir ve bu yüzden ma'zûrdur.

Ebû Hanîfe ise, yatağında bir kadını bulup onunla temâs eden kişiye hadd vurulması gerektiğini öne sürer. Ona göre haddi iskât eden husûs; temâs ettiği kadının helâl olması şüphesidir. Burada ise böyle bir şüphe bahis mevzûu değildir, sâdece yatağında bir kadının bulunması söz konusudur. Tek başına bir kadının yatağında bulunması ise, o kadının kendisi için helâl olduğunu sanmasına delil olamaz. Zirâ bir insanın yatağına karısının dışında, dostlarından ve yakınlarından kadınlar da yatmış olabilir. Binâenaleyh böyle bir durumda zann, fiilin helâl olması için delil sayılamaz. Zinâ eden kişinin kör olması halinde de hüküm aynıdır. Yalnız Ebu Hanîfe'ye göre; adam karısını çağırır ve yabancı bir kadın gelerek; ben karımın, der, uzun uzadıya sohbet etmez ve her ikisinin sesi de kolayca ayırd edilmesi mümkün olmayacak şekilde birbirine benzerse hadd-i şer'î gerekir.

b) Harâm olan temâsta hatâ ise; cezâyı affettirmez. Çünkü bu durum şüphe olarak kabul edilemez. Bu husûsta bütün imâmlar mütefiktir. Meselâ kendisine harâm olan adama başka birisi gelir ve adam da çağırdığı kadın olduğu zannıyla onunla temâs ederse hadd-i şer'î gerekir. Eğer adam kendisine harâm olan birini çağırır, karısı gelir ve adam onunla temâs ederse, temâs ettiği kadının çağırdığı yabancı kadın olduğunu sanırsa, karısının kendisi için harâm olduğu bahis mevzûu olmadığı için hadd gerekmez. Sâdece zannı dolayısıyla günâhkâr olur.

İslâm hukûkçularının ittifâkıyla kabul edilmektedir ki: Temâsa rızâ şüphe olarak kabul edilemez. Kendisini takdim eden yabancı bir kadınla temâs eden kişi, zinâ etmiş sayılır. İsterse o kadın velisinin veya kocasının izniyle kendisini adama takdim etmiş olsun. Çünkü zinâ kendisini takdim ve teslim ile mübâh olmaz. Bir kişinin Allah'ın harâm kıldığı şeyi helâl etme hakkı yoktur. Kadın kendi isteğiyle birleşmeye rızâ göstermişse de bu, bâtil bir davranıştır ve fiili doğrudan doğruya zinâdır.

Şâyet bir kadın; yabancı birisine kendisini karısı olarak takdim edecek olursa, erkeğe hadd gerekmez, kadına ise hadd gerekir. Kendini gizleyen ve başka şekle bürünen bir kadın zânî olarak kabul edilmez, ancak ta'zir cezası verilir.

Zinâ edilen kadınla sonradan evlenmek Ebu Yûsuf'un, Ebu Hanîfe'den naklettiği bir rivâyete göre; şüphe olarak kabul edilir ve haddi gerektirmez. Bir kadınla zinâ edip bilâhare onunla evlenen kişiye, bir rivâyete göre; hadd tatbik olunmaz. Çünkü kadın nikâh yoluyla kocanın mülkü durumuna gelir ve erkek ondan istediği gibi istifâde etme



hakkına sâhip olur. Mülkü durumuna gelen ve istediği gibi istifâde hakkı doğan kadının bu durumu bir şüphedir ve haddi önler. İmâm Muhammed ve Hasan'a göre; zinâdan sonra vâki' olan evlilik şüphe olarak kabul edilemez. Çünkü temâs doğrudan doğruya vâki' olmuştur. Zirâ temâs edildiği zaman kadın, erkeğin mülkü durumunda değildir. Evlenmenin ise geçmişe hiç bir etkisi olmayacağından te'siri birleşme vaktime kadar uzanamaz. Bu son görüş, cumhûr-u fukahânın görüşüne uyar. Cumhûr-u fukahâ'ya göre; bir kadınla zinâ edip bilâhare evlenen kişinin evlenmesi, o suç için mukarrer bulunan cezâyâ müessir olmaz. Çünkü önceden yapılan zinâyla hadd icâbetmiştir, bilâhare vâki' olan evlilik bu haddi iskât etmez.

Üzerine kısas vâcib olan bir kadınla temâs eden erkeğe hadd-i şer'i gerekir. Erkeğin kadına kısas hakkına sâhip olması, şüphe olarak değerlendirilemez ve haddi durduramaz. Çünkü kısas hakkı, ancak erkeğe kadını öldürme hakkını tanır, ondan istifâde etme hakkını tanımaz.

Kadının kadınla temâsının; Yüce Allah'ın şu âyet-i celile'si hükmünce harâm kılındığı husûsunda İslâm hukûkçuları müttefiktirler: «Ve onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri, yahut sağ ellerinin sâhip olduğu câriyeler hâriç. Onlar kınanmazlar. Ama kim de bunun ötesini isterse; işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-6). Hür olan kadının elinin altındaki kölesi, mahrem sayılması nedeniyle kendisine helâl olmadığı sâbit olduğuna göre, bir kadın eşinin dışında bir erkeğe veya bir kadına ırzını takdim ederse o ırzını korumamış olur ve haddi aşanlardan olur.

Allah Rasûlü de bu husûsta şöyle buyurur: Erkek erkeğin avret mahalline, kadın da kadının avret mahalline bakamaz. Erkek erkeğe, kadın kadına bir tek elbise içine giremez. Bu not kadının kadına boşalmasını sarâhaten harâm kılmaktadır. Bir başka rivâyette —ki, bu Ebu Mûsâ'nın Hz. Peygamberden rivâyetidir, hadisin son kısmı şöyledir: Erkek erkeğe birleştiği zaman her ikisi de zânidir, kadın kadınla birleştiği zaman her ikisi de zâniyedirler.

İslâm hukûkçularının ittifâkla kabul ettiklerine göre; bu fiil için hadd cezâsı gerekmez. Ancak günâh olduğu için ta'zîr cezâsı icâbeder. Her ne kadar Ebu Mûsâ'nın rivâyet ettiği hadis —sahih olduğu kabul edilirse— iş bu fiili zinâ olarak tavsif etmiş ise de; fiil, haddi gerektiren zinâ fiili olarak kabul edilmez. Çünkü kadının kadına inzâli her hangi bir uzvun idhâli ile olmaz. Halbuki haddi gerektiren zinâda idhâl şarttır. Bu yüzden kadının kadına inzâli ta'zîr gerektiren bir suçtur, haddi gerektiren bir suç değildir. Tıpkı erkeğin kadının fercine idhâl etmeksizin inzâli gibi.



Erkeğin yabancı bir kadının eliyle istimnâ etmesi zinâ sayılmaz. Yabancı bir erkeğin kadının fercine parmağını sokması da aynı şekildedir. Lâkin her iki fiil de günâh olup ta'zîr gerektirir. İnzâl ister vâki' olsun ister olmasın hem kadına ve hem de erkeğe ta'zîr cezâsı gerekir.

Erkeğin eliyle istimnâsına gelince bu noktada ihtilâf vardır. Mâlikîler ve Şâfiîler Mü'minûn sûresindek: «Ki onlar ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnâdır. Doğrusu onlar bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-6) âyet-i celîlesine dayanarak istimnâyı harâm saymaktadırlar. Mâlikî ve Şâfiîlere göre; müs-lüman erkek, eşi ve câriyesi dışında herkese karşı ırzını korumaktan sorumludur. Eğer bir kişi, eşinden ve câriyesinden başka birisine yaklaşırsa o haddi aşanlardanandır. Yani Allah'ın helâl kıldığı şeyi aşıp harâm kıldığı noktaya girenlerdendir. Zeydiyye mezhebi de bu görüştedir.

Hanefîler ise; şehvî arzuları celbetmek kasdıyla olduğu takdirde istimnâyı harâm saymaktadırlar. Fakat bir kişi evlenmemiş olup eline bir câriye de geçmemişse, şehvetinin mağlûbu olmaktan endişe ederek, teskin maksadıyla istimnâ ederse bir mahzûr olmaması ümit olunur. Hanefîlere göre; zinâ işlemekten korkulduğu zaman ondan daha aşağı olan istimnâya baş vurulabilir.

Hanbelîler ise; zinâdan veya eşi, câriyesi bulunmayan, evlenmeye gücü yetmeyen kişinin şehvetinden endişe ederek eliyle istimnâ etmesi halinde bir beis görmezler, evlenecek güçte olana ise istimnâ harâm-dır.

İbn Hazm'a göre; istimnâ mekrûhtur ve günâh değildir. Çünkü kişinin eliyle cinsiyet uzvuna temâs etmesi icmâ-ı ümmetle mübâhtır. Kişinin cinsiyet uzvunu ellemesi mübâh olduğuna göre, istimnâda, ellemenin dışında meninin inzâlî kasdının ötesinde hiç bir şey yoktur ki, bu hak da harâm değildir. İbn Hazm görüşünü şu âyet-i celîle'ye dayandırır: «Ve Allah size harâm kılmış olduğu şeyleri bir bir açıklamıştır.» İstimnâ ise Allah'ın harâm kıldığı husûslar arasında bulunmadığından dolayı şu âyet-i celîle hükmünce helâldir: «Yeryüzünde bulunan her şeyi bütünüyle sizin için yaratmıştır.» İbn Hazm, ahlâkî fazîletlere uygun düşmediği için istimnâyı mekrûh sayar. Rivâyete göre İslâm büyüklerinden bir çoğu, istimnâ konusunda söz etmişlerdir, bir grup mekrûh kabul ederken, bir diğer grup mübâh kabul etmiştir. Mekrûh sayanlar arasında İbn Ömer, Atâ gibi İslâm büyükleri yer almaktadır. Mübâh sayanlar arasında da, İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî ile tâbi'in'in ile-ri gelenlerinden bazıları yer alır. Hasan'ın ifâdesine göre savaşlarda istimnâ yapıldığı vâridir. Mücâhid de der ki; geçmişler, gençlerine ken-



dilerini korumak için istimnâyı emrederlerdi. Erkeğin istimnâsı konusunda söylenenlerin hepsi, cinsiyet uzvunu herhangi bir şey sokmadan inzâl edinceye kadar oynayan veya eliyle cinsiyet uzvunu ovalayan kadınların istimnâsı için de söylenir. Erkek için vârid olan hükümler, her mezhebin farklı görüş çerçevesinde kadınların istimnâsı için de vâridir.

Ebu Hanîfe'ye göre; suçlunun şüphe durumunun varlığını iddiâdan âciz olması, bizâtihi bir şüphe olarak kabul edilir ve hadd-i şer'î tatbik olunmaz, isterse her ikisinin zinâ ettiği şahidlerin şehâdetiyle sâbit olsun. Çünkü dilsiz kadın ve erkek şüphe durumunun mevcûdiyetini iddiâdan âcizdirler. Şâyet konuşabilecek durumda olsalardı, belki de şüphe durumunun bahis mevzû olduğunu iddiâ edeceklerdi. Aklı başında iken zinâ eden delinin durumu da aynıdır. Hattâ Ebu Hanîfe —ikrârını yazı veya işâretle yapmışsa— dilsizin ikrârı halinde bile haddin tatbik olunmayacağını ileri sürer. Çünkü Ebu Hanîfe'ye göre; muteber olan ikrâr, şahsa hitâben yapılan ikrâr ve ifâdedir, yazma ve işâret değildir. Şâyet dilsiz, ikrârını yazıyla yazsa veya çevresindeki kimselerce ma'lûm olan işâretlerle ikrâr etse, hadd tatbik olunamaz, çünkü şer-i şerif haddin vücûdunu nihâi beyân esâsına dayandırır. Beyân ise ancak sarâhat halinde son noktaya varmış olur, Beyânın nihâi hali, sözle ve ifâde ile belirtilir, yazı ve açıklama nihâi beyân sayılamaz.

Zeydiler ise Ebu Hanîfe'nin görüşüne uygun olarak dilsizlik ve deliliğin bir şüphe olduğunu ve haddi önleyeceğini kabul ederler.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre; suçlunun şüphe durumunun mevcûdiyetini iddiâdan âciz olması, şüphe olarak kabul edilmez. Onlar, zinâ delilleriyle sâbit olursa dilsiz ve deliye hadd-i şer'inin uygulanacağını öne sürerler. Kezâ her üç mezhep de dilsizin yazı ve işâretle ikrârını —işâreti şüpheyne mahal kalmayacak şekilde anlaşıldığı sürece— kabul ederler.

Zâhirîlere göre; ortada delil mevcûd ise inkâr ve ikrârın anlamı yoktur. Kaldı ki zâhirîler, şüphe durumunu ve şüphelerle haddlerin durdurulacağını kabul etmezler. Bu iki ana prensib gereğince zâhirîlere göre; suçlunun şüphe durumunun mevcûdiyetini iddiâdan âciz olması, haddin tatbikine te'sir etmez.

Ebu Hanîfe'ye göre; ortada ikrârdan başka bir delil yok ise zinâ edenlerden birisi ikrâr, diğeri de inkâr ederse, bu şüphe olarak kabul edilir ve inkâr edene cezâ verilemez. Çünkü inkâr edenin aleyhinde öbür sanığın ikrârından başka hiç bir delil yoktur. İnkâr edenin aleyhindeki ikrâr eksik bir delildir. İkrâr edene hadd vurulamaz; çünkü biz inkâr edenin inkârını doğrulamakla, ikrâr edenin yalancılığını kabul etmekteyiz. O da bu yüzden mahkûm olmaktadır. Bunun nedeni; inkâr



edenin hakkında reddedici bir delil nedeniyle hadd mümkün olmamaktadır. Onun bu durumu, ikrâr edenin hakkında da aynı durumun bulunmadığı şüphesini ortaya çıkarır. Çünkü zinâ, bir kişiden değil iki kişiden meydana gelebilen bir suçtur. İnkâr edenin şüphe durumu söz konusu ise bu, her iki tarafa da te'sir eder. Zirâ zinâyı ikrâr eden, mutlak olarak değil, inkâr eden şahısla zinâ ettiğini ikrâr etmektedir. Şer-i Şerîf; ikrâr edenin ikrâr ettiği husûsun aynısını inkâr eden hakkında engellediğine göre, ikrâr edende de fiilin bizzarûre engellenmesi gerekir.

Lâkin Hanefîlerden Ebu Yûsuf ile Muhammed; İmâm Mâlik, Şâfiî, Hanbelî, Zeydî mezhebi mensûbunun görüşlerini benimserler. Buna göre, ikrâr edene ikrârından dolayı hadd uygulanır, diğerinin inkârı onun cezâsına te'sir etmez. Çünkü ikrâr; ikrâr eden hakkında bir hucettir. İnkâr edenin hakkında zinâ sâbit olmaması, ikrâr edenin hakkında zinânın mevcûd olmaması şüphesini doğurmaz. Zâhirîlere göre zinâ edenlerden birisinin inkârı; ikrâr edenin cezâsına te'sir etmez. Çünkü zâhirî mezhebi, şüphe halinde haddin iskât edilmesini öngörmez. Onlara göre genel kâide şudur: Bir kimse akil-bâliğ olur, zorlanmadan başkasının malı, kanı ve uzvu ile ilgili ikrârda bulunursa ikrârının neticesine katlanır ve bir daha rücû hakkı yoktur. Şâyet rücû ederse bundan faydalanamaz. Dolayısıyla kendi aleyhinde yaptığı itirâf ile lazım kıldığı kan, hadd veya malı ifâ mecbûriyetindedir.

#### İki Taraftan Birinin Eşlik İddiâsında Bulunması :

İki taraftan biri zinâ durumunun mevcûdiyetini ikrâr eder öbür taraf ta eşlik durumunun mevcûdiyetini iddiâ ederse, Ebu Hanîfe ve Hanbel'e göre; her ikisine de hadd vurulmaz. Çünkü nikâh iddiâsı doğru olması muhtemel olan bir iddiâdır. İddiâ durumu aralarında nikâh bağı bulunduğunu ortaya çıkarır ki bu da haddi iskât eder. Çünkü nikâh iddiâsının doğru olma ihtimâli vardır. İmâm Mâlik ve Şâfiî ise eşlik durumu sâbit olmadıkça ikrâr edene hadd cezâsı vurulmasını öngörürler. Zâhirî ve Zeydîlerin de prensib olarak bu görüşte olmaları icâb eder.

Bir şahıs bir kadınla temâs halinde bulunur, erkek ve kadın birbirlerinin eşi olduklarını iddiâ ederlerse, cumhûr-u fuhahâ'ya göre —şâhidler onların evli olmadığı, dolayısıyla zinâ ettikleri husûsunda şehâdet etmediği sürece— söz, onların sözüdür. Lâkin İmâm Mâlik, eşlik iddiâsında bulunanların isbât etmesini şart koşar. Şâhidler onların zinâ ettiklerine şehâdet ederlerse; nikâh ile ilgili deliller ortaya konmadıkça, eşlik iddiâsı haddi iskât etmez. Çünkü onların zinâ ettikleri husûsunda şâhidlerin şehâdetinde bulunması, eş olmalarını önler ve bu durum sâdece sözleriyle ortadan kalkmış olmaz. Bazıları ise erkeklerle ka-



dının birbiri için yabancı oldukları bilinmediği sürece haddin vurulmayacağı görüşündedir. İddiânın doğru olması muhtemeldir. Bu ihtimâl ise şüphe durumunun varlığını ortaya koyar.

İbn Hazm ise; iddiâ edenlerin yabancı veya bilinenler olması halini birbirinden ayırmak gerektiğini öne sürer. Tutulanlar eğer yabancı ve bilinmeyen kişilerse hadd gerekmez. Zinâ ettikleri hususunda elde belge dahi bulunsa aralarında nikâh bulunduğuna dâir delil getirmeye zorlanamazlar. Şâyet kadın ma'rûf değilse ve kocası olmadığı da bilinmekte ise temâs eden erkeğin söylediği mümkün olan bir hal ise herhangi bir şey gerekmez. Çünkü aslanan, kanlarının ve ırzlarının harâm olmasıdır. Allah Rasûlü şöyle buyurmaktadır: Şüphesiz ki sizin kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız birbirinize harâmdır. Şu halde Allah'ın harâm kıldığını mübâh saymak ancak şüpheyi mahal kalmayacak şekilde ta'yinle câiz olur. Şâyet her ikisinin yalan söylemesi kesin bir hal almışsa; hadd-i şer'i vurmak vâcibdir.

Zinâ ettikleri hususunda şahidler bulunan kişiler için bekâretin bâkî kalması; Ebu Hanife, Şâfiî, Hanbel ve Şia'dan da Zeydilere göre şüphe olarak kabul edilir. Dört kişi bir kadının zinâ ettiği hususunda şahidlik yapar ve güvenilir kadınlar da onun bâkire olduğuna şehâdet ederlerse, şüphe durumu söz konusu olduğu için hadd tatbîk olunmaz. Bilindiği gibi yalnız başına şehâdetle hadd tatbîk olunmaz. Fakat İmâm Mâlik kadına hadd vurulmasını gerekli görür, çünkü ona göre isbât, inkârdan öncedir. Ayrıca temâsin bekâret zarı izâle edilmeden vâki olması da muhtemeldir. Ebu Hanife'nin talebelerinden İmâm Züfer de aynı görüştedir. Zâhirîler de bu görüşü kabul ederler. Fakat Zâhirî mezhebinden İbn Hazm, kadının bâkireliğinin şeklinin belirtilmesi durumuna göre hükmün farklı olacağı görüşündedirler. Kadınlar, bâkire olduğunu söylerler ve haşefenin girmesi mümkün olmayacak kadar küçük olduğunu belirtirlerse, şahidlerin de yalan söyledikleri kabul edilir, bu takdîrde şahidlerin şehâdetiyle hüküm infâz olunmaz. Eğer kadınlar, bekâret zarının yayvan biçimde olduğunu ve haşefenin girmesi halinde zarın zedelenmemesi durumunun bahis mevzûu olabileceğini söylerlerse, şahidlerin doğruluğu ortaya çıkar. Çünkü haşefenin dühûlü ile hadd gerekir ve o kadına hadd-i şer'i uygulanır. Çünkü şahidlerin yalancı oldukları veya vehmettikleri kestirilmiş değildir.

Bekâret zarının izâlesi konusunda ister şüphe ister yakîn ile hadd-i şer'i sâkıt olsun, şahidlerin şehâdet ettikleri fiilin mevcûdiyeti bir suç olarak kabul edilir ve ta'zîr cezâsı verilir.

#### b — Temâs Kasdı

Zinâ suçunun zinâ eden erkek veya kadın tarafından işlenmiş ola-



bilmesi için, zinâ kasdının veya suç kasdının bulunması şarttır. Suçlulardan birisi fiilin harâm olduğunu bilmeden ve kasıtlı olarak işlerse hadd-i şer'i gerekmez. Karısından başka birisiyle gerdeğe girip, karısı zannıyla temâsta bulunmak veya kocasından başka birisiyle gerdeğe girip kocası zannıyla kendini ona teslim etmek veya yatağında bir kadın bulup karısı olduğunu zannederek onunla temâs etmek veya yatağında bir erkek bulup kocası olduğunu zannederek kendisini ona teslim etmek veya başka bir kocası olduğu halde onu izleyerek bir kişiyle evlenen kadına ikinci kocanın dühûlü gibi —ikinci koca birincisini bilmediği sürece fiilinden mes'ûl değildir.— veya karısını talâk-ı bâinle boşayan bir erkeğin kadının yanına girmesi, fakat kadının boşadığını bilmemesi gibi. Suç kasdının yanı sıra işlenen fiilin harâm olması da şarttır.

Kezâ yabancı bir kadınla birleşmek isteyip yanılarak kendi karısıyla birleşen kimse de zânî sayılamaz. İsterse o kişi temâs ettiği kadının yabancı olduğunu zannetsin. Zîrâ vâki' olan temâs harâm bir temâs değildir.

Prensib olarak İslâm hukûkuna göre, İslâm yurdunda yaşayanların hükümleri bilmemeleri ma'zeret sayılmaz. Meselâ bir adamın zinânın harâm olduğunu bilmemesi ma'zeret sayılmaz. Fakat İslâm hukûçuları, içinde bulunduğu şartlar nedeniyle ahkâmı bilmesi mümkün olmayan kimselerin cehâletinin ma'zeret olarak kabulünü istisnâi şekilde câiz görürler. Meselâ yeni müslüman olmuş bir kişi İslâm yurdunda yetişip büyümemişse, durumu icâbı zinânın yasak olduğunu bilmemiş olabilir. Kezâ deli ifâkat bulup zinânın harâm olduğunu bilmeden zinâ işlemiş olabilir. Bu ve benzeri hallerde ahkâmı bilmemek cezâ verilmemesi için ma'zeret olabilir. Suçlu, nikâh türlerinden herhangi birisinin bâtıl olduğunu bilmediğini iddiâ eder ve o nikâh şekli de zinâ olarak kabul edilmekte ise, bazı fukahâyâ göre; suçlunun ahkâmı bilmemesi ma'zeret olarak kabul edilmez. Çünkü bu kapının açılması haddin iskâtına vesîle olabilir. Kaldı ki esâsen her ferdin neyin helâl, neyin harâm olduğunu bilmesi şarttır. Bazı fukahâyâ göre ma'zeret olarak kabul edilir. Çünkü ahkâmı bilmek bilgiyi gerektirir ve bilgisizler için ahkâmın derinliklerine vâkıf olmak mümkün değildir. Bu son görüşün taraftarları ahkâmı bilmemeyi bir şüphe durumu olarak kabul ederler ve şüphenin haddi durduracağını öne sürerler. Ancak ta'zir cezâsını affettirmeyeceğini kabul ederler. Bu konuda sahâbe-i güzinden bize intikâl eden bazı hükümler vardır. Şöyle ki: Hz. Ömer (r.a.) devrinde bir kadın iddeti esnâsında evlenir. Durum Hz. Ömer'e intikâl edince o, kadına ve erkeğe: Bu durumu biliyor muydunuz? diye sorar, onlar: Hayır, karşılığını verirler. Hz. Ömer: Eğer bilseydiniz sizi recmederdim, der ve her



ikisine de sopa vurdurarak ayırır. Bir başka hâdise de şöyledir: Kadının birisi Hz. Âli (r.a.)ye gelerek: Benim kocam câriyemle zinâ etti, der. Kocası da gelip karısının doğru söylediğini, onun malının kendisine helâl olduğunu ifâde eder. Hz. Ali (r.a.) de adamın bilgisizliğini öne sürerek hadd tatbik etmez.

Fakat zinânın harâm olduğunu bilmemenin ma'zeret sayılmasıyla, nikâhın sakat veya bâtil olduğunu bilmemenin ma'zeret sayılması arasındaki fark, gözden uzak değildir. Birinci ma'zereti kabul; suç kasdının bulunmadığı esâsına dayanarak suçlunun cezâsının affını gerektirir. İkinci ma'zeretin kabulü ise —kabul edenlere göre— suç kasdını ortadan kaldırmaz, ancak ma'zeret şüphe olup haddi durdurur fakat ta'zîr cezâsını engellemez.

### Zinâ Suçunun Cezâsı

İslâmın başlangıcında zinâ cezâsı; evlerde hapsedilme, kınama ve döverek eziyet şeklindeydi. Zinâyâ verilen cezâ şu âyete dayanıyordu: «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin, eğer onlar şehâdet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde göz altında tutun, sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin. Tevbe eder ıslâh olurlarsa artık onlardan vazgeçin. Çünkü Allah Tevvâb, Rahim olandır.» (Nisâ, 15-17).

İslâm hukûkçuları bu üç âyetin tefsiri husûsunda değişik görüşlere sâhiptirler. Bazılarına göre; birinci âyet sâdece kadınlarla ilgili, erkeklerle ilgili değildir. İkinci âyet ise; birinciye bağlı olarak gelmektedir. Ve bağlantıyı «İçinizden fuhuş yapanların» âyeti sağlamaktadır. Daha önceki hükme muzâf olarak erkekler için ziyâdelik getirmektedir. Bu takdirde zinâ eden kadınların hükmü, ölünceye veya Allah kendileri için başka bir hüküm bildirinceye kadar evlerinde hapsedilmeleri oluyordu. Zinâ eden erkeklerin hükmü ise eziyet idi.

Diğer bazı fakihlere göre; birinci âyet evlilerin, ikinci âyet ise bekârların durumunu açıklamaktadır. Onlar demektedir ki; âyetin metnindeki «kadınlarınızdan» ta'biri evli kadınlar içindir. Çünkü «kadınlarınız» ta'biri bir eşlik izâfe etmektedir. Kezâ her iki nass birbirinden farklı iki cezâ getirmektedir. Bunlardan birisi daha ağır, diğeri hafifti. Ağır olan (recm) evliler, hafif olan (sopa) bekârlar içindir.

Bir diğer gruba göre; «sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin.» âyeti, «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin.» âyetini neshetmiştir. Bu görüşün taraftarları birinci âyetle erkek ve kadınların kasdolunduğunu ifâde etmektedirler.

Yine İslâm hukûkçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki;



her iki âyet, Nûr sûresindeki şu âyetle nesholunmuştur. «Zinâ eden erkekle, zinâ eden kadından her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve âhîret gününe inananlar iseniz Allah'ın dininde sizi onlara karşı acıma duygusu tutmasın. Mü'minlerden bir grup ta bunların azâbına şâhid olsun...» (Nûr, 2).

Allah Rasûlü de bu husûsta şöyle buyurmaktadır: Alın benden. Allah onlar için bir yol koymuştur. Bâkirenin bâkire ile zinâsı yüz sopa ve bir yıl sürgün, evlinin evli ile zinâsı yüz sopa ve taşla recm'dir.

Bilâhare bekâr erkeğe sopa ve sürgün cezâsı verilmesi karârlaştırılmış fakat eziyet edilmesi husûsunda ihtilâf vardır. Evli zânîler için de recm cezâsı kabul edilmiştir, ancak sopa vurulması konusunda ihtilâf vardır ki, biz bu ihtilâflara aşağıda temâs edeceğiz.

Evli zânîlerin recm edileceği konusunda Hâricîlerin bir kolu olan Ezrakîlerin dışında bütün müslümanlar müttefiktirler. Sâdece Ezrakîler, haber-i vâhid tevâtür derecesine ulaşmadıkça makbûl saymazlar. Halbuki Hz. Peygamberin recmettiği, hem kavli hem de fiili sünnette vâridir.

Kavli sünnette delil, yukarda zerkettiğimiz hadis-i şerif'tir. Bunun dışında daha pek çok hadis-i şerif bulunmaktadır ki, biz bunlardan bazılarını aşağıya dercediyoruz. Ebu Hüreyre ve Zeyd İbn Hâlid rivâyet ederler ki: Bedevî bir adam Allah'ın Rasûlüne gelerek dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü, benim hakkımda Allah'ın kitâbıyla hükmet. Öbür hasmı ise —ondan daha bilgiliydi— evet, aramızda Allah'ın kitâbıyla hükmet de bana izin ver, dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü; anlat bakalım, dedi. Adam: Benim oğlum bunun yanında işçi idi. Karısıyla zinâ etmiş. Ben oğlumun recmedilmesi gerektiğini haber aldım ve onun için yüz koyun ve oğlak fidiye verdim. Fakat bilenlere sordum; oğluma sopa vurulup bir yıl sürgün edilmesi, bu adamın karısının da recmedilmesi gerekiyormuş, dedi. Allah Rasûlü buyurdu ki: Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben sizin aranızda Allah'ın kitâbıyla hükmedeceğim. Oğlak veya koyun geri verilecektir, oğluna da yüz sopa ve bir yıl sürgün vardır. Ey emir —Eslem kabilesinden bir adam— yarın bu kadına git, eğer itirâf ederse onu recmet... Râvîlerin rivâyetine göre; emir, ertesi gün kadının yanına varmış, kadın durumunu itirâf edince Rasûlullah'ın buyruğuyla onu recmetmiştir.

Rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet getiren müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden birisi ile helâl olur, cana can, zinâ eden evli ve İslâm cemâatını terkederek dininden dönen.

Fiili sünnetine gelince, Rasûlullah (s.a.) Mâiz'i ve Gâmid'li kadını



ve zinâ eden iki yahûdinin recmini emretmiştir ki, bunların hepsi Rasûlullah (a.s.) dan nakledilen rivâyetle sâbittir:

a — Ebu Hüreyre (r.a.)nin rivâyetine göre; adamın birisi Rasûlullah (a.s.) mescidde iken yanına gelmiş ve ona şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, ben zinâ ettim. Hz. Peygamber ondan yüz çevirmiş, fakat o dört kere aynı şeyi tekrârlamış. Adam, kendi ağzıyla dört kere şehâdet edince Rasûlullah (a.s.) onu çağırarak demiş ki. Sende delilik var mıdır? Adam: hayır, demiş. Rasûlullah (a.s.): Evlendin mi? diye sormuş. Adam: Evet, demiş. Rasûlullah (a.s.) bunun üzerine şöyle demiş: Onu götürün ve recmedin. İbn Şihâb der ki; Câbir İbn Abdullah'tan duyanlar onun şöyle dediğini naklederler: O adamı recmedenler arasında ben de vardım, onu namazgâhta recmettik. Taşlar fırlatılınca adam kaçtı, biz ona Harre'de ulaştık ve recmettik.

b — Süleymân İbn Büreyde babasından rivâyet eder ve der ki; Evs kabilesinden Gâmid'li bir kadın Rasûlullah (a.s.)ın yanına gelerek der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, beni temizle. Allah'ın Rasûlü : Ne oldu sana git Allah'tan bağışlanmanı dile ve tevbe et, buyurur. Bunun üzerine kadın der ki: Görüyorum ki beni de Mâiz İbn Mâlik'i geri çevirdiğin gibi çevirmek istiyorsun. Vallahi ben zinâdan hâmile kaldım, demiş. Allah Rasûlü : Ya öyle mi? deyince kadın : Evet, demiş. Rasûlullah : Karındankini doğuruncaya kadar bekleyeceksin, buyurmuş. Râvî der ki : Allah Rasûlü kadın doğumunu yapıncaya kadar onu Ansâr'dan bir adama emânet etti. Kadın doğumunu yapıncaya adam Hz. Peygambere gelerek : Gâmid'li kadın doğum yaptı, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki : Onu şimdi recmetme, çünkü çocuğunu emzirecek kimse bulamazsın. Ansâr'dan bir adam ayağa kalkarak : Ey Allah'ın peygamberi onu emzirtmek bana âittir, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kadını recmettirdi.

c — İbn Ömer (r.a.) rivâyet eder ve der ki; yahûdiler Hz. Peygamber'e zinâ etmiş bir erkeği ve kadını getirdiler. Hz. Peygamber onlara dedi ki: Bunlar hakkında sizin kitabınızda neler görüyorsunuz? Dediler ki: Onların yüzlerini karartır ve rezil ederiz. Allah Rasûlü buyurdu ki: Yalan söylediniz, sizin kitabınızda onlar recmedilir, eğer doğru sözlü iseniz size Tevrât'ı getirin o kısmı okutayım. Yahûdiler Tevrât'ı getirdiler ve bir okuyucu da beraberlerinde geldi, mezkûr bölümü okudu nihâyet bir noktaya geldi ki elini üzerine koydu ve kaldıramadı. Kendisine; elini kaldır, denilince elini kaldırdı, baktılar ki o kısım zinâ edenin recmolunacağı bölümdür. Bunun üzerine okuyan kişi veya yahûdiler dediler ki: Ya Muhammed (a.s.) Tevrât'ta recm âyeti yazılı, fakat biz kendi aramızda onu kaldırdık. Bunun üzerine Hz. Peygamber onla-



rın recmedilmesini emretti. İbn Ömer der ki; ben onların kendilerine atılan taşlardan sakındıklarını bile gördüm.

Şeriatı gönderen Yaratıcı, evlilerle bekârlar arasında bir ayırım gözetmektedir, çünkü bir kadına sâhip olduktan sonra evli birinin zinâ işlemesi son derece çirkin bir harekettir, cezâsının da ağır olması gerekir. Hulâsa zinânın cezâsı iki türlüdür:

a — Bekârlar için,

b — Evliler için.

#### a — Bekârlar İçin Zinânın Cezâsı

İster erkek ister kadın olsun, bekâr birisi zinâ ederse iki tür cezâ ile cezâlandırılır:

a — Sopa

b — Sürgün.

Çünkü Allah'ın Rasûlü bu husûsta şöyle buyurmuştur: Alın, işte benden. Allah onlar için bir yol halketti. Bekârın bâkire ile zinâ etmesi yüz sopa ve sürgündür.

Gözden uzak tutulmaması gereken bir husûs ta; İslâm hukûkunun zinâ suçunda hürlerle kölelere farklı cezâ vermesidir. Buna göre zinâ eden kölelerin cezâsı hafif, hürlerin cezâsı ağırdır. Burada her birinin kendi özel şartları dikkate alınmıştır. Biz yeryüzünden kölelik kaldırıldığı için burada sâdece hürler için konulan cezâyı açıklayacağız, kölelerle ilgili cezâların açıklanmasına luzûm görmüyoruz:

a — Sopa cezâsı: Bâkire birisi zinâ ederse Yüce Allah'ın: «Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüz değnek vurun.» (Nûr, 2) âyet-i celile'si hükmünce, yüz sopa vurulur. Allah Rasûlü de şöyle buyurur: Alın işte benden. Allah onlar için bir yol halketti. Bekârın bâkire ile zinâsı yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Sopa cezâsı haddir yani cezâsı önceden takdir olunmuştur. Binâenaleyh hâkimin herhangi bir sebep veya şarta dayanarak bu cezâyı artırıp eksiltme hakkı yoktur. Kezâ cezânın infâzını durduramaz, yerine bir başka cezâ veremez. Devlet yöneticisi de bu husûsta hiç bir yetkiye sâhip değildir, tümünü veya bir kısmını affedemez.

Cezânın infâzı konusundan bahsederken; sopa vurma şekli ve şartları üzerinde ayrıca duracağız.

b — Sürgün cezâsı: Bekâr bir kimse zinâ ederse yüz sopa vurulur ve bir yıl sürgün edilir. Şu halde sürgün, zinânın ikinci cezâsıdır. Fakat İslâm hukûkçuları sürgünün vâcib olup olmamasında ihtilâflıdır. Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; sürgün vâcib değildir. Fakat

Ebu Hanife, İmâm'ın (devlet reisinin) faydalı bulması halinde sürgün ve sopayı birleştirebileceğine cevâz vermektedirler. Şu halde Hanefilere göre sürgün cezâsı; hadd cezâsı olmayıp ta'zir cezâsıdır. Şîa'nın Zeydiyye kolu da bu görüştedir.

İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbel ise; sopa ile sürgünün birleşmesini vâcib kabul ederler. Onlar sürgünü sopa gibi hadd kabul ederler ve bu görüşlerini Rasûlullah (a.s.)'ın yukarda zikrettiğimiz şu hadis-i şerif'ine dayandırırılar: Bekârın bâkire ile zinâsı yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Adı geçen İmâmlar Hz. Ali ile Hz. Ömer'in sopa cezâsı ile birlikte sürgün cezâsı verdiklerini, sahâbeden hiç kimsenin bunu reddetmediğini belirterek, mezkûr halifelerin bu amelinin icmâ niteliğini taşıdığını öne sürerler. Zâhirîler de bu görüşte olup sürgünün nass'ın sarâhatıyla sâbit olduğunu belirtirler.

İmâm Mâlik'e göre; sürgün cezâsı kadınlar için değil erkekler içindir. Zirâ kadın korunma ve muhâfazaya muhtâttır. Sürgün edildiği takdirde mutlakâ mahrem veya mahrem olmayan birisinin de beraberinde sürgün edilmesi icâbedecektir. Aslında kadının mahremsiz sürgün edilmesi câiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: Allah'a ve âhiret gününe inanan kadının bir gece ve günlük yola mahremsiz çıkması helâl olmaz. Hem kadının mahremsiz sürgün edilmesi, onu ahlâksızlığa sevkeder ve sıkıntıya düşmesine sebep olur. Eğer mahremiyle birlikte sürgün edilecek olursa; bu da zânî olmayan yani suçsuz birisinin sürgün edilmesi durumunu doğuracaktır. Eğer kadınla beraber sürgün edilenin ücretini ödetmek zorunluluğu konulacak olursa; bu, Şer-i Şerîf'te vârid olmayan bir cezânın suçluya ilâve olarak verilmesidir ki, benzer cezâyı erkek için uygulamak söz konusu olamaz. Bunun için Mâlikiler sürgünle ilgili haberi sâdece erkeğe hâs kabul etmektedirler. Çünkü bu hükümle tahsis etmeden amel; hükmün mefhûmuna muhâlif düşer. Hükmün mefhûmunda, zinâ eden kişiye mezkûr cezâdan fazla bir şey öngörülmemiştir. Halbuki kadına sürgün cezâsını öngörmek, ona fazla yük yüklemek demektir. Kaldı ki belirttiğimiz sebeplerden dolayı âyetin hükmünü ta'mim edecek olursak, gelişindeki hikmeti ortadan kaldırmış oluruz. Şöyle ki; hadd cezâsı, suç önlemek için vâcib olan bir cezâdır, kadının sürgüne gönderilmesi ise onu suça teşvik ve kendisine yeni suç imkânı hazırlamak olur.

Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîlere göre; sürgün, hem erkeğe hem de kadına vâcib bir cezâdır.

Sürgünün Mâhiyeti: İslâm hukûkçuları sürgünün mâhiyeti konusunda ihtilâflıdır. İmâm Mâlik ve Ebu Hanife sürgünün, hapis mânâsına geldiğini söylerler. Bu takdirde sürgün edilen kişi, sürüldüğü memlekette bir sene hapsolunur. Hanefî ve Mâlikilere göre sürgün;



suçlunun, suçun işlendiği mahallin dışındaki bir belde hapsedilmesi demektir.

Şâfiî ve Hanbelîler ise sürgünün; suçlunun suçu işlediği belde başka bir beldeye sürülmesi mânâsına geldiğini ve sürgün edilen kişinin sürgün edildiği memlekette gözetim altında tutulmasını, ancak hapsedilmemesini kabul ederler. Şu halde Şâfiîler ve Hanbelîlere göre sürgün; bir başka memlekette suçlunun gözetim altında tutulması demektir. Zâhirî mezhebi de bu görüştedir.

Bazı İslâm hukûkçuları da sürgün mahallinin, namazın kısaltılması gereken seferî mesâfeden az olmamasını şart koşarlar. Bazı fakihler ise sürgün mesâfesinin hâkime bağlı olduğunu, belli bir mesâfe ile sınırlanamayacağını kabul ederler. Onlara göre suçlu; hâdise mahallinden bir mil uzaklıktaki bir köye sürülse bile kâfidir. Sürgün köyden köye olacağı gibi şehirden şehire de olabilir. Çünkü sürgün lâfzı hadiste mutlak olarak ifâde edilmiştir, binâenaleyh sürgün kelimesine verilebilecek en az mesâfeyi içine alır. Gözetimden maksad; süresi bitmeden önce kendi memleketine veya —bazı fakihlere göre— seferîlik mesâfesinden kısa mesâfede bir yere dönmesinin önlenmesidir. Bazı fukahâyâ göre de gözetimden maksad; sürgün edilen kişinin sürgün edildiği mahalde ikâmete zorlanmasıdır. Yani sürüldüğü yerden dışarı bırakılmamasıdır. Şâfiîlere göre sürgün, prensib olarak nefy mânâsına gelir. Ancak suçlunun, sürüldüğü şehirden çıkıp suçu işlediği yere dönmesinden korkulursa; sürüldüğü mahalde hapsedilmesi de câizdir. Şâfiîler; sürüldüğü mahalden kaçıp kendi memleketine dönen suçlunun, tutularak tekrâr sürüldüğü yere gönderilmesini ve sürenin yeniden başlatılmasını öne sürerler. Böylece hem suçlunun yalnız kalması sağlanmış olur, hem de sünnetten uzaklaşılma-ş olur. Hanbelîlere göre de; suçlu, sürüldüğü mahalden kaçıp yeniden memleketine dönerse yeniden tutulup sürgün edildiği yere gönderilir, ancak sürgün edilme süresi eski müddete binâ edilir. Sürgünün başladığı tarihten itibaren senenin doldurulması sağlanır, sene yeniden başlar.

Bir belde bir başka beldeye sürgün edilmiş olan kişi, sürgün edildiği belde tekrâr zinâ edecek olursa; o takdirde tekrâr sopa vurulur ve başka beldeye sürgün edilir. Ancak birinci sürgünden arta kalan cezâ; haddlerin aynı cinsten olması nedeniyle, ikinci sürgünün süresi içine girer. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler bu konuda müttefiktirler. Lâkin Zâhirî mezhebi mensûbları; birinci sürgünün süresi tamâmlandıktan sonra, ikinci sürgünün başlaması gerektiğini öne sürerler. Çünkü onlara göre; bir hadd ile gereken cezâ, başka bir hadd ile sâkıt olmaz.

Bir kişi gurbet elde zinâ ederse, kendi memleketinden başka bir memlekete sürgün edilir. Sürgün edildiği memlekette de zinâ ederse



sürgün edildiği memleketin dışında bir başka memlekete sürülür. Mâlikî mezhebine mensûb bazı fakihlere göre; yabancının zinâ edildiği beldede hapsedilmesi onun için sürgün sayılır. Lâkin Şâfiî ve Hanbelîler zinâ ettiği o beldeden de sürülmesi gerektiğini belirtirler.

#### b — Evliler İçin Zinânın Cezâsı

İslâm hukûku; zinâ suçunda evli zânî ile bekâr zânî arasında ayırım yapmıştır, bekârın cezâsını hafifletirken, evlinin cezâsını ağırlaştırmıştır. Yukarda belirttiğimiz gibi bekâra sopa ve sürgün cezâsı verirken, evliye sopa ve recm cezâsı vermiştir. Recm; taş veya benzeri şeyler atılarak öldürmek demektir.

Bekâra verilen cezânın hafifletilmesi için gösterilen sebep, evliye verilen cezânın ağırlaştırılması için gösterilen sebebin aynısıdır. İslâm şeriatı fazilet esâsına dayanır. Ahlâk ve namus duygusuna itinâ gösterir. Soyun kirlenip karışmasını önler. İnsanın şehvetiyle mücâdele etmesini ve helâl yoldan başka bir yolla şehvetini tatmin etmemesini öngörür. Şehveti tatmin etmenin helâl yolu evliliğdir. Evlilik çağına gelmiş erkeklerin, fitneye ma'rûz kalmamaları veya güçlerinin yetmeyeceği bir halle karşılaşmamaları için evlenmelerini öngörür. Eğer kişi evlenmez şehveti akıl ve irâdesine baskın gelirse İslâm hukûku o kişiye yüz sopa ve bir yıl sürgün cezâsını gerekli görür. Onun bu hafif cezâya çarptırılmasında yardımcısı; suçu işlemesine vesîle olan evlenme halinin bulunmayışıdır. Fakat bir kişi evlenip sonra suç işlerse onun cezâsı sopa ve recmdir. Çünkü evlilik, zinâ suçuna giden kapıları kapar. İslâm hukûku evlilikten sonra zinâ suçunun işlenmesine vesîle olacak hiç bir yola müsâade etmez. Fakat İslâm şeriatı, eşlerin arasının açılması halinde kişinin bir suç işlemeye tevessül etmesini önlemek için evlilik bağıni ebedi olarak kabul etmiştir. Evlenen kadının evlendiği anda ma'sûmiyetini elinde bulundurmasını mübâh görmüştür. Kezâ evlenen kadının kocasının kaybolması, hastalanması veya sıkıntıya düşmesi halinde boşanma talebini normal saymış ve kocaya her zaman boşanma imkânını açık tutmuştur. Ayrıca adâleti gözetmek kaydıyla, erkeğe birden fazla kadınla evlenmeyi (dörde kadar) helâl kılmıştır. Bütün bu yollarla İslâm hukûku evli erkeğe helâl birleşim kapılarını açık tutmuş ve harâm birleşim kapılarını kapatmıştır. Bu bir yerde aklın ve tabiatın gereği olarak adâletin kendisidir. Evli bir kişi, suça sevkedenden faktörlerden uzaklaşmış olduğundan cezânın hafifleştirilmesini gerektiren bütün ma'zeretler ortadan kalkmıştır. Böylece islâm mümkün olmayan, bütün imkânları kullandıktan sonra yine de harâma tevessül eden kötülük unsurunun temizlenmesi gâye edinilmiştir.

Recm: İslâm mezhepleri arasında Hâricilerin bir kolu olan Erza-



kilerin dışında bütün İslâm hukûkçuları recm cezâsını kabul ederler. Ancak Hâricilerden bir fırka olan Erzakiler tevâtür derecesine varmamış olan haberi kabul etmedikleri için; evli ve bekâr zânîlerin cezasının sopa olduğunu öne sürerler. Ve bu görüşlerini şu âyet-i celîle'ye dayandırırılar: «Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.» (Nûr, 2).

Recm; zinâ eden kimsenin taş ve benzeri şeyler atılarak öldürülmesidir. Recm'in esâsı, yukarda da açıkladığımız gibi Rasûlullah (a.s.)'ın kavli ve fiilî sünnetidir. Şu halde recm, hem fiilî hem de kavli bir sünnettir.

Sopa cezâsı: Nass'ın gereği olan evli zânîlerin recmi dışında ikinci cezâ sopadır. Çünkü Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmaktadır: Alın işte benden. Allah onlar için bir yol halketmiştir. Bekârın bâkire ile zinâsı yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Evlinin evli ile zinâsı yüz sopa ve taşla recm'dir.

Lâkin İslâm hukûkçuları; evli zânînin cezâsının yalnız recm mi, yoksa recm ile beraber sopa mı olduğu konusunda ihtilâflıdırılar.

Hem sopa hem de recm olduğunu söyleyenlerin delili; Kur'an-ı Kerîm'in sopayı esâs cezâ olarak zikretmesidir. İşte bu husûstaki âyet-i kerîme. «Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüz sopa vurun.»

Bilâhare sünnet-i seniyye; evlinin recmedilmesini ve bekârın sürgün edilmesi kâidesini getirmiş, böylece ikisinin birleşmesi vâcib olmuştur. Nitekim Hz. Ali, Şûrahâ'yı perşembe günü sopalatmış, cum'a günü recmetmiş ve: Onu Allah'ın kitâbına uyarak sopalattım. Rasûlullah (s.a.)'ın sünnetine uyarak recmettim, buyurmuştur. Rasûlullah (s.a.)'ın sopa ile recmi birleştiren hadis-i şerif'i gâyet sarîhtir: Evlinin evli ile zinâsında yüz sopa ve recm vardır. Bu sarîh nass ile sâbit olan hüküm, ancak onun gibi bir nass ile neshedilebilir. Hadisin metni, bekâr için sopa ve sürgün, evli için sopa ve recm cezâsını koyduğuna ve biz bekârın cezâlarını kabul ettiğimize göre; evlinin cezâlarını da kabul etmemiz gerekecektir. Şu halde önce sopa vurulacak, sonra recmedilecektir. İşte bu görüşü belirten fakihlerden bazıları: Hasan, İshâk, İbn Münzir. Zâhirî mezhebi ile Şîa'nın Zeydiyye kolu ve Hanbelî mezhebinden bir grup.

Evli zânînin cezâsının sopa değil, recm olduğunu söyleyenlerin delili ise; Rasûlullah (s.a.)'ın Mâiz'i, Gâmid'li kadını ve iki yahûdiyi recmetmesidir. Recm ile birlikte sopalattığı vârid olmamıştır. Hattâ Rasûlullah (a.s.)'ın işçi meselesinde: Enis, yarın o kadına git, eğer itirâf ederse recmet, buyurduğu vâridir. Buna göre peygamber, recm ile birlikte sopa vurulmasını emretmemiştir. Bu hüküm, öbüründen da-



ha sonra vârid olduğu için bunun kabul edilmesi gerekir. Meselenin nass yönünden izahı böyledir. Mânâ bakımından izâhına gelince; İslâm hükûndaki genel kâideye göre küçük hadd, büyük haddin içerisinde gizlenmiştir. Çünkü hadd recm için konulmuştur. Recm cezâsından önce dövmenin recm konusunda bir te'siri yoktur. Bu görüşü cumhûr-u fukahâ kabul eder. Onlar peygamberin hadisini kabul etmekle beraber, sopanın bilâhare neshedildiğini veya recm cezâsının içine girdiğini belirtirler. Mâlikiler, Hanefiler, Şâfiiler ve Hanbelilerden bir grubun görüşü böyledir.

Bir üçüncü görüşe göre; evli zânî yaşlıysa hem dövülür hem de recmolunur. Eğer genç ise dövülmez sâdece recmolunur. Nitekim Ebu Zer'den şu meâlde bir rivâyet nakledilir: Yaşlılara sopa vurulur ve recmolunur, evliler recmolunur, bekâra sopa vurulur ve sürgün edilir. Übeyy İbn Kâ'b'dan ve Mes'ûd'dan da benzer bir rivâyet nakledilir. Öyle sanıyoruz ki, bu görüşün esâsı; yaşlının zinâ etmesinin mezmûm bir fiil olmasıdır. Hattâ Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur: Üç kişiye Allah kıyâmet gününde rahmet nazarıyla bakmaz ve onları tezkiye etmez, onlar için elim bir azâb vardır. Zinâ eden yaşlıya, yalan söyleyen hükümdâra, yüklenen işçiye.

Bazı hallerde verilecek cezâ konusunda ihtilâf vardır. Bu ihtilâf; ya o hallerin alacağı şekilden veya hükmün dayandığı nass'lardan ileri gelmektedir. Biz, bu durumlardan teker teker söz etmeye çalışacağız:

Livâta hali: Livâtanın zinâ olarak kabul edilmesi halinde zinâ cezâsı verilmesi icâbeder. Fakat livâtayı zinâ olarak kabul edenler, verilecek cezâ konusunda değişik görüşlere sâhiptirler.

İmâm Mâlik'e göre; livâtanın cezâsı mutlak mânâda recmdir. Fâ'il veya mef'ûl, ister evli olsun ister bekâr olsun. Şâfiî ve Hanbeli mezhebinde ise üç görüş vardır:

a — Birinci görüşe göre; livâta zinâ hükmündedir, her ikisine de zinâ cezâsı uygulanır, evli ise recmedilir, bekâr ise sopa ve sürgün cezâsı verilir. Bu görüş sâhiplerinin dayandıkları delil, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin Hz. Peygamberden rivâyet ettiği şu hadîs-i şerif'tir: Erkek erkekle temâs ederse her ikisi de zinâ etmiş sayılır. Livâtanın cezâsı hadd olduğu için bekârla evlinin farklı hükümlerine sâhip olması gerekir, çünkü livâta bir nevi temâstır.

b — Livâta eden recmolunur. Livâta edilen ise recmolunmaz, ister erkek ister kadın, ister bekâr olsun sâdece sopa vurulur, sürgün edilir. Evli veya bekâr olmak bu konuda müessir değildir. Çünkü o, önden temâs için söz konusudur. Livâta ise arkadan temâs olduğu için bu husûsta evliliğin müessir olacağı düşünülemez. Şu halde livâta olunan



kimsenin fiili zinâ olarak kabul edilmekle beraber bekârın zinâsı hükmüne tâbi olur. Çünkü evlilik arka için değil ön için vâridir.

c — Üçüncü bir görüş uyarınca; livâta eden ve edilenin cezası; ister evli ister bekâr olsun her halükârda ölümdür. Bu görüşün sâhipleri ölümün şekli konusunda iki gruba ayrılmaktadırlar: Birine göre livâta eden ve edilen recmedilerek öldürülür. Diğerine göre kılıçla öldürülür. Livâta eden ve edilenin öldürülmesi gerektiğini söyleyen İbn Abbâs (r.a.)'ın Hz. Peygamberden naklettiği şu hadis-i şerif'tir: Lût kavminin işlediği fiili işleyen kimseyi görürseniz, onu ister fâil ister mef'ûlünbihi olsun öldürün. Hadis-i şerif'te öldürmenin mutlak mânâda zikredilmesi, kılıçla öldürülmesinin gerektiğini söyleyenler için delildir. Diğer grup ise öldürmeyi recm ile tefsir etmişlerdir. Çünkü livâtanın bir temâs şekli olduğunu ve haddi icâbettirdiğini, dolayısıyla öldürmenin zinâda olduğu gibi recm ile yapılması gerektiğini belirtmektedirler.

Ebu Hanîfe'ye göre; livâta, zinâ cezasına tâbi değildir. Livâta edene ta'zîr cezası verilir. Livâta eden veya edilenin —Ebu Hanîfe'ye göre— ölünceye, veya tevbe edinceye kadar hapsolunmasında bir beis yoktur. Eğer livâtayı itiyâd haline getirmişse, hadd olarak değil siyâset olarak öldürülür. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed ise livâtayı zinâ olarak kabul eder ve zinâ cezasının uygulanacağını belirterek, evli ise recm, evli değilse sopa cezasını öngörürler.

Şîa'nın Zeydiyye kolunda livâta konusunda iki görüş vardır. Birine göre livâta zinâ hükmündedir, evli ise recmolunur, bekâr ise sopa vurulur. İkincisine göre; livâta eden ve edilen her halükârda öldürülür.

Zâhiri mezhebine göre livâta zinâdan ayrı bir fiildir ve suçtur, ta'zîr cezası verilir.

Cumhûr-u fukahâ'ya göre; mahremiyle zinâ eden kişiye zinâ cezası verilir. Evli ise recmolunur, evli değilse sopa vurulur ve sürgün edilir. Lâkin Ahmed İbn Hanbel gibi bazı fakihlere göre mahremiyle temâs eden kişinin —Berrâ'dan rivâyet edilen bir hadîse dayanılarak— her halükârda öldürülmesi gerekir. Berrâ diyor ki: Bir gün amcama rastladım beraberinde bir adam var idi. Nereye gidiyorsun, dedim. O da beni Hz. Peygamber babası öldükten sonra onun hanımıyla evlenen bir adama yolladı, onun boynunu vurmamı ve malını almamı emretti, dedi. Cürcânî ve İbn Mâce kendi isnadlarıyla İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu belirtirler: Mahremiyle temâs edeni hemen öldürünüz.

Zâhirîlere göre; babasının karısıyla temâs eden kişi, ister nikâhlı ister nikâhsız olsun, ister evli ister bekâr olsun hemen öldürülür, malı beşe bölünür. Temâs ettiği kadın ister annesi olsun, ister başkası olsun, ister babası ona duhûl etsin ister duhûl etmesin. Babasının karısı

dışında  
yolu  
gelince  
settig  
remle  
leyh  
zânî  
mâs  
zîr ce  
ledir.  
nâatt  
Ş  
göre;  
ta ce  
de ha  
bir k  
saym  
bulm  
Şîa'n  
den k  
Ş  
hayv  
Şâfiî  
sı ve  
İ  
arası  
gini  
makt  
bir m  
ğında  
İ  
deme  
yapm  
korun  
Kerî  
Nite  
geçer  
(Nisâ  
muşt



dışında öteki mahremleriyle temâs eden kişi —emişme veya sıhriyyet yoluyla mahremleri— zânîdir ve zinâ haddi uygulanır. Bunun sebebine gelince; babasının karısı hakkında nass vârid olmuştur, yukarda bahsettiğimiz Berrâ'nın hadisi bu husûsa açıklık getirmiştir. Öteki mahremlere gelince; bu husûsta sarîh bir nass vârid olmamıştır. Binâenaleyh onlardan birisiyle zinâ eden kimse, umûmî hükümler gereğince zânî olarak kabul edilir.

İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Zâhirîlere göre; her türlü hayvanla temâs zinâ olarak kabul edilmez, sâdece masiyet olarak kabul edilir, ta'zîr cezâsı verilir. Kadının kendisini hayvana kullandırma hali de böyledir. Şâfiî ve Hanbelî mezhebindeki kuvvetli görüş taraftarları bu kanâattadırlar.

Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde pek kuvvet kazanmamış olan görüşe göre; hayvanla temâs zinâ olarak kabul edilir. Ancak her ahvâl ü şartta cezâsı ölümdür. Çünkü Rasûlullah (a.s.)ın: Hayvanla temâs eden de hayvanı da öldürünüz, buyurduğu rivâyet olunmuştur. Şâfiîlerden bir kısmı hayvanla temâsı erkeğin kadınla temâsına kıyas ederek zinâ saymakta ve evli ise recm, bekâr ise sopa ve sürgün cezâsını gerekli bulmaktadırlar. Şâfiîlerden bir kısım fakihlerin öngördüğü bu görüş, Şia'nın Zeydiyye kolunca da kuvvetle benimsenen görüştür. Zeydiyye'den bir kısmı da İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşünü benimser.

Şâfiîler ve Hanbelîler kendisini bir hayvana kullandıran kadını, hayvanla temâs eden erkeğin hükmüne tâbi tutmaktadır. Lâkin bazı Şâfiî fakihleri, kendini hayvana kullandıran kadına sâdece ta'zîr cezâsı verilebileceğini ifâde etmektedirler.

İslâm hukûkunun evli (muhsin) ile evli olmayan (gayr-i muhsin) arasında fark gözettiğini birincisine recm, ikincisine sopa cezâsı verdiğini gördük. Bu demektir ki; İslâm hukûku recm için ihsân şart koşturmaktadır. İhsân olmayınca recm olmamaktadır. İhsân, aynı zamanda bir milletin unsurlarının mecmûu olan şartlar yığını demektir. Bu yığından her biri bizâtihi recmin vâcib olması için şart ve illetir.

İhsânın anlamı: İhsân; lügatta bir engele veya bir korunağa girmek demektir. Nitekim Yüce Allah: «Sizi sıkıntıdan koruması için ona zırh yapma san'atını öğrettik.» buyururken ihsân kelimesini kullanmakta ve korunağa girme mânâsını kasdetmektedir. (Enbiyâ, 80). Fakat Kur'an-ı Kerim'de ihsânın birçok mânâsı vardır. Bunlardan birisi evlenmedir. Nitekim bu mânâda Nisâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Ellerinize geçen câriyeler müstesnâ evli kadınlarla evlenmeniz de yasaklandı.» (Nisâ, 24) Buradaki evli kadın ta'biri «muhsanât» diye ifâde buyurulmuştur. Şu âyet-i celîle'de ise ihsân, hürriyet mânâsına gelmektedir.



«Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, elerinizdeki inanmış câriyelerden alsın.» (Nisâ, 25).

Şu âyet-i celile'de ise, ihsân, iffet mânâsına kullanılmıştır: «İmrân'ın kızı Meryem'i de. O ki, iffetini korudu. Biz de onun rahmine rûhumuzdan üfledik.» (Tahrîm, 12). Şu âyet-i celile'de de ihsân iffet mânâsına kullanılmaktadır: «Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin yemeği size helâldir, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. Ve mü'minlerden iffetli kadınlar ve sizden önce kitab verilenlerden iffetli kadınlar zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, mihrlerini verdiğinizde size helâldir.» (Mâide, 5). Şu âyet-i celile'de ise İslâm ve evlilik mânâsına gelmektedir: «Evlendiklerinde zinâ edecek olurlarsa; onlara, hür kadınlara verilen cezânın yarısı verilir.» (Nisâ, 25). Şu âyet-i celile'de ise ihsân; hürriyet, bülûğ ve iffet mânâlarına gelmektedir: «Namuslu kadınlara iftirâ atıp ta sonra dört şahid getirmeyenlere seksen sopa vurun.» (Nûr, 4).

### **Ihsânın Türleri**

Suçlar konusunda ihsânın iki çeşidi vardır:

Recm ile ihsân, iftirâ suçu için ihsân. Recm için ihsândan burada söz edeceğiz, iftirâ suçu için ihsândan ise iftirâ konusunu ele alınca bahsedeceğiz.

Recm konusunda ihsân şer'an şu mânâya gelir: Şâri'in (Şeriatı gönderen yaratıcının, kanun koyucunun) recmin vâcib olması için koyduğu bazı niteliklerin toplamından ibârettir veya zinâ eden kimsede bulunduğu takdirde sopa yerine recm cezasını gerektiren şartların toplamıdır.

### **Ihsânın Şartları**

İslâm hukûçuları zinâ suçunda ihsânın bazı şartları konusunda ittifâk etmişler, diğer bazılarında ise ihtilâf etmişlerdir. Biz gerek ittifâk edilen, gerekse ihtilâf edilen şartları (ayrı olarak) aşağıda açıklayacağız:

a — Sahîh bir nikâhla temas:

Ihsân halinin kâim olması için, sahîh bir nikâhla temâs durumunun bulunması şarttır. Ayrıca temâs önden olmalıdır. Çünkü Allah Rasûlü şöyle buyurmaktadır: Evlinin evli ile zinâsında sopa ve recm vardır. Evlilik ancak önden temâs ile tekevvün eder.

Temâstan hâlî bir nikâh akdinin ihsân sayılmayacağı konusunda ittifâk vardır. İsterse böyle bir nikâhla halvet hâsıl olsun. Kezâ fercin dışında bir noktaya temâs veya arkadan temâs hali de aynıdır. Çünkü bütün bu fiillerle kadına, duhûl vuku'bulmuş sayılmaz. Ve yüz sopa,



bir yıl sürgün cezâsına çarptırılan bekârlar için gerekli olan hadd icâbeder.

Evlenmiş olarak nitelendirilebilecek temâs; guslü icâbettirecek şekilde olan önden duhûldür veya haşefenin fercte görülmeyecek şekilde kaybolması, yahut inzâl ister vâki' olsun, ister vâki' olmasın haşefe miktarının ferce girmesidir. İhsân halinin mevcûd olabilmesi için; yalnız böyle bir temâs kâfi değildir. Bununla birlikte birleşmenin nikâhlı olması gerekir. Çünkü Cenâb-ı Allah'ın. «Kadınlardan evli olanların...» âyetinde kullandığı ihsân, nikâh mânâsıdır. Eğer temâs, zinâ gibi nikâhsız veya şüpheli olursa temâs eden kişi muhsan olmaz. Bu hususta ihtilâf yoktur.

Ayrıca nikâhın sahîh bir nikâh olması da şarttır. Şâyet nikâh fâsid ise cumhûr-u fukahâyâ göre temâs; ihsân halini doğurmaz.

Sahîh nikâhla temâs vâki' olmuşsa —hayızlı veya ihrâmı— yasak bir temâs olmaması şarttır. Şâri'in yasakladığı bir temâs, isterse sahîh bir nikâhla olsun ihsân halini ortaya çıkarmaz.

b) Âkil ve bâliğ olmak: Kişinin cezâyâ ehil olabilmesi için âkil ve bâliğ olması şarttır. Âkil ve bâliğ; her suç için gerekli bir şart olduğuna göre, ister evli ister bekâr olsun, İslâm Hukukunun umûmî kâideleri uyarınca suçun işlenmesi anında suçlunun âkil ve bâliğ olması icâbeder. Âkil ve bâliğ ihsân için de şarttır. Çünkü suçun işlenmesi anında şart olması, ihsân için şart olmasını gereksiz kılmaz. Şu halde ihsân halini ortaya çıkaran temâsın âkil ve bâliğ olan birisinden hâsıl olması şarttır. Eğer çocuk veya deli temâs eder, sonra bülûğa erer veya akıllanırsa geçmişteki bu temâstan dolayı muhsan sayılmaz. Eğer zinâ ederse muhsan birisi gibi cezâlandırılır. Şâfiî mezhebinden bazı fakihler —ki bunların görüşü Şâfiî mezhebinde pek kuvvet kazanmamıştır— bülûğdan önce ve delilik esnâsında temâs eden kişinin muhsan sayılacağı görüşündedirler. Onlara göre, çocuk bülûğa erdikten veya deli iyi olduktan sonra zinâ ederse bülûğ ve ifâkattan sonra yeni bir temâsa gerek kalmadan recmedilmesi gerekir. Delilleri ise şudur: Bülûğdan önce veya delilik esnâsında yapılan temâs normal bir temâs olduğundan bununla ihsân halinin tekevvün etmesi gerekir. Zîrâ bülûğdan önce ve delilik esnâsında nikâh sahîh olursa temâsın da buna bağlı olarak sahîh olması gerekir. Bu görüş taraftarlarına şöyle karşılık verilmektedir. Recm, evli kadın için konulmuş bir cezâdır. Evlilik bülûğdan önce ve delilik esnâsında hâsıl olan bir hal olsaydı çocuğun ve delinin recmedilmesi icâbederdi ki, kimse böyle bir görüş öne sürmemiştir. Ayrıca ihsân ile ihlâl (helâl kılma) arasında fark vardır. Her ihlâl ihsânı doğurmaz. Kaldı ki ihsân, recm için şarttır. Eğer ihlâl ihsân yerine kâim olsaydı, ihsân şartı için gerekçe kalmazdı.



c) Temâs halinde iki tarafta kemâlin bulunması:

Veya bu başlığı şöyle de ifâde edebiliriz; İhsân halini doğuran temâs esnâsında, temâs eden ve edilende ihsânın şartları bulunmalıdır. Meselâ akıllı kadın, akıllı erkekle temâs etmiş olmalıdır. Taraflardan birisinde bu şartlar bulunmazsa her ikisi de muhsan sayılmazlar. Meselâ suçlu, evli ve karısıyla bir nikâh akdetmiş olduğu halde kadın deli veya küçük çocuk ise suçlu muhsan sayılmaz. Kendi ne kadar âkıl ve bâliğ olursa olsun muhsan değildir. Ebu Hanife ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşü budur.

İmâm Mâlik eşlerden her ikisinin de muhsan sayılması için; ikisinde de ihsân şartlarına gerek görmez. Eşlerden birisinde ihsân şartlarının mevcûd olması yeterlidir. İmâm Mâlik eşlerden birisinde ihsân şartı bulunduğu takdirde öbüründe ihsân şartının bulunup bulunmamasını nazar-ı i'tibâra almadan ikisini de muhsan olarak kabul eder. Şu halde İmâm Mâlik'e göre; erkeğin muhsan sayılabilmesi için, —temâs ettiği kadın ister çocuk ister deli olsun— erkekte ihsân şartlarının bulunması yeterlidir. Kadının muhsan sayılabilmesi için; İmâm Mâlik'e göre; ihsân için gerekli şartları bulunması ve temas eden erkeğin deli de olsa bülûğa ermesi yeterlidir.

Şâfiî mezhebinde iki görüş vardır. Birincisi; Ebu Hanife ve Hanbel'in görüşüne uyar, ikincisi ise Mâlik'in görüşüne uyar.

Şia'nın Zeydiyye kolunda; yukardaki iki görüşe ilâveten, üçüncü bir görüş daha vardır ki buna göre deli, hiç bir şekilde akıllı birisini muhsan kılamaz.

Eşlerin ikisinde de ihsânın şartlarının tâm olarak bulunmasını şart koşanlar, görüşlerini şu nedene dayandırmaktadırlar: Eşlerin her ikisinde de bu niteliklerin bulunması, onların hâlinin kemâline ve her iki tarafın da isteğinin tâm olarak mevcûdiyetine delâlet eder. Bu şartlardan birisinin veya bir kısmının bulunmaması bu kemâlde eksikliğin ifâdesidir. Küçük çocukta veya delide şehvetin bulunmaması, erkeğin kemâle ermesine imkân bırakmaz. Muhsan olan kişinin halinin kemâli esâs alınarak cezâsı ağırlaştırılır ki, bu özellik onu harâm düşüncesinden uzaklaştırır.

d) Müslüman olmak:

Ebu Hanife ve Mâlik'e göre ihsânın şartlarından biri de; müslümanlıktır. Delilleri ise Huzeyfe'nin ehl-i kitâb'tan bir kadınla evlenme konusunda Rasûlullah (s.a.) ile istişâre ettiği zaman buyurduğu şu hadîs-i şerîf'tir: Vazgeç ondan, çünkü o seni muhsan kılamaz. Şâfiî ve Hanbel ise, ihsân için müslümanlığı şart koşmazlar. Hanefilerden Ebu Yûsuf da bu görüştedir. Bunların delili de Rasûlullah (a.s.)'ın iki yahû-

diyi recmetmesidir. Eğer ihsân için İslâm şart olsaydı; Hz. Peygamber onları recmetmezdi. Kaldı ki bilumum dinler aynen müslümanlık gibi zinâyı yasaklar. Zâhiri mezhebi ve Zeydiler de, Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşünü benimserler.

Bu ihtilâftan netice olarak şu durum ortaya çıkar. Ehl-i Kitâb'dan bir kadınla evlenmiş olan bir kimse zinâ ettiği zaman Ebu Hanife'ye göre; recmedilmez, çünkü muhsan olarak kabul edilmez. Zîrâ ehl-i kitâb'dan bir kadın, müslüman bir erkeği muhsan kılamaz. Eğer İmâm Mâlik, eşlerde kemâli şart koşmasaydı; aynı hüküm onun görüşüne de uyacaktır. Fakat İmâm Mâlik kemâli şart koştugu için ona göre ehl-i kitâb'dan bir kadın, müslümanı muhsan kılar ve ehl-i kitâb'dan bir kadınla evli bulunan müslüman zinâ ederse recmolunur. Şâfiî, Hanbelî, Zâhiri ve Zeydilerden bazılarına göre de ehl-i kitâb'dan bir kadınla evli bulunan müslüman zinâ ettiği takdirde recmolunur, çünkü onlar ihsân için İslâm'ı şart koşmazlar.

Yukarıda ihsân için gerekli olan şartlardan ittifâk ve ihtilâflı olan husûsları açıkladık. İslâm hukûkçularından bazıları eşlerin muhsan sayılabilmesi için bu şartların ikisinde de bulunmasını gerekli görürken, fakihlerin çoğunluğu zinâ edenlerden her birinin recmedilmesi için ihsânı şart koşmazlar. Zinâ edenlerden ihsân şartlarına hâiz bulunanlar recmolunurlar. Zinâ edenlerden birisi muhsan diğeri muhsan değilse, muhsan olmayana sopa vurulur.

### Zinâ Fiilinin Delilleri

Hadd cezâsı uygulanacak zinâ suçu, ancak şu husûsî delillerle isbât olunur:

- 1 — Şehâdet
- 2 — İkrâr
- 3 — Karineler
- 4 — Liân

Biz, bu delillerden her biri üzerinde ayrı ayrı duracağız. Fakat şunu hemen ifâde edelim ki, karinelerle isbât konusu ihtilâflıdır.

#### 1 — Şehâdet

İslâm Hukûkunda ittifâkla kabul edilmektedir ki; zinâ suçu dört şahidin şehâdetiyle isbât edilir. Bu konuda ilim ehli arasında hiç bir ihtilâf yoktur, dolayısıyla icmâ' yapılmıştır. Bu husûsta Yüce Allah şöyle buyurmuştur: «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer onlar şehâdet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde (gözaltında) tutun.» (Nisâ, 15). Bir



diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyrulur: «Namuslu kadınlara iftirâ atıp ta sonra dört şâhid getirmeyenlere seksen değnek vurun ve onların şâhidliğini aslâ kabul etmeyin. Çünkü onlar doğru yoldan çıkmış kimselerdir.» (Nûr, 4). Bir diğer âyet-i celîle'de ise şöyle buyrulmaktadır: «Ona dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? Mâdemki şâhidleri getirmediler o halde onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir.» (Nûr, 13).

Sünnet-i Seniyye de Kur'an'ın bu naslarını te'kid etmektedir. Bunlar arasında Sa'd İbn Ubâde'nin Rasûlullah (a.s.) a söylediği şu söze, aldığı karşılık yer alır: Görüyor musun, eğer ben karımla beraber bir erkek görürsem dört şâhid getirinceye kadar fırsat mı vereceğim? Allah'ın Rasûlü buna şu karşılığı vermiştir: Evet.

Şüveyk İbn Şahma Hilâl İbn Ümeyye'nin karısına iftirâ attığında, Rasûlullah (a.s.)ın şöyle buyurduğu rivâyet olunur: Ya delil getireceksin ya da beline sopa vurulacaktır. Bir başka rivâyette de bu ifade şu şekildedir: Ya dört şâhid getireceksin ya da beline sopa vurulacaktır.

Elbette herkesin şehâdeti kabul edilecek değildir. Şehâdeti kabul edilecek kimse özel şartları haiz kimsedir. Bu şartlardan bir kısmı umûmidir ve her şehâdette bulunması lâzımdır. Bir kısmı ise husûsîdir ve sâdece zinâ konusundaki şehâdette bulunması gerekir.

#### Şâhidliğin Umumî Şartları:

Şâhidliğin herkeste bulunması gereken şartları vardır ki bunlar konusu ne olursa olsun her nevî şehâdet için gereklidir. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

##### a) Bülûğ:

Şâhidin bâliğ olması şarttır. Bâliğ olmayan kimsenin şehâdeti kabul olmaz. İsterse durumu icâbı gördüğü olayı zihninde muhâfaza edip şâhidlik görevini ifâ edecek durumda olsun ve hali adâlet ehline yarasır bir hal olsun. Çünkü bu husûsta Yüce Allah sarîh olarak şöyle buyurmaktadır: «Erkeklerinizden iki de şâhid yapın. Eğer iki erkek bulunmazsa şâhidlerden râzı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir.» (Bakara, 282). Çocuk erkek sayılamaz ve şehâdeti konusunda rıza gösterilemez. Allah'ın Rasûlü de bir hadis-i şerîf'de şöyle buyurur: Üç kişiden kalem kalkmıştır: Bülûğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uykuludan, ayılınca kadar deliden. Hem çocuk kendi malını koruyacak ehliyetinde kabul edilemez. Kendi malını korumasından emîn olunamayan birisinin başkasının hukûkunu korumasından emîn olmak mümkün değildir. Çocuğun mâlî konularda şehâdeti kabul edilmediğine göre, cinâî konularda şe-



hâdetinin kabul edilmemesi daha evlâdır. Çünkü birincisinde malın telef olması söz konusu iken, ikincisinde canın veya uzvun telef olması söz konusudur.

İslâm Hukûkunda genel kâide; bülûğa ermeyenlerin şehâdetinin kabul edilemeyeceği konusunda ise de İmâm Mâlik, bu kâidenin istisnâsı olarak; çocukların özel şartlar dâhilinde kendi aralarındaki kan konusunda şehâdetinin kabul edilebileceğini öne sürer. Bu özel şartların önemlileri şunlardır: Şâhid, şehâdeti icrâ edecek güçte yani müme-yiz olmalıdır. Hâdiseyi büyük birisi görmemiş olmalıdır. İmâm Mâlik bu gibi hallerde çocuğun şehâdetine cevâz vermiştir. Hanbelî mezhebinden bir rivâyette, Mâlikî mezhebinin görüşü benimsenmektedir. Yaralama vak'asında, çocuk vak'ının geçtiği yerden ayrılmazdan önce şehâdet ederse şehâdeti kabuldür. Çünkü vak'a yerinden ayrılmazdan önce gördüklerini söylemesi mümkündür. Eğer vak'a mahallinden ayrılacak olursa, şehâdeti kabul edilmez. Çünkü telkîn altında kalması mümkündür. Ahmed İbn Hanbel'den nakledilen üçüncü rivâyete göre, çocuğun şehâdeti on yaşında iken kabul edilir. Lâkin bazı Hanbelîler bu rivâyeti hadd ve kısas suçlarının dışında kalan suçlara tahsis etmektedirler.

Zeydiyye mezhebinde pek kuvvet kazanmamış bir görüş uyarınca, çocukların birbiri aleyhindeki şehâdetlerine cevâz verilmektedir. Ancak bu, vak'a mahallinden ayrılmazdan önce söz konusudur. Zeydîlerden bir kısmı bu görüşü te'vil ederek, şehâdeti hüküm için değil uslanma için kabul ettiklerini bildirirler.

#### b) Akıl:

Şâhidin akıllı olması şarttır. Akıllı demek; aklen vazifesini bilen, zarûrî ile zarûrî olmayanı, mümkün ile mümteni'yi, kendisi için çoğunlukla zararlı olanla faydalı olanı farkedene kimse demektir. Şu halde delinin ve bunağın şehâdeti kabul edilmez. Lâkin zaman zaman cinnet geçiren kimsenin, ifâkat halinde yaptığı şehâdet kabul olunur. Delinin şehâdetinin kabul olunmayacağı Rasûlullah (a.s.)'ın şu hadis-i şerifiyle açıkça belirtilir. Üç kimseden kalem kalkmıştır: Bülûğa erinceye kadar çocuktan, uykudan uyanıncaya kadar uyuyandan, ayılıncaya kadar deliden. Ayrıca delinin şehâdetinin kabul olmayışı, çocuğun şehâdetinin kabul olmayışının dayandığı sebeplere istinâd eder.

#### c) Muhâfaza:

Şâhidin şehâdetinin kabul edilebilmesi için; şehâdeti muhâfazaya kâdir olması şarttır. Gözünün iliştiği olayı anlaması, söylediğine güvenilir olması gerekir. Eğer gördüğü olayı anlayamayacak ve hâfızasında muhâfaza edemeyecek bir halde ise, şehâdeti kabul edilmez. Unutkan-



lık ve kesret-i galat da gaflete eklenir. Az galat yapan kimsenin şehâdeti kabul olunur. Çünkü galattan uzak bir kişi düşünülemez.

Gördüğü olayı kavrayamayan kimsenin —isterse adâlet sâhibi olsun— şehâdetinin kabul olmayışının nedeni söylediğinden emîn olunmamasıdır. Âdil olması bile bu sebebi ortadan kaldırmaz. Meselâ tanımadığı kimse hakkında şehâdet yapabilir veya şehâdet ettiği kimseyi belirsiz bir adla çağırabilir. Kezâ kendisine söyleneni tekrârlamak ve telkîn altında kalmak ihtimâli bahis mevûu olabilir. Fakat söylediğinde karışıklık olmayan kişinin şehâdeti kabul olunur. Ben falan şahsın, falan şahsı öldürdüğünü gördüm veya falan şahsın falan şahsı çiğnediğini müşâhede ettim, gibi kesin konuşmaları kabul edilir.

Hanefî mezhebinin meşhûr imâmlarından Ebu Yûsuf'un; gördüğü olayı kavrayamayan kişilerin şehâdetine cevâz vermediğini naklederler. Ona göre tâdil, görüş ve tedbiri gerektirir. Halbuki böyle bir kişinin, görüş ve tedbir sâhibi olması söz konusu olamaz. Hanefî imâmlarından Muhammed orucunu tutan, ibâdetini yapan fakat görüşü kesin olmayan, fazla yanlış yapan kişinin şehâdetini kabul etmez ve onun şehâdet konusunda fâsıktan daha kötü olduğunu belirtir.

Zeydîler ise, unutkanlığı ve yanlışlığı çok olan kişinin şehâdetini reddederler. Eğer kişinin unutkanlığıyla zabtı mütesâvî olursa, Zeydîlerin ekseriyeti onun şehâdetini doğru saymazken, azınlığı şehâdetinin ictihâd konusu olduğunu kabul ederler.

d) Söz:

Şâhidin konuşabilecek kudrette olması şarttır. Eğer dilsiz olursa şehâdetinin kabulü husûsunda ihtilâf vardır. Mâlikîler, işâreti anlaşılacağı takdirde dilsizin şehâdetini kabul ederken; Hanbelîler işâreti anlaşılabilirse bile dilsizin şehâdetini kabul etmezler. Ancak yazacak güçte olur ve yazıyla yazarsa o zaman şehâdetini kabul ederler. Hanefîler ise dilsizin şehâdetini, gerek işâret gerek yazı yoluyla olsun kabul etmezler. Şâfiî mezhebi mensûbları dilsizin şehâdeti konusunda değişik görüşlere sâhiptirler. Bir kısmı dilsizin işâretinin; konuşanın ifâdesi gibi olduğundan, nikâh ve boşanmada aynı şekilde değerlendirildiğinden şehâdetini kabul ederken, bazıları kabul etmezler. Onlara göre; dilsizin ifâdesi zarûret olduğu için ifâde yerine kâim olmuş ve evlenme ve boşanmada zarûret yüzünden kabul edilmiştir. Çünkü evliliği veya boşanmayı kabul veya reddi ancak işâret yolu ile anlaşılabilir. Halbuki şehâdet konusunda dilsizin ifâdesini kabul etmeyi gerektiren bir zarûret yoktur. Zîrâ dilsizden başkası konuşarak şâhidlik yapabilir, binâenaleyh işâret şehâdetinde caiz olmaz. Zeydiyye mezhebinin de iki görüşü vardır. Birin-



cisi, dilsizin şehâdetini hiç bir şekilde doğru saymazken, ikincisi doğru kabul etmektedir.

e) Görme:

Şâhidin şehâdet ettiği şeyi görmesi şarttır. Eğer şâhid kör olursa, şehâdetinin kabulü husûsunda ihtilâf vardır. Hanefîlere göre, körün şehâdeti kabul olmaz. Çünkü şehâdet edebilmek için şâhidin lehinde veya aleyhinde şehâdet ettiği şeyi görmesi gerekir. Körler ise ancak sestem tefrîk yapabilirler. Bu yüzden onların seçme kâbiliyeti şüphe götürür. Hanefîler vak'a anında gözü gören fakat şehâdet anında kör olanın şehâdetini kabul etmezler. Hattâ onlar şehâdeti edâ ettikten sonra fakat hükmün verilmesinden önce kör olan şâhidin şehâdetini kabul ederler. Zirâ Hanefîler şâhidin şehâdetinde ehliyetli olması ve şâhidin şehâdetinin geçerli sayılabilmesi için; hüküm anında şehâdet ehliyyetine hâiz olmasını şart koşarlar. Aslında Hanefî mezhebi prensib olarak gerek görme ve gerekse işitme yoluyla yapılan şehâdetde körlerin şehâdetini kabul etmez. Fakat İmâm Ebu Yûsuf, duyma yoluyla körün şehâdetini kabul eder. Ona göre olayın işlendiği vakitte gözü gören, fakat şehâdeti edâ zamanında gözü kör olmuş olan kimse hasımları adları veya soylarıyla tanıyorsa, görme yoluyla şehâdet edilebilecek konularda da şehâdetini kabul eder. İmâm Züfer'e göre; körlerin şehâdeti sâdece neseb ve ölüm gibi duymaya dayalı husûslarda ve hadd ve kisasın dışındaki konularda câizdir. Ebu Hanîfe'nin de bu görüşte olduğu bir rivâyettir.

Mâlikîler; sözlerle ilgili konularda körlerin şehâdetini kabul ederler. İsterse olayı gözü görmezken müşâhede etmiş olsun. Yeter ki sesleri birbirine karıştırmayacak şekilde zekî ve lehinde ve aleyhinde şehâdet ettiği konuyu kesin olarak bilsin. Eğer bu husûsta şüphe söz konusu ise, şehâdeti kabul değildir. Körün gözle görülen konulardaki şehâdetine gelince, olayın geçtiği zamanda görmekte olup, bilâhare gözü kör olması halinde ve lehinde şehâdet ettiği şeyi, adı ve soyuyla tanınması ve bu noktada kesin bilgiye sâhib olması halinde kabul edilebilir. Şâfiîlere gelince; soy ve ölüm gibi kulaktan duyma yollarla isbât edilen konularda körün şehâdetini kabul ederler. Çünkü kulaktan duyma konularda körlerle, görenler arasında fark yoktur. Fakat öldürme ve gasb gibi görerek bilgi sâhibi olunabilen fiillerde âmânın şehâdetini kabul etmezler. Kezâ alış-veriş, ikrâr, nikâh ve boşanma gibi aleyhinde şehâdet edilen kimse, şâhid olan âmânın elinin altında değilse şehâdeti câiz olmaz. Çünkü bu durumda âmânın şehâdeti sâdece ses yoluyla bilgiye dayanacaktır, sesler ise birbirine benzer. Fakat aleyhinde şehâdet edilen kişi âmânın elinin altında ise ve âmâda, adam yaşadığı beldeden ayrılmadan önce hakkında şehâdet etmişse şehâdeti bilgi ve yakine dayandığı için



kabul olunur. Şâyet hasımlar ad ve soyla âmâ tarafından billiniyorsa ve vâki olay âmânın gözünün gördüğü zamanda cereyân etmişse şehâdeti kabul olunur. Veya aleyhinde şehâdet ettiği kimse gözü kör olduktan sonra elinin altından ayrılmamışsa yine şehâdeti kabul olur. Şâfi mezhebine mensûb bazı fakihler, ses yoluyla tanındığı takdirde âmânın mutlak mânâda sözlü olaylar için şehâdetini kabul ederler.

Hanbelîler; sözlü fiillerde mutlak olarak âmânın şehâdetine cevâz verirlerken, fiilî konulardaki şehâdetini; aleyhinde şehâdet ettiği kimseyi adı ve nesebiyle tanıdığı takdirde ve kör olmazdan önce vak'aya şahid olmuşsa kabul ederler.

Zeydiyye mezhebi; hemen hemen Şâfi mezhebinin aynıdır. Bu mezhebe prensib şudur, şehâdetin edâsı anında görmeyi gerektiren fiillerde körün şehâdeti câiz olmaz. Şehâdetin edâsı anında muâyneyi gerektiren bir konuda şahidlik yapıyorsa, aleyhinde şahidlik yaptığı nesne elinin altında bulunduğu ve onu gözü kör olmazdan önce bildiği takdirde sahîh olur. Münâzaa konusu olan bir elbise gibi. Aksi takdirde sahîh olmaz. Eğer şehâdet esnâsında muâyene lâzım değilse —soy ve nikâh gibi— duyma yoluyla isbât edilen bir husûs ise gözü kör olmazdan önce şahid olduğu vak'alarda şehâdeti kabul edilir. Bunun dışındakiler kabul edilmez. Zirâ yalnızca sese dayalı olarak şehâdet sahîh olmaz. Lâkin Zeydilerden bazıları, âmâ sesi kesin olarak tanıdığı takdirde şehâdetini kabul ederler.

Zâhirî mezhebi mensûbları ise, âmânın şehâdetini hem sözlü ve hem de fiilî konularda mutlak olarak kabul ederler. Kör olmazdan önce müşâhede ettiği vak'alarda şehâdetini kabul ederek, seslerin birbirine benzediğini öne sürenlere şekillerin de birbirine benzediğini öne sürerek karşı çıkarlar. Gerek göz sâhibi, gerekse gözsüz kimselerin ancak keşin olarak gördükleri ve şüphe etmedikleri konuda şehâdetleri kabul olur, derler. Şâyet âmânın konuştuğu kimselerle ilgili sözü yakın derecesinde sahîh sayılmasaydı, karısıyla temâs etmesinin helâl olmaması gerekirdi. Çünkü ecnebî olması her zaman imkân dâhilindedir. Kezâ başka birisine borç vermemesi gerekir, çünkü borç verdiğini sandığı kimsenin dışında biri olabilmesi muhtemeldir. Hiç bir kimse ile alış-veriş etmemesi gerekirdi. Yüce Allah belgenin kabulünü emretmiş fakat âmâ veya gören diye bir ayırım yapmamıştır. Halbuki Yüce Rabbimizin bir şeyi unutmaması ihtimâl dâhilinde değildir.

#### f) Adâlet:

Şâhidin adâletli olması konusunda hiç bir ihtilâf yoktur. Çünkü Yüce Allah, bu husûsta şöyle buyurmaktadır: «Erkeklerinizden iki de



şâhid yapın.» (Bakara, 282). «Size fâsık bir adam bir haber getirdiği zaman onun doğruluğunu araştırın.» (Hucurât, 6).

Şu halde şânı yüce olan Allah, adâlet sâhibi kimsenin şehâdetini kabul buyurmuş ve fâsıkın haberini iyicé araştırmayı emretmiştir. Bilindiği gibi şehâdet de bir haberdur.

Rasûlullah (a.s.)ın şöyle buyurduğu rivâyet olunur: Gerek erkek, gerek dişi hâinin şehâdeti de câiz olmaz. Kardeşine kin besleyen kişinin şehâdeti de kabul olmaz. Bir ev halkının kendisine infâk ettiği kimsenin şehâdeti de câiz değildir. Aynı hadîs bir başka rivâyette de şöyledir: Gerek erkek, gerekse kadın hâin ve zâninin şehâdeti kabul olmaz. Kardeşine kin besleyen de şehâdeti câiz değildir.

Bazı İslâm hukûkçuları hiyânetin, Allah'ın kullarına yerine getirmelerini veya sakınmalarını emir buyurduğu bütün farîza ve emirleri ihtivâ ettiğini belirterek, sâdece insanların saklanması istedikleri emânetlere hiyânet şeklinde yorumlamazlar. Bu yorumu Yüce Allah'ın: «Biz emaneti göklere ve yere sunduk.» (Ahzâb, 72) âyeti de te'yid eder.

Mâlikilerin târifine göre adâlet; büyük günâhlardan sakınmak ve küçük günâhlardan korunmak husûsunda dinî muhafazakârlık, emânetin edâsı ve iyi muâmeledir. Adâlet; insanın ibâdetine hiç bir günâh karıştırmaması değildir. Çünkü insanın tâatına hiç bir günâhı karıştırmaması, ancak belirli sayıdaki sâdıkların ve Allah dostlarının muktedir olabileceği ve bunun dışındakilerin gücünün hâricinde bir haldur. Lâkin vaktinin ve hallerinin çoğunluğunu tâatla geçiren, büyük günâhlardan kaçınıp, küçük günâhları terketmeye çalışan kimse âdil sayılır.

Hanefîler ise adâleti; İslâmî emirler doğrultusunda hareket etmek, aklın i'tidâlini muhafaza etmek ve arzulara karşı koymak diye ifâde ederler. Onlara göre adâletin kemâli için bir sınır yoktur. Adâletin kabul edilmesi için en alt sınır olarak ta din ve aklın, arzu ve heveslere hâkimiyetini benimsemektedirler. Hanefîlere göre adâlet, kanına ve ırzına harâmı girdirmemedir. Âdil kişi, büyük günâhlardan kaçınıp küçük günâhlarda ısrar etmeyen kimsedir. İyi hali kötü halinden fazla, doğrusu yanlışından çok ve mertliği açık olan kişidir.

Şâfiîler ise adâleti; büyük günâhlardan kaçınmak ve küçük günâhlarda ısrâr etmemek diye ta'rif ederler. Onlara göre büyük günâhlardan kaçınıp, küçük günâhlarda ısrâr etmeyen kişi âdildir. Büyük günâhlardan kaçınıp küçük günâhları —devamlı olarak değil arasıra— işleyen kişi fâsık olarak kabul edilmez ve şehâdeti reddolunmaz. Zirâ tâatta en derin noktalara gidip hiç bir günâh işlemeyen kimse bulmak mümkün değildir. Lâkin kişinin —küçük günâhlarda ısrârı— çoğunlukta ise fâsık olarak kabul edilir ve şehâdeti reddolunur. Çünkü küçük günâhlarda



fazlalığa cevâz veren kişi, yalan şehâdete de müsâade edebilir, dolayısıyla hüküm, kişinin fiillerinin çoğunluğuna bağlanır.

Hanbelîler adâleti şöyle ta'rif ederler: Adâlet; kişinin şahsî ahvâlinde doğru, söz ve fiilerinde dengeli olmasıdır. Bunun için iki şeyi ölçü alırlar:

Amellerde sâlih olmak. Mükked sünnetleriyle beraber farzları edâ etmek. Binâenaleyh Hanbelîlere göre; farzın ve mükked sünnetlerin terkinî âdet haline getirenlerin şehâdeti kabul olmaz. Bir başka açıdan ifâde etmek gerekirse harâmlardan sakınma da diyebiliriz. Büyük günâhları işlemeyen ve küçük günâhlarda da ısrâr etmeyen kişide adâletin birinci şıkkı mevcûddur.

Mertlik (mürüvvet); kişiyi güzelleştiren ve süsleyen iyi fiilleri işlemek, onu alçaltan ve lekeleyen kötü fiilleri terketmektir.

Görülüyor ki, yukarıda görüşlerini serdettiğimiz mezheb fakihleri, mürüvveti adâlet şartına bağlamaktadırlar. Çünkü mürüvveti terk; dinî emirleri ifâ etmeme anlamına gelir. Halbuki bu, adâletin gereğidir.

Mâlikîlere göre mürüvvet; terki mübâh olan ve örfe zemmolunan fiillerden kaçınmaktır. Meselâ çıplak ayakla gezmenin kınandığı bir memlekette ayakkabısız dolaşmak gibi. Veya işlenmesi mübâh olduğu halde örfe mezmûm olan fiili terketmektir. Çarşıda ve yabancı diyârda olmadığı halde fırında yemek yemek gibi. Mürüvvet denince elbise temizliği kasdolunmaz. Binekle âletin bakımlılığı ve yeniliği murâd edilmez, aksine çirkinliklerden korunmak ve iyilikleri benimsemek, dili muhâfaza etmek, ahlâksızlık ve edepsizlikten kaçınmak gibi haller kasdolunur. Her türlü kötü huyları terketmek ve dinen uygun görülen fiilleri birlikte işlemek mümkün olmayan —bizâtihi harâm olmasa da— fiilleri terketmek kasdolunur.

Hanefîlere göre mürüvvet; insanı fazilet ehlinin yanında mertebe bakımından düşürebilecek davranışlardan kaçınmaktır. Bir kavle göre mürüvvet: İyi ahlâk, lisânı muhâfaza, çirkinliklerden kaçınma, edepsizliklerden uzaklaşma ve her türlü kötü huylardan kaçınmadır. İmâm Muhammed'e göre mürüvvet; din ve salâh halidir.

Şâfiîlere göre mürüvvet; insanlıktır. Kelime olarak kişi ve insandan türetilmiştir. Şâfiîlere göre insanlığı terkeden kişinin, yalan şehâdetten kaçınması te'mîn olunamaz. Çünkü kişiliği terk konusunda insanlardan utanmayan kimse ne yaptığına aldırış etmez. Bu husûsta Şâfiîler; Ebu Mes'ûd el-Bedri'nin Rasûlullah (a.s.)'dan rivâyet ettiği şu hadis-i şerîf'i delil gösterirler: Peygamberlik sözünden insanlara ilk olarak ulaşan şudur: Utanmazsan istediğini yap.



Hanefilere göre mürüvvet; insanları güzelleştirecek, süsleyecek davranışları benimsemek ve kötüleştirecek davranışlardan kaçınmaktır. Veya insanın kınanmasına sebep olacak her türlü fiil, söz ve davranışlardaki süflilikten uzaklaşmaktır.

Zeydiyye mezhebine göre adâlet; dinen yasak olan fiillerden uzaklaşmaktır. Şu halde dinî yasaklardan uzaklaşmak, onlara göre adâletin temelidir. Zeydiyye mezhebi mensûblarından bazıları ise adâleti şöyle ta'rif ederler. Takvâ ve mürüvvet riâyettir.

Zâhiri mezhebi mensûblarına göre adâlet; büyük günâhları kesin olarak işlememek ve küçük günâhları açıkça irtikâb etmemektir. Onlara göre, Allah Rasûlünün büyük diye nitelendirdiği günâhlar; büyük günâhlar veya hakkında azâb tehdidi vârid olan fiillerdir. Küçük günâh ise; hakkında azâb tehdidi vârid olmayan fiillerdir. Zâhiri mezhebi mensûbları, adâletin tahakkuku için mürüvveti şart koşmazlar. Ve yalnızca tâat ve günâhlardan kaçınmakla yetinirler. Çünkü mürüvvet tâattan doğuyorsa, tâat olunca mürüvvete gerek kalmaz, derler. Eğer mürüvvet tâattan doğmuyorsa, dinî emirlerde mürüvveti şart koşmak câiz olmaz, çünkü mürüvvet ne Kur'an'da ne de Sünnet'te vârid olmuştur.

İslâm hukûkçuları, adâletin sübûtu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ebu Hanife ve Zâhiri mezhebi mensûblarına göre, şahidin yalancılığı isbât edilinceye kadar adâletin varolduğu farzedilir. Yani aleyhinde şehâdet yapılan kimse, şahidi yalancılıkla ithâm etmezse hâkimin adâletli olup olmamasına bakmadan şahidin şehâdetini hâkimin kabul etmesi gerekir. Ebu Hanife'nin delili Rasûlullah (a.s.)'tan nakledilen şu hadis-i şerif'tir: İnsanlar birbirleri hakkında adâlet sâhibidirler. Ancak iftirâ ederek hadd cezâsına çarptırılmış olanlar müstesnâdır. Hanefiler Hz. Ömer'in Ebu Mûsâ el-Eş'ari'ye gönderdiği mektuptaki şu cümleyi de delil olarak gösterirler: Müslümanlar birbirleri hakkında adâlet sâhibidirler. Ancak yalancı şehâdet konusunda aleyhinde hüküm verilmiş olanlar veya hadd vurulmuş olanlar veya yakınlık veya velâyet durumu bulunanlar müstesnâdırlar. Zâhiri mezhebi mensûblarına göre; büyük günâhı işleyenler fâsıktırlar. Bunun dışında kalanlar âdildirler. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie koyarız.» (Nisâ, 31). Zâhiri mezhebi mensûbları bu âyeti delil alarak, Allah'ın bağışladığı ve iskât ettiği bir suç yüzünden onu işleyen kişiyi zemmetmenin doğru olmayacağını ifâde ederler.

Mâlikiler, Şâfiiler, Hanbeliler, Zeydiler ve bunlarla birlikte Hanefi mezhebi imâmlarından Ebu Yûsuf ve Muhammed'e göre; aleyhinde şehâdet edilen kişi, şahidin yalan söylemesi ihtimâlini öne sürmese dahi şahidin adâletli olup olmadığını hâkimin araştırması gerekir. Çünkü



hükümün verilmesi şahidin adâletli olup olmamasına bağlıdır. Binâenaleyh hâkimin, şahidin şehâdetini kabul etmek için âdil olup olmamasına bakması icâbeder.

k) İslâm:

Şahidin müslüman olması şarttır. Binâenaleyh ister bir müslümanın aleyhinde, ister bir gayr-i müslimin aleyhinde olsun, müslüman olmayanın şehâdeti kabul olmaz. Bu temel prensib üzerinde İslâm hukûçularının tümü müttefiktirler. İslâm hukûkündaki bu hüküm şu âyet-i kerime'lere dayanmaktadır.

«Erkeklerinizden iki kişiyi de şahid yapın.» (Bakara, 282).

«Aranızda adâlet sâhibi iki kişiyi de şahid tutun.» (Talâk, 2).

Bu esâs üzerinde ittifâk edilmiş olmakla beraber, kâidenin ihtilâf konusu olan bazı istisnâları vardır. Şimdi bunları görmeye çalışalım:

Birinci istisnâ: Gayr-i müslimlerin birbiri hakkındaki şehâdeti: Hanefiler, zimmîlerin kendi aralarındaki şehâdetleriyle Harbîlerin şehâdetini kabul ederler. Çünkü Allah Rasûlü, hristiyanların birbirleri hakkındaki şehâdetlerini kabul etmiştir. Ayrıca zimmîler ve harbîler kendi kendileri ve çocuklarına velâyet hakkına sâhibtirler. Kendi cinsinden kimseler hakkında şehâdet etme yetkisine sâhib olmaları gerekir.

Zeydiler ise; gayr-i müslimin kendi dininden kimseler hakkındaki şehâdetlerinin kabul edilip, öteki din mensûbları için şehâdetlerinin kabul edilmemesi gerektiğini öne sürerler. Binâenaleyh yahûdîlerin hristiyanlar, hristiyanların da yahûdîler hakkındaki şahidliklerine cevâz vermezler.

İmâm İbn Teymiyye ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevzî ise; adâletin ve âmme menfaatının tahkiki konusunda gayr-i müslimlerin birbirleri hakkındaki şehâdetlerini kabul ederler. Adı geçen fakihler Hanbelî mezhebinde zayıf bir rivâyet olan şehâdetin kabulüne dâir hükümü tercîh etmiş olmaktadırlar.

Mâlikî ve Şâfiî mezhebi mensûbları ise; gayr-i müslimlerin şehâdetini kabul etmezler. Hanbelî mezhebinde meşhûr ve amel edilen rivâyet de bu görüştedir. Zâhirî mezhebinin görüşü de budur.

İkinci istisnâ: Yolculuk halinde gayr-i müslimlerin vasiyet konusunda birbirleri hakkındaki şehâdetleri:

Hanbelîlere göre; bir gayr-i müslim yolculuk esnâsında ölmüş birisinin vasiyetine şahid olursa —başka şahidler bulunmadığı takdirde— onun şehâdeti kabul olunur. Bu husûsta Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır:



«Ey îmân edenler; herhangi birinize ölüm gelip çattığı zaman, vasiyet anında aranızda ya adâlet sâhibi iki kişiyi veya yolculukta olup ta başınıza ölüm musîbeti gelmişse, sizden olmayan iki kişiyi şahid tutun. Onlardan şüpheleniyorsanız, namazdan sonra alıkoyarsınız da, Allah'a şöyle yemin ederler: Akrahâ bile olsa yeminle hiç bir değeri değıştirmeyeceğiz, Allah'ın şahidliğini gizlemeyeceğiz, yoksa elbette günâh-kârlardan oluruz.» (Mâide, 106).

Zâhiri mezhebi mensûbları da, gayr-i müslimlerin başka kimse bulunmadığı takdirde şehâdetlerinin kabulü konusunda Hanbeli mezhebinin görüşüne uyarlar.

Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zeydîler bu durumda, gayr-i müslimin şehâdetini kabul etmezler. Delil olarak da, vasiyyet dışında şehâdeti kabul olmayanın, vasiyyet halinde de şehâdetinin kabul olmayacağını gösterirler. Fâsıkın durumunda olduğu gibi. Fâsıkın şehâdeti kabul olmadığına göre, kâfirinki hiç kabul olmaz. Sâdece bu mezheb mensûbları yukarıda zikrettiğimiz âyet-i celîle'deki «sizden olmayan» ifâdesi konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir: Kimisi bunu, sizin aşiretinizden olmayan diye tefsir ederken, kimisi de buradaki şehâdetin yemin mânâsına olduğunu öne sürmektedirler.

Üçüncü istisnâ: Zarûret halinde gayr-i müslimin müslümana şehâdeti:

İmâm İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevzî ister hazar da ister seferde olsun, müslümanların bulunmadığı sırada gayr-i müslimlerin şehâdetlerinin kabul olunacağını öne sürerler. Ve bu görüşlerini vasiyyet konusunda gayr-i müslimlerin şehâdetlerinin kabulü hükmüne dayandırırılar. Vasiyyet halinde gayr-i müslimlerin şehâdetlerinin kabulü zarûrete mebnî olduğundan, her türlü zarûret halinde şehâdetlerinin kabulü câiz olmak gerekir.

Hanbelî mezhebinden bir rivâyete göre; esirlerin birbirleri hakkında şehâdetleri kabul olur. Bilhâssa esirlerden birisi diğerinin kardeşi olduğunu iddiâ ederse, zarûret hali söz konusu olduğu için şehâdetleri kabul olur.

İmâm Mâlik gayr-i müslim doktorun; ihtiyâç halinde müslüman bir kişi hakkındaki şehâdetinin kabul edileceğini öne sürer. Bu görüşünde Mâlikî mezhebinin bir tek istisnâsı İmâm Mâlik'in kendisidir. Öteki fakihler gayr-i müslimlerin şehâdetini kabul etmezler.

Şehâdet Engellerinin Ortadan Kalkması:

Şâhidin şehâdetinin kabul edilebilmesi için şehâdetini engelleyen şer'i bir mâni bulunmamalıdır. Şehâdetin kabulünü engelleyen şer'i mâniler şunlardır:

a — Akrahâlık:



İmâm Mâlik'e göre akrabâlık; şehâdetin kabulüne mânidir. Bu bâb-tan olarak babaların çocukları, annelerin evlâdları hakkındaki şehâdetleri kabul edilemeyeceği gibi, çocukların ebeveynleri hakkındaki şehâdetleri de kabul edilmez. Kezâ eşlerin birbirleri hakkındaki şehâdetleri de kabul olmaz.

Ebu Hanife; asl'ın fer', fer'in asl ve eşlerin birbirleri hakkındaki şehâdetini kabul etmez.

Şâfiî mezhebi mensûbları da; ebeveynlerin çocukları hakkında, çocukların da ebeveynleri hakkında ne kadar yukarı doğru çıkılır veya aşağı doğru inilirse inilsin şehâdetlerini kabul etmezler. Fakat bazı Şâfiî fakihleri bu konuda şehâdetin câiz olduğunu söylerler. Şâfiî mezhebinde, eşlerin birbirleri hakkında şahidlik etmelerini önleyen hiç bir engel yoktur.

Hanbelî mezhebi ise soy kütüğüne bağlı olanların, baba ve anne tarafından da olsa birbirleri hakkındaki şehâdetleri kabul olmaz. Kezâ aşağı doğru çocuk ve kızlar, torunlar hakkında da durum aynıdır. Hanbelî mezhebi de; eşlerin birbirleri hakkındaki şehâdetlerini kabul etmez.

Akrabâlığın şahidliğe engel olduğunu ileri sürenlerin delili, Abdullah İbn Ömer'in Rasûlullah (a.s.)dan naklettiği şu hadis-i şerif'tir: Düşmanın, zanlının ve kinlinin şehâdeti kabul olmaz. Zanlı, ithâm olunan demektir. Akrabâ da kendi yakınının tarafını tutma ithâmı altındadır.

Zâhiri ve Zeydiyye mezhebi mensûbları ise; akrabalığın şehâdeti engellemeyeceği görüşündedirler. Yeter ki şahid âdil olsun. Âdil kişinin kendi lehinde ve aleyhinde söyleyeceği ifâdeleri makbûldür.

#### b — Düşmanlık:

Cumhûr-u fukahâ (İslâm hukûçularının hepsi) düşmanın düşmana şehâdetini kabul etmezler. Şâhidin ve aleyhinde şehâdet edilenlerin düşmanlıkları mal, mirâs, ticâret ve benzeri dünyevî konularda olması gerekir. Eğer düşmanlık; kişinin fâsıklığı, Allah'a karşı isyânkârlığı ve benzeri dinî konularda ise düşmanlık şehâdeti iskât etmez. Binâ-enaleyh müslümanın gayr-i müslime şehâdeti câizdir. Çünkü dinî düşmanlık umûmî bir konudur. Şehâdetin kabul olmaması için muteber olan düşmanlık; husûsî düşmanlıktır. Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zeydiler bu görüştedirler.

Hanefî mezhebi mensûbları arasında «Müteahhirûn» adı verilen son devir fakihleri; dünyevî düşmanlık halinde düşmanın, düşmanı hakkındaki şehâdetini kabul etmezler. Çünkü dünyevî konularda düşmanlık harâmdır. Dünyevî konularda birbirine düşmanlık eden kimselerin

düşm  
düşm  
için  
düşm

ler, c  
hid c  
minin  
Ebu  
kabul  
vâyet  
dır: E  
şehâc

2  
hidin  
bir y  
Eğer  
kişi c  
zikre  
hadis  
duğu  
imân  
kinin  
yakır  
manl  
olan  
det e

ğunc  
İthâr  
zûu c  
man  
ayrı  
gimi

tur.  
ettiğ  
hakl



düşmanı hakkında söylediklerinin doğru olması mümkün değildir. Eğer düşmanlık, din için ise bu; şehâdetin kabulünü engellemez. Çünkü din için düşmanlık; şâhidin dinindeki kemâlinin işâretidir. Kaldı ki din için düşmanlık, bir vecibedir. Kötülüğü görünce önlemek ve düzeltmek gibi.

Hanefî mezhebi fakihlerinden «Mütekaddimûn» denilen eski fakihler, dünyevî sebeplerden dolayı düşmanlık edenlerin şehâdetini —şâhid düşmanlığı sebebiyle haddi aşmaz, fıska dalmaz, bir menfaat teminine veya bir kötülük def'ine çalışmazsa— kabul ederler. İmâm A'zam Ebu Hanîfe; şâhid âdil olduğu takdirde düşmanın düşmana şehâdetini kabul eder. Lâkin son devir fukahâsı; Ebu Dâvûd'un merfû' olarak rivâyet ettiği şu hadis-i şerîf'e dayanarak Ebu Hanîfe'ye karşı çıkmışlardır: Erkek ve dişi hâinin, erkek ve dişi zâninin, kardeşine kin besleyenin şehâdeti câiz olmaz.

Zâhirîler hükmün, şâhîde bağlı olduğu görüşündedirler. Eğer şâhidin aleyhinde şehâdet ettiği kimseye düşmanlığı onu helâl olmayan bir yola sevkederse bu bir suçtur ve şehâdeti reddetmek için kâfidir. Eğer düşmanlık, şâhidi helâl olmayan bir yola sevketmiyorsa âdil bir kişi olarak şehâdeti makbûldür. Zâhirî mezhebi mensûbları yukarda zikrettiğimiz bir hadisi birçok bakımdan eleştirerek reddederler. Ve bu hadisin mürsel olduğunu, râvileri arasında meçhûl kimselerin bulunduğunu belirtirler. Görüşlerini ise şu âyet-i celile'ye dayandırırılar: «Ey imân edenler; adâleti gözetin şâhidler olun. Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adâletsizliğe sürüklemesin. Adâlet edin, bu takvâya daha yakındır.» (Mâide, 8) Zâhirîler derler ki: Allah bu âyet-i celile'de düşmanlara karşı da adâletli davranmamızı emretmiştir. Binâenaleyh âdil olan kişinin düşmanlarının ve dostlarının lehinde veya aleyhinde şehâdet etmesi makbûldür ve buna dayanarak verilen hüküm geçerlidir.

#### c — İthâm.

Şâhidle, hakkında şehâdet edilen kişi arasında şâhidin taraf tuttuğunu fehmettiren bir halin mevcûd olmasıdır. Veya şöyle de diyebiliriz: İthâm; şâhidin şehâdeti edâ etmesini önleyecek bir menfaati bahis mevzû olduğundan ithâma vesile olur. Akrabânın akrabâya, düşmanın düşmana şehâdeti töhmeti mu'cibtir. Biz akrabâlık ve düşmanlık konusunu ayrı bir başlık altında toplamayı özel ehemmiyetine binâen tercih ettiğimiz için bu bölümde onlara temâs etmeyeceğiz.

Şâhidlerin ithâm altında kalmalarına vesile olan haller pek çoktur. Ortağın; ortağı, kirâcının; kirâlayan kimse, hizmetkârın; hizmet ettiği kimse hakkındaki şehâdeti, dilencinin şehâdeti, vekilin müvekkili hakkındaki şehâdeti, ithâma vesile olan husûslar arasındadır. İthâm



halinde şehâdetin kabul edilmemesi hükmü, Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sine dayanır: «Bu, Allah yanında adâlete daha uygun, şahidlik için daha sağlam, şüpheyi düşmemenizde de daha yakındır.» (Bakara, 282). Bu husûsta Allah Rasûlü de şöyle buyurmaktadır: Zanlının şehâdeti kabul olmaz. Zan sâhibi ile kin sâhibinin şehâdeti kabul olmaz. Buradaki zan; töhmet, kin, adâvet mânâsınadır.

İslâm hukûkçuları ithâm sebebiyle reddolunan şehâdetlerle ilgili bütün konularda mütefik değildirler. Bazıları zikrettiğimiz bütün hallerde şehâdeti reddederken, bazıları bir kısmında reddeder bir kısmında reddetmezler. Bu farklı görüşün menşei; nazariyelerin tatbikidir. Diyebiliriz ki, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zeydilerin cumhûr-u fukahâsı; ithâm halinde şahidliği kabul etmezler. Ancak ithâm durumunun tatbikatı konusunda aralarında ihtilâf vardır. Zâhiri mezhebi mensûbları ise; ithâm halinin şehâdeti engellemeyeceği görüşündedirler. Şâhid âdil olduğu takdîrde ithâm altında bulunsa dahi, şehâdetinin kabul edileceğini öne sürerler.

Yukarda zikrettiğimiz umûmî şartlardan ayrı olarak, zinâ konusunda şahidlik yapacak kimsede aşağıdaki özel şartların bulunması da gereklidir:

#### 1 — Erkeklik:

Cumhûr-u fukahâ'ya göre; zinâ konusunda şahidlik edecek kimse-lerin, hepsinin erkek olması şarttır. Kadının zinâ konusunda şehâdeti kabul olmaz. Zîrâ şer'î nass, şahidlerin dörtten az olmaması konusunda kesin hüküm getirmiş ve erkeklerin şehâdetinin iki kadının şahidliğine eşit olduğunu belirtmiştir. «Eğer iki erkek bulamazsa şahidlerden râzı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir.» (Bakara, 282). Dört rakamı, şahidlerin sayısını belirlediğine göre dört şahidin şehâdetiyle iktifâ etmek gerekiyor demektir. Şüphesiz ki, şahidlerden bir kısmı kadın olacak olursa dört sayısı aşılabacaktır. Zîrâ zinâ halinde şahidlerden asgarî ihtimâlle ikisi kadın olursa, sayı dörtten beşe yükselmiş olacaktır. Bu ise nass'ın hükmüne muhâlifdir. Kaldı ki kadınların zinâ konusundaki şehâdetleri yanlış hüküm verme ihtimâlleri bulunduğu için, bir şüphe îrâs eder. Şüphe ise cumhûr-u fukahâ'nın kabul ettiği kâide uyarınca haddi durdurur.

Dört mezheb fakihleri, şahidin erkekliğini şart koşmaktadırlar. Şia'nın bir kolu olan Zeydiler de aynı görüştedir. Zeydilere göre erkeklik şartı, zinâ suçunun isbâtı konusunda şehâdet mevzûu bahis olduğu takdîrde vârid iken, zinânın reddi konusundaki şehâdet için vârid değildir. Binâenaleyh red yönünde görüş serdeden şahidlerin kadın olması câizdir.



Atâ ve Hammâd'ın üç erkek ve iki kadının zinâ ile ilgili şehâdetini kabul ettikleri rivâyet olunur. İbn Hazm da, adâlet sâhibi ve müslüman iki kadının bir erkek yerine geçeceğini belirterek şahidlerin üç erkek iki kadın veya iki erkek dört kadın veya bir erkek altı kadın veya sekiz kadın olabileceğini kabul eder. Bu sonuncu şıkta hiç erkek olmadan sekiz kadın zinâ ile ilgili şehâdet etmiş olurlar.

İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbel; kocanın, karısının zinâ ettiğini ifâde eden şahidlerden birisi olmasına cevâz vermez. Çünkü koca, karısına zinâ suçu atfedebilir veya eşinin ihânet ettiği iddiâsında en azından iftirâ etmek ithâmıyla karşı karşıya bulunabilir.

Ebu Hanife ise dört şahidden birisinin koca olmasını kabul eder ve şehâdet konusunda kocanın kocalığının ithâm mevzûu olmadığını belirtir. Çünkü ithâm bir menfaatin elde edilmesi veya kaybedilmesi konusunda mevzûu bahistir. Halbuki koca, karısı hakkında zinâ yaptığına dâir şahidlik etmekle kendine utanç vesîlesi olan bir suç ilâştirmektedir. Özellikle küçük çocukları bulunduğu takdirde karısını yatağından uzaklaştırmak gibi bir hal ile karşı karşıya bulunmaktadır. Zeydiler de bu görüştedirler.

İbn Hazm ise; kocanın müfterî olması ile şahid olarak gelmesi arasında fark gözetir. Eğer koca, karısına zinâ suçu atfederek dava açmışsa kendisinin dışında dört şahid gerekir. Yoksa ya hadd vurulur veya iâneye baş vurulur. Eğer koca, karısı hakkında böyle bir iddiâ ile gelmemiş de şahid olarak mahkemede bulunmuşsa; adâlet vasfını hâiz üç kişi de beraberinde bulunduğu takdirde şehâdet tâmdır ve hakkında şahidlik yapılan kadına zinâ haddi vurulur.

## 2 — Şâhid Asıl Olmalıdır:

Ebu Hanife; şahidlerin hâdise anında bizzât hazır bulunup vak'ayı görmüş olmalarını şart koşar ve şahidin şahid olduğuna dâir birisinin şehâdetini kabul etmez. Yani kulaktan duyma şahidliğe cevâz vermez. Kezâ hâkimin hâkime yazdığı mektubu da kabul etmez. İsbât şahidlerinin, davaya bakan hâkimin dışında bir hâkimin huzûrunda şahidlik yapmış olmalarını geçerli saymaz. Davaya bakmayan hâkimin huzûrunda şehâdet ettikleri tesbît olunup hâkim de davaya bakan hâkimlerin huzûrunda şehâdeti bildirdiği takdirde bu şehâdeti geçerli olmaz. Çünkü hâkimin mektubu doğrudan doğruya şahide şehâdet olarak kabul edilir. Şehâdete şahidlik etmenin engellenmesine sebep, naklölunan şehâdetin sıhhatı konusundaki şüphe durumunun vârid olmasıdır. Haddlerin tatbikinde ise ihtiyât elden bırakılmaz. Haddler şüphe ile durdurulacağı için, şüpheli şehâdetin sıhhatı kabul edilmez. Ebu Hanife; usûlün şehâdetinin kabul edilmemesi esâsına dayanarak, fûrû'un da şehâ-



detinin kabul edilmemesini ifâde eder. Şöyle ki, tâlî şahidlerin şahidliği-  
nin reddinden sonra aslî şahidler gelip hâdiseye bizzât şahid oldukları-  
nı ifâde eder ve zinâ ile ilgili tâlî şahidlerin (furû'un) söylediklerini ay-  
nıyla doğrularlarsa, aslî şahidlerin (usûl) şehâdetlerini de kabul etmez.  
Çünkü aslî şahidlerin şehâdetlerini; aynı hâdisede fer'î şahidlerin şe-  
hâdetini reddeden şeriat reddetmektedir. Çünkü fer'î şahidler, şehâdet-  
lerinde aslî şahidlerin yerine kâim olmaktadırlar ki bu, hakkında zinâ  
suçu vârid olan kişinin durumu bakımından bir şüphe olarak kabul  
edilir ve hadd durdurulur. Ebu Hanîfe, prensib olarak şahidin şehâde-  
tine şehâdeti kabul etmekle beraber, hadd ve kısas suçlarında bu pren-  
sibi kaldırmakta ve —müstesnâ olarak— kabul etmemektedir.

Şâfiî mezhebi; prensib olarak şahide şehâdeti, insanların haklarıyla  
la alâkalı konularda câiz görür. Allah'ın hakları ile alâkalı konularda  
da şüphe durumu sâbit olmayanlara cevâz verir. Çünkü asıl şahidin,  
ölüm, hastalık ve ortadan kalkma ile şehâdet vazifesini yapması imkân-  
sızlaştığı takdirde tâlî şahidlerin şehâdeti gerekir. Sırf Allah'a âit bir  
hak olarak kabul edilen haddlerle ilgili konularda (zinâ haddi, hırsız-  
lık haddi, yol kesicilik ve içki haddlerinde) iki görüş vardır.

a — Birinci görüş uyarınca; Allah'a âit haklarda, şahidin şehâde-  
tine şahidlik câizdir. Çünkü bu hak, şehâdet ile sâbit olur. Şehâdet ile  
sâbit olan hakkın, şehâdete şehâdet ile de sâbit olması câizdir.

b — Allah'a âit haklarda şahidin şehâdetine şahidlik câiz olmaz.  
Çünkü Allah'ın koyduğu haddler şüphenin ortadan kaldırılması ise an-  
cak onun te'kid ve tevsikiyle mümkündür. Şahidliğe şehâdet, tetkik ve  
tevsiki önleyen bir şüphe durumu ortaya çıkarır. Şâfiî mezhebinde kuv-  
vet kazanmış görüş budur.

Şâfiîlere göre; şahide şehâdetle şahid olan husûs; hâkimin hâkime  
yazmasıyla da sâbit olur. Şahide şehâdetle sâbit olmayan husûslar da,  
hâkimin hâkime yazmasıyla sâbit olmaz. Çünkü yazma ancak şehâdeti  
yazan hâkimin onu üslenmesiyle sâbit olur ve yazının hükmü şahide  
şehâdet hükmünü alır.

İmâm Ahmed'e göre; şahide şehâdet, ancak hâkimin hâkime yazı-  
sının kabul olduğu haklarda makbûldür, kabul olmadığı haklarda mak-  
bûl değildir. Ahmed İbn Hanbel'e göre; hâkimin yazısı zinâ gibi Allah'-  
ın hukûkunu ilgilendiren haddlerde makbûl değildir. Diyet, kısas ve if-  
tirâ suçu gibi mâlî ve beşerî haklarda ise makbûldür. Hanbelîler, hâki-  
min hâkime yazısıyla şahidin şehâdete şehâdetini aynı derecede tutma-  
larına sebep olarak; hâkimin hâkime yazısının şehâdete şehâdet mânâ-  
sı taşıdığını göstermektedirler.

Zeydiler zinâ suçunda, şehâdete şehâdeti kabul etmezler. Onlara



göre genel kâide şudur: Şehâdete şehâdet, hadd ve kısas dışında bütün haklara câizdir.

İmâm Mâlik; şehâdette asıl olmayı şart koştur. Ona göre şehâdet şehâdet; hem hadd hem de hadd dışı suçlarda câizdir. O, haddi gerektiren ve gerektirmeyen konularda hâkimin hâkime yazısını da geçerli saymaktadır. Ancak İmâm Mâlik, aslî şahidlikten nakleden şahidlerin iki kişi olmasını şart koşar. Nakleden iki şahidin biri veya birden çok şahidlerin nakletmelerini ifâde etmeleri câizdir. Lâkin İmâm Mâlik, bir tek şahidin asıl şahidden davacının yemini ile birlikte de olsa şehâdeti nakletmeyi câiz görmez. Şehâdete şahidlik eden kimselerin iki kişi olmasını şart koştığı gibi, bu iki kişiden birinin asıl şahid olmamasını da şart koşar. Meselâ bir şahıs suçu gördüğüne şehâdet eder ve bir diğer şahidle birlikte başkasının da aynı suçu gördüğünü göstererek şahidlik yapamaz.

Zinâ suçunda dört kişinin dört kişiye, iki kişinin iki kişiye veya bir kişiye şahidlik etmesi, üç kişinin üç şahidlik etmesi ve iki kişinin dört kişiye şahidlik etmesi câizdir. Fakat iki veya üç kişi, dört kişinin şahid olduklarına şehâdet ederlerse, şahidlikleri kabul olmaz. Çünkü Mâlikîler, ikinci şahidlerin asıl şahidlerden sayıca daha az olmamasını şart koşarlar. İki kişi, üç kişinin veya dört kişinin şahidliğine şehâdet ederse bu şehâdet Mâlikilere göre sahîh olmaz. İmâm Mâlik'e göre; ikinci şahidlerin aslî şahidlerle birleştirilmesi ve bunların şahidliğinin tevfiği zinâ ve diğer suçlarda câizdir.

İki kişi zinâyı gördüklerine şahidlik yapar, iki kişi de öteki iki kişiden zinânın işlendiğini gördüklerine şehâdet edebilirler. Veya üç kişi zinâyı gördüklerine şehâdet eder, iki kişi de başka iki kişiden gördüklerini duyduklarını nakledebilirler. Bu durumda şehâdet makbûl olur.

Zâhirîlere göre; şehâdete şahidlik her şeyde câizdir. Bir kişinin, bir kişinin şehâdetine şahidliği de câizdir. Çünkü Allah bize âdil şahidlerin şehâdetini kabul etmeyi emretmiştir. Şehâdete şahidliği âdil şahid iseler şer'an kabul etmek vâcibdir. Hakkın açığa çıkarılmasında bu kişi ile iki kişi arasında bir fark yoktur. Kaldı ki işiten kişilerin şahidliği nakletmeleri; bir haberdir, tek başına haber de güvenilebilir bir kaynaktır.

Cumhûr-u fukahâ'ya göre: Şâhide şehâdet ile hüküm câiz olmaz. Ancak asıl şahidlerin hazır bulunmaması halinde câizdir. Asıl şahidin ölmesi, kaybolması veya şehâdeti intikâl ettirmesini önleyecek bir hastalığa tutulması gibi. Eğer asıl şahidin hazır bulundurulması mümkün ise, şahidin şehâdetine şahidlik edenlerin şehâdeti kabul olmaz. Çünkü asıl şahid, duyan şahidden daha kuvvetlidir ve hakkın kendisini isbât edici vâsitadır. Şehâdete şahidlik ise asıl şahidin vak'aya şahid olduğunu isbât gâyesine mebnidir.



İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin Şâfiî'nin ve Hanbel'in hâkimin hâkime yazısı husûsundaki görüşleri; Mısır Cezâ Kanununun cinâî konularla ilgili kâidesine uymaktadır. Çünkü Mısır Cezâ Kanunu, mahkemeye bakan hâkimin şâhidleri dinlemesini öngörür. İmâm Mâlik ve Zâhirî mezhebi mensûblarının görüşü ise Mısır Cezâ Kanununun ilgili kâidelerine uyar. Çünkü Mısır Medenî Hukûku, mahkemeye bakan bir hâkimin dışında medenî konularda şâhidlerini dinlemesini ve dinlediği ifâdeleri yazılı olarak hâkim arkadaşına göndermesini kabul etmektedir.

### 3 — Haddler Geçmiş Olmamalıdır.

Ebu Hanîfe şehâdetin kabûlü için; zinâ vak'asının geçmiş olmamasını şart koşar. Geçmiş bir suça dâir şâhidlerin şehâdeti —iftirâ suçu—na hâs istisnâî bir hal dışında— kabul olmaz. İftirâ suçu ile diğer suçlar arasında fark gözetmenin sebebi şudur: Şâhid iftirâ suçunda şehâdetini ancak dava açıldıktan sonra ortaya sürebilir. Davayı açan kimse, ancak iftirâ olunan kimsedir. Şâhid dava olununcaya kadar gördüğünü saklamışsa burada töhmet altında kalmaz. Öteki suçlara gelince; şâhidin davacının şikâyetine gerek görmeden gördüğü vak'ayı ortaya koyması câizdir.

Hanefiler bu görüşlerini şöylece delillendirmektedirler: İslâm hukûkunun genel kâideleri uyarınca şâhid hâdiseyi gördüğü zaman: Allah rızası için şehâdet etmekle —ki Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerim'inde: «Allah için şâhidlik yapınız» buyurmaktadır.— hâdiseyi gözlemek arasında muhayyerdir. Çünkü olayların gizlenmesi husûsunda Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmaktadır: Müslüman kardeşinin ayıbını gizleyen Allah da âhirette ayıbını gizler. Şu halde şâhid bir süre geçene değin hâdiseye şâhid olduğunu gizlerse, bu onun gizleme yolunu tercih ettiğine delâlet eder. Bir süre gizledikten sonra şahâdet etmeye karâr verirse, onu yeniden şâhidliğe sevkeden âmilin, hasma karşı duyduğu kin olduğunun delilidir. Kinden mütevellid bir şehâdet ise kabul olunamaz, çünkü şâhid ithâm altında bulunmaktadır.

Hz. Ömer ((r. a.)in şöyle dediği rivâyet olunur: Vak'anın geçtiği anda işlenmiş olan bir suça şâhidlik etmeyen bir topluluğun bilâhère şehâdeti, kinden doğma bir şehâdettir ve kabul olunmaz. Herhangi bir sahâbenin bu görüşünü reddettiği bilinmemektedir. Dolayısıyla bu, bir icmâ'dır. Hz. Ömer (r. a.)in sözünden anlaşıldığına göre bilâhère yapılan şehâdet bir töhmeti ortaya çıkarır ki, İslâm hukûkunun genel kâideleri uyarınca töhmet altında bulunanların şehâdeti kabul olmaz.

Ebu Hanîfe her ne kadar yukarda belirtmeye çalıştığımız esâslar üzerinde gecikme konusuna cevâz vermekte ise de, bilâhère yapılan şehâdetleri reddetmekte ve içkinin dışında yapılan ikrârı kabul etmekte-



dir. İmâm Ebu Yûsuf onun bu görüşüne katılırken, İmâm Muhammed önceden görülen vak'alarla ilgili bilâhere yapılan şehâdeti reddederek, eski içki ile de alâkalı olsa ikrârı mutlak mânâda kabul etmektedir.

Özetleyecek olursak: Hanefiler, gecikmeyi suçla ilgili müessir olarak kabul etmemektedirler. Ne kadar süre geçerse geçsin, suç kâimdir ve işleyenin cezâlandırılması gerekir. Fakat gecikmenin şehâdet üzerinde müessir olduğunu kabul etmektedirler. Şöyleki; şehâdet münâsib vakit geçtikten sonra yapılacak olursa, ithâm bahis mevzûu olacağından reddolunur. Şehâdetin reddi ise, indirek yoldan suça te'sir eder, çünkü deliller ortada bulunmayacağından suçluya cezâ vermek mümkün olmaz.

İbn Ebî Leylâ'dan nakledilen bir rivâyete göre; sonradan yapılan şehâdet ve ikrâr kabul olmaz.

Ebu Hanîfe'ye göre gecikme, şahidin gördüğünü söylemesine engel değildir. Ancak şahid gördüğünü apaçık bir ma'zerete dayandırmadan te'hîr etmişse durum değişir. Fakat şehâdeti te'hîri zâhirî bir ma'zerete müstenid ise şehâdeti kabul olur. Zâhirî ma'zeret, mesâfe uzaklığı, hastalık veya öteki hissî engellerdir.

Ebu Hanîfe; gecikme için bir sınır koymamış, meseleyi hâkime bırakmıştır. Hâkim, duruma göre gecikmenin hudûdunu ta'yîn eder. Zîrâ ma'zeretlerin değişik olması, vakit ta'yinini imkânsız kılmaktadır. Lâkin bazı Hanefî fakihler gecikmeyi bir ay, bazıları da altı ay olarak ta'yîn etmişlerdir.

İmâm Mâlik, Şâfiî ile Zeydîler ve Zâhirîler şehâdette gecikmeyi kabul etmezler. Bilâhere yapılan şehâdeti ve ikrârı kabul ederler. Geçmişte işlenen bir suç için yapılan şehâdeti ve ikrârı geçtiğinden dolayı reddetmezler.

Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır: Birincisi Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar, ikincisi ise Mâlikî ve Şâfiîlerin görüşüne uyar ki, Hanbelî mezhebinde amel edilen görüş budur.

#### 4 — Şehâdet Bir Mecliste Yapılmış Olmalıdır.

İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel, zinâ konusunda şahidlerin şehâdetlerini, mahkeme huzûrunda belirtmiş olmalarını şart koşarlar. Ahmed İbn Hanbel'e göre, şahidlerin topluca mahkemenin huzûruna çıkarılması zorunlu değildir, mahkeme toplantı halinde bulunduğu sürece teker teker getirilmeleri sahihtir. Mahkeme toplantısını kapattıktan sonra gelecek şahidlerin şahidliği mu'teber sayılmaz. Şahidlerin sayısı dörtten az olduğu takdirde iftirâ suçunda şahidlik yapanların şahidlikleri gecikse de kabul olur. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe ise, şehâdetin başlangıcı anında şahidlerin topluca bulunmalarını şart



koşarlar. Ayı ayrı gelip ,teker teker şâhidlik yaparlarsa şâhidlikleri kabul olmaz. Şu halde Mâlikî ve Hanefilere göre zinâ konusunda şühidlerin şehâdeti edâ için bir mecliste cem'olmaları şarttır. Fakat şâhidler kısmen gelip şâhidlik mahalline oturur, mahkeme başlar ve şâhidler çağırıldığında hepsi birden hazır bulunmazlarsa, birisi çağırıldığında ikincisi, ikincisi çağırıldığında üçüncüsü gelirse bu takdirde şehâdetleri câiz olmaz ve müfterî olarak değerlendirilip, cezâlandırılırlar.

Şâfiiler, Zeydiler ve Zâhirî mezhebi mensûbları bu şartı öne sürmezler, onlara göre topluca veya teker teker gelmeleri ve şehâdeti bir celsede veya daha fazla celselerde yapmaları farksızdır. Delilleri ise Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sidir: «Ona dört şâhid getirmeli değiller miydi?» Bu âyette şâhidler zikrolunmakta, fakat celse zikrolunmamaktadır. Bir diğer âyet-i celîle'de ise: «Onlara içimizden dört kişiyi şâhid tutun. Eğer Şâhidlik yaparlarsa o kadınları evlerde tutuverin.» Bu âyete göre her şehâdet makbûldür. Gerek zinâ suçunda gerekse diğer suçlarda, şâhidlerin topluca veya teker teker gelmeleri caizdir. Karşı görüşte olanlar ise, Hz. Ömer (r.a.)in amelini delil gösterirler. Muğire İbn Şu'be aleyhinde Ebu Bükre, Nâfi' ve Şibl şâhidlik yaparlar, fakat Ziyâd şâhidlik yapmaz. Hz. Ömer adı geçen şahsa hadd cezâsı verir. Eğer tek celse şartı olmasaydı, onlara hadd vurması câiz olmazdı. Çünkü bir başka celsede dördüncü şâhidi getirebilirlerdi. Eğer üç kişi şâhidlik yapar ve dört kişi olmadığı için hadd vurulur da, bilâhare dördüncü şahıs gelip şehâdet ederse onun şehâdeti kabul olmaz. Eğer bir celse şartı olmasaydı onların şehâdeti dördüncü ile birlikte tamamlanırdı. Âyet-i celîle'ye gelince; şartlara temâs etmemiş, zinânın sıfatı ve şâhidlerdeki adâlet şartını ele almamıştır. Ayrıca: «Sonra dört şâhid getirmezlerse onlara sopa vurun.» âyet-i celîle'si zaman bakımından mutlak veya mukayyed olmak durumundadır. Âyet-i celîle mutlak olmaz; çünkü mutlak olması, dört şâhid getiremeyenlere sopa vurmanın cevâzını engeller. Eğer mutlak olarak kabul edilirse, her zaman dört şâhidin getirilmesi veya kısmî şâhidler varsa dörde ikmâl olunması câiz olacağından sopa vurulamaz. Âyetin mutlak olmayıp mukayyed olduğu sâbit olunca, celse ile mukayyed olması evlâdır. Çünkü bir celse, bir tek hal mânâsınadır.

##### 5 — Şâhidlerin Sayısı Dört Olmalıdır:

Zinâ suçunda şâhidler dörtten az olursa şehâdetleri kabul olmaz ve onlara iftirâ haddi vurulur. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Zeyd; Yüce Allah'ın: «İffetli kadınlara iftirâ atıp ta dört şâhid getiremeyenlere seksen sopa vurun.» (Nûr, 4) âyet-i celîle'sinden bu hükmü çıkartmaktadırlar.

Şâfiî mezhebinde kuvvet kazanan görüş ile Hanbelî mezhebi de;



İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar. Şâfiî mezhebinde kuvvet kazanmamış görüş şâhiplerine göre; şâhidlerin sayısı dörtten az olunca, Allah rızâsı için şâhidlik yapmak üzere geldikleri kabul edileceği için, iftirâ haddi vurulmaz. Normal olarak Allah rızâsından başka bir sâikin, şâhidleri şehâdete sevkettiği düşünülemez. Ayrıca zinâ için şehâdet câiz olduğundan, şâhidlere cezâ verilemez. Şâhidlerin sayılarını dörde çıkararak ramamaları halinde, şehâdetten kaçınması iftirâ haddi neticesini doğurur.

Zâhîrî mezhebi mensûblarına göre; zinâ konusunda şehâdet edenlere aslâ iftirâ haddi vurdurulamaz. Zîrâ iftirâ haddi; şâhidler için değil, iftirâ atanlar için konulmuştur. Kur'ân-ı Kerim, meseleleri açıklamak için şehâdet edenlerle iftirâ atanları birbirinden ayırmıştır. Öyleyse birinin hükmünü diğerine uygulamak câiz olmaz.

Muhâlif görüşte olanlar Hz. Ömer'in hükmünü delil olarak göstermektedirler. Hz. Ömer —yukarıda da belirttiğimiz gibi— sayılarını dörde iblâğ edemeyen üç şâhide hadd vurdurmuştur. Hz. Ömer'in hükmü, sahâbenin gözü önünde cereyân etmiş olduğu halde ona hiç birisi karşı çıkmamıştır.

Şâhidlerin sayısı dört olur, ancak tümü veya bir kısmı şehâdet ehliyetine hâiz bulunmazlarsa —birisine fâsık veya iftirâ suçundan sopa vurulmuş olursa— İmâm Mâlik'e göre; şâhidlik sâkıt olur ve hepsine hadd cezâsı vurulur. Çünkü şâhidlik tekemmül etmemiştir. Bu durum şâhidlik ehliyetinin bulunmadığının hüküm verilmesinden önce anlaşılması halinde vâridir. Ancak şâhidlik ehliyetine hâiz bulunmadıkları hükümden sonra anlaşılırsa; hiç birisine hadd gerekmez. Çünkü şehâdet, hâkimin ictihâdıyla tamâmlanmış olmaktadır.

Ebu Hanîfe'ye göre ehliyetsizlik, ister hükümden sonra, ister infâzdan önce tebeyyün etsin şâhidlere hadd tatbîk olunur. Eğer ehliyetsizlik, hükümün infâzından sonra ortaya çıkmışsa, tatbîk olunan hadd sopa ise şâhidlere de sopa vurulur. Ebu Hanîfe'ye göre; sopanın karşılığında bir diyet ödemezler. İmâm Muhammed ve Ebu Yûsuf'a göre şehâdeti tekemmül etmediği halde sopa vurulan suçluya hazineden yarı diyet ödenir. Eğer şehâdet ehliyeti olmadığı anlaşılan şâhidlerin şehâdeti üzerine verilen hüküm recm cezâsı ise şâhidlere hadd tatbîk edilmez. Çünkü söyledikleri iftirâ olarak kabul edilir. Ve bir kimse birisine iftirâ atar, sonra iftirâ atılan kişi ölürse hadd sâkıt olur ve beyt'ül-mâl'den diyet ödenmesi gerekir. Çünkü bu durumda hatânın, hâkimden sâdır olduğu kabul edilir. Hâkimin hatâlı olarak verdiği karârların diyeti ise hazineden ödenir. Zîrâ hâkim bütün müslümanlar için görev yapmaktadır, hazine ise müslümanların malıdır, dolayısıyla hâkimin hatâsının neticesine, hazinenin katlanması gerekir.



Hanefî mezhebi mensûbları; şâhidlerin, şehâdet vazîfesini yüklenmeye ve edâya ehliyetli olmaları bakımından bir ayrıma tâbi tutmaktadırlar. Şâhidlerden kimî tâm olarak şehâdet görevini ifâ edebilecek durumdadır, bunlar akıl, bâliğ, hür ve âdil kimselerdir. Kimi şâhidler de şehâdet vazîfesini eksik olarak edâ etmek ehliyetine sâhibtirler. Yalancılık töhmeti altında bulunan fâsıklar gibi. Kimi şâhidler de şehâdet vazîfesini yüklenmeye ve ifâya ehliyetli değildirler, çocuklar, deliler ve kâfirler gibi. Bazı şâhidler ise şehâdet vazîfesini yüklenmeye ehil, fakat ifâya ehil değildirler, körlerin iftirâ suçundan hadd cezâsına çarptırılması gibi. Birinci grubun şehâdetiyle hüküm verilir ve hak tesbît olunur. İkinci grubun şâhidliği halinde doğrulukları ortaya çıkıncaya kadar beklemek gerekir. Üçüncü grubun şâhidliği aslâ kabul edilmez. Dördüncü grubun şâhidliği; şehâdeti yüklenmek bakımından sahîh fakat ifâsı bakımından sahîh değildir.

Bu ayrıma binâen Hanefiler, şu hükümleri tertîb etmektedirler: Şâhidliği yüklenme veya ifâ ehliyetini veya her ikisini birlikte kaybeden kişi şehâdetinde müfteri sayılır. Eğer dört tane kör, kâfir veya iftirâ suçundan hadd vurulmuş birisi şâhidlik yapacak olursa; onlara iftirâ haddi vurulur. Bir kör veya kâfir veya iftirâ suçundan hadd cezâsı vurulmuş bir kişi ile birlikte üç kişi zinâ konusunda şâhidlik yapacak olursa; dördüne de iftirâ suçundan dolayı hadd cezâsı vurulur. Çünkü birincisi şehâdet ehliyetine sâhib değildir, üçü ise, şâhidlik için gereken sayıyı dolduramamıştır. Zirâ zinâda şâhidlerin sayısının dört olması gerekir. Dört fâsık bir kişinin aleyhinde şâhidlik yapacak olursa, aleyhinde şâhidlik yapılan hadd vurulmaz; çünkü suç isbât edilememiştir. Şâhidlik yapanlara da hadd vurulmaz, çünkü suçun isbâtı şüphesi vâridir. Onlar her ne kadar fâsık iseler de eksiklikleriyle birlikte şâhidliğe ehildirler. Bir fâsık ve üç kişi birisinin zinâ ettiği konusunda şâhidlik yapacak olursa da durum aynıdır.

İmâm Şâfî'ye göre; dört kişi, birinin zinâ ettiği konusunda şâhidlik yapacak olursa ve hâkim içlerinden birinin şehâdetini reddederse; —red sebebi kölelik, kâfirlik veya fâsıklık ise— durum, sayıları tamâmlanmamış şâhidlerin durumu gibidir. Çünkü bu şâhidin varlığı, yokluğu gibi kabul edilir ve gerekli olan dört adedine bâliğ olmaz. Eğer hâkimin dördüncü şahsın şehâdetine red sebebi, fâsıklık gibi bilinmez bir sebep ise bu takdirde iki görüş vardır: Birincisine göre, verilecek hüküm; dörde bâliğ olmamış şâhidlerin hükmü gibidir. Çünkü adâlet çarkının bulunmayışı şâhidin yok olması hükmündedir. İkinci görüş uyarınca, sayıları dörde bâliğ olmadığından dolayı şâhidlere hadd vurulmaz. Çünkü red sebebi kendileri bakımından gizli bir nedendir. Bu yüzden ma'zûrdurlar ve hadd vurulması icâbetmez. Ama red zâhir ise ve onlar da bu ko-



nuda müfrit iseler hadd vurulması icâbeder. Hanbeli mezhebinde ise üç rivâyet vardır.

a — Sayıları dörde bâliğ olmamış şahidlerin şehâdeti tâm olmaya-  
cağından üç kişi imişler gibi muâmele yapılır ve hadd cezâsı vurulur.

b — Hadd cezâsı vurulmaz; çünkü onlar, dört şahid olarak gelmiş-  
ler ve âyetin umûmi muhtevâsına dâhil olmuşlardır. Eksiklikleri bilin-  
meyen dört şahid olarak mahkemenin huzûruna çıkmışlardır, içlerinden  
birisinin durumunun bilinmemesi, şahidlerin adâletsizliği veya fâsık-  
lığı tesbit edilmemiş bulunan normal dört şahidmiş gibi kabul edilirler.

c — Eğer şahidliği reddolunanlar fâsık iseler diğer şahidlere hadd  
gerekmez. Şâyet fâsık değil kör veya kâfir gibi şehâdeti geçersiz kimse-  
ler ise hadd vurulması gerekir.

Yukarda anlatılanlardan ortaya çıkıyor ki, Şâfiî ve Hanbeli mezhe-  
binde normal şahidlik vazifesini ifâ için gelmiş olan şahidlerin sayısı  
dörtten az da olsa şahidlere hadd vurulmayacağını kabul eden bir gö-  
rüş bulunduğunu ve bu hükümlerin bu görüşe dayandığını gözden uzak  
tutmamak gerekir.

Zeydilere göre; şahidlerin sayısı dörde bâliğ olunca, şehâdet tâm  
olarak kabul edilir ve iftirâ ihtimâli ortadan kalkar. İsterse şahidlerin  
adâletli olmadığı tebeyyün etsin. Fakat şahidlerden bir kısmının âdil  
olmadığı anlaşılınca, iftirâ eden kişiye hadd tatbik olunmaz. Şahidler-  
den birisi —deli veya kör olup— şehâdet ehliyetine hâiz bulunmazsa du-  
rum aynıdır. Çünkü bu durumda hadd, hem şahidlerden hem de suçlanan  
kişiden sâkıt olur. Kısacası Zeydilere göre şahitlere ancak dördü ikmâl  
etmedikleri takdirde hadd vurulur, bunun dışında cezâ verilemez. Zâhirî  
mezhebinin gerek tek başına gerekse başkalarıyla birlikte şahidlik ya-  
pan kimselere hadd vurulmayacağı görüşünde olduğunu yukarda zikret-  
miştik. Onlara göre hadd, müfterî için vaz'olunmuştur, şahidlik için  
değil.

İslâm hukûkçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki, bir baş-  
kasından duyduğuna dâir şahidlik kabul olunmaz. Veya şahidlerin sayı-  
sı dörde tamâmlanmazsa hadd tatbik olunmaz. Çünkü duyduğuna dâir  
şehâdet eden kişi müfterî sayılamaz. O, bir başkasından duyduğunu ri-  
vâyet etmekte ve bunda prensib olarak hüsn-i niyyet sâhibi olduğunu  
kabul etmek gerekir. Üç kişi bir adamın zinâ ettiğini gördüklerine dâir  
şahidlik yaparsa, dördüncü şahıs da bir başkasından o adamı zinâ eder-  
ken gördüğünü duyduğunu söylerse; şahidlerin sayısı tamâmlanmış ol-  
maz. Şahidlerin sayısı dörde bâliğ olmayınca, hadd vurulmasını öngören  
mezheblere göre, bu vak'ada görgü şahidlerine hadd cezâsı vurulur, du-  
yarak şahidlik edene hadd vurulmaz. İki kişi duyarak üç kişi de görerek  
şahidlik yaparsa, şehâdet Mâlikîlere ve Zâhirîlere göre, tâm olarak ka-



bul edilir, Hanefilere, Şâfiilere, Hanbelilere ve Zeydilere göre, tâm olarak kabul edilmez. Ebu Hanîfe ve İmâm Zeyd'e göre ve Şâfiî ile Hanbelî mezhebinde kuvvetli bir görüş uyarınca, sayılarını dörde iblâğ edememiş olan şâhidlere hadd vurulur. Şâhidler kadının fercine baktıklarını itirâf etseler bile şehâdetleri kabul olur ve bâtil sayılmaz. Çünkü zinâ suçundan şâhidliğin ifâsı, kadının fercine bakmayı gerektirir. Binâenaleyh şehâdeti ifâ kasdıyla şâhidlerin kadının fercine bakmaları mübâh olur. Tıpkı tedâvî için doktorun bakmasının mübâh olduğu gibi.

Şâhidlerden biri veya birkaçı şâhidliklerinden rücû' ederlerse rücû' eden şâhidlere rücû' hükmünden sonra veya infâzdan önce ise, iftirâ haddi tatbik edilir. Fakat rücû' hükmünden önce ise, şâhidlerin tümüne iftirâ haddi vurulur. İsterse aralarında rücû' eden şâhid bir kişi olsun, çünkü bir kişinin rücû'u ile şehâdet tamâmlanmış olur. İmâm Mâlik'e göre; hükümden önce şehâdetten rücû'; şehâdeti iskât eder. Çünkü bu, şâhidlerin şüphe içerisinde bulunduklarını veya âdil olmadıklarını itirâf mânâsına gelir. Eğer şehâdetten rücû', hükmün verilmesinden sonra ve infâzından önce olursa şehâdet sâkıt olmaz, yalnızca şâhidlerin yalancılığı ortaya çıktığı takdirde hüküm bozulur. Öldürüldüğü iddiâ edilen kişinin ortaya çıkması gibi. Eğer şehâdetten rücû', hükmün verilmesinden ve ifâsından sonra ise şehâdet sâkıt olmaz ve hüküm bozulmaz, sâdece şâhidlere cezâ verilir.

Ebu Hanîfe'ye göre; dört kişi bir adamın zinâ ettiğine dâir şehâdet ederse; o kişi recm' olunur fakat içlerinden birisi, hükmün verilmesinden sonra rücû' ederse; ona hem iftirâ haddi tatbik edilir hem de dörtte bir diyet ödemesi gerekir. İmâm Züfer'e göre; zinâ ettiğine dâir hakkında şâhidlik yapılan kişiye, şâhidlerden biri rücû' edene kadar hadd vurulması gerekir. Yani rücû'; hüküm verildikten sonra ve ifâdan önce olursa; şâhidlerin hepsine hadd vurulur. İmâm Muhammed ve Züfer ise, yalnızca rücû' edene hadd vurulması gerektiği görüşündedirler. Onlara göre; hükümle şehâdet kuvvet kazanmış olmaktadır, içlerinden birisi hükmün verilmesinden önce rücû' ederse hepsine hadd vurulması icâbeder. İmâm Züfer'e göre; yalnızca rücû' edene hadd vurulur.

Şâfiilerde kâide şudur: Şâhidler haklı olarak şehâdetlerini yaparlar sonra şâhidlikten rücû' ederlerse, rücû' ya hükümden önce veya hükümden sonra; infâzdan önce, yahut ta hükümden ve infâzdan sonra olacaktır. Eğer şâhidlikten rücû'; hükümden önce ise, onların şehâdetiyle hüküm verilemez. Çünkü şâhidlerin şehâdetinde doğru, fakat rücû'da yanlış olmaları muhtemel olduğu gibi, rücû'da doğru ve şehâdetinde yanlış olmaları da mümkündür. Şüphe halinde ise hüküm verilemez. Eğer şâhidler hükümden sonra ve infâzdan önce rücû' ederlerse, verilen cezâ hadd veya kısası gerektiren bir cezâ olduğu takdirde hüküm infâz edil-



mez. Çünkü bu haklar şüphe ile sâkit olur, rücû' ise apaçık bir şüphe dir. Eğer Şâhidler hükümden ve infâzdan sonra rücû' ederlerse hüküm bozulmaz.

Bu kâidelere binâen aşağıdaki hükümler ortaya çıkmaktadır: Dört kişi bir adamın zinâ ettiğine dâir şâhidlik ederler ve içlerinden birisi şehâdet mebnî hüküm verilmezden önce rücû' ederse; rücû' edene iftirâ haddi gerekir. Ancak Şâfi mezhebinden bazı fakihler, haddin vurulmayacağı görüşündedirler. Onlara göre; şâhid, suçluya zinâyı şehâdet lâfzıyla isnâd etmekte, iftirâ kasdı bulunmamaktadır. Ancak bu görüş pek kuvvet kazanmamıştır. Gelelim diğer üç kişiye; rücû' etmemiş olan bu üç kişiye hadd gerekmez. Çünkü onlar tarafından işlenmiş bir suç söz konusu değildir. Ve onlar şâhidlik için gerekli olan dört kişiyi tamâmlamıştır. İçlerinden birinin rücû' etmesi, onların önleyebilecekleri bir durum değildir. Ama hepsi birden rücû' edecek olur ve; kasıtlı şehâdet yaptık, diyecek olurlarsa hepsine birden hadd vurmak gerekir.

Şâhidlerden tümü veya bir kısmı hükmün verilmesinden sonra, fakat infâzdan önce rücû' ederlerse, rücû' edene hadd vurulur, diğerlerine vurulmaz. Eğer rücû, hükümden ve infâzdan sonra ise hüküm yine aynıdır. Ancak cezâ, recm cezâsı ise şâhidler şâhidliklerini kasıtlı yapmışlarsa; kasden ölüme sebep olmaktan dolayı kısas gerekir. Hatâen yapmışlarsa, hatâen ölüme sebep olmalarından dolayı tazmînât icâbeder.

İmâm Ahmed'e göre; şâhidler, bütünüyle veya içlerinden birisi şehâdetten rücû' edecek olursa en sahîh rivâyete göre; hepsine birlikte hadd vurmak gerekir. Bu sahîh görüş Hanefi mezhebinin görüşüne uyaktadır. Sahîh olmayan bir diğer görüşe göre ise; rücû' edene bir şey gerekmez, diğer üçüne hadd vurulur. Tabii rücû', hükmün tatbikinden önce ise. Bu durumda rücû' eden kimse, hükmün tatbikinden önce tevbe eden kişi gibidir, tevbe onun üzerindeki haddi iskât eder. Rücû' edene haddin vurulması; aleyhinde şehâdet eden kişinin menfaatının gözetilmesine mebnîdir. Haddin vurulması halinde hadd endişesiyle rücû'dan imtinâ' ihtimâli vâridir, bu ise bir zorlama olur.

Zeydilere göre; şâhidlerin, hükümden önce rücû'ları şehâdeti ibtâl eder. Hükümden sonra fakat infâzdan önce rücû' da böyledir. Bunun için infâzdan önce rücû' eden şâhidlere iftirâ haddi, infâzdan sonra rücû' eden şâhidlere yarı diyet veya kısas gerekir.

Zâhirilere göre genel kâide şudur: Şâhidlerin hükümden önce şehâdetten rücû'u şehâdeti ibtâl eder. Hükümden sonra rücû'u ise hükmün feshine sebep olur. Yukarıda zâhirîlerin zinâ konusunda şâhidlere hadd vurmak gerektiğine dâir görüşlerini belirtmiştik. Bu takdîrde şâhidlerden birinin veya tümünün şehâdetten rücû etmesi halinde hiç



birine hadd vurulmaz. Çünkü onlara göre hadd, şâhîde değil iftirâ edene vurulur.

İktidârsız veya burulmuş kişilerin zinâ ettikleri konusundaki şehâdetleri kabul edilir. Çünkü her ikisinden de zinâ ihtimâli düşünülebilir ve zinâ anında burulmuş erkeğin uzvunun sertleşmesi mümkün olabilir. Ancak uzvu kökünden koparılmış kişi hakkında zinâ iddiâsı tasavvur olunamaz, dolayısıyla kabul edilmez. Şâhidler zinâ yapıldığına dâir şehâdet eder; kadın, şâhidleri reddederek kendisinin bâkire olduğunu iddiâ ederse bir veya birden çok kadına kontrol ettirilir. Bâkire olduğu konusunda o kadınlar şehâdet ederlerse hadd vurulur ve cezâ verilmez. Kontrol için birden fazla kadın bulunmadığı takdirde bir tek kadının şehâdeti de kâfidir. Hanefîlerin ve Hanbelîlerin görüşü budur. Çünkü erkeklerin göremeyecekleri konularda bir tek kadının şehâdeti hanefîlere ve hanbelîlere göre makbûldür. Zeydîler de bu görüştedirler. Haddin durdurulmasının esâsı, isbât şâhidlerinin yalan söylemiş veya vehmetmiş olmak ihtimâlleridir. Bu ihtimâl, şüphe olarak kabul edilir ve şüphe halinde de haddler durdurulur.

Şâfiîler, dört kadının şehâdetini şart koşarlar. Dört kadın suç işleyenin bâkire olduğuna dâir şâhidlik yaparlarsa; zanlıya hadd vurmak gerekmez. Zirâ bekâretinin zâil olmamış olması muhtemel olduğu gibi, sonradan eski haline dönüşmüş olması ihtimâli de vardır. Çünkü cimâ' sonuna kadar vâkî' olmazsa, bekâret tekrâr eski haline döner. İhtimâl söz konusu olduğunda hadd gerekmez. Şâhidlere de hadd gerekmez; çünkü bekâretin aslî olup, şâhidlerin yalan söylemiş olmaları ihtimâl dâhilinde olduğundan, sanığa hadd vurdurulmadığı gibi şâhidlerin doğru söylemeleri ve bekâretin aslında zâil olup sonradan eski hâline dönmüş olması ihtimâli bulunduğu için, şâhidlere de hadd vurulmaz.

İbn Hazm ise, haddin durdurulması için dört kadının şehâdetini şart koşar. Lâkin İbn Hazm, kadınların sanığın bâkire olduğunu ifâde etmeleriyle yetinmez. Nasıl bâkire olduğunu anlatmaları gerektiğini belirtir. Eğer bakıcı kadınlar, sanığın bâkire olduğunu ve erkeğin cinsiyet uzvunun girmesi halinde muhakkak bekâret zarının izâle olacağını, kadının cinsiyet uzvunun tıkalı olduğunu belirtirlerse, şâhidlerin vehme kapıldıklarına ve yalan söylediklerine hükmolunur ve onların şehâdetine dayanarak bir karâr verilemez. Eğer bakıcı kadınlar, sanığın bâkire, ancak bekâretin genişlemiş olduğunu ve erkeğin cinsel uzvunun girmesiyle bekâretin zâil olmayacağını ifâde ederlerse, şâhidlerin doğru olduğuna karâr verilir ve sanığa hadd cezâsı tatbik olunur. Zirâ böyle bir durumda şâhidlerin yalan söylemesi veya vehme kapılmış olmaları kestirilemez. İbn Hazm şüphe halinde haddi durdurmaz, çünkü zâhirî mezhebi şüpheyi kabul etmez.



Kadınların sanığın bâkire olduğunu iddiâ etmeleri halinde belirtecekleri kanâatı şehâdet saymaları husûsunda İbn Hazm'ın öne sürdüğü görüş, nefy için şehâdeti kabul etmeyip isbât için şehâdeti kabul eden Zâhirî mezhebi fukahâsının görüşüne muhâlifdir. İmâm Mâlik'e göre bakıcı dört kadın, sanığın bâkire olduğunu ifâde etseler de hadd durdurulmaz. İmâm Mâlik'in delili şudur: İsbât şâhidleri zinâyı görmüşlerdir ve bekâretin zâil olmaması ile birlikte duhûl mümkündür. Ayrıca isbât şâhidi, inkâr şehâdetinden önceliğe sâhiptir.

#### İhsân İçin Şehâdet:

İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbel'e göre; ihsânın isbâtı için iki erkeğin şehâdeti kâfidir. Çünkü ihsân hali, kişiyle alâkalı bir hal olup zinâ vak'asıyla ilişkili değildir. Binâenaleyh zinâda olduğu gibi ihsânın isbâtı için de, dört erkek şâhidin olması şart değildir.

Hanefî mezhebine göre de ihsânın isbâtı için iki erkek şâhid yeterlidir. İmâm Züfer'in dışında Hanefiler, ihsânın; iki erkek veya bir erkek iki kadın şâhid ile isbât edileceği görüşündedirler, İmâm Züfer ise iki erkeğin olmasını şart koşar.

Zeydî mezhebinde, ihsânın isbâtı için iki erkek bir kadın da olsa, âdil iki kişi kâfidir.

Zâhirî mezhebi ise zinânın isbâtıyla ihsânın isbâtı arasında fark gözetmez. Fark gözetilmemesi demek, zinâ ve ihsânın dört şâhidle isbât olunacağı mânâsına gelmektedir.

Haddi gerektiren her zinâ suçunda âyet-i kerime'nin nassı mu'cibince dört şâhidin bulunması husûsunda İslâm bilginleri ittifâk etmişlerdir. Âyet-i kerime bu husûsu Nûr sûresinde sarâhaten şöyle ifâde etmektedir: «Namuslu kadınlara zinâ suçu isnâd edip te sonra dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun ve onların şâhidliğini aslâ kabul etmeyin.» (Nûr, 4). Hayvanlarla temâs, erkeğin erkekle temâsı ve erkeğin kadının arkasıyla temâsı —bu fiilleri zinâ hükmüne tâbi kılanlara göre— bu âyet-i kerime'nin hükmü içerisine girer. Fakat bu sayılan suçları, ta'zîri gerektiren suçlar olarak kabul edenler, ta'zîr cezasının verilmesi için suçun isbâtına kâfi görülen delillerle yetinirler. Ta'zîr cezası, bazan iki şâhidle isbât edileceği gibi bazan da bir erkek iki kadın veya dört kadın veya bir erkek iki kadın ve talep edenin yemini ile beraber isbât olunabilir. Yeminden dönme veya ikrâr da aynı şekilde isbât olunur.

Şâfiî ve Hanbelî mezhebine mensûb fakihlerin bir kısmına göre; haddi değil ta'zîri icâbettiren her temâs ancak dört şâhidle isbât edile-



bilir. Çünkü bu fiil, fuhuşturl ve harâm olan bir ırza tecâvüzdür. Eğer fiil temâs dışında bir münâsebet ise iki şahidle isbât olunur.

#### 4 — Hâkim Şâhidlerin Şehâdetine Kâni Olmalıdır:

Sanığa zinâ haddinin tatbiki ancak hâkimin şahidlerin doğru söylediğine kanâat getirmesiyle mümkün olur. Şâhidler, fiilin tavsifinde veya zamanında veya yerinde birbirleriyle çelişen ve yalan söylediklerini veya bir kısmının yalan söylediğini belirten bir ihtilâfa düşerlerse şahidlikleri reddolunur. Ancak burada şahidlere iftirâ haddinin vurulup vurulmaması konusunda ihtilâf vardır. Şâhidlerin sayısı dördê ulaşmadığı veya şehâdetleri kabul olunmadığı takdirde, iftirâ haddinin vurulmasını gerekli bulanlarla, bulmayanlar, farklı görüşler serdetmektedirler. Bazılarına göre; iftirâ haddi vurulur, çünkü şahidler muhtelif vak'aları görmüşler ve bunu bir vak'a imişçesine ortaya koyarak aynı noktada dört şahid birleşmemiştir, binâenaleyh müfteridirler. Bazılarına göre de hadd vurulmaz; çünkü şahidler şehâdet vazifesini ifâ etmişlerdir. Diğer bir gruba göre; mesele, hâkimin kararına bırakılmıştır. Hâkim her durumu şartlarıyla birlikte değerlendirir.

İslâm hukûkçuları bu konuyla ilgili olarak kaleme aldıkları eserlerde şahidler arası ihtilâf şekillerinin belli başlılarını şöylece serdediler:

İki şahid, bir kişinin belli bir evde zinâ ettiğine şehâdet eder, diğer iki şahid de aynı kişinin aynı kadınla bir başka evde zinâ ettiğine şehâder eder. Yahut iki şahid, bir adamın bir kadınla diğer arkadaşlarının belirttikleri şehirden başka bir şehirde zinâ ettiklerine dâir şahidlik yapar. Yahut zinânın işlendiği yıl, ay ve günde ihtilâf ederler. Eğer bu sayılan husûslarda ihtilâf varsa, İmâm Mâlik'e, Şâfiî mezhebinden bazı fakihlere, Ahmed İbn Hanbel'e ve Hanefî mezhebinden İmâm Züfer'e göre; hepsi de müfteridirler. Buna karşılık Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinden bazı fakihler şahidlere iftirâ haddinin vurulamayacağını, gerekli olan dört sayısını tamâmlamış olduklarını ifâde ederler.

Mâlikî fakihlerinden İbn Macişûn'a göre; şahidler ihtilâf etseler de, şehâdetleri sahihtir. Tabiatı itibarıyla ihtilâf hatırlatılmaz ve şehâdetlerini tâm olarak ifâ ederler ve hâkim de onlara ihtilâf noktalarını sormazsa.

İki şahid bir kişinin bir kadınla bir evin, bir köşesinde zinâ ettiğine şehâdet eder, diğer iki şahid de aynı evin başka bir köşesinde zinâ ettiğini söylerse ve iki köşe birbirinden uzakça bir yerde ise durum, iki ayrı evde zinâ ettiklerini söylemek gibidir. Ancak evin iki köşesi birbirine yakınsa şahidlik tamâm olmuş sayılır ve Ebu Hanîfe ile Ahmed İbn Hanbel'e göre; aleyhinde şehâdet eden kişiye hadd vurulur. İmâm Şâfiî,



Mâlik ve Züfer'e göre şehâdet tamâmlanmamış olduğundan aleyhinde şahidlik yapılan kimseye hadd vurulamaz.

İki kişi, bir adamın bir kadınla zorla zinâ ettiğine şahidlik eder, diğer iki şahid de, adamın kadının isteğiyle zinâ ettiğini belirtirse, icmâ-ı fukahâ'ya göre, kadına hadd vurulmaz. Çünkü şehâdet, kadına hadd vurmayı gerektiren bir konuda tekemmül etmemiştir. Kadınlara zinâ eden erkeğin durumu ise ihtilâfıdır. Bazılarına göre hadd vurulmaz, çünkü delil, bir fiil üzerinde tekemmül etmiş değildir. Gönüllü fiil ile zorla yapılan fiil aynı olmaz. Ayrıca her bir fiil için gerekli olan şahid sayısı tamâmlanmamıştır ve şahidlerden ikisi diğer ikisini tekzib etmektedir. Bu ise şehâdetin kabulünü önler veya en azından haddi durduran bir şüphe durumunu ortaya koyar. İki şahidden birisinin de diğerini yalanlama durumu ortadan kalkmış olamaz. Bu durumda ancak iki fiilden birisinin gönüllü, birisinin zorla olma ihtimâli bahis mevzûu olur ki, bu da şehâdetin bir fiil üzerinde tekemmülünü önler. Kaldı ki, gönüllü olarak fiilin işlendiğini söyleyen şahidler kadına iftirâ etmektedirler, ancak delilleri tekemmül etmediği için şehâdetleri kabul olunmaz. Bu görüş; İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşü olup Şâfiî ve Hanbeli mezhebinden bir grup ta bu görüşe katılmaktadırlar. Bazı fukahâyâ göre, erkeğe hadd tatbiki vâcibdir. Zîrâ erkeğin zinâ ettiğine dair şahidler tekemmül etmiştir. Şahidler, adamın zinâ fiili işlediğinde birleşmişler, ancak kadının durumu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Kadının fiili isteyerek veya zorla işlediği konusundaki bu ihtilâf, erkeğin aleyhindeki şehâdetin tekemmülünü önlemez. Bu görüş Hanefî fakihlerinden İmâm Muhammed ile İmâm Ebu Yûsuf'un görüşü olup, Şâfiî ve Hanbeli mezhebinden bir grup ta bu görüşe katılmaktadır.

Şahidlerin durumuna gelince, bu husûsta üç ayrı görüş vardır:

- a — Birinci görüş uyarınca, şahidlere hadd gerekmez.
- b — İkinci görüş uyarınca, şahidlere hadd gerekir. Çünkü zinâ yapıldığına şehâdet etmişler, fakat şahidlik için gerekli olan sayıyı ikmâl edememişlerdir. Binâenaleyh hadd vurulması icâbeder.
- c — Gönüllü olarak kadının zinâ ettiğini söyleyen erkeklere hadd vurmak gerekir. Çünkü onlar kadına iftirâ atmakta ve iftirâlarını delillendirecek şahidleri tekemmül ettirememektedirler. Zorla fiili işlediğini söyleyen şahidlere ise, hadd gerekmez. Çünkü onlar kadına iftirâ etmemişlerdir. Erkeğin aleyhindeki şehâdetleri tekemmül etmiş, fakat şüphe durumu vârid olduğu için hadd uygulanamamıştır.

Zeydîlere göre; ihtilâfın hiç bir önemi yoktur. Ancak ihtilâf fiilin hakikatında yani fiilin işlenip işlenmediği konusunda veya yerinde veya vaktinde veya keyfiyetinde, yahut ta diğer konularda olursa ihtilâf



ehemmiyet ifâde eder. Şâhidlerin şehâdeti, bu konularda ittifâk ederse; sanığa hadd cezâsı gerekir. Şâhidler bunlardan herhangi birisine ihtilâf ederlerse veya tafsîlâtını anlatamayıp özetlemekle yetinirlerse şehâdetleri sahîh olmaz ve iftirâ haddi gerekmez.

Zâhirî mezhebinde kâide şudur: Şâhidliğin tamâmlayıcısı olan konudaki ihtilâf şehâdeti bozar. Onlara göre, yabancı bir erkek, yabancı bir kadınla birleşirse zinâ suçu tamâmlanmış olur. Ancak şâhidler bu konuda kesin olmalıdırlar. Fakat zinânın yerinde, zamanında veya zinâ edilen kadının vasfı konusunda ihtilâf edecek olurlarsa, bu ihtilâfa itibâr yoktur. Çünkü bunların anlatılmasıyla anlatılmaması farksızdır ve şehâdet tâm olarak tekerrür etmiş, hadd gerekli olmuştur. Bu konuda muhtelif görüşler vardır ki, bunlara temâs etmiyoruz.

Üzerinde ittifâk edilen konulardan birisi de; zinâ konusunda şâhidlik için önceden bir davanın açılmasının gerekmeceği konusudur. Şâhidler daha zinâ davası açılmadan önce gördükleri vak'ayı mahkemeye intikâl ettirebilirler ve bunun üzerine zinâ davası açılabilir. İslâm hukûkçuları bu görüşü, Ebu Bükre'nin yaşadığı bir olaya dayandırır. Şöyle ki; Ebu Bükre ve arkadaşları aleyhinde henüz bir dava açılmadan Muğîre aleyhinde şâhidlik yapmışlardır. Cârût ve bir arkadaşı, Kudâme İbn Mazun'un aleyhinde içki içtiğine dâir şâhidlik yapmışlar ve bilâhare dava açılmıştır. Zinâ suçunda davanın açılmasının şart olmasının nedeni, zinâ haddinin Allah'ın hukûkunu ilgilendirmesindendir. Allah'ın hukûkunu ilgilendirdiği için dava açılması şâhidlik için şart değildir. Allah'ın hukûkunu ilgilendirmeyen ve başkalarının hukûkunu alâkadar eden konularda davacı tarafından dava açılır. Zinâ suçunda ise herhangi bir insanın hakkı bahis mevzûu olmadığı için, davayı açtıracak davacı söz konusu olmaz. Eğer şehâdet, davanın açılmasına bağlı olsaydı; zinâ davasında ne davanın açılması, ne de şehâdetin yapılması mümkün olurdu.

Şehâdetin; sahîh olması ve hâkimi inandırması için zinânın mâhiyetini, keyfiyetini, ne zaman işlendiğini, nerede işlendiğini ve kimin zinâ ettiğini açıklayıcı nitelikte olması şarttır. Hâkimin de meselenin hakikatına ulaşabilmek için bütün bu konuları şâhidlerden soruşturması gerekir.

Zinânın mâhiyeti konusu soruşturulmalıdır. Zirâ zinâ, birtakım fiillere verilen bir addır ki, bir kısmı haddi gerektirir, bir kısmı gerektirmez. Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet olunur: Gözler de zinâ eder, eller de zinâ eder, ayaklar da zinâ eder, cinsiyyet uzvu ise bunlar ya yalanlar ya da doğrular. Şüphesiz ki haddi gerektiren zinâ, erkeğin erkeklik uzvunun kadının dişilik uzvunun içerisine sürme çöpünün sürmedanlığının içerisine girmesi gibi girip kaybolmasıdır.



Zinânın keyfiyeti de soruşturulmalıdır, çünkü şahidlerin zinâ ile kadının cinsel uzvunun dışına temâsı kasdetmiş olmaları muhtemeldir. Zirâ bu davranışlara da, hakikaten veya mecâzen temâs adı verilir, fakat bu fiiller haddi icâbettirmez. Zinânın ne zaman işlendiği de sorulmalıdır. Çünkü şahidlerden bir kısmının diğer şahidlerin gördüğü vak'anın dışında bir vak'ayı görmüş olmaları muhtemeldir. Şahidlerin eski bir vak'a hakkında şehâdet etmeleri de ihtimâl dâhilindedir. Bu ise Ebu Hanîfe'ye göre şehâdetin kabulünü önler. Kezâ şahidlerin, sanığın küçüklüğünde işlemiş olduğu fiil konusunda şehâdet etmiş olmaları da muhtemeldir.

Zinânın işlendiği yerin de soruşturulması gerekir. Çünkü şahidlerden bir kısmının söz konusu etmiş olduğu fiil, diğerinin söz konusu ettiği fiilin işlendiği beldeden başka bir beldede işlenmiş olması muhtemeldir. Kezâ fiilin isyân halinde veya dâr'ül-harb'de işlenmiş olma ihtimâli de bulunabilir, bu gibi hallerde işlenen zinâyâ —Ebu Hanîfe'nin görüşü uyarınca— cezâ verilemez.

Zinâ edilen kadınlar da şahidlerden sorulmalıdır, çünkü temâs edilen kadının haddi gerektirmeyen birisi olması muhtemeldir. Ebu Hanîfe şehâdetin kabulü için şahidlerin zinâ eden kadın ve erkeği tanımalarını şart koşarsa da, diğer fakihler bunu şart koşmazlar. Temâs ettiği kadının kendisinin helâl olduğunu iddiâ eden kimsenin de delilini getirmesi şarttır. Sanık evlilik durumunu inkâr eder ve şahidler de evli olduklarını söylerlerse; şahidlerin, ihsânın şartlarını açıklamaları gerekir. Hâkimin onlardan bu konudaki bilgileri soruşturması şarttır; çünkü şahidlerin ihsânın mâhiyetinden haberdâr olmamaları muhtemeldir.

Zinâ suçunda hâkimin haddi iskât eden bütün esâsları sorması gibi isbât eden haddi de tamâmıyla tafsîlâtlı olarak soruşturması gerekir. Hâkim, şahidlerin akıllarının sağlam olup olmadığını, gözlerinin iyi görüp görmediğini, adâlet sâhibi olup olmadıklarını, sanıkla aralarında düşmanlık bulunup bulunmadığını araştırması gerekir. Tâ ki hükmü eksiklikten uzak, sahîh bir hüküm olabilsin.

#### Hâkimin Bilgisi:

Hâkim, zinâ vak'asını zinâ anında müşâhade ederse, bilgisine dayanarak suçlular hakkında —cumhûr-u fukahâyâ göre— hüküm veremez. İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşü budur. Şâfiîlerin ekseriyetinin de bu görüşte olduğu belirtilir. Bu görüşün taraftarları delil olarak şu âyet-i celîle'yi getirirler. «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin.» (Nisâ, 15).

«Mâdem ki onlar şahidler getiremediler, öyleyse Allah katında onlar, yalancıların ta kendileridir.» (Nûr, 13) Hâkim de; diğer ferdler gibi



bir ferd olduğu için önünde kâmil belgeler ve deliller bulunmadıkça, gördüğü vak'a üzerine hüküm veremez. Eğer hâkim söylediğini isbât etmek için yeterli delillere sâhip olmadan, kendi müşâhadesine dayanarak hüküm verirse; müfterî sayılır ve hadd cezâsı uygulanır. Hâkimin delillere dayanmadan bildiğini söylemesi yasak olduğuna göre; bildiğine binâen hüküm vermesi de yasak olacaktır. Bunun delili Hz. Ebubekir'-den nakledilen şu sözdür: Eğer ben, bir adamı birisinin üzerinde görsem delil tâm olarak önüme konuncaya kadar ona hadd vurmazdım. Şâfiîlere göre; hâkim bir zinâ vak'asına şâhid olmuş ve beraberinde de üç kişi var ise, hâkimlikten çekilip şâhidlik yapmazsa ve kendi bilgisini diğer üçünün bilgisini tamâmlayıcı unsur olarak kabul ederse câiz değildir.

Şâfiî mezhebinden diğer bir görüş uyarınca; hâkimin bilgisine dayanarak hüküm vermesi câizdir. Bu görüşü serdedenlerin delili, Ebu Saîd el-Hudrî'nin Rasûlullah (a.s.)dan rivâyet ettiği şu hadis-i şerif'tir: Sizlerden birinizi insanların korkusu; gördüğü, bildiği veya duyduğu zaman hakkı söylemekten alıkoymasın. Bu görüşü serdedenler derler ki: Hâkim, şâhidlerin şehâdetine dayanarak hüküm verebildiğine göre —ki onun şâhidlerden duyduğu şey zanna dayalıdır— kendi duyduğu veya gördüğüne göre hüküm vermesi daha evlâdır, çünkü meseleyi daha yakından bilmektedir.

Zeydiler ise; hâkimin iftirâ suçunun dışında hiç bir hadd cezâsından kendi bilgisine dayanarak hüküm vermesine cevâz vermezler. Bunun dışında kalan konularda bilgisine dayanarak hüküm vermesine cevâz verirler. Delil olarak da şu âyet-i celîle'yi gösterirler: «Doğrusu Biz sana kıtabı hak olarak indirdik ki; insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm versin.» (Nisâ, 105). Zeydilere göre; hâkimin bilgisi şâhidlerin bilgisinden daha esâslıdır. Kendi bilgisiyle hüküm veren kişi, Allah'ın kendisine gösterdiği şeyle hüküm vermiş olur.

Zâhirî mezhebi mensûblarına göre; hâkimin kısas, mülk ve ırz davalarında, haddi gerektiren şeylerde hüküm vermesi câizdir. Bilgisi de gerek hâkim olmasından önce, gerekse sonra olsun farketmez. Hâkimin kendi bilgisine dayanarak verdiği hüküm daha kuvvetlidir. Çünkü o, gerçeği daha yakından görmektedir. Delilleri ise şu âyet-i celîle'dir: «Ey îmân edenler, Allah için şâhid olarak adâleti gözetin.» (Nisâ, 135). Kezâ dehil olarak Rasûlullah (a.s.)ın şu hâdis-i şerif'ini öne sürerler: Sizden her kim ki, bir münkeri görürse onu eliyle değiştirsin, eğer gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Hâkimin adâlet üzere kâim olması ve buna binâen karâr vermesi sahihtir. Hâkimin gördüğü her kötülüğü eliyle değiştirmesi ve herkese hakkını vermesi gerekir, aksi takdirde zâlim durumuna düşer.



## 2 — İkrâr

İkinci olarak zinâ suçu; zâninin ikrârı ile sâbit olur. İmâm A'zam Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel zâninin —dört şahid şartına kıyasla— dört kerre ikrâr etmesini şart koşarlar. Nitekim Ebu Hüreyre de rivâyet eder ki: Eslem kabîlesinden bir adam (Mâiz) Hz. Peygambere gelir, o mescid-i saâdette bulunmaktadır. Ve der ki; ey Allah'ın Rasûlü, ben zinâ ettim. Hz. Peygamber adamdan yüzünü çevirir, adam öbür yandan gelerek der ki, ben zinâ ettim. Allah'ın Rasûlü yine yüzünü çevirir ve adam dört kerre zinâ ettiğini tekrârlar. İkrârı dördü bulunca, Allah'ın Rasûlü adamı çağırır ve der ki: Sende delilik var mı? Adam; hayır, der. Allah'ın Rasûlü: Evli misin? diye sorar. Adam; evet, der. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü; onu recmediniz, der. Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel derler ki; bir defalık ikrâr ile hadd gerekseydi Rasûlullah adamdan yüz çevirmezdi, çünkü Allah için vâcib olan bir haddi terketmek câiz olmaz. Nuaym İbn Hezal de bu hadisi rivâyet eder ve şunları ekler: Adam dört kerre tekrârlayınca Rasûlullah buyurdu ki: Dört defa dedin, söyle bakalım kiminle zinâ ettin? Adam; falanca ile diye cevap verir. Bu hadisi Ebu Dâvûd rivâyet eder ki, buradan gerekli ikrârın dört kerre olduğu (neticesi) ortaya çıkar.

Eslem kabîlesinden Ebu Bürze rivâyet eder ki; Hz. Ebubekir zinâ ettiğini ikrâr eden o adama şöyle demiş: Dört kere ikrâr edersen Allah'ın Rasûlü seni recmeder. Burada iki husûs ortaya çıkmaktadır: Birincisi; Rasûlullah (a.s.)'ın adama böylece ikrâr ettirmesi ve adamın ikrârını reddetmesidir. Peygamberin bu ikrârı kabul etmesi onun buyruğu mâhiyetindedir. Çünkü Peygamber hatâlı bir şeyi kabul etmez. İkincisi ise; Hz. Ebubekir bu hükmün buyruğu olduğunu belirtmektedir, aksi takdîrde onun huzûrunda böyle bir şeyi söyleme cesâretini gösteremezdi. Şu halde ikrârın dört kere olması icâbeder ve ayrı ayrı yapılması gerekir. Bundan az olan ikrâra itibâr yoktur.

İmâm Mâlik ve Şâfi'ye göre; bir tek ikrâr da kâfidir, çünkü ikrâr ihbârdır, ihbâr ise tekrârla fazlalaşmaz. Allah'ın Rasûlü bu husûsta şöyle buyurmuştur. Ey emîr, bunu götür ve tekrârlat, itirâf ederse recmet. Bu hadiste Allah'ın Rasûlü recmi yalnızca itirâfa dayandırmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, sözün doğruluğu için bir kerelik ikrâr geçerlidir. Allah Rasûlünün Mâiz'den dört defa yüz çevirmesinin sebebi, onun aklından endişe etmesidir. Bunun için iki kere arkadaşlarına onun aklının yerinde olup olmadığını sormuş ve onlar da aklının yerinde olduğunu belirtince, recmedilmesini emretmiştir.

İmâm Ahmed'e göre; ikrârın bir mecliste veya muhtelif meclislerde



dört kez olması kâfidir. Kişi bir mecliste veya muhtelif meclislerde dört kere ikrâr ederse sahihtir.

İkrârın, mufassal olması ve fiilin hakikatını açıklaması şarttır. Her türlü şüpheyi ortadan kaldıracak bir açıklıkta olması gerekir. Özellikle zinâ fiilinde haddi icâbettiren davranışlarda bulunup bulunmadığının belirtilmesi gerekir. Açıklama ve tafsîlâtı istemenin esâsı; Rasûlullahın sünnetidir. Mâiz gelip Rasûlullah'a zinâ ettiğini ikrâr edince peygamber yüz çevirmiş, itirâfını tekrârlayınca onda, delilik olup olmadığını sormuş, birisine emretmiş ağzından içki kokusu gelip gelmediğini araştırmış ve sonrada işlediği fiili izâh ettirmeye başlayarak: Belki sen oynastın veya öpüştün? demiş. Bir başka rivâyete göre: Onunla kucaklaştın mı? diye sormuş ve o da; evet, demiş. Ve tekrâr yine; onunla mübâşeret halinde bulundun mu? diye sorunca o; evet, karşılığını vermiştir. Allah'ın Rasûlü bir daha sorarak: Onunla cimâ' ettin mi? demiş o da; evet, karşılığını vermiştir. İbn Abbâs'ın hadisinde de Allah'ın Rasûlü ona: Onunla birleştin mi? deyince o; evet, diye cevap vermiş. Allah Rasûlü tekrâr: Senin şeyin, onun şeyine girdi mi deyince o da; evet, deyivermiş. Allah'ın Rasûlü tekrâr: Sürme çöpünün sürmedanlığa girmesi, kovanın kuyuda kaybolması gibi mi? diye sormuş, o da; evet cevabını vermiş. Hz. Peygamber bununla da yetinmeyerek: Zinâ nedir biliyor musun? diye sorunca o; evet biliyorum; harâm olarak bir kişinin karısına yaklaşacağı gibi ona yaklaştım, demiştir. Allah'ın Rasûlü, bununla neyi kastediyorsun? deyince, Maiz; beni temizlemeyi, demiştir. Bunun üzerine Rasûlullah emretmiş ve Mâiz temizlenmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki; ikrâr, ikrâr olunan fiilin mâhiyetini açıklayıcı ve mufassal olmalıdır.

Yukarda naklettiğimiz hadis-i şerif'ten anlaşılıyor ki; bir kişi zinâ ettiğini ikrâr edince; ikrârı kesin bir hüküm olarak kabul edilmez. Hâkimin, adamın ikrârının sahih olup olmadığını araştırması gerekir. Bunun için önce Hz. Peygamberin Mâiz'e yaptığı gibi aklının yerinde olup olmadığını incelemesi gerekir. Hâkim zâninin aklının yerinde olduğunu öğrenince; ona zinânın mâhiyetini, keyfiyetini, kiminle, ne zamañ zinâ ettiğini sorması gerekir. Zânî bütün bunları cezâî sorumluluğa mesned olacak biçimde açıkladığı takdirde, hâkim; onun muhsan olup olmadığını soruşturmak mecbûriyetindedir. Adam muhsan olduğunu itirâf ederse, ona ihsânın mâhiyetini sorar. İkrâr edene zinâyı ne zaman işlediğinin sorulmasından maksad, bülûğdan önce vukû olup olmadığı ihtimâlinin ortadan kaldırılmasıdır. İkrâr; her ne kadar ikrâr eden kişinin şahsına münhasır kuvvetli bir delil ise de onun dışında kimseye sirâyet edemez. Binâenaleyh bir kadınla zinâ ettiğini itirâf eden kişinin ikrârı kabul edilir ve bundan sorumlu tutulur. Zinâ ettiği kadın, zinâ



ettiğini inkâr ederse mes'ûliyet terettüb etmez. Ama kadın da itirâf ederse o kendi itirâfından dolayı muhâfaza olunur, adamın itirâfından dolayı değil. Rasûlullah (a.s.)'ın sünneti böyle cârî olmuştur. Ebu Dâvûd'un Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet ettiği bir hadiste, adamın biri Rasûlullah'ın yanına gelip ve adını zikrettiği bir kadınla zinâ ettiğini itirâf eder. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) kadına haber gönderir ve zinâ edip etmediğini sorar, kadın zinâ etmediğini söyleyince, Rasûlullah adama haddi tatbik eder ve kadını da kendi haline bırakır.

İkrâr edenin zinâdaki ortağının ikrâr edilen mahalde hazır bulunması şart değildir. Nitekim şehâdetinde de durum aynıdır. Bir şahıs herhangi bir kadınla zinâ ettiğini ikrâr ederse ona hadd vurulur. İkrâr eden kişi zinâda ortağının kim olduğunu bilmesede, ikrârından dolayı hadd tatbik olunur. Çünkü o, gerçek duruma binâen ikrâr etmiştir. Bir kişi bir kadınla zinâ ettiğini ikrâr eder, fakat kadın yalanlarsa, kişi ikrârından sorumludur ve hadd gerekir. İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbel'e göre kadına bir şey gerekmez. Çünkü ikrâr; ikrâr edenin hakkında bir delildir. İkrâr etmeyenin aleyhinde zinâ halinin sâbit olması, ikrâr eden kişinin hakkında bir şüphe durumu ortaya çıkarmaz. Lâkin Ebu Hanîfe; bu durumda ikrâr eden kişiye de hadd vurulmaması görüşündedir. Çünkü zinâ ortağının reddetmesi dolayısıyla ona hadd vurulamamaktadır. Bu ise ikrâr eden kişinin hakkında da bir şüphe durumu ortaya çıkarır. Çünkü zinâ fiili, tek başına işlenen bir fiil değildir, ortaklaşa işlenir. Eğer taraflardan birisi için şüphe söz konusu ise, bu her iki tarafta da sirâyet eden bir şüphe olacaktır. Çünkü mutlak mânâda zinâ ettiğini değil, belirli bir kadınla zinâ ettiğini ikrâr etmektedir. Şeriat, belirlenen kadının yalanlaması yüzünden kadına haddi tatbik etmemektedir. Halbuki aynı durum, bizzarûre ikrâr eden kişi için de söz konusudur. Ancak ikrâr eden kişi mutlak konuşup; ben zinâ ettim, derse, durum farklıdır. Bu takdirde; her ne kadar yalan söylemesi ihtimâli söz konusu ise de, kendisini koruyacak şer'î bir gerekçe yoktur. Kezâ zinâ ettiği kadının belirsiz olması da aynıdır. Bu takdirde de ikrâr eden hakkında zinânın ortadan kalkması şüphesi vârid değildir, çünkü o zinâ etmiştir ama zinâ edilen belirsiz bir kimsedir. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed de bu üç imâmın görüşüne uyarlar.

İkrârın tafsîlâtı olmasından sonra sahîh olması da şarttır. İkrârın sahîh olması, ancak serbest ve akıl sâhibi bir kimseden zuhûru ile mümkündür. Şu halde ikrâr eden kişinin, serbest ve akıllı olması gereklidir. Zorlanan ve akılsız olan kimsenin sözüne göre hüküm verilmez. Hz. Ali (r.a.)'nın rivâyet ettiği hadis-i şerif'te buyrulur ki: Üç şeyden kalem kalkmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, bülûğa erinceye kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar deliden. Yine Rasûlullah (a.s.)



tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Benim ümmetimdendir hatâ, unutmama ve zorlandıkları şey kaldırılmıştır.

Aklı zâil olanın ikrârına dâir akıl konusunda sözü edilen husûslar zinâ konusunda da vâridir. Bazan ayılan bazan deliren kişinin, ayılma anındaki ikrârı sorumluluğu taşır. Ayık olarak zinâ ettiğini ve zinâ ederken de ayık olduğunu ifâde eden kimseye hadd vurulacağı konusunda ihtilâf yoktur. Çünkü haddi gerektiren fiil, onun mükellefiyet altında bulunduğu bir devrinde vâki' olmuştur. Suçu işlediği zamanda hakkında hüküm câridir. İkrârı da sözüne itibâr olunduğu bir vakitte bahis mevzûu olmaktadır. Fakat deli, ayık olduğu zaman ikrâr edip suçu ayık olduğu vakitte işlediğini belirtmezse hadd gerekmez. Çünkü zinânın delilik anında vukûu bulması muhtemeldir ve ihtimâl söz konusu olunca hadd vurulmaz.

Uyuyan kişinin sorumluluğu yoktur. Uyuyan birisi uyuyan bir kadınla zinâ ederse veya uyanık bir kadın, uyuyan bir kişinin uzvunu kendi uzvuna sokarsa veya uyurken bir kişi zinâ ederse; bu durumda hadd gerekmez, çünkü kalem kaldırılmıştır. Kişi uykulu iken ikrâr ederse, ikrârına iltifât olunmaz. Çünkü sözü mu'teber değildir ve muhtevâsının doğruluğuna delil sayılamaz.

Ebu Hanîfe; ikrâr eden kişinin, konuşma gücüne sâhip olmasını şart koşar. Çünkü ona göre ikrâr; ifâde ve hitâb ile olur, yazı ve işaretlerle olmaz. Ebu Hanîfe'ye göre; dilsiz, yazı ile zinâ ettiğini ikrâr etse ve mâhud işaretleriyle doğru söylediğini ifâde etse ikrârı kabul olmaz. Çünkü şeriat hadd cezâsını son beyâna istinâd ettirmiştir. Son açıklama ise şehâdetle mümkündür. İşâret ve yazı, kinâye mesâbesindedir. Fakat diğer üç imâm, dilsizin işâret ve ikrârını anlaşıldığı takdirde— kabul etmektedirler.

İslâm hukûkçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki; ikrârda görme şartı yoktur. A'mânın zinâ yaptığına dâir ikrârı sahîhtir. Zinâ fiilini işlemesi tasavvur edilemeyen kişinin —cinsiyet uzvunun kökten koparılmış olması gibi— ikrârı kabul olmaz. Çünkü cinsiyet uzvu bulunmadığı için fiili işlemesi söz konusu olamaz. Burulmuş ve iktidârsız kişinin ikrârı kabul edilir. Çünkü temâsin gerçekleşmesi için haşefenin ferce girmesinden başka bir şey şart olmadığından, onların da zinâ etme ihtimâli —sertleşme olmasa bile— düşünülebilir.

Gecikmeyi kabul edenlere göre; zinâ suçunda ikrârın fiilden sonra olmasının etkisi yoktur. Çünkü şehâdetle gecikmenin etkisi ithâm ve kin esâsına dayandırılmıştır. İkrârda ise ithâm ve kin söz konusu olmaz, çünkü kişi kendi kendini ithâm edemez.

Hâkimin ikrâra engel olması sahîh değildir. Kezâ ikrâr yapan kişiyi teşviki de gerekmez. Eğer Rasûlullah (a.s.)ın Mâiz'e yaptığı gibi ik-



rârından dolayı hoşnûd olmadığını izhâr ederse bir beis yoktur. Hattâ Hz. Ömer (r.a.): Zinâda itirâf edenleri dövünüz, buyurmuştur.

Ebu Hanife, ikrârın mahkemede olmasını şart koşar. Eğer kişi mahkemenin dışında (hâkimin bulunmadığı bir yerde) ikrâr ederse, ikrâra dâir şâhidlik kabul olmaz. Zîrâ ikrâr eden kişi ya ikrârında ısrâr edecektir veya inkâr edecektir. Eğer ikrâr ederse, o ikrâr için yapılan şehâdet geçersiz olur ve hüküm şehâdeti göre değil ikrâra göre verilir. Eğer inkâr ederse, inkârı rücû' mânâsına gelir ki, zinâ gibi Allah'ın hukûkunu ilgilendiren hadd suçlarında ikrârdan rücû' sahihtir.

İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel; ikrârın mahkeme huzûrunda olmasını şart koşmazlar. Binâenaleyh mahkeme huzûrunda yapılabileceği gibi bunun dışında da ikrâr yapılabilir ve mahkemede ikrârı duyan şâhidler şehâdet ederler. Lâkin adı geçen imâmlar ikrâra dâir şâhidlik konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmâm Mâlik ikrâr için şâhidliğin kabul olduğunu, ikrâr eden kişi inkâr ederse bunun rücû' anlamına geleceğini ifâde eder.

İmâm Şâfiî ise; ikrâr üzerine şehâdeti kabul eder. Eğer ikrâr eden kişi, ikrâr ettiğini inkâr ederse; inkârı kabul edilmez ve ikrârdan rücû' etmiş sayılmaz. Çünkü bunu kabul etmek, şâhid ve hâkimi yalanlamak olur. Eğer ikrâr konusunda kendini tekzîb ederse; bu, ikrârdan rücû' mânâsına gelir.

İmâm Ahmed; ikrâr için şehâdeti kabul eder. ancak kişinin ikrâr ettiğine dâir dört kişinin şehâdetini şart koşar. Eğer ikrâr eden kişi bilâhare inkâr ederse veya şâhid dörtten az da olsa, ikrâr eden kişiye hadd vurulmaz. Çünkü inkârı rücû' olarak kabul edilir. Şâhidlerin ikrâr ettiğine dâir bir kerelik şehâdetleri, İmâm Ahmed'e göre kabul edilmez, çünkü dört kere te'kid şarttır. İmâm Mâlik ve Şâfiî'ye göre ikrârın, yalnızca iki şâhidin şehâdetiyle kabul olduğunu unutmamak gerekir.

Zânî, zinâ ettiğini ikrâr eder, sonra ikrârından dönerse sâkıt olur. Çünkü rücû'da sâdık olması ihtimâli bulunduğu gibi, yalancı olma ihtimâli de vardır. Eğer rücû'da sâdık ise ikrârda yalancıdır. Eğer rücû'da yalancı ise ikrârda doğrudur. Bu ihtimâllerin bulunması hadd konusunda şüpheyi mu'cibdir ve şüphe halinde hadd durdurulur. Mâiz hâdisinde rivâyet edildiği gibi o, Rasûlullah'ın huzûrunda zinâ ettiğini ikrâr edince, Hz. Peygamber ona dönmeyi telkîn etmiş ve; belki öpmüşsündür, belki okşamışsındır, diyerek rücû'u telkîn etmiştir. Hattâ hırsızlık ithâmıyla getirilen bir kadına: Hırsızlık yaptın mı? diye sormuş ve; hayır yapmadım, de diye eklemiştir. Bu, ikrârdan rücû' için bir telkînden başka bir şey değildir. Eğer rücû' ile haddin vurulması sâkıt olmasaydı, hâkim ve devlet reîsi için sünnet olan rücû'u telkîninin mâ-



nâsı kalmazdı. Sünnet-i Seniyye gereğince hâkim veya devlet reisinin yanında zinâ suçu itirâf olununca, rücû'u telkîn etmesi gerekir.

İkrârdan rücû'; hükümden önce ve sonra olabileceği gibi hükmün tatbikinden önce ve tatbik esnâsında da olabilir. İkrâr eden kişi, hükmün tatbiki esnâsında rücû' ederse, cezânın tatbiki durdurulur. İkrârdan rücû' bazı kişinin kendi kendini yalanlaması gibi sarîh olur, bazan da recmolunanın sopa veya recm esnâsında kaçması gibi işâret yoluyla olur. İkrâr eden suçlu, cezâdan kaçınca tekrâr tutulup cezâsı uygulanmaz. çünkü kaçma rücû'a delil sayılır. Nitekim Mâiz recmden kaçmış, fakat ashâb onu ta'kib ederek yakalamıştır ve cezâyı tatbik etmişlerdir. Durum Hz. Peygambere anlatılınca: Onu bıraksaydınız ya, buyurmuştur. Bu da kaçmanın rücû'a delil olduğunu rücû'un haddi iskât ettiğini ifâde eder. Ebu Hanîfe ve Mâlik sâdece infâz anında kaçmayı rücû' olarak değerlendirir ve rücû'u ayrıca tasrife gerek görmezler. Şâfiîler ise kaçmanın, bizâtihi rücû' anlamını taşımadığını, ancak cezânın durdurulması gerektiğini belirtirler. Çünkü kaçan kişinin rücû' kasdı olması muhtemeldir. Kaçan rücû' ettiğini belirtirse hadd sâkit olur, belirtmezse hadd uygulanır.

Zinâda ikrârdan rücû, sahîh olduğu gibi ihsândan rücû' da sahîh olur. Meselâ bir kişi evli olduğu halde zinâ ettiğini ikrâr ederse, bilâhare zinâyı ikrârdan rücû' edebilir. Kezâ zinâyı ikrârda diretir, evli olduğunu ikrârdan dönebilir. Bunu yaptığı takdirde recm haddi sâkit olur, onun yerine sopa cezâsı verilir.

İkrârla beraber şehâdette bulunursa, Ebu Hanîfe'ye göre, aleyhinde hüküm verilmezden önce suçlunun itirâfıyla şehâdet bâtil olur. Eğer ikrâr, hadd hükmünden sonra ise ve hüküm şehâdete dayanılarak verilmişse Ebu Yûsuf'a göre; cezâ sâkit olur. Çünkü şehâdetin geçerli olmasının şartı, ikrârın bulunmamasıdır. İmâm Muhammed ise bu durumda cezâyı iskât etmez. Meselâ bir kişinin aleyhinde şahidlerin şehâdetiyle zinâ suçu sâbit görülür, sonra o kişi ikrâr ederse cezâ hükmolunur, ancak kişi ikrârından dönecek olursa, rücû' ister sarîh ister delâlet yoluyla olsun cezâsı sâkit olur. İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; zâninin aleyhindeki belgeler tamâm olur ve o, kendi nefsinin aleyhinde dürüst bir ikrârda bulunur da, bilâhare ikrârından rücû' ederse, bu rücû'u dolayısıyla üzerinden hadd sâkit olur. Çünkü hadd, şahidlerin şehâdetiyle sâbit olmaktadır. Şâfiî mezhebine göre; hadd cezâsı delillerle sâbit olur, sonra aleyhinde şehâdet edilen kişi ikrâr eder ve bunun ardından ikrârından dönerse; dönmesi, delillerle sâbit bulunan hadd cezâsını iskât etmez. Eğer iskât edecek olsaydı; ikrâr, cezânın iskâtı için bir vâsıta olabilirdi.



Bir kişi zinâ ettiğini önce ikrâr eder, sonra zinâ ettiğine dâir deliller ortaya çıkar ve o kişi de ikrârından vazgeçerse, bu konuda muhtelif görüşler vardır: Bazılarına göre ikrârdan rücû', haddi iskât etmez. Çünkü ikrâr ortadan kalksa da deliller ortadadır. Bazılarına göre; bu vak'ada rücû' ile ikrâr sâkit olur. Onlara göre; ikrâr ile birlikte delilin etkisi yoktur, ikrâr rücû' ile ibtâl olunca hadd gerekmez. Diğer bazı fakihler ise, hükmün dayandığı delile itibâr etmektedirler. Eğer hüküm hem bir delile hem de ikrâra istinâd etmişse veya yalnızca delile dayanmışsa ikrârdan rücû', haddi iskât etmez. Fakat hüküm yalnızca ikrâra istinâd etmişse, rücû' haddi iskât eder. Bir diğer gruba göre; ikrârla şehâdetin birleşmesi halinde —mesele Allah'ın hukûkunu alâkadar ediyorsa— hükmün şehâdete dayanması gerekir. Çünkü delil, ikrârdan daha kuvvetlidir. Şâyet mesele insanların hakkını alâkadar ediyorsa, hükmün ikrâra istinâd etmesi gerekir, çünkü ikrâr şehâdetten daha kuvvetlidir ve insanların hukûkunu ilgilendiren konuda ikrârın rücû'a te'siri yoktur. Bir diğer fukahâ grubuna göre, her iki halde de hükmün, şehâdet ve ikrâra birlikte istinâd etmesi gerekir.

Hâkim; sanığın mahkemenin dışında ikrâr ettiğini duysa bile buna dayanarak sanığın aleyhinde hüküm veremez.

İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel bu görüştedirler. Şâfiî mezhebinde ise iki görüş vardır: En kuvvetli görüş uyarınca, hâkim gördüğü, duyduğu ve bildiği şeye dayanarak hüküm veremez. İkinci görüş uyarınca; gördüğü, duyduğu ve bildiği şeye dayanarak hüküm verebilir.

### 3 — Karineler

Zinâ suçunda en mu'teber karine; evlenmemiş veya kocası olduğu bilinmeyen kadının hâmile olduğunun ortaya çıkmasıdır. Bülûğa ermemiş çocukla veya cinsiyyet uzvu kökten çıkarılmış birisiyle evlenmiş olan kadın da evlenmemiş kadın hükmüne tâbidir. Bir kimse bâliğ olarak evlenir ve evlendiği kadın altı aydan önce doğurursa hüküm aynıdır. Hâmileliğin zinâ suçunda delil olarak kabulü Hz. Peygamberin as-hâbının sözlerine ve fiillerine dayanır: Hz. Ömer (r.a.)in şöyle dediği rivâyet olunur: İster erkek olsun ister kadın olsun, zinâ eden herkese evli ise recm vâcibdir. Delil ortaya serilmiş veya hâmile olduğu ortaya çıkmışsa veya suçunu itirâf etmişse hadd-i şer'i tatbik olunur. Hz. Osmân (r.a.)a altı ayın hitâmında doğum yapmış bir kadın getirildiğinde; Hz. Osmân onu recmetmek ister, Hz. Ali ise bunu yapamazsın, çünkü Allah: «Hâmilelik ile memeden kesilme otuz aydır.» buyurmaktadır, diye karşı çıkar.



Hız. Ali (r.a.)den şöyle dediğı rivâyet edilir. Ey insanlar zinâ; biri açık, biri gizli olmak üzere iki çeşittir. Gizli zinâ şahidlerin şehâdetiyle sâbit olursa; recm için ilk taşı atacak olanlar şahidlerdir. Açık zinâ ise hâmileliğin ortaya çıkması veya suçlunun itirâfı ile sâbit olur. Sahâbe-i Güzin'in sözleri bunlardır. Emirlerine hiç kimse muhâlefet etmediğı için mesele icmâ' haline gelmiştir.

Zinâ suçunda; hâmilelik kesin bir karîne değil aksi görüşe de müsâid bir delildir. Binâenaleyh kadın, hâmileliğin zinâdan olmadığını isbât edebilir. Hâmileliğin zinâdan olduğı veya isteyerek yapılip yapılmağı konusunda şüphe vârid olduğı takdirde, hâmile kadına hadd vurmamak gerekir. Eğer ortada hâmileliğin zorla yapılmış bir temâsın neticesi veya hatâen işlenmiş bir suç olduğı ihtimâli var ise, haddin durdurulması icâbeder. Hâmileliğin, bekâretin bâki kalması nedeniyle, duhûl vâki' olmadan meydana gelmesi ihtimâli mevcûd ise, haddin engellenmesi icâbeder. Çünkü bir kadın, duhûl vâki' olmadan da hâmile kalabilir. Erkeğin erlik suyu, kadının veya başkasının hareketiyle veya fercin dışına temâs neticesinde ferce girmiş olabilir.

Ebu Hanife, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; zinâ suçunda elde hâmilelikten başka bir delil yoksa ve kadın da, zinâyâ zorlandığını yahut şüphe ile temâs vâki' olduğunu iddiâ ederse; hadd vurmak gerekmez. Ama zorlama ve şüphe durumu bulunduğunu iddiâ etmezse, bu takdirde zinâ suçunu itirâf etmediğı sürece hadd vurulamaz. Çünkü hadd, prensib olarak delil veya itirâfla vâcibdir.

#### 4 — Liân

İmâm Mâlik'e göre; evlenmeyen bir kadının hâmile olduğunun ortaya çıkması, onu ikrârına gerek duymadan haddi icâbettirir. Kadının zorlama ve şüphe ile temâs durumunu iddiâ etmesi, haddin durdurulması için tek başına yeterli bir neden değildir. Bu iddiâyı serdettiğı takdirde, savunmasının doğruluğunu ifâde eden karîne ve delil ikâme etmesi gerekir. Kendisini zorlayan kişinin durumunu açıklaması veya bazı kimselerin, onun zorlama ile karşı karşıya bulunduğuna şehâdet etmeleri gerekir. Şahidlerin; kadının, zorlama anında imdâd dilediğı veya bekâretinin izâlesinden sonra kanlar aktığına, bağırdığına veya elbisesinin parçalanmasına şahid olduklarını belirtmeleri icâbeder.

#### Hadd Cezâsının Tatbiki

Haddin Mikâtı:

Hiç şüpheye mahal kalmayacak şekilde, zinâ suçu sâbit görülürse;



hâkimin hadd cezâsına hükmetmesi gerekir. Hadd; evli kişinin recm olunması, bekârın yüz sopa ile dövülüp sürgün edilmesidir.

#### İslâm Hukûkunun Zinâ Cezâsına Verdiği Şekil:

İslâm hukûkçuları, zinâ haddine şöyle bir şekil verir: Zinâ için hadd; Allah'ın hakkıdır. Aslında, İslâm hukûkçularına göre; toplumun menfaatinin gerektirdiği konularda hadd; toplumun menfaatını korumakta, insanların bozulmasını önlemekte ve emniyetlerini tahakkuk ettirmektedir. Hadd cezâsını gerektiren suçların, kötülüğü umûma râci'dir. Bunların cezâlandırılmasında umûmun fâidesi vardır. Dolayısıyla bu cezâların verilmesi, Allah için bir hak olarak değerlendirilir. Allah, bunları menfaatin gerçekleşmesi ve mazarratın def'i için vaz'etmiştir. Bu haklar, ferdlerin iskâtı ile sâkit olmaz. Hadd cezâsı öteki cezâlardan şu noktada ayrılır: Hadd cezâsı; affı, sulhu, sukûtu ve değiştirmeyi kabul etmeyen bir cezâdır.

İslâm hukûkçularının hadd cezâsına verdikleri bu şekil, beşerî hukûk yorumcularının verdikleri şekillere de uzak değildir. Beşerî hukûk yorumcuları da cezâyı toplumun hakkı olarak kabul ederler. Çünkü umûmun menfaati cezâyı icâbettirir. Bazıları, İslâm hukûkçularının hadd cezâsına verdikleri keyfiyetle, beşerî hukûk bilginlerinin verdikleri keyfiyyet arasında temelde bir farklılık olduğunu, mefhum farkı bulunmadığını zannederler. Fakat gerçekte her iki bakımdan da büyük farklılıklar vardır. Şöyle ki: Hadd cezâsı, beşerî hukûktaki cezâlardan şu bakımlardan ayrılır: Hadd cezâsı af kabul etmez, başka bir cezâ ile değiştirilemez. Halbuki beşerî hukûktaki cezâlar af ve değişme kabul eder. İslâm hukûkçularının haddi Allah'a âit bir hak olarak değerlendirmeleri, onun affı kabul etmesini önlemiştir. Çünkü Allah'ın hakkı olan bir şeyi ferdlerin ve toplumların af ve değiştirme salâhiyeti olmaz. Ferdler ve toplumlar, Allah'ın emrettiği bir şeyi değiştiremezler. Eğer hadd cezâsı, toplumun bizzât koyduğu bir kanun olsaydı; toplum tarafından kaldırılabilir veya değiştirilebilirdi. Kaldı ki İslâm hukûkunda birtakım cezâlar da, umûmun menfaati için vaz'olunmuş ve bu cezâlar toplumun hakkı olarak kabul edilmiştir. Toplumun temsilcilerinin onu affetmeleri ve yerine başka bir cezâ vermeleri câizdir. İslâm hukûkunda bu tür cezâlara ta'zîr cezâsı adı verilir. Bu tür cezâlar, keyfiyyet bakımından beşerî hukûktaki cezâlarla aynıdır.

Suçlunun aleyhinde hükmedilen cezâlar, birden fazla olursa, iç içe girmedeği veya birisi diğerini kesmediği takdirde hepsi tatbîk olunur.

Tedâhül; suçların birden fazla olması halinde, cezâların bir kısmının diğerinin içine girmesidir. Bu durumda suçların hepsine bir tek



cezâ verilir. Suçluya bir tek suç işlemiş gibi kabul ederek, bir tek cezâ uygulanır. Tedâhül hali iki durumda ortaya çıkar:

a — Suçların tümü — Müteaddit zinâ veya hırsızlık veya içki suçları gibi aynı türden olursa— hepsinin cezâsı iç içe girer ve hepsine bir tek cezâ verilir. Suçlu, cezânın tatbikinden sonra aynı türden bir başka suç işlerse, bu ikinci suç için ayrı bir cezâ uygulanır. Fakat cezânın tatbikinden önce aynı türden bir başka suç işlerse, yeni suç da önceki suçlarla iç içe girer ve bir tek cezâ tatbik edilir. Yeter ki, suçlar aynı türden olsun. Tedâhülde itibâr edilen husûs; hükmün verilmesi değil, cezânın tatbikidir. Cezâlar tatbik olunmadığı müddetçe iç içe girer, isterse o konuda verilen hükümler birden fazla olsun.

Suçun esâsları ayrı olmakla beraber, hepsi aynı türden olduğu takdirde de tedâhül durumu mevcûd olur. Evli birisi zinâ ettiği takdirde, verilen cezânın içine bekâr iken işlediği zinâ suçunun cezâsı da girer. Çünkü her ikisi aynı türdendir. Burada itibâr olunan nokta, suçun rükünleri değil nev'idir. Fakat bu durumda verilecek cezâ; gereken cezâdan daha ağır olacaktır. Meselâ bir kişi bâkire iken zinâ eder, sonra evli iken de zinâ ederse her ikisine tek cezâ uygulanır ki bu, recm cezâsıdır.

b — Suçlar birden fazla ve muhtelif neviden olursa, cezâlar iç içe girer ve hepsine bir tek cezâ uygulanır. Ancak o suçlar için konulan cezânın, bir menfaatin himâyesi kasdıyla konmuş olması, yani bir tek gâye için vaz'edilmiş olması şarttır. Kan içmek, ölü veya domuz eti yemek gibi. Bu suçlar, ferdlerin menfaatinin korunması için yasaklanmıştır. Bir şahıs önce ölü eti yer, sonra kan içer, sonra da domuz eti yerse bu üç suçun cezâsı iç içe girer ve hepsine bir tek cezâ verilir.

İslâm hukûkunda kesişme; bir cezânın infâzı ile başka cezâların infâzının ortadan kalkması haline verilen addır. Bu mânâda kesişme, yalnızca katil cezâlarında söz konusu olabilir. Çünkü öldürme cezâlarının tatbiki zarûrî olarak diğer cezâların infâzını ortadan kaldırır. Binâ-enaleyh İslâm hukûkunda diğer cezâları kesip atan biricik cezâ; ölüm cezâsıdır. Kesişme noktasında bazı ihtilâflar vardır ki; biz bu noktayı yukarda yeterince açıkladık. Cezânın kesişmesi konusunu ve cezâların tedâhülü ve birden fazla olması mevzûunu kitabımızın birinci cildinde ve Genel Cezâ Hukûku kısmında yeterince izâh ettik, dileyenler oraya mürâcaat edebilirler.

İslâm hukûkçuları tarafından ittifâkla kabul edilmektedir ki; haddler, devlet reisi veya onun vekili tarafından tatbik olunur, bunun dışında başka biri tatbik edemez. Çünkü hadd, Allah'ın hakkı ve toplumun menfaati için meşrû' kılınmış bir cezâdır. Dolayısıyla cezânın, toplumun vekiline yani devlet reisine havâle edilmesi gerekir. Kaldı ki



hadd cezâsı, bir çabayı ve ictihâdı gerektirir ve infâzı esnâsında acıma ve aşırı gitme durumunun önlenmesi müemmen değildir. Yapılması gereken miktarın dışına çıkma bâhis mevzûudur. Bu yüzden cezânın tatbikini devlet reisine bırakmak gerekir. Devlet reisi cezâyı, isterse kendisi tatbik eder. İsterse vekiline yaptırır. Haddin infâzı esnâsında devlet reisinin hazır bulunması şart değildir. Çünkü Rasûlullah (a.s.), buna gerek görmemiş ve bir vak'ada şöyle demiştir: Ey Emîr bu kadını al, yarın sorguya çek, eğer itirâf ederse recmet. Kezâ Maiz'in recmedilmesini emretmiş ve recm esnâsında hazır bulunmamıştır. Allah Rasûlüne bir hırsız getirildiğinde, «bunu götürün ve kolunu kesin» diye buyurmuştur.

Haddin tatbiki için devlet reisinin izni vâcibdir. Rasûlullah ve Hulefâ-i Râşidin devrinde; onların izni olmadan hiç bir hadd cezâsı uygulanmıyordu. Hattâ bu noktada Allah Rasûlünün şöyle buyurduğu rivâyet olunur: Dört şey yöneticilere âittir: Haddler, sadakalar (zekât), cum'alar ve gânimetler. İmâm'ın haddin infâzına izin vermesi ya muvakkat olur ve duruma göre çıkarılır veya sürekli olur hâkimlere ve vâlilere tanınır. Hakkında hadd cezâsı hükmolunanlara hâkimlerin ve vâlilerin uygulamalarını bildirir.

Köle sâhibine; kölesine haddi tatbik yetkisi verilip verilmediği konusunda Ebu Hanîfe ile Mâlik, Şâriî ve Hanbel arasında ihtilâf vardır. Kölelik, yeryüzünde kaldırıldığı için biz bu konuya temâs etmeyi uygun bulmuyoruz.

Yüce Allah'ın: «Ve onların azâbına mü'minlerden bir tâife de şâhid olsun.» buyruğuna binâen haddin alenî olarak infâzı icâbeder. Verilen hadd cezâsı recmolunduğu zaman, infâz alenî olur. Çünkü nazari olarak recm cezâsında; taş atanların sayısı sınırlı değildir. Ancak cezânın çabucak gerçekleşmesi için uygulayıcıların sayısının fazla olması gerekir. Sopa cezâsı ise, tek kişi tarafından uygulanabilen bir cezâdır. Bunun için sopa cezâsında kimlerin hazır olacağı konusu ihtilâflıdır. Âyet-i kerime'de geçen «bir tâife» ta'birini bazıları, bir kişi ve haddi tatbik eden bazıları, haddi infâz edenin dışında, iki kişi bazıları haddi infâz edenin dışında dört kişi, bazıları da on kişi olarak tefsir etmişlerdir.

### Recm Cezâsının infâz Edilme Şekli

Recmedilecek suçlu erkekse —suçu ister belgelerle tesbît edilsin, ister kendi ikrârı ile sâbit olsun— hüküm ayakta uygulanır. Suçlu; bağlanmaz, yere gömülmez, tutulmaz ve bir şeye dayandırılmaz. Zirâ Hz. Peygamber ne Mâiz'i, ne Cüheyne kabilesine mensûb kadını, ne de yukarda sözü edilen iki yahûdiyi toprağa gömerek hükmü infâz etmiş-



tir. Ebu Saîd der ki Rasûlullah (a.s.) Mâiz'in recmolunmasını emredince, biz Baki mezarlığına gittik. Allah'a and içerim ki, ne onu toprağa gömdük ne de bağladık. Ayakta hiç bir şeye bağlanmadan hükmü infâz ettik. Suç ikrâr ile sâbit ise; suçlu, infâz anında kaçtığı takdirde peşinden ta'kîb olunmaz ve infâz tatbîk olunmaz. Fakat suç şehâdetle sâbit olmuşsa; izlenir, ölünceye kadar recmolunur. Eğer aleyhinde şehâdet edilen suçlu; recme tahammül edemezse ve suçluyu bağlamadan hükmü tatbîk mümkün olmazsa bağlanır. Suçlu kadın olduğu takdirde Ebu Hanife ve Şâfiîye göre göğsüne kadar toprağa gömülür, çünkü böylece vücûdunun görünmesi önlenmiş olur. Hanbelî mezhebinde de bazı fakihler bu görüştedirler. Lâkin Hanbelîlerden kuvvetli olan görüş; kadının toprağa gömülemeyeceği noktasındadır, İmâm Mâlik bu görüştedir.

Ebu Hanife her halükârda kadının toprağa gömülebileceğine cevâz verirken; Şâfiî ve Hanbelî mezhebinden gömülmesine rızâ gösterenler, cezânın delil ile sâbit olması halinde gömülebileceğini söylerler. Ama cezâ ikrâr ile sâbit ise toprağa gömülmez. Çünkü toprağa gömmek, suçluyu kaçmaktan alıkoyar. Halbuki kaçmak —yukarda da söylediğimiz gibi— ikrârdan rücû' olarak değerlendirilir. İkrârdan rücû' ise haddi iskât eder. Kadın toprağa gömülmeden recmedilirse, elbisesi vücûduna iyice sarılır ki üstü açılmasın.

Sünnet-i Seniyye'ye göre; recmolunan kadına her taraftan taş atılır. Sünnet-i Seniyye, böyle olmakla beraber bazı fukahâyâ göre; namazda olduğu gibi üç saf halinde toplanılır. Her saf taşı attıkça geri çekilir arkadaki saf gelir. Bu görüşü serdedenlerin delili Hz. Ali (r.a.) nin Şuraha'yı recmeylediği zaman, söylediği sözdür. Halk Şuraha'nın etrafını çepeçevre sarmış ve ellerine taşlar almışlardı. Hz. Ali (r.a.) onlara demişti ki : Recm böyle olmaz, o zaman birbirinize vurursunuz. Namazda saf bağladığınız gibi saf tutun ve safınızı ard arda sıralayın.

Ebu Hanife; zinâ suçunun şahidlerin şehâdetiyle sâbit olması halinde, recm esnâsında önce şahidlerin taş atmasını, sonra devlet reisinin veya onun vekilinin taş atmasını, sonra halkın taş atmasını şart koşar. Eğer şahidler, taş atmaya başlamaktan imtinâ' ederlerse, hakkında şehâdet edilenin üzerinden hadd sâkit olur. Şahidlerin taş atmaktan kaçınmaları üzerine onlara hadd terettüb etmez. Çünkü taş atmaktan kaçınmaları, sarâhaten şehâdetten rücû' etmeleri anlamına gelmez.

İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; önce şahidlerin taş atmaya başlaması şart değil, sünnet ve güzel davranıştır. Hanefî fakihlerinden Ebu Yûsuf da bu görüştedir. Ona göre; şahidlerin ilkin taş atmaya başlaması şart değil, müstehabdır. İmâm Şâfiî ve Hanbel, şahidlerin ve devlet reisinin infâzda hazır bulunmalarını gerekli görmezler. Bulunmamaları halinde de herhangi bir netice terettüb ettirmezler.



İmâm Mâlik ise; şahidlerin ilkin infâza başlamasının şart olarak öngörmediği gibi müstahab da saymaz. Ona göre, bu husûsta serdedilen hadis sahih değildir.

Ebu Hanîfe'nin delili, Hz. Ali (r.a.)nin Şuraha'yı recmederken söylediği şu sözdür: Recm iki türlüdür: Gizli recm, açık recm. Açık recm; kadının karnındaki zinâ ettiğine şehâdet etmesi ve kendisinin itirâfıdır. Bu durumda önce devlet reisi, sonra da halk infâza başlar. Gizli recm; dört kişinin şehâdetiyle sâbit olan suçtur. Bu durumda önce şahidler, sonra devlet reisi, sonra da halk taş atmaya başlar. Bu durum, sahâbenin gözü önünde cereyân ettiği halde içlerinden hiç birisi karşı çıkmamış ve hüküm; icmâ' ile sâbit olmuştur. İlkin şahidlerin atmasını gerekli bulmak, haddin önlenmesi için de bir vesile olabilir. Çünkü şahid yalan yere de şehâdete cesâret edebilir. Ama yalan yere şehâdet ederek bir insanı öldürmeye cesâret edemez. İmâm A'zam Ebu Hanîfe; şahidlerin ilkin infâza başlamalarına binâen aşağıdaki hükmü serdedir: Eğer şahidler ilkin taş atmaktan imtinâ' ederlerse veya infâz için ta'yin edilen günde ortadan kaybolurlarsa veya infâz vakti gelmeden önce ölürlerse, bütün bu gibi hallerde infâz engellenir. Lâkin Ebu Hanîfe'nin arkadaşlarından İmâm Muhammed; şahidlerin ilkin infâzı mümkün olmadığı takdirde —hasta veya ellerinin kesik olması gibi— haddin infâz olunacağı görüşündedirler.

Ebu Hanîfe; şahidlerin infâz anında şehâdet ehliyetinin bâkî olmasını şart koşar. Eğer infâz anında şehâdet ehliyeti; fâsıklık, irtidâd, körlük, delilik, dilsizlik veya iftirâ haddi gibi sebeblerle bâtıl olursa, hadd tatbîk olunmaz. Ebu Hanîfe'nin delili şudur: İnfâz esnâsında şehâdeti cerheden sebeblerin bulunması; hüküm verilmesi anında aynı sebeblerin bulunması anlamına gelir. Hüküm anında bu gibi sebeblerin bulunması şehâdeti iptâl eder. Diğer üç imâm, bu şartı gerekli bulmazlar. Onlara göre şehâdet ehliyeti; hüküm anında gereklidir, infâz anında değil. Üç imâmın görüşü beşerî hukûka da uygun düşmektedir. Ebu Hanîfe'nin maksadı, «Şüphe halinde haddleri durdurunuz» hadisinin hükmünü tatbîk ederek hükmü durdurmaktır. Lâkin günümüzde yürütme kuruluşu, yasama kurulu birbirinden ayrıldığından ve infâzın yürütme kurulunun ihtisâs alanına girmesinden dolayı Ebu Hanîfe'nin görüşü ile hükmetmek mümkün değildir. Bu arada Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyan ve infâzın, hükmün tamâmlayıcısı olduğunu öne süren beşerî hukûk bilginlerinin de bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

Recm cezâsı her zaman yazın veya kışın, sağlıklı veya hastalıklı durumlarda uygulanabilir. Çünkü cezâ, öldürücü bir cezâdır ve öldür-



meden kaçınmaya gerek yoktur. Fakat hâmile kadın, hamlini vazedinceye kadar hüküm tatbik olunmaz, çünkü hükmün tatbiki ananın karındaki çocuğun helâkine sebep olur, halbuki hüküm çocuk hakkında değil ana hakkında sâdır olmuştur. İlerde hâmilelere haddin tatbiki konusunda bu hususî açıklayacağız. Recmeden veya recm cezasına katılan herkesin, öldürmeyi kasdetmesi ve suçlunun yüzüne taş atması müstehabdır. Taş atılırken suçlunun yüzüne vurmaktan kaçınmak gerekir, çünkü recm öldürücü bir cezâdır ve mahkûmun en kısa yolla öldürülmesi evlâdır. Recm İslâm hukûkçularının ittifâkıyla, câmilerde infâz olunamaz. Meskenlerden uzak bir yerde hükmün infâzı iyi görüldür. Tâ ki infâz halinde atılan taşlar, sucsuz birisine isâbet etmesin. Recmedilirken normal büyüklükte taşlar veya taş yerine geçen kemik ve toprak parçaları atılır. Mâiz'in recm edilmesi esnâsında toprak, taş ve kemik parçalarının atıldığı rivâyet edilir. Recmolunan kişiye hafif taşlar fırlatılmaz ki işkencesi uzamasın, büyük taşlar da atılmaz ki, ezilip ölmesin ve asıl maksadı teşkil eden tenkil gâyesi ortadan kalkmasın. Tercih edilen büyüklük, avucun dolmasıdır. Recm esnâsında atılacak taşların belirli bir sayısı yoktur. Bazı suçlulara öldürücü taşlar isâbet eder ve suçlu hemen ölür, bazı suçlulara da öldürücü taşlar isâbet etmez ve çok sayıda taş atma gereği duyulur. Recm cezasından maksad öldürmedir. Mahkûm öldürülünceye kadar taşlanır. Recm cezası olarak, herhangi bir öldürücü fiil recm'in yerine kâim olmaz. Boynu koparmak veya kılıçla kesmek veya idâm etmek recm'in yerine kâim olmaz. Suçlu ölünce cesedi âilesine teslim edilir. Onlar ölülerine yaptıkları şekilde recmolunan kişiyi de yıkarlar, kefenlerler, namazını kılar ve defnederler. Nitekim Mâiz'in recminden sonra cesedin ne yapılacağı sorulduğunda Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Ölülerinize ne yapıyorsanız ona da yapınız.

Sopa cezasına çarptırılan kişiye normal sopalarla yüz sopa vurulur. Sopenın kuru olmaması lâzımdır ki yaralanmasın. Sopenın suçlunun cesedine isâbet eden tarafında herhangi bir pürüz bulunmamalıdır. Çünkü o takdirde kuru sopenın sebep olacağı sonuçlara sebep olabilir. Vurulacak sopenın birden fazla dalı bulunmamalıdır. Eğer birden fazla dalı bulunursa, vurulan her sopa dallarının sayısına göre hesâblanır. Eğer sopenın iki dalı varsa bir sopa iki sopa olarak hesâb edilir, eğer üç dalı varsa bir sopa üç sopa olarak hesâb edilir. İmâm Mâlik ve Ebu Hanife'ye göre; sopa vurulacak kişinin —avret mahalli örtülü kalacak şekilde— elbisesi soyulur. İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; sopa vurulan şahsın elbisesi soyulmaz, bir veya iki kat gömleğinin üstünde kalmasında bir beis yoktur. Şâyet üzerinde kışlık elbiseleri veya yünlü elbiseleri veya kalın bir cübbe (palto) varsa



bunlar soyulur. İmâm Mâlik'e göre; sopa cezâsı oturularak icrâ olunur. Suçlu, bağlanmaz veya tutulmaz. Ancak sopa yemekten kaçınır da durmazsa veya tahammül edemezse veya oturamazsa bu gibi hallerde bağlanmasında veya tutulmasında bir beis yoktur.

Ebu Hanife, Şâfiî ve Hanbel'e göre; sopa, erkeğe ayakta, kadına otururken vurulur, çünkü oturtmak kadının örtünmesine daha uygundur. Sopaların tümü bir uzva vurulmaz. Çünkü bu takdirde suçlunun sopa vurulan uzvu telef olur veya büzülür ki, bu câiz değildir. Sopalar yüz ve cinsiyet uzvunun dışında diğer uzuvlar arasında taksim olunur; çünkü Allah'ın Rasûlü bu husûsta şöyle buyurmuştur. Yüzüne ve cinsiyet uzvuna vurmaktan kaçınınız. Ölmesi veya helâk olma endişesi ihtimâli bulunduğundan; başa da sopa vurulmaz. Ebu Hanife'nin ve Hanbel'in görüşü budur. İmâm Ebu Yûsuf ise başa bir tek sopa vurulacağı görüşündedir. Hanbelî mezhebinde ise karına ve diğer öldürücü mahalle vurmaktan kaçınılması gerekir. Hanefî fakihlerinden bazıları da bu görüştedirler. Şâfiî fakihlerden bir kısmı Ebu Hanife ve Hanbel'in görüşünü benimserken, diğer bir kısmı da Mâlik'in görüşünü benimser ve sopanın sâdece sırta vurulmasını öngörür.

Mâlikî ve Şâfiîlerin görüşü bugün polis ve askerî güvenlik kuvvetleri arasında uygulanan sopa cezâsına uygun düşmektedir. Askerî ve polis güvenlik kuvvetleri arasında sopanın sâdece sırta vurulacağı karârlaştırılmıştır. Zinâ suçunda sopa en zor haddlerden birisidir. Çünkü Yüce Allah: «Ve onlar için Allah'ın dinini tatbikte sizi bir acıma tutmasın.» buyurmaktadır. Müfessirler acımayı, hafif vurmak şeklinde tefsir ederler. Lâkin İslâm hukûkçuları sopanın ne hafif, ne de ağır olmasını şart koşarlar, cellâdın sopayla vurduktan sonra elini çekip uzatmamasını öngörürler, çünkü elin çekilip vurulması ikinci vuruş anlamını taşır. Sopayı vurur vurmaz hemen elini kaldırmaması gerekir. Suçlunun vücuduna temâs eder etmez kaldırmalıdır ki, fazla acıtmış olmasın. Kezâ elini başının üzerine kaldırmaması ve koltuğun altının görülmemesi gerekir, çünkü el başın hizâsını geçecek şekilde kaldırırsa vuruş şiddetli olacağından suçlunun helâk olması veya derisinin yırtılması endişesi söz konusudur.

Sopa cezâsının infâzında, cezânın helâka vesîle olmaması şarttır. Çünkü sopa cezâsı öldürücü bir cezâ değil, engelleyici bir cezâdır. Binâ-enaleyh şiddetli sıcakta veya soğukta helâk olma endişesi bâhis konusu olduğu takdirde infâz olmaz. İyileşinceye kadar hastaya, loğusalığı son buluncaya kadar loğusaya ve doğum yapıncaya kadar hâmileye sopa cezâsı vurulmaz. İmâm Mâlik, Ebu Hanife, Şâfiî ile Hanbelî fakihlerinden bazıları bu görüştedir. Hanbelîlerden diğer bir grup, sopa cezâsının sâdece hâmilelik durumunda te'hîrini, bunun dışında sıcak



veya soğuk için veya hastalık için te'hîr edilemeyeceğini kabul ederler. Sopa cezâsı, öldürmeyecek şekilde tatbîk olur. Eğer ölüm korkusu olursa, elbisesinin yanına veya suçlunun dayanabileceği noktalarına vurulur. Aslında iki görüş arasında büyük bir ayrılık yoktur. Çünkü her iki görüş de suçlunun helâk olmamasını göz önünde bulundurmakta ve tahammül edebileceği tarzda hükmün infâzını öngörmektedir.

İslâm hukûkçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki, gerek zinâ ile gerekse normal olarak hâmile kalmış kadınlara hadd tatbîk olunamaz. Bu hüküm, Gâmid kabilesine mensûb kadının vak'asına istinâd etmektedir. Şöyleki; Gâmid kabilesinden bir kadın Hz. Peygambere gelerek zinâ ettiğini ikrâr etmiş ve hâmile olduğunu, hâmileliğinin zinâ mahsûlü olduğunu belirtmiştir. Allah'ın Rasûlü ona: Git, karındanakini vaz'edinceye kadar bekle, buyurmuştur. Kadını ansârdan bir adama teslim etmiş ve bakımını te'mîn etmiştir. Kadın doğum yapınca, adam peygambere gelip Gâmid'li kadının doğum yaptığını bildirmiştir. Bunun üzerine Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: O halde recmedemeyiz, çünkü çocuğunu emzirici bir kadın bulmadan, çocuğu anasız bırakamayız. O zaman ansârdan bir adam kalkmış; çocuğun emzirilmesini ben üstleniyorum, demiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber kadını recmetmiştir. Peygamberden sonra yüce ashâbı da aynı yolda yürümüşlerdir. Nitekim Hz. Ömer zamanında bir kadın zinâ etmiş, Hz. Ömer zinâdan hâmile olan kadını recmetmek istediğinde Muâz karşı çıkarak demiş ki; sen kadının hakkında bir şey yapabilirsin, fakat taşıdığı çocuğun hakkında bir şey yapamazsın. Bunun üzerine Hz. Ömer Muâz'a hitâben; kadınlar senin gibisini doğurmaktan âcizdirler, demiş ve suçlu kadını recmetmemiştir. Hz. Ali (r.a.)den de aynı şekilde bir vak'a rivâyet edilir.

Hâmile kadına haddin vurulmamasının sebebi şudur: Hâmile kadına hâmile iken haddin tatbîki, suçsuz birisinin yani hâmile kadının taşıdığı çocuğun ölümüne vesîle olur. Her ne kadar kadın, haddin infâzı için ma'sûm değil ise de, İslâm hukûnun ana kâidelerine göre; birisi bir başkasının suçunu yüklenemez. Suçludan başkasına bir cezâ verilemez. Hâmile kadına cezânın tatbîki halinde taşıdığı yavru cezâdan etkilenmiş olur. Hadd, ister recm ister sopa olsun, doğum yapınca kadar hâmile kadına hadd tatbîk edilmez. Çünkü hâmile kadına sopa cezâsının uygulanması halinde, çocuğun telef olmaması te'mîn edilemez. Sopanın te'siriyle annenin ölmesi ve böylece çocuğun da helâk olması ihtimâli vardır. Anne hamlini vaz'ettikten sonra, eğer cezâ recm ise, çocuk sütten kesilinceye kadar hüküm infâz olunmaz. Önce çocuk süt emmeye başlayana kadar beklenir. Sonra birisi çocuğu em-



zirmeyi te'min ederse cezâ tatbik olunur, te'min etmezse çocuk süttten kesilinceye kadar beklenir.

Anne çocuğunu doğurmuş ve cezâ da sopa ise; İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinden bazı fakihlere göre; loğusalık süresi bitene ve ölmeyecek derecede güç, kuvvet kazanıncaya kadar hüküm tatbik olunmaz. Hanbelî mezhebinden bazı fakihlere göre; loğusalık süresi bitene ve ölmeyecek derecede güç, kuvvet kazanıncaya kadar hüküm tatbik olunmaz. Hanbelî mezhebinden diğer fukahâyâ göre; annenin ölmemesi te'min edildiği takdirde sopa cezâsı tatbik olunur. Ölmesi korkusu bahis mevzûu olunca hurma dalları ile elbisesinin kenarına vurulur. Bu grubun delili, Hz. Peygamberin zinâ eden hasta bir kadına sopa vurmamı emretmesi ve şöyle demesidir: Yüz dallı bir hurma çubuğu alın ve ona bir kerede vurun. Haddin te'hîrini öne sürenlerin delili ise Hz. Ali (r.a.)den rivâyet edilen şu hâdisedir: Kadının birisi zinâ etmişti, ona sopa vurmamı bana emir buyurdu. Halbuki o yeni loğusalıktan kurtulmuştu. Sopa vurmam halinde ölmesinden endişe ettim ve bunun üzerine Allah'ın Rasûlü buyurdu ki: Kanı kesilinceye kadar onu bırak sonra haddi tatbik et.

Eğer suçlunun hâmile olduğu açıkça bilinmiyorsa, hadd te'hîr olunmaz. İsterse suçlu zinâdan hâmile kalmış olsun. Çünkü Allah'ın Rasûlü Yahûdî ve Cüheyne kabilesinden iki kadını recmetmiş ve onların rahimlerini temizleyip temizlemediklerini dahi sormamıştır. Cüheyne kabilesinden olan kadın için Enis'e demiş ki: Şu kadını al ve sorguya çek ,eğer itirâf ederse recmet. Görülüyor ki, kadının rahminin temizlenip temizlenmemesini emretmemiştir. Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşü budur. Şuraha'yı da recmederken Hz. Ali, rahminin temiz olup olmadığını soruşturmamıştır. Eğer kadın hâmile olduğunu iddiâ ederse İmâm Ahmed ve Bazı Şâfiî fakihlerine göre, kadının sözünün kabul edilmesi ve iddiâsının doğru olup olmadığını araştırmaya gerek duymadan, durumu açıklık kazanıncaya kadar hapsolunması gerekir. Çünkü hâmilelik ve buna delâlet eden diğer durumları tâm olarak belirlemek mümkün değildir, dolayısıyla kadının sözünü kabul etmek gerekir. Ebu Hanîfe ve Bazı Şâfiî fakihlerine göre; kadının iddiâsı kabul edilmez. Bilgili kadınlara tetkik ettirilir, onlar kadının iddiâsının doğru olduğunu söylerlerse beklenir, yoksa hadd tatbik olunur.

İmâm Mâlik'e göre cezâ, ister sopa olsun ister recm olsun, evli zâninin hükmünün geciktirilmesi gerekir. Kocasının onun temiz olduğunu iddiâ etse de kırk gün zinâ suyunun karnında kalması beklenir. Zinânın üzerinden kırk gün geçmese de koca karısını tebrie etmediği takdirde hüküm te'hîr olunur. Her iki durumda da kadın, bir kerre



âdet görüp geçirinceye kadar beklenir. Çünkü hâmile olması ihtimâlin-den sakınılır. Üç ay adet görmeyen kadının hâmile olduğu belirlenince, hamlini vaz'edinceye kadar bekletilir. Evli değilse bile zinânın üzerinden kırk gün geçmeden hükmün infâzı te'hîr olunmaz. Eğer hâmile olma imkânı bahis mevzûu ise haddin infâzı te'hîr olunur.

Haddi gerektiren suçlu hasta ise, cezâ te'hîr olunmaz ve anında infâz olunur. Çünkü hadd cezâsı öldürücü bir cezâdır ve suçlu da ölmeyi hak etmiştir. Eğer cezâ, recm değil de sopa ise hüküm hastanın durumuna göre değişir. İyileşip iyileşmeyeceğine göre farklı hüküm tatbîk olunur.

Eğer hastanın iyileşmesi umuluyorsa İmâm Mâlik, Ebu Hanife, Şâfiî ve Hanbeli mezhebinden bazı fakihlere göre, hasta iyileşinceye kadar sopa vurulmaz. Çünkü hasta iken haddin infâzı, hastanın ölümüne sebep olabilir. Delilleri ise yukarda câriye mevzûunda Hz. Ali (r.a.)den nakledilen husûslardır. Hanbeli mezhebinden bazı fukahâyâ göre hadd, geciktirilmeden infâz olunur. Çünkü haddin infâzı vâcibdir, delil olmadan Allah'ın vâcib kıldığı bir hükmü te'hîr mümkün değildir. Bu grup ta Hz. Ömer (r.a.)in hastalığı esnâsında Kuddame İbn Hazm'a haddi uygulatıp geciktirmemesini delil olarak gösterir. Bu vak'aya sahâbeler şahid olduğu halde hiç birisi karşı çıkmamış ve hüküm, icmâ' haline gelmiştir. İslâm hukûkçuları loğusalığı hastalık olarak kabul ederler.

Ebu Hanife, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre, iyileşmesinden ümit kesilen hastaya sopa cezâsı anında tatbîk olunur. Fakat adı geçen imâmlar cezânın kamçı, küçük sopa ve hurma dalı gibi öldürmeyecek sopalarla yapılmasını şart koşarlar. Eğer ölmesinden endişe edilirse, yüz hurma dalı birleştirilir ve hepsi bir kerre vurulur. Bu görüşü serdedenlerin delili, Hz. Peygamberin yüz hurma dalı ile vurulmasını emretmesidir. İyileşmesinden ümit kesilen hasta ya hastalığıyla başbaşa bırakılacak veya tamâmen tatbîk olunacak ki, bu hastanın ölümüne vesîle olur. Mesele; orta bir yol tutarak çözümlenmiş ve yüz sopa yerine yüz hurma dalı bir defada vurularak hüküm tatbîk edilmiştir. Şüphesiz ki bu, hastayı ölüme terketmekten veya ölüm cezâsına müstehak olmadığı halde öldürmekten evlâdır. Fakat İmâm Mâlik bu görüşü kabul etmez, iyileşmesinden ümit kesilen hastaya yüz sopa vurulmasını öngörür.

#### Haddin Infazını Engelleyen Sebepler

Hükmün verilmesinden sonra, haddi iskât eden sebepler bulunduğu takdîrde hüküm infâz olunmaz. Haddi iskât eden sebepler şunlardır:

a — İkrâr eden kişinin ikrârından dönmesi: Bu sebep, ancak suçun ikrârı sâbit olması halinde söz konusudur. İkrârın sarîh veya



zimnî olması farksızdır. Yukarda ikrârdan rücû' üzerinde etraflıca durduk ve hangi hallerde rücû'un haddi iskât edeceğini belirttik.

b — Şâhidlerin vazgeçmesi: Hükümün infâzından önce şâhidlerin tamâmının veya bir kısmının şehâdetten vazgeçmesi halinde hadd sâkıt olur. Bu takdîrde geriye kalan şâhidlerin sayısının dörtten az olması şarttır.

c — Zinâ eden suçlulardan birisinin diğerini yalanlaması veya nikâhlı olduğu iddiâsını tekzîb etmesi: Eğer zinâ; suçlulardan birinin ikrârı ile sâbit olmuşsa, Ebu Hanife'ye göre hadd durdurulur. Diğer üç imâma göre zânilerden birinin diğerini tekzîbi haddi durdurmaz. Nikâh iddiâsı; ancak nikâhın bulunduğu delilleriyle ortaya konulunca cezâyı iskât eder.

d — Hanefî mezhebine göre; hükümün verilmesinden sonra ve tatbikinden önce şâhidlerin şehâdet ehliyetinin bâtil olması. Diğer üç imâm Hanefîlere katılmazlar.

e — Hanefî mezhebine göre, özellikle recmden önce şâhidlerin ölmesi. Diğer üç imâm bu görüşe de katılmazlar.

f — Zinâ eden erkeğin zinâ eden kadınla evlenmesi. Bu görüşü serdeden Hanefî mezhebi imâmlarından Ebu Yûsuf'tur. Delil ise nikâhın bir şüphe olması, şüphenin de haddi durdurmasıdır. Zirâ evlilik, kocaya bir faydalanma ve mülk hakkı sağlar. Lâkin Hanefî mezhebinde öbürleri Ebu Yûsuf'un bu görüşüne muvâfakat etmezler. Çünkü fiil evlenmezden önce ve zinâ olarak işlenmiştir. (Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku, III, 211-362 özet olarak).

—oOo—

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ  
مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

11 — Uydurulmuş bir yalanla gelenler, içinizden bir zümredir. Bunu kendiniz için kötü sanmayın. O, sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden herbirine kazandığı günâha karşılık cezâ vardır. En büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır.

Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe'ye İftirâ

Bunu ta'kib eden on âyetin hepsi mü'minlerin annesi Hz. Âişe



(r.a.) hakkında nâzil olmuştur. Münâfıklardan İfk olayına karışanlar Hz. Âişe'ye mahzâ yalan ve iftirâdan ibâret bazı sözler söylemişler, bu, Allah Teâlâ ve peygamberinin gayretine dokunmuş ve Allah Rasûlü'nün ırzını koruma ve Hz. Âişe'nin berâetine dâir Allah Teâlâ vahiy indirerek: «Uydurulmuş bir yalanla gelenler, içinizden bir zümredir.» Onlar bir, iki kişi değildirler, bilâkis bir topluluktur, buyurmuştur. Bu la'netin başında münâfıkların başı olan Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl gelir. O haberi toplamış, taraftarları arasında yaymış ve nihâyet müslümanlardan bazısının zihnine girerek konuşmaya başlamışlar. Onlardan bir kısmı da bunu mümkün olarak görmüş. İş, bu durumda yaklaşık bir ay kalmış. Sonunda bu konuda Kur'an (dan âyetler) nâzil olmuştur. Bu olay sahîh hadislerde anlatılmıştır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezâk... Saîd İbn Müseyyeb, Urve İbn Zübeyr, Alkame İbn Vakkâs ve Ubeydullah İbn Abdullah İbn Ukbe İbn Mes'ûd'den onlar da Hz. Peygamber (s.a.)'in eşi Âişe'den rivâyet ettiler. Ki ifk olayına karışanlar onun hakkındaki sözlerini söyledikleri zaman, Allah Teâlâ onun berî olduğunu (Kur'an'da) beyân buyurmuştur. Bunların hepsi Hz. Âişe'den rivâyetle hadisin bir bölümünü bana rivâyet ettiler. Bazısı bu hadisi daha iyi ezberlemiş, daha güzel ve sâbit şekilde anlatmıştır. Ben onlardan her birerinden bana rivâyet etmiş oldukları hadisi ezberledim. Onların hadisleri birbirini doğrular durumdadır: Naklederler ki Hz. Peygamber (s.a.)'in eşi Hz. Âişe şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bir sefere çıkmak istediğinde kadınları arasında kur'a çekti. Kur'ada kimin payı çıkarsa, Allah Rasûlü (s.a.) beraberinde onu çıkarırdı. Âişe şöyle anlatıyor: Çıktığı gazvelerden birinde aramızda kur'a çekti. Kur'ada benim payım çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber ben çıktım. Bu, hicâb âyeti indikten sonra idi. Ben hevdecim içinde taşınır ve konak yerinde hevdecim içinde indirilirdim. Allah Rasûlü (s.a.) gazveyi bitirmiş, dönerken Medîne'ye yaklaştık. Bir gece göç için (yola çıkmak için) seslenildi. Yola çıkma haberi verildiğinde ben abdest bozmak üzere kalktım, yürüdüm, orduyu geçtim. İşimi bitirince binitime yöneldim ve göğsümü yokladım bir de gördüm ki Zafâr (1) boncuğundan olan gerdânlığım kopmuş. Döndüm ve gerdânlığımı aradım. Gerdânlığı aramam beni oyaladı. Beni göçürenler gelmişler, hevdecimi yüklemişler ve binmiş olduğum devemi yürütüp gitmişler. Benim içinde olduğumu sanıyorlarmış. Kadınlar o zamanda hafif idiler. Ağırlıkları yoktu ve et de tutmazlardı. Zîrâ onlar çok az yemek yerlerdi. Dolayısıyla kavim hevdeci kaldırıp yüklediklerinde onun

(1) Zafâr, Yemen'de Himyerliler dönemine âit bir şehrin adıdır. (Arapça neşrin muhakkıkları).



ağırlığı husûsunda şüpheye düşmemişler, garipsememişler. Zâten ben yaşı küçük bir kız idim. Deveyi kaldırmışlar ve yürümüşler. Ordu yola koyulduktan sonra ben gerdânlığımı buldum. Konak yerlerine geldim ve gördüm ki orada (kimse kalmamış) ne çağıran ne de cevap veren yok. Daha önce bulunduğum yere yöneldim ve kavmim benim yokluğumu farkedip bana döneceklerini sandım. Yerimde otururken gözlerim bana galebe çaldı ve uyudum. Safvân İbn el-Muattal es-Sülemi ez-Zekvânî ordunun arkasını gözetliyor imiş. (Ordunun ardçılığını yapıyormuş). Gece yarısından sonra yola çıkmış ve sabahleyin benim bulunduğum yere ulaşmış. Uyuyan bir insan karaltısı görmüş, bana gelmiş ve beni gördüğünde tanımış. Benim üzerime hicâb (örtü) konulmadan önce (hicâb âyetinin nüzûlünden önce) beni görmüş imiş. Beni tanıdığı zaman İnnâ lillâh ve İnnâ İleyhi Râciûn demesiyle uyandım, cilbâbım ile yüzümü örttüm. Allah'a yemîn olsun ki benimle bir kelime konuşmadı ve İnnâ lillâh ve İnnâ İleyhi Râciûn demesinden başka ondan bir kelime bile işitmedim. Nihâyet binitini ıhtırdı, ayağına bastı ve ben de onun binitine bindim. Üzerinde benim olduğum binit çekerek gitti ve nihâyet öğle sıralarında konaklamış olan orduya yetiştik. Benim durumum hakkında helâk olanlar helâk olmuştur. Onların elebaşları Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl idi. Medîne'ye geldim ve Medîne'ye gelişimde bir ay hastalandım. İnsanlar ifk ehlinin sözleri hakkında tahlillerde bulunuyorlarmış ve ben bunlardan hiç birini hissetmemiştim. Izdırablar içerisinde iken beni şüphelendiren, hastalandığım zaman daha önce Allah Rasûlü (s.a.)nden görmüş olduğum yumuşaklık ve iyiliği görmemiş olmamdı. Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza girer, selâm verir, sonra: Nasılsınız? derdi. Bu beni şüphelendiriyordu ama bir kötülük sezmiyordum. Nihâyet bir gün nekâhet devresinden çıktım. Helâlarımız yapılmazdan önce Ümmü Mistah da benimle beraber çıkardı. Biz sâdece geceden geceye (ihtiyâç gidermek için) çıkardık. Bu, evlerimizin yakınında helâlar edinmemizden öncedir. Biz arapların ilk âdetleri ve durumları evlerimizden uzakta abdest bozma şeklindeydi. Evlerimizde helâ edinmek bize eziyyet verirdi. Ben ve Ümmü Mistah çıktık, (ihtiyâç gidermek üzere) gittik. Ümmü Mistah, Ebu Ruhm İbn Muttalib İbn Abd Menâf'ın kızıdır. Annesi Sahr İbn Âmir'in kızıdır ve Ebubekir es-Sıddık'ın teyzesidir. Mistah İbn Üsâse İbn Abbâd İbn Muttalib de Ümmü Mistah'ın oğludur. İşimizi bitirdikten sonra ben ve Ebu Ruhm'un kızı eve doğru yöneldik. Ümmü Mistah'ın ayağı, üzerindeki örtüye takıldı da: Kahrolasica Mistah, dedi. Ben ona: Ne kötü söyledin. Bedirde bulunmuş bir adama sövdün, dedim. Ey kızcağızım, onun ne söylediğini işitmedin mi? dedi. Ben: Ne söyledi? diye sordum. Bana ifk ehlinin sözlerini haber verdi. Hastalığım kat kat arttı.



Evime döndüğüm zaman Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girip selâm verdi, sonra: Nasılsınız? diye sordu. Ben: Ana babama gitmeme izin verir misin? dedim. Haber hakkında kesin bilgiyi ana babamdan almak istiyordum. Allah Rasûlü (s.a.) bana izin verdi de, ana babama geldim ve anneme: Anneciğim, insanlar ne konuşuyorlar? diye sordum. Kızcağızım, meseleyi kendi kendine büyütme. Hangi güzel kadın kendisini seven bir kocanın yanında olsâ, onun da kumaları bulunsa onun hakkında çok söz söylememeleri hemen hemen hiç olmaz, dedi. Ben: Sübhânallah, insanlar bunu mu konuşuyorlar? dedim. O gece sabaha kadar ağladım. Göz yaşlarım hiç dinmedi ve aslâ uyumadım. Ağlayarak sabahladım. Allah Rasûlü (s.a.) vahiy gecikince âilesinden ayrılma konusunda istişâre etmek üzere Ali ve Üsâme İbn Zeyd'i çağırdı. Üsâme İbn Zeyd Allah Rasûlü (s.a.)ne âilesinin suçsuz olduğunu bildiğini söyledi. Onlara karşı olan sevgisini bildiğine işâret etti. Ey Allah'ın elçisi, onlar senin âlendir. Biz hayırdan başka bir şey bilmiyoruz, dedi. Ali İbn Ebu Talib ise: Allah senin üzerine (bu işi, evlenme ve boşanma işini) daraltmamıştır. Onun dışında kadınlar çoktur. Eğer câriyesine soracak olursan sana doğru haberi verir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Beri're'yi çağırıp; Ey Beri're, Âişe'den seni şüphelendirecek bir şey gördün mü buyurdu. Beri're ona: Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, yaşı küçük bir kız olmasından başka onu ayıplayabileceğim hiç bir durumunu görmedim. Âilesinin hamuru başında uyur da bir oğlak gelip hamuru yer (haberi bile olmaz), dedi. Allah Rasûlü (s.a.) kalktı ve Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'un ma'zûr görülmesini istedi. Allah Rasûlü (s.a.) minberden şöyle dedi: Ey müslümanlar topluluğu, âilem hakkında eziyeti bana ulaşmış olan bir adamın bu kötü işine karşılık verdiğimde beni kim ma'zûr görecektir? Allah'a yemin olsun ki âilem hakkında hayırdan başka hiç bir şey bilmiyorum. Öyle bir adamı zikredip andılar ki onun hakkında da hayırdan başka hiç bir şey bilmiyorum. Âilemin yanına ancak benimle beraber girerdi. Sa'd İbn Muâz el-Ansârî kalktı ve: Ey Allah'ın elçisi, ben seni ondan kurtarırım. Eğer Evs (Kabileleri)nden ise boynunu vururuz. Eğer kardeşlerimiz Hazrec'den ise bize emredersin, emrini yerine getiririz, dedi. Hazrec'in reisi olan Sa'd İbn Ubâde kalktı. Sâlih bir kişi idi. Fakat kabilecilik hamiyeti onu (bilgisizce bir davranışa) itmişti. Sa'd İbn Muâz'a: Allah'a yemin olsun ki onu öldürmezsin ve öldürmeye de gücün yetmez, dedi. Sa'd İbn Muâz'ın amcası oğlu olan Üseyd İbn Hudayr kalktı ve Sa'd İbn Ubâde'ye: Yalan söyledin, Allah'a yemin olsun ki onu öldürürüz. Sen münâfıksın ve münâfıkları koruyorsun, dedi. Evs ve Hazrec kabileleri ayaklandılar ve vuruşmaya kalktılar. Allah Rasûlü (s.a.) minberde dikiliyordu. Allah Rasûlü (s.a.) onları sâkinleştirmeye devâm etti de



sonunda sustular, Allah Rasûlü (s.a.) de sustu. Hz. Âişe devâmla şöyle anlatır: O gün ağladım, gözyaşlarım dinmedi ve hiç uyumadım. Ana babam, ağlamanın ciğerimi parçalayacağını sanıyorlardı. Ebeveynim benim yanımda oturur ve ben ağlarken Ansâr'dan bir kadın yanıma girmek için izin istedi. Ona izin verdim. Benimle beraber oturup ağladı. Biz bu halde iken birden Allah Rasûlü (s.a.) çıkageldi, içeri girdi, selâm verdi, sonra oturdu. Bu söylenenler söylendiğinden beri yanımda oturmamıştı. Bir ay geçmiş ve benim durumum hakkında ona vahiy gelmemişti. Allah Rasûlü (s.a.) oturduğu zaman şehâdet getirdi, sonra: Ey Âişe, senden bana şöyle şöyle (bir haber) ulaştı. Eğer sen suçsuz isen Allah seni berî kılacaktır. (Suçsuzluğunu beyân edecektir) eğer bir günâh işlemişsen Allah'a istiğfârda bulun, sonra ona tevbe et: Muhakkak kul bir günâhı itirâf eder, sonra tevbe ederse; Allah onun tevbesini kabul eder, buyurdu. Âişe şöyle anlatıyor: Muhakkak kul bir günâhı itirâf eder, sonra tevbe ederse; Allah onun tevbesini kabul eder, buyurdu. Âişe şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) konuşmasını bitirdiğinde gözyaşlarım dindi, o kadar ki ondan bir damla bile hissetmiyordum. Babama: Benim yerime Allah Rasûlü (s.a.)ne cevap ver, dedim. Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü'ne ne söyleyeceğimi bilmiyorum, dedi. Anneme: Benim yerime Allah Rasûlü'ne cevap ver, dedim. O da: Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü'ne ne söyleyeceğimi bilmiyorum, dedi. Ben: Ben yaşı küçük bir kıyım. Kur'an'dan çok şey ezberledim. Allah'a yemin ederim ki bildiğim kadarıyla siz bu sözleri işittiniz. Sizin içinize yerleşti ve bunları doğruladınız. Ben suçsuz olduğumu size söylemiş olsam —ki Allah biliyor ben muhakkak suçsuzum— siz beni bu husûsta doğrulamayacaksınız. Size bir işi itirâf etmiş olsam —Allah biliyor ki ben bu işten uzağım— beni doğrulayacaksınız. Allah'a yemin olsun ki benim ve sizin durumunuza Yûsuf'un babasının: «Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.» (Yûsuf, 18) demesinden başka misâl bulamıyorum, dedim. Sonra döndüm ve yatağıma yattım. O zaman da vallâhi benim mutlakâ suçsuz olduğumu biliyordum ve yine biliyordum ki Allah benim suçsuzluğumu mutlakâ beyân edecektir. Fakat benim durumum hakkında Kur'an'da okunan bir vahiy indireceğini de sanmıyordum. Kendimce benim durumum, Allah'ın Kur'an'da okunacak bir emir indirmeyeceği kadar küçüktü. Fakat Allah Rasûlü (s.a.)nün uykusunda bir rû'yâ göreceğini ve bu rû'yâsı ile Allah'ın beni temize çıkaracağını umuyordum. Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) oturduğu yerden ayrılmadı, ev halkından hiç kimse dışarı çıkmadı ki Allah Teâlâ peygamberine vahiy indirdi. Vahiy sırasında onu kaplayan bir sıkıntı onu yakaladı. Üzerine indirilen sözlerin ağırlığı o kadar fazla olurdu ki kış gününde bile



sıkıntıdan inci taneleri gibi ter dökerdi. Allah Rasûlü (s.a.)'nün kendisinden bu durum açıldığında gülümseyerek söylediği ilk kelime: Ey Âişe müjdeler olsun; Allah seni temize çıkardı, oldu. Annem bana: Kalk, ona git, dedi. Ben: Allah'a yemin olsun ki, ona kalkıp gitmem, Allah'tan başkasına da hamdetmem. Benim suçsuzluğuma dâir vahiy indiren Allah'tır, dedim. Allah Teâlâ: «Uydurulmuş bir yalanla gelenler içinizden bir zümredir...» âyetinden başlayarak on âyet indirdi. Bu âyetleri benim suçsuzluğumu beyân için Allah indirmiştir. Ebubekir (r.a.), akrâbalığı ve fakirliği yüzünden Mistah'a infâkda bulunurdu. Âişe hakkında söylediklerinden sonra: Allah'a yemin olsun ki aslâ ona hiç bir şeyle infâkda bulunmayacağım, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz.» kısmına kadar «Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusûr etmesinler.» (Nûr, 22) âyetini indirdi de Ebubekir: Allah'a yemin olsun ki Allah'ın beni bağışlaması benim için en sevimlidir, dedi ve daha önce infâk etmekte olduğu gibi Mistah'a infâk etmeye başladı. Bundan aslâ vazgeçmeyeceğim, dedi.

Hiz. Âişe der ki. Allah Rasûlü (s.a.) benim durumumu Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımı Zeyneb Bint Cahş'a sormuş da: Ey Zeyneb, ne biliyorsun (veya ne gördün)? demiş. Zeyneb: Ey Allah'ın elçisi, kulağımı ve gözümü korurum. Allah'a yemin olsun ki hayırdan başka bir şey bilmiyorum, demiş. Âişe şöyle diyor: «Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarından beni yücelten bir tek o olmuş ve Allah Teâlâ onu takvâ ile korumuş. Kız kardeşi Hamme Bint Cahş ise onunla mücadele etmeye başlamış da helâk olanlar içinde o da helâk olmuş. İbn Şihâb der ki: Bu zümrenin durumu hakkında bize ulaşan haber bundan ibarettir. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahih'lerinde Zühri'den rivâyetle tahrir etmişlerdir. İbn İshâk da Zühri'den aynı şekilde rivâyet eder ve der ki: Bana Yahyâ İbn Abbâd İbn Abdullah İbn Zübeyr babasından, o da Âişeden; Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm el-Ansârî, Amre'den, o da Hz. Âişe'den biraz önce geçene benzer şekilde rivâyet ettiler. En doğrusunu Allah bilir.

Sonra Buhârî der ki: Ebu Üsâme... Hz. Âişe (r.a.)'den rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış:

لَا ذِكْرَ مِن شَأْنِي الَّذِي ذَكَرْتُ وَمَا عَلَيَّ بِهِ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَطْبَا قَتْلِهِ فَجَدَّ اللَّهُ  
وَأَتَى عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَنَا بَعْدَ أَشْرَ وَأَعْلَى فِي أَنَا بِنْتُ أَبِي هَالٍ وَأَتَمُّ اللَّهِ مَا عَلَيَّ عَلَى أَهْلِي مِنْ سُوءٍ  
وَأَبُوهُمْ بَيْنَ اللَّهِ مَا عَلَيَّ عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَطُّ وَلَا يَدْخُلُ بَيْنِي قَطُّ إِلَّا وَأَنَا حَاضِرٌ وَلَا غَيْبٌ فِي سَفَرٍ إِلَّا غَابَ



مَعِيَ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مَعَاذٍ فَقَالَ أَتَذْنِبِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ تُضْرِبَ أَعْنَاقَهُمْ وَقَامَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي الْحَزْرَجِ  
وَكَانَتْ أُمُّ حَسَّانَ بِنْتُ ثَابِتٍ مِنْ رَهْطِ ذَلِكَ الرَّجُلِ فَقَالَ كَذَبْتَ أَمَا وَاللَّهِ أَنْ لَوْ كَانُوا مِنَ الْأَوَّسِ مَا أَحْبَبْتُ  
أَنْ تُضْرِبَ أَعْنَاقَهُمْ حَتَّى كَأَنَّ يَكُونُ بَيْنَ الْأَوَّسِ وَالْحَزْرَجِ شَرٌّ فِي الْمَسْجِدِ وَمَا عَلِمْتُ فَلَمَّا كَانَ مَسَاءُ ذَلِكَ  
الْيَوْمِ خَرَجْتُ لِبَعْضِ حَاجَتِي وَمَعِيَ أُمُّ مِسْطَعٍ فَمَعَرْتُ وَقَالَتْ تَيْسَ مِسْطَعٍ فَقُلْتُ أَيْ أُمُّ تَيْسَ بْنِ أَبَتِكَ وَسَكَتَتْ  
ثُمَّ عَرَّتِ الثَّانِيَةَ فَقَالَتْ تَيْسَ مِسْطَعٍ فَقُلْتُ لَهَا تَيْسَ بْنَ أَبَتِكَ ثُمَّ عَرَّتِ الثَّالِثَةَ فَقَالَتْ تَيْسَ مِسْطَعٍ فَاتَّهَرَّتْهَا  
فَقَالَتْ وَاللَّهِ مَا أَسْبَغُ إِلَّا فَيْكَ فَقُلْتُ فِي أَيْ شَأْنِي قَالَتْ فَبَعَرْتُ لِي الْحَدِيثَ فَقُلْتُ وَقَدْ كَانَ هَذَا قَالَتْ نَعَمْ وَاللَّهِ  
فَرَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي كَأَنَّ الَّذِي خَرَجْتُ لَهُ لَا أَحَدَ مِنْهُ قَلِيلًا وَلَا كَثِيرًا وَوَعَيْتُ فَقُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ  
وَسَلَّمَ أَرْسِلْنِي إِلَى بَيْتِ أَبِي فَأَرْسَلَ مَعِيَ النَّعْلَامُ فَدَخَلْتُ الدَّارَ فَوَجَدْتُ أُمَّ رُومَانَ فِي السُّفْلِ وَأَبَا بَكْرٍ فَوْقَ  
الْبَيْتِ يَقْرَأُ فَقَالَتْ أَيْ مَا جَاءَ بِكَ يَا بَنِيَّةُ فَأَخْبَرْتُهَا وَذَكَرْتُ لَهَا الْحَدِيثَ وَإِذَا هُوَ لَمْ يَلْبَسْ مِنْهَا مِثْلَ مَا بَلَغَ مِنِّي  
فَقَالَتْ يَا بَنِيَّةُ خُفِّضِي عَلَيْكَ الشَّانَ فَإِنَّهُ وَاللَّهِ لَقَلَّمَا كَانَتْ أَمْرًا فَطُ حَسَنَةً عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا لَهَا ضَرَارُ إِلَّا  
حَسَدَتْهَا وَقَالَ فِيهَا وَإِذَا هُوَ لَمْ يَلْبَسْ مِنْهَا مِثْلَ مَا بَلَغَ مِنِّي قُلْتُ وَقَدْ عَلِمَ بِهِ أَبِي قَالَتْ نَعَمْ قُلْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى  
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ نَعَمْ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَعْبَرْتُ وَبَكَيْتُ فَسَمِعَ أَبُو بَكْرٍ صَوْتِي وَهُوَ  
فَوْقَ الْبَيْتِ يَقْرَأُ فَتَرَلَّ فَقَالَ لِأُخْتِي مَا شَأْنُهَا قَالَتْ بَلَمَهَا الَّذِي ذَكَرَ مِنْ شَأْنِهَا فَقَضَتْ عَيْنَاهُ قَالَ أَقَمْتُ  
عَلَيْكَ أَيْ بَنِيَّةُ إِلَّا رَجَعْتُ إِلَى بَيْتِكَ فَرَجَعْتُ وَلَقَدْ جَاءَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْنِي فَسَأَلَ عَنِّي خَادِمَتِي  
فَقَالَتْ لَا وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهَا عِيًّا إِلَّا أَنَّهَُا كَانَتْ تَرَفُدُ حَتَّى تَدْخُلَ الشَّاءَ فَتَأْكُلُ خُبْرَهَا أَوْ عَجِينَهَا وَاتَّهَرَّتْهَا  
بَعْضُ أَصْحَابِهِ فَقَالَ أَصْدَقِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى اسْقَطُوا لَهَا بِهِ فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ مَا عَلِمْتُ  
عَلَيْهَا إِلَّا مَا يَكُونُ الصَّائِغُ عَلَى تَبْرِ الذَّهَبِ الْأَخْمَرِ وَبَلَغَ الْأَمْرُ إِلَى ذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِي قَبْلَ لَهُ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ  
وَاللَّهُ مَا كَفَيْتُ كَنْفَ أُنْثَى قَطُّ قَالَتْ غَائِثَةٌ فَقِيلَ شَهِيدٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَتْ وَاصْبِرْ أَبَوَايَ عِنْدِي  
فَلَمْ يَزَالَا حَتَّى دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ صَلَّى الْمَصْرُ ثُمَّ دَخَلَ وَقَدْ كَسَفَنِي  
أَبَوَايَ عَنْ عَجْجِي وَعَنْ شِمَالِي فَخَيَّرَ اللَّهُ وَأُنْثَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَنَا بَعْدُ يَا غَائِثَةُ إِنْ كُنْتَ قَارِفَتِ سُوءًا أَوْ ظَلَمْتَ  
فَتَوْبِي إِلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ قَالَتْ وَقَدْ جَاءَتْ أَمْرًا مِنَ الْأَنْصَارِ فِيهِ جَالِسَةٌ بِالْبَابِ فَقُلْتُ  
إِلَّا لَسَمْعِي مِنْ هَذِهِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَذْكُرَ شَيْئًا فَوَعِظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَالْتَمْتُ إِلَى أَبِي فَقُلْتُ أَجِبْهُ  
قَالَ فَمَاذَا أَقُولُ فَالْتَمْتُ إِلَى أَبِي فَقُلْتُ أَجِبْهُ فَقَالَتْ أَقُولُ مَاذَا فَلَمْ يُجِِبْهَا شَهِدْتُ فَخَيَّرْتُ اللَّهَ تَعَالَى



وَأَثْنَيْتُ عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قُلْتُ أَمَا بَعْدُ فَوَاللَّهِ لَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إِنِّي لَمْ أَفْعَلْ وَاللَّهِ عَمْرٍ وَجَلَّ يَشْهَدُ إِنِّي لَصَادِقَةٌ  
مَا ذَاكَ بِإِنْفَائِي عَنْكُمْ لَقَدْ تَكَلَّمْتُ بِهِ وَأَشْرَيْتُهُ قُلُوبُكُمْ وَإِنْ قُلْتُ إِنِّي فَعَلْتُ وَاللَّهِ يَعْلَمُ إِنِّي لَمْ أَفْعَلْ تَقُولُونَ قَدْ بَايَنتُ بِهِ  
عَلَى نَفْسِي أَوْ إِنِّي وَاللَّهِ مَا أَجِدُ لِي وَلَكُمْ مَثَلًا وَالتَّمَنُّتُ أَسْمُ يَعْقُوبَ فَلَمْ أَقْدِرْ عَلَيْهِ إِلَّا أَبَا يُوسُفَ حِينَ قَالَ فَصَبِرْ  
جَمِيلٌ وَاللَّهِ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ وَأَنْزَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَاعِيهِ فَسَكَتَا فَرَفَعَ عَنْهُ  
وَإِنِّي لَا تَبَيِّنُ الشَّرُورَ فِي وَجْهِهِ وَهُوَ يَمْسُحُ جَبِينَهُ وَيَقُولُ بَشِيرِي يَا عَائِشَةُ فَقَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ بَرَاءَةَ تِلْكَ قَالَتْ  
وَكُنْتُ أَشَدَّ مَا كُنْتُ غَضَبًا فَقَالَ لِي أَبَوَايَ قُومِي إِلَيْهِ فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ وَلَا أَخْذُهُ وَلَا أَحْمَدُكُمْ  
وَلَكِنْ أَحْمَدُ اللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ بَرَاءَتِي لَقَدْ سَمِعْتُهُمْ قَالُوا أَنْكَرْتُمُوهُ وَلَا غَيْرَتُمُوهُ وَكَانَتْ عَائِشَةُ تَقُولُ أَمَا زَيْتُ  
أَبْنَةَ جَحْشٍ فَمَعَمَهَا اللَّهُ بِدِينِهَا فَلَمْ تَقُلْ إِلَّا خَيْرًا وَأَمَّا أَخْبَارُ حَمَّةَ فَهَلَكَتْ فِي بَيْنِ هَلَكٍ وَكَانَ الَّذِي يَكَلِّمُ فِيهِ مُسْطَحٌ  
وَحَسَنَانُ بْنُ ثَابِتٍ وَالْمُنَافِقُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي وَهُوَ الَّذِي كَانَ يَسْتَوْشِيهِ وَيَجْمَعُهُ وَهُوَ الَّذِي تَوَلَّى كِبَرَهُ مِنْهُمْ هُوَ وَحَمَّةُ  
قَالَتْ خَلَفْتُ أَبْنَةَ بَكْرٍ أَنْ لَا يَنْفَعُ مُسْطَحًا بِإِفْعَةٍ أَبَدًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَمْرٍ وَجَلَّ وَلَا يَأْتِلُ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ إِلَى آخِرِ  
الْآيَةِ يَنْبَغِي أَبَا بَكْرٍ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ يَنْبَغِي مُسْطَحًا إِلَى قَوْلِهِ لَا تَجْهَرُونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ  
لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ حَتَّى قَالَ أَبُو بَكْرٍ بَلَى وَاللَّهِ يَارَبَّنَا إِنَّا لَنُحِبُّ أَنْ تَغْفِرَ لَنَا وَعَادَلَهُ بِمَا كَانَ يَصْنَعُ

Benim anılan durumum konuşulduğu zaman —ki ben bunları bilmiyordum— Allah Rasûlü (s.a.) benim hakkımda hutbede kalkmış, şehâdet getirmiş, Allah'a hamdetmiş, ehil olduğu şekilde ona senâda bulunmuş ve: Âilemi ithâm altına alan insanlar hakkında bana görüş bildirin; Allah'a yemin ederim ki âilemin bir kötülüğünü bilmiyorum. Ona öyle bir kimse ile ithâmda bulundular ki onun da hiç bir şekilde kötülüğünü bilmiyorum. Âilemin yanına ancak ben hazır bulunduğum zaman girer. Bir seferde âilemden ayrı kaldığımda o da benimle beraber ayrı kalır, buyurmuş. Sa'd İbn Muâz kalkmış ve; Ey Allah'ın elçisi, izin ver boyunlarını vuralım, demiş. Hazrec'den bir adam —Hassân İbn Sâbit'in annesi o adamın zümresinden idi— kalkmış ve: Yalan söyledin; şâyet onlar Evs'ten olsalardı Allah'a yemin olsun ki boyunlarının vurulmasını arzu etmezdin, demiş. Nerede ise Evs ve Hazrec arasında mescidde bir kötülük olayazmış. Benim bunlardan da haberim yok. O günün akşamı olduğunda bir ihtiyâcım için çıkmıştım. Yanımda Mistah'ın annesi vardı. Ayağı sürçtü de: Kahrolası Mistah, dedi. Ben: Anneciğim, oğluna mı sövüyorsun dedim. Sustu. Sonra ayağı ikinci ke-re sürçtü ve: Kahrolası Mistah, dedi. Ben ona: Anneciğim, oğluna mı



sövüyorsun? dedim. Sonra üçüncü kere ayağı sürçtü ve: Kahrolası Mistahtah, dedi. Ben onu bundan men'ettim de: Allah'a yemin olsun ki ben ona ancak senin yüzünden sövüyorum, dedi. Ben: Benim hangi durumum hakkında? diye sordum da, bana sözleri açıkladı. Ben: Böyle mi olmuş? dedim, o: Allah'a yemin olsun ki evet, dedi. Evime döndüm, çıkmış olduğum ihtiyâcımın azını veya çoğunu bulamamış olarak. Beni bir hummâ tuttu. Allah Rasûlü (s.a.)ne: Beni babamın evine gönder, dedim. Benimle beraber bir de köle gönderdi. Eve girdim. Ümmü Rûmân evin aşağısında, Ebubekir de yukarısında idiler ve Ebubekir (Kur'an) okuyordu. Annem: Kızcağızım, seni getiren nedir? diye sordu, ona durumu haber verdim ve sözleri aktardım. Bir de gördüm ki bu sözler onu benim kadar etkilemedi. Kızcağızım, durumu kendine zorlaştırma. Allah'a yemin olsun ki kendisini seven bir adamın yanında güzel bir kadın olsun, onun kumaları olsun da onu çekememezlik etmesinler ve onun hakkında (böyle sözler) söylenmemiş olsun, bu çok azdır, dedi. Benim gibi etkilenmediğini görerek: Babam da bunu biliyor mu? diye sordum; evet, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de mi? dedim; evet, Allah Rasûlü de biliyor, dedi. Göz yaşlarım boşandı ve ağladım. Ebubekir sesi mi evin yukarısında okurken işitti de, indi ve anneme: Buna ne oluyor? diye sordu. Annem: Durumu hakkında söylenenler ona ulaşmış da göz yaşları boşandı, dedi. Babam: Kızcağızım yemin ederim ki evine döneceksin, dedi, ben de döndüm. Allah Rasûlü (s.a.) evime geldi ve hizmetçime benim durumum hakkında soru sordu. Hizmetçim: Hayır, Allah'a yemin olsun ki onun hiç bir ayıbını görmedim. Şu kadar var ki uyur (uykusu o kadar ağırdır ki) oğlak girer ve hamurunu yer de (haberi olmaz); dedi. Ashâbından bazıları onu bu sözlerinden alıkoyup: Allah Rasûlü (s.a.)ne doğru söyle, dedi. O kadar ki onu bu husûsta yanıltmaya çalıştılar. O: Sübhânallah, Allah'a yemin olsun ki onu kuyumcunun kırmızı altın toprağını bildiği kadar biliyorum, dedi. Durum, hakkında dedikodu edilen adama da ulaşmış ve o: Sübhânallah, Allah'a yemin olsun ki ben hiç bir kadının örtüsünü açmadım, demiş. Âişe der ki: O, Allah yolunda şehid olarak öldürüldü. Âişe devâmla şöyle anlatır; Anam babam yanımda sabahladılar. Allah Rasûlü (s.a.) ikinci namazını kılmış olarak yanıma girinceye kadar yanımda kaldılar. Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdiğinde ana ve babam sağ ve solumda idiler. Hz. Peygamber Allah'a hamdetti, senâda bulundu, sonra: Ey Âişe, şâyet bir kötülük veya bir haksızlık yapmışsan Allah'a tevbe et. Muhakkak Allah kullarından tevbeyi kabul eder, buyurdu. Bu arada ansâr'dan bir kadın geldi. Kapının yanında oturuyordu. Ben: Böyle bir şeyi anmaktan dolayı şu kadından utanmaz mısın? dedim. Allah Rasûlü (s.a.) öğütte bulundu. Ben babama döndüm ve ona: Ona cevap ver, dedim.



Babam: Ne söyleyeyim? dedi. Anneme döndüm ve: Ona cevap ver, dedim. Annem: Ne söyleyeyim? dedi. Onlar cevap vermeyince ben şehâdet getirdim, Allah'a hamd ettim ve lâıyk olduğu şekilde ona senâda bulunduktan sonra: Allah'a yemin olsun ki ben size: Ben yapmadım, desem —Allah Teâlâ şâhiddir ki ben bu sözümde doğruyım— bu sizin katınızda bir fayda verecek değildir. Siz bunu konuştunuz ve kalblerinize yerleştı. Şâyet ben: Yaptım, desem —Allah biliyor ki ben yapmadım— siz muhakkak: Nihâyet ikrâr etti, kabullendi, diyeceksiniz. Allah'a yemin olsun ki benim ve sizin için —Yâkûb'un ismini aradım fakat bulamadım— Yûsuf'un babasının: «Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.» (Yûsuf, 18) dediğı zamandaki durumundan başka bir misâl bulamıyorum, dedim. Hemen o saat Allah Rasûlü (s.a.) ne vahiy indi. Biz sustuk. Ondan vahiy inme hali kalktı. Ben yüzündeki sevinci açıkça görüyordum, o alnını siliyor ve: Müjde ey Âişe, Allah Teâlâ senin suçsuzluğuna dair vahy indirdi, diyordu. Âişe şöyle anlatıyor: Ben olabildiğı kadarıyla öfkeliydim. Anam babam bana: Kalk, ona git, dediler. Ben: Hayır, Allah'a yemin olsun ki ona kalkmayacağım, ne ona, ne de ikinize hamd etmeyeceğim. Fakat benim suçsuzluğumu indiren Allah'a hamd edeceğim. Siz bu sözleri işittiniz, ama inkâr etmediniz, onu değıştirmediniz, dedim. Hz. Âişe şöyle derdi: Zeyneb Bint Cahş'a gelince: Allah onu dini üzere ma'sûm kılmış ve hayırdan başka bir şey söylememiştir. Kız kardeşi Hamne Bint Cahş ise helâk olanlar içinde helâk olup gitmiştir. Bu meseleyi konuşanlar Mistah ve Hassân İbn Sâbit imiş. Münâfık Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ise konuşmaları yayan ve toplayan imiş. Onların elebaşı ise, o ve Hamne imişler. Ebubekir Mistah'a bir daha aslâ hiç bir iyilikte bulunmayacağına yemin etti de Allah Teâlâ âyetin sonuna kadar ve Ebubekir'i kasederek: «Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusûr etmesinler.» âyetini indirdi. Burada Mistah kasediliyordu. Allah Teâlâ devâmla: «Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah, Gafûr'dur, Rahim'dir.» âyetini indirdi ve Ebubekir: Allah'a yemin olsun ki ey Rabbimiz evet severiz. Bizi bağışlamayı elbette severiz, dedi ve Mistah hakkında daha önce yapmakta olduğuna döndü. Buhârî hadisi bu kanaldan bu şekilde muallâk olarak ve cezm sığası ile güvenilir imâmlardan birisi olan Ebu Usâme Hammâd İbn Üsâme'den rivâyet etmiştir. Hadisi yukardakinin aynı veya benzer şekli ile İbn Cerir de tefsirinde Süfyân İbn Vekî' kanalıyla Ebu Üsâme'den uzunca rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Ebu Hâtim de hadisin bir kısmını Ebu Saîd ei-Eşecc'den, o da Ebu Üsâme'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyim... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyet et-



ti ki o, şöyle demiştir: Benim ma'sûm olduğumu semâdan indiğinde Hz. Peygamber (s.a.) bana geldi ve bunu haber verdi. Ben: Allah'a hamdederiz, sana hamdetmeyiz, dedim. Yine İmâm Ahmed der ki: Bana İbn Ebu Adiyy... Hz. Âişe'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir: Benim ma'sûmiyetim nâzil olduğunda; Allah Rasûlü (s.a.) kalktı, bunu zikretti ve Kur'an'ı okudu. Bu âyetler nâzil olduğunda Hz. Peygamber iki erkek ve bir kadın hakkında emretti de, onlara haddleri (cezâları) uygulandı. Hadîsi dört Sünen sâhibi tahrîc etmişler ve Tirmizî: Bu, hasen bir hadîstir, demiştir. Ebu Dâvûd'un hadîsinde bunların isimleri: Hâsân İbn Sâbit, Mistah İbn Usâse ve Hamne Bint Cahş, olarak verilir. Müsned'lerde, Sahih'lerde, Sünen'lerde ve başka kitaplarda zikredilen bu hadîsin, mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.)ye varan müteaddid kanalları bunlardır.

Olay, Hz. Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân (r.a.)dan da rivâyet edilmiş olup İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn Âsım'ın Ümmü Rûmân'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Ben Âişe'nin yanında iken birden ansâr'dan bir kadın yanına girdi ve: Allah oğluma yapacağını yaptı, dedi. Âişe niçin diye sordu. Kadın: Muhakkak o, bu sözleri konuşanlar içindeydi, dedi. Âişe: Hangi sözler? diye sordu da Kadın: Şöyle şöyle, dedi. Âişe: Bu, Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştı mı? dedi, kadın evet diye cevabladı. Ebubekir'e ulaştı mı? diye sordu, kadın yine evet, dedi de Âişe (r.a.) bayılıp düştü. Ayıldığında hummâya tutulmuş gibi titriyordu. Ben kalktım ve üzerini örttüm. Hz. Peygamber (s.a.) geldi ve: Buna ne oluyor? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, onu hummâ tuttu, titriyor, dedim. Herhalde konuşulan sözler yüzünden olacak, buyurdu. Âişe (onu görünce) kalkıp doğruldu, oturdu ve: Allah'a yemin ederim ki size yemin etsem beni doğrulamayacaksınız. Size özür beyân etsem beni ma'zûr görmeyeceksiniz. Benim ve sizin misâliniz Ya'kûb ve oğullarının misâli gibidir. Sizin niteleyegelmekte olduklarınıza karşı bana Allah yardımcısıdır, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) çıktı ve Allah Teâlâ onun ma'zûr (ma'sûm) olduğuna dâir âyet indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) yanında Ebubekir olduğu halde dönüp geldi, yanıma girdi ve: Ey Âişe, muhakkak ki Allah Teâlâ senin ma'zûr olduğuna dâir vahiy indirdi, buyurdu. Âişe: Allah'a hamd olsun, sana değil, dedi. Ebubekir ona: Bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne mi söylüyorsun? dedi, Âişe evet, dedi. Bu sözü konuşanlar içinde bir adam vardı ki Ebubekir ona yardım ederdi. Ebubekir bir daha ona sıla-i rahmde bulunmayacağına yemin etti de, Allah Teâlâ âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Sizden faziletli ve varlıklı olanlar kusûr etmesinler...» âyetini indirdi. Ebubekir: Evet severiz dedi ve sıla-i rahmde bulunmaya (devâm etti). Hadîsi Müslim değil, sâdece Buhârî, Hu-



sayn kanalıyla rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî, hadîsi Mûsâ İbn İsmâ-îl kanalıyla... Husayn'dan da rivâyet etmiştir. Râvî Ebu Avâne'nin rivâyetinde: Bana Ümmü Rûmân rivâyet etti ki... lâfzı vardır ki bu, açıkça Mesrûk'un Ümmü Rûmân'dan işittiğini gösterir. Ancak Hâfızlardan bir grup bunu kabul etmemektedirler. Hatîb el-Bağdâdî bunlardandır. Tarihçiler Ümmü Rûmân'ın Hz. Peygamber (s.a.) zamanında öldüğünü zikrederler ki, Hatîb şöyle diyor: Mesrûk, mürsel hadîsler rivâyet eder ve: Ümmü Rûmân'a soruldu... deyip hadîsi sevk eder. Herhalde bazıları sorma fiilini «elif» ile yazmışlardır ki böylece râvî, kelimeyi soruldu yerine sordum anlamında sanarak hadîsi muttasıl olarak rivâyet etmiştir. Hatîb der ki: Buhârî hadîsi bu şekilde rivâyet etmiş ve ona hadîsin illeti görünmemiş olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ buyurur ki: O uydurma haberi, yalan ve mahzâ iftirâyı getirenler içinizden belli bir zümre, belli bir topluluktur. Ey Ebubekir âilesi bunu kendiniz için kötü sanmayın. O, sizin için dünyada ve âhirette hayırlı olmuştur. Dünyada doğru bir lisân, âhirette de derecelerin yüksekliği, mü'minlerin annesi Âişe ile Allah'ın ilgilenmesi ile sizin için şeref izhârı, gösterilmesi olmuştur. Zirâ Allah Teâlâ Âişe'nin ma'sûmluğu hakkında: «Önünden de ardından da bâtil sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmiştir.» (Fussilet, 42) buyrulan Kur'an'da indirmiştir. Bu sebebledir ki Hz. Âişe'nin ölümünden önce İbn Abbâs onun yanına girdiğinde ona şöyle demişti:

فَأَنْتِ بِخَيْرٍ إِنْ شَاءَ اللَّهُ زَوْجَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَنْكِحْ بَكَرَ أُغْيَرِكَ وَتَرَلْ عُذْرُكَ مِنْ السَّمَاءِ

İnşallah sen hayır üzeresin, sen Allah Rasûlü (s.a.)nün hanımısın, seni severdi. Senin dışında bâkire bir kızla evlenmemiştir. Senin ma'sûmluğun semâdan indirilmiştir.

İbn Cerîr Tefsîr'inde der ki: Bana Muhammed İbn Osmân el-Vâsîti... Muhammed İbn Abdullah İbn Cahş'tan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış: Âişe ve Zeyneb (r. Anhümâ) karşılıklı övündüler de Zeyneb: Ben, Allah Rasûlü ile evlendirilmesi semâdan inenim, dedi. Âişe'de: İbn Muattal beni binitinde taşıdığı zaman ma'sûmiyetim Allah Kitâbında indirilenim, dedi. Zeyneb ona: Ey Âişe, onun binitine bindiğinde ne demiştin? diye sordu da, Hz. Âişe. «Allah bana yeter, ne güzel Vekil'dir O.» demiştim, dedi de Zeyneb: Mü'minlerin kelimesini söylemişsin, dedi.

Allah Teâlâ: «O kimselerden her birine kazandığı günâha karşılık cezâ vardır.» buyurur ki, bu mesele hakkında konuşan ve mü'minlerin



annesi Hz. Âişe (r.a.)ye zinâ isnâd edenlerden her birerine azâbdan büyük bir pay vardır.

Allah Teâlâ: «En büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır.» buyurur. Bu kimsenin «Sözü ilk başlatan.» olduğu söylenir. Bunun; sözü toplayan, araştırıp ortaya çıkaran ve yayan kimse olduğu da söylenmiştir ki, işte bu yüzden ona en büyük azâb vardır. Çoğunluk burada kasedilenin, Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl —Allah onu kahretsin ve la'net etsin— olduğunu söylemişlerdir. Nitekim hadiste de bu daha önce açıkça belirtilmişti. Mücâhid ve birçokları böyle diyor. Burada kasedilenin Hassân İbn Sâbit olduğu da söylenmiştir ki bu, garîb bir görüştür. Şâyet Buhârî'nin Sahîh'inde buna delâlet eden bir haber mevcûd olmamış olsaydı, bunu zikretmekte büyük bir fayda olmazdı. Zîrâ o; faziletleri, menkabeleri, güzel haberleri ve en güzel ahlâkı olan sahâbedendir. Ayrıca onun en güzel tarafı Allah Rasûlü (s.a.)nü (şîirleri ile) korur olmasıdır. Ayrıca Allah Rasûlü (s.a.) onun hakkında Onları hicvet, Cibrîl seninle beraberdir, buyurmuştur. A'meş'in Ebu Duhâ'dan, onun da Mesrûk'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Âişe (r.a.)nin yanında idim. Hassân İbn Sâbit girdi. Hz. Âişe onun altına bir minder verilmesini emretti. Çıktığında Âişe'ye: Buna yaptığın nedir? diye sordum. Yani senin yanına giriyor, dedim. —Bir rivâyette de Hz. Âişe'ye Allah Teâlâ: «En büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır.» buyurmuşken, yanına girmesine izin mi veriyorsun? denilmiştir— Hz. Âişe şöyle dedi: Hangi azâb körlükten daha şiddetlidir. —Hassân İbn Sâbit'in gözleri gitmiş, kör olmuştu— Umulur ki, Allah bunu en büyük azâb kılmıştır, dedi ve şöyle devâm etti: O, Muhakkak Allah Rasûlü (s.a.)nü müdâfaa ederdi. Başka bir rivâyette ise Hassân İbn Sâbit'in Hz. Âişe'nin yanına girdiğinde onu metheden bir şîir söylediği belirtilir. Hassân şîirinde. O, öyle bir afîfedir, bir şüphe ile ithâm olunmamıştır ve suçsuz, habersiz, iffetli kadınların ırzları ile uğraşmaz, demiş de Âişe: Amma sen böyle değilsin, demiş. Başka bir rivâyette ise o: Fakat sen böyle değilsin, demiştir.

İbn Cerîr der ki: Bize Hasan İbn Kazea... Âişe'den rivâyet etti ki o, şöyle demiş: Hassân'ın şîirinden daha güzel bir şey işitmedim, onu ancak cennet umarak temessül şeklinde söyledim ki o da Ebu Süfyân —İbn Hâris İbn Abdülmuttalib'i kasediyor— için söylemiş olduğu şu şîiridir:

«Sen Muhammed'i hicvettin, ben de onun yerine cevap verdim. Muhakkak bu husûsta Allah katında mükâfat vardır.»

«Muhakkak babam, ve onun babası, ve ırzım Muhammed'in ırzı için size karşı bir kalkandır.»



«Sen ona denk olmadığın halde ona sövüyor musun? Sizin en kötünüz, en hayırlınıza fedâ olsun.»

«Benim dilim kendisinde hiç bir kusûr olmayan keskin bir kılıçtır. Benim söz denizimi kovalar bulandıramaz.»

Ey mü'minlerin annesi, bu lağv (boş söz) değil mi? denildi de, o: Hayır boş söz, ancak kadınlar yanında söylenendir, dedi. Allah Teâlâ: «En büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır.» buyurmadı mı? denildi. Hz. Âişe: Ona ulaşan en büyük azâb değil mi? Gözleri giderilip kılıç korkusundan derisi kupkuru kesilmedi mi? dedi. Bu konuda (ifk konusu) konuştuğu Safvân İbn Muattal'a ulaştığı zaman Safvân kılıçla tepesine dikilmiş ve az kalmış ki onu öldüreyazmış. İşte Hz. Âişe'nin kasdetmiş olduğu vurma, Safvân'ın ona bu vurmasıdır.

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا أَفْكٌ مِّنْ بَيْنِ  
عَلَيْهِ بَارِزَةٌ شَهَدَاءٌ فَادْعُوا بِالشَّهَادَةِ فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ

12 — Onu işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle, mü'min kadınların kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunup: Bu, apaçık bir iftirâdır, demeleri gerekmez miydi?

13 — Buna karşı dört şâhidle gelmeleri gerekmez miydi? Mâdemki onlar şâhidleri getiremediler, öyleyse onlar Allah katında yalancıların ta kendileridirler.

Bu, Hz. Âişe hakkında kötü söze daldıklarında ve ifk olayı aralarında zikrolunduğunda Allah Teâlâ'nın mü'minleri te'dib etmesi, edebli yolu onlara öğretmesidir. Buyurur ki: Mü'minlerin annesine yapılan isnâdı işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle mü'min kadınların kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunmaları, bu sözü kendilerine kıyâs etmeleri gerekmez miydi? Eğer bu söz onlara yaraşmıyor ise mü'minlerin annesi evleviyetle ondan uzak olmalı değil miydi?

Bu âyetin Ebu Eyyûb Hâlid İbn Zeyd el-Ansâri ve hanımı (r.a.) hakkında nâzil olduğu da söylenir. Nitekim İmâm Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr babasından, o da Neccâr oğulları erkeklerinden birisinden rivâyet ediyor ki Ebu Eyyûb Hâlid İbn Zeyd'in hanımı Ümmü Eyyûb ona: Ey Ebu Eyyûb, insanların Âişe (r.a.) hakkında söylediklerini işitmez misin? diye sormuş, o: Evet, bu yalandır. Ey Ümmü Eyyûb sen



bunu yapar mıydın? demiş. Ümmü Eyyûb: Hayır, Allah'a yemin olsun ki yapmazdım, diye cevap vermiş. Ebu Eyyûb da: Allah'a yemin olsun ki Âişe senden daha hayırlıdır, demiş. Allah Teâlâ (ifk olayı hakkında Kur'an'dan âyetler) indirdiğinde ifk hâdisesine daları zikrederek: «Uydurulmuş bir yalanla gelenler içinizden bir zümredir.» buyurmuş. Bunlar Hassân ve onun söylenen sözleri söyleyen arkadaşlarıdır. Sonra Ebu Eyyûb ve hanımının söylediği gibi: «Onu işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle mü'min kadınların hüsn-ü zanda bulunmaları lâzım değil miydi...?» buyurmuştur.

Muhammed İbn Ömer el-Vâkıdî der ki: Bana İbn Ebu Habîbe... Ebu Eyyûb'un kölesi Eflah'dan rivâyet etti ki Ümmü Eyyûb, Ebu Eyyûb'a: İnsanların Âişe hakkında söylediklerini işitmez misin? demiş, o: Evet işitiyorum. Bu yalandır. Ey Ümmü Eyyûb, sen bunu yapar mıydın? demiş. O da: Allah'a yemin olsun ki hayır, diye cevap vermiş. Ebu Eyyûb: Allah'a yemin olsun ki Âişe senden daha hayırlıdır, demiş. Kur'an'dan (ifk olayı ile ilgili âyetler) indiği zaman Allah Teâlâ ifk olayına karışanları zikredip peşinden de Ümmü Eyyûb'a bazı sözler söylediği zaman Ebu Eyyûb'u kasederek: «Onu işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle, mü'min kadınların kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunup: Bu, apaçık bir iftirâdır, demeleri gerekmez miydi?» buyurmuştur. Bu sözleri söyleyenin Übeyy İbn Kâ'b olduğu da söylenir.

«Mü'min erkeklerle, mü'min kadınların (hüsn-ü zanda bulunmaları, mü'minlerin annesinin hüsn-ü zanna ehil ve lâıık olduğunu bilerek) hüsn-ü zanda bulunmaları gerekmez miydi?» Bu, onların içleri (gönülleri) ile ilgilidir. Dilleri ile de: «Bu, (mü'minlerin annesine) apaçık bir iftirâdır, demeleri gerekmez miydi?» Meydana gelen olay, şüphe celb edecek bir olay değildir. Zîrâ mü'minlerin annesi Safvân İbn Muattal'ın biniti üzerinde açıkça, öğle vakti, bütün ordunun gözleri önünde, Allah Rasûlü de aralarında iken gelmiştir. Şâyet durumda bir şüphe claydı bu açıkça olmaz, herkesin gözü önünde gelmezlerdi. Bilakis onların gelmeleri —şâyet takdir buyurulmuş olsaydı— gizlice olurdu. Böylece meydana çıkıyor ki ifk olayına dalıp bunları konuşanların söyledikleri ve mü'minlerin annesine isnâd ettikleri mahzâ yalandır, ahmakça, günâhkârca bir hayâsızlıktır, kazanmayacak bir alış verişe girmektir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Söylediklerine karşı getirdikleri haberin doğruluğuna şehadet edecek dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki onlar şâhidleri getiremediler, öyleyse Allah katında, Allah'ın hükmünde yalancıların, günâhkârların ta kendileridirler.»



وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾  
 إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالسِّنِّكِرْ وَتَقُولُونَ بِإِفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

14 — Dünya ve âhirette Allah'ın lutuf ve rahmeti üzerinize olmasaydı, içine daldığınız yaygaradan dolayı her halde sizi büyük bir azâb çarpardı.

15 — Onu dilinize dolamıştınız. Ve bilmediğiniz şeyleri ağızınıza alıyordunuz. Önemsiz bir şey sanıyorsunuz ama, Allah katında önemi çok büyüktür.

#### Bilmeden Konuşanlar

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey Hz. Âişe'nin durumu hakkında konuşulan sözlere dalanlar, şâyet Allah'ın tevbenizi, dünyada Allah'a dönüşünüzü kabul etmesi, âhîret yurduna nisbetle de imânınız dolayısıyla sizi bağışlaması ile dünya ve âhirette Allah'ın lutuf ve rahmeti üzerinde olmasaydı, ifk meselesinde içine daldığınız yaygaradan dolayı her halde sizi büyük bir azâb çarpardı. Bu; Mistah, Hassân ve Zeyneb Bint Cahş'ın kız kardeşi Hamne Bint Cahş gibi imân sâhibi olan ve imânları sebebiyle Allah'ın tevbe bahşettiği kimseler hakkındadır. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve benzerleri gibi münâfıklardan meseleye dalanlara gelince; bu âyette kastedilenler onlar değildir. Zirâ onlarda imân ve sâlih amelleri ya da buna denk olacak, bunu karşılayacak amelleri yoktur. Muayyen bir fiil hakkında vârid olan tehdidin durumu; mutlak olması ve bir de tevbe veya ona mukabil, ona denk olacak veya ondan daha üstün olacak bir amel-i sâlih olmamasına bağlı olmasıdır.

Sonra Allah Teâlâ: «Onu dilinize dolamıştınız.» buyurur. Mücahid ve Saîd İbn Cübeyr: Birbirinize naklediyordunuz. Birisinin: Filândan bunu işittim, filânca böyle söyledi, birtakım kimseler şöyle şöyle anlattı, demesidir. Diğerleri de âyetteki ( تَلَقَّوْنَهُ ) kelimesini ( تَلَقَّوْنَهُ ) şeklinde okumuşlardır. Buhârî'nin Sahih'inde nakledildiğine göre Hz. Âişe böyle okur ve: Bu, ( وَلَقَى ) kökünden gelmektedir. Yani sâhibinin üzerinde devâm ettiği yalandır. Araplar bir kimse yürümeye devâm ettiği zaman: ( وَلَقَى فُلَانٌ فِي السَّيْرِ ) derler, dermiş. Ancak birinci kırâet en,



meşhûr olandır ve cumhûr bu kırâet üzeredir. Fakat ikinci kırâet de mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir. İbn Ebu Hâtım der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Ebu Müleyke'den rivâyet ediyor ki Hz. Âişe burayı: (اذ تلقونه) şeklinde okur ve: Bu ancak, sözü yalan söylemedir. Fiilin kökü olan Velak kelimesi yalan anlamınadır, dermiş. İbn Ebu Müleyke: «O, bunu başkalarından daha iyi bilir.» demiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ve bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyor (söylüyor)dunuz.» Önemsiz bir şey sanıyorsunuz. Mü'minlerin annesinin durumu hakkında söylediklerinizi söylüyor ve bunu önemsiz bir şey sanıyordunuz. Şâyet hakkında konuşulan Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımı olmamış olsaydı bile önemsiz bir şey olmazdı. O, ümmî, peygamberlerin sonuncusu, rasûllerin efendisi Peygamberin hanımı iken durum nasıl olur sanıyorsunuz? Rasûlünün hanımı hakkında bu söylenenler Allah katında son derece büyüktür. Ve Allah buna öfkelenir Allah Teâlâ Peygamberlerinden bir peygamberin hanımı hakkında elbette böyle bir şeyi takdir buyurmaz. Hâşâ, kellâ. O halde peygamberlerin kadınlarının efendisi, mutlak olarak dünya ve âhirette Âdem oğullarının efendisinin hanımı hakkında böyle bir şey nasıl olabilir? Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Önemsiz bir şey sanıyorsunuz ama, Allah katında önemi çok büyüktür.» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerindeki bir hadîste şöyle buyrulur: Muhakkak kişi nereye varacağını bilmediği ve Allah'ı öfkeliendirecek bir kelimeyi konuşur da, bu kelime onu ateşte gökle yer arası uzaklıkta aşağıya indirir. Bir rivâyette de: Umursamaksızın, ziyâdesi vardır.

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللَّهُ  
أَنْ تَقُولُوا الْمَثَلُ ابْنَانَا كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾

16 — Onu duyduğunuz zaman: Bunu söylememiz bize yakışmaz. Hâşâ bu, büyük bir iftirâdır, demeniz gerekmez miydi?

17 — Eğer mü'min kişilerdenseniz; buna benzer bir şeye bir daha dönmemeniz için Allah, size öğüt veriyor.

18 — Ve Allah, size âyetleri açıkça bildiriyor. Allah, Alîmdir, Hakîm'dir.



Bu, hüsn-ü zannda bulunmayı emreden birinci tehdidden sonra diğ er bir tehdiddir. En hayırlı kadın hakkında ona yakışmayacak bir söz zikredildiği zaman onlara yaraş an hüsn-ü zannda bulunmaları ve gönülllerinde hüsn-ü zann dışında bir his taşımamalarıdır. Sonra gönlüne bir vesvese veya bir hayal takıldı ise bunu konuşmamaları gerekirdi. Allah Rasûlü (s.a.) :

إِنَّ اللَّهَ بَجَاوَزَ لِأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسُهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَفْعَلُوا بِهِ

Muhakkak Allah ümmetimin gönüllerinden geçirdiklerini onu yapmadıkça veya söylemedikçe affetmiştir, buyurur. Bu hadisi Buhârî ve Müslim Sahih'lerinde tahrir etmişlerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Onu duyduğunuz zaman : Bu sözü söylememiz ve bir başkasına anmamız bize yakışmaz. Bu büyük bir iftirâdır. Allah'ın Habîbi ve Rasûlünün hanımı hakkında böyle bir sözün konuşulmasından Allah Teâlâ münezzehtir, demeniz gerekmez miydi? Eğer Mü'min kişilerdenseniz, Allah'a ve şer'iatına inanmış, Allah'ın Rasûlü (s.a.) ne tazimde bulunan kişilerdenseniz ilerde buna benzer bir şeye dönmemeniz, buna benzer bir duruma düşmemeniz için Allah sizi tehditle bundan men'ediyor ve size öğüt veriyor. Küfürle nitelenmiş olanlara gelince; bunlar için başka bir hüküm vardır. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Ve Allah size âyetleri (şer'i hükümleri, kaderî hikmetleri) açıkça bildiriyor. Ve Allah, (kullarına uygun olanları en iyi bilen) Alîmdir, (kanun koymasında ve kaderinde hikmet sâhibi) Hakim'dir.»

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ  
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾

19 — Mü'minler arasında kötülüğün ve hayâsızlığın yayılmasını arzu edenlere, işte onlara; dünya ve âhirette elim bir azâb vardır ve Allah bilir, siz bilmezsiniz.

#### Mü'minlerin Arasında Kötülüğün Yayılmasını Arzu Edenler

Bu, kötü bir söz işitip te zihninde tereddütler uyanan ve bunu konuşanlar hakkında üçüncü bir tehdiddir. Böyle kimseler bu sözleri çokça konuşmayacak, bunu yaymayacaklardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Mü'minler arasında kötülüğün ve hayâsızlığın yayılmasını arzu eden-



lere, (kendilerinden çirkin sözlerin yayılmasını tercih edenlere) işte onlara; dünyada hadd cezâsı ile, âhirette de elim bir azâb vardır. Ve Allah bilir, siz bilmezsiniz.» O halde işleri Allah'a havâle edip döndürün ki doğru yola erişesiniz. İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Bekr... Sevbân'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet ediyor ki, o, şöyle buyurmuştur: Allah'ın kullarına eziyet vermeyin, onları ayıplamayın, onların gizliliklerini araştırmayın. Zîrâ kim müslüman kardeşinin gizliliğini araştırırsa; Allah da onu evinde rüsvây edinceye kadar gizliliklerini araştırır.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْخِشْيَاءِ وَالْمَنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَفَاضَتْ مِنْكُمْ مِنْ أَحَادٍ بَدَأَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾

20 — Ya Allah'ın üzerinizde fazl u rahmeti bulunmasaydı? Ve Allah, gerçekten Raûf ve Rahîm olmasaydı?

21 — Ey iman edenler; şeytânın adımlarına uymayın. Kim, şeytânın adımlarına uyarsa; bilsin ki o, hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Şâyet Allah'ın sizin üzerinizde lutuf ve rahmeti bulunmasaydı; hiç biriniz ebediyyen temize çıkmazdı. Ancak Allah, dilediğini temize çıkarır ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Allah Teâlâ : «Ya Allah'ın üzerinizde fazl u rahmeti bulunmasaydı? Ve Allah, gerçekten Raûf ve Rahîm olmasaydı, (haliniz nice olurdu)?» buyurur ki, şâyet bunlar olmasaydı, başka bir durum meydana gelirdi. Fakat Allah Teâlâ kullarına karşı Raûf ve Rahîm'dir. Bu meselede kendisine tevbe edenlerin tevbesini kabul buyurur. Onlardan haklarında cezâ uygulananları da bu cezâ ile temizler. «Ey imân edenler; şeytânın adımlarına (yollarına ve emrettiklerine) uymayın.» Kim şeytânın adımlarına uyarsa; bilsin ki o, hayâsızlığı ve kötülüğü emreder.» Bu, şeytânın adımlarına uymaktan en fasih, en kısa, en belîğ ve en güzel ifâde ile sakındırmak, nefret ettirmektir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha: Şeytânın adımlarının; onun ameli, olduğunu söyler. İkrime ise



bunun; şeytânın dürtmeleri, vesveseleri olduğunu söylemiştir. Katâde der ki: Her ma'siyet, şeytânın adımlarındadır. Ebu Miclez de şöyle demiştir: Ma'siyetlere dâir adaklar şeytânın adımlarındandır. Mesrûk der ki: Birisi İbn Mes'ûd'a: Ben kendime yemek yemeyi harâm kıldım, ne dersin? diye sormuştu. İbn Mes'ûd: Bu, şeytânın dürtmelerinden, vesveselerindendir. Yemininin keffâretini ver ve ye, dedi. Şa'bî, oğlunu boğazlamayı adayan bir adam hakkında: Bu, şeytânın dürtmelerindendir, demiş ve bir koç kesmesine fetvâ vermiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Râfi'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir: Karım bana kızdı ve: O, bir gün yahûdi bir gün hristiyan olan kimsedir. Eğer sen karını boşamayacak olursan, ona âit her köle hürdür, dedi. Abdullah İbn Ömer'e vardım da: Bu, ancak şeytânın dürtmelerindendir, dedi. Zeyneb Bint Ümmü Seleme de böyle söylemiştir. O günde Medine'deki en bilgili kadın o idi. Âsım İbn Ömer'e vardım o da böyle söyledi.

Allah Teâlâ: «Şayet Allah'ın sizin üzerinizdeki lutûf ve rahmeti bulunmasaydı; hiç biriniz ebediyyen temize çıkamazdı.» buyurur. Şâyet Allah Teâlâ dilediğine tevbe ve kendine dönmeyi bahşetmemiş olsaydı, gönülleri şirkden, günâhlarından, kirlerinden ve onlarda olan kötü huylardan temizlememiş olsaydı, onlardan her bireri hissesince bunlara sâhib olur ve hiç kimse kendisini temizleyemez, hayra ulaşamazdı. «Fakat Allah Teâlâ, kullarından dilediğini temize çıkarır.» Dilediğini de sapıklığa ve helâk edici azgınlığa, delâlete düşürür. Ve Allah kullarının sözlerini en iyi işiten, onlardan kimin hidâyete kimin de dalâlete hak kazandığını en iyi bilendir.

وَلَا يَأْتِلُ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

22 — Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusûr etmesinler, affetsinler, aldırış etmesinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

#### Af ve İhsân

Allah Teâlâ buyurur ki: Sizden faziletli, ihsân ve sadaka sâhibi olanlar, servet ve varlık sâhibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Al-



İlah yolunda hicret edenlere vermemek husûsunda yemîn etmesinler. Yoksul ve muhâcîr akrabâlarına sıla-ı rahmde bulunmamaya yemîn etmesinler. Bu, sıla-ı rahm'e teşvîk ve yöneltmede ve onlara rıfk ile muamele etmede en üst derecedir. Bu sebeptedir ki: «Onların geçen kötülük ve eziyyetlerini affetsinler, aldırış etmesinler.» buyurmuştur. Bu da Allah Teâlâ'nın yaratıklarına, onların kendilerine haksızlık etmelerine rağmen lutfu, keremi ve hilim sâhibi olmasındandır. Bu âyetler Hz. Âişe hakkında söylediklerinden sonra Mistah İbn Üsâse'ye hiç bir iyilikte bulunmayacağına yemîn ettiğinde Ebubekir Sıddîk hakkında nâzîl olmuştur. Nitekim bu, daha önce hadiste geçmişti. Allah Teâlâ mü'minlerin annesi Âişe'nin ma'sûmiyetini (âyetle beyân buyurarak) indirdiğinde, inanan gönüller hoş olup gönülleri istikrâr kesbettiğinde, Allah Teâlâ mü'minlerden bu husûsta konuşanların tevbesini kabul edip haklarında cezâ uygulananlara cezâları uygulandığında, Allah Teâlâ —ki O fazl u ihsân, nimet sâhibidir— Sıddîk'ı akrabâsı olan Mistah İbn Üsâse'ye karşı merhamete teşvîk buyurmuştur. Mistah, Sıddîk'ın teyzesi oğlu idi. Ebubekir (r.a.)'in kendisine infâkta bulunduğundan başka malı olmayan bir yoksul idi. Allah yolunda hicret edenlerdendi. Bir yalan söyleyip iftirâ atmış; Allah Teâlâ da onun bundan tevbesini kabul buyurmuş, bu konuşmaları yüzünden ona cezâ uygulanmıştı. Sıddîk (r.a.), iyilik ve ihsânı ile bilinir; gerek akrabâlarına ve gerekse yabancılarla iyilikleri ile tanınırdı. «Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» kısmına gelinceye kadar bu âyet nâzîl olduğunda —ki cezâ amel cinsindendir ve sen nasıl sana karşı günâh işleyeni bağışlarsan Biz de seni bağışlarız, nasıl sen affedersen Biz de seni affederiz— İşte o zaman Sıddîk : Evet Rabbimiz, Allah'a yemîn olsun ki Senin bizi bağışlamayı severiz, demiş, sonra daha önce Mistah'a infâkda bulunduğu gibi aynı infâkına dönerek: Allah'a yemîn olsun ki ebediyyen ona hiç bir iyilikte bulunmayacağım, faydada bulunmayacağım, sözüne karşılık: Allah'a yemîn olsun ki bundan (ona infâkda bulunmaktan) ebediyyen ayrılmayacağım, demiştir. İşte bu sebeptedir ki Sıddîk, gerçekten siddiktir.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٤﴾ يَوْمَ نُبْذِيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٦٥﴾



23 — İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftirâ atanlar; dünyada da âhirette de la'netlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.

24 — O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları şeylere şahidlik edecektir.

25 — O gün, Allah onlara hak olan cezâlarını verecektir. Şüphesiz onlar da Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu bileceklerdir.

#### İftirâ Suçu

Bu, Allah Teâlâ'nın evli, kötülükten habersiz, iffetli mü'min kadınlara iftirâ atanlara bir tehdididir. Mü'minlerin anneleri ve özellikle âyetin nüzûl sebebi olan Sıddik'in kızı Hz. Âişe her bir evli ve iffetli mü'min kadından bu âyetin hükmü altına girmeye daha lâyıktır. Âlimler —Allah onlara rahmet eylesin— bu âyetle zikredilenlerden sonra Hz. Âişe'ye söven, ona iftirâ edenin kâfir olduğunda icmâ' etmişlerdir. Zirâ, o bu davranışıyla Kur'an'la inâdlaşmaktadır. Kalan mü'minlerin anneleri konusunda iki görüş vardır ki bu iki görüşten sahîh olanına göre onlar da Hz. Âişe gibidirler. En doğrusunu Allah bilir. Allah Teâlâ'nın : «Onlar dünyada da, âhirette de la'netlenmişlerdir.» âyeti şu âyet gibidir: «Muhakkak ki Allah'ı ve Rasûlünü incitenlere Allah dünya ve âhirette la'net etmiştir. Ve onlar için horlayıcı bir azâb hazırlamıştır.» (Ahzâb, 57). Bazıları da, bu âyetin Hz. Âişe'ye mahsûs olduğu görüşündedirler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftirâ atanlar...» âyeti, özellikle Hz. Âişe hakkında nâzil olmuştur. Mukâtil İbn Hayyân da böyle söylemiştir. İbn Cerîr bunu Hz. Âişe'den rivâyetle zikreder ve der ki: Bize Ahmed İbn Abde ed-Dabbî... Ömer İbn Ebu Seleme'den, o da babasından rivâyet etti ki Hz. Âişe: Ben habersiz iken bana iftirâ atılmış ve daha sonra bu bana ulaşmıştı, demiş ve şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) benim yanımda otururken birden ona vahiy geldi. Ona vahiy geldiği zaman onu uyuklama hali gibi bir hal kaplardı. Benim yanımda otururken vahiy geldikten sonra yüzünü silerek doğrulup oturdu ve: Ey Âişe, müjdeler olsun, buyurdu. Ben: Allah'a hamd olsun, sana değil, dedim. Bunlar onların söylediklerinden uzaktırlar, kısmına gelinceye kadar: «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftirâ atanlar.» âyetini okudu. İbn Cerîr hadîsi bu şekilde serdetmiştir. Bu hadiste hükmün Hz. Âişe'ye mahsûs olduğuna dâir bir işâret yoktur. Burada âyetin nüzûl sebebinin bir başkası değilse Hz. Âişe olduğu kaydedilmektedir. Bununla beraber hü-



küm, Hz. Âişe'den başkasıyla beraber onu da içine almaktadır. İbn Abbâs ile onun gibi söyleyenlerin maksadı da herhalde budur. En doğrusunu Allah bilir. Dahhâk, Ebu'l-Cevzâ ve Seleme İbn Nubayt derler ki: Bu âyetten maksad başka kadınlar olmayıp özellikle Hz. Peygamberin hanımlarıdır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi: «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftirâ atanlar...» âyetinde Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları kasdedilmektedir. Münâfıklar onlara iftirâ atmışlar ve Allah Teâlâ da onlara la'neti ve öfkesini vâcib kılmış; böylece Allah'ın gazabına, öfkesine uğramışlardır. Bu, Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları hakkındadır. Bundan sonra: «Şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahim'dir.» kısmına gelinceye kadar: «İffetli, hür kadınlara iftirâ atan, sonra da dört şahid getiremeyenlere...» âyeti nâzil olmuştur. Allah Teâlâ böylece onlara değnek cezâsını ve tevbe'yi koymuştur. Tevbe kabul edilir, şehâdetleri geri çevrilir, demiştir. İbn Cerir der ki: Bize Kasım'ın... Esed oğullarından bir şeyhden rivâyetine göre İbn Abbâs Nûr sûresini tefsir etti. «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftirâ atanlar dünyada da âhirette de la'netlenmişlerdir...» âyetine geldiğinde: Bu, Hz. Âişe ve Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları hakkındadır. Âyet, mübhem olup onlar için tevbe yoktur, dedi, sonra da «Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar.» kısmına gelinceye kadar «İffetli, hür kadınlara iftirâ atan, sonra da dört şahid getiremeyenlere...» âyetini okudu ve şöyle dedi: Bunlar için tevbe konulmuş, diğerlerine (Hz. Peygamberin hanımlarına) iftirâ atanlar için ise tevbe konulmamıştır. Râvî der ki: Nûr sûresini güzel tefsir etmesinden dolayı oradakilerden bazıları kalkıp onun başını (alnını) öpmeye davrandı. İbn Abbâs'ın; âyet mübhemdir, sözünün anlamı şudur: Âyet, iffetli her kadına iftirâyı harâm kılmada, dünyada ve âhirette böyle yapana la'nette umûmidir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Bu, Hz. Âişe hakkındadır. Bu günde her kim, müslüman kadınlar hakkında bunun benzerini yaparsa, Allah Teâlâ'nın söylemiş olduğu (la'nete) müstehâk olur. Fakat Âişe bunun ilki olmuştur. İbn Cerir de âyetin umûmî olduğu görüşünü tercih etmiştir ve sahih olan görüş de budur. İbn Ebu Hâtim'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîs te bu âyetin umûmî olduğu görüşünü destekler: Bize Ahmed İbn Abdurrahmân İbn Ebû İbn Vehb... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.):

اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤِبَّاتِ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَا هُنَّ؟ قَالَ الشَّرْكُ بِاللَّهِ. وَالسُّخْرُ. وَقَتْلُ النَّفْسِ  
الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا. وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ  
الْمُؤَفَّلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ



Helâk edici yedi şeyden sakının, buyurmuştu. Ey Allah'ın elçisi, bunlar nelerdir, denildi de, şöyle buyurdu: Allah'a şirk koşmak, sihir, haksız yere Allah'ın harâm kıldığı bir nefsi öldürmek, yetimin malını yemek, faiz yemek, harb günü ardını dönüp kaçmak, mü'min ve kötülükten habersiz iffetli, evli kadınlara iftirâ atmak. Buhâri ve Müslim hadisi Sahih'lerinde Süleymân İbn Bilâl kanalıyla tahrir etmişlerdir. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: bize Muhammed İbn Amr Hâlid el-Hazzâ el-Harrânî'nin... Huzeyfe'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetinde o, şöyle buyurmuştur: İffetli, evli bir kadına zinâ iftirâsında bulunmak yüz senelik ameli yıkar, yok eder. Allah Teâlâ: «O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları şeylere şahidlik edecektir.» buyurur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Esecc'in... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Onlar, yani müşrikler cennete ancak namaz ehlinin gireceğini gördükleri zaman: Gelin, inkâr edelim, derler. İnkâr ederler de ağızlarına mühür vurulur; elleri ve ayakları şahidlik ederler ve hiç bir sözü Allah'tan gizleyemezler. İbn Cerir ve İbn Ebu Hâtim derler ki: Biz Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Saîd'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet eder ki; şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü olduğu zaman kâfir amelini tanır, inkâr eder ve mücâdele eder. Ona: İşte şunlar senin komşuların, sana karşı şahidlik ediyorlar denilir. O: Yalan söylediler, der. Ailen ve aşiretin de mi? denilir o yine: Yalan söylediler der. Yemin ediniz, denilir de yemin ederler. Sonra Allah onları susturur ve elleri, dilleri aleyhlerinde şahidlik ederler. Sonra Allah onları ateşe koyar. Yine İbn bu Hâtim der ki: Bize Ebu Şeybe İbrâhim İbn Abdullah İbn Ebu Şeybe el-Kûfi... Enes İbn Mâlik'den rivâyet ediyor ki o, şöyle demiştir: Biz Hz. Peygamber (s.a.)in yanında idik. Güldü ve azı dişleri göründü. Sonra: Niçin güldüğümü biliyor musunuz, buyurdu. Biz: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik. Buyurdu ki: Kulun Rabbi ile kıyâmet günü mücâdelesinden dolayı güldüm. Ey Rabbim, beni zulümden kurtarmadın mı? der de, Rab Teâlâ: Evet, kurtardım, buyurur. Kul: Nefsimden, başka aleyhime şahid kabul etmiyorum der. Rab Teâlâ: Bugün kendine karşı şahid olarak nefsin, (yaptıklarına) hazır bulunma yönünden de kirâmen kâtibin yeter, buyurur. Ağzına mühür vurur ve uzuvlarına: Konuşsun, denilir. Uzuvları amelini konuşurlar. Sonra konuşmakta serbest bırakılır da: Yazıklar olsun size, yok olasınız, ben ise sizleri korurdum, der. Hadisi Müslim ve Neseî birlikte Ebu Bekr İbn Ebu Nadr kanalıyla... Süfyân es-Sevrî'den rivâyet etmişlerdir. Sonra Neseî: Süfyân es-Sevrî'den bu hadisi Eşcaî'den başkasının rivâyet ettiğini bilmiyorum. Bu, garîb bir hadistir, der. En doğrusunu Allah bilir. Katâde der ki: Ey Adem-oğlu, Allah'a yemin olsun ki sana karşı bedeninde ithâm olunmamış

şâhid  
Muha  
aydın  
da bu  
Allah

A  
buyur  
olarak  
da old  
(الحق)  
kelime  
sıfatı  
Übeyy  
okumu

A  
ta ker  
hiç bi

İs

İf

İs

gerine  
suçu i  
gerekt  
atfetn  
ve söz  
verilir  
tür if  
hakâr  
iki tû  
mişler  
ledikle  
ki ,on  
gibi is  
olarak  
eşek v



şâhidler vardır. Onları gör, gözet. Gizli ve açık işlerinde Allah'tan kork. Muhakkak ki O'na hiç bir gizlilik gizli kalmaz. Karanlık O'nun katında aydınlıktır. Gizli O'nun katında alenidir. Allah hakkında hüsn-ü zann-da bulunarak ölmeye kimin gücü yeterse bunu yapsın. Kuvvet ancak Allah ile dir.

Allah Teâlâ: «O gün Allah onlara hak olan cezâlarını verecektir.» buyurur. İbn Abbâs, âyetteki ( دِهِم ) kelimesini; onların hesâbı, olarak açıklar ve Kur'an'da her geçtiği yerde bu kelimenin aynı anlam-da olduğunu ekler. Birçokları da böyle söylemiştir. Cumhûr'un kırâetinde ( الحق ) kelimesinin sonu mansûb olarak okunmuş ve ( دِهِم ) kelimesine sıfat olarak verilmiştir. Mücâhid ise âyetteki lâfza-i Celâl'in sıfatı olarak merfû' okumuştur. Selef'ten bazıları ( الحق ) kelimesini Übeyy İbn Kâ'b'ın mushafında ( دِهِم ) kelimesinden önce olarak okumuşlardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz onlar da Allah'ın, apaçık hakkın ta kendisi olduğunu (va'dini, tehdidini, mahzâ adâlet olan, kendisinde hiç bir zulmün olmadığı hesâbını) bileceklerdir.»

## İ Z A H I

### İslâm'a Göre İftirâ Suçu

#### İftirâ Suçunun Ta'rifî:

İslâm hukukûnda iki türlü iftirâ vardır: Birisine hadd cezâsı, diğ-  
gerine ta'zir cezâsı verilir. Hadd cezâsı verilen iftirâ; iffetli birine zinâ  
suçu isnâd etmek veya nesebsiz olduğunu söylemektir. Ta'zir cezâsını  
gerektiren iftirâ suçu, nesebsizlik veya zinânın dışında başka bir fiil  
atfetmektir. İftirâ atılan; ister iffetli olsun ister iffetsiz olsun, küfür  
ve sözle hakâret gibi suçlar bu türdendir. Ve her ikisine de ta'zir cezâsı  
verilir. Burada sözü edilecek iftirâ, hadd cezâsını gerektiren fiildir. Bu  
tür iftirâ üzerinde söz ederken elbette ki, ta'ziri gerektiren küfür ve  
hakâret gibi iftirâ suçlarına da değinilecektir. İslâm hukûkçuları her  
iki tür iftirâ fiili ile küfür ve hakâret arasındaki farklara temâs etme-  
mişlerdir. Böyle olmakla beraber zinâ, iftirâ ve ta'zir bahislerinde söy-  
ledikleri şeyleri ve verdikleri misâlleri tedkik ettiğimiz zaman, görürüz  
ki onlar tasdik ve tezkib ihtimâli olan, tabiatı itibâriyle zinâ ve rüşvet  
gibi isbâtı mümkün olan vak'aları iftirâ olarak ifâde etmekte, bedihî  
olarak isbâtı kabul etmeyen ve açıkça yalan olduğu anlaşılan; köpek,  
eşek ve benzeri sözleri, küfür ve hakâret olarak kabul etmektedirler. Bir



insana; köpek veya eşek demek, yahut ta gören birisine; kör, demek açıkça yalan olan ve bedihî olarak doğruluğu isbât edilemeyen bir hakârettir.

İslâm hukûkunda genel kâide şudur: Bir insana harâm olan bir olayı veya herhangi bir sıfatı atfeden kişinin onu isbât etmesi gerekir. Eğer isbât edemezse veya isbâtı kaçırsa cezâlandırılması icâbeder. Bir insana küfür veya hakâret eden kişiye ise yalnızca cezâ gerekir, söylediğini isbât etmek icâbetmez. Çünkü sözünün yalan olduğu besbellidir ve isbâtı imkânsızdır. Birisine, suç olmayan bir şey atfeden kişinin söylediği şeyin doğruluğu; cezâdan muâf tutulmasını gerektirmez. Zirâ söylediği her ne kadar doğru ise de, söylenene eziyyet vermiştir, eziyyet ise şer'an harâmdır.

Bu konuda Mısır Cezâ Kanunu İslâm hukûkuna tamâmen muhâliftir. Mısır Cezâ Kanununda kâide şudur: Bir insana bir şey atfeden kişinin, atfettiği şeyin doğruluğunu isbât etmesi gerekmez. Atfettiği fiil doğru da olsa hakâret bulunacağından cezâyı gerektirir. Mısır Cezâ Kanununun dayandığı esâs; ferdlerin özel hayatını korumaktır. Avrupa kanunları da bu esâsa dayanmaktadır. Çünkü gerek Mısır kanunları, gerekse Avrupa kanunlarının dayanağı, Roma hukûkudur. Beşerî hukûk sözle işlenen suçlarda riyâ, nifâk esâslarına dayanmakta ve hem doğruyu, hem de yalancıyı cezâlandırmaktadır. Beşerî hukûkta temel esâs şudur: Bir kişi başkasına bir suç atfedemez veya küfür edemez veya kınayamaz. Eğer bunlardan birisini yaparsa söylediği ister doğru olsun, ister uydurma olsun cezâlandırılır.

Bu prensib, temiz kişileri yalancı müfterilerin diline dolamakla beraber kirlî, suçlu ve ahlâksız kişileri doğru insanların diline dolamaktan alıkoymaktadır. Bu prensib her ne kadar ferdlerin özel hayatını koruma maksadı gütmekte ise de; hem ferdlerin, hem de toplumun bozulmasına vesîle olmaktadır. Çünkü doğru söyleyen kişi söylediği sözün doğruluğundan dolayı cezâlandırılırken, sâdece doğruyu söylemekten alıkonmakla kalmamakta, doğru insanları da yalana sevketmekte, ikiyüzlülüğe ve münâfıklığa teşvik etmektedir. Bu kanun; ahlâkı bozup ferdi koruyarak ıslâh etmek şöyle dursun, ahlâksızlığa prim vermektedir. Çoğunlukla iyileri kötülerin yoluna sevketmektedir. Hakâret ve eleştiriden emin olduklarına göre cemiyette rağbet görmektedirler. Bu ise ahlâkın bozulmasına, cemiyetteki yüce ahlâkî değerlerin heder olmasına sebep olmaktadır. Çünkü kanun, toplum içerisinde korunması gerekenleri değil, korunmaması gerekenleri korumaktadır.

Beşerî hukûkun dayandığı bu prensib sâyesinde iyi ile kötü ve iyilerle kötüler arasındaki fark ortadan kalkmaktadır. Rezâletle fazîletin



sınırı belirsizleşmektedir. Bu kurallar ile milletlerin ahlâkî seviyesi her giden gün dejenere olmaktadır. Çünkü iyi kötüyü kurtaramamakta, kötü ise her giren gün kötülük bataklığına dalıp durmaktadır. Çünkü kötü hiç kimseden korkmamakta ve kitleleri aslâ hesâba katmamaktadır. Bu kanunî prensibe göre; hiç bir kişi, olayları gerçek adıyla adlandırmamaktadır. Herkese lâıyk olduğu niteliği verememektedir. Zinâ eden kişiye; ey zâni, demek imkânı kalmamaktadır. Hırsıza; hırsız demek suç olmaktadır. Müfteriye; yalancı, demek mümkün olmamaktadır. Bir kimse bunu diyecek olsa, hırsız, zâni ve yalancı kanunun himâyesine sığındığı gibi, söylediği sözden dolayı ondan mâli tazminât isteyecektir. Halbuki adamın söylediği; doğrunun, hakikatın kendisidir. Görülüyor ki beşeri hukûkun bu prensibi, hakikatı söylemeye engel olmakta, kötülüğü önlemeyi yasaklamakta ve iyinin, iyilerin değeriini küçültüp kötülerin değeriini artırmaktadır.

Nitekim Mısır kanun koyucuları, bu prensibin halk üzerinde tehlikesini sezmiş olacaklar ki, dört hali bunun istisnâsı olarak kabul etmişlerdir:

1 — Kamu görevlilerinin veya kamu hizmeti gören görevlilerin veya parlamenter sıfatı bulunan kişilerin eleştirilmesi halinde; eleştiri iyi niyetle yapıldığı, kamu görevlilerinin veya parlamenterin veya mükellefin vazifesinin sınırları aşılmadığı takdirde cezâi müeyyideye muhâtab olmamaktadır. Tabiatıyla eleştiren kişi, söylediği sözlerin hepsini isbât etmek zorundadır.

Bu istisnâ kamu hizmeti gören, parlamenter veya âmmе hizmeti gören mükellefleri, yaptıkları işin her zaman eleştiriye açık olması sebebiyle —güçleri yettiği nisbette— iyi hareket etmeye sevk etmiştir.

2 — Seçimler İçin Propaganda Zamanı:

Mısır seçim kanununun 68. maddesi; adayların hallerini ve durumlarını seçim sırasında anlatmayı normal kabul etmiştir. Halbuki aynı fiilleri diğer zamanlarda söylemeyi yasaklamıştır. Seçimler için propaganda zamanında her seçmenin ve adayın hiç bir cezâdan çekinmeden muhâtabının ahlâkî yaşantısını ve davranışlarını söyleyebilmesini sağlamakla seçmenlerin adaylardan kendisini temsile en ehliyetli olanı tercih etmeleri gâyesini gütmüştür. Seçmenler, adayların ahlâk ve davranışlarıyla ilgili her şeyi öğrendikten sonra şahsî kararlarını verebilirler.

3 — Parlamento Toplantılarında :

Parlamentonun çalışmasına dâir kanunun (iç tüzük) 109. maddesi uyarınca; meclislerde üyeler belirttikleri görüş ve fikirlerinden dolayı sorumlu değildirler. Bu hüküm, parlamenterlerin hiç bir mahkeme ve



cezâdan çekinmeksizin dilediklerini söyleyebilmeleri gâyesine mebnidir. Yalnız parlamento oturumundaki konuşmaların önceki iki durumdan farklı olduğunu ilk iki durumda müfterilerin ancak söylediği söz doğru olduğu takdirde cezâdan kurtulduklarını, fakat parlamento üyelerinin söyledikleri ister doğru olsun, ister yanlış olsun aslâ muhâkeme ve cezâ ile karşılaşmayacaklarını göz önünde bulundurmak gerekir.

#### 4 — Muhâkeme Hali :

Mısır Cezâ Kanununun 309. maddesi; mahkemede hasımların veya vekillerinin, şifâhî savunmaları veya yazılı müdâfaaları esnâsında yaptıkları hakâret ve iftirâlarından dolayı cezâlandırılmamalarını âmirdir. Sâdece medenî haklar bakımından dava açılabilir. Görülüyor ki, Mısır Cezâ Kanunu da ister doğru ister yalancı olsun, sözlü suçlamalarda suçluyu hakâret ve iftirâlarından dolayı cezâî sorumluluğa muhâtab saymamaktadır. Genellikle beşerî hukûk sistemlerinin bu prensibi kabul ettikleri görülmektedir. Mısır Cezâ hukûkunun bu prensibin istisnâsı olarak kabul ettiği haller, diğer beşerî hukûk sistemlerinden farklı bir husûstur. Mısır yasalarının hukûk tekniği bakımından eksikliği; apaçık görülen çelişki ve insicâmsızlıktır. Yasanın ana prensibi, ferdlerin özel hayatına istinâd ettiği halde, istisnâlar özel ve genel hayatın bazı noktalarının mübâh sayılmasını esâs almaktadır.

Ana prensib olarak; ister doğru olsun, ister yalan olsun, sözlü hareketleri yasaklarken, bazıları yalnızca doğru sözleri normal kabul etmekte, bazıları da hem doğru, hem yanlış sözleri kabul etmektedir. Böylesine bir çelişki ve tutarsızlık görülemez. Mısır Cezâ Kanununun sosyal ahlâkı alâkadâr eden eksikliği ise, şuradan ileri gelmektedir: Bir taraftan ferdlerin özel hayatını korumayı kararlaştırırken, öbür taraftan toplumun hayatını dejenere etmeyi ön plâna almaktadır. Çünkü toplumu meydana getiren ferdlerdir. Ferdler ıslâh olduğu takdirde, toplumlar da ıslâh olur. Ferdleri bozuk toplumların iyi olması düşünülemez. Şüphesiz ki ferdlerin husûsî hayatlarının kanun himâyesi altına alınması; ahlâkî dejenerasyona ve ferdlerin rûhündeki ahlâkî kontrol mekanizmasının yıkılmasına sebep olmaktadır. Ferdlerin rûhündeki bozukluğu gidermeden, iyi bir toplum meydana getirmeye çalışan kimse; taşsız tuğlasız sağlam binâ yapmak isteyen kimse gibidir. Böyle bir yapı çok kısa zamanda çökecek veya yıkılacaktır.

İslâm hukûkunda ana prensib; sözlü suçlarda durum ne olursa olsun doğru sözlerin mübâh, yalan ve iftirânın harâm olmasıdır. Binâ-enaleyh doğruyu söyleyene hiç bir cezâ yoktur. Eşyâyı gerçek adıyla adlandıranlara, yetenekleri hakikî sâhibine verenlere bir sorumluluk terettüb etmez. Zinâ eden bir kimseye «zânî» diyen, onun zinâ ettiğini isbât ederse cezâ gerekmez. Hırsıza; hırsız, diyen bir kimse hırsızlığı is-



bât edildiği takdirde cezâlandırılmaz. Yalancıya; yalan söylüyorsun, diyen kimse, doğru sözün dışına taşmadığı sürece cezâlandırılmaz.

İslâm hukûkunda bu ana kâidenin istisnâsı hiç yoktur. Herkes kamu görevlileri, parlamenterleri ve âmmeye hizmeti gören mükellefleri eleştirebilir, kınayabilir, eksikliklerini isbât edebildiği sürece, onları söyleyebilir. Bunun da ötesine geçerek kamu görevlilerinin hareketlerinde ve husûsî hayatlarındaki durumlarını isbât edebildiği sürece tecâvüz edebilir. Ancak kamu görevlilerinin şahısları ve hareketleri ile ilgili niteliklerden ve eksikliklerden dolayı tazarrur edilmemek gerekir.

İslâm şeriatı; kamu görevlilerini ve onların durumunda olanların husûsî hayatlarını, beşerî hukûk sistemleri gibi koruma altına almaz. İslâm şeriatına göre; husûsî hayatında iyi bir yaşama örneği vermeyen kimseler umûmî hayatında insanların işini yönetmeye ehil olamazlar. Çünkü İslâm; nifâkı, riyâyı, yalancılığı himâye etmez. Gerek seçimler esnâsında gerek seçimlerin dışında her zaman, herkes iyiye «iyi», kötüye «kötü» deme hakkına sâhiptir. Kötüye «kötü» diyen kişi, kötünün kötülüğünü isbât etmek zorundadır. İster parlamento üyesi olsun, ister hiç bir kurulda üye bulunmasın herkes söylediğini isbât ettiği sürece dilediğini dilediğine söyleyebilir. İslâm şeriatında; beşerî hukûkta olduğu gibi, seçimler sırasında doğru sözlerin söylenmesine müsaade edip, diğer zamanlarda müsaade etmemek diye bir şey yoktur. Çünkü İslâm hukûku her zaman doğruluğu öngörür. Hiç bir şekilde, hiç bir zaman ve hiç bir şartta doğruluğu yasaklamaz.

İslâm hukûkunda; beşerî hukûkta olduğu gibi, parlamento üyelerinin ve mahkeme edilenlerin söyledikleri hem doğru hem de yanlış sözleri aynı şekilde ele almayı gerektiren bir kâide yoktur. Bu, doğru ile yanlış aynı kefeyle yerleştirmek olur. Halbuki İslâm şeriatı doğruyu bütünüyle öngörürken, yanlış tamâmıyla yasaklar. Binâenaleyh birbirine ziddolan iki hükümü bir hükümde cem'etmez. Parlamento üyeleri İslâm hukûkuna göre şûrâ ve danışma yetkilileri olduklarından, onlara yalan helâl kılındığında ve cezâlandırılmadıkları takdirde yalana daha çok tevessül edebilirler. Doğru söylemeyen veya doğruyu söylemediği sanılan bir topluluğun, şûrâ ve danışma üyesi olabilmesinin ne değeri vardır. Hem İslâm hukûku, eşitlik esâsına dayanır. Parlamenterleri ve mahkeme hey'etini böyle bir ayrıma tâbi tutmak, eşitlik prensibini çiğnemek olur.

İşte görülüyor ki İslâm şeriatı, âmmeye hayatını her türlü hile, riyâ ve kötülüklerden korumayı ve ferdlerin arzu ve heveslerine peşkeş çekmemeyi hedef almıştır. Doğruyu ve doğruluğu, alkışlanmaya lâyık bir azîlet olarak kabul etmiş ve cezâlandırmamıştır. Dejenere olmuş bir



ferdin, kendi yaptığıının günâhına katlanması gerektiğini kabul ederek, neticesinden başkasının zarar görmemesini gâye edinmiştir. Bu esâsa dayanarak, birisine bir şey atfetmeyi mübâh kılmış ve söyleyen kişi, söylediğini isbât ettiği takdirde cezâlandırılmayacağını belirtmiştir. Hakkında söz söylenen kişinin de söylenenlerden mutazarrır olmasını öngörmüştür. Eğer söyleyen kişi, söylediğini isbât edemezse, zâlim kişi olarak cezâlandırılır. İftirâ eden kişi, söylediğini isbât ederse sorumlu tutulmaz. Isbât edememesi halinde söylediğinin doğru olmadığı ortadadır, iftirâ edeni beşerî hukûkta olduğu gibi iftirâsını isbât-dan men'ederek cezâlandırmak; iftirâ edileni temize çıkarmayacağı gibi iftirâ edenin yalanını da kestirip atmaz. Bu da gösteriyor ki İslâm hukûkunun görüşü, hem suçlu hem de tecâvüze uğrayan bakımından en değerli hükümdür.

İftirâ eden kişi; söylediğini isbât ettiği takdirde, cezâlandırılmaz demek, iftirâ edilenin hayatı boyu, mağdur olması ve iftirâ edenin hiç bir zaman iftirâsının neticesine katlanmayacağı anlamına gelmez. Aksine iftirâ edilen kişi tevbe edip ıslâh-ı hal ederek masûmiyetini geri alabilir. İftirâ eden tevbe ve ıslâh-ı hal ettiği takdirde ta'zîr cezâsına çarptırılır. Herhangi bir kişiye bir suç isnâd eden kişi, isnâd olunan daha önce o suçundan dolayı cezâlandırılmışsa, isnâd edene ta'zîr cezâsı verilir. Çünkü burada isnâd mücerred eziyyet kâdına mebnîdir.

İftirânın harâm olması Kitâb ve Sünnet'e dayanır. Kitâb'da vârid olan nass, Yüce Allah'ın şu mübarek hükümleridir: «Namuslu ve hür kadınlara zinâ suçu isnâd edip te sonra dört şahid getiremeyenlere seksen değnek vurun ve onların şahidliğini ebediyyen kabul etmeyin. İşte onlar, fâsıkların kendileridir.» (Nûr, 4).

«İffetli ve bir şeyden habersiz, mü'min kadınlara iftirâ atanlar; dünyada da âhirette de la'netlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.» (Nûr, 23).

Sünnet-i Seniyye'de vârid olan nassa gelince, Allah'ın Rasûlü buyurur ki: Yedi tehlikeli şeyden sakınınız. Ashâb-ı Güzin onlar nedir ey Allah'ın Rasûlü dediklerinde: Allah'a şîrk koşturmak, sihir, Allah'ın harâm kıldığı canı katletmek, faiz yemek, yetim malı yemek, harb gününde kaçmak ve habersiz iffetli mü'min kadınlara iftirâ etmek, buyurdu.

### İftirâ Suçunun Rükünleri

Yukarda haddi gerektiren iftirânın iffetli kimselere zinâ isnâd etmek veya soysuzluk atfetmek olduğunu belirttik. Bu ifâdeden de anlaşılıyor ki, —haddi gerektiren— iftirâ suçunun rükünleri üçtür.

- 1 — Zinâ veya nesebsizlik isnâd etmek,
- 2 — Isnâd edilenin muhsan (iffetli) olması,



## 3 — Cezâî kasıd bulunması.

## 1 — Zinâ veya Nesebsizlik İsnâd Etmek

Suçlu; tecâvüze uğrayana zinâ veya nesebsizlik isnâd ettiği ve bunu isbât etmekten âciz olduğu takdirde iftirâ suçunun birinci rüknü gerçekleşmiş olur. Zinâ isnâdı bazan tecâvüze uğrayanın nesebini reddetmekle olur, bazan reddetmeden olur. Bir kişiye; ey veled-i zinâ, diyen kimse, hem onun nesebini reddetmiş olur, hem de anasına zinâ isnâd etmiş olur. Bir kişiye; ey zânî, diyen kimse ona sâdece zinâ isnâd etmiş olur ve nesebini reddetmiş olmaz. Şu halde zinâ isnâdı; kişinin anasına kadar ulaştığı takdirde nesebin reddi şekli ortaya çıkmaktadır. Nesebin reddi (soysuzluk) isnâdı, her zaman isnâd olunanın anasına veya ninelerine zinâ atfetmekle olur. Bir kimseyi, babasından veya dedesinden başkasına nisbet etmek; o şahsın anasına veya ninesine zinâ isnâd etmek demektir.

İsnâd edilen fiil; küfür, hırsızlık, zındıklık, içki içmek, faiz yemek ve emânete hiyânet gibi —zinâ ve nesebin reddi dışında— fiillerin birisiyle olursa hadd gerekmez, ancak ta'zîr cezâsı icâbeder. Haddin şekli mevcûd olmazsa zinâ ve soysuzluk isnâdına da ta'zîr cezâsı verilir. İftirâ olunana suç nisbet edilmeyen her iftirâ fiili için, iftirâ edilen olay sahîh de olsa ta'zîr cezâsı gerekir. Bu, iftirâ olunanı üzecek veya rencide edecek fiiller olduğu takdirde vâridir. İktidârsızlık, kısırlık, delilik, çolaklık, veremlilik, siyah derililik, pis huyluluk, kötü âileden olmak gibi sıfatlarla tavsîf halinde de ta'zîr cezâsı gerekir. Üzücü ve rencide edici fiillerin ta'yîninde, örf nazar-ı i'tibâra alınır. Bu gibi hallerde iftirâ eden kişinin söyledikleri ister doğru olsun, ister olmasın cezâlandırılır. Eğer isnâd ettiği şeyler doğru ise, bu takdirde kişiyi utandıracak şekilde şeriatın yasakladığı bir fiili isnâd etmek durumu bahis mevzûu olmaya-acağı için isnâd, sâdece rencide ve eziyyet maksadıyla yapılmış olur. İsnâd edilen fiil, isnâd edilen kişide yoksa, bununla o kişi her ne kadar utandırıcı veya şeriatın yasakladığı bir fiile muhâtab olmamakta ise de, iftirâ eden kişiyi rencide edici bir fiildir. Şeriat sebepsiz yere rencide ve eziyyeti, cezâlandırılması gereken bir suç olarak kabul eder. Bu durumla cezâsız bırakılan haller arasındaki fark, burada isnâd edenin isnâd edileni üzmek ve rencide etmek kasdı gütmesidir. Önceki durumlarda iftirâ eden kişi affolunmaktadır. Çünkü orada iftirâ edilen kişi, şeriatın yasakladığı fiili işlemekle rencide olmaya hak kazanmıştır. Burada ise rencide etmeyi meşru' kılacak bir neden mevcûd değildir.

İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbele göre; livâta isnâdı, zinâ isnâdı hükmündedir. Çünkü adı geçen imâmlar livâtayı zinâ ve livâta eden kişiyi —ister fâil olsun, ister mef'ul olsun, ister kadın olsun ister erkek olsun— zânî olarak kabul etmektedirler. Suç isnâd eden kişinin



maksâdı, isnâd olunanın Lût kavminin fiilini işlediğini belirtmek ise o zaman hadd gerekir. Ebu Hanife'ye göre livâta isnâd eden kişiye hadd icâbetmez, ta'zir gerekir. Çünkü Ebu Hanife livâtayı; zinâ isnâdı olarak değerlendirmemektedir. Suçlu hakâret ettiği kişiye, lûtî olduğunu söylese ve bununla muhâtabının Lût kavminden olduğunu söylemek istediğini iddiâ etse, iddiâsına itibâr olunmaz ve İmâm Mâlik'e göre; iftirâ haddi vurulur. İmâm Şâfiî'ye göre, iftirâ eden kişi muhâtabının Lût kavminin dininden olduğu kastettiğini iddia ederse hadd vurulmayacağı, aksi takdirde hadd vurulacağı görüşündedir. İmâm Ahmed'den nakledilen rivâyetler muhtelifdir. Bir rivâyete göre, muhâtabına: Ey Lûtî, diyen kişiye iftirâ haddi gerekir. Yine İmâm Ahmed'den rivâyet edildiğine göre; o, fâilin muhâtabına; ey Lûtî, demekle, ey Lût kavminin dininden demek istediğini ifâde etmesiyle, Lût kavminin yaptığı işi yapıyorsun demek istediğini ifâde etmesi arasında fark gözetir. Birinciye hadd gerekmediğini, ikinciye gerektiğini söyler. Birinciye haddin gerekmediğinin sebebi, suçlunun sözünü haddi gerektirmeyecek bir yorumla yorumlamasıdır. Bu gibi yorumlarda kâide şudur: Yorumlar iftirâ edilen cümleye bitişik ve iftirâ anında belirtilmişse hadd gerekmez. İmâm Ahmed'den nakledilen üçüncü bir rivâyete göre; suçlu, iftirâ anında gazablı ise hadd gerekir. Çünkü kızmak, iftirâ maksadının bulunduğu karinedir. Normal halde ise gerekmez. Hanbeli mezhebinde kuvvetli olan görüş birinci noktadadır. Çünkü birisine Lûtî demekle; sâdece Lût kavminin işlediği fiili işlediğini söylemek istediği anlaşılır. Şu halde bu ifâde muhâtaba, lûtîlik isnâd edici bir ifâdedir. Nasıl zânî lâfzı sarâhaten zinâ'ya delâlet ederse, Lûtî lâfzı da livâtaya sarâhaten delâlet eder. Bugün Lût kavminden hiç bir kimse bulunmadığı için, herhangi bir kimseyi o kavme nisbet etmek söz konusu olmaz ve böyle bir yorum kabul görmez.

Bir insanın, hayvanla zinâ ettiğini söyleyen kişiye; hayvanla birleşmeyi zinâ sayanlara göre hadd gerekir. Şâfiî mezhebinden bazı fakihlerle, Hanbelîlerin görüşü budur. Hayvanla temâsı zinâ olarak kabul etmeyenlere göre; hadd gerekmez, ta'zir gerekir. Mâlik, Ebu Hanife ile Şâfiî ve Hanbelîler bu görüştedir. İslâm hukûkçularına göre; genel kaide şudur: Fâiline zinâ haddini gerektiren her fiil, onu isnâd eden kişiye de iftirâ haddini gerektirir. Fâiline zinâ haddini gerektirmeyen her fiil de, onu isnâd eden kişiye iftirâ haddini gerektirmez. Binâenaleyh bir insanın, fercin dışında bir nokta ile temâs ettiğini söylemek veya şüpheli birleşmede bulunduğunu söylemek; haddi gerektirmez, ta'zir gerektirir. Çünkü zinâ haddini gerektiren bir isnâd bahis mevzûu değildir. Bir kadına zorla zinâ ettiğini isnâd etmek haddi gerektirmez, sâ-



dece ta'ziri gerektirir. Çünkü isnâd edilen fiil; zinâ haddini gerektirmeyen bir fiildir.

İslâm hukûkçularına göre; genel kâide budur. Bu konuda hepsi müttefiktir. Sâdece bu genel prensibin tatbiki esnâsında zinâ haddini gerektiren konularda değişik görüşlere sâhib bulundukları için farklı görüşler beyân etmektedirler.

Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; baba çocuklarına yukarıya çıkan usûl veya aşağıya doğru inen torunlarına iftirâ etse; iftirâ ettiği çocuk, ister erkek ister kadın olsun, hadd gerekmez, iftirâ suçunun cezası her ne kadar hadd ise de bu ferdlerin hukûkunu ilgilendiren bir husûstur. İftirâ suçu, ancak davacı olma halinde cezâyı gerektirir. Tıpkı kısas gibidir. Şüphe halinde haddler durdurulacağı için, babanın evlâdına karşı işlemiş olduğu iftirâ suçunda hadd gerekmez. Tıpkı kısas gibi. Çocuk babasının malından kısas talep edemeyeceği ve babanın çocuğun malını çalması halinde elinin kesilmeyeceği kabul edildiğine göre; babanın evlâdına iftirâ etmesi halinde de hadd vurulmaması gerekir. Bu görüşte olanlar, kanâatlarını şu esâsa dayandırmaktadırlar. Baba, ölmüş eşinden olan çocuğuna; ey zâninin oğlu, dese çocuk babasına karşı dava açamaz. Kadının başka bir çocuğu varsa, iftirâ edilen çocuk iftirâ davası açabilir. Zîrâ iftirâ haddi, hak sâhiplerinin her birine teker teker sâbittir. Bu görüşten şu netice doğar; koca, yaşayan karısına iftirâ etse, iftirâ davası açılsa ve hakkında hüküm verilmeden kadın ölse, iftirâ eden kocasından olan çocuklarından başka vârisleri bulunmasa —vefât ile davayı iskât etmeyenlere göre dahi— dava düşer. Çünkü ölen kadının vârisleri, iftirâ eden kocanın çocuklarıdır. Çocuklar ise babalarına karşı bir hak talep edemezler. Ebu Hanîfe'ye göre; vefât ile daima dava düşer. Vârislerin iftirâ edilenin yerine geçmeleri mümkün değildir. Çünkü iftirâ suçundan doğan haklar, mîrâs olarak düşen mâlî haklar kategorisine dâhil değildir.

Mâlikî mezhebinde iki görüş vardır; birinci görüş yukardakinin aynıdır. İkinci görüşe göre; çocuk, babasına iftirâ haddi vurulmasını talep edebilir. Çünkü iftirâ ile ilgili nass umûmîdir. Başkalarına intibâk ettiği gibi babalara da intibâk edebilir. Hadd cezası, Allah'ın hakkını ilgilendiren bir cezâdır ve baba ile evlâd arasındaki yakınlık onun tatbikini engellemez. Bu görüşü serdedenler; çocuğun, babasına hadd cezası vurulmasını istemekle fıska düşeceğini ve babasının cezâlandırılmasına sebep olmakla adâlet vasfını kaybedeceğini belirtmektedirler. Çünkü Yüce Allah bir âyet-i kerime'de «Ve onlara öf deme, azarlama.» ve bir diğer âyet-i celîle'de de. «Ve ana-babaya iyiliği emretmiştir» buyurmaktadır.



İftirâ fiilinin belirli bir lûgatla yapılması şart değildir. Arapça olabileceği gibi diğer dillerle de yapılabilir. Yalnız iftirânın sarîh olması şarttır. Sarîh olması demek; sözün başka anlama gelme ihtimâli bulunmaması demektir. Söz, söylendiği maksadın dışında başka bir anlama gelirse, bu söz kinâye veya ta'rîz olur. «Ey zânî» veya «sen bir zânîsin» sözü açıkça iftirâdır ve sarîhtir. «Senin baban zânîdir» veya «annen zânîdir» veya «ey zinâ eden adamın oğlu» veya «ey zinâ eden kadının çocuğu» ifâdeleri, anaya ve babaya açıkça iftirâdır. «Ey zinâ eden adamın çocuğu» veya «ey veled-i zinâ» ifâdeleri de sarîh iftirâdır. Çünkü sen zinâ suyundan yaratılmışsın, suyun zinâdır, mânâsına gelir. «Ben zânî değilim», «anam zinâ etmiş değildir», «ey binenlerin indği kadının oğlu, ey anası bayraklı çocuk» gibi sözler ve kadınlar için «kocanı rezil ettin», «kocana boynuz taktın», «kocanın yatağını kirllettin», «kocanın başını eğdin» gibi cümleler kinâye veya ta'rîz ifâdeleridir.

Sarîh iftirânın cezâsı haddir. Ta'rîz ve kinâyeye dayalı iftirânın cezâsında ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe'ye ve Hanbelî mezhebinden bir rivâyete göre; ta'rîz ve kinâye yoluyla yapılan iftirâzlara hadd cezâsı gerekmez, sâdece ta'zîr icâbeder. Bu görüşü serdedenlerin delili şu vak'adır: Adamın birisi Hz. Peygambere gelir ve der ki: «Ey Allah'ın Rasûlü, karım kara bir oğlan doğurdu. Bununla çocuğun kendisine âit olmadığını ifâde eder. Fakat Hz. Peygamber bu sözünden dolayı adamı cezâlandırmaz. Yüce Allah da kadınlarla nişânlanmada ta'rîz ile (imâ) tasrîh arasında (açıktan açığa söyleme) fark gözetmiş ve iddet esnâsında bir kadına ta'rîz yoluyla evlenme teklif etmeyi mübâh kılarken, tasrîhi yasaklamıştır. Nitekim bu husûsta şâni yüce olan Rabbımız şöyle buyurmaktadır: «Böyle (iddet bekleyen) kadınları nikâhlamak istediğinizi bildirirkenizden veya böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızdan dolayı size bir vebâl yoktur. Allah bilmiştir ki, siz onları mutlakâ hatırlayacaksınız, fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesnâ, onlarla gizlice sözleşmeyin. İddeti nihâyet bulmadıkça nikâh bağını bağlamaya kalkmayın. Ve bilin ki; şüphesiz Allah, gönüllerinizde olan(lar)ı bilir. Artık O'ndan sakının. Ve yine bilin ki; şüphesiz Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Bakara, 235) Kur'an-ı Kerim ta'rîz ile, tasrîhi ayırdettiğine göre —ki bu ta'zîri gerektiren husûslardadır— şüphe durumunda haddin önlendiği suçlarda ta'rîz ile tasrîh arasında fark gözetmesi şüphesiz ki, daha evlâdır. Kaldı ki ta'rîz ve kinâye, maksadın dışında bir ihtimâle sâhip bulunduğundan, ihtimâl şüphe olarak kabul edilir ve şüphelerle haddler durdurulur.

Aslında Şâfiîlere göre hadd, ancak açık (sarîh) iftirâdadır. Fakat Şâfiîler iftirâ eden kişinin söylediği sözde, iftirâ kasdı güttüğü tesbit

olun  
mek  
kat  
kası  
olsu  
lunc  
miş

ya  
yolu  
bay  
yolu  
had  
se h  
eder  
dıyl  
«ba  
livâ  
diye  
had

pıla  
İftir  
ena  
kinâ  
ledi  
de z  
için  
ve a  
ta'r  
râd  
Hz.  
zân  
edil  
rine  
bir  
yoll  
kar  
edil  
eder  
mar



olununca; kinâye ve ta'rîz yoluyla iftirâlar içinde haddi gerekli gölmektedirler. Çünkü niyet ile birlikte kinâye serâhat hükmündedir. Fakat iftirâ eden kişi kinâye veya ta'rîz yolu ifâdeleriyle iftirâ etmeyi kasdetmemişse, —ister husûmet halinde bulunsun, ister başka durumda olsun— hadd gerekmez. Çünkü ta'rîz ve kinâyede iftirâ ihtimali bulunduğu gibi başka bir ihtimal de bulunabilir. Suçlu iftirâyı kasdetmemiştir. Kasıdsız iftirâ bahis mevzûu edilemez.

İmâm Mâlik; söylenen sözde iftirâ kasdı bulunduğu anlaşılırsa veya karîneler fâilin iftirâyı kasdettiğini ifâde ederse; kinâye veya ta'rîz yoluyla iftirâyı haddi öngörmektedir. Lâkin bu durumdan sâdece babayı istisnâ saymaktadır. Binâenaleyh baba, evlâdına ta'rîz veya kinâye yoluyla iftirâ ederse; çocuğuna iftirâ etme zannı uzak olduğu için, hadd gerekmez. Fakat baba kinâye ve ta'rîz yolu iftirâsını tasrih ederse hadd gerekir. İmâm Mâlik, düşmanlığı iftirâyı karine olarak kabul eder. Binâenaleyh bir kimse, başkasına ta'rîz yoluyla ve düşmanlık kasdıyla «ben zânî değilim» diyerek; onun zânî olduğunu kasdederse veya «bana gelince hiç livâta yapmış değilim» diyerek karşısındakine; sen livâta yapmışsın, demek isterse veya «ben mi? benim babam bellidir» diyerek senin baban belirsizdir demek istese bütün bu hallerde iftirâ haddi vurmak icâbeder.

Hanbelî mezhebinden bir rivâyete göre; ta'rîz ve kinâye yoluyla yapılan iftirâlara hadd gerekir. Bu görüş taraftarlarının delili şudur: İftirâ edenin cezâlandırılması husûsundaki nass-ı şer'i umûmîdir. Binâenaleyh, iftirâ sâbit olunca —ister sarîh veya ta'rîz yoluyla olsun, ister kinâye yoluyla olsun— hadd gerekir. Hz. Ömer (r.a.)'in hükmü de böyledir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) arkadaşına; ben zânî değilim, annem de zinâ eden kadın değildir, diyen bir kişi hakkında hüküm vermek için Ashâb-ı Peygamberî ile müşâvere etmiş ve onlar; adamın babasını ve anasını medhettiğini belirtmişler. Hz. Ömer (r.a.) adamın arkadaşına ta'rîz ettiğini söyleyerek hadd cezâsı vurdurmuştur. Ta'rîz yoluyla iftirâda hadd cezâsı vurdurduğu, Hz. Ömer'in meşhûr hükmü olduğu gibi Hz. Osmân'ın da hükmüdür. Hz. Osmân (r.a.)'ın bir başkasına anasının zânî olduğunu ta'rîz yollu ifâde eden kişiye sopa vurdurduğu rivâyet edilir. Aslında sözün muhtemel mânâlarından birisi için doğru olan karîne ile birlikte kinâye, o mânâyı alınma ihtimâli olan ve onun dışında bir şeye muhtemel olmayan sarîh söz gibidir. Hz. Peygamberin ta'rîz yollu ifâdelere hadd cezâsı vurdurmadığını söyleyenlere bu grup şu karşılığı vermektedirler; iftirâ suçunda cezâ, şikâyeteye bağlıdır. İftirâ edilen kişi şikâyet ederse, cezâ verilir. Hz. Peygamber, karısına ta'rîz eden kişiyi cezâlandırmamışsa, kadının kocası hakkında şikâyetçi olmaması yüzündendir.



İftirâ suçunda hadd cezâsının verilmesi için; müfterinin iftirâ edici ifâdeler kullanması şart değildir. İftirâ durumunun mevcûd olması için, söylediği sözü doğrulaması kâfidir. Meselâ bir kişi birisine; senin anan fâhişedir, dese, üçüncü bir şahıs da; doğru söylüyorsun, dese, her ikisi de müfterî olur. Eğer bir kişi başkasına; senin zânî olduğuna şehâdet ederim veya; senin babandan başkasına nisbet edileceğine şehâdet ederim, dese; üçüncü şahıs da: Ben de aynı şekilde şehâdet ederim, dese; birinci ve üçüncü şahıslar müfterî olarak hadd cezâsına çarptırılırlar.

Müfterinin iftirâsı; iftirâ edilen tarafından kendisine yöneltilen bir iftirâyâ karşılık olursa, müfterinin cezâdan muâf tutulması gerekmez. Meselâ bir kişi, diğerine: Ey zânî, dese, karşısındaki kişi de: hayır ben değil, sen zânîsin, dese, her ikisine de hadd cezâsı vurulur. Suçların eşit ve karşılıklı iftirâ olmasıyla hadd cezâsı sâkıt olmaz.

İftirâ edilen kişi; iftirâ edeni doğrularsa, müfterîye hadd cezâsı vurulmaz. Meselâ bir kimse yabancı bir kadına; sen zânîsin, dese, kadın da; evet seninle zinâ ettim, dese, adama hadd gerekmez. Fakat kadına iki hadd gerekir, birisi itirâf ettiği için zinâ haddi, diğeri de adama iftirâ ettiği için iftirâ haddi. Fakat aynı sözü bir erkek, karısına karşı sarfederse her ikisine de cezâ gerekmez. Şöyleki, erkeğe karısı kendisini doğruladığı için hadd icâbetmez, kadına da gerçek zânî olduğu veya zinâyı reddetme kasdıyla söylemiş olması mümkün olacağı için hadd icâbetmez. Meselâ bir erkek başkasına: Hırsızlık yaptın, dese, o da: Evet seninle beraber, diyerek; sen çalmadığın gibi ben de çalmadım demek istese, herhangi bir cezâ icâbetmez. Kezâ kocasını tasdik eden kadın; senden başka kimse bana temâs etmemiştir, demek istemiş olabilir. Eğer senin benimle birleşmen zinâ ise, ben de zinâ işledim, demek olabilir. Bütün bu ihtimâller, söylenen söz konusunda şüphe irâs ettiği için, şüphe ile hadd tatbik olunmayacağına dâir genel kâide içerisine girer.

Müfterî; iftirâsında mukâyese cümlesini kullanırsa, meselâ: Sen falancadan daha çok zânîsin, veya: Sen herkesten çok zinâ eden kimsesin, dese, İmâm Mâlik ve Ahmed'e göre; hadd gerekir. Hanefî mezhebinden bazı fakihler bu durumda haddin gerektiğini öne sürerken, diğer bazı fakihler de gerekmediğini ifâde ederler. Gerekmediğini ifâde edenlerin delili; mukâyese cümlelerinin, genellikle bilgideki tercih için kullanıldığını ifâde etmesidir. Adam «sen benden daha çok zinânın ne demek olduğunu biliyorsun» demek istemiş olabilir. Birinci gurubun delili ise mukâyese cümlesinin iftirâ için kullanılmış olmasıdır. Çünkü, «sen herkesten daha çok zinâ edensin» demekle; herkes zinâ etmektedir ama sen en çok zinâ edensin, demek istenmiş olabilir. Kezâ: Sen



falancadan daha çok zânîsin, denildiğinde; falanca zânîdir, ama sen ondan daha betersin, demek istenmiş olabilir.

İmâm Şâfiî'ye göre; bu durumda kötü niyet olmadığı için iftirâ söz konusu olmaz. Çünkü mukayese cümleleri, iki kişinin müsterek olduğu konularda kullanılır. Ve bunlardan birisi bir özelliği dolayısıyla diğerinden ayırılır. Falancanın veya halkın zinâ ettiği sâbit olmadıkça, söz konusu kişinin zânî olduğu söylenemez. Ama «falanca zânîdir sen ise ondan daha çok zânîsin» veya «sen halkın içindekilerden daha çok zânîsin» derse; bu bir iftirâdır. Zîrâ önce falancanın veya halkın zinâ ettiği belirtilmekte sonra söz konusu edilen kişinin daha çok zânî olduğu ifâde edilmektedir.

Bir kişi bir şahsa: Sen falancadan daha çok zânîsin, deyince; o müfterî olur. Ancak o şahıs için müfterî olurken söz konusu edilen «falanca» için de müfterî olma durumu var mıdır? Birincisine göre müfterî olur. Çünkü her ikisine zinâ isnâd etmekte ve içinden birisini öbüründen daha çok zinâ etmekle ayırmaktadır. Mukâyese cümlelerinde umûmiyetle fiilin aslında iki kişinin iştirâki söz konusudur. Ancak bu iki iştirâkten birisinin diğerinden daha fazla olduğu belirtilmektedir. İkinci görüş uyarınca, sâdece muhâtab için iftirâ etme söz konusudur. Çünkü mukâyese cümlesi, bir tek kişinin işlediği fiil için de kullanılabilir. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'inde şöyle buyurmaktadır: «Hakka eriştiren mi yoksa götürülmeden gidemeyen mi uyulmaya daha lâyıktır?» (Yûnus, 35). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulmaktadır: «Şimdi bu iki zümreden hangisi emîn olmaya daha lâyıktır?» (En'âm, 81). Kezâ Lût peygamberin dilinden şöyle denilmektedir: «Ey kavmim; işte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir.» (Hûd, 78). Şu halde İmâm Şâfiî sözün iftirâ olarak değerlendirilebilmesi için, söyleyen kişinin iftirâ etme kasdının bulunmasını şart koşturmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Hanefî mezhebinden bazı fakihler bunu iftirâ olarak kabul etmemektedirler.

Müfterî, iftirâ cümlesinde zinâ ve diğer fiilleri ifâde eden ortak sözler kullanılırsa, bazılarına göre bu sözlerden bilûmum halkın anladığı mâna nazar-ı i'tibâra alınır. Eğer halk ondan iftirâ mânâsı anlıyorsa suç iftirâdır. Eğer iftirâ mânâsını çıkarmıyorsa suç, iftirâ değildir. Diğer bazı fakihlere göre ise; iftirâ eden kişi avâmdan bir kişi ise ve avâm arasında söylenilen sözler iftirâ için kullanılıyorsa; fiil iftirâdır. Çünkü fâil, iftirâdan başka bir şeyi kasdetmiş olamaz. Eğer seçkin kimseler arasında, söz konusu cümleler iftirâ için kullanılmıyorsa; fiil iftirâ değildir. Mübâlağalı veya kısa olarak söylenen cümleler de müfterîye haddin vurulmasını engellemez. Meselâ bir erkeğe, «ey zânî kadın» veya bir kadına, «ey zinâ eden adam» denirse bu; açıktan açığa



iftirâdır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlerin görüşü budur. Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; bir kadına; ey zânî, diyen kimseye iftirâ haddi vurulur. Çünkü bu cümlelerden ancak iftirâ kasdı anlaşılabilir. Ama bir erkeğe; ey zinâ eden kadın, denildiği takdirde Ebu Hanîfe ve Ebu Yûsuf'a göre hadd gerekmez, fakat ta'zir cezâsı gerekir. Çünkü adamın ettiği iftirâ, imkânsız bir iftirâdır. Zîrâ zinâ eden kadın denirken, erkeğin zinâsı kasdolunmaz. Hanefî imâmlarından İmâm Muhammed'e göre; hadd icâbeder.

Müfterî; bir kişinin zinâ ettiğini söyler ve kiminle zinâ ettiğini belirtirse; —sen falanca kadınla zinâ ettin demek gibi— hem erkeğe hem de kadına iftirâ etmiş sayılır. Veya: Ey zânî oğlu zânî, der ve söylediği kişinin babası da mevcûd olursa, hem babaya hem de oğula iftirâ etmiş olur. Kadına; ey zânî kızı zânî, demek de aynı şekildedir. Hem kadına hem de anasına iftirâ edilmiş olur.

İftirâ suçunda; iftirâ edilenin ma'lûm olması şarttır. Eğer iftirâ eden bilinmezse, müfterîye hadd vurulmaz. Meselâ bir topluluğa; içinizde yalnız bir tek zânî var, denilince veya; içinizden birisi zânîdir, denilince; söyleyene hadd vurulmaz. Çünkü iftirâ edilen meçhûldür. İftirâ suçuna hadd cezâsı vurulmasının sebebi; iftirâ edilenden utanma duygusunun izâlesidir. İftirânın, her türlü şarttan ve belirli bir izâfetten mutlak mânâda ârî olması şarttır. Eğer bir şarta veya belirli bir vakte bağlı olursa hadd gerekmez. Çünkü şartın ve vaktin zikri, o anda iftirânın vukûunu önler. Meselâ: Sen bu eve girersen zânîsin, denildiği takdirde, adam eve girerse söylenen adam müfterî olmaz. Bir kişi başkalarına; kim bana şöyle ve şöyle dedi? der ve içlerinden bir kişi çıkar: Onu ben söyledim, derse; birinci şahsa hadd gerekmez. Kezâ bir şahsa: Sen yarın veya aybaşında zânîsin veya; zânî çocuğusun, dese ve ertesi gün veya aybaşı gelse hadd gerekmez. İftirânın bir yerden bir yere iletilmesi halinde, ileten kişiye hadd gerekmez. İleten kişi bununla mükellef olsun veya olmasın netice değişmez. Yalnız onun birisinden birisine ilettiğini isbât etmesi şarttır. Kullandığı ifâdenin de iletmeye mükellef olduğunu veya bir başkasından rivâyet ettiğini belirtmesi gerekir. Meselâ bir kişi başkasına; falancaya git, zânî olduğunu söyle, dese, söylenen adam da gidip mevzûu bahsolunan kişiye falanca kişinin böyle dediğini nakletse, nakledene hadd gerekmez. Ama sâdece iftirâ olunan cümleyi söyler ve açıklamazsa müfterî sayılır. Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Hanbelî'e göre; kendisinden iftirâ naklolunan kişi; nakledenin yalanlasa bile nakledene iftirâ haddi gerekmez. Lâkin Mâlik ile bazı Hanbelîler; kendisinden iftirâ naklolunan kişi, nakledenin yalanladığı takdirde, nakledenin nâkil olduğu isbât edilemeyeceği için, müfterî olarak kabul edilmesini öngörürler. Bir şahıs; burulmuş, cinsiyet



uzvu koparılmış veya hastalıklı bir adama zinâ suçu isnâd ederse; İmâm Ahmed'e göre hadd gerekir. Hucceti ise şudur: İftirâ konusundaki nass-ı şer'i umûmidir. Her iftirâya veya iftirâ olunana intibâk eder. İftirâ olunanın temâsa kâdir veya âciz olması önemsizdir. Çünkü temâs imkânı gizli bir şeydir ve insanlardan çoğu bunun mâhiyetini bilmezler. Bunun için hadd vurulmazsa, iftirâ olunanın, iftirâ edildiği bilinmez ve iftirâdan mütevellid utanma durumu ortadan kalkmaz.

İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Şâfiî'ye göre; iftirâ olunanın temâstan âciz olduğu belli olduğu müddetçe, iftirâ edene hadd gerekmez. Çünkü iftirâ edenin yalancı olduğu hadd vurulmadan da ortadadır. Hadd, ancak utanma halini ortadan kaldırmak için gerekir. Fakat haddin imkânsız oluşu, bu tür müfterilere ta'zir cezâsı verilmesini önlemez. Zîrâ böyle müfteri, iftirâ olunana eziyet etmiş olmaktadır.

Ebu Hanîfe iftirâ haddinin vurulması için, müfterinin İslâm diyârında olmasını şart koşar. Eğer iftirâ Dâr'ül-Harb'de veya Dârül-Bağy'de ise müfteriye hadd gerekmez. Çünkü iftirâ suçunun işlendiği anda, o mahalde İslâm halifesinin velâyeti yoktur. Diğer üç imâm ise; her iki halde de müfteriye iftirâ haddinin vurulmasını öngörürler. Ona göre; her iki durumda da kişinin İslâm'ın ahkâmına uymakla mükellef olması hadd vurulması için yeterlidir.

Bir kişi, bir şahsın babası olmadığını iddiâ ederse; ittifâkla müfteri olarak kabul edilir ve hadd vurulur. Fakat Ebu Hanîfe, nesebi reddolunan kimsenin anasının müslüman ve hür olmasını şart koşar. Çünkü hakikatta böyle bir iftirâ babaya değil, anaya karşı yapılmaktadır. Kezâ Ebu Hanîfe, iftirânın kızgınlık halinde olup olmaması durumunu da tetkik eder. İftirâ kızgınlık halinde yapılmışsa bu durumda haddin gerektiğini, kızgınlık halinde yapılmamışsa haddin gerekmediğini belirtir. Çünkü babanın reddedilmesiyle gerçek anlamın kasdedilmemiş olması muhtemeldir. Meselâ babanın reddedilmesiyle babaya benzeme, onun ahlâkına uymama gibi husûslar kasdolunmuş olabilir. Bu ise haddi durdurmayı gerektirir. Bu konuda bazı Şâfiîler, Hanefilere uyarlar, diğer bazı Şâfiî fakihler ise İmâm Mâlik ve Hanbel'e uyarlar. Onlara göre; nesebin reddi ister kızgınlık anında olsun, ister diğer zamanlarda olsun haddi gerektirir. Ebu Hanîfe'ye göre; bir şahsın nesebini dedesinden itibâren reddeden kişiye —çünkü o söylediğinde doğrudur. Meselâ bir kişiye «falanca, dedesinin oğlu değil» demek gibi— hadd gerekmez. Çünkü insan dedesinin oğlu değil babasının oğludur. Kezâ bir şahıs; amcasına, dayısına veya anasının kocasına nisbet edilmesi halinde de hadd vurulmaz, çünkü bunlara da baba adı verilir. Nitekim Yüce Allah; «Ve senin babaların İbrâhim, İsmâil ve İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a...» (Bakara, 133) buyurmaktadır. Bilindiği gibi



Hız. İsmâîl, babası değil amcasıdır. Dayı, baba hükmünde sayılmaktadır. Annenin kocası da terbiye bakımından baba mesâbesindedir. Fakat İmâm Mâlik; bütün bu gibi hallerde haddi gerekli görür.

İmâm Şâfiî ve Hanbel böyle bir şart koşturmazlar. İftirâ edilenin annesi hür ve müslüman bir kadın olmasa da, müfteriye hadd vurulması gerektiğini ifâde ederler. İbn Kâsım, anne kâfir veya cârîye de olsa nesebi reddeden kişiye hadd vurulması görüşüne sâhiptir. Bir kişinin annesini reddeden kişiye icmâ-ı fukahâ ile hadd gerekmez. Çünkü ona; zinâ atfetmiş değildir. Bir şahsın kabîlesini reddeden kişiye İmâm Mâlik ve Hanbel'e göre; hadd gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre hadd gerekmez. Şâfiî mezhebinde ise iki görüş de vardır. İmâm Mâlik'e göre; bir şahsın cinsiyetini reddeden kişiye hadd gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre; hadd gerekmez. «Sen kıptisin» veya «Rumsun» demek gibi. Şâfiî mezhebinde ise iki görüş vardır. Birincisine göre hadd gerekir, çünkü bununla adamın nesebini reddetmek istemiştir ve Allah hadd cezâsını zinâ isnâdına bağlamıştır. İkinci görüş uyarınca hadd gerekmez, çünkü bu söz, iftirânın dışında birçok mânâlara gelebilir. Arap olmayan birinin ırkı reddedilirse hadd gerekmez.

Birisine bir kere zinâ atfeden kişiye hadd vurulur, sonra ikinci defa iftirâ eder ise ikinci iftirâdan sonra hadd vurulmaz. Şâfiî ve Hanbel'e göre; ta'zîr cezâsı verilir. Çünkü birinci hadd ile iftirâ olunana karşı yalan söylediği ifâde olunmuş ve utanma durumu ortadan kaldırılmıştır. Nitekim Ebu Bükre, Muğîre'nin zinâ ettiğine dâir şehâdet etmiş ve Hz. Ömer (r.a.) de ona sopa vurmuştur. Sonra ikinci defa iftirâ edince, ikinci kez sopa vurmamak istemiş fakat Hz. Ali engel olarak demiş ki; ona sopa vurmamak istiyorsan arkadaşına vur. Bunun üzerine Hz. Ömer sopa vurmamış. Yani Hz. Ali (r.a.) demek istemiş ki; ona ikinci kez sopa vurmamak istiyorsan, şehâdetini iki şehâdet olarak kabul etmişsin demektir. Onun şehâdetini iki şehâdet olarak kabul edecek olursan, Muğîre'nin hakkındaki iddiâsında dört şahid getirmiş olur ve onu recmetmen gerekir. Bilindiği gibi, Ebu Bükre ve beraberindekiler, bir şahid daha bulunamadığı için hadd cezâsına çarptırılmışlardı. İmâm Mâlik'e göre; birinci haddin infâzından sonra tekrâr iftirâ ederse, ikinci kez haddin vurulması gerekir.

## 2 — İftirâ Edilenin Muhsan (İffetli, evli, temiz, mü'min) Olması

İftirâ suçunun mevcûd olabilmesi için, iftirâ olunanın —ister kadının, ister erkek olsun— muhsan olması şarttır. İhsan şartının aranmasında temel esâs Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sidir; «Namuslu ve hür kadınlara zinâ suçu isnâd edip te sonra dört şahid getiremeyenlere seksen değnek vurun.» (Nûr, 4). Bir diğer âyet-i kerime'de ise şöyle bu-



yurmaktadır: «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min temiz kadınlara iftirâ atanlar; dünyada da âhirette de la'netlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.» (Nûr, 23). Birinci âyetteki temiz ve iffet mânâsına gelen «iẖsan» ta'biri, —bir görüşe göre— zinâdan uzak olma mânâsıdır. —Bir diğer görüşe göre hürriyettir.— İkinci âyetteki «iẖsan» kelimesinin mânâsı hürriyettir. Buradaki temiz ve iffetli kadınlar ile hür kadınlar kasdolunmaktadır. «Habersiz» ta'biri ile ifâde olunan «Gâfilât» kelimesinin mânâsı ise iffetli ve temiz kadınlardır. İnanmış kadınlarla müslüman kadınlar kasdolunmaktadır. İslâm hukûkçuları bu iki nassa dayanarak imânın yani İslâm'ın, hürriyetin, zinâdan afif olmanın iẖsanın şartı olduğunu öne sürmüşlerdir.

«Muhsanât» lâfzı Kur'an-ı Kerim'de müteaddid anlamlara gelir. Yukarda belirttiğimiz gibi bazı kere iffetli kadınlar anlamına vârid olur, bazı kere de evli kadınlar anlamına kullanılır. Meselâ şu âyet-i celîle'lerde bu anlamda kullanılmıştır: «Ellerinize geçen câriyeler müstesnâ, evli kadınlarla (muhsanât) evlenmeniz de (harâm kılındı)». (Nisâ, 24). «Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki inanmış câriyelerden alsın. Allah sizin imânınızı daha iyi bilir. Birbirinizdensiniz. Aynı soydansınız. Onlarla, zinâdan kaçınmaları, iffetli yaşamış ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velîlerinin izniyle evlenin. Ve ma'rûf şekilde mehirlerini verin.» (Nisa, 25).

Bazan da «muhsanât» kelimesi, hür kadınlar anlamına gelir. İşte şu âyet-i kerîme'lerde bu anlamda kullanılmaktadır: «Sizden; hür, inanmış kadınlarla (muhsanât) evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki inanmış câriyelerinizden alsın.» (Nisâ, 25), «Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ve sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğinizde size helâldır.» (Mâide, 5)

«Evlendiklerinde zinâ edecek olurlarsa; onlara, hür kadınlara verilen cezânın yarısı verilir.» (Nisâ, 25).

Kişi; âkil, bâliğ, hür, müslüman ve zinâ etmeyen, iffetli kimse olduğu takdirde Kur'an terminolojisinde «muhsan» vasfını alır. Bilindiği gibi akıl ve bülûğ, her suçta ve suçluda bulunması gereken iki umûmî şarttır. Ancak bu şartların, tecâvûze uğrayanda bulunması gerekmez. Fakat İslâm hukûkçuları iftirâ suçunda, iftirâ edilen (tecâvûze uğrayan) kişinin de âkil ve bâliğ olmasını, ancak böylece muhsan olabileceğini öne sürerler. Ve bu şartlara hâiz birisine iftirâ edildiği takdirde hadd vurulmasını gerekli bulurlar. İftirâ edilenin âkil ve bâliğ olmasının şart koşulması bu sebebe dayanmaktadır; iftirâ edilen kişiye zinâ isnâd edilmektedir. Zinâ suçu, ancak âkil ve bâliğ olan birisinden sâdır



olabilir. Çocuğun ve delinin zinâsında hadd gerekmez. Lâkin İslâm hukûkçuları yine de iftirâ edilenin bâliğ olma şartında ihtilâflıdır. Bir rivâyete göre; İmâm Ahmed, ihsan için bülûğun şart olduğunu öne sürer ve bâliğ olmanın mükellefiyetin iki şartından birisi olduğunu ifâde eder. Hem çocuğun zinâsı halinde hadd gerekmeyeceği için çocuğa iftirâ edilmesi halinde de hadd gerekmez, der. Yine İmâm Ahmed'e atfedilen bir başka rivâyette; iftirâ edilen kişi iffetli ve akıllı olduğu sürece, ihsan için bâliğ olma şartı yoktur. Bu rivâyete göre iftirâ olunan kişi, bâliğ olmasa bile temâs yapacak güçte olması gerekir. Bunun için yaş sınırı olarak erkekte on, kız çocuğunda dokuz yaşını kabul etmektedirler.

İmâm Mâlik, kız çocuğunda bülûğ şartını aramaz, fakat erkek çocuğunda arar. Kız çocuğu temâs edebilecek güçte ve yaşta ise İmâm Mâlik'e göre muhsandır. Ona göre hadd, utanma ve arlanma durumunu ortadan kaldırmak için konulmuştur, bu yaşta bir kız çocuğuna ise utanma ve arlanma duygusu iliştilerilebilir. Ebu Hanîfe ve Şâfiî, iftirâ edilen kişinin ister erkek olsun, ister kız olsun bâliğ olmasını şart koşarlar.

İslâm hukûkçuları arasında ittifâkla kabul edilen husûslardan biri de, gerek erkek olsun gerek kadın, iftirâ edilenin (zinâ) müslüman olması icâbeder. Fakat fakihler, nesebin reddi durumunda ihtilâflıdır. Nesebi reddedilen kişinin anasının câriye veya gayr-i müslim olması halinde farklı görüş serdetmektedirler. Zîrâ câriye veya gayr-i müslim bir kadının çocuğunun nesebinin reddi, anasına zinâ atfetmek olacaktır. Bu durumda Ebu Hanife, ananın müslüman ve hür olmasını şart koşar. Eğer anne müslüman ve hür olmaz ise iftirâ eden kişiye hadd vurulamayacağını belirtir. Mâlikî mezhebi ise, nesebi reddedilen kişinin annesinin hür veya müslüman olmasını şart koşmaz. Nesebi reddedilen kişinin annesi kâfir veya câriye olsa, Mâlikîlere göre; iftirâ atan kişiye hadd vurmak gerekir. Bu görüş İbn Kâsım'ın görüşüdür. İmâm Mâlik ise bu meselede bir görüş serdetmemiştir. İmâm Şâfiî ve Hanbelî, Mâlikî mezhebinden İbn Kâsım'ın görüşüne uymaktadırlar.

Ebu Hanife'ye göre; iffetin mânâsı şudur: İftirâ edilen kişinin, ömründe câriyesi veya nikâhlı karısı dışında hiç bir kimse ile harâm temâsta bulunmamış olmasıdır. Hattâ üzerinde icmâ' vâki' olan fâsid nikâhla nikâhlandığı karısı dışında kimseyle temâs etmemiş olması gerekir. Bir kişi bu saydığımız üç şıkkın dışında harâma el uzatmamışsa; ister fiili haddi gerektiren zinâ olarak kabul edilsin, ister kabul edilmesin iffeti zâil olmuş olur. Eğer câriyesi veya sahîh nikâhla nikâhlanmış karısı veya üzerinde icmâ' vârid olmayan fâsid nikâhla nikâhlanmış karısı ile haram yolla temâs ederse iffeti sâkit olmaz. Meselâ bir kişi



kendi hanımı zannıyla başka bir kadınla gerdeğe girerse ve temâsta bulunursa câriyesi ve nikâhlı karısı olmadığı için harâm temâs etmiş olacağından iffeti sâkit olur, fakat zinâ suçundan dolayı adama hadd vurulmaz. Çünkü işlediği fiili mübâhlaştıran zâhiri bir mesned vardır, o da karısı zannıyla gerdeğe girmiş olmasıdır. Bir kişi loğusa, hayızlı, oruçlu, ihrâmlı veya zihâr talâkıyla boşadığı karısı ile temâs ederse iffeti zâil olmaz. Çünkü yaptığı temâs her ne kadar harâm ise de, gerçekte temâs ettiği kadınla aralarında nikâh bağı vardır.

İmâm Mâlik'e göre iffet; iftirâ edilen kişinin, iftirâdan önce veya sonra zinâ fiilinden uzak bulunmasıdır. Fiilden uzak bilindiği gibi, üzerine zinâ haddinin sâbit olmasından da uzak kalması şarttır. Çünkü haddin sübûtu, zinâ fiilini icâbettirir. Şu halde İmâm Mâlik'e göre; bir kişinin iffetli sayılabilmesi için, zinâ haddini icâbettiren bir temâsta bulunmaması ve üzerine zinâ haddi sâbit olmaması gerekir. Eğer zinâ haddini gerektiren bir temâsta bulunur veya üzerine zinâ haddi sâbit olursa; o kişi iffet sâhibi sayılmaz. İmâm Mâlik'e göre; bir kişi harâm bir yolla temâs edecek olursa ve bu temâsı haddi gerektirmiyorsa iffetlidir. İmâm Şâfiî'ye göre iffet; iftirâ atılan kişinin, iftirâ atılmadan önce ve sonra kendisine zinâ haddini icâbettirecek bir fiilden uzak bulunmasıdır. Binaenaleyh bir kişiye zinâ haddi gerekiyorsa iffetli değildir. Eğer o kişi câriyesinin dışında harâm bir yolla temâsta bulunursa ona hadd gerekmez. Karısı sandığı bir kadınla temâs eden veya sıhhati ihtilâflı olan bir nikâhla temâs eden kimseler gibi. Bu husûsta Şâfiî mezhebinde iki görüş vardır. Temâs harâm olduğu için tıpkı zinâ gibi iffet ve ihsan sâkit olur. İkinci görüş uyarınca temâs; haddi gerektirmeyen bir temâs olduğu için iffet ve ihsan sâkit olmaz. Tıpkı bir kocanın, âdet görürken karısıyla temâs etmesi gibi.

Ahmed İbn Hanbel, ne Ebu Hanife gibi iffet için mutlak bir şart koşar, ne de İmâm Mâlik ve Şâfiî gibi zinâ fiilinden uzak olmayı öngörür. Onun için bir kişinin iffetli sayılması, zinâdan açıkça beri olması ile mümkündür. Binaenaleyh bir kimseye delil veya ikrâr yoluyla zinâ suçu sâbit olmamış veya zinâ haddi vurulmamışsa; o iffetlidir.

İmâm Mâlik, Ebu Hanife ve Şâfiî; ihsan durumunun iftirâdan önce ve iftirâdan sonra da cezâ uygulanıncaya kadar mevcûd olmasını gerekli görürler. İmâm Ahmed İbn Hanbel ise ancak iftirâ anında, ihsanı şart koşturmakta ve iftirâdan sonra böyle bir şart aramamaktadır. İftirâ edilen kişide ihsan şartlarından birisi mevcûd olmazsa, iftirâ edene hadd vurulmaz, ta'zîr cezâsı gerekir. Meselâ deliye, kâfire veya köleye iftirâ edene ta'zîr cezâsı verilir.



### 3 — Suç Kasdı

İftirâ eden kişi; tecâvüze uğrayana zinâ attettiği veya nesebini reddettiği takdirde —söylediğinin doğru olmadığını bilmesi halinde— suç kasdının mevcûd olduğu kabul edilir. İftirâ eden kişi, söylediğinin doğruluğunu isbât edemediği müddetçe, söylediğinin doğru olmadığını bilen birisi olarak değerlendirilir. İftirânın doğruluğunu belgelendirmekten âciz olmak; iftirâ ettiği kişiyi bilmediğine delil olarak kabul edilmez, aksine bildiğine karine olarak kabul edilir. Şu halde böyle bir durumda bulunan kimse, iftirâ ederken, söylediğinin doğruluğuna inanarak, iddiâsını ortaya attığını ve iddiâsını doğrulayan makbûl sebepler bulunduğunu öne sürer. Çünkü bu durumda tecâvüze uğrayan kişiye iftirâ etmeden önce, söylediği husûsları isbât eden delillerin elinde bulunması gerekir. İşte Rasûlullah (a.s.)'ın Ümeyye oğlu Hilâl'e, karısının Şüreyk ile münâsebet kurduğuna dâir iftirâ ettiği sırada söylemiş olduğu şu sözler bunu âmirdir: Söylediğini doğrulayan dört şâhid getir, yoksa sırtına iftirâ sopası vurulur. Halbuki Hilâl bizzât zinâ vak'asına şâhid olduğunu iddiâ etmiş, bu durum liân hakkındaki hüküm nâzil olmadan önce ona hadd vurulmasını önleyememiştir. Bu da, Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sindeki çok sarîh ifâdesinin delâlet ettiği hükümdür: «Buna karşı dört şâhidle gelmeleri gerekmez miydi? Mâdem ki onlar şâhidleri getiremediler, öyleyse Allah katında onlar, yalancıların ta kendileridirler.» (Nûr, 13) İşte bu âyete dayanarak cumhûr-u fukahâ, şâhidlerin sayısının dörtten az olması halinde, zinâ isnâd eden kişiye iftirâ haddinin vurulmasını öngörmüşlerdir. Fakîhlerden bir kısmı şâhidlerin sayılarının dörtten az olması hâlinde hadd vurulmamasını ifâde ederken; bunu hiç bir sâik olmadan Allah korkusuyla şehâdet yapması halinde gerekli bulmuşlardır. Ama iftirâ ederek böyle bir yola tevessül ederlerse, hadd vurulacağı konusunda ihtilâf yoktur. Bütün bunlardan sonra iftirâ eden kişinin, tecâvüze uğrayana zarar verme kasdı güdüp gütmemesi şart değildir. Kezâ suçluyu iftirâya sevkeden faktörlere de itibâr yoktur.

İslâm hukûku beşerî hukûk sistemleri gibi, iftirâ konusunda aleniyyeti şart koşmaz. Bunun için iftirâ eden ister umûmî mahallerde, ister husûsî mahallerde, ister kendi aralarında, ister halkın içinde iftirâ etsin, iftirâ eden kişiyi cezâlandırır.

İslâm hukûkunun iftirâda aleniyyete önem vermemesinin sebebi sudur: İslâm hukûku, insanların değerini bir tek ölçüyle ölçer. Ve insanın değerinin, şartların değişmesiyle değişmeyeceğini ifâde eder. Bir insanın kendi başına değeri, halkın önündeki değeriyle aynıdır. Bir insanın gizlice kendi değer ve haysiyetine titizlik göstermesi, herkesin



İçinde kendi değer ve haysiyetine titizlik göstermesinden daha az önemlidir. İslâm; insanın yalnız iken de herkesin içinde olduğu gibi olmasını şart koşar. Bir takım eksikliklerini insanlardan gizleyip te, Allah'tan gizlemeyen kimseleri kınar. Halbuki Allah hem yalnız iken, hem de herkesin içinde iken insanlarla beraberdir. İslâm hukûkunda ana kâide; ister gizli, ister açık olsun, her türlü fuhşun yasaklanmasını âmirdir. İslâm hukûku insanları gizli-açık, görünen ve görünmeyen kötülüklerden uzaklaşmaya davet eder. Bunun için de gizlice işlenmiş suçla, açıktan işlenmiş olan suç arasında fark gözetmez. Çünkü İslâm hukûkuna göre; suç, şartlarına göre değil, kendiliğinden yasaktır. Hiç kimsenin görmediği yerde gizlice suç işleyen kimseye, herkesin gördüğü yerde açıkça suç işlemiş gibi cezâ verir. Beşerî hukûk ise böyle değildir. Çünkü o, açıkça işlenen iftirâ suçlarıyla, gizlice işlenen iftirâ suçları arasında fark gözetir. Açıktan işlenen iftirâ suçlarını cezâlandırırken, gizlice yapılan iftirâ suçlarını cezâlandırmaz. Şu halde beşerî hukûk iftirâyı cezâlandırırken genellikle kişinin bir topluluk huzûrunda hoşlanmayacağı halinin açıklanmış olmasını nazar-ı i'tibâra alır. Ve aynı fiilin, kimsenin görmediği bir yerde işlenmesi halinde cezâlandırmaz. Çünkü iftirâ halkın kulağına ulaşmamıştır.

Böylece beşerî hukûk; insanların değerini iki ölçü ile ölçmekte ve her insana iki değer tanımaktadır. İnsanın başkaları önünde değerini küçülten, haysiyetini rencide eden ve şerefini çiğneyen bir durumla karşılaştığı zaman bunu muhâfaza yoluna giderken kimsenin görmediği yerde aynı fiilleri aslâ önlemeye gerek görmez. Görülüyor ki beşerî hukûk, insanların hayatında iki yüzlülüğü, riyâkârlığı teşvik etmekte ve insanı özünden uzaklaştıran, aldatan, olduğundan başka şekilde görünen varlıklar haline getirmeye çabalamaktadır. Böylece ferdleri haysiyetsiz, şerefsiz olarak yaşamaya zorlamaktadır. Kimsenin görmediği yerde istedikleri davranışı yapmalarını normal saymaktadır. Gizlice yapılan hakâretlere aldırmamayı, kızmamayı öngörmekte, fakat açıkça hakâret edildiği takdirde kızmaya ve mukâbele etmeye teşvik etmektedir.

Beşerî hukûkun aleniyyet konusunda benimsediği prensib; iftirânın isbâtının câiz olmayacağı konusundaki prensibinin mütemmimidir. Her iki prensib de insanların hayatını iki yüzlülük ve riyâkârlık esâslarına dayandırmayı hedef alır. Çünkü isbâtın câiz olmaması demek; hem doğru söyleyene hem de yalan söyleyene cezâ verme demektir. Bu ise insanların gerçeği söylememelerine, kişileri ve eşyâyı olduğu gibi gerçek nitelikleriyle nitelendirmemelerine vesile olur. İnsan; ancak cezâ ile yüzyüze geldiği zaman kötülükleri açıklamaya tevessül eder, ce-



zâ söz konusu olmayınca da yalancı, iki yüzlü olarak yaşamaya çalışır. Bu ise gerçeği söylemeyi önler.

İslâm hukûkunun aleniyyet şartı aramamasının esâsı ise, iftirâda isbâtın câiz oluşu prensibinin mütemmimidir. Her iki esâs da; toplumun fazîletli, insanlığın doğru, şerefli ve haysiyetli bir hayat sürmesi esâsına dayanır. İslâm hukûku ile beşerî hukûkun ta'kibettiği metod arasında ne büyük farklar olduğu açıktır. İslâm hukûku suç; suç olduğu için cezâlandırır, suçun şartlarından dolayı değil. Beşerî hukûk ise; suçun suç olmasını önemsemez, bunun yerine suçun şartlarını cezâlandırır. İslâm hukûku, ahlâksızları, bozguncuları, kötülerini iyilerin, dürüstlerin ve temiz insanların diline düşmekten alıkoymaz ama iyileri, yalancıların ve sahtekârların diline düşmekten alıkoyar. Beşerî hukûk ise kötülerini, ahlâksızları —kötülükleri ve ahlâksızlıkları açıkça belirtmiş olsa da— korumayı te'min eder ve iyileri, dürüstleri, doğruları —iyilikleri dürüstlükleri ve doğrulukları sâbit olsa da— cezâlandırmayı gâye edinir. Ayrıca beşerî hukûk iyileri, yalancıların attıkları pisliklerden uzaklaşmaya ve berâete müsâade etmez. Çünkü müfteriye, iftirâsını isbât imkânının tanınmaması, iftirâ olunanın iftirâ edilen fiilden berâetini isbât etmesine engel olur ve müfterî, sırf iftirâ suçundan cezâlandırılırken; söylediğinin doğru ve yanlış olmasına bakılmaz. İftirâ edilen temiz kişi, üzerine iftirâ pisiği bulaşmış olarak kalır ve kendisini bu pislikten arıtamaz, kurtaramaz.

### İftirâ Dâvası

İftirâ davasının açılabilmesi için iftirâ edilenin davacı olması ve şikâyet etmesi gerekir. İftirâ edilen; şikâyet etmez başkası şikâyet ederse, başkasının şikâyetine dayanılarak dava açılmaz. Kezâ iftirâ davasında şâhidler, Allah için şâhidlik yapar ve iftirâ olunan kişi davanın açılmasından önce kabul olmaz. Dava, ancak iftirâ edilenin şikâyeti ile açılabilir.

İslâm hukûkçuları arasında kesin olarak kabul edilmektedir ki; iftirâ cezâsı, Allah'ın haddlerinden bir haddir. Allah'ın haddlerinden bir hadd ile alâkalı bir davanın açılabilmesi için tecâvüze uğrayanın davacı olması şart değildir. Lâkin fukahâ, bu genel kâidenin bir istisnâsı olarak iftirâ haddini ayırırlar. Ve iftirâ davasının açılması için davanın şikâyetini şart koşarlar. Bunu yaparken şu husûsu dikkate alırlar: İftirâ suçu her ne kadar bir hadd ise de, iftirâ eden kişiyi çok yakından ilgilendirir ve onun toplumdaki yeri, şeref ve haysiyetiyle alâkalıdır. Müfterinin, iftirâsının isbât hakkı vardır. Müfterî iftirâsını isbât edince; iftirâ edilen kişi zinâ suçundan sorumlu olur ve iftirâ ko-



nusu zinâ ise zinâ eden kişiye zinâ cezâsı verilmesi gerekir. Netice, böylelesine önemli olduğu için dava açılabilmesi, iftirâ edilenin şikâyetine bağlıdır.

İftirâ suçundan dava açmak hakkı —eğer hayatta ise— sâdece iftirâ edilen kişiye âittir. Binâenaleyh iftirâ edilen kişiyle alâkası ne derece olursa olsun, onun dışında bir kimsenin dava açması mümkün değildir. Hattâ iftirâ konusu kendisiyle alâkalı olsa bile. Fakat iftirâ ya-kından kendisini ilgilendiriyorsa bu takdirde dava açabilir. Şöyle ki; bir şahıs bir kişinin belli bir kadınla zinâ ettiğini söyleyip ısrâr ederse burada iftirâ konusu hem o şahıs, hem de kadın olduğu için her ikisinin iftirâ davası açma hakkı vardır. Ancak onların dışında hiç kimse iftirâ davası açamaz. Kadının kocası veya çocuğu veya anne ve babası —her ne kadar dava kendilerini ilgilendirse de— iftirâ davası açamazlar. Çünkü iftirâ, kendilerini doğrudan doğruya değil iftirâ edilen kadının vâsıtasıyla ilgilendirmektedir. Halbuki söz konusu davada hak sâhibi kadındır. Kezâ erkeğin çocukları, annesi, babası ve karısı aynı sebeple iftirâ davası açma hakkına hâiz değildir. İftirâ edilen kişi, iftirâ davası açar, sonra dava karâra bağlanmadan ölürse Ebu Hanîfe'ye göre; iftirâ edilenin ölümüyle dava düşer. Çünkü iftirâ davasında şikâyet ve dava hakkı sâdece bir haktır, mal değildir, binâenaleyh mirâs olarak intikâl edemez. Fakat İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel, dava hakkının da mirâs yoluyla intikâl edeceğini ve iftirâ edilenin vârislerinin iftirâ edilen kişi yerine geçeceğini kabul ederler. Şâyet iftirâ edilen kişinin vârisleri yoksa dava düşer. Mâlikiler ise iftirâ edilenin vârisi olmadan ölmesi halinde, herhangi bir şahsı kendi yerine vekil bırakabileceğini ve davayı devâm ettirmeyi ona vasiyet edebileceğini kabul ederler. Bu şekilde vasiyet ettiği takdirde; vasiyet ettiği kişi dava ile alâkalı husûslarda iftirâ edilenin yerine geçer ve iftirâ edilenin ölümüyle dava düşmez.

İftirâ edilen kişi iftirâdan sonra ve şikâyetten önce ölürse dava açma hakkı sâkit olur. Vârislerinin ve baba tarafından akrabalarının iftirâ edene karşı dava açma hakkı kalmaz. Ancak iftirâ edilen kişi iftirâyı bilmeden ölmüşse durum farklıdır.

İftirâ edilen kişi ölmüş birisi ise; cumhûr-u fukahâ'ya göre —ki aralarında dört mezheb imâmı da bulunmaktadır— dava hakkına sâhip bulunanlardan birisinin şikâyet etmesiyle iftirâ eden kişi hakkında dava açılabilir. Böyle bir hakka sâhip bulunan kimse mevcûd olmazsa, dava açma hakkı ortadan kalkar. Ancak Şâfiîler yukarda belirttiğimiz esâslar dâhilinde dava açılabilmesini ifâde ederler. İslâm hükûkçuları bu durumda dava açma hakkına kimin sâhip olacağı konusunda ihtilâflıdır. İmâm Mâlik'e göre iftirâ edilenin erkek usûl ve fûrû'u dava



açma hakkına sâhibdirler. Kezâ iftirâ edilenin baba ve anne tarafından dedeleri bu hakka sâhibdirler. Bunlardan herhangi birisi hayatta olmazsa, dava açma hakkı ağabeye, kızlara, bacılara ve ninelere intikâl eder. Ebu Hanife'ye göre; ister erkek, ister kadın olsun iftirâ edilenin çocuğu, oğlunun kızı, oğlunun oğlu ve aşağıya kadar uzanan torunları ve anne, baba ve yukarıya doğru uzanan cedleri dava açma hakkına sâhibdirler. Ebu Hanife ve Ebu Yûsuf'a göre; kızın çocukları da dava açabilir. Fakat İmâm Muhammed bu görüşte değildir. Şâfiî mezhebin-den bir görüş taraftarlarına göre; dava açma hakkı, eşlik yoluyla vâris olanların dışında tüm vârislere âittir. Bir diğer görüşe göre; dava açma hakkı yalnız ağabeye âittir.

İslâm hukûkçuları, ölüye iftirâ edilmesi halinde; dava açma hakkını vârislere verirken şu sebebi ileri sürerler. İftirâ, iftirâ edilene utandırıcı bir lekeyi sürmektir. Utandırıcı bir lekenin iliseceği mahal ölü olmayacağına göre, iftirânın muhtevâsı ölüye değil onun yerine bırakıldığı dirilere ilisecektir. Ölünün âilesi ölüye, bir parçanın bütününe bağlandığı gibi bağlandığına ve bir insana yapılan iftirâ onun parçalarına da yapılan iftirâ mânâsına geldiğine göre, ölüye yapılan iftirâ anlam bakımından ölünün âilesine yapılmış sayılır. İşte bu yüzden ölünün âilesinin utanç unsurunu üzerinden atması için dava açma hakkı kendilerine verilmiştir. Fakat iftirâ edilen kişi, iftirâ anında diri ise iftirâdan etkilenmeye müsâit bir durumda olduğu için utanç veren husûs kendisine ilişmiş ve buradan doğan düşmanlık hakkı yalnız kendisinin olmuş olur. İslâm hukûkçuları dava açma hakkının kime âit olduğu konusunda farklı görüşlere sâhip olmaları nedeniyle iftirâda utanç unsurunun kime iliseceğinin takdiri konusunda da farklı görüşlere sâhip olmuşlardır. Bazılarına göre utanç unsuru; bütün vârislere ilişirken, bazılarına göre karı koca durumuyla vâris olanların dışında tüm vârislere ilişir. Diğer bir gruba göre; sâdece ağabeyi ilgilendirirken, bazılarına göre de iftirânın nesebin reddi konusunda geçerli olduğu vârislere ilişir. Bu ihtilâfa rağmen dava açma hakkına sâhip bulunan bir kişinin, aynı hakka hâiz bulunan diğer kimseleri beklemeden dava açabileceği konusunda ittifâk vardır. Bu diğer kişiler, isterse ölüye daha yakın de-recede akrabâ olsunlar. Ölünün daha yakın akrabâları dava açmasa bile, uzak akrabâlar dava açabilir, demektir.

Günümüzde beşerî hukûkta geçerli olan görüş şudur: Kanunlar ölüler için değil, diriler için konulmaktadır. Binâenaleyh ölüye iftirânın etkisi, yaşayan vârislere ulaşmadığı sürece cezâ gerekmez. İftirâ, yaşayan vârislere veya ölünün yakın akrabâlarına ulaştığı takdirde mahkeme açılır ve cezâ verilir. Beşerî hukûk sistemlerinden kimileri —Mısır kanunlarında olduğu gibi— iftirâ edilenin ve vârislerin şikâ-



yeti üzerine iftirâ davası açmayı şart koşmazlar. Buna karşılık bazı hukûk sistemlerinde —Fransız kanunlarında olduğu gibi— iftirâ edilenin şikâyetçi olması şarttır. Binâenaleyh iftirâ edilen kişi öldüğü takdirde şikâyet hakkı ortadan kalkar. Lâkin iftirâ ile, kişilerin âile ve yakınlarının şeref ve haysiyetleri rencide edilmek istenmişse, bu takdirde kişiler kendi adlarına dava açabilirler. Beşerî hukûk sistemlerinin ölülere iftirâ edilmesi halinde tuttuğu yol, İslâm hukûkundan ayırdır. İftirâ davası, İslâm hukûkunda her zaman için, iftirâ edilenin âilesini ve yakınlarını ilgilendirir. İslâm hukûkunun iftirâ davasında, dava açma hakkını —hiç bir kayda bağlı kalmadan— vârislere tanırken ta'kib ettiği yol; bütünüyle beşerî hukûk sistemlerinin ölünün yaşayan yakınlarını ilgilendirmesi halinde dava açma hakkını vârislere tanımasına uygundur. Beşerî hukûk sistemleri iftirâyı, İslâm hukûkunda olduğu gibi yalnızca zinâ ve neseb reddine hasretmezler. Bilakis başkasına her tür küçültücü isnâdda bulunan kimseleri müfteri olarak kabul eder. Halbuki beşerî hukûk sistemlerinde iftirâ olarak kabul edilen husûslardan çoğu, iftirâ edilenin hayatta kalan yakınlarını ve akrabalarını ilgilendirmez. Fakat iftirâ edilene neseb reddi ve zinâ isnâdı şüphesiz ki onların geride kalan yakınlarını ve akrabalarını fazlasıyla ilgilendirir. Ve bu yüzden de beşerî hukûk sistemlerinde iftirâ edilenin vârislerine, ve hayatta kalan yakınlarına neseb reddi ve zinâ isnâdı halinde müfterinin aleyhinde dava açma hakkı tanıdığı söylenebilir. Dava açmayı iftirâ edilenin şikâyetine bağlamak konusunda bazı hukûk sistemlerinin tuttuğu yol; İslâm hukûkunun tuttuğu yolun aynısıdır. Fransız kanunları bu meyandadır. Aralarında Mısır kanunlarının yer aldığı bazı hukûk sistemleri de, iftirâ suçunda dava açmak hakkını, iftirâ edilenin şikâyetine bağlı bırakmazlar.

İslâm hukûkçuları suçlardan doğan hakları iki kısma ayırırlar. Birisine Allah'ın hakları, diğerine de insanların hakları adını verirler. Bir cezâda Allah'ın hakkının çoğunlukta olması veya tümüyle hakkın Allah'a âit olması, suçun birinci kategoriye girmesine vesiledir. Cezâ kula âit olduğu veya kul hakkı çoğunlukta bulunduğu hallerde de kulların hukûkî statüsü ortaya çıkar.

Allah'ın hukûku; toplumun faydasını ve cemiyet nizâmını alâkadâr eden suçlardan doğar. İnsanların hukûku ise, ferdleri ilgilendiren suçlardan neş'et eder. İslâm hukûkçuları Allah'ın hakkından söz ederken, bununla o hakkın ferdler veya toplum tarafından iskât edilemeyeceğini kastederekler. İslâm şeriatında bir cezâ, toplumun menfaatinin gereği ise; Allah'ın hakkı olarak kabul edilir.

Toplumun menfaati; kötülüğün ortadan kaldırılmasını, cemiyetin emniyet ve güvenini sağlamayı gerektirir. Kötülüğü topluma râci' olan



ve cezâlandırılması halinde faydası toplumu ilgilendiren her suç, Allah'ın hakkını alâkadâr eden bir suç olarak kabul edilir ve toplumun faydasını sağlamak, kötülüğü ve zararı def'etmek için Allah'ın hakkını elde etmek üzere cezâlandırmak gerekir. Çünkü cezâyı Allah'ın hakkı olarak kabul etmek, toplumun ve ferdlerin iskâtı ile cezânın iskât edilemeyeceğini kabul etmek demektir.

Her ne kadar İslâm hukûkçuları, hakları Allah'ın ve ferdlerin hakları diye ikiye ayırmakta iseler de, çoğunlukla sırf toplumu ilgilendiren ve ferdlerin de hukûkunu alâkadâr eden hakları Allah'ın hakkı olarak kabul ederler. Çünkü şeriatın her hükmü, yerine getirilmek ve uyulmak üzere konulmuştur. Kulların Allah'ın buyruklarına uyması, yasaklarından kaçınıp, Şer-i Şerîf'in emirlerini yerine getirmeleri Allah'ın üzerlerindeki bir hakkıdır. Şu halde her hükümde, bu bakımdan Allah'ın hakkı vardır. Bir hükmün tamâmen ferdlerin hakkını ilgilendirdiğini söylemek, doğru bir genelleme olmaz. Fakat kulların dünyevî işleriyle ilgili haklarının çoğunlukta olduğu kastedilerek, kulların hakları diye bir sınıflamaya gidilirse sahîh olur. Bunun gibi Allah'ın hukûkunu ilgilendiren her emir şüphesiz ki ferdlerin menfaatını da alâkadâr eder. Çünkü Şeriat-ı Rabbânî, ferdlerin menfaatını gerçekleştirmek üzere vaz'olunmuştur.

Bazı suçlarda Allah'ın ve kulların hakları aynı vak'ada yer alır, hırsızlık suçunda olduğu gibi. Hırsızlık suçunda Allah'ın hakkı yani toplumun hakkı, suçluyu cezâlandırmakta, tecâvüze uğrayanın hakkı da çalınan malın veya bedelinin geri iade edilmesindedir. Bazı hallerde de —irtidâd suçunda olduğu gibi— bir suçtan tek bir hak neş'et eder. İrtidâd suçunda yalnız bir hak vardır o da toplumun hakkı, yani Allah'ın hukûkudur.

Aslında İslâm hukûkunda cezâların verilmesiyle gerekenin yerine getirilmesi, Allah'ın hakkı kabul edilir. Bunun istisnâsı olarak bâzı cezâların uygulanmasında ferdlerin hakkı olduğu kabul edilir. Bu cezâlar; ferdlerin hayatına ve bedenlerine karşı yapılan saldırılara verilen cezâlardır. Yani öldürme, yaralama ve dövme suçlarıdır. İslâm hukûku kısas ve diyeti, ferdlerin hakkı olarak koymuştur. Ferdler isterlerse bu haklarını kullanırlar, isterlerse vazgeçerler. Haklarını kullanmaktan vazgeçtikleri takdirde toplumun, suçlunun suçuna ve suçluluk durumuna uygun bir cezâ vermesi gerekir. Şu halde bazı cezâların ferdlerin hakları olarak yerine getirilmesi; toplumun aynı suçlar için başka cezâlar vermesini engellemez. İslâm hukûkunda ittifakla kabul edilmektedir ki; iftirâ suçunda iki hak vardır. Birisi Allah'ın hakkı, diğeri iftirâ olunan kişinin hakkıdır. Fakat fukahânın ihtilâflı oldukları husûs, bu iki hakkın hangisinin daha kuvvetli olduğu konusudur. Ebu Hanîfe;



iftirâ suçunda Allah'ın hakkını kulların hakkından daha fazla olarak kabul eder. Ve suçu Allah'ın hakkını alâkadâr eden bir suç olarak değerlendirir. Bazı Hanefî fakihleri ise iftirâ suçunda Allah'ın ve insanların hakkı bulunduğunu, fakat ağırlığın insanların tarafında olduğunu ifâde ederler.

İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel ise iftirâ suçunda; kul hakkının Allah hakkından daha fazla olduğunu kabul eder ve suçu insanların hakkını alâkadâr eden bir suç olarak değerlendirirler. İmâm Mâlik ise dava açılmazdan önce kul hakkının Allah hakkından fazla olduğunu, dava açıldıktan sonra ise Allah hakkının kul hakkından fazla olduğunu ifâde eder. O halde İmâm Mâlik'e göre suç; şikâyetten önce insanların hukûkunu ilgilendirmekte, şikâyetten sonra ise Allah'ın hukûkunu ilgilendirmektedir.

Şâfiî ve Hanbel, kul hakkının daha ağır bastığını söylerken; kulun kendi hakkına toplumdaki daha fazla muhtâç olduğunu belirtirler. Ebu Hanîfe ise toplumun hakkını ferdin hakkından daha öne alırken; bununla toplumun hakkının korunmasını hedef alır. Ona göre kulun hakkının ağır bastığını kabul etmek, toplumun hakkının heder edilmesine vesîle olabilir.

Devlet reîsi hem ferdlerin hem de toplumun vekili olduğu için, hem ferdlerin hem de toplumun haklarını almakla görevlidir.

İftirâ suçunda iki hukûktan birini diğerinden fazla kabul etmenin bazı önemli netîceleri vardır ki, bunları şöylece sıralayabiliriz:

a — İnsanların hukûkunun Allah'ın hukûkundan daha fazla olduğunu söylemek; iftirâ suçundan doğan hakkın; vârislere miras yoluyla intikâl etmesine vesîle olur. Çünkü mirâs kulların hukûkunda câridir. Allah'ın hakkının kulların hakkından daha fazla olduğunu söyleyenler ise; dava açma hakkının vârislere intikâlinin söz konusu olmayacağını belirtirler. İftirâ haddi her ne kadar insanların menfaati için konuşulmuşsa da, Allah'ın hakkı olduğunu ifâde ederler.

Onlara göre kullar, mal ve mal ile alâkalı olan husûslara mâlik olurlar. Dava açmak hakkı ise bunlardan herhangi birisine dâhil değildir.

b — Ebu Hanîfe gibi Allah hakkını kul hakkından fazla sayanlara göre; iftirâ edilen kişinin, suçun sübûtundan sonra müfteriyi affetme yetkisi yoktur. Şâyet affederse bu affi bâtıldır. Çünkü iftirâ haddi, Allah'ın haklarından bir haktır. Ferdlerin veya toplumun diğer hakları gibi onu affetme ve iskât hakkı yoktur.

Şâfiî ve Hanbel gibi Allah hakkının kul hakkından fazla olduğunu söyleyenlere göre; iftirâ edilen, haddin uygulanması anına kadar iftirâ edeni affedebilir. Affettiği takdirde hadd sâkıt olur. Ancak iftirâ



suçu hadd cezâsına hükmolunan bir suç ise ve iftirâ edilenlerin sayısı birden fazla ise haddin sâkıt olması için tüm iftirâ edilenlerin affetmesi gerekir. Bir kısmı affedip bir kısmı affetmezse, affedilenlerin affına binâen hadd sâkıt olmaz.

İmâm Mâlik'in af konusunda değişik görüşleri vardır. Birinciye göre affın câiz olduğunu söyleyenler sarîh veya zımnî affı câiz görürler ve af ile iftirâ edilenin dava açma hakkının sâkıt olduğunu belirtirler.

### İftirâ Suçunun Delilleri

İftira suçu aşağıdaki yollarla isbât edilir:

#### 1 — Şâhidlerin Şehâdeti:

İftirâ suçunda; suçun isbâtı için zinâ suçundaki şâhidlerde aranan; akıl, bülûğ, hâfıza, konuşabilme, adâlet, müslümanlık, akrabâ olmamak, düşman olmamak, töhmet altında bulunmamak gibi şartlar aranır. Kezâ iftirâ suçunda şâhidlerin, erkek ve aslî şâhid olmaları şarttır. Bu husûsta zinâ ile ilgili şehâdet konusunda geniş bilgi vermiştik.

Şâhidlerin sayısı: İthâmın isbâtını ilgilendiren husûslarda iftirâ vak'asının isbâtı için müfterinin aleyhinde iki şâhidin şehâdeti kâfidir. Fakat ithâmın reddini ilgilendiren husûslarda iftirâ ile ithâm olunan kişinin, aşağıdaki yollardan birini izlemesi gerekir:

a — İftirâ olayını inkâr edip iftirânın vâki' olmadığına dâir —muayyen bir sayı ile sınırlı olmaksızın— dilediği kadar kadın ve erkek şâhidler getirmelidir.

b — İftirâ edilenin, iftirânın doğruluğunu iddiâ edip savunmanın desteklenmesi için iki erkek veya bir erkek iki kadın şâhid getirmesi kâfidir.

c — İftirâ edenin, iftirâsının doğruluğunu isbât edebilmek için dört şâhidin getirilmesi gerekir. Bu şâhidlerde aranan nitelikler, zinâ suçunun isbâtı için şâhid olacaklarda aranan niteliklerin aynıdır. Sâdece iftirâ eden kişinin, dört şâhiden birisi olmaması gerekir, çünkü o şâhid sayılamaz sanık sayılır.

d — Koca, karısına iftirâ ettiğini itirâf ederse; karısını la'netleşmeye çağırır. Ebu Hanîfe'ye göre; müfterî iftirâsının doğruluğunu, kendisinden başka dört şâhidin şehâdeti ile isbât eder. Eğer şâhidler iftirânın doğruluğunu ifâde ederlerse; —şehâdet eski bir zinâyâ dâir ise— iftirâ edilene zinâ haddi vurulmaz. Çünkü Ebu Hanîfe'ye göre şehâdet; dava açılmazdan önce kabul edilmez. Fakat iftirâ suçunda önceliğin hiç bir etkisi söz konusu değildir. Çünkü iftirâ suçunda dava açılması şarttır. Bu yüzden dava açılmazdan önce şehâdet yapmak mümkün olma-



yacağı için davadan önce şahidlik kabul edilmez. Dava iftirâ edilenlerin kendi özel nedenleri yüzünden geciktiği sürece şahidleri niçin şehâdet etmedin? diye ithâm etmeye gerek kalmaz. Şehâdetin gecikmesi, zinâ ve içki suçunda olduğu gibi kin ve düşmanlık ithâmı anlamına gelmez. Çünkü bu iki suçta davanın açılması şart değildir. İftirâ suçunda şehâdetin, aynı mecliste yapılması şarttır. Hâkimin hâkime, şahidin şahide şehâdeti câiz değildir.

## 2 — İkrâr:

İftirâ suçu, iftirâ edenin ikrârı ile sâbit olur. İftirâ eden, iftirâ edilene iftirâ etmek kasdını güttüğünü ifâde eder. İkrârda sayı şartı yoktur. Mahkeme huzûrunda bir defa yapılan ikrâr kâfidir. Ebu Hanife'ye göre; ikrâr mahkemenin dışında cereyân ettiği takdirde, iftirâ suçlarında ikrâr yapıldığına dâir şahidlik câiz değildir. Çünkü iftirâda ikrârın inkârı bir değer ifâde etmez ve ikrârdan rücû' olarak kabul edilmez. İftirâ suçunda ikrârdan rücû'un hadd üzerinde bir te'siri yoktur. Çünkü iftirâ haddi bir yandan kulların hakkını ilgilendirir. Kulların hakkı ise sâbit olduktan sonra —kısasta olduğu gibi— rücû ile sâkit olmaz.

İmâm Ahmed'e göre; ikrârdan rücû' kabul edilmez. Mâli konularda olduğu gibi, iftirâ suçunda da sarhoşken yapılan ikrârlar sahihtir. Çünkü iftirâ suçunda hak, kulların hakkıdır. Hanefî mezhebinde ittifâkla kabul edilmektedir ki; iftirâ suçunda hâkim; bilgisine dayanarak hüküm verebilir. Ancak bu bilgi, hüküm yerinde ve anında olmalıdır. Lâkin Hanefî fakihlerince mahkeme anında ve mahallinde olmayan bilgiye dayalı hükmün câiz olup olmayacağı konusu ihtilâfıdır.

## 3 — Yemin:

İmâm Şâfi'ye göre; iftirâ suçu başka bir delil bulunmadığı takdirde iftirâ edilenin yemini ile isbât olunur. İftirâ edilen kişi, iftirâ edeni yemine davet eder, iftirâ eden kişi yeminden imtinâ' ederse, bu imtinâ yüzünden iftirâ ettiği sâbit olur.

İmâm Şâfi'ye göre; iftirâ edenin elinde, iftirâsının doğruluğu hususunda iftirâ edilenin yemininden başka bir belge bulunmazsa, iftirâ eden de iftirâ edileni yemine davet edebilir. Bu takdirde iftirâ edilen yeminden kaçınırsa; iftirâ sahih olur ve iftirâ edene hadd vurulmaz. İmâm Şâfi haddler konusunda iftirânın dışında yemine baş vurmaya kabul etmez. Sadece iftirâ suçunda kabul eder. Çünkü iftirâ suçunun haddi, kulların hakkıdır ve ikrârdan rücû' bâtıldır. Yeminden kaçınmak ise ikrâr mesâbesindedir. Öteki haddlerde ise İmâm Şâfi yemine başvurmayı kabul etmez. Çünkü o haddler; hem Allah'ın hakkıdır, hem de o haddlerde ikrârdan dönmek sahihtir.



Hanefî mezhebinde bazı fakihler yemîne başvurmaya kabul ederken, bazıları kabul etmezler. Yemîne başvurmaya kabul edenler, iftirâ suçunda kulların hukûku bulunduğunu nazar-ı i'tibâra alırlar. Fakat yemîne başvurmaya kabul edenlerden kimisi yeminden imtinâ' halinde haddi öngörürken, kimileri de hadd yerine ta'ziri öngörürler. Yemîne başvurmaya kabul edenler ise, iftirâ haddinin Allah'ın hakkı olduğunu ve Allah'ın hakkının çoğunlukta bulunduğu husûslarda yemin ve imtinâ' ile hüküm verilemeyeceğini ifâde ederler.

İmâm Mâlik ve Hanbel; iftirâ suçunda yeminle isbâta cevâz vermezler. Onlara göre iftirâ eden veya edilenin, birinin diğerini yemîne davet etmesi câiz değildir. Ahmed İbn Hanbel'in iftirâ suçunda yeminden imtinâ' halinde hüküm verilebileceğine dâir eski bir görüşü vardır. Fakat Hanbelî mezhebinin umûmî görüşü uyarınca, mal ve mal me-sâbesinde olan husûsların dışında yeminden imtinâya binâen hüküm verilemez.

### İftirâ Suçunun Cezâsı

İftirânın iki cezâsı vardır:

a — Birinci ve aslî cezâ sopadır.

b — İkinci tebaî ceza; şehadetin kabul edilmemesidir.

Her iki cezânın aslı, Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sine dayanır. «İffetli kadınlara iftirâ atan, sonra da dört şahid getiremeyenlere seksen değnek vurun, ebediyyen onların şahidliklerini kabul etmeyin. İşte onlar fâsıkların ta kendileridir. Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar, şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Nûr, 4-5).

Sopa cezâsı: İftirâ suçunda sopa cezâsının miktârı seksen değnek-tir. Sopa'nın yerine başka bir şey geçmez. Sayıyı azaltmak mümkün değildir. Devlet reisinin sopa cezâsını affetme hakkı yoktur. İftirâ edile-ne gelince; bazılarına göre, affetme hakkı vardır, bazılarına göre yok-tur.

Şahâdetin kabul edilmemesi: İslâm hukukçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki iftirâ eden kişinin, iftirâ haddi ile birlikte şahidliği de kabul edilmez. Çünkü Yüce Allah, bu noktada şöyle buyurmaktadır: «Ve onların şahidliğini ebediyyen kabul etmeyin.» (Nûr, 4).

Lâkin fakihler, tevbe halinde şehâdetin kabul olup olmayacağı konusunda ihtilâflıdır. Ebu Hanife'ye göre; tevbe de etse iftirâ edenin şahidliği kabul edilmez. İmâm Şâfiî, Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; tevbe ederse iftirâ edenin şehâdeti kabul edilir. Fukahâ'nın bu konudaki ihtilâfının esâsı; Yüce Allah'ın şu hükmünün tefsirindeki farklı anlayıştır: «Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar.» (Nûr, 20) Buradaki istisnânın, zikrolunan en yakın konuya gittiğini söyle-



yenler, tevbenin fâsıklığı ortadan kaldıracağını ve şehâdetin kabul edileceğini belirtirler: «Ebediyyen onların şahidliğini kabul etmeyin. İşte onlar, fâsikların ta kendileridir. Meğer ki bundan sonra tevbe edip islâh olalar.» (Nûr, 21) Onlara göre buradaki tevbe, en yakın olan fâsıklığa râci'dir. İstisnânın bir önceki cümleye râci' olduğunu söyleyenlere göre; tevbe, hem fâsiklik durumunu kaldırır, hem de şehâdetin kabul edilmemesi halini. Ebu Hanife ve Mâlik'e göre; iftirâ eden kişinin şahidliği, ancak hadd vurulmasıyla ortadan kalkar. İmâm Şâfiî ve Hanbel'e göre; suçun aleyhinde sübûtu ile birlikte, müfterinin şehâdeti kabul edilmez. Yani hadd vurulmasa dahi iftirâ ettiği doğrulandığı sürece şehâdeti kabul edilmez.

Cezâlar birden fazla olursa, ya hepsi iftirâ suçunun cezâsı olacak veya iftirâ ile birlikte hepsi başka suçların cezâsı olacaktır. Her iki halde suçlar aşağıdaki şekilde tedâhül eder:

İftirâ suçunun tedâhülü konusunda ihtilâf vardır. İmâm Mâlik ve Ebu Hanife'ye göre; iftirâ suçları, infâz vaktine kadar tedâhül eder. Meselâ bir kimseye birden fazla iftirâ eden kişi, hepsi için bir hadd cezâsına çarptırılır. O ana kadar işlediği fiiller, ister bir tek kişiye ister birçok kişiye karşı olsun farksızdır, ister tek kelime ile iftirâ etmiş olsun ister birçok kelimelerle, ister bir gün ister değişik günlerde iftirâ etmiş olsun. Hadd vurulduktan sonra tekrâr bir kişiye iftirâ ederse yeniden hadd vurulur. İmâm Mâlik ve Ebu Hanife; her ne kadar bu hususta ittifâk etmişlerse de, cezâsının infâzı esnâsında birine iftirâ eden kimsenin durumu konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. İmâm Mâlik'e göre; iftirâ, birinci suçun haddinin çoğunun infâzından sonra işlenmişse, birinci hadd tamâmlanmış olur ve ikinci iftirâ suçu için kâmil hadd gerekir. Şâyet birinci suçun haddinin az bir kısmının infâzından sonra, ikinci iftirâ suçu işlenmişse; yeni iftirâ suçu için yeni bir hadd gerekir ve birinci haddten kalan kısım ikinci haddin içerisine girer. Yahut ta bir başka mânâ ile yeni iftirâ suçu için eski iftirâ suçundan dolayı vurulan hadd kadar kısım vurulur. Buradan anlaşılıyor ki; İmâm Mâlik, infâzın başlamasından sonra haddin ekseriyeti infâz edilmişse tedâhülü kabul etmezken; haddin az bir kısmı infâz edilmişse, geriye kalan kısmının ikinci hadde dâhil olacağını kabul etmektedir. Ebu Hanife'ye göre; hükmün infâzı tamâmlanmadığı sürece —geriye kalan hadd isterse bir sopa olsun— suçlar iç içedir. Meselâ iftirâ eden kişiye yetmiş dokuz sopa vurulsa, sonra bir kez daha iftirâ etse, ancak son bir sopa vurulur, çünkü suçlar iç içe girmiştir.

İmâm Şâfiî'ye göre; bir şahsa birden fazla iftirâ edilmesi halinde —iftirâ haddi vurulmazdan önce ise— suçlar iç içe girer ve hepsinin yerine bir tek hadd vurulur. Bir topluluğa iftirâ edilirse, iftirâ her bi-



rine teker teker yöneltilmiş olduğundan hepsi için bir tek hadd icâbeder. Haddler ne kadar çok olursa olsun tedâhül söz konusu olmaz. Eğer bir topluluğa bir tek sözle iftirâ edilmişse bu noktada iki görüş vardır. Önceki görüş sâhipleri, bir tek haddin gerekeceğini ifâde ederler. Çünkü iftirâ kelimesi bir kelimedir, bu yüzden bir tek hadd gerekir. Sonraki görüş taraftarları ise, topluluktan her biri için bir hadd gerekeceğini ileri sürerler. Çünkü teker teker iftirâ ile ferdlerin utanma ve ar duygusu ilâştirilmiştir. Bu yüzden her biri için bir hadd icâbeder. Şâfi mezhebinde amel edilen görüş budur. İftirâ ifâdesinde kullanılan kelime; iki kişiye müteveccih bir kelime ise, (bir adamın karısının bir erkekle birleştiğine dâir iftirâ edilmesi gibi) bazılarına göre; müfteriye iki hadd vurulur. Çünkü iki kişiye iftirâ etmiştir. Diğer bazılarına göre müfteriye bir tek hadd gerekir, çünkü bir tek zinâ atfı söz konusudur. İmâm Ahmed'e göre; bir kişi bir şahsa bir kaç kere iftirâ edecek olursa, her biri için hadd vurulmadığı sürece —ister bir tek zinâ isnâdında bulunsun, ister birçok zinâ isnâdında bulunsun— tek bir hadd vurulur. Bir topluluk, birkaç kelime ile iftirâyâ muhâtab olursa; her biri için ayrı bir hadd gerekir ve bu takdirde haddlerin tedâhülü söz konusu olmaz, çünkü hadd insanların hakkıdır. Bir kişi bir adama; ey iki zânînin oğlu, derse o tek kelime ile her ikisine iftirâ etmiş olur. Söylediği kişilerin her ikisi de ölmüşse bu hak çocuklarına geçer ve ikisi için yalnız bir hadd icâbeder. Bir kişi: Ey zânî oğlu zânî, derse; hem oğula hem de babaya iftirâ etmiş olur. Muhâtabın babası sağ ise her biri için ayrı ayrı hadd gerekir. «Ey anası zânî, kendisi zânî» denmesi hali de böyledir. Anne hayatta ise her ikisi için de hadd vurulur. Eğer ölü ise bir tek hadd vurulur. Bir kişinin muhâtabına; falanca ile zinâ ettin, demesi her ikisi için de —bir kelime ile— iftirâ demektir.

İmâm Mâlik'e göre; iftirâ suçunun haddi, içki haddi ile tedâhül eder. Çünkü her ikisinin gereği de birdir, her ikisi için de seksen sopa icabetmektedir. İki suçtan birisi için hadd vurulunca diğeri sâkıt olur. Haddin infâzı esnâsında yalnız biri kastedilmiş olsa da, suçlunun sonra içki içtiği veya iftirâ ettiği sâbit olması halinde vurulan hadd kâfi gelir. Öteki üç mezheb imâmı; iftirâ haddi ile içki haddinin tedâhülü halinde İmâm Mâlik'in görüşüne katılmazlar. Onlara göre; iftirâ haddi diğer haddlerle tedâhül etmez, isterse katl vak'ası Allah'ın hukûkunu ilgilendiren bir öldürme olsun —evli zânînin recmi gibi— isterse kulların hukûkunu alâkadâr eden bir öldürme olsun —kisas gibi— iftirâ haddi ölüm cezâsı ile birlikte ve ayrıca infâz olunur. Ölüm cezâsı olduğu takdirde önce iftirâ haddi vurulur, sonra öldürülür. Çünkü iftirâ haddi insanların hakkıdır, insanların hakkında, —Ebu Hanîfe ve Hanbel'e göre— müsâmaha gösterilmez. Hem iftirâ haddi utanma duygusu-



nun def'i için konmuştur, kısas yoluyla öldürme bu duyguyu ortadan kaldırmaz.

**Cezânın infâz şekli:** Bu husûsta zinâ konusundaki sopa cezâsının infâz şekliyle iftirâ suçunda özel olarak söz konusu edilen kısımlara bakınız.

Cezâyı iskât eden haller:

- a — Şâhidlerin şehâdetten rücû'u
- b — İftirâ edilenin iftirâ edeni tasdiki
- c — Yalnız Ebu Hanîfe'ye mahsûs olmak üzere iftirâ edilenin kendi şâhidlerini yalanlaması.

İmâm Mâlik'e göre; iftirâ edilen, şâhidleri dinlemezden önce yalanlarsa, şâhidlerin şehâdeti dinlenmez. Şâhidlerin şehâdetinden sonra yalanlarsa, o zaman sözüne iltifât edilmez.

- d — Hükümün infâzından önce şehâdet ehliyetinin butlânı. Bu şart da Ebu Hanîfe'ye mahsûstur. Çünkü ona göre genel kâide; hükümün infâzı hükümden bir bölümdür. (Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku, III, 385-416)



الْخِيَارَاتُ لِلْخَيْثَانِ وَالْخَيْثَانُ لِلْخِيَارَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ  
مَبْرُؤُونَ مِمَّا قَبْلُ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

26 — Kötü kadınlar; kötü erkeklere, kötü erkekler de, kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar; iyi erkeklere, iyi erkekler de; iyi kadınlara yakışırlar. Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar. Ve onlar için; mağfiret, cömertçe verilmiş bir rızık vardır.

#### Kötü Kadınlar ve Kötü Erkekler

İbn Abbâs der ki: Kötü sözler kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü sözlere lâyıktır. İyi sözler iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi (temiz) sözlere yaraşırlar. Bu âyet-i kerîme, Hz. Âişe ve ifk ehli hakkında nâzil olmuştur. Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Şa'bi, Hasan İbn Ebu Hasan el-Basri, Habîb İbn Ebu Sâbit ve Dahhâk'tan da bu açıklama rivâyet



edilmiştir. İbn CerİR de bu görüşü tercih etmiştir. İbn CerİR bu açıklamanın tevcihini şöyle yapar: Çirkin söz elbette insanlardan kötülük ehline, iyi söz de insanlardan iyi, temiz olanlara yaraşır. Münâfıkların Hz. Âişe'ye isnâd etmiş oldukları söze aslında kendileri daha lâyıktırlar. Hz. Âişe ise ma'sûmiyete ve temizliğe onlardan daha çok lâyıktır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar.» buyurmuştur.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de şöyle diyor: Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler de kötü kadınlara yaraşırlar. Aynı şekilde iyi kadınlar iyi erkeklerle, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktırlar. Aslında bu açıklama da, daha önceki söze dönmektedir. Şöyle ki: Şâyet Allah Teâlâ, Hz. Âişe'yi Allah Rasûlu (s.a.)'nın hanımı kılmasa bu ancak onun temiz, iyi olmasındandır. Zîrâ Hz. Peygamber (s.a.), temiz insanların en temizidir. Şâyet Hz. Âişe kötü olmuş olsaydı, ne şer'an ve ne de takdiren Hz. Peygamber (s.a.)'in eşi olmaya uygun düşmezdi. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar.» İfk ehlinin ve düşmanların söylediklerinden uzaktırlar. «Ve onlar için; (ifk ehlinin söylemiş oldukları yalan sebebiyle) mağfiret, (Allah katında Nâim cennetlerinde) cömertçe verilmiş bir rızık vardır.» buyurmuştur. Bu, Allah Rasûlu (s.a.)'nın hanımının cennet ehlinde olacağı va'dini içermektedir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Müslim'in... Yahyâ İbn el-Cezzâr'dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Üseyr İbn Câbir, Abdullah İbn Mes'ûd'a geldi ve; bugün Velîd İbn Ukbe'nin hoşuma giden bir sözünü işittim, dedi. Abdullah şöyle dedi: Mü'min bir kişinin kalbinde temiz olmayan bir kelime varsa bu, onun göğsünde dolandır, sarsılır, yerleşmez ve nihâyet onu telâffuz ettiğinde yanında olan birisi işitir, onu düşürür ve kendisine mal eder. Günâhkâr bir kişinin kalbinde temiz bir kelime varsa bu, onun göğsünde dolanıp durur, yerleşmez ve nihâyet onu telâffuz eder de, yanında olan birisi işitip düşürür ve kendine mal eder. Sonra Abdullah; «Kötü kadınlar; kötü erkeklerle, kötü erkekler de; kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar; iyi erkeklerle, iyi erkekler de; iyi kadınlara yakışırlar.» âyetini okumuştur. Abdullah İbn Mes'ûd'un bu sözü İmâm Ahmed'in Müsned'inde merfû' olarak rivâyet etmiş olduğu şu hadîse benzemektedir. Hikmeti işitip de işittiğinin en kötüsünü nakleden misâli; bir adam gibidir ki o, bir sürü sâhibine gelir ve; bana kesilebilecek bir koyun ver, der. Sürü sâhibi: Git ve dilediğinin kulağını tut (ve al), der. Adam gidip sürünün köpeğinin kulağını yakalar. Başka bir hadîste de hikmet mü'minin yittiğidir. Onu nerede bulursa alır, buyrulmuştur.



يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا  
 ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا  
 حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ  
 ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا  
 تَبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

27 — Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sâhipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin. Bu, sizin için daha hayırlıdır, olur ki iyice düşünürsünüz.

28 — Eğer orada kimseyi bulamazsanız; size izin verilinceye kadar içeri girmeyin. Şâyet size; dönün, denilirse, dönün. Bu, sizin için daha temizdir. Ve Allah yaptıklarınızı bilir.

29 — İçinde menfaatiniz bulunan ve oturulmayan boş evlere girmenizde bir vebâl yoktur. Ve Allah açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir.

#### Evlere Giriş Adâbı

Bunlar şer'î edeblerdir. Allah Teâlâ bunlarla inanan kullarını terbiye etmektedir. Bu, bir yere girme husûsunda izin isteme âdâbıdır. Allah Teâlâ inananlara, evleri dışındaki evlere girmeden önce izin isteyip bu izin istemeden sonra bir de (o ev ahâlisine) selâm vermedikçe girmelerini emretmiştir. Kişinin (kendi evi olmayan) bir yere girmek için üç kere izin istemesi gerekir. Şâyet ona izin verilse ne âlâ değilse geri döner. Nitekim sahîh bir hadiste şöyle anlatılıyor:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كُنْتُ فِي مَجَالِسٍ مِنَ الْمَجَالِسِ إِذْ جَاءَ أَبُو مُوسَى كَأَنَّهُ مَدْعُورٌ فَقَالَ اسْتَأْذِنْتُ عَلَى عُمَرَ ثَلَاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي فَرَجَعْتُ فَقَالَ مَا مَنَعَكَ قُلْتُ اسْتَأْذِنْتُ ثَلَاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي فَرَجَعْتُ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ



صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَأْذَنَ أَحَدُكُمْ ثَلَاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لَهُ فَلْيَرْجِعْ فَقَالَ وَاللَّهِ لَتَقِمَنَّ عَلَيْهِ بَيْتَةٌ أَيْتُكُمْ أَحَدٌ  
 سَمِعَهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبِي بْنُ كَعْبٍ وَاللَّهِ لَا يَقُومُ مَعَكَ إِلَّا أَصْرُ الْقَوْمِ فَكَنتُ أَصْرَ الْقَوْمِ  
 فَقُمْتُ مَعَهُ فَأَخْبَرْتُ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ذَلِكَ

Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilir ki o şöyle anlatıyor: Ansar'ın meclislerinden birindeydim. Birden Ebu Musa çıkageldi. Korkmuş gibiydi, dedi ki: Üç defa Ömer'in yanına girmek için izin istedim, bana izin verilmediği için geri döndüm. Ömer: Yanıma girmekten seni alakoyan nedir? diye sordu, ben de: Girmek için üç defa izin istedim, bana izin verilmedi, ben de döndüm. Allah Rasûlü (s.a.): Sizden birisi üç defa izin ister de izin verilmezse geri dönsün, buyurdu, dedim. Ömer: Allah'a yemin ederim ki bu sözüne delil getireceksin, dedi. İçinizde bunu Hz. Peygamber (s.a.)den duyan kimse yok mu?

Übeyy İbn Ka'b: Allah'a yemin olsun ki seninle kavmin en küçüğü gidecek, dedi. Kavmin en küçüğü bendim. Kalkıp onunla gittim ve Ömer'e Hz. Peygamber (s.a.)in böyle söylemiş olduğunu haber verdim.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Enes'den —veya bir başkasından— rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Sa'd İbn Ubâde'nin yanına girmek için izin isteyip: Allah'ın selâmı ve rahmeti senin üzerine olsun, demişti. Sa'd: Allah'ın selâmı ve rahmeti senin de üzerine olsun, dediyse de, Hz. Peygamber (s.a.) işitmeyip üç kere selâm verdi. Sa'd üç kere Allah Rasûlü (s.a.)nün selâmına karşılık verdi, fakat ona işittirmedi. Hz. Peygamber (s.a.) döndü, Sa'd da peşinden gitti ve: Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana fedâ olsun. Sen hangi selâmı vermişsen, işte o kulağımdadır ve muhakkak ben senin selâmına cevap verdim ve fakat sana işittirmedim. İstedim ki senin selâm ve bereketinden çoğuna nâil olayım, dedi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.)nü eve davetle ona üzüm kurusu takdim etti. Hz. Peygamber yeyip bitirdiği zaman: Sizin yemeğinizi iyiler yesin, size melekler duâ etsin ve yanınızda oruçlular iftâr etsin, diye duâ buyurdu. Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Ebu Amr el-Evzâî kanalıyla... Kays İbn Sa'd İbn Ubâde'den rivâyetlerine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bizi evimizde ziyâret edip: Allah'ın selâmı ve rahmeti sizin üzerinize olsun, buyurdu. Sa'd, hafif bir sesle selâmına cevap verdi. Ben: Allah Rasûlü (s.a.)ne izin vermeyecek misin? dedim. Bırak da bize çok selâm versin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerinize olsun, buyurdu. Sa'd hafif bir sesle selâmına cevap verdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ın selâm ve rahmeti sizin üzerinize olsun, buyurdu. Sonra da döndü. Sa'd peşine düştü: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben senin selâm vermeni istiyor ve bi-



ze selâmı çoğaltman için hafif bir sesle selâm veriyordum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onunla beraber dönüp geldi. Sa'd, Allah Rasûlü (s.a.)ne yıkanacak su getirilmesini emretti ve Hz. Peygamber yıkandı, sonra ona zaferân —veya revs— ile boyanmış bir elbise verdi de, Allah Rasûlü (s.a.) onu sarındı. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) ellerini kaldırıp şöyle duâ buyurdu: Ey Allah'ım, salâtını ve rahmetini Sa'd İbn Ubâde âilesi üzerine kıl. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yemek yedi, gitmek istediği zaman Sa'd, üzerine kadife örtülmüş bir merkebe getirtti. Allah Rasûlü (s.a.) bu merkebe bindi. Sa'd: Ey Kays, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber git, dedi. Kays der ki: Allah Rasûlü (s.a.): Merkebe bin, buyurdu. Ben kabul etmedim. O: Ya biner veya geri dönersin, buyurdu. Ben de geri döndüm. Bu hadis, başka bir kanaldan da rivâyet edilmiş olup, ceyyid ve kuvvetli bir hadistir. En doğrusunu Allah bilir.

Bilinmelidir ki bir ev halkından girmek için izin isteyen kişinin, kapının karşısında yüzü kapıya dönük olarak durmaması, kapının sağında veya solunda durması gerekir. Zîrâ Ebu Dâvûd'un, Müemmeli İbn Fadl el-Harrânî kanalıyla... Abdullah İbn Büsr'den rivâyet etmiş olduğu bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.), bir kavmin kapısına geldiği zaman kapının karşısında yüzü kapıya dönük olarak durmazdı. O; kapının sağ veya sol tarafında durur: Selâm size, selâm size, derdi. Bunun sebebi şudur: O günlerde evlerin kapılarında örtüler yoktu. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. Yine Ebu Dâvûd'un Osmân İbn Ebu Şeybe ve Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Hüzeyl'den rivâyetine göre bir adam —Râvî Osmân bunun Sa'd olduğunu söyler— gelip Hz. Peygamber (s.a.)in kapısında izin istemek üzere durdu. Kapının karşısına —Osmân kapıya dönük olarak diyor— dikildi. Hz. Peygamber (s.a.): Şöyle 'dur, izin istemek ancak bakmaktır (bakmamak için izin istenilir), buyurdu. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî hadîsi Süfyan es-Sevrî kanalıyla... Sa'd'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet eder. Hadîsi Ebu Dâvûd onun hadîsinden rivâyet etmektedir.

Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet edildiğine göre; o, şöyle buyurmuştur: Bir kimse izinsiz olarak sana muttali' olsa (seni ev halinde görse) sen de ona bir taş atıp gözünü çıkarmış olsan sana herhangi bir günâh olmazdı. Bir topluluğun Şu'be kanalıyla... Câbir'den rivâyetle tahrîc ettiklerine göre; o, şöyle anlatıyor: Babamın üzerinde olan bir borçtan dolayı Hz. Peygamber (s.a.)e gelmiş ve kapısını çalmıştım. Kimdir o? diye sordu. Ben: Benim, dedim. Hoşlanmadığını belirtmek üzere: Benim, benim... buyurdu. Bu şekilde konuşmak (kendini bu şekilde tanıtmak) Allah Rasûlü (s.a.)nün hoşuna gitmemiştir. Zîrâ kişi, adını veya meşhûr olduğu künyesini açıkça söylemedikçe bu sesin sâhibi bilinmez. Değilse herkes kendisini:



Benim, diye tanıtabilir. Ancak bununla âyette emredilen ünsiyyet ve ev ahâlisine ısınmaktan ibâret olan izin istemeden kasdedilen gâye tahakkuk etmiş olmaz. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, âyetteki seslenme anlamına olan (الاستئناس) fiilinin, izin istemek anlamına olduğunu söyler. Bir çokları da böyle söylemiştir. İbn Cerîr'in İbn Beşşâr kanalıyla... «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sâhipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bu (seslenip sâhiplerine selâm vermeden anlamına gelen kırâeti) yazanın bir hatâsından ibârettir. Âyet: İzin isteyip sâhiplerine selâm vermeden... şeklinde olacaktır. İbn Abbâs'ın bu sözünü Hüseyim de Ebu Bîşr Ca'fer İbn İyâz'dan rivâyet etmiştir. Bu haberi Muâz İbn Süleymân, Ca'fer İbn İyâz'dan, o Saîd'den, o dâ İbn Abbâs'tan yukardakine benzer şekilde rivâyet eder. Onda şu fazlalık vardır: İbn Abbâs âyeti: İzin isteyip sâhiplerine selâm vermeden... şeklinde okurdu. İbn Abbâs, âyeti Übeyy İbn Kâ'b (r.a.)'ın kırâeti üzere okurdu. Bunun İbn Abbâs'tan rivâyeti gerçekten garîbdir. Hüseyim der ki: Bize Muğîre'nin İbrâhîm'den rivâyetine göre; o, şöyle demiş: (Bu âyet) İbn Mes'ûd'un mushafında: Sâhiplerine selâm verip izin istemeden girmeyin, şeklindedir. Bu, İbn Abbâs'tan da rivâyet edilmekte olup, İbn Cerîr bu kırâeti tercih etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ravh'ın... Kelede İbn Hanbel'den rivâyetine gâre; Safvân İbn Ümeyye, Hz. Peygamber (s.a.) vâdinin en yüksek yerinde iken (Mekke'nin fethinde) ona süt, altı aylık bir geyik yavrusu ve küçük hıyarlar göndermişti. Râvî şöyle anlatıyor: Selâm verip izin istemeksizin yanına girdim. Hz. Peygamber (s.a.): Dön ve selâm size, gireyim mi? de, buyurdu. Bu Safvân'ın müslüman olmasından sonradır. Hadisi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî; İbn Cüreyc kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: Hasendir, garîbdir, sâdece onun (İbn Cüreyc'in) hadisinden bilmekteyiz, der. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Bekr İbn Şeybe'nin... Rebaî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Âmir oğullarından birisi gelip Allah Rasûlü (s.a.) evinde iken onun yanına girmek için izin isteyip: Gireyim mi? demişti. Hz. Peygamber (s.a.) hizmetçisine: Şunun yanına çık ve ona izin istemeyi öğret. Ona söyle: Selâm size, gireyim mi? desin, buyurdu. Adam bunu işip: Selâm size, gireyim mi? dedi de, Hz. Peygamber (s.a.) ona izin verdi ve o da girdi. Hüseyim'in Mansûr kanalıyla... Amr İbn Saîd es-Sekafî'den rivâyetine göre bir adam Hz. Peygamber (s.a.)'ın yanına girmek için izin isteyip: Gireyim mi —veya girelim mi? demiştir— dedi. Hz. Peygamber (s.a.), adı Ravda olan bir câriyesine: Kalk şuna git, ona öğret, onun izin istemesi güzel değil. Ona: Selâm size, gireyim mi? demesini söyle, buyurdu. Adam bunu işitip söyledi de, Allah Rasûlü: Gir, buyurdu. Tirmizî'nin



Fadl İbn Sabâh kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Sözen önce selâm, buyurmuştur. Tirmizî hadisin isnâdında bulunan Anbese'nin hadisinin zayıf, Muhammed İbn Zâzân'ın hadisinin ise münker olduğunu söyler.

Hüseyim'in Muğîre'den rivâyetinde Mücâhid şöyle anlatıyor: İbn Ömer sıcağın bunalmış halde bir ihtiyâcından ötürü Kureyş'den bir kadının çadırına gelmişti. Selâm size, gireyim mi? dedi. Kadın: Selâmetle gir, dedi. İbn Ömer tekrâr izin istedi, kadın aynı sözü tekrarladi. Bu sırada İbn Ömer, sıra ile ayaklarına (ayaklarından birine) dayanarak duruyordu. «Gir, de» dedi de, kadın; gir, dedi ve o da girdi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Ümmü İyâs'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış: Hz. Âişe'nin yanına girmek için izin isteyen dört kadın içindeydim. Ben: Girelim mi? dedim. O: Hayır, arkadaşınıza söyleyin izin istesin, dedi. Kadın: Selâm size, girelim mi? dedi. Hz. Âişe önce: Giriniz, deyip sonra: «Ey imân edenler; evlerinizden başka evlere, sâhipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» dedi. Hüseyim'in Eş'as İbn Sivâr kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiş: Anneleriniz ve kız kardeşlerinizin yanına girmek için izin istemeniz gerekir. Adıyy İbn Sâbit'ten rivâyetle Eş'as şöyle diyor: Ansâr'dan bir kadın: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben evimde ne babamın, ne bir çocuğun ne de herhangi bir kimsenin görmesini istemediğim halde oluyorum. Benim yanıma devâmlı olarak ben bu halde iken âilemden herhangi bir erkek giriyor, demişti. Bunun üzerine «Ey imân edenler; evlerinizden başka evlere, sâhipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» âyeti nâzil oldu. İbn Cüreyc'in Atâ İbn Ebu Rebâh'tan, onun da İbn Abbâs (r.a.)'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiş: Üç âyet vardır ki insanlar onu inkâr etmiştir. Allah Teâlâ: «Şüphesiz Allah katında en şerefli en müttâkî olanınızdır.» buyurdu. Onlar: Onların Allah katında en şerefli olanı evi en büyük olanıdır, diyorlar. İzinlerin hepsini insanlar inkâr etmiştir. Ben: Benimle birlikte bir evde olan, evimde (kucağımda) ki yetim kız kardeşlerimin yanına girmek için izin mi isteyeceğim? dedim. Evet, buyurdu. Benim için ruhsat vermesi için sözümü tekrârladım, kabul buyurmadı ve: Onları çıplak olarak görmeyi sever misin (onları çıplak olarak görmek ister misin)? buyurdu. Ben; hayır, dedim. O halde izin iste, buyurdu. Benim tekrâr mürâcaatımda: Allah'a itâat etmeyi seviyor musun? buyurdu. Ben; evet, deyince de: O halde (yanlarına girmek için) izin iste, buyurdu. İbn Cüreyc der ki: Bana İbn Tâvûs, babasının şöyle dediğini nakletti: Çıplak halini görmekten en çok hoşlanmadığım kadınlar, nikâhı bana harâm olan kadınlardır. Ve o, bu konuda çok sert ve muhâfazakâr davranırdı.



İbn Cüreyc'in Zühri'den, onun Hüzeyl İbn Şurahbil el-Evedî el-A'mâ'dan rivâyetine göre; o, İbn Mes'ûd'u şöyle derken işitmiş: Annelerinizin yanına girmek için izin istemeniz gerekir (annelerinizin yanına girmek için izin isteyiniz). İbn Cüreyc der ki: Atâ'ya: Kişi, karısının yanına girmek için izin ister mi? diye sordum, hayır dedi. Bu, izin istemenin vâcib olmadığına hamledilmelidir. Yoksa evlâ olan; kadının, kocasının kendisini görmesini istemediği bir durumda olması ihtimâline binâen gireceğini ona bildirmesi ve ansızın girmemesidir.

Ebu Ca'fer İbn Cerir der ki: Bize Kâsım'ın... Zeyneb (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiş: Abdullah bir ihtiyâcını gidermekten dö-nüp kapıya ulaştığında, bizim yanımıza girip hoşlanmayacağı bir durumumuzda görmekten hoşlanmadığı için öksürür veya tükürürdü. Bu haberin isnâdı sahihtir. İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Sinân el-Vâsıtî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Mes'ûd eve girdiği zaman seslenir, konuşur ve sesini yükseltirdi. Mücâhid seslenmeyi; öksürme ve tükürme ile tefsir etmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Kişinin, evine girdiği zaman öksürmesi veya nalinlerini hareket ettirmesi müstehabdır. Bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet edilen sahîh bir habere göre; o, kişinin geceleyin ailesinin yanına ansızın (habersiz olarak) girmesini yasaklamıştır. Diğer bir rivâyette şu fazlalık vardır: Eksiklerini görmek ve hatâlarını araştırmak maksadıyla geceleyin girmesini yasaklamıştır. Diğer bir hadîste belirtildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye gündüzün geldiğinde devesini şehrin ortasına ıhtırır ve: Bekleyin, akşamleyin —yani gündüzün sonunda— girelim ki bir zamandan beri kocasından ayrı kalmış olan kadın hazırlansın, saç başı dağınık olan da taransın, buyururdu.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Eyyûb'dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, şu selâm (1 anlıyoruz), seslenmek de nedir? dedim. Şöyle buyurdu: Kişi tesbihle, tekbir getirmekle ve hamd etmekle konuşur, öksürür ki ev halkına (geldiğini) bildirir. Bu, garib bir hadistir.

Katâde, «Ey imân edenler; evlerinizden başka evlere... selâm vermeden girmeyin.» âyeti hakkında der ki: Bu, izin istemedir. İzin istemenin üç kere olduğu söylenirdi: Üç defa izin istediği halde kendisine izin verilmeyen kimse dönsün. Bunlardan birincisi (ev halkının) işitmesi içindir. İkincisi onların sakınma hallerini, durumlarını almaları içindir. Üçüncüsüne gelince; dilerlerse izin verirler, dilerlerse geri çevirirler. Seni kapılarından geri çeviren bir kavmin kapısında bekleyip dur-



ma. Şüphesiz insanların ihtiyaçları, işleri ve meşgûliyetleri vardır. Allah Teâlâ elbette özüre en lâyük olandır. (özürleri en çok kabul edendir).

Mukâtil İbn Hayyân, «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sâhipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» âyeti hakkında der ki: Câhiliye devrinde kişi arkadaşına rastladığı zaman ona selâm vermez ve: İyi sabahlar, iyi akşamlar, derdi. Bu, kendi aralarındaki selâm idi. Onlardan birisi bir arkadaşına gittiği zaman izin istemez ve ansızın girip: Ben girdim, derdi. Bu, kişiye ağır gelirdi. Zirâ belki de o, âilesiyle beraber olurdu. İşte Allah Teâlâ bütün bunları bir örtü, bir iffet içinde değiştirmiş ve her türlü pislik ve kirden tertemiz kılmıştır. Şöyle buyurdu: «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sâhipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» Mukâtil'in bu söylediği elbette güzeldir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bu sizin için (girmek için izin isteme, hem izin isteyen ve hem de ev halkı için daha iyi) daha hayırlıdır, olur ki iyice düşünürsünüz.» buyurmuştur.

«Eğer orada kimseyi bulamazsanız; size izin verilinceye kadar içeri girmeyin.» Zirâ bunda (izin verilmeden içeri girmede) bir başkasının mülkünde izinsiz tasarruf vardır. Dilerse izin verir, dilerse izin vermez. «Şâyet size; dönün, denilirse, dönün. Bu, sizin için daha temizdir.» Gerek izinden önce ve gerekse sonra kapıdan sizi çevirdiklerinde dönün. Dönmeniz sizin için daha temizdir. «Ve Allah yaptıklarınızı bilir.» Kâtâde'nin rivâyetine göre; muhâcirlerden birisi şöyle diyor: Bütün ömrümce şu âyetin hükmünü yerine getirmek için uğraştım, fakat bir fırsat doğmadı. İstedim ki kardeşlerimden birinin yanına girmek için izin isteyeyim, bana dön desin ve ben de Allah Teâlâ'nın: «Şâyet size; dönün, denilirse dönün. Bu sizin için daha temizdir ve Allah yaptıklarınızı bilir.» sözünden hoşnûd olarak döneyim. Said İbn Cübeyr: «Şâyet size; dönün, denilirse dönün.» âyeti hakkında: İnsanların kapılarında durmayınız, demiştir.

Allah Teâlâ'nın: «İçinde menfaatiniz bulunan ve oturulmayan boş evlere girmenizde bir vebâl yoktur. Ve Allah açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir.» âyeti bundan bir öncekinden daha özeldir. Zirâ bu âyet, içinde kimse olmayan ve içinde kendi eşyasının bulunduğu evlere izinsiz olarak girmenin câiz olduğu hükmünü getirmektedir. Müsâfir için hazırlanan ev böyledir. İlk keresinde kendisine izin verilmişse bu yeterlidir. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre İbn Abbâs şöyle diyor: Önce: Evlerinizden başka evlere girmeyin, buyuruldu. Sonra bu nesh edilip istisnâ edildi de, Allah Teâlâ: «İçinde menfaatiniz bulunan ve oturulmayan boş evlere girmenizde bir vebâl yoktur.» buyurdu. İkrime ve Hasan el-Basrî'den de böyle rivâyet edilmiştir. Başkaları ise: Hanlar,



yolcular için tahsis edilen evler, Mekke evleri ve başkaları gibi tüccârlara âit evlerdir, demişlerdir ki İbn Cerîr bu görüşü tercih ediyor. İbn Cerîr bunu bir cemâattan nakletmektedir. Bunlardan birincisi (İbn Abbâs'ın göüşü), daha kuvvetli olanıdır. En doğrusunu Allah bilir. Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle Mâlik de bunların, kıl (dan dokunmuş çadır) evler olduğunu söyler.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنْ أَلَّاهُ خَيْرًا يَصْنَعُونَ ﴿٢٠﴾

30 — Mü'min erkeklere söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu, kendileri için daha temizdir. Allah, yaptıklarından şüphesiz haberdârdır.

Allah Teâlâ inanan kullarına, gözlerini harâmdan sakınmalarını, ancak kendisine bakmayı mübâh kıldıklarına bakmalarını, gözlerini mahrem yerlerden sakınmalarını emrediyor. Şâyet kasıdsız olarak göz tesâdüfen bir harâma ilişirse, hemen gözünü ondan çevirmelidir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Yûnus İbn Ubeyd kanalıyla... Cerîr İbn Abdullah el-Beceli (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ نَظَرِ الْفُجَاءَةِ فَأَمَرَنِي أَنْ أَصْرِفَ بَصَرِي

Hiz. Peygamber (s.a.)e bir kasıt olmadan ansızın bakmayı sordum. Bana gözümü çevirmemi emretti. Bu hadîsi İmâm Ahmed de Hüseyim'den, o ise Yûnus İbn Ubeyd'den rivâyet eder. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de hadîsi Yûnus İbn Ubeyd'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Bazılarının rivâyetinde ise Allah Rasûlü: Gözünü yere indir, yere bak, buyurmuştur. Gözü çevirmek ifadesi ise daha geneldir: Yere doğru bakma, gözlerini yere çevirme olabileceği gibi başka bir yöne de olabilir. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Dâvûd'un İsmâîl İbn Mûsâ el-Fezâri kanalıyla... Ebu Büreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü Hz. Ali'ye şöyle buyurmuştur: Ey Ali, bakmanın peşinden ikinci bir bakmayı ekleme. Birinci bakış senin içindir ama sonuncusu senin lehine değildir. Tirmizî, hadîsi Şerîk kanalıyla rivâyet etmiş ve: Garîbdir, sâdece onun rivâyetiyle bilmekteyiz, demiştir. Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.):



إِنَّا كُمْ وَالْجُلُوسَ بِالطَّرَافَاتِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَنَا مِنْ مَجَالِسِنَا بِذَلِكَ تَحَدَّثُ فِيهَا فَقَالَ إِذَا أَبَيْتُمْ إِلَّا الْجُلُوسَ فَأَعْطُوا  
الطَّرِيقَ حَقَّهُ قَالُوا وَمَا حَقُّ الطَّرِيقِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ غَضُّ الْبَصَرِ وَكَفُّ الْأَذَى وَرَدُّ السَّلَامِ وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ  
وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ

Yollarda oturmaktan sakının, buyurmuştur. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, yollarda oturmamız bizim için bir ihtiyaçtır, oralarda konuşuyoruz, dediler de, Allah Rasûlü (s.a.): Eğer mutlakâ oturacaksanız yolun hakkını verin, buyurdu. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, yolun hakkı da nedir? diye sordular şöyle buyurdu: Gözü sakınmak, eziyeti defetmek, selâma karşılık vermek, iyilikle emredip kötülükten menetmektir.

Ebu'l-Kâsım el-Begâvî der ki: Bize Tâlût İbn Abbâd'ın... Ebu Ümâme'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nû şöyle buyururken işitmiş. Şu altı şeyde bana güvence veriniz ben de sizin için cennete kefil olayım: Biriniz konuştuğu zaman yalan söylemesin, kendisine bir emânet verildiğinde ihânet etmesin, bir şey va'dettiğinde sözünden dönmesin, gözlerinizi sakının, ellerinizi (harâmdan) alıkoyun ve mahrem yerlerinizi koruyun. Buhârî'nin Sahîh'indeki bir hadiste şöyle buyrulur:

مَنْ يَفْتَنَنَّ لِي مَا يَنْتَنِي لِحَبِيبِهِ وَمَا يَنْتَنِي رَجُلِيهِ أَضْمَنَ لَهُ الْجَنَّةَ

Kim, iki sakalı (sakalı ile bıyığı) arasındakikiyle iki ayağı arasındaki (mahrem yeri) hakkında bana güvence verirse; onun için cennete kefil olurum. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ubeyde'den rivâyetine göre o: Allah'a kendisi ile isyân olunan her şey büyük günâhtır, demiş, peşpeşe iki kere bakmayı da zikrederek: «Mü'min erkeklere söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar.» demiştir.

Gerçekten bakmak, kalbin bozulmasına götüren bir sebeptir. Nitekim Selef'ten birisi: Bakma, (kalbê) işleyen zehirli bir oktur, demiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ mahrem yerleri koruma sebeplerinden olarak gözleri korumayı emrettiği gibi, mahrem yerleri korumayı da emretmiştir. Şöyle buyurur: «Mü'min erkeklere söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar.» Mahrem yeri koruma, bazan onu zinâdan alıkoymaktadır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: «Ve onlar ki, ırzlarını herkesten gizlerler. Ancak eşleri ve ellerinin altındaki câriyeleri müstesnâ. Çünkü onlar, kınanmış değildirler.» (Meâric, 29-30). Bazan da ona bakmaktan alıkoymakla olur. Nitekim İmâm Ahmed'in



Müsned'inde ve Sünen'lerdeki bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: Eşin ve câriyen dışında mahrem yerini koru. Bu, kendileri için; kalbleri ve dinleri için daha temizdir. Nitekim şöyle denilmiştir: Kim, gözünü korsa; Allah Teâlâ ona basiretinden bir nûr bahşeder. Diğer bir rivâyette ise; kalbinde bir nûr bahşeder, denilmiştir. İmâm Ahmed'in At-tâb kanalıyla... Ebu Ümâme (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde o, şöyle buyurmuştur: İlk keresinde güzelliklerine bakan, sonra gözünü sakınan hiç bir mümin yoktur ki Allah Teâlâ, bunun peşinden ona tadını bulacağı bir ibâdet bahşetmiş olmasın. Bu hadîs İbn Ömer, Huzeyfe ve Hz. Âişe'den de merfû' olarak rivâyet edilmiştir. Ancak isnâdında zayıflık vardır. Şu kadar var ki teşvik için olduğundan bu ve benzerlerinde müsâmahalı davranılmaktadır. Taberânî'nin Ubeydullah İbn Zahr kanalıyla... Ebu Ümâme'den merfû' olarak rivâyetinde şöyle buyrulmaktadır: Siz mutlakâ gözleriniz harâmdan sakınacaksınız —veya yüzlerinizi (gözlerinizi) yere eğeceksiniz— Yine Taberânî'nin, Ahmed İbn Züheyr et-Tüsterî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki nazar İblis'in zehirli oklarından bir oktur. (Allah Teâlâ buyurur ki:) Kim bunu Benim korkumla bırakırsa, onu kalbinde tatlılığını bulacağı bir imânla değiştirim. Allah Teâlâ'nın: «Allah yaptıklarından şüphesiz haberdârdır.» kavli şu âyeti gibidir: «O, gözlerin hâinliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.» (Ğâfir, 19). Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyet edilen sahîh bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَعِيبُهُ مِنَ الزَّانِي. مُدْرِكُ ذَلِكَ لَا حَمَالَهٗ. فَالْمَيْتَانِ زِنَاهُمَا النَّظَرُ وَالْأَذْنَانِ زِنَاهُمَا  
الِاسْتِمَاعُ. وَاللِّسَانُ زِنَاهُ الْكَلَامُ. وَالْيَدُ زِنَاهَا الْبَطْشُ. وَالرَّجُلُ زِنَاهُ الْخَطَا. وَالْقَلْبُ يَهْوَى  
وَيَتَمَنَّى. وَيُصَدِّقُ ذَلِكَ الْفَرَجُ وَيُكَذِّبُهُ

Âdemoğlu üzerine zinâdan payı yazılmıştır. Muhakkak ona ulaşacaktır. Gözlerin zinâsı bakmak, kulakların zinâsı işitmek (kulak vermek), dilin zinâsı konuşmak, ellerin zinâsı tutmak, ayakların zinâsı (haramâ) gitmektir. Kalb temennî eder ve arzular. Kişinin mahrem yeri de, ya bunu doğrular veya yalanlar. Buhârî hadisi muallak olarak rivâyet etmiştir. Müslim ise diğer bir kanaldan olmak üzere yukardakine benzer şekilde müsned olarak rivâyet ediyor. Selef'ten bir çokları şöyle diyor: Onlar, kişinin tüysüz (parlak) gençlere gözlerini dikerek bakmasını yasaklardı. Sûfî imâmlardan bir çoğu daha da katı davranmış, ilim ehlinde bir grup ise bunda fitneye düşme olduğu için harâm saymıştır. Diğer bazıları da bu konuda gerçekten çok katı davranmış-



lardır. İbn Ebu Dünya'nın Ebu Saîd el-Medenî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ın harâmlarından sakınan, Allah yolunda uykusuz kalan ve Allah korkusundan sinek başı misâli azıcık da olsa göz yaşı döken gözler dışında her göz kıyâmet günü ağlayacaktır.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْنَضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَاءئِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

31 — Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ, üstlerini açmasınlar. Başörtülerini yakalarının üstüne salsınlar. Süslerini kocaları veya babaları veya kocalarının babaları veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kızkardeşlerinin oğulları veya kadınları veya câriyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçileri, yahut kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetlerinin bilinmesi için de ayaklarını vurmasınlar. Ey mü'minler; hepiniz Allah'a tevbe edin ki felâha eresiniz.

#### Irzlarımızı Koruyun

Bu, Allah Teâlâ'nın inanan kadınlara bir emri, inanan kulları olan kocaları için onları bir kıskanma, câhiliye devri kadınlarının sıfatla-



rından ve müşrik kadınların yaptıklarından onları ayırmasıdır. Mukâtil İbn Hayyân, bu âyetin nüzûl sebebi hakkında şunları anlatıyor: Bize ulaştığına göre; —en doğrusunu Allah bilir— Câbir İbn Abdullah el-Ansârî şöyle anlatıyor: Esmâ Bint Mürşide, Hârise oğulları kabilesindeki yerinde idi. Üzerlerinde izârları (alt kısımlarını örten örtüleri) olmaksızın kadınlar onun yanına girmeye başladılar. Ayaklarındaki halhalleri, göğüsleri ve zülûfleri görünüyordu. Esmâ: Ne kadar çirkin, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini harâmından sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar...» âyetini indirdi.

Allah Teâlâ: «Mü'min kadınlara da söyle: (Eşleri dışında Allah'ın bakmayı kendilerine) harâm (kıldıklarına bakmak)dan gözlerini sakınsınlar.» buyurur. Bu sebeple âlimlerden bir çoğu, kadının yabancılara şehvetle olsun veya olmasın bakmasının câiz olmadığı görüşündedirler. Bunlardan bir çoğu, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Zühri kanalıyla... Ümmü Seleme'den rivâyet etmiş oldukları şu hadisi delil getirirler: Ümmü Seleme ve Meymûne Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında imişler. Ümmü Seleme şöyle anlatıyor: Biz, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında iken İbn Ümmü Mektûm gelip Hz. Peygamberin yanına girdi. Bu, biz örtünme ile emrolunduktan sonraydı. Allah Rasûlü (s.a.): Ondan örtünün, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, o kör değil mi? Bizi görmüyor ve tanımıyor, dedim. Allah Rasûlü (s.a.): Siz ikiniz de kör müsünüz? Siz onu görmüyor musunuz? buyurdu. Tirmizî, hadisin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Âlimlerden diğerleri ise, kadınların şehvetsiz olması şartıyla yabancılara bakmalarının câiz oldukları görüşündedirler. Nitekim sahîh bir hadîste vârid olduğu üzere :

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَرْبِي بِرِذَائِهِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْحَبْشَةِ يَلْبُمُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتَّى أَكُونَ أَنَا الَّذِي أَسْأَلُ فَأَقْدَرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السَّيِّئَةِ الْحَرِصَةِ عَلَى اللَّهْوِ

Hiz. Âişe'den nakledildiğine göre o, şöyle demiştir: Ben, mescidde oynayan habeşlilere bakıyorken bir de gördüm ki Hz. Peygamber (s.a.) beni ridâsı ile örtüp gizliyor. Tâ ki ben usanıp bakmaktan vazgeçinceye kadar. Oyuna çok arzulu küçük yaşta bir kız çocuğunun durumunu bir göz önüne getirin (işte benim durumum öyleydi.)

«İrzlerini korusunlar.» âyeti hakkında Saîd İbn Cübeyr: Mahrem yerlerini fuhşiyâttan korusunlar, der. Katâde ve Süfyân: Kendilerine helâl olmayan şeylerden korusunlar, derken; Mukâtil bu korumanın, zinâdan koruma olduğunu söyler. Ebu'l-Âliye ise şöyle diyor: Kur'an'da



mahrem yerleri korumanın zikredildiği her âyet, zinâdan korunma hakkında nâzil olmuştur. Sâdece «İrzlerini korusunlar. Mahrem yerlerini bir başkasının görmemesi için muhâfaza etsinler.» âyeti müstesnâdır.

«Kendiliğinden görünen ve gizlenmesi mümkün olmayan kısmı müstesnâ süslerini açmasınlar... başkalarına göstermesinler.» İbn Mes'ûd burada görünen kısmın, ridâ ve elbise olduğunu söyler. Yani bunlar Arap kadınlarının giymeyi âdet edindikleri elbiseleri üstüne giydikleri örtüler ile elbiselerinin altlarından görünen kısımdır. İşte bunların görünmesinden ötürü kadına herhangi bir günâh yoktur. Çünkü bunların gizlenmesi mümkün değildir. Kadınların elbiselerinden gizlenmesi mümkün olmayan ve izârlarından görünen kısımları da bunun benzeridir. Hasan, İbn Sîrîn, Ebu'l-Cevzâ, İbrâhim en-Nehaî ve başkaları İbn Mes'ûd'un kavli ile fetvâ vermişlerdir.

A'meş'in Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, kendiliğinden görünen kısmın; kadının yüzü, iki eli ve yüzüğü olduğunu söyler. Bu görüş İbn Ömer, Atâ, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Şa'sâ, Dahhâk, İbrâhim en-Nehaî ve başkalarından da rivâyet edilmiştir. Bunun, «kadınların göstermekten men'edildikleri zinet»in bir açıklaması olması muhtemeldir. Ebu İshâk es-Sübey'i'nin Ebu'l-Ahvas'tan, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, «Süslerini göstermesinler.» âyetinde bunların küpe, pazubent, halhal ve gerdanlık olduğunu söyler. Yine bu isnâd ile Abdullah'dan gelen rivâyetleferden birinde o, şöyle demiştir: Zînet ikidir: Bunlardan birisini sâdece koca görür ki bu, yüzük ve bileziktir. İkincisi ise yabancıların da gördüğü zinet olup, bu da elbiselerin dış kısmıdır. Zührî der ki: Allah Teâlâ'nın (nikâhı) kendisine helâl olmayanlardan isimlerini saydıklarına bilezikleri, başörtüleri ve küpelerini açılmaksızın gösterebilir. İnsanların geneline ise sâdece yüzükleri görünebilir. Mâlik'in Zührî'den rivâyetine göre; kendiliğinden görünen zinetleri, yüzük ve halhaldır. Muhtemeldir ki İbn Abbâs ile ona tâbî olanlar, zinetlerin kendiliğinden görünen kısmını; yüz ve ellerle tefsîr etmek istemişlerdir. Cumhûr'a göre meşhûr olan tefsîr de budur. Ebu Davûd'un Sünen'inde rivâyet etmekte olduğu şu hadîs de bu görüşü destekler mâhiyettedir: Ebu Dâvûd der ki: Bize Ya'kûb İbn Kâ'b el-Antâkî ve Müemmîl İbn Fadl el-Harrânî'nin... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetlerine göre Ebubekir'in kızı Esmâ, üzerinde ince bir elbise ile Hz. Peygamber (s.a.)in yanına girmiş. Hz. Peygamber ondan yüzünü çevirip: Ey Esmâ, kadın bülûğa erdiği zaman ondan sâdece şurasının —Hz. Peygamber yüzü ve ellerine işâret buyurdu— görülmesi uygundur, buyurdu. Ebu Dâvûd ve Ebu Hâtim er-Râzî hadîsin mürsel olduğunu söylemektedirler. Zîrâ Hâlid İbn Düreyk, Hz. Âişe'den hadîs işitmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.



«Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyetinde, kadınlar için yapılan ve uçları geniş olan başörtüleri kasdedilmektedir. Bunlar câhiliye devri kadınlarının âdet ve görünüşlerine muhâlefet etsinler diye göğüs ve gerdanlarını örtmek üzere kadınların göğüsleri üzerine konulur. Câhiliye devri kadınları böyle yapmazlardı. Aksine kadın, erkekler arasında göğsü açık olarak dolaşır, göğsünü herhangi bir şeyle örtmezdi. Bazan olurdu ki boynunu, saç örgülerini ve kulaklarındaki küpeleri de açıkta bırakırdı. Allah Teâlâ mü'min kadınlara, gerek görünüşleri ile ve gerekse halleriyle örtünüp gizlenmelerini emretmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Ey peygamber; eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtü alsınlar. Bu, onların tanınması ve incitilmemeleri için daha doğrudur.» (Ahzâb, 59) buyrulurken, burada da: «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» buyurmuştur. (...)

Saîd İbn Cübeyr, âyetin bu kısmını şöyle açıklıyor: Başörtülerini göğüs ve gerdanları üzerine örtüp bağlasınlar ki herhangi bir kısmı görünmesin. Buhârî der ki: Bize Ahmed İbn Şebîb'in... Hz. Âişe (r.a.) den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah, ilk muhâcir kadınlara rahmet eylesin. Allah Teâlâ: «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyetini indirdiğinde, onlar dışa giyilen elbiselerini yardılar (böldüler) ve bunlarla başlarını örttüler. Yine Buhârî'nin Ebu Nuaym kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.) den rivâyetinde o şöyle dermiş: «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyeti nâzil olduğunda, onlar peştamallarını alıp yanlarından yardılar ve bunlarla başlarını örttüler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Safiyye Bint Şeybe'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Biz Hz. Âişe'nin yanında iken Kureyş'in kadınlarını ve üstünlüklerini anmştık. Âişe (r.a.) şöyle dedi: Şüphesiz Kureyş kadınlarının üstünlüğü vardır. Allah'a yemin ederim ki ben, Allah'ın kitâbını tasdikde ve indirilenlere imânda ansâr kadınlarından daha üstününü ve daha güçlüsünü görmedim. Nûr sûresinde «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyeti nâzil oldu. Erkekleri evlerine dönüp Allah Teâlâ'nın kendilerine kadınlar hakkında indirmiş olduğunu onlara okudular. Herkes bu âyeti karısına, kızına, kız kardeşine ve akrabâsına okudu. Onlardan hiç bir kadın kalmayıp, nakışlı, resimli elbiselerine yöneldiler ve bunlarla başlarından aşağı örtündüler ki Allah Teâlâ'nın kitâbından indirmiş olduğuna imân etmiş ve onu doğrulamış olsunlar. Sabahleyin namazda Allah Rasûlü (s.a.) nün arkasında baştan aşağı örtülü olarak durdular. Sanki başları üzerinde kargalar vardı. Hadîsi bir başka kanaldan olmak üzere Ebu Dâvûd ayrıca Safiyye Bint Şeybe'den de rivâyet ediyor. İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus'un... Hz. Âişe'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ ilk muhâcir kadınlara rahmet eylesin. Allah



Teâlâ «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyetini indirdiğinde onlar, dışa giyilen elbiselerinin en sık dokulu olanlarını ortalarından yardılar ve bunlarla başlarını örttüler. Hz. Âişe'nin bu sözünü Ebu Dâvûd, İbn Vehb kanalıyla rivâyet etmiştir.

«Süslerini; kocaları veya babaları, kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kız kardeşlerinin oğulları dışında başkalarına göstermesinler...» Bütün bunlar kadının mahremleri (nikâhının harâm olduğu kimseler) olup aşırı gitmeden ve süslenmeden kadının zînetlerini onlara göstermesi câizdir. İbn Münzîr der ki: Bize Mûsâ İbn Harûn'un... Şa'bi ve İkrime'den sonuna kadar olmak üzere «Zînetlerini kocaları veya babaları veya kocalarının babalarından başkalarına göstermesinler...» âyeti hakkında rivâyetine göre o şöyle demiştir: Burada amca ve dayısı zikredilmemiştir.

Kadın amca ve dayının yanında başörtüsünü çıkarmaz. Kocaya gelince; bütün bunlar (bu yasaklamalar) onun içindir ve kadın bir başkasının huzurunda olmadığı şekilde onun için süslenip giyinir.

Âyette istisnâ edilenler içinde «Onların kadınları» da zikredilmektedir ki kadın, zînetini müslüman kadınlara gösterebilir. Ancak erkeklerine niteleyip anlatmasınlar diye zimmet ehli kadınlarına göstermez. Her ne kadar bir kadının, gördüğü başka bir kadını kocasına anlatması bütün kadınlar hakkında yasak ise de bu yasak zimmet ehli kadınları hakkında daha şiddetlidir. Zîrâ onları bundan alıkoyacak hiç bir engel yoktur. Müslüman kadın ise bunun harâm olduğunu bilir ve kendisini bundan alıkor. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadın, kadına çıplak olarak görünmesin ki o da kocasına sanki kocası (nitelemekte olduğu kadına) bakarmış gibi anlatmasın. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahih'lerinde İbn Mes'ûd'dan rivâyetle tahrir ederler.

Saîd İbn Mansûr Sünen'inde der ki: Bize İsmâil İbn Ayyâş'ın... Hâris İbn Kays'dan rivâyetine göre; mü'minlerin emîri Ömer İbn Hat-tâb, Ebu Ubeyde'ye şöyle bir mektup yazmış: Besmele, hamdele ve sala-vâtan sonra; bana ulaştığına göre senin taraflarında müslüman kadınlardan bir kısmı müşriklerin kadınları ile beraber hamamlara giriyormuş. Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadın için, onun görünmemesi gereken yerine kendi dininden olanlar müstesnâ kimsenin bakması helâl değildir. Mücâhid, âyette zikredilen «onların kadınları» hakkında şöyle der: Onların müslüman olan kadınlarıdır. Değilse onların kadınlarından müşrik olanları değil. Müslüman bir kadının müşrik bir kadının önünde açılmak hakkı yoktur. Abd'in tefsirinde, Kelbî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «onların kadınları» hakkında şöyle demiştir: Bunlar müslüman kadınlardır. O, yahûdi ve hıristiyan bir kadına zînetlerini göstermez (gösterilmemeleri emrolunan zî-



netleri) gerdan, küpe, örme gerdanlık ile ancak mahrem olan birinin görmesi helâl olan yerleri ve zinetleridir. Said'in Cerir kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetinde o, şöyle diyor: Müslüman bir kadın müşrik bir kadının yanında başörtüsünü çıkarmaz. Zirâ Allah Teâlâ: «Onların kadınları...» buyurmuştur ki bunlar (müşrik kadınlar) onların kadınlarından değildir. Mekhûl ve Ubâde İbn Nüseyy'den rivâyete göre onlar, hıristiyan, yahûdî ve mecûsî kadınların müslüman kadınları öpmesini hoş görmezlermiş. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyin kanalıyla... İbn Atâ'dan, onun da babasından rivâyet ettiği: Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbı Beyt-i Makdis'e geldiklerinde, onların kadınlarının ebeleri yahûdî ve hıristiyan kadınlardı. Hadîs'i sahîh bile olsa zarûret haline veya onları çalıştırma kabilinden olmasına hamledilmelidir. Sonra ortada mahrem yerlerinin açılması diye bir şey de zâten yoktur. En doğrusunu Allah bilir.

«Veya câriyeleri...» âyeti hakkında İbn Cüreyc der ki: Yani müşriklerin kadınlarından. Her ne kadar müşrik bile olsa kadının zinetini onlara göstermesi câizdir. Zirâ bunlar kendilerinin câriyeleridir. Said Müseyyeb de aynı görüştedir. Çoğunluk ise şöyle diyor: Bilakis kadının zinetini erkek olsun kadın olsun kölesine göstermesi câizdir. Bunlar, Ebu Dâvûd'un rivâyet etmiş olduğu şu hadisi delil getiriyorlar: Muhammed İbn İsâ kanalıyla... Enes (r.a.) den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Fâtıma'ya, kendisine hediye etmiş olduğu bir köle getirmişti. Fâtıma'nın üzerinde bir elbise vardı. Ancak bununla başını örttüğü zaman ayaklarına; ayaklarını örttüğü zaman da başına yetişmiyordu. Hz. Peygamber (s.a.) Fâtıma'nın durumunu (örtünmeye çalıştığını) gördüğünde: Bir beis yok; (gelen) senin baban ve kölendir, buyurdu. Hâfız İbn Asâkir'in Tarihi'nde Muâviye'nin kölesi Hudeyc el-Hasiyy'in hal tercemesinde zikrettiğine göre, Abdullah İbn Mes'ade el-Fezârî simsiyah bir zenci imiş. Hz. Peygamber (s.a.) onu kızı Fâtıma'ya hediye etmiş de Hz. Fâtıma onu terbiye edip yetiştirmiş, sonra azâd etmiş. Daha sonra bu köle Sıffin günlerinde bütünüyle Hz. Muâviye ile beraber olmuştur ki Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'e karşı olanların en şiddetlilerinden imiş. İmâm Ahmed'in Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Ümmü Seleme'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinin mükâteb bir kölesi olur ve o kölenin de borcunu ödeyecek varlığı olursa ondan örtünsün. Hadîsî Ebu Dâvûd, Müsedded'den o da Süfyân'dan rivâyet etmiştir.

«Veya erkekliği kalmamış hizmetçileri...» âyetinde onların (kadınların) dengi olmayan, bununla birlikte akılları zayıflamış ve kadınlara karşı şehvetleri ve düşünceleri kalmamış olan hizmetçiler kasdedilmektedir. İbn Abbâs bunların, şehveti olmayan burulmuş kimseler olduğu-



nu söyler. Mücâhid ise bunları ahmak, safdil olmakla niteler. İkrime de: O, erlik organı kalkmayan hünsâdır, demiş ve Selef'ten bir çokları da böyle açıklamışlardır. Zühri kanalıyla Hz. Âişe'den rivâyet edilen sahîh bir hadise göre bir hünsâ, Allah Rasûlü (s.a.)nün âilelerinin yanına girer ve onlar kendisini erkekliği olmayanlardan sayarlarmış. O bir kadını: Yönelip geldiğinde dört boğum, arkasını dönüp gittiğinde sekiz boğumlu olarak gider, şeklinde vassfederken Hz. Peygamber (s.a.) girmiş ve: Onun burada olanları bildiğini görmüyor muyum? Bir daha aslâ sizin yanınıza girmesin, buyurmuş ve onu dışarı çıkarmış. O çölde oturur ve yemek almak üzere her cum'a şehre girermiş. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin Ümmü Seleme'den rivâyetle anlattığına göre; Allah Rasûlü (s.a.) onun yanına girdiğinde, yanında bir hünsâ ve erkek kardeşi Abdullah İbn Ümeyye varmış ve hünsâ, Abdullah'a: Ey Abdullah İbn Ebu Ümeyye; eğer Allah Teâlâ yarın size Tâif'in fetihini nasîb ederse, Gaylân'ın kızını ara ,onu al. Zirâ o, yönelip geldiğinde dört boğum, arkasını dönüp gittiğinde sekiz boğumludur, diyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) onun (söylediğini) işitmiş ve Ümmü Seleme'ye: Bu bir daha senin yanına aslâ girmesin, buyurmuş. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Hişâm İbn Urve kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Hünsâ olan bir adam, Hz. Peygamber (s.a.)in hanımlarının yanına girer ve onlar kendisini erkekliği kalmamış olanlardan sayarlardı. Bir gün o Hz. Peygamber (s.a.)in hanımlarının bazıının yanında bir kadını anlatırken Hz. Peygamber (s.a.) girdi O; şüphesiz o yönelip geldiği zaman dört boğum, arkasını dönüp gittiğinde sekiz boğum, diyordu. Hz. Peygamber (s.a.): Şunun burada olanları bildiğini görmüyor muyum? Bir daha bu sizin yanınıza aslâ girmeyecek, buyurdu da ,onu girmekten men'ettiler. Müslim, Ebu Dâvûd ve Nesai, hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ: «Yahut kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkalarına göstermesinler...» buyurur. Yani küçüklükleri sebebiyle kadınların ince sözlerinden, yürümede sağa sola meyletmelerinden, hareket ve duruşlarından kadınların durumlarını ve mahrem yerlerini anlamayan çocuklar. Çocuk küçüklüğünden bunu anlamıyorsa, kadınların yanına girmesinde bir beis yoktur. Ancak mürâhik veya buna yakın olduğunda kadınların durumlarını bileceği, çirkinle güzelin arasını ayırabileceği cihetle kadınların yanına girmesi câiz değildir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Allah Rasûlü (s.a.)den rivâyetle mevcûd bir hadîste : Kadınların yanına girmekten sakının, buyurmuştur. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, kocaların kardeşleri hakkında ne



buyurursun? dediler de: Kocalarının kardeşleri ölümdür (ölsünler de yine yapmasınlar) buyurdu.

«Gizledikleri zinetlerinin bilinmesi için ayaklarını da vurmasınlar.» câhiliye devrinde kadın yolda yürürken ayağında sesli duyulmayan bir halhal varsa erkekler onun sesini (halhalin tınlamasını) duyup bilsinler için ayağını yere vururmuş. İşte Allah Teâlâ mü'min kadınlara bu çeşit davranışı yasaklamıştır. Kadının örtülü bir zineti olur da gizli olan bu zineti görünsün için hareket ettirirse bu da bu yasaklamanın içine girer. Zirâ Allah Teâlâ: «Gizledikleri zinetlerinin bilinmesi için ayaklarını da vurmasınlar.» buyurmuştur. Bu sebeple erkekler kokusunu alsınlar için evinden çıkarken kokulanma da kadınlara yasak edilmiştir. Ebu İsâ Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn Beşâr'ın... Ebu Mûsâ el-Eş'ârî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde şöyle buyurmuş: Her göz zinâ edicidir; bir kadın kokulanıp bir meclisten geçtiği zaman o (o mecliste oturanların gözleri) şöyle şöyledir... Hz. Peygamber burada göz zinâsını kasetmektedir. Tirmizî bu konuda Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadis daha olduğunu, bunun hasen, sahîh olduğunu söyler. Ayrıca Ebu Dâvûd ve Neseî, hadîsi Sâbit İbn Ümâre kanalıyla da rivâyet etmişlerdir. Ebu Dâvûd der ki: Bize Muhammed İbn Kesîr'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetle anlatığına göre; eteği tozlu ve güzel kokusunu hissettiği bir kadın ona uğramıştı. O: Ey zâlimin kızı; mescidden mi geliyorsun? dedi. Kadın; evet, diye cevabladı. Ebu Hüreyre ona: Mescid için mi kokulandın? diye sordu. Kadın yine evet, dedi. Ebu Hüreyre dedi ki: Ben, dostum Ebu'l-Kâsum (s.a.)ı şöyle buyururken işittim: Allah Teâlâ şu mescid için kokulanan bir kadının namazını dönüp cünüblükten yıkandığı gibi yıkanmadıkça kabul buyurmaz. Hadîsi İbn Mâce de Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den, o ise Süfyân İbn Uyeyne'den rivâyet etmiştir. Yine Tirmizî'nin Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... Meymûne Bint Sa'd'dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âilesi haricindeyken zineti içinde kırıtarak yürüyen bir kadın kıyâmet günü nûr olmayan bir zulmet gibidir. Bir açılıp saçılma sayılacağı için kadınların yolun ortasında yürümeleri de yasaklanmıştır. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ka'nebi'nin... Ebu Üseyd (veya Esîd) el-Ansârî'den rivâyetine göre; yolda kadınlarla erkekler karışmışken mescidden çıkan Allah Rasûlü (s.a.)nün kadınlara şöyle buyurduğunu işittim: Geriye kalın; sizin yolu ortalamaya hakkınız yok, yolun kenarlarından gidin. Kadınlar da (yolda yürürken) duvarlara yapışır gibi gidermiş. O kadar ki duvarlara yapışmalarından dolayı elbiseleri duvarlara takılırmış.

«Ey mü'minler; hepiniz Allah'a tevbe edin ki felâha eresiniz.» Allah'ın size emretmiş olduğu bu güzel sıfatları ve yüce huyları yerine



getirip câhiliye halkının üzerinde olduğu rezil ahlâk ve sıfatları terkediniz. Zîrâ bütünüyle kurtuluş, Allah'ın ve Rasûlünün emrettiklerini yapmakta, Allah ve Rasûlünün yasakladıklarını terketmektedir. Yardım dilenecek, yalnızca Allah'tır.

### İ Z Â H I

İkinci Mes'ele: Örtülmesi gereken uzuvları dört durumda incelemek mümkündür: 1) Erkeğin erkeğe karşı örtmesi gereken uzuvlar. 2) Kadının kadına karşı örtünmesi gereken uzuvlar. 3) Kadının erkeğe karşı örtünmesi gereken uzuvlar ve 4) Erkeğin kadına karşı örtünmesi gereken uzuvlar.

'Erkeğin erkeğe karşı durumunu ele alalım. Burada bir erkek bir başka erkeğin avret mahalli (örtmesi gereken uzuvları) hâric her yerine bakabilir. Erkeklerin avret mahalleri, göbek ile diz arasında kalan kısımdır. Burada göbek ve diz bu kısmın dışında yer alırlar. Ebu Hanife, dizin örtülmesi gerektiğini söyler. İmâm Mâlik ise bacağın örtülmesi gereken kısma girmediği görüşündedir. Bacanın avret olduğunu benimseyenler şu hadislerle istinâd ederler: a) Huzeyfe (r.a.) bir defasında câmi'de bulunduğu bir sırada bacağının açıldığını, bu durumu gören Hz. Peygamber (a.s.)'in kendisine şöyle buyurduğunu rivâyet eder: Bacağı ört. Çünkü bacak avretten (örtülmesi gereken uzuvlardan)dir. b) Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Ali (r.a.)'ye şöyle buyurmuştur: Bacağı açma. Ne ölü ve ne de diri hiç bir kimsenin bacağına bakma. Şâyet bir erkeğin bir başka erkeğin yüzüne veya herhangi bir uzvuna bakmasında parlak olması dolayısıyla şehvet ve kötülük korkusu olursa, bu durumda o uzuvlara bakmak câiz olmaz. Ayrıca her biri yatağın bir ucunda bile yatsalar iki erkeğin bir yatakta yatması da câiz değildir. Bu husûsta Ebu Saïd el-Hudrî (r.a.) şöyle bir hadis rivâyet etmiştir. Bir erkek bir başka erkekle ve bir kadın başka bir kadınla çıplak olarak bir örtü altında bulunmasınlar. Bir erkeğin başka bir erkekle boyun boyuna kucaklaşması ve yüzünü öpmesi mekrûhtur. Ancak bir insanın kendi çocuğunun yüzünü şefkatle öpmesi câizdir. Erkeklerin birbiriyle tokalaşması ise müstahabdır. Bu konuda şöyle bir hadis de rivâyet edilir: Enes (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre sahâbeden biri: Ya Resûlallah, demiş, bizden herhangi birimiz bir arkadaşıyla, yahut kardeşiyle karşılaştığı zaman ona karşı eğilebilir mi? Peygamber (a.s.) hayır, demiş. Adam bu sefer ona sarılıp öpebilir mi? diye sorduğunda, Hz. Peygamber (a.s.) yine hayır, diye cevap vermiş. Aynı adam onun



elinden tutup tokalaşabilir mi? diye sorunca Resûlullah (a.s.); evet, diye karşılık vermiş.

Kadınların birbirine karşı avret (mahrem) olma meselelerine gelince, bunlarda durum erkeklerin birbirine karşı olan durumları gibidir. Burada da kadınlar birbirlerinin göbek ve diz arasında kalan kısımları dışında tüm organlarına bakabilirler. Herhangi bir kötülük ihtimâli olduğu zamanlarda aslında bakmaları câiz olan yerlerine de bakamazlar. Ayrıca bir kadının, bir başka kadınla bir yatakta çıplak olarak yatması da câiz değildir. İslâm ülkesinde yaşayan gayr-i müslim kadınların müslüman kadınlarına bakıp bakamayacakları konusuna gelince; bunların da tıpkı müslüman kadınları gibi olup onlara bakabilecekleri görüşü ileri sürülmüşse de, bunlar müslümanlarla aynı dini paylaşmadıkları için daha doğru olan bir görüşe göre İslâm kadınlarına bakamazlar. Çünkü Allah Teâlâ «Onların (müslümanların) kadınları.» tâbirini kullanmaktadır ve müslüman olmayan bu kadın vatandaşlarımız bizim kadınlarımız kapsamına girmemektedirler.

Bir erkek için bir kadının avret olması (örtünmesi gerektiği)ne gelince; burada kadın ya erkeğin yabancı veya onun nikâh düşmez bir akrabası ya da yataklığı olur. Şâyet kadın erkeğin nikâh düşmeyen akrabası değilse, bu kadın ya hür veya câriye bir kadın olur. Eğer hür bir kadın ise böyle bir kadının tüm bedeni avrettir, örtülmesi, bakılmaması ,gösterilmemesi gerekir. Burada yüz ve eller bu örtme kapsamından çıkarılır. Zîrâ alış-veriş gibi hallerde yüzü açmaya ihtiyâç duyulduğu gibi, birtakım şeyleri almak ve vermek için de örtünün içinden elin çıkarılmasına luzûm gösterir. Burada elden maksad, elin içi ve üstü dâhil olmak üzere bileğe kadar olan kısmıdır. Elin üstünün avret olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Yukarıda kadının herhangi bir uzvuna bakmanın câiz olmadığını ve fakat yüz ve eline bakılabileceğini ifâde etmiş bulunuyoruz. Bu iki hükmün de birtakım istisnâları vardır. Kadının el ve yüzüne bakma meselesi üç kısımda incelenebilir. Çünkü bir kadının el ve yüzüne bakmak, ya bir maksada mebnî olmadığı gibi, bakılmasında bir kötülük de söz konusu olmaz; ya kötülük olur ve maksad olmaz veya hem maksad ve hem de kötülük söz konusu olur. Birinci kısım: Bir erkeğin, kendisine nikâhı düşen bir kadının yüzüne herhangi bir maksad olmaksızın bakması câiz değildir. Şâyet böyle bir kimsenin gözü bir an için böyle bir kadının yüzüne rastgelse bu göz hemen oradan çevirilmelidir. Çünkü Allah Teâlâ «Mü'minlere söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar.» buyurmuştur. Şâyet bir fitne söz konusu değilse yabancı bir kadının yüzüne bir defa bakmanın câiz olduğunu söyleyenler de vardır. Ebu Hanîfe de bu görüştedir. Ancak ikinci kez bakmak câiz değil



dir. «Çünkü kulak da gözde, kalbde bütün bunlar ondan sorumludur-lar.» (İsrâ, 36) âyeti ile; ey Ali, bir bakmayı ikincisi tâ'kib etmesin. Birinci senin hakkın ise de ikincisine hakkın yoktur ve Câbir (r.a.)in rivâyet ettiği: Rasûlullah'a ansızın bakmayı sordum; bana, gözümü ayırmamı emretti, hadisleri bu konuya ışık tutmaktadır. Ayrıca birin-ci bakıştan kurtulmak mümkün olmadığı için bir kasıd olsa da olmasa da müsâmaha ile ele alınmıştır. İkinci kısım: Bir maksad olmakla bir-likte herhangi bir kötülük söz konusu olmaması halidir. Bu birkaç tarzda olur: 1) Bir erkek, evlenmek istediği bir kadının yüz ve elleri-ne bakabilir. Burada birkaç hadis rivâyet edilmektedir: a) Ebu Hurey-re (r.a.)nin rivâyet ettiğine göre; ansârdan bir kadınla evlenmek iste-yen bir sahâbiye Resûlullah (a.s.): Ona bak. Çünkü ansâr kadınlarının gözlerinde bir şeyler olur, buyurmuştur. b) Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: Sizden herhangi biriniz bir kadını isterse, eğer onu is-temek düşüncesiyle olursa ona bakmasında bir beis yoktur. c) Muğire İbn Şu'be şöyle bir hâdis anlatır: Bir kadını istemiştim. Bu meseleden haberi olan Hz. Peygamber (a.s.), o kadına bakıp bakmadığımı sordu-lar. Ben de; hayır, dedim. Bunun üzerine Rasûlullah Efendimiz: Bak; çünkü bu aranızda bir devâmlılık olmasına daha elverişlidir, buyurdu-lar. Zikrettiğimiz bu hadisler, eğer bir erkek bir kadınla evlenmek is-tiyorsa, bu erkeğin o kadına şehvetle bakabileceğini göstermektedir. Bu hadislerden başka «Bundan sonra artık sana başka kadınlarla ev-lenmek, bunları başka eşlerle değiştirmek helâl değildir. İsterse güzel-likleri çok hoşuna gitsin...» (Azhâb, 52; Mâide, 100). âyeti de buna delâlet eder. Çünkü o kadınların yüzünü görmeden onların güzellik-lerinin hoş gitmesi diye bir şey söz konusu olamaz. 2) Bir insan bir câriye satın almak istediği zaman onun avret olmayan kısımlarına bakabilir. 3) Ayrıca bir insan alış-veriş yaptığı kadının gerektiğinde ileride tanıyabilmek düşüncesiyle onun yüzüne bakabilir. 4) Bir erkek tanıklık ettiği bir kadının yüzüne bakabilirse de, diğer herhangi bir uzvuna bakamaz. Üçüncü kısım: Bir erkeğin bir yabancı kadına şeh-vetle bakmasıdır ki bu yasaktır. Bu konuda Hz. Peygamber (a.s.): Gözler zinâ ederler, buyurmuştur. Câbir (r.a.)in rivâyet ettiği bir ha-dis ise şöyledir: Rasûlullah (a.s.)a bir yabancı kadını tesâdüfen görme konusunu sordum. Bunun üzerine bana, böyle bir durumda gözümü çe-virmemi emrettiler. Bir rivâyete göre Tevrât'ta şöyle bir ibâre olduğu söylenir. Bakmak kalbe şehvet eker. Nice şehvetler vardır ki, uzun sü-ren üzüntüler doğurur.

Bir erkeğin kendisine nikâhı düşen bir kadının el ve yüzlerinden başka bir uzvuna bakmasının harâm olması hükmünden bazı istisnâla-rın yapıldığı görülmektedir: 1) Güvenilen bir doktorun, hasta olan bir



kadına tedâvî için bakması câizdir. Nitekim, bir sünnetçi de, sünnet olacak kimsenin avret olan uzvuna bakabilir. Çünkü burada bir zarûret söz konusudur. 2) Zinâ etmekte olan iki kimsenin tenâsül uzvuna, zinâ ettiğine dâir şâhidlik yapabilmek için bakmak da câizdir. Kezâ bir erkek, doğum konusunda şâhidlik yapması gerekiyorsa ilgili kadının fercine bakabilir. Kadının süt emzirmesine şâhidlik yapacak olan kimse için de aynı cevâz söz konusudur. Ebu Saïd İstahri şöyle der: Bu gibi meselelerde bir erkeğin bahsedilen organlara bakması câiz değildir. Çünkü zâten zinânın mümkün olduğu kadar örtbas edilmesi men-dûbdur. Doğum ve süt emzirme meselelerine gelince, buralarda kadınların da şâhidliği kabul olunduğu için onlara bakmalarına gerek yoktur. 3) Bir yabancı kadın suya düşmüş veya ateş içinde kalmış olsa onu kurtarmak için kendisine bakılabilir.

Gelelim yabancı kadının köle olması haline, bu durumda bazı âlimler onun avret mahalli göbek ile diz arasındır, derken; bazıları da baş, kol, baldır, boyun ve göğüs gibi işi icâbı açık olan kısımlarının dışında kalan yerlerinin avret mahalli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca câriyenin sırtı, karnı ve dirseklerinden yukarısının avret olup olmadığı konusu da ihtilâflıdır.

Bir erkeğin bir yabancı kadına, bir kadının da bir yabancı erkeğe hangi sebeple olursa olsun —kan aldirmek, sürme çekmek v.s. gibi —dokunması câiz değildir. Çünkü dokunmak bakmaktan daha ileridir. Zîrâ bir insanın yabancı bir kadına bakmasıyla inzâl vâki olsa oruç bozulmadığı halde, dokunmayla vâki olduğu zaman oruç bozulmaktadır. Ebu Hanife, bir câriyenin bakılması câiz olan kısımlarına dokunulabileceğini söylemektedir.

Şâyet kadın bir erkeğe neseb, süt veya evlilik yoluyla nikâhı düşmeyecek şekilde akrabâ ise bu kadının böyle bir erkeğe karşı avreti göbek ile diz arasındır. Bazı âlimler bu durumda böyle bir kadının avretinin, iş icâbı açılmayan kısımları olduğunu söylemişlerdir ki Ebu Hanife de bu görüştedir. Diğer teferruâtı ileride âyetin tefsirinde vereceğiz.

Eğer kadın erkeğin eşi ve câriyesi gibi, yatağına aldığı bir kimse ise erkek bu kadının ferici dâhil, her tarafına bakabilir. Ancak şu kadar vardır ki bir erkeğin, kendi cinsiyet uzvuna da, eşinininkine de bakması mekrûhtur. Zîrâ bunun, göz körlüğü doğurduğu rivâyet edilmektedir. Bir rivâyete göre ise kadının fercine bakmak câiz değildir. Câriyenin şu ya da bu durumda olması yukarıdaki hükmü değiştirmez. Ancak câriye ateşperest, mürted, putperest, bir başkasıyla ortak evli ya da mükâtebe olması halinde nikâhı câiz olan bir yabancı kadın gibi olur; bakma ve dokunma bakımından aynı hükme girer. Bu konuda Amr İbn Şuayb babasından o da kendi babasından isttiği bir hadis-i



şerif'te Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: Sizden biriniz câriyesini kölesiyle ve işçisiyle evlendirirse, ondan sonra onun dizle göbeği arasına bakmasın.

Erkeğin kadın karşısında örtmesi gereken uzuvlarına gelince; bu durum bazı farklılıklar arz etmektedir. Şöyle ki: Eğer erkek kadına yabancı ise, bu kimsenin böyle bir kadına karşı avreti (örtmesi gereken kısmı) göbekte diz arasındır. Bu durumda eli ve yüzü hâriç bütün bedeninin avret olduğunu ileri sürenler olmuşsa da, doğru olan görüş birinci görüştür. Erkek karşısında kadın böyle değildir. Burada durum farklıdır. Çünkü kadının bedeni, bizâtihi avrettir. Bir kadının, bedeni açık olarak namaz kılması câiz olmadığı halde, erkek için böyle bir şeyin söz konusu olmaması buna bir delildir. Şu kadar var ki, bir kadının herhangi bir kötülük endişesi söz konusu olduğu zaman bir erkeğin yüzüne tesadüfen değil de kasten veya tekrâren bakması câiz değildir. Ümmü Seleme'nin bu konuya ışık tutan şöyle bir rivâyeti vardır: Ben ve Meymûne, Rasûlullah'ın huzûrunda bulunduğumuz bir sırada İbn Ümmü Mektûm çıkageldi. Rasûlullah bize; örtünüzü alın, dedi. Ben de: Ya Rasûlullah, o, bizi göremeyen bir âmâ değil mi? diye sorunca : O bir kördür ama, siz onu görmüyor musunuz? buyurdu. Şâyet erkek, kadının nikâhı düşmeyen bir akrabâsı ise bu erkeğin böyle bir kadına karşı avreti göbekte dizi arasındır. Eğer erkek, kadının kocası veya cinsî ilişkide bulunması helâl olan efendisi ise bu durumda kadın o erkeğin bütün vücûduna bakabilir. Ancak tenâsül uzvuna bakması mekrûhtur. Bir erkeğin örtünecek bir şeyleri olmasına rağmen, kimsenin bulunmadığı bir evde çıplak durması da câiz değildir. Çünkü rivâyete göre bir defasında Hz. Peygamber (a.s.)e böyle bir hal sorulduğunda: Allah, kendisinden utanılmaya daha lâyıktır, buyurmuş; bir başka münâsebetle de şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: Sakın çıplak kalmayınız. Çünkü sizden hiç ayrılmayan varlıklar mevcûddur. Sâdece kazâ-i hâcet ve eşinize yaklaştığınız zaman hâriç.

Üçüncü Mes'ele : Kendisine «Gözlerini harâmdan sakınsınlar» cümlesinin ne demek olduğu sorulan Şiblî : Başlarındaki gözlerini harâmlardan, kalb gözlerini de Allah Teâlâ'nın mâsivâsından sakınsınlar demektir, diye cevap vermiştir.

«İrzlerini korusunlar» cümlesine gelince; yani ırzlarını helâl olmayan şeylerden korusunlar, demektir. Ebu'l-Âliye şöyle der: Kur'an'da geçen tüm «ırzlarını korusunlar» cümleleri; zinâdan korusunlar, mânâsınadır. Ancak Nûr sûresinde geçen bu cümle; herhangi bir kimsenin bakmasından korusunlar, mânâsınadır. Fakat Ebu'l-Âliye'nin bu tefsiri zayıftır. Çünkü bu, herhangi bir delile dayanmadan yapılan bir tahsistir. Oysa âyetin lafızlarından burada mânânın; ırzları zinâ, do-



kunmak ve bakmak gibi Allah'ın harâm kıldığı tüm fiillerden korumak, tarzında olmasının gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Her ne kadar burada ırzların kendisinden korunması istenen şey «bakmak» ise de, dokunmak ve cimâ'da bulunmak da âyetin şümûlüne girmektedir. Çünkü dokunmak ve cimâ'da bulunmak, bakmaktan daha ileri şeylerdir. Şâyet Allah Teâlâ burada bakmayı tasrih etmiş bile olsaydı dokunma ve cimâ' etme yasağı da âyetin kapsamına girmiş olurdu. Bu durum, «Onlara öf demeyiniz» âyetinin, bu kelimenin daha aşırısı ve kabası olan sövmek ve dövmek fiillerinin de yasak olmasını gerektirmesine benzemektedir.

«Bu, kendileri için daha temizdir.» demek; bunlara uymaları onlar için daha temiz ve rahattır, demektir. Çünkü bu yol; insanların kendisiyle temiz ve övgüye lâyık olduğu bir yoldur. Kâfirler lâyık olmadıkları için Cenâb-ı Allah: «Bu, kendileri için daha temizdir.» buyurarak mü'minleri özellikle zikretmiş, onları böylece tezkiye etmeyi murâd etmiştir, demek de mümkündür.

«Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar.» âyetinin tefsiri de, bir önceki âyetin tefsiri gibidir. Buradaki âyet-i kerime'lerde gözlerin sakınılmasının ırzların korunmasından önce zikredilmesinin hikmeti nedir? gibi bir soru akla gelebilir. Cevab: Çünkü bakmak, zinânın postası, günâhın öncüsüdür; yaygındır, ondan korunmak çok zordur, onun için öne alınmıştır.

«Kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ süslerini açmasınlar.» âyeti ise, çoğunlukla kadınlara mahsûs olan hükümlerden birini ihtivâ etmektedir. Çoğunlukla diyoruz; çünkü erkeklerin de takı olsun, elbise olsun süslerini yabancı kadınlara göstermeleri harâmdır. Çünkü bunda da birtakım fitne ihtimâlleri vardır. Bu konuda birkaç mes'ele bulunmaktadır.

Birinci Mes'ele: «Süsleri» kelimesinden ne kastedildiği konusunda ihtilâf edilmiştir. Önce şunu bilmeliyiz ki, süs, Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu uzvî güzellikleri ifâde ettiği gibi, insanın kendisiyle süslendiği elbise, takı v.s. mânâsına da kullanılır. Bazı âlimler vücûd güzelliğinin «süs» kavramına girmeyeceğini, çünkü vücûd için «o bir süstür.» gibi bir ifâde kullanılamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu kimselelere göre ancak insanın sonradan edindiği sürme, kına v.s. gibi şeyler süs kavramına girebilir. Bize göre; vücûd güzelliğinin de süs kavramına girmesi, akla daha yakın gelmektedir. Bu konuda iki delilimiz vardır: 1) Birçok kadınlar diğer süslerden mâadâ vücûdlarıyla da bir özellik arzederler. Süs'ü vücûd güzelliğine hamlettiğimiz zaman umûma hakkını vermiş olacağımız gibi, ayrıca vücûd güzelliği dışında kalan sâir zinetlerin de o kapsama girmesi söz konusu olur. 2) «Başör-



tülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» ibâresi de, sūs kelimesinin hem vücûd ve hem de diğer zînetleri içine aldığını gösteriyor. Burada Cenâb-ı Allah başörtü ile örtmek sûretiyle kadınların vücûd güzelliğini göstermemelerini istemiş oluyor.

Öte yandan sūs'ü vücûd güzelliğinin dışında birtakım zînetlerden ibâret sayanlar ise, bu «sūs» kelimesinin üç şeyden ibâret olduğunu söylemişlerdir. 1) Boyalar: sürme, kaşları belirginleştirme, yanaklara konan gamze, el ve ayaklara yakılan kına gibi. 2) Takılar: yüzük, bilezik, halhal, pazubent, gerdanlık, taç, kemer ve küpedir. 3) Elbise : Allah Teâlâ «Her mescidin yanında zînetlerinizi alın.» (A'râf, 31) buyurmaktadır ki, bu «sūs» ile elbiseyi murâd etmiştir.

İkinci Mes'ele: «Kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ.» ibâresiyle ne kastedildiği konusunda da ihtilâf olmuştur. Sūs kelimesini, vücûd güzelliği olarak anlayanlardan Kaffâl, bu konuda da şöyle der: Âyetin mânâsı; insanın normal olarak gösterdikleri hâriç, tarzındadır. Kadınların normal olarak gösterdikleri organları; el ve yüzleridir. Erkekler ise genellikle el, ayak ve yüzlerini gösterirler. Cârî olan âdet böyle olduğu için açılmasında bir zarûret olmayan kısımlarını örtmekle emrolunmuş bunun dışında kalan normal olarak açılan ve açılıp gösterilmesinde zarûret bulunan kısımların açmalarına müsâade olunmuştur. Çünkü İslâmiyet; insan fıtratına uygun, kolay ve hoşgörülü bir dindir. Yüz ve ellerin açılması konusu zarûri gibi bir durum arzeditince İslâm ulemâsı bu iki uzvun avret (örtülmesi gereken bir yer) olmadığına ittifâk etmişlerdir. Ancak ayağın açılması zarûri olmadığı için, bu uzvun avret olup olmaması konusunda ihtilâf vâkî' olmuştur. Bu mes'elede göze çarpan iki görüşten bize göre daha doğru olanı, kadınların sesinin avret olmaması görüşüdür. Çünkü Rasûlullah (a.s.)ın muhterem eşleri erkeklere hadîs rivâyet etmişlerdir.

Öte yandan «sūs» kelimesini vücûd güzelliğinden ayrı bir şey olarak anlayanlar bu noktada şöyle demektedirler: Allah Teâlâ'nın sūsü zikretmesinin sebebi, kadının vücûdundan ayrı olması halinde ona bakmanın helâl olduğu konusunu herkes ihtilâfsız kabul ettiği içindir. Ayrı olduğu zaman bakılması halinde ona bakmanın helâl olduğu konusunu herkes ihtilâfsız kabul ettiği içindir. Ayrı olduğu zaman bakılması helâl olan süslere kadının üzerinde olması halinde bakma yasağının söz konusu olması, kadının vücûduna bakmanın yasaklanmasını mübâlağalı bir şekilde ifâde etmek demektir. Bu görüşe göre; kadının yüzündeki döğme ve gamzeye, üzerindeki kına, yüzük ve elbiseye bakmak câiz olur. Bu cevazın sebebi ise, bunları örtmekteki zorluktur. Çünkü kadın mutlakâ eliyle bir şeyler almak durumunda olduğu gibi, şahidlik,



muhâkeme olma ve nikâh gibi konularda da yüzünü açmak zorunda kalmaktadır.

Üçüncü Mes'ele: «Kendiliğinden görünen müstesnâ, süslerini açmasınlar.» ibâresinin, sâdece hür olan kadınlara mahsûs bir hüküm ifade ettiği konusunda ittifâk edilmiştir. Bunun mânâsı açıktır. Çünkü hür olmayan kadın bir maldan ibârettir. Onun alım ve satımında birtakım şeylerin bilinmesi gerekli olduğu için ona inceden inceye bakmak gerekir. Oysa hür bir kadın için böyle bir şey söz konusu değildir.

«Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» cümlesinde geçen (الخمر) kelimesi, (الخمار) ın çoğulu olup başa örtülen şey mânâsına gelmektedir. Müfessirlere göre: Câhiliyet devri kadınları başörtülerini arkadan bağlarlar, elbiselerinin yakası ise ön tarafta olurdu. Bu durumda boyun ve gerdanları açılırdı. Bunun içindir ki, başörtülerini yakalarının üstüne salmaları emrolunmuş, böylece boyunları, gerdanları oralarda bulunan saç, kulak ve gerdandaki takı zineti ve bunların mahallerinin örtülmesi istenmiştir. Âyetin bu cümlesiyle ilgili olarak Hz. Âişe (r.a.), şöyle bir rivâyette bulunur: Ansâr kadınlarından daha hayırlısını görmedim. Bu âyet nâzil olduğu zaman onların hepsi hemen kalkıp örtülerini aldılar ve onu yakalarının üzerinde bağlayarak başlarına sanki kargalar konmuş gibi oldular.

Âyette geçen «süslerini açmasınlar» cümlesine gelince, burada bazı incelikler vardır. Şöyleki: Allah Teâlâ mutlak olarak zinetten bahsettikten sonra kadınların yabancı erkeklerle göstermeleri yasaklanan gizli zinetleri konusuna geçmiş ve bu gizli zinetlerin de yabancı erkeklerden saklanması gerektiğini açıklamıştır. Fakat bu noktada on iki grubun bu yasaklar kapsamından istisnâ edildiğini görüyoruz. Bunlar. 1) Kocalar, 2) Anne ve baba tarafından olan baba ve dedeleri, 3) Kocalarının babaları. 4,5) Oğulları ve kocalarının oğulları —bu gruba torunlar da girer. 6) Öz veya, üvey, anne veya baba bir kardeşleri, 7) Kardeşlerinin oğulları, 8) Kız kardeşlerinin oğullarıdır. Bunların hepsi mahrem yani yabancı değildir. Ancak burada birkaç suâl vardır.

Birinci suâl: Bir erkek, bir câriye veya kâfir bir kadının, mü'min bir kadında bakılamayan yerlerine bakabilir mi? Cevab: Bir insan bir câriyeyi mülküne geçirirse, şehvet ile değil de bir malı olarak onun karın ve beline bakabilir. Çünkü câriye, onun mahremi olmuştur. Ancak bu konuda da ihtilâf vardır.

İkinci soru: Amca ve dayı için mahremiyet nasıldır? Cevab: Tercih edilen görüşe göre bunlar bakma konusunda diğer mahrem akrabâlardan farksızdırlar. Hasan-ı Basri de bu görüştedir. Bu zâta göre Aslında âyette süt akrabâları da zikredilmiştir. Oysa bu tür akrabâlık, neseb akrabâlığı gibidir. Öte yandan Ahzâb sûresinde de «Baba-



ları konusunda onlar için bir günâh yoktur...» âyetinde de kocaların ve oğulların zikredilmediği halde, burada bunların zikredildiğini görüyoruz. Bize öyle geliyor ki, bir halde bir kısmı zikredilerek diğerlerine de işaret edilmek istenmiş olmalıdır. Şa'bî ise şöyle demektedir: Allah Teâlâ bu âyette amca ve dayıyı zikretmemiştir. Bu, amca ve dayının onları kendi oğullarına anlatmaması içindir. Bunun izâhı şudur: Sâir akrabalar, mahremiyet konusunda baba ve oğul ile aynadırlar. Oysa amca, dayı ve bunların oğulları böyle değildir. Muhtemeldir ki, amca ya da dayı kendilerine mahrem olan kadınları gördükten sonra onları gidip kendi oğullarına anlatabilirler. Oysa oğulları onlar için mahrem değildir. Bu durumda anlatılanı dinleyen oğlanın o kadını hayâlinde canlandırması ona bakmaktan farksız olur. İşte bu durum da kadınların örtünmede ihtiyâtlı davranmalarının gerekli olduğuna delâlet eden güzel bir delildir.

Üçüncü sual: Yukarıda zikredilen dokuz sınıfın, bu kadınların zînetlerine bakmaları niçin mübâh kılınmıştır? Cevab: Buradaki mübâhlığın birkaç sebebi vardır: a) Bu kimseler bu kadınlara karışmak, onlarla bir arada bulunmak durumundadırlar. b) Bu kimselerden bahsedilen kadınlara fitne çok az bulaşabilir. c) İnsan, tabiatı icâbı yabancılarla birlikte oturup sohbet etmeyi sevmez. d) Kadın bu kimselere yolculuk, inme, binme gibi hallerde sürekli olarak muhtâç olur.

9) İstisnâ edilen bir grup ta, «Veya o kadınları» cümlesinde ifâdesini bulan sınıftır. Bunlar da kadınlara bakabilirler. Bu maddede iki görüşle karşılaşmaktayız: 1) Bu görüşe «Veya kadınları»ndan murâd, onların dininde olan kadınlardır. Selef ulemâsının çoğu bu görüştedir. Bu mes'eledede İbn Abbâs (r.a.) şöyle der: Müslüman bir kadın, müslüman olmayan bir kadın vatandaşın yanında çıplak olamaz. Müslüman bir kadın, câriyesi olması hâli müstesnâ olmak üzere müslüman olmayan bir kadına ancak yabancılara gösterebildiği uzuvlarını gösterebilir. O, ancak câriyesi yanında açılabilir, çünkü «Câriyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçileri» âyeti vardır. Ayrıca Hz. Ömer (r.a.)'in Ebu Ubeyde'ye gönderdiği bir emirde müslüman olmayan ve ehl-i kitâb kadınlarının mü'min kadınlarla birlikte hamama girmelerine mâni olmasını istemiştir. 2) Bu görüşe göre de âyette geçen «Veya kadınları»ndan maksad bütün kadınlardır. Kabul edilen görüş de budur. Selef ulemâsının görüşü ise, müstahâb ve daha evlâ olma gibi bir mânâyı hamledilmiştir.

10) «Veya câriyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçileri...» âyetiyle ifâde edilen köle ve câriyeler de yabancı sayılmamıştır. Ancak bu âyetin mânâsından neyin murâd edildiği konusunda da birtakım ihtilâflar olmuştur. Bazı âlimler âyeti zâhiri mânâsına göre değerlendire-



rek, müslüman kadınların mahremeleri olan kimselere gösterebildikleri zinetlerini kölelerine de göstermelerinde bir beis olmadığını iddiâ etmişlerdir. Hz. Âişe ve Ümmü Seleme (r.a.)den rivâyet olunan bu görüş, âyetin zâhiri mânâsına dayanmaktadır. Ayrıca bu görüşün sâhipleri Enes (r.a.)ten rivâyet olunan şu hadîsi de delil olarak almaktadırlar: Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Fâtıma (r.a.)ya bir defasında bir köle getirerek hediye etmişti. O anda Hz. Fâtıma (r.a.)nın üstünde bulunan elbise o haldeydi ki onunla başını örtse ayakları, ayaklarını örtse başı açık kalıyordu. Durumu gören Rasûlullah (s.a.), ona şöyle buyurdu: Yâ Fâtıma, önemli bir durum değildir. Gelenler senin baban ve kölendir. Mücâhid'in rivâyetine göre de Hz. Peygamber (a.s.)in muhterem zevceleri bir dirhem alacakları kalıncaya kadar mükâteb durumunda olan kölelerinden sakınmazlarmış. Hz. Âişe (r.a.)nin Zehvân'a. Ey Zehvan, beni kabre koyup ta dışarı çıktığın zaman hür olacaksın, dediği ve kölesi yanında kendisine bakmakta olduğu halde saçlarını taradığı rivâyet edilir. İbn Mes'ûd, Mücâhid, Hasan el-Basrî, İbn Sirîn ve Saîd İbn Müseyyeb (r.a.) in de şöyle dedikleri rivâyet edilmektedir: Bir köle efendisi olan kadının saçına bakamaz. Ebu Hanîfe'nin de içinde bulunduğu bu görüşün sâhipleri şu delillere dayanmaktadırlar: 1) Hz. Peygamber (a.s.): Allah'a ve âhiret gününe îmânı olan bir kadın, yanında bir mahremi olmadığı halde üç günlük bir mesâfeden daha uzak bir yere yolculuğa çıkamaz, buyurmuştur. Bir kadının kölesi ise onun mahremi olmadığına göre kadın kölesiyle beraber yolculuk yapamaz. Ve bir köle kadın efendisi ile birlikte (ikisi bir) yolculuk yapamayacağına göre, herhangi bir yabancı gibi, onun saçına da bakamaz. 2) Kadının köleye bir malı olarak sâhip olması, onun bu durumdan önce kendisine harâm olması halini helâl kılmaz. Çünkü kadınların erkeklere sâhip olması, erkeklerin kadınlara sâhip olması gibi değildir. Zîrâ bir kadının bir köleye sâhip olmasının, bir erkeğin bir câriyeye sâhip olmasının erkeğe sağladığı cinsel faydalanma hakkını kendisine sağlamadığı konusunda hiç bir ihtilâf yoktur. 3) Bir köle her ne kadar sahibi olan kadın ile evlenemezse de bu evlenememe durumu ârızî bir şeydir. Bu, dört kadını olup ta başkalarıyla evlenemeyen kimsenin durumuna benzer. O halde, mâdemki bu evlenememe müebbed olarak değildir, öyle ise bu kölenin kadın efendisi için diğer yabancılardan bir farkı yoktur. Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki, «Veya câriyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçileri» cümlesiyle sadece câriyeler murâd edilmektedir. Ancak câriyeler «Veya kadınları» kelimesinin kapsamına da giriyorlardı, burada yapılan bu tekrârın ne gibi bir faydası vardır? diye bir soru da akla gelebilir ki buna şöyle bir cevap verebiliriz: Âyetin ilk akla gelen mânâsına göre; «onların kadınları» ve «câriyeleri veya erkekliği kalma-



miş hizmetçileri» tâbirleri ile kadınların sohbetinde bulunan hür ve câriye kadınlar murâd olunmuştur. Bunu şöyle izâh edebiliriz: Allah Teâlâ «Süslerini ancak kocalarına gösterebilirler...» diye buyurarak, önce erkeklerin durumlarını açıklamıştır. Bu açıklamadan sonra biri çıkıp ta mahrem olup olmama hasebiyle yalnız erkeklerin bu hükme tâbi oldukları zannına kapılabilir. Sonra Allah Teâlâ «Câriyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçileri» buyurarak câriyeleri zikretmiş bu cümleyi bir öncekine bağlamıştır. Bunun sebebi ise «ya da onların kadınları» ibâresi zâhiren sâdece hür kadınları içine alıp câriyeleri almadığı için sakınmanın kalkmasının sadece hür kadınlara karşı olduğu sanılmaması içindir. Nasıl ki «erkeklerinizden iki şahid...» âyetinde bize nisbet edildiği için buradaki «erkekler»le hür erkekler kasdolunuyorsa, bu âyette geçen «onların kadınları» kelimesi ile de hür kadınlar kasdolunur. Onun için daha sonra câriyeler, hür müslüman kadınlara atfolunmuş ve hür olan kadınlara mübâh kılınan şey onlara da mübâh kılınmıştır.

11) Müslüman kadınların zinetlerini gösterebilecekleri sınıflardan bu grup; «Veya erkekliği kalmamış hizmetçileri» cümlesiyle açıklanmıştır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtih el-Ğayb, XXIII, 202-208).

İslâm, şehvetlerin her an uyarılmadığı kan ve et tepkilerinin her vakit tahrik edilmediği temiz bir toplum kurmayı gaye edinir. Devâmlı teşvik ameliyeleri; sönmeyen, kanmayan bir şehvet azgınlığı ile sonuçlanır.

Kasıdli bir bakış, teşvik edici bir davranış, tahrik edici bir süsüleniş ve sanki bir çıplak vücûd, bütün bunlar; bu çılgın, hayvânî arzuyu kamçulamakta sinir ve irâdenin dizginini elden çıkarmaktan başka hiç bir şey yapmaz. Ya başıboş hiç bir kayıd tanımayan açıklık veya kıskırtıp sonra da baskı yapmaktan mütevellit neredeyse bir işkence ameliyesi olan sinir hastalıkları ve rûh komplekseleri.

İslâm'ın temiz bir toplum kurmadaki vesilelerinden biri de, iki cins arasındaki derin olan fitrî arzuyu sâlim olarak ve tabii gücünde bırakmak bu arzuyu sun'î vesilelerle kıskırtmadan emîn ve nezih yerinde kullanmaktır.

Bir zamanlar normal bakışlar, serbestçe konuşmalar, kadın ve erkeğin bir arada bulunması, iki cins arasındaki neşeli oynaşmalar ve saklı olan fitne yerlerine vâkıf olmalar almış yürümüştü. Bütün bunların içi ferahlatma, morali ayarlama, hapsedilmiş arzuları serbest bırakma, baskıdan ve rûhî komplekslerden korunma, cinsî baskının şiddetini hafifletme ve bunun ardında gizli olan emîn olmayan hareketleri durdurma olduğu fikri revâç bulmuştu.



Bu düşünce ve nazariyelerin özellikle Freud'unki gibi; esâsı, insanı hayvandan ayıran özelliklerden sıyırma ve onu çamura gömülü hayvanlık düzeyine itmek olan materyalist nazariyelerin yayılması akabinde revâc bulmuştur. Ancak bu düşünce, bir nazariyenin varsayımları olmaktan ileri gitmemiştir. Kayıdsızlığın en fazla olduğu içtimâî, ah-lâkî, dinî ve insani bağların hepsinden de en fazla kurtulmuş olan ülkelerde bile bu düşüncenin yalanladığını ve yıkıldığını gözlerimle gördüm.

Evet, soyunup dökünmeye ve cinsî buluşmanın bütün şekil ve biçimlerinde hiç bir kaydın bulunmadığı ülkelerde bütün bunların cinsî arzuları terbiye etmek ve düzene sokmak şöyle dursun, bilakis daha fazla tahrik edildiğine sükûna kavuşmayan çılgın bir azgınlıkla sonuçlandığına şahid oldum. İşte bunlar hiç bir kayıdla bağlanmayan ve sınırlanmayan tâmm bir kadın erkek karışmasının ve iki cins arasında her şeyi mübâh kılan arkadaşlıkların, yoldaki çıplak vücudların tahrik edici davranış ve açıktan açığa bakışların ve uyandırıcı hareketlerin doğrudan doğruya neticesidir. Burada olayları ve misâlleri daha geniş anlatmaya imkân yoktur. Bütün bu misâller görünen gerçeğin de yalanladığı bu nazariyeleri yeniden gözden geçirme zorunluluğuna açıkça delâlet etmektedir.

Erkek ve kadın arasındaki fitrî temâyül, hayati yaratılıştaki köklüdür. Çünkü Allah bu temâyülü, yeryüzünde hayatın idâmesi ve insan-oğlunun orada Allah'ın halifeliğini gerçekleştirmesi için çıkış noktası yapmıştır. Bu fitrî temâyül dâimî olup, zaman zaman sükûna kavuşsa da sonra yine döner. Onu devâmlı olarak tahrik etmek onun ihtirasını artırır ve rahata kavuşmak için onu maddî bir âleme iter. Bu gerçekleşmeyince de tahrik edilmiş olan sinirler yorulur. Bu devâmlı bir işken-ce gibidir. Bakış arzu uyandırır, hareket tahrik eder, gülüş teşvik eder. Bu meyili imâ eden konuşmadaki vurgu bu arzuyu kışkırtır. En emin yol bu kışkırtma âmillerini, bu temâyülleri kendi tabii sınırları içinde kalacak şekilde azaltmak ve sonra da onu tabii verilerle tatmin etmektir. İşte İslâm'ın bu yolda seçtiği metod budur. Fıtratı terbiye ve insan gücünü hayatın diğer meşgaleleriyle oyalama et ve kan tepkisine icâbet etmemek. Böylelikle bu arzulara boyun eğme bu sâhadaki yegâne giriş noktası olmaktan çıkar.

Burada zikrolunan iki âyet-i celîle'de de her iki taraftan vâki' olan tahrik etme, meyletme ve fitne imkânlarını azaltmaya örnekler vardır:

«Mü'min erkeklere söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar ve mahrem yerlerini korusunlar. Bu kendileri için daha temizdir. Allah yaptıklarından şüphesiz haberdârdır.»



Erkeklerin gözlerini bakılması yasak olandan çevirmeleri, onlar için rûhî bir edep; yüzdeki ve vücûddaki fitne yerlerine bakma arzusunun yenme çabasıdır. Ayrıca bu fitne ve yoldan çıkmaya açılan ilk pence-reyi kapatmaktır; zehirli oku hedefine ulaştırmamak için amelî bir çabadır.

İffetî koruma, gözü harâmdan sakınmanın tabîî sonucudur; veyahut irâdeyi hükûmrân kılma, murâkabeyi uyarma ve arzulara daha ilk merhalesinde gâlib gelmek için atılan ikinci adımdır. Bu yüzden sebep ve netîce olmaları veyahut vicdân ve gerçek âlemlerinde birbirlerine yakın iki adım olmaları itibarıyla ikisi de bir âyette toplanmıştır.

«Bu kendileri için daha temizdir.» Böyle davranış onların duyguları için daha temiz ve şehvet hareketleriyle temiz ve meşrû' olmayan yolda kirlenmemeleri için daha garantilidir. Ve bu, toplum için daha temiz ve onun mahremiyetini ve namusunu teneffüs ettiği havayı daha iyi korur.

Onları böyle bir himaye altında tutan Allah, onların psikolojik terkiplerini ve fitrî yapılarını bilir ruhlarının temayüllerinden ve uzuvlarının hareketlerinden haberdardır. «Allah yaptıklarından şüphesiz haberdardır.»

«Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar iffetlerini korusunlar»...

Aç ve hırsızca nazarlarla veya gizliden gizliye tahrik eden ve erkeklerin içinde gizli fitneyi uyandıracak şekilde fütursuzca bakmasınlar. Fitrî olan arzularının tatminini eşlerinde arasınlar. Şehvetlerinin tahrikine kapılıp; bu yoldan gelecek olan çocuklarının cemiyette karşılaşacakları utanç verici durumdan kaçınsınlar.

«Kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ, zînetlerini açmasınlar.»

Kadın için süs fitratına uygun olarak helâldir. Her kadın güzel olmaya ve güzel görünmeye meraklıdır. Süs, asırdan asıra değişse de, esâsı fıtratta birdir: güzel olma ve güzelliği tamâmlayarak bunu erkeklerin gözleri önüne serme arzusu.

İslâm, bu fitrî arzunun karşısında değildir. Ancak bunu düzene sokmak ister ve buna tek erkek yönünde yön verir. Bu erkek, onun hayat arkadaşıdır. Ancak bu erkek, kendinden başka hiç kimsenin göremeyeceği, bu kadına âit yerleri görebilir. Erkeğe bu kadının sâdece bazı kısımlarına vâkıf olmada, az sonra zikredilecek olan bu âyette vârid olan ve vâkıf olmakla şehvetleri uyanmayan mahrem kişiler katılabilirler.

Süsün ancak elde ve yüzde görünen kısımlarını açmak câizdir. Çünkü yüz ve ellerin açılması Resûlullah (s.a.)'ın Ebubekir (r.a.)'ın kızı Esmâ (r.a.)'ya şu sözlerle mübâh kılınmıştır. Ey Esmâ, kadın bülüğ ça-



ğına ulaşınca onun görülmesi câiz olan yerleri şuralarıdır; yüzünü ve avuçlarını işaret etmiştir.

«Baş örtülerini yakalarının üstüne koysunlar.»

( جيب ) «Ceyb» elbisenin göksündeki yırtmaçtır. ( خمار ) ise baş, gerdan ve göğüs örtüsüdür. Bununla kadın fitne yerlerini örter, bunları aç gözlerle mârûz bırakmaz. Hattâ müttaki olanların dahi ani bakışlarına ve gözlerinin kaymalarına ve davranışlarının tekrârlanmasına sebep ve fitneyi mu'cib olmamak için başlarını ve göğüslerini kapasınlar. Çünkü fitne yerleri açık bırakıldığı takdirde, bunlara gözleri ilişen müttakilerin içinde gizli bir arzu uyandırabilir.

Allah kalbleri bu kabil bir belâ ile imtihâna ve tecrübeye ma'rûz bırakmayı murâd etmez!

Bu yasakla karşılaşan, kalbleri îmân nûru ile aydınlanmış mü'min kadınlar süslü ve güzel görünme husûsundaki fitrî arzularına rağmen kabulde aslâ tereddüt etmediler. Câhiliyet devrinde kadın —bugünkü modern câhiliyet devrinde olduğu gibi— hiç bir şeyle örtülü olmayan göğsünü ileri doğru çıkararak erkekler arasında dolaşırdı. Belki saçlarının ucunu, boynunu ve kulak memelerini de açıkta bırakıyordu. Ne zaman ki Allah, kadınlara başörtülerini yakalarının üzerine salmalarını ve zinetlerini kendiliğinden görünen kısımlar müstesnâ, açmamalarını emretti onların hali Hz. Âişe (r.a.)nin anlattığı şekle dönüştü: Allah, ilk hicret eden kadınlara rahmet etsin. Allah Teâlâ, «Başörtülerini yakalarının üstüne koysunlar» âyetini inzâl edince harmaniyelerini yırtarak onunla örtünmüşlerdir.

Şeybe kızı Safiye rivâyet ediyor ve diyor ki: Biz Hz. Âişe'nin yanındayken bir kısım hanımlar Kureyş'li kadınların durumunu ve faziletini anlatmışlardı. Bunun üzerine Hz. Âişe (r.a.) buyurdu ki: Muhakkak ki Kureyş'li kadınların üstünlüğü vardır ama Allah'a yemin ederim ki ben, ansâr'ın kadınlarından daha çok Allah'ın kitâbını tasdik eden ve Kur'an'a inanan faziletli kimseler görmedim. Nûr sûresindeki «Başörtülerini yakalarının üstüne koysunlar» âyet-i kerime'si nâzil olduğunda, kocaları onların yanına gittiler ve kendilerine Allah'ın bu konuda inzâl buyurduğu âyetini okudular. Bir kişi karısına, kızına, bacasına ve yakınlarına bu âyeti okuyordu. İçlerinden hiç bir hanım başörtüsünü yakasının üstüne koymaz olmadı. Allah indirdiği kitâbındaki hükmüne inandıklarından ve tasdik ettiklerinden örtülerine büründüler. Ve sanki başlarında bir karga varmış gibi örtülü olarak peygamberin arkasına geldiler.

Doğrusu İslâm dini, müslüman cemiyetin bedîf zevkini yücelterek güzellik duygusunu artırmış ve güzel mefhûmündaki hayvânî yönü güzelleştirmemiştir. Güzelde önemli olan, insanlık yönüdür. Bedeni açarak



sağlanmaya çalışılan güzellik, hayvânî bir güzelliştir. Ve insan onu arzularken hayvanca arzulara kapılarak arzular. Ne kadar üstünlük ve uygunluk olursa olsun, kadının bedenindeki güzellik mefhûmu hayvânî duygularla beslenir. Örtülmüş haldeki güzellik ise, kişinin güzel duygusunu yüceleştiren tertemiz bir güzelliştir. Ve o güzel mefhûmu insanın insanlığına yaraşır, hem duygular âleminde hem de düşünceler dünyasında temizlik ve nezâket ile çepeçevre sarar onu.

Bugün de mü'min kadınlar arasında umûmun zevk-i bedîsinin bu kadar aşağılara düşmüş olmasına rağmen insanlarda hayvanlık duygusunun üstün gelip açılmak saçılmak, hayvanlar gibi her türlü duygudan uzaklaşmak ve şehvet batağına batmak gibi âdiliklerden İslâm, mü'min hanımları aynı tarzda korur. Bugün bu düşüklüklere ve âdiliklere rağmen görüyorsunuz ki inanmış hanımlar her şeyi ile açılıp saçılan ve âdileşen bir toplumda kapalı, mütesettir ve bedenlerinin oynak noktalarını örtmüş olarak Allah'ın emrine itâat ediyorlar. Halbuki günümüz dünyasında bir dişi hayvanın erkek hayvanı kendisine çekmesi gibi, kadınlar erkekleri tahrik edebilmek için her yola baş vuruyorlar. Yalnız inanmış kadınlardır ki bu gibi âdiliklerden korunabiliyorlar.

Bu hayâ, bu ihtisâm ve çekingenlik duygusudur ki ferdi ve cemiyyeti her türlü dejenerasyondan korur ve muhâfaza eder. Ve bunun için İslâm fitneden emîn olduğu zaman bu kapanma durumunun terkedilmesine müsâade veriyor. Bu itibarla beşerî ve şehvî arzularla bakmaları muhtemel olmayan yakın kimseleri bu mahremiyetten istisnâ adediyor. İşte müslüman kadınların emîn oldukları kimseler sırasıyla şunlardır: Babalar, çocuklar, kayınpederler ve onların çocukları, kardeşler ve kardeş çocukları, kız kardeşlerin çocukları, mü'min kadınlar da bundan müstesnâdırlar. Gayr-i müslim kadınlara gelince; bu istisnâ bahis konusu değildir. Zirâ olabilir ki gayr-i müslim kadınlar, kocalarına veya kardeşlerine yahut ta kendi yakınlarına müslüman kadınların güzelliklerini veya mahremiyetlerini anlatırlar. Ve böylece onların durumuna muttali' olmalarını sağlarlar. Nitekim Buhârî ve Müslim'de vârid olan bir hadis-i şerif'te buyruluyor ki: Bir kadın başka bir kadına çıplak olarak yanaşmasın. Çünkü onu kocasına anlatabilir ve erkeğin onu görüyormuş gibi olmasına vâsıta olur. Müslüman kadınlara gelince, bunların görmesinde bir beis yoktur. Çünkü güvenilirler. Bir başka kadının vücûdunu ve zinetini kocalarına anlatıp tavsif etmelerine dinî duyguları mâni olur. Bu istisnâlar meyânında bir de «Sağ ellerinin mâlik olduğu câriyeler» vardır. Yalnız bu istisnâ, câriyeler için söz konusudur. Bazı kimseler erkek köleleri de bu sınıfa ilhâk etmişlerdi. Buna sebep olarak da bir kölenin sâhibine karşı şehvî arzu beslemeyeceğini göstermişlerdir. Ancak birinci görüş en uygun olan



görüştür. Zîrâ köle de bir insandır. Ve her insan gibi ne kadar özel durumu olursa olsun şehvî arzu ve duygusu bulunacaktır. Binâenaleyh onlardan da kaçmak gerekir. Bu istisnâlar meyânında bir de «erkekliği kalmamış hizmetçiler bulunmaktadır.» Muhtelif sebeplerden dolayı erkeklikleri kalmamış olabilir. Budalâlıklarından, deliliklerinden, ininden (erkeklikten mahrûm olma), tenâsül uzvunun kesilmesinden, erkeklikleri zâil olmuş olabilir. Bu gibilerde şehvet duygusu olmayacağından kaçmayı gerektirmezler. Zîrâ burada baştan çıkarma ve aldatma durumu söz konusu olmaz. Bu istisnâlar meyânında bir de Kadınların mahrem yerlerini anlamayan çocuklar bulunmaktadır. Bu çocuklarda kadınların mahrem yerleriyle ilgili duygular henüz gelişmemiştir. Bülûğ çağına ermemiş olsalarda bu duygular teşekkül ettikten sonra istisnâî durumları kalkar.

Eşlerin dışında burada zikri geçenlerin görmelerinde bir beis yoktur. Çünkü örtünmenin ve tesettürün ana gâyesini teşkil eden fitne unsuru ortadan kalkmaktadır. Kocaya gelince, o istisnâsız hiç bir sınıra tâbi değildir.

Mâdem ki bu icraatlardan maksad korunmak husûsudur, âyet-i kerîme seyrine devâm ederek mü'min kadınları kapalı zînetlerini açığa vuracak, şehvî duyguları tahrik edecek ve uyuyan hisleri uyaracak hareketlerden dahi menediyor. Fiilen zînetlerini açığa vurmasalar bile onların tahrik edici hareketleri yapmamalarını bildiriyor.

«Gizledikleri zînetlerinin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar.»

Bu ifâde insan rûhunun derinliklerini, heyecân ve hareketlerini ve yapılışını derinliğine bilip kavramanın ifâdesidir. Gerçekten de şehveti tahrik bakımından bazı kereler hayâl, gözle görülenlerden daha çok te'sirli olur. Birçok kişiler vardır ki kadınların ayakkabısını, elbisesini ve zînet eşyasını gördükleri zaman vücûdlarını görmelerinden daha çok tahrik olurlar. Nitekim birçok kişiler kadınların hayâlini ve silüetini görmekle bizzât kendilerini görmekten daha fazla tahrik olurlar. Bu durum günümüzdeki parapsikiyatri bilginleri tarafından çok değişik biçimleriyle ortaya konmuştur. Zînet eşyâlarının şakırtısını duymak ve uzaktan bir kadın parfümünün kokusunu farketmek birçok kişinin hislerini tahrik eder, sınırlarını harekete geçirir ve reddi mümkün olmayan azgın bir fitneyi uyarır. İşte Kur'an-ı Kerîm bütün bu yolların kapısını tıkıyor. Zîrâ bu Kur'an'ı indiren Yüce Allah insanoğlunu yaratandır. Ve şüphesiz ki yarattıklarını en iyi bilen O'dur. O'dur Latîf ve Habîr olan. Nihâyet âyet-i kerîme bütün gönülleri Allah'a bağlıyor. Bu âyetler inmezden önce neler yapılmış olursa olsun tevbe kapılarını açık tutuyor:



«Ey mü'minler hepiniz Allah'a tevbe edin ki kurutuluşa eresiniz.»

Ve böylece Allah'ın murâkabesi, şefkati ve riayeti göz önünde bulundurularak hassâsiyet duygusu keskinleştiriliyor. İnsanın bu derin fitrî eğilimler karşısında çok zayıf düştüğünü, bunun için Allah takvâsı ve korkusundan başka hiç bir şeyin onu koruyamayacağını belirterek Hak Teâlâ'nın insanlara olan inâyeti gözler önüne seriliyor. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il Kur'ân. X, 419-425).

—oOo—

وَاِنْكُرُوا الْاَيَامِي مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلَيْسَ تَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَاَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لَكُمْ مَوَافِقَاتُكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْتُمْ تَحْقِيقًا لِيَتَّبِعُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْمُنْ فَاِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِمْ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا لَكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلتَّقِيْنَ ﴿٣٤﴾

32 — İçinizden bekârları ve kölelerinizden, câriyelerinizden sâlih olanları evlendirin. Şâyet yoksul iseler Allah onları lutfuyla zenginleştirir. Allah lutfu bol olandır ve Alimdir.

33 — Evlenemeyenler de; kendilerini Allah, lutfuyla zenginleştirinceye kadar iffetli davransınlar. Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin bedel vermesini kabul edin. Şâyet onlarda bir hayır görüyorsanız. Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatını elde etmek için iffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları (câriyeleri) zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.

34 — Andolsun ki Biz apaçık âyetler, sizden önce geçenlerden misâller ve takvâya erenler için de öğütler indirdik.



### Evliliği Kolaylaştırın

Bu âyet-i kerîme'ler muhkem hükümler ve pekiştirilmiş emirleri içine almaktadır. «İçinizden bekârları ve kölelerinizden, câriyelerinizden sâlih olanları evlendirin.» âyeti, evlendirme emrini içermektedir. Âlimlerden bir grup evlenmenin, gücü yeten herkese vâcip olduğu görüşündedir. Bunlar Allah Rasûlü (s.a.)nün :

يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ! مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ. فَإِنَّهُ أَغْنَىٰ لِلْبَصْرِ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ.  
وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ، فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ. فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ

Ey gençler topluluğu; sizden kim evlenmeye güç yetirirse evlensin. Zîrâ o, gözü ve mahrem yeri en çok koruyandır. Kim de evlenmeye güç yetiremezse oruç tutsun. Zîrâ oruç şehvetten alıkor, şehveti kırar, hadîsinin zâhirini delil olarak almışlardır. Buhârî ve Müslim hadîsi İbn Mes'ud'dan rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Başka bir şekilde olmak üzere Sünen'lerde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Evleniniz, çoğalınız. Kıyâmet günü ben sizin (çokluğunuz)-le ümmetlere övüneceğim. Başka bir rivâyette Allah Rasûlünün: Hat-tâ düşüklerle bile onlara karşı övüneceğim, dediği nakledilmektedir. Âyetteki (الْأَيَّامِ) kelimesi, ister, evlenip ayrılmış, isterse hiç evlenmemiş olsun eşi olmayan kadın ve eşi olmayan erkek anlamına gelen (الْأَيَّامِ) kelimesinin çoğuludur. Cevherî, dil âlimlerinden bu kelimenin hem erkekler ve hem de kadınlar hakkında kullanıldığını nakleder.

«Şâyet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir. Allah lutfu bol olandır ve Âlim'dir.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Allah Teâlâ onları evlenmeye teşvik etmiş; hürle-re ve kölelere evlenmelerini emrederek evlendikleri takdirde onlara zenginlik va'detmiş ve: «Şâyet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebubekir es-Sıddîk (r.a.)dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah'ın size emretmiş olduğu nikâhta O'na itâat edin. Size olan zenginlik va'dini yerine getirecektir. Zîrâ O: «Şâyet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir.» buyurmuştur. İbn Mes'ud'dan şöyle rivâyet ediliyor: Nikâhta zenginlik dileyiniz. Allah Teâlâ: «Şâyet yoksul iseler Allah onları lutfuyla zenginleştirir.» buyurmuştur. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Beğavî, bunun bir benzerini Hz. Ömer'den rivâyetle zikreder. Leys kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetle Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç kimse vardır ki Allah'ın onlara yardım etmesi bir haktır: İffetli olmak isteyerek evlenen, borcunu ödemek isteyerek kitâ-



bete bağlanmış köle ve Allah yolunda savaşıyan gazi. Hadisi İmâm Ahmed, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce rivâyet ediyorlar. Üzerindeki izârından başka bir şeyi olmayan, demir bir yüzük bile almaya gücü yetmeyen bir adamı Allah Rasûlü (s.a.) evlendirmiş ve Kur'an'dan ezberlemiş olduğunu kadına öğretmesini onun mehri kılmıştı. Allah'ın lutfu kereminden beklenen ve alışlagelmiş olan; evlenen karı-kocaya her ikisine de yetecek kadar rızık vermesidir. İnsanlardan birçoğunun zikrettikleri: Fakirlerle evlenin ki, Allah sizi zenginleştirsin, hadisinin aslı yoktur. Şimdiye kadar kuvvetli veya zayıf bir isnâdını da görmedim. Zâten Kur'an bundan müstağnîdir. Biraz önce verdiğimiz hadîs de böyledir. Hamd Allah'a mahsûstur.

«Evlenemeyenler de; kendilerini Allah, lutfuyla zenginleştirinceye kadar iffetli davransınlar.» âyeti, evlenme imkânı bulamayanlara Allah'ın harâmdan sakınma emridir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de: Ey gençler topluluğu, sizden kim evlenmeye güç yetirirse evlensin. Şüphesiz o, hem gözü ve hem de mahrem yeri en iyi koruyandır. Kim de evlenmeye güç yetiremezse oruç tutsun. Zîrâ o şehveti kırar, buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme mutlaktır. Nisâ sûresindeki âyet ise bundan daha dar kapsamlı olup bu: «Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki inanmış câriyelerinizden alsın.» (Nisâ, 25) âyetidir. Yani câriyelerle evlenmeyerek sabretmeniz daha hayırlıdır. Zîrâ câriyelerle evlendiğiniz takdirde doğacak çocuk, köle olacaktır. «Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.»

«Evlenemeyenler de; iffetli davransınlar.» âyeti hakkında İkrime şöyle diyor: Bu, bir kadın görüp te ona karşı kendini arzulu gören kimsedir. Şâyet onun eşi varsa gitsin ve ihtiyâcını onunla gidersin. Şâyet eşi yoksa, göklerin ve yerin melekûtu üzerinde düşünsün ki sonunda Allah Teâlâ onu zengin kılacaktır.

«Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin bedel vermelerini kabul edin. Şâyet onlarda bir hayır görüyorsanız.» âyeti; Allah Teâlâ'nın köle sâhiplerine, kölelerin bedel vererek kölelikten kurtulmayı istediklerinde onları bir bedele bağlayarak azâd etme emridir. Bir şartla ki kölenin efendisi ile arasında ödemede anlaşmaları ve şart koşulan malî efendisine ödemek üzere çâresi ve kazancı olmalıdır. Âlimlerden bir çoğu; bu emrin bir irşâd ve müstehâk kılma emri olduğu, kesinlik, vücûb ifâde eden bir emir olmadığı görüşündedir. Bilakis kölesi kendisinden bir bedel mukâbili hür olmayı istediği zaman kölesinin bu isteğini kabul ederek onu kitâbete bağlaması veya kabul etmeyerek onu kitâbete bağlamaması arasında muhayyerdir. Sevrî'nin Câbir'den, onun da Şa'bi'den rivâyetine göre kölenin efendisi (kölenin be-



del mukâbili hür kalma isteğini) dilerse kabul edip onu kitâbete bağlar, dilerse onun bedel karşılığı hür kalmasını kabul etmez. İbn Vehb'in İsmâîl İbn Ayyâş'dan, onun birisinden ve onun da Atâ İbn Ebu Rebâh'dan rivâyetine göre; kölenin efendisi dilerse onu kitâbete bağlar, dilemez ise kitâbete bağlamaz. Mukâtil İbn Hayyân ve Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Âyetteki emrin zâhirine dayanarak başkaları, köle bedel karşılığı hür olmayı istediği zaman efendisinin onun bu isteğini kabul etmesinin vâcib olduğu görüşündedirler. Buhârî der ki: Ravh'in İbn Cüreyc'den rivâyetinde o, şöyle diyor: Atâ'ya: Kölemin malı olduğunu bildiğim takdirde (ve onun isteği üzerine) onu kitâbete bağlamak benim üzerime vâcib midir? diye sordum. Ben onun vâcib olduğunu sanıyorum, dedi. Amr İbn Dinâr der ki: Atâ'ya: Bunu birisinden mi naklediyorsun? diye sordum da hayır, dedi. Sonra bana haber verdi ki Mûsâ İbn Enes kendisine şöyle nakletmiş: Sîrin, Enes'den bedeli mukâbili hür kalmayı istemiş. Onun çok malı olduğu halde Enes kabul etmemiş. Sîrin de Ömer İbn Hattâb'a gitmiş ve Hz. Ömer: Onu kitâbete bağla, dediği halde Enes kabul etmemiş ve Hz. Ömer de onu kırbaçla dövmüş. Akabinde Hz. Ömer (r.a.): «Şâyet onlarda bir hayır görüyorsanız onların bedel vermelerini kabul edin.» âyetini okumuş ve Enes de Sîrin'i bedel mukâbili hür bırakmış. Buhârî bu haberi bu şekilde muallak olarak zikrediyor. Abdürrezzâk'ın İbn Cüreyc'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Atâ'ya: (Kölemin) malı olduğunu bildiğim halde onu kitâbete bağlamam bana vâcib midir? diye sordum. Onun vâcib olduğunu sanıyorum, dedi. Bunu Amr İbn Dinâr da belirtip şöyle diyor: Atâ'ya: Bunu birisinden mi naklediyorsun? dedim de, o; hayır, dedi. İbn Cerir'in Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; (kölesi) Sîrin, kendisini bedel mukâbili hür bırakmasını istemişti. Bunda ağırdan aldı da, Hz. Ömer kendisine: Onu mutlakâ bedel mukâbilinde hür bırakmalısın (kitâbete bağlamalısın), dedi. Bu haberin isnâdı sahihtir. Saîd İbn Mansûr'un Hüseyim İbn Cüveybir'den, onun da Dahhâk'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bu (âyet) bir azimettir, kesin bir emirdir. Bu görüş İmâm Şafîi —Allah ona rahmet eylesin— nin eski iki görüşünden biridir. Yeni görüşünde ise, o bunun Allah Rasûlü (s.a.)'nın: Müslüman bir kişinin malı ancak onun gönül hoşluğu ile helâldir, hadîsine dayanarak vâcib olmadığına zâhib olmuştur. İbn Vehb'in naklettiğine göre; Mâlik şöyle diyor: Bize göre bir köleye sahip olanın, kölesi kendisini bedel mukâbili hür bırakmasını istediğinde, onu kitâbete bağlaması gerekmez. İmâmlardan hiç kimsenin herhangi birini kölesini kitâbete bağlamaya zorladığını da işitmedim. Mâlik der ki: Bu, sâdece Allah'tan bir emir ve ondan insanlara bir izindir, değilse bir vâcib değildir. Sevri, Ebu Hanîfe, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve başkaları da böyle söylemiştir.



Ancak âyetin zâhirine dayanarak İbn Cerîr vâcib olduğu görüşünü tercih etmiştir.

Bazıları: «Şâyet onlarda bir hayır görüyorsanız.» âyetindeki hayır kelimesini emânetle, diğer bazıları doğrulukla, bir başkaları mal ile, diğer bazıları ise çâre ve kazançla tefsir etmişlerdir. Ebu Dâvûd'un el-Merâsîl adlı kitabında Yahyâ İbn Ebu Kesîr'den naklettiğine göre; Allah Rasûlü: «Şâyet onlarda bir hayır görüyorsanız onların hür olmak için bedel vermelerini kabul edin.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Eğer onlarda bir san'at görürseniz (bir sanatları varsa); bunu yapın, değilse onları insanlar üzerine yük olmaya bırakmayın.

«Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyetinde müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Müfessirlerden bazıları buranın anlamının: Onları hür olarak bırakmak için anlaşmış olduğunuz bedelin bir kısmını onlara bırakın, şeklinde olduğunu söyler. Sonra bazıları, bırakılacak miktarın dörtte bir olduğunu söylemiştir. Bu miktarın üçte bir, yarım, bir ölçü olmaksızın bedelin bir bölümü olduğu da söylenmiştir. Diğerleri ise «Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyetinden maksadı şöyle belirtirler: Bu, Allah Teâlâ'nın zekât mallarından onlar için farz kılmış olduğu paydır. Bu; Hasan, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem, onun babası ve Mukâtil İbn Hayyân'ın kavilleridir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih eder. «Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyeti hakkında İbrâhim en-Nehaî: Kölenin efendisi olsun bir başkası olsun, insanları bu işe teşvikten ibârettir, demiştir. Büreyde İbn Husayb el-Eslemî ve Katâde de böyle söylemiştir. İbn Abbâs da der ki: Allah Teâlâ mü'minlere, kölelere (kölelikten kurtulmada) yardımı emretmiştir. Daha önce geçen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): Üç kimse vardır ki onlara yardım etmek Allah için bir haktır, buyurmuş ve onlardan ödemek isteyen (efendisi ile hür kalmak için aralarında şart koştukları bedeli ödemek isteyen) mükâtab köleyi de zikretmiştir. Birinci görüş meşhûr olan görüştür.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl'in... Hz. Ömer'den rivâyetine göre; o, Ebu Ümeyye künyesini taşıyan bir kölesini kitâbete bağlamıştı. Vakti geldiğinde o, taksitini getirdi. Hz. Ömer: Ey Ebu Ümeyye, git, hür kalmak için vereceğin bedelde bundan istifâde et (bunun, ödeyeceğin bedelde yardımı olacaktır), dedi. Ebu Ümeyye: Ey mü'minlerin emîri, bıraksan da son taksitten olsa? dedi. Hz. Ömer: Korkarım ki buna yetişemeyeceğim, deyip: «Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin bedel vermelerini kabul edin. Şâyet onlarda bir hayır görüyorsanız. Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyetini okudu. İkrime, bunun İslâm'da ödenen ilk taksit olduğunu söyler. İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetinde o,



şöyle demiş: İbn Ömer bir kölesini kitâbete bağladığı zaman âciz kalır da, kendi sadakasına döner korkusuyla onun taksitlerinin ilkinden hiç indirim yapmazdı. Fakat ödeyeceği bedelin sonuna ulaştığı zaman ondan istediği kadarını indirirdi. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talhâ: «Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyeti hakkında şöyle diyor: Yani onlarla anlaştığınız bedelden indirim yapın. Mücâhid, Atâ, Kâsım İbn Ebu Bezzâr, Abdülkerim İbn Mâlik el-Cezerî ve Süddî de böyle söylemişlerdir. «Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyeti hakkında Muhammed İbn Sîrîn şöyle diyor: Bedel karşılığı hür kalma isteğini kabul ettiği kölesinin, anlaştıkları bedelinden bir kısmını bırakıp bundan vazgeçmesi onların hoşuna giderdi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Fadl İbn Şâzân el-Mukri'nin... Hz. Ali (r.a.)'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)'den rivâyetine göre o: Kölenin hür kalması için anlaşılan bedelin dörtte biri demiştir. Bu garib bir hadistir. Hattâ merfû' olması münkerdir. Doğruya yakın gibi görüneni, bunun Hz. Ali (r.a.) üzerinde mevkûf olmasıdır. Nitekim Ebu Abdurrahmân es-Sülemî —Allah ona rahmet eylesin— hadisi Hz. Ali'den bu şekilde (mevkûf olarak) rivâyet etmiştir.

«Dünya hayatının geçici menfaatını elde etmek için iffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» Câhiliye devri halkından herhangi birinin bir câriyesi olduğunda, bunu zinâ etmek üzere gönderir ve üzerine vergiler koyarak bunu her zaman ondan alırdı. İslâm gelince Allah Teâlâ müslümanlara bunu yasakladı. Müfessirlerin Selef ve halef âlimlerinden birçoğunun anlattığına göre; bu âyet-i kerime'nin nüzûl sebebi Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'dur. Onun câriyeleri vardı. Gelirlerini almak, çocuklarına sâhib olmak ve kendi zannına göre bununla bir riyâset elde etmek arzusuyla onları zinâyâ zorlardı.

Hâfız Ebu Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlik el-Bezzâr —Allah ona rahmet eylesin— Müsned'inde der ki: Bize Ahmed İbn Dâvûd el-Vâsıtî'nin... Zühri'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'un Muâze denilen bir câriyesi vardı. Abdullah onu zinâyâ zorlardı. İslâm geldiğinde: «Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah câriyeleri zorlamalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» kısmına gelinceye kadar «Dünya hayatının geçici menfaatını elde etmek için câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» âyeti nâzil oldu. A'meş'in Ebu Süfyân'dan, onun da Câbir'den rivâyetine göre o: «Câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'un Mesike denilen bir câriyesi hakkında nâzil olmuştur. Onu fuhşa zorlardı. Mesike güçsüz bir câriye idi, efendisinin bu isteğini reddetti de Allah Teâlâ, «Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» kısmına kadar bu âyeti



indirdi. Neseî de hadisi İbn Cüreyc kanalıyla... Câbir'den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Amr İbn Ali kanalıyla... Câbir'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Übey İbn Selûl'un Mesike adında bir câriyesi vardı ve onu zinâyâ zorlardı da, Allah Teâlâ: «Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» kısmına gelinceye kadar «Câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» âyetini indirdi. A'meş burada Ebu Süfyân Talha İbn Nâfi'den hadisi işitmiş olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu; A'meş ondan işitmiş değildir, bu sâdece (onun rivâyet etmiş olduğu) bir sahifeden ibârettir, diyenlerin sözünün bâtil olduğuna delâlet eder. Bu açıklama Bezzâr'ındır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Süleymân İbn Muâz kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Abdullah İbn Übeyy'in bir câriyesi câhiliye devrinde zinâ ederdi. Hattâ zinâdan çocukları olmuştu. İbn Übeyy ona: Sana ne oluyor da zinâ etmiyorsun? diye sordu da: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki zinâ etmeyeceğim, dedi. İbn Übeyy'in onu dövmesi üzerine Allah Teâlâ: «İffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın...» âyetini indirdi. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Zührî'den rivâyetine göre; Kureyş'den birisi Bedir günü esir alınmış ve Abdullah İbn Übeyy'in yanında esir kalmıştı. Abdullah İbn Übeyy'in Muâze denilen bir câriyesi vardı. Kureyş'li olan esir onu kendine râm etmek istiyordu. Câriye müslüman idi. Müslüman olduğu için o Kureyş'li esire râm olmak istemiyordu. Abdullah İbn Übeyy ise câriyesi Kureyş'liden hâmile kalır da, doğacak çocuğunun da fidyesini alırım umuduyla câriyeyi buna zorlayıp onu dövüyordu. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: «İffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» âyetini indirdi. Süddî der ki: Bu âyet-i kerime, münâfıkların başı Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl hakkında nâzil oldu. Onun Muâze adında bir câriyesi vardı. Ona bir müsâfir geldiğinde bir menfaat elde etme ve şeref sâhib olma arzusuyla bu câriyesini, temâsta bulunması için o müsâfire gönderirdi. Muâze, Hz. Ebubekir (r.a.)e gelip bundan şikâyet etti. Ebubekir de bu durumu Hz. Peygamber (s.a.)e anlattı. Allah Rasûlü câriyenin alikonulmasını emretti. Abdullah İbn Übeyy: Beni Muhammed'in yanında kim ma'zûr gösterecek? (Kim benim yerime yapacağına karşılık kendisini mükâfâtlandırmam için özür beyân edecek?), câriyemize el koydu diye bağırdı da, Allah Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bize ulaştığına göre —en doğrusunu Allah bilir— bu âyet-i kerime iki kişi hakkında nâzil olmuştur. Bunlar, kendilerine âit iki câriyeyi fuhşa zorluyorlardı. Bu câriyelerden birinin ismi Mesike olup ansâr'dan birine âitti. Diğer Mesike'nin annesi olan Ümeyme de Abdullah İbn Übeyy'in câriyesi idi. Muâze ve Ürvâ (adlı câriyeler) da bu durumdaydılar. Mesike ve annesi, Hz. Peygamber (s.a.)e ge-



lip durumu ona anlattılar. Bunun üzerine bu konuda Allah Teâlâ: «Câriyelerinizi fuhşa (zinâya) zorlamayın.» âyetini indirdi. «İffetli olmak isteyen câriyelerinizi.» âyeti, genelde cârî olan durumu belirtmektedir. Yoksa iffetli olmak istemeyen câriyelerinizi fuhşa zorlayabilirsiniz, gibi bir mefhûm-u mûhâlifi yoktur.

Allah Teâlâ: «(Onların gelirleri, mehirleri ve çocuklarından ibâret) dünya hayatının geçici menfaatını elde etmek için...» buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) de hacamât yapanın kazancı, fâhişenin mehri ve kâhine verilen hediyeği yasaklamıştı. Diğer bir rivâyette: Fâhişenin mehri, hacamât yapanın kazancı ve köpeğin satış bedeli pistir, buyurmuştur.

«Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları (câriyeleri) zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» Nitekim bu konudaki açıklama daha önce Câbir'den rivâyet edilen bir hadiste de geçmişti. İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Ebu Talhâ der ki: Şâyet siz bunu yapar ve onları fuhşa zorlarsanız, şüphesiz Allah Teâlâ onları bağışlar ve merhamet eder. Onların günâhları da kendilerini buna zorlayanların üzerinedir. Mücâhid, Atâ el-Horasânî, A'meş ve Katâde de böyle söylemiştir. Ebu Übeyd'in İshâk el-Ezrak'dan, onun Avf'dan, onun da Hasan'dan «Şüphesiz ki Allah, onları zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» âyeti hakkında rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah'a yemin olsun ki câriyeleri bağışlar ve merhamet eder. Zührî'den rivâyete göre; o, şöyle diyor : Zorlandıkları şey hakkında Allah onları çok bağışlayıcıdır. Zeyd İbn Eslem'den rivâyette ise o: Allah Teâlâ zorlanan (fuhşa zorlanan) câriyeleri çok bağışlar, merhamet eder, demiştir. Bunları İbn Münzir tefsirinde kendine âit isnâdlarla nakletmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Bu âyet Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde: Şüphesiz ki Allah, zorlanmalarından sonra da onları çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir, anlamında olmak üzere : ( فَاِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ اِذَا كَرِهْتُمْ لَهَا غُفُورٌ رَحِيمٌ ) şeklindedir ve onların günâhları, kendilerini bu işe zorlayanlardır. Allah Rasûlü (s.a.)'nden rivâyet edilen merfû' bir hadiste şöyle buyurmaktadır: Ümmetimden hatâ, unutmaya ve yapmaya zorlandıkları şeylerin (günâhı) kaldırılmıştır.

Allah Teâlâ bu hükümleri tafsîlâtlı olarak anlatıp beyân ettikten sonra şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, (Kur'an'da) apaçık âyetler, sizden önce geçen (ümme)tlerden misâller, (Allah'ın emirlerine muhâlefetleri yüzünden onların başlarına gelenlerin haberlerini) indirdik.» Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ve onları sonradan geleceklere bir örnek ve ibret kıldık.» (Zuhrûf, 56).

«Takvâya eren (Allah'dan korkan)ler için de (günâhları ve harâm-



ları işlemekten alıkoyacak) öğütler indirdik.» Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) Kur'an'ın nitelikleri hakkında şöyle diyor: Onda aranızdaki (ihtilâflar hakkında) hüküm, sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberi vardır. O, kesin olarak hüküm verip ayrıdır, boş söz değildir. Zâlimlerden kim onu terkederse; Allah belini kırar, kim de onun dışında başka bir şeyde hidâyet ararsa Allah onu saptırır.

### İ Z Â H I

Buraya kadar mes'ele; psikolojik ve koruyucu tedbirlerle tedavi edilmeye çalışılıyordu. Ne var ki insanoğlunda bu temâyül, bir gerçek ve vâkıa olarak yer etmişti. Bunun için onu gerçek ve pratik çârelerle tedâvî etmek zarûreti vardı. Pratik hal çârelerinden birisi, evliliği kolaylaştırmak ve bu konuda yardımlaşmayı sağlamaktır. Diğer taraftan başka yolları tıkayarak cinsî anarşinin kapılarını bütünüyle kapamak gerekiyordu.

İnsanoğlunda fitraten mevcûd olan cinsî eğilimleri telâfi etmenin en tabiî yolu; evlenmektir. Bu köklü ve derin arzuların en temiz çâresi evliliktir. Bunun için evlenmelerin önüne konulan her türlü engeller kaldırılmalıdır. Hayat, tabiî akışı içerisinde ve sâdeliği ile akıp gitmelidir. Yuva kurmak ve temiz bir âile ortamı teşîs etmek için yollara diki len en büyük engel, maddî engeldir. İslâm ise son derece mükemmel bir nizâm olduğundan iffet prensibini kabul ederken, bunun gereklerini de ortaya koymuş ve normal yapıya sâhip ferdler için kolayca sağlanabilir hale getirmiştir. Bu prensibler uygulandığı takdirde mecbûr kalarak değil kasden bu kolay, temiz yoldan sapanlardan başka kimse fuhşâ ve kötülüğe gitmez o zaman. Bunun için işte Yüce Allah İslâm cemiyetine emrederek helâl yoldan yapılan nikâhların önüne dikilen maddî engelleri kaldırmayı ve bu gibi engellerle karşılaşanlara yardım etmeyi buyuruyor:

«İçinizden bekârları ve kölelerinizden, câriyelerinizden sâlih olanları evlendirin. Şâyet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir.»

Metinde geçen ( الأيبي ) kelimesi, her iki cinsten eşi olmayanlardır. Tabiatıyla burda kasdolunanlar, hür erkek ve kadınlardır. Çünkü kölelerle ilgili hüküm ayrıca gelmektedir: «Ve kölelerinizden, câriyelerinizden sâlih olanları.»

Bunun devâmından da anlaşılacağı gibi hepsinin evlenmelerine mânî olan engel parasızlıktı: «Şâyet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir.»

Bu, müslüman cemiyette o imkânı bulunmayan bekârları, köleleri ve câriyeleri evermek husûsunda ilâhî bir emirdir. Yalnız cumhûr-u ule-



mâya göre bu emir, vâcib olan bir emir değil, mendûb olan bir emirdir. Zîrâ peygamber devrinde birçok bekâr bulunduğu halde onlar evlendirilmemişlerdir. Şâyet evlendirme emri vâcib olsaydı; peygamber onları evlendirirdi, diyenler var.

Ancak biz bu emrin mendûb değil vâcib olduğunu kabul ediyoruz. Fakat bu vücûb, müslüman devlet reisinin bekârları evlenmeye zorlaması anlamında değildir. Şu anlamda bir vücûb ifâde eder. İslâm cemiyetini fuhuştan korumak ve temizlemek için koruyucu bir emir olması münâsebetiyle evlenmek isteyenlere devletin yardım etmesi ve onları kötülükten korumayı sağlaması gerekir. Ve bu, devletin üzerine bir görevdir. Bu mânâda vâcibdir. Zîrâ vâcibin şartı da vâcib sayılır.

Bunu söylerken şu noktayı da gözden uzak bulundurmamak gerekir. Mükemmel bir sistem olması itibâriyle İslâm, ekonomik durumları esâslı tedbirlerle çözümler. Normal yapıdaki ferdlerin çalışıp kazanmalarını kendi rızıklarını kendilerinin te'min etmesini ve devlet hazinesinden yardıma muhtâç olmamalarını te'min eder. Ancak bazı istisnâî durumlarda devlet hazinesinin de yardım elini uzatmasını şart koşar. İslâm ekonomisindeki ana prensib her ferdin kendi geliriyle geçinmesini sağlamaktır. Bunun için iş bulmak, çalışma imkânları sağlamak, geçim için asgarî ücret kâidelerini te'min etmek, devletin ferdlere karşı bir vazîfesi olarak kabul edilir. Bunlar te'min edildikten sonra devlet hazinesinden yardım etmek istisnâî durumlardır. Ve İslâm ekonomisi, ana prensiblerini bu istisnâî yardım hallerinin üstüne kurmaz.

Bütün bunlar sağlandıktan sonra, müslüman bir cemiyette şahsî gelirleri evlenmek için lâzım olan miktarlardan az birtakım fakir erkek ve kadınlar bulunacak olursa, İslâm cemâatının bunları evlendirmeleri de gerekir. Köleler ve câriyeler de aynı şekildedir. Fakat köle ve câriyelerin evlendirilmesi işiyle güçleri yettiği miktarda onların velîleri ilgilenirler.

Bununla beraber evlenmek arzusunu besleyen ve bunun için elverişli bulunan kadın ve erkeklerin evlenmeleri için fakirlikleri bir engel olmamalıdır. Çünkü rızık Allah'ın elindedir. Eğer onlar temizlik ve iffet yolunu seçecek olurlarsa kendilerini zenginleştireceğini Cenâb-ı Hak tekeffül etmiştir: «Şâyet yoksul iseler Allah onları lutfuyla zenginleştirir.» Ve Rasûlullah buyurmuştur ki: Üç kişiye yardım etmeyi Allah Taahhüt etmiştir: Allah yolunda cihâd eden mücâhide, anlaşma yaparak hürriyetini kazanmak isteyen köleye ve iffetle evlenmek isteyen bekâra.

Bekârların evlendirilmesi meselesini cemiyetin üzerine yükledikten ve onların cemiyet tarafından evlendirilmeyi beklemelerini belirttiikten sonra onlara da Allah kendilerini evlenecek miktarda zenginliğe kavuşturuncaya kadar iffetli olmalarını emrediyor: «Evlenemeyenler de kendilerini lutfuyla zenginleştirinceye kadar iffetli davransınlar.» İffetli



davranmak isteyenleri sıkıntıya sokmayacağını, onların iyilik konusundaki arzu ve niyetlerini bildiğini beyan buyuruyor.

İşte böylece İslâm, bu problemi pratik olarak halletmeye çalışır. Maddî yönden evlenecek duruma müsâit olmayanları bile evlenmek için gerekli ortamı hazırlar.

İslâm cemiyetinde kölelerin ve câriyelerin bulunması bir mecbûriyet halini almış olduğundan bunların cemiyetin ahlâkî seviyesinin düşmesine sebep olacaklarını göz önünde bulundurarak kölelerin hassâsiyetini ve zayıflıklarını nazar-ı i'tibâra alıyor. Ve onların insanlık şeref ve haysiyetlerine uygun şekilde yaşamalarına yardımcı olacak tedbirler koyuyor. O zamanlarda kölelik ve câriyelik, İslâm cemiyeti için zarûrî idi. Zîrâ karşılarında bulunan düşmanları, müslümanlardan aldıkları harp esirlerini köleleştiriyorlardı. Mâdemki İslâm mümkün olduğu kadar ve dünya çapında kölelik düzeninin ortadan kalkması için gerekli şartlar hazırlanıncaya kadar kölelik kaynaklarını kurutmaya çalışıyordu. Bunun için kölelere hürriyetlerini kazanmak için anlaşma yapma hakkını verdi. Bu anlaşma belli bir mâlî meblağ karşılığında oluyor ve köle bu miktarı sâhibine verince hürriyetine kavuşuyordu.

«Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin bedel vermelerini kabul edin.»

Bu konuda fıkıh bilginlerinin görüşü değişiktir. Biz, bu anlaşmanın vücûbiyetini daha uygun görüyoruz. Zîrâ İslâm'ın koyduğu ana prensiplere ve insan şeref ve haysiyetine en uygun geleni budur. Anlaşma yapıldığı andan itibaren kölenin kazancı ve malı kendisinin olur. Ve anlaştığı miktarı ödemek için çalışır. Ayrıca zekâtta pay almaları mümkün olur. «Allah'ın size verdiği maldan siz de onlara verin.» Tabii bu, köle sâhibinin; kölesinden bir hayır geleceğini ummasına bağlıdır. Hayırdan murâd İslâm'dır evvelâ. Sonra kazanacak güce sâhip olmaktır. Yoksa kölenin hürriyetine kavuştuktan sonra başkalarının başına belâ olmasına göz yummaz. Çünkü hürriyetini elde ettikten sonra en basit hayat şartlarına râzı olur, en aşağılık bir şekilde yaşamaya rızâ gösterirler. Halbuki İslâm, dayanışmaya dayanan bir nizâm olduğu kadar pratik bir nizâm'dır da. Mühim olan kölenin hürriyete kavuşmasının şurda burda söylemesi değildir. Ayrıca ünvânların ve söylentilerin İslâm'ın nazarında önemi yoktur. Onu en çok realiteler ilgilendirir. Bir köle âzâd edildikten sonra kazanabilecek güçte olursa ve aşağılık bir hayata rızâ göstererek başkalarına yük olma durumu bahis mevzûu olmazsa ancak gerçek mânâda hürriyetini elde etme hakkına sâhip olur. Yoksa şeklen hürriyetini kazanmak için en pahalı ve en değerli kıymetlerini fedâ edip hür olmak önemli değildir. İslâm kölenin âzâd edilmesini, cemiyeti kirletmek için



bir sebep olarak kabul etmez. Aksine cemiyeti arıtmanın bir vâsıtası olarak telâkki eder.

Bir toplumda kölelerin bulunmasından çok daha tehlikeli olan bir şey varsa, o da birtakım kölelerin ve câriyelerin fuhşu kendilerine meslek edinmeleridir. Nitekim birisinin câhiliyet devrinde câriyesi bulunursa onu gönderir ve fuhuş yapmasını isterdi. Yaptığı fuhuştan kazandığı parayı kendisi alırdı. Günümüzde de bu nevi fuhuş hareketlerine tevessül edildiğini görmekteyiz. İslâm, cemiyeti temizlemek istediği zaman, önce umûmî mânâda zinâyı yasakladı. Ve bunu özel bir şarta tahsis etti: «Dünya hayatının geçici menfaatını elde etmek için iffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah onu değil, zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder.»

Böylece âyet-i kerime, câriyelerini fuhşa zorlayanları bu kötü hareketlerinden ötürü kınıyor ve bu derece iğrenç yollarla dünya hayatının geçici emtiasını kazanmalarını yasaklıyor. Zorlanan câriyelere mağfiret ve rahmeti va'dediyor.

Süddî der ki: Bu âyet-i kerime münâfıkların reisi Sellül oğlu Ubeyy Abdullah hakkında nâzil olmuştur. Onun Muâze adında bir câriyesi vardı. Kendisine konuklar geldiği zaman câriyesini onlara gönderir ve onlara ikrâm etmek için fuhşa zorlardı. Bunun üzerine adı geçen câriye Hz. Ebubekir'in yanına geldi ve şikâyet etti. Bu şikâyeti Hz. Ebubekir Hz. Peygambere ilettili. Bunun üzerine Hz. Peygamber câriyenin alıkonmasını emretti. Abdullah İbn Übeyy çılgılığı basarak: Bizi şu Muhammed'in elinden kim kurtaracak? Câriyelerimizi bile elimizden alıyor diye konuşmaya başladı. Bunun üzerine Yüce Allah, işbu âyet-i kerime'yi inzâl buyurdu.

Câriyelerin fuhşa zorlanmasını yasaklayan bu nehiy Kur'ân-ı Kerim'in İslâm cemiyetini kötülüklerden temizlemek konusunda atmış olduğu adımlardan birisidir. Böylece cinsî sâhâdaki anormal hareketleri bütün pislikleriyle önlemiş oluyor. Ve bu noktanın kapılarını ağzına kadar tikiyordu. Zîrâ ahlâksız kadınlar birçok kimseleri baştan çıkarabilir ve kolayca fuhşa sürükleyebilirdi. Şâyet cemiyette ahlâksız kadınlar bulunmayacak olursa baştan çıkmış olanlar da kolayca fuhşa sürüklenmeyecek ve evlenerek efendice bu arzularını tatmîn etmiş olacaktı.

Kötü kadınların bulunmasının cemiyet içerisinde temiz âile yuvalarının fuhşa düşmesinden korunacağı ve bunun bir emniyet sübabı hükmünde olduğunu söyleyenlerin sözüne aslâ değer vermemek lâzımdır. Zîrâ evlenmek mümkün olmadığı zamanlarda insanlar, fitrî ihtiyaçlarını te'mîn edebilmek için mutlakâ kötü yola başvuracaklardır. Yahutta azgın kurtlar gibi temiz âile yuvalarına hücum edeceklerdir. Çünkü evli-



lik için normal otlanma sâhâları bulamayınca başka sâhâlarda otlamak ihtiyâcını hissedeceklerdir.

Meseleyi bu şekilde ele almak sebep ve sonuçları değiştirmek bakımından çok önemlidir. Cinsî eğilimler temiz ve nazif olarak kalmalı ve yeni nesillerin yetişmesi için bir hayat ipi olarak uzanmalıdır. Cemiyetler de ekonomik durumlarını düzelterek herkesin normal hayat standartlarına sâhip olmasını sağlamalı ve ma'kûl şekilde evlenme imkânlarını ferdlerine te'min etmelidirler. Bunlar sağlandıktan sonra anormal haller görülecek olursa bu da husûsî tedbirlerle tedâvî edilmeye çalışılır. Ve o zaman fuhşa gerek kalmadığı gibi cinsî ağırlıklarını atmak isteyen kimselerin uğrayıp geçeceği iğrenç yerlerin bulunmasına luzûm kalmaz. Çünkü bu fazlalıklar cemiyetin gözü ve kulağı önünde meşrû' olarak telâfi edilir.

Şu halde önemli olan, iktisâdî hayatın düzeltilmesidir. Bu şekilde pisliklere mahal kalmayacak tarzda ekonomik tedbirler alınmalıdır. Ve böylece bozuklukların sebep gösterilebilecek umdeleri kalmamalı ve umûmî pisliklerin varlığı temizlenerek onların aşağılık birer insan şeklinde cemiyet içerisinde sürünmeleri ortadan kaldırılmalıdır.

İşte İslâm yeryüzünü semâya bağlayan ve insanlığı Allah'ın nûruyla aydınlanmış parlak ve aydınlık ufuklara yükselten temiz, iffetli ve mütakâmil nizâmıyla bunu yapmayı başarmaktadır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 428-432).

—oOo—

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ  
كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا  
يُسْقَى وَلَوْ أَنَّ عَمَلَهُ نَارٌ تُوقَدُ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ  
وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

35 — Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misâli; içinde چراغ bulunan bir kandil yuvası gibidir. O چراغ, bir sırça içindedir. Sırça, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübârek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup



yakılır. Ateş değmese dahi, nerdeyse yağın kendisi aydın-latacak. Nûr üstüne nûrdur. Allah, dilediğini nûruna ka-vuşturur. Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah, her şe-yi bilendir.

### Göklerin ve Yerin Nûru

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Allah göklerin ve yerin nûrudur.» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Allah, gökler ve yer eh-linin hidâyete erdiricisidir. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre; Mücâhid ve İbn Abbâs, «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» âyeti hakkında şöyle di-yorlar: Yıldızları, güneşi ve ayı ile o ikisinde (göklerde ve yerde) işleri idâre eden, düzenleyen O'dur. İbn Cerîr'in Süleymân İbn Ömer İbn Hâlid kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyetinde o, şöyle demiş: Benim ilâ-hım: Benim nûrum, hidâyetimdir, buyuruyor. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu görüşü tercih etmiştir. Ebu Ca'fer Râzî'nin Rebî' İbn Enes kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetinde o, «Allah gökle-rin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir.» âyeti hakkında şöyle diyor: O, mü'mindir ki Al-lah Teâlâ İmânı ve Kur'an'ı onun göğsünde kılmıştır. Allah Teâlâ buna misâl verir ve: «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» buyurarak zâtının nûru ile başlar, sonra mü'minin nûrunu zikreder de: «Ona imân ede-nin nûrunun misâli...» buyurur. Übeyy İbn Kâ'b, âyeti: «O'na imân ede-nin nûrunun misâli...» anlamına gelmek üzere: ( مثل نور من آمنه ) şeklinde okumuş. Râvî der ki: O, mü'mindir ki imân ve Kur'an onun göğsünde kılınmıştır. Saîd İbn Cübeyr ve Kays İbn Sa'd'ın İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; o, âyeti Übeyy İbn Kâ'b gibi «Allah'a imân ede-nin nûrunun misâli...» anlamına gelecek şekilde okumuş. Bazıları âye-ti: Allah, gökleri ve yeri nûrlandırmıştır, anlamına gelecek şekilde okur-lar. (...) «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» âyeti hakkında Süddî der ki: O'nun nûru ile gökler ve yeryüzü aydınlatılmıştır. Muhammed İbn İshâk'ın «es-Sîre»sinde Allah Rasûlü (s.a.)'nden rivâyet etmiş olduğu bir hadîse göre Tâif halkı Hz. Peygambere eziyet ettiği gündeki duâsında o, şöyle demişti: Sen'in öfkenin ve kızgınlığının üzerime inmesinden yine Senin yüzünün nûruna sığınırım. Öyle yüzünün nûru ki karanlık-lar onunla aydınlatılmış, dünya ve âhiret işi onunla düzene gir-miştir. Dönüşüm Sen hoşnûd oluncaya kadar yine Sanadır. Güç ve kuv-vet ancak Seninledir. Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin kıyâma durduğun-da şöyle duâ edermiş: Ey Allah'ım, hamd Sanadır. Gökleri, yerleri ve on-



larda olanları ayakta tutan Sensin. Hamd Sanadır. Sen göklerin, yerin ve onlardakilerin nûrusun... İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivâyete göre; o, şöyle dermiş: Sizin Rabbinizin katında gece ve gündüz yoktur. Arş'ın nûru, O'nun yüzünün nûrundandır. «O'nun nûrunun misâli...» âyetindeki zamîr konusunda iki görüş vardır:

1 — Bu zamîr Allah'a dönmektedir. Yani Allah'ın mü'minin kalbine koyduğu hidâyetin misâli, içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir. Bu açıklama İbn Abbâs'ındır.

2 — Sözü'nün akışının da delâlet ettiği gibi buradaki zamîr mü'mine dönmektedir. Sözü'nün takdîri şöyle olacaktır: Mü'minin kalbinde bulunan imânın misâli, içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir. Böylece mü'minin kalbi ile onun kalbinin üzerinde yaratılmış olduğu hidâyet ve yaradılışına uygun olarak alıp kabul etmiş olduğu Kur'an burada benzetilen olmuş oluyor. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Rabbından açık bir delili bulunan, ardınca da Rabbi tarafından bir şâhid gelen... başkaları gibi midir?» (Hûd, 17) buyurulmuştur. Mü'min kalbi; zâtındaki temizliğinde şeffâf, cevherden yapılma camdan bir kandile, onu hidâyete erıştiren Kur'an ve şeriat ise hiç bir bulanıklık ve sapma olmayan en iyi, sâf, parlayan, mu'tedil zeytinyağına benzetilmiştir.

İbn Abbâs, Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b ve birçokları âyetteki (الشكاة) kelimesini; kandilin fitil yeri, olarak açıklamışlardır. Meşhûr olan açıklama da budur. Bu sebeptendir ki bundan sonra: «İçinde çerâğ bulunan» buyrulmuştur. Çerâğ, fitilin ışık veren yeridir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi, «Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvasına benzer.» âyeti hakkında şöyle der: Yahûdiler Muhammed (s.a.)e: Allah'ın nûru göğün nûrundan nasıl ayrılır? demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ nûru için bu misâli verip: «Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir.» buyurdu. Âyetteki (الشكاة) kelimesi; evdeki oyuk, delik anlamındadır. Bu, Allah Teâlâ'nın kendine itâat için vermiş olduğu bir misâldir. Allah Teâlâ itâatını önce nûr olarak, sonra da muhtelif nûrlarla isimlendirdi. Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh, İbn Abbâs'ın sözündeki (الكوة) kelimesinin Habeş dilinde olduğunu söyler. Bir başkası şöyle ilâve eder: Mişkât; bacası bulunmayan oyuktur. Mücâhid'den rivâyete göre ise Mişkât, kendilerine kandil asılan demirlerdir. Bunlardan birinci açıklama daha uygun olanıdır. Bu açıklama mişkât kelimesinin kandilden fitil yeri olduğu açıklamasıdır ki, bu sebeple Allah Teâlâ: «İçinde çerâğ bulunan» buyurmuştur. Çerâğ ise; fitilin ucunda olan aydınlık, nûrdur. Übeyy İbn Kâ'b âyetteki misbâhı nûr ile açıklar ve: O (mü'minin) göğsünde olan Kur'an



ve imândır, der. Süddî burada misbâhı çerâğ ile tefsir eder. «O çerâğ, bir sırça içindedir.» Yani bu ışık, tertemiz bir cam içinde parlamaktadır. Übeyy İbn Kâ'b ve birçokları bunun, mü'minin kalbinin benzeri olduğunu söyler. Sırça ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bazıları inci kelimesine nisbetle âyetteki ( درى ) kelimesini hemzesiz olarak ve dal harfinin zammesi ile okumuşlardır ki, buna göre anlam: Sırça ise sanki inciden bir yıldızdır, şeklindedir. Diğerleri ise yıldızın kayması anlamına gelen kökten türetilmiş olarak kelimeyi hemzeli ve dal harfinin kesresiyle, zammesiyle okumuşlardır. Zîrâ yıldız kaydığı zaman diğer durumlarına göre çok daha parlak bir ışık verir. Araplar bilinmeyen yıldızlara derârî ismi vermektedirler. Übeyy İbn Kâ'b burada: Parlayan yıldız, derken Katâde: Parlak, apaçık ve büyük açıklamasını getirir.

«Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübârek bir ağaçtan, mübârek bir zeytin ağacının zeytinyağından tutuşturulup yakılır.» Yeryüzünün doğu taraflarında değildir ki günün başlangıcından güneş ona ulaşsın, batısında değildir ki güneşin batışından önce gölgesi kısalsın. Aksine o, orta bir yerdedir. Günün başından sonuna kadar güneş görür ve zeytinyağı mu'tedil, sâf ve parlak olur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Ammâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Mübârek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup yakılır.» âyeti hakkında şöyle diyor: Sahrâda bir ağaçtır. Onu herhangi bir dağ, ağaç veya mağara gölgelemez, onu hiç bir şey örtmez. Bu, onun zeytinyağı için en güzel olanıdır. Yahyâ İbn Said el-Kattân'ın İmrân İbn Hudayr'dan, onun da İkrime'den «Güneşin doğduğu yere de battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında rivâyetine göre şöyle demiştir: O, sahrâdadır. Bu, onun zeytinyağı için en temiz olanıdır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... İkrime'den rivâyetine göre ona birisi «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübârek bir ağaçtan, zeytinden...» âyetini sormuştu. Şöyle dedi: O, çöl bir yerdedir. Güneş doğduğu zaman onun üzerine doğar. Battığı zaman da üzerine batar. İşte bu, zeytinyağının en sâfidir. «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında Mücâhid şöyle diyor: Doğuda bir yerde olsa güneş battığında ona isâbet etmeyecek, batıda olsa güneş doğduğunda ona isâbet etmeyecekti. Fakat o, böyle değildir. Hem güneşin doğduğu yere ve hem de battığı yere nisbet edilir ki hem güneş doğduğunda ve hem de battığında güneş ona isâbet etmektedir. «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübârek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup yakılır. Neredeyse yağın kendisi aydınlatacak.» âyeti hakkında Said İbn Cübeyr: O, zeytinyağının en iyisidir deyip şöyle devâm eder: Güneş doğduğu zaman ona doğu yönünden değer. Bat-



maya başladığı zaman da yine güneş ona değer. Güneş hem sabah hem akşam ona isâbet etmektedir. İşte bu; ne güneşin doğduğu yere ve ne de battığı yere nisbet edilmiş sayılmaz. «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan zeytinden...» âyeti hakkında Süddî şöyle diyor: O doğunun sâhip olduğu, doğuya nisbet edilen bir ağaç veya doğunun değil de batının sâhip olduğu batıya nisbet edilen bir ağaç değildir. Fakat o bir dağın taşında veya bir çölde olup gündüzün tamâmında güneş ona değer. «Güneşin doğduğu yere ve battığı yere de nisbeti olmayan zeytinden...» âyetinden maksadın: O ağacın ortasındadır, ne doğuya ne de batıya görünecek durumda değildir, olduğu da söylenir. Ebu Ca'fer Râzi'nin Rebî' İbn Enes kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan zeytinden...» âyeti hakkında şöyle demiştir: O. hoş, temiz, güzel ve yeşildir. Hangi halde olursa olsun güneş ona değmez: Ne doğduğu zaman ve ne de battığı zaman. İşte şu mü'min de böyledir: Kendisine herhangi bir fitnenin değmesinden korunmuş, fitnelerle imtihân olunmuştur da, Allah bunlarda kendisini hak üzere sâbit tutmuştur. O, şu dört huy arasındadır: Bir şey söylediğinde doğru söyler, hükmettiği zaman âdaletli olur, imtihân olunduğunda, bir musibete ducâr kaldığında sabreder, kendisine bir şey verildiğinde şükreder. Diğer insanlar içinde o, ölülerin kabirleri arasında yürüyen diri kimse gibidir.

İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyin kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre; o, «Güneşin doğduğu yere de battığı yere de nisbeti olmayan mübârek bir ağaçtan, zeytinden...» âyeti hakkında şöyle diyor: O; ağacın ortasıdır. Ne doğudan ne de batıdan güneş ona değmez. Atıyye el-Avfî de «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında şöyle diyor: O, ağaçlık bir yerdeki ağaçtır. Meyvelerinin gölgesi yaprakları içinde görülür. Öyle bir ağaçtandır ki güneş onun üzerine ne doğar ne de batar.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Ammâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Batısı olmayan güneşin doğduğu yere de, doğusu olmayan güneşin battığı yere de nisbet edilmiş değildir. Fakat o hem güneşin doğduğu yere ve hem de battığı yere nisbet edilir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî burayı el-Kıbliyye (adındaki bir yer) ile tefsir ederken, Zeyd İbn Eslem buranın Şam olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî de der ki: Şâyet bu ağaç yeryüzünde olmuş olsaydı, ya güneşin doğduğu yere veya battığı yere nisbet edilirdi. Fakat bu, Allah Teâlâ'nın nûru için vermiş olduğu bir misâldir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk, mübârek bir ağacı sâlih kimse ile; ne güneşin doğduğu



yere, ne de battığı yere nisbet edilmeyen zeytini de; ne yahûdî ve ne de hristiyan; ifâdesi ile açıklamıştır.

Bu açıklamalardan en uygun olanı birincisidir ki bu; o ağacın, yer-yüzünde düz, geniş, güneşe açık bir yerde olduğu açıklamasıdır. Günün başından sonuna kadar ona güneş vurur ki böylece zeytinyağı en temiz ve en hoş olur. Nitekim yukarıda adı geçen âlimlerden birçoğu da bu şekilde açıklamışlardır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ateş değmese dahi, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak.» buyurmuştur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Yani zeytinyağının parlaklığı aydınlatacak. İbn Abbâs'dan rivâyetle Avfi «Nûr üstüne nûrdur.» âyetinde kulun imân ve amelinin kastedildiğini söyler. Mücâhid ve Süddî ise burada ateşle zeytinyağının nûrlarının kastedildiğini söylerler. Übeyy İbn Kâ'b «Nur üstüne nûrdur.» âyeti hakkında şöyle diyor: O beş nûr içinde dolanıp durmaktadır: Onun kelâmı nûr, ameli nûr, girişi nûr, çıkışı nûr ve kıyâmet günü cennete gidişi nûra doğrudur. Şimr İbn Atiyye anlatıyor: İbn Abbâs, Kâ'b el-Ahbâr'a geldi ve: Bana Allah Teâlâ'nın «Ateş değmese dahi nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak.» âyetinden haber ver, dedi. Kâ'b şöyle cevabladı: Konuşmasa dahi neredeyse Muhammed insanlara kendisinin peygamber olduğunu beyân edecekti. Nitekim o zeytinyağı da kendi kendine (ateş değmese dahi) aydınlatacaktı.

«Nûr üstüne nûrdur.» âyeti hakkında Süddî şöyle diyor: Ateşin nûru ile zeytinyağının nûru bir araya geldiğinde aydınlatırlar. Biri diğeri olmadan aydınlatamaz. İşte Kur'an nûru ile imân nûru da bir araya geldiklerinde böylece; biri, diğeri olmadan aydınlatamaz.

«Allah, deilediğini nûruna kavuşturur.» Allah Teâlâ hidâyetine, seçtiklerini ulaştırır, eristirir. Nitekim İmâm Ahmed'in Muâviye İbn Amr kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet ettiği bir hadiste o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ yaratıkları bir zulmet içinde yarattı. O gün onların üzerine nûrundan attı. Nûrundan o gün kime isâbet etmişse hidâyete erdi, kime isâbet etmemişse sapıklıkta kaldı. Bu sebeple ben: Allah Teâlâ'nın ilmi üzere kalem kurmuştur, diyorum. Bezzâr'ın Eyyûb İbn Süveyd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetinde o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz Allah Teâlâ yaratıklarını bir zulmet içinde yarattı. Sonra onların üzerine nûrundan bir nûr attı. Bu nûr kime deydiyse hidâyete erdi, kime değmediyse sapıklıkta kaldı. Bezzâr hadisi başka bir kanaldan olmak üzere aynı lâfız ve harflerle yine Abdullah İbn Amr'dan rivâyet ediyor.

Allah Teâlâ: «Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah, her şeyi bilendir.» buyurur ki, mü'minin kalbindeki hidâyetinin nûruna bu misâli verdikten sonra âyet-i kerime'yi «Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah, herşeyi bilendir. (Kimin hidâyete ve kimin de saptırılmaya hak ka-



zandığını en iyi bilendir.)» cümlesi ile bitirir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr'ın... Ebu Said el-Hudrî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kalbler dörttür: Tertemiz ve parlak olan kalbi ki bunda çerâğ (nûr) parlamaktadır. İkincisi, örtülü olup örtüsüne tutulup bağlanmış kalbdır. Üçüncüsü ters çevrilmiş, dördüncüsü de iki yüzlü olan kalbdır. Tertemiz ve parlak olan kalb, mü'minin kalbidir. Ondaki çerâğı nûrudur. Örtülü olan kalb, kâfirin kalbidir. Ters çevrilmiş olan kalbe gelince; bu münâfığın kalbi olup önce (Allah'ı) bilmiş, sonra inkâr etmiştir. İki yüzlü olan kalbde hem imân ve hem de münâfıklık vardır. Ondaki imân'ın misâli, hoş bir suyun azıtıp geliştirdiği baklanın misâli gibidir. Ondaki münâfıklığın benzeri ise kan ve irinin geliştirip uzattığı yara gibidir. Hangi uzatma diğerine gâlib gelirse ,o, o kalbe hâkim olur. Hadisin isnâdı ceyyid olmakla birlikte tahrîc etmemişlerdir.

### İ Z Â H I

İyi bil ki; bu âyet üzerinde söz birkaç fasıl olarak düzenlenmiştir: Birinci fasıl, Nûr isminin Allah Teâlâ'ya ıtlâk edilmesi konusundadır.

İyi bil ki: Nûr lafzı lugat bakımından güneş, ay ve ateşten toprağa, duvara veya başkalarına yansıyan şu keyfiyet için konulmuş bir lafızdır. Bu keyfiyetin tanrı olması birkaç vecihten müstahildir:

a) Eğer bu keyfiyet cisimden ibâret ise cismin hâdis olduğuna delâlet eden delil, o keyfiyetin de hâdis olduğuna delâlet eder. Eğer bu keyfiyet araz ise ona dayalı olan arazların hepsinin de hâdis olduğu ne zaman sâbit olursa o da araz olur. Ancak bu öncül Allah Teâlâ'nın bir yerde hulûl etmesinin muhâl olmasına delâlet eden delilin ortaya konulmasıyla sâbit olabilir.

b) Biz ister Nûr cisimdir veya cisme hulûl etmiş bir durumdur diyelim o, bölünebilir. Zirâ eğer Nûr cisim ise, onun bölünebilir olmasında şüphe yoktur. Eğer o, cisme hulûl etmiş bir şey ise bölünebilen bir nesneye hulûl eden şey de bölünebilirdir. Her iki takdirde de nûr bölünebilirdir. Her bölünebilir şey ise onun gerçekleşmesi bütün cüz'lerinin gerçekleşmesine muhtâttır. Her cüz'ünün gerçekleşmesi de, diğer bölümlerinin gerçekleşmesine muhtâttır. Her muhtâç olan şey, gerçekleşmesi için başkasına muhtâttır. Başkasına muhtâç olan şey de kendisi bakımından mümkün, başkası bakımından muhdestir. Öyleyse nûr da muhdestir. Binâenaleyh tanrı olamaz.

c) Bu nûr (denilen şey) duyulabilen şeydir. Eğer o, Allah olmuş ol-



saydı, Allah Teâlâ'nın zevâl bulması mümteni' olduğu için bu nûrun da zevâl bulmaması gerekirdi.

d) Duyularla kavranan bu nûr, güneşin ve yıldızların doğuşuyla ortaya çıkar. Halbuki bu, Allah için muhâldir.

e) Eğer şu nûrlar ezeli olmuş olsalardı, bu takdîrde ya hareketli veya durgun olacaktı. Hareketli olmaları câiz değildir. Çünkü hareket demek bir yerden bir yere geçmek demektir. Öyle ise hareket, ilk mekân-da olmak durumundan sonra gelir. (Yani hareketten önce bir ilk mekân-da bulunma yer alır.) Ezeli olan bir şeyin ise kendisinden önce bir şeyin bulunması imkânsızdır. Binâenaleyh ezeli hareket muhâldir. Bu nûrların durgun olması da câiz değildir. Çünkü durgunluk ezeli olmuş olsaydı, yok olması imkânsız olurdu. Ne var ki durgunluğun son bulması câizdir. Zîrâ biz, nûrların bir yerden bir başka yere geçtiğini görüyoruz ki bu da onların hâdis olduğuna delâlet eder.

f) Nûr ya bir cisim olacaktır veya cisimde kâim olan bir keyfiyyet olacaktır. Birincisi muhâldir. Çünkü biz, aydınlık ve parlak olmasını göz-önüne almaksızın onu farketmeden de cismin cisim olabileceğini düşün-üyoruz. Kaldı ki cisim, önce karanlıkken sonra aydınlık olabilir. Binâ-enaleyh ikincisi sâbit olmaktadır. Ne var ki cisimle cisimde kâim olan keyfiyyetin cisme ihtiyâcı vardır. Başkasına muhtâç olan şey ise tanrı olamaz. Bütün bu delillerin toplamıyla tanrının en büyük nûr olduğuna inanan mani taraftârlarının (manicheist) sözleri bâtil olur.

Kur'an'ın doğruluğunu kabul eden Mücessime'ye gelince, onların sözlerinin bozukluğuna da iki vecihle delil getirilir:

a) Allah Teâlâ'nın «Onun gibi hiç bir şey yoktur.» kavli, birinci delildir. Eğer Allah Teâlâ nûr olmuş olsaydı, bu âyetin bâtil olması gerekirdi. Çünkü bütün nûrlar birbirinin benzeridir.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın: «O'nun nûrunun misâli» kavlidir. Bu da açıkça gösteriyor ki; Allah Teâlâ'nın zâtı, nûrun kendisi değil bilakis nûr O'na izâfe edilmiştir. Kezâ «Allah, dilediğini nûruna kavuşturur.» kavli de böyledir. Denilecek olursa ki: Allah Teâlâ'nın «Allah, göklerin nûrudur» kavlinin zâhirinden O'nun zâtının nûr olması gerekmektedir. «Nûrunun misâli» kavlinde de O'nun zâtının nûr olmaması gerekmektedir. Binâenaleyh bu iki ifâdenin arasında bir çelişki vardır. Biz deriz ki: Bu âyetin benzeri senin; Zeyd kerîm ve cömerttir, demen gibidir. Sonra da; insanlar, onun keremi ve cömertliği ile geçinirler, demen gibidir. Bu şekilde bir ifâdede çelişki söz konusu değildir.

b) Allah Teâlâ'nın «Karanlıkları ve nûru halk etmiştir.» kavlidir. Bu ifâde de açıkça gösteriyor ki, nûrun mâhiyeti Allah Teâlâ tarafından mec'ûl (kılınmış, halkedilmiş)dür. Binâenaleyh tanrının nûr olması müstahîldir. Öyleyse bu âyetin, mutlaka te'vîl edilmesi gerektiği sâbit ol-



maktadır. Bilginler, bu âyetin te'vili konusunda birçok vecihler zikretmişlerdir:

1 — Nûr; görünmenin ve doğru yolu bulmanın sebebidir. Nûr ta'biri bu ifâdede bu anlamda kullanılan nûr ta'biriyle ortak olduğuna göre, nûr isminin hidâyet için kullanılması sahih olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavilleri bunun örneğidir: «Allah, îmân edenlerin dostudur, onları karanlıklardan nûra çıkarır.», «Ölü olan bizim kendisini dirilttiğimiz gibi olabilir mi hiç. Ve Biz, onun için bir nûr kılmışızdır.», «Fakat Biz, onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola ilettiğimiz bir nûr kıldık.» Şu halde «Allah, göklerin ve yerin nûrudur» kavlinin mânâsı; göklerin ve yerin nûrlandırıcısıdır, demektir. Buradaki nûr ise hidâyettir. Nûr, ancak göklerin sâkinleri için var olur. Kısacası âyetten kasdedilen anlam şudur: Allah göklerde ve yerde bulunanları hidâyete erdirenindir. İbn Abbâs'ın ve müfessirinin ekseriyetinin görüşü budur.

2 — Buradaki nûrdan murâd, göklerin ve yerin idârecisi demektir. O, eşsiz bir hikmet ve parlak, aydınlık huccetle gökleri ve yeri idâre eder. Bunun için de kendi zâtını, göklerin ve yerin nûru diye nitelendirmişdir. Nitekim bilgin liderler için «o, şehrin nûrudur» ta'biri kullanılır. Eğer yönetici, bir şehri güzel bir yönetimle idâre ederse; o, şehir halkı için yolların gidişini kendisiyle doğru olarak buldukları bir nûr ve aydınlık demektir. Nitekim Cerir de bir şiirinde: «Sen bizim için nûrsun yani rahmetsin ve koruyucusun» diyor. Bu görüş Assâm ve Zeccâc'ın tercih ettiği görüştür.

3 — «Allah, göklerin ve yerin nûrudur,» kavlinde maksad, göklerin ve yerin nâzımıdır. En güzel bir sırayla onları tanzim eder. Nûr lafzını bazan nizâm için de kullanırız. Nitekim; ben bu iş için bir nûr görmüyorum (nizâm) denir.

4 — Bu âyetin mânâsı: Göklerin ve yerin aydınlatıcısıdır. Sonra; bu tefsir konusunda üç ayrı görüş zikredilmiştir:

a) Âyetin mânâsı: Allah gökleri meleklerle, yeryüzünü de peygamberlerle aydınlatandır, demektir.

b) Allah, gökleri ve yeri güneş, ay ve ancak yıldızlarla aydınlatandır, demektir.

c) Allah, gökleri güneş, ay ve yıldızlarla süslemiş, yeryüzünü de peygamberler ve bilginlerle tezyin etmiştir. Bu rivâyet Übeyy İbn Kâ'b, Hasan ve Ebu'l-Âliye'den menkûldür. Bu tefsirlerden gerçeğe en yakın olanı birinci tefsirdir. Çünkü âyetin sonunda «Allah, dilediğini nûruna kavuşturur.» kavli de burada kasdedilen nûrun, ilim ve amel konusunda hidâyete ermek olduğunu göstermektedir.

İyi bil ki: Şeyh Gazzâlî merhûm bu âyetin tefsiri konusunda «Mişkât el-Envâr» adlı bir eser tasnif etmiştir. Ve bu eserinde, Allah Teâlâ-



nin gerçekten nûr olduğunu, hattâ O'ndan başka nûrun bulunmadığını iddiâ etmiştir. Ben bu eserinde zikrettiği konuların özetini nakledeceğim gibi, onun sözünü takviye eden birçok ilâvelerde de bulunacağım. Sonra onun görüşünün doğru veya bozuk olduğuna insâflı bir yolla bakacağız. (Ğazzâlî merhûm) der ki: Nûr ismi, yalnızca kesif cisimlerin dış kısımlarında parlayan güneşten, aydan ve ateşten yansıyan keyfiyyet için vaz'olunmuştur. Yer aydınlandı, denildiği gibi güneşin nûru elbisenin üzerine düştü, lambanın nûru duvarın üzerine düştü, denilir. Bilindiği gibi bu keyfiyyet, fâzilet ve üstünlük için tahsis edilmiştir. Çünkü görülen nesneler nûr sebebiyle açık ve zâhir olur. Ayrıca bilinir ki, görülen şeylerin idrâki, onların parlak (nûrlanmış) olmasına dayalı olduğu gibi, gören gözün varlığına da dayalıdır. Zîrâ görülen nesneler, aydınlık olduktan sonra da yine körler tarafından görülemez. Görücü rûh ile açık nûr bir cismin görülebilmesinde ortaya çıkması mutlakâ gerekli olan bir esâs olmaktadır. Sonra buna tercih edilerek gören rûh idrâk edendir. Ve idrâk, görücü rûh ile gerçekleşir. Dışa çıkan nûra gelince; bu, idrâk eden olmadığı gibi kendisiyle idrâk edilen de değildir. Sâdece onun bulunduğu sırada idrâk gerçekleşir. Öyleyse gören nûr ile görmenin ortaya çıkışı niteliği görülen nûrdan daha gerçeğe uygundur. İşte bu sebeple nûr ismini, gören gözden çıkan nûra kullanmışlardır. Bu sebeple yarasa için; gözünün nûru zayıftır, derler. Sürekli gözünden su akan kişiye de; gözünün nûru zayıftır, denir. Kezâ körler için; o, gözünün nûrunu kaybetti, denilir. Bu sâbit olduğuna göre; biz deriz ki: İnsan için bir göz (basar) vardır bir de basîret vardır. Göz (basar) renkleri ve ışıkları idrâk eden ve görülen gözdür. Basîret ise akledici güçtür. Her iki idrâkde, idrâk edilenin açığa çıkmasını gerektirir. Şu halde her iki idrâk de bir nûrdur. Ne var ki gözün nûru için öyle eksiklikler sayılmıştır ki, aklın nûru için bunlardan hiç birisi mevcûd değildir. Ğazzâlî merhûm bunlardan yedi tanesini zikreder. Biz ise bunu yirmiye çıkardık:

1 — Gören görücü güç kendini idrâk etmediği gibi idrâk ettiğini de idrâk etmez ve âletini de ve idrâk aracını da idrâk etmez. Kendini idrâk etmediği gibi idrâk ettiğini de idrâk etmez. Çünkü görücü gücün idrâki, görücü gözle görülebilen şeylerden değildir. Görücü gözün aracına gelince, bu gözdür. Gözle gören görücü güç gözü idrâk etmez. Akledici güce gelince; o, kendini idrâk ettiği gibi idrâk ettiğini de idrâk eder ve idrâk ettiği aracı da idrâk eder ki bu kalb ve beyindir. Böylece akıl nûrunun, göz nûrundan daha mükemmel olduğu sâbit oluyor.

2 — Görücü güç, küllileri kavrayamaz ama akledici güç küllileri kavrar. Küllilerin idrâk alanının idrâk edicisi olan kalb, cüz'ilerin idrâk edicisinden daha şerefli dir.

Görücü güç, küllileri idrâk edemez. Çünkü görücü güç, mev-



cûdâtta var olan her şeyi idrâk etmiş olsaydı; o yine de külliye idrâk etmiş olmazdı. Çünkü küllî dendiği zaman, bu, geçmişte, hazırda ve gelecekte varlık kavramının içine girebilmesi mümkün olan her şeyi ifâde eder. Akledici güce gelince; o, küllîleri idrâk eder. Çünkü biz tek tek insan şahsiyetlerinin insanlık konusunda ortak olduğunu ancak kendi özellikleriyle temâyüz ettiklerini biliriz. Ortak olduğu konularla ayrıldığı konular farklıdır. İnsanlık, insanlık olması bakımından bu tek tek şahsiyetlere aykırı bir durumdur. Öyleyse biz, küllî mâhiyetleri akletmiş oluruz. Küllîleri idrâk etmek daha değerlidir. Zirâ küllîlerin idrâki, değişmesi imkânsız olan bir idrâktir. Cüz'ilerin idrâki ise değişmesi vâcib olan bir idrâktir. Ve ayrıca külliye idrâk, onun içine giren cüz'iyi idrâki de ihtivâ eder. Zirâ mâhiyet için sâbit olan şey mâhiyetin içindeki ferdlerin şartlarının hepsi için de sâbit olur. Ama aksi mümkün değildir. Böylece aklî idrâkin daha değerli olduğu sâbit bulunmaktadır.

3 — Hissî idrâk üretici değildir. Halbuki aklî idrâk üreticidir. Binâ-enaleyh aklın daha şerefli olması gerekir. Hissî idrâkin üretici olmaması şundandır ki bir kimse bir şeyi hissederse, bu hissedışı kendisi için başka bir ihsâsın oluşmasına sebep olmaz. Hattâ o şey için bir kerre daha hissinin kullanmış olsa, bir başka şekilde onu hisseder. Ama bu o ihsâsın bir başka ihsâsı doğurması şeklinde düşünülemez. Aklî idrâkin üretici olması şundandır ki: Biz bazı şeyleri düşündüğümüz zaman sonra onu aklımızda bir bileşime kavuşturduğumuzda o terkib vâsıtasıyla başka bilgileri elde etmeye koyuluruz. Böylece elde edilen her düşünce ile sonsuza kadar daha başka düşüncenin elde edilmesi imkânı doğar. Sâbit oluyor ki aklî idrâk daha değerlidir.

4 — Hissî idrâk pek çok konuyu kaplayamaz. Halbuki aklî idrâk pek çok konuyu kaplayabilir. Bu da aklî idrâkin daha değerli olmasını gerektirir. Hissî idrâk pek çok konuyu kaplayamaz, çünkü göze pek çok renkler üşüştüğü zaman göz onları ayırdetmekten âciz olur. Ve o zaman göz, o renklerin karışımından elde edilmiş gibi bir yeni rengi idrâk eder. Kulağa da pek çok kelimeler çarptığında, kulak onları karıştırır ve arasında ayırım yapamaz. Aklî idrâk ise pek çok şeyleri içerir. Çünkü kim daha çok bilgi elde ederse, onun daha yeni bilgileri elde etme iktidârı kolay olur. Aksi ise daha az olur. Buda aklî idrâkin daha değerli olduğuna hükmetmemizi gerektirir.

5 — Hissî güç, kuvvetli duyguları idrâk ettiği zaman güçsüz duyguları idrâk etmekten âciz olur. Meselâ kulak şiddetli sesi duyduğu zaman, aynı arıda zayıf sesi duyması imkânsızlaşır. Halbuki aklî gücü, akledilen hiç bir şey diğer şeyin akledilmesinden alıkoyamaz.

6 — Hissî güç kırkından sonra zayıflar. Rûhun bedene hâkimiyetinin gereği olan düşünceler çoğalınca hissî güç kuvvetini kaybeder ki bu



da bedeninin harâb olmasının nedenidir. Akli güç ise kırkıncıdan sonra kuvvetlenir. Bedenin harâb olmasını gerektiren fikirlerin çoğalmasıyla birlikte akli güç de kuvvetlenir. Bu da gösteriyor ki akli güç, bu türlü araçlardan müstağnîdir. Onlara gerek duymaz. Hissî güç ise, araçlara ihtiyaç duyar.

7 — Görücü kuvvet, görünen nesneyi çok yakın ve çok uzakta olduğu zaman idrâk edemez. Akli güç ise, yakınlık veya uzaklığa göre değişmez. Akıl, Arş'ın ötesine yükselebildiği gibi Süreyya yıldızının altında olanla da bir anda geçip inebilir. Hattâ uzak ve yakın kavramından, cihet ve mekân kavramından münezzeh olmasına rağmen Allah'ın zâtını ve sıfatlarını da idrâk edebilir. Bu da gösteriyor ki akli kuvvet daha değerlidir.

8 — Hissî güç, eşyanın ancak dış görünüşünü kavrar. Sözelimi hissî güç bir insanı idrâk ettiği zaman gerçekte insanı idrâk etmiş olmaz. Çünkü o, yalnız insanın bedeninin dış yüzeyi ile ve bu yüzeyde mevcûd olan renkleri idrâk etmiş olur. Halbuki insanın dış yüzeyden ve bu yüzeydeki renklerden ibâret bir varlık olmadığı ittifâkla kabul edilmiştir. Görücü güç, derinliklere nüfûz etmekten âcizdir. Akledici güce gelince, ona göre eşyanın zâhiri ve bâtını düşük derecededir. O, eşyanın dış yüzeyini de derinliklerini de idrâk eder onun içine dalar, bölümlerine kadar sirâyet eder. Böylece akledici güç bâtın ile zâhire nisbetle nûr demek oluyor. Görücü güce gelince; o, zâhire nisbetle nûr, bâtına nisbetle karanlıktır. Görülüyor ki akledici güç, görücü güçten daha değerlidir.

9 — Akledici gücün idrâk alanı; Allah Teâlâ ve O'nun bütün fillerdir. Görücü gücün idrâk alanı ise, şekiller ve renklerdir. Akledici gücün şerefine göre görücü gücün şerefine nisbeti, Allah Teâlâ'nın şerefine renklerin ve şekillerin değerine nisbeti gibi olması icâbeder.

10 — Akledici güç bütün var olanları yok olanları, var olanlarla yok olanların sergilendikleri mâhiyetleri idrâk eder. Bunun için akledici gücün ilk hükmü olan, varlık ve yokluk birlikte olamaz ve ortadan kalkamaz hükmü elbetteki ondan önce varlık adı verilen ve yokluk adı verilen bir tasavvurun bulunmasını gerektirir. Öyle görülüyor ki o, bu iki tasavvurla birçok yönden eşyâyı ihâta etmiştir. Görücü güç ise ancak renkleri ve ışıkları idrâk eder. Renkler ve ışıklar ise, cisimlerin en değersiz arazlarındandır. Cisimler de rûhânî cevherlerden derece bakımından daha değersizdirler. Böylece görücü gücün ilişki kurduğu alan, var olanların en değersizidir. Akledici gücün ilgi alanı ise bütünleriyle var olanlar ve yok olanlardır. Binâenaleyh akledici güç daha üstün olmaktadır.

11 — Akledici güçteki çoğaltmaya, tekleştirmeye güç yetirir. Görücü güç ise, buna güç yetiremez. Akledici güç, çoğu tekleştirmeye muk-



tedirdir. Çünkü o, cinsî fasla, cinsî bölüme ekler ve bu ikisinden aynı türden tabiata sâhip tek bir varlık meydana getirir. Teki çoklaştırmaya da muktedirdir. Çünkü o, tek bir mâhiyetten ibâret olan insanı alır ve onu mefhûmlarına, lâzım olan arazlarına ve müfârik olan arazlarına ayırır. Sonra bunu da cinse ve cinsin cinsine; bölüme ve bölümün bölümüne, bölümün cinsine ve cinsin bölümüne ayırır. Ve daha buna benzer cinslerden, bölümlerden öteye geçmeyen pek çok temel cüz'lere böler. Sonra da bu bölümlerin her birini, bileşiklerden gerçek basitlere varıncaya kadar değişik bölümlere ayırır, Sonra lâzım olan arazlardan bu arazların tek veya bileşik olanını, aracılı veya aracısız lâzım olanlarını, tek aracıyla veya çok aracıyla lâzım olanlarını ayırd eder. Böylece akledici güç sanki mahiyetlerin derinliklerine sızar ve orada her bir bölümü diğerinden ayırd eder. Ve her birini kendisi için uygun olan yere koyar. Görücü güç ise mâhiyetlerin durumuna muttali' olamaz. O, sâdece bir tek durumu görür onun ne ve nasıl olduğunu göremez. Böylece akledici gücün daha değerli olduğu ortaya çıkıyor.

12— Akledici güç, sonsuz idrâkleri kavramaya muktedir olur. Duyucu güç ise buna muktedir olamaz. Akledici gücün, sonsuz idrâkleri kavramaya muktedir olduğunun açıklanması birkaç yöndendir:

a) Akledici güç elde edilen bilgilerle bilinmeyenleri ortaya çıkarmaya imkân sağlar. Sonra bu sonuçları sonsuza kadar devâm etmek üzere diğer netîceler için öncül yapar. Bildiğiniz gibi hissedici güç hiç bir sonuç çıkarmaya muktedir olamaz.

b) Akledici güç, sayıların basamaklarını düşünmeye muktedir olur ve bunu sonsuza kadar devâm ettirir. Sayıların basamaklarının ise sonu yoktur.

c) Akledici güç, kendi kendini de düşünebilir; düşünebildiği gibi düşünmekte olduğunu da düşünebilir ve bunu sonsuza kadar devâm ettirebilir.

d) Nisbetler ve izâfetler sonsuzdur ve bunlar duyulabilirliği akledilebilirdir. Böylece akledici gücün daha değerli olduğu ortaya çıkıyor.

13 — İnsanoğlu akledici gücüyle hakikatları idrâk etme konusunda Allah Teâlâ'ya müşâreket eder. (İlâhî özelliğe ortak olur.) Hissedici kuvvetiyle de hayvanlara müşâreket eder (hayvanlara, hayvânî özelliğe iştirâk eder.) Her ikisine nisbeti ise itibâr konusudur. Binâenaleyh akledici güç daha şerefli olmaktadır.

14 — Akledici güç, akli idrâkinin gerçekleşmesi için akledilen şeyin dış dünyada varlığına muhtâç değildir. Halbuki hissedici güç, hissi idrâkını gerçekleştirmek için hissedilen nesnenin dış dünyada var olmasını gerektirir. Muhtâç olanla muhtâç olmayan elbetteki muhtâç olandan daha üstündür.



15 — Dış varlıkların hepsi kendileri bakımından mümkündürler ve bir fâile muhtâctırlar. Fâilin bu nesneleri dikkatli ve özenli olarak var edebilmesi ise ancak daha önce bir bilgiye sâhip olması halinde mümkündür. Öyleyse bu eşyânın dış dünyadaki varlığı, akli idrâke bağlıdır. Eşyânın hissedilmesine gelince, şüphesiz ki bu onun dış dünyadaki var oluşuna bağlıdır. Öyleyse hissedici güç akledici güce bağlı olan bir güce bağlıdır.

16 — Akledici güç, akletme için araçlara muhtâc değildir. Bunun delili, bir insanın beş duyusu yok olsa o insan yine de birin ikinin yarısı olduğunu idrâk etmesidir. O insan bir şeye eşit olan şeylerin eşit olduğunu bilir. Hissedici güce gelince; o, pek çok araçlara ve araçlara muhtâctır. Muhtâc olmayan ise muhtâc olandan daha üstündür.

17 — Görücü idrâk ancak yönler sâhip olan şeyler için mümkündür. Ayrıca görücü idrâk her yöne etki edecek değildir. O ancak karşısına gelen yönü veya karşısındaki durumunda olan yönde yer alan şeyleri idrâk eder. Biz karşısına gelen yön veya karşısındaki durumunda olan yön derken bu sözümüzle dört noktadan sakınmak istedik:

a) Önce arazlardan kaçınmak istedik. Çünkü araz karşıda değildir ve o bir mekânda bulunmaz. Ancak karşısında gibi olan cisim ile kâim olduğu için karşısında olan hükmündedir. İkinci olarak; aynada yüzün görülmesi gerçeğinden kaçındık. Zîrâ gözden çıkan ışınlar aynaya yansır sonra ordan tekrâr yüze döner ve böylece yüz görülmüş olur. Binâ-enaleyh aynada görülen yüz, karşıda değil kendinin karşısında olan hükmündedir. Üçüncü olarak; insanın, kendi kafasını görmesi durumundan kaçındık. Çünkü insan iki aynayı karşı karşıya getirir, birini yüzünün hizâsına diğerini kafasının hizâsına koyarsa; insan aynada kendi kafasını görür. Böylece bu durumda görme, karşıda değil karşıda bulunan hükmündedir. Dördüncü olarak; aynalar kitâbında anlatıldığı gibi ışığın yaş cisimlerde parçalanması sebebiyle karşıdan görülmemesi gerçeğinden kaçınmaya çalıştık. Akledici güce gelince; o, yönlerden uzaktır. Zîrâ o, bir yönde olanı da akleder yönde olmayanı da. Binâ-enaleyh onun aklettiği şey, ya bir yönde olur veya bir yönde olmaz. Bu ifâde ancak bizim yönde olmayan sözümüzü aklettikten sonra sahîh olur.

18 — Görücü güç perde karşısında görmekten âciz kalır. Akledici gücü ise hiç bir perde engellemez. Dolayısıyla akledici güç daha değerlidir.

19 — Akledici güç yönetici gibidir, hissedici güç ise hizmetçi gibidir. Yönetici ise hizmetçiden daha değerlidir. Yönetici ile hizmetçi arasındaki farkın belirginliği çok meşhûrdur.

20 — Görücü güç çoğu kere yanılır. Çünkü o, bazan hareket eden



şeyi duruyormuş gibi ve bazan da duran şeyi hareket ediyormuş gibi görür. Meselâ gemide oturan kişi hareket eden gemiyi duruyormuş gibi, duran kıyıyı da hareket ediyormuş gibi görür. Eğer akıl olmasa idi, göz yanılığının farkına varamazdı. Akıl hâkimdir, his ise mahkûmdur.

Bütün bu zikrettiklerimizden sâbit oluyor ki; akli idrâk, göz idrâkinden daha değerlidir. Her iki idrâkde nûrun en önemli ve en değerli özelliklerinden birisi olan görünmeyi gerektirir. Öyleyse akli idrâkin nûr olması basarî, idrâkten daha evlâdır. Bu sâbit olduğuna göre biz deriz ki; akli nûrlar iki kısımdır:

a) Birincisi, şartlar uygun olduğu takdîrde elde edilmesi vâcib olan idrâklerdir. Ki bunlar fitrî düşüncelerdir.

b) İkincisi, kazanılarak elde edilen idrâklerdir ki; bu, bakarak ve öğrenilerek elde edilir. Fitrî idrâkler, insan cevherinin ayrılmaz şartlarından değildir. Çünkü insan, çocukluk esnâsında bilme yeteneğine sâhip bulunmuyordu. Öyleyse fitrî nûrlar önceden yokken sonradan meydana gelmiştir. Öyleyse bunun meydana gelişinin bir sebebi olmalıdır. Görülerek idrâk eden şeylere gelince; bilindiği gibi insan fıtratı çoğunlukla yanılabilir. Binâenaleyh onun mutlakâ bir rehberi ve kılavuzu bulunmalıdır. Allah'ın kelâmının ötesinde bir rehber, peygamberlerin irşâdının ötesinde bir kılavuz yoktur. Şu halde akıl gözü karşısında Kur'an âyetlerinin durumu, görücü göz karşısında güneş ışıklarının durumu gibidir. Güneşin ışığıyla nasıl görme tamâmlanırsa, düşünce de Kur'an âyetleriyle doğruya ulaşır. Öyleyse güneşe nûr adı verildiği gibi Kur'an'a da nûr denmesi daha uygundur. Kur'an'ın nûru güneşin nûruna, aklın nûru da gözün nûruna benzer. Ve işte böylece Allah Teâlâ'nın: «Allah'a, Rasûlüne ve indirmiş olduğumuz nûra îmân edin», «Size Rabbinizden bir bûrhân gelmiştir.», «Ve sizin üzerinize apaçık bir nûr indirmişizdir.» buyruklarının anlamı ortaya çıkmış oluyor. Rasûlullah'ın açıklamaları güneşin nûrundan daha kuvvetli olduğu sâbit olduğuna göre O'nun kudsi zâtının da nûrâniyette güneşten daha büyük olması icâbeder. Nasıl güneş cisimler âleminde başka nesnelere aydınlık veriyor da kendisi diğerlerinden aydınlık almıyorsa, peygamberin zâtı da diğer beşerî rûhlara akli nûrlar verir ve öteki beşerî rûhlardan hiç bir akli nûr almaz. Bunun için Allah Teâlâ güneşi ışık saçan anlamına (سراج) (sırâc) diye nitelendirmiştir. Nitekim bir âyet-i kerîme'de «Gökte ışık saçan güneş ve aydınlık veren ay halketmiştir.» buyurmaktadır. Kezâ Muhammed (s.a.)'i de ışık saçan ve aydınlatan diye tavsif etmiştir.

Sen bunu bildikten sonra biz deriz ki: Akli ve nakli delillerle sâbit olmuştur ki; peygamberlerin rûhlarında meydana gelen nûrlar, meleklerin rûhlarında oluşan nûrlardan alınmış birer parçadırlar. Nitekim Allah Teâlâ «O'nun emriyle melekler rûhu kullarından dilediğine indirirler.» «Rûh el-Emin onu senin kalbine indirmiştir.», «De ki: Rûh el-Kudûs



Rabbından onu hak üzere sana indirmiştir.», «O, ancak pek kuvvetlinin kendisine vahyettiği bir vahiydir.» buyurmaktadır. Vahiy ancak meleklerin aracılığıyla gerçekleşir. Biz, peygamberlerin rûhlarını güneşten aydınlık bakımından daha fazla kabul ettiğimize göre; meleklerin rûhları da, peygamberlerin akıllarının nûrları için madenler gibidir. Ve dolayısıyla onların nûrlarının da, peygamberlerin rûhlarının nûrundan daha büyük olması gerekir. Zîrâ sebep, elbette sebebin vesîle olduğu müsebbebdan daha kuvvetli olacaktır. Ayrıca biz deriz ki; yine akli ve nakli delillerle sâbit olmuştur ki; semâvî rûhlar muhtelifirler. Bir kısmı başkasına fayda sağlarken, bir kısmı da kendisi başkasından faydalanır. Nitekim Allah Teâlâ, Cebrâîl (a.s.)i nitelerken: «İtâat edilmiş sonra da emindir.» buyurmaktadır. O melekler tarafından itâat edilmiş olduğuna göre elbette ona itâat edenlerin, kendisinin emrinin altında ve daha alt derecede olmaları gerektir. Ve yine: «Bizim aramızda mutlakâ onun için belirlenmiş bir yer vardır.» buyurmaktadır. Bu sâbit olduğuna göre; yukarda zikredilen sebeplerden dolayı başkasına fayda verenin, başkasından fayda elde edenden daha çok nûr ismine lâıyk olması gerekir.

Nûrların basamakları için rûhlar âleminde örnekler vardır. Şöyle ki: Güneşin ışığı aya ulaşır da sonra bir pencereye girer ve pencereden duvara asılı bulunan aynanın üzerine düşerse, sonra o aynanın karşısındaki duvarda asılı bulunan bir başka aynaya yansır, sonra bu aynadan da yere konulmuş içi suyla dolu bir tasta yansır ve yine bu tasta da evin tavanına yansıyacak olursa en büyük nûr bu takdîrde nûrun kaynağı olan güneş olur. İkinci derecede ay, üçüncü derecede ilk aynaya vuran güneş, dördüncü derecede üçüncü aynaya yansıyan ışık, beşinci derecede suya değen ışık, altıncı derecede de tavana ulaşan ışık olur. İlk kaynağa en yakın olan ışık en uzak olandan daha kuvvetli olacaktır. Semâvî nûrlar da böyledir. Bunun da mertebeleri vardır. Şüphesiz ki ışığı alan, ışık verenden daha az aydınlık olacaktır. Sonra bu aydınlık, bu nûrlar ilerleyerek nihâyet en büyük nûra ve Allah katından indirilmiş olan rûhların en yücesi olan rûha kadar ulaşacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın: «O gün rûh ve melekler saf tutarlar.» buyruğuyla kastedilen anlam budur.

Sonra biz deriz ki: Bu duyularla kavranan nûrlar süflî olursa ateşin ışığı gibi olur. Ulvî olursa güneşin, ayın ve yıldızların ışığı gibi olur. Akli nûrlar da böyledir. Süflî olanı, peygamberlerin ve velîlerin rûhları gibi süflî olur veya meleklerin rûhları gibi ulvî olur. Ve bunlar bütünüyle kendiliklerinden mümkündürler. Kendiliklerinden mümkün olan da kendiliğinden yok olmayı hak eder. Varlığını başkasından alır. Yokluk ortaya çıkan karanlıktır. Varlık ise nûrdur. Allah'tan başka her varlık kendiliğinden karanlıktır ancak Allah'ın onu nûrlandırması se-



bebiyle aydınlanır. Aynı şekilde o varlığın var olduktan sonraki bütün bilgileri de Allah Teâlâ'nın varlığından meydana gelir. Onu varlık alanına çıkaran Hak Sübhanehu ve Teâlâ'dır. O, önce Adem karanlığında yok iken onu varlık aydınlığına çıkarmış ve üzerine cehâlet karanlıklarında iken bilgi ışıklarını saçmıştır. Eşyâdan hiç bir şey yoktur ki zuhûru Allah'ın açığa çıkarmasıyla olmasın. Özellikle nûr, açığa çıkma, tecellî ve aydınlık vermedir. Burada görülüyor ki mutlak nûr Allah Sübhanehu ve Teâlâ'dır. O'ndan başkasına nûr denmesinin sebebi; mecâzidir. Çünkü Allah'tan başka her şey kendisi olması bakımından sırf karanlıktır. Zîrâ Allah'tan başka her şey, kendisi olması bakımından sırf yokluktur. Hattâ biz nûrlara, kendileri olmaları bakımından baktığımız zamanda onların karanlık olduğunu görürüz. Çünkü nûrlar kendileri olma bakımından mümkindirler. Mümkün ise kendisi olması bakımından yoktur. Ve yokluk ise karanlıktır. Öyleyse nûra kendisi olması bakımından bakıldığı zaman, onun karanlık olduğu görülür. Ama nûra Allah Teâlâ'nın kendisine varlık nûrunu vermiş olması hasebiyle dikkat edilecek olursa, bu takdîrde nûr aydınlık olur. Böylece Allah Teâlâ'nın kendisinin nûr olduğu sâbit olur. O'nun dışında herşeye nûr adı ancak mecâzî yolla verilebilir.

Sonra İmâm Gazzâlî merhûm bu konuda iki mes'eleyi açıklığa kavuşturmuştur:

1 — Allah Teâlâ nûru neden öyleyse göklere ve yere izâfe etmiştir? Gazzâlî buna şöyle cevap verir: Daha önce öğrendin ki gökler ve yer, hem aklî hem de hissî nûrlarla doludur. Hissî nûr göklerde gözlenen yıldızlar, güneş ve ayla yeryüzünde gözlenen ve cisimlerin yüzeyinde yayılmış bulunan ışıklar nedeniyle muhtelif renklerin ortaya çıkmış olmasıdır. Eğer o ışıklar olmasaydı; renkler belirmezdi. O zaman ne renklerin varlığı ne de zuhûru mümkün olurdu. Aklî nûrlara gelince; ulvî âlem bunlarla doludur ve bu meleklerin cevherleridir. Süflî âlem de bunlarla doludur ki bu hayvânî, insânî ve nebâtî güçlerdir. İnsânî nûrla süflî âlemin nizâmı ortaya çıkmıştır. Meleklerle âit nûrla ulvî âlemin nizâmının ortaya çıkışı gibi. İşte Allah Teâlâ'nın «Onları yeryüzünde halifeler kılacaktır.» kavlinin mânâsı budur. Kezâ «Ve sizi yeryüzünde halifeler kılmaq için» kavlinin de anlamı budur. Sen bunu bildikten sonra şunuda bilebilirsin: Âlem bütününü gözle görülen zâhirî nûrlarla ve akılla görülen bâtinî nûrlarla doludur. Yine bilirsin ki süflî âlemde nûrlar birinden diğerine taşar. Tıpkı lambadan ışığın yayılması gibi. Gerçek lamba peygamberin nûrudur. Sonra peygamberin kudsî olan rûhlarının almış olduğu nûrlar ulvî rûhlardan iktibâs edilmiştir. Tıpkı lambanın nûrdan ışık alması gibi. Ulvî rûhlar da birbirlerinden ışık alırlar. Ve makâm bakımından aralarında belirli bir tertîb vardır. Son-



ra bu nûrlar ilerleyerek nûrlar nûruna asıl kaynağa ve ilk menbağa ulaşır ve işte bu, eşi ve benzeri bulunmayan tek bir Allah'tır. Öyleyse bütün varlıklar O'nun nûrudur. Bunun için Allah Teâlâ «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» buyurmuştur.

2 — Allah Teâlâ nûr olduğuna göre O'nun isbâtı için neden delile ihtiyâç duyulmuştur? Gazzâlî merhûm buna şöyle cevap verir: Allah Teâlâ'nın göklerin ve yerin nûru olması demek gözle görülen nûra nisbet ileridir. Sen baharda güneş ışığından yeşilliği gördüğün zaman renkleri gördüğünden şüphe etmezsin elbette. Ancak renklerle birlikte başka şeyleri görmediğini sanırsın. Söz gelimi dersin ki: Yeşillikle beraber yeşillikten başka hiç bir şey görmüyorum. Fakat güneş battığı zaman ışığın vurduğu sıradaki renk ile ışığın vurmadığı sıradaki renk arasında ayrılık olduğunu zorunlu olarak anlarsın. Ve o zaman kesinlikle nûrun renklerle beraber idrâk edilen rengin dışında bir başka anlama geldiğini kabul edersin. Renklerle beraber idrâk edilmektedir. Çünkü o, renklerle birleştiği için tek başına idrâk edilmez. Nûr son derece ayân-beyân olduğu için de gözden uzak kaçır. Yani bazan görüntü gizliliğinin nedeni olur. Sen bunu bildikten sonra iyi bil ki: Nasıl her şey göze zâhir olan nûr ile beliriyorsa; derûnî basîrete de her şey Allah ile belirir. O'nun nûru her şey ile birlikte vardır ve eşyâdan ayrılmaz. Yalnız burada bir farklılık kalıyor, şöyle ki: Zâhiri nûrun batışı, güneşin batmasıyla tasavvur edilebilir. Ve güneş gidince zâhiri nûr yok olur, o zaman onun renkten ayrı bir şey olduğu ortaya çıkar. Her şeyin zuhûr bulduğu ilâhî nûra gelince onun kaybolması düşünülemez. Hattâ kaybolması imkânsızdır ve o, sürekli eşyâ ile birlikte kalır. Öyleyse ayrı olarak delil getirme yolu, kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Eğer ilâhî nûrun kaybolması düşünülecek olursa, göklerle yeryüzü yıkılır gider. Ve o zaman kendisi için zarûrî olan bilgiyle elde edilen ayrılık idrâk edilir. Ne var ki bütün eşyâ yaratıcısının varlığına şehâdet konusunda aynı seviyyede bulunduğu için ve yalnız bazı şeyler değil bütün şeyler yaratıcısını hamd ile tesbîh ettiği için, yalnız bazı vakitlerde değil her vakitte tesbîh ettiği için ayırım ortadan kalkar ve yol görünmez olur. Çünkü zâhirde görülen yol eşyâyı zıdlarıyla birlikte tanımadır. Zıddı olmayan ve durumlarının birbirine benzerliği nedeni ile değişmesi söz konusu olmayanın görünmez olması uzak sayılamaz. O'nun görünmezliği çok zâhir ve parlak ve şiddetli derecede parlak olmasındandır. Zuhûrunun şiddetinden dolayı mahlûkâtından gizlenen zâtı tesbîh ederiz. Nûrunun aydınlığından dolayı mahlûkâtına görünmemektedir O.

İyi bil ki: Gazzâlî merhûmdan rivâyet ettiğimiz bu söz güzel bir sözdür. Ancak iyice araştırılınca, onun görüşlerinin özeti şundan ibârettir: Allah Teâlâ'nın nûr olması demek, O'nun âlemin yaratıcısı ve idrâk



edici gücün hâlikı demektir. İşte bizim de Allah Teâlâ'nın göklerin ve yerin nûru olması demek; gökler ve yer ehlini hidâyete erdiren demektir sözümüz aynı anlamdadır.

(...)

### Üçüncü Fasil:

Âyet-i kerîme'deki temsilin keyfiyyetinin açıklanmasına dâirdir.

İyi bil ki: Teşbihte mutlakâ iki unsur bulunur: Birisi kendisi benzetilen diğeri de kendisine benzetilen. Burada benzetilenin ne olduğu konusunda insanlar ihtilâf etmişlerdir. Ve bu husûsta birçok görüşler zikretmişlerdir.

1 — Bu, kelâmcıların cumhûrunun görüşüdür ki Kadı da onu te'yid etmiştir. Buna göre burada sözü edilen hidâyetten maksad, apaçık âyetlerdir. Ve mânâ şöyle olur: Allah'ın hidâyeti öylesine belirgin ve öylesine açıktır ki, parlaklıkta ve açıklıkta son dereceye ulaşmış ve bu, parlak bir camın içinde bulunan bir kandil yuvası mesâbesini almıştır. Camın içerisinde bir ışık bulunmaktadır ve bu, son derece arınmış bir yağ ile yanmaktadır. Denilirse ki niçin Allah'ın hidâyeti böyle bir kandile benzetilmiştir. Halbuki biz, güneşin ışığının bundan çok daha belîğ olacağını biliyoruz. Biz deriz ki: Allah Sübhânehu karanlığın ortasından parlayan mükemmel ışığı nitelemek istemiştir. Zirâ halkın hayâl ve vehmine en çok şüpheler ârız olur. Şüpheler ise karanlıklar gibidir. Şüpheler içerisinde Allah'ın hidâyeti karanlıklarda görülen mükemmel ışık gibidir. Bu maksad, güneşin ışığı benzetmesiyle hâsıl olmaz. Çünkü güneşin ışığı belirince, bütün âlem parlak bir aydınlıkla dolar. Güneşin ışığı kaybolunca da âlem saf bir karanlığa dalar. Öyleyse bu misâl burada daha uygun hem de konu için daha âhenkdârdır.

İyi bil ki: Allah Teâlâ'nın bu misâlde değerlendirmeye tâbi tuttuğu husûslar, ışığın mükemmel olmasını gerektiren husûslardır. Bunlardan birincisi ışıktır. Zirâ ışık, bir kandil yuvasında olmazsa ışınları dağılır. Ama bir kandil yuvasına konacak olursa, ışıkları toplanır ve daha çok aydınlatıcı olur. Bunun gerçekleşmesi şöyle olur: Bir ışık küçük bir evde olursa ışığı büyük evdekinden çok daha fazla görünür. İkincisi ışık parlak bir camda ise ondan ayrılan ışınlar camın parlaklığı ve şeffâflığı nedeniyle bazı yönlerde doğru yansır ve böylece ışık ve aydınlık daha da artar. Bunun gerçekleşmesi de şöyledir: Güneş ışınları parlak bir camın üzerine düştüğü zaman beliren ışık daha kuvvetli olur. Öyle ki karşısında aynen onun gibi bir ışık ortaya çıkar. Bu ışınlar her bir yana doğru camdan yansıyıp gidecek olursa, ışıklar fazlalaşır ve ziyâ artarak



mümkün olan en üst dereceye bâliğ olur. Üçüncüsü ışığın ziyâsı, yakılan nesnenin farklılığına göre değişir. Yakılan yağ, arınmış ve süzölmüş bir yağ ise bu durumda ışık karışık ve bulanık bir yağın yakılması halinden farklı olacaktır. Yakılan yağlar içerisinde zeytinyağında beliren, ışık kadar parlak ışık veren yoktur. Bazan zeytinyağı arınmışlık ve ince-likte su derecesine ulaşır. Ondaki beyâzlık daha da fazladır. Işıklar onun bütün bölümlerinden birlikte çevreye yayılır. Dördüncüsü, zeytinyağı ağacının farklılığına göre farklı olur. Eğer bu ağaç ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda yetişen bir ağaçsa şu anlamda ki her anda güneşle karşı karşıya bulunuyorsa onun zeytini daha olgun olur ve dolayısıyla yağı da daha parlak ve daha saf olur. O yağın arınmışlığı ile bulanıklığını ayırd etmek daha kolay olur. Çünkü güneşin fazlalığı, yağın parlaklığına ve bulanıklığına etki eder. Bu dört husûs birleşip te yanyana gelince, ondan çıkacak ışık sâf ve mükemmel olur. Ve işte bu ışığın Allah'ın hidâyetine bir nümüne olarak gösterilmesi o zaman uygun düşer.

2 — Nûrdan murâd, Kur'ân-ı Kerim'dir. Buna da Allah Teâlâ'nın «Doğrusu size Allah'tan bir nûr gelmiştir.» kavli delâlet etmektedir. Hasan, Süfyân İbn Uyeyne ve Zeyd İbn Eslem'in görüşü budur.

3 — Bu âyetteki nûrdan maksad, Rasûlullah'ın kendisidir. Çünkü o, irşâd edicidir. Ve Allah Teâlâ onu nitelerken kendisi için parlak bir ışık ta'birini kullanmıştır. Bu, Atâ'nın görüşüdür. Bu iki görüş de birinci görüş içerisinde yer alır. Çünkü hidâyet çeşitleri arasında kitâbın indirilmesi ve peygamberlerin gönderilmesi de vardır. Nitekim Allah Teâlâ kitâbların niteliği hakkında şöyle buyurmuştur: «Ve işte böylece sana kendi emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitâb nedir imân nedir bilmezdin.» Peygamberlerin niteliği hakkında da şöyle buyurmuştur: «Uyarıcı ve müjdeleyici peygamberler gönderdik. Tâ ki peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir huccetleri bulunmasın.»

4 — Nûrdan murâd, mü'minlerin kalbinde bulunan Allah Teâlâ'nın bilgisi ve şeriatların bilgisidir. Bunun delili de Allah Teâlâ'nın imânı nûr, küfrü de zulümât olarak nitelendirmiş olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, Rabbi katından bir nûr üze olmaz mı?» «İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için.» Bunun özü nûrun hidâyet ve doğru yolu bulmaya hamledilmesi şeklinde tefsiridir. O zaman temsilden maksad şu olur: Mü'minin imânı her türlü şüphelerden arınmışlıkta ve sapıklıkların karanlıklarından uzaklaşmada yukarda söz konusu edilen ışığa, ışık mesâbesine dönmüştür. Bu Übeyy İbn Kâ'b ve İbn Abbâs'ın görüşüdür. Nitekim Übeyy İbn Kâ'b âyeti; mü'minin nûrunun misâli, şeklinde yorumlamış ve böylece de okurmuş. Bazıları da dediler ki: O,



Allah'a imân eden kişinin nûrunun misâli, diye okurmuş. İbn Abbâs ise; mü'minin kalbindeki Allah'ın nûrunun misâli, dermiş.

5 — Gazzâlî merhûmun zikrettiği görüştür ki, biz yukarıda onu açıkladık. Şöyle ki: İdrâk edici güçler; nûrlardır. İnsanın idrâk edici güçlerinin derecesi ise beştir: Birincisi, duyu gücüdür. Bu, beş duyu vâsıtasıyla gelen bilgileri alan güçtür. Ve hemen hemen bu hayvanî rûhun temelidir ve başlangıcıdır. Çünkü bununla canlı, canlı olmaktadır. Ve bu duyu meme emen çocukta da mevcuttur. İkincisi hayâl edici güçtür. Bu, duyuların getirdiği bilgileri elde edip kendi üzerinde bulunan akledici güce gerektiği zaman sunmak üzere saklayıp koruyan güçtür. Üçüncüsü, akıl gücüdür ki küllî hakikatleri idrâk eder. Dördüncüsü, fikir gücüdür ki akli bilgileri alır, onları birleştirir ve bu birleşmeden bilinmeyen bir şeyin bilgisini elde eder. Beşincisi, kudsi güçtür ki bu peygamberlerle bazı velilere hâs bir güçtür. Burada gaybın levhaları tecellî eder, melekûtün esrârı açıklık kazanır. Allah Teâlâ'nın «İşte böylece sana emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitab nedir ve imân nedir bilmezdin. Ancak Biz onu bir nûr kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimizi hidâyete erdiririz.» kavlinin işâret ettiği güç budur. Bu güçleri bildiğine göre bunların hepsi nûrlardır. Çünkü var olanların çeşitleri bu güçlerle belirginlik kazanır. Bu dört basamağı, Allah Teâlâ'nın burada zikrettiği beş şeye benzetmek mümkündür. Bu beş şey; kandil yuvası, cam, ışık, ağaç ve zeytindir. Hissedici rûhun özelliğine baktığın zaman onun nûrlarının iki göz, iki kulak, burun delikleri gibi bazı deliklerden dışarıya çıktığını görürsün. Bunun cisimler âlemindeki en uygun misâli, kandil yuvasıdır. Hayâlî rûha gelince, onun üç özelliği bulunduğunu görürüz: Birincisi o, süflî âlemin yoğun yapısına sâhiptir. Çünkü hayâl edilen şey; miktarı, şekli ve yeri olan şeydir. Cismânî ilişkiler ise mücerred ve küllî düşüncelerden ibâret olan sâf akli nûrları engellerler. İkincisi yoğun olan hayâl arınıp, incelik ve eğitilince akli anlamları dengeleyecek ve onun nûrlarını sağlayacak bir yapıya ulaşır. Akli nûrların parlaklığına karşı engel olmaktan kurtulur. Bunun için rü'yâ yoran kişi, hayâlî şekillerden akli anlamlara delil getirmeye çalışır. Meselâ güneş krala, ay vezire, yorumlanır. İnsanların ırzlarını ve ağızlarını mühürleyen kişi de sabah ezanından önce ezan okuyan müezzin gibi yorumlanır. Üçüncüsü, başlangıçta akli bilgilerin korunup dağılmamasını sağlamak için hayâl gücüne çok ihtiyaç vardır. Akli bilgileri celbeden hayâlî örnekler ne kadar güzeldir. Cisimler arasında bu üç özelliği nedeni ile hayâle benzeyen camdan başka bir şey bulamazsın. Çünkü cam, aslında yoğun bir cevherdir. Ancak parlayıp inceltilerek ışığın aydınlığını engellemez duruma gelmiştir. Olduğu gibi dış yüzüne geçirir. Ayrıca ışığın esen rüzgârlarla sönmesini önler.



Üçüncüsü ise akli güçtür. Akli güç; külli mâhiyetleri ve ilâhî mâhiyetleri idrâk eden güçtür. Onun ışığa benzetilmesi senin için hiç de anlaşılmaz bir husûs değildir. Bunu daha önce biz peygamberlerin parlak ışık oluşlarını açıklarken göstermiştik.

Dördüncüsü, fikir gücüdür. Fikir gücünün özelliği şudur: O bir mâhiyeti alır sonra onu iki kısma ayırır. Sözelimi varolan ya vâcibdir veya mümkündür sözümüz gibi. Sonra bu iki kısımdan her birini de ikiye ayırır ve böylece akli taksimlerle bölümlenmeler çoğalır gider. Sonra bu belirlenmelerin ürünü olan sonuçlara ulaşır: Bilâhare bu sonuçlar ve ürünler benzeri örnekler için birer tohum teşkil ederler ve böylece sonsuz ürünlere ulaşılır. Bunun misâlinin bu örnekte bu âlemdeki ağaca benzemesi en uygunudur. Mâdemki fikir gücünün ürünleri bilgi nûrlarının artmasının ana maddesini teşkil etmektedir, öyleyse; bu misâlde onun armut veya elma ağacına benzetilmemesi uygun düşer. Özellikle zeytin ağacına benzetilmesi daha muvâfıktır. Çünkü zeytin ağacının ürününün özü olan zeytinyağı ışığın ana maddesidir. Diğer yağlardan farklı olarak zeytinyağının bir özelliği de parlaklığının fazla isinin az olmasıdır. Nasıl yavrusu çok olan ve verimi fazla olan sürüyle meyvesi çok olan ağaca mübârek ağaç veya mübârek hayvan denilirse ve bununla sınırsız bir biçimde çoğalma kastedilirse bu ağacın da mübârek niteliği ile nitelendirilmesi daha evlâdır. Saf akli düşüncelerin bölümleri cisimlerin ilintilerinden soyutlanmış durumda olduğundan bunun ne doğuya ne batıya âit olmayan bir ağaç olması da çok uygun bulunmaktadır.

Beşincisi; Peygamberlere hâs olan kudsi kuvvettir. Bu kuvvet, şeref ve arınmışlığın son mertebesinde bulunur. Çünkü fikir gücü, öğretme ve uyarmaya muhtâç olan ve olmayan diye ikiye ayrılır. Zinciri uzatmadan kesmek için bu kısmın varlığının bulunması icâbeder. Öyleyse bu kısmın mükemmelliği, parlaklığı ve fazlaca kâbiliyeti bakımından ateş değmese bile nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak olan bir ışığa benzetilmesi uygun düşer. Bu misâl, bu bölüm için çok uygundur. Nasıl bu nûrlar birbiri üzerine sıralanmışsa ilkin yer alan his gücü, hayâl gücü için bir öncül, hayâl gücü akıl gücü için bir öncül ise, kandil yuvasının cam için bir kap, camın da ışık için bir kap olması da aynı şekilde uygun düşmektedir.

6 — Ebu Ali İbn Sînâ'nın zikrettiği görüştür. O bu beş misâli insan nefsinin idrâkleri mertebesine indirerek şöyle der: Şüphesiz ki insan rûhu külli bilgileri ve mücerred idrâkleri kavramaya kâbiliyetlidir. Ayrıca o, başlangıçta her türlü bilgilerden uzak bulunur. Ve işte o zaman bu güce Heyûlâya âit akıl adı verilir ki, bu kandil yuvasıdır. İkinci basamakta birleştirilmesi neticesinde nazarî ilimlerin elde edil-



mesini sağlamaya vâsita olan bedihi bilgiler elde edilir. Sonra intikâl yerleri zayıf olursa bu ağaca benzer, eğer güçlü olursa bu zeytinyağı gibidir. Eğer gücü çok daha kuvvetli olursa, yıldız gibi parlayan inci durumunda olan camdır. O gücü son derece fazla olursa ki bu peygamberlere has olan kudsi ve bu da âyetteki temsilde «Ateş değmese bile nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak» ifâdesinin karşılığıdır. Üçüncü basamakla süfli ve nazarı bilgiler elde edilir. Ancak bu, bilfiil hazır olmuş bilgiler değildir. Yalnızca sâhibi onu ne zaman hazır hale getirmek isterse buna gücü yeter. Bu mertebeye de «bilfiil akıl» adı verilir ki bu ışıktır. Dördüncü basamakta zarûri ve nazarı olan o bilgiler bilfiil elde edilmiş olur. Ve bunun sâhibi onlara bakıyormuş gibi olur ki bu mertebeye müstefâd akıl adı verilir. Bu, nûr üzerine nûr olan bir şeydir. Çünkü bilgi melekesi bir nûr ve bu melekedenin bulunduğu durumun meydana gelmesi ise bir başka nûrdur. Sonra Ebu Ali İbn Sinâ beşer rûhlarında meydana gelen bu bilgilerin faâl akıl adı verilen rûhânî bir cevherden elde edildiğini ve ay küresinin altında bulunanları onun yönettiğini iddiâ etmiştir ki ona göre bu mertebe, ateş mertebesidir.

7 — Bazı sûfilerin sözüdür. Buna göre Allah Teâlâ göğsü kandil yuvasına, kalbi cama, bilgiyi de ışığa teşbîh etmiştir. Bu ışık mübârek bir ağaçtan elde edilen bir yakıtla yanar ki bu ağaç ta meleklerin ilhâmıdır. Nitekim Allah Teâlâ «Melekler O'nun emrinden bir rûh ile inerler.» buyurmaktadır. Bir başka âyette de «Rûh el-Emîn onu senin kalbine indirmiştir.» buyurmaktadır. Melekler mübârek ağaca benzetilmişlerdir, çünkü faydaları pek çoktur. «Ne doğuya ne batıya âit olan» diye nitelendirmişlerdir, çünkü onlar rûhânî varlıklardır. Allah Teâlâ onları «Ateş değmese bile nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak» diyerek nitelendirmiştir, çünkü onların bilgisinin çokluğuna ve Allah'ın melekûtunun sırlarına fazlasıyla muttali' olmalarına telmih etmiştir. Burada zâhîr olan şudur: Benzetilenle kendisine benzetilen birbirinin aynı değil gayrıdır.

8 — Mukâtil der ki: Onun nûrunun misâli yani imân nûrunun Muhammed (a.s.)in kalbindeki misâli, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasının misâlidir. Kandil yuvası Abdullah'ın sülbünün benzeri, cam da Muhammed (a.s.)in bedeninin benzeridir. Işık ise Muhammed (a.s.)in kalbindeki imânın benzeri veya kalbindeki nübüvvetin benzeridir.

9 — Bir topluluk da dediler ki: Kandil yuvası İbrâhîm (a.s.)in benzeri, cam İsmâîl (a.s.)in benzeri, ışık da Muhammed (a.s.)in bedeninin temsili, ağaç ise nübüvvet ve risâletin temsilidir.

10 — Allah Teâlâ'nın «O'nun nûrunun misâli» kavlindeki zamîr mü'mine râci'dir. Yani mü'minin nûru demektir. Nitekim Übeyy İbn Kâ'b böyle der ve âyeti de: Mü'minin nûrunun misâli, diye okumuş.



Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk'ın da aynı görüşte oldukları söylenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, bu âyetten önce «Andolsun ki size apaçık âyetler ve sizden önce geçenlerden misâl ve müttakilere öğüt indirdik.» buyurmaktadır. Eğer «Allah'ın nûrunun misâli» kavliyle hidâyetinin misâli kastedilmiş ise bu, âyetin baş tarafına da mütâbık düşer. Kaldı ki biz, Allah Teâlâ'nın: «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» kavlini de: Allah, göklerde ve yerde bulunanları hidâyete erdirendir, diye tefsir etmiştik. Bu takdîrde «O'nun nûrunun misâli» kavlini de; O'nun hidâyetinin misâli diye tefsir edecek olursak bu, âyetin baş tarafına da uygun düşer.

Dördüncü bölüm ,bu âyetle ilgili diğer bahislere dâirdir. Bu konuda birçok mes'ele vardır:

Birinci Mes'ele: Âyette geçen ( المشكاة ) kelimesi; duvardaki kovuk, demektir ki bu pencereden ayıdır. Meşhûr olan kavil de budur. Bu konuda başka görüşler de zikredilmiştir. İbn Abbâs ve Ebu Mûsâ el-Eş'arî bunun kandilin ortasında fitilin girdirildiği yerdir, demişlerdir. Mücâhid ve Kâ'b el-Kurazî'nin de görüşü budur. Zeccâc ise der ki: Burada bu kelime; fitilin konduğu kandilin camdan kafesidir. Dahhâk ise der ki: Bu kelime, kandilin asıldığı halkadır. Ancak birincisi en doğru görüştür.

(...)

Sekizinci Mes'ele: Ağacın «Ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda» diye tavsif edilmesinin mânâsı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bu konuda birçok vecih zikredilmiştir: Birincisi; Hasan der ki: Bu, cennetten getirilmiş olan zeytin ağacıdır. Çünkü dünya ağacı olmuş olsaydı, ya doğuya veya batıya âit bir ağaç olacaktı. Bu görüş zayıftır. Çünkü Allah Teâlâ misâli, insanların gözleriyle müşâhade ettikleri şeyden vermektedir. Halbuki insanlar, cennet ağacını müşâhade etmemişlerdir. İkincisi burada kasdolunan ağaç, Şam diyârındaki zeytin ağacıdır. Çünkü Şam, dünyanın orta yeridir. Dolayısıyla Şam'ın ağacı, ne yalnız doğuya ve ne de yalnız batıya âit olarak zikredilebilir. Bu da zayıftır. Çünkü yeryüzünün küre biçiminde olduğunu söyleyenler, doğu ve batı diye belirli iki yer tesbit etmemişler her bölgenin kendine göre doğusu ve batısı olduğunu söylemişlerdir. Kaldı ki misâl, zeytin ağacını bilen herkese örnek olarak verilmiştir. Nasıl Şam'da zeytin ağacı yetişiyorsa, başka yerde de zeytin ağacı yetişiyor olabilir. Üçüncüsü bu ağaçlarla kapalı bir zeytin ağacıdır. Binâenaleyh güneş, ne doğudan ne batıdan ona isâbet etmez. Bazıları da demişlerdir ki; bu, yaprağıyla son derece sarılmış olan bir ağaçtır dolayısıyla ister doğuş anında ister batış anında olsun güneşin ışıkları ona ulaşmaz. Baştan sona dallarıyla



yapraklarının sardığı zeytin ve nar ağacı gibi bir ağaç bulunmaz. Bu görüş de zayıftır. Çünkü maksad zeytinyağının parlaklığıdır. Bu ise ancak zeytinin olgunlaşmasıyla elde edilebilir. Bilinen şekliyle zeytin, ancak güneş gördüğü takdirde olgunlaşır güneş ulaşmazsa olgunlaşmaz. Dördüncüsü, İbn Abbâs'ın sözüdür ki buna göre bu âyetten maksad, yüksek dağda veya geniş sahrâda beliren ağaçtır. Binâenaleyh güneş doğarken de batarken de onun üzerine vurur. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Katâde bu görüşü serdedelerken, Ferrâ ve Zeccâc da bu görüşü tercih etmişlerdir. Ferrâ ve Zeccâc derler ki; bu âyetin mânâsı şöyledir: Bu ağaç, ne yalnız başına doğuya âittir ne de yalnız başına batıya âittir. Bilakis hem doğuya hem de batıya âittir. Bu ifâde; falanca ne yol-cudur ne de mukimdir, ifâdesi gibidir. Kişi eğer hem yolculuk yapıyor hem de ikâmet ediyorsa, ona ne yolcu ne de mukimdir denir. Bu görüş tercih edilen görüştür. Çünkü ağaç böyle bir durumda olduğu takdirde yağı son derece berrâk olur ve ancak o zaman temsildeki asıl maksad bütünüyle gerçekleşir ve tamâmlanır. Beşincisi kandil yuvası Muhammed (a.s.)in göğsüdür, cam ise kalbidir, ışık da kalbinde olan dindir. Dolayısıyla mübârek bir ağaçtan yakılır. Bu ifâde «Atanız İbrâhîm'in dinine tâbi olun» kavline uygundur. Bu takdirde ağaç da İbrâhîm (a.s.) olur. Sonra İbrâhîm (a.s.), ne doğuya ne batıya âit olarak nitelendirilmiş yani, ne yahûdiler gibi doğuya ne de hristiyanlar gibi batıya doğru ibâdet ederdi, sâdece Kâ'be'ye doğru namaz kılardı, diye belirtilmiştir.

Dokuzuncu Mes'ele: Allah Teâlâ, burada zeytinyağını «Ateş değme-se bile nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak» diye tavsif etmiştir. Zeytinyağı hâlis ve süzölmüş olursa, uzaktan bakıldığında parıldadığı görülür. Ona ateş değince aydınlığı kat kat olur. Mü'minin kalbi de hemen hemen böyledir. Bilgi gelmezden önce o, hidâyetle amel eder. Bilgi dolunca nûr üzere nûr olup bilgisi artar. Hidâyet üzere hidâyeti artar. Yahyâ İbn Sel mân der ki: Mü'minin kalbi, hak kendisine açıklanmazdan önce hakkı bilir. Çünkü o, hakka muvâfıktır. İşte Hz. Peygamberin: Mü'minin ferâsetinden korkun; çünkü o, Allah'ın nûruyla bakar, hadisindeki mânâ da budur. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Buradaki zeytinyağından maksad Muhammed (a.s.)in nûrudur. Yani; Neredeyse onun nûru daha konuşmadan önce insanlara gerçeği açıklamaktadır, demektir. Dahhâk de der ki: Neredeyse Muhammed (a.s.) vahiyden önce hikmetle konuşmaktaydı. Nitekim Abdullah İbn Revâha onun için şöyle demiştir:

Eğer onun için apaçık âyetler bulunmasaydı,

Onun apaçık durumu bildirirdi sana haberi.

(Fahreddin Râzî, Mefâtih el-Ğayb, XXIII, 223-237).



«Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» Aslında nûr, görücü gücün (basîre'nin) önce onu idrâk ettiği ve onun vâsıtasıyla diğer görünenleri algıladığı bir keyfiyettir. Parlak iki cisimden kesîf cisimlere yansıyan keyfiyet gibidir. Bu mânâda nûrun Allah için itlâkı sahîh olmaz. (.....) Ya da Allah, göklerin ve yerin nûrlandırıcısıdır, anlamında olarak kullanılabilir. Çünkü Allah Teâlâ gökleri ve yeri yıldızlarla aydınlatmıştır. Veya bunlardan yansıyan ışıklarla. Veya melekler ve peygamberlerle. Aynı zamanda Allah, göklerin ve yerin yöneticisidir. Nitekim Araplar yönetimde ileri giden reis için; kavmin nûru, derler. Çünkü onun sâyesinde yollarını bulurlar ve işlerini görürler. Veya göklerin ve yerin mûcidi anlamına gelir. Çünkü nûr bizâtihi âşîkâr ve başkasını açığa çıkaran bir şeydir. Zuhûrun aslı vücûddur. Hafânın (gizlenmenin) aslının adem olduğu gibi Allah Teâlâ zâtı ile mevcûddur. Ve kendisinden başkasının mûcidi. Veya onunla idrâk edilen, ya da gök ve yer halkının onunla idrâk ettiği anlamına gelir. Çünkü Nûr, idrâkin kendisine gelip dayanması noktasından benzerlik ifâde etmesi nedeniyle, görücü güce (bâsire) iliştigi için ona da itlâk olunur. Sonra da basîrete dayanır. Çünkü basîret, idrâk bakımından çok daha güçlüdür. O, hem kendini idrâk eder, hem de külli ve cüz'î mevcûd ve ma'dûm olan her şeyi idrâk eder. Onların içerisine kadar girer, terkib ve tahlil şeklinde onlara hükmünü icrâ eder. Kaldı ki bu idrâkler kendiliğinden değildir. Aksi takdirde ondan ayrılmaması gerekirdi. Öyleyse ona yansıtılan bir sebepten kaynaklanmalıdır. İşte bu feyzi veren, Allah Sübhânehu'dur. Ya baştan kendisi verir veya melekler ve peygamberlerin tavassutu ile verir. Bunun için onlara nûrlar adı verilmiştir. Bu ifâdeye İbn Abbâs'tan nakledilen şu söz çok yaklaşıktır: Âyetin mânâsı şöyledir: Göklerde ve yerde bulunanları doğru yola ileten Allah'tır. Burada bulunanlar Allah'ın nûru ile hidâyete ererler. Nûrun göklere ve yere izâfeti ise onun aydınlığının genişliğine delâlet içindir. Veya göklerle yeryüzünün hissî ve aklî nûrları ihâta etmesindendir. Beşer idrâklerinin göklerle yeri veya bunlarla alâkalı olan husûsları ve bunların delâlet ettiği şeyleri kavrayıştaki eksikliklerindendir. O'nun nûru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O'nun hayret verici olan nûrunun özellikleri ise şu şekildedir: Nûrun Allah Teâlâ'ya âit olan zamîre izâfeti nûrun Allah'a itlâkının zâhire göre olmadığına delildir. «Kandil yuvası gibidir.» Penceresi olmayan kandilin konulduğu oyuk gibidir. «O çerâğ bir sırça içindedir.» Büyük çerâğ bulunur ve etkisi her yere uzanır. Denildi ki kandil yuvası anlamına gelen ( المشكاة ) kelimesi; kandilin ortasındaki borudur. Kandil anlamına gelen ( المصباح ) kelimesi ise; yanan fitildir. «O çerâğ, bir sırça içindedir.» Çerâğ camdan bir kandildedir. «Sırça, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır.» Işık saçır, parlaktır. Parlaklık



bakımından çiçek gibidir. Ancak bunun çiçeği inciye mensûbtur... «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden yakılır.» Işığın yakılmasının başlangıcı, faydası pek çok olan zeytin ağacından tutuşturmakla olur. Ağacın önce müphem olarak belirtilip sonra bereketle vasıflandırılması sonra da buna bedel olarak; zeytin ağacı, denmesi o ağacın şânını yüceltmek içindir... «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» Zaman zaman üzerine güneş düşer, hattâ gün boyunca güneş üzerinden hiç eksilmez. Öyle ki seyrek ağaçlı bir yerde veya geniş bir çölde yetişen zeytin ağacının meyvesi daha olgun ve yağı daha özlü olur. Ya da bu ağaç ne yeryüzünün i'mâr edilmiş olan doğusunda, ne de batısındadır. Sâdece ortasında yetişir ki burası Şam'dır ve Şam'ın zeytini zeytinlerin en güzeldir. Veya o ağaç kuşluk vakti güneş üzerine sürekli doğar ve onu yakar; ya da sürekli güneşsiz kalır ve olgunlaşmaz bir ağaç değildir. Bu sebeple her ikisinin ortasındadır anlamı da verilebilir. Nitekim hadîs-i şerif'te; hiç güneş olmayan veya sürekli güneş olan bitki ve ağaçta hayır yoktur, denilmiştir. «Ateş değmese dahi, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak.» Yani ateş değmeden de kendiliğinden aydınlatıcı özelliğe sâhiptir. Çünkü parlaktır ve parlaklığı son derecededir. «Nûr üstüne nûrdur.» Kat kat nûrdur. Çünkü ışığın aydınlığının fazlalaşmasında zeytinyağının arınmışlığı, kandilin parlaklığı, kandil kovuğunun ışığı koruması sebep olmaktadır. Temsil anlamında olmak üzere bazı vecihler zikredilmiştir.

Birincisi; delâlet ettiği konuların apaçık olması, ihtivâ ettiği hidâyetlerin açıklığı noktasından âyetlerin gösterdiği hidâyet yukarıda anlatılan ışıq gibidir. Ya da bu âyette, insanın vehimlerin karanlıkları ve hayâllerin zulumâtı ile sarılı olması hasebiyle hidâyet çıraya benzetilmiştir. ( المشكاة ) den önce teşbih edâtı olan kâf gelmiştir. Çünkü bu, onu ihtivâ etmektedir. Dolayısıyla onun ( المشكاة ) e teşbih edilmesi güneşe teşbihinden daha evlâdır. Ya da bu âyet Allah'ın nûrlandırmış olduğu mü'min kalbdeki ma'rifetler ve ilâhî ıradan kaynaklanan kandil nûru anlamındaki bilgiler için temsil edilmiştir. Nitekim Übeyy İbn Kâ'b'ın kırâetinde bu âyet, mü'minin nûrunun misâli anlamında ( مثل نور المؤمن ) şeklinde okunmaktadır ki bu da mânâyı te'yîd eder. Veya bu âyet, Allah'ın kullarına lutfetmiş olduğu beş duyu gücünü temsil etmektedir. Ve dünya hayatıyla âhiret hayatı da bu beş alıcı güce dayanmaktadır. Beş idrâk vâsıtasından birincisi; duyu gücüdür ki, beş duyu aracılığıyla duyulan nesneleri idrâk eder. İkincisi; hayâl gücüdür ki o, duyulardan alınan şekilleri istediği zaman akli güce sunmak üzere muhâfaza eder. Üçüncüsü; müfekkire gücüdür ki, akledilen şeyleri birleştirerek bundan bilinmeyen şeylerin bilgisini çıkarmaya ça-



lıdır. Beşincisi; kudsi güçtür ki orada peygamberlere, velilere hâs olan melekûtun esrârı tecellî eder. İşte Allah Teâlâ'nın «Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete erdirdiğimiz bir nûr kıldık» (Şûra, 52) kavliyle kastedilen budur. Yukarıdaki bu beş şey, âyetle söz konusu edilen beş şeye benzetilmiştir. Bunlar kandil yuvası (المشكاة), cam (الزجاج), ışık (المصباح), ağaç (الشجرة) ve zeytin yağı (الزيت) ten ibârettir. Yukarıda söz konusu edilen duyucu güç; kandil yuvasına benzer. Çünkü bunun yeri cyuğun içidir, ön yüzü ise dışa doğrudur ve arka tarafında bulunanı idrâk etmez. Onun aydınlatması kendiliğinden değil ma'kûllar vâsıtasıyladır. Hayâl gücü, cama benzetilmiştir. Çevreden alınan idrâklerin şekillerini kabul edip koruyarak saklaması ve içine aldığı şeylerden ma'kûlleri aydınlatması nedeniyle cam gibidir. Akledici güç ise; ışık gibidir. Çünkü küllî idrâkleri ve ilâhî bilgileri aydınlatmaktadır. Müfekkire gücü; bereketlendirilmiş ağaç gibidir. Çünkü sonsuz meyveler yetiştirir. Zeytinyağının elde edildiği zeytini bitiren zeytin ağacı ise; ışığın ana maddesidir. Cismî ilintilerden soyutlanmış olduğu için ne şarka mahsûstur, ne de garba mahsûstur. Ya da sûretler ile mânâlar arasında bulunduğu için her iki taraftan da yararlanarak her iki tarafa da tasarruf edebilir. Kudsi kuvvet de zeytinyağı gibidir. Süzme ve temiz oluşu hasebiyle düşünmeksizin, öğrenmeksizin bilgileri nerdeyse aydınlatıverecektir.

Veya bu âyet, kendi basamakları içerisinde akli gücü temsil etmektedir. Akıl gücü başlangıçta bilgilerden yoksundu, ancak bilgiyi kabul etmeye yetenekli durumda idi. O, bu haliyle kandil yuvası gibidir. Sonra cüz'î ihtisâslar aracılığıyla zarûrî bilgiler onda nakışlanır. Öyle ki nazârî bilgileri elde etmek imkânını sağlar. Bu takdîrde de cam gibi olur. Kendiliğinden parlayıcıdır ve nûrları kabul edicidir. Bu yerediş eğer düşünce ve çabalama sonucu ise zeytin ağacı gibidir. Sâdece hads ve tahmin yoluyla ise zeytinyağı gibidir. Eğer kudsi bir kuvvet sâyesinde ise yağın neredeyse kendisi aydınlatacaktır. Çünkü vahiy ve ilhâm meleği ile bağlantı kurmasa bile hemen hemen kendisi biliverecektir. Bu kudsi kuvvetin misâli ateştir. Zîrâ akıllar ateşlerini kudsi güçten alırlar. Sonra kudsi güç ile ilimler irtibât sağlar ve dilediği zaman istediği bilgiyi yeniden meydana getirecek duruma gelirse bunun misâli ışık gibi olur. Bu bilgiyi yeniden meydana getirdiği zaman da nûr üzerine nûr olur. «Allah, dilediğini nûruna kavuşturur.» Dilediğini, bu her şeyi delip geçen ışığına kavuşturur. Çünkü sebepler Allah'ın meşîyyetinin gerisindedirler. Oraya sebepler zinciri ulaşmaz. Sebepler ilâhî meşîyyetle tamâmlanırlar. Allah insanlara misâller verir. O misâllerin en basîti hisle kavrananlardan akılla kavrananlara geçmek üzere açıklama ve izâhlar şeklindedir. İster akılla kavranan olsun, ister



hisle kavranan olsun, ister zâhir olsun, ister bâtin olsun Allah, her şeyi bilendir. Bu âyette düşünenler için hem va'd vardır, hem de azâb tehdidi vardır. (Kâdî Beydâvî, Envâr et-Tenzil IV, 397-401).

Halen de bu hayret dolu ifâdeler, aydınlıkları ve doğru yolu gösteren nûr feyazânını tecellî ettirmeye devâm ettirmektedir. Bu nûr, bu aydınlık bütün kâinâtı kaplamakta, duygulara uzuvlara inmekte, gizli noktalara sızmakta, en dip noktalara kadar sirâyet etmektedir. Ve bu nûrla bütün kâinât göz alıcı bir aydınlık içinde yüzmektedir. Her an göz ve basiret sâhipleri bu nûrla karşılaşmakta, bu nûrla yüz yüze gelmektedir. Bu nûr bütün perdeleri ortadan kaldırmakta, gönüllere şeffâflık vermekte, rûhlara kanat germektedir. Her şey bu uçsuz bucaksız feyiz ummânında yüzmekte, her şey bu nûr denizinde temizlenmekte ve her şey bu nûr ummânında ağırlığını, yoğunluğunu yitirmekte, enginlik, parlaklık, uçmak, Rabba varmak, Rabbi bilmek, Rabla uyuşmak, Rabla dost olmak, Rabla sevinmek ve Rabla sevinç deryâsına dalmak için hazır hale gelmektedir. Ve bir de bakıyoruz ki bu çevremizdeki kâinât içinde bulunan her şeyle birlikte bütün sınırlardan ve kayıdlardan uzak aydınlık bir âlem içerisinde. Bu aydınlık içerisinde gök ve yer birleşiyor. Canlı cansız bütün varlıklar sarmaş dolaş oluyor, uzaklar yaklaşıyor, çağlar birbiriyle kucaklaşıyor. Görülen ve görülmeyen yan yana geliyor, duyulan ve duyulmayan aynı gönülde yer ediyor...

«Allah göklerin ve yerin nûrudur.» Göklerin ve yerin ayakta durması bu nûra bağlıdır. Göklerin ve yerin düzeni bu nûr ile. Bu nûr ki göklere ve yere varlık unsuru veriyor. Bu nûrdur ki göklere ve yere temel kanunlarını tevdi' ediyor. Son zamanlarda insanoğlu kendi bilgisiyle bu büyük gerçeğin bazı yanlarını kavrayabilir gibi oldu. İnsanların elinde madde denilen şeylerin atomun parçalanmasıyla hiç bir maddî temeli olmayan ışık huzmelerinden veya ışık dalgalarından ibâret olduğu anlaşıldı. Ve görüldü ki madde diye bir şey yoktur, sâdece ışık vardır, nûr vardır, nûrâniyet vardır. Bilindiği gibi bir atom birtakım protonlardan ve elektronlardan meydana gelir. Atom parçalandığı zaman bu elektronlar, nötronlar ve protonlar aslı nûr olan ışık dalgaları haline geçer. İşte ilmin bu büyük gerçeği kavramasından önce, hem de çok önce insan gönlü bu ilâhî nûru farkediyordu. Parlayıp enginlere kanat geren, nûrlu ufuklara doğru açılan gönüller bu aydınlıktan, bu şuadan haberdâr idiler. Nitekim Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)nın gönlü bu nûru bütün mükemmeliyeti ve şümûlü ile idrâk etmiş Tâîf'ten döndüğünde bu ilâhî nûr ile coşmuş, insanlardan elini silkeleyerek Rabbına yönelmiş ve şöyle demiştir: «Karanlıkları aydınlattığın, dünya ve âhiret işlerini yoluna koyduğun, yüzünün nûruyla Sana sığınıyorum Rabbim.» Aynı coşkunluğu mi'râc gecesi de duymuş ilâhî yolculuktan



sonra Hz. Âişe (r.a.) ona: Rabbını gördün mü? diye sorduğu zaman şu karşılığı vermişti: «Nûrdu nasıl görebilirdim ki onu.»

Fakat insanoğlunun bünyesi, bu varlıklar âlemini kaplayan sonsuz nûru uzun müddet görmeye mütehammil değildir. O eşsiz ufuklara uzun süre uzanma gücüne mâlik değildir. İşte âyet-i kerime bu uçsuz bucaksız ufukları aydınlattıktan sonra onu insanların mahdut idrâkine anlaşılabılır, takribi bir misâlle yaklaştırmak istiyor:

«O'nun nûru, içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise inci gibi parlayan bir yıldızdır sanki. Güneşin doğduğu yere de nisbeti olmayan mübârek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup yakılır. Ateş değmese dahi nerdeyse yağın kendisi aydın-latacak. Nûr üstüne nûrdur.»

Bu bir misâldir. Sınırsız olanı mahdut ve sınırlı olan insan idrâki-ne yaklaştırmak istemektedir. Bir bakıma aslı kavramaktan âciz olan bir varlığa küçük bir model çizip anlatmak gibidir. Bu, insan idrâkine ufuklarını görmekten uzaklığını anlamaktan âciz olan kısa, cılız ve güç-süz beşer idrâkine onun ötesindeki nûrun mâhiyetini kavratmak için yaklaşık olarak anlatılan bir misâldir.

Göklerin ve yerin derinliklerinden çerâğa geçiliyor. Metinde geçen ( المشكاة ) kelimesi, penceresi bulunmayan duvardaki küçük bir oyuk-tur ki oraya çerâğ konur ve ora yanan çerâğın ışığını toplar, birleştirir, daha parlak ve daha kuvvetli şekilde aksettirir. «Onun nûru, içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvasına benzer.» «O ışık bir cam içindedir.» Bu cam onu rüzgârdan korur, ışığını daha da parlattır, aydınlığını daha da arttırır... «Cam ise inci gibi parlayan bir yıldız sanki.» O bizâtihi şeffâftır, parlaktır, aydınlık doludur. Göz alıcıdır... İşte burada gerçekte misâl aynı noktada birleşiyor. Asıl örnekle nümüne olan örnek bir araya geliyor. Küçük camdan büyük yıldız haline dönüşüyor ve böylece o noktadaki düşünce basit bir model olmaktan ileri geçerek asıl gösterilmek istenen noktaya yaklaştırılıyor. Âyet-i kerime bu kısacık temâstan sonra çerâğa, yani modele yeniden dönüyor ve buyuruyor ki:

«Mübârek bir ağaçtan zeytinden tutuşturulup yakılır.» Zeytin yağının yanmasıyla elde edilen ışık, bu âyetin hitâb ettiği insanların bildikleri en parlak ışık idi. Fakat bu örneğin seçilişinde, bu husûs tek başına ana unsuru teşkil etmez. Ayrıca bu mübârek ağacın verdiği bir kudsiyet havası var ki önemle bunun üzerinde duruluyor. Evet Tûr-i Sinâ'daki mukaddes vâdinin izlenimini. Tûr-i Sinâ Arabistan'a en yakın olan zeytin yetişen bir yerdir. Kur'ân-ı Kerim'de bu noktaya pek çok kereler işâret edilir. Ve bu nokta üzerinde durulur. Bir başka âyet-i kerime'de şöyle buyuruluyor: «Tûr-i Sinâ'da çıkan bir ağaç.» Bilindiği gibi zeytin



ağacı çok verimli bir ağaçtır. Hem de çok yaşar. Yağından, odunundan, meyvesinden ve yaprağından istifade edilir.

Bir kere daha bu âyet-i kerime bu örneğin aslı olan büyük gerçeği hatırlatmak için küçük modelden aslına dönüyor. Hem bu ağaç, oldum olasıya bir ağaç değildir. Yeri ve yönü yoktur. Sırf anlaşılabilir hale getirmek için verilmiş bir misâldir: «Güneşin doğduğu yere de battığı yere de nisbeti olmayan» Onun yağı, bilinen görülen zeytin yağlarından değildir. Bir başka yağdır bu. Çok garip, bu acâyib bir yağ: «Ateş görmese dahi nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak.» Öyle şeffâf, öyle aydınlık ki yağın kendisi yanmadan bile aydınlatacak durumda. «Ateş görmese dahi. Nûr üstüne nûrdur.» Ve böylece biz neticede yine o engin, o derin nûr ummanına dalmış bulunuyoruz.

Göklerin ve yerin karanlıklarını aydınlatan bir nûrdur bu. Mânâsını, mâhiyetini ve derinliğini kavrayamadığımız bir nûrdur bu. Bu nûru kavramak ve derinliğine muttali' olmak için çırpınıyor duruyor insan oğlu: «Allah dilediğini nûruna kavuşturur.» Gönlnü nûra açanlar o nûru görürler. Zîrâ bu nûr göklere ve yerlere yayılmıştır. Göklerden ve yerden coşar. Göklerden ve yerden durmadan fışkırır. Bitmek nedir bilmez, tükenmek nedir bilmez, tutulmak nedir kabul etmez, gizlenmek nedir bilmez. Bir gönül nereye yönelirse yönelsin, o nûru görür. Bir şaşkın nerede olursa olsun o nûru görünce doğru yolu bulur. Bir kalb nerede o nûra bağlanırsa Allah'a vâsıl olur...

Allah'ın nûrunu zihinlere yaklaştırmak için verilmiş bir misâldir bu. Zîrâ O beşerin takatının nereye kadar varacağını en iyi bilendir.

«Allah insanlara misâller verir. Ve Allah her şeyi bilir.» Bu engin nûr, gökleri ve yeri kaplayan, gökten ve yerden coşan bu bitmez tükenmez nûr gönüllerin Allah'a ulaştığı, Allah'ı gördüğü, Allah'ı hatırladığı, Allah'tan korktuğu ve hayatın bütün aldaticılıklarından sıyrılarak kendisini Allah'a adadığı Allah'ın evlerinde ortaya çıkar gözükür. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 436-440).

—oOo—

فِي سُورَةِ اِذْ نَزَّلَ اللَّهُ اَنْزُرْهُ وَيَذْكُرْ فِيهَا اَسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ وَجَالُ  
لَا تُلْهِمُهُمْ تِجَارَةً وَلَا بَيْعًا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَاِقَامِ الصَّلَاةِ وَاِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ  
فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ  
مِنْ حَيْثُ كَانَ ﴿٣٨﴾



36 — O evlerde ki, Allah onların yüceltilmesine ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir. Onlar da sabah akşam O'nu tesbîh ederler.

37 — Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar.

38 — Allah, onları işledikleri amellerin en güzeliyle mükâfâtlandırarak, onlara lutfunu fazlasıyla verecektir. Ve Allah dilediğini hesâbsız şekilde rızıklandırır.

#### Allah'ın Adının Anıldığı Ma'bedler

Allah Teâlâ mü'minin kalbi ile ondaki hidâyet ve ilme kandil gibi olan, tertemiz bir zeytinyağından tutuşturulup yakılan tertemiz bir cam içindeki çerâğı misâl verdikten sonra bu kalbin yeri olan mescidleri zikreder. O mescidler ki yeryüzünde Allah'a en sevgili olan yerlerdir. Buralar içinde Allah'a ibâdet olunan ve Allah'ın birlendiği Allah'ın evleridir. Şöyle buyurur: «O evlerdeki, Allah onların yüceltilmesine ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir.» Allah Teâlâ buraların yüceltilmesini, pislikten, boş sözlerden, oraya yaraşmayan söz ve fiillerden temizlenmesini emretmiştir. Nitekim bu âyet-i kerime hakkında Ali İbn Ebu Talha'nın rivâyetine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Allah Teâlâ buralarda boş sözü yasaklamıştır. İkrime, Ebu Sâlih, Dahhâk, Nâfi' İbn Cübeyr, Ebu Bekr İbn Süleymân İbn Ebu Hasme, Süfyan İbn Hüseyin ve diğer tefsir âlimleri de böyle söylemiştir. Katâde de şöyle diyor: Bunlar Allah Teâlâ'nın inşâsını ve yüceltilmesini, ma'mûr kılınmalarını ve temizlenmelerini emretmiş olduğu mescidlerdir. Bize anlatıldığına göre; Kâ'b (el-Ahbâr) şöyle dermiş: Tevrât'da şöyle yazılı idi: «Şüphesiz ki yeryüzünde benim evlerim mescidlerdir. Kim güzelce abdest alır, sonra beni evimde ziyâret ederse elbette ben ona ikrâmda bulunurum. Ziyâret edilene, kendisini ziyâret edene ikrâmda bulunması bir haktır.» Kâ'b'ın bu sözünü Abdurrahmân İbn Ebu Hâtim Tefsir'inde zikretmektedir. Mescidlerin inşâsı, onlara hürmet ve ta'zimde bulunulması, güzel kokularla kokulanması hakkında bir çok hadisler vârid olmuştur. Bunun için başlı başına onların zikredileceği bir yer vardır ve ben, bu konuda müstakil bir cüz' kaleme aldım. Hamd ve minnet Allah'adır. Ancak Allah'ın yardımıyla ve Allah dilerse burada bunların bir kısmını zikredeceğiz. Güvenimiz ve tevekkülümüz Allah'adır:

Mü'minlerin emiri Osmân İbn Affân (r.a.)dan rivâyete göre; o, Al-



lah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Kim, Allah rızâsını dileyerek bir mescid inşâ ederse; Allah Teâlâ onun için onun bir mislini cennette binâ eder. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. İbn Mâce'nin Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.)dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim içinde Allah'ın isminin anılacağı bir mescid binâ ederse, Allah Teâlâ onun için cennette bir ev binâ eder. Bu hadîsin bir benzeri Neseî'de Amr İbn Anbese'den rivâyetle mevcûddur. Bu konuda hadîsler gerçekten pek çoktur. Hz. Âiş (r.a.)den rivâyette o, şöyle demiştir: Allah rasûlü (s.a.) mahallelerde mescidler inşâ edilmesini, temizlenip güzel kokularla kokulanmasını emretti. Hadîsi İmâm Ahmed ve Neseî dışında Sünen sâhipleri rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin bir benzeri Semure İbn Cündeb'den rivâyetle İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd tarafından rivâyet edilmektedir. Buhârî der ki: Hz. Ömer şöyle dedi: İnsanlar için onları örtüp muhâfaza edecek bir şey (mescid) inşâ et. Onu kırmızıya veya sarıya boyamaktan sakın ki insanları fitneye düşürmeyesin. İbn Mâce'nin Hz. Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mescidlerini süslemedikçe bir kavmin ameli aslâ kötü olmaz. Hadîsin isnâdında zayıflık vardır. Ebu Dâvûd'un İbn Abbâs (r.a.)tan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mescidleri yüksek ve muhteşem yapmakla emrolunmadım. İbn Abbâs şöyle diyor: Siz onları yahûdî ve hıristiyanların süsledikleri gibi mutlâkâ süsleyeceksiniz. Enes (r.a.)den rivâyette Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyuruyor: İnsanlar mescidler konusunda birbirleriyle yarışircasına övünmedikçe kıyâmet kopmaz. Hadîsi İmâm Ahmed ile Tirmizî dışındaki Sünen sâhipleri rivâyet etmiştir. Büreyre'den rivâyete göre bir adam mescidde yüksek sesle bağırıp: Benim kırmızı devemi kim bulup bana haber verecek? demişti. Hz. Peygamber (s.a.): Bulamayasın, mescidler ancak binâ edildikleri şey (ibâdet etmek) içindir. Buyurdu. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir. Amr İbn Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivâyete göre; o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) mescidlerde alıp satma ve karşılıklı atışmalar şeklinde şiirler okumayı yasakladı. Hadîsi İmâm Ahmed ve Sünen sâhipleri rivâyet ederken, Tirmizî hasen olduğunu belirtmiştir. Ebu Hüreyre'den rivâyette Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Mescidde alış-veriş yapan birini gördüğünüz zaman: Allah ticâretini kazançlı kılmasın deyiniz. Mescidde yitiğini ta'rif edip aranmasını isteyen birini gördüğünüzde de: Allah onu sana geri çevirmesin deyiniz. Hadîsi rivâyet eden Tirmizî hasen, garîb olduğunu söyler. İbn Mâce ve başkalarının İbn Ömer'den merfû' olarak rivâyet ettikleri bir hadîste şöyle buyrulur: Şu huylar mescide yaraşmaz: Mescid yol edilmez, orada silah çekilmez, yay gerilmez, oklar dökülmez, yayılmaz, oradan çiğ et geçirilmez, orada hadd, kısas uygulanmaz, çarşı edinilmez.



Vâsile İbn Eskâ'dan onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetinde şöyle buyrulmuştur: Çocuklarınızı, delilerinizi, alış-verişlerinizi, husûmetlerinizi, seslerinizi yükseltmeyi, cezâlarınızı uygulamayı, kılıçlarınızı çekmeyi mescidlerinizden uzak tutunuz. Onların kapılarında temizlenme yerleri edinip ve cum'aları onları güzel kokularla kokulayın. Hadisi İbn Mâce de rivâyet etmekle birlikte her iki hadisin de isnâdında zayıflık vardır.

Bu hadîste: «Yol edinilmez» buyrulmaktadır. Âlimlerden bazıları mescidden geçecek geniş bir yer ve açıklık bulunması durumunda ve ihtiyaç halinde geçilmesi dışında geçmeyi mekrûh görmüşlerdir. Bir haberde şöyle buyrulur: Mescidde namaz kılmaksızın mescidden geçen kişiye melekler şaşar. Hadîste: Orada silâh çekilmez, yay gerilmez ve oklar saçılıp dökülmez, buyrulması, orada namaz kılanların çokluğundan dolayı bunların insanlardan bazısına isâbet edeceği korkusuyladır. Bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.) (elinde) oklarla geçen birisine, kimseye eziyet vermemesi için okların demir kısımlarını kapatmasını, örtmesini emretmiştir. Nitekim bu sahîh bir hadîste belirtilmiştir. Çiğ etin geçirilmesinin yasaklanması ise ondan kan damlamasından korkulduğundandır. Nitekim mescidi kirletmekten korktuğu takdirde hayızlı kadının mescidden geçmesi de yasaklanmıştır. Aynı şekilde orada hadd (ceza) veya kısas uygulanmaması da yine vurulan veya kesilenden mescidde bir pislik meydana getirileceğinden korkulmasındandır. Mescidlerin çarşı edinilmemesi emri de, daha önce geçen mescidde alış-veriş yaşığundan dolayıdır. Mescid, sâdece Allah'ı anmak ve namaz için inşâ olunmuştur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), mescidin bir kıyısında küçük abdest bozan bir bedeviye: Mescidler bunun için binâ olunmamıştır; ancak Allah'ı anmak ve orada namaz kılmak için inşâ olunmuşlardır, buyurmuş sonra bir kova su getirilerek onun abdest bozduğu yere dökülmesini emretmiştir. Biraz önce verdiğimiz ikinci hadîste ise: Çocuklarınızı mescidden uzak tutun, buyrulmaktadır. Zîrâ onlar mescidde oynarlar ve mescidler onların oynamasına uygun yerler değildir. Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.) mescidde oynayan çocukları gördüğü zaman onları kamçıyla döver, akşamdan sonra mescidi kontrol ederek orada kimseyi bırakmazmış. Delilerin mescidlerden uzaklaştırılması, onların akıllarının zayıflığı ve insanların onlarla alay etmeleri sebebiyledir. Bu, mescidde eğlenceye sebep olur. Ayrıca onların mescidi kirletmeleri ve benzeri durumlardan da korkulur. Orada alış-veriş yapılmaması (gerekliliği) daha önce geçmişti. Mescidlerden husûmetlerin uzak tutulmasıyla orada hakem karşısına çıkıp hüküm isteme ve hüküm verme kasdedilmektedir. Bu sebeple âlimlerden çoğu, hâkimin hüküm vermek üzere mescidde dikilmeyeceğini, mescidden başka bir yerde olacağını belirtmiş-



lerdir. Zirâ bunda (mescidde hüküm vermek üzere durmada) mescide uygun düşmeyen bağırıp çağırma, çekişme ve husûmetler çoktur. Bunun içindir ki bundan sonra seslerin yükseltilmesi de zikredilmiştir. Buhârî der ki: Bize Ali İbn Abdullah'ın... Sâid İbn Yezîd el-Kindî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mescidde dikiliyordum birisi bana küçük bir çakıl taşı attı. Baktım ki (bana çakıl taşı atan) Ömer İbn Hat-tâb imiş. Git ve şu ikisini bana getir, dedi. İkisini ona getirdim de: Siz kimsiniz? —veya ikiniz nerdesiniz?— diye sordu. Onlar: Tâif halkıdınız, dediler. Hz. Ömer şöyle dedi: Şâyet bu ülke ahâlisinden olmuş olsaydınız mutlakâ sizi incitirdim. Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidinde seslerinizi yükseltiyorsunuz. Neseî der ki: Bize Süveyd İbn Nasr'ın... İbrâhîm İbn Abdurrahmân İbn Avf'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Ömer mescidde birinin sesini işitti de. Sen nerede olduğunu biliyor musun? dedi. Bu haber de sahihtir. Mescidlerde haddlerin uygulanması ve kılıçların çekilmesi konusu biraz önce geçmişti. Mescidlerin kapılarında temizlenme yerleri edininiz, emriyle ihtiyâçların giderilmesi ve abdest alınmasında kullanılacak tuvaletler kasedilmektedir. Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidinin yakınında su aldıkları, içtikleri, temizlendikleri, abdest aldıkları ve benzeri şekillerde istifâde ettikleri kuyular vardı. Cum'a günleri onları güzel kokularla kokulayınız, emriyle o günlerde çok insanın toplanması sebebiyle cum'a günlerinde mescidlerin kokulandırılması kasedilmektedir. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsilî'nin Ubeydullah kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre Hz. Ömer her cum'a Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidini güzel kokularla kokularmış. Bu haberin isnâdı hasen olup zararı yoktur. En doğrusunu Allah bilir.

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetle göre şöyle buyurmuştur: Kişinin cemâatla namazı evinde ve çarşısında kıldığı namazından yirmi beş derece daha üstündür. Zirâ o güzelce abdest alıp mescide çıktığında onu evinden mescide ancak namaz çıkar-maktadır. Attığı her adımda onun derecesi bir dereceye yükseltilir, onun bir hatâsı indirilir, (affolunur). Namaz kıldığı zaman namaz kıldığı yerde olduğu sürece melekler ona duâ eder ve: Ey Allah'ım, ona bereketini bahşeyle, ey Allah'ım ona rahmet eyle, ederler. Namazı beklediği sürece o namazdadır. Dârekutnî'de mevcûd olan merfû' bir hadîste: Mescide komşu olan için mescidde olanı dışında namaz yoktur, buyrulur. Sü-nen'lerdeki bir hadîste ise şöyle denilmektedir: Karanlıklarda mescidlere yürüyerek gidenleri kıyâmet günü tâm bir nûr ile müjdele.

Mescide girenin, girmeye sağ ayağı ile başlaması müstehâbdır. Buhârî'nin Sahih'inde Abdullah İbn Amr (r.a.)dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre Allah Rasûlü mescide girdiği zaman: Taşlan-



muş şeytândan Yüce Allah'a, Kerim yüzüne ve Kadim saltanatına sığınırım, diye duâ ederdi. Bu kadar mı? dediler ve evet, buyurdu. Bu hadise istinâden mescide girenin böyle demesi de müstehâbdır. Bunu söylediği zaman şeytân: Günün geri kalan kısmında benden muhâfaza olundu, dermiş. Müslim'in kendi isnâdı ile Ebu Hümejd'den —veya Ebu Esid'den— rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birisi mescide girdiği zaman: Ey Allah'ım, rahmetinin kapılarını bana aç, desin. Çıktığı zaman da: Ey Allah'ım, Senden ihsânını dilerim, desin. Hadisi Neseî de Ebu Hümejd ve Ebu Esid'den, onlar da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet etmişlerdir. Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi mescide girdiği zaman peygamber (s.a.)e selâm versin ve: Ey Allah'ım, rahmetinin kapılarını bana aç, desin. Çıktığı zaman da Peygamber (s.a.)e selâm versin ve: Ey Allah'ım, beni taşlanmış şeytândan koru, desin. Hadisi İbn Mâce ile Sahih'lerinde İbn Huzeyme ve İbn Hibbân rivâyet ederler. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâil İbn İbrâhîm'in... Allah Rasûlü (s.a.)nın kızı Fâtıma'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) mescide girdiği zaman Muhammed'e salât ve selâmda bulunur sonra: Ey Allah'ım, benim günâhımı bağışla, rahmetinin kapılarını bana aç, derdi. Çıktığı zaman da Muhammed'e salât ve selâmdan sonra: Ey Allah'ım, günâhlarımı bağışla ve ihsânının kapılarını bana aç, derdi. Hadisi Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet ediyorlar. Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadistir. Isnâdı muttasıl değildir. Zirâ Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma es-Suğrâ, Fâtıma el-Kübrâ'ya yetişmemiştir. Bizim burada verdiğimiz ve uzunluğundan dolayı zikretmediğimiz bu konuda vârid olmuş hadislerin hepsi Allah Teâlâ'nın: «O evlerde ki, Allah onların yüce tutulmasına... izin vermiştir.» âyetinin hükmü içine girmektedir. Allah Teâlâ'nın: «Ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir...» âyeti şu âyetler gibidir: «Ey Âdemoğulları, her mescidin yanında zinetlerinizi alın.» (A'râf, 31), «Her secde yerinde yüzlerinizi O'na doğrultun. Ve dinde ancak kendisine muhlisler olarak yalvarın.» (A'râf, 29), «Muhakkak ki mescidler Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına çağırmayın.» (Cin, 18). İbn Abbâs burada, Allah'ın adının anılmasıyla Allah'ın kitabının okunmasının kastedildiğini söyler.

«Onlar da sabah akşam O'nu tesbîh ederler.» (...) İbn Abbâs'tan rivâyetle Saîd İbn Cübeyr, Kur'an'daki her tesbîhin namaz anlamına kullanıldığını söyler. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talhâ âyetteki ( الغدو ) kelimesiyle sabah namazının; ( الأصال ) kelimesiyle ikinci namazının kastedildiğini söylemiştir. Bu ikisi Allah Teâlâ'nın ilk olarak farz kıldığı namazlardır. Dolayısıyla bu ikisini zikretmeyi ve kullarına bu ikisini hatırlatmayı istemiştir. Hasan ve Dahhâk da «Onlar



da sabah akşam O'nu tesbîh ederler.» âyetinde namazın kasdedildiğini söylemişlerdir. (...)

Allah Teâlâ'nın : «Öyle erler ki...» buyurması onların yüce himmetlerine, yüce niyyet ve azimlerini işâret etmektir. Nitekim onlar bununla yeryüzünde Allah'ın evleri, Allah'a ibâdet edilen, şükrolunan, O'nun tenzîh edilip birleştiği yerler olan mescidleri çokça i'mâr edenler olmuşlardır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulmaktadır: «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir.» (Ahzâb, 23). Kadınlara gelince; Ebu Dâvûd'un Abdullah İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet etmiş olduğu ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Kadının evindeki namazı odasındaki namazından, yüklüğündeki namazı da evindeki namazından daha fazîletlidir, buyurduğu hadîs gereğince, onların evlerindeki namazları kendileri için en fazîletli olan namazdır. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Gaylân'ın... Ümmü Seleme (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetinde şöyle buyurmuş: Kadınların mescidlerinin en hayırlısı, evlerinin derinliklerinde olanıdır. Yine İmâm Ahmed'in Hârûn kanalıyla... Ebu Humeyd el-Sâidi'nin hanımı Ümmü Humeyd'den rivâyetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.)e gelip: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben seninle beraber namaz kılmayı seviyorum, demişti. Allah Rasûlü (s.a.): Ben biliyorum ki sen, benimle beraber namazı seviyorsun. Ancak senin evindeki namazın odandakinden, odandaki namazın bölgenden, evin çevresindekenden, bölgedeki namazın kavminin mescidindekenden, kavminin mescidindeki namazın da benim mescidimdeki namazından daha hayırlıdır, buyurdu ve onun emri ile evlerinin (evindeki odalarının) en uzak ve loş olanında onun için bir namaz kılma yeri hazırlandı. Ümmü Humeyd Allah'a kavuşuncaya kadar orada namaz kıları. Bu hadisi tahrîc etmemişlerdir. Bununla birlikte herhangi bir zînetini veya güzel kokusunu izhâr etmek sûretiyle erkeklerden kimseye eziyet vermemesi şartıyla kadınların erkekler cemâatında hazır bulunmaları câizdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ın câriyelerini (kadınları) Allah'ın mescidlerinden alıkoymayın. Hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet ederler. Ahmed ve Ebu Dâvûd'daki bir rivâyette: Ancak evleri kendileri için daha hayırlıdır, ifâdesi vardır. Başka bir rivâyette ise: Kokulanmamış oldukları halde çıksınlar, buyrulmuştur. Müslim'in Sahîh'inde İbn Mes'ûd'un hanımı Zeyneb'den rivâyetle mevcûd olduğuna göre; o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) bize: Sizden birisi mescidde hazır bulunduğu takdirde koku sürünmesin, buyurdu. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.)den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Mü'minlerin kadınları Allah Rasûlü (s.a.) ile



birlikte sabah namazında hazır bulunurlar, sonra başlarından aşağı örtülü olarak dönerlerdi de, alaca karanlıktan tanınmazlardı. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Hz. Âişe'den rivâyete göre; o, şöyle demiştir: Şâyet Allah Rasûlü (s.a.) kadınların sonradan ihdâs ettiklerini görmüş olsaydı, İsrâiloğullarının kadınlarının men'edildiği gibi onları mescidlerden alıkoyardı.

Allah Teâlâ'nın: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» kavli şu âyetleri gibidir: «Ey îmân edenler, mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar, hüsrâna uğrayanların ta kendileridir.» (Münâfikûn, 9), «Ey îmân edenler, cum'a günü namaz için çağrıldığınız zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» (Cum'a, 9). Allah Teâlâ burada meâlen şöyle buyurmaktadır: Dünya, dünyanın süs ve zîneti, alış-verişin ve kazanmanın lezzeti, onları kendilerinin yaratıcısı ve rızık vericisi olan Rablarını anmaktan meşgûl edip alıkoymaz. Onlar Allah'ın katında olanların kendileri için ellerinde olanlardan daha faydalı olduğunu bilirler. Zirâ onların yanındakiler tükenir, Allah'ın katındakiler ise bâkîdir. Bu sebeple şöyle buyuruyor: «Ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. (Onlar Allah'a itâatı, Allah'ın murâd buyurduğunu ve O'nun sevgisini kendi maksad ve sevgilerinin önüne geçirirler.)» Hüseyim'in Seyyâr'dan, onun da İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, namaz için çağrıldığında satılık mallarını bırakıp namaza kalkan çarşı halkından bir grubu görüp şöyle demiş: Bunlar Allah Teâlâ'nın kitâbında: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» buyurduklarındandır. Amr İbn Dinâr'ın Sâlim'den, onun da Abdullah İbn Ömer (r.a.)den rivâyetine göre; o, çarşıda iken namaz için kâmet getirilmiş, (çarşı esnâfı) dükkanlarını kapatıp mescide girmişler. İbn Ömer: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» âyeti onlar hakkında nâzil oldu, demiş. İbn Ömer'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr rivâyet ediyorlar. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Ebu Derdâ (r.a.)dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Şu seki üzerinde durup ticâret yapıyorum ve her gün üç yüz dinâr kazanıyorum. Her gün de mescide namazda hazır bulunuyorum. Şüphesiz ben: Bu helâldir demiyorum. Fakat ben Allah Teâlâ'nın haklarında: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» buyurduklarından olmayı istiyorum. Amr İbn Dinâr elA'ver anlatıyor: Mescide girerken Sâlim İbn Abdullah ile beraberdim. Medine çarşısına uğradık. (Çarşı esnâfı) namaza kalkmışlar ve eşyâlarının üzerini örtmüşlerdi. Sâlim yanlarında kimsenin olmadığı eşyâlara baktı ve: «Öyle erler ki;



ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» âyetini okuyup: İşte onlar bunlardır, dedi. Saîd İbn Ebu Hasan ve Dahhâk derler ki: Ticâret ve alış-veriş onları namaza vaktinde gelmekten alıkoymaz. Matar el-Varrâk da şöyle demiştir: Onlar, alış-veriş yaparlardı. Fakat onlardan birisi ezanı işittiğinde terazisi elinde bile olsa hemen yere indirir, elinden bırakır ve namaza yönelirdi. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha «Ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» âyetinde farz namazların kasdedildiğini söyler. Rabî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle söylemiştir. Süddî ise burada cemâatla kılınan namazın kasdedildiğini söyler. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bunlar kendilerini namazda hazır bulunmaktan, Allah Teâlâ'nın kendilerine emrettiği şekilde edâ etmekten, vakitlerine rivâyetten ve Allah'ın muhâfazasını istediklerini yerine getirmekten alıkoymaz.

«Onlar gönüllerin ve gözlerin (görecekları korkunun şiddet ve azametinden dehşetle) döneceği gün (kıyâmet günü)nden korkarlar.» Başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onları yaklaşan gün ile uyar. O zaman ki, yürekler ağıza gelecek, tasadan yutkunacaklar.» (Ğâfir, 18), «Onları sâdece gözlerin dehşetle belereceği bir güne kadar tehir etmektedir.» (İbrâhîm, 42), «Onlar yoksula, yetime ve esire seve seve yemek yedirirler. Biz, sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Doğrusu biz, suratları astırdıkça astıracak bir günde Rabbimizden korkarız, derler. Bu yüzden Allah da onları şerrinden korur; onların yüzüne bir güzellik, bir sevinç verir. Sabırlarının karşılığı, cennet ve ipektir.» (İnsan, 8-12). Burada ise şöyle buyurmaktadır: «Allah, onları işledikleri amellerin en güzeliyle mükâfatlandırarak, (günâhlarını bağışlayarak), onlara lutfunu fazlasıyla verecek (onlar için kat kat arttıracak)tır.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılırsa onu kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.» (Nisâ, 40), «Kim, bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır.» (En'âm, 160), «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» (Bakara, 245), «Allah, dilediğine kat kat verir.» (Bakara, 261). Burada da: «Ve Allah, dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır.» buyurmuştur. İbn Mes'ûd'dan rivâyete göre ona süt getirilmişti. Birer birer yanında oturanlara ikrâm etti fakat oruçlu oldukları için onların hiç birisi içmedi. Oruçlu olmayan İbn Mes'ûd aldı, içti sonra: «Onlar gönüllerin ve gözlerin döneceği gündön korkarlar.» âyetini okudu. Bu haberi Neseî ve İbn Ebu Hâtîm, A'meş kanalıyla... Alkame'den rivâyet etmişlerdir. Yine İbn Ebu Hâtîm der ki: Bize babamın... Esmâ Bint Yezîd'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü Allah Teâlâ ilkleri ve sonları top-



ladığında bir münâdî gelip bütün yaratıklara işittirecek bir sesle: Burada toplananlar şerefe kimin en lâayık olduğunu bilecekler; ne ticâretin ve ne de alış-verişin Allah'ı anmaktan alıkoymamış oldukları kalksınlar, diye nidâ edecek. Pek az kimse kalkacak. Sonra Allah Teâlâ, diğer yaratıkların hesâbını görecektir. Taberânî'nin Bakıyye kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre o: «Çünkü Allah, bu kimselerin ecirlerini tâm verir ve lutfu ile artırır.» (Fâtır, 30) âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Onların ecirleri kendilerini cennete koyacak. Allah Teâlâ lutfu ile kendilerine dünyada iyilik yapanlardan hakkında şefâatin vâcib olduğu kimselere şefâat etmelerine izin verecektir. İşte Allah'ın lutfundan artırması budur.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيَعٍ يُحْسِبُ الظَّالِمُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فُوقَهُ حِسَابًا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَلِمَاتٍ فَيَجْرِي فِي يَفْسِهِ مَوْجٌ مِّنْ فُوقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فُوقِهِ سَحَابٌ مِّمَّا فُوقَ بَعْضُهَا فُوقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكْدِرْهَا وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾

39 — O küfredenlere gelince; onların amelleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su sanır. Fakat yanına vardığı zaman hiç bir şey bulamaz. Kendi yanında Allah'ı bulur ve O da hesâbını tastamâm görür. Allah, hesâbı çabucak görendir.

40 — Veya engin bir denizdeki karanlıklara benzer. Onun üstünü bir dalga kaplar, onun üstünde bir dalga, onun da üstünde bir bulut vardır. Karanlıklar üstünde karanlıklar. Elini uzattığı zaman nerdeyse onu bile göremez. Allah'ın nûr vermediği kimsenin aslâ nûru olmaz.

#### Kâfirlerin Yaptıkları

Bu ikisi Allah Teâlâ'nın iki çeşit kâfir için vermiş olduğu iki misâldir. Nitekim Bakara sûresinin başında da biri su ile diğeri ateş ile iki misâl vermişti. Aynı şekilde kalblerde yer eden hidâyet ve ilme de, Ra'd sûresinde biri su ile diğeri ateş ile iki misâl vermiştir. Bunlardan her birerini tekrârına gerek bırakmayacak şekilde yerlerinde bilgi vermiştir. Hâmd ve himmet Allah'adır.

olma  
ğiran  
arâz  
(  
alçak  
ra m  
arap  
Suya  
üzere  
kâfir  
lediğ  
hesâ  
ğında  
veya  
rîme  
23)  
hesâ  
Übey  
açıkl  
edild

وَلَا  
نَارَ

lar.  
söyl  
deni  
işâr  
rüle  
peşe  
sâlic  
nuş  
ğır  
Teâ  
söyl  
dalğ  
dır.



Bu iki misâlden birincisi amel ve inançlarında, aslında hak üzere olmadıkları halde hak üzere olduklarını sanan, insanları küfürlerine çağırın kâfirlere misâl verilmektedir. Onların bu durumda benzerleri düz arâzide uzaktan dalgalanan deniz gibi görülen serâb gibidir. Âyetteki ( الْقَعَة ) kelimesi, ( الْقَاع ) kelimesinin çoğuludur. Bu kelime düz, geniş, alçak yer anlamınadır. İşte serâb orada olur. Serâb, sâdece öğleden sonra meydana gelir. Bir de günün başlangıcında olan serâb vardır ki buna arapçada ( الْآل ) denilir. Gök ile yer arasında su varmış gibi görülür. Suyu muhtâc olan kimse serâbı gördüğü zaman onu su sanır. İçmek üzere ona yönelir. Ona ulaştığı zaman ise «Hiç bir şey bulamaz.» İşte kâfir de böyledir; kendisinin (kendine fayda verecek sâlih) ameller işlediğini, bir şey elde ettiğini sanır. Allah Teâlâ kıyâmet günü onun hesâbını tâm olarak verip hesâba çektiğinde ve amelleri bir bir sayıldığında kabule şâyân hiç bir şey bulamaz. Bu ya ihlâsının yokluğundan veya Allah'ın şerîâtına girmemesindendir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.» (Furkân, 23) buyrulurken, burada da: «Kendi yanında Allah'ı bulur ve O da hesâbını tastamâm görür. Allah, hesâbı çabuk görendir.» buyurmuştur. Übeyy İbn Kâ'b, İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve başkalarından da bu açıklama rivâyet edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde rivâyet edildiğine göre,

مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ؟ قَالُوا: كُنَّا نَعْبُدُ عُزَيْرَ بْنِ اللَّهِ. فَيَقَالُ: كَذَبْتُمْ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ صَاحِبَةٍ وَلَا وَلَدٍ. فَمَاذَا تَعْبُدُونَ؟ قَالُوا: عَطِشْنَا. يَارَبَّنَا! فَاسْقِنَا. فَيُشَارُ إِلَيْهِمْ: أَلَا تَرُدُّونَ؟ فَيُحْشَرُونَ إِلَى النَّارِ كَانَهَا سَرَابٌ يَحِطُّ بِمَضَاهَا بَمَضَاهَا. فَيَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ

Kıyâmet günü yahûdilere neye ibâdet etmekteydiniz? denilecek. Onlar: Allah'ın oğlu Uzeyr'e ibâdet etmekteydik, diyecekler. Onlara: Yalan söylediniz. Allah hiç arkadaş ve çocuk edinmemiştir. Ne diliyorsunuz? denilecek. Onlar: Ey Rabbımız, susadık, bizi sula, diyecekler. Onlara işâret olunarak: Suyu gitmez misiniz? denilecek ve toplanıp ateşe sürülecekler. O sanki birbirini kıran, parçalayan serâb gibidir. Onlar peş-peşe ateşe düşecekler. Bu misâl mürekkeb câhillerin, zır câhillerin misâlidir. Basit bilgisizlere gelince —ki bunlar; sâde dil, doğru dürüst konuşamayan, bilgisiz ve küfür önderlerini körü körüne taklîd eden, sağır dilsiz, akli ermeyen kimselerdir— bunların benzeri hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Veya (kâfirlerin ameli) engin bir —Katâde'nin söylediğine göre derin— denizdeki karanlıklara benzer. Onun üstünü bir dalga kaplar, onun üstünde bir dalga, onun da üstünde bir bulut vardır. Karanlıklar üstüne karanlıklar. Elini uzattığı zaman neredeyse (ka-



ranlığın şiddetinden) onu bile göremez.» İşte bu bilgisiz, basit, nereye gideceğini bilmeyen taklidçi, kendini güdenlerin durumunu bilmeyen kâfirin kalbinin misâlidir. Bir bilgisize sormuşlar: Nereye gidiyorsun? O: Onlarla beraber demiş. Onlar nereye gidiyorlar? diye sorulmuş da; bilmiyorum, demiş. İşte onlar, aynen bu misâlde belirtilen bilgisizler gibidir. Avfi'nin İbn Abbâs (r.a.)'tan rivâyetine göre: «Onu üst üste dalgalar bürür ve dalgaların üstünde de bulutlar örter.» âyetinde kalb, kulak ve göz üzerindeki perde kasdedilmektedir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde bir perde vardır. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.» (Bakara, 7), «Gördün mü o kimseyi ki, hevâ ve hevesini kendisine tanrı edinmiş, bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmış, kulağını kalbini mühürlemiş ve gözüne perde koymuştur. Allah'tan başka onu kim doğru yola eristirebilir? Hâlâ düşünmeyecek misiniz?» (Câsiye, 23). «Karanlıklar üstüne karanlıktırlar.» âyeti hakkında Übeyy İbn Kâ'b der ki: O, beş karanlık içinde dolanıp durmaktadır: Sözü karanlıktır, ameli karanlıktır, girişi (gireceği yer) karanlıktır, çıkışı (çıkacağı yer) karanlıktır ve kıyâmet günü varacağı yer, gidişi karanlıklara ve ateşedir. Rebî' İbn Enes ve Süddî de bu açıklamanın bir benzerini yapmışlardır. Allah Teâlâ burada: «Allah'ın nûr vermediği kimsenin aslâ nûru olmaz. (Allah kime hidâyet bahşetmemişse o bilgisiz, şaşkın, zavallı, kâfir ve helâk olmuştur.)» buyururken, başka bir âyet-i kerime'de de: «Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecektir yoktur.» (A'râf, 186) buyurmaktadır. Bu, mü'minlerin misâli hakkında buyurmuş olduğu: «Allah, dilediğini nûruna kavuşturur.» (Nûr, 35) kavlinin mukâbilindedir. Allah Teâlâ'nın kalblerimize, sağımıza, solumuza nûr koymasını, nûrumuzu yüceltmesini dileriz.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ كُلِّ قَدْعٍ صَلَاحٌ  
وَتُسَبِّحُهُ وَاللَّهُ عَلَيْكُمْ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾

41 — Görmedin mi ki, göklerde ve yerde bulunanlar, saf saf uçan kuşlar Allah'ı tesbih etmektedir. Her biri kendi duâsını ve tesbihini bilir. Allah, onların yaptıklarını bilir.

42 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de yalnız Allah'adır.



### Göklerin ve Yerin Mâlikî

Allah Teâlâ göklerde ve yerde olan meleklerin, insanların, cinlerin, hayvanların hattâ cansızların dahi Zâtını tesbîh ettiğini haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz, onların tesbîhlerini anlamazsınız. Muhakkak ki, O Halîm, Gafûr olandır.» (İsrâ, 44).

«Görmedin mi ki, saf saf uçan kuşlar (uçarken) Allah'ı tesbîh etmektedir.» Allah'ın, onlara ilhâm buyurup ilettiği tesbîhle ibâdet ettiklerini görmez misin? Şüphesiz O, onların ne yapacaklarını en iyi bilendir. Her biri kendi niyâz ve tesbîhini bilir. Allah onların ibâdetinde gireceği yola şüphesiz hepsini iletmiştir. Sonra Allah Teâlâ bunların hepsini bildiğini, bunlardan hiç bir şeyin Zâtına gizli kalmayacağını haber verip: «Allah, onların yaptıklarını bilendir.» buyurur. Daha sonra göklerin ve yerin hükümranlığının O'na âit olduğunu haber verir. Hükümünü durdurup geciktirebilecek hiç kimsenin olmadığı yegâne hâkim ve tasarruf sâhibidir. İbâdetin ancak kendisine yaraştığı yegâne Ma'bûd, İlâh'tır O. «(Kıyamet günü) dönüş de yalnız Allah'adır.» Ve orada dilediği ile hüküm verecektir. «Bu; kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» (Necm, 31) Yaratıcı ve Mâlik O'dur. Dünyada ve âhirette hüküm O'nundur. Dünyada ve âhirette hamd O'na mahsûstur.

### İ Z Â H İ

Allah Teâlâ mü'minlerin kalblerinde bulunan nûrları ve kâfirlerin kalplerindeki karahkları tavsîf ettikten sonra tevhid delillerini zikretmiştir.

Birinci Nevi: Delil bu âyette zikretmiş olduğu delildir. Âyette geçen ( الم تر ) kelimesi; görmedin mi değil, bilmedin mi? mânâsınadır. Çünkü tesbîh etmek, gözle görülen bir şey olmayıp kalble bilinen bir şeydir. Bu ibâre her ne kadar zâhiren bir soru mânâsını ifâde ediyorsa da ondan murâd edilen mânâ pekiştirme ve açıklamadır. Böylece Allah Teâlâ kendisine ta'zîm etmenin, gökte ve yerde bulunanların O'nu tesbîh ve tenzih etmesini gerektirecek ölçüde olduğuna dikkat çekmiştir.

«Göklerde ve yerde olanların Allah (c.c.)ı tenzih etmesinin şu mânâlara gelme ihtimâli vardır: a) Bu eşyâ Cenâb-ı Allah'ın noksânlıklardan münezze ve yücelik sıfatlarıyla mevsûf olduğuna delâlet eder. b) Bunlar lafzen tenzih ve tesbîh etmektedirler. c) Bu eşyanın bir kısmı Allah'ı tenzihe delâlet etmekte, bir kısmı da bu tesbîhi dille söyle-



mek sûretiyle Allah (c.c.)'ı tenzih etmektedir. Bunlardan birinci görüş akla daha uygundur. Çünkü ikinci ihtimâl imkânsızdır. Zîrâ yeryüzünde teklife muhâtab olmayan bir kısım varlıklar bulunmaktadır ki; bunlar bu mânâda tesbih etmemektedirler. Ayrıca teklife muhâtab olanların kâfirler gibi bir kısmı da tesbih etmiyor. Bir de üçüncü kısım vardır. Buna göre gökte bulunan melekler lisânlarıyla tesbih ederler. Yerde bulunan varlıklar ise kimi lisânlarıyla, kimi de delâlet yoluyla tesbih eder. Bu görüş, bir lafzın bir defada hem hakikat, hem de mecâzî mânâda kullanılmasını doğurur ki bu câiz değildir. O halde bu üç görüşten kabule şâyân olan tek görüş olarak birinci görüş kalmış bulunuyor. Çünkü bütün bu eşyâlar, gerek cisimleriyle ve gerekse sıfatlarıyla Allah Teâlâ'nın her türlü noksânlıktan münezzehe olduğuna delâlet etmede, O'nun kudretine, Allah olduğuna, bir ve âdil olduğuna delâlet etmede ortaktırlar. Bu delâlet etme daha geniş «tenzih etmek» ile ifâde edilmiştir. Burada şöyle bir itirâz da bulunulabilir: Allah'ı tesbih etmeyi bu mânâyâ aldığımız zaman bu fiil, bütün mahlûkât için söz konusu olur. Binâenaley bu fiili, bu âyette sâdece akıllı varlıklara tahsis etmenin sebep ve izâhı ne olabilir? Cevâb: Çünkü akıllı varlıkların yaratılışı, Allah (c.c.)'ın varlığına daha çok ve açık olarak delâlet etmektedir. Çünkü akıllı varlıkların yaratılışında acâyib ve hârika şeyler daha çoktur; akıl, konuşma ve anlama da bunlardandır.

«Saf saf uçan kuşlar» âyetine gelince; bunun bir önceki cümle ile ne gibi bir bağı olduğu şeklinde bir soru ile karşılaşılabılır. Buna şöyle bir cevap vermek mümkündür: Allah Teâlâ yer ve göklerdeki kimselerin kendisini tesbih ettiğini zikredince, yerle gök arasında bulunan, atmosferde yaşayan kuşların da zâtını tesbih ettiğini zikretmiştir. Çünkü ağırlığı olan bir cisme böyle semâ boşluğunda kanatlarını açarak duran ve havada uçuşmasını Allah'a secde olarak icrâ eden kuşa gücü vermek Allah Teâlâ'nın kudretine delâlet eden en büyük delillerdendir. İşte bu durumda âyette geçen teşbihin mânâsının bahsettiğimiz hallerin, Allah'ın noksânlıklarından münezzehe olduğuna delâlet etmesi nevinden olup dille ifâde etmek olmadığı tarzındaki görüşümüzü te'kid etmektedir.

«Her biri kendi duâsını ve tesbihini bilir.» âyetinin ne mânâyâ geldiği konusunda da üç görüş vardır: 1) Buna göre cümlelerin mânâsı; Allah, onların her birinin duâ ve tesbihini bildirmiştir, şeklindedir. «Allah, onların yaptıklarını bilendir.» âyeti de buna delâlet eder. Kelâmcıların çoğunluğunun tercih ettiği görüş budur. 2) Bu âyetin mânâsı: Onların her biri kendilerine vâcib olan duâ ve tesbihi bilirler, demektir. 3) Bu görüşe göre ise âyet: Her duâ eden ve tesbih eden, Allah Teâlâ'nın kendisinden istediği duâyı bilir, mânâsına olur. Ebu Sâbit şöyle bir olay anlatır: Bir gün Muhammed İbn Ca'fer el-Bâkır'ın yanında oturu-



yordum. Bana: Şu serçelerin güneş doğarken ve doğduktan sonra neler söylediklerini biliyor musun? dedi. Ben de; hayır, diye cevap verdim. Bunun üzerine şöyle devâm etti: Onlar Rabblarını tenzih ediyor ve O'ndan günlük rızıklarını istiyorlar. Kelâm ulemâsı, bu anlayışı akıldan uzak görmüş ve: Şâyet kuşlar Allah'ı bilselerdi, söz ve işâretlerimizi anlayan akıllı insanlar gibi olurlardı. Oysa kuşlar akıllı değildirler. Çünkü biz kesinlikle biliyoruz ki kuşlar, hiç bir şeyi bilmeyen bir çocuktan daha fazla acz içindedirler. Böyle oldukları için, Allah'ı bilmeleri tamâmen imkânsız olur. Onlar Allah (c.c.)'ı bilmediklerine göre, O'nu lisânla tesbîh etmeleri de muhâl olur. O halde kuşlar, Allah (c.c.)'ı daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, yalnız lisân-ı halleri ile tesbîh etmektedirler.

Bazı âlimler ise şöyle diyorlar: Biz, Allah Teâlâ'nın kuşlara ve sâir hayvanlara, akıllı insanların çoğunun yapamayacağı birtakım ciddi işleri ilhâm ettiğini müşâhede ediyoruz. Hal böyle olunca onlara zâtını bilmeyi, kendisine duâ ve tesbîhde bulunmayı ilhâm etmiş olması niçin câiz olmasın?... Allah Teâlâ'nın kuş ve hayvanlara birtakım hoş ve güzel işler ilhâm ettiğini birkaç misâlde açıklayalım: 1) Meselâ bu nevi bir ilhâmı hayvanların avlarını yakalamak için başvurdukları hesâbıca yapılan tuzaklarda görüyoruz. Örümceği düşünelim; sineği yakalamak için ilginç tuzaklar kuruyor. Söylentiye göre ayı öküzün geçeceği yolda uzanıp yatar, öküz onu süsmek istediği zaman ayaklarını öküzün boynuzlarına geçirir ve öldürünceye kadar sağa sola çarpar. Sonra yine ayı taşatar, eline geçirdiği bir sopayı öldürünceye kadar bir insana vurur. Bundan sora onu bırakmadan önce döner iyice koklar ve kontrol edermiş. Bunları yaptıktan sonra hızlı bir şekilde çıktığı ceviz ağacının üstünde, cevizi bir elinin içine koyar öteki ile de vurup kırarmış. Sonra bu kırılan cevize üfleyerek kabuklarını ayıklar ve içini almış. Ayrıca farenin bazı şeyleri nasıl çaldığı konusunda da ilginç olaylar anlatılmaktadır. 2) Arıların idarî şekilleri, birçok başarılı mühendislerin yapmakta güçlük çektikleri altıgen yapıları yapmaları da bir başka örnektir. 3) Turna kuşları, kendilerine uygun havayı bulmak için dünyanın bir ucundan diğer ucuna göç ederler. Herhangi bir at, bir defa sesini duyduğu bir başka at sesini ne zaman duysa tanırmış. Köpekler birbirlerine kendilerince bilinen bir uluma ile ürerlermiş. Kaplan, kaplan otu diye bilinen ilâçtan içtiği zaman insan pisliği bulup yermiş. Timsahlar başlarına saksagan gibi kuşlar konduğu zaman, ağzını açar onlar da timsahın dişleri arasında bulunan yemek artıklarını ayıklayarak temizlerlermiş. Ancak bu kuşların tepesinde diken gibi bir şey bulunurmuş. Eğer timsah ağzında, dişlerini temizlemekle meşgûl olan bu kuşları yutmak istese kuşların tepelerinde bulunan bu dikenimsi şeyler ağzına batdığı için ağzını açmak zorunda kalırmış ve kuşlar da çıkıp giderlermiş.



Bir kaplumbağa yılan yuttuğu zaman derhal kekik yer, böylece ondan hiç bir zarar görmezmiş. Bir defasında güvendiğim, tecrübeli bir avcı şöyle bir hâtırasını anlatmıştı: Toy kuşlarının yılan yakalayıp yedikten sonra bir bitkiden yediklerini gördüm. Bir defasında avlanmak için yaptığım pusuda beklerken, yılan yiyen bu kuşların normal olarak yedikleri o bitkinin yakınında bulunuyordum. Kuşların, yılanlarla mücadele ettiği bir zamanda gittim, o bitkiyi koparıp aldım. Yılanı yemiş olan kuş, otun bulunduğu yere geldiğinde onu yerinde bulamayınca bir kaç kez dolaşarak aradı ama onu bulamadı ve oracıkta düşüp öldü. O zaman anladım ki, kuşlar bu ottan yiyerek, yılanın zehirinin etkisinden kurtuluyorlarmış. Bu ot, bakla bitkisiydi. Yırtıcı hayvanlardan bir kurt çeşidi de yılanları yakalamak için sedef otu yermiş. Çünkü yılanlar sedef otu kokusunu sevmezlermiş. Köpekler, karınlarında kurtlar olduğu zaman buğday başağı yermiş. Leylek kuşları da birbirlerini yaraladıkları zaman kekik otu yiyerek tedâvî olurlarmış. 4) Kirpiller rüzgâr esmeden önce güneyden mi, yoksa kuzeyden mi eseceğini hissedermiş ve ona göre ininin girişini değiştirmiş. Rivâyet edildiğine göre; İstanbul'da bir adam, henüz rüzgâr esmeden önce onu haber verir ve insanlar da bundan yararlanırlarmış. Bu adamın sırrı, evinin bahçesinde bulunan bir kirpinin yukarıda anlattığımız durumunu keşfetmiş olmaya dayanıyormuş. Kırlangıç çamurdan yuva yapmakta gerekli çörçöpü koparmakta pek ustadır. Çamura mı ihtiyacı oldu, önce suya dalarak kendi kendini ıslatır, sonra toprağa sürünerek kanatlarına çamur toplar. Yavruladığı zaman yavrularına bakmakta çok titiz davranır gagasıyla yavrularının pisliklerini alır, yuvadan atar, sonra bu işi yavrularına da öğretirmiş. Avcının yavrularının bulunduğu yere yaklaşmakta olduğunu gören ana kekik ona görünür, kendisini ta'kib etmesi umuduyla bir miktar yaklaşır, sonra yavrularının bulunduğu yerden başka bir yöne doğru gidermiş. Ağaçkakan kuşu yerde pek az bulunur; genellikle ağaç üzerinde olur ve kurtçuk bulunduğunu bildiği yeri gagalarmış. Turna kuşları havada uçarken çok yüksekler çıkarlar. Bu yükseklerde yaptıkları uçuş esnasında bulut veya sise girerek birbirlerini göremeyecek olsalar, kanatlarıyla sesler çıkarır ve böylece birbirlerinin yerini kaybetmezlermiş. Bu kuşlar ayrıca, bir dağda uyuyarak geceledikleri zaman hepsi de başını kanadı altına koyduğu halde liderleri durumunda olanı koymaz ve böylece çok çabuk uyanır, bir tehlike duysa hemen bağırır. Karıncaların yuvalarına giderken birbirlerini kollayarak bir doğru çizgi üzerinde bulunmaları da fevkalâde bir durum arzeder. Bu meseleler hayvanlarla ilgili kitaplarda genişçe anlatılır. Bizim burada dikkatimizi çeken şey, bunların her birinin akıllı insanların yapmaktan âciz kaldıkları şeyler olmasıdır. Cenâb-ı Allah, bu hayvanlara böylesi



şeyleri ihâm ettiğine göre, yine bu hayvanlara O'nu bilmek ve övmek fiillerinin de ilhâm edilmiş olması niçin câiz olmasın? Bunların insanların bildiği diğer şeyleri bilmemesi bu konuya bir engel teşkil etmez. Şihâbu'l-İslâm Sem'ânî ne güzel söylemiş ve demiştir ki: Cenâb-ı Allah, Mu'tezile ölçüleriyle değerlendirilmekten yüce ve münezzehtir. (Fahreddin Râzî, Mefâtih el-Ğayb, XXIV, 9-12).

—○○—

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزَيِّجُ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَابِرُهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ۚ ۞ يَلْبِسُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۚ ۞

43 — Görmedin mi ki Allah, bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen, onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir de dilediğini ona uğratar ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeginin parlaltısı neredeyse gözleri alıverecek.

44 — Allah, gece ile gündüzü evirip çevirir. Doğrusu, görebilenler için bunda ibret vardır.

Allah Teâlâ ilk meydana getirilişinde zayıf olan bulutları kudreti ile sürer, dağınıklığından sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. (...) Ubeyd İbn Umeyr el-Leysi der ki: Allah Teâlâ önce toz kaldıracak, tozları ayaklandıracak rüzgârı gönderip yeryüzünü süpürür, sonra bulutları meydana getirecek rüzgârı gönderir de bulutları meydana getirir. Sonra bulutları bir araya getirecek rüzgârı gönderir ve rüzgâr onları bir araya toplar. Daha sonra Allah Teâlâ, aşılayıcı rüzgârı gönderir de, bu rüzgâr bulutlara (yağmur) aşılar. Ubeyd İbn Umeyr'in bu sözünü, İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr —Allah onlara rahmet eylesin— rivâyet etmişlerdir. «Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir.» (...) «Dilediğini ona uğratar ve dilediğinden onu uzak tutar.» Allah Teâlâ'nın: «Dilediğini ona uğratar.» kavlinden, gökten indirdiği dolu ve yağmur çeşitlerinin kasedilmiş olması muhtemeldir. Bu durumda «Dilediğini ona uğratar.»



kavli onlar için bir rahmet olur. «Dilediğinden onu uzak tutar.» kavli ile onlara yağmurun geciktirilmesi kasedilmiş olur. «Dilediğini ona uğratar.» sözüyle Allah Teâlâ'nın diledikleri üzerine, onlara bir musibet olmak üzere dolu göndermesi de kasedilmiş olabilir. Zirâ dolu göndermekle onların meyveleri saçılmış, ekin ve ağaçları telef edilmiş olur. Katından bir rahmet olmak üzere Allah Teâlâ dilediklerinden de dolu-yu uzak tutar.

«Onun şimşeginin parıltısı neredeyse ona ilişen ve onu gören gözleri alıverecekti. Allah, gece ile gündüzü, evirip çevirir.» Her ikisinde de tasarruf sâhibi olan O'dur. Birinin uzunluğundan alıp diğerinin kısalığına ekler de ikisi birbirine eşit olur. Sonra birinden alıp diğerine verir de kısa olan uzar, uzun olan kısalmır. Emri, kahrı, izzeti ve ilmi ile bunlarda tasarruf sâhibi olan Allah'tır. «Doğrusu, görebilenler için bunda (Allah'ın azametini delâlet eden delil) ibret vardır.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde; akıl sâhipleri için elbette âyetler vardır.» (Âl-i İmrân, 190). Bundan sonraki âyetlerde de aynı konuya işâret edilmektedir.

### İ Z Â H I

#### Bulutlar Nasıl Meydana Gelir?

Bulut, havanın soğuması neticesi ısının düşmesiyle su buhârını yüklenme gücünün azalmasından meydana gelir. Su buhârı, ısı derecesine göre ya yağmur ya da kar tanecikleri halinde yeryüzüne iner. Havanın soğuması tabiatta değişik yollarla cereyân eder:

a) Kendiliğinden soğuma: Havanın dağılması ve basıncın azalması sonucu soğuması. Bu olay havanın, basıncı az olan noktalara yükselmesi neticesinde cereyân eder. Basıncı az olan noktalara yayılan hava soğur, su buhârı taşıma gücü azalır. Neticede su buhârı yoğunlaşarak yağmur veya kar halinde yeryüzüne iner. Bu ameliye, yağmurların ve bulutun oluşumunda en önemli rolü oynar. Zirâ yükseklerle çıkan havadaki soğuma oranı yoğunlaşma olmazsa 100 metrede 1 santigrattır, yoğunlaşma olursa 100 metrede 0,65 santigrattır.

b) Isı, ışık ve ışıma yoluyla soğuma: Geceleyin çiğ yağması gibi.

c) Karışım soğuma: Yani sıcak havanın soğuk havada karışması ve karışımın neticesinde ısı derecesinin normalin altına düşmesi. Bu durum Labrador körfezinde, sıcak hava kitlelerinin soğuk hava akıntısıyla karışması neticesinde cereyân etmektedir.



Atlas Okyanusunda da benzer durum vardır. Bulutlar ya üst üste (dağlar gibi) yığılır ya da ufuk noktasına doğru kümelenir. Kur'an, bu iki bulut şeklini tefrik ederek şöyle buyurmaktadır:

1 — «O, Allah'tır ki, rüzgârları gönderir de, onunla bulutları sevk eder. Gökte onları dilediği gibi yayar, onu parça parça da kılar. Nihâyet onların arasından yağmurun çıktığını görürsün. O yağmuru, kullarından dilediğine nasib eder de onlar da sevinirler. Ve birbirlerine müjdelilerler.» (Rûm, 48).

2 — «Görmedin mi ki Allah, bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen, onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir de dilediğini ona uğratar ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alıverecek.» (Nûr, 43).

3 — «İçtiğiniz suyu görmez misiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz? Yoksa Biz miyiz indiren?» (Vâkıa, 68-69).

Bilginler bulutları yükseklik bakımından üç kısma ayırmışlardır:

a) Tel ve tüy gibi görünen saçak bulutlar, 7-12 km. yükseklikte bulunurlar ve buz içneciklerinden yapılmışlardır.

b) Küme bulutlar, yığınlar halinde 2-6 km. arasında bulunurlar.

c) Katman bulutlar, tabaka tabaka dizilmişlerdir. Kara bulutlar çoğu kere bütün göğü örter ve yağmur getirirler.

Bulutların bu taksimi, denizcilere ve havacılara yarar. Çünkü bulutların durumuna göre sıcak veya soğuk hava çeşitli yönlerde dağılırlar.

Saçak bulutlar önemli bir bulut türüdür. Çünkü zaman zaman yükselteleri 12 km. üzerine çıkar. Hattâ 20'ye kadar varır. Bu bulutlar çok soğuk olan atmosfer tabakasına ulaşınca, ısı dereceleri sıfırın altında 60 veya 70 santigrata kadar düşer. Bu bulutların üst tabakalarında dolu teşekkül eder. Bilindiği gibi saçak bulutların üst kısımlarında dolunun oluşumu, eksi yüklü elektrik enerjisinin boşalmasından meydana gelmektedir. Dolu, yüksek bulut tabakaları arasında ısı derecesi sıfırın üzerindeki kısımlara indiği zaman parçalanır ve kar haline gelir. Dolu parçacıklarının yüzey kısmı parçalanma ile elektrik yükü bakımından değişir. Yüksek tabakalarda yer alan saçak bulutlar su buhârı ile yüklendikçe su buhârı dolu haline dönüşür. Çekim gücünün te'siri ile bu dolu halinde yığılan su buhârı aşağı doğru iner ve bulutun alt kısmında dağılmaya başlar. Bu ameliye bir nevi elektrik dinamosu rolünü oynar. İşte hava eksi yüklü elektronlarla artı yüklü elektronların ayrılmasına karşı mukâvemet edemeyince meydana gelen elektrik boşalımı şimşek



halinde ortaya çıkar. Şimşek, âni ısınmanın neticesinde bazan yıldırım haline inkilâb eder. Gök gürültüsü, şimşegin sesinden, bulut kümeleri arasındaki yankılardan ibârettir. Bazı fırtınalı havalarda şimşek, dakika da 40 defa hareket eder. Bulutla herhangi yüksek bir cisim arasında bir elektrik boşalması olursa, o zaman şimşek meydana gelir. Saçaklı bulutlar radarla gözlendiğinde görülür ki, bu bulutlar gökyüzünde ortaya çıkan küçük tel gibi veya tüy gibi görünen saçaklardan meydana gelmiştir. Bu tel veya tüy gibi olan saçaklar kısa zamanda birleşerek yüksek dağlar gibi görünüm arzeder. Nitekim Nûr sûresinde Yüce Allah bulutun aldığı bu şekli bize şöyle ifade buyurmaktadır:

«Görmedin mi ki Allah, bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen, onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. Gökten, içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir de, dilediğini ona uğratar ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri aliverecek.» (Nûr, 43).

Görülüyor ki âyet-i kerime, saçaklı bulutların tel ve tüy gibi kısımlarının birleşerek dağlar gibi yığıldığına işâret etmektedir. Bulutlardan dökülen dolular veya karlar şimşegin oluşmasını sağlarlar. Şimşek, bazan geçici körlük hâsıl eder. Hava ulaşımında bulutların durumu ve şimşegin önemi son zamanda çok daha dikkatli olarak incelenmektedir. Belirttiğimiz gibi bu saçak bulutlar 12-20 km. yüksekliğe kadar uzanırlar. Yüksek dağlar gibi görünen bu bulut kümelerine bakıldığı zaman üç ayrı tabakadan meydana geldiği farkedilir:

a) Üst Tabaka: Beyâz, parlak kar taneciklerinden oluşur.

b) Orta Tabaka: Ortalama hava sıcaklığının sıfırın altına düşmesi nedeniyle bu kısımda su damlacıkları ile kar tanecikleri karışık görülür ve yeryüzünün çekim gücü nedeniyle kar tanecikleri aşağıya doğru sarkar.

c) Alt Tabaka: Çoğunlukla su buhârı ile yüklü olan bu bölümlerde kar tanecikleri de görülür. Bu kısım karanlık tabakayı temsil eder ki, bu bölümden ışık geçmez. İşte dolunun ve karın oluşmasını sağlayan bu bulutlardır. Bu bulut dağları içerisinde dolunun oluşumu şöylece özetlenebilir: Bulutun üst tabakasinda oluşan kar tanecikleri, çok hızlı olarak yeryüzüne doğru inerler, çünkü dünyamızın çekim gücünün te'siri altında kalırlar. Donma noktasının üzerinde bulunan su damlacıklarıyla orta tabakaya geldiklerinde çarpışırlar. Bilindiği gibi bu tabakadaki su damlacıkları henüz donmuş değildirler. Havanın ısısına göre donma durumuna yakındırlar. Sıfır noktasındaki bu su damlacıklarıyla yüksek kısımlardan dökülen kar tanelerinin karışmasıyla katı buz tanecikleri haline dönüşür. Bazan şiddetli fırtına ve soğukların etkisiyle inen do-

lu, po  
sonla  
lutlar  
kapılı  
lut y  
manlı  
«Gör  
üst ü  
sün.  
diğin  
manlı  
tırma  
bulut  
sökur  
«Onu  
rülü  
makt  
elekt  
Samp  
F  
gök g  
kim l  
lanm  
sında  
lenm  
kar.  
atta  
züne  
la de  
larla  
tedir  
reler  
ısınm  
halli  
gök  
sıfırı  
term  
elekt  
sind  
doğr



lu, portakal büyüklüğüne kadar ulaşır. Bilginler, geçen cihan savaşının sonlarında radarla bulutların oluşumunu gözetleyince görüldü ki bu bulutlar, bazı parçacıklar halinde oluşmakta, yükselen havanın akımına kapılmış bulut kümeleri halinde başlamakta ve bundan sonra büyük bulut yığınları teşekkül etmektedir. İnsanoğlu bu gerçeği ancak yakın zamanlarda öğrendiği halde Kur'an-ı Kerim asırlar evvel ifâde etmiştir: «Görmedin mi ki Allah bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip, üst üste yığar. Ve sen, onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirip de, dilediğini ona uğratar ve dilediğinden onu uzak tutar.» (Nûr, 43). Müslümanlar, asırlardır boş laflarla uğraşıyorlar. Kur'an'ın ilmi i'câzını araştırma yerine kendi kendilerini avutup duruyorlar. Âyetin bir kısmında bulutların oluşumu belirtilmekte ve dağlar gibi bulutlardan dolunun sökün ettiği ifâde buyrulmaktadır. Âyetin devâmında Yüce Allah: «Onun şimşeginin pırıltısı nerdeyse gözleri alıverecek.» buyuruyor. Görülüyor ki şimşek ve gök gürültüsü, bu salkım bulut tabakasında oluşmaktadır. Rönesans'tan bu yana gelişen ilim, salkım bulutlardaki elektrik akımı üzerinde araştırma yapmış ve bu konuda Wilson ve Sampson gibi bilginler tarafından değişik görüşler ortaya atılmıştır.

Kutup bölgeleri dışında dünyanın her tarafında şimşek çakması ve gök gürlemesi görülür. Ekvator bölgelerinde ise daha fazla rastlanır. Salkım bulutlar arasında dolunun oluşup belirli hacimler içerisinde parçalanması için şimşegin önemini yukarda söylemiştik. Şimşek, bulutlar arasında korkunç derecede elektrik boşalmasından teşekkül eder. Elektriklenme olayı, artı ve eksi yüklü elektronların birleşmesi yoluyla ortaya çıkar. Bir hesâblamaya göre atmosferde meydana gelen şimşek sayısı saatta 1800 kadardır. Normal olarak bir şimşek çakmasıyla günde yeryüzüne 2 milyon kilovat enerji düşmektedir. Şimşek çakması bazı bulutlarla değişik bulut kümesi arasındaki elektrik boşalmasından ya da bulutlarla yeryüzü arasındaki elektrik boşalması yüzünden meydana gelmektedir. Gök gürültüsü ile birlikte şimşek dediğimiz kuvvetli elektrik şerâreleri yayılır. Şimşegin çaktığı hava tabakalarında aniden şiddetli bir ısınma olur ve havanın hacmi çok kısa zamanda genişler. Bu yüzden mahallî havada büyük sarsıntılar ve çalkantılar meydana gelir ki, işte bu gök gürültüsüdür. Normal olarak elektrik akımı, bulutların üzerindeki sıfırın üstündeki derecelerde meydana gelir. Laboratuvar deneyleri göstermektedir ki buzdolapları, buz tutma noktasının üzerine çıktığı zaman elektrik akımı ile yüklenir. Böylece 11 dakika gibi kısa bir zaman içerisinde milyarlarca elektrik akımı teşekkül eder. Bu elektrik akımı aşağıya doğru bulutlar tarafından götürülür ve her an büyük elektrik boşalması



olayı cereyân edebilir. Eksi yüklü elektrik akımlarının meydana gelmesi değişik faktörlerle birlikte dolunun oluşmasına bağlıdır. Donma noktasının üzerindeki bölgelerde bulut parçacıklarının hızlı sürtüşmesi sonucunda dolu taneciklerinin hacmi 2 mm'ye yaklaşıncaya elektrik akımı teşekkül eder. Değerli okuyucular, görülüyor ki insanoğlunun atom çağından elde ettiği bilgilerin özünü, Kur'an-ı Kerim daha gününde bildirmiş tir. Henüz açıklayamadığımız pek çok âyeti kerimeler vardır ama bir gün gelecek bunların anlamı da açık olarak ortaya çıkacaktır. Bu ise Kur'an'ın apaçık ebedî bir mucize olduğunu bize göstermektedir. Şimşegin en belirgin zararlarından birisi de geçici körlük meydana getirmesidir. Öyle sanıyoruz ki bu körlük tehlikesiyle en çok karşılaşanlar havacılarıdır. Özellikle sıcak bölgelerde salkım bulutların arasına girdikleri zaman, dakikada kırka yakın şimşek çakması olayı cereyân eder. Uçağın pilotu bu geçici körlüğe tutulduğu zaman hâkimiyetini yitirir ve böylece uçak düşmek tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Biz, uzak mesâfeli olduğu için şimşek çakma olayından fazla müteessir olmayız. Ancak 300.000 km. hızla giden parıltısını görürüz. Şimşegin bulut tabakaları arasında meydana getirdiği gürültü ise ışığın hızına nisbetle daha az olduğu için çok sonra duyarız. Yıldırım ise Kur'an-ı Kerim'de birçok yerlerde vârid olmuştur. Yıldırım tâ eski çağlardan beri insanları korkutmuştur. Hattâ eski Yunanlılar en büyük tanrıları olan Zeus'u bulutların arasından çılgın şimşekler çakarak tasvîr ederlerdi. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: «Yahut onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır. Yıldırımlardan ölmek korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıklarlar. Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.» (Bakara, 19).

Bilindiği gibi yıldırım, bulutlarla yüksek cisimlerin arasındaki bir elektrik boşalmasından ibârettir. Genellikle sivri uçlara çarpan yıldırım, ağaçlara ve denizlerdeki gemilere düşer. Fazla olmamak kaydıyla yıldırım çarpmış bir insanla karşılaşınca hemen ona sun'î teneffüs yaptırmak gerekir, bir saat sonra yaşama imkânına sâhip olur. Bakara sûresindeki âyetlerden yıldırım çarpmış kişilerin yaşayabilme imkânının bulunacağını anlamak mümkündür: «Bir de hani siz: Ey Mûsâ, Allah'ı apaşıkâr görünceye kadar sana inanmayacağız, demiştiniz de, bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra sizi, ölümünüzün arkasından şükredersiniz diye diriltmiştik.» (Bakara, 55-56).

Gerek yıldırım olsun, gerek şimşek olsun bütün bu tabiî olaylar yine tabiî kanunlara bağlıdır. Nitekim Ra'd sûresinde şöyle buyrulmaktadır: «Gök gürültüsü de; hamd ile, melekler de korku ile O'nu tesbih eder. O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» (Ra'd, 10), Görülüyor ki yıldırım da Allah tarafından kendisine çizilmiş olan tabiî kanunların dışına çıkamaz. Yükselen rüzgârların hızı artınca yağmur yer-



yüzüne iner. Bulutlar, su buhârcıklarıyla dolunca ağırlaşırlar. Bir süre sonra rüzgâr dinler ve bulut yeryüzüne yağmurları boşaltır. Yükselen hava, donmuş olan su buhârını uzun süre taşıyamaz. Yine Ra'd sûresinde Yüce Allah şöyle buyuruyor: «O'dur size korku ve ümide düşürmek için şimşegi gösteren, yağmur yüklü bulutları meydana getiren.» (Ra'd, 12) (Dr. Muhammed Cemaleddin Fendi, Allah ve Kâinât, 108-115)

— oOo —

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنٍ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

45 — Allah, hareket eden her canlıyı sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi de dört ayakla yürür. Allah, dilediğini yaratır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.

#### Her Canlı Sudan Yaratılmıştır

Allah Teâlâ muhtelif şekil, renk, hareket ve duruşları ile çeşitli yaratıkları bir tek sudan yaratmasındaki tâm kudret ve yüce hükümrânlığını zikrediyor. Onlardan kimi, yılan ve ona benzeyenler gibi karnı üzerinde sürünür. İnsan ve kuşlar gibi kimi iki ayakla yürür. Dört ayaklı hayvanlar ile sâir hayvanlar gibi kimisi de dört ayakla yürür. Allah kudreti ile dilediğini yaratır. Zirâ O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. «Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.»

#### İ Z Â H İ

«Allah, dilediğini yaratır.» âyeti, hayvanların yürüme keyfiyeti bakımından farklı farklı oldukları gibi diğer bakımlardan da farklılıklar gösterdiğine işâret etmektedir. Şimdi bu bölümlere ayrılmaların birkaç kısmını zikrederim:

Birinci Taksim : Hayvanlar bazı organlar bakımından ortak, bazıları bakımından da farklı farklı olurlar. Ortaklık durumu, insan ve atın her ikisinin de et, sinir ve kemiklerinin olması misâliyle açıklanabilir. Farklılık ise ya aynı uzuvda olur veya uzvun sıfatında olur. Uzuv bakımından iki hayvan arasında bulunan farklılık iki şekilde olur: 1) Birin-



de olan uzuv diğerinde bulunmaz. Fakat o uzvun maddeleri bulunabilir. At ve insan buna örnek olarak gösterilebilir. Atın kuyruğu olduğu halde insanın kuyruğu yoktur. Fakat kuyruğun maddeleri kemik, sinir, et, deri ve tüy olduğuna göre bütün bunlar aynı zamanda insanda da bulunmaktadır. 2) Birinde olan uzuv diğerinde ne bizzât ve ne de maddeleri ile bulunmaz. Meselâ, kaplumbağanın vücudunu kuşatan bir kabuğu olduğu halde bu durum insanda yoktur. Ayrıca balığın pulları, kirpinin de okları olduğu halde bunlar insanda bulunmaz. İki nevi hayvan arasında organın şekli bakımından farklılık bulunması; ya nicelik ya nitelik, ya konum ya işlev veya etkilenme bakımından olur. Nicelik bakımından uzuv farklılığı ya hacimle ilgili olur; Baykuşun gözünün küçük, Tavşancıl kuşunun gözünün ise büyük olması gibi. Veya bu nicelik farklılığı sayı bakımından olur. Bazı örümcek türlerinin altı, bazılarının ise sekiz ya da on ayaklı olmaları buna örnektir. Canlılar arasında görülen nitelik farkı; renk, şekil, katılık, yumuşaklık farklılığı tarzındadır. Organların bedendeki yeri bakımından hayvanlar arasında görülen farklılık ise fil ve atta müşâhede edilir. Bu hayvanlardan filin memesi göğse yakın bir yerde bulunduğu halde, atın memesi göbek kısmında olur. Fiil (fonksiyon) bakımından farklılığa ise fil ile insanın kulak ve burnları örnek verilebilir. Bunlardan fillerin kulakları hem işitme aracıdır, hem de fiili savunmaya elverişli bir organdır. Oysa insanın kulağı yalnız işitme organıdır. Öte yandan filin burnu aynı zamanda tutma, alma görevi de yapar. Oysa insan burnu sâdece koku almaya elverişlidir. Hayvanlar arasında etkilenme bakımından mevcûd olan farklılığa ise ışıktan çok fazla etkilenen yarası kuşu gözüyle bunun tamamen zıddı olan kırlangıcın gözü örnek gösterilebilirler.

**İkinci Taksim :** Hayvanlar ya suda veya karada yaşarlar, ya da önce suda dünyaya gelir fakat sonra hayatlarını karada sürdürürler. Şimdi suda yaşayan hayvanları ele alalım. Bunlar birkaç bakımdan değişiklikler gösterirler: 1) Bu türün yaşama yeri, besinin bulunduğu yer ve nefes alma yeri suyun içidir. Bunlar hava teneffüs etme yerine karınlarına su alır boşaltırlar ve böylece solunurlar. Bu tür, sudan çıktığı zaman hayatını sürdüremez. Bütün balık türleri böyledir. Suda yaşayan bir başka tür daha vardır ki, bunların yaşama ve beslenme yerleri suyun içi olduğu halde, bunlar ne hava ile ve ne de su yutma yoluyla solunurlar. Bazı inci türleri böyledir. 2) Suda yaşayan hayvanların bir kısmı akan sularda bir kısmı da dere ve su birikintilerinde bulunurlar. Kurbağalar gibi. Bir başka kısım ise denizlerde yaşarlar. 3) Ayrıca suda yaşayan hayvanların bir kısmı kenarlarda, bir kısmı derinlerde, bir kısmı çamurlarda ve bir başka kısmı da kayalıklarda yaşarlar. 4) Yine suda yaşayan bu hayvanların bir kısmı suya dalarken başaşağı dalar, fa-



kat yüzerken yüzgeçlerini açarlar. Balık türünde olduğu gibi. Kurbağa gibi bir başka tür yüzerken ayaklarını kullanırken, yengeç gibi bazı türler suyun dibinde yürürler. Bazı türler ise sürünürler, bir kısım baklıklar ve kurtlar gibi.

Karada yaşayan hayvanlar da bazı bakımlardan farklılıklar gösterirler: 1) Ağız ve burun gibi bir yolla soluyanlar olduğu gibi arılar gibi böyle bir organla solumayıp diğer dış dokularında bulunan ince deliklerle soluyanlar da vardır. 2) Bu hayvanların bir kısmının belli bir barınağı vardır. Bir başka kısmı ise böyle bir barınağı olmayıp nerede denk gelirse orada barınır ve gecelerler. Bu son grup ancak yavruladığı zaman, yavrularına bakmak için bir yere bağımlı olurlar. Belli bir barınağa (yuvaya) bağlı olan kara hayvanlarının barınağı ya sarp yerler, ya çukurlar, ya yüksek yerler veya yeryüzü olur. 3) Kara hayvanlarından bütün kuşlar iki ayaklı olurlar. Bunların bir kısmı zorlukla yürürler; büyük, siyah kırlangıç ve yarası kuşu gibi. Kanadı deri veya bağa olanların ise ayakları olmaz; havada uçan bir tür Habeşistan yılanı gibi. 4) Kuşlar bazı bakımlardan farklıdır. Bunların bir türü toplu halde yaşar, leylekler gibi. Bir başkası ise ayrı ayrı yaşar, tavşancıklar ve tüm yırtıcı kuşlar gibi. Çünkü bunlar avlarını yakalamak için tuzaklar kurar ve av için kavgı ederler. Kuşların bir kısmı daha vardır ki, çiftler halinde ve birlikte yaşarlardı, Bağırılak kuşları gibi. Bir başka tür ise bazan toplu ve bazan da ayrı ayrı yaşarlar. Tek başına yaşayan kara hayvanlarından bazıları evcil bazıları ise yabânî olur. Bunların bir başka kısmı da bahçelerde yaşarlar. İnsan, tek başına yaşama imkânı olmayan tek canlıdır. Çünkü insanın hayat vâsıtaları ve geçimi sosyal ortaklıkla kaynaşmış ve bütünleşmiştir. Arı, karınca ve bir tür turna kuşları da insan gibi toplu yaşarsa da arı ve turnaların bir tek beğı ve başkanı olur, karıncalar ise toplu yaşasalar bile bir başkanları olmaz. 5) Kuşların bir kısmı et yer, bir kısmı ise tane yerler, bazıları da ot yerler. Kuşların bir kısmının belli bir yiyeceğı olur, arılar gibi; bunlar besinlerini hep çiçeklerden alırlar. Örümcek ise yalnız sinekleri yiyerek beslenir. Bazıları ise ne bulsa onu yer. Bazan suda, bazan da karada yaşayan üçüncü tür hayvanlar ise; bunlara suda doğan, orada bir miktar yaşayan, sonra karaya çıkıp hayatını orada sürdüren hayvanlar örnek gösterilmektedir.

Üçüncü Taksim : Hayvanların bir kısmı yaratılıştan ehlidir, insan gibi; bir kısmı ise doğuştan ehlidir, kedi ve at gibi. Kaplan gibi bazı hayvanlar zorla ehlileşebildiğı gibi, canavarlar gibi hiç ehlileşmeyen hayvanlar da vardır. Zorla ehlileşebilen hayvanların fil gibi bir kısmı çabuk ehlileştiğı ve ehlî olarak kaldığı halde Arslan gibi çok zor ve ağır ehlileşenler de vardır. Aslında, her bir nev'in ehlî olan ve olmayan — hattâ insan nev'i de dâhil — çeşitleri olduğunu söylemek de mümkündür.



**Dördüncü Taksim:** Hayvanların bir kısmı sesli, bir kısmı ise sesizdir. İnsan dışında kalan diğer sesli canlılar cinsî arzu anında daha çok ses çıkarırlar. Yine horoz gibi bazı hayvanlar vardır ki, azgındır, sürekli cinsî saldırganlık içindedir; bazıları ise normaldir, ancak belli zamanlarda cinsî arzu duyarlar.

**Beşinci Taksim:** Ahlâk bakımındandır. Bazı hayvanlar yumuşak sâkin tabiatlıdır, az sinirlenirler; sığırlar gibi. Bazıları ise serttir ve çok sinirlenirler, kara domuzu gibi. Kimi yumuşak fakat kurnazdır, katır gibi; kimi de hareketleri kötü fakat sinsidir, yılan gibi. Aslan gibi asil, cesûr ve güçlü hayvanlar olduğu gibi, kurt gibi güçlü fakat kurnaz ve vahşî, bazıları da tilki gibi kurnaz ve basit olur. Bazı hayvanlar kırgın, basit olur, fakat kendini sevdirmeye çalışır; köpek gibi, bazıları da çok iyi ve uysal olur; fil ve maymun gibi. Tabiatta tavus kuşu gibi kışkanç ve gurûrlu hayvanlar olduğu gibi, merkep ve deve gibi çok çekingen hayvanlar da vardır.

**Altıncı Taksim:** Bazı hayvanlar, dişisi bir hayvan doğurarak ürerler, bazıları ise arı ve örümcekte olduğu gibi önce bir kurt doğurarak ürerler. Sonra bu kurt gelişir, organlarını tamâmlar, arı veya örümcek olur. Bazı hayvanlar da dişilerinin yumurtlamasıyla ürerler.

Burada şunu ifâde etmeliyiz ki: İnsan akli en küçük hayvanların bile inceliklerini bilmekten âcizdir. Ancak bu hayvanlar Allah Teâlâ'nın varlığına kesin ve açık bir şekilde delâlet ederler. Çünkü biliyoruz ki bu hayvanların tümü sâdece dört unsurdan meydana gelmiş olsalardı hepsinde aynı seviyede olmaları gerekirdi. Halbuki durumun böyle olmayıp bu türlerin her birinin kendine hâs organları, duygu kuvvetleri, bedenlerinin hacim ve miktarı, ömürleri ve davranışları bakımından farklı olmaları mutlakâ ve mutlakâ bir yaratıcının, bir düzenleyicinin olmasını gerektirir. Bu noktada söylenecek en güzel söz «Allah, dilediğini yaratır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.» âyetidir. Çünkü herşeye gücü yeten, her şeyi bilen, bu canlıların her türlü hallerine vâkıf olan O'dur. Hangi akıl bu bütünü bilebilir, sırlarını çözebilir? O, dilediğini yaratır ve hiç bir şey O'na mâni olamaz. (Fahreddin Râzî, Mefâtih el-Gayb, XXIV, 17-19)

— oOo —

لَقَدْ آتَيْنَا آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾

46 — Andolsun ki Biz, açıklayıcı âyetler indirdik. Ve Allah, dilediğini doğru yola iletir.



Allah Teâlâ bu Kur'an'da hikmetler, hükümler, apaçık ve sağlam misâller indirdiğini anlatır. Bunlar gerçekten çoktur. Ayrıca onları anlamaya, onlara yapışmaya akıl ve basîret sâhiplerini iletmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ve Allah, dilediğini doğru yola iletir.» buyurmuştur.

### İ Z Â H I

«Andolsun Biz, açıklayıcı âyetler indirdik.» âyetinin tefsirinde yapılması gereken en doğru şey; bu «âyetler» kelimesini, her türlü delil ve ibret mânâsına hamletmektir. Kur'an-ı Kerim, bu delillerin tümünü içine aldığına göre, «âyetler» kelimesindeki her türlü delili anlamak mümkündür.

«Ve Allah, dilediğini doğru yola iletir.» âyetine gelince, bizim bu âyetle istidlâl tarzımız daha önce geçmişti. Kâdî Beydâvî buradaki «iletmek» kelimesinin, teklîf çağına erdirmek veya Allah'a itâat edip mükâfâta lâayık olanları cennete iletmek mânâsına olduğunu söylemiştir. Beydâvî'nin bu ve bunun gibi âyetlerde yapmış olduğu yorumlara biz de bu gibi âyetlerde daha önce cevap vermiş bulunuyoruz. (Fahredden Râzî, Mefâtiḥ el-Ğayb, XXIV, 19).



وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ  
بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ يَكُنْ  
لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِي ظُلُومِهِمْ مَرَضٌ أَمْ يَقُولُونَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ  
بَيْنَهُمْ أَنْ يُقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ  
بَيْنَهُمْ أَنْ يُقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ  
اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾

47 — Allah'a da, peygambere de inandık ve itâat ettik, derler. Sonra da arkasından bir takımı yüz çevirir. Bunlar inanmış kimseler değillerdir.

48 — Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıkları zaman; bir takımı hemen yüz çevirir.



49 — Eğer hak, kendilerinden tarafa ise; boyunlarını bükerek gelirler.

50 — Kalblerinde bir hastalık mı var bunların? Yoksa şüphe mi ettiler? Veya Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, onlar; zâlimlerin kendileridir.

51 — Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıkları zaman; mü'minlerin sözü, sâdece: İşittik ve itaât ettik, demekten ibârettir. Ve işte onlar, felâha erenlerin kendileridir.

52 — Kim, Allah'a ve Rasûlüne itâat eder, Allah'tan korkar ve sakınırsa; işte onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.

#### Allah'ın Hükümünden Kaçanlar

Allah Teâlâ münâfıkların niteliklerini haber veriyor. Onlar gizlediklerinin tersini açığa vururlar ve söz olarak dilleriyle: «Allah'a da, peygambere de inandık ve itâat ettik, derler. Sonra da arkasından bir takımı yüz çevirir.» Amelleri ile sözlerine ters hareket ederler. Yapmayacaklarını söylerler. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bunlar inanmış kimse-ler değildir.» buyurur. «Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne (Allah'ın elçisine indirdiği hidâyete tâbi olmaya) çağırıldıkları zaman; bir takımı hemen yüz çevirir. (Ona tâbi olmaktan büyüklene-rek yüz çevirirler.) Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Sana indirilene ve senden önce indirilenlere; inandıklarını iddiâ edenleri görme-din mi? Küfretmeleri emrolunmuş iken Tâgût'un önünde muhâkeme edilmelerini isterler. Halbuki şeytân, onları uzak bir sapıklıkla saptırmak istiyor. Onlara: Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin, denilince; münâfıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.» (Nisâ, 60-61). Taberani'de Ravh İbn Atâ İbn Ebu Meymûne kanalıyla... Semüre (İbn Cündeb)den merfû' olarak rivâyet edilen bir hadiste şöyle buyrulur: Kim, bir sultana çağırılır da bu çağrıya icâbet etmezse; o, hiç bir hak-kı olmayan zâlimdir.

«Eğer hak, kendilerinden tarafa ise; (hüküm aleyhlerine değil de lehlerine olacaksa) boyunlarını bükerek, (işitip itâat ederek) gelirler.» Eğer hüküm kendi aleyhlerine olacaksa, yüz çevirip hak olmayana da-vet eder ve orada bâtılın geçerli olması için Hz. Peygamber (s.a.)den bir başkasının hakemliğine başvurmak ister. Onun daha önceki boyun



eğerek gelmesi, hak olduğuna inandığından değildir. Bilakis arzusuna uygun olduğu içindir. Bu sebeple hak onun maksadına ters düştüğünde, haktan bir başkasına yönelir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Kalblerinde bir hastalık mı var bunların? Yoksa şüphe mi ettiler? Veya Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?» buyurmuştur. Yani onların durumları şu üç ihtimâlin dışında değildir: Ya kalblerine işlemiş bir hastalık vardır veya dinde bir şüpheleri vardır veya Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine hükümde haksızlık etmesinden korkmaktadırlar. Bunlardan hangisi olursa olsun, hepsi de mahzâ küfürdür. Allah Teâlâ onların her birerini ve onların bu sıfatlardan hangisine sâhip olduklarını en iyi bilendir.

«Hayır, onlar; zâlimlerin kendileridir.» Onlar zâlimlerin, günahkârların ta kendileridir. Allah Teâlâ ve Rasûlü, onların zannedip vehmettikleri zulüm ve haksızlıktan uzaktırlar. Allah ve Rasûlü bundan yücedir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Hasan'dan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Birisinin başka birisi ile arasında bir anlaşmazlık olduğunda o adam haklı ise Hz. Peygamber (s.a.)e çağırıldığında boyun bükerek, kabullenenir ve Hz. Peygamber (s.a.)in kendisi lehinde hak ile hüküm vereceğini bilirdi. Haksızlık etmek istediğinde Hz. Peygamber (s.a.)e çağırılsa, yüz çevirir ve: Filâncaya giderim, derdi. Allah Teâlâ bu âyeti indirdi de, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Kimin kardeşi ile arasında bir şey (anlaşmazlık) olur da, müslümanların hâkimlerinden bir hakeme çağırıldığında icâbet etmekten yüz çevirirse; işte o zâlimdir, hiç bir hakkı yoktur. Bu hadis garîb ve mürseldir.

Sonra Allah Teâlâ, Allah'a ve Rasûlüne icâbet eden mü'minlerin sıfatlarını haber verir. Onlar, Allah'ın Kitâb'ı ve elçisinin Sünnet'i dışında bir din aramaktadırlar. Şöyle buyurur: «Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıkları zaman; mü'minlerin sözü, sâdece: İşittik ve itâat ettik, demekten ibârettir.» Bu sebeple Allah Teâlâ onları kurtuluşla nitelemiştir. Kurtuluş; arzulanana nâil olmak ve korkulandan kurtulmaktır. «Ve işte onlar, felâha erenlerin kendileridir.» buyurmuştur. «Mü'minlerin sözü, sâdece: İşittik ve itâat ettik, demekten ibârettir.» kavli hakkında Katâde der ki: Akabe biâtında ve Bedir'de hazır bulunmuş olan Ansâr'ın reislerinden biri olan Ubâde İbn Sâmî, ölüm vakti geldiğinde kardeşi oğlu Cünâde İbn Ebu Ümeyye'ye: Senin aleyhine ve lehine olanı (senin görevlerini ve haklarını) haber vermeyeyim mi? diye sordu. Onun: Evet, haber ver, demesi üzerine şöyle dedi: Senin görevin; zorluğunda, kolaylığında, hoşlandığın ve hoşlanmadığın şeylerde, kendin için seçtiklerinde işitip (Veliyyü'l-Emre) itâat etmendir. Dilini adâletle doğru tutman, iş sâhibleriyle iş konusunda çekişmemen gerekir. Açıkça Allah'a isyân olan bir şeyi sana emretmeleri durumu müstesnâdır. Allah'ın kitâbına ters düşen bir şeyle em-



rolundığında, sen Allah'ın kitâbına uy. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Ebu Derdâ şöyle dermiş: İslâm ancak Allah'a itâat ileidir. Hayır ancak cemâatta, Allah ve Rasûlüne, halifeye ve genelde mü'minlere karşı ihlâslı olmaktadır. Bize anlatıldığına göre Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.) şöyle dermiş: İslâm'ın kulpu, yapışılacak yeri Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek ve Allah'ın müslümanların işi ile görevlendirdiklerine itâat etmektir. Bu haberleri, İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Allah'ın Kitâbı'na, Rasûlünün Sünnetine, Hulefâ-i Râşidin ile Allah'a itâatla emrettikleri takdirde imâmlara itâatın vâcib olduğuna dâir birçok hadis ve haberler vârid olmuştur ki bunlar burada sayılamayacak kadar çoktur.

«Kim, Allah ve Rasûlün (ün emrettiklerin)e itâat eder, (yasakladıklarını terk eder), Allah'tan (geçmiş günâhlarından dolayı) korkar ve (gelecekte yapacaklarından) sakınırsa; işte, onlar kurtuluşa erenlerin, (her bir hayrı hem dünyada hem de âhirette bütün kötülüklerden emin olanların) kendileridir.»

وَأَقِمُوا بِاللهِ جِهْدًا يَمَانِيَهُمْ كَيْنَ أَمْرُهُمْ لِيَخْرُجُنَّ قُلُوبُهُمْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةً مَعْرُوفَةً إِنَّ اللهَ  
خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلُوبُهُمْ طَاعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ  
وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

53 — Var güçleriyle Allah'a yemin ettiler ki; eğer kendilerine emredersen (savaşa) çıkacaklardır. De ki: Yemin etmeyin bu, ma'kul bir itâattır. Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

54 — De ki: Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin. Şâyet yüz çevirirseniz bilin ki; o, kendisine yükletilenden, siz de kendinize yükletilenden sorumlusunuz. Eğer ona itâat ederseniz; doğru yolu bulursunuz. Peygambere düşen, apaçık tebliğden başkası değildir.

Allah Teâlâ nifâk ehlinden haber veriyor. Onlar Allah Rasûlü (s.a.), çıkmayı emrettiği takdirde mutlakâ çıkacaklarına yemin ederlerdi. Allah Teâlâ da: «Yemin etmeyin.» buyurmuştur. «Bu, ma'kul bir itâattır.» âyetinin anlamının sizin itâatınız bilinen bir itâattır, şeklinde olduğu söylenir. Yani sizin itâatınızın, amele dökülmeyen mücerred bir söz olduğu bilinmektedir. Siz her ne zaman yemin etmişseniz mutlakâ

yalar  
şöyle  
sınız  
rûhu  
diler  
kötü  
konu  
Teâlâ  
ların  
dan  
hiniz  
size  
dukla  
berab  
ma  
sonra

lenm  
ve Ra  
etme  
kak  
üzere  
yemi  
de ya  
bir h  
ğa v  
ki: A  
Rasû  
getir  
tebli  
nize  
ne g  
bulu  
yerd  
lin k

gildi  
Hesâ  
cak

lerin



yalan söylemişinizdir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır: «Size yemin ederler ki kendilerinden hoşnûd olarsınız. Siz onlardan hoşnûd olsanız da şüphesiz ki Allah, fâsıklar gürûhundan hoşnûd olmaz.» (Tevbe, 96), «Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten işledikleri işler ne kötüdür.» (Münâfikûn, 2). Kendileri için seçtikleri ve tercih ettikleri konularda bile yalan söylemek onların huylarındandır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «(Ey Muhammed,) Münâfikların, ehl-i kitâb'dan küfretmiş olan kardeşlerine: Eğer siz yurtlarınızdan çıkarılırsanız andolsun ki, biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinizde aslâ kimseye itâat etmeyiz. Eğer savaşa tutuşursanız mutlaka size yardım ederiz, dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şahidlik eder. Onlar çıkarılmış olsalar, andolsun ki, onlarla beraber çıkmazlar; savaşa tutuşmuş olsalar, andolsun ki, onlara yardıma koşmazlar; onlara yardıma gitseler mutlaka geri dönüp kaçarlar, sonra yardım da görmezler.» (Haşr, 11-12).

«Bu, ma'kûl bir itâattır.» âyetinin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Sizin işiniz ma'kûl bir itâat olsun. Mü'minler nasıl Allah'a ve Rasûlüne yeminsiz olarak itâat ediyorlarsa, sizin de itâaatınız yemin etmeksizin ma'kûl bir itâaat olsun ve sizler de onlar gibi olun. «Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Allah Teâlâ, kimin itâat üzere ve kimin de isyân üzere olduğundan haberdârdır. İçi başka iken yeminle itâat izhâr etmek her ne kadar yaratıklara karşı geçerli ise de yaratıcı olan Allah Teâlâ gizliyi ve gizlinin de gizlisini bilendir. Hiç bir hîle ve karıştırma O'na karşı geçerli değildir. Aksine O, tersini açığa vursalar dahi kullarının gönüllerinde olanlardan haberdârdır. «De ki: Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin (de Allah'ın Kitâb'ına ve Rasûlünün Sünnet'ine uyun). Şâyet (ondan) yüz çevirir (ve onun size getirdiklerini terk eder)seniz bilin ki; o, kendisine yükletilen (risâletin tebliği ve emânetin yerine getirilmesin)den, siz de (bunlardan) kendinize yükletilenden, (ona karşı ta'zimde bulunmaktan ve gereğini yerine getirmekten) sorumlusunuz. Eğer ona itâat ederseniz; doğru yolu bulursunuz.» Çünkü o, dosdoğru bir yola çağırmaktadır. «Göklerde ve yerde olanların kendisine âit olduğu Allah'ın dosdoğru yolunu... İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.» (Şûrâ, 53).

Allah Teâlâ'nın: «Peygambere düşen, apaçık tebliğden başkası değildir.» âyeti, şu âyetleri gibidir: «Senin vazîfen, sâdece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir öğütçüsün. Onlara zor kullanıcı değilsin.» (Gâşiye, 21-22).

Vehb İbn Münebbih der ki: Allah Teâlâ İsrâiloğulları peygamberlerinden Şi'yâ adındaki peygambere vahyetti ki: İsrâiloğulları içinde



kalk; şüphesiz Ben, senin dilinle vahiy indireceğim. Peygamber kalktı ve şöyle dedi: Ey gök işit (dinle), ey yeryüzü sus; şüphesiz Allah Teâlâ yerine getireceği bir iş ve bir durumu idâre etmek ve ona hükmetmek istiyor. Şüphesiz O köylerin çöle, ağaçlıkların çukur yerlere, nehirlerin çöllere, nimetlerin fakirlere dönmesini ve hükümrânlığın çobanla da olmasını diliyor. O, ümmilerden bir ümmiyi peygamber olarak göndermek istiyor. O peygamber; çirkin, kaba-saba, çarşılarda yüksek sesle münâkaşa eden birisi değildir. Bir çerâğin yanından geçse vakârından ve sekinetinden ötürü onu söndürmez. Kuru bir kamış üzerinde yürüse ayaklarının altından herhangi bir ses işitilmez. Ben, onu müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndereceğim. Boş söz söylemeyecek. Onunla kör gözleri, sağır kulakları, örtülü kalbleri açacağım. Her bir güzel işe onu muvaffak kılıp ileteceğim. Ona her türlü şerefli huyu bahşedeceğim. Sekineti elbisesi; iyiliği şîârı; takvâsı gönlü, kalbi; hikmeti konuşması; doğruluk ve vefâsı tabiatı; affetmesi ve iyiliği ahlâkı; hakkı şeriatı; adâleti, ahlâkı ve sîreti; hidâyeti imâmı; İslâm'ı dini kılacağım. Onun ismini övülmüş kılacağım. Onunla sapıklıktan sonra hidâyet bahşedeceğim. Bilgisizlikten sonra, onunla bilgili kılacağım. Adı sanı kaybolduktan sonra onu yücelteceğim. Tanınmazlıktan sonra onu tanınır kılacağım. Azlıktan sonra onunla çoğaltacak, fakirlikten sonra zenginleştirecek, ayrılıktan sonra onunla toplayacak parçalanmış ümmetler, birbirine zıd kalbler ve dağınık arzuları onunla bir araya getireceğim. İnsanlardan büyük bir topluluğu onunla helâkten kurtaracağım. Onun ümmetini, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet kılacağım. Onlar, iyilikle emredip kötülükten men'edecekler. Onlar muvahhidler, ihlâslı mü'minler ve peygamberlerinin getirdiklerini doğrulayıcılar olacaklar. Vehb İbn Münebbih'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmektedir.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾

55 — Allah; içinizden imân edip sâlih amel işleyenlere va'detti ki: Onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir. Çünkü onlar, Bana kulluk eder ve hiç bir şeyi Bana şirk koş-



mazlar. Kim de bundan sonra inkâr ederse; işte onlar, fâsıkların kendileridir.

### **Yeryüzünün Gerçek Sahipleri**

Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.)ne va'dediyor ki onun ümmetini yeryüzünde halifeler kılacaktır. Yani onları insanların imâmları ve idârecileri kılacaktır. Onlarla ülkeler düzelecek, kullar onlara boyun eğecek ve insanlardan korkularından sonra onların bu korkularını emniyyet ve onları hâkim kılma ile değiştirecektir. Şüphesiz Allah Teâlâ bunu yerine getirmiştir. Hamd ve minnet O'nadır. Allah Rasûlü (s.a.) vefât etmeden önce Allah Teâlâ ona Mekke'nin, Hayber ve Bahreyn'in, Arap Yarımadasının diğer yerlerinin ve bütünüyle Yemen ülkesinin fethini nasib etmiştir. Hecer mecûsilerinden ve Şam yörelerinin bir kısmından cizye alınmış, Rum kralı Hirakl ile Mısır ve İskenderiye hâkimi Mukavkıs, Ummân kralları ve Habeş kralı Neccâsî ona hediyeler göndermişlerdir. Allah Rasûlü (s.a.) vefât buyurup ta Allah Teâlâ onu kendi katındaki şerefler için seçtiği zaman ondan sonra işi halifesi Ebubekir es-Sıddık üstlenmiş, Allah Rasûlü (s.a.)nün vefâtı sırasında zayıflayıp dağılanları toplamış, Arap Yarımadasını güçlendirmiş, İslâm ordularını Hâlid İbn Velid (r.a.)in komutasında İran ülkelerine göndermiş ve onlar İran ülkesinin bir kısmını fethetmişler, ahâlisinden bir kısmını öldürmüşlerdir. Diğer bir orduyu Ebu Ubeyde (r.a.) ve onunla beraber olan kumandanlar komutasında Şam ülkesine, bir üçüncüsünü Amr İbn Âs (r.a.) komutasında Mısır ülkelerine göndermiştir. Şam'a gönderilen orduya Allah Teâlâ Hz. Ebubekir'in halifelik günlerinde ahidlerinden dönen Busrâ, Dimaşk, Havran ve civârındaki ülkelerin fethini nasib etmiştir. Allah Teâlâ Hz. Ebubekir'i de kendi katındaki şerefler için seçip vefât ettirdiğinde, İslâm'a ve müslümanlara ihsânda bulunarak Hz. Ebubekir'e kendisi yerine Hz. Ömer el-Farûk'u halife bırakmasını ilhâm etmiştir. Ebubekir'den sonra işi Hz. Ömer tâm olarak üstlenip yerine getirmiştir. Âlemler güçlü ahlâkı ve mükemmel adâletinde peygamberlerden sonra onun bir benzerini görmemiştir. Onun halifelik günlerinde bütünüyle Şam ülkesi, sonuna varıncaya kadar Mısır diyârı, İran diyârının birçoğu fethedilmiş, Kısra'nın satveti kırılarak alçaltılmış ve ülkesinin en uzak yerlerine ric'at ederek kaçmıştır. Kayser hezimeteye uğratılmış, Şam ülkesinden eli çektilirilmiş ve Kostantiniyye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Kısra ve Kayser'in malları, Hz. Peygamber (s.a.)in Rabbından alarak va'dettiği gibi Allah yolunda sarfedilmiştir. Hz. Osmanın halifeliği döneminde İslâm ülkeleri yeryüzünün en uzak doğu ve batılarına kadar uzanmış batı ülkeleri en uzağına varıncaya kadar, Endülüs, Kıbrıs, Kayrevan ülkeleri, Atlas Okyanusuna dayanan Septe



ülkeleri fethedilmiştir. Doğu yönünden ise Çin ülkesinin derinliklerine kadar fethedilmiş, Kısra öldürülmüş, hükümrânlığı bütünüyle zevâle ermiştir. Irak şehirleri, Horasan ve Ahvaz fethedilmiş; müslümanlar Türklerden birçoğunu öldürmüşlerdir. Allah Teâlâ onların en büyük kralları olan Hâkan'ı zelil kılmıştır. Yeryüzünün doğu ve batılarından harâç toplanarak mü'minlerin emîri Hz. Osmân İbn Affân (r.a.)'ın yanına getirilmiştir. Bütün bunlar onun Kur'an'ı okuması, ve ümmet-i İslâm'ı Kur'an'ı muhâfaza üzerinde toplaması bereketiyledir. Bu sebeptendir ki sahîh bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah Teâlâ yeryüzünü benim için dürdü. Doğularını ve batılarını gördüm. Ümmetimin hükümrânlığı ondan benim için dürülenine erişecektir. İşte biz Allah ve Rasûlünün bize va'dettiği ülkelerde dolanıp durmaktayız. Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir. Allah'tan zâtına ve Rasûlüne imânı, bizden hoşnûd olacağı şekilde şükrünü yerine getirmeyi dileriz.

İmâm Müslim İbn Haccâc der ki: Bize İbn Ebu Ömer'in... Câbir İbn Semûre'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Başlarında on iki kişi emir (ve idâreci) olduğu sürece insanların işi ileri gitmeye devâm edecektir. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) bir kelime daha söyledi, ama bu kelime bana gizli kaldı. Babama: Allah Rasûlü (s.a.) ne söyledi? diye sordum da: (Bu on iki idârecinin) hepsi Kureys'tendir, dedi. Hadisi Buhârî de Şu'be'den, o ise Abdülmelik İbn Umeyr'den rivâyet etmiştir. Müslim'in rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.), bu sözünü Mâiz İbn Mâlik'in recmolunduğu günün akşamında söylemiş ve bununla beraber başka hadisler de zikretmiştir. Bu hadîs-i şerîf mutlakâ on iki adâletli halifenin vücûduna delâlet eder. Ancak bunlar, şîâ'nın iddiâ etmiş olduğu oniki imâm değildir. Zîrâ onların birçoğunun (müslümanların işini üstlenme ve veliyyü'l-Emr olma) konusunda herhangi bir payları yoktur. Ancak bu on iki idâreci Kureys'ten olacak, müslümanların işlerini üstlenecekler ve adâletli olacaklardır. Geçmiş kitablarda da onlarla ilgili müjdeler vardır. Sonra bunların peşpeşe gelmeleri de şart değildir. Bu ümmet içinde peşpeşe ve dağınık olarak vücûd bulmaları ihtimâl dâhilindedir. Bunlardan dördü idâreyi ele alarak geçmiştir ki, bunlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân sonra da Hz. Ali —Allah onlardan hoşnûd olsun— dir. Onlardan sonra bir fetret devresi meydana gelmiştir. Allah'ın dilediği kadarı ortaya çıkmış, kalanları da Allah'ın bildiği bir zamanda meydana çıkacaktır. Adı Allah Rasûlü (s.a.)nün adına, künyesi de künyesine mutâbık olan, zulüm ve haksızlıkla doldurulmuş yeryüzünü adâletle dolduracak olan mehdî de bunlardandır. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî'nin Saîd İbn Cuhmân'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nün kölesi Sefine'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benden sonra halî-



felik otuz senedir. Sonra zâlim hükümrânlık (hükümdârlık) olacaktır. «Allah; içinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'detti ki: Onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir.» âyeti hakkında Rebî' İbn Enes'in naklettiğine göre Ebu Âliye şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbı Mekke'de yaklaşık on sene korku halinde ve gizlice insanları tek olan Allah'a, tek ve ortağı olmaksızın O'na ibâdete çağırdılar. Henüz savaşı emrolunmamışlardı. Sonra Medîne'ye hicretle emrolundular, Medîne'ye geldiler. Allah Teâlâ onlara savaşı emretti. Medîne'de de korkar durumdaydılar. Akşam silâhlı olarak yatıyor, sabah silâhlı olarak kalkıyorlardı. Allah'ın dilediği kadar bu durumda kaldılar. Sonra Hz. Peygamber (s.a.)'in ashâbından birisi: Ey Allah'ın elçisi, ebediyyen biz böyle korkar halde mi olacağız? Emniyette olacağımız ve silâhları bırakacağımız bir gün bize gelmeyecek mi? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): Bu durumda çok az kalacaksınız. Nihâyet sizden birisi içlerinde demir (silâh) olmayan büyük bir topluluğun içinde dizlerini büküp elleriyle dizini tutarak oturacak, buyurdu. Allah Teâlâ da bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Allah Teâlâ peygamberini bütün Arap Yarımadasına muzaffer ve hâkim kıldı, emniyet içerisinde oldular ve silâhlarını bıraktılar. Sonra Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)'nin rûhunu kabzetti. Onlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Os mân'ın halifeliklerinde emniyet içinde oldular ve sonunda düştükleri duruma düştüler de aralarına korku girdi. Aralarında engeller, şartlar edindiler, durumu değiştirdiler ve bu yüzden onların durumları değiştirildi (emniyetleri korkuya çevrildi). Selef'den birisi: Ebubekir ve Ömer'in —Allah onlardan hoşnûd olsun— halifelikleri Allah'ın kitâbında haktır, demiş sonra da bu âyet-i kerîme'yi tilâvet etmiştir. Berâ İbn Âzib der ki: Biz şiddetli bir korku içindeyken bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Hatırlayın ki, bir zamanlar siz, yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız. İnsanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. Size ev-bark verdi, yardımıyla destekledi ve temiz şeylerden rızıklandırdı. Tâ ki şükredesiniz.» (En-fâl, 26).

Allah Teâlâ burada: «Onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise...» buyururken başka bir âyet-i kerîme'de Hz. Mûsâ'nın kavmine şöyle dediğini haber verir: «Rabbınızın, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine getirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.» (A'râf, 129). Başka bir âyeti kerîme'de de şöyle buyrulur: «Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları vârisler yapalım. Ve onları memleketlerine yerleştirelim. Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» (Kasas, 5-6).



«Onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir.» Allah Rasûlü (s.a.) kendisine elçi olarak gelen Adıyy İbn Hâkim'e: Hire'yi bilir misin? diye sormuştu. O: Bilmiyorum fakat işitmiştim dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemin ederim ki, Allah Teâlâ bu işi mutlakâ tamâmlayacak ve sonunda bir kadın Hire'den çıkıp yanında kimse olmaksızın Beytullah'ı tavâf edecektir. Kısra İbn Hürmüz'ün hazineleri mutlakâ fetholunacaktır, buyurdu. Ben: Kısra İbn Hürmüz mü? diye sordum: Evet, Kısra İbn Hürmüz buyurdu. Mal o kadar çok infâk olunacak ki sonunda kimse kabul etmeyecek. Adıyy İbn Hâtım der ki: İşte şu kadın Hire'den çıkıp yanında kimse olmaksızın Beytullah'ı tavâf ediyor. Kısra İbn Hürmüz'ün hazinelerinin fethinin bahşolunduğu kimseler içindeydim. Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemin ederim ki, mutlakâ üçüncüsü de meydana gelecektir. Zirâ onu Allah Rasûlü (s.a.) söylemiştir.

İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bu ümmete yüce mevkiler, yükseklik, din, zafer ve yeryüzüne sâhip olma müjdelendir. Onlardan kim âhiret amelini dünya için işlerse onun âhirette hiç bir payı olmayacaktır.

«Çünkü onlar, Bana kulluk eder ve hiç bir şeyi Bana şirk koşmazlar.» İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Muâz İbn Cebel'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.)'nın terkisindeydim. Benimle onun arasında sâdece binitin eğerinin arkasına dayanılacak yeri vardı. Ey Muâz, buyurdu. Ben: Buyur ey Allah'ın elçisi, bütün mutluluklar senin olsun, dedim. Bir süre yürüdü sonra ey Muâz İbn Cebel, dedi. Ben: Buyur, bütün mutluluklar senin olsun ey Allah'ın elçisi, dedim. Bir süre daha yürüdü sonra: Ey Muâz İbn Cebel, buyurdu. Ben: Buyur, mutluluklar senin olsun ey Allah'ın elçisi, dedim. Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin? diye sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Allah'ın kulları üzerindeki hakkı O'na ibâdet etmeleri ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmamalarıdır, buyurdu. Sonra bir süre daha yürüdü ve ey Muâz İbn Cebel, dedi. Ben: Buyur, mutluluklar senin olsun ey Allah'ın elçisi, dedim. Bunu yaptıkları takdîrde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir biliyor musun? diye sordu, ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Kulların, Allah üzerindeki hakkı onlara azâb etmemesidir, buyurdu. Buhâri ve Müslim Sahih'lerinde Katâde'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

«Kim de bundan sonra inkâr eder (ve Benim itâatımdan çıkar) se; işte onlar, (Rablarının emrinden çıkmış) fâsıkların kendileridir. (En büyük günâh olarak bu onlara yeter)» Sahâbe —Allah onlardan râzı olsun — Hz.Peygamber (s.a.)den sonra Allah'ın emirlerini en çok yerine getiren, Allah'a en çok itâat edenler olduklarından onların zaferleri bu-



nun ölçüsünce olmuştur. Onlar Allah'ın kelimesini, doğrularda ve batılarda gâlib getirmişler, Allah Teâlâ da onları güçlendirmiş; diğer ülkelere ve kullara hâkim olmuşlardır. Onlardan sonra insanlar bazı emirlerde kusurlu olduklarından onların gâlibiyetleri de bunlar ölçüsünce azalmıştır. Buhârî ve Müslim'de muhtelif şekillerde rivâyet edilen bir hadîsi şerif'te Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur. Ümmetimden bir grup hakka yardım etmekte devâm edecekler, onlardan ayrılan ve onlara zıd gidenler kıyâmet gününe kadar onlara zarar veremeyecektir. Başka bir rivâyette: Onlar bu durumdalarken Allah'ın emri gelinceye kadar, fazlalığı vardır. Diğer bir rivâyette: Deccâl ile savaşına kadar kısmı; başka bir rivâyette: Onlar hakka yardım ederlerken Meryem Oğlu İsa ininceye kadar, kısmı vardır. Bütün bu rivâyetler sıhhatli olup aralarında herhangi bir zıdlık yoktur.

وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاطِيعُوا الرِّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْبَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا  
مُجْرِمِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمُ النَّارُ وَلَيْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

56 — Namaz kılın, zekât verin ve peygambere itâat edin ki rahmete kavuşturulasınız.

57 — Sakın o küfredenlerin, Bizi yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma. Onların barınakları ateştir. Ne kötü dönüştür.

Allah Teâlâ, inanan kullarına namazı kılmalarını emrediyor. Namaz, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. Onlara zekât vermelerini emrediyor. Zekât, yaratıkların güçsüzlerine ve fakirlerine ihsânda bulunmaktır. Allah Teâlâ inanan kullarının bu işlerde Allah Rasûlü (s.a.) ne itâat eder durumda olmalarını, kendilerine emrettiği husûslarda peşinden gitmelerini, yasakladıklarını terketmelerini emrediyor. Böylece belki Allah onlara rahmet edecek, acıyacaktır. Şüphesiz ki bunları yapana Allah Teâlâ merhamet edecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «İşte Allah bunlara rahmet edecektir.» (Tevbe, 71).

«(Ey Muhammed,) sakın (sana zıd giden ve seni yalanlayan) o küfredenlerin Bizi yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma.» Onlar Allah'ı aslâ âciz bırakamazlar. Bilakis Allah Teâlâ onlara güç yetiricidir. Bu yaptıklarına karşı onlara şiddetli bir azâbla azâb edecektir. «Onların (âhîret yurdunda) barınakları ateştir. Ne kötü dönüştür.» Kâfirlerin varacakları yer ne kadar kötü bir dönüş yeridir, kalacak yerlerin en kötüsüdür.



يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَ أَذْنُكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَدَنِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدُ مِنْ ذَلِكَ إِنْ أَرَادْتُمْ أَنْ تُطِئُوا فَوَاقُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى صِفَرٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾ وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

58 — Ey imân edenler; ellerinizin altında olan köle ve câriyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar; sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuz zaman ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin üç mahrem vaktinizdir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah, size âyetleri böylece açıklar. Ve Allah Alim'dir, Hakim'dir.

59 — Çocuklarınız erginlik çağına vardığında, kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi onlar da izin istesinler. Allah, size âyetlerini böyle açıklar. Ve Allah Alim'dir, Hakim'dir.

60 — Evlenme ümidi kalmayan, yaşlanıp oturmuş kadınlara, zinetlerini açığa vurmamak şartıyla dış elbiselelerini çıkarmaktan dolayı bir vebâl yoktur. Ama iffetli davranmaları onlar için daha hayırlıdır. Ve Allah Semî'dir, Alim'dir.



Bu âyet-i kerime'ler akrabâların, birbirlerinin yanına girmelerinde izin istemeleri hükmünü içermektedir. Sürenin başında geçen âyetler ise yabancıların birbirleri yanına girerken izin istemeleri hükmünü düzenliyordu. Allah Teâlâ mü'minlere; kölelerinden oluşan hizmetçileri ve erginlik çağına ulaşmayan çocukları yanlarına girmek istediğinde, üç durumda onlardan izin istemelerini emrediyor. Bu durumlardan birincisi sabah namazından öncedir. Çünkü o zamanda insanlar yataklarında uyurlar. (İkincisi) öğle sıcaklığında soyunduğunuz zamandır ki, bu vakit öğle uykusu vaktidir. Çünkü insan bu durumda, âilesi ile beraber olarak elbisesini çıkarmış olabilir. (Üçüncü durum) yatsı namazından sonradır. Bu vakit de uyku zamanıdır. Kişinin âilesi ile beraber olması ve benzeri durumlardan çekinildiği için bu durumlarda hizmetçilerin ve çocukların âilelerinin yanına ansızın ve habersiz girmemeleri emrolunmuştur. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ: «Bunlar, sizin üç mahrem vaktinizdir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur.» buyurmuştur. Bu durumların dışında girdikleri vakit onlara bu imkânı verdiğiniz için size, bu durumlar dışında herhangi bir şey görmüşlerse gördüklerinden dolayı onlara da sorumluluk yoktur. Çünkü onlar için habersiz olarak girme izni verilmiştir. Zîrâ gerek hizmet için ve gerekse başka sebeplerle onlar sizin yanınıza çokça girip çıkan kimselerdir. Başkalarının hakkında bağışlanamayacak hatâları sizin yanınıza çokça girip çıkanlar için bağışlanabilir. Bu sebeple İmâm Mâlik, Ahmed İbn Hanbel ve Sünen sahiplerinin rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), kedi hakkında şöyle buyurmuştur: Şüphesiz o necis değildir. Zîrâ o, sizin yanınıza sıkça girip çıkanlardandır.

Bu âyet-i kerime muhkem olup, onun herhangi bir kısmı neshedilmediği halde insanlar bununla gerçekten az amel etmektedirler. Abdullah İbn Abbâs insanların bu durumunu hoş karşılamazdı. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Zûr'a kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre, İbn Abbâs şöyle demiş: İnsanlar üç âyeti terketmiş ve onlarla amel etmemişlerdir. Bunlar âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Ey îmân edenler, ellerinizin altında olan köle ve câriyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar;... üç defa izin istesinler...» âyeti ile Nisâ sûresindeki: «Mîrâs taksim olunurken; yakınlar, yetimler ve miskinler de hazır bulunursa, onları da rızıklandırın.» (Nisâ, 8) âyeti ve Hucurât sûresindeki: «Gerçekten, Allah katında en değerliniz, O'ndan en çok korkanınızdır.» (Hucurât, 13) âyetidir. Yine İbn Ebu Hâtim'in İsmâil İbn Müslim —ki bu râvî zayıftır— kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiş: Şeytân üç âyette insanlara galebe çaldı da, onlarla amel etmediler. Bunlar: «Ey îmân edenler, ellerinizin altında bulunan köle ve câriyeler... yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler...»



âyetidir. Ebu Dâvûd der ki: Bize İbn Sabâh İbn Süfyan ve İbn Abde'nin... Ubeydullah İbn Yezîd'den rivâyetinde o, İbn Abbâs'ı şöyle derken işitmiş: İnsanlardan birçoğu izin âyetine (birinin yanına girmek için izin istemeye dâir olan âyete) inanmamıştır. Şüphesiz ben şu câriyeme, benim yanıma girerken izin istemesini emrediyorum. Ebu Dâvûd der ki: İbn Abbâs'ın böyle emrettiğini Atâ'da ondan rivâyet etmektedir. Sevrî'nin Mûsâ İbn Ebu Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiş: Şa'bi'ye: «Ellerinizin altında olan köle ve câriyeler... yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler...» âyetini sordum, neshedilmemiştir, dedi. Ben: Ama insanlar onunla amel etmiyorlar dedim de: Allah'tan yardım dile-riz, dedi. İbn Ebu Hâtim'in Rebi' İbn Süleymân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; iki kişi ona Allah Teâlâ'nın Kur'anda insanların açık olabilecekleri üç durumda onların yanına girmek için izin istemeye-le ilgili emrini sormuştu. Dedi ki: Şüphesiz Allah Teâlâ çok örtendir. Örtünmeyi sever. İnsanlarını kapılarında örtüleri, evlerinde yatak oda-ları yoktu. Bazan olurdu ki kişi âilesi ile beraberken hizmetçisi veya çocuğu veya evindeki yetîmi ansızın, habersiz olarak yanına girerdi. Allah Teâlâ isimlerini bildirdiği açık olabilecekleri bu üç vakitte yanla-rına girmek için izin istemelerini emretti. Bundan sonra Allah Teâlâ, örtünme ile (evlerinde ve kapılarında örtüler edinmeleriyle) ilgili em-rini gönderdi, böylece onlara rızkını bahşetti, genişletti. Böylece onlar kapılarının üzerine örtüler ve yatak odaları edindiler. İnsanlar bunun, kendilerine emrolunan izin isteme emrinin yerine yeterli olduklarını zannettiler. Bu haberin, İbn Abbâs'a kadar varan isnâdı sahihtir. Ebu Dâvûd da Ka'nebî kanalıyla bunu Amr İbn Ebu Amr'dan rivâyet etmiş-tir. Süddî der ki: Sahâbe'den bazıları gusledip sonra namaza çıkmak üzere bu saatlarda kadınlarıyla temâsta bulunmayı severlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onlara emretti ki; kölelerine ve câriyelerine bu sa-atlarda ancak kendilerinin izni ile girmelerini emredeceklerdir. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bize ulaştığına göre —en doğrusunu Allah bilir— An-sâr'dan birisi ile karısı Esmâ Bint Mürşide Hz. Peygamber (s.a.) için yemek yaptılar ve insanlar izinsiz olarak girmeye başladı. Esmâ: Ey Al-lah'ın elçisi, bu ne kadar çirkin. Karı koca bir elbise içinde iken izinsiz olarak çocukları (veya köleleri) yanlarına giriyor, dedi. Bunun üzerine bu konuda Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler; ellerinizin altında olan köle ve câriyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar;... yanı-nıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler...» âyetini indirdi. Bu âye-tin neshedilmemiş ve muhkem olduğuna: «Allah, size âyetleri böylece açıklar. Ve Allah Alim'dir, Hakim'dir.» kısmı da delâlet etmektedir.

«Çocuklarınız erginlik çağına vardığında, kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi onlar da izin istesinler.» Sizin bu üç mahrem vaktiniz-de yanınıza girmek için izin isteyen çocuklar ergenlik çağına vardıkları

vakit  
olaca  
rına  
Kesir  
veyin  
ister.  
girme  
İbn C  
le an  
lar d  
S  
nıp c  
dan v  
ümid  
mak  
Bunl  
lar y  
nin...  
rini l  
bund  
edilm

günâ  
tükle  
Saîd  
zâî v  
Dış  
rabil  
Mes  
harf  
tüle  
dukt  
nün  
«Zin  
rind  
açıl  
den  
rin  
yüz  
le c  
açıl  
zine



vakit yukarıda anılan üç vakitte olmasa bile kocanın karısıyla beraber olacağı durumlara ve yabancılara nisbetle her hâl ve durumda yanlarına girmek için izin istemeleri vâcib olur. Evzâî'nin Yahyâ İbn Ebu Kesir'den rivâyetine göre; çocuğun boyu dört karış olduğu zaman, ebeveyninin yanına girmek için yukarıda anılan üç vakitte onlardan izin ister. Erginlik çağına ulaştığı zaman ise her hâl ve durumda yanlarına girmek için izin ister. Saïd İbn Cübeyr de böyle söylemiştir. Yine Saïd İbn Cübeyr «Kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi...» âyetini şöyle anlar: Kişinin büyük çocukları ve akrabalarının izin istediği gibi onlar da izin istesinler.

Saïd İbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân, Katâde ve Dahhâk «Yaşlanıp oturmuş kadınlar»ın; hayızdan kesilmiş ve çocuklarının olmasından ümidi kalmamış olan kadınlar, okluğunu söyler. Bunların evlenme ümidi ve arzusu kalmamıştır. İşte bunların, zinetlerini açığa vurmamak şartıyla dış örtülerini çıkarmalarında onlar için bir günâh yoktur. Bunlara örtünme konusunda diğer kadınlara getirilen aynı yasaklamalar yoktur. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed el-Mervezî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, «Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar...» (Nûr, 31) âyet-i kerime'si neshedilmiş ve bundan; evlenme ümidi kalmayan, yaşlanıp oturmuş kadınlar istisnâ edilmiştir.

«Yaşlanıp oturmuş kadınlara, dış elbiselerini çıkarmalarında bir günâh yoktur.» âyeti hakkında İbn Mes'ûd: Başörtülerinin üzerine örtükleri; örtü veya mantodur, demiştir. İbn Abbâs, İbn Ömer, Mucâhid, Saïd İbn Cübeyr, Ebu Şa'sâ, İbrâhîm Nehâî, Hasan, Katâde, Zührî, Evzâî ve başkalarından da böyle rivâyet edilmiştir. Ebu Sâlih şöyle der: Dış elbisesini bırakır ve erkeklerin yanında gömlek ve başörtüsü ile durabilir. Saïd İbn Cübeyr ve başkalarının söylediğine göre Abdullah İbn Mes'ûd'un kireâtinde ( ثيابهن ) kelimesinin önünde bir de ( من ) harf-i cerri vardır. Burada kastedilen elbise; başörtüsünün üzerine örtülen bir örtüdür. Yaşlı kadının başında sık dokulu bir başörtüsü olduktan sonra, bir yabancının veya bir başkasının yanında başörtüsünün üstündeki bu örtüyü çıkarmasında bir beis yoktur. Saïd İbn Cübeyr, «Zinetlerini açığa vurmamak şartıyla» âyeti hakkında şöyle der: Üzerindeki zinet görülsün diye üstündeki dış elbisesini çıkarmak sûretiyle açılıp saçılmamalı. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.) den rivâyetine göre bir kadın, Hz. Âişe'nin yanına girip: Ey Mü'minlerin annesi, kına, şilkinme ( النفاض ) (?), boya, iki küpe, halhâl, altın yüzük ve ince elbiseler hakkında ne dersin? diye sormuştu. Hz. Âişe şöyle cevabladi: Ey kadınlar topluluğu, sizin kıssanız, durumunuz birdir; açılıp saçılma olmaksızın Allah Teâlâ size zîneti helâl kılmıştır. Yani zînetinizin nâmahrem olan birine görünmesi sizin için helâl değildir.



Süddî şöyle anlatıyor: Benim Müslim adında bir ortağım vardı ve bu Huzeyfe İbn Yemmân'ın hanımının kölesiydi. Bir gün çarşıya geldiğinde elinde kına izi vardı. Kendisine bunu sordum da, hanımının —ki Huzeyfe'nin eşidir— başına kına yaktığını söyledi. Ben bunu hoş karşılamadım ve: İstersen seni onun yanına götürüp (bunu soralım) dedim. Evet gidelim, dedi. Beni hanımının yanına götürdü bir de baktım ki yaşlı başlı bir hanımdır. Ben: Şüphesiz Müslim senin başına kına yaktığını bana nakletti, öyle mi? diye sordum. Evet dedi, şüphesiz ben, evlenme ümidi kalmayan yaşlanıp oturmuş kadınlardanım. Allah Teâlâ bu konuda, senin de işittiğin şeyleri buyurdu.

«Ama İffetli davranmaları onlar için daha hayırlıdır.» Her ne kadar câiz ise de dış elbiselerini çıkarmayı bırakmaları kendileri için daha hayırlı ve kendileri için daha faziletlidir. «Ve Allah Semî'dir, Alim'dir.»

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِهْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكُمْ مِمَّا أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَكُلُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

61 — Kör için bir sorumluluk yoktur. Topal için de bir sorumluluk yoktur. Hastaya da bir sorumluluk yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına mâlik olduğunuz yerlerde veya dostlarınızın, evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur. Bir ara-



da veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah katından bereket, sağlık ve güzellik dileyerek kendinize selâm verin. Allah, âyetlerini size böylece açıklar: Umulur ki akledesiniz.

Müfessirler kör, topal ve hastadan günâhın hangi mânâ için kaldırdığında ihtilâf etmişlerdir. Atâ el-Horasânî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem, âyetin cihâd hakkında nâzil olduğunu söyler. Böylece bunlar bu âyeti Fetih sûresindeki âyet gibi kabul etmektedirler. Fetih sûresindeki de hiç kuşkusuz cihâd hakkındadır. Yani zayıflıkları ve güçsüzlükleri sebebiyle cihâdı terk etmede onlar için herhangi bir günâh yoktur. Nitekim Allah Teâlâ Tevbe sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şeyleri bulunmayanlara, Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur. İhsân edenleri hesâba çekmeye de bir yol yoktur. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir. Kendilerine binek vermek için sana geldiklerinde: Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman, infâk edecek bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözleri yaşararak geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.» (Tevbe, 91-92). Başka bir açıklamaya göre burada kastedilen, onların kör olan birisi ile yemek yemekten çekinmekte olmalarıdır. Zîrâ kör olan, yemeği ve ondaki güzellikleri göremez. Bazan olur ki bir başkası ondan önce alıp yer. Onlar topal ile de yemek yemekten çekinirlerdi. Çünkü, o doğru dü-rüst oturamazdı. Böylece yanında oturan kimse ondan önce yer bitirirdi. Hasta ise hasta olmayan birisi gibi yemeğe hakkını veremezdi. Bu sebeple onlara haksızlık etmemiş olmak için, onlarla beraber yemek yemeyi hoş görmezlerdi. İşte Allah Teâlâ bu konuda bir ruhsat olmak üzere bu âyeti kerîmeyi indirdi. Bu açıklama Saîd İbn Cübeyr ve Miksem'indir. Dahhâk ise şöyle diyor: Hz. Peygamber gönderilmezden önce bunlarla, pislikten sakınmak için ve kendilerinden üstün tutulmasınlar diye yemek yemekten çekinirlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirmiştir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun İbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Kör için bir sorumluluk yoktur...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kişi, körü veya topalı veya hastayı babasının veya kardeşinin veya kız kardeşinin veya halasının veya tezyesinin evine götürürdü. O hasta ve ayıplı olanlar da bundan çekinerek: Bizi sâdece başkalarının evlerine götürüyor, derlerdi. İşte bu âyet onlara bir ruhsat olmak üzere nâzil olmuştur. Süddî der ki: Kişi babasının veya erkek kardeşinin veya oğlunun evine gelirdi de, evin hanımı herhangi bir yemek ikrâm ettiğinde ev sâhibi orada olmadığı takdirde ondan yemezdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» kısmına gelinceye



kadar «Kör için bir sorumluluk yoktur, topal için de bir sorumluluk yoktur. Hastaya da bir sorumluluk yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde... İzinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur...» buyurdu.

«Kendi evlerinizde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyetinde bunun ma'lûm olduğu halde hatırlatılması, sâdece başka bir lafzı ona atıfla bağlayabilmek ve bir sonraki hükme muhâtabı hazırlayabilmek için getirilmiştir. Bu, oğulların evlerini de içine almaktadır. Zîrâ oğulların evleri açıkça belirtilmiş değildir. Bu sebeple çocuğunun malının babasının malı mesâbesinde olduğu görüşündekiler bu âyeti delil getirirler. Müsned ve Sünen'lerde değişik şekillerde Allah Rasûlü (s.a.)'nden rivâyet edildiğine göre o: Sen ve malın baban içindir, buyurmuştur.

Akrabâların birbirine nafakasını vâcib olarak görenler «Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde... veya anahtarlarına mâlik olduğunuz yerlerde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyetini delil getirirler. Ebu Hanîfe ile İmâm Ahmed İbn Hanbel'in mezheplerinde meşhûr olan görüş budur.

«Veya anahtarlarına mâlik olduğunuz yerlerde...» âyeti hakkında Saîd İbn Cübeyr ve Süddî şöyle diyorlar: Bu, köle ve kethüdâsı gibi kişinin hizmetinde olan kişidir. Onun yanına bırakmış olduğu yiyecekte mu'tâd veçhile yemesinde bir beis yoktur. Zührî'nin Urve'den, onun da Hz. Âişe (r.a.)'den rivâyetinde o, şöyle anlatmıştır: Müslümanlar Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber savaşa çıkmayı arzular, severler ve anahtarlarını güvenilir vekillerine bırakırlar: İhtiyâç duyduğunuz şeyi yemenizi size helâl kıldık, derlerdi. Anahtarların kendilerine bırakıldığı kimseler: Bizim (bunlardan) yememiz bize helâl değildir. Zîrâ onlar bize gönül hoşluğu ile vermiş değillerdir. Biz sâdece emîn kimseleriz (emânet sâhipleriyiz), derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: «Veya anahtarlarına mâlik olduğunuz yerlerde...» âyetini indirdi.

«Veya dostlarınızın, arkadaşlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde (şâyet bunun onlara zor gelmeyeceğini ve bundan hoşlanmamazlık etmeyeceklerini biliyorsanız size) bir sorumluluk yoktur.» Katâde der ki: Arkadaşının evine girdiğin zaman, onun izni olmaksızın yemek yemende bir beis yoktur.

«Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha şöyle diyor: Allah Teâlâ: «(ey imân edenler;) mallarınızı aranızda bâtil ile yemeyin.» (Bakara, 188) âyetini indirdiğinde, müslümanlar: Şüphesiz Allah, bizim mallarımızı aramızda bâtil yollarla yememizi yasaklamıştır. Yiyecek ise malların en üstün olanıdır. O halde bizden birisine, başka biri-



nin yanında yemek yemek de helâl olmaz, dediler. İnsanlar bundan çekinip geri durdular da Allah Teâlâ: «Veya dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur.» kısmına gelinceye kadar «Kör için bir sorumluluk yoktur...» âyetini indirdi. Aynı şekilde kişinin yanında bir başkası oluncaya kadar yalnız başına yemek yemesinden çekinir ve bunu kabul etmezlerdi. Allah Teâlâ bu konuda onlara ruhsat verdi ve: «Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» buyurdu. Katâde der ki: Câhiliye devrinde Kinâne oğullarından bir kabîle (veya bir âile), kendilerinden birinin yalnız başına yemek yemesini onun için bir utanç vesilesi olarak görürdü. O kadar ki onlardan birisi, aç olduğu halde memeleri süt dolu develeri sürer de, kendisiyle beraber yeyip içecek birini bulmadıkça yemek yemezdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: «Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyetini indirdi. Her ne kadar topluca yemek yemek daha bereketli ve daha faziletli ise de bu, Allah Teâlâ'nın kişiye yalnız başına veya cemâatla birlikte yemek yeme ruhsatıdır. Nitekim İmâm Ahmed şöyle rivâyet ediyor: Bize Yezîd İbn Abd Rabbîh'in... Vahşî İbn Harb'den, onun babasından, onun da dedesinden rivâyete göre birisi Hz. Peygamber (s.a.)e: Biz yemek yiyoruz, ama doymuyoruz, demişti. Şöyle buyurdu: Herhalde siz dağınık olarak yemek yiyorsunuz; yemek için toplanınız (yemeğinizin etrafında toplanıp topluca yemek yeyiniz) ve Allah'ın adını anınız ki, sizin için bereketlendirsün. Hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Velîd İbn Müslim kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Yine İbn Mâce'nin Amr İbn Dinâr kanalıyla... Hz. Ömer'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Cemâat olarak yeyiniz, parçalanmayınız. Şüphesiz bereket cemâat iledir. Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, Katâde ve Zühri, «Evlere girdiğiniz zaman, kendinize selâm verin.» âyetini: Birbirinize selâm verin, şeklinde anlamışlardır. İbn Cübeyr'in Ebu Zübeyr'den rivâyetine göre; o, Câbir İbn Abdullah'ı şöyle söylerken işitmiş: Âilenin yanına girdiğin zaman onlara Allah katından bereket, güzellik dileyerek selâm ver. Ebu Zübeyr der ki: Öyle sanıyorum ki o, bunu vâcib olarak görüyordu. İbn Cübeyr'in Ziyâd'dan, onun da İbn Tâvûs'tan rivâyetinde o, şöyle demiş: Biriniz evine girdiği zaman selâm versin. İbn Cüreyc der ki: Atâ'ya: (Evden) çıkıp sonra girdiğim zaman onlara selâm vermeme vâcib mi? diye sordum. Hayır, kimseden bunun vâcib olduğunu rivâyet etmiyorum. Fakat bu, bana sevimli geliyor. Haberci olma dışında onu aslâ bırakacak değilim, dedi. Mücâhid de şöyle demiştir: Mescide girdiğin zaman: Allah'ın Rasûlü'ne selâm olsun, de. Âilenin yanına girdiğin zaman da onlara selâm ver. İçinde kimsenin olmadığı bir eve girdiğin zaman: Bize ve Allah'ın sâlih kullarına selâm olsun, de. Sevrî'nin Abdülkerîm el-Cezerî'den, onun da Mücâhid'den rivâyetinde şöyle demiş: İçinde kimsenin olma-



dığı bir eve girdiğin zaman şöyle de: Allah'ın ismiyle, hamd Allah'a mahsûstur, Rabbimizden selâm bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine olsun. Katâde der ki: Âilenin yanına girdiğin zaman onlara selâm ver. İçinde kimsenin olmadığı bir eve girdiğinde ise: Selâm; bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine olsun, de. (Bize) bu şekilde emrolunur ve meleklerin bu selâma karşılık vereceği rivâyet olunurdu. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Enes (İbn Mâlik)ten rivâyetinde o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) bana beş huyu tavsiye etti. Buyurdu ki: Ey Enes, abdesti güzelce, mükemmel bir şekilde al ki ömrün artırılsın. Ümmetimden karşılaştığına selâm ver ki, iyiliklerin çoğalsın. Evine girdiğin zaman âilen halkına selâm ver ki, evinin hayrı çoğalsın. Kuşluk namazı kıl. Şüphesiz o, senden önceki Allah'a yönelenlerin namazıdır. Ey Enes; küçüğe merhamet et, büyüğe ta'zimde bulun ki, kıyâmet günü benim arkadaşlarımdan olasın.

Allah Teâlâ: «Allah katından bereket, sağlık ve güzellik dileyerek kendinize selâm verin.» buyurur. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Dâvûd İbn Husayn'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle dermiş: Ben (namazdaki) teşehhüdü ancak Allah'ın kitâbından almışumdur. Allah Teâlâ'nın: «Evlere girdiğiniz zaman, Allah katından bereket, sağlık ve güzellik dileyerek kendinize selâm verin.» buyurduğunu işittim. Namazdaki teşehhüd ise şöyledir: Bereketlendirilmiş selâmlar, en güzel salevât Allah içindir. Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketi ey Peygamber senin üzerine olsun. Bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine selâm olsun. Sonra (namaz kılan kul) kendisi için duâ eder ve selâm verir. Bunu İbn Ebu Hâtim de İbn İshâk kanalıyla rivâyet etmiştir. Müslim'in Sahîh'inde İbn Abbâs'tan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet ettiği hadis buna muhâliftir. En doğrusunu Allah bilir.

«Allah, âyetlerini size böylece açıklar, Umulur ki akledesiniz.» Allah Teâlâ bu sûre-i şerife'de sağlam hükümleri, sağlamlaştırılmış kanunları zikrettikten sonra iyice düşünüp akledeler diye âyetlerini kullarına yeterli bir şekilde beyân ettiğine işâret eder.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوا ۚ إِنَّا الَّذِينَ نَسْتَأْذِنُكَ ۚ وَلِلَّهِ الْآخِرَةُ ۖ وَالْأُولَىٰ ۚ وَلِلَّهِ يَرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ ۚ فَذَا اسْتَأْذَنُوكَ لَبِغْضٍ شَانِهِ ۖ فَاذْنِ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٢﴾



62 — Mü'minler; ancak Allah'a ve Rasûlüne imân edenler ve peygamberle birlikte bir işe karâr vermek için toplandıklarında, ondan izin isteyip alıncaya kadar ayrı- ayrı gitmeyenlerdir. Gerçekten senden izin isteyenler; işte onlar, Allah'a ve Rasûlüne imân edenlerdir. Bir takım iş- leri için senden izin isterlerse içlerinden dilediğine izin ver ve Allah'tan onların bağışlanmalarını dile. Şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

### Gerçek Mü'minler

Bu da Allah Teâlâ'nın inanan kullarını iletmiş olduğu edeblerden- dir. Nasıl ki girme sırasında onlara izin istemeyi emretmişse, aynı şe- kilde ayrılma sırasında da izin istemelerini emretmiştir. Özellikle onları Allah Rasûlü (s.a.) ile bir araya getiren cum'a namazı, bayram namazı, cemâatla namaz, istişâre için toplanma ve benzeri bir durumda olur- larsa, Allah Teâlâ bu durumlarda Allah Rasûlü (s.a.)'nden izin isteyip müşâvereden sonra ayrılmasını emretmiştir. İşte kim böyle yaparsa, o kâmil mü'minlerdendir. Sonra onlardan birisi ayrılmak için izin is- tediği zaman Allah Teâlâ Rasûlüne dilediği takdirde ona izin verme- sini emreder ve şöyle buyurur: «İçlerinden dilediğine izin ver ve Al- lah'tan onların bağışlanmalarını dile. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Ra- hîm'dir.» Ebu Dâvûd der ki: Bize Ahmed İbn Hanbel ve Müsedded'in... Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivâyetlerine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuş- tur: Sizden birisi bir meclise vardığında selâm versin, kalkmak istediği zaman yine selâm versin. Bunlardan birincisi, ikincisinden daha üstün değildir. Hadisi Tirmizî ve Neseî de Muhammed İbn Aclân kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söyler.

لَا تَجْهَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْكُمْ لَوْ آدَا فَلْيَحْذَرِ  
الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

63 — Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbi- rinizi çağırmanız gibi saymayın. Allah, içinizden bir di- ğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir. Onun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ gel- mesinden veya elim bir azâba uğramaktan sakınsınlar.



### Peygambere Karşı Edeb Tavrı

İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk der ki: Onlar: Ey Muhammed, ey Ebu'l-Kâsım, derlerdi. İşte Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)nin şânını yücelterek onlara bunu yasakladı. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, ey Allah'ın peygamberi, dediler. Mücâhid ve Caîd İbn Cübeyr de böyle söylemiştir. Katâde der ki: Allah Teâlâ peygamberi (s.a.)ne ta'zimde bulunulmasını, tebci olunmasını ve riyâsetinin kabul edilmesini emretmiştir. «Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» âyeti hakkında Mukâtil (İbn Hayyân) der ki: Âyet-i kerime'de şöyle buyruluyor: Onu çağırdığınız zaman; ey Muhammed, diye isimlendirmeyin, ey Abdullah'ın oğlu, demeyin. Fakat ona değer verip yücelterek; ey Allah'ın peygamberi, ey Allah'ın elçisi, deyin. Mâlik, «Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» âyeti hakkında Zeyd İbn Eslem'in şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ onlara, Allah Rasûlüne değer vermelerini ve onu yüceltmelerini emretmiştir. Bu, açıklamalardan biridir ve âyetin akışından anlaşılan da budur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurur: «Ey îmân edenler; bizi de dinle, demeyin, bizi de gözet, deyin ve dinleyin.» (Bakara, 104), «Ey îmân edenler; seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın. Yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider... Sana hücrelerin ötesinden seslenenlerin çoğunun akılları ermez. Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Hucurât, 2, 4-5). Bütün bunlar Hz. Peygamber (s.a.) ile karşılıklı konuşma, onunla ve onun yanında konuşma âdâbındandır. Nitekim ona bir istekte bulunulmadan önce sadaka takdim etmekle de emrolunmuşlardır.

Bu konudaki ikinci görüşe göre; «Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» âyetinin anlamı şudur: Onun bir başkasına bedduâsının bir başkasının duâsı gibi olduğunu sanmayın. Şüphesiz onun duâsı makbûldür, onun duâsına icâbet olunur. O halde onun bedduâsından sakının ki helâke uğramayasınız. İbn Ebu Hâtim bu görüşü İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve Atiyye el-Avfi'den nakleder ki, en doğrusunu Allah bilir.

Mukâtil İbn Hayyân, «Allah içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» âyeti hakkında şöyle diyor: Bunlar mü-nâfıklardır. Cum'a günü konuşma —bu konuşma ile hutbeyi kastediyor— onlara ağır gelirdi de, Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbından bazılarının arkasına saklanarak mescidden çıkarlardı. Allah Rasûlü (s.a.), cum'a günü hutbeye başladıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.)in izin vermesi dışında mescidden kimsenin çıkması doğru değildi. Onlardan biri-



si çıkmak istediği zaman parmağı ile Hz. Peygamber (s.a.)e işâret eder ve Hz. Peygamber ona konuşmaksızın izin verirdi. Zîrâ Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okurken onlardan birisi konuştuğu takdirde cum'ası boşa giderdi. Süddî der ki: Onlar, Hz. Peygamber ile beraber bir cemâatta bulundukları zaman birbirlerinin arkasına saklanırlardı ki, Hz. Peygamberin görüş alanından çıksınlar ve onları görmesin. «Allah içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» âyeti hakkında Katâde der ki: Yani Allah'ın peygamberi ve kitâbindan saklanıp gizlenerek sıvışıp gidenler. Süfyân ise «Allah, içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» âyetinde saftan ayrılarak sıvışıp gidenleri, demiştir. Mücâhid, âyetteki ( لَوْ اِذَا ) kelimesini; zıddına, tersine, olarak anlamıştır.

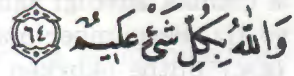
O'nun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ gelmesinden sakınsınlar.» Allah Rasûlü (s.a.)nün emrine, yoluna, metoduna, sünnetine ve şeriatına aykırı hareket edenler bundan sakınsın. Zîrâ sözler ve ameller, onun sözleri ve amelleri ile ölçülüp değerlendirilir. Ona uygun olanlar kabul olunur, ona zıd olanlar ise söyleyen veya yapanı her kim olursa olsun kendisine geri çevrilir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde ve başka eserlerde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetle sâbit olduğuna göre o, şöyle buyurmuştur:

مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ

Her kim ki bizim işimizin üzerinde olmadığı bir iş işlerse, o merdûdur. Yani gizlide veya açıklikta Allah Rasûlünün şeriatına aykırı hareket edenler; kalblerine küfür, nifâk veya bid'at gibi bir fitnenin gelmesinden veya dünyada öldürme, hadd cezâsı uygulanma veya hapis veya benzeri şekilde can yakıcı bir azâba uğramaktan sakınsınlar. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benim ve sizin benzeriniz, ateş yakan bir adamın benzeri gibidir. Etrafını aydınlattığı zaman kelekler ve ateşin ışığına gelen hayvancıklar ateşin içine düşerler. Adam onları engellemeye başlar ve fakat ona üstün gelip kendilerini ateşin içine atarlar. İşte benim ve sizin benzeriniz budur. Ben sizin bellerinizden (kuşaklarınızdan) tutmuş ateşten alıkoyuyorum ve: Ateşten bana gelin, diyorum. Siz ise bana üstün gelip kendinizi ona atıyorsunuz. Buhârî ve Müslim hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla tahrir etmişlerdir.

الْآنَ اللَّهُ مَافِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيَنْبَسُتُهُمْ بِمَا عَمِلُوا





64 — Dikkat edin, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. O, içinde bulunduğunuz durumu da, kendisine döndürüleceğiniz günü de muhakkak bilir. Onlara işlediklerini haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin mâliki olduğunu, gaybı ve ayân-be-yân (hâzır) olanı, kulların gizli ve açık hallerinde işlemiş olduklarını en iyi bilen olduğunu haber veriyor ve: «O, içinde bulunduğunuz durumu bilir.» buyuruyor. Âyetteki bilme fiilinin başında bulunan ( **قَدْ** ) edâtı, burada tahkik içindir. Kesinlik bildirir. Nitekim bundan bir önceki âyetle de: «Allah, içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» buyurmuş ve orada da aynı edât kullanılmıştır. Şu âyet-i kerime'lerde de durum aynıdır: «Doğrusu Allah, içinizden sizi alıkoyanları ve kardeşlerine: Bize gelin, diyenleri bilir.» (Ahzâb, 19) «Kocası hakkında sizinle tartışan ve Allah'a da şikâyetle bulunan (kadın)ın sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.» (Mücâdile, 1). «Gerçekten biliyoruz ki; söyledikleri söz ,seni üzüyor. Onlar hakikatta seni yalanlamıyorlar. Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.» (En'âm, 33). «Doğrusu Biz, yüzünün semâya doğru çevrilip bulunduğunu görüyoruz.» (Bakara, 144). Bütün bu âyetlerdeki ( **قَدْ** ) edâtı fiilin tahkiki, kesinlik bildirmesi içindir. Nitekim kesinlik bildirmek üzere müezzîn de ikâmette: Muhakkak namaz başlamıştır, muhakkak namaz başlamıştır, der. «O, içinde bulunduğunuz durumu muhakkak bilir.» İçinde bulunduğunuz duruma şahiddir, görmektedir, zerre ağırlığı şey dahi O'ndan gizli kalmaz. Başka âyet-i kerime'lerde de şöyle buyurulmaktadır: «Azîz Rahim'e tevekkül et. Görür O seni (namaza) kalkıştığında, secde edenler arasında bulunduğunda. Muhakkak ki O'dur O, Semî', Alîm.» (Şuarâ, 217-220), «Ne işte bulursan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlakâ Biz üzerinizde şahidiz. Yerde ve gökte hiç bir zerre Rabbından gizli değildir. Bundan daha küçüğü de, daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitaptadır.» (Yûnus, 61). «Herkesin yaptığını gözeten Allah böyle olmayanla bir olur mu hiç?» (Ra'd, 33). O, kullarının hayır veya şer olsun bütün yaptıklarına şahiddir. Nitekim şöyle buyurmaktadır: «Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Alla'ı, onların gözlediklerini ve açığa vurduklarını bilir.» (Hûd, 5), «Aranızdan birisi ister sözü gizlesin ister

açıga  
çıksın  
yoktu  
lanac  
anah  
deniz  
ranlı  
her ş  
disler

leceğ  
ledik  
ber v  
önde  
da, s  
vâh  
hepsi  
bın k  
beple  
ledik  
muşt  
sırım  
diler



açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10). «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Hepsi apaçık kitaptadır.» (Hûd, 6). «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitaptadır.» (En'âm, 59). Bu husûsta âyetler ve hadisler gerçekten pek çoktur.

«Kendisine döndürüleceğiniz (bütün yaratıkların Allah'a döndürüleceği kıyâmet) günü de muhakkak bilir. Onlara (dünyada iken) işlediklerini; (büyük olsun küçük olsun, önemli olsun önemsiz olsun) haber verecektir.» Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde: «O gün insana, önde ve sonra ne yaptıysa bildirilir.» (Kıyâme, 13). «Kitab konulduğunda, suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvâh bize, bu kitap nasıl olmuş da küçük-büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler. Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Rabbin kimseye aslâ zulmetmez.» (Kehf, 49) buyururken, burada da bu sebeple: «Kendisine döndürüleceğiniz günü de muhakkak bilir. Onlara işlediklerini haber verecektir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.» buyurmuştur. Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur. Tamâmı (tefsirimizi tamâmlamayı ve nimetlerini üzerimize tamâmlamasını) O'ndan dileriz.

#### NUR SÜRESİNİN SONU



## FURKÂN SÜRESİ

(Güne Madeni) (1881) (1881)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

### FURKÂN SÜRESİ

Rahmân ve Rahîm Ölmüş Allah'ın Adıyla.

1 - Âlemleri uyarmak üzere indirilen Furkân'ı indirin ne yücedir.

2 - O ki, göklerin ve yerin mübîki O'sundur. Çocuk ekimemiştir, mübîki ortağı yoktur. Her şeyi yaratan, her şeyi düzen vermiş ve her ölçüyü takdir etmiştir.

Furkân

Allah Teâlâ şereflî elçisine Furkân Adını indirdiğinden, onunla beraber âlemleri uyarmak üzere indirilen Furkân'ı indirin ne yücedir. Allah'ın bu kulluna verdiği bir nimet ve bir lütf. Her şeyi yaratan, her şeyi düzen vermiş ve her ölçüyü takdir etmiştir. O ki, göklerin ve yerin mübîki O'sundur. Çocuk ekimemiştir, mübîki ortağı yoktur. Her şeyi yaratan, her şeyi düzen vermiş ve her ölçüyü takdir etmiştir.



## FURKÂN SÜRESİ

(Sûre Mekke'de nâzil olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ  
وَلَمْ يَخْذَ وَلًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla.

1 — Âlemleri uyarmak üzere kuluna Furkân'ı indiren ne yücedir.

2 — O ki, göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştir, mülkte ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş ve bir ölçüyle takdir etmiştir.

### Furkân

Allah Teâlâ şerefli elçisine Kur'ân-ı Azîm'i indirdiğinden dolayı mukaddes zâtını övüyor. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Hamd O Allah'a ki, kuluna dosdoğru kitâbı indirdi ve onda hiç bir eğrilik koymadı. Kendi katından şiddetli bir baskını haber vermek ve sâlih amel işleyen mü'minlere güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için.» (Kehf, 1-2) buyururken burada da: «Kuluna Furkân'ı indiren ne yücedir,» buyurur. Âyetteki indirme anlamına gelen ( نَزَلَ ) fiili, tekrâr ve çokluk bildi-



ren bir ölçüde getirilmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Ey îmân edenler; Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitâba ve daha önce indirdiği kitâba inanın.» (Nisâ, 136) buyrulur. Zirâ önceki kitâblar bir bütün halinde indirildi. Kur'an ise parça parça, mufassal olarak, âyetlerden sonra âyetler, hükümlerden sonra hükümler, sûrelerden sonra sûreler halinde inmiştir. Bu, daha şiddetli ve daha belîğdir. Kendisine indirildiği kimse ile daha çok ilgilenmedir. Nitekim bu sûre sırasında da şöyle buyurulmaktadır: «O küfredenler dediler ki: Kur'an, ona bir kerede topluca indirilmeli değil miydi? Halbuki Biz, onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle azar azar indirir ve ağır ağır okuruz. Onlar sana bir misâl getirmeye görsünler, Biz onun gerçeğini ve en iyi anlaşılmasını sana getirmişizdir.» (Furkân, 32-33). Bu sebeple burada Kur'an'a Furkân adı vermiştir. Zirâ o, hak ile bâtıl, hidâyet ile sapıklığı, azgınlıkla rüşdü, helâl ile harâmı ayırmaktadır. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de peygamberini kulluğu ile nitelemiştir. Bu sıfat bir övme sıfatıdır. Zirâ onu kendisine kul olmakla nitelemiştir. Nitekim İsrâ gecesinde —ki onun hallerinin en şerefliisidir— onu yine kulluğu ile şöyle niteler: «Şanı yücedir. O Allah'ın ki, kulumu geceleyin Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürmüştür. (İsrâ, 1). Onu (insanları) kendisine davet makâmında yine aynı sıfatla niteler ve: «Doğrusu, Allah'ın kulu kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi birbirlerine gireceklerdi. (Cinn, 19) buyurur. Kendisine kitabın indirilmesi ve meleğin inmesi sırasında aynı şekildeki onu kulluğu ile niteler ve: Âlemleri uyarmak üzere kuluna Furkân'ı indiren ne yücedir.» buyurur.

«Ne önünden, ne arkasından kendisine bâtılın gelmediği, Hakîm ve Hamîd olan Allah katından indirilen...» (Fussilet, 42). Açık, mufassal ve muhkem olan; yüce bir Furkân kıldığı Kitâb-ı Azîm'i Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hâs kılmıştır. (tahsis etmiştir). Kur'an-ı ona, ancak gök kubbenin altında ve yeryüzünde yer tutanlara onu peygamber olarak göndermek için tahsis etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) bir hadis-i şerîf'lerinde: Kırmızı ve siyah (deriliye) gönderildim, buyururken, diğer bir hadislerinde: Benden önce peygamberlerden hiç birisine verilmemiş olan beş şey bana verildi, buyurmuş ve bunlardan birisi olarak daha önce peygamber sâdece kendi kavmine gönderilirken zâtının bütün insanlara gönderilmiş olduğunu zikretmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, O'ndan başka hiç bir tanrı bulunmayan, hem dirilten, hem öldüren Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158). Yani beni peygamber olarak gönderen; göklerin ve yerin mâlikidir, bir şeye; ol, dediği zaman hemen olur. Diriltip öldüren O'dur. Aynı şekilde bu-



rada da: «O ki göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştir, mülkte ortağı yoktur.» buyurarak, yüce zâtını çocuktan ve ortakten tenzih etmiştir. Sonra O: «Her şeyi yaratmış ve bir ölçüye göre takdir buyurmuş» olduğunu haber verir. Onun dışındaki her şey yaratılmıştır, bir Rabba muhtâttır. O ise her şeyin yaratıcısı, Rabbi, Hâkimi ve İlâhıdır. Her şey O'nun Kahr u galebesi, buyruğu, idâresi ve takdiri altındadır.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا  
وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ سَوَاءً وَلَا حَيَاةً وَلَا مَوْتًا

3 — O'nu bırakıp ta, bir şey yaratmayan; üstelik kendileri yaratılmış olan ve kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrâr canlandırmaya gücü yetmeyen birtakım ilâhlar edindiler.

Allah Teâlâ müşriklerin; her şeyin yaratıcısı olan, işlerin dizginine ve idâresine sâhip olan, dilediği olan ve dilediği olmayan Allah'ın dışında ilâhlar edinmelerindeki bilgisizliklerini haber verir. Bütün bunlara rağmen onlar, bir sivri sinek kanadını yaratmaya gücü yetmeyen, aksine kendileri yaratılmış olan, kendileri için bir fayda ve zarara sâhip olmayan putlara tapınmışlardır. Kendileri hakkında bu durumda olan putlar nasıl olacak da kendilerine tapınanlar için fayda veya zarara (bir fayda sağlamaya veya bir zararı def'etmeye) mâlik olacaklardır? O'nu bırakıp da öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrâr canlandırmaya gücü yetmeyen birtakım ilâhlar edindiler.» Bu işler (öldürme, diriltme ve ölümden sonra tekrâr canlandırma) onların Allah ile beraber tapındıkları putlara âit değildir. Aksine bütün bunların dönüşü Allah'a'dır. O Allah ki diriltir ve öldürür, kıyâmet günü ilkleri ve sonları ile yaratıkları tekrâr canlandıracak olan da O'dur. «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişinin gibidir.» (Lokmân, 28). «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Doğrusu o bir tek çığlıktır. Ki o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâziât, 13-14). «Bu, sâdece bir tek çığlık (tan ibâret) tir. Ve bir de bakarsınız ki onlar bakıp kalırlar.» (Sâffât, 19). «Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki onlar hepsi birden huzuruza getirilmişlerdir.» (Yâsin, 53). O Allah ki O'nun dışında ilâh ve O'ndan başka Rab yoktur.



İbâdet ancak O'na yaraşır ve gerekir. Zîrâ O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. O çocuğu, babası, dengi, benzeri, veziri olmayandır. Bilakis O Ahad, Samed olandır. Doğmamış ve doğrulmamıştır. Hiç kimse O'nun dengi değildir.

## İ Z Â H I

### Kâinattaki Engin Ölçü ve Plân

Her şeyi yaratmış, bir ölçüye göre takdir buyurmuştur.» Hacmini ve şeklini takdir etmiş, vazifesini ve yapacağı şeyi belirtmiş, zamanını ve yerini ölçmüş ve bu büyük mevcûdâtın ferdlerinden diğerleriyle olan uygunluğunu tanzim etmiştir.

Gerçekten de bu kâinatın ve gerekse kâinatta bulunan eşyanın terkihi, tesâdüf düşüncesini tamâmiyle reddettiği gibi, kişiyi dehşete düşürecek garipliklerle doludur. Kâinâtımızdaki ince ölçünün tezâhürlerini dahi incelemekten âcizdir beşer kafası. Bütün kâinatta değil. Sâdece bir bölümünde. Beşer ilmi ilerledikçe kâinât kanunlarındaki akıl almaz uygunluğun, nisbetlerin bazı yanlarını keşfetti. Ve bu keşiflerle insanın Kur'an metinleri karşısındaki dehşetengiz düşüncesi daha da genişledi: «Her şeyi yaratmış, bir ölçüye göre takdir buyurmuştur.»

Eski Amerikan İlimler Akademisi başkanlarından A. Cressy Morrison (İnsan yalnız değildir) adlı eserinde diyor ki:

Bu konu üzerinde daha fazla durmayarak şunu söyleyelim ki, en açık bir ifâde ile, insanı dehşete düşüren şeylerden biri de tabiatın, böyle bir nizâm meydana getirmekte eriştiği üstün mükemmeliyettir. Çünkü yer kabuğu bugünkünden meselâ 2-3 metre kalın olsaydı, oksijen tamâmiyle ortadan kalkacak ve hayvanların yaşamasına imkân kalmayacaktı. Okyanuslar da 1-2 metre daha derin olsaydı, karbondioksit ve oksijen tamâmen emilmiş olacak ve yeryüzü üzerinde nebâtî hayat mevcûd olmayacaktı. Yer kabuğu ve yedi okyanus oluşum esnâsında oksijenin hepsini emmiştir. Buna göre oksijen soluyan bütün hayvanlar, oksijen çıkaran bitkiler teşekkül etmeden önce var olmamıştır. Yapılan ince hesâblar oksijenin bu kaynağını imkân dâhilinde göstermektedir. Fakat kaynağı ne olursa olsun, oksijenin bugün mevcûd olan miktarı, tamı tamına ihtiyâcımıza uygun düşmektedir.

Bir de şunu düşünelim: Atmosfer tabakası şimdikine nisbetle çok daha ince olsaydı her gün uzak atmosferde akkor haline gelen milyonlarca göktaşı (meteor) yeryüzünün her tarafına çarpacaktı. Göktaşları saniyede 10 ilâ 60 km. arasında değişen bir hızla yere doğru düşerler, bu durumda yanabilen her şeyi tutuştururlar. Göktaşları meselâ bir ta-



banca kurşunu hızıyla seyretse bile yine de hepsi yer üzerine düşer ve elbetteki sonuç çok korkunç olurdu. Şâyet bunun 90 katı bir hızla düşen küçük bir göktaşı insanın yakınından geçecek olsa harâretiyle onu paramparça eder.

Dünyamızı saran atmosfer tabakası, titiz bir ölçü ile gereği kadar kalındır. Bu sâyede ekinlerin muhtâç olduğu kimyevî ışınlar atmosferden geçebilmektedir. Bu ışınlar mikropları öldürür, vitaminleri üretir. Bununla beraber uzun zaman güneşte kalmamak şartıyla, insana da zarar vermez. Uzun asırlar boyu, yeryüzünden, çoğu zehirli olan gazlar yükseldiği halde atmosfer kirlenmeden ve insan varlığı için gerekli bulunan dengeli oranlarında herhangi bir değişiklik meydana gelmeden eski halini sürdürmektedir.

Bütün bu olaylar için muvâzene vazifesi gören şey; geniş su külesinden ibârettir, yani hayatın, gıdânın, yağmurun ılıman iklimin, bitkilerin ve nihâyet bizzât insanın hayat kaynağını teşkil eden su küre, bırakınız bunu idrâk eden kimseyi, onun azameti önünde saygı ile eğilsin ve minnet hisleri içinde vazifelerini kabul etsin.

Şâyet atmosferdeki oksijen oranı % 21 olacağına, sözgelimi, % 50 veya daha fazla olsaydı, yeryüzünde yanabilen her şey tutuşmaya marûz kalırdı. O kadar ki bir ağaca isâbet edecek ilk şimşek kıvılcımı ile bütün bir orman patlamalarla yanar kül olurdu. Buna karşılık havadaki oksijen oranı % 10 a veya daha aşağıya düşseydi durum ne olurdu? Belki hayat, asırlar süresince kendisini buna uydurur, varlığını sürdürdü, ama insanın bugün sâhip olduğu —meselâ ateş gibi— birçok medeniyet vâsıtalarından mahrûm kalırdık. Yeryüzünün milyonlarca elementlerinden biri sayılan havadaki serbest oksijen, şâyet yer tarafından emilip tüketilseydi, her türlü canlının hayatı dumûra uğrardı.

Tabiatla ne hayret verici karşılıklı denge ve kontrol sistemi vardır! Bu sâyededir ki sert kabuklu hayvanlar oluştuğu devirden bu yana, istediği kadar vahşi, kaba, kuvvetli ve kurnaz olsun hiç bir hayvan dünyayı iştilâ edememiştir. Ne var ki yaratıklar içinde insan, tabiatın bu karşılıklı dengesini bozmuş, bitki ve hayvanları bir yerden diğer bir yere taşımıştır. Ama o, bu yaptığıının ağır cezâsını pek çabuk görmüş, yerlerini değiştirdiği hayvan, böcek ve bitkilerden gelen azgın âfetlerle karşılaşmıştır.

Aşağıda anlatacağımız olay, tabiatla hüküm süren karşılıklı kontrol sisteminin, insan varlığı için ne kadar önem taşıdığını açıkça belirten bir örnektir.

Yıllarca evvel Avustralya'ya bir çeşit kaktüs getirilip yerleştirilmiş, bundan tarla ve bahçelerin etrafında çit olarak istifâde edilmiştir. Kaktüs, Avustralya'da böcek nevinden herhangi bir düşmanı bulunmadığın-



dan, kısa zamanda bu ülkede yaygın hale gelmiş, İngiltere kadar bir alana yayılmış, köylüleri ve şehir halkını telâşa düşürmüş, ekinlerini yok etmiş, zirâata engel olmuştur. Avustralya halkı kaktüsün yayılmasını önleyememişti. Memleket, hiç bir engel tanımadan yoluna devâm eden, bu sessiz sedâsız bitki ordusu karşısında büyük bir tehlikenin içine düşmüş bulunuyordu.

Böcekleri inceleyen bilginler (entomologist'ler) dünyayı dolaşmışlar, nihâyet yalnız bu kaktüs üzerinde yaşayan ve onunla beslenen bir böcek bulmuşlardı. Bu böcek çok çabuk üreyor, üstelik Avustralya'da ona engel olacak düşman bir böcek bulunmuyordu. Böcekler az zamanda kaktüsleri mağlûb etmiş, sonra kendileri —yiyecek bulamadıklarından— azalmış, kaktüslere belirli ölçüde engel olacak kadar kalmıştı.

İşte tabiatta karşılıklı kontrol ve dengelikler böylece varlığını korumuş ve her zaman hükmünü sürdürebilmiştir.

Sıtma sineği (Maleriye sineği, anofel) neden dünyayı istilâ etmemiş? Öyle ki atalarımız onun karşısında ya ölür ya bağışıklık kazanırdı. Aynı sözü, Newyork kadar kuzey bir memlekete gelen sarı hummâ sineği için de söylemek mümkündür. Sivrisinekler kutuplarda da çoktur. O halde çeçe sineği neden gelişip te bulunduğu sıcak memleketlerin dışında yaşamamış? Tabii o zaman insan türünü varlık alanından siler götürürdü. İnsanın, daha düne kadar korunulması mümkün olmayan vebâ, kolera ve diğer öldürücü hastalıkları hatırlaması yeter. Yine onun bir hayvan olarak sağlık koruma kâidelerinden tamâmen habersiz olduğunu da düşünmelidir. Evet sâdece bir iki şey bile insan türünün şimdiye kadar hayatta kalabilmesinin ne kadar dehşetli ve karmaşık bir olay olduğunu anlamak için yeter, artar bile.

Balıklar ve böcekler de varlıklarını sürdürebiliyorlar, doğru, fakat onlarda tesâdüf kanunu hüküm sürer. Çünkü bir balık veya böceğin koyduğu binlerce yumurtanın en azından bir kısmı pusuya yatmış ölümden kurtulmuş olabilir.

Tabiatın bu garip gerçekleri, Tanrı müdâhalesinin varlığı için itirâz edilmez, zorunlu deliller değilse de söz konusu edilmeğe değer. Ne olursa olsun insan, hayatını sürdürebilmiştir, yumuşakçalar da. Fakat insan korunabilmek için birçok tertibât ve teşkilâta şiddetle muhtâc bulunuyordu. Bu imkân da gerçekten kendisine verilmiştir.

Böceklerde, insanlarda olduğu gibi akciğer yoktur. Onlar borucuklar yoluyla solurlar. Böcek gelişip büyüdü mü, solunum borusu, vücudunun hacmine paralel olarak gelişemez. Bu yüzden ki birkaç santimden daha uzun bir böcek yoktur. Böceklerin kanatları da küçüktür. Vücüd teşekkülü ve solunum yolu sayesinde ki büyük bir böceğin varlığı imkân dâhilinde olmamıştır. Böceklerin gelişmesindeki bu sınırlılık,



onların azgınlıklarına gem vurmuş ve dünyayı istilâ etmelerine engel olmuştur. Tabiatın bu fiziksel kontrolü olmasaydı, yeryüzünde insanın varlığı düşünülemezdi. Siz, arslan büyüklüğünde bir eşek arısı veya o büyüklükte bir örümcekle karşılaşan bir insan tasavvur ediniz.

Hayvanların fizyolojisine âit, akılları durdurucu nitelikte pek az düzenden söz edildi. Bu düzenlemeler olmasaydı, yeryüzünde ne bir hayvan hattâ ne de bir bitki kalırdı. Söz konusu ettiğimiz gerçekler hatırlatılması gereken en önemli şeylerdir.

Böylece insan bilgisi, gün be gün Allah'ın yaratıkları ile ilgili çok garip ve akıl almaz takdir nümünelerini keşfediyor, kâinatın idâresindeki ince nizâmı görüyor. Ve Kur'an-ı Mübin'indeki: «Her şeyi yaratmış, bir ölçüye göre takdir buyurmuştur.» âyetinin mânâsını biraz daha kavriyor.

Bununla beraber o müşrikler hiç bir şeyi idrâk edememişlerdi:

«Onlar O'nu bırakıp bir şey yaratmayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve kendilerine fayda veya zarar veremeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrâr canlandırmaya gücü yetmeyen tanrılar edindiler.»

Böylece onların uydurma tanrılarını her türlü tanrılık özelliklerinden uzaklaştırıyor. Bu sahte tanrılar hiç bir şey yaratamazlar. Halbuki her şeyi Allah yaratmıştır. «Aksine kendileri yaratılmış olan» onları tapınanlar kendi elleriyle yaratırlar. Eğer bu taptıkları şey bir put veya heykel ise. Şâyet melek, cin, taş ve ağaç nevinden veya insan türünden bir varlık ise o zaman onları Allah yaratır: «Kendilerine fayda veya zarar veremeyen» kullarına değil, kendilerine bile fayda veya zararları dokunamayan o ilâhlar. Kendisine faydası dokunmayanın zararı dokunabilir. Ama bunlar onu bile yapamıyorlar. Bunun için âyet-i kerîme herkesin yapabileceği şeylerin en basitini onlara atfediyor. Ve ardından Allah'tan başka kimsenin gücünün yetemeyeceği gerçeklere geçiyor: «Öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrâr canlandırmaya gücü yetmeyen.» Bir canlıyı öldüremez onlar. Bir cansız diriltemezler. Yeniden bir canlıya hayat vermeye güçleri yoktur. Bunun için ulûhiyet hâssalarından hiç bir özelliğe sâhip değildirler. Neden öyleyse bu müşrikler onları tanrı ediniyorlar?

Bir tek sebep var buna; o da mutlak bir sapıklık. Bu sapıklıktan sonra peygambere diledikleri gibi söz söylemeleri hiç de tuhaf bir şey değildir. Hem Allah'a karşı kullandıkları ifâdeler Allah'ın peygamberine karşı kullandıkları ifâdelerden daha çirkin ve daha garip. Bir insanın kendisini yaratan, kendisiyle birlikte her şeye can veren, işini yönetip takdir eden Allah'a karşı ortaklar iddiâ etmesinden daha çirkin ve daha kötü bir şey olabilir mi? Nitekim Rasûlullah (s.a.)a sorulur: Hangi gü-



nâh daha büyüktür? diye. Buna Hz. Peygamber şöyle cevap verir: Seni yarattığı halde Allah'a şirk koşmandır... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 492-497).

— oOo —

وَقَالُوا لَئِنْ كُنَّا لَنَرَاهُ فِي سَحَابٍ مُمَدَّدٍ  
وَقَالُوا لَئِنْ كُنَّا لَنَرَاهُ فِي سَحَابٍ مُمَدَّدٍ  
وَقَالُوا لَئِنْ كُنَّا لَنَرَاهُ فِي سَحَابٍ مُمَدَّدٍ  
وَقَالُوا لَئِنْ كُنَّا لَنَرَاهُ فِي سَحَابٍ مُمَدَّدٍ

4 — Küfredenler dediler ki: Bu Kur'an, ancak onun uydurduğu bir yalandır ve ona bu husûsta bir başka topluluk yardım etmiştir. Hiç şüphesiz onlar, zulüm ve iftirâ ile geldiler.

5 — Ve dediler ki: Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır.

6 — De ki: Onu göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafûr ve Rahîm olanıdır.

#### Kur'ana Uydurma Diyenler

Allah Teâlâ bilgisiz kâfirlerin Kur'an hakkında: «Bu Kur'an, ancak onun uydurduğu bir yalandır ve ona bu husûsta (toplanmasında) bir başka topluluk yardım etmiştir.» demelerindeki beyinsizliklerini haber veriyor. Onlar zanlarında kendilerinin yalancı olduklarını, söylediklerinin bâtil olduğunu bile bile iftirâ etmişler ve bâtil bir söz söylemişlerdir. Allah Teâlâ: «Hiç şüphesiz onlar, zulüm ve iftirâ ile geldiler.» buyurmuştur.

«Ve dediler ki: Öncekilerin masallarıdır. (Öncekilerin kitaplarından istinsâh etmiştir). Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır.» Bu söz yalan, iftirâ ve boş bir söz olmasıyla birlikte herkes onun bâtil olduğunu bilir. Tevâtürle ve zarûri olarak bilinmektedir ki, Allah'ın elçisi Muhammed hiç bir şekilde ne ömrünün başında ve ne de sonunda yazı ile uğraşmış değildir. Doğumundan itibaren Allah kendisini peygamber olarak gönderinceye kadar yaklaşık kırk sene onların arasında gelişip büyümüştür. Onlar Hz. Muhammed'in girdiği çıktığı yerleri, doğruluğunu, iyiliğini, emin oluşunu, yalan, günâh ve



diğer rezil huylardan uzak oluşunu çok iyi bilmektedirler. O kadar ki onlar küçüklüğünde onun doğruluğunu ve iyiliğini bildikleri için el-Emin diye isimlendirmek zorunda kalmışlardır. Allah Teâlâ kendisine ikrâmda bulunduktan sonra, ona karşı düşmanlık bayrağını açmışlar, her akıllının onun uzak olduğunu bildiği sözlerle kendisine iftirâ etmişlerdir. Ona ne şekilde iftirâda bulunacaklarında şaşkınlığa düşmüşler bazen ona sihirbâz, bir keresinde şâir, diğer bir keresinde deli, başka bir seferinde de yalancı diye iftirâda bulunmuşlardır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «Bak, sana nasıl misâller veriyorlar? Bunun için dalâlete düşmüşlerdir. Ve bir daha yol bulamamaktadırlar.» (İsrâ, 48) buyururken, burada da onların inâdlaşma ve iftirâlarına bir cevap olarak şöyle buyurur: «De ki: Onu (Kur'an'ı) göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirmiştir.» Evvelkilerin ve sonrakilerin habelerini geçmiş ve geleceği ile gerçek hayatta vukû bulana mutâbık olarak hak ve doğru bir haber verme ile haberi içine alan bu Kur'an'ı göklerin ve yerin sırrını, bilinmezliklerini bilen, açık olanları bildiği gibi gizlilikleri de bilen Allah indirmiştir.

«Şüphesiz ki O, Gafûr ve Rahim olandır.» âyetinde bütün insanlar tevbe ve Allah'a dönmeye çağrılıyor. Haber veriliyor ki, O'nun rahmeti geniştir. Hilmi büyüktür, kim O'na tevbe ederse tevbesini kabul buyurur. Yalanları, iftirâları, günâhkârlıkları küfür ve inâdları, Allah Rasûlü ve Kur'an hakkında söylediklerine rağmen onları bile tevbeye, içinde bulundukları durumdan sıyrılıp İslâm'a ve hidâyete çağırmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurur: «Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler andolsun ki; kâfir olmuşlardır. Halbuki hiç bir tanrı yoktur, ancak tek bir tanrı vardır. Söylediklerinden vazgeçmezlerse onlardan kâfir olanlara acıklı bir azâb dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe edip, O'ndan mağfiret dilemezler mi? Halbuki Allah, Gafûr'dur, Rahim'dir.» (Mâide, 73-74). «Şüphesiz ki, imân eden erkek ve kadınlara işkence ederek onları dinlerinden çevirmeye uğraşanlar sonra da tevbe etmemiş olanlar, işte onlar için cehennem azâbı vardır. Ve can yakıcı azâb da onlardır.» (Bürûc, 10). Hasan el-Basrî der ki: Şu şeref ve cömertliğe bakınız; onlar O'nun dostlarını öldürdüler O ise kendilerini tevbe ve rahmete çağırıyor.

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ  
فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ  
الظَّالِمُونَ إِنَّا تَبِعُونَ الْآرْجُلَ الْمَسْجُورَ ﴿٨﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا



يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِي أَنْشَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي  
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ  
 بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ إِذَا رَأَوْهُمُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا  
 الْقَوَامُ مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مَقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا  
 ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾

7 — Ve dediler ki: Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Onun beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilmeli değil miydi?

8 — Yahut kendisine bir hazîne verilmeli veya besleneceği bir bahçe olmalı değil miydi? O zâlimler dediler ki: Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tâbi olmuyorsunuz.

9 — Bir bak; sana nasıl misâller getirip saptılar. Bir daha yol bulamazlar.

10 — Dilerse sana bunlardan daha hayırlı olarak altından ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah ne yücedir.

11 — Fakat onlar, kıyâmet saatını da yalanladılar. Biz, o saatın geleceğini yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş hazırladık ki.

12 — Bu, kendilerine uzak bir yerden gözükmünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.

13 — Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok olup gitmeyi isterler.

14 — Bugün bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin.



Allah Teâlâ kâfirlerin azgınlık ve inâdlarını, bir hüccet ve delilleri olmaksızın hakkı yalanlamalarını haber veriyor. Onlar söylediklerine sâdece: «Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor?» sözlerini delil getirebilmişlerdir. Diyorlardı ki, bizim yediğimiz gibi yiyor, bizim ihtiyâc duyduğumuz gibi o da ihtiyâc sâhibidir. Sokaklarda geziyor. Ticâret ve kazanç arzusuyla çarşılara gidip geliyor. «Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilmeli değil miydi?» Allah katından ona bir melek indirilmeli değil miydi? Onun iddiâ ettiğinin doğruluğuna şahid olaydı ya. Nitekim Firavun da: «Ona altın bilezikler verilmeli veya beraberinde kendisine yardım edecek melekler gelmeli değil miydi? (Zuhruf, 53) demişti. Böylece bunlar da, onun söylediklerinin aynısını söylemişlerdir. Zâten kalbleri de birbirine benzemektedir. Bu sebeple onlar: «Yahut kendisine bir (ilim) hazînesi verilmeli de, ondan harcamalı veya (onun gittiği yere onunla birlikte giden) besleneceği bir bahçesi olmalı değil miydi » demişlerdi. Bütün bunlar elbette Allah için son derece kolaydır. Fakat bunu terketmesinde hikmet ve en yüce hüccet elbette O'nundur. O zâlimler dediler ki: «Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tâbi olmuyorsunuz.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Bir bak; sana nasıl misâller getirdiler?» Büyücüdür, büyülenmiştir, delidir, yalancıdır, şâirdir, demeleri ile bir bak sana nasıl iftirâ ediyorlar? Bütün bunlar elbette bâtil sözlerdir. En aşağı derecede bir akıl ve anlayış sâhibi olan herkes onların bu husûstaki yalan ve iftirâlarını çok iyi bilir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Onlar (hidâyet yolundan) saptılar. Bir daha yol bulamazlar.» buyurmuştur. Zîrâ kim haktan çıkmışsa nereye yönelirse yönelsin sapıtmıştır. Çünkü hak bir tektir, bir tek yoldur ve bazısı bazılarını doğrulayıp destekler.

Daha sonra Allah Teâlâ, dilemiş olsaydı peygamberine dünyada onların söylediklerinden daha üstün ve güzelini vereceğini haber verip şöyle buyurur: «Dilerse sana bunlardan daha hayırlı olarak altından ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah ne yücedir.» Mucâhid burada bunların, dünyada verileceğinin kasedildiğini söyler ve şöyle ilâve eder: Kureyş, taştan inşâ edilen her eve büyük veya küçük olsun köşk adı verirdi.

Süfyan es-Sevri'nin Habîb İbn Ebu Sâbit'ten, onun da Hayseme'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.)e: Dilersen senin için Allah katında hazırlanmış olanlardan bir şey eksiltmeksizin senden önce hiç bir peygambere verilmemiş ve senden sonra hiç kimseye de verilmeyecek olan yeryüzünün hazînelerini ve anahtarlarını verelim, denilmişti. Bunları benim için âhirette toplayınız, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu konuda: «Dilerse sana bunlardan daha hayırlı olarak altından ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah ne yücedir.» âyetini indirdi.



«Fakat onlar, kıyâmet saatını da yalanladılar.» Onlar bu sözlerini hakkı görmek ve olgunluğa, doğruya erişmek için değil sırf bir yalanlama ve inâd olarak söylemişlerdir. Hattâ onların kıyâmet gününü yalanlamaları onları, söyledikleri bu tür sözlere sürüklemiştir. «Biz, o saatin geleceğini yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş, (cehennem ateşinde dayanılmaz sıcaklıkta öyle elîm bir azâb) hazırladık ki...» Sevri'nin Seleme İbn Küheyl'den, onun da Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre (السَّعِيرِ); cehennem irinlerinden akan bir vâdîdir.

«Cehennem onları (mahşer makamındalarken) uzak bir yerden görünce —Süddî yüz yıllık yoldan, diyor— onun kendilerine olan öfkesinden kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Nerede ise öfkesinden çatlayacak gibi olur.» (Mülk, 7-8) buyurur ki; Cehennem Allah'a küfredenlere olan öfkesinin şiddetinden neredeyse birbirinden ayrılıp kopacaktı. İbn Ebu Hâtim'in İdris İbn Hâtim kanalıyla... Hâlid İbn Düreyk'ten, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbından birinden rivâyetinde, Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Kim benim söylemediğim bir şeyi bana isnâd ederek söyler veya kendisini ana babasından bir başkasına nisbet eder veya efendilerinden bir başkasına kendisini yamamaya çalışırsa; cehennemden oturacağı yere hazırlansın. Başka bir rivâyette: Cehennemın gözleri önündeki oturacağı yere hazırlansın, buyurulmuştur. Ey Allah'ın elçisi, onun gözleri var mı? denildi de; Allah Teâlâ'nın: «Bu kendilerine uzak bir yerden gözükünce...» buyurduğunu işitmediniz mi? dedi. Hadisi İbn Cerîr de Muhammed İbn Hıdâş'tan, o ise Muhammed İbn Yezîd el-Vâsîti'den rivâyet etmiştir. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Vâil'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Mes'ûd ile beraber çıktık. Rebî' İbn Haysem de bizimle birlikteydi. Bir demirciye uğradık. Abdullah ateşteki bir demire bakarak durdu. Rebî İbn Haysem de ona baktı ve düşecek gibi yana eğildi. Abdullah (daha sonra) Fırat nehri sâhilinde büyük bir kireç ocağına uğradı. Ocağın ortasında alevlenen ateşi görünce Abdullah, «Bu, kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.» âyetini okudu. Rebî İbn Haysem bayılıp yere düştü. Onu âilesine, evine taşıyıp götürdüler. Abdullah öğleye kadar başını bekledi, fakat ayılmadı. Allah ondan hoşnûd olsun. Yine Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle dedi: Şüphesiz kul ateşe sürüklenir de ateş katırın arpaya iç çekişi gibi bir iç çeker. Sonra öyle bir uğuldar ki korkmadık hiç kimse kalmaz. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Ebu Hâtim kısa olarak bu şekilde rivâyet etmiştir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr de şöyle rivâyet eder: Bize Ahmed İbn İbrâhîm ed-Devrakî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o şöyle demiştir: Muhakkak bir kişi ateşe sürüklenecek. Ateş dürülüp dizilecek ve birbirine



girecek. Rahmân ona: Sana ne oluyor? diye soracak da cehennem: O benden kurtulacak (benden kurtulmak istiyor) diyecek. Rahmân: Kulumu saliveriniz buyuracak. Kişi cehenneme sürüklenecek ve: Rabbim, benim Senin hakkındaki zannım bu değildi, diyecek. Rab Teâlâ: Senin zannın nasıldı? diye soracak, o: Rahmetinin beni kuşatacağını sanıyordum, diyecek. Allah Teâfâ: Kulumu saliverin, buyuracak. Bir başkası ateşe sürüklenecek de ateş ona katırın arpaya iç çekmesi gibi bir iç çekecek ve öyle bir uğuldayacak ki korkmadık kimse kalmayacak. Bu haberin isnâdî sahihtir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ubeyd İbn Umeyr'den rivâyetine göre o: «Onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Cehennem öyle bir kaynayıp uğuldayacak ki hiç bir melek ve peygamber kalmayıp sırtlarındaki etler seyrir halde yere kapanacak. Hattâ Hz. İbrâhîm (a.s.) dahi dizleri üzerine çöküp: Rabbim, bugün Senden ancak kendi nefsimi(n) kurtarılmasını dilerim, diyecektir.

Katâde'nin Ebu Eyyûb'dan, onun da Abdullah İbn Amr'dan rivâyetinde o, «Onun en dar bir yerine atıldıkları zaman...» âyeti hakkında şöyle diyor: Mızrağın alt demiri gibi dar bir yerden. Abdullah İbn Vehb'in Nâfi' İbn Yezîd'den onun da Yahyâ İbn Esîd'den —Yahyâ hadisi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivâyetine göre ona «Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar bir yerine atıldıkları zaman...» âyeti soruldu. Şöyle buyurdu: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki onlar, kazığın duvara zorla çakıldığı gibi ateşe zorla, istemeye istemeye itileceklerdir. Ebu Sâlih, âyetteki ( مَقْرِنِ ) kelimesini; elleri boyunlarına bağlı olarak, şeklinde açıklar.

Yazıklar olsun diyerek, hasret ve hüsrânla orada yok olup gitmeyi isterler. «Bugün; bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin.» İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ateşten cübbe giydirileceklerin ilki İblîs'tir. Onu kaşlarının üzerine koyacak ve arkasından çekip sürüyecektir. Zürriyeti de ondan sonradır. Ey yok olma yetiş, diye nidâ edecek. Peşinden gelen zürriyeti de: Ey yok olma imdâda yetiş, diyecekler. Nihâyet gelip cehennemin başında dikilecekler. İblîs orada: Ey yok olma yetiş, diye bağırarak. Arkasındaki zürriyeti de aynı şekilde: Ey yok olma imdâda yetiş, diyecekler. Onlara: Bugün bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin, denilecek. Hadisi Kütüb-i Sitte sâhiplerinden hiç kimse tahrîc etmemiştir. Hadis İbn Ebu Hâtîm tarafından Ahmed İbn Sinâ'dan o da Affân'dan rivâyet edilmiştir. İbn Cerir de hadisi Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivâyet eder. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi «Bugün bir kere yok olmayı değil birçok kereler yok olmayı isteyin.» âyeti hakkında şöyle der: Bugün bir tek hayıf-



lanma ile duâ etmeyin, birçok hayıflanma ile duâ edin. Dahhâk, âyetteki (ثُورًا) kelimesini; helâk olma ile açıklar. Kuvvetli olan görüşe göre ise bu kelime hem helâki, hem zayıflanmayı, hem hüsrânı ve hem de yok olmayı bir araya toplamaktadır. Nitekim Hz. Mûsâ da Firavun'a: «Ben doğrusu ey Fir'avun, senin mahvolacağımı sanıyorum.» (İsrâ, 102) demiştir. (Şâir) Abdullah İbn Zibârî şöyle diyor:

«Azgınlık yollarında şeytâna uymuştum; kim onun meylettiği yola meylederse helâk olmuştur.»

قُلْ ذَلِكَ خَيْرٌ أَمْرَجَنُ الْخُلْدَ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾  
فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْنُورًا ﴿١٦﴾

15 — De ki: Bu mu daha hayırlıdır, yoksa müttakilere va'dolunan ebedi cennet mi? Ki bu, onlar için bir mükâfât ve son duraktır.

16 — Onlar için orada diledikleri her şey var. Ve temelli kalırlar. Bu, Rabbinin yerine getirilmesi istenen bir va'didir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, sana anlatmış olduğumuz yüzleri üzeri cehenneme sürüklenen, kendilerini cehennemin abus bir yüzle öfke ve uğultu ile karşıladığı, cehennemin dar yerlerine elleri boynlarına bağlı olarak atılan, mücâdeleye, kurtulmaya, içinde bulundukları durumdan kurtulmaya güç yetiremeyen şu mutsuzların hâli mi; yoksa Allah Teâlâ'nın kendinden korkan kulları için hazırladığı, dünyada itâatlarına mükâfât olarak yarattığı ve onların varacağı yer kıldığı Allah'ın muttakî kullarına va'dolunan ebediyet cennetleri mi daha hayırlıdır? Onlar için orada diledikleri yiyecek, içecek, giyecek, meskenler, binitler, manzaralar ve benzerini hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin hatırına gelmeyen lezzetler vardır. Onlar bu durumda ebedî, sermedî olacaklardır. Herhangi bir kesiklik, sona erme yoktur. Oradan ayrılmak da istemezler. İşte bu, Allah Teâlâ'nın onlara bir lutfu ve ihsânı olarak va'dettiklerindendir. Bu sebeple: «Bu, Rabbinin yerine getirilmesi istenen bir va'didir.» buyurmuştur. Şüphesiz bu, mutlakâ meydanâ gelecektir. Ebu Ca'fer İbn Cerir'in Arap dil bilginlerinden birisinden rivâyetine göre (وعداً مسنوراً) kelimeleri; vâcib olan bir va'd anlamındadır. İbn Cüreyc'in Atâ'dan, onun da İbn Ab-bâs'tan rivâyetine göre «Bu, Rabbinin yerine getirilmesi istenen bir va'-



didir.» âyetinde şöyle buyruluyor: Size va'detmiş olduğumu —size va'-detmiş olduğumuzu— isteyin ki va'dimizi yerine getirelim. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin «Bu Rabbinin yerine getirilmesi istenen bir va'-didir.» âyeti hakkında söylediğine göre, bunu onlar için melekler isteyecek ve: «Rabbımız, onları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine koy.» (Ğâfir, 8) diyeceklerdir. Ebu Hâzım der ki: Kıyâmet günü olduğu zaman mü'minler: Ey Rabbımız, bize emretmiş olduklarını Senin (hoş-nûdluğun) için işledik. Bize olan va'dini yerine getir diyeceklerdir. İşte Allah Teâlâ'nın, bu sûrenin bu kısmında önce cehennemî zikredip sonra cennet ehlinin durumuna işâret etmesi, Sâffât sûresindeki cennetliklerin halini, oradaki güzellik ve sevinçlerini zikretmesi gibidir. Allah Teâlâ orada cennet ehlinin durumunu zikrettikten sonra şöyle buyurmaktadır: «Konak yeri olarak bu mu hayırlıdır, yoksa zakkûm ağacı mı? Biz onu zâlimler için bir fitne yaptık. O, cehennem dibinde yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları, şeytânların başları gibidir. Onlar muhakkak ki bundan yiyecekler ve karınlarını dolduracaklardır. Sonra onlar için üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır. Sonra muhakkak ki, onların dönüşü cehennemedir. Doğrusu onlar babalarını sapıklar olarak bulmuşlardı. Yine de onların izlerinde kovalanırcasına koşuyorlardı.» (Sâffât, 62-70)

وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ يُقُولُوا أَنَّهُ اضْلَلْتُمُوْنَا أَمْ هُمُ  
صَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا بُشْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ  
مَتَّبَعُهُمْ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا  
تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِم مِّنْكُمْ نُدِّقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

17 — O gün Rabbin onları ve Allah'tan başka taptıklarını bir araya toplar ve: Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar? der.

18 — Onlar da derler ki: Tenzih ederiz, Seni bırakıp ta başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Ama Sen, onlara ve babalarına nimetler verdin de, Seni anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular.

19 — İşte sizi söylediklerinizde yalancı çıkardılar. Ar-



tık üzerinizden azâbı çeviremez ve yardım göremezdiniz. Sizden zulmedenlere büyük bir azâb tattıracağız, denir.

Allah Teâlâ, kıyâmet günü Allah'tan başka melekler ve başkalarına tapınan kâfirlerin bu ibâdetleri konusunda nasıl azarlanacaklarını haber verir ve şöyle buyurur: «O gün Rabbin, onları ve Allah'tan başka taptıklarını bir araya toplar.» Mücâhid, bu toplanacakların Hz. İsa, Uzeyr ve melekler olduğunu söyler. «Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar? der.» Rab Teâlâ soracak: Bunları Benim dışımda size ibâdet etmeye siz mi davet ettiniz, yoksa onlar sizin bir davetiniz olmaksızın kendiliklerinden mi size ibâdet ettiler? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «Allah buyurmuştur ki: Ey Meryem Oğlu İsa; sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edin, dedin? Demişti ki: Tenzih ederim Seni, hak olmayan bir sözü söylemek bana yaraşmaz. Eğer ben, onu söylemişsem; Sen onu elbette bilirsin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben Senin zâtında olanı bilmem. Doğrusu görülmeyeni en iyi bilen Sensin, Sen. Ben; onlara Senin bana buyurduğundan başkasını söylemedim...» (Mâide, 116-117) buyururken, burada da kıyâmet günü dünyada iken kendilerine tapınanların şöyle cevap vereceklerini haber verir: «Onlar da derler ki: Tenzih ederiz, Seni bırakıp ta başka dostlar edinmek bize yaraşmaz.» Müfessirlerin ekserisi «Seni bırakıp ta başka dostlar edinmek bize yaraşmaz.» âyetindeki (تَجِدُ) kelimesini; «Bütün yaratıklara Senin dışında herhangi bir şeye ibâdet etmek yoktur. Ne biz ne de onlar buna lâyık değildir. Buna onları biz davet etmedik. Bilakis bizim emrimiz ve rızamız olmaksızın onlar bunu kendiliklerinden söylediler. Biz, hem onlardan hem de ibâdetlerinden uzağız», anlamında olmak üzere nûn harfinin fethası ile ve ma'lûm sigası ile okumuşlardır. Şu âyet-i kerime'de de durum böyledir: «O gün, onların hepsini topladıktan sonra meleklerle: Bunlar mıydı, size tapmakta olanlar? der. Melekler: Tenzih ederiz Seni, bizim dostumuz onlar değil Sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı, çocukları da onlara inanmaktaydılar, diyecekler.» (Sebe', 40-41). Diğerleri ise: Hiç kimse için bize ibâdet etmek yaraşmaz. Zirâ biz Senin kullarınız ve Sana muhtâcız, anlamında olmak üzere nûn harfinin zammesi ile ve meçhûl sigası ile okumuşlardır. Bu kırâet anlam itibarıyla birincisine yakındır.

«Ama Sen, onlara ve babalarına nimetler verdin, (onların ömürleri uzun oldu) de sonunda Seni anmayı unuttular (elçilerinin dili ile onlara indirmiş olduğun tek ve ortağın olmaksızın yegâne Sana ibâdeti unuttular.) Ve helâki hak eden birkavim oldular.» İbn Abbâs, âyetteki (بُورًا) kelimesini; helâk olmuş kimseler, anlamına alır. Hasan el-Basrî ve Mâ-



lik'in Zühri'den rivâyetlerine göre bu kelime: Onlarda hiç bir hayır yoktur, anlamınadır. (...)

Allah Teâlâ şöyle buyuracak: «İşte sizi söylediklerinizde yalancı çıkardılar. (Sizin dostlarınız olduğunu zannettiğiniz ve sizi Allah'a yakınlaştıracaklar umuduyla tapındıklarınız sizi yalancı çıkardılar.)» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Allah'ı bırakıp ta kiyâmet gününe kadar cevap veremeyecek olana, kendilerine yapılan duâlardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6)

«Artık üzerinizden azâbı çeviremez ve yardım göremezsiniz.» Onlar azâbı kendilerinden çevirmeye ve kendilerine yardıma güç yetiremeyeceklerdir. «Sizden zulmedenlere (Allah'a ortak koşanlara) büyük bir azâb tattıracağız, denir.»

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ  
وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

20 — Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi. Sabredermişiniz diye sizi birbirinizle deneriz. Ve Rabbin Basir olandır.

#### Peygamberlerin Beşeriyeti Mes'alesi

Allah Teâlâ daha önce göndermiş olduğu bütün peygamberlerden haber vererek buyurur ki: Onlar yemek yerler ve yemekle beslenmeye ihtiyaç duyarlar, kazanç ve ticâret için sokaklarda (çarşılarda) gezinirlerdi. Bu onların durum ve makamlarına elbette ters düşmez. Şüphesiz Allah Teâlâ onlar için güzel özellikler, güzel sıfatlar, faziletli sözler, kâmil ameller, parlak hârikalar, her bir akl-ı selim ve dosdoğru basiret sâhibi olanın, onların Allah'tan getirmiş olduklarının doğruluğuna delil bulacakları deliller kılmıştır. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu sözleri gibidir: «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109), «Biz onları yemek yemez bir ceset kılmadık ve onlar (dünyada) ebedî de değillerdi.» (Enbiyâ, 8).



«Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle deneriz.» Sizi birbirinizle deneyip kim itâat edecek kim de isyân edecek bilelim diye sizi birbiri-nizle tecrübe ettik. «Sabreder misiniz diye. Ve Rabbin Basir olandır.» Kimin kendisine vahyolunmasına hak kazandığını hakkıyla görendir. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Allah, risâletini ne-reye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124). Allah Teâlâ gönderdiği risâlete kimin ulaştırılmaya hak kazandığını, kimin buna müstahak ol-madığını en iyi bilendir.

«Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle deneriz.» âyeti hakkında Muhammed İbn İshâk der ki: Allah Teâlâ buyurur ki: Şâyet dünyayı elçilerimle bile kılmayı, herkesin onlara muvâfakat etmesini ve onlara muhâlefet olunmamasını dilemiş olsaydım bunu yapardım. Fakat kul-ları onlarla denemek ve onları da kullarımla denemek istedim. Müslim'-in Sahih'inde İyâz İbn Hammâr (?) dan, onun da Allah Rasûlü (s. a.)-nden rivâyetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Şüphesiz Ben seni de-neyeceğim, onları da seninle deneyip imtihân edeceğim. Müsned'de Al-lah Rasûlü (s.a.)nden rivâyet edildiğine göre şöyle buyruluyor: Şâyet istemiş olsaydım Allah Teâlâ altın ve gümüş dağları benimle beraber yürütürdü. Sahih bir hadiste rivâyet olunduğuna göre; Allah Rasûlü (s. a.), bir peygamber kral olmakla kul ve rasûl olmak arasında muhay-yer bırakılmıştı. Bir kul ve rasûl olmayı tercih etti.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أُولَٰئِكَ عَلَيْنَا الْمُلْكُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي  
أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرْوُفُونَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْحَمِينِ وَيَقُولُونَ حِجْرًا  
مَنْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدْ مَنَّآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ نَبْءًا مَّنْشُورًا ﴿٢٣﴾ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ  
يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾

21 — Bize kavuşmayı ummayanlar: Bize melekler indirilmeli değil miydi veya Rabbimizi görmeli değil miydik? derler. Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler ve büyük bir azgınlıkla haddi aşmışlardır.

22 — Melekleri görecekları gün; işte o gün günahkâr-lara iyi haberler yoktur. Melekler: Size iyi haber yasaktır, yasak, derler.

23 — Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.



24 — O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.

Allah Teâlâ «Nasıl ki peygamberlere mesaj getiriyorlarsa melekler bize de mesaj getirmeli değil miydi?» sözlerinde kâfirlerin küfürlerindeki azgınlığı ve bu sözlerindeki inâdlaşmalarını haber verir. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de yine onlardan şöyle haber verir: «Onlara bir âyet geldiği zaman; derler ki: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe aslâ imân etmeyiz.» (En'âm, 124). Muhtemeldir ki onlar: «Bize melekler indirilmeli değilmiydi?» sözleri ile şu anlamı kasdetmişlerdir: Böylece biz onları açıkça göreydik de, bize Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu haber verelerdi. Nitekim onlar: «Yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin.» (İsrâ, 92)de demişlerdir. Bunun tefsiri daha önce İsrâ sûresinde geçmişti. Yine onlar: «Veya Rabbimizi görmeli değil miydik?» demişlerdir. Allah Teâlâ da: «Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler ve büyük bir azgınlıkla haddi aşmışlardır.» buyurur. Başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölümler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılıklarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değildiler. Fakat onların çoğu bilmediler.» (En'âm, 111).

«Melekleri görecekləri gün; işte o gün günahkârlara iyi haber yoktur. Melekler: Size iyi haber yasaktır, yasak, derler.» Onlar, kendileri için hayırlı olan bir günde melekleri görebilecek değillerdir. Melekleri görecekləri günde ise onlar için müjde yoktur. Bu, onların ölüm vaktinde gerçekleşecektir. O zaman melekler onlara, Cebbâr olan Allah'ın gazabını ve cehennemi müjdeleyeceklerdir. Melekler, rûhunun çıkışı sırasında kâfire şöyle diyecekler: Ey pis ceseddeki pis rûh çık; kaynar sulara, yakıcı rüzgâra ve kapkara dumandan bir gölgeye çık. Rûh çıkmaktan imtinâ' edecek ve bedende dağılacak da ona vuracaklar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurur: «Bir görseydin sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» (Enfâl, 50), «Bir görseydin; o zâlimler can çekişirlerken, melekler de ellerini uzatmış: Can verip bugün Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden ve O'nun âyetlerine büyüklük taslamanızdan ötürü horluk azâbıyla cezâlandırılacaksınız, derken.» (En'âm, 93). Bu sebeple bu âyet-i kerime'de de: «Melekleri görecekləri gün; işte o gün, günahkârlara iyi haber yoktur.» buyurulmaktadır. Bu, rûhlarını teslim etme vaktinde mü'minlerin durumunun tersidir. Onlar hayırlarla, sevinçlerin husûlü ile müjdeleneceklerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Muhakkak ki Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerlerine melekler iner, onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size



va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler size de dir. Ve burada size umduğunuz her şey var. Gafûr, Rahîm olanın ikrâmı olarak.» (Fussilet, 30-32). Berâ İbn Âzib'den rivâyet edilen sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Melekler mü'min kulun rûhuna: Ey temiz ceseddeki temiz rûh, sen bu temiz cesedi ma'mûr kılmaktaydın. Şimdi ise rahata, rahmete ve öfkeli olmayan bir Rabba çık, derler. Hadîs daha önce İbrâhîm sûresinde: «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.» (İbrâhîm, 27) âyetinin tefsirinde geçmişti.

Diğerleri ise «Melekleri görecekları gün»den maksadın kıyâmet günü olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid, Dahhâk ve başkaları böyle söyler. Ancak bununla daha önce geçen görüş arasında bir tezâd yoktur. Zîrâ melekler bu iki günde; ölüm günü ve kıyâmet günü mü'minlere ve kâfirlere tecellî edecek; mü'minlere rahmet ve hoşnûdluk müjdesi verirken, kâfirlere kayıp, hüsrân haberi vereceklerdir. O gün günâh-kârlar için elbette müjde yoktur.

Melekler kâfirlere: Size iyi haber yasaktır, yasak. (Bugün kurtuluş size harâmdır, harâm.)» diyecekler. (...)

Âyetteki ( يَقُولُونَ ) fiilinin öznesi olan zamîr meleklerle dönmektedir. Mücâhid, İkrîme, Dahhâk, Hasan, Katâde, Atıyye el-Avfî, Atâ el-Horasânî, Husayf ve birçokları bu görüşte olup İbn Cerîr de bunu tercih etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; o, «Melekler: Size iyi haber yasaktır, yasak, derler.» âyeti hakkında şu açıklamayı yapar: Takvâ sâhiplerinin müjdelendikleri ile müjdelenmek size harâmdır, harâm.

İbn Cerîr, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini nakleder: Bu, müşriklerin sözündendir. Melekleri görecekları gün, meleklerden sığınacak yer arayacaklar. Bu böyledir; zîrâ araplar içlerinden birine bir musîbet veya zorluk isâbet ettiğinde: ( حَجراً محجوراً ) derler. Bu görüşün her ne kadar bir kaynağı ve açıklaması olsa bile âyetin akışına nisbetle uzaktır. Özellikle Cumhûr, bunun tersine olan bir görüş belirtmiştir. Ancak İbn Ebu Necîh, Mücâhid'in âyetteki ( حَجراً محجوراً ) kelimelerini; sığınma ve sığınılacak yer olarak açıkladığını nakleder. Herhalde bununla yukarıda verdiğimiz İbn Cüreyc'in zikrettiği açıklamayı kasdetmiş olmalıdır. Fakat İbn Ebu Hâtim'in İbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivâyetine göre; «sığınma ve sığınacak yer yok.» sözünü melekler söyleyecektir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu tozduman ederiz.» buyurur ki; bu, kıyâmet günü Allah Teâlâ'nın kulların işlemiş oldukları hayır ve şer amellerini hesâba çekeceği zamandır. Allah Teâlâ bu-



rada haber veriyor ki; bu müşrikler, kendilerini kurtaracaklarını sandıkları amellerinden hiç bir şey elde edemeyeceklerdir. Zirâ amelde ihlâslı olma veya Allah'ın kanuna uygunluktan ibâret olan şer'î şart, onların amellerinde yoktur. İhlâslı ve Allah'ın hoşnûd olduğu şeriat üzere olmayan her amel bâtıldır. Kâfirlerin amelleri, bu iki durumun birisinden hâli değildir. Bazan her ikisi de onlarda mevcûddur. İşte o zaman bunlar kabul edilmekten uzaktır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.» buyurmuştur. (...) Süfyân es-Sevrî'nin Ebu İshâk kanalıyla Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre o: «Ve onu toz-duman ederiz.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bir oyuga girdiği zaman güneşin şuaları gibi toz-duman ederiz. Bu açıklama Hz. Ali'den başka şekillerde de rivâyet edilmiştir. Bu açıklamanın bir benzeri İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Dahhâk ve başkalarından da rivâyet edilir. Hasan el-Basrî ise âyetteki «toz-duman»ı şöyle açıklar: O, onlardan birinin oyuguna giren şuâdır. Yakalamak üzere gitmiş olsa elbette buna güç yetiremez. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, âyetteki toz-duman'ı; dökülmüş, saçılmış su olarak açıklamıştır. Ebu'l-Ahvas'ın Ebu İshâk kanalıyla Hz. Ali'den rivâyetine göre; o, âyetteki toz-dumanı; hayvanların yürürken çıkardığı tozla açıklar. Açıklamanın bir benzeri İbn Abbâs ve Dahhâk'tan da rivâyet edilir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiştir. «Onu toz-duman ederiz.» âyeti hakkında Katâde der ki: Rüzgâr sallayıp sarstığında ağaçların nasıl kuruyup çıplak kaldığını görmedin mi? İşte o (bu ağaçlardan dökülen) yapraklardır. Abdullah İbn Vehb'in Âsım İbn Hakîm kanalıyla... Ya'lâ İbn Ubeyd'den rivâyetine göre; o, âyetteki ( هَبْ ) kelimesini, kül ile tefsir eder.

Bütün bu açıklamaların özeti, âyetin içermiş olduğu mânâyı tenbîh ve işâretten ibârettir. Özet olarak söylemek gerekirse; onlar, bir şey olduğunu sandıkları ve inandıkları ameller işlemişlerdir. Hiç kimseye aslâ zulmetmeyen, haksızlık yapmayan, adâletli, hakîm, hükümdâr olan Allah'a arzolundukları zaman bir de bakacaklar ki, yaptıkları bütünüy-le hiç bir şey değildir. Böylece onların amelleri; sâhibinin bütün bütüne hiç bir şeye kâdir olamayacağı müteferrik, küçük, boş ve değersiz bir şeye benzetilmiş oluyor. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyuruyor: «Rablarına küfredenlerin hali; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiç bir şey elde edemezler. İşte bu, uzak bir sapıklıktır.» (İbrâhîm, 18), «Ey îmân edenler; Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hâli, üzerinde toprak bulunan kayanındaki gibidir. Şiddetli bir yağmur isâbet ettiğinde onu katı bir taş halinde bırakır. Onlar kazandıklarından hiç bir şey elde edemezler.» (Bakara,



264), «O küfredenlere gelince; onların amelleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su sanır. Fakat yanına vardığı zaman hiç bir şey bulamaz.» (Nûr, 39). Bunun tefsiri daha önce geçmişti. Hamd ve minnet Allah'adır.

«O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir. «Cehennem ashâbı ile cennet ashâbı bir değildir. Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20). Zirâ cennetlikler; yüce derecelere, emniyet içindeki odalara varacaklardır. Onlar emniyetli, güzel görünüşlü, kalınması hoş bir makamda olacaklardır. «Orada temelli kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.» (Furkân, 76). Cehennemlikler ise en aşağı derecelere, peşpeşe gelen hasretlere, çeşitli azâb ve cezâlara varacaklardır. «Muhakkak o, ne kötü bir karârgâh ve konaklama yeridir.» (Furkân, 66). Görünüş olarak ne kötü ev, dinlenmek için ne kötü makamdır orası. Bu sebeple Allah Teâlâ: «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» buyurmuştur. İşlemiş oldukları kabule şâyân amelleri karşılığı nâil olduklarına nâil olmuşlar, varacakları yere varmışlardır. Cehennemlikler bunların tersinedir. Zirâ onların, cennete gitmelerini ve cehennemden kurtulmalarını sağlayacak bir tek amelleri dahi yoktur. Allah Teâlâ mutluların durumu ile, mutsuzların haline tenbihte bulunup onlarda bütünüyle hayır olmadığını haber vermekte ve: «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» buyurmaktadır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk der ki: Bu, kuşluk vakti olacaktır. Allah'ın dostları âilecek hûrilerle öğle istirâhatına çekilecekler; Allah'ın düşmanları ise şeytânlarla beraber ve elleri boyunlarına bağlı olarak bir öğle vakti geçireceklerdir. Saîd İbn Cübeyr şöyle diyor: Allah Teâlâ hesâbı günün yarısında bitirecek; cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde dinlenmeye çekileceklerdir. Allah Teâlâ: «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» buyurmuştur. İkrime der ki: Muhakkak cennetliklerin cennete ve cehennemliklerin cehenneme girecekleri saati çok iyi biliyorum. Bu saat, dünyada büyük kuşluğun ( الضحى الأكبر ) yükselmesi sırasındaki saattir ki insanlar öğle istirâhatı için âilelerine bu zamanda dönerler. Cehennemlikler cehenneme ayrılıp gider. Cennet yârânına gelince; onlar cennete götürülürler. Onların öğle istirâhatları cennette olur. Orada kendilerine balık ciğeri (havyar olsa gerektir) yedirilir de hepsi doyurulur. İşte Allah Teâlâ'nın: «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» kavli budur. Süfyân'ın Meysere kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ud'dan rivâyetine göre o: Gün henüz yarılanmışken bunlar ve onlar (cennet ve cehennem yârânı) dinlenmeye çekilir, demiş sonra: «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» âyeti ile «Sonra muhakkak ki

onla  
gün  
zeld  
tin  
rin  
cak  
«(O  
sebe

leri  
rılı  
Mu  
ya  
lece  
se  
rolu  
de  
Rah  
göt  
Son  
gibi  
en  
rıla  
dir.  
en  
disi  
Yün  
kıs  
cak  
çele  
rân  
dir.

من  
تي  
عن



onların dönüşü cehennemedir.» (Saffât, 68) âyetlerini okumuştur. «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» âyeti hakkında Avfi'nin rivâyetine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Onlar cennetteki odalarda öğle istirahatına çekileceklerdir. Onların hesâba çekilmeleri Rablarına bir defa arz edilmelerinden ibâret olacaktır ki, bu da kolay bir hesâbtır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu sözü gibidir: «(O vakit) kimin kitabı sağından verilirse, kolayca bir hesâb ile muhâsebe edilecektir. Ve âilesine de sevinçli dönecektir.» (İnşikâk, 7-9).

Katâde, «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» âyetindeki kalacak yer ve dinlenecek yerleri; varılıp sığınılacak yer ve ev olarak açıkladıktan sonra der ki: Safvân İbn Muhriz (?) rivâyet edip şöyle dedi: Kıyâmet günü, birisi rengi kırmızıya ve beyâza çalar renkte olup dünyada iken kral olan iki kişi getirilecek, hesâba çekilecek, dünyada iken kral olana bakacaklar ki, meğersse o köledir ve hiç bir hayır işlememiştir. Cehenneme götürülmesi emrolunacak. Diğerisi ise dünyada bir tek örtü sâhibi imiş. Hesâba çekilecek de o: Rabbım, bana bir şey vermedin ki bana hesâbını sorasın, diyecek. Rab Teâlâ Kulum doğru söyledi. Onu bırakın, buyuracak ve cennete götürülmesi emrolunacak. Sonra Allah'ın dilediği kadar bırakılacaklar. Sonra cehenneme gönderilen çağrılacak. Bir de bakacaklar ki, kömür gibi simsiyah olmuş. Ona: Nasıl buldun? denilecek. Dinlenecek yerlerin en kötüsü, diyecek. Ona; yerine dön, denilecek. Sonra cennette olan çağrılacak. Bir de bakacaklar ki o, ayın ondördüncü gecesindeki ay misâlidir. Ona: Nasıl buldun? diye sorulacak da: Rabbım, dinlenecek yerlerin en hayırlısı, diye cevap verecek. Ona da; yerine dön, buyurulacak. Hadisin tamâmını İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... Said es-Savvâf'tan rivâyetine göre, kıyâmet günü mü'mine kısa; o kadar ki, ikinci ile güneşin batışı arasındaki zaman kadar olacak. Onlar, insanların hesâba çekilmeleri bitirilinceye kadar cennet bahçelerinde istirahat edecekler. İşte Allah Teâlâ'nın: «O gün cennet yârânının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.» kavli budur.

وَيَوْمَ تَشْقُقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ الْمَلِكُ يُومِتُهُ الْإِنُّ لِلرَّحْمَنِ  
وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعِضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي  
تَخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلًا نَاقِلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ  
الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾



25 — Ve o gün; gök beyâz bulutlar halinde parçalanacak, melekler bölük bölük indirileceklerdir.

26 — O günde gerçek mülk, Rahmân'ındır. Kâfirler için de pek yaman bir gündür.

27 — O gün; zâlim kimse iki ellerini ısırarak: Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım, diyecektir.

28 — Vay başıma gelene: Keşki falancayı dost edinmeseydim.

29 — Andolsun ki beni, bana gelen zikirden o saptırdı. Şeytân, insanı yapayalnız ve yarımsız bıraktandır.

### O Gün

Allah Teâlâ kıyâmet günü korkularını ve o günde olacak büyük durumları haber veriyor. Göğün yarılması ve beyâz bulutlar halinde açılması bunlardandır. Gök, gözleri kamaştıracak büyük nûrdan gölgeler (bulutlar) haline gelecektir. O günde göklerin meleklerinin inmesi de bunlardandır. Mahşer yerinde bütün yaratıkları kuşatacaklar, sonra hüküm vermek, hükümleri ayırmak üzere Rab Teâlâ gelecektir. Mücâhid bu âyetin, Allah Teâlâ'nın şu sözü gibi olduğunu söyler: «Onlar; Allah'ın buluttan gölgeler içinde, meleklerle birlikte kendilerine gelivermesini ve işlerini bitirivermesini mi bekliyorlar? Halbuki bütün işler Allah'a döndürülür.» (Bakara, 210). İbn Ebu Hâtîm'in Muhammed İbn Ammâr İbn Hâris kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o: «Ve o gün; gök beyâz bulutlar halinde parçalanacak, melekler bölük bölük indirileceklerdir.» âyetini okumuş ve şöyle demiştir: Allah Teâlâ kıyâmet günü cinni, insanı, hayvanları, yırtıcı hayvanları, kuşları ve bütün yaratıkları bir düzlükte toplayacak, dünya semâsı yarıp oranın ehli inecektir. Onlar cinn, insan ve bütün yaratıklardan çok olup cinnleri, insanları ve bütün yaratıkları kuşatacaklar. Sonra ikinci gök yarılacak ve ikinci gök ehli inecek. Bunlar da dünya semâsı halkı ile cinn, insan ve bütün yaratıklardan daha çokturlar. Bunlar da; kendilerinden önce inen melekleri, cinnleri, insanları ve bütün yaratıkları kuşatacaklar. Sonra üçüncü kat gökyüzü yarılacak ve oranın ehli inecek. Bunlar da ikinci gök, dünya semâsı ile bütün yaratıklardan çokturlar. Bunlar kendilerinden önce inen melekleri, cinnleri, insanları ve bütün yaratıkları kuşatacaklar. Her gök bu şekilde yarılaçak ve nihâyet yedinci kat gök yarıp oranın halkı inecekler. Bunlar da kendilerinden önce inen gökler ahâlisi ile cinnler, insanlar ve bütün yaratıklardan çok olup ken-



dilerinden önce inen göklerin ahâlisi olan melekleri, cinnleri, insanları ve bütün yaratıkları çepeçevre kuşatacaklar. Rab Teâlâ beyâz buluttan gölgeler içinde ve çevresinde Mukarrebûn melekleri olduğu halde inecek. Mukarrebûn melekleri; yedi kat gök ahâlisinden, insanlardan, cinnlerden ve bütün yaratıklardan daha çokturlar. Onların mızrak topukları gibi boynuzları vardır. Onlar Arş'in altında olup, yüksek sesle Allah'ı tesbih, tehlil ve takdis etmektedirler. Onlardan birinin ayağının ortası ile topuğu arasındaki mesâfe beş yüz yıllık yol, topuğu ile dizi arası beş yüz yıllık yol, dizi ile beli arası beş yüz yıllık yol, beli ile gerdanı arası beş yüz yıllık yol, gerdanı ile kulak memeleri arası beş yüz yıllık yol, ve bundan yukarısı da beş yüz yıllık yoldur ve cehennem yanlarındadır. İbn Abbâs'ın sözünü bu şekliyle İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. İbn Cerir der ki: Bize Kâsım'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Şu gök yarıldığı zaman, oradan cinnler ve insanlardan daha çok olan melekler inerler. Bu buluşma günü; gök ve yer ehlinin karşılaşmaları gün olacaktır. Yer ahâlisi: Rabbımız geldi mi? diyecekler. Gök ehli: Gelmedi, gelmek üzeredir, diyecekler. Sonra ikinci kat gök ve yedinci kat göğe varıncaya kadar göklerin ahâlisi katlanarak (artarak) birer birer açılacaklar. Yedinci kat gökten, diğer göklerden inenlerin bütününden, cinnler ve insanlardan daha çok melek inecek. Bunları ta'kiben Mukarrebûn melekleri inecekler, sonra da sekizinci Arş'i taşıyan melekler içinde Rabbımız gelecektir. Her bir meleğin topuğu ile dizi arasındaki mesâfe yetmiş sene, uyluğu ile omuzu arası yetmiş sene dir. Onlardan her bir melek yanının yüzünü düşünmez, onlardan her bir melek başını önüne eğmiş: Melik, Kuddûs olan Allah'ı tesbih ederim, diyecek. Onların başları üzerinde örtü gibi bir şey yayılmış olacak ve bunun da üzerinde Arş olacaktır. Haber mevkûttur ve Ali İbn Zeyd İbn Cüd'ân üzerinde dönüp dolaşmaktadır. O ise zayıf bir râvîdir. Sevk ettiği hadislerin lâfızlarında, çok kere şiddetli bir münkerlik bulunmaktadır. Meşhûr sûr hadisinde buna yakın ifâdeler vârid olmuştur ki en doğrusunu Allah bilir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «İşte o gün, olan olmuş (kıyâmet kopmuş)tur. Gök de yarılmış ve o gün bitkin bir hâle gelmiştir. Melekler ise onun çevresindedirler. Ve o gün Rabbinin Arş'ini onların da üstünde sekiz tane (melek) yüklenir.» (Hâkka, 15-17) buyurur. Şehr İbn Havşeb der ki: Arş'i taşıyan melekler sekizdir. Onlardan dördü: Ey Allahım, Seni tesbih ederiz, Sana hamd ederiz. İlminden sonra hilminden dolayı hamd Sana'dır, derler. Diğer dördü ise şöyle demektedir: Ey Allah'ım, Seni tesbih eder, Sana hamd ederiz. Kudretinden sonra affından dolayı hamd Sana mahsûstur. Şehr İbn Havşeb'in bu sözünü ondan İbn Cerir rivâyet etmiştir. Ebu Bekr İbn Abdullah der ki: Yer ahâlisi tepelerinden, üzerlerinden inen Arş'a baktıkları zaman gözleri ona döner, bakakalırlar. Karınlarında böbrekleri



titrer, kalpleri göğüslerindeki yerinden fırlayıp hançerelerine dayanır. İbn Cerir'in Kâsım kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ indiği zaman yaratıkları ile arasında yetmiş bin hicâb (örtü) vardır. Bunlardan kimisi nûr, kimisi zulmettir. O karanlıktaki su öyle bir ses çıkarır ki kalbler sanki yerlerinden sökülür. Bu haber Abdullah İbn Amr'ın sözü olarak onun üzerinde mevkûftur. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ'nın: «O gün gerçek mülk, Rahmân'ındır. Kâfirler için de pek yaman gündür.» kavli şu âyet-i kerime gibidir: «Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Ğâfir, 16). Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre, Allah Teâlâ sağ eliyle gökleri dürüp diğer eliyle yerleri tutacak (yakalayacak) sonra şöyle buyuracak: Ben Melik'im, ben Deyyân'ım, yeryüzü kralları nerede? Nerede zâlimler? Nerede büyülenenler?

«Kâfirler için de pek yaman bir gündür, (zor bir gündür. Zîrâ o gün adâlet günüdür, hükümlerin verilip ayrılacağı gündür.)» Başka bir âyet-i kerime'de: «İşte o gün, zorlu bir gündür. Kâfirler için hiç de kolay değildir.» (Müddessir, 9-10) buyrulur. O günde kâfirlerin durumu budur. Mü'minlere gelince; Allah Teâlâ'nın da buyurduğu üzere: «O en büyük korku bile onları tasalandırmaz. Melekler onları: Size söz verilen gün, işte bu gündür, diye karşılarlar.» (Enbiyâ, 103). İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Saîd el-Hudri'den rivâyetine göre: Ey Allah'ın elçisi, «Melekler de, rûh da miktârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» (Meâric, 4); o gün ne kadar uzundur, denilmişti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemin olsun ki o gün mü'mine hafifletilecektir. O kadar ki dünyada iken kılmış olduğu bir farz namazdan ona daha hafif gelecektir.

«O gün; zâlim kimse iki ellerini ısırarak: Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım, diyecektir.» âyetinde Allah Teâlâ, Rasûlullah'ın yolundan ayrılan, onun Allah katından getirmiş olduğu apaçık, hiç bir şüphe olmayan hakdan ayrılan, Allah Rasûlü'nün yolundan başka bir yola giren zâlimlerin pişmânlığını haber veriyor. Kıyâmet günü vukû bulduğunda, kendisine pişmânlığın fayda vermeyeceği bir yerde pişmân olacak ve hasretle, esefle ellerini ısıracaktır. Bu âyetin nüzûl sebebi, Ukbe İbn Ebu Muayt veya mutsuzlardan bir başkası olsa da bu âyet her bir zâlim hakkında umûmîdir. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «O gün yüzleri ateşte çevrilirken: Ne olurdu keşki Allah'a itâat etseydik, peygambere de itâat etseydik, derler. Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itâat etmiştik. Onlar bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız, onlara azâbdan iki



kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.» (Ahzâb, 66-68). Her zâlim kıyâmet günü pişmânlığın en üst derecesinde pişmân olacak ve ellerini ısırarak şöyle diyecektir: «Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım. Vay başıma gelene. Keşki (beni hidâyetten ayıran ve sapıklık yoluna döndüren) falancayı dost edinmeseydim.» Âyet, Ümeyye İbn Halef veya kardeşi Übeyy İbn Halef veya bu ikisi dışında bir başkası hakkında da olsa durum aynıdır.

«Andolsun ki beni, bana gelen zikirden (bana ulaştıktan sonra) o saptırdı.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Şeytân, insanı yapayalnız ve yardımsız bırakandır. (Onu hakdan ayırıp ondan çevirir, ona bâtılı işletir ve bâtıla çağırır.)»

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَجْوٍ  
عَدُوًّا مِنَ الْجَرْمِينَ وَكَانَ بَرِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

30 — Ve Peygamber dedi ki: Ey Rabbim, doğrusu kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş olarak bıraktı.

31 — İşte böylece Biz, her peygambere suçlulardan bir düşmân kıldık. Hidâyete götüren ve yardımcı olarak Rabbin yeter.

#### Hidâyete Götüren

Allah Teâlâ, elçisi ve peygamberi Muhammed —Allah'ın salâtı ve selâmı din gününe kadar dâimâ onun üzerine olsun— in şöyle dediğini haber verir: «Ey Rabbim, doğrusu kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş olarak bıraktı.» Zîrâ müşrikler, Kur'an'a kulak vermiyor ve onu dinlemiyorlardı. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Ve küfredenler dediler ki: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın ki bastırasınız.» (Fussilet, 26) buyrulur ki, onlara Kur'an okunduğu zaman gürültüyü çoğaltıyor ve başka konularda konuşuyorlardı ki Kur'an'ı işitmesinler. İşte bu, Kur'an'ı terketme kabilindendir. Ona imânı ve onu tasdiki terk etmek de ondan ayrılmaktır. Onu anlamayı ve üzerinde düşünmeyi terk etmek de ondan ayrılmaktır. Onunla ameli, emirlerine sarılmayı, yasaklarından çekinmeyi terk etmek de onu bırakmaktır. Onu bırakıp şiir, söz, şarkı, eğlence, bir söz veya başkasından alınmış herhangi bir yola sapmak da onu bırakmaktır. Dilediğine güç yetirici olan, Kerim, Mennân olan Allah'tan, O'nu kızdıracak şeylerden bizi kurtarmasını, kitâbını koruma, anlama, gece ve gündüz sevdiği ve hoşnûd



olduğu şekilde gereğini yerine getirmeden ibâret, hoşnûd olduğu şeyleri bize yaptırmasını dileriz. Şüphesiz O Kerim'dir, Vehhâb'dır.

«İşte böylece Biz, her peygambere suçlulardan bir düşmân kıldık.» Ey Muhammed, Kur'an'ı bırakan kavmin hakkında senin için meydana gelenler gibisi geçmiş ümmetler içinde de meydana geldi. Zirâ Allah Teâlâ, her bir peygambere suçlulardan bir düşmân kılmıştır. Onlar insanları sapıklıklarına ve küfürlerine çağırırlardı. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cinn şeytânlarını düşmân yaptık. Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzip sözler fısıldarlar. Eğer Rabbin dileseydi; bunu yapamazlardı. Öyleyse onları iftirâları ile başbaşa bırak. Bir de âhirete inanmayanların kalbleri ona meyletsin, ondan hoşlansınlar ve işleyeceklerini işlesinler diye.» (En'am, 112-113) buyurulurken, burada da şöyle buyurmaktadır: «Hidâyete götüren ve yardımcı olarak Rabbin yeter. Rasûlüne tâbi olana; kitâbına imân edip doğrulayarak tâbi olana Allah Teâlâ dünyada ve âhirette doğruyu gösterecek ve yardımcı olacaktır. Allah Teâlâ: «Hidâyete götüren ve yardımcı olarak...» buyurmuştur. Zirâ, hiç kimse hidâyete ermesin ve kendi yolları Kur'an'ın yoluna üstün gelsin diye insanları Kur'an'a tâbi olmaktan çevirmeye çalışmışlardır. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «İşte böylece Biz, her peygambere suçlulardan bir düşmân kıldık. Hidâyete götüren ve yardımcı olarak Rabbin yeter.» buyurmuştur.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

32 — O küfredenler dediler ki: Kur'an, ona bir keredede topluca indirilmeli değil miydi? Halbuki Biz, onu, senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle azar azar indirir ve ağır ağır okuruz.

33 — Onlar sana bir misâl getirmeye görsünler, Biz onun gerçeğini ve en iyi anlaşılmasını sana getirmişizdir.

34 — Cehennemde yüzleri üstü toplanacak olanların; işte onların yeri çok kötü ve yolu çok sapıktır.



Allah Teâlâ kâfirlerin çok karşı çıktıklarını, inâtlâştıklarını ve kendilerini ilgilendirmeyen konularda konuştuklarını haber verir. Onlar: «Kur'an, ona bir kerede topluca indirilmeli değil miydi?» demişlerdir. Yâni nasıl ki ondan önceki Tevrât, İncil, Zebûr ve diğer ilâhî kitaplar bir kerede vahyolunmuşsa, bu kitâb da ona bir kerede nâzil olmalı değil miydi? Allah Teâlâ onlara cevap olarak Kur'an'ın yirmi üç senede, meydana gelen olaylar ve ihtiyâç duyulan hükümler ölçüsünde inananların kalblerine yerleştirmek üzere parça parça inzâl buyurmuştur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik.» (İsrâ, 106) buyrulurken, burada da yine aynı sebeple: «Senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle azar azar indirir ve ağır ağır okuruz.» buyurmuştur. Katâde «Ağır ağır okuruz.» kısmını; beyân ederiz, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de; tefsîr edip açıklarız, anlamında anlamışlardır.

«Onlar sana bir misâl (bir huccet ve şüphe) getirmeye görsünler (hakka karşı çıkacakları bir söz söylemeye görsünler); Biz onlara cevap olarak) onun gerçeğini ve en iyi anlaşılmasını, (onların sözlerinden daha açık seçik ve fasîh olanını) sana getirmişizdir.» İbn Abbâs'tan rivâyetle Said İbn Cübeyr âyeti şöyle anlıyor: Onlar Kur'an'ı ve Allah Rasûlünü ayıplamak üzere bir misâl getirmeye görsünler; Biz onun gerçeğini, en iyi anlaşılmasını sana getirmişizdir. Cibrîl Allah'tan onun cevabını indirmiştir. Burada Allah Rasûlü (s.a.)nün şerefine büyük bir itinâ gösterilmiştir. Öyle ki Kur'an Allah Teâlâ'dan vahiy olarak ona sabah-akşam, gece ve gündüz, seferde ve hazarda gelmiştir. Her seferinde melek ona Kur'an'ı daha önce geçen kitablardan bir kitabın indirilişi gibi getirip indirmiştir. Bu makâm en üstün, en büyük makâmıdır. Kardeşleri olan diğer peygamberlere nisbetle derece itibarıyla en büyük derecedir. Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun. Kur'an, Allah Teâlâ'nın indirmiş olduğu en şerefli kitaptır. Muhammed (s.a.), Allah Teâlâ'nın elçi olarak göndermiş olduğu en büyük peygamberdir. Allah Teâlâ Kur'an'a iki nitelik vermiştir: Önce Mele-i A'lâ'daki Levh-i Mahfûz'dan dünya semâsındaki Beyt el-İzzet'e bir defada inzâl olunmuş, sonra meydana gelen olaylara göre yeryüzüne parça parça indirilmiştir. Ebu Abdurrahmân Neseî der ki: Bize Ahmed İbn Süleymân'ın... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: Kur'an, Kadir gecesinde dünya semâsına bir defada, bir bütün olarak indirilmiş, sonra yirmi senede nâzil olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar sana bir misâl getirmeye görsünler, Biz onun gerçeğini ve en iyi anlaşılmasını sana getirmişizdir.» «Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik.» (İsrâ, 106).

Allah Teâlâ, kıyâmet günü Allah'a dönüşlerinde ve cehenneme



toplanıp götürülmelerinde, hallerin en kötüsü ve sıfatların en çirkininde kâfirlerin kötü durumlarını haber vererek şöyle buyurur: «Cehennemde yüzleri üstü toplanacak olanların; işte onların yeri çok kötü ve yolu çok sapıktır.» Enes'ten rivâyet edilen sahîh bir hadîse göre birisi: Ey Allah'ın elçisi, kıyâmet günü kâfir yüzüstü nasıl haşrolunup toplanacak? diye sormuştu. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Şüphesiz onu iki ayağı üzerinde yürüten, kıyâmet günü yüzüstü yürütmeye de kâdirdir. Mücâhid, Hasan, Katâde ve müfessirlerden bir çoğu böyle söylemiştir.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمْزِلْهُمَا تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا هُمُ لِّلنَّاسِ آيَةً ۖ وَاعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَاهُ لِّلْأَمْثَالِ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمِطْرَتْ مَطَرُ السَّوْءِ ۖ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرُونَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَتَرَبَّعُونَ لِنُشُورِهَا ﴿٤٠﴾

35 — Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya kitabı verdik. Kardeşi Hârûn'u da kendisine vezir yaptık.

36 — Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin, dedik. Neticede o kavmi yerle bir ettik.

37 — Nûh kavmini de peygamberlerini yalanladıkları vakit, suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir âyet yaptık. Zâlimlere elim bir azâb hazırlamışsızdır.

38 — Âd ve Semûd'u da, Ress ashâbını ve bunların arasında birçok nesilleri de.

39 — Her birine misâller vermiştik. Ama hepsini kırdık geçirdik.

40 — Andolsun ki onlar, belâ yağmuruna tutulmuş olan kasabaya uğramışlardır. Onu görmediler mi? Hayır, onlar tekrâr dirileceklerini ummazlar.



### Hz. Mûsâ ve Kardeşi

Allah Teâlâ elçisi Muhammed (s.a.) i yalanlayan kavminin müşriklerini, ona zıd gidenleri tehditle peygamberlerini yalanlayan geçmiş ümmetlerin başına gelen elim azâb ve cezâsıyla onları uyarıyor. İşe Hz. Mûsâ (a.s.) yı zikretmekle başlıyor. Onu peygamber olarak göndermiş, kardeşi Hârûn'u ona bir vezîr, bir yardımcı, onu destekleyip yardım eden bir peygamber kılmıştır. Firavun ve ordusu, ikisini de yalanlamış; «Allah Teâlâ da onları yerle bir edip helâk buyurmuştur. Onların başına gelenin bir misli aynı zamanda kâfirler içindir.» (Muhammed, 10) Allah Teâlâ, Hz. Nûh'u kavmi yalandığı zaman onlara da böylece yapmış ve onları helâk buyurmuştur. Kim ki bir peygamberi yalanlarsa bütün peygamberleri yalanlamış sayılır. Zirâ peygamberler arasında hiç bir fark yoktur. Allah'ın onlara bütün peygamberleri göndermiş olduğu farzedilseydi bile şüphesiz onlar peygamberlerin hepsini yalanlardı. Bu sebeple kendilerine sâdece Hz. Nûh gönderildiği halde Allah Teâlâ: «Nûh kavmini de peygamberlerini yalanladıkları vakit, suda boğduk.» buyurmuştur. Hz. Nûh 950 sene onları Allah'a çağırarak ve Allah'ın intikâmından onları sakındırarak aralarında kalmış ve fakat çok azı dışında ona kimse îmân etmemişti. Bu sebeple Allah Teâlâ onların topunu suda boğmuş, gemiye binenlerin dışında Âdemoğullarından yer yüzünde onlardan hiç kimse kalmamıştır.

«Ve kendilerini insanlar için bir âyet, (ibret almaları için bir ibret) yaptık.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurmaktadır: «Gerçekten su taşıdığı zaman, sizi Biz taşıdık gemide. Bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» (Hakkâ, 11-12). Sizi boğulmaktan kurtarmasında ve sizleri Allah'a îmân eden ve emirlerini doğrulayan kimselerin zürriyyetinden kılmasında Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayıp anasınız için derin denizlerde binmekte olduğunuz gemileri o vâkıanın bir anısı olarak bırakmıştır.

«Ad ve Semûd'u da helâk ettik.» Âd ve Semûd kavminin kıssası hakkında A'râf sûresinde olduğu gibi başka sûrelerde de burada tekrârına gerek bırakmayacak açıklamalar yapılmıştı.

Ress ashâbına gelince; İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Cüreyc bunların, Semûd kasabalarından bir kasaba halkı olduğunu söyler. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre İkrime, ashâb-ı Ress'in Felec denilen yerdeki Yâ-Sîn ashâbı olduğunu söyler. Katâde, Felec'in Yemâme kasabalarından olduğunu belirtir. İbn Ebu Hâtîm'in Ahmed İbn Amr İbn Ebu Âsım kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Ress, Azerbaycan'da bir kuyudur. Süfyân es-Sevri'nin Ebu Bükeyr'den, onun da İkrime'den rivâyetine göre Ress; onların peygamberlerini gömdükleri kuyudur.



Muhammed İbn İshâk'ın Muhammed İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatmıştır: Kıyâmet günü insanların cennete gireceklerinin ilki siyah bir köledir. Allah Teâlâ bir kasaba halkına bir peygamber göndermişti. Bu siyah köle dışında oranın ahâlisinden kimse ona îmân etmedi. Sonra bu kasaba halkı peygamberin üzerine yürüyüp hücum ettiler, bir kuyu kazıp peygamberlerini içine attılar, sonra kuyunun üzerini büyük bir taşla kapattılar. Bu köle gidip sırtına odun yüklenip gelir, bu odunu satar, onunla yiyecek ve içecek alır, bu yiyecek ve içeceği o kuyuya götürür, Allah'ın yardımıyla o kayayı kaldırıp yiyecek ve içeceğini peygambere uzattıktan sonra kayayı eski haline getirirdi. Bu, Allah Teâlâ'nın dilediği kadar böylece devâm etti. Sonra o köle bir gün, daha önce yaptığı gibi odun toplamaya gitti. Odunları topladı, denk halinde bağladı ve işini bitirdi. Odunları yüklenmek istediğinde kendisine bir uyuşukluk geldi ve uzanıp uyudu. Allah Teâlâ ona yedi sene uyku verdi. Sonra uyandı, gerindi, diğer yanına döndü ve yattı. Allah Teâlâ onu diğer bir yedi sene daha uyuttu. Bu ikinci yedi seneden sonra uyandı, odun dengini yükledi. O, gündüzün kısa bir bölümünde uyuduğunu sanıyordu. Kasabaya gelip odun dengini sattı, daha önce yaptığı gibi yiyecek ve içecek satın aldı ve sonra kuyunun bulunduğu yere gitti, aradıysa da bulamadı. Kavmi ise daha sonra fikirlerini değiştirerek peygamberlerini çukurdan çıkarmış, ona îmân etmiş ve onu doğrulamışlardı. Peygamberleri onlara, o siyah köleyi sorar ve: O ne yaptı? dermiş. Onlar ise kendisine bilmiyoruz cevabı verirlermiş. Nihâyet Allah Teâlâ, peygamberinin rûhunu kabzedip bundan sonra o siyah köleyi uyandırmış. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: İşte bu siyah köle cennete gireceklerin ilkidir... Hadîsi İbn Cerir, İbn Humeyd kanalıyla... Muhammed İbn Kâ'b'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Hadîste garîplik ve münkerlik vardır. Herhalde râvi, kendisinden de bazı şeyler katmıştır. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerir der ki: Hadîste anlatılanların, Kur'an'da anılan ashâb-ı Ress olduğuna hamledilmesi câiz değildir. Zîrâ Allah Teâlâ, onları helâk buyurduğunu haber vermiştir. Halbuki bunlar fikir değiştirerek peygamberlerine îmân etmişlerdir. Uzak olmakla birlikte babalarının helâkenden sonra onların zürriyyetinden gelen nesillerin o peygambere îmân etmiş olmaları ihtimâl dâhilindedir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerir ashâbı Ress'in Bürûc sûresinde anılan ashâb-ı Uhdûd olduğu görüşünü tercih etmiştir. Ki en doğrusunu Allah bilir.

«Ve bunların arasında birçok nesilleri, (ümmetleri) de (helâk ettik). Her birine misâller vermiş (huccetleri ve delilleri açıklamış)tık.» Katâde'nin de dediği gibi: Onların özürlerini izâle edip kaldırmıştık. «Ama hepsini kırdık geçirdik (helâk ettik).» Başka bir âyet-i kerime'de



Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Nuh'tan sonra nice nesilleri yok etmişizdir.» (İsrâ, 17)

Âyetteki ( القرن ) kelimesi, «Bunların ardından başka bir nesil yarattık.» (Mü'minûn, 31) âyetinde de olduğu gibi insanlardan bir ümmet anlamınadır. Bazıları bunu yüz yirmi sene ile tahdid ederken; bu sürenin yüz sene, seksen sene ve kırk sene olduğu da söylenmiş başka süreler de ileri sürülmüştür. Kuvvetli olan görüşe göre karn, bir zamanda muâsır olan ümmete verilen isimdir. Onlar gidip de diğer bir nesil onların peşinden geldiğinde onlar ikinci bir karn, ikinci nesildir. Buhârî ve Müslim'in hadislerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetle sâbit olduğuna göre o, şöyle buyurmuştur: Nesillerin en hayırlısı benim neslim, sonra onları ta'kib edenlerdir.

«Andolsun ki onlar, belâ yağmuruna tutulmuş olan kasabaya uğramışlardır.» âyetinde, Lût kavminin kasabası olan Sedom ve oraya bağlı kasabalar kasdedilmektedir. Allah Teâlâ oraları ters çevirme ile ve balçıktan yapılmış taş yağmuruna tutarak helâk etmişti. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyrulur: «Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür.» (Şuârâ, 173), «Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Hâlâ aklınızı başınıza almaz mısınız?» (Sâffât, 137-138), «O yerler, işlek yollar üzerinde hâlâ durmaktadırlar.» (Hicr, 76), «Her ikisi de hâlâ işlek bir yol üzerindedir.» (Hicr, 79). Bu sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: Onu görmediler mi? Ki, Allah'ın elçisini yalanlamaları ve Allah'ın emirlerine karşı gelmeleri sebebiyle oralar ahâlisinin başına gelen azâb ve cezâdan ibret alsınlar.

«Hayır, (oradan geçen kâfirler ibret almamaktadırlar), onlar (kıyâmet günü) tekrâr dirileceklerini ummazlar.»

وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَخْذُوكَ الْأُمُورَ أَمَّا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِنَّكَ دَلِيلُنَا  
عَنِ الْهَيْئَةِ لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلَّ  
سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾  
أَمْ تَحْسَبُ أَنَّكَ تَسْمَعُونَ أَوْ تَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

41 — Seni gördükleri vakit: Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar.



42 — Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik bizi az kalsın onlardan saptıracaktı, derler. Azâbı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.

43 — Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü? Şimdi onun üzerine vekil sen mi olacaksın?

44 — Yoksa sen, onların çoğunun dinlediklerini veya aklettiklerini mi sanıyorsun? Başka değil, onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. Hattâ daha da sapıktırlar.

### Heveslerini Tanrılaştıranlar

Allah Teâlâ müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.)i gördükleri zaman onunla alay ettiklerini haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de «O küfredenler seni gördüklerinde alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Ve: Tanrılarınızı (ayıplayarak ve kötöleyerek) diline dolayan bu mudur? derler.» (Enbiyâ, 36) buyururken, burada da şöyle buyurmaktadır: «Seni gördükleri vakit: Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar.» Onlar bu davranışlarıyla —Allah onları çirkinleştirsın— onu istihfâfla küçük görmektedirler. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Andolsun ki senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti. Küfredenleri önce te'hîr ettim, sonra cezâlarını verdim. Cezâlandırmam nasıldı?» (Ra'd, 32).

Onlar «Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik bizi az kalsın onlardan saptıracaktı.» şeklindeki sözleriyle şöyle demek istemektedirler: Şâyet putlara tapınmada devâm edip metânet göstermeseydik, az kaldı bizi putlarımıza ibâdetten çevirecekti. Allah Teâlâ ise onları tehditle şöyle buyurur: «Azâbı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.» Sonra Allah Teâlâ, kimin aleyhine mutsuzluk ve sapıklık yazmışsa, onu Allah'tan başka hiç kimsenin hidâyete erdirmeyeceğine işâretle peygamberine hitâben şöyle buyurur: «Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?» Kendi nefsinin arzusuna göre neyi güzel görmüşse, o şey o kimsenin dini ve mezhebi olmuştur. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören, (gerçekten sâlih amel işleyenle) bir midir? Muhakkak ki Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse onlara üzülererek kendini harâb etme.» (Fâtır, 8) buyururken burada da: «Şimdi onun üzerine sen mi vekil olacaksın?» buyurmuştur. İbn Abbâs der ki: Câhiliye devrinde kişi, bir süre beyâz bir taşla tapınır; bir başkasını ondan daha güzel gördüğü zaman birinciye terkedip ikinciye tapınırdı.



«Yoksa sen onların çoğunun dinlediklerini veya aklettiklerini mi sanıyorsun? Başka değil, onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. Hattâ daha da sapıktırlar.» Durumları otlamaya giden hayvanlardan daha kötüdür. Zîrâ onlar niçin yaratıldıklarını bilirler. Bunlar ise tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet için yaratıldıkları halde bir başkasına tapınmakta ve aleyhlerine huccet konulmuşken, kendilerine elçiler gönderilmişken Allah'a ortak koşmaktadırlar.

### İ Z Â H I

Hız. Muhammed (s.a.) daha peygamber olarak gönderilmezden önce kavmi tarafından gâyet iyi tanınıyordu. Zîrâ kavmi içerisinde onun ve âilesinin yüce bir yeri vardı. Çünkü o, Hâşimoğullarının ileri gelenlerinden idi. Hâşimoğulları ise Kureyş'in en ileri gelen bir âilesiydi. Ahlâken de Rasûlullah bambaşka bir mevkie sâhipti Kureyş'lilerin yanında. Ve ona, daha peygamber olmazdan önce «Emin» lâkabını vermişlerdi. Bi'setten yıllarca evvel «Hacer-i esved»i yerine koymak için onun hakemliğini kabul etmişlerdi. Ve onları Safâ tepesinde toplayarak; «Şu tepenin ardında bir ordu vardır.» desem inanır mısınız? dediğinde; evet, sen yalan söylemezsin, inanırız, diye karşılık vermişlerdi.

Ne var ki onlar bi'setten ve bu Kur'an-ı Azîm geldikten sonra onunla alay etmeye ve: «Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi?» demeye başlamışlardı. Alaycı, çirkin bir sözdü bu. Bunlar Hız. Peygamberin yüce şahsiyetinin alaya müstehak olduğuna veya getirdiği gerçeklerin kavmi içindeki yüce şahsiyetini küçültücü olduğuna inanarak mı böyle hareket ediyorlardı? Aslâ... Sâdece Kureyş eşrâfının Hız. Peygamberin kavmi içindeki yüce şahsiyetini küçültmek ve karşı koyulması mümkün olmayan bu Kur'an'ın te'sirini silmek için baş vurdukları bir oyundu bu. Kendilerinin içtimâî ve iktisadî durumlarını sarsan, toplumu bunların içtimâî ve iktisadî hâkimiyetlerine te'sir eden tek dayandıkları nokta olan evhâm ve hurâfelerden kurtarmak için gelen bu yeni davaya karşı koymak üzere başvurdukları bir oyundu bu.

Onlar dâimâ böyle oyunlara başvurdukları için onunla netîceye varacaklarını umuyor, yalan olduğunu bildikleri halde bu gibi plânlar da birbirleriyle ittifâk ediyorlardı:

«İbn İshâk rivâyet ediyor ki; Kureyş'li birtakım kimseler, en yaşlıları olan Velid İbn Muğîre'nin yanında toplanmışlardı. O sırada hacc mevsimi idi. Velid toplanan kalabalığa şöyle dedi: Hacc mevsimi geldi. Biraz sonra Arap kabileleri buraya gelecekler. Bu arkadaşımızın durumunu da işitmiş bulunuyorlar. Bunâ karşı görüş birliğine varalım. Birincisi yalanlamamak için, birinizin söylediğini diğerinin reddetmemesi



için hep aynı şeyleri söyleyin. O zaman kalabalık, Velid'e seslenerek: Ey Eba Abd Şems sen söyle, bize bir görüş belirt, biz de onu kabul edelim, dedilerse de Velid: Hayır, siz söyleyin ben sizin söylediğinizi dinleyeyim, dedi. Kalabalıktan bir kısmı ona; kâhindir, diyelim dedilerse de Velid dedi ki; hayır, o kâhin değildir. Çünkü biz kâhinleri gördük. Onun okudukları kâhinlerin okuduklarına ses bakımından da, uyumluluk bakımından da benzemez. Bunun üzerine delidir diyelim, dedilerse de Velid; hayır, o deli değildir. Çünkü biz delileri gördük biliriz. Onda delilerin çarpıntısı, vesvesesi ve sıkıntısından eser yok. Öyleyse şâirdir diyelim, dediler. Velid yine; o şâir değildir. Biz şiiri biliriz, recezini, hezecini, karidini, makbuzunu, mebsutunu (arap şiirindeki aruz vezninin kalıblarıdır) biliriz. Binâenaleyh onun söyledikleri şiir değildir. O takdirde sihirbâzdır diyelim, dediler. Velid yine; o sihirbâz değildir. Çünkü biz sihirbâzları ve yaptıkları sihirleri gördük. Bunun yaptığı sihirbâzların üfürüklerine, düğümlerine benzemiyor. O zaman toplanan halk; sen söyle Ey Eba Abd Şems, ne diyelim? dediklerinde, Velid şöyle karşılık verdi: Allah'a yemin ederim ki onun sözlerinde ayrı bir parlaklık var. Kökü çok derinliklere inmiş, dalı ise olgun bir hurma dalına benziyor. Sizin bunun hakkında söyleyeceğiniz her şey boş bir söz olacaktır. Ve boşluğu bilinecektir. Onun için söyleyeceğiniz en uygun söz, onun sihirbâz olduğunu söylemenizdir. Sihir yaptığını, kişi ile babasının, insanla kardeşinin ve koca ile karının arasını açtığı büyü ile insanı akrabasına düşman ettiğini söylersiniz, dedi. Bunun üzerine toplantıda bulunanlar dağıldılar. Hacc mevsimi gelip te civârdaki Arap kabîleler Mekke'ye gelmeye başladıklarında, yolların kavşaklarında oturdular ve gelen her yabancıyı Hz. Peygamber hakkında fitileyerek büyü yaptığını söylediler. Ve ona yaklaşmamalarını bildirdiler.»

Kureys'lilerin gerçeği bildikleri halde, Rasûlullah'a karşı hileler hazırlamak konusunda şaşkınlık içerisinde bulunduklarının en güzel örneklerinden birisi bu hâdisedir. Binâenaleyh peygamberle alay etmeleri ona üzücü sözler söylemeleri «Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi?» demeleri, böylece peygamberi garip tutumlarla bıktırmaya çalışmaları, inanarak, gerçekten böyle olduğunu kabul ederek yaptıkları bir şey değil. Sâdece düşündükleri hile ve oyunların bir tarafıdır. Maksudları halkın gözünden onu düşürmektir. Çünkü Kureys uluları, halkı kendi dini ile vesâyetleri altında tutmak istemektedirler. Zîrâ ancak böylece iktisâdî ve içtimaî yerlerini koruyabileceklerini kabul etmekteydiler. Bu husûsta Kureys'in yaptığı şeyler, her zaman ve her yerde hak dâvasına girişenlere karşı Allah düşmanlarının yaptıkları şeylerdir.

Hız. Peygambere karşı alay ve istihfâf dolu ifâdelerinde bile kendi rûhlarında peygamberin şahsiyetinin ve Kur'an'ın kuvvetinin ne kadar müessir olduğunu görmek mümkündür. Meselâ diyorlardı ki:



«Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik, bizi az kalsın onlardan saptıracaktı.»

Kendi itirâfları ile görülüyor ki tanrıları ve dinleri bunun da ötesinde sosyal mevkileri ve maddi imkânları üzerinde durmak için öyle hırsla sarılmışlardı ki şâyet karşı koyup dayanmasalardı, az kalsın bu Kur'an'ın meydana getirdiği sarsıntıyla ilâhlarını terkedeceklerdi. Bilindiği gibi dayatmak, şiddetli ve çekici hareketlere karşı mukâvemet için söylenen bir ifâdedir. Bunlar gerçekleri kötü değerlendirdikleri ve gerçek ölçüleri yitirdikleri için hidâyeti sapıklık olarak adlandırıyorlar. Ama bunu söylerken bile Hz. Muhammed'in daveti ve getirdiği Kur'an'ın te'siri karşısında kalblerinin sarsıldığını gizleyemiyorlar. Şu halde onlar Kur'an'a ve peygambere karşı açıktan açığa alaycı tavır takınırken bunu sırf inâd ve küfürde isrârlarından yapmaktadırlar. Bu yüzden çok kısa ve korkunç tehdîd hemen geliveriyor:

«Azâbı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.»

Ve o zaman kendilerinin yollarının doğru veya sapık olduğunu iyice fark edeceklerdir. Ne var ki, artık bunu bilmek hiç bir fayda sağlamayacak çünkü o zaman azâbı görmüş olacaklardır. Bu azâb ister Bedir savaşında olduğu gibi dünyadaki azâb olsun, isterse kıyâmetteki azâb olsun. Netice değişmez.

Âyet-i kerime hitâbını Rasûlullah'a yöneltiyor ve onların inâdçılığı, azgınlığı ve alayı karşısında Rasûlullah'ı teselli ediyor. Bir kere peygamber davetinde kusûr etmemiştir. Delilleri eksik serdetmemiştir. Onların yaptıklarına müstahak olmamıştır. Şu halde asıl hastalık onların içindedir. Çünkü onlar kendi arzularını ilâhlaştırarak ona tapınıyorlar ve hiç bir huccete ve bürhâna başvurmuyorlar. Kendi arzusunu ilâhlaştıranlara karşı peygamber ne yapabilir?

«Hevâ ve hevesini kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen mi bekçi olacaksın ona?»

Bu ifâde doğrusu çok gariptir. Dışa vuran bir psikolojik hâleti, derinliğine gözler önünde canlandırmaktadır. Bir rûh ki sâbit ölçüleri yitirir, belli mikyâsları kaybeder, mazbût değerlerden mahrûm olursa arzu ve isteklerine boyun eğer, şehvetlerinin mahkûmu olur, kendisine tapılırsa artık o rûh hiç bir ölçüyü kabul etmez, hiç bir ciddiliği benimsemez. Hiç bir mantık kâidesini dinlemez... Azgın heveslerini tanrılaştırmaktan ve onlara tapınmaktan başka bir şey yapmaz.

Yüce Allah, kulu ve habîbine bu tip kimselerin durumu hakkında dostluk ve sevimlilikle yumuşaklık ve ünsiyetle hitâb buyuruyor: «Gördün mü?» Ve sonra hiç bir delile dayanmayan, hiç bir gerçek değeri olmayan, mantıkî hiç bir esâsa istinâd etmeyen bu örneklerin durumunu anlatan, dile getiren bir resim çiziyor ve onların hidâyetten yüz çevir-



melerinden dolayı peygamberinin gönlünü alıyor. Bu tiplerin hidâyete ermesi kâbil değildir. Peygamberin onların üzerine bekçi olması ve kendilerini kontrol etmesi mümkün değildir ve buna aslâ gerek yoktur: «Sen mi bekçi olacaksın ona?»

Bu arzularına tapınanları, şehvetlerinin mahkûmu olanları, gerçekleri ve delilleri inkâr ederek arzu ve isteklerine göre tevcih edenleri kötileyici bir adım daha atıyor âyet-i kerîme ve onları duymayan, düşünmeyen, hayvanlara benzetiyor. Bir adım daha ileri giderek onları hayvanlık seviyesinden de aşağılara itiyor, esfel-i sâfilin'e yuvarlıyor.

«Yoksa çoklarının söz dinlediklerini veya düşündüklerini mi sanırsın? Başka değil, onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. Belki daha da yolları sapıktır.»

Âyet-i kerîme daha yumuşak bir ifâde ile «onların çokları» diyor da hepsi demiyor. Zirâ içlerinde küçük bir azınlık hidâyete kanat açıyor veya gerçekler karşısında durup düşünüyordu. Kendi heveslerini tanrı edinen, kulakları ve kafaları çınlatan delilleri görmemezlikten gelen çoğunluğa gelince, onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. İnsanı hayvandan ayıran özellik, düşünüp idrâk etme kâbiliyeti ve bu idrâke göre varılan neticeleri uygulama, kendi irâde ve isteği ile ona şekil alma istidâdıdır. Deliller karşısında iknâ olunca kabul etme kâbiliyetidir. Ama bir insan bu özelliklerden mahrûm olunca hayvanlardan da aşağı bir seviyeye düşer. Çünkü hayvan, Allah'ın kendisine verdiği fitratının isteklerine uyar ve görevini mükemmel olarak yerine getirir. Ama insan Allah'ın kendisine verdiği husûsiyeti köreltir. Hayvanlar kadar bile olsa onlardan faydalanmayı düşünmez.

«Başka değil, onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. Belki daha da yolları sapıktır.»

Ve böylece onların Rasûlullah (s.a.)ı alaya almaları neticesinde o alaycı şiddet ve dehşet dolu, tahkîr ve rûsvâyılıkla dolu insanlık sınırından dışarı atan bu hüküm vârid oluyor. Ve böylece sûrenin ikinci bölümü de son buluyor... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl-il Kur'an, X, 533-538).

— oOo —

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَنَّا لَظِلًّا وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَائِجًا لَّنُجَعَلْنَا الشَّمْسُ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾  
لَّنُجَعَلْنَا إِلَيْنَا قَبْضًا سَيْبًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْإِنْسَانَ لِيَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا  
وَجَعَلَ النَّهَارَ نَشُورًا ﴿٤٧﴾



45 — Görmedin mi Rabbin gölgeyi nasıl uzatmıştır. İsteseydi onu durdururdu. Sonra Biz güneşi ona delil kıldık.

46 — Sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.

47 — O'dur size; geceyi örtü, uykuyu rahatlık kılan ve gündüzü çalışma zamanı yapan.

Allah Teâlâ buradan itibâren varlığına, birbirine zıd muhtelif şeyleri yaratmadaki en yüce kudretine delâlet edecek delilleri açıklamaya başlar ve buyurur ki: «Görmedin mi Rabbin gölgeyi nasıl uzatmıştır.» İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebu Âliye, Ebu Mâlik, Mesrûk, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve başkaları derler ki: Bu, fecrin doğması ile güneşin doğması arasındadır. «İsteseydi onu durdurur, (sona ermeyecek şekilde devâmlı kılar) du.» Başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyuruluyor: «De ki: Şâyet Allah, geceyi kıyâmete kadar üzerinize uzatsaydı; Allah'tan başka size ışık getirecek tanrı kimdir?... De ki: Şâyet Allah gündüzü kıyâmet gününe kadar mütemâdiyen uzatsaydı...» (Kasas, 71-72).

«Sonra Biz güneşi ona delil kıldık.» Şâyet güneş doğmamış olsaydı, bilinmezdi. Zirâ eşyalar ancak zıdları ile bilinirler. Katâde ve Süddî âyeti: Sonra Biz güneşi de onun peşinden gidip ona tâbi olan bir delil kıldık ki sonunda tamâmının (gölgenin bütününün) üzerine gelip onu yok eder, şeklinde anlamışlardır.

«Sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.» âyetinde gölge kastedilmektedir. Burada kastedilenin, güneş olduğu da söylenmiştir. Âyetteki (يسير) kelimesi, kolay anlamındadır. İbn Abbâs bu kelimeyi; sür'atli bir şekilde, anlamına alırken Mücâhid, gizlice anlamına kabul etmiştir. Süddî ise şöyle diyor: Onu gizli bir yakalamayla alıp kendimize çekmişizdir ki, sonunda bir çardak veya bir ağaç altında olanın dışında yeryüzünde hiç gölge kalmamıştır. Onların üzerinde olanı ise güneş gölgelemiştir. Eyyûb İbn Mûsâ âyetteki (قبض يسير) ifâdesini azar azar, diye açıklamaktadır.

«O'dur size; geceyi (vücûdlarınız için onları kaplayan bir) örtü kılan.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyuruyor: «Andolsun onu örtüp bürüdüğünde geceye.» (Şems, 4). «O'dur uykuyu (bedenlerin rahatı için, hareketi kesmek sûretiyle) rahatlık kılan.» Zirâ organlar gündüzün mâişet peşinde koşmakla çok hareketten yorgun düşerler. Gece olup sükûnet hâsıl olunca; hareketler durur, organlar dinlenir ve hem beden hem de rûhun birlikte istirahatı olan uyku



meydana gelir. «O'dur gündüzü çalışma zamanı yapan.» Onda insanlar yaşantıları, kazançları ve sarılacakları sebepleri için dağılırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «O'nun rahmetindendir ki; dinlenmeniz için geceyi ve lutfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâ ki şükredesiniz.» (Kasas, 73).

### İ Z Â H İ

Rü'yet, ( الى ) ile sılalanınca, nazar mânâsına olması yahut nazar mânâsını tazammun etmesi gerekir. «Bakmaz mısın Rabbına» yahûd «Görmedin mi baksana Rabbına» demek olur. Bu bakış ve görüşün kalb fiiline ircâ olunması kâbil ise de zâhir olan, göz fiili olmaktadır. Halbuki Rabbin zâtı bu âlemde göz ile görülmez. Onun için müfessirler burada bir te'vil aramışlardır. Çokları ( الى صنع ربك ) «Rabbinin san'atına» takdirinde olduğunu söylemişler, bazıları da «Baksana gölgeye Rabbin onu nasıl uzattı.» meâlinde bir kalb gözetmişlerdir. Ve bu hazif veya kalbe nükte olmak üzere de; nazardan gâye, eserde kalmayıp müessire varmak olduğuna tenbîhtir, demişler, bu ise görme fiilinden sonuç olarak kalb fiiline geçmek demektir. Âcizane anlayışına göre ( كيفما الظل ) cümle-i istifhâmiyyesi mahallen mecrûr olarak ( ربك ) den bedel-i iştimal yapıldığı sûrette ne hazfe, ne kalbe hâcet kalmaksızın aynı mânâyı anlamak kâbildir. Bu sûrette Rabba nazar, mücerred zâtı i'tibârıyla değil gölgeyi uzatma keyfiyeti gibi rubûbiyet fiil ve durumunun kasdedilmiş olduğu anlaşılır ki ( تفكروا في الآلاء ولا تفكروا في ذات الله ) «Allah'ın işaretlerini düşünün ama Allah'ın zâtını düşünmeyin.» meşhûr sözüne muvâfık olan da budur. Maamafih en doğrusu bu gibi yerlerde rü'yet-i nazardan murâd, eserlerin müşâhadesine müstenid kalbî tanımadır. Nazm-ı Celil'in tertibi şunu iş'âr eder ki; evvelâ muhâtab-ı Rabbânî olan zât-ı risâlet gibi ihtisâs ehlinin sâdece nefsi izâfet ile bâtininde Rabba bir nazar vardır. Sonra bu nazarın hâricinde bir inkişâf ile fiilden fâile geçerek ona ulaşması istenir. Âyetin mazmûnu bunu ne güzel, ne derin anlatıyor. Bakınız:

«Gölgeyi nasıl uzattı?» Nasıl gölge verici oldu? Ma'lûm ki ( الظل ) gölge demektir. Güneşin zevâlinde sonraki gölgeye arapçada ( الظل ) denildiği için ( الظل ) bazan ona mukâbil olarak bilhâssa sabah gölgesine denirse de esâs i'tibârıyla daha geneldir. Yani mutlâka gölge demektir. Zıll; ziyâ ile zulmet arasında latîf bir keyfiyet ve huzûr ve istirâhatın en mühim şartlarından olan bir nimettir. Kur'an'da zulûmât, nûra tekâbül ettirilirken zıll de harûre tekâbül ettirilmiştir. Demek ki zıll nûrun değil, yakıcı ziyânın zıddıdır. Şu halde zulmet gibi ademe



âit olmayıp nûr ile bir nevi imtizâcî bulunan ve bir himâye mânâsını tazammün eden bir keyfiyettir. Bu sebeble zıll, himâye mânâsına geldiği gibi bir himâyenin kapsam alanına ve orada zevk ve huzûr ile istifâde olunan nimete dahi itlâk olunur ki; lisânımızda bu mânâca daha ziyâde sâye ta'biri kullanılır. Meselâ «zıll-ı Arş», Arş'ın gölgesi, Arş'ın himâyesi demektir. «Sâye endâz oldu, sâyesinde sâyebân olduk» demek «h'imâyeye etti, nimetiyle nimetlenmiş olduk» demektir.

Bu mânâ ile dir ki Kur'an'da Cennete «zıll-ı memdûd» itlâk olunmuştur. Medd-i zıll ta'birinin buna da bir imâsı vardır. Bu âyetteki ( الظل ) kelimenin başındaki elif lâmin ahd veya cins olmasına ve akılların anlayış derecesine göre mertebe mertebe müteaddid mânâlara ihtinâli vardır. Ve hepsinde zıllın bir nimet olması durumu gözönünde bulundurulmuştur.

Önce; gölge cinsi, bir ağaç, bir binâ, bir dağ, bir bulut ve arz gibi gölge vermek şânından olan her hangi bir kesif cismin istifâde olunan gölgesi mülâhaza olunur ki Ebu's-Suûd'un tercih ettiği anlam budur. Çünkü herkesin anlayabileceği gölge budur.

İkinci olarak; ahd mânâsı ile gölgelerin en hoşu olan sabah gölgesi, yani tandan güneş doğana kadar olan sabah namazı vakti ki doğu ufkunun batıya doğru uzanmış gölgesidir. Müfessirinin çoğu buna kâil olmuşlardır. Bunu herkes kavrayamasa bile ekseriyâ hevâperestlerin gâfil bulundukları bu gölgedeki nimeti anlamanın özel bir ehemmiyeti vardır.

Üçüncü olarak; arzın üzerinde gök kubbe halinde uzanan ve hakiki bir gölge mâhiyyetinde bulunan Semâ diye tefsir edilmiştir ki yukarda geçen hadisteki «zıll-ı Semâ» ta'biri beyân izâfeti ile bu mânâyı işâreder.

Dördüncü olarak; işâri mânâ olarak bütün âlem, zıll demek olan cisimler âlemi ve beşinci olarak; bütün âlem üzerindeki ilâhî himâye mülâhaza olunabilir ki gölge onun zâhiri bir temsildir.

Medd; çekip uzatmak, mekânda veya zamanda imtidâd ve inbisât vermek veya daha baştan mümtedd olarak yaratmak mânâlarını ifâde eder. Rü'yet karînesiyle gölgenin uzatılması cisimlerin hayaller ile uzak mesâfelerden göze verilmesi mânâsına da haml olunabilir, bu da mühim bir mânâ olur. Hâsılı gölgenin âit olduğu cisimden öteye acâyib bir uzantısı vardır ki onu uzatan Rabbındır. Heveslerine tapanlar düşünmezler ki; en birinci hevesleri bir gölgenin himâyesine sığınmaktır. O gölgeyi uzatan ise Rabbındır. O halde gölgeye değil, onu uzatan Rab-bına tapmak lâzım gelir.



«Dilese idi, elbet onu sâkin de kıları.» Bu cümle, ma'tuflar arasında bir mu'teriza —ara cümlesi—dir ki cisimlerin tabii kanunu atâlet olduğuna, yani hareketi ve sükûnu kendiliğinden olmayıp ne verilirse onu kabul ettiğine ve hakiki müessir, olağan sebepler değil, doğru-dan doğruya rabbânî meşîyyet olduğuna bilhâssa bir tenbihtir. Yani Rabbin dilese idi o gölgeyi uzatmaz, uzattıktan sonra değiştirmez, bir karârda durdururdu, lâkin durdurmaz değiştirir. «Sonra nasıl ona güneşi delil kılmışız.» ( جملنا ) kelimesi medd kelimesine ma'tûftur ve onun hükmünde dâhildir. Binâenaleyh başında ( كف ) edâtı var demektir. Sonra burada, gıyâbdan tekellüme iltifât yapılmış ve azamet için cemi sığası irâd buyurulmuştur ki nazar eden muhâtaba matlûbunu gösteren bu iltifât, tâm makâmında ve pek ehemmiyetli olmuştur. Öyle ki bu azametın karşısında tutunabilecek hiç bir şey kalmayacak ve onun için hepsi kabzolunacaktır. Güneşin gölgeye delil kılınması ne demektir. Burada, güneş, kurs değil, zıyâ mânâsınadır. Biz biliriz ki gölge, zıyânın mukâbilinde yer alır.

Ve bundan bir çokları gölgeyi güneş yapıyor zannederler, gölgenin nedeni zıyâ sanılır, halbuki zıyâ gölgenin zıddıdır. Güneşin doğduğu yerde gölge kalmaz, gölge zıyânın eseri değildir. Gölgeyi Allah uzatmıştır, o zıyâdan evvel mevcûddur. Fakat görünmez, görünüp bilinmesi zıyâ vâsıtası ile olur, zıyâ olmasa idi gölgenin mevcûdiyeti bilinmez idi, bu sûretle zıyâ, zıddı olan gölgenin vücûduna bir delil, bir alâmet yapılmıştır. Zıyânın muhtelif ahvâl ve evsâfından gölgenin değişimleri-ne delil getirebilirsiniz. Gördüğünüz cisimleri zıyânın delâleti ve kılavuzluğu ile gördüğünüz gibi gölgelerini de zıyâ ile görürsünüz, o halde görülenler eşyânın zıyâ ile çizilen çizilmiş şekilleri, zıyâ ile göze uzatılan gölgeleri, hayâlleridir. Bu sûrette bütün görülen âlem ( كل ما في الكون )

( وهم اوهيال، او عكوس في مرايا او ظلال ) «Kâinatta bulunan her şey vehimdir, hayâldir. Veya aynalardaki akisler ve gölgelerdir» mısralarının ifâdesine göre bir gölgedir, hayâldir. Ve bu hayâl Rabbına delâlet eder.

«Sonra da onu tutup azar azar kendimize almaktayız.» Yani güneş doğdukça gölge çekilmekte ve Allah'tan geldiği gibi yine tedricen Allah'a döndürülmektedir. Hakikat güneşi görününce gölge söner, Hakka döner, işte Hakk'tan uzanmış bir gölgeden ibâret olan bütün âlemin de mâhiyyeti bu, sonu budur. Maamafih iş bununla kalmayacaktır. Bu kabzın bir de yayılması bu ölümün âhirette yeni bir dirimi vardır ki bunu şu âyetten anlıyabilirsiniz:

«Hem O Rabbindir ki size geceyi bir elbise yaptı.» Bu, uzatılan gölgeden birisi: Arzın gölgesi olan geceyi, bedeni örten elbise gibi üzerinize bir örtü yaptı. Güneşi iz'âc etmesi nedeniyle yabancıların ta'kib edici



gözünden saklar, istirahatınızın nedenlerinden birini teşkil eder. «Uykuyu bir sübât» ( السبات ) kesmek, ta'til etmek mânâsından alınmış olarak rahat ve ölüm mânâlarına gelir. Netekim istirahat gününe; Sebt günü, denilmiştir. İleti dinip istirahat eden hastaya mesbût denildiği gibi ölüye de hayatı kesildiği için mesbût denir. Ebu Müslim, râhat ile tefsir etmiş, Keşşâf tefsirinin sâhibi de ölüm mânâsına olmasını tercih eylemiştir. Çünkü mukâbilinde nüşûr geliyor. «Gündüzü de bir nüşûr kıldı.» Yani gecenin kabzolunduğu gündüzü de yeniden bir hayata kal-kış, bir ölümden sonra diriliş kıldı. Geceleyin rahat düşeceğine yatıp faâliyetini ta'til ederek «O'dur sizi geceleyin öldüren» âyetinin delâleti gereğince ölmüş bulunanlar, sabahleyin o gölge kabzolunurken uyanıp hareket ve intişâra başlar, yeni bir hayata atılırlar. Bu nüşûru ummayanlar o hayatı arzu etmeyenlerdir.

«O'dur da O ki rahmetinin iki eli arasında —yani önünde— müjdecileri olarak rüzgârlar göndermektedir.»

( بشر ) , müjdeci demek olan «beşir»in cem'i, bazı kırâetler de «nun» ile ( نَشْرًا ) okunur ki «nâşir»in cem'idir. Neşriyâtçıları, yayıcıları demek olur, masdar olarak ( نَشْرًا ) kırâeti de vardır ki neşr için demektir. Nitekim bazı kırâette de ( الرِّيح ) müfred olarak ( الرِّيح ) şeklinde okunmuştur. Yağmur yerine rahmet ta'bîr buyurulması iki nükteyi ifâde eder: Birisi tûfân-ı felâket teşkil eden yağmurlardan ihtirâz, diğeri de maznûnunun diğer nimetlere dahi şümûlünü iş'ardır. Zîrâ rahmet yağmurdan bir bakıma daha umûmidir. Yani yalnız hava cereyânlarından ibâret olan rüzgârların değil, gaflet uykusundan uyan-dıran ilâhî hareketler, fikrî ve ictimâî cereyânlar dahi rahmet-i İlâhiyye'nin müjdecileri, nâşirleridirler, gerçi rüzgârların hepsi müjdeci değildir. Mahvedici fırtınalar, her şeyi yıkan kasırgalar, sarsarlar vardır. Nice milletler, şikâk ve ihtilâf ile çarpışmaktan mahvolmuştur. Lâkin rahmet-i İlâhiyye de durgun havada gelmez, önünde gönderilen rüzgârların müjdesiyle gelir ve onların yayılma derecesine göre yayılır. Bu sebeptendir ki «Ümmetimin ayrılığı geniş bir rahmettir.» buyurulmuştur. İş, tabiata kalsa idi bu cereyânlar olmaz, atâlet kanûnu gereğince her şey aldığı bir düzen üzere giderdi, lâkin tabiatlar üzerinde hâkim olan meşîyyet-i İlâhiyye, kudret-i Rabbaniyye rahmetini neşr ve yaymak için bu cereyânları uyandırır. «Bir de semâdan pâk ve pâklayıcı bir su indirmektedir; pislikleri temizleyecek ve hayat menşei olacak temiz bir su.» İşte bütün bunlar, Allah'ın varlığını ve birliğini ve kudretinin büyüklüğünü gösteren fiil ve san'atı ve ölümden sonra dirilmenin misâl ve delilleridir.

«Celâlim hakkı için biz bunu insanlar arasında evirip çevirmekteyiz.»



(التصريق), bir şeyi tağyir ederek türlü şekillere koymaktır ki evirip çevirmek de odur. Bu (صرفناه) zamîri neye râci' ve tasrîf olunanın ne olduğu hakkında bir kaç vecih, söylenmiştir. Bazısı yağmur, rüzgâr, bulut vesâir zikredilenler demiş, bazıları da bu kavli, yani rüzgâr gönderip yağmur indirmek sözünü Kur'an'da tekrâr tekrâr zikrettik mânâsını vermiş ise de en zâhiri, cumhûrun dediği gibi suya râci' olmasıdır. Suyun insanlar arasında evirilip çevirilmesi ise üzerinde icrâ edilen fiilî ve kavlî tasarruflardır. Muhtelif mevsimlerde, muhtelif mevki'lerde muhtelif sûrette yağar, muhtelif mevki'lere taksim olunur, muhtelif şekillere girer, donar buz olur, kurur buhâr olur, bulut olur, tekrâr yağmur veya kar veya dolu halinde yağdırılır, acılanır tatlılanır, hep bunlar fiilen ilâhî evirip çevirme olduğu gibi bu sûretle Kur'an'ın müteaddid yerlerinde bunun ihtârı ve Kur'an'ın o suya teşbihi de kavlen ilâhî evirip çevirmedir. Bir su maddesi, su mevzûu üzerindeki kavli ve fiilî bütün bu tasrîfler «o insanlar tezekkür etsinler», düşünüb ibret alsınlar, başlangıcı ve sonu anlasınlar; Rablarına şükretsınler diyerdir. «Böyle iken o insanların ekserisi dayatmakta, nankörlükten ötesine yanaşmamaktadır.» Bunca kâfirlere karşı «Eğer dilese idik her köyde inzâr yapacak —o kâfirlere azâbı haber verecek— bir Peygamber gönderirdik.» Bu şartlı önerme şart mefhûmu ile, şöyle bir istisnâî kıyas teşkil ediyor: Lâkin göndermedik, demek ki öyle dilemedik, yalnız seni gönderdik. Sûrenin başında fermân buyurulduğu üzere bütün âlemlere nezîr kıldık. «O halde kâfirlere itâat eyleme de bu Furkân ile onlara karşı mücâhede et büyük bir mücâhede.» Her kasabada bir peygamber gönderildiği takdirde o peygamberlerin hepsinin yapacağı mücâhedeye muâdil bir mücâhede elbette büyük bir mücâhededir. Bir büyük cihâddır. Bu Sûre, mekki olduğu için henüz kıtâl emri verilmezden evvel olan bu büyük cihâd emri her mücâhedenin başı olan bir mücâhededir. Düşünmeli ki bu ne büyük emirdir. Buna me'mûr olan peygamberin elinde Kur'an'dan başka bir silâh yok iken o kelâmullah mu'cizesi o büyük cihâdı yapmaya kâfi geliyor ve Mekke'den başlayan bu cihâd bütün cihâna yayılıyor. Bu emri müteâkib şu âyet bakınız ne büyük te'minâtır:

«Yine O'dur O ki iki deryâyı birbirine salmıştır, şu tatlıdır harâret söndürür.» Nil ve Furat gibi ki imân ehli de böyledir. «Şu tuzludur acıdır.» Şap ve Umân gibi, kâfirler de böyledir. «Aralarına da bir berzah koymuştur.»

(البرزخ) iki şey arasındaki engel, iki deniz arasındaki dil «ve bir hıcr-i mahcûr» yani bir nefret ve zıddıyyet, bir belirli hudûd çizmiştir ki birbirlerine davranma yasak derler dururlar. Böyle tatlı ile tuzlunun birbirine karışmayarak âlemde karşı karşıya yer almış olmaları mücerred Allah Teâlâ'nın vaz u himâyesinin eseridir. Buradan Allah'ın



bilhâssa insan hılkati üzerinde tecelli eden kudretinin delillerine geçilerek buyuruluyor ki: «Hem O'dur O ki sudan bir beşer yarattı.» Yalnız hızla atan su, değersiz bir su denilen insan nutfesinden değil, hiç insan tohumu yok iken alelumûm hayatın menşei olan ve semâdan indirildiği zikredilen «Ve her şeyi sudan canlı kıldık» buyurulan sudan yarattı da «Onu bir neseb kıldı bir de sıhr.» Yani soy sop olmak üzere iki türe ayırdı: Erkek ve dişi. Bu sûretle insanlara bir husûsiyyet verdi

Burada tekâmül kanununun muhtelif safhaları veciz bir sûrette irâe olunarak arz ettiği rubûbiyyet delilleri ne güzel gösterilmiştir.

1 — Bütün cisimler âlemini temsil eden bir gölge.

2 — Buna verilen hareket ve sükûndan husûle getirilen görüntü ve değişimler.

3 — Bu meyânda bir su indiriminden husûle getirilen hayat.

4 — Aynı zemin üzerinde onun çeşitlilikleri (varyeteleri).

5 — Ondan bilhâssa bir türün yaratılışı.

6 — Beşerin çeşitli türden oluşu ki hep bunlar, âlemin yaratıldığı

altı gün gibi tekâmül mertebelerinin en büyük hadleridir. Ve her birinden Hâlık Teâlâ'nın kudreti daha ziyâde kemâl ile tecelli eylemiştir. «Rabbın çok kudretli bulunuyor.» Ne garibdir ki zamanımızda bir çokları tekâmülün bu mertebelerini görüyorlar da bundan Hâlık'ın kudret ve rubûbiyyetini anlayacak yerde inkâra vâsita kılmak istiyorlar. Bir kurbağanın maymun olduğunu ve maymundan bir insan doğduğunu iddiâ ediyorlar. (Elmahlı, Hak Dini Kur'an Dili, V, 3594-3602).

oOo

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا يَنْ يَدَى رَحْمَةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾  
لِنُخْرِجَ بِهِ بَلَدَةً مِّسًّا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْفًا مَّا وَأَنَّا سِيَ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيهِمْ  
لِيُذَكَّرُوا فَأَنَّى أَكْثَرُ النَّاسِ لَا كُفُورًا ﴿٥٠﴾

48 — Ve O'dur rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci gönderen. Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.

49 — Ki onunla ölü bir şehri canlandıralım ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulayalım.



50 — Andolsun ki düşünüp ibret alsınlar diye onu aralarında evirip çevirmekteyiz. Buna rağmen insanların çoğu nankörlükte direnmişlerdir.

Bu da Allah Teâlâ'nın tâm kudreti ve yüce hükümrânlığındandır. Allah Teâlâ, peşinden bulutların gelişini müjdeleyici olarak rüzgârları gönderir. Rüzgârların müsahhar kılınma şekillerine göre çeşitleri vardır. Onlardan kimisi bulutları harekete geçirir, kimisi bulutları taşır, kimisi bulutları sürer, kimisi bulutların önünden yağmur için müjdeci olur, kimisi bundan önce yeryüzünü süpürür, onlardan kimisi de yağmur yağdırması için bulutları aşlar. Bu sebeptendir ki: «Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» buyuruluyor. (...) İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Sâbit el-Münânî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Yağmurlu bir günde Basra sokakları pisken Ebu Âliye ile beraber (Basra'ya) girdim. Ebu Âliye namaz kıldı. Ben ona, namaz kıldığı yerin temiz olup olmadığını sordum da: «Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» âyetini okuyup: Onun temizliği yağmurdur, dedi. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetine göre; o, «Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» âyeti hakkında: Onu hiç bir şey pisletemez, kirlilemez, demiştir. Ebu Saîd'den rivâyete göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, Buzâa kuyusundan abdest alalım mı? denilmişti. Buzâa kuyusu, çukur bir yerde olduğu için sel sularının pis şeyleri ve köpek leşlerini sürüklediği bir kuyu idi. Şöyle buyurdu: Şüphesiz su temizleyicidir, onu hiç bir şey kirlilemez. Hadisi Şâfiî, Ahmed —ki İmâm Ahmed Sahîh olduğunu söyler— Ebu Dâvûd, Tirmizî —ki hadisin hasen olduğunu söylemiştir— ve Neseî rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Seyyâr'dan onun da Hâlid İbn Yezîd'den rivâyetine göre; o, Abdülmelik İbn Mervan'ın yanında iken sudan bahsedilmiş de Hâlid İbn Yezîd şöyle demiş: Gökten olan (yağmur) ondandır. Ondaki bir kısmı da vardır ki bulutlar onunla denizi sularlar, şimşek ve yıldırım onu tatlandırır. Bir de denizden olanı vardır ki bununla bitki bitmez. Bitki, ancak suyun gökten olanıyla (yağmurla) meydana gelir. İkrime'den rivâyete göre şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın gökten indirmiş olduğu hiç bir damla yoktur ki, onunla yeryüzünde bir ot veya denizde bir inci bitirmiş olmasın. Bir başkası da; karada buğday, denizde inci, diye tamâmlar.

«Ki onunla (uzun zaman yağmur beklemiş; üzerinde ne ot ne de benzeri bir şey olmayan) ölü bir şehri canlandıralım.» Böyle bir yere yağmur geldiğinde canlanır, tepeleri çeşitli çiçekler ve renklerle bezenir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ama Biz



ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden çift çift yetiştirir.» (Hacc, 5).

«Ve yarattığımız nice hayvanları ve insanları sulayalım.» Dört ayaklı hayvanlarının sulanması ile, ekinleri ve meyveleri için ona son derecede muhtâc olan insanların içmesi için. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyrulur: «İnsanlar ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirmekte ve rahmetini yaymakta olan O'dur. Övülmeye lâyık olan dost O'dur O.» (Şûrâ, 28), «Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir baksana. Toprağı, öldükten sonra nasıl diriltiyor? İşte O, bütün ölüleri de muhakkak diriltecek. O, her şeye kâdirdir.» (Rûm, 50).

«Andolsun ki düşünüp ibret alsınlar diye onu aralarında evirip çevirmekteyiz.» Bir yere yağdırıp başka bir yere yağdırmamaktayız. Biz bulutları süreriz de bir yere uğrar, fakat oraya bir damla su bile indirmeden başka bir yere geçer. Şüphesiz ki en yüce huccet ve kesin hikmet Allah'ındır. İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs: Bir sene yağmur bakımından diğer seneden daha fazla değildir. Fakat Allah Teâlâ, yağmuru dilediği şekilde evirip çevirmektedir, deyip sonra: «Andolsun ki düşünüp ibret alsınlar diye onu aralarında evirip çevirmekteyiz. Buna rağmen insanların çoğu nankörlükte direnmişlerdir.» âyetini okumuşlardır. Yani Allah'ın ölü yeryüzünü diriltmesine bakarak, O'nun ölüleri ve ufalanmış kemikleri diriltmeye kâdir olduğunu anlasınlar. Veya bir kimseden yağmur alıkonulmuşsa, bunun kendisine işlemiş olduğu bir günâhtan dolayı geldiğini anlasın ve böylece içinde bulunduğu durumdan sıyrılsın. Gufre'nin kölesi Ömer anlatıyor: Cibrîl (a.s.), cenâzelerin konulduğu yerdeydi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: Ey Cibrîl, bulutların durumunu bilmek istiyorum, dedi. Cibrîl: Ey Allah'ın peygamberi, işte şu, bulutların meleğidir, ona sor, dedi de, bunun üzerine (bulutlarla görevli melek) şöyle konuştu: Filan filan ülkeyi şu şu kadar yağmurla sula, diye mühürlü ve yazılı emirler bize gelir. Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir ki bu, mürsel bir hadîstir.

İkrime'nin söylediğine göre, «Buna rağmen insanların çoğu nankörlükte direnmişlerdir.» âyetinde: Bize filan ve filan yıldızın batması ve karşılığının doğması ile yağmur yağdırıldı, diyenler kasdedilmektedir. İkrime'nin bu açıklaması, Müslim'in Sahih'inde tahrir olunan sahîh bir hadîste de geçmektedir. Allah Rasûlü (s.a.)'nden rivâyetle tahrir olunan bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.), geceleyin yağan bir yağmurun peşinden ashâbına: Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz? diye sormuştu. Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Allah Rasûlü



şöyle buyurdu: Allah Teâlâ buyurdu ki: Kullarımdan bir kısmı Bana îmân edici, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. Allah'ın lutfu ve rahmeti ile bize yağmur yağdırıldı, diyenler Bana inanmış, yıldızı inkâr etmiştir. Bize filan filan yıldızın batması ve karşılığı (olan başka bir yıldızın) doğması ile yağmur yağdırıldı, diyenler ise Beni inkâr etmiş, yıldıza inanmıştır.

وَلَوْ شِئْنَا لَبعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تَطِيعُ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾  
وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْفُجَارَ فِي هَٰذَا عَذْبَ فُرَاتٍ وَهَٰذَا مِلْحًا أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَجِجًا  
مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا جَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾

51 — Dileseydik her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik.

52 — Öyleyse sen, kâfirlere uyma ve onlara karşı olanca gücünle cihâd et.

53 — Ve O'dur, iki denizi salıp katan. Şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır. İkisinin arasına bir engel ve aşılamayan bir sınır koymuştur.

54 — O'dur insanı sudan yaratarak ona soy-sop veren. Ve Rabbin her şeye kâdirdir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Dileseydik her kasabaya (onları Allah'a çağırarak) bir uyarıcı gönderirdik. (Fakat ey Muhammed, bütün yeryüzü halkına peygamber olarak gönderilmeyi sana hâs kıldık ve sana, bu Kur'an'ı insanlara ulaştırmanı emrettik.)» «Bu Kur'an; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17), «Şehirlerin anası ile çevresindekileri uyarasın diye sana indirdiğimiz işte bu kitâb mübârektir.» (En'âm, 93), «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158). Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerindeki bir hadiste: Ben, kırmızı ve siyah (derililere) gönderildim, buyrulmuştur. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerindeki bir hadiste şöyle buyrulur: (Benden önce) peygamber sâdece kendi kavmine gönderildi. Ben ise bütün insanlara gönderildim. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Öyleyse sen, kâfirlere uyma ve onlara karşı (bu Kur'an'la) olanca gücünle cihâd et.» huyurmuştur. Burada cihâdın Kur'an'la yapılacağı açıklaması; İbn Abbâs'ındır. Nitekim Allah Teâlâ



başka bir âyet-i kerîme'de: «Ey peygamber; kâfirler ve münâfıklar ile cihâd et ve onlara karşı çetin ol.» (Tevbe, 73) buyurmuştur.

«Ve O'dur, iki denizi salıp katanı, şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır.» Biri tatlı, diğeri tuzlu iki suyu yaratan O'dur. Tatlı olanı; nehirler, kaynaklar ve kuyular gibi sulardır. Suyu tatlı ve serinletici olan denizden maksad budur. Açıklama İbn Cüreyc'in olup, İbn Cerîr bu açıklamayı tercih eder. Şüphesiz vâkıa da budur. Zirâ suyu tatlı ve serinletici ve sâkin olan bir deniz mevcûd değildir. Allah Teâlâ, nimetlerine şükretsınler diye kullarına mevcûd ve vâki' olanla tenbîhte bulunmuştur. Tatlı olan deniz, insanlar arasında akan sulardır ki Allah Teâlâ bunları ihtiyâçlarına, kendilerine ve arâzilerine yetecek ölçüde her yerde kaynaklar ve nehirler halinde muhtâç olduklarından dolayı yaratıkları arasında dağıtmıştır.

«Ve O'dur, iki denizi salıp katan. Şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır.» buyurur. Bunun suyu acı ve tuzlu olup kolay içilmez. Bunlar doğu ve batılarda bilinmekte olan Okyanus (Atlas Okyanusu) ile buna bağlı olan Cebelitârik boğazı, Kalzem denizi, Yemen denizi, Basra denizi, İran denizi, Çin ve Hind denizi, Rûm denizi, Hazar denizi ve durgun olup akmayan fakat şiddetli rüzgârda ve kışın dalgalanan denizlerdir. Bunlardan bazılarında med ve cezir (gel-git olayı) vardır. Her ayın başında med ve taşma olur. Ay eksilmeye başladığında çekilir ve nihâyet en uzak yerine döner. Diğer ayın hilâli doğduğu zaman yeniden ondördüncü geceye kadar med başlar, sonra yine eksilir. Allah Teâlâ —ki tâm kudret O'nundur—nın âdeti bu konuda böyledir. Allah Teâlâ bu durgun denizleri, suyu tuzlu olarak yaratmıştır ki onlar sebebiyle hava kokuşup varlıklar bununla bozulmasın ve yeryüzü ölen canlılar sebebiyle kokuşmasın. Suyu tuzlu olduğu için oraların havası sıhhatli, ölüleri ise temizdir. Bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.) ne deniz suyu sorulup: Onunla abdest alalım mı? denilmiş O da: Onun suyu temizleyici, ölüsü helâldir, buyurmuştu. Hadisi İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî, İmâm Ahmed ve Sünen sâhipleri ceyyid bir isnâdla rivâyet etmişlerdir.

İkisinin (tatlı ve tuzlu olan denizlerin) arasına (karışmalarını önleyen) bir engel ve aşılmayan bir (kara parçasını) sınır olarak, birinin diğerine ulaşmasını engelleyici olarak koymuştur.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruluyor: «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşamazlar. Rabbınızın nimetlerinden hangisini yalan sayabilirsiniz?» (Rahmân, 19-21), «Yoksa yeri yaratıkların oturmasına elverişli kılan ve aralarında ırmaklar akıtan, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştiren ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Hayır onların çoğu bilmezler.» (Neml, 61).



«O'dur insanı sudan yaratarak ona soy-sop veren. Ve Rabbin, her şeye kâdirdir.» İnsanı güçsüz bir nutfeden yaratmış, onu düzeltip, doğrultup tesviye etmiş, erkek veya dişi olarak dilediği şekilde yaratılışı mükemmel kılmıştır.» «O'dur O'na soy-sop veren.» O, başlangıçta nisbeti belli bir çocuktur. Sonra onun için hısımlar, akrabâlar olur. İşte bütün bunlar azıcık bir sudandır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ve Rabbin, her şeye kâdirdir.» buyurmuştur.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا  
 وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِن أَجْرٍ إِلَّا مَن شَاءَ أَن يَجِدَ  
 إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ يَذُنُوبَ  
 عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ  
 اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسُبِّحْ لَهُ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا  
 الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

55 — Allah'ı bırakıp kendilerine fayda veya zarar vermeyen şeylere ibâdet ederler. Kâfir, Rabbinâ karşı duranın yardımcısıdır.

56 — Biz, seni sâdece bir müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.

57 — De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret değil, sâdece Rabbinâ doğru bir yol tutmak isteyen kimseler olmanızı istiyorum.

58 — Sen, aslâ ölmeyen ve dâimâ diri olan'a tevekkül et ve O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günâhlarından haberdâr olarak kendisi yeter.

59 — Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra da arş'a hükmeden Rahmân'dır. Bunu haberdâr olana sor.



60 — Onlara: Rahmân'a secde edin, denildiği zaman: Rahmân da nedir? Senin bize emredeğediğine mi secde edeceğiz? derler. Ve bu, onların nefretini arttırır.

### Allah'ı Bırakıp Başka Şeylere Tapanlar

Allah Teâlâ, Allah'ın dışında hiç bir fayda ve zarar veremeyen putlara kendilerini buna sevk eden bir delil, ona götüren bir hüccet olmaksızın, aksine mücerred kendi görüşleri, arzuları ve hevâları ile tapanmalarında müşriklerin bilgisizliklerini haber veriyor. Onlar bu putlara dost olmakta, onların yolunda savaşmakta ve onlar husûsunda Allah ve Rasûlüne düşmanlık etmektedirler. Bu sebeptendir ki: «Kâfir Rabbına karşı duranın yardımcısıdır. (Allah'ın taraftarlarına karşı, şeytânın yoluna yardımcısıdır. Halbuki gâlib olanlar, ancak Allah'ın taraftarlarıdır.)» buyurmaktadır. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Kendilerine yardımları dokunur diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Onlar kendilerine yardım edemezler. Sâdece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.» (Yâ-Sin, 74-75). Onların, Allah'ın dışında edinmiş oldukları tanrıları kendilerine yardıma mâlik değildir. Bu bilgisizler ise, putları için yardıma hazır ordulardır, onlar için savaşır ve onların sahasını korurlar. Fakat en güzel netice ve yardım hem dünyada, hem de âhirette Allah ve Rasûlünüdür. Mücâhid, «Kâfir, Rabbına karşı duranın yardımcısıdır.» âyetinde der ki: Allah'a isyân olan konularda şeytâna destek yardımcı olur. Saîd İbn Cübeyr de, «Kâfir Rabbına karşı duranın yardımcısıdır.» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Düşmanlık ve şirkle Rabbına karşı, şeytânın yardımcısıdır. Zeyd İbn Eslem ise, âyetteki (ظهير) kelimesini; Rabbına karşı duranın dostudur, anlamına almıştır.

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne hitâben şöyle buyurur: «Biz seni, sâdece bir müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.» Allah'a itâat eden mü'minlere cenneti müjdeleyici, Allah'ın emirlerine muhâlefet eden kâfirlere de şiddetli bir azâb ile uyarıcı olarak gönderdik. «De ki: Buna (tebliğime ve bu uyarıma) karşılık ben siz(in mallarınız)den herhangi bir ücret istemiyorum. Bunu sâdece Allah'ın rızasını dileyerek yapıyorum. Bir de Rabbıma doğru (benim getirdiklerime uyacak) bir yol tutmak isteyen kimseler olmanızı istiyorum.»

«Sen, aslâ ölmeyen ve dâimâ diri olan'a tevekkül et.» Bütün işlerin de diri olan, aslâ ölmeyen Allah'a güven. «O; İltir, Sondur, Zâhir'dir, Bâtındır, her şeyi bilendir. (Hadîd, 3), Ebedî olan Bâki'dir. Diridir, Kayyûmdur, her şeyin Rabbi ve hükümdârıdır. O'nu azığın ve sığınacak ye-



rin kıl. O'dur kendisine güvenilecek ve sığınılacak. Şüphesiz O sana yeter. Sana yardım edicidir, seni destekleyici ve muzaffer kılıcıdır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Ey peygamber; Rabbindan sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67). İbn Ebu Hâtîm'in Ebu Zûr'a kanalıyla... Şehr İbn Havşeb'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Selmân, Allah Rasûlü (s.a.)'ne Medîne sokaklarından birisinde rastlayıp secde etmişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Ey Selmân, bana secde etme, ölümsüz, diri olan Allah'a secde et. Bu mürsel, hasen bir hadîstir.

Allah Teâlâ, «Ve O'nu hamd ile tesbih et. (O'na hamd etmenle tesbihini birlikte yap.)» buyurur ki; Allah Rasûlü (s.a.), (duâsında) şöyle dermiş: Allah'ım, Rabbımız, Seni tesbih eder ve Sana hamd ederiz. Burada Allah Rasûlüne, ibâdetle tevekkülü sâdece Allah'a hâs kılması emrolunmaktadır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulur: «Doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekil edin.» (Müzemmil, 9), «Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et.» (Hûd, 123), «De ki: O, Rahmân'dır. Biz O'na inandık ve O'na dayanıp güvendik.» (Mülk, 29).

Kendisine hiç bir gizlinin gizli kalmadığı, zerre ağırlığı hiçbir şeyin O'na gizli olmadığı tâm ilmi sebebiyle kullarının günâhlarından haberdâr olarak kendisi yeter. «Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, (ölümsüz, Diri olan Allah'tır. O, her şeyi yaratan, her şeyin Rabbi ve hükümdâridir. Kudreti ve hükümrânlığı ile yükseklik ve genişliğinde yedi kat göğü, alçaklığı ve kesâfeti ile yedi kat yeryüzünü altı günde yaratan), sonra da Arş'a hükmeden, (işleri idâre edip gerçeğe hükmeden, hükmedenlerin en hayırlısı olan) Rahmân'dır.»

«Sonra da Arş'a hükmeden Rahmân'dır. Bunu haberdâr olana sor.» Onu bilen ve ondan haberdâr olandan bilgi edin ,ona uy. Gâyet iyi bilinir ki Allah'ı, Allah'ın kulu ve Rasûlü olan Muhammed'den daha iyi bilen ve ondan daha iyi haber verebilecek hiç kimse yoktur. Allah'ın salâtı ve selâmı; kesin olarak dünyada ve âhirette Âdemoğlu'nun efendisi olan, kendi hevâ ve hevesi ile konuşmayan, konuştuğu ancak kendisine vahyedilen vahiyden ibâret olan Muhammed'in üzerine olsun. Onun söylediği ancak gerçektir. Onun haber verdiği mutlakâ doğrudur. İnsanlar bir konuda çekiştiklerinde çekişmelerin kendisine iletilmesi ve döndürülmesi vâcib olan hüküm verici, en sağlam imâm O'dur. Onun sözlerine ve fiillerine uyan gerçektir. Onun söz ve fiillerine uymayan ise, kim olursa olsun söyleyenine ve yapanına geri döndürülmüştür. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Eğer bir şeyde çekişirseniz onun hallini Allah'a ve Rasûlüne bırakın.» (Nisâ, 59), «İhtilâfa düştüğünüz herhangi



bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsûstur.» (Şûrâ, 10), «Rabbının sözü; doğruluk ve adâlet yönünden tâm kemâlinedir.» (En'âm, 115). Rabbının kelimeleri doğru, emir ve yasaklarında mutlak adâlettir. Bu sebeple o: «Bunu, haberdâr olana sor.» buyurmuştur. Mücâhid, «Bunu, haberdâr olana sor.» âyetinde: Sana ne haber vermişsem o, mutlâka sana haber verdiğim gibidir, buyrulduğunu söyler. İbn Cüreyc de böyle söyler. Şimr İbn Atiyye de, «Bunu haberdâr olana sor.» âyeti hakkında: İşte şu Kur'an, ondan haberdârdır, der.

Allah Teâlâ, Allah'ın dışında putlara ve O'na denk gördüklerine secde eden müşrikleri reddederek buyurur ki: «Onlara: Rahmân'a secde edin, denildiği zaman: Rahmân da nedir? Biz Rahmân'ı bilmeyiz, derler.» Onlar Allah'ın Rahmân adıyla adlandırılmasını inkâr ederlerdi. Nitekim Hudeybiye günü Hz. Peygamber (s.a.) kâtibe: «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım.» yaz, buyurduğunda; onlar bunu kabul etmeyerek: Biz ne Rahmân'ı ne de Rahîm'i bilmeyiz. Fakat daha önce yazdığın gibi «Bismike Allahümme» şeklinde yaz, demişlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ: «De ki: İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nun içindir.» (İsrâ, 110) âyetini indirmiştir. O Allah'tır. O Rahmân'dır. Bu âyet-i kerime'de ise şöyle buyurmaktadır: «Onlara: Rahmân'a secde edin, denildiği zaman; Rahmân da nedir? Biz (onu bilmez ve kabul de etmeyiz. Mücerred senin sözünle) senin emredegeldiğine mi secde edeceğiz? derler. Ve bu, onların nefretini artırır.» Mü'minlere gelince; onlar, Rahmân ve Rahîm olan Allah'a ibâdet eder, ulûhiyete sâdece O'nu lâıyk görüp O'na secde ederler. Âlimler, Furkân sûresindeki bu secde sırasında hem okuyana ve hem de işitene secdenin meşrû' olduğunda ittifâk etmişlerdir. Nitekim bu, yerinde anlatılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ  
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خَلْفَةً لِمَن أَرَادَ أَنْ يَنْتَكِرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

61 — Gökte burçlar vâreden, orada bir çerâğ ve aydınlatan ayı vâreden ne yücedir.

62 — İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için, gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.

#### Gökteki Burçlar

Allah Teâlâ burada zâtını yüceltip gökte burçlar yaratmasındaki



ihşânı üzere zâtını ta'zîm etmektedir. Gökte yaratmış olduğu burçlar; Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Sâlih, Hâsan ve Katâde'nin söylediğine göre, büyük yıldızlardır. Bunların gökte koruyucular için (hazırlanmış) köşkler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama Hz. Ali, İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, İbrâhîm en-Nehaî, Süleymân İbn Mihrân el-A'meş'den rivâyet edilmektedir. Ebu Sâlih'ten gelen rivâyetlerden birisi de böyledir. Kuvvetli olan görüş ise birincisidir. Ancak uzak bir ihtimâl olarak büyük yıldızların, gökteki koruyucuların köşkleri olması da ihtimâl dâhilindedir. Bu durumda iki görüş aynı noktada birleşmiş oluyor. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanması sağladık.» (Mülk, 5) buyrulurken, burada da: «Gökte burçlar var eden, orada (varlıklar içinde) bir çerâğ (mesâbesinde olan, ışık saçan güneşi) ve aydınlatan ayı var eden Allah ne yücedir.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerime'de de: «Pırıl pırıl parlayan bir kandil astık.» (Neb'e, 13) buyrulmaktadır.

«Aydınlatan başka bir nûr, başka bir çeşit ışık saçan parlak ayı vâreden Allah yücelerin yücesidir...» Başka bir âyet-i kerime'de: «Güneşi ışık, ayı nûr yapan O'dur.» (Yûnus, 5) buyrulurken Hz. Nûh (a.s.) un kavmine şöyle dediği haber verilir: «Görmediniz mi Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını? Aralarında aya aydınlık vermiş, güneşi de bir kandil yapmıştır.» (Nûh, 15-16).

«Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» Biri diğerinin he-men peşinden gelir, hiç ara vermezler. Biri gidince diğeri gelir, biri gelince diğeri gider. Nitekim şöyle buyruluyor: «Devamlı olarak yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı size müsahhar kıldı. Geceyi ve gündüzü de size tahsis etti.» (İbrâhîm, 33), «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır.» (A'râf, 54), «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâ-Sîn, 40).

«İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için...» onların birbirleri peşinden gelir kılınmaları kullarının O'na ibâdet edecekleri vâkitleri belirtmek içindir. Kim gecenin amelini kaçırırsa, bunu gündüz telâfi eder. Gündüz amelini kaçırana ise bunu gece telâfi eder. Sahih bir hadiste şöyle buyrulur: Şüphesiz Allah Teâlâ gündüzün günâhkârlarının tevbe etmeleri için geceleyin, gecenin günâhkârlarının tevbe etmesi için de gündüzün ellerini yayar, açar. Ebu Dâvûd et-Tayâlisi der ki: Bize Ebu Hurre'nin Hasan'dan rivâyetine göre (bir gün) Hz. Ömer İbn Hattâb kuşluk namazını uzatmış da kendisine: Bugün daha önce yapmadığın bir şeyi yaptın denilmiş. O: Benim duâmdan bir kısmı kalmıştı, onu tamâmlamak veya kazâ etmek istedim deyip, «Gece ile gündüzü



zû birbiri ardınca getiren O'dur.» âyetini okumuş. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, «Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» âyetinde şöyle buyruluyor: Kim geceleyin yapagelmekte olduğu bir ameli kaçırsa bunu gündüzün, gündüzün yapageldiği bir ameli kaçırsa geceleyin telâfi eder. İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve Hasan da böyle söylemiştir. Mücâhid ve Katâde, âyetteki ( خَلْفَةً ) kelimesini şöyle anlıyorlar: Birisi siyahlığı, diğeri ise beyazlığı ile birbirinden farklıdır.

### İ Z Â H I

Burçlar, gökyüzünü süsleyen ve bizden çok uzak mesâfelerde bulunmalarına rağmen değişmez şekiller içerisinde görünen yıldız kümelerinden meydana gelmiş bir çelenk gibidir. Dünyamız bu çelengın önünden yılda bir defa geçer. Eskiler burçlardan çeşitli anlamlar çıkarmaya çalışmışlar ve onlara değişik şekiller çizmişlerdir. Her burcun ayrı bir hikâyesi ve değişik bir efsânesi vardır. Zodyak takım yıldızları denen bu takım yıldızlar gök küresinde gök ekvatoru ile 23.5 derecelik açı yapan bir çemberin iki yanında, bir kuşak teşkil edecek şekilde bulunurlar. 360 derecelik kuşak üzerinde eşit aralıklarla serpiştirilmiş 12 yıldız takımıdır. Ve her takım yıldız 30 derecelik bir kuşak parçasını doldurur.

Astronomik olarak ilkbaharın başlangıcını teşkil eden 21 mart tarihinde güneş, koç burcunun başında bulunur. Bu durumda güneşin koç burcuna gireceği söylenir. Bundan bir ay sonra güneş, öküz burcuna geçer ve böylece on iki burcu dolaşır. Burçlar sırasıyla: Koç, öküz, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, nişancı, oğlak, saka ve balık adlarını taşır. Koç burcuna bu adın verilmesi, bu burçta güneşten gelen ısının sür'atle fazlalaşmasındandır. Tıpkı ilkbahar aylarında koçların da hızlıca gelişip semizlenmesi gibi. Koç burcuna bu adı verenler ve onu gözleyenler çobanlardır. Bilindiği gibi çobanlar eski zamanda koçları kutsal sayarlardı. İkinci burç, öküz burcudur ve eski zamanda çobanlar koçtan sonra öküze önem ve değer verirlerdi. Güneşin öküzler burcuna girmesi ile eski zaman çobanlarına göre üreme ve birleşme kaskolunurdu. Canlılar ve varlıkların hâmile kaldığı ve hayvanların cenininin ana rahmine düştüğü zaman sayılırdı. Yengeç burcu ise ikizlerin doğusunda kalır, yengeç burcunda parlak bir yıldız yoktur. Fakat bu burcun merkezi, çok sönük bir nokta halinde görülür. Ancak büyük teleskoplarla yengeç burcundaki birkaç yıldızın gözlemlenmesi mümkün olur. Fakat daha gelişmiş elektronik teleskoplarla bakıldığında, bu noktanın içerisinde binlerce yıldızın yer aldığı ve uçsuz bucaksız fezânın derinliğinde kendi başına bir galaksi gibi durduğu görülür. Güneş, aslan burcuna



gelince; su arkları kurumuş olur ve aslan da ininden çıkarak su arama-ya çıkar. Böylece yeryüzünde korku başlar. Bazılarına göre aslan kuvvetin temsilcisidir. Aslan burcunda güneş ışınları yeryüzüne dik olarak iner ve fazla sıcaklık verir.

Güneşin yengeç burcuna girmesi her halükârda havanın bir ay boyunca ısınacağına delâlet ederdi. Görüldüğü gibi burçlara ilkin bu adları verenler çobanlardır. Sonra çiftçilerdir. Bunun garipsenecek bir yanı yoktur. Çünkü medeniyet, çobanlık ve çiftçilikle başlamıştır. Yılın muhtelif zamanlarında güneşin ısısı, yağmurun yağışı ve rüzgârın esişi değişiklik arzedeceğinden burçlar da bu değişikliklere göre özellik taşıyorlardı. Eski zamanda çobanlar, bilgili ve bilge kişilerdi. Aralarından pek çok peygamber çıkmıştır. Hattâ çobanlık yapmamış hiç bir peygamberin bulunmadığı rivâyet olunur. Ve çobanlıkla gökyüzünü gözlemek, Allah'ın âyetlerini düşünmek, topluma liderlik yapmak fırsatını kullanmak ve hayvanları idâre ederek ferdleri yönetmenin yollarını bulmak mümkün olurdu.

Güneş Başak burcuna girdiğinde, artık yazın yorucu sıcaklıklarından ürünlerin elde etme zamanının geldiği anlaşılır. Terazî burcu ise gece ile gündüzün dünyanın etrafında eşit olduğunu dile getirir. Ekinler solar, ağaçların yaprağı düşer ve güneş güneye doğru eğilmeye başlar. Terâzî burcundan sonra akrep burcu gelir ki, akrep sokarak insanları zehirler ve ölümüne sebep olur. Akrep burcu da, bitkilerin ölümünün işâretidir. Nasıl akrep sokar sokmaz kaçarsa, bu burçta da güneş güneye doğru hızlıca kaçır. Nişancı burcu av mevsimidir. Oğlak burcu ise yeni bir doğuşun müjdesini dile getirir ve bu burçla birlikte güneşin yükseldiği ve günlerin uzamaya başladığının müjdesi kulaklara gelir. Saka burcu, yağmur mevsimine işârettir. Balık ise, deniz avının başladığının delilidir. Yalnız kışın yağmurun çok yağdığı bölge, dünyamızda Orta Akdeniz havzasıdır. Dünyanın pek çok bölgelerinde yağmur yazın yağır. Sudan'da da temmuzdan başlayıp ağustos sonlarına kadar güneyden gelen ve Hint Okyanusunun sularını buhârlaştırarak taşıyan rüzgârlar binlerce mil yolu kat'ederek Sudan'a yağış bırakırlar. Orta Akdeniz havzasında yağmurların sâdece kışa münhasır olmasının sebebi, bu havzanın genellikle yılın büyük bir kısmında sıcak rüzgârların etki alanında bulunmasındandır. Fakat kışın rüzgârların dönüş sâhâsı güneye yönelir. Ve böylece Orta Akdeniz havzası, Avrupa üzerinden gelen Batı rüzgârlarının etki alanlarına girer. Bu demektir ki, yağmur yüklü Batı rüzgârlarının Orta Akdeniz üzerine gelmesi ile kış başlar ve bu esnâda atmosfer tabakasındaki alçak basınç alanları meydana çıkar. Özellikle Kıbrıs adasındaki alçak basınç alanı Arap ülkelerine kış aylarında bol yağmur getirir. Alçak basınç alanlarından dağılan soğuk hava, Sudan'ın kuzeyine ulaşınca çöl mıntıkasında büyük kum fırtınalarının kop-



masına sebep olur. Buna göre yağmurlu mevsime Saka burcu adını verenler muhakkak ki Orta Akdeniz havzasının sâkinleridir. Çünkü Saka burcunda güneş, yavaş yavaş yükselmeye başlarsa da kış şiddetini gösterir. Kışın fırtınalı ve yağmurlu havasından sonra denizde balık avı başlar. Bugün denizcilikte deniz fırtınaları ve dalgaları balıkçılar için hâlâ büyük bir problemdir. Çünkü dalgalar avlanmayı engeller. Orta Akdeniz'de kışın rüzgârların yönü güneyden kuzeye doğru değişir, bununla birlikte ısı derecesi de değişir. Güneyden esen rüzgârlar sıcaktır. Kuzeyden esen rüzgârlar soğuktur. Özellikle Rusya steplerinden Sibiryâ'dan kalkarak Balkanlar'dan gelen soğuk hava kütleleri kış aylarında ısının derecesini Doğu Arabistan'da sıfırın altına kadar düşürür. Birinci kaddirden yıldızlar ihtivâ eden burçlar; Öküz, İkizler, Aslan, Başak ve Akrep burçlarıdır. Orion takım yıldızlarının güneyinde Büyükayı yıldız topluluğu bulunur. Büyükköpek takım yıldızları içerisinde Sirius yıldızı semâmızın en parlak yıldızlarından. Eski Mısırlılar'a göre bu yıldız gökyüzünün bekçisi idi. Onun için bu yıldızlara Büyükköpek adı verilmiştir. Eski Mısırlılar, Sirius yıldızını sabahleyin fecir doğmazdan önce parlak olarak gördükleri zaman, Nil nehrinin taşacağını ve çevresini suyun basacağını kabul ederlerdi. Nitekim yapılan ma'bedlerin yüksekliği geçmişteki taşmaların zamanına göre ayarlanmıştır. Grekler ve Romalılar da Sirius yıldızıyla yazın sıcaklığı arasında bir bağlantı kurmuşlardır. Ve bu yıldızın ışınlarının; tarlaları yaktığını, arıları öldürdüğünü kabul ederek ona köpek adını takmışlardı. Bununla yılın en sıcak aylarını kasediyorlardı. Küçükköpek yıldız takımının en büyük yıldızı Alfa Procyon yıldızıdır. Grekler bu yıldızı, bağ budama ve şarap mevsiminin müjdecisi sayarlardı. Araplar ise hem Sirius yıldızını, hem de bu yıldızı gözlemişler ve birincisini kara ve deniz seferlerinde kendileri için işaret saymışlardır. Birisi güneydoğuda bulunurken, diğeri kuzeybatıda görünürdü. Bilindiği gibi arap kâfileleri güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye bu iki yıldızın işaretinden faydalanarak seferler yaparlardı.

Aslan burcunda belli başlı yıldızlar, ters bir soru işaretini andırırlar. Burcun bu şekliyle tanınması gâyet kolaydır. Nitekim Aslan burcunun kuzeydoğusuna yakın bölümde, Brynice'nin Saçları adını alan takım yıldızları bulunur. Brynice, bir efsâneye göre eski Mısır Firavun'larından birisinin karısıdır. Ve kendisini tehlikeye atmış, macerâlara kapılmış kocasının dönüşü konusuyla aklını yitirmiş bir kraliçe idi. Kocasını savaştan sağ-sâlim dönerse saçını (ki güzelliğinin tâcı idi) tanrılara adayacağına and içmişti. Bir süre sonra kocası dönmüş ve Brynice'nin de saçını kesip tanrılara adamıştı. Fakat kısa bir süre sonra kraliçenin saçını ma'bedden çalınmıştı. Kral, bu konunun iyice araştırılmasını emretmişti. Şans eseri olarak astronomi ile uğraşan Mısır'lı bir kâ-



hin, kraliçenin ma'beddeki saçını tanrıların gökyüzüne çektiğini bildir-di. Ve saç demetine benzeyen bir yıldız takımlarını ona delil olarak gös-terdi. O zamana kadar bu takım yıldızların adı belli değildi.

Güneye doğru gidildiğinde Başak burcu yer alır. Bu burç; kanatları açılmış, sol elinde bir buğday başağı tutan bir melek, bâkire biçiminde-dir. Efsâneye göre bu bâkire, yeryüzünü terkederek yaratıkların sonun-cusu imiş. Akrep burcu ise kolaylıkla tanınır. Akrebe hayat veren, ak-rebin kalbi adını alan bu yıldız birinci kadirdendir. Akrebin başı ise de-ğişik kadirde üç yıldızdan oluşur. (Dr. Muhammed Cemaleddin Fendi, Allah ve Kâinât, 196-200).



وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُهُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾  
وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ لِرَبِّهِمْ سُبْحًا وَاقِيًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ  
إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَعُوهُم يُسْرِفُوا  
وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

63 — Rahmân'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde müte-vâzi olarak yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman, selâm, derler.

64 — Onlar ki; Rabları için secdeye vararak ve kıyâma durarak gecelerler.

65 — Ve Onlar ki: Rabbımız, bizden cehennem azâbını uzaklaştır. Doğrusu cehennem azâbı sürekli ve acıdır, derler.

66 — Muhakkak o, ne kötü bir karârgâh ve konaklama yeridir.

67 — Onlar ki; infâk ettikleri zaman, ne isrâf ederler, ne de cimrilik. İkisi arasında orta bir yol tutarlar.

#### Rahmân'ın Kullarının Nitelikleri

Bunlar, Allah'ın inanan kullarının nitelikleridir: «Yeryüzünde müte-vâzi olarak (kibirsiz, gurûrsuz olarak, sekînet ve vakârla) yürürler.» Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyruluyor: «Yeryüzünde kibirlenerek



yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.» (İsrâ, 37). Allah'ın inanan kulları ise kibirsiz, kendini beğenmeksizin yürürler. Burada onların yapmacıktan ve riyakârâne olarak hastalar gibi yürüdükleri kastedilmemektedir. Âdemoğlunun efendisi (s.a.) yürüdüğü zaman, sanki yokuş aşağı iniyormuş gibi ve yeryüzü onun için dürülüyormuş gibi yürürdü. Selef'ten bazıları, yapmacıklı ve zayıf görünerek yürümeyi mekrûh kabul etmişlerdi. Hattâ Hz. Ömer'den rivâyete göre; o, yavaş yavaş yürüyen bir genç görmüş ve: Sana ne oluyor? Hasta mısın? diye sormuş. Onun; hayır ey mü'minlerin emîri, cevabı üzerine kamçısıyla üzerine yürüyüp güçlü yürümesini emretmiş. Burada mütevâzi şekilde yürümekten maksad; sekînet içinde, vakârlı olarak yürümektir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Namaza geldiğiniz zaman ona koşarak gelmeyin, üzerinizde bir sekînet olduğu halde namaza gelin. Ondan yettiğiniz kadarını kılın, kaçırdığınızı da tamâmlayın. Abdullah İbn Mübârek'in Ma'mer'den, onun Yahyâ İbn Muhtâr'dan, onun da Hasan el-Basrî'den «Rahmân'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde mütevâzi olarak yürürler.» âyeti hakkında rivâyetine göre ;o, şöyle demiştir: Şüphesiz inananlar uysal bir topluluktur. Allah'a yemin ederim ki onların kulakları, gözleri ve organları hakka baş eğmiştir..O kadar ki, onlarda bir hastalık olmadığı ve sıhhatli oldukları halde sen onları hasta sanırsın. Fakat onlardan bir başkasının kalbine girmemiş olan (Allah) korkusu onlara girmiştir. Âhireti bilmeleri, onları dünyadan alıkoymuştur. Onlar: Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamd olsun, derler. Allah'a yemin ederim ki insanların üzüntüsü onları hüznolendirmez. Kendisiyle cenneti isteyecekleri her şey onlara ağır gelmez. Cehennem korkusu onları ağlatır. Şüphesiz kim Allah'ın izzeti ile izzet bulmamışsa, dünyaya karşı hasret ve hayıflanmalar onun gönlünü parça parça eder. Her kim de, Allah'ın nimetini sâdece bir yiyecekte veya bir içecekte görürse; şüphesiz onun ilmi az, azâbı da yanibaşında hâzır olmuştur.

«Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman; selâm, derler.» Bilgisizler kendilerine kötülükle takılıp tecâvüz ettiği zaman, onlara bunun bir misliyle mukâbele etmezler, aksine onları affedip bağışlarlar, sâdece hayır söylerler. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı bilgisizliğin şiddeti sâdece onun hilmini arttırırdı. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur: «Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çeviridiler. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size, biz câhilleri aramayız, derler.» (Kasas, 55).

İmâm Ahmed'in Esved İbn Âmir kanalıyla... Nu'mân İbn Mukarrin el-Müzenî'den rivâyetine göre, birisi bir başkasına Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında sataşmış, kendisine sataşılan: Selâm sana, demeye başlamış. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurmuş: Şüphesiz ara-



nızda bulunan bir melek seni koruyor. Onun sana her sataşmasında melek ona: Aksine sen, buna daha lâıyksın, demiştir. Sen ona: Selâm sana dediğinde ise melek: Hayır, aksine selâm senin üzerine olsun. Sen buna daha lâıyksın, demiştir. Hadîsin isnâdı hasen olup tahrîc etmemişlerdir. Mücâhid «Selâm derler.» âyetinde onların doğruluk, (doğru olun) dediklerinin kasdedildiğini söyler. Saîd İbn Cübeyr ise onların; iyi, güzel sözle cevap verdiklerini belirtir. Hasan el-Basrî, «Selâm derler.» âyetinde der ki: Onlar hilim sâhibi kimseler olup bilgisizler değildir. Onlara birisi, bilgisizce takıldığında onlar hilimleriyle mukâbele ederler. Gündüzlerini sizin de işittiğiniz gibi Allah'ın kullarıyla beraber olarak geçirirler. Sonra Hasan el-Basrî onların gecelerinin gecelerin en hayırlısı olduğunu zikretmiştir.

Burada: «Onlar ki; Rabları için secdeye vararak ve kıyâma durarak (Allah'a ibâdet ve itâatla) gecelerler.» buyurulurken, Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurmaktadır: «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfâr ederlerdi.» (Zâriyât, 17-18), «Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümit ile Rablarına yalvarırlar. Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» (Secde, 16), «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyâmda durarak itâat eden, âhi-retten korkan ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse gibi midir?» (Zümer, 9). Bu sebeple burada da şöyle buyuruluyor: «Ve onlar ki: Rabbimiz, bizden cehennem azâbını uzaklaştır. Doğrusu, cehennem azâbı sürekli ve acıdır.» âyeti hakkında Hasan el-Basrî der ki: Âdemoğlunun başına gelip te ondan zâil olan her bir şey sürekli değildir. Sürekli ve acı olan ise gökler ve yeryüzü devâm ettiği sürece ona yapışandır. Süleymân et-Teymî de böyle söylemiştir. Muhammed İbn Kâ'b ise «Doğrusu, cehennem azâbı sürekli ve acıdır.» âyetinde şöyle denmek istendiğini belirtir: Bu, onlara dünyada iken verilen nimetlere karşılıktır. Allah Teâlâ kâfirlere (vermiş olduğu) nimeti soracak da, onlar kendisine cevap veremeyecekler. Allah Teâlâ da onları borçlu çıkarıp cehenneme koyacaktır.

«Muhakkak o, ne kötü bir karârgâh (görünüşü kötü bir yer) ve (oturup kalacak yer olarak ne kötü bir) konaklama yeridir.» «Orası şüphesiz kötü bir yer ve kötü bir duraktır.» âyetinde İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Mâlik İbn Hâris'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Kişi cehenneme atıldığında düşmeye başlar. Onun kapılarından birisine ulaştığı zaman ona: Yerinde dur ki sana ikrâmda bulunulsun, denilir. Karayılan ve akreplerin zehirinden bir bardak içilir. Derisi, kılları, sinirleri ve damarları birbirinden ayrılır. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ubeyd İbn Umeyr'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Cehennemde öyle kuyular vardır ki; içlerinde Horasan develeri misâli yılan-



lar, siyah katırlar gibi akrepler vardır. Cehennemlikler cehenneme atıldığı zaman, bunlar yerlerinden ayrılıp onlara doğru çıkarlar, dudaklarını, derilerini, saçlarını tutup yakalarlar da etleri soyulup ayaklarına düşer. Bunlar cehennemin sıcaklığını hissettikleri zaman geri dönerler. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Enes İbn Mâlik (r.a.) den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuştur: Şüphesiz kul, cehennemde bin sene ey Hannân, ey Mennân, diye nidâ edecek. Allah Teâlâ Cibrîl'e: Git ve şu kulumu Bana getir buyuracak. Cibrîl gidip cehennemliklerin yüzüstü kapanmış, ağladıklarını görecektir ve Rabbına dönüp bunu haber verecek de Allah Teâlâ: Bana onu getir. Filân filân yerdedir, buyuracak. Cibrîl onu getirip Rabbının huzûruna diyecek de, Allah Teâlâ ona: Ey kulum, yerini ve durağını nasıl buldun? diye soracak. Kul: Rabbim, yerlerin en kötüsü ve durakların en kötüsü, diye cevap verecek. Allah Teâlâ: Kulumu geri çevirin, buyuracak. Kul: Rabbim, beni oradan çıkardığında oraya geri döndüreceğini hiç ummamıştım, diyecek de Allah Teâlâ: Kulumu bırakın, buyuracak.

«Onlar ki; infâk ettikleri zaman, ne isrâf ederler, ne de cimrilik. İkisi arasında orta bir yol tutarlar.» Onlar, ihtiyâcın üzerinde sarf edecek kadar harcamalarında müsrif, âilelerinin haklarında kısıntı yapıp, onlara yeterli olanını vermeyecek kadar da cimri değildirler. Bilakis adâletle, orta yolu ta'kib eden hayırlı kimselerdir. İşlerin en hayırlısı ise orta halli olanıdır; ne biri (isrâf hali) ne de öteki (cimrilik hali) değildir. İşte onlar «İkisi arasında orta bir yol tutarlar.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyruluyor: «Ve elini boynuna bağlı kılma, onu büsbütün de açıp durma. Yoksa kaybedenlerden ve kınananlardan olursun.» (İsrâ, 29) İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâ İbn Hâlid'in... Ebu Derdâ'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetinde o: Geçiminde rıfk ile davranması kişinin bilgili, anlayışlı olmasındandır, buyurmuştur. Hadisi tahrir etmemişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Ebu Ubeyde el-Haddâd kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.): İktisat eden fakir olmaz, fakirliğe düşmez, buyurmuş olup; bu hadisi de tahrir etmemişlerdir. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Yahyâ'nın... Huzeyfe'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Zenginlikte orta yolu tutmak, fakirlikte orta yolu tutmak, ibâdetle orta yolu tutmak ne güzeldir. Hadisi rivâyetten sonra Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadisi sâdece Huzeyfe (r.a.)den rivâyetle biliyoruz. İyâz İbn Muâviye der ki: Allah'ın emrini tecâvüz ettiğin, geçtiğin şey isrâftır. Bir başkası isrâfın; Allah'a isyân olan koulardaki harcama, olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî de: Allah yoluna yapılan harcama isrâf değildir, demiştir.



وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ  
وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ  
وَأَمَّنْ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾  
وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

68 — Onlar ki; Allah ile berâber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler. Kim de bunları yaparsa, cezâyâ çarpar.

69 — Kıyâmet günü azâbı kat kat olur ve orada alçalılarak temelli bırakılır.

70 — Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin; Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafûr ve Rahim olandır.

71 — Kimde tevbe edip sâlih amel işlerse; şüphesiz ki o, Allah'a tevbesi kabul edilmiş olarak döner.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.)ne: Hangi günâh en büyüktür? diye sorulmuştu. Seni yaratmış olduğu halde Allah'a denk koşmandır, buyurdu. Sonra hangisi? dediler, seninle beraber yemek yiyeceği korkusu ile çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Sonra hangisi? denildi, komşunun hanımı ile zinâ etmendir, buyurdu. Abdullah der ki: Allah Teâlâ bunun tasdiki olarak: «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler. Kim de bunları yaparsa, cezâyâ çarpar.» âyetini indirdi. Hadisi Neseî de Hennâd İbn es-Sırrî'den, o ise Ebu Muâviye'den rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim hadisi A'meş ve Mansûr kanalıyla tahrir etmişlerdir. Buhârî bunlara Vâsıl'ı da ilâve eder ki, bu üçü, Ebu Vâil, Şakik İbn Seleme'den... İbn Mes'ûd'dan hadisi rivâyet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir. Buhârî ve Müslim'in İbn Mes'ûd'dan rivâyetlerinin lafzı şöyledir: Ben: Ey Allah'ın elçisi, hangi günâh en büyüktür? dedim... ve râvî hadisin kalanını rivâyet etmiştir. İbn Cerir der ki: Bize Ahmed İbn İshâk el-Ahvâzî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) çıktı, ben de peşin-



den gittim. Yüksek bir yere oturdu. Ben ondan biraz daha aşağıya oturdum. Yüzüm, onun dizleri hizâsındaydı. Yalnızlığını ganîmet bilip: Anam babam sana fedâ olsun, ey Allah'ın elçisi, günâhların hangisi en büyüktür? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde Allah'a denk koşmandır, buyurdu. Ben: Sonra nedir (bundan sonra günâhların en büyüğü nedir?) diye sordum, seninle beraber yemesinden hoşlanmayarak çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Sonra nedir? diye sordum, komşunun hanımı ile zinâ etmendir, buyurup sonra da: «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar...» âyetini tilâvet buyurdu. Neseî der ki: Bize Kuteybe İbn Saîd'in... Seleme İbn Kays'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Vedâ haccında Allah Rasûlü (s.a.)nün (en büyük günâhlar) dördttür, buyurduğunu işittim. Allah Rasûlü (s.a.)nden işittiğimden beri onları muhâfazada çok hırslı ve dikkatli olmuşumdur. Şöyle buyurmuştu: Allah'a hiç bir şeyle ortak koşmayın. Allah'ın harâm kıldığı cana bir hak karşılığında olması dışında kıymayın, zinâ etmeyin, hırsızlık yapmayın. İmâm Ahmed'in İbn el-Medîni —Allah ona rahmet eylesin— kanalıyla... Mikdâd İbn Esved (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ashâbına: Zinâ hakkında ne dersiniz? diye sordu. Onlar: Onu Allah ve Rasûlü harâm kılmıştır. O, kıyâmet gününe kadar harâmdır, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) ashâbına: Kişinin on kadınla zinâ etmiş olması komşusunun hanımıyla zinâ etmiş olmasından daha kolaydır. (günâh bakımından daha hafiftir) buyurup: Hırsızlık hakkında ne dersiniz? diye sordu. Onlar: Onu Allah ve Rasûlü harâm kılmıştır, o harâmdır, dediler. Buyurdu ki: Kişinin on evden hırsızlık yapması, komşusunun evinden hırsızlık yapmasından daha hafiftir. Ebu Bekr İbn Dünya'nın Ammâr İbn Nasr kanalıyla... Heysem İbn Mâlik et-Tâi'den onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuş: Allah'a şirk koşmaktan sonra Allah katında kişinin kendisine helâl olmayan bir rahime koymuş olduğu nutfeden daha büyük bir günâh yoktur. İbn Cüreyc'in Ya'lâ'dan, onun Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre; o, İbn Abbâs'ı şöyle anlatırken işitmiş: Müşriklerden bazıları çok cana kıymış, çok zinâ etmiş sonra da Hz. Muhammed (s.a.)e gelip: Bizim yapmış olduklarımıza keffâreti bize haber verecek olursan, şüphesiz senin söyleyip davet ettiğin şey güzeldir, demişlerdi. Bunun üzerine şu âyetler nâzil oldu: «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler...» «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları yarlıgâr.» (Zümer, 53). İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu Fâhite'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) bir adama şöyle bu-



yurdu: Şüphesiz Allah Teâlâ, yaratıcıyı bırakıp ta yaratılmışa ibâdet etmeni, köpeğini besleyip çocuğunu öldürmeni, komşunun hanımı ile zinâ etmeni sana yasaklamıştır. Süfyân der ki: Bu, Allah Teâlâ'nın : «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın harrâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler.» kavlidir.

Abdullah İbn Amr'dan rivâyete göre, «Kim de bunları yaparsa, (günâha girmiş olur) cezâyâ çarpar.» âyetindeki (الْأَثَامَ) kelimesi; cehennemde bir vâdinin adıdır. İkrime der ki: Cehennemde zinâ edenlerin azâb olunacağı vâdilerdir. Saîd İbn Cübeyr ve Mücâhid'den de böyle rivâyet edilmiştir. Katâde kelimeyi cezâ ile açıklayıp: Bize onun cehennemde bir vâdi olduğu rivâyet edilirdi, demiştir. Bize anlatıldığına göre Lokmân şöyle dermiş: Ey oğullarım, zinâdan sakının; zirâ onun başlangıcı korku, sonu ise pişmânlıktır. İbn Cerîr ve başkalarının Ebu Umâme el-Bâhili'den mevkûf ve merfû' olarak rivâyet ettikleri bir hadiste belirtildiğine göre; Ğayyâ ve Esâm, cehennem çukurunda iki kuyudur... Allah Teâlâ ihsânı ve keremi ile onlardan bizi korusun, kurtarsın. Süddî, kelimenin cezâ anlamına geldiğini söylemiştir. Bu, âyetin zahirine daha çok benzemektedir. Zirâ kendisinden sonra gelen «Kıyâmet günü azâbı kat kat olur.» kısmı burayı açıklamaktadır ki, azâb onun üzerine tekrârlanıp ağırlaştırılır ve «Orada alçaltılarak (hakir ve zelil bir halde) temelli bırakılır.»

«Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenler bundan müstesnâdır. Bu çirkin işleri işleyenlerin cezâsı, yukarıda anılan cezâdır. Ancak dünyada iken bütün bunlardan Allah'a tevbe edenin tevbesini şüphesiz Allah Teâlâ kabul buyurur. Bu âyet kâtilin tevbesinin sahîh olduğuna delildir. Bu âyet-i kerime ile Nisâ sûresindeki: «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezâsı; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş ve büyük bir azâb hazırlamıştır.» (Nisâ, 93) âyeti arasında bir tezâd yoktur. Nisâ sûresindeki âyet, her ne kadar Medîne'de nâzil olmuşsa da mutlaktır. Tevbe etmeyene hamledilir. Buradaki âyet ise tevbe ile kayıdlanmış. Sonra Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «Allah, kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisâ, 48) buyurmuştur. Ayrıca kâtilin tevbesinin sahîh olduğuna dâir Allah Rasûlü (s.a.)nden sahîh hadisler vârid olmuştur. Nitekim birisinin yüz kişiyi öldürdükten sonra tevbe ettiği ve tevbesinin kabul olunduğuna dâir kıssada bu anlatılıp kabul edilmiştir. Ve bu konuda başka hadisler de vardır.

«Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafûr, Rahîm olandır.» âyetindeki «Onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.» kısmının açıklamasında iki görüş vardır:

«İşte Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.» âyetini, onlar kötü amelleri yerine iyi ameller işler, amellerini bu şekilde değiştirir-



ler. Al'i İbn Ebu Talha'nın, «Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Bunlar mü'minlerdir. Onlar imânlarından önce kötülük üzere idiler. Allah Teâlâ onları bundan nefret ettirdi ve iyiliklere çevirdi. Kötülükler yerine onları iyiliklere yöneltti. (...) Atâ İbn Ebu Rebâh der ki: Bu, dünyadadır. Kişi (önce) çirkin bir durumda olur, sonra Allah Teâlâ onun bu durumunu hayra çevirir. Saîd İbn Cübeyr de şöyle diyor: Allah Teâlâ onların putlara ibâdetini Allah'a ibâdete, müslümanlarla savaşmalarını müslümanlarla birlikte müşriklere karşı savaşmaya, müşrik kadınları nikâhlamalarını da inanmış kadınlarla nikâhlanmaya çevirir. Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ onları kötü amelden sâlih amele, şirkden ihlâsa, zinâdan namuslu olmaya, küfürden İslâm'a çevirir. Bu; Ebu Âliye, Katâde ve diğer bir topluluğun açıklamasıdır.

Bu konudaki ikinci görüş şudur: Bu geçmiş kötülükler tevbe-i nâsuh ile iyiliklere dönüşür. Zîrâ kul, geçmiş olanları her hatırlayışında pişmân olur, Allah'a döner ve istiğfârda bulunur. Bu itibarla günâh Allah'a itâata dönüşür. Kıyâmet gününde ise her ne kadar kul bunları kendi aleyhine yazılmış olarak bulursa bile bunlar kendisine zarar vermez ve sahifesinde iyiliklere dönüşür. Nitekim bu konuda sünnet ve selef'den rivâyet edilen sıhhatli haberler mevcûddur. Bu, ayrıca bir hadiste de belirtilmiş olup İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin Ebu Zerr (r.a.)den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben cehennemliklerden cehennemden en son çıkacak olanı ve cennet ehlin-den cennete en son gireceği bilirim. Birisi getirilecek ve: Günâhlarının büyüklerini bir kıyıda bırakın ve ona günâhlarının küçüklerini sorun, buyrulacak. Ona: Filan gün şu şu amelleri, falan ve falan gün şu amelleri işledin mi? denilecek. O; evet, deyip bunlardan herhangi birisini inkâr edemeyecek. Her bir kötülüğe mukâbil senin için bir iyilik vardır, denilecek. Rabbim, ben daha birtakım şeyler işlemiştim ki onları burada göremiyorum, diyecek. Allah Rasûlü (s.a.) o kadar güldüler ki azı dişleri göründü. Hadisi, sâdece Müslim rivâyet etmiştir. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Hâşim İbn Yezîd'in... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdemoğlu uyuduğu zaman melek, şeytâna: Sahifeni bana ver, der. Şeytân sahifesini ona verir de, kendi sahifesinde bulduğu her bir iyilikle şeytânın sahifesinde olan on kötülüğü siler ve onları iyilikler olarak yazar. Sizden birisi uyumak istediği zaman otuz üç kere tekbîr getirsin, otuz dört kere Allah'a hamd etsin, otuz üç kere tesbîh etsin. Böylece yüze ulaşır. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Selmân'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Kıyâmet günü kişiye sayfası verilir de üst kısmını okur. Bir de bakar ki bunlar kötülükleridir. Neredeyse sû-izannda bulunacakken sayfanın alt tarafına bakar, iyiliklerini görür. Sonra sayfanın üst kısmına



bakar ve görür ki orada yazılı kötülükler iyiliklere çevrilmiş. Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bize ba'âmın... Ebu Hüreyre'den rivâyetinde o, şöyle diyor: Kıyâmet günü Allah Teâlâ, kendilerinin çok kötülük işlemiş olduklarını sanan kimseleri getirecektir. Ey Ebu Hüreyre, bunlar kimlerdir? denildi de o: Bunlar; Allah Teâlâ'nın kötülüklerini iyiliklere çevireceği kimselerdir, dedi. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Dayf —Bu zât, Muâz İbn Cebel'in ashâbındandır— dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Cennetlikler, cennete dört sınıf halinde gireceklerdir. Bunlar; muttakiler, sonra şükredenler, sonra korkanlar, sonra da ashâb-ı yemin'dir. Ben: Onlara niçin ashâb-ı yemin adı verilmiştir? diye sordum da, şöyle dedi: Çünkü onlar iyilikler ve kötülükler işlemişlerdi. Kitapları sağ taraflarından verildi. Kötülüklerini harf harf okuyup: Rabbımız, bunlar kötülüklerimiz, iyiliklerimiz nerede? dediler. İşte o zaman Allah Teâlâ, onların kötülüklerini silip onları iyilikler kıldı. O zaman da onlar: «Alın işte okuyun kitabımı.» (Hâkka, 19) diye ceklerdir ve bunlar cennetliklerin en çoğudur. Ali İbn Huseyn Zeynel Âbidîn, bu çevirmenin âhirette olacağını söylemiştir. Mekhûl ise: Bunları onlar için bağışlayıp iyilikler kılacaktır, demiştir. Zeynel Âbidîn ile Mekhûl'ün sözlerini İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor. Bu açıklamaların bir benzerini İbn Cerir de Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Mekhûl'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Kaşları gözlerinin üzerine düşmüş çok yaşlı birisi gelip: Ey Allah'ın elçisi; bir adam ki haksızlık etmiş, günâhlar işlemiş, hiç bir ihtiyâcını bırakmayıp eliyle almış, hatâları yeryüzü halkı arasına tak-sim olursa onları helâk ederdi. Acabâ onun için tevbe var mı? diye sormuştu. Allah Rasûlü (s.a.) ona: Müslüman oldun mu? diye sordu. Şüphesiz ben, tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Bu durumda olduğun sürece, şüphesiz Allah Teâlâ seni bağışlayıcıdır, kötülüklerini iyiliklere çevirecektir, buyurdu. İhtiyar: Ey Allah'ın elçisi, haksızlıklarım ve günâhlarım ne olacak? Onları da bağışlayacak mı? dedi de, Hz. Peygamber: Haksızlıklarını ve günâhlarını da, buyurdu ve adam tahlîl ve tekbîr getirerek arkasını dönüp gitti. Tâberânî'nin Ebu Muğîre kanalıyla... Ebu Ferve Şatb'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)'ne gelmiş ve: Bütün günâhları işlemiş, hiç bir ihtiyâcını bırakmayıp elde etmiş birisi hakkında ne dersin? Onun tevbesi var mıdır? diye sormuştu. Hz. Peygamber: Müslüman oldun mu? diye sordu. Onun; evet, demesi üzerine: Hayırları işle, kötülükleri terket. Allah Teâlâ onları, bütünüyle senin için iyilikler kılacaktır, buyurdu. O: haksızlıklarımı ve günâhlarımı da mı? diye sordu da, Allah Rasûlü; evet, buyurdu. Gözden kayboluncaya kadar tekbîr getirmekte devâm etti. Hadîsi Tâberânî de Ebu Ferve er-Ruhavî kanalıyla... Seleme İbn Nü-



feyl'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. Yine Tâberânî der ki: Bize Ebu Zûr'a'nın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bana bir kadın gelip: Ben zinâ ettim, zinâdan çocuk doğurdum ve onu öldürdüm. Benim için tevbe var mı? diye sormuştu. Ben gözün aydın olmasın, sana şeref de yok, dedim. Hasretle çağırarak kalktı. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte sabah namazını kıldım, kadının söylediğini ve benim kadına söylediğimi ona anlattım. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ne kötü söyledin. «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar... Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin; Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafûr, Rahîm olan-dır.» âyetlerini okumuyor musun? buyurdu. Bu âyetleri kadına okudum da, secdeye kapanıp: Benim için birçok çıkış yolu kılan Allah'a hamdolsun, dedi. Bu kanaldan rivâyetinde bu ğarîb bir hadistir. İsnâd zincirindeki râvîler arasında bilinmeyen birisi vardır ki, en doğrusunu Allah bilir. Hadisi İbn Cerîr de İbrâhîm İbn el-Münzîr kanalıyla ve kendi isnâdıyla yukardakine benzer şekilde rivâyet etmektedir. Onun rivâyetinde şu kısım vardır: Kadın hasretle çağırarak çıktı... O: Ne kadar kötü. Şu güzellik cehennem için mi yaratılmış? diyordu. Yine İbn Cerîr rivâyetine göre Ebu Hüreyre Allah Rasûlü (s.a.)'nın yanından döndüğünde, Medîne'nin bütün mahallelerinde kadını arayıp bulamamış. Bir sonraki gece olduğunda kadın ona gelmiş de Allah Rasûlü (s.a.)'nın kendisine söylediklerini kadına aktarmış ve kadın secdeye kapanıp: Benim için bir çıkış yeri ve yaptıklarımдан tevbe bahşeden Allah'a hamd olsun, deyip yanında bulunan bir câriye ve o câriyenin kızını âzâd etmiş.

Sonra Allah Teâlâ, rahmetinin bütün kulları hakkında genel olduğunu, önemli veya önemsiz, küçük veya büyük hangi günâhtan olursa olsun kendisine tevbe edenin tevbesini kabul buyuracağını haber verip şöyle buyurur: «Kim de tevbe edip sâlih amel işlerse; şüphesiz ki o, Allah'a tevbesi kabul edilmiş olarak döner. (Ve şüphesiz Allah Teâlâ onun tevbesini kabul buyurur.)» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurulmaktadır: «Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisâ, 110), «Bilmezler mi ki: Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olan'ın kendisidir. Ve muhakkak ki Allah, Tevvâb ve Rahîm'dir.» (Tevbe, 104), «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları yarlıgar. Çünkü O, kendisine tevbe edenlere karşı Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Zümer, 53).

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ



يَحْزُوا عَلَيْهَا صُومُوا عِمْيَانًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا بُعِدْنَا أُولَٰئِكَ إِنَّهُمْ عَنْ عَذَابِنَا مُعِشِينَ ﴿٧٣﴾ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾

72 — Onlar ki; yalan yere şehâdet etmezler. Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakârla geçerler.

73 — Onlar ki; kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.

74 — Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl, bizi müttakilere imâm yap, derler.

Bunlar da Rahmân'ın kullarının sıfatlarındandır. Onlar: «Yalan yere şehâdet etmezler.» âyetinde zikredilen yalan yere şahâdetin; Allah'a şirk koşma ve putlara tapınma olduğu söylenmiştir. Ayrıca bunun yalan, fısk, boş söz ve bâtil olduğu da söylenir. Muhammed İbn Hanefiyye buradaki yalan şahâdetin; oyun, eğlence ve şarkı olduğunu söyler. Ebu Âliye, Tâvûs, Muhammed İbn Sirin, Dahhâk, Rebî' İbn Ehes ve başkaları bunun; müşriklerin bayramları olduğunu söylemişlerdir. Amr İbn Kays da der ki: Bunlar, edepsizce sözlerin konuşulduğu kötü meclislerdir. Zühri'den rivâyetle Mâlik der ki: Bu; içki içmektir ki, onlar böyle bir yerde hazır bulunmayacakları gibi ona istek de duymazlar. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulur: Allah'a ve âhiret gününe imân eden kimse, üzerinde içkilerin dolaştırıldığı sofraya oturmasın. «Onlar ki; yalan yere şahâdet etmezler.» âyetinde; yalancı şahidliğin ve bir başkasına karşı kasden yalan söylemenin kasdedildiği de söylenmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Ebu Bekre'den rivâyet edilen bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) üç kere: Size büyük günâhların en büyüğünü haber vereyim mi? diye sormuştu. Biz: Evet, haber ver ey Allah'ın elçisi, dedik. Allah'a şirk koşmak ve ana-babaya âsî gelmektir, buyurdu. Yaslanmış bir halde idi, oturdu ve: Dikkat ediniz, uyanık olunuz, yalan söz, uyanık olunuz yalan yere şahidliktir, buyurdu. Bunu o kadar tekrârlamaya devâm etti ki sonunda biz: Keşke sussaydı, dedik. Ayetin akışından açık olarak anlaşıldığına göre maksad, onların yalan söz söylenilen veya yalan şahidlik yapılan yerde hazır bulunmamalarıdır. Bu sebebledir ki: «Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakârla geçerler. (Kötü lakırdıların edildiği yerde bulunmazlar. Böyle bir yerden tesâdüfen geçecek olurlarsa, buna bulaşmazlar ve vakârla geçerler.)»



buyurulmuştur. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saïd el-Eşecc kanalıyla... İbrâhîm İbn Meysere'den rivâyetine göre; İbn Mes'ûd, (bir keresinde) boş ve kötü lâkırdı konuşulan bir yerden yüz çevirerek geçmişti. Hz. Peygamber (s.a.): Sabahleyin İbn Mes'ûd idi, akşam kerîm oldu, buyurdular. Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed İbn Seleme en-Nahvî'nin... Meysere'den rivâyetine göre İbn Mes'ûd, boş söz konuşulan bir yerden yüz çevirerek geçmiş ve durmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.): İbn Mes'ûd idi, şimdi kerîm oldu, buyurdular. Sonra İbrâhîm İbn Meysere, «Boş ve kötü lâkırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakâr-la geçerler.» âyetini okumuştur.

«Onlar ki; kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» Bu da, «Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman imân-ları artan ve Rablarına tevekkül eden.» (Enfâl, 2) mü'minlerin sıfatlarındandır. Onların durumu kâfirinkinin tersinedir. Kâfir Allah'ın selâmını işittiği zaman bu, onda hiç bir te'sir bırakmaz ve içinde olduğu durumu bırakıp ondan vazgeçmez aksine küfrü, azgınlığı, bilgisizliği ve sapkınlığında devâm ederek kalır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Bir sûre indirilince; onlardan kimi: Bu, hanginizin imânını artırdı? der. İmân etmiş olanlara gelince; onların imânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleri ile müjdeleşirler. Kalblerinde hastalık bulunanların ise murdârlıklarına murdârlık katmıştır.» (Tevbe, 124-125).

Rabbının âyetleri kendisine anıldığı halde sanki hiç işitmemiş gibi kör ve sağır halde içinde bulunduğu durumda devâm eden kâfirin tersine «Onlar, Rablarının âyetlerine karşı kör ve sağır davranmazlar.» Mücâhid, bu âyet-i kerîme'yi şöyle anlıyor: Onlara Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit onlara karşı hiç işitmemiş, görmemiş ve hiç bir şey anlamamış gibi kör ve sağır davranmazlar. Hasan el-Basrî de der ki: Niceleri vardır ki, Allah'ın âyetlerini okudukları halde onlara karşı kör ve sağırdırlar. «Onlar ki; kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» âyetinde Katâde der ki: Onlar, hakka karşı sağır ve kör değildirler. Allah'a yemin olsun ki onlar; Allah'tan geleni anlayan, Allah'ın kitâbında işittiklerinden faydalanıp istifâde eden bir topluluktur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Esîd İbn Âsım'ın... İbn Avn'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Şa'bi'ye sorup: Bir kavmi secde ederlerken görüp neye secde ettiklerini işitmeyen bir adam hakkında ne dersin, onlarla beraber secde eder mi? dedim. «Onlar ki, kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» âyetini okudu. Demek istedi ki onlarla birlikte secde etmez. Zîrâ o, secde âyetini düşünerek (secde et-



miş olmayacaktır). Mü'minin kör taklidçi olması ona yaraşmaz. Aksine Mü'min, işi hakkında bir basiret, kesin ve apaçık bilgi sâhibidir.

«Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız husûsunda gözümüzü aydın kıl, derler.» âyetinde Allah'tan, kendi sulb ve zürriyetlerinden Allah'a itâat eden, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet edenler çıkarmasını isteyenlere kasdedilmektedir. İbn Abbâs der ki: Onlar; zürriyetlerinden Allah'a itâat olan işleri işleyecekleri kasdedilmektedir. Böylece hem dünyada, hem de âhirette gözleri aydın olacaktır. İkrime şöyle diyor: Bununla yüz güzelliğini kasdetmemektedirler. Fakat onlar, sulblerinden çıkarılacakların Allah'a itâat eder kimseler olmasını istemişlerdir. Bu âyet kendisine sorulan Hasan el-Basrî şöyle diyor: Bu; müslüman kula zevcesinin, kardeşinin ve dostlarının Allah'a itâatının Allah tarafından gösterilmesidir. Allah'a yemin olsun ki, çocuğu veya çocuğunun çocuğu veya kardeşi veya dostunun Allah'a itâat eder olduğunu görmesinden müslümanın gözünü daha aydın eden başka bir şey daha yoktur. «Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız husûsunda gözümüzü aydın kıl, derler.» âyeti hakkında İbn Cüreyc der ki: Sana ibâdet edip sana yaptıkları ibâdetlerini güzelleştirsınlar ve bize karşı cinâyetler işlemesinler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de şöyle diyor: Onlar bununla Allah'tan, eşlerine ve çocuklarına İslâm hidâyeti bahşetmesini isterler.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'mur İbn Bisr'in... Cübeyr İbn Nüfeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir gün Mikdâd İbn Esved'in yanında oturmuştuk. Ona birisi uğrayıp: Allah Rasûlü (s.a.)nü görmüş olan şu iki göze ne mutlu. Senin gördüğünü biz de görmeyi, senin şâhid olduğuna şâhid olmayı ne kadar isterdik, dedi. Mikdâd buna çok kızdı. Ben şaşırdım ve kendi kendime; o, hayırdan başka bir şey söylememiştir ki, dedim. Mikdâd ona yöneldi ve kişiyi Allah Teâlâ'nın kendisini hazır bulundurmadağı bir yerde hazır bulunmayı temennî etmeye sevk eden nedir? Şâyet orada hazır bulunmuş olsaydı, orada nasıl olacağını bilmiyordu ki. Allah'a yemin olsun ki birtakım kavimler Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında bulunmuşlar ve fakat Allah Teâlâ onları tepeleri üstü cehenneme atmıştır. Zîrâ onlar, onun davetine icâbet etmemiş ve onu doğrulamamışlardı. Peygamberimizin getirdiklerini doğrularak ve Rabbımızdan başkasını bilmez olduğunuz halde Allah'ın sizi çıkarmış (dünyaya getirmiş) olduğuna hâlâ hamd etmeyecek misiniz? Halbuki bu belâ (İslâm'ın başlangıcında karşılaşılan belâlar) sizden başkalarına verilmiştir. Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)ni, peygamberlerden hiç birisinin gönderilmemiş olduğu çok zor bir durumda peygamber olarak göndermiştir. Allah onu câhiliyye devrinin bir fetret devresinde göndermiştir. Onlar, putlara tapınmaktan daha üstün bir din olduğunu sanmıyorlardı. Hz. Peygamber Fûrkân'ı getirdi de, onunla hak ve batılı, baba ile oğulu birbirinden ayırdı. O kadar ki Allah'ın, kalbi-



nin kilidini imânla açmış olduğu kişi, babasını ve oğlunu veya kardeşini kâfir olarak görür ve bilirdi ki onlar öldüklerinde cehenneme gireceklerdir. Sevdiğinin ateşte olduğunu bile bile onun gözü nasıl aydın olsun ki? İşte Allah Teâlâ'nın: «Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız husûsunda gözümüzü aydın kıl, derler.» buyurdıkları bunlardır. Bu haberin isnâdî sahih olmakla birlikte tahrir etmemişlerdir.

«Bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder yap, derler.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Hasan (el-Basrî), Katâde, Süddî ve Rebî' İbn Enes şöyle derler: Bizi öyle önderler yap ki bize uyulsun. Başkaları bu rayı şöyle açıklıyor: Hayra erişenler ve hayra eriştirenler kıl bizi, demek istemişlerdir. Böylece kendi ibâdetlerinin, çocuklarının ve nesillerinin ibâdetiyle bitişik olmasını, hidâyetlerinin faydasının kendilerinden başkalarına geçmesini sevip istemişlerdir. Zirâ bunun sevâbı daha çok, âkibeti daha güzeldir. Bu sebepledir ki Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ. أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ. أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

İnsan öldüğü zaman şu üçü dışında onun ameli kesilip sona erer: Sadaka-i Cârîye veya kendisinden sonra faydalanılacak ilim veya kendisi için duâ eden sâlih bir çocuk.

أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا حَبَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

75 — İşte onlar, sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleri ile mükâfâtlandırılırlar ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar.

76 — Orada temelli kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.

77 — De ki: Duânız olmasaydı, Rabbim size değer verir miydi? Gerçekten yalanladınız. O halde azâb yakanızı bırakmayacaktır.



Allah Teâlâ inanan kullarının niteliklerini, anılan güzel sıfatlarını, güzel söz ve fiillerini zikrettikten sonra buyurur ki: «İşte bu sıfatlarla nitelenmiş olanlar kıyâmet günü cennetin en yüksek dereceleri ile mükâfatlandırılırlar.» Ebu Ca'fer el-Bâkır, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve Süddî buradaki ( الغرة ) kelimesinin, cennet anlamına oluşunu şöyle açıklarlar: Yüceliğinden dolayı ona bu isim verilmiştir.

Kendilerine emrolunanları yerine getirmede sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleriyle mükâfatlandırılırlar. Ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar. Orada melekler kendilerine selâm ve ikrâm-lâ koşarlar: Onları ta'zîm ve hürmetle karşılarlar. Selâm onlarındır ve onların üzerinedir selâm. Melekler her bir kapıdan onların yanına girer ve: Sabrettiğinize mukâbil selâm size. Burası dünyanın ne güzel sonucudur, derler.

«Orada temelli kalırlar. (Oradan ayrılmazlar, ölmezler, sona erip zâil olmazlar, oradan ayrılmak da istemezler.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur: «Bahtiyâr olanlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça temelli kalacaklardır orada. Rabbinin dilediği başka. Bu, ardı arası kesilmeyen bir vergidir.» (Hûd, 108).

«Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.» Görünüşü ne kadar güzel, oturup kalkacak yer olarak ne kadar hoştur.» De ki: Duânız olmasaydı, Rabbin size değer verir miydi? Siz O'na ibâdet etmemiş olsaydınız hiç size aldırış eder miydi? Elbette aldırış edip önem vermezdi. O, yaratıkları ancak kendisine ibâdet etsinler, zâtını birlesinler, sabah-akşam tesbih etsinler diye yaratmıştır. Mucâhid ve Amr İbn Şuayb, «Rabbin size değer verir miydi?» âyetini şöyle anlıyorlar: Rabbin sizi ne yapsın. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «De ki: Duânız olmasaydı, Rabbin size değer verir miydi?» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Şâyet imânınız olmasaydı, Rabbin size değer verir miydi? Allah Teâlâ burada kâfirlere, inananlar olarak yaratmadığına göre onlara ihtiyâcının olmadığını haber vermiştir. Şâyet onlara ihtiyâcı olsaydı, inananlara imânı sevdirdiği gibi onlara da sevdirdi.

«(Ey kâfirler), gerçekten yalanladınız. O halde (sizin yalanlamanız) azâb olarak yakanızı bırakmayacaktır.» yakalayacaktır. Sizin yalanlamanız helâkinize, azabınıza, dünya ve âhirette yok olmanıza müncer olacaktır. Bedir günü de bu hükmün içine girer. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd, Übeyy İbn Kâ'b, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurâzi, Mucâhid, Dahhâk, Katâde, Süddî ve başkaları da, âyeti böyle açıklamışlardır. Hasan el-Basrî ise, azabın onların yakasını bırakmaması kıyâmet gününde olacaktır, der. Bununla biraz önce geçen açıklama arasında bir tezâd yoktur. En doğrusunu Allah bilir.



## ŞUARĂ SŪRESI

Într-o zi, Mădălina văduse odată o tablă cu sūrezi în limba arabă, pe care scria următoarele:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىكَ الْكِتَابَ  
وَالَّذِي يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ  
إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ  
وَالَّذِي يُنَزِّلُ الْمَطَرَ  
وَالَّذِي يُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً  
فَنُخْرِجُ بِهِ أَشْجَارًا عَظِيمَةً  
وَالَّذِي يُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً  
فَنُخْرِجُ بِهِ أَشْجَارًا عَظِيمَةً

Rab-ul-rahim e Rahim-ul-Allah'ui ar-Rahim.

1. - 12. 31. 1111.

2. - 12. 31. 1111.

3. - 12. 31. 1111.

1111.



## SUARA SÜRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur)

İmâm Mâlik'den rivâyet edilen tefsirde bu sûrenin ismi, el-Câmia sûresi olarak geçmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طَسَمَ ۝ ١ ٔ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝ ٢ ٔ لَمَّا بَايَعْتَ نَفْسَكَ ۝ ٣ ٔ الْآيَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝ ٤ ٔ  
إِن شَأْنُ نَزْلِ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ۝ ٥ ٔ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ  
الرَّحْمَنِ مُحَدَّثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ۝ ٦ ٔ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءٌ مَّا كَانُوا بِهِ  
يَسْتَهْزِئُونَ ۝ ٧ ٔ أُولَئِكَ رَوَّاءُ إِلَى الْأَرْضِ كَمَا أَنْتَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ۝ ٨ ٔ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً  
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ ٩ ٔ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝ ١٠ ٔ

Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

1 — Tâ, Sin, Mîm.

2 — Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.

3 — Mü'min olmuyorlar diye nerede ise kendini mahvedeceksin.



4 — Dilersek, onlara gökten bir âyet indiririz de ona boyunları eğik kalır.

5 — Onlara Rahmân'dan bir öğüt geldiğinde, mutlakâ ondan yüz çevirirler.

6 — Onlar gerçekten yalanladılar. Ama alay edip durdukları şeylerin haberleri kendilerine yakında gelecektir.

7 — Yeryüzüne bakmazlar mı ki. Biz orada bitkilerden nice güzel çiftler bitirmişizdir.

8 — Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'min olmadılar.

9 — Ve muhakkak ki senin Rabbin, elbette O; Aziz'dir, Rahim'dir.

Sûrelerin başlarında bulunan hurûf-ı mukattâ hakkında bilgi Bakara sûresi tefsirinin başında geçmişti.

«Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.» Bunlar Kur'ân-ı Mübîn'in, hak ile bâtılı, sapıklıkla olgunluğu birbirinden ayıran apaçık Kur'ân'ın âyetleridir. «Mü'min olmuyorlar diye (onların imânına hırsından ve onlara olan üzüntüden) neredeyse kendini mahv (edip helâk) edeceksin.» Bu, inançsız kâfirlerin imânsızlıkları konusunda Allah Teâlâ'nın elçisi (s.a.)ni bir tesellisidir. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde de şöyle buyrulmaktadır: «Artık onlara üzülerek kendini harâb etme.» (Fâtır, 8), «Demek ki, bu söze (Kur'ân'a) inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin.» (Kehf, 6). Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Atıyye ve Dahhâk, «Neredeyse kendini mahvedeceksin.» âyeti-ni: Neredeyse kendini öldüreceksin, şeklinde anlamışlardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Dilersek onlara gökten bir âyet indiririz de, ona boyunları eğik kalır. Dilemiş olsaydık, onları zorla imâna mecbûr bırakacak bir âyet indirirdik. Fakat Biz böyle yapmıyoruz. Zîrâ Biz, ihtiyarî olan imânın dışında kimsenin imânını murâd etmiş değiliz. Başka âyet-i kerime'lerde ise şöyle buyruluyor: «Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi imân ederdi. Öyleyse sen mi insanları mü'min olmaları için zorlayacaksın?» (Yûnus, 99). «Rabbim dileseydi; bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin rahmet ettikleri, müstesnâdır.» (Hûd, 118-119). Allah takdirini infâz etmiş, hikmeti geçmiş, kendilerine peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek sûretiyle yaratıkları aleyhine en kesin huccet konulmuştur.



«Onlara Rahmân'dan bir öğüt geldiğinde, mutlakâ ondan yüz çevirirler. (Onlara gökten ne zaman bir kitab gelse insanların çoğu ondan yüz çevirmiştir.)» Nitekim başka âyetlerde şöyle buyruluyor: «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Yazık şu kullara ki, kendilerine bir peygamber gelmeye dursun, onu hemen alaya alırlardı.» (Yâ-Sîn, 30), «Sonra birbiri ardı sıra peygamberlerimizi gönderdik. Her ümmete peygamberi geldikçe onu yalanladılar. Biz de onları birbiri ardı sıra yok edip hepsini birer efsâne yaptık. İnanmayan bir kavim uzak olsun.» (Mü'minûn, 44). Bu sebeple Allah Teâlâ burada da: «Onlar gerçekten yalanladılar. Ama alay edip durdukları şeylerin haberleri kendilerine yakında gelecektir.» buyurmuştur. Onlar, kendilerine gelen gerçeği yalanlamışlardır. Ama bir süre sonra bu yalanlamanın haberini, neticesini bileceklerdir. «Zulmedenler göceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» (Şuarâ, 227). Sonra Allah Teâlâ, elçisine karşı çıkmaya ve kitâbını yalanlamaya cür'et edenlere saltanatı, kadri ve şânının yüceliğindeki azametini haber verip tenbihte bulunur. Şüphesiz O, yeryüzünü yaratan, orada ekinler, meyveler ve hayvanlardan nice güzel çiftler bitiren Kâdir, Azîm ve Kâhîr olan Allah'tır. Süfyân Sevrî'nin birisinden, onun da Şa'bi'den rivâyetine göre, insanlar da yeryüzünün bitkilerindendir. Onlardan cennete giren kerîmdir, cehenneme girenleri ise alçaktır.

«Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır.» Yeryüzünü yaymış ve göğü yükseltmiş olan Yaratıcının eşyaları yaratmadaki gücüne bir delâlet vardır. Bununla birlikte insanların çoğu imân etmemiş; aksine O'nu, elçilerini, kitaplarını yalanlayarak emirlerine muhâlefet etmiş ve yasaklarını işlemişlerdir.

«Ve muhakkak ki senin Rabbin, elbette O; Azîz'dir, (Her şeye gâlib olan, kahr u galabesi altında tutan O'dur. Yaratıklarına karşı) Rahîm'dir. Kendisine isyân edenlerin azâbını hemen vermez, aksine onlara mühlet verir, geciktirir sonra muktedir ve Azîz olanın yakalamasıyla onları yakalayır. Ebu Âliye, Katâde, Rebi' İbn Enes ve İbn İshâk derler ki: Emrine muhâlefetle bir başkasına tapınanlardan intikâm almasında elbette Azîz olandır. Said İbn Cübeyr Allah'ın, kendisine tevbe edip dönenlere karşı Rahîm olduğunu söyler.

وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ إِنَّا أَنَا الْقَوْمُ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمُ فِرْعَوْنَ لَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي  
 أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضْحَكُوا صَدْرِي وَلَا يُنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ ﴿١٣﴾ وَكُهُ عَلَيْهِ  
 ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا فَإِذْ هَبَا يَا تَارَةً أَنَا مَعَكُمْ مُسْتَمْعُونَ ﴿١٥﴾ فَأَتَيْتَا



فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾ أَلَا لَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا  
وَلَكِنَّتَ فِينَا مِنْ عُمَرِكِ سِينًا ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾  
قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَهَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي  
مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَى أَنْ عَبَّدَتْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾

10 — Hani Rabbın Mûsâ'ya seslenmişti ki; Zâlimler gürûhuna git;

11 — Firavun kavmine, sakınmazlar mı hâlâ?

12 — Dedi ki: Rabbim, onların beni yalanlamalarından korkarım.

13 — Göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor. Bunun için Hârûn'a da elçilik ver.

14 — Hem onların bana isnâd ettikleri bir suç var. Korkarım ki beni öldürürler.

15 — Buyurdu ki: Hayır, ikiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak Biz sizinle beraber dinleyicilerdeniz.

16 — Firavun'a varın ve deyin ki: Biz, âlemlerin Rabbının peygamberleriyiz.

17 — İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder.

18 — Dedi ki: Çocukken biz seni yanımıza alıp büyütmedik mi? Ve sen hayatının birçok yıllarını aramızda geçirdin.

19 — Ve yapacağın işi de yaptın. Sen nankörlerdensin.

20 — Dedi ki: Ben, onu yaptım, ama o zaman şaşkınlardan dandım.

21 — Bu yüzden sizden korktuğum için kaçtım. Sonra Rabbım bana hüküm ihsân etti ve beni peygamberlerden kıldı.

22 — İşte, başıma kaktığın o nimet, İsrâiloğullarını köle ettiğin içindir.



### Hz. Mûsâ ve Firavun'un Kavmi

Allah Teâlâ kulu, elçisi ve kelîm'i İmrân oğlu Mûsâ'ya Tûr dağının sağ tarafından seslendiği zaman ona emrettiklerini haber veriyor. Rab-bı o zaman kelîm'i mûsâ ile konuşmuş, ona seslenmiş, ona risâlet verip seçmiş ve Firavun ile erkânına gitmesini emretmiştir. Şöyle buyurur : «Zâlimler gürûhuna git; Firavun kavmine. Sakınmazlar mı hâlâ?» O da dedi ki: «Rabbim, onların beni yalanlamalarından korkarım. Göğ-süm daralıyor, dilim açılmıyor. Bunun için Hârûn'a da elçilik ver. Hem onların bana isnâd ettikleri bir suç var. Korkarım ki beni öldürürler.» Bunlar; Hz. Mûsâ'nın Allah'tan giderilmesini istediği özürlerdir. Nite-kim Tâhâ sûresinde belirtildiği üzere şöyle demişti: «Rabbim, göğsümü aç. İşimi kolaylaştır, dilimden de düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar. Kendi âilemden bir vezîr ver bana, kardeşim Hârûn'u; onunla destek-le beni, onu işimizde ortak yap ki, Seni daha çok tesbîh edelim. Ve Se-ni daha çok analım. Şüphesiz ki Sen, bizi görmektesin. Buyurdu ki: Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.» (Tâhâ, 25-36).

«Hem onların bana isnâd ettikleri bir suç var. Korkarım ki beni öldürürler.» Yani o kiptiyi öldürmüş olması sebebiyle kendisini öldüreceklerinden korkmuştur ki, zâten Mısır diyârından çıkışının da sebebi budur. Allah Teâlâ da buyurdu ki: «Hayır, (bu konuda hiç bir şeyden korkma.)» Nitekim başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyruluyor: «Bu-yurdu ki: Senin gücünü kardeşinle artıracamız. İkinize de öyle bir güç, (bir bürhân) vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler. Âyetlerimizle iki-niz de, ikinize uyanlar da üstün geleceklerdir.» (Kasas, 35). «İkiniz âyet-lerimizle gidin. Muhakkak Biz sizinle beraber dinleyicilerdeniz.» Nite-kim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Kork-mayın, Ben sizinle beraberim, hem görür, hem de işitirim.» (Tâhâ, 46). Ben korumam, gözetlemem, yardım ve desteklememle ikinizle berabe-rim. «Firavun'a varın ve deyin ki: Biz, âlemlerin Rabbinin peygamber-leriyiz.» Başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Doğru-su biz, senin Rabbinin elçileriyiz.» (Tâhâ, 47). İkimizden her biri sana Allah'ın elçisidir. «İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder. (Onları esâ-retinden, yakalamandan, kahrından ve işkence etmenden serbest bırak. Zîrâ onlar, Allah'ın inanan kulları ve ihlâşlı taraftarlarıdır. Bununla beraber onlar senin yanında alçaltıcı bir azâb içindedirler.)» Hz. Mûsâ Firavun'a bunları söylediği zaman, Firavun büsbütün yüz çevirdi, horla-ma ve istihfâf gözüyle ona bakarak: «Çocukken biz seni yanımıza alıp büyütmedik mi? Ve sen hayatının birçok yıllarını aramızda geçirdin.»



dedi. İçimizde, evimizde ve yatağımızda yetiştirip büyüttüğümüz, sene-ler boyu nimetlere boğduğumuz sen değil misin? Bütün bunlardan son-ra sen bu iyiliklerimize öyle bir şeyle mukâbelede bulundun ki, bizden bir adamı öldürdün ve sana olan nimetlerimizi inkâr ettin. Bu sebeple-dir ki Firavun ona: «Sen nankörlerdensin.» demişti. İbn Abbâs ve Ab-durrâhman İbn Zeyd İbn Eslem âyetteki kâfir kelimesini; nankör, şek-linde anlamışlardır. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih ediyor.

«Dedi ki: (O durumda) ben, onu yaptım, ama o zaman şaşkınlardandım. (Allah bana vahyetmeden ve bana risâlet, peygamberlik nime-ti vermezden önce yapmıştım bunu.)» İbn Abbâs (r.a.), Mücâhid, Ka-tâde, Dahhâk ve başkaları âyetteki ( الضالين ) kelimesini; bilgisizler olarak açıklarlar ki buna göre anlam: Ama o zaman ben bilgisizlerden-dim, şeklinde olacaktır. İbn Cüreyc âyetteki bu kelimenin, Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde bilgisizler anlamına gelecek şekilde olduğunu söy-ler.

«Bu yüzden sizden korktuğum için kaçtım. Sonra Rabbim bana hü-küm ihsân etti ve beni peygamberlerden kıldı.» Birinci durum ayrılıp gitti ve diğer bir durum geldi. Allah Teâlâ beni, sana peygamber olarak gönderdi. Şâyet Allah'a itâat edersen kurtulur, O'na muhâlefet edersen de helâk olursun.

Sonra Mûsâ şöyle dedi: «İşte başıma kaktığın o nimet, İsrâiloğul-larını köle ettiğin içindir.» Bana yapmış olduğun iyilik ve beni yetiştirip büyütmen, İsrâiloğullarına yaptığın kötülüğün karşılığıdır. Onları kö-leler ve hizmetçiler yaptın. İşlerinde ve tebeanın zorluklarında onları kullandın. Onların bütününe kötülük yapmış olman karşılığında onlar-dan bir tek kişiye iyilikte bulunmuş olman yetmiyor mu? Onlara yap-mış olduklarına nisbetle senin anlattığın hiç bir değer ifâde etmez.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

23 — Firavun: Âlemlerin Rabbı da nedir? dedi.

24 — Dedi ki: Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bu-lunanların Rabbıdır. Eğer siz yakın getirenlerden iseniz.

25 — Yanında bulunanlara: İşitmiyor musunuz? dedi.



26 — O da: Sizin de Rabbiniz ve önce geçmiş atalarınızın da Rabbidir, dedi.

27 — Firavun dedi ki: Size gönderilen peygamberiniz şüphesiz delidir.

28 — O da: Eğer aklınızı başınıza alırsanız; doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir, dedi.

Allah Teâlâ «Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?» sözünden Firavun'un küfrü, inâdı, azgınlığı ve inkârını haber verir. Zîrâ o kavmine daha önce: «Ey ileri gelenler, sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) dedi ve «kavmini küçümsedi. Ama onlar yine de kendisine itâat ettiler.» (Zuhruf, 54). Onlar, yegâne yaratıcı olan Allah'ı inkâr eder ve kendilerinin Firavun dışında Rabları olmadığına inanırlardı. Mûsâ Firavun'a: «Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim.» dediği zaman Firavun kendisine: «Benim dışımda âlemlerin Rabbi olduğunu zannettiğin kimdir?» demişti. Selef âlimleri ile halef imâmları âyeti böyle açıklamışlardır. Hatta Süddî bu âyet-i kerime'nin; «Ey Mûsâ, Rabbiniz kimdir sizin? dedi. (Mûsâ da) dedi ki: Rabbiniz her şeye yaratılışını veren, sonra da doğru yola eriştirendir.» (Tâhâ, 49-50) âyeti gibi olduğunu söylemiştir. Buradaki sorunun mâhiyyetten suâl olduğunu sanan mantıkçılarla başkaları hatâ etmektedirler. Zîrâ Firavun, bir yaratıcının varlığını kabul etmiyordu ki onun mâhiyyetini sorsun. Tâ'm aksine aleyhine huccet ve bürhânlar konulmuş bile olsa görüldüğü kadarıyla o, yaratıcıyı bütünüyle inkâr etme durumundaydı. İşte Hz. Mûsâ, Firavun kendisine âlemlerin Rabbinin sorduğu zaman şöyle demişti: «Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir.» Bunların hepsinin yaratıcısı, mâliki, onlarda tasarruf sâhibi, onların ilâhı olup O'nun ortağı yoktur. Bütün eşyâyı; ulvî âlemi ve ondaki sâbit yıldızlarla parlak seyyâreleri, âlem-i süflî ile ondaki denizleri, çölleri, dağları, ağaçları, canlıları, bitkileri ve meyveleri, bunların arasındaki havayı, kuşları ve havanın içerdiklerini yaratan Allah O'dur. Bunların hepsi O'nun kulları olup O'na boyun eğmişlerdir.

«Eğer siz, yakîn getirenlerden iseniz.» Sizin yakîn sâhibi kalbleriniz, gerçekleri gören gözleriniz varsa. İşte o zaman Firavun, çevresindeki erkânına, devletin büyüklerine dönüp söylediklerinde Hz. Mûsâ'yı yalanlama ve alay etme şeklinde onlara: «İşitmiyor musunuz?» Mûsâ'nın, benden başka sizin bir ilâhınız olduğuna dâir zannını ifâde eden sözlerine şaşmıyor musunuz? dedi. Hz. Mûsâ da onlara: «Sizin de Rabbiniz ve önce geçmiş atalarınızın da Rabbidir.» dedi. Sizin yaratıcınız, Firavun ve zamanından önceki ilk atalarınızın yaratıcısı O'dur. «Firavun da (kavmine) dedi ki: Size gönderilen peygamberiniz şüphesiz delidir.» Or-



tada benim dışımda bir Rab olduğunu iddia ediyor. Demek ki bunun akli yok, dedi. Hz. Mûsâ ise Firavun'un işaret ettiği şüphelere muhâtab olanlara şu sözüyle cevap verdi: «Eğer aklınızı başınıza alırsanız; doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir.» O Allah ki doğuyu doğu olarak yaratmış, yıldızlar oradan doğuyor. Batıyı batı olarak yaratmış, sâbit olanıyla ve seyyâreleri ile yıldızlar oradan batıyor. Şâyet şu adam Allah'ın buyruk altına alıp ölçüler koymuş olduğu şu nizâm ile birlikte gerçekten sizin Rabbiniz ve ilâhınız olduğunu sanıyorsa, durumu tersine çevirsin; doğuyu batı, batıyı da doğu yapsın. Nitekim Allah Teâlâ Hz. İbrâhim'le Rabbi konusunda münâkaşaya giren kimseden şöyle haber veriyor: «Allah kendisine mülk verdiği için, Rabbi hakkında İbrâhim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrâhim: Benim Rabbim öldüren ve diriltendir, deyince o; ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrâhim: Allah güneşi Doğudan getirir. Haydi sen de onu Batıdan getir, deyince; o, küfreden herif apışıp kaldı. Öyle ya, Allah zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» (Bakara, 258). Bu sebeple Firavun mağlûb olup huccetleri tükenince makâmını, gücünü ve hükümrânlığını kullanmaya dönmüş ve bunun kendisine fayda vereceğine, Hz. Mûsâ (a.s.) hakkında geçerli olacağına inanmıştır. Allah Teâlâ aşağıdaki âyetlerde ondan şu şekilde haber verecektir:

قَالَ لَنِي أَخَذْتَ لِهَا غَيْرِي لَا جَعَلْتَنِي مِنَ الْمُسْجُورِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَتَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثَبَاتٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاطِقِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنِّي لَأَسْحَرُ عَلَيْكُمْ ﴿٣٤﴾ فَيُهْذِلَانِ يُخْرِجُكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَلْيَقُمْ فِي الْمَدَائِنِ خَائِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَا تَوَكُّلْ سِحْرٌ عَلَيْهِ ﴿٣٧﴾

29 — Firavun dedi ki: Benden başka bir tanrı edinirsen; şüphesiz seni, hapse atılanlardan kılarım.

30 — Sana apaçık bir şeyle gelmişsem de mi? dedi.

31 — Firavun: Eğer doğru söylüyorsan haydi getir onu, dedi.

32 — Bunun üzerine o asâsını attı, bir de ne görsün; apaçık bir ejderhâdır.



33 — Elini çıkardı bir de ne görsün; bakanlara bembeyâzdır.

34 — Çevresinde bulunan ileri gelenlere dedi ki: Şüphesiz bu, belletilmiş bir büyücüdür.

35 — Sizi büyüyle memleketinizden çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?

36 — Dediler ki: Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere toplayıcılar gönder.

37 — Belletilmiş tüm büyücüleri sana getirsinler.

Firavun, aleyhine beyân ve akılla huccet konulup (mağlûb olunca) Hz. Mûsâ'ya gücü ve hükümrânlığı ile gâlib gelmeye yönelmiş; bu makâmdan sonra artık söze yer olmadığını zannetmiştir. Dedi ki: «Benden başka bir tanrı edinirsen; şüphesiz seni hapse atılanlardan kılarım.» Bunun üzerine Hz. Mûsâ da: «Sana apaçık bir şeyle (ve kesin bir bürhânla) gelmişsem de mi?» dedi. Firavun: «Eğer doğru söylüyorsan haydi getir onu.» dedi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ asâsını attı, bir de ne görsün; apaçık (ayakları ve büyük bir ağzı olan, görenlerin kalbini yerinden hoplatıcı, korkutucu) bir ejderhâdır. Elini (cebinden) çıkardı, bir de ne görsün; bakanlara (ay parçası gibi) bembeyâz (parlamakta) dır. Firavun isyankâr tavrıyla yalanlama ve inâdlaşmaya koşarak çevresindeki erkânına: «Şüphesiz bu, belletilmiş bir büyücüdür. (Sihirde parlak ve üstün bir seviyededir.)» Böylece Firavun çevresindekilere, Hz. Mûsâ'nın gösterdiklerinin mucize kabilinden olmayıp sihir kabilinden olduğunu kabul ettirmek isteyip sonra onları Hz. Mûsâ'ya muhâlefete ve onu inkâra teşvikle: «Sizi büyüyle memleketinizden çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?» Yaptığı bu şeyle insanların kalblerini kazanmak ve böylece taraftarlarını, yardımcılarını, kendisine tâbi olanları çoğaltıp size devletinizde gâlib gelerek ülkeleri sizin elinizden almak istiyor. Ne yapacağımıza dâir bana görüşünüzü bildirin, dedi. Dediler ki: «Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere toplayıcılar gönder.» Onu ve kardeşini biraz geciktir ki senin ülkenin şehirlerinden her bir bilgin sihirbâzları ona karşı topla, ona mukâbelede bulunsunlar, onun getirdiğinin bir benzerini yap-sınlar. Böylece sen ona gâlib gelmiş olursun, zafer ve güçlendirme senin olur. Firavun, onların bu sözlerine icâbet etti. Bunlar, Allah Teâlâ'nın müsahhar kılmasıyla olmuştur. Böylece insanlar düz bir yerde toplanacaklar; Allah'ın âyetleri, huccetleri ve bürhânları güpegündüz açık olarak insanlara görünecekti.



فَجَمَعَ السَّحَرَةُ لِمَقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلْنَا نَتَّبِعَ  
 السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَإِنَّا لَأَعِزُّونَا أَنْ نُحَايِثَ  
 الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالُوا نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَهُمْ مُوسَى الْقَوْمَ أَمَنْتُمْ مَلَكُونَ ﴿٤٣﴾  
 قَالُوا أَجِئْتَهُمْ وَعِصِيَّتُهُمْ وَقَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَإِنَّا لَنَعْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قَالَتِ مُوسَى عَصَا  
 فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَتِ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾  
 رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿٤٨﴾

38 — Büyücüler belli bir günün tayin edilen vaktinde toplandılar.

39 — İnsanlara: Siz de toplanır mısınız? denildi.

40 — Eğer onlar gâlib gelirlerse, büyücülere belki biz de tâbi oluruz.

41 — Büyücüler geldikleri vakit Firavun'a dediler ki: Gâlib gelenler biz olursak, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi?

42 — Evet, dedi. O takdirde siz, muhakkak gözdelerdensiniz.

43 — Mûsâ onlara dedi ki: Atacak olduğunuz şeyleri atın.

44 — Onlar da bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve dediler ki: Firavun hakkı için elbette biz gâlib gelenleriz.

45 — Ardından Mûsâ asâsını attı. Bir de ne görsünler; onların uydurduklarını yutuveriyor.

46 — Bunun üzerine büyücüler secdeye kapandılar.

47 — Dediler ki: Biz, âlemlerin Rabbına inandık.

48 — Mûsâ ve Hârûn'un Rabbına.



Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ile kıptiler arasında geçen bu fiili münâzara-yı A'râf ve Tâhâ sûreleri ile bu sûrede zikretmektedir. Kıptiler Allah'ın nûrunu ağızları ile söndürmek istemişler; Allah Teâlâ da kâfirler istemese (hoşlanmasa) bile nûrunu tamâmlamakta ısrar etmiştir. Küfürle imânın zâten durumları budur; karşı karşıya geldikleri zaman imân mutlakâ ona galebe çalacaktır. «Hayır; Biz gerçeği, bâtılın tepesine indiririz de onun beynini parçalar. Bir de bakarsın ki o, yok olup gitmiştir. Allah'a yakıştırdıklarınızdan dolayı yazıklar olsun size.» (Enbiyâ, 18), «De ki: Hak geldi, bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.» (İsrâ, 81). Mısır ülkesinin çeşitli yerlerinden toplamış oldukları büyücüler geldiler. O zamanda insanların büyü san'atını en iyi icrâ edenleri ve olmamış şeyleri olmuş gibi göstermede en güçlülere idiler. Sihirbâzlar, büyük bir topluluk teşkil ediyordu. Onların sayısı hakkında on iki bin, on beş bin, on yedi bin, on dokuz bin, otuz bin kûsûr, seksen bin ve benzeri sayılar ileri sürülmüştür. Onların sayılarını en iyi Allah bilir.

İbn İshâk der ki: onların ileri gelenleri ve başkanları dört kişi olup bunlar Sâtur, Âzûr, ( حطط ) (?) ve Yaslâ (?) idiler.

İnsanlar o gün için toplanmaya ayrı bir önem verdiler. İçlerinden bazıları: «Eğer onlar gâlib gelirlerse, büyücülere belki biz de tâbi oluruz.» diyordu. Onlar; gerçek, ister sihirbâzlardan isterse Mûsâ'dan olsun biz gerçeğe uyarız, dememişlerdir. Aksine tebea, krallarının dini üzere-dir. Büyücüler Firavun'un meclisine geldiler. Firavun'un tahtı kurulmuş, hizmetçilerini, vezîrlerini, devletin ileri gelenlerini ve ordularını etrafına toplamıştı. Sihirbâzlar Firavun'un önünde dikilip, Mûsâ'ya gâlib geldikleri takdîrde kendilerine ihsânda bulunmasını ve kendisine yakın olanlardan kılmasını istediler. Dediler ki: «Gâlib gelenler biz olursak, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi?» Firavun da: «Evet, dedi. O takdirde siz, muhakkak gözdelerdensiniz. (Sizin benden istediklerinizden daha özel bir şekilde mükâfatlandıracağım ve sizi katımdaki gözdelerden, arkadaşlarımdan kılacağım.)» Büyücüler münâzara yerine döndüler ve: «Dediler ki: Ey Mûsâ ya sen at, ya da ilk atanlar biz olalım. O da: Hayır, siz atın, dedi.» (Tâhâ, 65-66). Olay burada kısaltılarak anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ onlara: «Atacak olduğunuz şeyleri atın.» dedi. Onlar da bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve dediler ki: «Firavun hakkı için elbette biz gâlib gelenleriz.» (...) Allah Teâlâ bu konuyla ilgili olarak A'râf sûresinde: «Halkın gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar ve büyük bir sihir getirmiş oldular.» (A'râf, 116) buyururken, Tâhâ sûresinde: «Bir de ne görsün; onların ipleri ve değnekleri, büyüleri yüzünden kendisine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi. Bunun için Mûsâ, içinde bir korku hissetti. Korkma, muhakkak sen daha üstünsün, dedik. Sağ elindeki at da onların yaptıklarını yutsun. Zîrâ onların yaptıkları, sâdece sihirbâz düzenidir. Nerede olursa olsun si-



hırbâz aslâ başarı kazanamaz.» (Tâhâ, 66-69) buyurmuş olup burada da : «Ardından Mûsâ asâsını attı. Bir de ne görsünler; onların uydurduklarını yutuveriyor.» Her yerden onların attıklarını yakalayıp yutuyor ve onlardan hiç birisini bırakmıyor. Allah Teâlâ durumu başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber vermektedir: «Böylece hak yerini buldu ve onların yapmakta oldukları şeyler de boşa gitti. İşte orada yenildiler, hor ve hakîr geri döndüler. Sihirbâzlar da hep birden secdeye kapandılar. Dediler ki: Âlemlerin Rabbına îmân ettik. Mûsâ ve Hârûn'un Rabbına.» (A'râf, 118-122). Bu gerçekten azametli bir durum, kesin bir bürhân ve hasmı kahredici bir huccet olmuştur. Kendilerinden zafer umulan ve mutlakâ üstün gelmeleri istenilenler mağlûb olmuş, boyun eğmiş ve o anda Hz. Mûsâ'ya îmân ederek Hz. Mûsâ ve Harûn'u gerçekle, parlak bir mucizeyle gönderen âlemlerin Rabbi Allah'a secde etmişlerdi. Firavun öyle bir mağlûb olmuştu ki âlemde bir benzerine şâhid olunmamıştır. Firavun —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— o kadar utanmaz ve cür'etli idi ki hemen büyüklenmeye, inâdlaşmaya ve bâtil iddiasına döndü, büyücüleri tehdid etmeye başladı. O, şöyle diyordu: «Doğrusu o, size büyü öğreten büyüğünüzdür.» (Tâhâ, 71), «Doğrusu bu; halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hiledir. Fakat yakında bilirsiniz siz.» (A'râf, 123).

قَالَ امْتَسِكْ قَبْلَ أَنْ دَنْ لَكَ آيَةُ الْكِبَرِ كَمَا الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ مَعْلُونٌ لَا يَقْطَعَنَّ يَدَيْكَ وَأَوْجَلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا صِلَبَتْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَا نَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

49 — Ben, size izin vermezden önce mi ona inandınız? Şüphesiz size büyü öğreten büyüğünüzdür. Şimdi bileceksiniz; elbette ben ellerinizi ve ayaklarınızı andolsun ki çaprazlama kestireceğim ve hepinizi astıracağım, dedi.

50 — Onlar da dediler ki: Zararı yok. Biz, muhakkak Rabbımıza dönenleriz.

51 — Biz, gerçekten Rabbimizin; mü'minlerin ilki olmamızdan dolayı hatâlarımızı bağışlayacağını umarız.

Büyücülerin Firavun tarafından tehdid olunması onlara te'sir etmemiş, bilâkis bu tehdid onların îmânını ve teslîmiyyetini arttırmıştır.



Zirâ onların kalblerinden küfür örtüsü açılmış, kavimlerinin bilmedikleri bilgileri ile gerçek onlara zâhir olmuştur. Öyle ki Hz. Mûsâ'nın getirmiş olduğu şey bir beşerden aslâ sâdır olamazdı. Ancak Allah tarafından te'yid edilen, Rabbından getirdiğinin doğruluğuna Allah'ın bir huccet ve delâlet kıldığı kimseden sâdır olabilirdi. Bu sebeptedir ki Firavun onlara şöyle demişti: «Ben size izin vermezden önce mi ona inandınız?» Yaptığınız şeyde benden izin almanız ve bu konuda benden önce davranmamanız gerekirdi. Şâyet ben size izin verirsem yapacak, yasaklar-sam geri duracaktınız. Zirâ ben, itâat olunacak yegâne hâkimim. «Şüphesiz size büyü öğreten büyüğünüzdür.» Firavun'un bu tavrı, bile bile inâdlaşma ve hakkı inkârdır. Herkes bunun bâtil olduğunu bilir. Zirâ o günden önce Hz. Mûsâ onlarla bir araya gelmemiştir. Onlara sihir san'atını öğreten büyükleri nasıl olabilir ki? Zâten akli olan böyle bir şey söylemez. Sonra Firavun ellerini, ayaklarını kestirip astırmakla tehdid ettiğinde onlar dediler ki: «Zararı yok. Biz, (aldıracak da değiliz. Dönüş Allah'adır ve biz) muhakkak Rabbimize dönenleriz.» O, güzel amel işleyeninin ecrini elbette zâyi' etmeyecektir. Senin bize yaptığın elbette O'na gizli kalacak değildir. Bu yüzden bizi, en mükemmel mükâfatla mükâfâtlandıracaktır. Bu sebeptedir ki onlar şöyle demişlerdir: «Biz gerçekten Rabbimizin; kavmimiz kıptilerden hemen îmân edenler olmamız sebebiyle senin zorlamanla yaptığımız büyü ve işlediğimiz günâhlarımızı bağışlayacağını umarız.» Ve Firavun onların hepsini öldürmüştür.

وَآخِذَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِعَا بِدِيَارِكُمُ مَّتَّبِعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلْنَا فِي الْمَدَائِنِ خَاشِعِينَ ﴿٥٣﴾ إِنْ هَؤُلَاءِ إِلَّا لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَاظُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَنَا لَجَمْعُ هَادِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَآخَرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَا هَابِجًا سِرَاطِيلَ ﴿٥٩﴾

52 — Mûsâ'ya da vahiyettik ki: Kullarımı geceleyin yola çıkar. Şüphesiz siz izleneceksiniz.

53 — Bunun üzerine Firavun şehirlere toplayıcılar gönderdi.

54 — Şüphesiz ki bunlar; döküntü azınlıklardır.

55 — Ve gerçekten bize de büyük bir öfke beslemektedirler.

56 — Doğrusu biz topluca tedbirli olmalıyız.



57 — Fakat Biz, onları bahçelerden ve pınar başlarından çıkardık.

58 — Hazinelerden ve şerefli makâmlardan.

59 — Böylece onlara İsrâiloğullarını mirâsçı kıldık.

Hız. Mûsâ (a.s.)nın Mısır diyârında ikâmeti uzamış, orada Firavun ve erkânına karşı Allah'ın huccet ve bürhânlarını ortaya koymuş, bununla birlikte onlar inâd ve hakka karşı çıkmalarında devâm etmişlerdir. Böylece azâb ve cezâdan başka çâre kalmamış oluyordu. Allah Teâlâ Hız. Mûsâ (a.s.)ya İsrâiloğullarını geceleyin Mısır'dan çıkarmasını, onları emrolunduğu yere götürmesini emretti. Hız. Mûsâ (a.s.) da Rabbinin emrini yerine getirdi. Firavun'un kavminden birçok süs eşyasını emânet olarak aldıktan sonra onları yola çıkardı. Müfessirlerden bir çoğunun anlattığına göre Hız. Mûsâ, onları ay doğma vaktinde yola çıkarmıştı. Mücâhid, —Allah ona rahmet eylesin— o gece ay tutulduğunu söylediler. En doğrusunu Allah bilir. Hız. Mûsâ, Hız. Yûsuf (a.s.)un kabrini sormuş ve İsrâiloğullarından ihtiyar bir kadın onun kabrini göstermiş, Hız. Mûsâ da onun tabutunu yanlarında taşımıştır. Hız. Mûsâ'nın onun tabutunu bizzât yüklendiği söylenir. Hız. Yûsuf İsrâiloğulları'na Mısır'dan çıkacakları zaman tabutunu yanlarında taşımalarını vasiyyet etmiş. Bu husûsta bir de hadis vârid olmuştur ki İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— şöyle der: Bize Ali İbn Hüseyin'in... Ebu Mûsâ (el-Eş'ari) den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) bir bedeviye mûsâfir olmuş ve o da efendimize ikrâmda bulunmuş, Allah Rasûlü (s.a.) ona: Ahidleştik, buyurmuştu. (Bir gün) o bedevî Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi de, efendimiz ona: İhtiyâcın nedir? diye sordu. Bedevî: Koşumlu bir deve ve âilemin sağacağı bir miktar keçi, diye cevap verdi. Allah Rasûlü: İsrâiloğullarının ihtiyar kadını gibi olmaktan âciz mi kaldın? buyurdu. Ashâbı efendimize: Ey Allah'ın elçisi, İsrâiloğullarının ihtiyar kadını da nedir? diye sordular, şöyle anlattı: Hız. Mûsâ, İsrâiloğullarını yürütmek istediğinde yolu kaybetmişti. İsrâiloğullarına: Bu ne haldir? diye sordu. İsrâiloğullarının bilginleri kendisine: Hız. Yûsuf (a.s.) ölüm döşğinde iken bizden Allah adına söz aldı ki onun tabutunu bizimle birlikte nakletmedikçe Mısır'dan çıkmayacağız. Bunu sana hatırlatırız, dediler. Hız. Mûsâ onlara: Yûsuf'un kabrinin nerede olduğunu hanginiz biliyor? diye sordu. İsrâiloğulları içinde ihtiyar bir kadından başka onu bilen yoktur, dediler. Hız. Mûsâ o kadına haber gönderdi ve: Yûsuf'un kabrini bana göster, dedi. Kadın: Bana hükmümü vermedikçe Allah'a yemin olsun ki bunu yapmayacağım, dedi. Hız. Mûsâ ona: Senin hükmün nedir? diye sordu da kadın: Benim hükmüm seninle birlikte

cenn  
Bu k  
türd  
tılar  
bulu  
aydı  
daha  
mah  
son  
mışt  
hüda  
lar,  
bir c  
ranı  
(Biz  
lerin  
hakl  
mışt  
başl  
metl  
ri, m  
miş  
lah  
müş  
rına  
onla  
de y  
«Biz  
derl  
leşt  
ları



cennette olmamdır, dedi. Bu istek sanki Hz. Mûsâ'ya ağır geldi de ona: Bu kadına hükmünü ver, denildi. Kadın onları bir su birikintisine götürdü ve: Bu suyu başka bir yere akıtın, dedi. Suyu başka bir yere akıttılar da kadın: Burayı kazın, dedi. Kazdıklarında Hz. Yûsuf'un kabrini bulup çıkardılar, tabutu yüklendiklerinde ise yol gündüz ışığında gibi aydınlanıverdi. Bu gerçekten garib bir hadistir. Mevkûf olması doğruya daha yakın görünüyor. En doğrusunu Allah bilir. Sabahleyin onların mahallelerinde hiç bir ses olmadığını görünce, Firavun İsrâiloğullarına son derece öfkeleni. Zîrâ Allah Teâlâ onu helâk buyurmayı murâd etmişti. Ülkesine hemen oralarından ordu toplayacak kumandanlarını, ket-hüdâlarını gönderdi. Onlar için de şöyle nidâ ettirdi: «Şüphesiz ki bunlar, (İsrâiloğulları), döküntü azınlıklarıdır. Ve gerçekten bize de büyük bir öfke beslemektedirler. (Her zaman onlardan bizi öfkeliendirecek davranışlar meydana gelmektedir.) Doğrusu biz, topluca tedbirli olmalıyız. (Biz her zaman onların gâilesinden sakınagelmışizdir. Ben onların köklerini kazımak ve yeşilliklerini yok etmek istiyorum.)» İsrâiloğulları hakkındaki dileğine mukâbil olarak kendisi ve ordusu o âkıbete uğramıştır. Allah Teâlâ buyurur ki: «Fakat Biz onları bahçelerden ve pınar başlarından çıkardık. Hazinelelden ve şerefli makâmlardan.» Onlar nimetlerden cehenneme çıkmışlardır. Yüce makâmları, bahçeleri, nehirleri, malları, rızıkları, hükümrânlığı ve dünyadaki bol makâmları terk etmişlerdir. «Böylece onlara İsrâiloğullarını mirâşçı kıldık.» Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurmaktadır: «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğiniz yerin doğularına ve batılarına mirâşçı kıldık. Rabbinin İsrâiloğullarının vukûbulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükselmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'râf, 137). «Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları vârisler yapalım. Ve onları, memleketlerine yerleştirelim, Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» (Kasas, 5-6).

فَاتَّبَعُوهُمْ مُشِيرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا رَأَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّ لَكَ رُكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا  
 إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ  
 فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَازْفَنَّا شَمَّ الْآخِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾  
 ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ  
 رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾



60 — Güneş üzerlerine doğarken onları izlediler.

61 — İki topluluk karşı karşıya geldiğinde, Mûsâ'nın arkadaşları dediler ki: Gerçekten biz, yakalandık.

62 — Hayır, dedi. Muhakkak ki Rabbım, benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir.

63 — Bunun üzerine Mûsâ'ya vahyettik ki: Âsânı denize vur. O, hemen yarıldı ve her parçası yüce bir dağ gibi oldu.

64 — Sonra diğerlerini oraya yaklaştırdık.

65 — Mûsâ'yı ve beraberindekileri topluca kurtardık.

66 — Sonra diğerlerini suda boğduk.

67 — Şüphesiz ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu inananlar değildi.

68 — Muhakkak ki Rabbın, elbet Aziz'dir, Rahim'dir.

Müfessirlerden bir çoğu şöyle anlatıyor: Firavun büyük bir topluluk ve muhteşem bir ordu içinde çıktı. Ordusu, zamanında Mısır diyârı ülkesinin bütününden; kumandanları, vezirleri, büyükleri, reisleri ve ordularıyla, her bir düğümü çözebilecek bir topluluktur. Bir çoklarının İsrâiliyâtan olarak anlattıklarına göre; Firavun bir milyon altı yüz bin süvâri içinde çıkmıştı. Bunlardan yüz bini yağız kısraklar üzerindeydi. Kâ'b el-Ahbâr, yanlarında sekiz yüz bin yağız aygır olduğunu söyler. Ancak bu şüphelidir: Açık olan odur ki; bunlar, İsrâiloğullarının uydurmalarındandır. Allah Teâlâ en iyi bilir. O'nun haber verdiği faydalı olanıdır ki sayılarını bildirmemiştir. Zâten bunda bir fayda da yoktur. Şu kadar var ki onlar, bütünüyle seferber olarak çıkmışlardır.

«Güneş üzerlerine doğarken onları izlediler.» İsrâiloğullarına güneş doğarken yetiştir. İki topluluk karşı karşıya gelip birbirlerini gördükleri zaman; «Hz. Mûsâ'nın ashâbı dediler ki: Gerçekten biz yakalandık.» Zirâ, yürümeleri onları deniz —ki Kalzem denizidir— sâhiline ulaştırmıştı. Önlerinde deniz, arkalarında ise ordusuyla birlikte Firavun onlara yetişmişti. Bu sebeptendir ki onlar: «Gerçekten biz yakalandık.» demişlerdir. Hz. Mûsâ dedi ki: «Hayır; muhakkak ki Rabbım benimledir.» Yani, bana doğru yolu gösterecektir. Sizin korktuklarınızdan hiçbirisi size ulaşmayacaktır. Şüphesiz sizi buraya yürütmemi emreden Allah Teâlâ'dır. O ise, aslâ sözünden caymaz. Hz. Hârun onların öncülerindeydi ve yanında Yûşâ' İbn Nûn vardı. Firavun âilesinden imân eden ile Hz. Mûsâ (a.s.) ardçılar içindeydi. Müfessirlerden bir çoğu anlatıyor ki onlar ne yapacaklarını bilmez halde durdular. Yûşâ' İbn Nûn



veya Firavun âilesinden imân eden kişi, Hz. Mûsâ'ya: Ey Allah'ın peygamberi; Allah Teâlâ sana buraya yürümeni mi emretti? diye sordu. Hz. Mûsâ bu soruya evet, cevabını verdi. Firavun ve ordusu yaklaşıp ta aralarında çok az bir mesâfe kalmıştı ki; Allah Teâlâ, peygamberi Mûsâ'ya âsâsıyla denize vurmasını emretti. Hz. Mûsâ denize vurup: Allah'ın izniyle yarıl, dedi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Muhammed İbn Hamza İbn Muhammed İbn Yûsuf İbn Abdullah İbn Sellâm'dan rivâyetine göre Hz. Mûsâ (a.s.) denize ulaştığı zaman: Ey her şeyden önce var olan, her şeyi yaratan, her şeyden sonra var olan; bize bir çıkış yolu (bir kurtuluş çaresi) yarat, diye duâ etmiş de, Allah Teâlâ kendisine: «Âsânı denize vur.» diye vahyetmiş. Katâde der ki: Allah Teâlâ o gece denize: Mûsâ âsâsıyla sana vurduğu zaman onu dinle ve itâat et, diye vahyetti. Deniz o gece çırpınarak geceledi. Mûsâ'nın kendisine hangi yönden vuracağını bilmiyordu. Hz. Mûsâ denize ulaştığında fetâsı (hizmetlerini gören genç) Yûşâ' İbn Nûn ona: Ey Allah'ın peygamberi, Rabbin sana nereyi emretti? dedi de, Hz. Mûsâ: Denize vurmamı emretti diye cevap verdi. Yûşâ' İbn Nûn da: O halde ona vur, dedi. Muhammed İbn İshak der ki: Bana anlatıldığına göre, Allah Teâlâ denize: Mûsâ âsâsıyla sana vurduğu zaman onun için yarılp açıl, diye vahyetmişti. Deniz birbirine vurarak, Allah'tan korkarak ve Allah'ın kendisine emrettiğini bekleyerek o geceyi geçirdi. Allah Allah Teâlâ Mûsâ'ya: «Âsânı denize vur.» diye vahyetti. Hz. Mûsâ âsâsıyla denize vurdu. Âsâ'da Allah'ın vermiş olduğu bir güç vardı. Böylece deniz yarıldı. Bir çoklarının anlattığına göre, Hz. Mûsâ denize künyesi ile hitâb ederek: Ey Ebu Hâlid; Allah'ın gücüyle yarıl, demişti.

«O, hemen yarıldı ve her parçası yüce bir dağ gibi oldu.» İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Dahhâk, Katâde ve başkaları âyetteki ( الطور ) kelimesini, dağ ile açıklamışlardır. Atâ el-Horasânî ise bu kelimeyi; iki dağ arasındaki geçit olarak açıklar. İbn Abbâs der ki: Deniz on iki yol haline geldi. Her bir âile için bir yol oldu. Süddî şöyle ilâve eder: Arada kapı kemeri gibi açıklıklar meydana geldi ki; burarlardan birbirlerine bakıyorlardı. Su, kenarlarında duvar gibi dikildi. Allah Teâlâ denizin dibine bir rûzgâr gönderdi de, orayı ısıttı ve yer-yüzü gibi kupkuru oldu. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de buna işâretle: «Denizde onlara kuru bir yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme.» (Tâhâ, 77) buyurur. Bu kıssada ise şöyle denilmektedir: «Sonra diğerlerini oraya yaklaştırdık.» İbn Abbâs, Atâ el-Horasânî, Katâde ve Süddî, âyeti şöyle açıklıyorlar: «Sonra diğerlerini oraya yaklaştırdık.» Yani Firavun ve ordusunu denize yaklaştırdık.

«Mûsâ'yı ve beraberindekileri topluca kurtardık. Sonra diğerlerini suda boğduk.» Hz. Mûsâ ile İsrâiloğullarını ve onlarla birlikte onların



dini üzere olanları kurtardık, onlardan hiç kimse yok olmadı. Firavun ve ordusu ise suda boğuldu ve onlardan helâk edilmemiş hiç kimse kalmadı.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; Hz. Mûsâ İsrâiloğullarını geceleyin yürüttüğünde, bu haber Firavun'a ulaşmıştı. Bir koyun getirilmesini emretti ve onu boğazlattı. Sonra: Bunun yüzülmesi bitmeden önce, benim için kıptilerden altı yüz bin kişi toplanacak, diye emretti. Hz. Mûsâ yürüyüp denize ulaştı. Denize: Yarılıp açıl, dedi. Deniz: Ne kadar büyüklendin ey Mûsâ, Âdemoğullarından kime yarılmışım ki, senin için yarılıp ayrılacağım? dedi. Hz. Mûsâ ile beraber, atı üzerinde birisi vardı. Bu adam Hz. Mûsâ'ya: Ey Allah'ın peygamberi, sana neresi emrolundu? diye sordu. Hz. Mûsâ denizi kasederek: Bana ancak bu şekilde yapmam emrolunmuştu, diye cevabladı. Adam kırağını sürdü, denizde yüzüp geri çıktı. Ey Allah'ın peygamberi, sana emrolunan neresidir? diye soruyu tekrârladı. Hz. Mûsâ: Ben ancak bu şekilde yapmakla emrolundum, diye cevabladı. Adam: Allah'a yemin olsun ki sen yalan söylemedin, yalanlanmadın da, deyip ikinci kere atını sürdü, yüzdü. Sonra tekrâr çıkıp: Ey Allah'ın peygamberi, emrolunduğun yer neresidir? diye sordu. Hz. Mûsâ yine: Ancak şu sâhil ile (buraya gelip denize açılmasını söylemekle) emrolundum, dedi. Adam: Allah'a yemin olsun ki yalan söylemedin, yalanlanmadın da, dedi. Allah Teâlâ Mûsâ'ya: Âsanı denize vur, diye vahyetti. Hz. Mûsâ denize, âsasıyla vurdu da deniz yarılıp açıldı. Orada on iki yol vardı. Her bir âile için bir yol oldu, (geçerken) birbirlerini görüyorlardı. Hz. Mûsâ'nın ashâbı denizden çıkıp Firavun'un ashâbı bütünüyle oraya girdiğinde deniz üzerlerine kapanıp onları boğdu. İsrâil'in Ebu İshak'tan, onun Amr İbn Meymûn'dan, onun da Abdullah'tan rivâyetinde şöyle anlatıyor: Hz. Mûsâ'nın ashâbının so-nuncuları çıkıp ta Firavun'un ashâbı bütünüyle denize girince üzerlerine deniz kapandı. O günden itibaren daha çok bir kalabalık görülmemiştir. Firavun —Allah ona la'net etsin— boğuldu.

«Şüphesiz ki bunda, (bu kıssada, bundaki gariplikler ile Allah'ın inanan kullarına yardım ve desteklemesinde) bir âyet (kesin bir huc-cet, yüce bir hikmet ve delâlet) vardır. Ama onların çoğu inananlar de-ğildi. Muhakkak ki, Rabbin, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.»

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٦﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا  
فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٦٨﴾ قَالِ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٦٩﴾ أَوْ يَنْفَعُكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ



﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَأَنْتُمْ مَأْكُتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾  
 أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِيَآرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٧﴾

69 — Onlara İbrâhîm'in haberini oku.

70 — Hani babasına ve kavmine: Nelere tapıyorsunuz? demişti.

71 — Onlar da: Putlara tapıyoruz ve onlara bağlanıp duruyoruz, demişlerdi.

72 — O da demişti ki: Çağırdığınızda sizi duyuyorlar mı?

73 — Yahut size fayda veya zarar veriyorlar mı?

74 — Demişlerdi ki: Hayır. Atalarımızı böyle yapar gördük.

75 — O da demişti ki: Neye tapmış olduğunuzu görüyor musunuz?

76 — Siz ve geçmiş atalarınız?

77 — Doğrusu onlar, benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi müstesnâ.

#### Ve İbrâhîm'in Haberi

Allah Teâlâ, kulu, elçisi, dostu, hanîflerin imâmı Hz. İbrâhîm'den haber vererek; elçisi Muhammed'e onun haberi ümmetine okumasını emrediyor ki; ihlâs, tevekkül, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet, şirk ve müşriklerden uzaklaşmada ona uysunlar. Şüphesiz Allah Teâlâ, Hz. İbrâhîm'e, küçüklüğünden yaşlılığına kadar bir olgunluk vermişti. Yetişkinlik ve gençliğinden başlayarak o, kavminin Allah ile beraber putlara tapınmasını hoş karşılamayıp inkâr etmişti. «Hani babasına ve kavmine: Nelere tapıyorsunuz?» Bağlanıp durduğunuz şu heykeller de nedir? demişti. Onlar da : «Putlara tapıyoruz ve onlara ibâdet ve duâ ederek bağlanıp duruyoruz.» demişlerdi. «O da dedi ki: Çağırdığınızda sizi duyuyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar veriyorlar mı?» Onlar demişlerdi ki: «Hayır. Atalarımızı böyle yapar gördük.» Böylece putlarının, anılanlardan hiç birisini yapamayacağını itirâf etmiş oldular. Sâ-dece onlar atalarını böyle yaparken görmüşler ve onlar peşlerinden gitmektedirler. İşte o zaman Hz. İbrâhîm, onlara: «Neye tapmış olduğunuzu görüyor musunuz? Siz ve geçmiş atalarınız. Doğrusu onlar, be-



nim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi müstesnâ, demişti.» Yani, şâyet şu putlar gerçekten bir şey iseler ve te'sirleri varsa, haydi bakalım bana bir kötülük yapsınlar. Ben onların düşmanıyım, onlara aldır mıyorum ve onları düşünmüyorum bile. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Nûh'un şöyle dediğini haber vermektedir: «Siz ve ortaklarınız toplanıp ne yapacağınızı kararlaştırın, içinde ne tasarlıyorsanız açığa çıkarın, sonra bana mühlet de vermeyerek yapacağınızı yapın.» (Yûnus, 71). Hz. Hûd (a.s.) şöyle demişti: «Doğrusu ben Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana. Sonra da hiç müsaade etmeyin. Ben, sâdece benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabhim.» (Hûd, 54-56). Hz. İbrâhîm ise onların tanrılarından uzaklaşmış ve şöyle demişti: «Hem siz; Allah'ın size hiç bir delil ve bürhân indirmedığı şeyleri O'na şirk koştuktan korkmazken, kendisine şirk koştuğunuz şeylerden ben nasıl korkarım?» (En'âm, 81). Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurmaktadır: «İbrâhîm'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke başgöstermiştir.» (Müntahâ, 4), «Hani İbrâhîm, babasına ve kavmine demişti ki: Şüphesiz ben, beni yaratan hâric sizin taptığınız şeylerden uzağım. Şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir. Ve bu sözü ardından geleceklere devâmlı kalacak bir mirâs olarak bıraktı. Belki artık doğru yola, (Allah'tan başka ilâh olmadığını ikrârâ) dönerler.» (Zuhuruf, 26-28).

الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يُهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴿٨٢﴾

78 — Ki O, yaratmıştır beni. Ve O doğru yola erdştirir beni.

79 — Ki, O yedirir, içirir beni.

80 — Hastalandığımda O şifa verir, bana.

81 — Ki O, öldürür beni, sonra da O, diriltir.



82 — Ve din günü günâhlarımı bağışlamasını umduğum O'dur.

Yani; ben ancak bu işleri yapana ibâdet ederim ki, O yaratmıştır beni. Ve beni doğru yola O erıştırir. O yaratıkları yaratıp kadere koyan; yaratıkları o kadere iletendir. Her şey o kadere doğru akmaktadır. Dilediğine hidâyet veren, dilediğini sapıklıkta bırakan O'dur. Ki O, yedirir, içirir beni. O benim yaratıcımdır. Buyruğuna alıp, gök ve yer sebeplerini kolaylaştırarak, bana rızık veren O'dur. Yağmur bulutlarını sürüp suyu indiren, onunla yeryüzünü canlandıran, kullarına rızık olarak bütün meyveleri onunla çıkaran, tatlı suyu indiren O'dur ki «Yarattığımız nice hayvan ve insanları sulayalım.» (Furkân, 49).

«Hastalandığımda O şifâ verir bana.» âyetinde her ne kadar hastalık, Allah'ın takdiri, kazâsı ve yaratmasından ise de; Hz. İbrâhîm, hastalığı kendine isnâd etmiştir. Burada hastalığı kendine nisbet etmesi edeb bakımındandır. Nitekim Allah Teâlâ, namaz kılana şöyle demesini emretmektedir: «Bizi dosdoğru yola ilet. Nimete erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.» (Fâtiha, 5-7). Burada nimet verme Allah Teâlâ'ya isnâd edilmiş; gazabın ise edeb yönüyle fâili (öznesi) hafzedilmiştir. Aynı şekilde, sapıklık ta kullara nisbet edilmiştir. Nitekim cinnler: «Doğrusu biz bilmiyoruz, yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd olunmuştur, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir?» (Cinn, 10) demişlerdir. Hz. İbrâhîm de şöyle diyor: «Hastalandığımda O şifâ verir bana.» Bir hastalığa düştüğüm zaman bana şifâ vermeye O'ndan başka hiç kimsenin gücü yetmez. Zirâ şifâyâ ulaştıran sebepleri takdir buyuran O'dur.

«Ki O, öldürür beni, sonra da O diriltir.» Dirilten ve öldüren O'dur. Buna, O'nun dışında hiç kimsenin gücü yetmez. İlk defa yaratan ve yaratmayı tekrâr edecek olan O'dur. Ve din günü günâhlarımı bağışlamasını umduğum da O'dur.» Dünyada ve âhîrette günâhları bağışlamaya güç yetiren O'dur. Allah'tan başka günâhları bağışlayacak kimse yoktur. O, dilediğini işleyendir.

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٢﴾ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَاعْفِرْ لِي إِنِّي كَانُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾



83 — Rabbim, bana hüküm ver. Ve beni sâlihlerle kat.

84 — Ve sonrakiler içinde bana doğru söyler bir dil ihsân et.

85 — Beni Naîm cennetinin vârislerinden kıl.

86 — Babamı da bağışla. Şüphesiz o, sapıklardan olmuştur.

87 — Diriltilecekleri günde beni rezil etme.

88 — O gün ki mal da fayda vermez, çocuklar da.

89 — Ancak Allah'a kalb-i selimle gelmiş olan başka.

Hız. İbrâhîm (a.s.), Rabbinin kendisine hüküm vermesini istemiştir. İbn Abbâs, bu hükmün ilim olduğunu söylerken, İkrime akıl olduğunu, Mücâhid Kur'ân olduğunu, Süddî ise peygamberlik olduğunu söylemiştir.

«Ve beni sâlihlerle kat.» Beni dünyada ve âhirette sâlihlerle beraber kıl. Nitekim Hız. Peygamber de vefâtı anında üç kere: Ey Allah'ım, (beni) er-Refik el-A'lâ'da kıl, diye duâ buyurmuştu. Duâ hakkındaki bir hadiste şöyle buyruluyor: Ey Allah'ım; bizi müslümanlar olarak yaşat, müslümanlar olarak öldür, rüsvây olmadan, değiştirilmiş (saâdeti şekâvete çevrilmiş) kimseler olmaksızın bizi sâlihlerle kat.

«Ve sonrakiler içinde bana doğru söyler bir dil ihsân et.» Bana anılacağım güzel bir anı kıl. Hayırda bana uyulsun. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Ve sonra gelenler arasında ona iyi bir nâm bıraktık. Selâm olsun İbrâhîm'e. İşte Biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.» (Sâffât, 108-110). Mücâhid ve Katâde, «Ve sonrakiler içinde bana doğru söyler bir dil ihsân et.» âyetinde güzel övgünün kasdedildiğini söylerler. Mücâhid, bu âyet-i kerime'nin şu âyetler gibi olduğunu söyler: «Ona dünyada mükâfâtını verdik. Doğrusu âhirette de o, sâlihlerdendir.» (Ankebût, 27), «Dünyada ona iyilik verdik. Doğrusu O, âhirette de iyilerdendir.» (Nahl, 122), Leys İbn Ebu Süleym der ki: Her millet (her din sâliki) O'nu sever ve O'nu dost edinmiştir. İkrime de böyle söylemiştir.

«Beni Naîm cennetinin vârislerinden kıl.» Kendimden sonra güzel bir anımın kalması nimetini dünyada ihsân buyur, âhirette de Naîm cenneti vârislerinden kılmakla bana ihsânda bulun.

«Babamı da bağışla. Şüphesiz o, sapıklardan olmuştur.» âyeti, Allah Teâlâ'nın: «Rabbımız; hesâbın görüldüğü günde beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla.» (İbrâhîm, 41) âyeti gibidir. Hız. İbrâhîm, bu duâsından daha sonra dönmüştür. Nitekim bir âyet-i kerime'de bu şöyle belirtiliyor: «İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi; sâdece ona



verdiği bir va'dder. dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca; ondan uzaklaştı. Muhakkak ki İbrâhîm, çok içli ve halîm idi.» (Tevbe, 114). Allah Teâlâ, onu babasına istiğfârda bulunmaya devâmdan alıkoyup bundan menetmiştir. Şöyle buyuruyor: «İbrâhîm'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedi düşmanlık ve öfke baş göstermiştir. Yalnız İbrâhîm'in, babasına: Andolsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Ama, Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi def'etmeye gücüm yetmez, demesi müstesnâ.» (Müntahine, 4).

«(İlkleri ve sonlarıyla bütün yaratıkların) diriltilecekleri (kıyâmet) gün(ün) de beni rezil etme.» Buhârî; «Diriltilecekleri günde beni rezil etme.» âyetinin tefsirinde der ki: İbrâhîm İbn Tahmân'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: Hz. İbrâhîm kıyâmet günü babasını boz-bulanık bir halde görecektir. Bize İsmâîl'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)nden rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: Hz. İbrâhîm babasıyla karşılaşacak ve: Ey Rabbim, diriltilecekleri günde beni rezil etmeyeceğini bana va'detmiştin, diyecek. Allah Teâlâ: Şüphesiz ben cenneti kâfirlere harâm kıldım, buyuracak. Buhârî, bu âyetin tefsirinde bu şekilde rivâyet ediyor. Buhârî aynı isnâd ile tek kaldığı rivâyetinde peygamberler hadisinde de buna yer vermektedir ki, lafzı şöyledir: Hz. İbrâhîm, kıyâmet günü babası Âzer'i yüzü bozbulanık, karmakarışık bir hâlde bulacak. İbrâhîm ona: Ben sana; bana karşı gelme dememiş miydin? diyecek. Babası: Bugün sana karşı gelmeyeceğim, diyecek. Hz. İbrâhîm: Rabbim, diriltilecekleri günde beni rüşvây etmeyeceğini bana va'detmiştin. Şu, cennetten uzaklaştırılmış babamdan daha şiddetli bir rüşvâylık var mıdır? diyecek. Allah Teâlâ: Ben şüphesiz, cenneti kâfirlere harâm kılmışımdır, buyuracak. Sonra Hz. İbrâhîm'e şöyle nidâ olunacak: Ayaklarının altındaki nedir ey İbrâhîm? Bakacak ki ne görsün, çamura bulanmış bir sırtlan ayaklarından tutulup cehenneme atılıyor. Sünenü'l-Kebîrinin Tefsir bölümünde, Ebu Abdurrahmân Neseî, «Diriltilecekleri günde beni rezil etme.» âyeti hakkında der ki: Bize Ahmed İbn Hafs İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatıyor: Hz. İbrâhîm kıyâmet günü babasını yüzü boz-bulanık ve karmakarışık bir halde görüp, ona: Ben seni bundan menetmişim de, sen bana karşı gelmiştin, diyecek. Babası: Fakat bugün, bir kerre dahi olsa sana karşı gelmeyeceğim, diyecek. Hz. İbrâhîm: Rabbim; diriltilecekleri günde beni rüşvây etmeyeceğini bana va'detmiştin. Babasını rüşvây edersen oğlunu da rüşvây etmiş olursun, diyecek. Rab Teâlâ buyuracak ki: Ey İbrâhîm; şüphesiz Ben cenneti kâfir-



lere harâm kılmışımıdır. Hz. İbrâhîm'in babası ondan alınacak ve ona: Ey İbrâhîm, baban nerede? buyuracak. O da: Onu benden almıştın, diyecek. Allah Teâlâ: Aşağı tarafına bak, buyuracak. Bakıp görecek ki kendi pisliği içinde bir sırtlan, ayaklarından tutulmuş ateşe atılıyor. Hadisin isnâdı garîbdir ve içinde münkerlik vardır. Hadîste geçen ( الذبيح ) kelimesi; erkek sırtlan, anlamınadır. Sanki, Hz. İbrâhîm'in babası Âzer kendi pisliğine bulanmış bir sırtlan sûretine çevrilip aynı şekilde ateşe atılacaktır. Bezzâr, hadîsi Eyyûb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet eder ki, bunda da garîblik vardır. Yine Bezzâr, hadîsi Katâde kanalıyla... Ebu Saîd (el-Hudrî)den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir.

«O gün ki mal da fayda vermez, çocuklar da.» Yeryüzü dolusu altını fidiye olarak vermiş dahi olsa, malı, kişiyi Allah'ın azâbından korumaz. Bütün yeryüzündekileri fidiye olarak dahi vermiş olsa çocuklar fayda etmez. O gün Allah'a î mân, dini sâdece O'na tahsis etme ve şirkden uzaklaşma dışında hiç bir şey fayda verecek değildir. Bu sebeptendir ki: «Ancak Allah'a kalb-i selimle (şirk ve kirlerden temizlenmiş bir kalble) gelmiş olan başka:» buyurmuştur. Muhammed İbn Sirîn, kalb-i selimin; Allah'ın hak olduğunu, hiç şüphe olmaksızın kıyâmetin mutlakâ geleceğini, Allah'ın kabirlerdekini diriltecek olduğunu bilmesidir, diyor. İbn Abbâs ta «Ancak Allah'a kalb-i selimle gelmiş olan başka.» âyeti hakkında şöyle diyor: Kalb-i selim, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir. Mücâhid, Hasan ve başkaları da; kalb-i selimin, şirkden kurtulmuş bir kalb olduğunu söylerler. Saîd İbn Müseyyeb, kalb-i selimin; sıhhatli bir kalb olduğunu ve bunun mü'minin kalbi olduğunu söyler. Zirâ münâfiğin kalbi hastadır. Allah Teâlâ onlar hakkında: «Kalblerinde bir hastalık vardır.» (Bakara, 10) buyurmuştur. Ebu Osmân en-Neysâbüri de der ki: O, bid'attan soyulmuş (kurtulmuş), sünnet'te huzûr bulmuş olan kalbdır.

وَأَزَلَفْنَا الْجَنَّةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٠﴾ وَبَرَزْنَا الْحِجْمَةَ لِلْعَاوِينَ ﴿١١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ إِنْ مَأْكُتُمْ تَقْبُدُونَ ﴿١٢﴾  
مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُكُمْ أَوْ يَنْصُرُونَ ﴿١٣﴾ فَكَبَّوْا بِوُفَاهِهِمُ وَالْعَاوُونَ ﴿١٤﴾ وَ  
جُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿١٦﴾ تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَبِئْسَ لِمُؤْمِنِينَ  
﴿١٧﴾ إِذْ سَأَلُوا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَصْلَنَا إِلَّا الْحُرَمُونَ ﴿١٩﴾ قَالُوا لِمَنْ شَافِعِينَ



﴿١٠٠﴾ وَلَا صِدْقَ جِمْهٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْلَا نَكْرَةٌ فَكَوْنُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

- 90 — Cennet müttâkiler için hazırlanmıştır.
- 91 — Cehennem de azgınlara gösterilir.
- 92 — Ve onlara denilir ki: Nerededir taptıklarınız?
- 93 — Allah'tan başka? Size yardım ediyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?
- 94 — Oraya; onlar ve azgınlara atılırlar.
- 95 — İblis'in askerleri de topluca.
- 96 — Orada birbirleriyle çekişerek derler ki:
- 97 — Andolsun Allah'a ki biz, apaçık sapıklıkta idik.
- 98 — Hani biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk.
- 99 — Ve bizi suçlulardan başka da saptıran olmamıştı.
- 100 — Şimdi bize şefâat eden kimse yoktur.
- 101 — Ve sıcak bir dostumuz da yoktur.
- 102 — Keşki bizim için geri dönüş olsa da, mü'minlerden olsak.
- 103 — Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.
- 104 — Muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahîm'dir.

#### Cennet Müttakilerindir

«Cennet müttâkiler için hazırlanmıştır.» Kıyâmet günü ona bakacaklar için, süslenmiş olarak cennet, ehline yaklaştırılır. Onlar cennete rağbet duyan ve dünyâda iken onun için ameller işleyenlerdir. Cehennem de azgınlara açılıp gösterilir; onun bir parçası zâhir olur da öyle bir kükrer ki, bu kükreyle kalpleri hançerelerine dayanır. Bir azarlama ve suçlama olarak cehennem ehline denilir ki: «Nerededir Allah'tan başka taptıklarınız? Size yardım ediyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?» Allah'ın dışında tapagelmekte olduğunuz şu



putlar ve Allah'a denk tuttuklarınız bugün size herhangi bir fayda sağlayabilecek değillerdir. Onlar kendilerinden bir zararı da defedemeyeceklerdir. Siz ve onlar bugün cehennemin yakıtısınız ve sizler oraya gireceksiniz.

«Oraya; onlar ve azgınlar atılırlar.» Mücâhid, âyetteki (كَبِيرًا) kelimesini: Oraya itilirler, üst üste atılırlar, şeklinde anlamıştır. Bir başkası bu kelimeyi: Oraya yüzüstü atılırlar, şeklinde anlamıştır. Burada anlatılmak istenen, kâfirlerin ve onları Allah'a ortak koşmaya çağırmış olan önderlerinin, birbiri üzerine cehenneme atılacaklarıdır. «İblis'in askerleri de (sonuncularına varıncaya kadar) topluca (oraya atılırlar). Orada birbirleriyle çekişerek derler ki: Andolsun Allah'a ki biz, apaçık sapıklıkta idik. Hani biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk.» Zayıflar güçlülere: «Doğrusu biz size uymuştuk. Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz?» (Ğâfir, 47) derler, sonra kendilerine dönüp ayıplayarak: «Andolsun Allah'a ki biz, apaçık sapıklıkta idik. Hani biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk. (Nasıl ki âlemlerin Rabbına itâat olunuyorsa, biz de sizin emirlerinize itâat etmiş, âlemlerin Rabbiyle birlikte size tapınmıştık.) Ve bizi suçlulardan başka sapıtıran olmamıştı. (Bizi bu davranışa suçlular çağırmıştı.) Şimdi bize şefâat eden kimse yoktur.» diyeceklerdir. Bazıları burada, şefâat edicilerden, meleklerin kastedildiğini söylemişlerdir. Nitekim onlar: «Şimdi bize şefâat edecek var mı ki; şefâat etsin? Yahut geriye çevrilir miyiz ki, yapmış olduğumuzdan başkasını yapalım? (A'râf, 53) diyecekleri gibi: «Şimdi bize şefâat eden kimse yoktur. Ve sıcak bir dostumuz da yoktur.» diyeceklerdir. Katâde der ki: Allah'a yemin olsun ki, onlar sâlih olduğu takdirde arkadaşın fayda vereceğini; sâlih olduğu zaman dostun şefâat edeceğini iyi bilirler.

«Keşki bizim için geri dönüş olsa da, mü'minlerden olsak.» diye temennî ederler. Kendi zannlarına göre, Rablarına itâat olan işleri işlemek üzere dünya yurduna geri çevrilmelerini temennî ederler. Allah Teâlâ iyi bilir ki; onlar dünya yurduna döndürülmüş olsalardı, yine kendilerine yasaklananlara döneceklerdi ve onlar mutlakâ yalancılardır. Allah Teâlâ, cehennem ehlinin birbirleri ile çekişmelerini Sâd sûresinde beyân edip, sonra şöyle buyurur: «İşte cehennemliklerin bu şekilde tartışması gerçektir.» (Sâd, 64).

«Muhakkak ki bunda (İbrâhim'in kavmi ile münâkaşa edip Allah'ın birliğine dâir onlara hucetler getirmesinde, Allah'tan başka ilâh olmadığına açıkça delâlet eden) bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahîm'dir.»



كَذَبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَمْرُكُمْ عَلَيَّ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿١١٠﴾

105 — Nûh'un kavmi de peygamberleri yalanladı.

106 — Hani onlara kardeşleri Nûh demişti ki: Siz sakınmaz mısınız?

107 — Muhakkak ki ben, size emîn bir peygamberim.

108 — Artık Allah'tan korkun da bana itâat edin.

109 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbına âittir.

110 — O halde Allah'tan korkun da bana itâat edin.

#### Nûh Kavmi

Bu âyetlerde Allah Teâlâ kulu ve elçisi Nûh (a.s.)dan haber vermektedir. Putlara ve Allah'a eş koşulanlara tapınıldıktan sonra yeryüzüne gönderilen ilk peygamber odur. Allah Teâlâ bundan men'edici ve cezâlandırmasından sakındırıcı olarak onu göndermiştir. Kavmi onu yalanlamış, putlara tapınmalarındaki çirkin işlerinde devâm etmişlerdi. Onların, Hz. Nûh'u yalanlamaları, bütün peygamberleri yalanlamış olmaları mesâbesinde tutulmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Nûh'un kavmi de peygamberleri yalanladı. Hani onlara kardeşleri Nûh demişti ki: (Allah'tan bir başkasına ibâdet etmenizde) siz (Allah'tan) sakınmaz mısınız? Muhakkak ki ben, size emîn bir peygamberim. (Allah'ın beni gönderdiği peygamberlikte ben emânet sâhibiyim. Fazlalık ve eksiklik yapmadan Allah'ın mesajını size ulaştırıyorum.) Artık Allah'tan korkun da, bana itâat edin. Buna (size nasihatta bulunmama) karşı sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbına âittir. (Ben bunun sevâbını Allah katında biriktirmekteyim.) O halde Allah'tan korkun da, bana itâat edin. (Şüphesiz ki benim doğruluğum, nasihat ve ihlâsım, Allah'ın beni gönderdiği husûslardaki emânetim size zâhir olmuştur.)»



قَالُوا أَنْتُمْ مِنْ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْدَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عَلَيَّ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حَسَابُهُ  
إِلَّا عَلَى رَبِّي لَو تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١١٥﴾

111 — Sana mı inanacağız? Halbuki sana uyanlar en rezil kimselerdir, dediler.

112 — Dedi ki: Onların yapmakta oldukları şeyler hakkında bir bilgim yoktur.

113 — Onların hesâbı ancak Rabbıma âittir. Keşki düşünseniz.

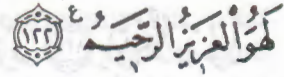
114 — Ve ben, inananları kovacak değilim.

115 — Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Onlar diyorlardı ki: Sana îmân edip tâbi olalım da, bizim en rezillerimiz oldukları halde sana tâbi olup seni doğrulayan şu rezillerle musâvî mi olalım? Bu sebeple onlar: «Sana mı inanacağız? Halbuki sana uyanlar en rezil kimselerdir.» demişlerdi. Hz. Nûh da dedi ki: «Onların yapmakta oldukları şeyler hakkında bir bilgim yoktur.» Onların bana tâbi olmalarından beni alıkoyacak şey nedir? Hangi hal üzere olurlarsa olsunlar, onların durumlarını araştırmak bana gerekmez. Bana düşen onların beni doğrulamalarını kabul etmemdir. Onların içlerindeki de Allah'a havâle ederim. «Onların hesâbı ancak Rabbıma âittir. Keşki düşünseniz. Ve ben, inananları kovacak değilim.» Sanki onlar, kendisine tâbi olabilmeleri için daha önceden kendine uyanları uzaklaştırmasını istemişler de, Hz. Nûh onların bu isteklerini kabul etmeyerek: «Ve ben, inananları kovacak değilim. Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.» Ben, ancak bir uyarıcı olarak gönderildim. Kim bana itâaat eder, bana tâbi olur ve doğrularsa benden olur; ben de onlardan olurum. Onların şerefli veya düşük olmaları, önemli veya önemsiz olmaları bu konuda müsâvidir, demiştir.

قَالُوا لَيْسَ لَكَ تِلْكَ بِأَنْتَ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَأَفْخَ بِبَنِي  
وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَبَنِيَّ وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾  
ثُمَّ آغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ





116 — Ey Nûh, eğer son vermezsen sen muhakkak taşlananlardan olursun, dediler.

117 — O da dedi ki: Rabbim, doğrusu kavmim beni yalanladı.

118 — Artık benimle onların arasında Sen, bir hüküm ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.

119 — Bunun üzerine Biz de, onu ve beraberindekileri, dolu bir gemi içinde kurtardık.

120 — Sonra geride kalanları suda boğduk.

121 — Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.

122 — Ve muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahim'dir.

Hız. Nûh gece-gündüz, gizlide ve açıkta onları Allah'a davet ederek aralarında uzun süre kaldı. Onlara daveti her tekrârlayışında; en ağır küfürde ve en şiddetli karşı koymada ısrâr ettiler ve sonunda: «Ey Nûh, eğer (sen bizi kendi dinine davete) son vermezsen sen muhakkak taşlananlardan olursun, (seni taşılayacağız.)» dediler. İşte o zaman Hız. Nûh, Allah'ın icâbet buyurduğu bir bedduâ ile onlara bedduâ edip: «Rabbim, doğrusu kavmim beni yalanladı. Artık benimle onların arasında Sen, bir hüküm ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar, dedi.» Başka bir âyet-i kerime'de: «O da Rabbına yalvarmış; Ben yenildim, bana yardım et, demişti. Bunun üzerine Biz de; gök kapılarını boşanan sularla açmıştık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık da, su belirtilen bir ölçüye göre birleşiverdi. Onu tahtadan yapılmış, mihla çakılmaşa bindirdik. İnkâr edilmiş olana mükâfat olmak üzere, Bizim gözetimimizle yüzüyordu.» (Kamer, 10-14) buyrulurken, burada da şöyle deniliyor: «Bunun üzerine Biz de, onu ve beraberindekileri, dolu bir gemi içinde kurtardık. Sonra geride kalanları suda boğduk.» Âyette geçen ( المشحون ) kelimesi; malla, içine yüklenen her bir cinsten çift çift şeylerle dolu anlamınadır. Yani biz Nûh'u ve onun beraberinde olan her şeyi kurtardık. Onu yalanlayan ve emrine zıd giden herkesi de suda boğduk. «Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Ve muhakkak ki Rabbin, elbet Azizdir, Rahim'dir.»



كَذَّبَتْ عَادُ الرُّسُلَ ۚ (١٢٣) إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۚ (١٢٤) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ  
 أَمِينٌ ۚ (١٢٥) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۚ (١٢٦) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَعْلَى رَبِّ  
 الْعَالَمِينَ ۚ (١٢٧) أَتَنْتَوْنَ بِكُلِّ بَيْعٍ تَبْعُونَ ۚ (١٢٨) وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَكُمْ لَتَكُنَّ مَخْلُودُونَ ۚ (١٢٩)  
 وَإِنَّا بَطَلُشُمُ بَطْشَ جَبَّارِينَ ۚ (١٣٠) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۚ (١٣١) وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ  
 بِمَا تَعْمَلُونَ ۚ (١٣٢) أَمَدَّكُمْ بِأَنْفَامٍ وَبَيْنَ ۚ (١٣٣) وَجَنَاتٍ وَعُيُونٍ ۚ (١٣٤) إِنِّي أَخَافُ  
 عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۚ (١٣٥)

123 — Âd da peygamberleri yalanladı.

124 — Hani onlara kardeşleri Hûd demişti ki: Siz, sakınmaz mısınız?

125 — Muhakkak ki ben, size emîn 'bir peygamberim.

126 — Artık Allah'tan korkun da bana itâat edin.

127 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbına âittir.

128 — Siz her yüksek yere koca bir binâ kurup boş şeylerle mi uğraşırsınız?

129 — Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı edirsiniz?

130 — Ve yakaladığınız zaman da zorbaca mı yakalarsınız?

131 — O halde Allah'tan korkun da bana itâat edin.

132 — Bildiğiniz şeylerle sizi destekleyenden sakının.

133 — O desteklemiştir sizi hayvanlar ve oğullarla;

134 — Bahçeler ve çeşmelerle.

135 — Doğrusu hakkınızda büyük bir günün azâbından korkuyorum.

#### Âd Kavmi

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Hûd (a.s.)dan haber verir ki; o, kavmi Âd'ı Allah'ın dinine çağırıyordu. Onlar Hadromut ülkesinin Yemen ülkesi hudûdunda olan kum tepelerinde yaşıyorlardı. Onların zamanı Hz.



Nûh kavminden sonradır. Nitekim A'râf sûresinde şöyle buyrulur: «Düşünün ki; O sizi Nûh kavminden sonra halifeler yaptı. Yaratılış itibâ-  
rıyla onlardan fazla boy-bos verdi.» (A'râf, 69). Onlar büyük bir terkîb  
ve inşâ gücüne sâhiptiler. Uzak yerlere kadar uzanabilen güçleri, bol  
rızkıları, malları, bahçeleri, kaynakları, oğulları, ekin ve meyveleri var-  
dı. Bunlarla birlikte onlar, Allah ile beraber O'ndan bir başkasına tapı-  
nıyorlardı. Allah Teâlâ, içlerinden birini müjdeleyici ve uyarıcı bir elçi  
olarak gönderdi. Onları tek olan Allah'a çağırıp; muhâlefet etmeleri ha-  
linde intikâm ve azâbıyla uyardı. Hz. Nûh'un kavmine söylediklerini o  
da kendilerine söyleyip sonunda şöyle dedi: «Siz her yüksek yere koca  
bir binâ kurup boş şeylerle mi uğraşıyorsunuz?» Müfessirler, âyetteki  
(الرَّحِيع) kelimesinde ihtilâf etmişlerdir ki; özeti şudur: Bu kelime meş-  
hûr ana yolların yanlarındaki yüksek yerlerdir. Onlar böyle yerlerde  
sağlam, gösterişli ve heybetli binâlar inşâ etmişlerdi. Bu sebeptendir ki:  
«Siz her yüksek yere koca bir binâ kurup boş şeylerle mi uğraşırsınız?  
(Siz bunları ihtiyâcınızdan dolayı değil de mücerred bir eğlence olarak  
ve gücünüzü ızhâr etmek için yapıyorsunuz.)» demiştir. Peygamberleri  
onların bu davranışlarını hoş karşılamamıştır. Zîrâ bu, zaman kaybı ve  
faydasız yere bedenleri yormaktan ibârettir. Ne dünyâda, ne de âhirette  
fayda vermeyecek bir şeyle meşgûl olmaktır.

Sonra Hz. Hûd: «Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı  
edinirsiniz.» demiştir. Mücâhid, âyetteki (المصانع) kelimesinin; yüksek,  
muhteşem burçlar, ebedileştirilmiş yapılar olduğunu söyler. Ondan ge-  
len bir rivâyete göre bu kelime, hamam burçları anlamındadır. Katâde  
ise kelimenin; su alma yeri anlamına geldiğini söyler. (...) Meşhûr kı-  
râette burası: Temelli kalacağınızı umarak... anlamına gelecek şekilde-  
dir. Siz oralarda ebedî olarak ikâmet edeceğinizi sanıyorsunuz. Halbuki  
bu, sizin için meydana gelecek değildir, aksine sizden kaybolup gidecek  
tir. Nitekim sizden öncekiler hakkında da böyle olmuştur. İbn Ebu Hâ-  
tim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize babamın... Avn İbn Ab-  
dullah İbn Utbe'den rivâyetine göre; Ebu Derdâ (r.a.), müslümanların  
Ğûta denilen yerde yüksek binâlar yaptıklarını, ağaçlar diktiklerini  
gördüğü zaman, onların mescidinde dikilip: Ey Dimaşk ahâlisi, diye ni-  
dâ etti. Yanına toplandılar. Allah'a hamd edip senâda bulundu; sonra  
şöyle dedi: Siz utanmıyor musunuz. Siz utanmaz mısınız? Yemeyeceği  
niz şeyleri topluyorsunuz, oturmayacağınız binâlar yapıyorsunuz, ula-  
şamayacağınız emeller besliyorsunuz. Sizden önce nesiller vardı. Topla-  
yıp biriktirdiler, binâlar yapıp sağlamlaştırdılar, tûl-i emelde bulundu-  
lar. Onların emelleri bir gûrur, topladıkları ise helâk oldu. Meskenleri  
kabirleri oldu. Uyanık olunuz; Âd kavmi Aden ile Ummân arasındaki  
atlara ve binitlere sâhip olmuşlardı. Âd kavminin mîrâsını benden iki  
dirheme kim satın alır?



Hız. Hûd: «Ve yakaladığınız zaman da zorbaca mı yakalarsınız?» kavliyle onları, kuvvet, sertlik ve zorbalıkla nitelemiştir. Şöyle devâm ediyor: «O halde Allah'tan korkun da bana itâat edin. Rabbinize ibâdet ve elçinize itâat edin.» Sonra onlara olan Allah'ın nimetlerini hatırlatmaya başlayıp şöyle demiştir: «Bildiğiniz şeylerle sizi destekleyenden sakının. O desteklemiştir sizi hayvanlar ve oğullarla; bahçeler ve çeşmelerle. Doğrusu (yalanlayıp muhâlefet ettiğiniz takdirde) hakkınızda büyük bir günün azâbından korkuyorum.» Böylece teşvik ve korkutmayla onları Allah'a çağırması ve fakat bu, onlar hakkında hiç bir fayda vermemiştir.

قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾

136 — Dediler ki: Öğüt versen de, yahut öğüt verenlerden olmasan da bizim için eşittir.

137 — Bu, öncekilerin âdetinden başka bir şey değildir.

138 — Hem biz azâba uğratılacak da değiliz.

139 — Böylece onu yalanladılar ve Biz, onları yok ettik. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.

140 — Ve muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahim'dir.

Hız. Hûd (a.s.) kavmini sakındırıp korkuttuktan, onları teşvikle (Allah'ın azâbından) sakındırdıktan ve onlara gerçeği açıkladıktan sonra onların kendisine cevabını Allah Teâlâ şöyle haber veriyor: «Öğüt versen de, yahut öğüt verenlerden olmasan da bizim için müsâvidir.» Biz içinde olduğumuz durumdan elbette dönecek değiliz. «Senin sözünden dolayı ilâhlarımızı terketmeyiz ve sana inanmayız.» (Hûd, 53) Durum gerçekten böyledir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurmaktadır: «Şüphesiz ki, o küfretmiş olanları uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar.» (Bakara, 6). «Doğrusu, üzerlerine Rabbinin sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97). «Bu, öncekilerin âdetinden



başka bir şey değildir.» âyetindeki ( الخلق ) kelimesinde iki kırâet vardır. Bunlardan birincisine göre bu kelime hâ harfinin fethası ve lam harfinin sükûnu iledir. İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi, Alkame ve Mücâhid derler ki: Bununla kasdettikleri anlam şudur: Senin bize getirmiş olduğun şey, evvelkilerin ahlâkından başka bir şey değildir. Nitekim Kureyş müşrikleri de şöyle demişlerdi: «Öncekilerin masallarındır. Başkalarına yazdırıp sabah-akşam kendisine okunmaktadır.» (Furkân, 5). Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyuruyor: «Küfredenler: Bu Kur'ân, ancak onun bir uydurmasıdır ve ona bu husûsta bir başka topluluk yardım etmiştir, diyerek haksız ve asılsız bir söz uydurdular. Öncekilerin masallarındır, dediler.» (Furkân, 4-5). «Onlara: Size Rabbiniz ne indirdi? denildiği zaman, Geçmişlerin masallarını, derler.» (Nahl, 24).

Diğerleri ise bu kelimeyi hâ ve lâm harflerinin zammesi ile okurlar ki buna göre anlam şöyle olmaktadır: Onların dini ve üzerinde oldukları durum atalarının dinidir. Diyorlardı ki. Biz onlara tâbiyiz, onların arkasından gitmekteyiz. Onların yaşadıkları gibi yaşıyor, öldükleri gibi ölüyoruz. Öldükten sonra diriltilme ve Allah'a dönüş yoktur. Bu sebeptendir ki onlar: «Hem biz, azâba uğratılacak da değiliz.» demişlerdir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki bu kelimeyi; evvelkilerin dini olarak açıklamıştır. İkrime, Atâ el-Horasânî, Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiş olup İbn Cerir bu açıklamayı tercih etmektedir.

«Böylece onu yalanladılar ve Biz, onları yok ettik.» Allah'ın peygamberi Hz. Hûd'u yalanlamakta, ona muhâlefet etmekte ve onunla inâdlaşmakta devâm ettiler. Allah Teâlâ da onları helâk etti. Onların helâk edilmelerinin sebebi (onların nasıl helâk olundukları ve onları helâk eden şeyin ne olduğu) Kur'ân'da başka yerlerde de izâh edilmiştir. Buna göre Allah Teâlâ, onların üzerine son derece soğuk ve şiddetli bir fırtına göndermiş ve helâk edilmeleri kendi cinslerinden olmuştur. Zîrâ onlar, yeryüzündeki en azgın ve en zâlim kimseler idiler. Allah Teâlâ, üzerlerine onlardan daha azgını ve daha güçlüsünü musallat kıldı. Buyurur ki: «Görmez misin Rabbin nasıl yaptı Âd'a? O sütunlara sâhip İrem'e.» (Fecr, 6-7). Bunlar eski Âd'dır ki başka bir âyet-i kerime'de: «Ve gerçekten O helâk etti evvelki Âd'ı.» (Necm, 50) buyrulur. Bunlar Hz. Nûh'un oğlu Sâm'ın oğlu İrem'in neslinden olup yüksek binâlarda otururlardı. Âyette geçen İrem kelimesinin, şehir olduğunu sananlar bunu Kâ'b ve Vehb'in sözleri olarak İsrâiliyyâttan almışlardır ve bu sözün bir aslı da yoktur. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Hiç bir ül kede benzeri yaratılmamış.» (Fecr, 8) buyurmuştur. Yani kuvvet, şiddet ve zorbalıkta bu kâbile gibisi aslâ yaratılmamıştır. Şâyet burada kastedilen, o kavim değil de şehir olmuş olaydı; Allah Teâlâ: «Ülkelerde



onun bir benzeri inşâ olunmamış.» buyururdu. Başka bir âyet-i kerîme'-de şöyle buyruluyor: «Âd kavmine gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış; Bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı? Onlar âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.» (Fussilet, 15).

Daha önce de bilgi verdiğimiz üzere Allah Teâlâ onlara çok az bir miktarda (bir öküzün burun deliğinden çıkabilecek kadar) rüzgâr göndermiştir. Bu rüzgâr, onların sığınakları üzerine şiddetle esmiş, Allah Teâlâ'nın izni ile onların ülkelerinde en küçük taşlarına varıncaya kadar her şeyi söküp helâk etmiştir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulmaktadır: «Rabbın emri ile her şeyi yıkar. Bunun üzerine onların meskenlerinden başka bir şey görülmez oldu.» (Ahkâf, 25), «Âd'a gelince; onlar da uğultulu azgın bir fırtına ile helâk edildiler. Onların kökünü kesmek üzere üzerlerine tâm yedi gün sekiz gece o rüzgârı es tirdi. Halkın kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün.» (Hâkka, 7). Başları olmayan cesedler halinde kalakalmışlardır. Rüzgâr onlardan birinin üzerine geldiğinde yerden koparıp havaya yükseltmiş, sonra tepetaklak ters çevirip dimâğlarını parçalayıp kırmış ve yere atmıştır. Sanki içi boşalmış hurma kütükleri haline gelmişlerdir. Onlar dağlarda, mağaralarda sığınaklar yapmışlar, yarılına kadar yerde kendilerine çukurlar açmışlardı. Fakat bunların hiç biri Allah'ın emrine karşı onlara bir fayda sağlamamıştı. «Muhakkak ki, Allah'ın süresi gelince geciktirilmez.» (Nûh, 4). Bu sebeptendir ki burada da şöyle buyruluyor: «Böylece onu yalanladılar ve Biz, onları yok ettik. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Ve muhakkak ki Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.»

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا ﴿١٤٤﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَعْرَضَ عَنْكُمْ رَبِّي لَعَالَيْنَ ﴿١٤٥﴾

141 — Semûd da peygamberleri yalanladı.

142 — Hani onlara kardeşleri Sâlih demişti ki: Siz sakinmazar mısınız?

143 — Muhakkak ki ben, size emîn bir peygamberim.

144 — Artık Allah'tan korkun da bana itâat edin.

145 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbına âittir.



## Semûd Kavmi

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Sâlih (a.s.)den haber veriyor ki, onu Semûd kavmine peygamber olarak göndermişti. Onlar Vâdî el-Kurâ ile Şam ülkesi arasındaki Hicr şehrinde oturan araplardı. Onların yerleri herkesçe bilinmekte olup meşhûrdur. Biz A'râf sûresinde, Hz. Peygamber (s.a.)in Şam seferine çıktığı sırada onların yerlerinden geçişine dâir rivâyet edilen hadisleri vermiştik. Allah Rasûlü (s.a.) Tebük'e ulaşmış, sonra hazırlanmak üzere tekrâr Medîne'ye dönmüştü. Semûd kavmi, Âd kavminden önce olup Hz. İbrâhîm el-Halîl'den öncedirler. Peygamberleri Hz. Sâlih (a.s.), onları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete, tebliğ etmiş olduğu risâlette kendisine itâate davet etmiş; onlar yüz çevirerek onu yalanlamış ve muhâlefet etmişlerdi. Hz. Sâlih onları Hakk'a çağırmasına karşılık onlardan bir ücret istemediğini; sevâbını ancak Allah'tan beklediğini haber vermiş, daha sonra da Allah'ın onlar üzerine olan nimetlerini hatırlatarak şöyle demişti:

أَنْتُمْ كُنْتُمْ فِي مَا هُمْنَا آمِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾  
وَتَنَحُّونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرَ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ  
الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾

146 — Burada emniyet içinde bırakılır mısınız?

147 — Bahçelerde, çeşmelerde.

148 — Ekinler, salkımları sarkmış hurmalıklar arasında.

149 — Dağlarda ustalıkla evler oyar mısınız?

150 — O halde Allah'tan korkun da bana itâat edin.

151 — Müsriflerin emrine itâat etmeyin.

152 — Onlar ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar da ıslâh etmezler.

Hız. Sâlih onlara öğüt vermiş, Allah'ın intikâmının başlarına gelmesiyle onları uyarmış, Allah'ın bol bol rızık vermek sûretiyle onlara olan nimetlerini hatırlatmış, Allah'ın onları sakınılan şeylerden emniyette kıldığını, onlar için bahçeler bitirdiğini, akarsular kaynattığını, ekinler ve meyveler çıkardığını haber verip hatırlatmıştır. Bu sebeple-



dir ki O: «Ekinler, salkımları sarkmış hurmalıklar arasında...» buyurmuştur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi, hurmaların olgunlaşmış olduğu açıklamasını getirir. Hurma olgunlaştığı zaman ona hazım adı verilirmiş. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki hazım kelimesini; otlanmış (yaprakları çıkmış) diye tefsir etmektedir. İsmâil İbn Ebu Hâlid'in Amr İbn Ebu Amr'dan —bu zât sahâbeye yetişmiştir— onun da İbn Abbâs'tan «Salkımları sarkmış hurmalıklar arasında.» âyeti hakkındaki rivâyetinde şöyle demiş: Hurmânın henüz yaş olduğu ve salkımlarının sarktığı zamanda. İbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Ayrıca bu açıklamanın bir benzeri Ebu Sâlih'ten de rivâyet edilmektedir. Ebu İshâk ise, «Salkımları sarkmış hurmalıklar arasında.» âyeti hakkında Ebu'l-Alâ'nın şöyle dediğini nakleder: O, yaş hurmadan aşağı doğru sarkmış olandır. Mücâhid de der ki: O, dokunulduğu zaman kırılıp dağılarak saçılandır. (...)

«Dağlarda ustalıkla evler oyar mısınız?» İbn Abbâs ve birçokları, âyetteki (فَارِهِنْ) kelimesini; ustalıkla, diye açıklamışlardır. İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette ise bu kelime büyüklenerek ve ağırlıklılıkla anlamındadır. Mücâhid ve bir topluluk da bu açıklamayı tercih etmiş olup iki açıklama arasında tezâd yoktur. Zirâ onlar dağlarda yontulmuş bu evleri bir kibir, bir gurûr, bir büyüklenme vesilesi olarak ve faydasız yere edinmekteydiler. Değilse onlar, bu evlerden mesken olarak istifâdeye ihtiyâç duymuyorlardı. Ayrıca onların yontulması ve nakışlanmasında ustalık sâhibi idiler. Nitekim onların yerlerini görenler onların bu durumlarını açıkça müşâhede etmektedirler. Peygamberleri onlara: «O halde Allah'tan korkun da bana itâat edin.» Gerek dünyada ve gerekse âhirette faydası size dönecek olan bir amele, bir işe yönelin ki, o da sizi yaratmış olan ve size rızık veren Rabbinize ibâdettir. Böylece O'nu birlemiş, O'na ibâdet etmiş, sabah-akşam O'nu tesbih etmiş olursunuz. «Müsriflerin emrine itâat etmeyin. Onlar ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar da ıslâh etmezler.» demiş, bu son cümlesi ile onları Allah'a ortak koşmaya, küfre ve hak ile zıdlaşmaya çağıran büyüklerini, reislerini kasetmiştir.

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٧﴾ مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٨﴾  
 قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿١٥٩﴾ وَلَا تَمْسُوهَا إِنِّي أَخَذْتُكُمْ  
 عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٦٠﴾ فَعَقَرُوهَا فَاصْبِرُوا نَادِ مِنْكُمْ ﴿١٦١﴾ فَآخَذَهُمُ الْعَذَابُ فِي ذَلِكَ  
 لَآئِيٍّ وَمَا كَانُوا يَشْعُرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾



153 — Dediler ki: Şüphesiz sen, ancak büyülenmişlerdensin.

154 — Hem sen, bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Şâyet sâdıklardan isen o zaman bir âyet getir.

155 — Dedi ki: İşte şu devedir. Su içme hakkı; belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir.

156 — Sakın ona bir kötülük yapmayın. Yoksa sizi büyük bir günün azâbı yakalayır.

157 — Onlar ise onu kestiler de pişmân oldular.

158 — Bunun üzerine azâb onları yakaladı. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.

159 — Muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahim'dir.

Allah Teâlâ, Hz. Sâlih'in kavmi Semûd'un, onun kendilerini Rablarına ibâdete çağırdığı zamanda verdikleri cevabı haber veriyor. Onlar: «Şüphesiz sen, ancak büyülenmişlerdensin.» demişlerdi. Mücâhid ve Katâde âyetteki ( المـسـحـرـين ) kelimesiyle onların; büyülenmişlerdensin, demek istediklerini belirtiyorlar. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ebu Sâlih ise bu kelimeyle onların: Sen yaratılmışlardansın, demek istediklerini kaydeder. (...) Bu konuda güçlü olan görüş, Mücâhid ve Katâde'nin görüşüdür ki onlar bu sözleriyle: Şüphesiz sen bu sözünle akli olmayan büyülenmiş birisin demek istiyorlardı. Sonra dediler ki: «Hem sen, bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Nasıl oluyor da bizim dışımızda sana vahyolunuyor?» Nitekim başka bir âyet-i kerime'de onların şöyle dedikleri haber veriliyor: «Kitab aramızda ona mı verilmiş? Hayır o pek yalancı ve şumarığın biridir. Yarın; kimin pek yalancı ve şumarığın biri olduğunu bileceklerdir.» (Kamer, 25-26).

Sonra onlar, doğruluğunu tasdik etsinler, diye kendilerine bir mucize getirmesi teklifinde bulundular. İleri gelenleri toplanıp yanlarında bulunan bir kayaya işâret ederek, o kayadan, kendileri için hemen o anda şu şu niteliklere sâhip ve on aylık gebe bir deve çıkarılmasını istediler. O zaman Allah'ın peygamberi Sâlih istediklerine icâbet olunduğu takdirde kendisine imân edeceklerine, kendisine tâbi olacaklarına dâir söz vermelerini istedi. Onlar Hz. Sâlih'in bu teklifine olumlu cevap verdiler. Allah'ın peygamberi Sâlih (a.s.) kalkıp namaz kıldı, sonra onların isteklerine icâbette bulunması için Allah Teâlâ'ya duâ etti. Onla-



rın işâret etmiş oldukları kaya yarılıp ondan nitelemiş oldukları sıfatlara sâhip on aylık gebe bir deve çıktı. Onların bir kısmı imân ederken, çoğunluğu küfürlerinde devâm ettiler. Dedi ki: «İşte şu devedir. Su içme hakkı; belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir.» Suyunuza bir gün o gidecek, bir gün de siz gideceksiniz. «Sakin ona bir kötülük yapmayın. Yoksa sizi büyük bir günün azâbı yakalayacaktır.» Böylece Hz. Sâlih, deveye bir kötülük yapmaları halinde Allah'ın intikâmıyla onları uyarmış oldu. Deve onların arasında bir süre kaldı. Su içmeye gidiyor, yaprak ve mer'alardan yiyordu. Onlar onun sütünden faydalanıyorlardı. Kendilerinin içmesine yetecek kadar ondan süt sağıyorlardı. Zaman uzayıp da onların mutsuzluk vakti gelince deveyi boğazlayıp öldürmede yardımlaştılar. «Onlar ise onu kestiler de pişmân oldular. Bunun üzerine azâb onları yakaladı.» Altlarındaki yer giddetle sarsıldı, onlara öyle büyük bir sayha (haykırış) geldi ki, kalbleri yerlerinden söküldü ve hiç ummadıkları bir şey başlarına geldi. Böylece yurtlarında diz çökmüş halde kalakaldılar. «Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahîm'dir.»

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطُ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي كُنتُ مِنْكُمْ رَسُولٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا

160 — Lût kavmi de peygamberleri yalanladı.

161 — Hani onlara kardeşleri Lût demişti ki: Siz, sakınmaz mısınız?

162 — Muhakkak ki ben, size emin bir peygamberim.

163 — Artık Allah'tan korkun da bana itâat edin.

164 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbına âittir.

### Lût Kavmi

Allah Teâlâ burada kulu ve elçisi Lût'dan haber veriyor. O, Âzer'in oğlu Hârân'ın oğlu Lût'dur ve Hz. İbrâhîm el-Halîl'in kardeşi oğludur. Hz. İbrâhîm hayatta iken Allah Teâlâ Hz. Lût'u büyük bir ümmete peygamber olarak göndermişti. Onlar, Allah Teâlâ'nın helâk etmiş olduğu Sedom ve civârındaki kasabalarda oturuyorlardı. Helâkenden sonra Allah Teâlâ Sedom'un yerini pis kokulu bir göle çevirdi. Orası Gûr ülkesinde Beyt-i Makdis dağları hudûdundadır. Beyt-i Makdis dağları ile el-Kerek ve eş-Şevbek ülkesi arasındadır. Hz. Lût onları tek ve ortağı



olmaksızın Allah'a ibâdet etmeye, Allah'ın kendilerine göndermiş olduğu elçilerine itâat etmeye davet etmiş, onları Allah'a karşı gelmekten, âlemdede onların icâd etmiş oldukları işi işlemekten men'etmişti. Öyle bir iş icâd etmişlerdi ki yaratıklardan hiç kimse onlardan önce bu işi yapmamıştı. Onların icâd etmiş oldukları bu habîs iş, kadınları bırakıp ta erkeklerle temâs kurmaktı. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

أَتَأْتُونَ الذِّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَنْ نُتِنِّيهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَ مِنَ الْخُرْجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَا لَنْ نَعْمَلَكُمْ مِنَ الْعَالَمِينَ رَبِّ نَحْنِي وَاهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٨﴾ فَجَنَيْنَاهُ وَاهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٦٩﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧٠﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ﴿١٧١﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا غَسَّاءً مَطَرًا مُنْذَرِينَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٤﴾

165 — İnsanlar arasında erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?

166 — Ve Rabbinizin sizin için yarattığı eşleri bırakıyor musunuz? Hayır, siz azmış bir kavimsiniz.

167 — Dediler ki: Ey Lût, buna son vermezsen sen elbette çıkarılanlardan olursun.

168 — Dedi ki: Doğrusu ben, sizin işlediğinize kızanlardanım.

169 — Rabbım, beni ve âilemi bunların yaptıklarından kurtar.

170 — Bunun üzerine onu ve âilesini topluca kurtardık.

171 — Sâdece yaşlı bir kadın geride kalanlardan oldu.

172 — Sonra diğerlerini yerle bir ettik.

173 — Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür.

174 — Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.

175 — Muhakkak ki Rabbin, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.



Allah'ın peygamberi onları yaptıkları bu ahlâksızlıktan, erkeklerle temâsta bulunmaktan men'edip onlara kendileri için Allah'ın yaratmış olduğu kadınlara yaklaşmalarını öğütleyince kavminin ona cevabı sâdece şöyle demeleri olmuştur: «Ey Lût, buna (bize getirmiş olduğun şeye) son vermezsen elbette çıkarılanlardan olacaksın. (Biz seni elbette aramızdan çıkaracağız.)» Nitekim Allah Teâlâ bu durumu başka bir âyet-i kerime'de şöyle haber veriyor: «Kavminin cevabı sâdece: Çıkarın onları memleketinizden. Çünkü onlar, fazla temizlik yapan insanlarmış, demek oldu.» (A'râf, 82). Hz. Lût, onların içinde bulundukları duruma son vermeyeceklerini, sapıklıklarında devâm etmekte olduklarını görünce onlardan uzaklaştı ve: «Doğrusu ben, sizin işlediğinize kızanlardanım. (Bunu sevmiyorum ve râzı olmuyorum. Şüphesiz ben sizden uzağım.)» deyip sonra onlara bedduâ ederek: «Rabbim, beni ve âilemi bunların yaptıklarından kurtar.» dedi. Allah Teâlâ da şöyle buyurdu: «Bunun üzerine onu ve bütün âilesini topluca kurtardık. Sâdece yaşlı bir kadın geride kalanlardan oldu.» Bu kadın Hz. Lût'un hanımı idi. Kötü bir ihtiyardı. Geride kalmış ve kavminin geride kalanlarıyla birlikte helâk olmuştu. A'râf, Hûd ve Hicr sûrelerinde Allah Teâlâ'nın haber verdiği üzere Allah Teâlâ Hz. Lût'a karısı dışında âilesini geceleyin yürütmesini, kavminin üzerine indiği esnâda haykırışı işittiklerinde geri dönmelerini emretmiş, onlar Allah'ın emrine sabrederek yollarına devâm etmişlerdi. Allah Teâlâ geride kalanların üzerine onların tamamını kapsayacak bir azâb indirmiş, çamurdan pişirilmiş katı ve sert taşları onların üzerine yağdırmıştır. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Sonra diğerlerini yerle bir ettik. Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahim'dir.

كُتِبَ خَاتَمُ الْبَيِّنَاتِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُ شُعَيْبٌ لَا تَقْتُلْ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي كُنتُ مِنْكُمْ وَأَمَّا أَنْتَ فَمَا تَفْعَلُ ﴿١٧٨﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا جَرِيءٌ عَلَىٰ رَبِّكَ عَالِمِينَ ﴿١٧٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرَهُ ﴿١٨٠﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا جَرِيءٌ عَلَىٰ رَبِّكَ عَالِمِينَ ﴿١٨١﴾

176 — Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.

177 — Hani onlara Şuayb demişti ki: Siz, sakınmaz mısınız?

178 — Muhakkak ki ben, size emin bir peygamberim.



179 — Artık Allah'tan korkun da bana itâat edin.

180 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbına âittir.

### Eyke Halkı

Ashab-ı Eyke, sahîh olan görüşe göre Medyen halkıdır. Allah'ın Peygamberi Şuayb onlardan idi. Ancak burada Allah Teâlâ «Kardeşleri Şuayb» buyurmamıştır. Zirâ onlar Eyke'ye tapınmaya nisbet olunmuşlardır. Eyke bir ağaç olup —meşelik gibi sık bir ağaçlık olduğu da söylenmiştir— ona tapınıyorlardı. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.» buyurduğunda, «Kardeşleri Şuayb onlara demişti ki» buyurmamış, sâdece: «Hani onlara Şuayb demişti ki...» buyurarak, onlar putperest oldukları için, her ne kadar neseb yönüyle onların kardeşi ise de, aralarındaki kardeşlik nisbetini kesmiştir. Bazıları, âyetteki bu nükteyi anlayamamış ve Eyke ashâbının Medyen ahâlisinden başka bir kavim olduğunu, Şuayb (a.s.)'ın iki ümmete peygamber olarak gönderildiğini sanmışlardır. Hattâ içlerinden bazıları onun üç ümmete gönderildiğini zannetmiştir. İshâk İbn Bîşr el-Kâhilî —ki bu râvî zayıftır—nin İbn Süddî kanalıyla... İkrime'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ Şuayb dışında hiç bir peygamberi iki kere göndermemiştir. Onu bir keresinde Medyen'e peygamber olarak göndermiş ve Allah Teâlâ onları bir haykırıyla yakalayıp helâk etmiştir. Diğer bir keresinde onu, Eyke ashâbına peygamber olarak göndermiş ve Allah Teâlâ onları da «zulle günü»nün azâbı ile yakalayıp yok etmiştir. Ebu'l-Kâsım el-Begâvî'nin Hüdbe'den, onun Hemmâm'dan, onun da Katâde'den rivâyetine göre ashâb-ı Ress ve Eyke ashâbı Şuayb'ın kavmidir. İshâk İbn Bîşr der ki: Cüveybir'den başkaları Eyke ashâbı ile Medyen halkının bir olduğunu söyler ki doğrusunu Allah bilir. Hâfız İbn Asâkir ise, Hz. Şuayb'ın terceme-i halinde Muhammed İbn Osmân İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki Medyen kavmi ile Eyke ashâbı iki ayrı ümmettir. Bu ikisine birden Allah Teâlâ peygamberi Şuayb (a.s.)'ı göndermiştir. Bu garîbdir ve merfû' olması da zâten şüphelidir. Doğruya yakın görüneni ise bu haberin mevkûf olmasıdır. Sahîh olan, onların bir ümmet oluşudur. Her bir makâmda değişik bir şeyle nitelenmişlerdir. Bu sebeptendir ki Hz. Şuayb, Medyen kıssasında anlatılanın aynısı olarak onlara ölçü ve tartıyı doğru tutmalarını öğütleyip emretmiştir. Bu da onların bir ümmet olduğuna delâlet eder.



أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطِ أَسْمَقِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا  
النَّاسَ شَيْئًا مِنْهُ وَلَا تَقْتُلُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾ وَأَتَقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ  
وَأَنْجَلَهُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾

181 — Ölçüyü tâm yapın da eksiltenlerden olmayın.

182 — Doğru ölçekle tartın.

183 — İnsanların eşyâsını azaltmayın ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

184 — Sizi ve daha önceki nesilleri yaratmış olan'dan korkun.

Allah Teâlâ onlara ölçü ve tartıya riâyeti emredip ölçü ve tartıyı eksik tutmaktan onları men'etmiştir. Buyurur ki: «Ölçüyü tâm yapın da eksiltenlerden olmayın.» İnsanlara bir şey verdiğiniz zaman onlar için ölçüyü tâm yapın, ölçüyü eksik tutup onlara eksik olarak vermeyin. Sizin lehinize bir durum olduğu zaman, onlardan alırken ölçüyü nasıl da tâm olarak yapıyorsunuz. Aksine verdiğiniz gibi alın, aldığınız gibi verin. «Doğru ölçekle tartın.» Âyetindeki kıstas kelimesi ölçek, terâzi anlamındadır. Bazıları bu kelimenin, arapçaya rumcadan girmiş olduğunu söyler. Mücâhid bu kelimenin, rumcada adâlet anlamına geldiğini belirtir. Katâde de aynı şeyi söylemiştir.

«İnsanların eşyâsını azaltmayın ve (onların mallarını eksiltmeyin. Yol kesmek sûretiyle) yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.» Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur: «Ve siz, Allah'a imân edenleri tehdid ederek, her yolun başını tutup oturmayın.» (A'râf, 86).

Hz. Şuayb: «Sizi ve daha önceki nesilleri yaratmış olan (Allah)dan korkun.» sözüyle onları ve önceki atalarını yaratmış olan Allah'ın baskınıyla korkutmuştur. Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) da: «Sizin de Rabbiniz ve önce geçmiş atalarınızın da Rabbidir.» (Şuarâ, 26) demişti. İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî, Süfyan İbn Uyeyne ve Abdurrahmân Zeyd İbn Eslem ise burayı: Evvelkileri, öncekileri yaratmış, şeklinde anlamışlar ve İbn Zeyd: «Andolsun ki, o sizden bir çok nesilleri saptırmıştır.» (Yâ-Sîn, 62) âyetini okumuştur.



قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٨٦﴾  
 فَاسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّ اعْلَمْ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاخْذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ  
 لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾

185 — Dediler ki: Sen, ancak büyülenmişlerdensin.

186 — Bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin.

Doğrusu biz, seni yalancılardan sanıyoruz.

187 — Eğer sâdıklardan isen bize, gökten bir parça indir.

188 — Dedi ki: Rabbim; yaptıklarınızı en iyi bilendir.

189 — Onu da yalanladılar ve onları bulutlu bir günün azâbı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.

190 — Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.

191 — Muhakkak ki Rabbin, elbet Aziz'dir, Rahim'dir.

Hız. Şuayb'a kavminin aynen Semûd kavminin elçilerine cevap verdiği şekilde cevap verdikleri haber veriliyor. Zâten kalbleri de birbirine benzemektedir. Onlar şöyle demiştiler: «Sen, ancak büyülenmişlerdensin. Bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Doğrusu biz, seni yalancılardan sanıyoruz. (Söylediğim şeylerde sırf yalana dayanmak-tasın. Yoksa Allah seni bize göndermiş değildir.) Eğer sâdıklardan isen, bize gökten bir parça indir.» Dahhâk âyetteki ( كِسْفًا ) kelimesini, göğün bir tarafı ile Katâde gökten bir parça ile, Süddî ise gökten bir azâb ile açıklamıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın da haber verdiği üzere Kureyş kavminin söylediklerine benzemektedir. Onlar şöyle demişlerdi: «Sen bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana aslâ inanmayacağız... Yahut iddiâ ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşüresin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin.» (İsrâ, 90, 92), «Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Aynı şekilde bu bilgisiz kâfirler de: «Eğer sâdıklardan isen bize gökten bir parça indir.» demişlerdi. Dedi ki: «Rabbim; yaptıklarınızı en iyi bilendir. (Şâyet buna müstehak olduysanız,



elbette haksızlık etmiş olmaksızın sizi bununla cezâlandıracaktır.)» Nitekim tâm uygun bir cezâ olarak, onların istedikleri gibisi başlarına gelmiştir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Onu da yalanladılar ve onları bulutlu bir günün azâbı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.» buyurur. Başlarına gökten bir parçanın düşürülmesini istemişlerdi ki azâb, onların istedikleri cinsden olmuştur. Allah Teâlâ, önce yedi gün süreyle onlara şiddetli bir sıcak gönderdi. Onları gölgeleyip koruyacak hiç bir şey yoktu. Sonra onları gölgeleyecek bir bulut kendilerine yöneldi. Sıcaktan gölgesine sığınmak üzere, ona doğru gitmeye başladılar. Hepsî bulutun altında toplandıklarında Allah Teâlâ onların üzerine buluttan ateşten bir şerâre, büyük bir kıvılcım ve alev gönderdi. Yer onları sarstı ve onları öyle bir haykırış yakaladı ki canları çıktı. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ onların nasıl helâk olunduklarını, anlatıldıkları yere uygun düşecek üç şekilde beyân buyurmuştur. A'râf sûresinde onları bir sarsıntının yakaladığı ve yurtlarında diz çökmüş olarak kalakaldıkları anlatılır. Zîrâ onlar: «Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları ya memleketimizden çıkarınız veya mutlakâ bizim dinimize dönersiniz.» (A'râf, 88) demişler, Allah'ın peygamberini ve ona tâbi olanları sıkıştırıp sarsmışlardı. Bu yüzden sarsıntı onları yakaladı. Hûd sûresinde de: «Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı.» (Hûd, 94) buyrulur. Zîrâ onlar Allah'ın peygamberine: «Ey Şuayb, senin namazın mı bize babalarımızın taptıklarını ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men' ediyor? Sen doğrusu akli başında yumuşak huylu birisin.» (Hûd, 87) diyerek onunla alay etmişlerdi. Bu sözlerini onunla bir alay ve onunla istihfâf kabilinden söylemişlerdi. Onları susturacak bir haykırışın gelmesi elbette uygun olmuştur ki Allah Teâlâ: «Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı.» (Hûd, 94) buyurur. Burada ise onlar bir inâd ve hadî tecâvüz olarak: «Eğer sâdıklardan isen bize, gökten bir parça indir.» demişlerdi. Onların vukû bulmasını uzak gördüklerinin onlar hakkında gerçekleşmesi elbette uygun düşmüştür. «Ve onları bulutlu bir günün azâbı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.»

Katâde'nin naklettiğine göre, Abdullah İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Allah Teâlâ yedi gün süreyle onlara sığacı musallat kıldı. O kadar ki bu sıcaktan hiç bir şey onları gölgeleyemedi. Sonra Allah Teâlâ onlar için bir bulut yarattı. Onlardan birisi bulutun altına gidip gölgesine girdi. Onun gölgesinde serinlik ve rahat buldu. Bunu kavmine bildirdiğinde, hepsi birden bulutun altına gelip orada gölgelendiler. Bulut da onların üzerine ateş yağdırdı, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve başkalarından da böyle rivâyet edilmiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Allah Teâlâ onlara bulutu gönderdi. Onların hepsi (bulutun gölgesinde) toplandıkları zaman, Allah Teâlâ onlardan



gölgeyi açiverdi de güneş onları kızdırdı, nihâyet çekirgenin tavada kavrulduğu gibi yandılar. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki: Medyen halkı üç çeşit azâbla azâb olunmuştur: Yurtlarında bir sarsıntı yakalayiverdi de oradan çıktılar. Çıktıkları zaman onları şiddetli bir korku yakaladı. Evlerine girdikleri takdirde evlerinin başlarına yıkılacağından korktular. Allah Teâlâ onların üzerine, gölge yapan bir bulut gönderdi. Birisi bulutun altına girdi ve: Bugünkü gibi hoş ve bundan daha serin bir gölge görmedim, ey insanlar buraya geliniz, dedi. Hepsî birden bulutun gölgesi altına girdiler. Onlara tek bir haykırıyla haykırıldı da, topu birden öldüler. Sonra Muhammed İbn Kâ'b: «Ve onları bulutlu bir günün azâbı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.» âyetini okumuştur. İbn Cerîr der ki: Bana Hâris'in... Yezîd İbn el-Bahilî'den rivâyetine göre o, İbn Abbâs'a: «Ve onları bulutlu bir günün azâbı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.» âyetini sormuş da o, şöyle anlatmış: Allah Teâlâ onların üzerine öyle şiddetli bir sıcak gönderdi ki soluk alamaz oldular ve evlerine kapandılar. Bu sıcak evlerinin içlerine girdi ve yine nefes alamaz oldular. Evlerinden kaçarak açıklıklara çıktılar. Allah Teâlâ bir bulut gönderdi ve bulut onları güneşten gölgeledi. Bununla serinlik ve lezzet buldular. Birbirlerine seslendiler ve sonunda o bulutun altında toplandıklarında Allah Teâlâ, onların üzerine bir ateş gönderdi. İbn Abbâs der ki: İşte bu, bulutlu bir günün azâbıdır. «Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.»

«Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Muhakkak ki Rabbin, (kâfirlerden intikâm almasında) Azîz'dir, (inanan kullarına karşı ise) Rahîm'dir.»

وَاِنَّهٗ لَنَزَّلَ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِرُوحِ الْاَمِيْنِ ﴿١٩٣﴾ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُوْنُ مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ ﴿١٩٥﴾

192 — Muhakkak ki o, elbette âlemlerin Rabbinin indirmesidir.

193 — Onu Rûh el-Emin indirmiştir;

194 — Senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.

195 — Apaçık arap diliyle.

#### Bu Kur'an

Allah Teâlâ, kulu ve elçisi Muhammed (s.a.)e indirmiş olduğu kitâb'dan bahsediyor ki o, sûrenin başındaki «Onlara Rahmân'dan bir



öğüt geldiğinde mutlakâ ondan yüz çevirirler.» âyetinde geçen Kur'ân'dır. «Muhakkak ki o (Kur'ân), elbette âlemlerin Rabbinin indirmesidir. (Ey Muhammed, sana bu kitabı Allah indirmiş ve vahyetmiştir.) Onu Rûh el-Emin indirmiştir.» Ruh el-Emin Cibrîl (a.s.)dir. Selef'ten İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Katâde, Atıyye el-Avfî, Süddî, Dahhâk, Zühri ve İbn Cüreyc gibi birçokları böyle söylemişlerdir. Zaten bu konuda bir ihtilâf da yoktur. Zühri âyet-i kerîme'nin, Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibi olduğunu söyler: «De ki: Kim Cebrâîl'e düşmansa bilsin ki... Kur'ân'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» (Bakara, 97). Mücâhid der ki: Rûh el-Emin kiminle konuşmuşsa yeryüzü (onun cesedini) yemez.

«Senin kalbine ki uyarıcılardan olası.» Onu; emîn, şerefli, Allah katında bir mevkii olan, Mele-i A'lâ'da itâat olunan bir melek indirmiştir. Ey Muhammed; o melek onu kirlerden, fazlalık ve noksânlıklardan sâlim bir halde senin kalbine indirmiştir ki Allah'a muhâlefet edip onu yalanlayanları Allah'ın intikâm ve baskını ile uyarasın, ona tâbi olan mü'minleri de kendisiyle müjdeleyesin.

«Apaçık arap diliyle.» Sana indirmiş olduğumuz bu Kur'ân; apaçık olsun, ma'zeretleri ortadan kaldırsın, dosdoğru yola delil olsun, hucetler ikâme etsin diye fasîh, mükemmel ve şümüllü olan senin dilin, arapça ile sana indirmişizdir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Muhammed İbn İbrâhîm et-Teymî'den rivâyetinde o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) bulutlu bir günde ashâbı ile beraberken onlara: (Şu bulutun) dallanıp budaklanmış halini nasıl görüyorsunuz? buyurdu. Onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar üst üste binip terâküm etmiş, dediler. Onun sarkan kısimlarını nasıl görüyorsunuz? buyurdu. Onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar güçlü, sağlam yerleşmiş, dediler. Kara, koyu kısımlarını nasıl görüyorsunuz? diye sordu, onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar koyu siyah, dediler. Yuvarlaklığını nasıl görüyorsunuz, nasıl yusuvarlak olmuş? diye sordu, onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar yusuvarlak, dediler. Şimşegini nasıl görüyorsunuz; zayıf mı, kuvvetli mi yoksa yarılıp çatlıyor mu? buyurdu, onlar: Yarılıp çatlıyor, dediler. İnşallah hayattır, inşallah hayattır, buyurdular. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana fedâ olsun ne kadar fasîh konuşuyorsunuz. Senden daha fasîh konuşan birini görmedim, dedi. Buyurdu ki: Gerçeği söyledin; Kur'ân, ancak benim dilimle indirilmiştir. Allah Teâlâ: «Apaçık arap diliyle.» buyurmaktadır. Süfyân es-Sevrî der ki: Vahiy ancak arapça indirilmiş, sonra her peygamber onu kavmine tercüme etmiştir. Kıyâmet günü dil süryânice'dir. Kim cennete girmişse arapça konuşacaktır. Süfyân es-Sevrî'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.



وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْكِتَابِ الْأَوَّلِينَ ۖ وَأُولَئِكَ هُمُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْكِتَابِ الْأَوَّلِينَ ۖ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ۖ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٩٨﴾

196 — O, daha öncekilerin kitaplarında vardır.

197 — İsrâiloğullarının bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet değil midir?

198 — Biz onu arapça bilmeyen kimselerden birine indirseydik,

199 — Ve o, bunu onlara okusaydı, yine de ona inananlardan olmazlardı.

Allah Teâlâ buyurur ki: Bu Kur'ân'ın zikri ve adının yüceltilmesi evvelkilerin, peygamberlerinden devralmış oldukları kitaplarında mevcûddur. O kitaplar her zaman Kur'ân'ı müjdelemişlerdir. Ayrıca Allah Teâlâ da bu konuda onlardan söz almıştır. Onların sonuncuları (Hz. İsâ) erkânı içinde Hz. Ahmed'i müjdelemek üzere kalkıp bir hitâbesinde şöyle demişti: «Ey İsrâiloğulları, muhakkak ki ben Allah'ın, size peygamberiyim. Benden önceki Tevrât'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyenim.» (Saff, 6). Âyette geçen ( الزبر ) kelimesi, kitaplar anlamındadır ve Zebûr kelimesinin çoğuldur. Ayrıca Zebûr, Hz. Dâvûd'a indirilen kitabdır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Yaptıkları her şey kitaplarda kayıtlıdır.» (Kamer, 52) buyurur ki bu, meleklerin sayfalarında onların aleyhine yazılmıştır. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İsrâiloğullarının bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet değil midir?» İsrâiloğullarından bilginlerin okuyup incelemekte oldukları kitaplarında bu Kur'ân'ın anıldığını görmeleri, size dosdoğru bir şâhid olarak yetmiyor mu? Burada İsrâiloğulları bilginlerinden kastedilenler, onların adâletli ve insâflı olanlarıdır ki onlar, ellerinde bulunan Hz. Muhammed (s.a.)in niteliklerini, peygamber olarak gönderileceğini ve onun ümmetini itirâf ederler. Nitekim Abdullah İbn Sellâm, Selmân el-Fârisî ile Hz. Peygamber (s.a.)e ulaşmış olanlarla onlara benzeyenlerden îmân etmiş olanlar bunu haber vermektedirler. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor: «Onlar ki, yanlarındaki Tevrât'ta ve İncil'de yazılı bulacakları, okuma-yazma bilmeyen ve Nebî olan Rasûl'e tâbi olurlar.» (A'râf, 157).



Allah Teâlâ Kureyş'in küfrünün şiddetini, bu Kur'an'a karşı inâd-  
larını haber dahi verir ki, şâyet bu Kur'an'ı bir kelime olsun arapça bil-  
meyen acemlerden birine indirmiş olsaydı ve bu Kur'an, bütün beyân ve  
fesâhatı ile ona indirilmiş olsaydı; onlar yine de bu Kur'an'a îman et-  
meyeceklerdi. Bu sebeptir ki: «Biz onu arapça bilmeyen kimselerden  
birine indirseydik ve o, bunu onlara okusaydı; yine de ona inananlar-  
dan olmazlardı.» buyurmuştur. Yine onlardan haber vererek başka  
âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: «Onlara gökten bir kapı açsak ta  
yukarı çıkmaya koyulsalardı. Gözlerimiz döndü. Biz herhalde büyülen-  
dik, derlerdi.» (Hicr, 14-15), «Eğer Biz onlara gerçekten melekleri in-  
dirseydik, ölümler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarında top-  
lasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi.» (En'âm,  
111), «Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olanlar inanmazlar. On-  
lara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yû-  
nus, 96-97).

كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْجَزَمِ ۖ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠٠﴾  
فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠١﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٢﴾ أَفَعَدَّائِنَا  
يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَرَأَيْتَ إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٤﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٥﴾  
مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَمْتَعُونَ ﴿٢٠٦﴾ وَمَا أَهْلَكَ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٧﴾  
ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٨﴾

200 — İşte böylece onu suçluların kalbine sokarız.

201 — Elim azâbı görünceye kadar ona inanmazlar.

202 — O da kendilerine apansız, haberleri olmadan ge-  
liverir.

203 — O zaman derler ki: Acaba bekletilemez miyiz?

204 — Bizim azâbımızı mı çabucak istiyorlardı?

205 — Gördün mü, şâyet Biz onları yıllarca yararlan-  
dırsak;

206 — Sonra kendilerine va'dolunan şey başlarına  
gelse,

207 — Eğlendirilmiş olmaları onlara bir fayda sağla-  
maz.



208 — Uyarıcılar olmaksızın Biz, hiç bir kasabayı he-lâk etmedik.

209 — Öğüt olarak. Ve Biz, zâlimler olmadık.

Allah Teâlâ buyurur ki: Böylece Biz suçluların kalblerine yalanlama, küfür, inkâr ve inâdı sokarız da, zâlimlere ma'zeretlerinin fayda vermeyeceği bir yerde elim azâbı görünceye kadar gerçeğe inanmazlar. La'net onların üzerinedir ve yurdun kötüsü de onlarındır. Allah'ın azâbı kendilerine ansızın, haberleri olmadan geliverir. «O zaman derler ki: Acaba bekletilemez miyiz?» Azâbı gördükleri zaman Allah'a itâat olan işleri yapabilmeleri için kendilerine keşke birazcık zaman verilmiş olsaydı diye temennide bulunurlar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İnsanları kendilerine azâbın geleceği gün ile uyar. Zulmedenler derler ki: Rabbımız, bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?» (İbrâhim, 44). Her zâlim, günahkâr ve kâfir Allah'ın azâbını müşâhade ettiği zaman büyük bir pişmânlık duyacaktır. İşte Allah'ın Kelîmi Hz. Mûsâ'nın hakkında «Rabbımız, doğrusu Sen Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında debdebeler, servetler verdin. Rabbımız, Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? Rabbımız mallarını yok et, onların kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azâbı görmedikçe imân etmezler.» (Yûnus, 88) diye bedduâ ettiği Firavun. Onun Firavun hakkındaki bedduâsı te'sirli olmuş ve elim azâbı görünceye kadar imân etmemişti. «Boğulacağı anda ise: İsrâiloğullarının imân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım, dedi. Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculuk etmiştin.» (Yûnus, 90-91). «Baskınımızı görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştığımız şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama Bizim baskınımızı görüp te öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi.» (Ğâfir, 84-85).

«Bizim azâbımızı mı çabukcak istiyorlardı.» âyeti, hem onlara bir inkâr ve hem de onları bir tehdittir. Onlar Allah'ın Rasûlünü yalanlayarak ve onun söylediklerini uzak görerek: «Bize Allah'ın azâbını getir bakalım.» (Ankebût, 29) diyorlardı. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Senden azâbı çarçabuk isterler.» (Ankebût, 53).

«Gördün mü, şâyet Biz onları yıllarca yararlandırsak; sonra kendilerine va'dolunan şey başlarına gelse, eğlendirilmiş olmaları onlara bir fayda sağlamaz. (Biz onları geciktirip uzun bile olsa bir müddet onlara mühlet vermiş olsak, sonra da Allah'ın emri onlara gelseydi, içinde bulundukları nimetlerden hangisi Allah'ın emrine karşı onlara bir fayda sağlayacaktı?)», «Ve onlar onu gördükleri gün dünyada sâdece bir ak-



şam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.» (Nâziât, 46), «Onlardan her biri bin yıl ömür verilmesini ister. Halbuki çok yaşatılması onu azâbdan uzaklaştıracak değildir.» (Bakara, 96), «Düştüğü zaman malı o kimseye fayda vermez.» (Leyl, 11). Bu sebeple burada da: «Eğlendirilmiş olmaları onlara bir fayda sağlamaz.» buyurmuştur. Sahih bir hadiste şöyle buyruluyor: Kâfir getirilip bir kere ateşe daldırılır sonra kendisine: Hiç hayır gördün mü? Hiç nimet gördün mü? denilir. Rabbim, yemin ederim ki hayır, der. İnsanların dünyada iken en şiddetli yoksulluk içinde olanı getirilir, bir kere cennete konulup sonra kendisine: Hiç yoksulluk gördün mü? denilir. O, sanki olanlar hiç olmamış anlamında: Rabbim, yemin ederim ki hayır, der. (...)

Sonra Allah Teâlâ, yaratıkları hakkındaki adâletinden bahisle ümmetlerden herhangi bir ümmeti ancak kendilerinden özrü kaldırdıktan, onları uyardıktan, elçiler gönderdikten ve onların aleyhine huccetler konulduktan sonra helâk buyurduğunu haber verir. Bu sebeptir ki burada: «Uyarıcılar olmaksızın Biz, hiç bir kasabayı helâk etmedik. Öğüt olarak. Ve Biz, zâlimler olmadık.» buyururken, başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyruluyor: «Biz peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15), «Rabbın kasabaların merkezlerine onlara âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe oraları helâk etmiş değildir. Ve Biz, halkı zâlim olan kasabalardan başkasını helâk edici değiliz.» (Kasas, 59).

وَمَا نَزَّلْنَاهُ الشَّيَاطِينَ ﴿٢١٠﴾ وَمَا تَبَغَّيْ لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمِيعِ  
مَقْرُونُونَ ﴿٢١٢﴾

210 — Onu şeytânlar indirmemiştir.

211 — Bu, onlara düşmez de, buna güçleri de yetmez.

212 — Onlar gerçekten işitmekten uzak tutuldular.

Allah Teâlâ, ne önünden ne arkasından kendisine bâtılın gelemeyeceği, Hakîm ve Hamîd olan Allah tarafından indirilmiş Kitâb-ı Azîz'inden haber veriyor ki desteklenmiş Rûh el-Emîn onu Allah'tan indirmiştir. «Onu (Kur'ân'ı) şeytânlar indirmemiştir.» Sonra Allah Teâlâ bunun üç yönden onlar hakkında muhâl olduğunu zikreder: Bir kere bu onlara düşmez. Onların arzu ve isteklerinden değildir. Zirâ bozgunculuk ve kulları saptırmak, onların seciyyelerinde vardır. Bunda ise iyilikle emir, kötülükten men'etme, nûr, hidâyet ve yüce bir bürhân var-



dır. Onunla şeytânlar arasında büyük bir tezâd mevcûddur. Bu sebeptendir ki: «Bu, onlara düşmez.» buyurmuştur. «Buna güçleri de yetmez.» Şâyet bu onlara düşseydi bile buna güç yetiremezlerdi. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şâyet Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık, sen onun; Allah'ın haşyetinden baş eğerek parça parça olduğunu görürsün.» (Haşr, 21). Sonra bu onlara düşse ve yüklenmeye, yerine getirmeye güç yetirmiş olsalar da buna ulaşamazlardı. Zirâ Kur'ân'ın nüzûlü sırasında onu dinlemekten uzak tutulmuşlardır. Çünkü Kur'ân'ın Allah Rasûlüne indirilme süresi içinde gökyüzü sert bekçiler ve kayan ateşlerle doldurulmuştur. Şeytânlardan hiç birisi, durum karışmasın diye onun bir harfini bile işitme imkânına sâhip olmamıştır. Bu; Allah'ın kullarına olan rahmeti, şeriatını koruması, kitâbı ve elçisini desteklemesindenidir. Bu sebeptendir ki: «Onlar gerçekten işitmekten uzak tutuldular.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerime'de ise cinlerden haber vererek şöyle buyurur: «Doğrusu biz göğü yokladık da, onu sert bekçiler ve alevlerle doldurulmuş bulduk. Doğrusu biz, göğün dinlenebileceği bir yerde oturmuştuk; ama şimdi, kim onu dinleyecek olursa, kendisini gözetleyen bir alev buluyor. Doğrusu biz bilmiyoruz, yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd olunmuştur, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir.» (Cinn, 8-10).

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَكَوْنَنَّ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾  
وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِئَلَّا تَتَّبِعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾  
وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِي يَرِيكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلِّبُكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾  
إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾

213 — O halde Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarma. Yoksa azâblandırılanlardan olursun.

214 — Ve yakın akrabâlarını uyar.

215 — Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını ger.

216 — Şâyet sana isyân ederlerse, de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.

217 — Aziz, Rahim'e tevekkül et.

218 — Görür O seni, kalktığında.



219 — Secde edenler arasında bulunduğunda.

220 — Muhakkak ki O'dur O, Semî', Alim.

Allah Teâlâ, tek ve ortağı olmaksızın zâtına ibâdeti emredip, zâtına ortak koşanlara azâb edeceğini haber verir. Sonra Rasûlü (s.a.) ne yakın akrabâlarını uyarmasını emreder. Ki onlardan hiç kimseyi Rab-bına îmândan başka bir şey kurtaramayacaktır. Allah'ın inanan kullarından, kendisine tâbi olanlara kanat germesini de emrediyor. Allah'ın yaratıklarından kim olursa olsun, ona baş kaldırırsa ondan da uzaklaşacaktır. Bu sebeptendir ki: «Şâyet sana isyân ederlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.» buyurmuştur. Rasûlullah'ın akrabalarını uyarmakla emrolunması onun bütün insanlar için uyarıcı olmasıyla te-zâd teşkil etmez. Aksine bu, genel uyarının parçalarından birisidir. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyruluyor: «Babaları uyarılmadığından gaflet içerisinde kalmış bir kavmi uyarman için.» (Yâ-Sîn, 6), «Şehirlerin arası ile çevresindekileri uyarasın diye...» (En'âm, 92), «Rablarına toplanacaklarından korkanları, sen onunla uyar.» (En'âm, 51), «İşte Biz, bunu müttakilere müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi uyarasın diye senin dilinle indirerek kolaylaştırdık.» (Meryem, 97); «Bu Kur'an; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarman için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17). Müslim'in Sahih'indeki bir hadîste şöyle buyruluyor :

وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَمِ يَهُودِيٍّ وَلَا نَصْرَانِيٍّ، ثُمَّ يَمُوتُ  
وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ، إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ

Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)a yemin olsun ki, yahûdî olsun hristiyan olsun, bu ümmetten beni kim iştirir sonra da benim getirdiğime (benimle gönderilene) îmân etmemiş olarak ölürse, mutlakâ cehennemliklerden olur.

Bu âyet-i kerime'nin nüzûlüne dâir bir çok hadis vârid olmuştur. Şimdi bunları zikrederim:

1 — İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Abdullah İbn Nümeyr'in... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle anlatmıştır:

لَمَّا تَرَلْتُ وَأَنْذَرْتُ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ صَعِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الصَّخَاةِ فَعَمِلَ يُنَادِي يَا أَيُّهَا فَهْرُ يَاجُجٍ  
عِدِّي لِيُطَوِّنَ قُرَيْشٌ حَتَّى أَجْتَمَعُوا فَعَمِلَ الرَّجُلُ إِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَخْرُجَ أَرْسَلَ رَسُولًا لِيَسْتَنْظِرَ مَا هُوَ جَاءَهُ  
أَبُو هَلَبٍ وَفُرَيْشٌ فَقَالَ أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُمْ أَنَّ خَيْلًا بِالْوَادِي نَزَبَتْ أَنْ تُبْرَ عَلَيْهِمْ أَكُنْتُمْ مُصَدِّقًا قَالُوا



نَمَّ مَا جَرَّبْنَا عَلَيْكَ إِلَّا صِدْقًا قَالُوا فَايْتِنَّا بِذِكْرٍ لَكُم مِّنْ بَيْنِ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ فَقَالَ أَبُو هَبَيْبٍ تَبَاكَ سَائِرَ الْيَوْمِ الْهَذَا  
جَمْعًا فَتَرَلْتُ تَبَّتْ يَدَا أَبِي هَبَيْبٍ وَتَبَّ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

«Ve yakın akrabâlarını uyar.» âyeti nâzil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) Safâ'ya tırmandı, sonra da: Kureyş boylarına: Ey Fihri oğulları; ey Adiyy oğulları; diye seslenmeye başladı ve onlar toplandılar. Bizzât gelemeyenler, ne olduğuna bakması için bir elçisini gönderdi. Ebu Leheb ve Kureyş gelip toplanınca Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şu vâdide atlılar olduğunu, size hücum etmek istediklerini haber vermiş olsaydım ne derdiniz? Beni doğrular mıydınız? Onlar: Evet, dediler, senden doğruluktan başka bir şey görmedik. O halde ben, şiddetli bir azâbdan önce sizi uyarıyorum, buyurdu. Ebu Leheb: Kahrolasınca, bizi bunun için mi topladın? dedi de Allah Teâlâ: «İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun.» (Leheb, 1-2) âyetini indirdi. Hadîsi; Buhârî, Müslim, Neseî ve Tirmizî, muhtelif kanallardan olmak üzere, A'meş'den rivâyet etmişlerdir.

2 — İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Hz. Âişe'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: «Ve yakın akrabâlarını uyar.» âyeti nâzil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) kalktı ve: Ey Muhammed'in kızı Fâtıma, ey Abdülmuttalib'in kızı Safiyye, ey Abdülmuttalib oğulları, Allah'a karşı sizin için bir şeye mâlik değilim; benim malımdan dilediğinizi isteyin, buyurdu. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.

3 — Ahmed'in, Muâviye İbn Amr kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: «Ve yakın akrabâlarını uyar.» âyeti nâzil olduğunda, Allah Rasûlü (s.a.) avâm ve havâssı ile Kureyş'i çağırdı ve şöyle buyurdu: Ey Kureyş topluluğu, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Kâ'b oğulları, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abdimenâf topluluğu, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Hâşim oğulları, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abdülmuttalib oğulları, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Muhammed'in kızı Fâtıma, kendini ateşten kurtar. Allah'a yemin olsun ki; sizin için Allah'a karşı hiç bir şeye mâlik değilim. Şu kadar var ki, sizin için bir akrabâlık hakkı vardır ve ben sıla-i rahimde bulunacağım. Hadîsi Müslim ve Tirmizî; Abdülmelik İbn Umeyr kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin bu kanaldan rivâyetinin garib olduğunu söyler. Ayrıca Neseî, hadîsi Mûsâ İbn Talha kanalıyla mürsel olarak rivâyet etmiş ve isnâdında Ebu Hüreyre'yi zikretmemiştir. Hadîsin mev-sûl olarak rivâyeti sahîh olanıdır. Buhârî ve Müslim, hadîsi Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetinde Allah Rasûlü



(s.a.) şöyle buyrumuştur: Ey Abdülmuttalib oğulları, kendinizi Allah'tan satın alınız. Ey Allah'ın elçisinin halası Safiyye; ey Allah Rasûlünün kızı Fâtıma, nefislerinizi Allah'tan satın alınız. Sizin için Allah'a karşı herhangi bir şeye sâhip değilim. Benim malımdan dilediğinizi isteyiniz. Bu kanaldan hadisi, sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Ayrıca yine İmâm Ahmed, Muâviye kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâdla hadisi rivâyette tek kalmıştır. Yine İmâm Ahmed, hadisi Hasen kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet ediyor. Ebu Ya'lâ'nın, Süveyd İbn Saîd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre şöyle buyurmuş: Ey Kusayy oğulları, ey Hâşim oğulları, ey Abdimenâf oğulları; ben uyarıcıyım. Ölüm, (üzerinize) hücûm eden; kıyâmet ise, (size) va'dolunandır.

4 — İmâm Ahmed'in, Yahyâ İbn Saîd kanalıyla... Kabisa İbn Muhârik ve Züheyr İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, ikisi şöyle anlatmışlardır: «Ve yakın akrabâlarını uyar.» âyeti nâzil olduğunda, Allah Rasûlü (s.a.) bir dağın kayalık zirvesine çıkıp şöyle nidâ etmeye başladı: Ey Abdimenâf oğulları, ben ancak bir uyarıcıyım. Benim ve sizin benzeriniz, bir adam gibidir ki; düşmanı görmüş düşman, ailesine ulaşılacak diye korkarak ailesinin yanına koşuyor ve: Düşman geliyor, uyanık olunuz, diye nidâ edip çağırmaya başlıyor. Müslim ve Neseî, hadisi Süleymân İbn Tarhan et-Teymî kanalıyla... Kabisa ve Züheyr İbn Amr el-Hilâlî'den rivâyet etmişlerdir.

5 — İmâm Ahmed der ki: Bize Esved İbn Âmir'in... Hz. Ali (r.a.) den rivâyetine göre, o şöyle anlatıyor: «Ve yakın akrabâlarını uyar.» âyeti nâzil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.), âilesini topladı. Otuz kişi toplandılar, yeyip içtiler. Onlara: Kim benim dinimi ve va'dlerimi tekeffül edip, cennette benimle beraber olup âilemle benim halifem olur? buyurdu. Birisi —Râvî Şerik onun ismini vermiyor— ey Allah'ın elçisi, sen bir denizdin, bunu kim yerine getirebilir? dedi. Sonra bir diğeri aynı şeyi söyledi. Allah Rasûlü bunu âilesine arzetti de, Hz. Ali: Ben tekeffül ederim, dedi. Hadisin yukardakinden daha genişçe ve başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir: İmâm Ahmed'in, Affân kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) Abdülmuttalib oğullarını topladı —veya çağırdı— onlar on kişi kadardı. Bir oğlağı yediler, beş litre kadar içtiler. Allah Rasûlü onlar için dörtte bir sâ' miktarında yemek hazırlamıştı. Yediler ve doydular. Yemek sanki hiç dokunulmamış gibi arttı. Sonra bir kadeh getirtti, doyuncaya kadar içtiler, içilen sanki bir dokunulmamış —veya içilmemiş— gibi, arttı. Allah Rasûlü (s.a.): Ey Abdülmuttalib oğulları, ben özellikle size, genelde insanlara peygamber olarak gönderildim. Siz bu âyet-



ten (mucizeden) gördüklerinizi gördünüz. Benim kardeşim ve arkadaşım olmak üzere, hanginiz bana biat edecek? buyurdu. Hiç kimse kalkmadı. Ben kalktım ki; o zaman kavmin en küçüğü idim. Bana: otur, buyurdu. Sonra, sözünü üç kere tekrârladı. Ben her seferinde kalkıyordum; o da bana, otur buyuruyordu. Nihâyet, üçüncü keresinde elini elime koydu. Hadisin bundan daha garib bir kanaldan, bu anlatılışından daha geniş ve başka fazlalıklarla rivâyeti şöyledir: Hâfız Ebu Bekr el-Beyhâkî, «Delâil'ün-Nübüvve» adlı eserinde der ki: Bize Hâfız Muhammed İbn Abdullah'ın... Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle anlatmıştır: «Ve yakın akrabâlarını uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını ger.» âyeti Allah Rasûlü (s.a.)ne nâzil olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dedi: Bunu kavmime açtığım takdirde, onlardan hoşlanmayacağım şeyleri göreceğimi biliyordum. Bu sebeple sustum. Cibrîl bana gelip: Ey Muhammed, Rabbinin sana emrettiğini yapmayacak olursan Rabbin sana azâb edecek, dedi. Hz. Ali der ki: Allah Rasûlü beni çağırdı ve: Ey Ali, Allah Teâlâ yakın akrabâlarımı uyarmamı emretti. Bunu onlara açtığım takdirde, onlardan, hoşlanmayacağım şeyleri göreceğimi bildiğimden sustum. Sonra Cibrîl bana gelip: Ey Muhammed, emrolunduğunu yapmayacak olursan Rabbin sana azâb edecek, dedi. Ey Ali, bizim için bir sâ' yemekle bir koyun (yemeği) hazırla. Büyükle bir kap süt de hazır et. Sonra Abdülmuttalib oğullarını benim yanımda topla, dedi. Öylece yaptım, onun yanında toplandılar. O gün, bir eksik veya bir fazlasıyla kırk kişiydiler. Amcaları Ebu Tâlib, Hamzâ, Abbâs ve pis kâfir Ebu Leheb onların içindeydi. (İçine yemek koyduğum) tabağı onlara ikrâm ettim. Allah Rasûlü (s.a.), ondan uzunca bir parça et aldı, dişleriyle parçalayıp çevresine dağıttı ve: Allah'ın ismiyle yeyiniz, buyurdu. Oradakiler yedi ve onunla doydular. Sâdece parmaklarının izleri görölüyordu. Allah'a yemin ederim ki; onların yediklerinin hepsini onlardan bir tanesi yiyebilirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, onları sula, buyurdu. O büyük kabı getirdim, ondan içtiler ve sonunda hepsi de (süte) kandılar. Allah'a yemin ederim ki; onlardan bir tanesi onun tamâmını içebilirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onlarla konuşmaya davrandığında, Ebu Leheb ondan önce söze başlayıp: Sizin arkadaşınız ne güzel insandır (ki bize ikrâmında bulundu), dedi, dağıldılar ve Allah Rasûlü (s.a.) onlarla konuşamadı. Ertesi gün olunca, Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, dün yapmış olduğun yemek ve içeceklerin bir mislini bizim için bugün de yap. Şu adam, ben konuşmazdan evvel, senin de işittiğin gibi benden evvel davranıp konuştu, buyurdu. Onun emrettiğini yaptım. Sonra onları Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında topladım. Allah Rasûlü (s.a.) bir evvelki gün yaptıkları gibi yaptı. Yediler ve nihâyet doydular. Allah'a yemin ederim ki; onlardan birisi (onların hepsinin yediği miktarı) tek başına yiyebilirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, onları



sula, buyurdu. O su kabını getirdim, ondan içtiler ve hepsi kandılar. Allah'a yemin ederim ki, onların tamâminin içtiğinin bir o kadarını onlardan birisi tek başına içebilirdi. Allah Rasûlü (s.a.), onlarla konuşmak istediğinde, Ebu Leheb ondan önce söze başlayıp: Sizin şu arkadaşınız ne kadar iyi insandır, dedi; onlar da dağıldılar ve Allah Rasûlü (s.a.) onlarla konuşamadı. Ertesi günü olunca Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, dün bize yapmış olduğun yemek ve içeceklerin bir benzerini bizim için yap. Şüphesiz şu adam, ben konuşmazdan önce senin işittiğin sözleri benden önce söyledi, buyurdu. Emrettiklerini yaptım. Sonra onları topladım, Allah Rasûlü (s.a.) bir evvelki gün yaptığı gibisini yaptı. Yediler ve nihâyet doydular. Sonra onlara o kaptan su ikram ettim. Sonunda kandılar. Allah'a yemin olsun ki; onlardan birisi hepsinin yeyip içtiklerinin bir benzerini tek başına yeyip içebilirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Abdülmuttalib oğulları, Allah'a yemin olsun ki; araplardan hiç bir gencin kavmine, benim size getirdiklerimden daha üstününü getirdiğini bilmiyorum. Şüphesiz ben size, dünyâ ve âhiretin hayrını getirdim. Ahmed İbn Abdülcebâr der ki: Bana ulaştığına göre İbn İshâk, hadîsi Abdülgaffâr İbn Kâsım Ebu Meryem'den, o Minhâl İbn Amr'dan, o ise Abdullah İbn Hâris'den işitmiş. Ebu Ca'fer İbn Cerir hadîsi İbn Humeyd kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyetle yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. Şüphesiz ben size, dünyâ ve âhiretin hayrını getirdim, kısmından sonra şu fazlalık vardır: Allah Teâlâ bana, sizi kendisine davet etmemi emretmiştir. Benim kardeşim ve benimle şöyle şöyle olmak üzere bu işte bana hanginiz yardımcı ve destek olur? buyurdu. Oradakilerin hepsi birden susup kaldı. Ben, yaşları en küçük, sırılağan gözlü (gözünün beyâzı karasından daha çok), karnı ve büyük ve bacakları en ince olanı olduğum halde: Ey Allah'ın peygamberi, bu işte senin yardımcın ben olacağım, dedim. Beni gözetmeye başladı sonra: İşte şu, şöyle ve şöyle benim kardeşimdir. Onu dinleyip itâat ediniz, buyurdu. Toplananlar gülererek kalktılar. Ebu Tâlib'e: Sana oğlunu dinleyip ona itâat etmeni emretti, diyorlardı. Bu ibârelerle hadîsi, sâdece Abdülgaffâr İbn Kâsım Ebu Meryem rivâyet etmiştir. Onun hadîsi metrûktur, yalancıdır ve şiidir. Ali İbn el-Medîni ve başkaları, onu hadîs uydurmakla ithâm etmişler, imâmlar ise onu zayıf kabul etmişlerdir. Allah cümlesine rahmet eylesin. Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir: İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Hz. Ali (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: «Ve yakın akrabalarını uyar.» âyeti nâzil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) bana: Bana bir koyun paçasıyla bir sâ' miktarı yemek ve bir kap süt hazırla, buyurdu. Emrini yerine getirdim. Sonra: Hâşim oğullarını çağır, buyurdu. Onları çağırdım. O günde bir eksigi veya bir fazlası ile kırk —veya kırkbir— kişi idiler. İçlerinde on kişi vardı ki; onlar tek başına bir oğlağı yiyebilecek



kimselerdi. Onlara yemek tabağı getirildiğinde, Allah Rasûlü (s.a.) en üstünden aldı, sonra; yeyiniz, buyurdu. Doyuncaya kadar yediler, tabağın içindeki yemek ilk geldiği gibi duruyordu; ondan ancak çok az bir kısmını eksiltmişlerdi. Sonra onlara süt kabını getirdim, kanuncaya kadar içtiler ve bir miktarı arttı. Onlar yeme ve içmeyi bitirdiklerinde, Allah Rasûlü (s.a.) konuşmaya davrandı ise de, ondan önce söze başlayıp: Bugünkü gibi sihir görmemiştik, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) sustu. Sonra: Bir sâ' yemekle bir koyun parçası yap, buyurdu. Ben de yaptım, onları çağırdım. Yeyip içtiklerinde, yine önce söze davranıp önceki söyledikleri gibi söylediler. Allah Rasûlü (s.a.) sustu sonra bana: Bir sâ' miktarı yemekle bir koyun parçası (yemeği) yap, buyurdu. Ben de yaptım, onları topladım. Yeyip içtiklerinde, Allah Rasûlü (s.a.) onlardan önce söze başlayıp: Hanginiz benim yerime borcumu öder ve âilem içinde benim halifem olur? diye sordu. Onlar sustular, bunu malıyla karşılayacak korkusuyla Abbâs da sustu. Abbâs'ın yaşı dolayısıyla, ben de sustum. Sonra Allah Rasûlü, bu sözü ikinci defa söyledi, Abbâs yine sustu. Bunu görünce ben: Ben; ey Allah'ın elçisi, dedim. O gün, durumu en kötü olanları bendim. Şırlağan gözlü, karnı büyük, bacakları ince birisiydim. Bunlar Hz. Ali (r.a.)den rivâyet edilen bu hâdisin müteaddit kanallarıdır. Allah Rasûlü (s.a.), amcalarıyla onların çocuklarından borçlarını edâ etmeleri ve âilesi üzerinde halifeleri olmaları isteğinde; Allah yolunda öldürülecek olursa ihtimâlini hesâba katmıştır. Sanki o, uyarma görevlerini yerine getirdiği zaman öldürüleceğinden korkmuş; Allah Teâlâ: «Ey peygamber; Rabbindan Sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67) âyetini indirdiği zaman emîn olmuştur. Önceleri ise «Ve Allah; seni insanlardan koruyacaktır.» âyeti ininceye kadar çekingen davranmaktaydı. Hâşim oğulları içinde o zamanda, Allah Rasûlü (s.a.)nü tasdik, ona îmân ve yakın sâhibi olmada, Hz. Ali (r.a.)den daha güçlüsü yoktu. Bu sebeptendir ki; Allah Rasûlü (s.a.)nün, kendilerinden istediklerini yüklenmeye hepsinden önce davranmıştır. Bundan sonra —en doğrusunu Allah bilir— Allah Rasûlü (s.a.)nün insanları çağırısı, Safâ tepesi üzerinde açıkça olmuştur. Avâm ve havâssı ile Kureys âilelerini uyarısı da o zamandır. Daha yakın olanın daha uzak olanına tenbihte bulunması için; amcaları, halaları ve kızlarının isimlerini birer birer saymıştır. Yani şöyle demek istemiştir: Şüphesiz ben ancak bir uyarıcıyım. Dilediğini dosdoğru yola ileten ise, yegâne Allah'tır.

Hâfız İbn Asâkir, Abdülvâhid ed-Dımaşki'nin hâl tercemesinde Amr İbn Semure kanalıyla... Abdülvâhid ed-Dımaşki'den rivâyet ediyor ki; o, şöyle anlatmıştır: Ebu Derdâ (r.a.)yı insanlarla konuşur ve onlara fetva verirken gördüm. Oğlu yanı başında, âilesi ise mescidin bir tarafında oturmuş, aralarında konuşuyorlardı. Ona: Şu insanlara ne olu-



yor da sendeki ilme istek ve arzu duyuyorlar ama, âilen ilgisiz olarak oturuyor? denildi. Ebu Derdâ dedi ki: Ben Allah Rasûlü (s.a.)nû şöyle buyururken işittim: Dünyâda insanların en zâhidi; peygamberlerdir. Onlara karşı en sert davrananları ise akrabâlarıdır. Bu, Allah Teâlâ: «Ve yakın akrabâlarını uyar.» âyetini indirdiğinde olmuştur. Sonra Ebu Derdâ şöyle devâm etti: Şüphesiz, âlimlere insanların en uzağı kendi âilesidir, tâ ki onlardan ayrılıncaya kadar. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Ve yakın akrabâlarını uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını ger. Şâyet sana isyân ederlerse, de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.» buyurmuştur.

«(Bütün işlerinde) Azîz, Rahîm'e tevekkül et. (Şüphesiz o seni destekleyecek, yardım edecek, koruyacak, zafere eristirecek ve senin kelimeni yüceltecektir.) Görür O seni (namaza) kalktığında. (Seninle âlakalanacak olan O'dur.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «Rabbının hükmüne sabret. Şüphesiz sen Bizim gözetimimiz altındasın.» (Tûr, 48) buyurmuştur. İbn Abbâs, «Görür O seni kalktığında.» âyetinde, namaza kalkmanın kastedildiğini söyler. İkrime der ki: Onun kıyâmını, rûkû ve sacde etmesini görür. Hasan da âyeti şöyle anlıyor: Görür O seni yalnız başına namaza kalkıp namaz kıldığında. Dahhâk ise şöyle anlamıştır: Görür O seni yatağında veya oturduğu yerden kalktığında. Katâde ise, âyeti şöyle anlıyor: Görür O seni kalktığına, otururken ve diğer bütün hallerinde.

«Secde edenler arasında bulunduğunda.» Katâde der ki: Görür O seni namaza kalktığına, namazda secde edenler arasında bulunduğunda. Yalnız olduğunda da, bir topluluk içinde olduğunda da seni görür. İkrime, Atâ el-Horasânî ve Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Mücâhid der ki: Allah Rasûlü (S. A.) önünde olan kimseyi gördüğü gibi, arkasında olanı da görürdü. Saflarınızı doğrultunuz. Şüphesiz ben arka tarafımdan da sizi görürüm, sahîh hadîsi de buna şâhiddir. Bezâr ve İbn Ebu Hâtîm'in iki kanaldan olmak üzere İbn Abbâs'tar rivayetlerinde, o bu âyet hakkında şöyle demiştir: Burada, onun bir peygamber olarak çıkarılışına kadar, bir peygamberin sulbünden bir diğeline geçişi kastedilmektedir.

«Muhakkak ki O (kullarının sözlerini) en iyi işiten, (onların hareketlerini ve hareketsizlik hallerini) en iyi bilendir.» Nitekim başka bir âyet-ikerime'de şöyle buyrulur: «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz.» (Yûnus, 61).



هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن نَّزَّلُ الشَّيَاطِينَ ﴿٢٢١﴾ نَزَّلَ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثَهُ  
كَادُوبٌ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَمِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَانَّهُمْ  
يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ  
بَعْدِ مَا ظَلَمُوا أَوْ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

221 — Şeytânların kime indiğini size bildireyim mi?

222 — Onlar her günâhkâr, her müfteriye inerler.

223 — Bunlar ona kulak verirler ve çoğu yalancılardır.

224 — Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.

225 — Görmedin mi onlar, her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar.

226 — Ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.

227 — Ancak imân etmiş, sâlih amel işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş ve zulme uğratıldıktan sonra zafer kazananlar müstesnâdır. Zulmedenler göreceklendir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.

### Ve Şâirler

Allah Teâlâ burada, Allah Rasûlü (S. A.)'nün getirdiğinin gerçek olmadığını, bunları kendiliğinden uydurduğunu veya ona bunları bir cinninin getirdiğini sanan müşriklere hitâb ediyor ve elçisini onların sözlerinden, iftirâlarından tenzih ediyor. Tenbîhte bulunuyor ki; onun getirdikleri ancak Allah katındadır, O'nun indirmesi ve vahyidir. Onu şeytân değil; şerefli, emin ve büyük bir melek indirmiştir. Zâten onların, bu Kur'an'ı Azîm gibisine bir rağbetleri de yoktur. Onlar ancak kendilerine benzeyen kâhin ve yalancılara inerler. Bu sebeptendir ki; Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Şeytânların kime indiğini size bildir (ip haber ver)eyim mi? Onlar (davranışlarında) her günâhkâr, (sözlerinde) her müfteri (ve yalancı olan her bir kimse)ye inerler.» Şeytânların yanlarına geldikleri, işte; kâhinlerle onlar gibi olan günâhkâr yalancılardır. Zâten şeytânlar da onlar gibidirler.



«Bunlar ona kulak verirler.» Gökten kulak hırsızlığı yaparlar. Gayb ilminden bir kelimeyi işitirler de, ona yüz yalan katarlar, sonra bunları insanlardan olan dostlarına ulaştırırlar. İnsanlardan olan dostları bu sözleri konuşur, her söylediklerinde insanlar onları doğrular. Zîrâ, gökten işitilmiş olan bu sözlerde onlar doğru söylemişlerdir. Nitekim bu, sahîh bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: Buhârî'nin Zührî kanalıyla... Urve İbn Zübeyr'den rivâyetine göre, Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatmıştır: Bazı kimseler, Hz. Peygamber (s.a.)'e kâhinleri sormuştu. Onlar bir şey değildirler (hak üzere değildirler), buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, onlar gerçek bir şeyi haber vermezler mi hiç? dediler de, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Cinnî, hak olan bir kelimeyi ezberler, onu tavuğun gıdıklaması gibi dostunun kulağına fısıldar. Dostu da buna, yüzden fazla yalan karıştırır. Yine Buhârî der ki: Bize Humeydi'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ gökte bir işe hükmettiği zaman, melekler, Allah'ın sözüne boyunlarını eğerek kanat çırpırlar. Sanki onlar, cilâlı, düz bir taş üzerindeki zincir gibidirler. Nihâyet kablerindeki korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu? derler. Rablarının buyurduğu şey hakkında cevapları: O gerçektir, şüphesiz o en yüce, en büyük olandır, derler. Bunu kulak hırsızlığı yapanlar işitir. Kulak hırsızlığı yapanlar şöyle şöyle birbirleri üzerindedirler, —Râvî Süfyân, elini uzatıp parmaklarının arasını açarak bu durumu anlatmıştır.— işte (onların en üstte olanı) o kelimeyi işitir, bir alttakine atar. Sonra, diğeri altında olana ulaştırır. Nihâyet sihribâzın —veya kâh'nin— diline ulaştırırlar. Bazan olur ki; kulak hırsızlığı yapan, onu bir alttakine ulaştırmadan önce yakıcı alev onu yakalayır. Bazan da olur ki; yakıcı alev ona yetişmeden, kelimeyi bir alttakine atmış olur. O, kelimeyle birlikte yüz yalan daha söyler. Filân filân gün, filân ve filân olacak diye, bize söylemedi mi? denilir ve gökten işitilen bu kelime doğrulanır. Hadîsi, sâdece Buhârî rivâyet etmiştir. Müslim'in, Zührî kanalıyla... İbn Abbâs'tan, onun da ansâr'dan bazılarının rivâyeti buna yakındır. Bu rivâyet, Sebe' sûresindeki, «Nihâyet, kalblerindeki korku giderilince, birbirlerine; Rabbiniz ne dedi? diye sorarlar...» (Se'be, 23) âyetinde gelecektir.

Buhârî'nin, Leys kanalıyla... Hz. Âişe'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)'den rivâyetinde o, şöyle buyurmuş: Şüphesiz melekler gökte, —burada gök, bulutlar anlamınadır— yeryüzünde olacak bir işi konuşurlar. Şeytânlar bu kelimeyi işitir de, kâhinin kulağına, şişenin kaynarken çıkardığı ses gibi fısıldarlar. Onlar da bunu yüz yalanla çoğaltırlar. Buhârî, Sahîh'inin Bed'ül-Hak kitabının başka bir yerinde Saîd İbn Ebu Meryem kanalıyla... Hz. Âişe'den, bu hadisin bir benzerini rivâyet etmiştir.



«Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» Ali İbn Ebu Talha'nın, İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; burada azgınlardan maksad kâfirlerdir ki; onlara (şâirlere) insan ve cinnlerin sapıkları (dalâlette olanları) tâbi olur. Mücâhid —Allah ona rahmet eylesin—, Abdurrahmân Zeyd İbn Eslem ve başkaları da böyle söylemiştir. İkrime der ki: İki şâir karşılıklı birbirlerini hicvediyorlardı. İnsanlardan bir grup birisini, diğer bir grup ta ötekini destekliyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyetini indirdi. İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe'nin... Ebu Saîd (el-Hudrî)'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber el-Arc denilen yerde yürürken karşınıza şiir söylemekte olan bir şâir çıktı. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şeytânı tutunuz; sizden birinin karnına irin dolması, şiirle dolmasından daha hayırlıdır.

«Görmedin mi onlar, her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar.» İbn Abbâs'tan rivâyetle, Ali İbn Ebu Talha şöyle der: Onlar, her boş söze dalarlar. İbn Abbâs'tan rivâyetle, Dahhâk da: Sözü'n her çeşidine dalarlar, demıştır. Mücâhid ve başkaları da böyle söylüyor. Hasan el-Basrî ise şöyle der: Allah'a yemin olsun ki; onların şaşkın şaşkın dolaştıkları vâdileri gördük. Bir keresinde filâncaya sövmeye, başka bir keresinde filâncayı övmeye. Katâde der ki: Şâir, bir kavmi bâtilla över; diğer bir kavmi bâtilla kötüler.

«Ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.» İbn Abbâs'tan rivâyetle, Avfi der ki: Allah Rasûlü (s.a.)'nın zamanında ansâr'dan birisi ile, başka bir topluluktan birisi, karşılıklı olarak birbirlerini hicvediyorlardı. Onlar ile beraber, kavimlerinden —ki onlar beyinsiz olanlarıydı— teşvikçileri ve kızıştırmacıları vardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, şöyle buyurdu: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar. Görmedin mi onlar, her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.» İbn Abbâs'tan rivâyetle, Ali İbn Ebu Talha der ki: Onlar, sözlerinin çoğunda yalan söylerler. İbn Abbâs (r.a.)'ın söylemiş olduğu, gerçekte meydana gelendir. Zîrâ şâirler, kendilerinden sâdır olmayan ve olmayacak söz ve işlerle sevinirler ve kendilerine âit olmayan şeyleri çoğaltırlar. Bu sebeptendir ki; âlimler —Allah onlara rahmet eylesin— bir şâirin, şiirinde haddi (şer'i bir cezâyı) gerektirecek bir şeyi itirâf ettiği zaman; bu itirâfı ile ona hadd uygulanıp uygulanmayacağına iki görüşe zâhib olarak ihtilâf etmişlerdir. Zîrâ şâirler, yapmayacakları şeyleri söylerler. Muhammed İbn İshâk'ın ve Muhammed İbn Sa'd'ın Tabakâtı'nda, Zübeyr İbn Bekkâr'ın Kitâbu el-Fekâhe'sinde anlattıklarına göre; mü'minlerin emiri Ömer İbn Hattâb (r.a.), Nu'mân İbn Adiyy İbn Nadle'yi, Basra ülkesindeki Meysan üzerine vâlî ta'yin etmişti. O şiir söylerdi. Bir şiirinde şöyle demişti: (...)



«Eğer sen benim hâs nedimim isen büyüğüyle beni sula. Ağzında tülbent olan şu küçüğüyle beni sulama.

Yıkılmış bir köşkte sohbet etmemiz herhalde mü'minlerin emîrinin hoşuna gitmeyecektir.»

Bu, mü'minlerin emîrine ulaştığında: Evet, Allah'a yemin olsun ki, bu benim hoşuma gitmiyor. Ona kim rastlarsa haber versin ki; ben onu azlettim, deyip ona şu mektubu yazdı: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla: «Hâ, Mîm. Kitâb'ın indirilişi Aziz ve Alîm olan Allah'tandır. O, günâhları bağışlayan, tevbe kabul eden, cezâsı şiddetli, lutfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.» (Ğâfir, 1-3) Besmele ve hamdeleden sonra; bana senin: Yıkılmış bir köşkte sohbet etmemiz, herhalde mü'minlerin emîrinin hoşuna gitmeyecektir, sözün ulaştı. Allah'a yemin ederim ki; bu beni üzüyor ve şurası muhakkak ki ben seni azlettim. (Azlinden sonra) Hz. Ömer'in yanına geldiğinde, bu şiir sebebiyle onu azarladı da Nu'mân: Ben aslâ (içki) içmedim. Bu, dilime gelip te ondan (gayr-ı ihtiyâr<sup>2</sup> olarak) döküleveren bir şiirden başka bir şey değil, dedi. Hz. Ömer: Ben de öyle sanıyorum. Fakat, mâdem ki bu söylediklerini söyledin; Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra aslâ benim hiç bir işimde çalışmayacaksın, dedi. Şiirinde geçmekle birlikte, Hz. Ömer'in ona içki haddi (cezâsı) uyguladığı zikredilmemiştir. Zîrâ şâirler yapmayacakları şeyleri söylerler. Bununla beraber Hz. Ömer (r.a.) bu yüzden onu azarlayıp, ayıplamış ve görevinden azletmiştir. Bu sebeptendir ki bir hadîste şöyle buyrulmaktadır: Sizden birinin karnının, onu hasta edecek bir irinle dolması şiirle dolmasından daha hayırlıdır.

Burada, kendisine Kur'an'ın inzâl edilmekte olduğu Allah Rasûlü (s.a.)'nın aslâ bir kâhin ve bir şâir olmadığı belirtilmek istenmiştir. Zîrâ, son derece açık olarak, birçok yönlerden, durumu onların durumuna benzememektedir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurur: «Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de. Bu, ancak bir zikirdir ve apaçık bir Kur'an'dır.» (Yâ-Sîn, 69), «Muhakkak ki o, şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. Ve o bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz? Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz? Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» (Hâkkâ, 40-43). Ayn. şekilde burada da şöyle buyruluyor: «Muhakkak ki o Kur'an, elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir. Senin kalbine ki uyarıcılardan olası. Apaçık arap diliyle... Onu (Kur'an'ı) şeytânlar indirmemiştir. Bu onlara düşmez de, buna güçleri de yetmez. Onlar dinlemekten gerçekten uzak tutuldular... Şeytânların kime indiğini size bildireyim mi? Onlar her günâhkâr, her müft-riye inerler. Bunlar ona kulak verirler ve çoğu yalancıdırlar. Şâirlere ge-



lince; onlara da azgınlar uyar. Görmedin mi onlar, her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar. Onlar, gerçekten yapılmadıklarını söylerler.»

«Ancak îmân etmiş, sâlih ameller işlemiş olanlar müstesnâdır.» Muhammed İbn İshâk'ın Yezîd İbn Abdullah İbn Kusayt'dan, onun da Temîm ed-Dârî'nin kölesi Ebu'l-Hasan Sâlim el-Berrâd'dan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyeti nâzil olduğunda; Hassân İbn Sâbit, Abdullah İbn Revâha ve Kâ'b İbn Mâlik ağlayarak Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler ve: Bu âyeti indirdiği sırada şüphesiz Allah Teâlâ bizim şâir olduğumuzu biliyordu, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): «Ancak îmân etmiş, sâlih amel işlemiş olanlar müstesnâdır.» âyetini okuyup, işte bunlar sizlersiniz; «Allah'ı çokça zikretmiş olanlar müstesnâdır.» âyetini okuyup: İşte onlar sizlersiniz; «Zulme uğratıldıktan sonra zafer kazananlar müstesnâdır.» âyetini okuyup: İşte onlar sizlersiniz, buyurdu. Hadisi, İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr de İbn İshâk kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Yine İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor: Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Nevfel oğulları kölesi Ebu'l-Hasân'dan rivâyete göre, «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyeti nâzil olduğu sırada, Hassân İbn Sâbit ve Abdullah İbn Revâha ağlayarak Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyetini okudu. Nihâyet «Ancak îmân etmiş, sâlih amel işlemiş olanlar müstesnâdır.» kısmına ulaştığında: İşte bunlar sizlersiniz, buyurdu. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Urve'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Ve onlar gerçekten yapmadıklarını söylerler.» kısmına kadar «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyetleri nâzil olduğunda, Abdullah İbn Revâha: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz Allah benim onlardan olduğumu bilmektedir, dedi de Allah Teâlâ: «Zulmedenler göreceklidir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» kısmına kadar olmak üzere «Ancak îmân etmiş, sâlih amel işlemiş... olanlar müstesnâdır.» âyetini indirdi. İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid, Katâde, Zeyd İbn Eslem ve birçokları, bu istisnânın bir önceki âyetten olduğunu söylemektedirler. Şüphe yok ki; bu âyette bir istisnâ vardır. Fakat bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Nasıl olur da bu âyetin nüzul sebebi, ansâr'dan olan bu şâirler olabilir? İşte bunda şüphe vardır. Biraz önce geçen hadisler ise, mürsel hadisler olup bunlara itibâr etmek güçtür. En doğrusunu Allah bilir. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki; gerek ansâr şâirleri ve gerekse başkaları, bu istisnânın içine girmektedirler. Hattâ, daha önce söylemiş oldukları kötü sözlerden sonra tevbe eden, Allah'a dönen, içinde bulunduğu durumdan vazgeçip ayrılan, sâlih ameller işleyen, Allah'ı çokça zikreden Câhiliyye şâirlerinden İslâm ve müslümanları kötöleyenler dahi bu hükmün içine girmektedirler. Zîrâ şüphe yok ki; iyilikler kötülükleri giderir. Son olarak zikrettiğimiz şâirler ise, İslâm öncesi İslâm'ı kötölemekle söylemiş oldukları



yalan mukâbilinde müslümanları ve İslâm'ı medhetmişlerdir. (...) Nitekim Ebu Süfyan İbn Hâris İbn Abdülmuttalib, (müslüman olmazdan önce) Hz. Peygamber (s.a.)e düşmanlık besleyenlerin en şiddetlisi idi. Halbuki amcasının oğludur. Ayrıca Hz. Peygamberi en fazla hicvedenlerden de biridir. Müslüman olduktan sonra ise Allah Rasûlü (s.a.)nden, ona daha sevgili hiç kimse olmamıştır. Daha önceki hicvetmesinden sonra Allah Rasûlü (s.a.)nü medhetmiş; daha önce ona düşmanlık etmişken, ona dost olmuştur. Müslim, Sahih'inde İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki; Ebu Süfyan Sahr İbn Harb müslüman olduğunda: Ey Allah'ın elçisi, üç şey var; onları bana verir misin? demişti. Allah Rasûlü (s.a.): Evet, buyurdu. Ebu Süfyan: Muâviye'yi yanında kâtib edinir misin? diye sordu. Hz. Peygamber: Evet, buyurdu. Nasıl ki müslümanlarla savaşmışsam, kâfirlerle savaşabilmem için beni bir emir, bir kumandan yap, dedi de Hz. Peygamber, buna da olumlu cevap verdi. Ve râvî onun üçüncü isteğini de zikretmiştir.

Bu sebeptendir ki; Allah Teâlâ: «Ancak imân etmiş, sâlih amel işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş olanlar müstesnâdır.» buyurmuştur. Allah'ı çok zikretmelerinin, sözlerinde olduğu da, şiirlerinde olduğu da söylenmiştir ki; her ikisi de doğru olup, daha önce geçenlere keffâret niteliğindedir.

«Ve zulme uğratıldıktan sonra zafer kazananlar müstesnâdır.» İbn Abbâs der ki: (Daha önce) inananları hicvedegelmekte olanların kâfirlere (şiirleriyle) cevap vermeleri kastedilmektedir. Mücâhid, Katâde ve birçokları da bu açıklamayı yapmışlardır. Nitekim, sahîh bir hadiste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Hassân (İbn Sâbit)e: Onları hicvet, şüphesiz Cibrîl seninle beraberdir, buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Kâ'b İbn Mâlik'den rivâyetine göre o, Hz. Peygamber (s.a.)e: Allah Teâlâ şiir hakkında indirdiği âyeti indirdi, demişti. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şüphesiz mü'min, kılıcıyla ve diliyle Allah yolunda cihâd eder. Nefsim kudret elinde o lan (Allah)a yemin ederim ki; onların (dilleriyle) atmış oldukları (söz ve şiir) ok atmak gibidir.

«Zulmedenler göreceklendir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» Başka bir âyet-i kerime'de: «O gün zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez. La'net onların, yardım kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 52) buyurulurken; sahîh bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Zulümden sakının; zirâ zulüm, kıyâmet günü karanlıklardır. «Zulmedenler göreceklendir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» âyetinde, Katâde İbn Diâme'nin söylediğine göre, şâirler ve başkaları kastedilmektedir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin, İyâs İbn Ebu Temîme'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hasan (el-Basrî)ın yanıdaydım. Bir hristiyan cenâzesi



oradan geçti de Hasan: «Zulmedenler göreceklendir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» dedi. Safvân İbn Muhriz'den rivâyetle Abdullah İbn Rebâh der ki: O, «Zulmedenler göreceklendir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» âyetini okuduğu zaman o kadar ağladı ki; sonunda, herhalde göğüs kemikleri kırılmıştır dedim.

İbn Vehb'in İbn Süreyc el-İskenderânî'den, onun da bazı şeyhlerden rivâyetine göre, onlar Rum ülkesinde imişler. Bir gece onlar ateş üzerinde bir şeyler kızartırlarken —veya o ateşle ısınırlarken— birden onlara doğru gelen atlılar görmüşler. Onları kaşılamaşlar ve görmüşler ki; Fûdâle İbn Ubeyd onların içindedir. Onu konuklamışlar, onların yanına oturmuş. Şöyle anlatıyor: Bir arkadaşımız kalkmış namaz kılıyordu. «Zulmedenler göreceklendir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» âyetine geldiğinde, Fûdâle İbn Ubeyd: İşte bunlar; evleri harâb edenlerdir (evleri tahrib edenlerdir.) dedi.

Bunlardan maksadın, Mekke ahâlisi olduğu da, müşriklerden haksızlık edenler olduğu da söylenmiştir. Sahih olan ise, bu âyet-i kerime'nin her zulmeden (haksızlık eden) hakkında genel olduğudur. Nitekim İbn Ebu Hâtim der ki: Zekerıyyâ İbn Yahyâ el-Vâsitî kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetle zikredildiğine göre; o, şöyle demiştir. Babam vasiyyetini iki satır olarak yazdı: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, dünyadan ayrılması sırasında Ebu Kuhâfe oğlu Ebubekir'in vasiyyetidir: Kâfir inandığı, günâhkâr günâhından vazgeçtiği, yalan söyleyen doğru söylediği şu zamanda, ben size yerime Hattâb'ın oğlu Ömer'i bırakıyorum. Şüphesiz o, adâletli davranır. Onun hakkındaki zannım, ümidim budur. Zulmeder ve değişirse şüphesiz ben gaybı bilmem. «Zulmedenler göreceklendir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.»

### ŞUARÂ SÜRESİNİN SONU







## NEML SÜRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طَسَّيْلِكَ أَيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابِ مُبِينٍ ۝ ۱ ۝ هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ۝ ۲ ۝ الَّذِينَ يُقِيمُونَ  
الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝ ۳ ۝ إِذَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ رَتَبْنَا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ  
فَهُمْ يَفْهَمُونَ ۝ ۴ ۝ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخِرُونَ ۝ ۵ ۝ وَإِنَّكَ  
لَتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ۝ ۶ ۝

Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

1 — Tâ, Sin. Bunlar Kur'ân'ın, apaçık kitâbın âyetleri  
dir.

2 — Mü'minlere doğruluk rehberi ve müjdedir.

3 — Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verir-  
ler ve âhirete de yakinen inanırlar.

4 — Âhirete inanmayanlara gelince, muhakkak ki;  
onlara yaptıklarını güzel göstermişizdir. Bu yüzden şaşır-  
ıp kalmaktadırlar.

5 — Bunlar öyle kimselerdir ki; kötü azâb onlarındır.



Ve onlar âhirette de en çok hüsrâna uğrayanların kendileridir.

6 — Muhakkak ki sen, Kur'ân'ı Alim ve Hakim olan Allah katından almaktasın.

### Apaçık Kitap

Sûre başlarındaki Huruf-ı Mukattaa hakkında Bakara sûresinin başında bilgi geçmişti.

«Bunlar (bu âyetler) Kur'ân'ın ve (her şeyi açıklayan,) apaçık Kitâbın âyetleridir. Mü'minlere doğruluk rehberi ve müjdedir.» Kur'ân'dan hidâyet ve müjde; ancak ona îmân eden, ona uyup onu doğrulayan, ondakilerle amel eden, farz namazları kılan, farz olan zekâtı veren, âhîret yurduna, ölümden sonra dirilmeye, hayrı ve şerri ile amelâlerin cezâlandırılacağına (karşılıklarının âhîret yurdunda verileceğine), cennet ve cehenneme inananlar için hâsıl olur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde: «De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. İmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesâfeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44), «İşte Biz, bunu (Kur'ân'ı) müttakilere müjdeleyesin ve inâdçı bir kavmi uyarasın diye senin dilinle indirerek kolaylaştırdık.» (Meryem, 97) buyururken, burada da şöyle buyurmaktadır: «Âhîrete inanmayanlara (onu yalanlayıp meydana geleceğini uzak görenlere) gelince, muhakkak ki; onlara yaptıklarını güzel göstermişizdir. (Onlar için, içinde bulundukları durumu güzelleştirmiş; onları azgınlıkları içinde salıvermişizdir de sapıklıkları içinde dolanıp durmaktadırlar.) Bu yüzden şaşırıp kalmaktadırlar.» Bu, onların âhîret yurdunu yalanlamış olmalarının bir cezâsı, bir karşılığıdır. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyruluyor: «Biz onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kor ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110).

«Bunlar öyle kimselerdir ki; (dünyada ve âhirette) kötü azâb onlarıdır. Ve onlar âhirette de en çok hüsrâna uğrayanların kendileridir. (Bu yaptıklarıyla mahşer ehlinden kendilerinin dışındakilerin nefislerine ve mallarına herhangi bir eksiklik getirebilecek değildirler.)»

«Muhakkak ki sen, Kur'ân'ı Alim ve Hakim olan Allah katından almaktasın.» Ey Muhammed, şüphesiz sen bu Kur'ân'ı emir ve yasaklarında hikmet sâhibi, önemli veya önemsiz olsun bütün işleri en iyi bilen Allah katından almaktasın. O'nun verdiği haber mahzâ doğru-



dur. O'nun hükmü gerçek adâlettir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur: «Rabbın sözü; doğruluk ve adâlet yönünden tâm kemâlinedir.» (En'âm, 115).

اِذْ قَالَ مُوسَىٰ لَاهِلِهِ اِنِّي اَنْتُمْ نَارًا كَاتِبَةً مِنْهَا يَخْرُؤُا وَيَكْمُرُ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾  
 فَلَمَّا جَاءَهُ نُورٌ دِيكَانٍ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَا مُوسَىٰ اِنَّ اللَّهَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَالْيَقْصَاصُ فَلَمَّا رَاَهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا  
 مُوسَىٰ لَا تَخَفْ اِنِّي لَا يَخَافُ لَدَى الْمَرْسُولِ ﴿١٠﴾ اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلْ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَاَنِّي غَفُورٌ  
 رَحِيمٌ ﴿١١﴾ وَاَدْخَلَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ اِلَى فِرْعَوْنَ وَ  
 قَوْمِهِ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ اَيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ  
 مُبِينٌ ﴿١٣﴾ وَحَمَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا اَنْفُسُهُمْ فَلَمَّا وُعِلُوا فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ  
 الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾

7 — Hani Mûsâ, âilesine demişti ki: Ben bir ateş gördüm. Size oradan ya bir haber getireceğim, yahut da ısınasınız diye yanan bir ateş koru getireceğim.

8 — Oraya geldiği vakit, kendisine şöyle seslenildi: Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübârek kılınmıştır. Âlemlerin Rabbi olan Allah, münezzehdir.

9 — Ey Mûsâ; gerçek şu ki, Ben Hakîm ve Azîz olan Allah'ım.

10 — Değneğini at. Onun yılan gibi hareketler yaptığını görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı ve geri dönmedi. Ey Mûsâ, korkma, Benim katımda muhakkak ki peygamberler korkmazlar.

11 — Yalnız zulmeden bunun dışındadır. Sonra kötülü-



ğün ardından iyiliğe çevirirse artık Ben, şüphesiz Gafûr ve Rahîm'im.

12 — Ve elini koynuna sok. Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak kusûrsuz, bembeyâz çıksın. Şüphesiz ki onlar fâsık bir kavim idiler.

13 — Âyetlerimiz böyle vâzih olarak onlara gelince; bu, apaçık bir büyüdür, dediler.

14 — Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, zulüm ve kibirle bunları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.

#### **H. Mûsâ ve Ailesi**

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne Hz. Mûsâ'nın durumunu, onu nasıl insanlar arasından seçip husûsî olarak konuştuğunu; ona parlak, büyük mucizeler ve kahredici deliller verdiğini, Firavun ve erkânına peygamber olarak göndermiş olduğunu zikreder. Onlar, Hz. Mûsâ'nın getirmiş olduğu mucize ve delilleri inkâr edip ona tâbî olarak boyun eğmekten büyüklenerek yüz çevirmişlerdi. Allah Teâlâ buyurur ki: «Hani mûsâ, âilesine demişti ki...» Hz. Mûsâ'nın âilesiyle (eşiyle) beraber yürüyüp yolu kaybettiği zamanı an. Bu, karanlık bir gecede olmuştu. Hz. Mûsâ Tûr yönünden tutuşup alevlenen bir ateş görmüştü de âilesine: «Ben bir ateş gördüm. Size oradan (yol ile ilgili) ya bir haber getireceğim, yahut da ısınasınız diye yanan bir ateş koru getireceğim.» demişti. Nitekim söylediği gibi olmuş ve oradan büyük bir hayırla dönmüş, oradan büyük bir nûr alıp getirmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Oraya geldiği vakit, kendisine şöyle seslenildi: Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübârek kılınmıştır.» Yani, ulaştığı yerde korkutucu büyük bir manzara görmüştür: Yemyeşil bir ağaçta ateş tutuşmaktadır, ateşin yanması artmaktayken ağacın da yeşillik ve güzelliği artmaktadır. Başını kaldırdığı zaman da nûrunun gökyüzüyle birleşmiş olduğunu görmüştür. İbn Abbâs ve başkaları, onun gördüğünün ateş olmadığını; tutuşup parlayan bir nûr olduğunu söylerler. İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerden birinde ise, bunun âlemlerin Rabbinin nûru olduğu belirtilir. Gördüğü şeye şaşırarak duran Mûsâ'ya, ateşin yanında olanların mübârek kılındığı nidâ olundu. İbn Abbâs, buradaki mübârek kılınmanın, kudsallaştırılma olduğunu söyler. İbn Abbâs, ikrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Katâde:



ateşin çevresinde bulunanların, melekler olduğu açıklamasını getirirler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Yûnus İbn Habîb'in... Ebu Mûsâ (el-Eş'arî) —Allah ondan hoşnûd olsun— dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz Allah uyumaz ve uyumak zâten O'na yaraşmaz. Terazîyi alçaltıp yükseltir. Gecenin ameli gündüzden önce; gündüzün ameli de geceden önce O'na yükseltir. Mes'ûdî, şöyle ilâve ediyor: Onun örtüsü nûr veya ateştir. Şâyet onu açmış olaydı, gözü ona ulaşan her şeyi yüzünün nûru yakardı. Sonra Ebu Ubeyde: «Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübârek kılınmıştır.» âyetini okumuştur. Hadîsin asıl kısmı, Müslim'in Sahih'inde Amr İbn Mürre kanalıyla tahrîc olunmuştur.

«Âlemlerin Rabbi olan Allah, münezzehtir.» O Allah ki; dilediğini yapar, yaratıklarından hiç bir şeye benzemez, O'nun yaptıklarından hiç bir şey O'nu ihâta edemez. O, Aliyy ve Azîm olan'dır. Bütün yaratıklardan ayrılmış ve onlara benzemeyendir. Yer ve gökler O'nu ihâta edemez. Bilakis O, Ehad'dır, Samed'dir, sonradan olanlara benzemekten münezzehtir.

«Ey Mûsâ; gerçek şu ki, Ben Hâkim ve Azîz olan Allah'ım.» âyetinde Allah Teâlâ, Mûsâ'ya hitâb edip, kendisine seslenenin her şeyi hük-mü, kahr u galebesi altına alan; işlerinde ve sözlerinde Hakîm olan Rabbi, Allah olduğunu bildirmiştir. Sonra O'nun Fâil-i Muhtâr olduğuna, her şeye güç yetirici olduğuna, apaçık bir delil olarak kendisine izhâr etmek üzere değneğini elinden bırakmasını emretmiştir. Hz. Mûsâ değneğini elinden attığında, o derhâl büyük, korkunç, son derece büyük olmasıyla beraber sür'atli hareket eden bir yılanı dönüşmüştür. Bu sebeptendir ki: «Onun yılan gibi hareketler yaptığını görünce...» buyurmuştur. Âyetteki ( الجان ) kelimesi, yılanların bir çeşidine verilen isimdir ki; yılanların hareket yönüyle en hızlısı ve en fazla kıvrılanıdır. Bir hadîste, evlerdeki küçük yılanların öldürülmesi yasaklanmıştır. İşte Hz. Mûsâ bunu görünce: «Arkasına bakmadan dönüp kaçtı ve (korkusunun şiddetinden) geri dönmedi, (arkasına bakmadı).»

«Ey Mûsâ, (gördüğünden) korkma, Benim katımda muhakkak ki; peygamberler korkmazlar. (Ben seni elçim olarak insanlar arasından seçmek ve seni katımda değerli bir peygamber kılmak istiyorum.)»

«Yalnız zulmeden bunun dışındadır. Sonra kötülüğün ardından iyiliğe çevirirse, artık Ben, şüphesiz Gafûr ve Rahîm'im.» âyetinde istisnâ-ı münkatı' vardır. Bunda insanlık için büyük bir müjde vardır. Şüphesiz ki bir kimse herhangi bir durumda olur, sonra bundan kendini sıyrıp döner ve Allah'a sığınarak tevbe ederse, Allah Teâlâ onun tevbesini kabul buyuracaktır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulur: «Şüphesiz ki Ben, tevbe edeni, inanarak sâlih amel işleyeni,



sonra da doğru yola gireni muhakkak bağışlayanım.» (Tâ-Hâ, 82), «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağ-firet dilerse; Allah'ın Gafûr ve Rahim olduğunu görür.» (Nisâ, 110). Bu konuda âyetler pek çoktur.

«Ve elini koynuna sok. Kusûrsuz, bembeyâz çıksın.» Bu da diğer bir mucizedir. Fâil-i Muhtâr olan Allah'ın kudretine, bu mucizenin ken-disine verildiği kimsenin doğruluğuna parlak bir delildir. Şüphesiz, Allah Teâlâ ona elini gömleğinin cebine sokmasını emretmişti. Elini ce-bine sokup çıkardığında bir ay parçası gibi parlak bembeyâz olarak çık-tı. Çakan bir şimşek gibi parıldayan pırıltısı vardı. «Dokuz mucizeden biri olarak.» Ki bu ikisi, seni desteklediğimiz ve Fıravun'la kavmine se-nin için bir bürhân kıldığımız dokuz mucizeden ikisidir. «Şüphesiz ki onlar, fâsık bir kavim idiler.» Bu dokuz mucize Allah Teâlâ'nın: «An-dolsun ki Biz, Mûsâ'ya dokuz tane apaçık âyet verdik.» (İsrâ, 101) âye-tinde beyân buyrulan mucizelerdir. Nitekim orada açıklaması geçmişti. «Âyetlerimiz böylece (apaçık ve) parlak olarak onlara gelince; bu, apa-çık bir büyüdür, dediler.» Ve kendi sihirleri ile ona karşı çıkmak iste-diler. Ancak mağlûbiyete uğradılar ve küçültülmüş olarak geri dön-düler. «(İçlerinden) gönülleri kesin olarak kabul ettiği, (onun Allah ka-tından bir gerçek olduğunu bildikleri) halde, (onlarda âdeti bir seciyye haline gelen mel'ûn) zulüm ve kibirle (riyle gerçeğe tâbi olmaktan bü-yüklenerek), bunları bile bile inkâr ettiler, (onunla inâdlaştılar.)» Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» Ey Muhammed, Allah'ın onları helâk buyurmasıyla, bir sabah vaktinde sonuncularına varıncaya kadar onları suda boğmasında, kü-fürlerinin sonucunun nasıl olduğuna bir bak, buyurmuştur.

Özet olarak bu hitâbın anlamı şudur: Ey Muhammed'i yalanlayan, onun, Rabbından getirdiğini inkâr edenler; Onların başlarına gelenle-lerin, evleviyetle sizin de başınıza gelmesinden sakının. Zîrâ Muham-med (s.a.), Hz. Mûsâ'dan daha büyük ve daha şerefli. Onun bür-hânı Hz. Mûsâ'nın bürhânına göre daha güçlü, delâlet yönünden daha kuvvetlidir. Zîrâ Allah Teâlâ, onun zâtında ve şemâilinde kılmış oldu-ğu delâletlere ilâveten başka mucizeler de vermiş, diğer peygamberler onu müjdelemişlerdir. Ayrıca Allah Teâlâ onlardan bu konuda sözler, ahidler de almıştır. Rabbından salât ve selâmın en üstünü onun üzeri-ne olsun.

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنَاطِقَ الظَّيْرِ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِن هَذَا



هَؤُلَاءِ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَخَيْرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ  
 ﴿١٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ  
 سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَبَيَّنَّتَهُمَا كَامِرَ بَيْنٍ قَوْلَهَا وَقَالَ رَبِّ ارْزُقْنِي  
 أَشْكُرَ نِعْمَتِكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنَا عَمَلٌ صَالِحٌ مِمَّا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ  
 الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾

15 — Andolsun ki Biz, Dâvûd'a ve Süleymân'a ilim verdik. İkisi de: Bizi mü'min kullarının çoğunda üstün kılan Allah'a hamdolsun, dediler.

16 — Süleymân da Dâvûd'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi. Ve bize her şeyden bolca verildi. Doğrusu bu; apaçık bir lutuftur.

17 — Süleymân'ın cinlerden, insanlardan, kuşlardan orduları toplandı. Hepsi topluca gidiyorlardı.

18 — Nihâyet karıncaların bulunduğu vâdiye geldiklerinde bir karınca dedi ki: Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Süleymân ve orduları farkına varmadan sakın sizi ezmesin.

19 — Onun bu sözü üzerine gülerek tebessüm etti ve dedi ki: Rabbım, bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde ve hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak kıl ve rahmetinle beni sâlih kullarının arasına kat.

#### Hz. Dâvûd ve Süleymân

Allah Teâlâ burada, kulu ve peygamberleri olan Hz. Dâvûd ile oğlu Süleymân (a.s.) a vermiş olduğu bol nimetleri, yüce mevhibeleri, güzel sıfatları haber vermektedir. Allah Teâlâ o ikisi için dünya ve âhiret mutluluğunu bir araya getirmiş, onlara dünyada tām bir hükümrânlık bahşetmiş, dinde peygamberlik ve risâlet vermiştir. Bu sebeptendir ki: «Andolsun ki Biz, Dâvûd'a ve Süleymân'a ilim verdik. İkisi de: Bizi mü'min kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun, dediler.»



buyurmuştur. İbn Ebu Hâtım der ki: İbrâhîm İbn Yahyâ İbn Temmâm kanalıyla bize anlatıldığına göre, ona babası, ona da dedesi haber vermişler ki; Ömer İbn Abdülazîz şöyle yazmış: Allah Teâlâ bir kula bir nimet bahşedip te bu nimet üzerine Allah'a hamdettiğinde, şüphesiz o kulun hamdetmesi, nimetinden daha üstün olmuştur. Şâyet bunu bilmemekte isen Allah Rasûlü (s.a.)ne indirilmiş olan Allah'ın Kitâbında bulabilirsin. Şöyle buyuruyor: «Andolsun ki Biz, Dâvûd'a ve Süleymân'a ilim verdik. İkisi de: Bizi mü'min kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun, dediler.» Hz. Dâvûd ve Süleymân (a.s.)a verilenden daha üstünü hangi nimettir?

Allah Teâlâ: «Süleymân da Dâvûd'a vâris oldu.» buyurur ki; burada kastedilen, mal vârisliği değil de onun hükümrânlık ve peygamberliğine vâris olmasıdır. Şâyet böyle olmuş olsaydı Allah Teâlâ, Hz. Dâvûd'un diğer çocukları arasında bunu sâdece Hz. Süleymân'a tahsis buyurmazdı. Şurası bilinmektedir ki; Hz. Dâvûd'un yüz hanımı vardı. O halde burada verâsetten kastedilen, hükümrânlık ve peygamberlik verâsetidir. Ayrıca peygamberler mal mirâs bırakmazlar. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) bunu bir hadislerinde şöyle haber vermektedirler: Biz peygamberler topluluğu mirâs bırakmayız. Bizim bıraktığımız, ancak bir sadakadır.

«Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi. Ve bize her şeyden bolca verildi.» âyetinde Hz. Süleymân, kendisi üzerine olan Allah'ın nimetlerini haber veriyor. Allah Teâlâ'dan ona tâm bir hükümrânlık öyle büyük bir güç bahşedilmişti ki; insanlar, cinnler ve kuşlar onun buyruğuna verilmişti. O, kuşların ve hayvanların dilini bilirdi. Bildiğimiz ve Allah Teâlâ ile Rasûlünün haber verdiği üzere, beşerden hiç kimseye bunlar verilmemiştir. Bazı bilgisizler ve beyinsizler Hz. Dâvûd'un oğlu Süleymân'dan önce hayvanların âdemoğulları gibi konuştuğunu sanmışlardır. Nitekim insanların birçoğu da bunu söylemektedirler. Ancak bu ilme dayanmayan bir sözdür. Şâyet durum böyle olsaydı, bunun Hz. Süleymân'a tahsisinde hiç bir fayda olmazdı. Zîrâ bu takdirde herkes, kuşların ve hayvanların sözünü işitip söylediklerini anlıyor olurdu. O halde durum onların zannetikleri ve söyledikleri gibi değildir. Aksine, yaratıldıkları vakitten zamanımıza kadar hayvanlar, kuşlar ve diğer yaratıklar şimdiki oldukları şekil ve minvâl üzere olagelmışlerdir. Ancak Allah Teâlâ Hz. Süleymân'a, havada kuşların birbirleriyle konuşmalarını ve değişik sınıflardan hayvanların konuşmalarını anlama gücü vermişti. Bu sebeptendir ki o: «Bize kuş dili öğretildi ve (hükümrânlığın gerek duyduğu) her şeyden bolca verildi. Doğrusu bu; (Allah Teâlâ'nın bize) apaçık bir luftudur.» demiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe'nin... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hz. Dâvûd (a.s.)da şiddetli bir kıskançlık vardı. Evin-



den çıktığı zaman kapılar kapatılır ve o dönünceye kadar âilesinin yanına hiç kimse girmezdi. Bir gün çıktı, kapılar kapatıldı. Hanımlarından biri evin içinde dolaşırken birden bire evin ortasında bir adam gördü. Evde olan birisine: Ev kapalı, kilitli iken şu adam nereden girdi? Allah'a yemin olsun ki biz, Dâvûd'un yanında rüsvây olacağız, dedi. Hz. Dâvûd gelip te adamı evin ortasında durur görünce, ona: Sen kimsin? diye sordu. O: Krallardan korkmayan ve örtülerin kendisini engelleyemediği kimseyim, dedi. Hz. Dâvûd: Allah'a yemin olsun ki, o halde sen ölüm meleğisin. Elbette Allah'ın emrinden hoşnûduz, dedi. Hz. Dâvûd olduğu yerde elbisesine büründü de rûhu kabzolundu. Hz. Dâvûd vefât edip güneş doğduğunda, Hz. Süleymân kuşlara; Dâvûd'u gölgeleyin, buyurdu. Kuşlar onu gölgelediler. O kadar ki, yeryüzü o ikisinin üzerine karardı. Hz. Süleymân kuşlara: Kanatlarınızı birer birer kapatın, diye emretti. Ebu Hüreyre: Ey Allah'ın elçisi, kuşlar nasıl yapmıştı? diye sordu da, Allah Rasûlü (s.a.) elini kapattı ve şöyle buyurdu: O gün ona bir kerkes kuşu gâlib gelmişti. Ebu'l-Ferec İbn Cevzî, hadisin metninde geçen ( المضحية ) kelimesini; kırmızı kerkenes kuşu, akbaba olarak açıklamıştır.

«Süleymân'ın cinnlerden, insanlardan, kuşlardan orduları toplandı. Hepsi topluca gidiyorlardı.» Hz. Süleymân'ın cinn, insan ve kuşlardan oluşan ordusu toplandı. Hz. Süleymân, insanlar arasında büyük bir ihtişam içinde bulunuyordu. Kendisini ta'kib edenler; bunlar, yani insanlardan oluşan ordusuydu. Derece itibâriyle onlardan sonra gelenler cinnler olup, kuşların yeri ise başının üzerindeydi. Eğer hava sıcak ise kanatları ile onu gölgelerlerdi.

«Hepsi topluca gidiyorlardı.» Kimse kendisi için ayrılan yerini aşmasın diye öndekiler, arkalarında olanları ilerlemekten engelliyorlardı. Mücâhid der ki: Her bir sınıfın üzerine engelleyiciler, sınır bekçileri konulmuştu. Evvelkiler, yürüyüşte ileri geçmesinler diye arkalarda olanları geri çeviriyordu. Nitekim bugün de krallar böyle yapmaktadırlar.

«Nihâyet karıncaların bulunduğu vâdiye geldiklerinde...» Hz. Süleymân, yanındaki ordusuyla beraber yola çıkıp karıncaların vâdisine geldiğinde, «Bir karınca dedi ki: Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Süleymân ve orduları farkına varmadan sakın sizi ezmesin.» İbn Asâkir'in, İshâk İbn Bîşr kanalıyla Hasan'dan rivâyetle serdettiğine göre, bu karıncanın ismi Hares imiş ve kendilerine Benû's-Şeysân denilen bir kabiledenmiş. O topal olup bir kurt büyüklüğündeymiş. Yani bu karınca, atların tırnaklarıyla karıncaları çiğnemelerinden korkmuş ve yuvalarına girmelerini emretmiş. Onun söylediklerini anlayan Hz. Süleymân (a.s.): «Gülerek tebessüm etti ve dedi ki: Rabbim, bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde ve hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak kıl.» Rabbim; kuşların ve hayvanların dilini bana öğretmek sâ-



retiyle bahşetmiş olduğun nimete, ana-babama bahşetmiş olduğun İslâm ve imân nimetine şükretmemi bana ilhâm buyur. Sevip hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak kıl. Ve öldüğüm zaman beni sâlih kullarının arasına, Senin dostlarından Refik'-ı A'lâ'ya ilet, ilhâk et. Müfessirlerden bazılarının söylediği, bu vâdinin Şam ülkesinde veya bir başka yerde olduğu, bu karıncanın, sinek gibi iki kanatlı olduğu ve benzeri sözlerin gerçekte bir ilgisi yoktur. Nevf el-Bekâli'den rivâyete göre o: Süleymân'ın karıncası kurtlar gibiydi, demiştir. En doğrusunu Allah bilir. Burada kastedilen, ancak Hz. Süleymân (a.s.)'ın o karıncanın sözünü anlamış olması ve buna gülerek tebessüm etmiş olmasıdır. Bu da gerçekten büyük bir durumdur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ebu's-Sıddîk en-Nâci'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Süleymân (a.s) yağmur duâsına çıkmıştı. Sırtı üzerinde uzanmış, ayaklarını göğe kaldırmış bir karınca gördü. Karınca: Ey Allah'ım, biz Senin yaratıklarından bir yaratığız. Senin sulamandan aslâ müstağni değiliz. Eğer bizi sulamayacak olursan bizi helâk edersin, diyormuş. Hz. Süleymân (a.s.): Dönünüz, şüphesiz, sizden bir başkasının duâsıyla size yağmur verildi, demiş. Müslim'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den naklettiği sahîh bir hadiste şöyle haber veriliyor: Peygamberlerden birisini bir karınca ısırması da, karıncaların köyünün yakılmasını emretmiş ve yakılmış. Allah Teâlâ ona şöyle vahyetmiş: Seni bir karınca ısırды diye mi tesbîh eden bir ümmeti yok ettin? Bir tek karıncayı helâk etseydin olmaz mıydı?

### İ Z Â H I

Bu bölümde Allah'ın, Süleymân ve Dâvûd peygambere lutfettiği nimetlerin en belirginini olan ilim nimeti haber veriliyor. Bir başka sûrede, Allah'ın Dâvûd peygambere verdiği ilmin tafsîlâtı anlatılmaktadır. Ki bunlar arasında, Dâvûd peygamberin, Zebûr'u tatlı nağmelerle okuması ve okurken yanık sese çevresinde bulunan bütün varlıkların iştirâk etmesi; sesinin tatlılığından ve güzelliğinden Rabbına münâcaat ederek kendi âlemine daldığında, onu bu varlıklar âleminin parçalarından ayıran bütün mânia ve engellerden sıyrılarak kendisini Rabbına vermesi esnâsında, dağların ve taşların, uçan kuşların bu tatlı duâyâ koşarak iştirâk etmesi geniş olarak anlatılıyordu. Sonra zırh san'atını öğrenmesi, çeşitli harp âletlerini yapması ve ona dilediği şekli vermesi söz konusu ediliyordu. Sonra insanlar arasında adâletle hükmetmesini öğretmiş olduğu belirtiliyordu. Nitekim, bu hüküm verme işlemlerinden birisine Süleymân peygamber de iştirâk etmişti. Süleymân peygambere gelince, onunla ilgili husûslar bu sûrede açıklanmıştır. Kendisine kuş



dilinin öğretildiği, sonra Allah'ın emriyle esen rüzgârların buyruğuna âmâde kılındığı ve adâletle hükmetmesi öğretildiği burada anlatılmaktadır.

Kıssa önce şu işâretle başlıyor: «Andolsun ki Biz, Dâvûd'a ve Süleymân'a ilim verdik.» Ve daha âyet bitmeden Hz. Dâvûd'un ve Süleymân'ın bu nimete şükredek değerini belirttikleri ve kadrini bildikleri hemen açıklanıyor ve Allah'ın mü'min kullarından birçoğuna onları üstün kıldığından dolayı O'na hamd ettikleri belirtiliyor. Böylece kendilerine verilen ilmin değeri açıklanıyor. Böylelikle Allah'ın kullarına ihsân ettiği lutuflarının ululuğu ve kendisine ilim verilenlerin Allah'ın inanan kulları üzerine üstün kılındığı açıklanmış oluyor.

Şu kadar var ki, burada Dâvûd ve Süleymân peygambere verilen ilmin nev'i anlatılmıyor, konusu da belirtilmiyor. Zîrâ burada gösterilmek ve anlatılmak istenen sâdece ilimdir. Ayrıca her tür ilmin Allah tarafından ihsân edildiği, bu yüzden nasıl olursa olsun ilim sâhiplerinin, o ilmi veren kaynağa yaraşır şekilde hareket etmeleri, kendilerine o bilgiyi lutfeden zâta hamd ile yönelmeleri gerektiği, Allah'ın verdiği nimeti yine O'nun rızâsına uygun şekilde sarfetmeleri icâbettği belirtilmek istenmektedir. Bu durumda ilim, sâhibini Allah'tan uzaklaştırıcı ve O'nu unutturucu bir sebep olamaz. Zîrâ o da Allah'ın lutuf ve ihsânlarından birisi olarak ortaya çıkar. Hem insan kalbini Rabbi Zülcelâl'inden uzaklaştıran ilim bozuk bir ilimdir. Ana hedefinden ve çıkış kaynağından sapmış olan bir ilimdir. Ne sâhibine, ne de insanlara bir mutluluk verebilir. Ondan beklenecek yalnız ve yalnız bahtsızlık, korku, ızdırâb, felâket ve krizlerdir. Zîrâ böyle bir ilim ana kaynağından kopmuş, asıl yönünden çıkmış ve yolunu sapmış bir ilimdir...

Gerçekten de günümüzde insanlık, atomu parçalayarak ve onu emri altına alarak bilgi merhalelerinde çok büyük ve yeni mesâfeler kat'etmiştir. Ancak böyle bir ilim bugünün insanlığına ne kazandırmıştır? Allah'tan korkmayan, O'na hamd etmeyen ve bilgilerini Allah'a yönelmek için kullanmayan ilim sâhipleri beşeriyete ne kazandırmışlardır?... Hiroşima ve Nagasaki bombardımanlarında olduğu gibi vahşice kurbânlardan, korku ve krizlerden, doğuda, batıda ölümle, felâkete ve yoklukla insanlığın göz kapağını yırtan dehşetten başka ne getirmiştir beşeriyete?...

Dâvûd ve Süleymân peygambere ihsân edilen ilim nimetine işâret edildikten ve her ikisinin Allah'ın bu lutfuna karşı hamd ve senâda bulunup verdiği ilmin kıymetini takdir ettikleri belirtildikten sonra şimdi yalnız Süleymân peygamberden söz etmeye başlıyor.

Dâvûd peygambere, ilim ve nübüvvetin yanı sıra hükümdârlık da verilmiştir. Fakat burada, Allah'ın ona ve Süleymân peygambere ihsân



ettiği nimetlerinden söz edilirken hükümdârlık konusu zikredilmiyor. Sâdece ilim hususû zikrediliyor. Zîrâ hükümdârlık, burada sözkonusu edilmeyecek kadar basit kalır ilim nimetinin yanında.

«Süleymân da Dâvûd'a vâris oldu.» Anlaşılacağı gibi bu verâset ilim verâsetidir. Zîrâ zikre şâyân en yüce değer, ilim değeridir. Bunu Süleymân peygamberin insanlara açıkladığı husûslar da te'yîd ediyor: «Dedi ki: Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden bolca verildi.» Hz. Süleymân sâdece kendisine öğretilen kuş dilini bahis mevzûu ediyor. Bunun ötesinde hiç bir şeyi sözkonusu etmiyor. Bunu da asıl kaynağına ircâ' etmeyi unutmuyor. «Bize kuş dili öğretildi.» Kuş dilini ona öğreten, babası Hz. Dâvûd değildi. Çünkü ondan böyle bir mirâs elde etmemiştir. Ayrıca kendisine verilen şeylerin hepsi, o ilâhî ta'limâtın geldiği menba'dan verilmiştir.

«Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi. Ve bize her şeyden bolca verildi.» Hz. Süleymân bunu takdîs-i nimet kabîlinden açıklıyor. Allah'ın kendilerine sunduğu fazl u ihsânını dile getiriyor. Yoksa herkesi imrendirmek ve ihsânlara karşı tefâhür için bunu yapmıyor. Ve hemen ardından da buyuruyor ki: «Doğrusu bu, apaçık bir lutuftur.» Allah'ın lutfudur. Kaynağın açıklanması, o kaynağın sâhibine delâlet eder. İnsanlara kuş dilini ancak Allah öğretebilir. Aynı şekilde Allah'tan başka kimse insanlara her şeyi veremez.

Şüphesiz ki kuşların, hayvanların ve haşerelerin kendi aralarında birtakım anlaşma vâsıtaları vardır. Ki bunlar, onların dilini ve konuşmasını ifâde eder. Bu âlemleri yaratan Yüce Yaratıcı buyuruyor ki: «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı ve iki kanadı ile uçan hiç bir kuş yoktur ki; sizin gibi birer ümmet olmasın.» Aralarında belirli noktalarda alâka bulunmayan ve anlaşmak için vâsıtaları olmayan ümmetler olamaz elbette. Bu nokta çok çeşitli kuşlar, hayvanlar ve haşerelerin hayatı üzerinde dikkat konusu olmuştur. Bu konularda çalışma yapan bilginler tahmîn ve zanna dayalı birtakım anlaşma yollarından ve dillerinden bazı şeyler öğrenmeye çalışmaktadırlar. Fakat bunlar henüz kesinlik kazanmamıştır. Hz. Allah'ın Süleymân peygambere lutfettiği ise insanların alıştığının dışında mucize nev'inden husûsî bir şeydir. Yoksa günümüzdeki bilginlerin yaptığı gibi zann ve tahmîn yolu ile kuşların arasındaki anlaşma yollarını öğrenmeye çalışarak elde edilmiş bir şey değildir.

Ben, bu noktanın bu şekilde açıklanması üzerinde fazlasıyla durmak istiyorum. Zîrâ son zamanlardaki müfessirlerden bir kısmı, Kur'ân-ı Kerim'in anlattığı Süleymân peygamberin bu kıssasını günümüzdeki ilmi çabalara benzer bir yolla elde edilmiş bir bilgi şekli olduğunu belirtmeye çalışıyorlar. Çünkü onların gözünü son zamanlardaki ilmi gelişmeler boyamıştır. Bu ise mucizelerin tabiatını ortadan kaldırmaya



müncer olabilecek bir hal olup, insanların basit ilmi çalışmaları karşısında hayrete kapılmanın ve ma'nevî hezîmete dâcâr olmanın netîce sidir. Hem ledünnî bir ihsân olarak, hiç bir çaba ve yorgunluk sarfetmeksizin kuşların, hayvanların ve haşarâtın dilini öğretmek Allah için zor değil, bilakis çok kolay bir şeydir. Varlık türleri arasına konulmuş olan engelleri ortadan kaldırmakla bütün mesele hallolur. Bütün bu varlık türlerini yaratan ise O'dur.

Öte yandan, kuş dilini bilmesi, Allah'ın, kulu Süleymân'a ihsân ettiği nimetlerinin sâdece bir bölümüdür. Öbür yanda onun emrine âmâde kıldığı ve emrine verdiği kuşlardan, cinnlerden bir tâifenin tıpkı insanlardan müteşekkil ordular gibi fermânını yerine getirmeleri de bu mucizelerin bir başka şıkkıdır. Allah'ın Hz. Süleymân'ın emrine verdiği kuşlar tâifesi, diğer kuşlar topluluğu arasında daha başka idrâklere sâhip ayrı bir topluluktur. Bu gerçek, Sebe' melîkesinin ve kavminin durumunu en akıllı ve zekî bir insanın anlayacağı biçimde anlayıp ona anlatan Hüdhdüd kıssasında ortaya çıkmaktadır. Bu olay da aynı şekilde mucize ve hârika tarzında cereyân etmiştir.

Gerçek odur ki, mahlûkât için koyduğu kanunlarında Yüce Allah kuşların özel bir idrâk şeklinin bulunmasını ve bu noktada kendi aralarında farklı yapıları olmasını irâde buyurmuştur. Ancak yine bu irâdeyle onların, hiç bir zaman için insan idrâkinin seviyesine ulaşamayacağı belirtilmiştir. Kuşların böyle bir yaratılış tarzına sâhip olmaları, umûmî kâinât kanunları içerisindeki uygunluk zincirinin halkalarından birisini meydana getirir. Bütün kâinât bir tek varlıkta olduğu gibi yaratıcısının istediği umûmî kanunlara boyun eğer.

Ve yine bir gerçek olarak günümüzdeki Hüdhdüd kuşu milyonlarca yıl evvel ve binlerce sene önce mevcûd olan Hüdhdüd cinsinin bir bölümüdür. Kâinâtımızda Hüdhdüd adı verilen kuşların bulunduğu zamandan beri bu nevi kuş bulunmaktadır. Canlı organizmadaki verâset kanunlarının bir varlığın tıpkıyla öbür varlığın kopyası olup aynı hususiyetleri birbirine intikâl ettirdiğini belirtmektedir. Bir tür içerisinde tekâmül ne kadar gelişirse gelişsin, o türü kendi türünden çıkarıp bir başka tür haline getiremez. Bu da görüldüğü gibi Allah'ın kâinâta koyduğu yaratılış kanunlarından bir cephedir.

Fakat bu iki değişmez gerçek, o kanunları yaratan Zât istediği zaman akıl almaz hârikaların vukû bulmasını engelleyemez. Öte yandan bizim mâhiyetini bilmediğimiz bu umûmî kanunların bir bölümü de belki bu mucizelerdir. Allah'tan başka kimsenin zamanını bilmediği bir zamanda bu mucizeler insanlar tarafından bulunacak ve gâyet normal, alışılmış şeyler durumuna geleceklerdir. Ve böylece Allah'ın umûmî kâinât kanunlarındaki yaratıcı kanunu tekemmül etmiş olacaktır. İşte



Süleymân peygamber Hüdhdüd kuşunu böylece bulmuş ve zamanındaki diğer kuşları da aynı şekilde müşâhede etmiştir.

Şimdi biz, bu sadet hârici sözlerden sonra Hz. Süleymân'ın kıssasının tafsîlâtına geçelim. Allah'ın onu Dâvûd (a.s.)a vâris kılmasından ve verdiği ilmi, temkini, lutfu ile Allah'a zikrederek bunu açıklamasından sonraki haline geçelim:

İşte Süleymân peygamberin yığın yığın ordusu... Bu kâfilede cinler var, insanlar var, kuşlar var. İnsanları biliyoruz. Cinlere gelince, onlar hakkında Allah'ın Kitâb'ında anlattıklarından başka hiç bir şey bilmiyoruz. Bu Kitâb'da anlatıldığına göre cinler, alev halindeki ateşten yaratılmışlardır. Onlar insanları görürler, ama insanlar onları görmezler. İblis'ten veya şeytândan söz edilirken —ki İblis de cinlerden biridir— buyuruluyor ki: «O ve yakınları sizin onları görmediğiniz yerden sizi görürler.» (A'râf, 27). Ayrıca onlar insanların içine vesvese düşürecek ve kötülüğü tahrik edecek, günâhkârlığı teşvik edecek güce sâhiptirler. Ancak biz, bunların nasıl vukû bulduğunu bilmiyoruz. Yalnız içlerinden bir tâife Rasûlullah'a îmân etmiş, fakat Rasûlullah onları görmemiştir. Sâdece Allah Teâlâ onların îmân ettiklerini peygamberine haber vermiştir: «De ki: Cinlerden bir topluluğun Kur'ân'ı dinlediği, bana vahyolundu. Onlar şöyle demişlerdir: Doğrusu bizi doğru yola götüren, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik de ona inandık. Biz Rabbimize hiç bir şeyi ortak koşmayacağız.» (Cinn, 1-2) Ve biliyoruz ki Allah onlardan bir tâifeyi Süleymân peygamberin emrine vermiş, ona ma'bedler yapmışlar, büyük yemek yerleri inşâ etmişlerdir. Denizlere dalyorlar ve Allah'ın izniyle emrini yerine getiriyorlardı. İnsanlardan ve kuşlardan kardeşleriyle birlikte Hz. Süleymân'ın ordusuna katıldıkları belirtilenler de bunlardandır.

Biz diliyoruz ki Cenâb-ı Allah, Hz. Süleymân'a insanlardan bir tâifeyi müsahhar kıldığı gibi, cinlerden ve kuşlardan bir tâifeyi de müsahhar kılmıştı. Ve nasıl ki yeryüzünde bulunan insanların hepsi Hz. Süleymân'a asker olmamıştı ise aynı şekilde cinlerin ve kuşların hepsi değil sâdece bir tâife Süleymân peygamberin emrine müsahhar kılınmıştı. Zîrâ onun hükümdâr olduğu yer; bugün Fırat'ın iki yakasını içine alan Filistin, Lübnan, Suriye ve Irak topraklarıydı.

Ve biz, cinn mes'elesi hakkında Kur'ân-ı Kerim'in de belirttiği gibi, şeytânın ve soyundan gelenlerin cinlerden olduğu görüşündeyiz: «Gerçekten de İblis cinlerdendi.» Nâs sûresinde ise şöyle buyurulmaktadır: «İnsanlardan ve cinlerden insanların kalbine vesvese veren.» (Nâs, 5-6). İşte bunlar Süleymân peygamber devrinde de insanlara vesvese veriyor ve onları aldatıyorlardı. Ancak topluca Hz. Süleymân'ın emri altında kayıtlı bulunsalardı, bunlardan hiç birisini yapamazlardı. Zîrâ Hz. Sü-



leymân, doğru yola çağıran bir peygamberdi. Şu halde onun emrine verilmiş olan bütün cinler değil, sâdece cinlerden bir tâifeydi.

Kuşlar konusuna gelince, bu husûsta Hz. Süleymân kuşları aradığında Hüdühüd kuşunun kaybolduğunu görmüştü. Şâyet bütün kuş cinsleri Hz. Süleymân'ın emrine âmâde olsaydı, tabiatıyla Hüdühüd kuşlarının da bu topluluk içerisinde olması gerekirdi. Ve o zaman milyarlarca kuşları bir yana bırakalım, yalnız milyonlarca Hüdühüdler arasında birisinin bulunmayışını fark edemeyecekti. Ve mâdem ki âyet-i kerîme'de; «Hüdühüd'ü niçin göremiyorum?» demektedir. Şu halde onun emrine verilen Hüdühüd, kendisine hâs bir kuştur. Veya hüdühüd kuşlarının temsilcisi olarak Süleymân peygamberin emrine verilmiştir. Yahut da kendi cinsi adına o sırada toplanmış bulunan kuşların içerisinde temsilci olarak bulunuyordu. Bu noktayı belirleyen bir başka husûs da, Hz. Süleymân'ın emrine âmâde kılınan Hüdühüd kuşunun genel mânâda kuşlardan ve Hüdühüd türünden ayrı özel bir anlayış gücü vardı. Belki de Cenâb-ı Allah, Hz. Süleymân'a müsahhar kıldığı kuşlara bu kâbiliyeti vermiş de bütün kuşlara aynı kâbiliyeti lutfetmişti. Zirâ burada adı geçen Hüdühüd'ün idrâk tarzından anlaşılıyor ki, zekâ bakımından gelişmiş ve akıllı insanların seviyesine erişmişti.

Hz. Süleymân, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil büyük bir kalabalık ve muazzam bir kâfileyi topladı. Hepsini topluca gidiyorlardı. Muntazam bir askerî birlik halinde idiler. Karışıklık ve boşluk hâkim değildi. Metinde geçen ( جنود ) kelimesi, asker yığını ve onların arzettiği intizamı ifâde eder.

Hz. Süleymân'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orsusu; başı ve sonu belli, safları muntazam, uygun adımlarla yürüyen bir düzen ve nizâm içerisinde seyrediyordu. Nihâyet bir vâdiye geldiler ki çok karınca vardı. Bunun için âyet-i kerîme o vâdiye: «Karıncalar Vâdisi» ta'birini kullanıyor. Vâdi'yi karıncalara izâfe etmekle onlara ayrı bir değer verilmek istenmektedir.

Karınca yuvası, arının peteği gibi düzenli ve son derece muntazamdır. Orada herkesin vazîfesi ayrılır. Ve her karınca akıllı ve idrâk sâhibi içerisinde kendi görevini ifâ eder ki; çoğu kere akıllı ve idrâk sâhibi insanoğlu, onlardaki gibi bir nizâm ve intizamı sağlamaktan âciz kalır. Bu gelen orduyu görünce, bu karıncalardan birisi bir başka karıncaya karınca diliyle veya aralarında anlaştıkları işâretle demiş ki: «Ey karıncalar, yuvalarınıza girin ki Süleymân ve orduları farkına varmadan sakın sizi ezmesin.»

Hz. Süleymân karıncanın söylediğini farketmiş, ona kulak vermiş ve söylediklerini anlayınca içi rahatlamış, Hz. Süleymân, bir karıncanın bir karıncaya, bir büyüğün küçüğünü uyarmak ve acı çekmesini önlemek için akıl verircesine konuşmasını duyunca huzûrla dolmuş. Çünkü



bu, Allah'ın ona bir nimetiydi. Herkesin anlayamadığı, aralarına çeşitli engellerin girdiği bir âlemin kapıları kendisinin önüne açılmış ve bu bilinmezlikler âlemiyle bağlantı kurmuştu. Sonra sevinmişti. Zirâ, karınca denilen bir varlığın böyle bir idrâke sâhip olması ve bir karıncanın bir başka karıncanın söylediğini anlayarak emrine girmesi son derece garip ve fevkalâde bir şeydi.

Hız. Süleymân, karıncanın söylediğini anlayınca: «Onun bu sözü üzerine gülercesine tebessüm etti.» ...Ve bu gördüğü şeyler Hız. Süleymân'ı harekete geçirdi, gönlünü kendisine bu hârikayı bildirme nimetini ihsân eden Rabbına çevirdi. O Rab ki; bütün yaratıkların arasına gerdiği perdeyi ve engeli kulu Süleymân'dan kaldırmış ve onların lisânını öğretmişti. Hemen Rabbına yönelerek O'ndan bazı dileklerde bulundu:

«Ve dedi ki: Rabbim, bana ve ana-babama verdiğin nimete şükürde, hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak eyle.»

«Rabbim...» Doğrudan doğruya bu içten seslenişe... «Muvaffak eyle.» Bütün varlığımı topla. Bütün varlığımı, dilimi, kalbimi, zihnimi, hareketlerimi, sözlerimi, ifâdelerimi, amellerimi, yönelişlerimi hepsini bir noktaya topla. Baştan sona bütün güç kaynaklarımı birleştir ki bütün varlığım ile Senin bana ve anama-babama verdiğin nimetine karşı şükür vazifesini ifâyâ muvaffak olayım.

Bu ifâde bile, o anda Hız. Süleymân'ın kalbine işleyen nimetin mâhiyetini açıklayıcı niteliktedir. Vîcdânını nasıl harekete geçirdiğini, nasıl bir güçle Rabbına teveccüh ettiğini ve Allah'ın bu sonsuz ihsânını duyarak nasıl bir te'sîre kapıldığını tasvîr etmektedir. O anda Hız. Süleymân Allah'ın elinin kendisinin ve ebeveyninin üzerinde olduğunu görüyor; korku ve ümit içerisinde, rahmet ve nimetin dokunuşunu hissediyordu.

«Rabbim, bana ve ana-babama verdiğin nimete şükürde, hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak eyle ve rahmetinle beni sâlih kulların arasına koy.» Şu halde sâlih amel de Allah'ın bir lutfudur ki nimetine şükreden kullarını ona muvaffak kılar. Rabbından yardım dileyen ve nimetine şükredebilmesi için bütün varlığını birleştirmesini isteyen, şükredici Süleymân kulu da, Rabbından aynı zamanda O'nu hoşnûd edecek sâlih amele kendisini muvaffak kılmasını diliyor. Zirâ biliyor ki sâlih amel, Allah'ın bir başka nimeti ve lutfudur.

«Ve Rahmetinle beni sâlih kullarının arasına koy.»

Rahmetinle koy beni... Çünkü biliyor ki Allah'ın sâlih kullarının arasına girmek bir ilâhî rahmettir ki kulun imdâdına erişir ve onu sâlih ameller işlemeye muvaffak kılar ve böylece o da sâlih kullar zümresine girer. Bunu biliyor ve bildiği için Rabına yalvarıyor ki kendisi de bu kâfileye katılsın. Sâlih amel işleyen kulların zümresine girerek rah-



mete erenlerden olsun. Evet Allah'ın kendisine peygamberlik nimetini lutfettiği, cinleri, insanları ve kuşları emrine âmâde kıldığı bir peygamber olarak o Rabbına böyle yalvarıyor. Peygamber olarak seçilse bile Allah'ın kendisini bağışlayacağından ve O'na karşı amellerinde eksiklik yapmaktan, şükrünü tâm olarak ifâ edememekten endişe duyuyor. İşte Allah korkusunun en hassâs ve keskin şekli budur. Nimet-i İlâhî'nin tecelli ettiği anlarda bile hep Allah'ın rızasını ve rahmetini dilemek ve ona can atmak tıpkı bir karıncanın söylediğini anlayan Süleymân'ın Allah'ın kendisine bu lutf u ihsânından dolayı şükretmek gücünü vermesini dilediği gibi.

Burada biz bir mucize ile değil, iki mucizeyle karşı karşıya bulunuyoruz. Bunlardan birisi, Süleymân peygamberin bir karıncanın karıncalar topluluğunu uyardığını farketmesidir. Bir diğeri ise, karıncanın bu gelen ordunun Süleymân peygamber ve ordusu olduğunu anlamasıdır. Birinci mucize, Allah'ın Süleymân peygambere öğrettiği bir mucizedir. Bir peygamber ve insan olarak Hz. Süleymân'ın, karıncaların dilini anlaması, insan aklına karıncanın söylediğinden çok daha basit bir mucize olarak görünür. Çünkü karınca, gelenlerin büyük bir kalabalık olduğunu ve yürüdükleri zaman karıncaları ezebileceklerini kendi iç güdüsüyle, Allah'ın ona lutfettiği hayatını koruyucu güçleriyle fark edip kaçabilir. Ama bir karıncanın bu gelen kalabalığın Hz. Süleymân ve ordusu olduğunu bilmesi, işte bu alışılanların çok ötesinde fevkalâde bir olaydır. Ve işte buradaki ikinci mucize de budur.

Şimdi Süleymân peygamberin Hüdhüd kuşuyla Sebe' melikesinin kıssasına geçiyoruz. Bu kıssa altı tabloya bölünmüş bulunuyor. Tabloların arasında bazı edebî boşluklar yer alıyor ki, bunlar gösterilen tablolardan sonra anlaşılıyor. Ve böylelikle kıssanın edebî sunuluşundaki güzellik tamâmlanmış oluyor. Ara ara kıssaların ve tabloların sunuluşunun sûre içerisindeki asıl gâyesini anlatmak üzere bazı tabloların sonunda açıklayıcı hükümler vârid oluyor. Ve buradan Kur'an-ı Kerim'in kıssaları serdedişindeki ibret unsuru gerçekleşmiş oluyor. Bu son ifâdeler tablolarla ve tabloların arasındaki edebî boşluklarla bedîi yönden tâm bir âhenk teşkil ediyor. Ve kıssaya hem bir edebî güzellik veriyor, hem de dîni bir derinlik.

Süleymân peygamberden söz açılırken cinlere, insanlara ve kuşlara işâret edildiği gibi, ilim nimetine de işâret edilmişti. Bunun için kıssa; cinlerin, insanların ve kuşların önemli rol aldığı bir hüviyet arz ediyor. Bu arada giriş kısmındaki ilim işâreti burada ayrıca tebârüz ettiriliyor. Böylece sanki o girişteki işâret, kıssadaki başlıca rollerin sâ-



hiplerine işâret mânâsını taşıyor. İşte bu da Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalardaki ince san'atın bir başka işâretidir.

Kezâ kıssada, kişilerinin ayırıcı vasıfları ve şahsî özellikleri de anlatılıyor. Süleymân peygamberin şahsiyeti, Sebe' melikesinin şahsiyeti, Hüdühüd kuşunun şahsiyeti ve melikenin çevresinde yer alan kişilerin şahsiyeti belirtiliyor. Bunların yanı sıra kıssa içerisindeki muhtelif tablolar ve perdelerde bu şahsiyetlerin psikolojik heyecanları gözler önüne serilmiş bulunuyor. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XI, 128-139).

oOo

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا  
شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾

20 — Kuşları araştırarak dedi ki: Hüdühüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplardan mı oldu?

21 — Ya bana apaçık bir bürhân getirecektir, ya da onu şiddetli bir azâba uğrattırım veya keserim.

### Kuş Dili

İbn Abbâs ve başkalarından rivâyetle Mücâhid ve Said İbn Cübeyr der ki: Hüdühüd mühendis idi. Hz. Süleymân'a suyu gösterirdi. Hz. Süleymân çöl bir arâzide bulundukları zaman Hüdühüd'ü çağırır, o da insanın yeryüzünde açıkça görülen bir şeyi gördüğü gibi yeraltındaki suyu görürdü. Ayrıca yeryüzüne olan uzaklığının ne kadar olduğunu da bilirdi. Hüdühüd onlara suyu gösterdiği zaman Hz. Süleymân (a.s.) Cinnlere emreder ve onlar da o yeri kazarak, suyu bulunduğu yerden çıkarırlardı. (Bir keresinde) Hz. Süleymân çöl bir arâziye inip konaklamış, Hüdühüd'ü görmek üzere kuşları araştırdığında onu göremeyerek: «Hüdühüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplardan mı oldu?» demişti. Yukarıda anlatılanın bir benzerini bir gün Abdullah İbn Abbâs nakletmişti. Kavim içinde Hâricilerden kendisine Nâfi' İbn Ezrak denilen birisi de vardı. İbn Abbâs'a çokça karşı çıkardı. Bu sefer de ona: Dur ey İbn Abbâs, işte bugün mağlûb oldun, dedi. İbn Abbâs'ın, niçin? sorusuna şöyle cevap verdi: Sen, Hüdühüd'ün yeraltındaki suyu gördüğünü haber veriyorsun. Bununla beraber bir çocuk Hüdühüd için tuzağa taneler koyar, tuzağın üzerine toprak serper, Hüdühüd o taneleri almak için gel-



diğinde tuzığa düşer ve çocuk onu avlar, dedi. İbn Abbâs buna karşılık şöyle konuştu: Şâyet şu gidip te; İbn Abbâs'a cevap verdim (ve o benim cevabım karşısında sustu) demeyecek olsaydı, ben ona cevap vermezdim. Ve şöyle ilâve etti: Yazıklar olsun sana; kader geldiğinde göz kör olur ve sakınma gider. Nâfi', İbn Abbâs'a dedi ki: Allah'a yemin olsun ki, bundan böyle Kur'ân'daki hiç bir şey hakkında seninle tartışmayacağım.

Dimaşk bölgesindeki Berze ahâlisinden Ebu Abdullah el-Berzî diye birisi vardı. Sâlih bir kişi olup pazartesi ve perşembe günleri oruç tutardı. Seksen yaşına ulaşmıştı ve tek gözlü idi. İşte bu zâtın hâl terçemesinde, Hâfız İbn Asâkir'in Ebu Süleymân İbn Zeyd'e varan isnâdı ile rivâyetine göre; o, bu zâta bunun sebebini sormuş da o, cevâb vermekten kaçınmış. Tâmm bir ay bu soruda ısrâr etmiş. O, şöyle anlatmış: Horasan ahâlisinden iki kişi, Berze denilen köyde bir cum'a günü onun yanında müsâfir olmuşlar. Oradaki bir vâdiyi sormuşlar ve o da vâdiyi kendilerine göstermiş. Orada buhûrdânlıklar çıkarmışlar ve buhûrdânlıklar içinde o kadar çok buhûr yakmışlar ki, vâdi dumanla dolmuş. Üfürükçü duâları okumaya başlamışlar. Bu arada her yerden kendilerine doğru yılanlar gelmeye başlamış. Onlardan hiç birine dönüp bakmamışlar bile. Sonunda bir kulaç kâdar uzunlukta bir yılan onlara doğru gelmiş. Altun para misâli gözleri yanıyormuş. Onun gelmesine son derece sevinmişler ve: Bir senelik yolculuğumuzda bizi kayba uğratmayan Allah'a hamdolsun, demişler, buhûrdânlıkları kırıp o yılanı tutmuşlar, yılanın gözlerine bir mil sokup bu mil ile kendi gözlerini sürmelemişler. Ebu Abdullah el-Berzî anlatmaya şöyle devâm ediyor: Benim de gözlerime sürme çekmelerini istedim, kabul etmediler. İsrâr edip: Mutlakâ bunu yapacaksınız, dedim ve onları tehdid ettim. Sağ gözümü sürmelediler. Sürme gözüme değer değmez altımda bulunan yere bir baktım ki ayna gibi oldu. Yeryüzünün altındakilere aynada görüyormuş gibi bakıyordum. Sora bana: Bizimle biraz yürü, dediler. Onlarla beraber yürüdüm. Onlar (kendi aralarında) konuşuyorlardı. Nihâyet köyden biraz uzaklaştığım zaman beni yakalayıp bağladılar, birisi elini gözüme sokup çıkardı, sonra tutup attı, yürüyüp gittiler. Ben bağlı, yere atılmış vaziyette dururken nihâyet bir grup bana uğrayıp bağımı çözdüler. İşte gözümün başına gelenlerin hikâyesi budur.

İbn Ebu Hâtîm'in Ali İbn Hüseyin kanalıyla... Hasan (el-Basrî) dan rivâyetine göre; o, Hz. Süleymân (a.s.)'ın Hüdühüd'ünün isminin Anber olduğunu söylemiş. Muhammed İbn İshâk der ki: Hz. Süleymân (a.s.) oturmakta olduğu meclisine geldiği zaman kuşları araştırmış. Anlattıklarına göre her bir sınıf kuştan her gün bir kuş temsilci olarak ona gelirmiş. Bir gün bakıp orada hazır bulunan kuş cinslerinin Hüdühüd dışında hazır bulunduğunu görmüş ve: «Hüdühüd'ü niçin göremiyorum?



(Kuşlar içinde gözüm mü farketmedi) yoksa (gelmeyip) kayıplardan mı oldu?» demiş.

«Muhakkak onu şiddetli bir azâba uğrattırım.» âyeti hakkında A'meş'in Minhâl İbn Amr'dan, onun Saîd'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, onun tüylerinin yolunması kastedilmektedir. Yani Hz. Süleymân onu tüylerini yolmakla tehdid etmiştir. Abdullah İbn Şeddâd der ki: Tüylerini yolma ve güneş altında bırakmakla tehdid etmiştir. Selef'ten birçoğu da bu tehdidin, tüylerinin yolunarak karıncaların yemesi için atılıp terkedilmesi olduğunu söylemişlerdir. «Veya keserim.» âyetinde ise, onun öldürülmesi kastedilmektedir. Hz. Süleymân şöyle demişti: «Ya bana apaçık bir bürhân, (apaçık bir özür) getirip beyân edecektir.» Süfyân İbn Uyeyne ve Abdullah İbn Şeddâd derler ki: Hüd-hüd geldiğinde kuşlar ona: Seni geri bırakan nedir? Şüphesiz Süleymân, senin kanını (dökme) adağında bulunmuştur, dediler. Hüd-hüd: Hiç istisnâda bulundu mu? diye sordu, onlar: Evet, «Ya bana apaçık bir bürhân getirecektir, ya da onu şiddetli bir azâba uğrattırım veya keserim.» dedi, dediler. Hüd-hüd: O halde kurtuldum, dedi. Mücâhid der ki: Hüd-hüd'ü geri bırakan ancak onun annesine olan iyiliğidir. (veya Hüd-hüd'ün cezâya çarptırılmasını ancak annesine olan iyiliği engellemiştir.)

فَكَتَّ غَيْرَ عَيْدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطُ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَا يُحْيِينَ ۚ إِنِّي  
وَجَدْتُ أَمْرًا تَمْلِكُهُ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ۚ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا  
يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنُ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالُهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ  
لَا يَهْتَدُونَ ۚ ۞ أَلَا يَسْجُدُونَ لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ  
وَمَا تُعْلِنُونَ ۚ ۞ أَلَا لِلَّهِ الْإِمَامُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ۚ

22 — Çok geçmeden o geldi ve dedi ki: Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana Sebe'den gerçek bir haber getirdim.

23 — Ora halkına hükmeden, her şeyden kendisine bolca verilmiş olan ve büyük bir tahta sâhip bir kadın buldum.

24 — Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde eder olduklarını gördüm. Şeytân onların yaptıklarını güzel



göstermiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar.

25 — Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler diye.

26 — Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Yüce Arş'ın sâhibi ancak ve ancak O'dur.

Allah Teâlâ buyurur ki: Kısa bir süre kaybolan Hüdhüd çok geçmeden geldi ve Hz. Süleymân (a.s.) dedi ki: «Senin (ve ordunun) bilmediği, (muttali' olmadığı) bir şeyi öğrendim ve sana Sebe' (ülkesin) den gerçek, (doğru) bir haber getirdim.» Sebe'; Himyer olup, Yemen krallarıdır.

«Ora halkına hükmeden bir kadın buldum.» Hasan el-Basrî der ki: O, Sebe' kraliçesi Şerâhil Bint Belkîs'tır. Katâde şöyle diyor: Annesi cinnlerden bir kadındı. İki ayağının arkası hayvan tırnağı gibiydi ve o ülke âilelerinden birisindendi. Züheyr İbn Muhammed ise şöyle diyor: O; Reyyân'ın oğlu Mâlik'in oğlu, Şerâhil'in kızı Belkîs'tır. Annesi Fâria, cinnlerdendir. İbn Cüreyc ise: O, Zû Şerh'in ( ذوشرخ ) kızı Belkîs'tır. Annesi Belteka'dır demiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüsey'n'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Süleymân'ın Belkîs'in yanında şerefli, ulu bin kişi vardı. Her bir ulu kişinin emri altında da yüz bin kişi. Mücâhid'den rivâyetle A'meş şöyle diyor: Sebe' kraliçesinin emri altında on iki bin soylu kişi, bunlardan her birinin emri altında da yüz bin savaşçı vardı. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivâyetine göre; o, «Ora halkına hükmeden bir kadın buldum.» âyeti hakkında şöyle diyor: O, hükümdâr âilelerinden birisindendi. Onunla meşverette bulunan erkeklerin sayısı üç yüz on iki idi. Onlardan her bireri on bin kişiye hükmederdi. O kadın Me'rab denilen bir yerde idi ki; burası, San'a'ya üç mil mesâfededir. Bu, doğruya en yakın olan açıklamadır... ( على انه كثير على مملكة اليمن ) ? En doğrusunu Allah bilir.

«Her şeyden (güçlü bir kralın ihtiyâç duyacağı dünya mallarından) kendisine bolca verilmiş olan ve büyük bir tahta sâhip bir kadın buldum...» Yani öyle bir taht üzerinde oturuyordu ki; bu taht büyük, azametli, altunla, çeşitli cevher ve incilerle süslenmişti. Züheyr İbn Muhammed şöyle diyor: Onun tahtı yâkût ve zebercedle işlenmiş, iki yanı altundandı. Uzunluğu seksen kulaç, genişliği ise kırk kulaçtı. Muhammed İbn İshâk der ki: Onun tahtı yâkût, zeberced ve inci ile süslenmiş



altundandı. Ona sâdece kadınlar hizmet ederdi ki; hizmetini yüklenen kadınların sayısı altı yüz idi. Tarih bilginleri der ki: Bu taht büyük, muhteşem, yüksek bir köşkte idi (sarayda idi). Bu sarayın doğu tarafında üç yüz altmış, batı tarafında da aynı sayıda kemerli penceresi vardı. Öyle bir şekilde inşâ olunmuştu ki; her gün güneş bir penceresinden girer, o pencerenin karşısındaki birinden batar, onlar da sabah akşam güneşe secde ederlerdi. Bu sebeptedir ki: «Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde eder olduklarını gördüm. Şeytân onların yaptıklarını güzel göstermiş ve onları doğru yoldan, (hak yoldan) alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar.» demiştir.

«Allah'a secde etmesinler diye...» kısmı söyle açıklanabilir: «Şeytân onların yaptıklarını güzel göstermiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar. (Gerçek yolu bilemezler; ki gerçek yol, secdeyi Allah'ın yaratmış olduğu yıldızlar ve başkaları yerine, yegâne Allah'a tahsis etmektir.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur: «Gece ve gündüz, güneş ve ay Allah'ın âyetlerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz, onları yaratmış olan Allah'a secde etsin.» (Fussilet, 37). (...)

«Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan...» İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Gökte ve yerde gizli olan her şeyi bilen Allah'a secde etmesinler diye. İkrime, Mücâhid, Said İbn Cübeyr, Katâde ve birçokları da bu açıklamayı yapmıştır. Said İbn Müseyyeb, âyetteki ( الخب ) kelimesini, su ile açıklamışlardır. Abdurrahmân İbn Zeyd, İbn Eslem de şöyle diyor: Göklerin ve yerin gizlilikleri; oralarda yaratılan rızıklardır. Gökten olanı yağmur, yerden olanı ise bitkilerdir.

İbn Abbâs ve başkalarınınca zikredildiğine göre, bu sözlerin, Allah'ın veryüzünün içlerinde ve altında akan suları görme özelliği bahşetmiş olduğu Hüdhüd'ün sözlerinden olması son derece uygundur.

«Gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler diye...» O Allah ki; kulların gizlemiş olduğu veya alenen yapmış olduğu işlerle sözleri en iyi bilendir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10).

«Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Yüce Arş'ın sâhibi ancak ve ancak O'dur.» O, Allah ismiyle kendisine duâ edilip çağrılındır. O, kendisinden başka ilâh olmayandır. O, yüce Arş'ın sâhibidir. Yaratıklar içinde ondan daha büyüğü yoktur.

Hüdhüd; hayra, yegâne Allah'a ibâdete ve O'na secde etmeye çağırdığı için, onun öldürülmesi yasaklanmıştır. Nitekim İmâm Ahmed,



Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetlerine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) şu dört hayvanın öldürülmesini yasakladı: Karınca, bal arısı, Hüdhdüd ve arkası yeşil karnı beyâz bir kuş (1) Bu haberin isnâdı sahihtir.

قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقًا زَكَّتْ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ إِذْ هَبَّ كَيْفَ يَذَا قَالِقَهُ إِلَيْهِ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ  
فَانْظُرْ مَا ذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوْا إِنِّي أَتَى عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَ  
إِنَّهُ بُنِيَ لِلَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَا تَعْلَمُونَ أَنِّي أَنَا سُلَيْمَانُ ﴿٣١﴾

27 — Süleymân da dedi ki: Bakalım, doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun?

28 — Şu yazımı götür, kendilerine bırak. Sonra bir yana çekil, bak; neye dönecekler.

29 — Dedi ki: Ey ileri gelenler, gerçekten bana çok şerefli bir mektup bırakıldı.

30 — Gerçekten o Süleymân'dandır ve gerçekten o, Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyladır.

31 — Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin, diye yazılıdır.

Allah Teâlâ burada Hüdhdüd'ün, Sebe' halkı ile kraliçelerinden haber verdiği zamanda Hz. Süleymân'ın Hüdhdüd'e olan sözlerini haber veriyor: «Süleymân da dedi ki: Bakalım, (verdiğin bu habere) doğru mu söyledin, yoksa (benim tehdidimden kurtulmak için) yalancılardan mı oldun? Şu yazımı götür, kendilerine bırak. Sonra bir yana çekil, bak; neye dönecekler.» Hz. Süleymân (a.s.), Belkıs ve kavmine bir mektup yazıp bunu Hüdhdüd'e verdi. Hüdhdüd'ün, bu mektubu kuşların âdeti üzere kanadında taşıdığı da, gagasında taşıdığı da söylenmiştir. Onların ülkesine gidip Belkıs'ın sarayında Belkıs'ın yalnız kaldığı halvet yerine geldi. Belkıs'ın önünde oracıktaki bir oyuktan mektubu ona attı, sonra edeble bir kenara çekildi. Belkıs gördüğü durumdan hayrete düşüp ürktü. Sonra mektuba yönelip onu aldı, mühürünü açıp okudu. Onda şöyle yazılıydı: Gerçekten o, Süleymân'dandır ve gerçekten o, Rah-

(1) Bu kuş, küçük kuşları avlayıp yiyen, onlarla beslenen bir kuştur. (Arapça yayına hazırlayanlar).



mân ve Rahîm olan Allah'ın adıyladır. «Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin.» Bunun üzerine Belkis emirlerini, vezirlerini, devletin ve ülkesinin büyüklerini toplayıp onlara: «Ey ileri gelenler, gerçekten bana çok şerefli bir mektup bırakıldı.» dedi. Belkis'in çok şerefli bir mektubu zikretmesi, onun görmüş olduğu garib duruma işâret etmesidir. Bu mektubu kendisine bir kuş getirmiş, mektubu kendisine atmış, sonra da edeble geri dönmüştü. Bu; krallardan hiç birinin güç yetirebileceği, ulaşabileceği bir şey değildi. Sonra mektubu onlara okudu. Mektupta: Gerçekten o, Süleymân'dandır ve gerçekten o, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyladır. «Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin.» diye yazılıydı. Böylece onlar mektubun, Allah'ın peygamberi Süleymân'dan olduğunu, ona güç yetiremeyeceklerini anladılar. Mektup son derece belîğ, veciz ve fasîh idi. En kısa ve en güzel ifâdeyle mânâyı ifâde edivermişti. Âlimler der ki: Hz. Süleymân (a.s.)dan önce hiç kimse «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla» yazmamıştır. İbn Ebu Hatim, tefsirinde bu konuda bir de hadis rivâyet eder ve der ki: Bize babamın... İbn Büreyde'den, onun da babasından rivâyetinde şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber yürüyordum. Dâvûd'un oğlu Süleymân'dan sonra, benden önce hiç bir peygambere indirilmemiş bir âyeti biliyorum, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, hangi âyet? diye sordum; mescidden çıkmazdan önce onu sana öğreteceğim, buyurdu. Kapiya ulaşip iki ayağından birini dışarı atmıştı ki ben, unuttu diye düşündüm. Sonra bana döndü ve: «Gerçekten o, Süleymân'dandır ve gerçekten o, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyladır.» buyurdu. Bu, garib bir hadis olup zâten isnâdı da zayıftır. Meymûn İbn Mihrân der ki: Allah Rasûlü (s.a.) bu âyet nâzil oluncaya kadar: «Senin adınla ey Allah'ım.» diye yazardı. Bu âyetin nüzûlünden sonra ise: «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» diye yazmıştır.

Katâde «Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin.» âyetini şöyle anlıyor: Bana karşı büyüklük taslamayın ve bana müslüman olarak gelin. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de burayı şöyle anlıyor: Bana karşı durmayın ve bana karşı büyükleme.

«Ve bana müslüman olarak gelin.» âyetindeki ( مسلمين ) kelimesini İbn Abbâs muvahhidler olarak, bir başkası ihlâs sahipleri olarak, Süfyân İbn Uyeyne de itâat ediciler olarak açıklamıştır.

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ الْإِفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ ﴿٢٢﴾ قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَأُولُوا أَيْسَ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَا نَأْمُرُ ﴿٢٣﴾ قَالَتِ إِنَّ الْمُلُوكَ



إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْشَوْا هَاجِرَهَا وَجَعَلُوا أُهْلَهَا إِذْلَةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي  
مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَكَا طَرْدَهُ بِسْمِ مَرْجِعِ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

32 — Dedi ki: Ey ileri gelenler, vereceğim emir hakkında bana görüşünüzü söyleyin. Siz benim yanımda bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm veremem.

33 — Dediler ki: Biz, güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız. Emirse senindir, sen emretmene bak.

34 — Dedi ki: Doğrusu hükümdârlar, bir şehre girdikleri zaman, orasını perişân ederler. Halkından şerefli olanlarını aşağılık yaparlar ve işte böyle davranırlar.

35 — Ben, onlara bir hediyeye göndereyim de elçilerin ne ile döneceklerine bakayım.

Kraliçe onlara Hz. Süleymân'ın mektubunu okuduğunda vereceği emir ve başına gelenler hakkında onlarla istişâre etmiş ve şöyle demişti: «Ey ileri gelenler, vereceğim emir hakkında bana görüşünüzü söyleyin. Siz benim yanımda bulunmadıkça (ve sizler bir görüşe işâret etmedikçe bir iş hakkında elbette ben) kesin bir hüküm veremem.» Onlar da dediler ki: «Biz, güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız.» Böylece onlar sayıları, hazırlıkları ve güçleri ile ona ümit verdiler. Bundan sonra ise emri ona havâle ederek: «Emirse senindir, sen emretmene bak. (Elbette biz geri dönecek değiliz. Bizim bu konuda (emir verme husûsunda) bir gücümüz yok. Şâyet ona yönelip onunla savaşmayı diliyorsan, biz burından geri duracak değiliz. Bundan sonra emir senindir. Kendi görüşünle emret, biz emrine uyup itâat edeceğiz.)» dediler. Hasan el-Basrî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Onlar işlerini ,göğüsleri titreyip sallanan dinsiz bir kadına havâle ettiler. Ona bu sözlerini söylediklerinde o kadın görüş itibâriyle onların en akıllı olanı, Hz. Süleymân'ın durumunu en iyi bilenleri olmuştur. O biliyordu ki Hz. Süleymân'ın ordularıyla boy ölçüşebilecek durumda değildir ve yine biliyordu ki cinnler, insanlar ve kuşlar onun buyruğuna verilmiştir. Hüdhüd'ün mektubu getirmesi mes'elesinde gerçekten garib ve şaşırtıcı bir duruma şahid olmuştu. Onlara demişti ki: Onun arzusunu geri çevirip onunla savaşmamızdan ve onun da ordularıyla üzerimize gelip yanındakilerle bizi yok etmesinden, bir başkasını değil de beni ve sizi helâk etmesinden, yok etmesinden korkarım. Bu sebeptendir ki kraliçe: «Doğrusu hükümdârlar, bir şehre girdikleri zaman, orasını perişân ederler.» de-



miştir. İbn Abbâs burayı şöyle anlatıyor: Doğrusu hükümdârlar bir şeh-şereflî olanlarını aşağılık yaparlar. Oradakilerden idâreciler ve savaşçılara yönelip onları ya öldürmek veya esîr etmek sûretiyle son derece hor ve hakîr kılarlar.

İbn Abbâs der ki: Belkîs : «Doğrusu hükümdârlar, bir şehre girdikleri zaman, orasını perişân ederler. Halkından şereflî olanlarını aşağılık yaparlar.» demişti. Rab Teâlâ da: «Ve işte böyle davranırlar.» buyurdu. Sonra Belkîs sulha, anlaşmaya, hile ve yapmacık yoluna dönüp: «Ben, onlara bir hediyeye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım.» Ona yaraşacak bir hediyeye gönderip bundan sonra cevabının ne olacağını bekleyeyim. Belki bunu kabul edip bizden geri durur veya her sene kendisine götürüleceğimiz bir harâca bağlar. Biz de bunu kabul eder, yerine getiririz, o da bizimle savaşı bırakır, dedi. Katâde der ki: Allah ona (Belkîs'a) rahmet eyleyip ondan hoşnûd olsun. Müslüman olmasında da şîrk koşmasında da ne kadar akıllıymış. Hediyeye'nin, insanlar nazarında nasıl bir mevkisi olduğunu bilmişti. İbn Abbâs ve başkalarının söylediğine göre Belkîs, kavmine şöyle demiş: Şâyet o (Hz. Süleymân), hediyeyi kabul ederse; bilin ki o kraldır, onunla savaşın. Eğer hediyeyi kabul etmezse, bilin ki o bir peygamberdir, ona tâbi olun.

فَلَمَّا جَاءَ مُسْلِمُونَ قَالَ ائْتِدُوا مِنِّي مَالًا فَمَا آتَى اللَّهَ خَيْرًا مِّمَّا أَتَيْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اِذْخِرْ إِلَيْهِمْ فَلَمَّا أَتَيْتَهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَخِرْجَتُهُمْ مِنْهَا إِذْلَةٌ وَهُمُ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾

36 — Elçiler Süleymân'a geldiklerinde dedi ki: Bana mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? Halbuki Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Belki siz, hediyeinizle sevinirsiniz.

37 — Geri götür onlara. Andolsun ki; güç yetiremeyecekleri bir ordu ile gelir onları oradan alçalmış ve küçük düşmüş olarak çıkartırım.

Selef'ten ve başkalarından birçok müfessirin anlattığına göre Belkîs Hz. Süleymân'a altın, cevher, inci ve başka çeşitlerden muazzam hediyeler göndermişti. Bazıları da: Belkîs Hz. Süleymân'a altın bir kerpiç gönderdi, demişlerdir. Sahih olanı ise onun altundan bir kap gönderdiğidir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve başkaları der ki: Belkîs erkek kılığında câriyeler, câriye kılığında erkek köleler göndermiş ve:



Eğer bunları birbirinden ayırabilirse o peygamberdir, demişti. Anlattıklarına göre Hz. Süleymân (a.s.), onlara abdest almalarını emretmiş de câriye eline su dökmeye, erkek köle de avuçlamaya başlamış, Hz. Süleymân onları bununla ayırmış. Cârîyenin, elinin üstünden önce içini yıkamaya başladığı, erkek kölenin ise bunun tersini yaptığı da söylenmiştir. Başka bir açıklama şöyledir: Aksine cârîyeler ellerinden dirseklerine doğru, erkek köleler de dirseklerinden ellerine doğru yıkamaya başlamışlardı. Bütün bunlar arasında herhangi bir tezâd yoktur ki en doğrusunu Allah bilir. Bazıları şöyle anlatıyor: Belkis Hz. Süleymân'a gökte ve yerde olmayan tatlı bir suyla doldurması için bir kadeh göndermişti. Hz. Süleymân atları koşturdu da onlar terlediler. Kadehi bundan (atların terinden) doldurdu. Ayrıca bir boncuk ve bir ip gönderdi ki ipi boncuğa geçirecekti. Hz. Süleymân bunu da yaptı. Gönderilenin bunlar olup olmadığını Allah bilir. Zâten birçoğu İsrâiliyyât'tan alınmıştır. Zâhir olan odur ki, Hz. Süleymân (a.s.) onların getirdiklerine hiç bir şekilde bakmamış, ilgilenmemiş, yüz çevirmiş, inkârla onlara: «Bana mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? (Sizi şirkiniz ve hükümrânlığınız üzere bırakmam için bana malla mı dost gibi davranıyorsunuz?) Halbuki Allah'ın bana verdiği, size verdiğiinden daha hayırlıdır. (Allah'ın bana verdiği, size verdiğiinden daha hayırlıdır. (Allah'ın bana vermiş olduğu hükümdârlık, mal ve ordular sizin içinde olduğunuz durumdan daha hayırlıdır.) Belki siz hediyeyle sevinirsiniz. (Hediyeyle boyun eğen sizlersiniz. Ben ise sizden sâdece müslüman olmanızı kabul ederim değilse (karâr verecek olan) kılıçtır.)» demiştir.

A'meş'in Minhâl İbn Amr'dan, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs (r.a.)'tan rivâyetine göre, Hz. Süleymân şeytânlara emretmiş de onlar Hz. Süleymân'ın altın ve gümüşten bin köşkü var gibi göstermişler. Belkis'in elçileri bunu görünce: Bu adam bizim hediyeimizi ne yapsın ki, demişler. Bu, kralların elçiler ve kendilerine gelenler için hazırlanmalarının ve zînetlerini, süslerini ızhâr etmelerinin câiz olduğuna delâlet eder.

«(Hediyelerini) geri götür onlara. Andolsun ki; savaşmaya güç yetiremeyecekleri bir ordu ile gelir, onları oradan (ülkelerinden) alçaltılmış, küçük düşmüş olarak çıkartırım.»

Belkis'in elçileri onun göndermiş olduğu hediyeleri ve Hz. Süleymânın sözlerini getirip haber verdiklerinde; Belkis ve kavmi itâat etmişler, Belkis, ordusu içinde boyun eğmiş olarak Hz. Süleymân'a ta'zimde bulunmak, İslâm'da kendisine tâbi olduğunu bildirmek üzere yola çıkmıştı. Hz. Süleymân, onların kendisine gelmekte olduklarını kesin olarak anlayınca, buna son derece sevinmişti.



قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُؤُنْكُمِ يَا بَنِي بَعْشَ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَنِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيَّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ يَا آدَمُ قَبْلَ أَنْ يَنْزِلَ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي ؕ أَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾

38 — Dedi ki: Ey ileri gelenler, kendileri bana müslüman olarak gelmeden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?

39 — Cinnlerden bir ifrit dedi ki: Sen, yerinden kalkmadan, onu sana getiririm, emînim ki buna gücüm yeter.

40 — Nezdinde kitâbdan bir bilgi bulunan da dedi ki: Gözünü açıp kapamadan ben, onu sana getiririm. Süleymân, tahtı yanına yerleşivermiş görünce dedi ki: Bu, Rabbımın lutfundandır. Şükür mü yoksa küfür mü edeceğim diye beni sınamak içindir. Kim şükrederse; ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de küfrederse; muhakkak ki Rabbim; Gani'dir, Kerim'dir.

Yezîd İbn Rûmân'dan rivâyetle Muhammed İbn İshâk şöyle anlatıyor: Elçiler Belkîs'a Hz. Süleymân'ın cevabını getirdiklerinde, o: Allah'a yemîn olsun ki ben, onun bir kral olmadığını, bizim ona karşı gücümüzün yetmeyeceğini kesin olarak bildim. Onun satveti ve gücü karşısında bizim yapabileceğimiz hiç bir şey yok deyip Hz. Süleymân'a: Kavminin büyükleriyle birlikte emrini ve bizi çağırmış olduğun dinini görmek üzere gelmekteyim, diye haber göndermiş, sonra üzerinde oturmakta olduğu ve yâkût, zeberced ve inciyle işlenmiş, altundan olan hükümdârlık tahtının birbiri içinde, iç içe yedi evin ortasına konulmasını, kapılarının kilitlenmesini emretmiş. Sonra hükümdârlığına vekil olarak bıraktığı kişiye: Yanında bulunan şeyleri ve hükümdârlık tahtımı iyi koru. Allah'ın kullarından hiç birisi ona ulaşmasın ve ben gelinceye kadar onu hiç kimse görmesin, demiş. Sonra da her birerinin emri altında binlerce kişi bulunan Yemen krallarından on iki bin ulu kişi arasında Hz. Süleymân'a gitmek üzere yola çıkmış. Hz. Süleymân her gün



ve gecede onların yürüyüşlerine dâir haber almak üzere bir cinnî göndermeye başlamış. Belkîs yaklaştığı zaman, emri altındaki cinn ve insanları toplayıp: «Ey ileri gelenler, kendileri bana müslüman olarak gelmeden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?» diye sormuş. Katâde der ki: Belkîs'in gelmekte olduğu haberi Hz. Süleymân'a ulaştığında —ki Belkîs'in bir tahtı olduğu ona anlatılmış ve taht onun çok hoşuna gitmişti. Bu taht altundan olup ayakları inci ve cevherden imiş, üzerinde sâf ipekten bir örtü varmış. Bu tahtın üzerinde dokuz kilit bulunuyormuş.— Hz. Süleymân onlar müslüman olduktan sonra bunu almayı kerîh görmüş. Allah'ın peygamberi biliyormuş ki; onlar müslüman olduklarında, kanları ile beraber malları da harâm olacaktır. Bunun üzerine «Ey ileri gelenler, kendileri bana müslüman olarak gelmezden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?» demiş. Atâ el-Horâsânî, Süddî ve Zühreyyr İbn Muhammed de «Onlar bana müslüman olarak gelmezden önce...» âyeti hakkında onların müslüman olmalarıyla mallarının harâm olacağı açıklamasını getirmişlerdir. Mucâhid, «Cinnlerden bir ifrît dedi ki...» âyetindeki ifrîti; güçlü kuvvetli bir cinn ile tefsîr eder. Şuayb el-Cübbâî bu cinninin adının ( كوزن ) (?) olduğunu söyler. Yezîd İbn Rûmân'dan rivâyetle Muhammed İbn İshâk ile Vehb İbn Münebbih de böyle söylemiştir. Ebu Sâlih onun, dağ gibi (iri) olduğunu söyler.

İbn Abbâs, «Sen, yerinden kalkmadan onu sana getiririm.» âyetini: Sen, meclisinden kalkmazdan önce, şeklinde açıklar. Mucâhid ise: Sen, oturduğun yerden kalkmazdan önce, açıklamasını getirir. Süddî ve bir başkası ise şöyle diyor: Hz. Süleymân insanlar için günün başlangıcından güneşin zevâline kadar hüküm, hasımlaşmalar ve yemek için otururdu.

İbn Abbâs, «Eminim ki buna gücüm yeter.» âyetini şöyle açıklıyor: Ben onu yüklenecek kadar güçlü, ondaki cevherleri koruyacak emîn birisiyim.

Hz. Süleymân (a.s.): Ben bundan da acele olmasını istiyorum, demişti. Buradan anlaşılıyor ki Allah'ın peygamberi Hz. Süleymân bu tahtın yanında hazır edilmesiyle Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu hükümdârlığın, kendisinden önce kimseye verilmemiş, kendisinden sonra hiç kimseye müyesser olmayacak, buyruğuna verilmiş ordunun büyüklüğünü izhâr etmek, Belkîs ve kavmine karşı peygamberliğine bir delil edinmek istemişti. Zirâ onlar kendisinin yanına gelmezden önce ülkesinden tahtını olduğu şekilde getirmek hârikulâde büyük bir şeydir. Ayrıca Belkîs bu tahtı kilitler, muhafızlarla emniyet altına almıştı. Hz. Süleymân: Bundan daha da çabuk olmasını istiyorum, dediğinde «Nezinde kitâbdan bir ilim bulunan biri de dedi ki...» İbn Abbâs bu kimsenin, Hz. Süleymân'ın kâtibi Âsaf olduğunu söyler. Muhammed İbn



İshâk'ın Yezîd İbn Rûmân'dan rivâyetine göre; bu, Âsaf İbn Berhiyâ'dır. Sıddîk birisi olup İsm-i A'zam'ı bilirmiş. Katâde der ki: Mü'min bir insan olup, adı Âsaf idi. Ebu Sâlih, Dahhâk ve Katâde de onun insanlardan olduğunu söylerken, Katâde ayrıca onun İsrâiloğullarından olduğu fazlalığını getirir. Mücâhid, onun isminin Ustûm olduğunu söyler. Kendisinden gelen rivâyetlerden birinde Katâde, onun adının, Belîha olduğunu söylemiştir. Züheyr İbn Muhammed ise onun, Zünnur adında Endülüslü biri olduğunu söylüyor. Abdullah İbn Lehîa, onun Hızır olduğunu sanmıştır. Ancak bu, gerçekten garibdir.

«Gözünü açıp kapamadan ben, onu sana getiririm. (Gözünü kaldır ve güç yetirebildiğin kadarıyla gözünün uzanabildiği yere kadar bak. Sen gözünü daha kendine çevirmeden tahtı yanında hazır bulacaksın.)» Vehb İbn Münebbih burayı şöyle açıklıyor: Gözünü açıp uzaklara bak. Gözlerin, ulaşabileceği en uzak yere ulaşmadan ben onu sana getireceğim. Anlattıklarına göre; o kişi Hz. Süleymân'a, istenilen tahtın bulunduğu Yemen tarafına bakmasını söylemiş, sonra kalkıp abdest alarak Allah Teâlâ'ya duâ etmiş. Mücâhid, onun duâsında; ey Celâl ve İkrâm sâhibi (olan Allah), dediğini nakleder. Zühri'nin naklettiğine göre ise: Ey ilâhımız, ey her şeyin tek olan ilâhı. Senden başka ilâh yok. Onun tahtını bana getir demiş, taht hemen önünde belirivermiş.

Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn İshâk, Züheyr İbn Muhammed ve başkaları şöyle diyor: O, Allah Teâlâ'ya duâ edip Belkîs'in tahtını getirmesini istediğinde, —ki taht Yemen'de, Hz. Süleymân ise Beyt-i Makdis'te idiler— taht kaybolup yere batmış, sonra Hz. Süleymân (a.s.)ın önünde ortaya çıkıvermiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Hz. Süleymân nasıl taşındığını anlayamadan Belkîs'in tahtının taşınıp önüne getiriliverdiğini görmüştür. Tahtı getiren deniz kullarından birisiydi. Hz. Süleymân ve çevresindeki ileri gelenler bunu müşâhade edip tahtı Hz. Süleymân'ın yanına konulmuş gördüklerinde, Hz. Süleymân şöyle demiş: «Bu, Rabbımın lutfundan (bana olan nimetlerin)dendir. Şükür mü yoksa küfür mü edeceğim diye beni sınamak, (denemek) içindir. Kim şükrederse; ancak kendisi için şükretmiş olur.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «Kim sâlih amel işlerse kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir.» (Fussilet, 46), «Kim de sâlih amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur.» (Rûm, 44).

«Kim de küfrederse; muhakkak ki Rabbim; (kullarından ve onların ibâdetlerinden müstağnidir) Gani'dir, (hiç kimse O'na tapınmasa bile zâtına) Kerim'dir. (O'nun azameti hiç kimseye muhtâç değildir.)» Bu, Mûsâ'nın söylemiş olduğu şu sözler gibidir: «Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, hepinizden müstağni ve hamde lâîyk olandır.» (İbrâhîm, 8). Müslim'in Sahih'in-



deki bir hadîste belirtildiğine göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey kullarım, ilkleriniz, sonuncularınız, insanların ve cinnlerin sizden en müttaki kişinin kalbi üzere olsalar bu, benim hükümrânlığımda hiç bir fazlalık meydana getirmez. Ey kullarım; ilkleriniz, sonuncularınız, insan ve cinnlerin sizden en günahkâr kişinin kalbi üzere olsalar bu, benim mülkümden hiç bir şey eksiltmez. Ey kullarım; işte sizin işlerinizi sizin için saymaktayım, sonra onları size tâm olarak vereceğim. Kim hayır bulursa; Allah'a hamdetsin, kim de bundan başkasını bulursa; ancak kendisini ayıplasin.

قَالَ تَكْرُوهَا عَرْشَهَا نَسْتَظِرُّ اَتَمْتَدِي اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَمْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ اَهْكَذَا عَرْشُكَ قَالَتْ كَاذًا هُوَ اَوْ تَنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكَا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَاْفِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا اَدْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ اِنَّهُ صَرْحٌ مُتْرَدٍ مِنْ قَوَارِرٍ قَالَتْ رَبِّ اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾

41 — Dedi ki: Onun tahtını değişikliğe uğratan, bir bakalım hidâyeti bulabilecek mi, yoksa bulamayanlardan mı olacak?

42 — Böylece geldiğinde: Senin tahtın böyle miydi? denildi. O da: Sanki bu, odur. Ondan önce de bize bilgi verilmişti ve biz müslüman olmuştuk, dedi.

43 — Onun Allah'ı bırakıp ta tapmaya devâm ettiği şey, kendisine mâni olmuştu. Ve gerçekten o, küfreden bir kavimdendi.

44 — Ona: Köşke gir, dendi. Onu görünce; derin bir su sandı ve iki ayağını açtı. (Süleymân'da:) Doğrusu bu, camdan yapılmış düzeltilmiş mücellâ bir açıklıktır, dedi. O: Rabbim, şüphesiz ben kendime zulmetmiştim. Süleymân'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum, dedi.

Hz. Süleymân, Belkis gelmezden önce onun tahtı getirildiğinde;



Belkis'in tahtını tanıyıp tanıyamayacağını, onu gördüğü zaman tesbit edip edemeyeceğini denemek üzere bazı niteliklerinin değiştirilmesini emretti. Acabâ onun kendi tahtı olduğunu söyleyebilecek mi, yoksa kendi tahtı olmadığını mı söyleyecekti? Hz. Süleymân şöyle demişti: «Onun tahtını değişikliğe uğratan, bir bakalım hidâyeti bulabilecek mi, yoksa bulamayanlardan mı olacak?» İbn Abbâs der ki: Tahttan onun işlemleri ve ekleri çıkarıldı. Mücâhid der ki: Hz. Süleymân'ın emri üzerine tahttaki kırmızılar sarıya, sarılar kırmızıya, yeşiller kırmızıya çevrildi ve her bir şey eski durumunda bırakılmayıp değiştirildi. İkrime ise şöyle diyor: Onda ilâveler ve eksiltmeler yapıldı. Katâde ise şu açıklamayı getirir: Altı üstü, önü arkası yapıldı. Onda ilâveler ve eksiltmeler yapıldı.

«Böylece (Melike) geldiğinde: Senin tahtın böyle miydi? denildi.» Tahtı ona değiştirilmiş ve tanınmayacak hale getirilmiş, ilâveler ve eksiltmeler yapılmış haliyle arzolundu. Kadın gerçekten sebât, akıl ve zekâ sâhibiydi. Her ne kadar değiştirilmiş ve tanınmayacak hale getirilmişse bile tahtında gördüğü izler ve niteliklerden dolayı aradaki mesâfenin uzaklığını da göz önüne alarak o veya bir başkası olduğuna dâir kesin bir şey söylemeyip: «Sanki bu, odur. (Ona benziyor ve ona yakındır.)» dedi. Bu, gerçekten onun zekâ ve aklının üstünlüğüne delâlet eder.

Mücâhid'in söylediğine göre; «Ondan önce de bize bilgi verilmişti ve biz müslüman olmuşuk.» sözü, Hz. Süleymân'a âittir. «Onun Allah'ı bırakıp ta tapmaya devâm ettiği şey, kendisine mâni olmuştu ve gerçekten o, küfreden bir kavimdendi.» sözü de Hz. Süleymân'ın sözünün devâmıdır. Bu açıklamayı Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr —Allah ikisine rahmet eylesin— yapmışlardır. Hz. Süleymân: «Ondan önce de bize bilgi verilmişti ve biz müslüman olmuşuk.» demişti. Halbuki Melike'nin «Allah'ı bırakıp ta tapmaya devâm ettiği şey, kendisine (yegâne Allah'a ibâdet etmesine) mâni olmuştu. Ve gerçekten o, küfreden bir kavimdendi.» Bu açıklama Mücâhid, Saîd ve Hasan'ındır. İbn Cerîr de böyle söylemiştir. Sonra İbn Cerîr buranın şu anlama gelebileceğini de ilâve eder: Hz. Süleymân —veya Allah Teâlâ— onu Allah'tan bir başkasına ibâdetten men'etmişti. Zirâ o, gerçekten küfreden bir kavimdendi. İleride geleceği üzere kraliçenin, köşke girmesinden sonra müslüman olduğunu ızhâr etmiş olması, Mücâhid'in yukarıdaki açıklamasını te'yid etmektedir.

«Ona: Köşke gir, dendi. Onu görünce; derin bir su sandı ve iki ayağını açtı.» Hz. Süleymân (a.s.)'ın emri üzerine şeytânlar, ona camdan büyük bir köşk inşa ettiler. Hz. Süleymân köşkün altından su akıttı. Bu durumu bilmeyen onu su sanırdı. Halbuki cam, su ile yürüyenin arasında bir engel teşkil etmekteydi. Hz. Süleymân'ın bu köşkü edinmesinin



sebebinde ihtilâf edilmiştir. Anlatıldığına göre Hz. Süleymân, kendisine güzelliği anlatılan Belkıs ile evlenmeye niyetlenmişti. Fakat anlatıklarına göre, onun baldırında uzun kıllar varmış ve ayaklarının arkası da hayvan arkası gibiymiş. İşte Hz. Süleymân bundan hoşlanmamış da, bu anlatılanların doğruluğunu anlamak için bu köşkü edinmiş. Bu açıklama Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve bir başkasına âittir. Belkıs köşke girip te baldırlarını açınca, Hz. Süleymân onun ayaklarının insan ayağının en güzeli olduğunu görmüş. Fakat ayakları üzerinde kıllar olduğunu da görmüş. Zîrâ o bir kraliçe olduğundan kocası yokmuş. Hz. Süleymân, ondaki bu kılların giderilmesini istemiş. Belkıs'a: Ustura kullanabilir misin? denildiğinde o; hayır, bunu yapamam demiş. Zâten Hz. Süleymân da bundan hoşlanmamış da cinnlere: Bu kılları gidermek üzere usturadan başka bir şey yapınız, diye emretmiş. Onlar da kendisine kıl dökken bir ilâç yapmışlar. Böylece kıl dökücü ilâç edinenlerin ilki, o olmuş. Bu açıklama İbn Abbâs, Mucâhid, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b el Kurazî, Süddî, İbn Cüreyc ve başkalarına âittir.

Yezîd İbn Rûmân'dan rivâyetle Muhammed İbn İshâk şöyle anlatıyor: Sonra Hz. Süleymân Belkıs'a onun hükümdârlığından daha güçlü, saltanatından daha büyük bir saltanat ve hükümdârlık göstermek üzere: Köşke gir, demiş. Belkıs köşkü görünce, onu su sanıp baldırlarını açmış. Suya girmekte olduğundan şüphe dahi etmemiş. Ona: Muhakkak ki bu camdan cilâlanmış bir köşktür, denilmiş. Hz. Süleymân, huzûrunda durduğunda onu Allah'a ibâdete çağırıp Allah'ı bırakıp ta güneşe tapınmasından dolayı azarlamış. Hasan el-Basrî der ki: O kâfir kadın köşkü gördüğünde, Allah'a yemin olsun ki kendi hükümdârlığından daha ulu bir hükümdârlık karşısında olduğunu anlamış.

Muhammed İbn İshâk'ın ilim erbâbından birisinden, onun da Vehb İbn Münebbih'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Süleymân, köşk yapılmasını emretti. Şeytânlar Hz. Süleymân için köşkü camdan inşa ettiler. Bembeyâz su gibiydi. Sonra altına su salındı, daha sonra da köşkün içine Hz. Süleymân'ın tahtı konuldu ve Hz. Süleymân onun üzerine oturdu. Kuşlar, cinler ve insanlar etrafında saf tuttular. Sonra Hz. Süleymân Belkıs'a onun hükümdârlığından daha güçlü bir hükümdârlık, onun saltanatından daha ulu bir saltanat göstermek üzere: Köşke gir, diye emretti. Salonu görünce onu derin bir su sandı. Suya girmekte olduğundan şüphe dahi etmemişti. Ona: «Doğrusu bu, camdan yapılmış düzeltilmiş mücellâ bir açıklıktır.» denildi. Huzûrunda durduğu zaman Hz. Süleymân onu Allah'a ibâdete çağırıp Allah'tan gayrı güneşe tapınmasından dolayı onu azarladı. Belkıs dinsizlerin söyleyebileceği bir söz söyledi de, onun söylediğinin büyüklüğünden (söy-



lediği sözü çok büyük görerek) secde etti. Onunla beraber insanlar da secde ettiler. Hz. Süleymân'ın yaptığını gördüğü sırada Belkis'in elinde olanlar (toplamış olduğu eteği) düştü. Hz. Süleymân başını secde-den kaldırdığında: Yazıklar olsun sana, ne söyledin, dedi. Belkis'a söylediği unutturulmuştu da: «Rabbim, şüphesiz ben kendime zulmetmiş-tim. Süleymân'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.» dedi ve müslüman oldu. Bundan sonra İslâm'ı güzel oldu.

Bu konuda İmâm Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe, İbn Abbâs'tan garib bir haber nakleder ki onun Hüseyin İbn Ali kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Süleymân (a.s.) tahtında oturur, çevresine sandalyeler konulup bunların üzerine önce insanlar, sonra cinler, sonra şeytânlar otururdu. Daha sonra rüzgâr gelir onları yükseltir, sonra da kuşlar onları gölgelerdi. Daha sonra bir binitlinin bir ayda gidip gelebileceği kadar giderlerdi. Hz. Süleymân, bu yolculuklarından birinde bir gün kuşları araştırıp Hüdühüd'ü göremedi de: «Hüdühüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplardan mı oldu? Ya bana apaçık bir bürhân getirecektir, ya da onu şiddetli bir azâba uğrattırım veya keserim.» dedi. Onun Hüdühüd'e azâbı, onun tüylerini yolması, sonra da yeryüzü haşerâtı ve karıncalara karşı duramayacak bir halde yeryüzüne atmasıydı. —Atâ, burada Saîd İbn Cübeyr'in de İbn Abbâs'tan Mücâhid'in hadisi gibi bir hadis zikrettiğini söyler— çok geçmeden Hüdühüd geldi. —Râvî «Bakalım, doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun? Şu yazımı götür...» kısmına kadar okudu.— Hz. Süleymân şöyle yazdı: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Belkis'a: Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin. Hüdühüd mektubu Belkis'a bıraktığında, Belkis onun şerefli bir mektup olup Hz. Süleymân'dan olduğunu anladı. Onda: Bana karşı başkaldırmayın ve bana müslüman olarak gelin, yazılı idi. Etrafındaki ileri gelenler: Biz, güç kuvvet sâhibiyiz dediler. Kraliçe: Doğrusu krallar, bir kasabaya girdikleri zaman orayı harâb ederler. Ben, ona bir hediyeye göndereceğim, dedi. Hediyeye Hz. Süleymân'a geldiğinde: Bana mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? Geri götür onlara, dedi. (elçiler gerisin geriye yola çıktılar) ve Hz. Süleymân onların çıkarmış olduğu toza baktı. —İbn Abbâs, bize haber verip dedi ki: Hz. Süleymân onların çıkardıkları toza baktığı sırada onunla Sebe' kraliçesi ve kraliçenin yanında olanlarla arasındaki mesâfe, bizimle Hîre ülkesi arasındaki mesâfe kadardı. Atâ der ki: Mücâhid, o sırada Ezd kabilesi içindeydi— İşte Hz. Süleymân onların çıkardıkları toza baktığında: Kraliçenin tahtını bana hanginiz getirir? diye sordu. Hz. Süleymân'ın toza baktığı sırada kraliçenin tahtı ile Süleymân arasındaki mesâfe iki aylık yoldu. «Cinnlerden bir ifrit dedi ki: Sen, yerinden kalkmadan onu, sana getiririm.» Emirlerin oturduğu gibi Hz. Süleymân'ın da insanların işleri ile meşgûl olmak üzere otura-



cağı bir meclisi vardı, sonra kalktı. İfrit: «Sen, yerinden kalkmadan onu sana getiririm.» dedi. Hz. Süleymân: Bundan daha çabuk olmasını istiyorum, dedi. «Nezinde kitâbdan bir bilgi bulunan biri de dedi ki: (Ben Rabbımın kitâbına bakayım, sonra onu sana) gözünü açıp kapamadan getiririm.» Hz. Süleymân ona baktı, sözünü kesince Hz. Süleymân gözünü geri çevirdi, hemen o anda Belkis'in tahtı Hz. Süleymân'ın ayağı altından, onun ayaklarını koymuş olduğu kürsünün altından beliriverdi, sonra tahtına kadar yükseldi. Hz. Süleymân Belkis'in tahtını görünce: «Bu, Rabbımın lutfundandır.» deyip «Onun tahtını değişikliğe uğratin.» diye emretti. Belkis gelince ona: Senin tahtın böyle miydi? denildi de o: Sanki bu, odur, dedi. Râvî anlatmaya şöyle devam ediyor: Belkis Hz. Süleymân'a geldiği zaman ondan iki şey istedi. İlk olarak Hz. Süleymân'a: Ne gökten ne de yerden olmayan bir su istiyorum, dedi. Hz. Süleymân'dan bir şey istenildiği zaman önce insanlara, sonra cinnlere, sonra da şeytânlara sorardı. Şeytânlar: Bu kolay bir şey. Atları koştur, sonra terlerini al, daha sonra da ondan kapları doldur, dediler. Hz. Süleymân'ın emri üzerine atlar koşturuldu sonra terleri alınıp bununla kaplar dolduruldu. Belkis ikinci olarak, Hz. Süleymân'a Allah'ın rengini sordu. Hz. Süleymân, tahtından sıçrayıp secdeye kapandı ve: Rabbım, benden öyle bir şey sordu ki Sana anmak dahi kalbimde büyüyor, dedi. Allah Teâlâ: Geri dön, onun için Biz sana yeteriz, buyurdu. Hz. Süleymân tahtına döndü ve: Ne sormuştun? dedi. Belkis: Sana sudan başka bir şey sormadım, dedi. Hz. Süleymân ordularına: Ne sormuştun? dedi de, onlar: Sana sâdece suyu sordu, dediler. Hepsi de onun ikinci sorusunu unutmuşlardı. Şeytânlar Hz. Süleymân'a: Onu kendine eş edinmek istiyorsun. Şâyet onu kendine eş edinir de ikinizden bir çocuk doğarsa, biz onun kulluğundan ayrılamayız, dediler. Hz. Süleymân'a içinde balıklar olan cilâlanmış camdan bir köşk yaptılar. Belkis'a: «Köşke gir,» denildi. Onu görünce derin bir su sanıp baldırlarını sıvadı. Bir de baktılar ki baldırları kılıdır. Hz. Süleymân: Bu çirkindir, bunu ne giderir? diye sordu. Onlar: Usturalar giderir? dediler. Hz. Süleymân: Ama usturanın izi de çirkindir, dedi. Bunun üzerine şeytânlar, kıl dökücü bir ilâç yaptılar. İşte kendisine kıl dökücü ilâç yapılanların ilki odur. Ebu Bekr İbn Şeybe, bunun bir hadis olduğunu zannemediğini söyler. Ben de derim ki: Hadis olmadığı kanaatine ilâveten bu, hem münker ve hem de gerçekten garibdir. Herhalde Atâ İbn Said'in İbn Abbâs'a atfettiği vehimlerinden olsa gerektir. En doğrusunu Allah bilir. Bu gibi ifâdeler hakkında doğru olan; bunların, kitâb ehlinin sayfalarında mevcûd bulunanlardan alınmış olmalarıdır. Nitekim Kâ'b ve Vehb'in, İsrâîloğulları haberlerinden bu ümmete naklettikleri arasında böyleleri vardır ki; bunlar meydana gelmiş veya gelmemiş şeylerden tahrife, tebdile ve neshe uğramış şaşılacak garib haberlerdir. Al-



lah Teâlâ daha açık seçik, daha faydalı ve daha belîğ olanı ile bunlardan bizi müstağni kılmıştır. Hamd ve minnet Allah'dır.

Âyette geçen ( الصرح ) kelimesi, arap dilinde köşk anlamındadır ve her bir yüksek binâya ad olarak verilir. Nitekim Allah Teâlâ Fırvun'un —Allah ona la'net eylesin— veziri Hâmân'a şöyle dediğini haber verir: «Bana bir kule yap. Belki onunla yol bulurum. Göklerin yollarına, Mûsâ'nın tanrısını görürüm.» (Ğâfir, 36-37). Ayrıca sarh; Yemen'de yüksek yapılmış bir köşktür. ( المرد ) kelimesi ise; düzlenip cilâlanmış, sağlam inşâ edilmiş, anlamındadır. (...) Bu kökten gelen mârid kelimesi Dûmetü'l-Cendel'de bir kalenin adıdır.

Netice olarak söylemek gerekirse; Hz. Süleymân, bu kraliçeye saltanatının ve gücünün büyüklüğünü göstermek üzere camdan muazzam bir köşk edinmiştir. Kraliçe Allah Teâlâ'nın Hz. Süleymân'a verdiklerini ve içinde bulunduğu durumun yüceliğini görüp durumunu açıkça kavradığında Allah'ın emrine boyun eğmiş, Hz. Süleymân'ın şerefli bir peygâmbere, büyük bir hükümdâr olduğunu anlamış, bunun üzerine Allah'a teslim olmuş ve: «Rabbim, (geçmiş küfür, şirk ve kavmimle beraber Allah'tan gayrı güneşe tapınmamdan dolayı) şüphesiz ben kendime zulmetmişim. (Tek ve ortağı olmayan, her şeyi yaratıp takdir buyuran Allah'a ibâdetimde Süleymân'ın dinine uyarak) Süleymân'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.» demiştir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾  
 قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَأَتِيَكُمُ بِالْحَسَنَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾  
 قَالُوا أَطِيعُوا نَبِيَّكُمْ وَمِمَّنْ مَعَكُمْ قَالَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ  
 تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

45 — Andolsun ki Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i; Allah'a ibâdet edin, diye gönderdik. Hemen birbiriyle çekişen iki grup oluverdiler.

46 — Sâlih dedi ki: Ey kavmim, niçin iyilikten önce çarçabuk kötülük istiyorsunuz? Merhamet olunmanız için Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı?

47 — Dediler ki: Senin ve beraberindekilerin yüzünden



uğursuzluğa uğradık. O da: Uğursuzluğunuz Allah katındandır. Belki siz, imtihâna çekilen bir kavimsiniz, dedi.

### Semûd Kavmi ve Sâlih Peygamber

Allah Teâlâ Hz. Sâlih (a.s.)i, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağırması için Semûd kavmine göndermişti. Burada Semûd kavminin, peygamberleri Sâlih (a.s.) ile olan durumlarını haber verir ve: «Hemen birbiriyle çekişen iki grup oluverdiler.» buyurur. Mucâhid buradaki iki gurubun, mü'minler ve kâfirler gurubu olduğunu söyler. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Onun kavminden büyüklük taslayan ileri gelenleri kendilerine hor görülenlere; içlerinden imân edenlere; siz; Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş olduğuna inanıyor musunuz? dediler. Onlar da dediler ki: Doğrusu biz, onunla gönderilene inanıyoruz. Büyüklük taslayanlar dediler ki: Biz, doğrusu sizin imân ettiğinizi inkâr edenleriz.» (A'râf, 75-76).

«Sâlih dedi ki: Ey kavmim, niçin iyilikten önce çarçabuk kötülük istiyorsunuz? (Niçin Allah'tan rahmetini istemiyorsunuz da azâbının hemen gelmesini istiyorsunuz?)» Bu sebebledir ki Hz. Sâlih: «Merhamet olunmanız için Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı?» demiştir. Onlar da dediler ki: «Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık. (Senin ve sana tâbi olanların yüzünde biz hiç bir hayır görmedik.)» Zîrâ onlardan birine bir kötülük isâbet ettiği zaman mutsuzlukları yüzünden onlar: Bu, mutlakâ Sâlih ve ashâbı yüzündendir, derlerdi. Mucâhid der ki: Onları uğursuzluklarının sebebi olarak gördüler. Bu, Allah Teâlâ'nın Firavun kavminden haber verdiği şu kavli gibidir: «Onlara bir iyilik geldiğinde: Bu, bizim içindir, dediler. Şâyet kendilerine bir kötülük gelirse; Mûsâ ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi. Dikkat edin, onların uğursuzluğu ancak Allah katındandır, fakat çoğu bilmezler.» (A'râf, 131). Başka âyet-i kerime'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «İmân etmeyenlere bir iyilik gelirse: Bu, Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de: Bu senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah tarafındandır.» (Nisâ, 78). Bunlar Allah'ın kazâsı ve takdiri iledir. Kendilerine elçilerin geldiği kasaba ahâlisinden haber vererek Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Dediler ki: Doğrusu sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Vazgeçmezseniz sizi andolsun ki taşılayacağız ve bizden size elim bir azâb dokunacaktır. Onlar da dediler ki: Uğursuzluğunuz kendinizdendir.» (Yâ-Sîn, 18-19). Bunlar (yani Semûd kavmi) da şöyle demişlerdi: «Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık.» O da şöyle demişti: «Uğursuzluğunuz Allah katındandır (ve bu yüzden Allah sizi cezâlandıracaktır.) Belki siz, imtihâna



çekilen bir kavimsi?niz.» Katâde der ki: İtâat ve ma'siyetle imtihâna çekilmektesiniz. Burada imtihâna çekilme kavliyle kasbedilen, onların içinde bulundukları sapıklıkta kendilerine mühlet verilmesidir.

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا  
نَحْنُ سَمَوَاتُ اللَّهِ لَنُبَيِّنَنَّهٗ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لَوْ يَكُنَّ آيَاتُهُ إِلَّا هَٰؤُلَاءِ  
وَأَنَا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكْرُؤُهُمْ مَّكْرٌ أَوْ مَكْرٌ أَوْ مَكْرٌ أَوْ مَكْرٌ أَوْ مَكْرٌ أَوْ مَكْرٌ  
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مُكْرِمِهِمْ أَنَا دَمَرْنَا هُمْ وَقَوْمُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَبَلَكَ  
يَوْمَهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ  
آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

48 — O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan ve is-lâh için uğraşmayan dokuz kişi vardı.

49 — Aralarında Allah'a yemin ederek: Gece biz ona ve âilesine baskın verelim. Sonra da onun dostuna; âilesinin yok edilışinde bulunmadığımızı, şüphesiz doğru söylediğimizi bildirelim, dediler.

50 — Onlar bir düzen kurdular. Biz de farketirmeden düzenlerini bozduk.

51 — Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik.

52 — İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri. Muhakkak ki bunda, bilen bir kavim için âyet vardır.

53 — İmân edip takvâ sâhibi olanları da kurtardık.

Allah Teâlâ, Semûd kavminin kavimlerini sapıklığa, küfre, Hz. Sâlih'i yalanlamaya çağıran Semûd kavminin ileri gelen azgınlarından



haber veriyor. Durumları onları sonunda deveyi boğazlamaya götürmüştür. Bununla beraber bir de, Hz. Sâlih'i geceleyin âilesi içinde iken ansızın baskın vererek öldürmeye kalkıştılar. Böylece bir baskınla onu öldürecekler, sonra akrabâlarından onun dostlarına kendilerinin Hz. Sâlih'in durumuyla ilgili hiç bir şey bilmediklerini, verdikleri haberde doğru olduklarını, Hz. Sâlih'in ölümüne şahid olmadıklarını söyleyeceklerdi. Allah Teâlâ buyurur ki: «O şehir (Semûd)de, yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ıslâh için uğraşmayan dokuz kişi vardı.» Bunlar, Semûd kavminin işlerine hâkim olan kimselerdi. Zîrâ onlar kavimleri içinde büyükler ve reisler durumundaydılar. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi; deveyi boğazlayanların, bunlar olduğunu söyler. Yani devenin öldürülmesi fikri, onların görüş ve meşveretlerinden sâdır olmuştur. Allah onları çirkinleştirip la'netlesin, ki zâten öyle olmuştur. Süddî'nin Ebu Mâlik'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, bu dokuz kişinin isimleri şöyledir: Da'mâ, Da'im, Hermâ, Herîm, Dâb, Savâb, Reyâb (?), Mista' ve Kudâr İbn Sâlif. Deveyi bizzât eliyle öldüren, bunların içinden Kudâr İbn Sâlif'tir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Arkadaşlarını çağırdılar, o da kılıcını çekerek kesti (boğazladı).» (Kamer, 29), «En azgınları ileri atıldığında...» (Şems, 12). Abdürrezzâk der ki: Bize Yahyâ İbn Rabia es-San'ânî'nin haber verdiği göre; o, Atâ İbn Ebu Rebâh'ın «O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ıslâh için uğraşmayan dokuz kişi vardı.» âyeti hakkında şöyle dediğini işitmiş: Onlar dirhemleri kırpar, yani dirhemleri kırpar ve onların bir kısmını alır-ladı. Onlar (Semûd kavmi) arapların da yaptığı gibi alış-verişlerinde dirhemlerin sayısını esâs alırlarmış. İmâm Mâlik'in Yahyâ İbn Saîd'den, onun da Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetinde şöyle demiş: Altun ve gümüş parayı kesmek (kenarından kırpmak) yeryüzünde bozgunculuk-tandır. Ebu Dâvûd ve başkalarının rivâyet ettikleri bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.); müslümanların arasında tedâvül etmekte olan müslümanların basılı altun ve gümüş paralarının, ancak zor durumda kalınması dışında kırılmasını yasaklamıştır. Netîce olarak bu günahkâr kâfirlerin niteliklerinden biri de, güç yetirebildikleri her bir yolla yeryüzünde bozgunculuk yapmalarıdır. Yukarıdaki imâmların ve başkalarının zikretmiş oldukları, onların bu bozgunculukları cümlesindendir.

«Aralarında Allah'a yemin ederek: Gece biz ona ve âilesine baskın verelim dediler.» Allah'ın peygamberi Hz. Sâlih (a.s.)i öldürmek üzere aralarında yeminleşip anlaştılar. Kim ona geceleyin rastlarsa ansızın öldürecekti. Ama Allah Teâlâ onların düzenlerini tersine çevirip musibeti onların üzerine kılmıştır. Mücâhid der ki: Hz. Sâlih'in yok edilmesine dâir aralarında yeminler ederek anlaştılar. Ama Hz. Sâlih'e ulaşmadan hem onlar ve hem de kavimleri toptan helâk oldu. Katâde



şöyle diyor: Geceleyin Hz. Sâlih'i yakalayıp öldürmek üzere anlaştılar. Bize anlatıldığına göre onlar, Hz. Sâlih'i öldürmek üzere ona doğru sür'atle giderlerken, Allah Teâlâ birden onların üzerine bir kaya gönderdi de onları helâk etti. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi der ki: Bunlar deveyi boğazlayanlardır. Onu boğazladıkları sırada şöyle demişlerdi: Sâlih ve kavmine (âilesine) geceleyin baskın verip onları öldürelim. Sonra Sâlih'in dostlarına: Biz bundan hiç bir şeye şahid olmadık. Bizim bu konuda bilgimiz de yoktur, diyelim. Allah Teâlâ da hepsini helâk etmiştir.

Muhammed İbn İshâk şöyle anlatıyor: Bu dokuz kişi deveyi boğazladıktan sonra: Gelin, Sâlih'i de öldürelim. Eğer o sâdık birisi ise, şüphesiz bizden önce davranacaktır. Eğer yalancı ise onu da devesine kavuşturmuş oluruz, dediler. Âilesi içinde onu bir gece baskınıyla öldürmek üzere geldiklerinde, melekler onların başlarını taş ile parçaladılar. Dönüşleri gecikince arkadaşları Hz. Sâlih'in evine gelip onları başları taşla parçalanmış olarak buldular ve Hz. Sâlih'e: Onları sen öldürdün, diyerek hücûma yeltendiler. Hz. Sâlih'in aşireti, önüne dikilerek silâhlarını kuşandılar ve onlara: Allah'a yemin ederiz ki onu aslâ öldüremeyeceksiniz. Üç gün içinde size azâbın ineceğini söylemişti. Şâyet o gerçekten doğru ise sizin yaptığınız Rabbinizin üzerine olan öfkesini artırmaktan başka bir işe yaramaz. Eğer yalancılardan idiyse bundan sonra siz dileğinizi yaparsınız, dediler. O gece onlar ayrılıp gittiler.

Abdurrahmân İbn Ebu Hâtim der ki: Deveyi boğazlayıp ta Hz. Sâlih onlara: «Yurdumuzda üç gün daha kalın. Bu; yalanlanmayacak bir sözdür.» (Hûd, 65) dediğinde onlar: Sâlih üç güne kadar bizden kurtulacağını sanıyor. Üç günden önce biz onun ve âilesinin işini bitirelim, dediler. Oradaki bir vâdinin yanındaki Hicr'de Hz. Sâlih'in bir mescidi vardı, orada namaz kılardı. Geceleyin oradaki bir mağaraya çıktılar ve: Namaz kılmaya geldiği zaman onu öldürürüz, onun işini bitirdiğimiz zaman âilesine döneriz ve onların da işini bitiririz, dediler. Allah Teâlâ tepeden onların önlerine bir kaya gönderdi de, kayanın kendilerini ezmesinden korkup koşarak mağaraya girdiler, onlar mağarada iken o kaya gelip üzerlerine kapandı. Kavimlerinin nerede olduğunu ve kavimlerine ne yapıldığını bilmezlerken Allah Teâlâ onlara orada, diğerlerine ise yerlerindelerken azâbını gönderip Hz. Sâlih ile beraberindekileri kurtardı. Sonra İbn Ebu Hâtim şu âyetleri okumuştur: «Onlar bir düzen kurdular. Biz de fark ettirmeden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik. İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri. Muhakkak ki bunda, bilen bir kavim için âyet vardır. İmân edip takvâ sâhibi olanları da kurtardık.»



وَلَوْ طَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّمَا تَوْنُ الْفَاحِشَةِ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَوْنُ الرِّجَالِ  
 شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ  
 إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُو آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْفُسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ  
 إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا هَاهُنَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ  
 الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾

54 — Lût da. Hani kavmine demişti ki: Göz göre göre bir hayâsızlık mı yapıyorsunuz?

55 — Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır siz, câhil bir kavimsiniz.

56 — Kavminin cevâbı: Lût'un âilesini kasabanızdan çıkarın. Çünkü onlar, temiz kalmaya çalışan insanlardır, demekten başka bir şey olmadı.

57 — Bunun üzerine onu ve âilesini kurtardık. Yalnız karısının geride kalanlardan olmasını takdir ettik.

58 — Onların üzerine öyle bir yağmur yağdırdık ki, ne kötü idi uyarılanların yağmuru.

#### Lût Kavmi

Allah Teâlâ kulu Hz. Lût (a.s.)dan haber veriyor ki o, kendilerinden önce Âdemoğlundan hiç kimsenin yapmamış olduğu bir hayâsızlığı yapmalarından dolayı kavmini Allah'ın azâbı ve intikâmı ile uyarmıştı. Onlar kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yaklaşıyorlardı. Şüphesiz bu büyük bir hayâsızlıktır. Erkek erkekle, kadın da kadınla kendini tatmîn ediyordu. Şöyle demişti: «Göz göre göre (o pis toplantı yerlerinize gelip birbirinizi görüp dururken) bir hayâsızlık mı yapıyorsunuz? Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır siz, (ne şer'an ne de tabii olarak hiç bir şey bilmeyen) câhil bir kavimsiniz.» Nitekim o, başka bir âyet-i kerime'de haber verildiği üzere şöyle demişti: «İnsanlar arasında erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Ve Rabbinizin sizin için ya-



rattığı eşleri bırakıyor musunuz? Hayır, siz azmış bir kavimsiniz.» (Şu- arâ, 165-166).

«Kavminin cevabı: Lût'un âilesini kasabanızdan çıkarın. Çünkü onlar, temiz kalmaya çalışan (sizin yaptığınızı kabullenemeyen ve sizin yaptıklarınızı yapmaktan sakınan) insanlardır, (onları aranızdan çıkarın. Zîrâ onlar, ülkenizde size komşu olmaya lââyık insanlar değildirler,) demekten başka bir şey olmadı.» Gerçekten buna azmettiler de, Allah Teâlâ onların kökünü kazıdı, kâfirler için de bunun bir benzeri vardır. Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunun üzerine onu ve âilesini kurtardık. Yalnız karısının geride kalanlardan olmasını (ve kavmiyle beraber yok olanlardan kılınmasını) takdir ettik.» Zîrâ onların dini üzere onlara yardımcıydı. Onların yaptıkları çirkin işlerinde, onlardan hoşnûd idi. Hz. Lût'un müsâfirlerine gelmeleri için kavmine delâlette bulunurdu. Kendi şerefinden değil ama Hz. Peygamber (s.a.)e hürmeten (ve onun nesebini hayâsızlıktan korumak için) bizzât kendisi o hayâsızlığı yapmaktaydı.

«Onların üzerine (Rabbının katında nişânlanmış, sıkıştırılarak pişirilmiş taştan) öyle bir yağmur yağdırdık ki, (—bu zâlimlere hiç de uzak değildir— aleyhlerine huccet konulan, kendilerine) uyarı ulaşan (Allah'ın Rasûlünü yalanlayıp ona muhâlefetle aralarında çıkarmaya çalışan)ların yağmuru ne kötü idi.»

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ اللَّهُ خَيْرٌ مَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَبَائِثَ ذَاتِ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا شَجَرَهَا أَلَمْ نَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُ قَوْمَ يَعِدُونَ ﴿٦٠﴾

59 — De ki: Hamdolsun Allah'a, selâm olsun O'nun beğenip seçtiği kullarına. Allah mı daha iyidir, yoksa O'na koştukları ortaklar mı?

60 — Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indirip onunla bir ağacını dahi bitiremeyeceğiniz nice güzel bahçeler meydana getiren mi? Allah yanında başka bir ilâh mı? Hayır, onlar sapıklıkta ısrâr eden bir gürûhtur.

**Hamdolsun Allah'a**

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne şöyle demesini emrediyor: «(Sayıla-



mayacak kadar çok nimetlerinden kullarına olan nimetlerine, yüce sıfatlar ve Esma-i Hüsnâ ile muttasıf olmasına binâen) hamdolsun Allah'a.» Allah Teâlâ Rasûlüne, Allah'ın seçkin kulları olan şerefli peygamberlere —Allah'ın salât ve selâmı onlar üzerine olsun— selâm vermesini de emretmektedir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve bir başkasının da söylediği üzere, Allah'ın seçkin kulları peygamberlerdir. Böylece burası Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi olmaktadır: «Senin izzet sâhibi olan Rabbin onların tavsîflerinden münezzehtir. Ve peygamberlere selâm olsun. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur.» (Sâfât, 180-182). Sevrî ve Süddî ise bunların (Allah'ın beğenip seçtiği seçkin kullarının), Hz. Muhammed (s.a.)'in ashâbı olduğunu söylerler. Allah cümlesinden hoşnûd olsun. Bu açıklamanın bir benzeri İbn Abbâs'tan da rivâyet edilir. Bu iki açıklama arasında bir zıdlık yoktur. Zîrâ Hz. Muhammed (s.a.)'in ashâbı, Allah'ın beğenip seçtiği kullar olursa, peygamberler evleviyetle Allah'ın seçkin kulları olacaklardır. Netîce olarak Allah Teâlâ, Rasûlüne, ona tâbi olanlara ve Allah'ın dostlarına yardımını, desteklemisini ve onları kurtarmasını, düşmanlarına rüsvâyılık, cezâ ve kahrın göndermesini zikrettikten sonra; onların bütün işleri üzerine Allah'a hamdetmelerini, Allah'ın seçkin, hayırlı kullarına selâm vermelerini emretmiştir. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Muhammed İbn İmâre İbn Sabîh'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Selâm olsun Ö'nun beğenip seçtiği kullarına.» âyeti hakkında şöyle diyor: Onlar, Hz. Muhammed (s.a.)'in ashâbıdır Allah Teâlâ onları peygamberi için seçmiştir. Allah onlardan hoşnûd olsun.

«Allah mı daha iyidir, yoksa O'na koştukları ortaklar mı?» âyetindeki soru, Allah ile beraber başka tanrılara tapınmalarından ötürü müşriklere karşı bir istifhâm-ı inkârîdir. Sonra Allah Teâlâ yaratmada, rızık vermede ve âlemleri idâre etmede yegâne olduğunu beyân etmeye başlayarak şöyle buyurur: «Yoksa gökleri ve yeri yaratan mı? Allah yanında başka bir ilâh mı?» Yüksekliği ve berrâklığı ile şu gökleri, ondaki parlak yıldızları, dönen felekleri, alçak oluşu ve kesâfeti ile yeryüzünü, ondaki dağları, kayalıkları, ovaları, çölleri, çeşitli sınıf, şekil ve renklerdeki hayvanları, denizleri, meyveleri, ekinleri ve ağaçları, bunların dışındaki şeyleri yaratan mı? «Kullarına bir rızık olarak gökten size su indirip onunla bir ağacını dahi bitiremeyeceğiniz nice güzel bahçeler meydana getiren mi? Yoksa Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» Elbette sizler, onun bir ağacını dahi bitirmeye güç yetiremezsiniz. Bunlara güç yetiren; ancak yaratan, rızık veren, bu husûslarda yegâne ve müstakil olandır. Değilse şu müşriklerin de itirâf ettikleri gibi Allah'ın dışındaki putlar ve Allah'a denk koşulan şeyler değildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurur: «Andolsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan: Allah, diyeceklerdir.» (Zuhruf, 87),



«Andolsun ki onlara: Gökten su indirip onunla ölümünden sonra yeri diriltlen kimdir? diye sorarsan, şüphesiz; Allah'tır, diyecekler.» (Ankebût, 63). Onlar Allah'ın bütün bunları tek ve ortağı olmaksızın yapan, yaratan olduğunu hem itirâf etmektedirler hem de yaratmadıklarını ve rızık vermediklerini itirâf ettikleri bir başkalarına Allah ile beraber tapınmaktadırlar. Halbuki yaratma ve rızık vermede yegâne olan, ancak ve ancak tek başına tapınılmaya müstehak olandır. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Allah yanında başka bir ilâh mı?» buyuruyor. Yani Allah ile beraber tapınılan başka bir ilâh mı var? Halbuki hem size ve hem de Allah'ın yaratıcı ve rızık verici olduğunu itirâf eden her akıl sâhibi-ne bunlar apaçık belli olmuştur.

Müfessirlerden kimisi «Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» âyetini, bunları Allah'ın yanında başka bir ilâh mı yapmıştır? şeklinde anlamışlardır ki bu birinci manâya dönmektedir. Çünkü cevabın takdirinde onlar şöyle diyorlar: Ortada onunla beraber bunları yapan bir başkası yoktur. Aksine o bütün bunlarda yegâne ve tektir. Bu cevaptan sonra şöyle denilmektedir: O halde, madem ki yaratma ve idare etmede tek ve müstakil olan Allah'tır; onunla beraber bir başkasına nasıl tapınıyorsunuz? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurmaktadır: «Yaratan yaratmayan gibi midir hiç?» (Nahl, 17).

Bu âyetlerdeki «Yoksa gökleri ve yeri yaratan mı...» kısmı şöyle açıklanabilir: Bunları yapan, bunlardan hiç birisine güç yetiremeyen gibi midir? Her ne kadar diğeri anılmamışsa da âyetin akışının anlamı budur. Zîrâ sözün kuvveti buna işâret ve delâlet etmektedir. Nitekim bunlardan biraz önce Allah Teâlâ: «Allah mı daha iyidir, yoksa ona koştuqları ortaklar mı?» buyurmuştur. Âyetin sonunda ise şöyle buyrulur: «Hayır, onlar sapıklıkta ısrâr eden, Allah'a denkler ve benzerler koşan bir gürûhtur.» Başka bir âyet-i kerime'de: «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyâmda durarak itâat eden, âhiretten korkan ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse gibi midir?» (Zümer, 9). Bu durumda olan bu sıfatlarla muttasıf olmayan gibi midir? buyururken, başka âyet-i kerime'lerde de şöyle buyurur: «De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu hiç? Doğrusu, ancak akıl sâhipleri hakkıyla düşünür.» (Zümer, 9), «Allah'ın; gönlünü İslâm'a açtığı kimse, (evet) o Rabbi katından gelen bir nûr üzeredir. Allah'ı anmak hususunda kalbleri katılaştırmış olanların vay hâline. İşte onlar, apaçık dalâlettedirler.» (Zümer, 22), «Herkesin yaptığını gözeten Allah, böyle olmayanla bir olur mu hiç?» (Ra'd, 33). Kulların gerek hareket ve gerekse sükûn hallerindeki işlerine şahid olan, önemli ve önemsizi ile gaybı bilen; onların tapınmakta oldukları bilmeyen, işitmeyen ve görmeyen şu putlar gibi midir? Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Oysa onlar, Allah'a ortak koştular. De ki: Onlara bir



ad bulun bakalım.» (Ra'd, 33) buyurmuştur. Bütün bu âyet-i kerime'ler de böyledir.

أَمْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ  
الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا إِنْ هِيَ إِلَّا أَعْيُنُ النَّاسِ يَنْصُرُونَ لَكُمْ فِيهَا آيَاتٍ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُعْتَدِلِينَ ﴿٦١﴾

61 — Yoksa, yeri yaratıklarının oturmasına elverişli kılan ve aralarında ırmaklar akıtan, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştiren ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Hayır, onların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ buyurur ki: Yoksa yeryüzünü sâkin, sâbit, ahâlisini sarsmaz bir halde yaratıklarının oturmasına elverişli kılan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Şâyet yeryüzü bu durumda olmasaydı elbette onun üzerinde yaşantı ve hayat hoş olmazdı. Aksine Allah Teâlâ fazlı ve rahmeti ile onu, hareket edip sarsılmayan sâbit, yayılmış bir döşek kılmıştır. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Allah; sizin için yeri bir karârgâh, göğü bir binâ yapandır.» (Gafir, 64).

«Ve aralarında ırmaklar akıtan mı?» Ki Allah Teâlâ orada arazilerin arasında yeryüzünü yaran hoş, tatlı nehirler yaratmış, büyüğü ve küçüğü ile nehirleri doğuya, batıya, güneye veya kuzeye kullarının muhtelif iklimlerde ve ülkelerdeki ihtiyâçlarına göre dolandırmıştır. Zîrâ kullarını yeryüzünün muhtelif bölgelerinde yaratmıştır. İşte onların ihtiyâçları ölçüsünce rızıklarını da onlar için yürütüp (ayaklarına getirmektedir). «Yeryüzüne, (sizi sarsmasın ve yeryüzünü) sâbit (leştirsin diye ulu) dağlar yerleştiren ve iki denizin arasına bir engel koyan mı?» O Allah ki tatlı ve tuzlu suların arasına, biri diğeri ile bozulmasın diye karışmalarını engelleyen bir engel koymuştur. Zîrâ ilâhî hikmet, bunlardan her birerinin kendileriyle kasdedilip arzulanan nitelik üzere kalmalarını gerektirmektedir. Tatlı denizler, insanlar arasında akan şu nehirlerdir. Onlardan beklenen; tatlı olmaları, hayvan, bitki ve meyvelerin onlardan sulanmasıdır. Tuzlu denizler ise yeryüzünün muhtelif yerlerini ve ülkelerini her yönden çeviren denizlerdir. Onlardan beklenen, havanın kokusu ile bozulmaması için suyunun tuzlu olmasıdır. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Birinin suyu tatlı ve serinletici, ötekinin ki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip de aralarına karışmalarını önleyen bir sınır koyan O'dur.» (Furkân, 53) buyrulurken, bu-



rada da: «Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» buyurmuştur. Yani bunları yapan, Allah'ın yanında başka bir ilâh mıdır? Âyet, «Allah'ın yanında tapınılan başka bir ilâh mı vardır?» şeklinde de anlaşılabilir. Ancak her iki mânâ da doğru olup, biri diğerinin lâzımıdır. «Hayır, onların çoğu (Allah'tan bir başkasına tapınmalarında bilmemektedirler, câhildirler.) bilmezler.»

أَمِنْ حِيَا الْمَضْطَرَاءِ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُ الْخُفَاءَ الْأَرْضَ إِلَهُ مَعَ اللَّهِ  
قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾

62 — Yoksa, kendisine yakardığı zaman bunalır şa karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren; sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Ne de kıt düşünüyorsunuz.

Allah Teâlâ, zorluklar sırasında kendisine duâ edilen, musibetler anında kendisinden umulan olduğuna işâret etmektedir. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde: «Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardıklarınızın hepsi kaybolur.» (İsrâ, 67), «Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda yalnız O'na sığınırınız.» (Nahl, 53) buyururken, burada da şöyle demektedir: «Yoksa, kendisine yakardığı zaman bunalmışa, karşılık veren mi?» Allah'ın dışında, bunalmış kimsenin kendisine ilticâ edebileceği, sıkıntıda kalanın sıkıntısını giderebilecek olan kimdir? İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Ebu Temîme el-Hüceymî'den, onun da Hüceym oğulları kabilesinden birisinden rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Ben: Ey Allah'ın elçisi, kime duâ ediyorsun? diye sordum, şöyle buyurdu: Ben O tek Allah'a duâ ediyorum ki, sana bir zarar dokunduğunda O'na duâ edersen, senden bu zararı savıp giderir. Sen, çöl bir arâzide yolunu kaybedip te O'na duâ ettiğinde, yolunu sana gösterir. Sana bir kuraklık isâbet ettiğinde O'na duâ edersen, sana bitki bitirir. Ben: Bana vasiyette bulun, dedim, şöyle buyurdu: Kimseye sövme. Kardeşini güler yüzle karşılayan veya su isteyen birinin kabına kovandan su boşaltman kadar küçük bile olsa hiç bir iyilikten uzak durma. Baldırlarının yarısına kadar elbiseni uzat. Biraz daha uzun olsun dersen, topuklarına kadar uzat. Elbiseni yerde sürümekten sakın. Zîrâ elbiseyi yerde sürümek kibir ve kendisini beğenmektendir. Allah Teâlâ hiç bir zaman kibir ve kendini beğenmeyi sevmez.

İmâm Ahmed, hadisi başka bir kanaldan rivâyetle bu rivâyetinde Hz. Peygambere soran sahâbinin de ismini vermektedir. Bu rivâyet şöy-



ledir: Bize Affân'ın... Câbir İbn Süleym el-Hüceymî'den rivâyetinde o; şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) dizlerini büküp elleriyle dizlerini tutarak elbisesine bürünmüş ve elbisesinin fazlalığı ayakları üzerine düşmüş haldeyken ona geldim ve: Hanginiz Muhammed'dir —veya hanginiz Allah'ın elçisidir.— dedim. Eliyle kendisine işâret etti, ben: Ey Allah'ın elçisi, ben çöl ahâlîsindenim. Bende onların kabalık ve katılığı var. Bana tavsiyede bulun, dedim. Şöyle buyurdu: Hiç bir iyiliği küçük görme. Bu iyilik, kardeşini güler yüzle karşılayan veya kovandan su isteyen birinin kabına su boşaltman bile olsa. Sende bildiği bir huydan dolayı seni ayıplayan bir kişiyi onda olduğunu bildiğin bir şeyle ayıplayıp ona sövme. Şüphesiz bunda senin için bir ecir, onun için bir günâh vardır. Elbiseni yerde sürümekten sakın. Zîrâ elbiseyi yerde sürümek, kendini beğenmektendir. Allah Teâlâ ise, hiç bir zaman kendini beğenmeyi sevmez. Hiç kimseye aslâ sövme. O günden sonra ne bir koyuna, ne bir deveye ne de başka herhangi birisine sövmedim. Ebu Dâvûd ve Neseî bu hadîsi muhtelif kanallardan olmak üzere rivâyet etmişlerdir ki bunların rivâyetlerinde hadîsin sahîh olan yerleri vardır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Ubeydullah İbn Ebu Sâlih'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Tavûs bana geçmiş olsun dilemek üzere yanıma girdi. Ona: Ey Ebu Abdurrahmân, benim için Allah'a duâ et, dedim. Kendin için duâ et. Şüphesiz Allah bunalmış olan kimse zâtına duâ ettiğinde, onun duâsına icâbet eder, dedi. Vehb İbn Münebbih der ki: Birinci kitabda Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu okudum: İzzetim hakkı için kim Bana sığınır, göklerle göklerdekilere, yeryüzü ile yeryüzündekilere ona düşman bile olsa, bunların arasından onun için bir çıkış yolu yaratırım. Kim de Bana sığınmazsa, ayaklarının altından yeryüzünü yere batırırım da, onu havada bırakırım ve onu nefsinin eline terk ederim.

Hâfız İbn Asâkir, birisinin hâl tercemesinde —ki ona Ebu Bekr Muhammed İbn Dâvûd el-Dineverî anlatmış— anlatır ki o adam şöyle demiş: Dimaşk'dan Zebedânî (1) ülkesine katırımla ücretli yolcu taşıyordum. Bir keresinde bir adam katırıma bindi. Yolun bir kısmında girilmeyen bir yola uğradık. Bana: Şu yolu tut, orası en yakın yoldur, dedi. Ben: O yolu bilmiyorum, dediysem de; hayır, aksine en yakın yol odur, dedi. O yola girdik. Taşlık bir yere, derin bir vâdiye ulaştık. Orada bir sürü öldürülmüş kimse vardı. Bana: Katırın başını tut ki ineyim dedi. İndi, ayaklarını sıvadı, elbisesini toparladı ve yanındaki bıçağı çekerek üzerime yürüdü. Önünden kaçtım, peşime düştü. Allah aşkına de-

(1) Şam ile Ba'lebek arasında meşhûr bir bölgedir. Şam nehri o bölgeden doğar. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar.)



yip: Katırı ve üzerindikileri al, dedim. O zâten benimdir, benim maksadım seni öldürmektir, dedi. Onu, Allah ile ve Allah'ın çarptıracağı cezâ ile korkutmak istedim, kulak asmadı. Önünde teslimiyet gösterdim ve: Beni bıraksan da iki rek'at nâmaz kılsam dedim. Acele et, dedi. Nâmaz kılmak üzere kalktım fakat Kur'an okumada nutkum tutuldu, ondan bir harf bile hatırıma gelmiyordu. Şaşkın bir halde dikilip kaldım. O ise: Haydi, bitir, diyordu. Allah Teâlâ benim dilimden «Yoksa, bunalmışa kendisine yakardığı zaman karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren mi?...» âyetlerini akitiverdi. Bir de gördüm ki elinde harbe olan bir atlı vâdinin girişinden çıkıverdi. Harbeyi o adam fırlattı da tâm kalbine isâbet ettirdi ve adam yıkılarak düştü. Atlıya asılıp ilıştim ve: Allah için sen kimsin? diye sordum. Kendisine yakardığı zaman bunalmışa karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı giderenin elçisiyim, dedi. Yüğü ile beraber katırı aldım ve sâlimen döndüm. Yine İbn Asâkir, Ahmed el-Aceliyye'nin annesi Fâtıma Bint Hasan'ın hâl tercemesinde anlatır ki o, şöyle demiş: Bir savaşta bir gün kâfirler müslümanları bozguna uğratmıştı. Soylu bir at, sâhibi üzerindeyken durdu. O adam, zenginlerden ve sâlih kişilerdendi. Atına: Sana ne oluyor? Yazıklar olsun sana. Ben seni, ancak bu günler için hazırlamıştım, dedi. Atı ona: Sana karşı niçin böyle davranmayacak mışım? Sen benim yemlenmemi seyise bırakıyordun da, onlar bana haksızlık edip çok az yediriyorlardı, dedi. Adam: Allah adına sana ahiğ veririm ki; bugünden sonra seni kucağımda ben besleyip yem vereceğim, dedi. İşte o zaman soylu at koşup sâhibini kurtardı. Bundan sonra adam, atını kendisi beslemeye başladı. Durumu insanlar arasında yayılıp şöhet buldu. Bu hikâyeyi kendisinden dinlemek üzere insanlar ona gelmeye başladılar. Onun durumu Rum kralına ulaştı ve: Bu adamın bulunduğu bir ülke elde edilemez, deyip onu ülkesine kazandırmak için çâre aradı. Yanındaki mürtedlerden birisini ona gönderdi. Gönderilen onun yanına vardığında, ona karşı İslâm ve müslümanlara hüsnüniyyet sâhibi olduğunu ızhâr etti ve onun güvenini kazandı. Sonra bir gün çıkıp sâhile doğru yürüdüler. Adam Rum kralı tarafından kendisine o sâlih kişiyi esir etmede yardımcı olacak birisiyle sözleşmişti. Onu yakalamak üzere etrafını kuşattıklarında gözlerini göğe kaldırıp; Ey Allah'ım, muhakkak ki şu adam beni Senin adınla aldatmıştır. Dilediğin şekilde beni onlardan koru, diye duâ etti. İki tane yırtıcı hayvan belirip o ikisine doğru yürüdü, ikisini yakaladı ve adam sâlimen geri döndü.

«Sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı?» Bir nesli kendilerinden önceki nesle halifeler kılan, halefi selefin yerine geçiren mi? Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyruluyor: «İsterse sizi giderir ve arkanızdan yerinize dilediğini getirir. Nitekim sizi de başka bir kavmin soyundan getirmiştir.» (En'âm, 133), «Sizi, yeryüzünün halifeleri yapan ve

kim  
Rah  
(Ba  
Yar  
bir  
halı  
baz  
Âde  
ları  
öldü  
yeri  
sıkı  
fist  
dağ  
üm  
şek  
ları  
kop  
mar  
sebe  
kar  
zün  
nın  
ka  
tir.  
yok

yo  
ola  
Al

(gö



kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan; O'dur.» (En'âm, 165), «Hani Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti.» (Bakara, 30). «Sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı?» âyeti de böyledir. Yani bir ümmetten sonra başka bir ümmet, bir nesilden sonra başka bir nesil ve bir kavimden sonra başka bir kavim olarak sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Şâyet dilemiş olsaydı, hepsini bir vakitte yaratır; bazısını diğer bir kısmının zürriyeti kılmazdı. Hattâ dileseydi, Hz. Âdem'i topraktan yarattığı gibi hepsini toptan yaratırdı. Dileseydi onları birbirlerinin zürriyetinden yaratmazdı. Hattâ dileseydi; kimseyi öldürmezdi de, sonunda hepsinin ölümü bir tek vakitte olur ve böylece yeryüzü, kazanç ve geçimleri onlara daralır, birbirlerini zarara uğratar, sıkıntıya sokarlardı. Ama Allah'ın hikmeti ve kudreti onları bir tek nefisten yaratmasını, sonra onları son derecede çoğaltmasını, yeryüzünde dağıtmasını, asırlardan sonra asırlar ve nesiller, ümmetlerden sonra ümmetler kılmasını gerektirmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın takdir ettiği şekilde ve onlar için takdir buyurduğu süre sona erip bütün yaratıkları yaratmayı sona erdirmesine kadar devâm edecektir. Sonra kıyâmeti koparacak ve Allah'ın koymuş olduğu kitâb (söz) sonuna ulaştığı zaman, her bir amel edene amelinin karşılığını tâm olarak verecektir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Yoksa, bunalmışa kendisine yakardığı zaman karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren; sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? (Bunlara güç yetirecek olan) Allah'ın yanında başka bir ilâh mı (var)? (Yoksa Allah'ın yanında tapınılan başka bir ilâh mı var? Bilinmektedir ki bunları yapmada Allah Teâlâ tek-tir.) Ne de kıt düşünüyorsunuz. (Sizi hakka irşâd etmesi ve dosdoğru yola iletmesi yanında sizin düşünmeniz ne kadar da kıttır).»

أَمْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَّيْلٍ وَنَهَارٍ وَمِنْ رُسُلِهِ الرِّيحُ بِشْرَايِنَ يَدَي رَحْمَتِهِ  
 ءَالَهُ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾

63 — Yoksa, karanın ve denizin karanlıklarında size yol bulduran ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir.

Allah Teâlâ burada: «Yoksa, karanın ve denizin karanlıklarında, (gökte ve yerde yaratmış olduğu işâret ve delillerle) size yol bulduran



mi...» buyururken başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurmaktadır: «İşâretler de (yarattı). Yıldızlarla da onlar yollarını bulurlar.» (Nahl, 16), «O'dur yıldızları yaratmış olan, karanın ve denizin karanlıklarında onlarla yol bulasınız diye.» (En'âm, 97).

«Ve rahmetinin önünde, (yağmur yüklü bulutların önünde) rüzgârları müjdeci olarak gönderen (kuraklığa, dara düşüp ümit kesmiş kullarını onunla sulayan) mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir.»

أَمْ يَدْعُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُمْ يَرْتَدُّونَ فَتُكْفَرُ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَهُ مَعَ اللَّهِ قُلْ مَا تَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْفُسُهُمْ فَادْعُوهُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦﴾

64 — Yoksa, önce yaratan, sonra da yaratmayı tekrâr edecek olan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? De ki: Şâyet doğru sözlü iseniz delilinizi getirin.

Başka âyet-i kerimelerde: «Doğrusu Rabbinin yakalayışı amansızdır. Önce yaratıp sonra tekrârlayan Odur, O.» (Bürûc, 12-13), «Önce yaratan, sonra onu tekrâr eden Odur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27) buyrulduğu üzere, kudret ve saltanatı ile yaratmaya başlayan sonra yaratmayı tekrâr eden O'dur. «Ve sizi gökten (indirdiği yağmurla) ve yerden (yeryüzü bereketlerinden bitirdikleri ile) rızıklandıran mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» Başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyrulur: «Andolsun o dönüş yeri olan göğe, Ve yarılan yere.» (Târik, 11-12), «Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir.» (Hadîd, 4). Allah Teâlâ gökten bereketli su indirip bunu yerde durdurur, sonra çeşitli ekinler, meyveler, çiçekler ve muhtelif şeyler çıkarır. «Hem siz, yeyin, hem hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz ki bunlarda akıl sâhipleri için âyetler vardır.» (Tâ-Hâ, 54). Bunun içindir ki: «Allah'ın yanında başka bir ilâh mı (bunları yapmıştır)?» buyurur. Diğer bir açıklamaya göre: Allah'ın yanında tapınılan başka bir ilâh mı vardır? «De ki: Şâyet doğru sözlü iseniz (başka ilâhlara tapınmanızdaki iddiânızın doğruluğuna) delilinizi getirin.» Açıkça bilinmektedir ki; onların bu konuda ne bir huccetleri, ne de bir delilleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Kim, —hiç bir delili olmaksızın— Allah ile birlikte başka bir tanrıya taparsa; onun hesâbı Rabbinin katındadır. Gerçek şu ki, kâfirler felâh bulmazlar.» (Mü'minûn, 117).



قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾  
بَلْ أَتَاكَ عَلَيْهِمْ فِي الْآخِرَةِ بَلَاءٌ مِنْهُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلَاءٌ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾

65 — De ki: Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

66 — Hayır, âhiret ile ilgili bilgileri de yetersizdir. Hayır, ondan şüphe etmektedirler. Hayır, ona karşı kördürler.

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne bütün yaratıklara şöyle bildirmesini emrediyor: Gökler ve yer halkından hiç kimse gaybı bilmez. Âyetin: «Allah'tan başka kimse bilmez.» kısmındaki istisnâ, istisnâ-ı munkatidir. Yani bunu Allah Teâlâ'dan başka hiç kimse bilemez. Bunu bilmede Allah Teâlâ yegâne, tek olup O'nun bir ortağı yoktur. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde de: «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez.» (En'âm, 59), «Kıyâmet saatının bilgisi şüphesiz ki, Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alim'dir, Habîr'dir.» (Lokmân, 34) buyurur ki, bu husûsta âyetler çoktur.

«Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.» Göklerde ve yerde sâkin olan yaratıklar kıyâmet vaktini bilemezler. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Onun ağırlığını göklerde ve yerde kaldırmaz. O size ansızın gelir.» (A'râf, 187). Yani kıyâmet saatını bilmek, göklerde ve yer ahâlisine ağır gelmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Hz. Âişe (r.a.)den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Kim onun —Hz. Peygamber (s.a.)i kastediyor— yarın ne olacağını bildiğini sanıyorsa, şüphesiz Allah'a en büyük iftirâyı atmış olur. Zîrâ Allah Teâlâ: «Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.» buyurmaktadır. Katâde der ki: Allah Teâlâ şu yıldızları üç haslet için koymuştur: Onları göğün süsü kılmıştır. Kendileriyle yol bulunan şeyler olarak yaratmıştır. Onları (gayba kulak vererek kulak hırsızlığı yapanların taşlandığı) taşlar kılmıştır. Kim bundan başka bir şey söylerse şüphesiz kendi fikriyle söylemiş ve hatâ edip nâsibini kaybetmiş, ilmi olmayan bir konuda kendini zorlamış olur. Allah'ın emrini bilmeyen birtakım bilgisiz kimseler, bu yıldızlardan birtakım kehânetler çıkarıp ihdâs etmişler. Şöyle ki: Kim filân ve filân yıldız ile konaklar (veya zifâfa girerse) şöyle şöyle olur. Kim filân ve filân yıldızla yola çıkarsa şöyle şöyle olur. Kimin filân ve falan yıldızla çocuğu olursa filân filân şekilde olur, demişlerdir. Yemin ederim ki kendisiyle kırmızı,



kara, kısa, uzun, güzel ve çirkin bir çocuğun doğmadığı bir yıldız yoktur. Bu yıldızların, şu hayvan ve kuşların bilgisinin gayb ile herhangi bir ilgisi yoktur. Allah Teâlâ, Allah'ın dışında gökler ve yerde olanların, gaybı bilmemesine hükmetmiştir. «Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.» Katâde'nin bu sözünü aynen bu lafızlarla İbn Ebu Hâtim ondan rivâyet etmektedir ki bu; sağlam sıhhatli, büyük bir sözdür.

«Hayır, âhiret ile ilgili bilgileri de yetersizdir. Hayır, ondan şüphe etmektedirler.» Onların bilgisi sona ermiş ve kıyâmetin vaktini bilmekten âciz kalmışlardır. Diğer bazıları âyeti: Bu konuda onların bilgileri birbirine eşittir, anlamında olmak üzere ( **بَلْ أَدْرَكَ عَلَيْهِم** ) şeklinde okumuşlardır. Nitekim Müslim'in Sahîhi'ndeki bir hadîs'te, kendisine kıyâmetin vaktini sormuş olan Cibril'e Allah Rasûlü (s.a.): Onun vaktinden kendisine sorulan kişi sorandan daha bilgili değildir, demiştir. Yani onun bilgisine ulaşmaktan âciz olmakta sorulan ile soranın bilgisi eşittir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki ( **أَدْرَكَ** ) kelimesini; kaybolmuştur, şekinde açıklar. Katâde ise «Hayır, âhiret ile ilgili bilgileri de yetersizdir.» âyetini şöyle açıklar: Rabları onları bu konuda bilgisiz kılmıştır. Onların âhirete nüfûz eden, bilgileri yoktur. Bu, açıklamalardan birisidir. İbn Cüreyc'in Atâ el-Horasânî'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; onların âhiret hakkında bilgileri, onlara bilginin fayda vermeyeceği bir zamanda olacaktır. Atâ el-Horasânî ve Süddî'nin de söylediği üzere; onların ilimleri, kendilerine fayda vermeyeceği kıyâmet günü tamâmlanıp kemâle erecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Bize geldikleri gün; neler görüp neler işitecekler. Ne var ki zâlimler bugün apaçık bir sapıklık içindedirler.» (Meryem, 38). Süfyan'ın Amr İbn Ubeyd'den, onun da Hasan'dan rivâyetine göre o, bu âyeti: Onların dünyadaki bilgileri, âhireti müşâhade ettikleri sırada mahvolup (yok olup) gidecektir, anlamına gelecek şekilde okumuş.

«Hayır, ondan şüphe etmektedirler.» âyeti, her ne kadar cinse delâlet etmekteyse de burada kasdedilen kâfirlerdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Saflar halinde Rabbına sunulduklarında onlara: Andolsun ki sizi ilk kez yarattığımız gibi Bize geldiniz. Sizi toplamak için bir söz vermediğimizi iddiâ etmişsiniz değil mi?» (Kehf, 48) buyururken, burada da aynı şekilde: «Hayır, ondan, (mevcûdiyyetinden ve meydana geleceğinden) şüphe etmektedirler. Hayır, ona karşı kördürler. (Onun durumu hakkında derin bir bilgisizlik ve körlük içindedirler.)» buyurmaktadır.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاءُنَا إِنَّا أَخْرَجُونَ ﴿٢٧﴾ لَقَدْ وَعِدْنَا هَٰؤُلَاءِ مَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا



مِنْ قَبْلُ إِنَّ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ  
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنتُمْ فِي ضَلَالٍ مِمَّنْ يَنْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

67 — O küfredenler dediler ki: Biz ve babalarımız birer toprak olduktan sonra mı, doğrusu biz mi tekrâr çıkarılacağız?

68 — Andolsun ki, bununla biz ve daha önce babalarımız tehdid edilmişlerdi. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.

69 — De ki: Yeryüzünde gezinin de suçluların sonunun nasıl olduğunu görün.

70 — Üzülme onlara. Düzenlerinden dolayı da sıkılma.

Allah Teâlâ, müşriklerden yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin; cesedlerin kemik, un-ufak ve toprak olmalarından sonra yeniden diriltilmelerini uzak gördüklerini haber verip sonra şöyle buyurur: «Andolsun ki, bununla biz ve daha önce babalarımız tehdid edilmişlerdi. (Bunu biz ve babalarımız işitegelmekteyiz. Ancak onun ne hakikatını ve ne de meydana gelişini görmüyoruz, derler.)» Onlar; «Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.» sözleriyle şöyle demek istiyorlar: Bedenlerin tekrâr diriltilecekleri tehdidi, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir. Bunu bir kavim kendilerinden öncekilerden, onlardan öncekileri de birbirlerinden almışlardır. Yoksa bunun bir hakikatı yoktur. Allah Teâlâ da onların, yeniden diriltilmenin olmayacağına ve küfürlerine dair zannlarına bir cevap olarak şöyle buyurur: «(Ey Muhammed, onlara) de ki: Yeryüzünde gezinin de suçluların, (peygamberleri ve onların getirmiş olduğu âhiretin durumuna dâir ve başka konulardaki haberlerini yalanlayanların) sonunun nasıl olduğunu görün.» Allah'ın intikâmı, azâbı ve cezâlandırması nasıl onların başına gelmiş ve Allah Teâlâ onların arasından şerefli elçilerini, ona tâbi olan inananları nasıl kurtarmış? Bütün bunlar, elçilerin getirdiklerinin doğruluğuna ve sıhhatına delâlet eder.

Sonra Allah Teâlâ, Peygamberi —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— ni tesellî ederek şöyle buyurur: Senin getirdiklerini yalanlayanlara üzülerken kendini harâb etme. Sana tuzak kurmalarından ve senin getirdiklerini kabul etmemeleriden, düzenlerinden dolayı da sıkılma. Şüphesiz Allah seni destekleyecek, sana yardım edecek, dünyanın doğu ve batılarında sana muhâlefetle seninle inâdlaşanlara karşı senin dinini üstün kılacaktır.



وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ  
بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ  
﴿٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تَكْنُ صُدُورُهُمْ وَمَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَ  
الْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾

71 — Onlar: Doğru söylüyorsanız; bu sözünüzün ne zaman yerine geleceğini bildirin, derler.

72 — De ki: Çabucak istemekte olduğunuzun bir kısmı ensenize inmek üzeredir.

73 — Doğrusu, Rabbin insanlara karşı lutuf sâhibidir. Ama onların çoğu şükretmezler.

74 — Şüphesiz ki Rabbin, onların göğüslerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

75 — Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.

Allah Teâlâ, müşriklerin kıyâmet gününü sorduklarını ve onun meydana geleceğini uzak gördüklerini haber vererek şöyle buyurur: «Onlar: Doğru söylüyorsanız; bu sözünüzün ne zaman yerine geleceğini bildirin, derler.» Allah Teâlâ onlara cevaben buyurur ki: «(Ey Muhammed,) de ki: Çabucak (gelmesini) istemekte olduğunuzun bir kısmı ensenize inmek üzeredir.» İbn Abbâs burayı şöyle açıklıyor: Sizin çabucak gelmesini istemekte olduğunuzun bir kısmı size yaklaşmıştır. Mücâhid, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Katâde ve Süddî de böyle söylemiştir. Allah Teâlâ'nın: «Ne zaman o? diyecekler. De ki: Yakın olması umulur.» (İsrâ, 51) âyetinde kastedilen de budur. Başka bir âyette ise şöyle buyurur: «Senden azâbı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu, cehennem kâfirleri kuşatacaktır.» (Ankebût, 54). (...)

«Doğrusu, Rabbin (kendilerine zulmetmelerine rağmen) insanlara (bol bol nimet vermesiyle onlara) karşı lutuf sâhibidir. Ama (çok azının dışında) onların çoğu (buna) şükretmezler. Şüphesiz ki Rabbin, (açık olan şeyleri bildiği gibi) onların göğüslerinin gizlediklerini de,



açığa vurduklarını da bilir.» «Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10). «Şüphesiz ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâ-Hâ, 7). «Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir.» (Hûd, 5).

Sonra Allah Teâlâ göklerin ve yerin bilinmezliklerini, görülen ve görülmeyeni —kulların gördüklerini ve görmediklerini— bilen olduğunu haber verip: «Gökte ve yerde gizli hiç bir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.» buyurur ki; bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olanı bilir. Hiç şüphesiz ki bunlar Kitâb'-dadır. Doğrusu bunlar Allah için pek kolaydır.» (Hacc, 70).

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقْضَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَآئِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَآتَهُ  
 لَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم بِحُكْمٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾  
 فَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى وَلَا تَسْمَعُ الصَّمَّةَ  
 الدُّعَاءَ إِذَا وَلُوا مَدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنتَ بِمَادِي الْعُنَىٰ عَنِ ضَلَالِهِمْ إِنْ تَسْمَعُ إِلَّا مَنًى  
 يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

76 — Gerçekten bu Kur'ân, İsrâiloğullarına ayrılığa düştükleri şeyin çoğunu açıklamaktadır.

77 — Gerçekten o, mutlak bir hidâyettir ve mü'minler için de bir rahmettir.

78 — Muhakkak ki Rabbin onların arasında hükmünü verecektir. Ve O, Aziz'dir, Alim'dir.

79 — Öyle ise sen, Allah'a tevekkül et. Şüphesiz ki sen, apaçık bir hak üzerindesin.

80 — Elbette sen, ölümlere işittiremezsin, dönüp giden sağırlara da çağırımı duyuramazsın.

81 — Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola döndüremezsın. Sen, ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin. Ve onlar müslümanlardır.



Allah Teâlâ, aziz kitâbı ile onun içerdiği hidâyet ve deliller ile Fur-kân'dan haber vererek, Tevrât ve İncil'i yüklenmiş olan İsrâiloğullarına, onların ayrılığa düştükleri şeyin çoğunu açıklamakta olduğunu bildirir. Meselâ, onlar Hz. İsâ hakkında ayrılığa ve ihtilâfa düşmüşlerdir. Yahûdiler ona iftirâ etmişler, Hristiyanlar da ileri gitmişlerdir. Kur'ân ise orta ve hak sözü getirmiştir ki, o (Hz. İsâ); Allah'ın kullarından, peygamberlerinden ve şerefli elçilerindendir. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «İşte hakkında şüpheyi düştükleri Meryem Oğ-lu İsâ, hak söze göre budur.» (Meryem, 34).

«Gerçekten o, (inanınların kalbleri için) mutlak bir hidâyettir ve mü'minler için de (amelî konularda) bir rahmettir. Muhakkak ki Rab-bın kıyâmet günü onların arasında hükmünü verecektir. Ve O, (intikâ-mında) Azîz'dir, (kullarının işlerini ve sözlerini en iyi bilen) Alîm'dir. Öyle ise sen, (işlerinde) Allah'a tevekkül et. (Rabbının risâletini tebliğ et.) Şüphesiz ki sen, apaçık bir hak üzerindesin. (Haklarında mutsuzluk yazılan ve Rabbının kelimesi aleyhlerinde hak olan muhaliflerin ise kendilerine her bir âyeti getirsen bile inanmayacaklardır.)» Bu sebeple-dir ki Allah Teâlâ: «Elbette sen, ölümlere işittiremezsin. (Onlara fayda verecek bir şeyi onlara işittirebilecek değilsin.)» buyurmuştur. İşte şu kalblerinde perde ve kulaklarında küfürden doğan bir sağırlık olanlar da bu durumdadır. Bu sebeple-dir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Dönüp giden sağırlara da çağırışı duyuramazsın. Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola döndüremezsın. Sen, ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin. Ve onlar müslümanlardır.» Sana ancak işiten, basiret sâhipleri icâbet eder. Kalbdeki fayda veren işitme, görme ve basiret, Al-lah'a ve rasûllerin lisânıyla O'ndan gelenlere boyun eğenleridir.

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

82 — Kendilerine söylenmiş olan, başlarına geldiği za-man; yerden bir canlı çıkarılır ki insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyleyerek konuşur.

#### Söylenenler Başlarına Gelince

Bu canlı, âhir zamanda insanların fesâdı ve Allah'ın emirlerini terk ederek gerçek dinî değiştirdikleri sırada çıkacaktır. Allah Teâlâ, onlar için yeryüzünden bir canlı çıkaracaktır. Bu canlının Mekke'den çıkaca-



ğı da, Mekke'den başka bir yerden çıkacağı da söylenmiştir ki ileride açıklanması gelecektir. Bu canlı (insanların durumu hakkında) insanlarla konuşacaktır. İbn Abbâs, Hasan ve Katâde, —Hz. Ali'den de rivâyet edilmiştir— derler ki: İnsanlarla konuşacak yani onlara hitâb edecektir. Atâ el-Horasânî de der ki: İnsanlarla konuşacak ve onlara: Şüphesiz insanlar bizim âyetlerimize kesin olarak inanmamaktadırlar, diyecektir. Bu açıklama Hz. Ali'den de rivâyet edilmiş olup, İbn Cerir bu açıklamayı tercih eder. Ancak bu açıkça şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir. Kendisinden gelen bir rivâyette İbn Abbâs: İnsanları yaralayacaktır, demiş; kendinden gelen başka bir rivâyette ise: Hem onu, hem bunu (yani insanlarla konuşmayı ve insanları yaralamayı) yapacaktır, demiştir. Bu Hasan'ın da kavli olup aralarında bir tezâd bulunmamaktadır. En doğrusunu Allah bilir. Bu canlının zikredildiği birçok hadis ve haber vârid olmuştur ki bunlardan elde edebildiklerimizi zikre delim. Yardım dilenilecek olan ancak Allah'tır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Huzeyfe İbn Üseyd (veya Esid) el-Ğıfârî'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Biz kıyâmetin durumunu aramızda tartışırken Allah Rasûlü (s.a.) odadan yanımıza çıktı ve şöyle buyurdu: Siz on alâmeti görmedikçe kıyâmet kopmayacaktır: Güneşin batıdan doğması, duman, Dâbbe, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkışı, Mer-yem Oğlu İsrâ'nın çıkışı, Deccâl, üç yer batması: Biri batıda, biri doğuda, biri de Arap Yarımadasındaki yer batması, Aden çukurundan çıkacak bir ateşin insanları sürmesi —veya toplaması— onlar nerede gecelerse crada geceleme, nerede öğle uykusuna yatarlarsa orada öğle uykusunda kalması. Müslim ve Sünen sâhipleri, muhtelif kanallardan olmak üzere hadisi Fûrât el-Kazzâz kanalıyla... Huzeyfe'den mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadisin hasen, sahîh olduğunu söyler. Yine Müslim hadisi Abdülazîz İbn Refî' kanalıyla Ebu Tufeyl'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Hadisin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir: Ebu Dâvûd Tayâlisî'nin Talha İbn Amr kanalıyla... Huzeyfe İbn Üseyd el-Ğıfârî Ebu Seriha'dan; Cerir İbn Hâzım kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd âilesinden birisinden —Talha'nın hadisi daha tamâm ve daha güzeldir— rivâyeti-ne göre şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Dâbbe'yi anıp şöyle buyurdu: Onun, zaman itibârıyla üç çıkışı vardır: Bir keresinde en uzak çölden çıkacak ve onun anısı kasabaya —Mekke'yi kasdediyor— girmeyecektir. Sonra uzun bir zaman geçecek ve bir önceki çıkışından başka bir kere daha çıkacak. Onun anısı çöl ahâlisini kaplayacak ve anısı kasabaya —Mekke'yi kasdediyor— girecektir. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle devam etti: İnsanlar, harâmlığı ve şerefiyle Allah katında mescidlerin en büyüğü olan Mescid-i Harâm'da iken bu onları korkutmayacak. Şu kadar var ki Dâbbe, Rükûn ile Makam arasında bağırıp başından aşağı



toprak serperken insanlar grup grup ve tek tek dağılacaklar, inananlardan bir grup yerinde kalacak. Onlar iyi bilirler ki elbette Allah'ı âciz bırakacak degillerdir. Dâbbe işe onlarla başlayıp onların yüzlerini parlatacak. O kadar ki onların yüzlerini parlak yıldız gibi yapacak, yeryüzünde dönüp gidecek, onu tutmak isteyen kendisine yetişemeyecek, ondan kaçan kurtulamayacak. Hattâ kişi namazla ondan kurtulmak isteyecek de onun arkasından gelerek: Ey filânca, şimdi mi namaz kılıyorsun? diyecek, namaz kılan kişinin ona dönmesiyle yüzüne damgasını vuracak, sonra gidip mallarında insanlara ortak olacak, şehirlerde onlarla beraber olacak. Mü'min ile kâfir ayırdedilebilecek. O kadar ki mü'min: Ey kâfir, hakkımı yerine getir, diyecek. Hattâ kâfir: Ey mü'min hakkımı yerine getir, diyecek. İbn Cerîr, hadisi iki kanaldan olmak üzere Huzeyfe İbn Üseyd'den mevkûf olarak rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Ayrıca İbn Cerîr, hadisi Huzeyfe İbn Yemmân rivâyetiyle merfû' olarak da kaydeder. Bu rivâyette Dâbbe'nin Meryem Oğlu İsâ zamanında ve Kâ'be'yi tavâf ederken çıkacağı kısmı da vardır. Ancak bu rivâyetin isnâdı sıhhatli değildir.

Müslim İbn Haccâc der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetinde o, şöyle demiş:

حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَدِيثًا لَمْ أَتَهُ بَعْدُ . سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّ أَوَّلَ  
الْآيَاتِ خُرُوجًا ، طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ صُحًى . وَأَيُّهُمَا مَا  
كَانَتْ قَبْلَ صَاحِبَتِهَا ، فَلَا خَيْرَ 'عَلَى' إِنْهَا قَرِيبًا

Allah Rasûlü (s.a.)nden öyle bir hadis ezberledim ki bir daha onu hiç unutmam. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: (kıyâmet) Alâmetlerinin çıkış itibârıyla ilki, güneşin batıdan doğması ve bir kuşluk vakti Dâbbe'nin insanlara çıkışıdır. Bunlardan hangisi arkasından önce olmuşsa diğeri önce olanın peşinden son derece yakındır.

Müslim Sahih'inde, A'lâ İbn Abdurrahmân İbn Ya'kûb kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ سِتَاطِلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا ، أَوِ الدُّخَانَ ، أَوِ الدَّجَالَ ، أَوِ الدَّابَّةِ ، أَوْ خَاصَّةً  
أَحَدِكُمْ ، أَوْ أَمْرَ الْعَامَةِ

Şu altı şeyden önce amellerde acele ediniz: Güneşin batıdan doğması, veya duman, veya Deccâl, veya Dâbbe veya birinizin ölümü veya herkesin (her şeyin) ölümü. Yine Müslim'in Katâde kanalıyla... Ebu



Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuş: Şu altı şeyden önce amellerde acele ediniz: Deccâl, duman, Dâbbetü'l-Arz, güneşin batıdan doğması, her şeyin ölmesi ve birinizin ölmesi.

İbn Mâce'nin Harmele İbn Yahyâ kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetinde şöyle buyurmuş: Şu altı şeyden önce amellerde acele ediniz: Güneşin batıdan doğması, duman, Dâbbetü'l-Arz, Deccâl, birinizin ölümü ve her şeyin ölümü. Hadisi, sâdece İbn Mâce rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dâbbetü l-Arz çıktığında, yanında Hz. Mûsâ'nın âsâsı ve Hz. Süleymân (a.s.)ın yüzüğü olacak; kâfirin burnuna âsâ ile vuracak, mü'minin yüzünü yüzükle parlatacaktır. Sonunda insanlar bir sofranın çevresinde toplanacak ve mü'min kâfirden ayırddilip bilinecektir. Hadisi İmâm Ahmed de Behz, Affân ve Yezid İbn Hârûn'dan, bu üçü ise Hammâd İbn Seleme'den rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyette şu fazlalık vardır: Dâbbetü'l-Arz, kâfirin burnuna yüzükle vuracak, mü'minin yüzünü âsâ ile parlatacaktır. Sonunda bir tepsi ahâlisi (bir sofradan yemek yiyenler) bir araya gelecekler de birisi: Ey mü'min, bir başkası: Ey kâfir, diyecektir. İbn Mâce de hadisi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivâyet etmiştir.

İbn Mâce der ki: Bize Ebu Gassân Muhammed İbn Amr'ın... Abdullah İbn Büreyde'den, onun da babasından rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) beni Mekke yakınlarında çölde bir yere götürdü. Bir de baktım çevresi kumluk kuru bir yerdeyiz. Allah Rasûlü (s.a.): İşte Dâbbetü'l-Arz şu yerden çıkacak, buyurdu. Baktım orası bir karışa göre baş parmakla işâret parmağı arası kadar bir yerd. İbn Büreyde der ki: Birkaç sene sonra hacca gittim. Bana kendisine âit bir âsâyı gösterdi. Baktım benim şu âsâma göre şu şu kadardı. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivâyetinde İbn Abbâs şöyle demiş: O, öyle bir hayvandır ki; onun sarı tüyleri, dört ayağı vardır. Tihâme vâdilerinden birisinden çıkacaktır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Babam'ın... Abdullah (İbn Mes'ûd)dan rivâyetinde o, şöyle diyor: Dâbbetü'l-Arz, Sâfâ'daki bir yarıktan kısırağın koşması gibi çıkacak. Üç günde henüz üçte biri bile çıkmış olmayacak. (1) Muhammed İbn İshâk'ın Ebân İbn Sâlih'den rivâyetinde o, şöyle diyor: Abdullah İbn Amr'a Dâbbetü'l-Arz sorulmuştu, şöyle anlattı: Dâbbetü'l-Arz, Mekke'de Sâfâ'dan sonra gelen İyâd denilen yerdeki bir kayanın altından çıkacaktır. Allah'a yemin ederim ki şâyet onlarla beraber olaydım Dâbbetü'l-Arz'ın altından çıkacağı kayayı

(1) Herhalde bu, onun büyüklüğünden kinâye olmalıdır. (Çevirenler).



âsâmla gösterirdim. Ey Abdullah İbn Amr, o (çıktığı zaman) ne yapacak? diye sordular, doğuya dönüp öyle bir bağırarak ki bağıışı yeryüzünün doğusuna ulaşacak, sonra Şam tarafına dönüp bir bağırarak, sesi oraya ulaşacak. Sonra batıya dönüp bağırarak, sesi batıya ulaşacak. Sonra Yemen tarafına dönüp tekrâr bağırarak da sesini oraya ulaştırarak. Mekke'den yola çıkıp Uşfân'a ulaşacak, dedi. Sonra ne olacak? denildi de Abdullah: Bilmiyorum, diye cevabladı. Abdullah İbn Ömer'den rivâyete göre; o, Dâbbetü'l-Arz'ın (Hacc'da) Müzdelife'den Minâ'ya doğru yola çıkılacağı gece çıkacağını söylemiştir. İbn Ömer'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiş olup isnâdında İbn el-Beylemân vardır.

Vehb İbn Münebbih'ten rivâyete göre o, Hz. Üzeyr (a.s.)in şöyle söylediğini nakletmiş: Sedom'un altından Dâbbetü'l-Arz çıkacak, insanlarla konuşacak, herkes onu işitecek de hâmile kadınlar günleri dolmadan önce doğuracak, tatlı sular tuzlu sulara dönüşecek, dostlar birbirine düşman olacak, hikmet yakılacak ve ilim kaldırılacak. Yeryüzü kendisini tâkib eden şeyle konuşacak. İşte o zamanda insanlar, erişemeyecekleri şeyleri umup nâil olamayacakları şeyleri isteyecekler ve yiyemeyecekleri şeylerde çalışacaklar. Vehb'in bu sözünü ondan İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiş: Şüphesiz ki Dâbbetü'l-Arz'da her çeşit renkten vardır. İki boynuzunun arası bir binitli için bir fersahlık yoldur. İbn Abbâs, onun boynuzunun büyük bir harbe gibi olduğunu söyler. Mü'minlerin emiri Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den rivâyete göre; o, şöyle demiş: O, öyle bir canlıdır ki; onun tavuk telekleri gibi telekleri, sarı tüyleri, tırnağı, kuyruğu ve sakalı vardır. Soylu bir atın (kısrağın) koşması gibi üç gün çıkmaya devâm edecek de, henüz üçte biri bile çıkmış olmayacak. Hz. Ali'nin bu sözünü de İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor. İbn Cüreyc'in İbn Zübeyr'den naklettiğine göre; o, Dâbbetü'l-Arz'ı niteleyip şöyle demiş: Onun başı öküz başı, gözü domuz gözü, kulağı fil kulağı, boynuzu dağ keçisi boynuzu, boynu deve kuşu boynu, göğsü arslan göğsü, rengi kaplan rengi, böğrü kedi böğrü, kuyruğu koç kuyruğu, ayakları deve ayakları gibidir. Her iki mafsalı arası iki kulaştır. Onunla beraber Hz. Mûsâ'nın âsâsı ve Hz. Süleymân'ın yüzüğü de çıkacaktır. Hiç bir mü'min kalmayıp yüzlerine Hz. Mûsâ'nın âsâsıyla vuracak da onların yüzlerinde beyâz bir nokta oluşacak, bu nokta yayılıp sonunda bütün yüzü bembeyâz olacak. Hiç bir kâfir bırakmayıp yüzüne Hz. Süleymân'ın mührü ile vuracak da siyah bir nokta oluşacak, bu nokta yayılıp bütün yüzünü simsiyah edecek. O kadar ki insanlar çarşılarda: Ey mü'min şu kaç, ey kâfir şu kaç? diye alış-veriş edecekler. Hattâ bir âile, sofraları başına oturduklarında, içlerinden kimin mü'min, kimin kâfir olduğunu bilip tanıyacak. Sonra Dâbbetü'l-Arz onlara: Ey filânca, müjdeler olsun, sen cennet ehlindensin; ey fi-



lân, sen de cehennem ehkindensin, diyecek. İşte Allah Teâlâ'nın: «Kendilerine söylenmiş olan, başlarına geldiği zaman; yerden bir canlı çıkarılır ki insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyleyerek konuşur.» kavli budur.

وَيَوْمَ نَخْشِرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ كَذَبَ بَيِّنَاتٍ فَأَفْهَمُوا زَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ أَلْكَدَّبْتَهُمْ  
بَيِّنَاتٍ وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا عَلِمَ أَنَّ مَا ذُكِّرْتُمْ قَسَمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ  
لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا آلَ لَيْسَ كُنُوفِهِ وَالنَّهَارَ مَبْصُرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ  
لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

83 — Ve o gün her ümmetten, âyetlerimizi yalanlayanları toplarız. Onlar bir arada tutulurlar.

84 — Nihâyet geldikleri zaman; buyurur ki: Siz, Benim âyetlerimi anlamadığınız halde mi yalanladınız? Yoksa yaptığınız neydi?

85 — Zulümleri yüzünden, söylenilen söz başlarına geldi. Artık konuşamaz olurlar.

86 — Görmediler mi ki; Biz, dinlenesiniz diye size geceyi karanlık, çalışsınız diye de gündüzü aydınlık olarak yarattık. Doğrusu bunda inanan bir kavim için âyetler vardır.

### O Gün

Allah Teâlâ haber veriyor ki kıyâmet günü Allah'ın âyetlerini ve Allah'ın elçilerini yalanlayan zâlimleri dünya yurdunda yapmış olduklarını kendilerine sormak üzere onları azarlayarak, suçlayarak, küçültüp tahkir ederek Allah'ın huzûrunda toplayacaktır. Buyurur ki: «Ve o gün her ümmetten, (her kavimden, her nesilden) âyetlerimizi yalanlayanları toplarız.» Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulmaktadır: «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız.» (Sâffât, 22), «Rûhlar çiftleştirildiği zaman...» (Tekvîr, 7). İbn Abbâs (r.a.), «Onlar bir arada tutulurlar.» âyetindeki ( يَوْمَ ) fiilini; sürülürler, şeklinde anlamıştır. Katâde der ki: Onların ilklerini sonuncuların üzerine sürüp



götüren men'ediciler vardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de bu fiili; terkedilirler, şeklinde anlamıştır.

Hesâb yerinde ve Allah'ın huzûrunda durduruldukları zaman, Allah buyurur ki: «Siz, Benim âyetlerimi anlamadığınız halde mi yalanladınız? Yoksa o yaptığınız neydi?» Yani onlara inançları, amelleri ve niçin mutluluk ehlinden olmayıp ta Allah Teâlâ'nın buyurduğu veçhile niçin «tasdik etmemiş ve namaz kılmamış.» (Kıyâme, 31) oldukları sorulacaktır. İşte o zaman aleyhlerine huccet konulacak, onların sarılabilecekleri bir özürleği kalmayacaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Bu, onların konuşamayacakları gündür. Onlara izin verilmez ki özür dilesinler. Yalanlayanların o gün vay haline.» (Mürselât, 35-37) buyurulurken Allah Teâlâ burada da şöyle buyurmaktadır: «Zulümleri yüzünden, söylenilen söz başlarına geldi. Artık konuşamaz olurlar.» Şaşırıp kalır, cevap veremezler. Zirâ onlar, dünya yurdunda kendilerine haksızlık eden kimselerdi. Şimdi ise gizliyi ve açık olanı bilen, hiç bir gizlinin kendisine gizli kalmadığı Allah'a döndürülmüşlerdir.

Allah Teâlâ tâm kudretine, yüce saltanatına, itâatın ve emirlerine boyun eğmenin vâcib olduğu yüce şânına, getirmiş oldukları sapılamayacak, ayrılmamayacak gerçekte peygamberlerinin tasdikine ve doğrulanmasına işâretle şöyle buyurur: «Görmediler mi ki; Biz, dinlenesiniz diye size geceyi karanlık olarak yarattık.» Onda karanlık vardır ki o sebeple onların hareketleri ve nefesleri durgunlaşır, sâkinleşir, gündüzlerindeki yorgunluktan istirahat edip dinlenirler. «Çalışasınız diye de gündüzü aydınlık olarak yarattık.» Bu sebeple onlar maişet, kazanç, yolculuk, ticâret ve ihtiyâç duydukları diğer işlerini yaparlar. «Doğrusu bunda, inanan bir kavim için âyetler vardır.»

وَيَوْمَ نَخِفُّ فِي الصُّورِ فَنُفِرَ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوَةٍ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي تَقْنُ كُلُّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكَيْتٌ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٩﴾

87 — Sûr'a üfürüleceği gün; Allah'ın dilediklerinden başka göklerde olanlar da, yerde olanlar da korku içinde



kalırlar. Ve hepsi boyunları bükülmüş olarak O'na gelirler.

88 — Sen, dağları görür ve yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulut geçer gibi geçip giderler. Bu, her şeyi sapa-sağlam yapan Allah'ın san'atıdır. Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.

89 — Kim, bir iyilikle gelirse; ona daha iyisi vardır. Onlar, o günün korkusundan emindirler.

90 — Kim de, bir kötülükle gelirse; yüzleri ateşte sürtülür. Ya siz, yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezâlandırılacaksınız?

### Sûr'a Üfürüldüğünde

Allah Teâlâ, Sûr'a, korku üfürmesi gününün korkusunu haber veriyor. Sûr, bir hadiste de belirtildiği üzere kendisine üfürülecek olan bir boynuzdur. Sûr hadisinde ona Allah'ın emri ile İsrâfil'in üfureceği belirtilmektedir. İsrâfil önce korku üfürmesini üfurecek ve bu üfürmeyi uzun yapacaktır. Bu, dünya ömrünün sonunda kıyâmetin dirilerden insanların en kötülerini üzerine kopacağı sıradadır. İşte o zaman «Allah'ın dilediklerinden başka —ki bunlar şehidler olup Rabları katında diridirler ve rızıklandırılmaktadırlar— Göklerde olanlar da, yerde olanlar da korku içinde kalırlar.» İmâm Müslim İbn Haccâc der ki: Bize Ubeydullah İbn Muâz el-Anberi'nin... Abdullah İbn Amr (r.a.)dan rivâyetine göre ona birisi gelip: Senin kıyâmet şöyle şöyle kopacaktır, diye nakletmekte olduğun hadîs de nedir? demişti. Abdullah; sübhânallah veya Lâ İlâhe İllallâh —ve buna benzer başka bir kelime daha— deyip şöyle devâm etti: Bir daha hiç kimseye aslâ hiç bir şey rivâyet etmemeye azmetmişimdir. Ben şöyle dedim: Şüphesiz siz, az zaman sonra evleri harâb edecek büyük bir şey göreceksiniz, şöyle şöyle olacak. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Deccâl, ümmetim içinde çıkıp kırk —kırk gün mü, yoksa kırk ay mı, yoksa kırk sene mi bilmiyorum— kalacak. Allah Teâlâ Mer-yem Oğlu İsâ'yı gönderecek. O, Urve İbn Mes'ûd gibidir. Deccâl'in peşine düşüp onu helâk edecek. Sonra insanlar yedi sene kalacaklar ki bu sırada iki kişi arasında düşmanlık olmayacak. Daha sonra Allah Teâlâ Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek. Yeryüzünde kalbinde zer-re miktar hayır veya imân olan hiç kimse kalmayıp rüzgâr onun rûhunu kabzedecek. O kadar ki onlardan birisi bir dağın kovuğuna girmiş dahi olsa rüzgâr orada onun üzerine girip rûhunu kebzecek. Abdullah İbn Amr şöyle devâm ediyor: Bunları Allah Rasûlü (s.a.)nden işittim. Bu-



yurdu ki: Şehvetlerini giderme, kötülük ve fesâda koşmada kuşların uçması kadar hızlı, birbirlerine düşmanlık ve zulümde yırtıcı hayvanlar gibi olan insanların en kötülerini kalacak. Bunlar hiç bir iyiliği tanımayıp hiç bir kötülüğü hoş görmemezlik etmeyecekler. Şeytân onlara temessül edip: İcâbet etmiyor musunuz? diyecek de onlar: Bize ne emre dersin? diyecekler. Şeytân onlara putlara tapınmalarını emredecek. Onlar bu zamanda bol rızık ve güzel bir yaşantı içinde olacaklar. Sonra sûr'a üfürülecek. Onu işiten hiç kimse kalmayıp boynunu uzatarak kulak kesilecek. Onu işiteceklerin ilki, develerinin havuzunu ta'mîr edip sıvayan bir adam olacaktır. O yıkılacak, bütün insanlar yıkılacaklar. Sonra Allah Teâlâ hafif bir yağmur —veya bir gölge demiştir— gönderecek —veya indirecek, demiştir ve bu şüphe râvî Nu'mân'dandır— bununla insanların cesedleri bitki bitirilir gibi bitirilecek. Sonra Sûr'a bir kere daha üfürülecek, bir de göreceksin ki onlar kalkmışlar bakınıyorlar. Sonra : Ey insanlar, Rabbinize gelin. Durdurun onları, çünkü sorulacaklar, denilecek. Daha sonra: Cehenneme gönderilecekleri çıkarın, denilecek. Kaç kişiden kaç? diye sorulacak da, her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz, denilecek. İşte o gün, çocuklar ihtiyarlayıp saçları beyazlaşacak ve o gün baldırlar sıvanacak.

(...)

İşte bu, korku üfürmesidir. Bundan sonra yıkılma üfürmesi yani ölüm üfürmesi olacaktır. Bundan sonra da âlemlerin Rabbinde kalkış üfürmesi gelir. Bütün yaratıkların kabirlerinden çıkışı bununladır. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «Ve hepsi boyunları bükülmüş olarak O'na gelirler.» buyurmuştur. Onlar alçaltılmış ve boyun eğmiş olarak geleceklerdir. Hiç kimse O'nun emrinden geri kalamayacaktır. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyrulur: «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız.» (İsrâ, 52), «Sonra sizi bir çağırmaya görsün, hemen çıkıverirsiniz.» (Rûm, 25). Sûr hadisinde şöyle denilmektedir: Üçüncü üfürmede Allah Teâlâ'nın emriyle rûhlar sûrun bir deliğine konulacak, İsrâfil Sûr'u cesedler kabirlerinde ve yerlerinde bitirildikten sonra üförece. Sûr'a üfürüldüğü zaman rûhlar uçacaklar. İnananların rûhları nûrdan parıl parıl parıldarken, kâfirlerin ruhları kapkaranlık olacak. Allah Teâlâ buyuracak ki: İzzetim ve celâlim hakkı için her bir rûh kendi cesedine dönecektir. Böylece rûhlar cesedlerine dönecekler, zehirli bir hayvan tarafından sokulan kimsede zehirin sirâyet ettiği gibi rûhlar cesedlerine girip sirâyet edecekler. Sonra kabirlerinden doğrulup üzelerinden toprağı silkeleyecekler. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O gün onlar, dikili taşlara doğru koşuyorlarmış gibi kabirlerinden çabuk çabuk çıkarlar.» (Meâric, 43).

«Sen, dağları görür ve onları yerinde durur (sâbit) sanırsın. Oysa onlar (yerlerinden ayrılıp) bulut geçer gibi geçip giderler.» Başka âyet-i



kerime'lerde Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O gün gök sarsıldıkça sarsılır. Dağlar yürüdükçe yürür.» (Tûr, 9-10), «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbim, onları ufalayıp savuracak. Yerlerini düz kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne çukur, ne de bir tümsek göreceksin.» (Tâ-Hâ, 105-107), «Bir gün dağları yürütürüz de, yeri dümdüz görürsün.» (Kehf, 47).

«Bu, her şeyi sapaşağlam yapan Allah'ın san'atıdır.» Bunları Allah Teâlâ en yüce kudretiyle yapmıştır, ki O yarattığı her şeyi mükemmel yapmış olup bunda hikmet sâhibidir. «Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Kullarının işlemiş olduğu hayrı ve şerri en iyi bilendir ve bu yüzden onları cezâlandıracaktır.

Daha sonra Allah Teâlâ, o günde mutlu ve mutsuzların durumunu beyân edip şöyle buyurur: «Kim, bir iyilikle gelirse; ona daha iyisi vardır.» Katâde, âyetteki iyiliğin; ihlâs olduğunu söylerken, Zeynel Âbidin de bunun; Lâ İlâhe İllallah sözü olduğunu söyler. Başka bir yerde (En'-âm, 160) âyetinde belirtildiği üzere onun için bunun (iyiliğinin) on misli vardır. «Ve onlar o günün korkusundan emindirler.» Nitekim başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyrulur: «O en büyük korku bile onları tasalandırmaz.» (Enbiyâ, 103), «Kıyâmet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde olan mı daha iyidir?» (Fussilet, 40), «Ve onlar yüksek dereceler içinde emindirler.» (Sebe', 37).

«Kim de, bir kötülükle gelirse; yüzleri ateşte sürtülür.» Kim ki Allah Teâlâ'ya hiç bir iyiliği olmaksızın kötülük sâhibi olarak kavuşursa veya kötülükleri iyiliklerinden ağır basarsa hepsi yaptıkları ölçüsünce cezâyâ çarptırılacaktır. Bu sebeptendir ki: «Ya siz, yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezâlandırılacaksınız?» buyurmuştur. İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, İbn Abbâs —Allah onlardan râzı olsun— Enes İbn Mâlik, Atâ, Said İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, İbrâhim en-Nehaî, Ebu Vâil, Ebu Sâlih, Muhammed İbn Kâ'b, Zeyd İbn Eslem, Zühri, Süddî, Dahhâk, Hasan (el-Basrî), Katâde ve İbn Zeyd, «Kim de, bir kötülükle gelirse...» âyetinde şirk (Allah'a ortak koşma)in kastedildiğini söylemişlerdir.

إِنَّمَا أَمْرُنَا عِبْدُ رَبِّ هَذِهِ الْبَلَدُ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ  
 ﴿١١﴾ وَأَنْ تَتْلُوا الْقُرْآنَ فَأَنْتُمْ عَالِمُونَ لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ  
 ﴿١٢﴾ وَقُلْ نَحْمَدُ اللَّهَ سَيَرْكَبُكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِفَاعِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾



91 — Ben, ancak bu şehrin Rabbına kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kılmıştır ve her şey O'nundur. Ben, müslümanlardan olmakla emrolundum.

92 — Ve Kur'ân okumakla da. Kim hidâyete ererse; yalnız kendisi için ermiş olur. Kim de sapıtırsa; de ki: Ben, sâdece uyaranlardanım.

93 — De ki: Hamdolsun Allah'a. O, size âyetlerini gösterecektir. Siz de onları tanıyacaksınız. Ve Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Allah Teâlâ burada Rasûlüne: «Ben, ancak bu şehrin Rabbına kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kılmıştır ve her şey O'nundur.» demesini emrederken başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyurur: «De ki: Ey insanlar, benim dinimden şüphede iseniz, ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ancak, sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim.» (Yûnus, 104). Burada Rablîğin o şehre nisbet edilmesi oraya şeref, değer verme ve onunla ilgilenme kabilindendir. Nitekim başka bir âyetle şöyle buyurur: «Bu evin Rabbına ibâdet etsinler. Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emin kılmıştır.» (Kureys, 3- 4).

«O, burayı saygıdeğer kılmıştır.» Oranın harâm olması; kader ve şeriat yönünden Allah'ın orayı harâm, saygıdeğer kılmasıyla olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde İbn Abbâs'tan rivâyetle sâbit olduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) Mekke fethi günü şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki bu şehri, Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığı günde harâm (saygıdeğer) kılmıştır. Burası Allah Teâlâ'nın harâm kılmasıyla kıyâmet gününe kadar muhteremdir. Dikeni koparılmaz, avı ürkütülmez, ilân etmek isteyenin dışında düşürülmüş eşyası (Lukata) alınmaz, yeşil otları biçilmez... Ve Râvî, hadisin tamâmını rivâyet etmiştir. Ayrıca bu sahîh, hasen ve müsned hadislerde kesinlik ifâde eden bir cemâatin kanallarından rivâyetle sâbittir. Nitekim ahkâm kitaplarının ilgili yerlerinde açıklanmıştır. Hamd Allah'adır.

«Ve her şey O'nundur.» kısmı, daha genel olanın daha özel olana atfı kabilindendir. O, bu şehrin Rabbi ve her şeyin Rabbi, sâhibidir. «Ben, müslümanlardan olmakla, (Allah'ı birleyen, ihlâs sâhibi ve Allah'ın emrine boyun eğip itâat edenlerden) olmakla emrolundum. Ve Kur'ân okumakla; (Kur'ân'ı insanlara okuyarak onlara ulaştırmakla) da emrolundum.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyruluyor: «İşte bunları sana; âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dan okuyoruz.» (Âl-i İmrân, 58), «Sana Mûsâ ile Firavun'un haberinden inanacak bir kavim için doğru olarak anlatacağız.» (Kasas, 3). Şüphesiz ben, bir tebliğ edici ve



uyarıcıyım. «Kim hidâyete ererse; yalnız kendisi için ermiş olur. Kim de sapıtırsa; de ki: Ben, sâdece uyarılardanım.» Ben, kavimlerini uyarın peygamberlerin durumundayım. Onlar üzerlerindeki risâleti kavimlerine tebliğ etme görevini yerine getirmiş, uhdesinden kurtulmuşlar ve artık ümmetlerinin hesâbı Allah'a kalmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurur: «Senin vazîfen, sâdece tebliğ etmektir. Hesâp görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve Allah, her şeye Vekil'dir.» (Hûd, 12).

«De ki: Hamdolsun Allah'a. O, size âyetlerini gösterecektir. Siz de onları tanıyacaksınız.» Hamdolsun O Allah'a ki, aleyhine huccet koymadan ve hakkındaki özü kaldırmadan hiç kimseye azâb etmez. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «O size âyetlerini gösterecektir. Siz de onları tanıyacaksınız.» buyurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Onun hak olduğunu anlayıncaya kadar âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussilet, 53).

«Ve Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir. (Aksine O, her şeye şahiddir).» İbn Ebu Hâtîm der ki: Ebu Ömer kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Ey insanlar, sizden hiç kimse Allah'tan gâfil olmasın. Şüphesiz ki Allah Teâlâ şâyet herhangi bir şeyden habersiz olaydı sivrisinek, hardal ve zerreden habersiz olurdu. Yine İbn Ebu Hâtîm'in Muhammed İbn Yahyâ kanalıyla... Ömer İbn Abdülazîz'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Şâyet Allah Teâlâ herhangi bir şeyden habersiz olmuş olaydı, rüzgârların silmiş olduğu insanoğlunun ayak izinden habersiz olurdu. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin—den naklen anlatıldığına göre o, kendisinin veya bir başkasının olsun şu iki beyti okurmuş:

«Herhangi bir gün yalnız kaldığın takdirde yalnız kaldım deme. Fakat benim üzerimde bir gözetici var de.

Bir an için olsun Allah'ın gâfil olduğunu ve O'na gizli kalacak bir şeyin gâib olduğunu sanma.»

## NEML SÖRESİNİN SONU



## KASAS SÜRESİ

İbrahim, İsmail ve İshak (Pak) —Allah'ın rahmetiyle— der ki: Hiç bir şeyi İsmaili Adem'in; Nuh'un oğullarından rivayetinde ö. göyle demiyiz. Kâşîrî'nin İsmaili Adem'in varlık ve bu da İsmail, İsmaili Adem'in oğullarından rivayetinde ö. göyle demiyiz. Kâşîrî'nin İsmaili Adem'in varlık ve bu da İsmail, İsmaili Adem'in oğullarından rivayetinde ö. göyle demiyiz. Kâşîrî'nin İsmaili Adem'in varlık ve bu da İsmail, İsmaili Adem'in oğullarından rivayetinde ö. göyle demiyiz.

## KASAS SÜRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
 مَآ تَنبَأُ الْكَافِرِينَ ﴿١﴾ تَكُونُ لَكُمْ أَعْدَاءُ وَيَكُونُ لَكُمْ أَعْدَاءُ  
 يُؤْمِنُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى الْآدَمِ وَيَجْعَلُونَ لَكُمْ لِيَكُونَ لَكُمْ  
 لَكُمْ أَعْدَاءُ وَيَكُونُ لَكُمْ أَعْدَاءُ وَيَكُونُ لَكُمْ أَعْدَاءُ  
 وَالَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى الْآدَمِ وَيَجْعَلُونَ لَكُمْ لِيَكُونَ لَكُمْ  
 لَكُمْ أَعْدَاءُ وَيَكُونُ لَكُمْ أَعْدَاءُ وَيَكُونُ لَكُمْ أَعْدَاءُ

Rahim ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 - Te Sûr. 100.

2 - Kur'an-ı Kerim'in 100. Sûresidir.

3 - Sana Mîr. 100. Sûresinin haberlerinden, inen olacak ve Sana Mîr. 100. Sûresinin haberlerinden, inen olacak.



### KASAS SÜRESİ

İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Yahyâ İbn Âdem'in... Ma'dikerib'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Abdullah (İbn Mes'ûd) a vardık ve bize Tâ, Sîn, Mîm sûresini okumasını istedik. Bu sûre ezberimde değil. Fakat siz onu Allah Rasûlü (s.a.)'nden alana, Habbâb İbn Eret'e gidiniz, dedi. Habbâb İbn Eret'e vardık da sûreyi bize okudu. Allah ondan hoşnûd olsun.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طه ١ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ٢ تَلَّوْا عَلَيْهِ مِنْ بَنَامُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ٣ إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَهَا شِيعًا يَتَّبِعُونَ طَائِفَةً مِنْهُمْ يَتَّبِعُ أَبْنَاءَ هُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مِنَ الْمُفْسِدِينَ ٤ وَزُرِيدَانِ مِمَّنْ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجَعْنَاهُمْ أَتَمَّةً وَنَجَعْنَاهُمُ الْوَارِثِينَ ٥ وَنَمَكَّنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَزُرِّيْ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ٦

Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

1 — Tâ, Sîn, Mîm.

2 — Bunlar, apaçık Kitâb'ın âyetleridir.

3 — Sana Mûsâ ile Firavun'un haberinden inanacak bir kavim için doğru olarak anlatacağız.



4 — Gerçekten, Firavun, yeryüzünde zorbalığa yöneldi ve halkını sınıflara ayırdı. İçlerinden bir zümreyi güçsüz bularak oğullarını boğazlıyor, kızlarını diri bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardandı.

5 — Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları vârisler yapalım.

6 — Ve onları memleketlerine yerleştirelim, Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.

#### Hz. Mûsâ ile Firavun'un Haberi

Hurûf-ı Mukattaa hakkındaki bilgi daha önce geçmişti.

«Bunlar, apaçık Kitâb'ın; (açık-seçik, işlerin gerçeklerini, olmuş ve olacakların ilmini açıklayan kitâbın) âyetleridir. Sana Mûsâ ile Firavun'un haberinden inanacak bir kavim için doğru olanı anlatacağız.» Nitekim, başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Biz, sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz.» (Yûsuf, 3). Sanki sen şâhid olmuşsun ve hazır bulunmuşsun gibi işleri olduğu şekilde sana anlatacağız. «Gerçekten Firavun, yeryüzünde zorbalığa yöneldi, (büyüklendi ve zâlimlerden oldu), halkını sınıflara ayırdı. (Onlardan her bir sınıfı devlet işlerinden dilediğinde kullandı.) İçlerinden bir zümreyi, (İsrâiloğullarını) güçsüz buldu.» İsrâiloğulları o vakitte, halkının en hayırlıları idiler. Allah Teâlâ onların üzerine bu inâdçı, zâlim kralı musallat kıldı. O, onları en bayağı işlerde çalıştırdı. Onları gece ve gündüz kendi işlerinde, tebeasının işlerinde yoruyordu. Ayrıca, hem onları bir aşağılama ve tahkîr, ve hem de onların içinden çıkacağı kendilerine haber verilen bir çocuğun doğup yetişmesinden korkarak, erkek çocuklarını öldürtüyor ve kadınlarını diri bırakıyordu. Firavun ve ülkesi ahâlisi, İsrâiloğullarının içinden, Firavun'un helâkına ve devletin ellerinden gitmesine sebep olacak bir çocuğun çıkmasıyla korkutulmuşlardı. Kiptîler bu haberi İsrâiloğullarından almışlardı ki; onlar Mısır diyârına geldiği sırada Hz. İbrâhîm el-Halîl'in bunu müjdelemiş olduğunu (kitaplarında) okumaktaydılar. Hz. İbrâhîm Mısır'a gelip te orada hükümrân olan bir zorba ile aralarında geçen hâdiseler meydana geldiğinde, o zorba Sâre'yi câriye edinmek üzere almış ve fakat Allah Teâlâ Sâre'yi ondan koruyarak kudreti ve saltanatı ile onu Sâre'den men'etmişti. Hz. İbrâhîm (a.s.) çocuklarına, kendi sulbünden ve zürriyetinden, Mısır kralını helâk edecek bir çocuğun doğacağını müjdelemişti. Kiptîler bunu Firavun'un yanında anlattılar da, Firavun bundan



sakınıp korkarak İsrâiloğullarının erkek çocuklarının öldürülmesini emretti. Ancak sakınma hiç bir zaman kader karşısında fayda vermeyecekti. Zîrâ Allah Teâlâ'nın eceli (takdir buyurmuş olduğu süre) geçip zamanı gelince, elbette geciktirilmez ve her sürenin bir yazgısı vardır. Bu sebeptendir ki; Allah Teâlâ: «Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları vârisler yapalım. Ve onları memleketlerine yerleştirelim, Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» buyurmuş ve onlar hakkında da böylece yapmıştır. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyrulur: «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbimin İsrâiloğullarına vukû bulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükseltmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'râf, 137), «Böylece oralara İsrâiloğullarını mirasçı kıldık.» (Şuarâ, 59). Firavun, gücü ve kuvvetli ile Hz. Mûsâ'dan kurtulmak istemiş; bu arzusu, kaderi emrine muhâlefet olunamayan yüce melik olan Allah'ın kaderi yanında ona bir fayda vermemiş; aksine O'nun hükmü geçerli olup, Firavunun Hz. Mûsâ elleriyle helâk olunmasına dâir ezelde yazmış oldukları yerine gelmiştir. Hattâ, varlığından sakındığı ve bu yüzden binlerce çocuğu katlettiği bu çocuğun yetiştirme yeri Firavun'un yatağı ve evi olmuştur. Onun gıdâsı ey Firavun; senin yemeginden olmuştur. Ve onu sen terbiye edip şefkat göstermiştin de, senin ve ordunun ölümü onun elleriyle olmuştur. Bu senin, yüce göklerin Rabbinin; Kâhir, Gâlib, Azim, Aziz, azâbı şiddetli, dilediği olan ve dilemediği olmayan Allah olduğunu bilmen içindir.

وَاَوْحَيْنَا اِلَىٰ مُوسٰى اَنْ اَرْضِعِيْهٖ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيْهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي  
 اِنَّا رَاَدُّوْهُ اِلَيْكَ وَجَعَلُوْهُ مِنْ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٧﴾ فَالتَّقَطُّهٗ اَلْ فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا  
 وَحَزَنًا اِنَّ فِرْعَوْنَ وَّهُمَا مَانَ وَجُنُوْدُهُمَا كَاٰثٰرُاطِيْنِ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ  
 قُرْبٰتِ عَيْنِيْ وَلَوْلَا اَنْ يَنْفَعَا اَوْ يَخْذَهُ وَلَكَا وَهَمَّ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٩﴾

7 — Mûsâ'nın annesine: Onu emzir. Başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu suya bırak. Korkma, üzülme, şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız, diye vahyettik.

8 — Firavun'un adamları bunun üzerine onu aldılar.



Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tase olacaktı. Zirâ Firavun, Hâmân ve askerleri gerçekten suçlu idiler.

9 — Firavun'un karısı dedi ki: Benim de, senin de gözün aydın olsun. Onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur veya onu oğul ediniriz. Ve onlar, işin farkında değillerdi.

#### Hz. Mûsâ'nın Annesi

Anlattıklarına göre Firavun, İsrâiloğulları erkeklerinin çoğunu öldürdüğünde Kıptiler, İsrâiloğullarının tükenip, onların üstlenmekte oldukları zor işleri kendilerinin üstleneceğinden korktular ve Firavun'a: Eğer bu durum devâm edecek olursa, onların ihtiyaçları ölecekler, erkek çocukları da bu öldürme ile yaşamayacağına göre, onların kadınları erkeklerinin yapagelmekte oldukları işleri mümkün değil yerine getiremeyecekler ve bu işler bize kalacak, dediler. Bunun üzerine Firavun, çocukların bir sene öldürülmesini, bir sene de sağ bırakılmasını emretti. Hz. Hârûn (a.s.) çocukların sağ bırakıldığı senede dünyaya geldi. Hz. Mûsâ (a.s.) ise, çocukların öldürüldüğü sene doğdu. Firavun'un bu işle görevli adamları vardı. Bunlar kadınları dolaşırlar ve hâmile olanları gördükleri zaman, onun ismini kaydedip doğum zamanı geldiğinde, çocuğu kıpti kadınlar alırlar; eğer kadın kız çocuğu doğurmuşsa onu bırakır ve giderler, erkek çocuk doğurmuşsa o boğazlayıcılar ellerinde keskin bıçaklar olduğu halde girip çocuğu katleder ve bırakıp giderlerdi. Allah onları kahretsin. Hz. Mûsâ'nın annesi, ona hâmile kaldığı zaman diğer kadınlarda olduğu gibi hâmilelik alâmetleri ortaya çıkmamış ve bu işle görevli kadınlar da onun durumunu anlayamamışlardı. Fakat Hz. Mûsâ'nın annesi, bir erkek çocuk doğurduğu zaman son derece bunalmış, hem çok korkmuş ve hem de onu çok sevmişti. Hz. Mûsâ (a.s.)'yı kim görmüşse onu mutlakâ sevmiştir. Onu seven ise tabiat gereği ve şer'an mes'ûd kişidir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerime'de: «Gözümün önünde yetişesin diye senin üzerine katımdan bir sevgi koydum.» (Tâ-Hâ, 39) buyurur. Hz. Mûsâ'nın annesi bunaldığı zaman onun kalbine ilhâm olundu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Mûsâ'nın annesine: Onu emzir. Başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu suya bırak. Korkma, üzülmeye, şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız, diye vahyettik.» Hz. Mûsâ'nın annesinin evi Nil kıyısındaydı. Bir sandık edindi, içine yatak döşedi ve çocuğunu emzirmeye başladı. Korktuklarından birisi yanına girdiği zaman çocuğu o sandığa koyar ve denize (Nil nehrine) salıverir, sandığı yanındaki bir ipe bağlardı. Bir gün yanına korktuğu birisi girince gidip çocuğu o sandığa koydu, san-



diği nehre salıverdi ve bağlamayı unuttu. Su, sandığı alıp götürdü. Nihâyet sandık Firavun'un evine kadar geldi. Câriyeler sandığı alıp yük-lendiler, Firavun'un karısına götürdüler. İçinde ne olduğunu bilmiyor-lardı ve Firavun'un karısından bir başkası onu açacak olursa, başlarına bir musibetin gelmesinden korkuyorlardı. Firavun'un karısı sandığı açıp ta onda yaratıkların en güzel, en tatlısı bir çocuk görünce, ona bakar bakmaz Allah Teâlâ onun kalbine çocuğun sevgisini düşürüverdi. Şüp-hesiz bu, onun saâdetinden idi. Bir de Allah Teâlâ onun şerefli kılınma-sını, kocasının ise mutsuzlardan olmasını takdir buyurmuştu. Bu se-bepledir ki Allah Teâlâ: «Firavun'un adamları bunun üzerine onu aldı-lar. Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.» buyurmuştur. Muhammed İbn İshâk ve başkaları buradaki lâm harf-i cerrinin illet, sebep bildiren lâm değil de, âkıbet, yani sonuç bildiren lâm olduğunu söylerler. Zîrâ onlar bu sandığı almakla, içindekinin kendi-lerine bir düşman olmasını istememişlerdir. Şüphesiz âyetin zâhiri on-ların söylediklerini gerektirmektedir. Fakat âyetin siyâkı ve sibâkının anlamına bakıldığı zaman buradaki lâm harfinin illet, sebep bildiren lâm olduğu görülür. Zîrâ buranın anlamı şudur: Şüphesiz ki onların Hz. Mûsâ'dan sakınmalarını İbtâlde daha belîğ olması için, Hz. Mûsâ'yı onlara bir düşman ve bir tasa kılması için, Allah Teâlâ onların sandığı almalarını takdir buyurmuştur. Bu sebepledir ki: «Zîrâ Firavun, Hâmân ve askerleri gerçekten suçlu idiler.» buyurmuştur. Mü'minlerin emîri Ömer İbn Abdülaziz'den rivâyete göre, Allah'ın kitâbını ve geçmiş il-mindeki geçerli kaderini yalanlamalarında, Kaderiyye'den bir toplulu-ğa o şu mektubu yazmıştı: Allah'ın geçmiş ilminde Hz. Mûsâ, Firavun'un bir düşmanı ve ona bir tasadır. Allah Teâlâ: «Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» buyur-muştur. Siz ise: Şâyet Firavun Hz. Mûsâ'nın dostu ve yardımcısı olmak isteseydi, (olurdu) diyorsunuz. Halbuki Allah Teâlâ: «Çünkü o, sonun-da kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.» buyurmuştur.

«Firavun'un karısı dedi ki: Benim de, senin de gözün aydın olsun. Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur. Veya onu oğul ediniriz. Ve onlar, işin farkında değillerdi.» Firavun Hz. Mûsâ'yı gördüğünde, onun İsrâiloğullarından olmasından korktuğu için öldürmek istemişti. Karısı Âsiye Bint Müzâhim ise, Hz. Mûsâ'yı ondan korumaya ve çocuğu Firavun'a sevdirmeye çalışmış ve: Benim de, senin de gözün aydın ol-sun, demişti. Bunun üzerine Firavun: Senin için ise, evet; ama benim için hayır, dedi. Nitekim böylece de olmuş ve Allah Teâlâ, Firavun'un karısına hidâyet bahşederken, Firavun'u da Hz. Mûsâ'nın elleriyle he-lâk buyurmuştur. Tâ-Hâ sûresindeki Fütûn (fitneler) hadisinde bu kıs-sa İbn Abbâs'tan rivâyetle merfû' olarak Neseî ve başka hadis mecmua-larında uzun geçmişti.



«Belki bize faydası dokunur.» Gerçekten, Firavun'un karısı için umulan bu fayda husûle gelmiş ve Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ile ona hidâyet bahşederek bu yüzden onu cennetliklerden kılmıştır. Firavun'un karısı «Veya onu oğul ediniz.» sözüyle Hz. Mûsâ'yı oğul edinmek istemiştir. Zirâ onun Firavun'dan çocuğu olmamıştı.

«Ve onlar, işin farkında değillerdi.» Onların sandığı (ve içindeki çocuğu) almalarıyla Allah'ın murâd buyurduğu yüce hikmeti kesin hucceti bilmiyorlardı.

وَاصْبِرْ فَوَادُ امْرُؤُوسَىٰ فَارْغَا اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا اَنْ رَّبَّنَا عَلٰى قَلْبِهَا  
لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُوْثِقِيْنَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِاخْتِ قُبْيَهٗ فَبَصَّرَتْ بِهٖ عَزَّجُبُّوْهُ  
لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿١١﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدْرٰكُمْ عَلٰى اَهْلِ  
بَيْتٍ يَكْفُلُوْنَ لَكُمْ وَاُمَمٌ لَّا يَصْحَوْنَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنَاهُ اِلٰى اُمِّهِ كِي تَقَرَّ عَيْنُهَا  
وَلَا تَحْزَنَ وَلِنَعْلَمَ اَنْ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣﴾

10 — Mûsâ'nın annesi, yüreği bomboş sabah etti. Şâyet inananlardan olması için kalbini pekiştirmemiş olsaydık; nerdeyse onu açığa vuracaktı.

11 — Onun kız kardeşine dedi ki: Onu izle, o da kimse farkına varmadan onu uzaktan gözetledi.

12 — Önceden Biz, onun süt annelerin memesini kabul etmemesini sağladık. Bunun üzerine hemşiresi: Size, sizin adınıza ona bakacak ve iyi davranacak bir ev halkını tavsiye edeyim mi? dedi.

13 — Böylece onun gözü aydın olsun, tasalanmasın ve Allah'ın va'dinin mutlak gerçek olduğunu bilsin diye, annesine geri verdik. Ama onların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; çocuğunu Nil nehri alıp gittiği zaman Hz. Mûsâ'nın annesinin kalbi, Hz. Mûsâ dışında bütün dünya işlerinden boşalmış olarak sabahı etti. Bu açıklamayı İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Ubeyde, Dahhâk, Hasan el-Basrî, Katâde ve başkaları yapmıştır.



«Neredeyse onu açığa vuracaktı.» Şâyet, Allah Teâlâ onu sabrettirmemiş ve ona sebât vermemiş olsaydı üzüntüsü ve esefinin şiddetinden neredeyse çocuğunun gittiğini (çocuğunu suyun alıp götürdüğünü) açığa vurup durumunu etrafına haber verecekti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Şâyet inananlardan olması için kalbini pekiştirmemiş olsaydık; neredeyse onu açığa vuracaktı. Onun kızkardeşine dedi ki: Onu izle.» Kendisine söylenenleri anlayacak kadar büyük olan kızına şöyle emretti: «Onu izle, (onun haberini ara, şehrin kenar ve köşelerinden onun durumu hakkında bilgi topl.) O da (Hz. Mûsâ'nın kız kardeşi bu iş için çıkıp) kimse farkına varmadan onu uzaktan gözetledi.» İbn Abbâs, âyetteki ( بَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ ) kelimelerini: Yanından gözetledi; şeklinde anlarken Mücâhid: Onu uzaktan gözetledi, diye açıklar. Katâde der ki: Sanki onu kasdetmiyormuş (ona bakmıyormuş) gibi ona bakmaya başladı.

Hz. Mûsâ (a.s.) Firavun'un evine yerleşip, kralın karısı onu seve rek Firavun tarafından serbest bırakılmasını sağladığında, evindeki süt annelerini ona arzetti. Fakat onlardan hiç birinin memesini kabul etmedi. Kabul etmemekte de direndi. Onu emzirebilecek bir kadın bulmak ümidiyle çocuğu çarşıya çıkardılar. Hz. Mûsâ'nın kız kardeşi, onu onların ellerinde görünce tanıdı; fakat onlar kendisini farketmedikleri gibi, o da durumunu açığa vurmadı. Allah Teâlâ: «Önceden Biz, onun, süt annelerin memesini kabul etmemesini (takdiri bir harâm kılma ile) sağladık.» buyurur ki; böylece Allah Teâlâ onu şerefli kılmış ve annesinin dışında bir başkasının memesinden süt emmekten onu korumuştur. Zirâ Allah Teâlâ bunu, annesi korku içine düştükten sonra emniyet içinde emzirsin diye annesine dönüşüne bir sebep kılmıştır. Hz. Mûsâ'nın kız kardeşi onların Hz. Mûsâ'yı emzirecek birini bulmada çâresizliğe düştüklerini görünce: «Size, sizin adınıza ona bakacak ve iyi davranacak bir ev halkını tavsiye edeyim mi?» dedi. İbn Abbâs der ki: Hz. Mûsâ'nın hemşiresi bu sözü söylediğinde onu aldılar ve durumundan şüphelenerek: «Çocuğa iyi davranacaklarını ve ona iyi bakacaklarını nereden biliyorsun? dediler. Hemşiresi dedi ki: Ona iyi bakmaları ve iyi davranmaları kral âilesine süt anne olmaya rağbetlerinden ve bundan bir fayda ummalarındandır. Bunun üzerine onu bıraktılar. Hz. Mûsâ'nın hemşiresi, onlara bu sözü söyleyip onların eziyetlerinden kurtulduktan sonra, onunla beraber evlerine gittiler. Çocuğu annesine verdiler, Hz. Mûsâ'nın annesi, memesini ona verir vermez hemen memeyi aldı. Buna çok sevindiler ve kralın karısına müjdeci gitti. Firavun'un karısı, Hz. Mûsâ'nın annesini çağırıp ona ihsânda bulundu, bol hediyeler verdi. Gerçekte Hz. Mûsâ'nın annesi olduğunu bilmiyordu. Onun ihsânda bulunup hediyeler vermesi, çocuğun onun memesini kabul etmesindendi. Sonra Âsiye, Hz. Mûsâ'nın annesinin, kendi yanında kala-







الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْجُنِّينِ ﴿١٧﴾

14 — Erginlik çağına erişip olgunlaşınca; Biz ona ilim ve hikmet verdik. İyi davrananları işte böyle mükâfâtlandırırız.

15 — O, halkının haberi olmadığı bir sırada şehre girdi ve birbiriyle dövüşen iki adam gördü. Şu, kendi adamlarından, bu da düşmanlarından. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine Mûsâ, düşmanına bir yumruk indirdi ve ölümüne sebep oldu. Bu, şeytânın işidir. Zirâ o, apaçık saptıran bir düşmandır, dedi.

16 — Dedi ki: Rabbim, doğrusu kendime zulmettim. Bağışla beni. Bunun üzerine onu bağışladık. Şüphesiz ki Allah, Gafûr ve Rahîm olanın kendisidir.

17 — Dedi ki: Rabbim, bana verdiğin nimet hakkı için, artık suçlulara aslâ yardımcı olmayacağım.

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.)'nın, işin başındaki durumunu zikrettikten sonra onun erginlik çağına erişmesi ve olgunlaşmasını da zikreder ki; Allah Teâlâ'nın ona ilim ve hikmet vermiştir. Mücâhid, buradaki ilim ve hikmetin; peygamberlik olduğunu söyler. «İyi davrananları işte böylece mükafâtlandırırız.» Daha sonra Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ için takdir buyurmuş olduğu peygamberlik ve onunla konuşma şerefine ulaşmasına sebep olan hâdiseyi zikreder ki: bu da, bir kıptiyi öldürmesi mes'elesidir. Bu, onun Mısır diyârından Medyen ülkesine çıkışına sebep olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O, halkının haberi olmadığı bir sırada şehre girdi.» İbn Cüreyc'in Atâ el Horasânî'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, Hz. Mûsâ'nın şehre girmesi akşam ile yatsı arasında olmuştur. İbn el-Münkedir'in Atâ İbn Yessâr'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre ise bu, gece yarısı olmuştur. Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Süddî ve Katâde de böyle söylemiştir.

«Birbiriyle (çekişip) dövüşen iki adam gördü. Şu, kendi adamlarından. (yani İsrâiloğullarından), bu da düşmanlarından (yani Kıptilerden) dı.» Kendi adamlarından olanın, İsrâiloğullarından; diğerinin de, Kıptilerden olduğu açıklaması, İbn Abbâs, Katâde, Süddî ve Muhammed İbn İshâk'ındır. İsrâiloğullarından olanı, Hz. Mûsâ (a.s.)'dan yar-



dım istemiş ve Hz. Mûsâ da insanların habersiz olmaları fırsatını değerlendirerek Kıptiye yönelip düşmanına bir yumruk indirerek ölümüne sebep olmuştur. Mücâhid; Hz. Mûsâ'nın, düşmanına bir yumruk vurduğunu söyler. Katâde ise, ona yanındaki bir âsâ ile vurduğunu söyler. İşte bu, onun ölümüne sebep olunca Hz. Mûsâ: «Bu, şeytânın işidir. Zîrâ o, apaçık saptıran bir düşmandır, dedi. Dedi ki: Rabbim, doğrusu kendime zulmettim. Bağışla beni. Bunun üzerine onu bağışladık. Şüphesiz ki Allah, Gafûr ve Rahîm olanın kendisidir. Dedi ki: Rabbim, bana verdiğin nimet (makâm ve izzet) hakkı için, artık suçlulara (Seni inkâr edenlere ve Senin emrine zıd gidenlere) aslâ yardımcı olmayacağım.»

فَاصْبِرْ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اَسْتَنْصَرُ بِهَا لَا مِسْرَ يَسْتَصْرِخُ قَالَ لَهُ مُوسَى  
 إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا دَانَ يَبْطِشُ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ  
 تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ  
 تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾

18 — Şehirde korku içinde etrâfı gözetleyerek sabahladı. Bir de baktı ki dün, kendisinden yardım isteyen kimse bağırarak ondan yine yardım istiyordu. Mûsâ ona dedi ki: Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın.

19 — Derken ikisinin de düşmanı olanı yakalamak isteyince: Ey Mûsâ, dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun? Sen ıslâh edenlerden olmayı değil, yer yüzünde bir zorba olmayı istiyorsun, dedi.

Bu âyetlerde de Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.) dan haber veriyor. O kıptiyi öldürdüğü zaman, şehirde yaptığı işten dolayı korku içinde etrâfı gözetleyerek, olacak işleri bekleyerek sabahladı. Yollardan birisinde iken dün bir kıptiye karşı kendisinden yardım isteyen bu sefer bir başkasıyla dövuştüğünü gördü. Hz. Mûsâ'nın oradan geçmesi üzerine, yine bağırarak ondan yardım istedi. Hz. Mûsâ kendisine: Doğrusu sen besbelli ,apaçık bir azgınsın, çok kötü birisisin, dedi. Sonra o kıptiyi yakalamak istedi. İsrâiloğullarından olan adam kendisinin hor ve hakir olduğuna, güçsüz ve zelif olduğuna inanarak Hz. Mûsâ'nın kendisine kasdetmek istediğini zannetti. Özellikle onun söylediğini işittikten



sonra, kendisini korumak isteyerek: «Ey Mûsâ, dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun?» dedi. Bu, sâdece Hz. Mûsâ (a.s.) ve onun bildiği bir durumdu. Dövüşmekte olduğu kipti bu sözü işitince, hemen onun ağzından alarak bunu Firavun'un kapısına ulaştırıp Firavun'a söyledi. Bunu öğrenen Firavun'un öfkesi ve kini şiddetlendi ve Hz. Mûsâ'yı öldürmeye azmetti. Onu huzûruna getirmeleri için peşinden adamlar gönderdi.

وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتِيَنَّكَ وَإِيَّاكَ لَيَقْتُلُونَكَ فَأَخْرِجْ إِنِّي  
لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾

20 — Şehrin öte başından koşarak bir adam geldi ve dedi ki: Ey Mûsâ, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen çık git, doğrusu ben, sana öğüt verenlerdenim.

Allah Teâlâ: «Bir adam geldi.» buyurarak, o gelenin erkeklik sıfatlarını hâiz olduğunu belirtir. Zîrâ o yolunu değiştirmiş, Hz. Mûsâ'nın peşinden gönderilenlerin yolundan daha yakın bir yola girmiş; onlardan önce Hz. Mûsâ'ya ulaşarak: «Ey Mûsâ, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşü (p istişare edi)yorlar. Hemen şehirden çık git. Doğrusu ben, sana öğüt verenlerdenim.» demiştir.

فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلَقَّاهُ  
مَدْيَنُ قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا أَوْرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ  
عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا  
قَالَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰ إِلَى الظِّلِّ  
فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾

21 — Bunun üzerine korku içinde gözetleyerek oradan çıktı ve: Rabbim, beni o zâlimler gürûhundan kurtar, dedi.



22 — Medyen tarafına yöneldiğinde dedi ki: Umarım ki Rabbım, beni yolun doğrusuna hidâyet eder.

23 — Medyen suyuna varınca; davarlarını sulayan bir insan topluluğu gördü. Ve onlardan başka sürülerini gözetleyen iki kadın buldu. Onlara: İşiniz nedir? dedi. Onlar da: Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız. Babamız çok yaşlıdır da ondan, dediler.

24 — Bunun üzerine onlarınkini suladı. Sonra gölgeye çekildi ve dedi ki: Rabbım, doğrusu bana indireceğin hayra muhtâcım.

Hız. Mûsâ'ya şehrin öte başından koşarak gelen adam, Firavun ve devleti erkânının, onun hakkında kurdukları düzeni haber verdiği zaman, o tek başına Mısır'dan çıktı. Bundan önce böyle bir duruma alışmış değildi. Aksine; bir refah, nimet ve makâm içindeydi. «Korku içinde, (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı ve; Rabbım, beni o zâlimler gürûhundan (Firavun ve erkânının elinden) kurtar, dedi.» Anlatılanlara göre Allah Teâlâ, ona kısırak üzerinde bir melek göndermiş ve bu melek ona yolu göstermiştir. En doğrusunu Allah bilir.

«Medyen tarafına yöneldiğinde (açık-seçik görülen bir yola girdiğinde buna sevinip) dedi ki: Umarım ki Rabbım, beni yolun doğrusuna hidâyet eder.» Nitekim Allah Teâlâ da onun hakkında böylece yapmış; dünyada ve âhirette onu dosdoğru yola ileterek onu hidâyet verici ve hidâyete erişmiş kılmıştır.

«Medyen suyuna varınca (Medyen suyuna gitti).» Orada bir kuyu vardı ve koyun çobanları koyunlarını sulamaya oraya gelirlerdi. «Davarlarını sulayan bir insan topluluğu gördü. Ve onlardan başka sürülerini gözetleyen (diğer çobanların davarları ile suya gidip de eziyete dâçar kalmasınlar diye koyunlarını kollayan) iki kadın buldu.» Hız. Mûsâ onları gördüğünde onlara acıdı ve: «İşiniz nedir? (Sizin durumunuz nedir ki şunlarla beraber sulamıyorsunuz?)» dedi. «Onlar da: Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız. (Bunlar bitirmeden biz sulayamıyoruz.) Babamız çok yaşlıdır (İşte bu durum bizi şu gördüğün hale getiriyor.) da ondan.» dediler. «Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hız. Mûsâ: «Bunun üzerine onlarınkini suladı.» Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki: Bize Abdullah'ın... Hız. Ömer İbn Hattâb (r.a.)dan rivâyetine göre Hız. Mûsâ (a.s.) Medyen suyuna vardığı zaman, orada davarlarını sulayan bir insan topluluğu görmüştü. Hız. Ömer şöyle anlatıyor: Onlar davarlarını sulama işini bitirdiklerinde, kuyunun üzerine (onu kapatmada kullanılan) kayayı yerine koydular. Onu, ancak on erkek kaldırabiliyordu.



Hız. Mûsâ o sırada davarlarını kollayan iki kadın gördü ve: Sizin işiniz nedir? diye sordu. Onlar da durumlarını ona anlattılar. Hız. Mûsâ kuyunun üzerine kapatılmış olan taşı kaldırdı, onlar için bir kova su çekti de, bununla koyunları suya kandılar. Bu haberin isnâdı sahihtir.

«Sonra gölgeye çekildi ve dedi ki: Rabbim, doğrusu bana indireceğin hayra muhtâcım.» İbn Abbâs şöyle anlatıyor: Hız. Mûsâ Mısır'dan Medyen'e doğru yürüdü. Yanında bakla ve ağaç yapraklarından başka hiç yiyeceği yoktu. Yalınayaktı. Medyen'e ulaştığında ayağındaki nalını düşmüştü. Gölgeye oturdu. O ki, Allah'ın kulları arasından seçkin kuydu. Karnı açlıktan sırtına yapışmıştı. Karnının içindeki baklanın yeşilliği dışarıdan görülüyordu ve o yarını hurmaya muhtâçtı.

«Sonra gölgeye çekildi.» İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve Süddî: Bir ağacın altına oturdu, diyorlar. İbn Cerîr der ki: Bana Hüseyin İbn Amr'ın... Abdullah İbn Mes'ûddan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: İki gece deve üstünde yol aldım ve nihâyet bir sabah Medyen'e ulaştım. Hız. Mûsâ'nın gölgesine sığındığı ağacı sordum. Bir de ne göreyim, yeşil taze bir ağaçtır. Devem ona doğru yöneldi —devem aç idi—, onu ağzına aldı, bir süre uğraştı, sonra (ağzında) çiğnedi. Hız. Mûsâ (a.s.) için Allah'a duâ ettim, sonra oradan ayrıldım. İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivâyette ise o, Allah Teâlâ'nın kendisinden Hız. Mûsâ ile konuştuğu ağaca gitmiş. Nitekim bu da ileride gelecektir. En doğrusunu Allah bilir. Süddî bu ağacın, bir sakız ağacı olduğunu söyler. Atâ İbn Sâib der ki: Hız. Mûsâ: «Rabbim, doğrusu bana indireceğin hayra muhtâcım.» dediğinde, bunu o kadına işittirmişti.

فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا  
فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾  
قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّي  
أُرِيدُ أَنْ نَمُنَّكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حِجَجَ فَإِنْ أُمَمْتُ  
عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكَ عَلَيْكَ مُسَاجِدَتي أَنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ  
الصَّاحِبِ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ  
عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾



25 — Derken, o kadınlardan biri, utana utana yürüyüp ona geldi: Babam, dedi, sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor. Ona gelince başından geçeni anlattı. O da: Korkma ,artık zâlimler gürûhundan kurtuldun, dedi.

26 — O ikiden biri dedi ki: Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emin kişidir.

27 — O da dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, bu iki kızımдан birini sana nikâhlamak istiyorum. Şâyet on yıla tamâmlarsan o, senden bir lutuf olur. Ama sana zorluk çektirmek istemem. İnşâallah beni sâlihlerden bulacaksın.

28 — Dedi ki: Bu, seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramam. Söylediklerimize Allah Vekil'dir.

İki kadın, koyunlarını hızlıca sürerek babalarına döndüklerinde, babaları onların durumunu ve çabuk gelişlerini (dönmelerini) beğenmeyerek durumlarını sormuş; onlar da Hz. Mûsâ (a.s.)'nın yaptıklarını ona anlatmışlardı. Hz. Mûsâ'yı babalarına çağırması için onlardan birisini Hz. Mûsâ'ya gönderdi. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Derken, o kadınlardan biri, utana utana yürüyüp ona geldi.» Mü'minlerin emîri Hz. Ömer (r.a.)den rivâyete göre; o, şöyle demiştir: Gömleğinin ucuyla yüzünü kapamış olarak ona gelmişti. İbn Ebu Hâtîm der ki: Bize babamın... Hz. Ömer (r.a.)den rivâyetinde o, şöyle demiştir: O kadınlardan biri, utana utana yürüyüp ona geldi. Elbisesini yüzüne örtmüştü. Yüzsüz bir durumda değildi. Bu haberin isnâdı sahihtir. Cevherî Hz. Ömer'in sözünde geçen ( سلف ) kelimesini şöyle açıklar: Bu; erkeklerden cesûr, kadınlardan luzûmsuz konuşan şerli kadın, develerden de zorlu ve itâat etmeyen deve anlamındadır.

«Dedi ki: Babam, sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor.» Bu, konuşmadaki bir edebe işâret eder. Onun kalbine bir şüphe gelmesin diye, ona mutlak bir isteği iletmemiş, aksine o: «Babam, sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor. (Bizim koyunlarımızı sulaman karşılığında seni mükâfâtlandırmak için çağırıyor.)» demiştir. «Ona gelince başından geçeni anlattı.» Başına gelen şeyleri, ülkesinden çıkmasına sebep olan olayları anlattı. «O da: Korkma, (gönlün hoş, gözün aydın olsun) artık zâlimler gürûhundan kurtuldun. (Onların ülkesinden çıktın. Onların, bizim ülkemizde bir hükümrânlığı yoktur.)» dedi.



Bu sebeptendir ki o: «Artık zâlimler gürûhundan kurtuldun.» demiştir.

Bu kişinin kim olduğunda müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Bu husustaki görüşlerden birine göre; o, Medyen ahâlisine peygamber olarak gönderilen Hz. Şuayb (a.s.)'dır. Birçokları katında meşhûr olan görüş budur. Hasan el-Basrî ve birçokları böyle söylemiştir ki; bu görüşü İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor ve diyor ki: Bize babamın... Mâlik İbn Enes'ten rivâyetine göre, Hz. Mûsâ'nın başından geçenleri anlattığı ve: «Korkma, artık zâlimler gürûhundan kurtuldun.» diyen, Şuayb'dır. Taberânî'nin Seleme İbn Sa'd el-Anezî'den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)'ne bir hey'et içinde geldiğinde ona şöyle buyurmuş: Şuayb'ın kavmi ve Mûsâ'nın hısımları merhabâ, hidâyete eristirildiniz.

Bir başkaları da onun, Hz. Şuayb'ın kardeşi oğlu olduğunu söyler. Onun, Hz. Şuayb'ın kavminden mü'min bir kişi olduğu da söylenir. Bir başkaları şöyle diyor: Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ (a.s.)'dan uzun zaman öncedir. Zîrâ o kavmine: «Lût'un kavmi sizden hiç de uzak değildir.» demişti. Hz. Lût'un kavminin helâki ise, Kur'an'ın ifâdesiyle Hz. İbrâhîm el-Hâlîl zamanındadır. Bilinmektedir ki Hz. Mûsâ ile Hz. İbrâhîm el-Hâlîl arasında dört yüz seneden fazla bir zaman vardır. Bunu birçokları zikretmektedirler. Hz. Şuayb'ın uzun süre yaşadığına dâir söylenenler ise —en doğrusunu Allah bilir ama— bu müşkilden kurtulmak içindir. Sonra bunun Şuayb olmadığını güçlendiren delillerden birisi de Kur'an'da burada isminin açıkça belirtilmemesidir. Şâyet bu Hz. Şuayb olsaydı Kur'an'da ismi belirtilirdi. Bazı hadislerde Hz. Mûsâ'nın kıssasında onun isminin açıkça zikredildiğini görmekteyiz ama biraz sonra anlatacağımız üzere bunların isnâdı sahîh değildir. İsrâiloğulları kitaplarına göre ise bu adamın ismi Sebrûn'dur. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Ubeyde İbn Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Bu (أُثْرُون) Eserûn (?) Hz. Şuayb (a.s.)'ın erkek kardeşinin oğludur. Ebu Hamza'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, Hz. Mûsâ'yı ücretle tutan Medyen sâhibi Yesrâ (?) dır. İbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Cerîr rivâyet eder. Sonra der ki: Doğru olanı, buna ancak haberle ulaşılabileceğidir. Bu konuda huccet olabilecek bir haber ise mevcûd değildir.

«O (adamın) iki kızından biri dedi ki: Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.» Bu kızın, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın arkasından giden kız olduğu söylenir. Babasına; babacığım, koyunları gütmek üzere onu ücretle tut, demişti. Ömer, İbn Abbâs, Kâdî Şureyh, Ebu Mâlik, Katâde Muhammed İbn İshâk ve birçokları şöyle diyorlar: Kızı: «Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.» dediğinde babası ona: Bunu sana öğreten nedir? diye sormuş da, kız şöyle demiş: Şüphesiz o, ancak on erkeğin taşıyabileceği kayayı kaldırdı. Ben onunla beraber gelirken onun önüne geçmiştim de bana: Arkamda ol (arkamdan gel), ben yoldan sapacak olur-



sam bir çakıl at ki onunla yolu bileyim ve doğru yoldan gideyim, dedi.

Süfyan es-Sevri'nin Ebu İshâk'dan, onun Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiş: İnsanların en firâsetlisi üçtür: Hz. Ömer hakkındaki firâsetinde Hz. Ebubekir; «Ona güzel bak...» (Yûsuf, 21) dediği sırada Hz. Yûsuf'un sâhibi, «Babacığım, onu ücretle tut, çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.» dediğinde Hz. Mûsâ'nın (kadın) arkadaşı (eşi).

O da: «Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, bu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum.» dedi ki; bununla o ihtiyar adam, Hz. Mûsâ'dan koyunlarını gütmesini ve bu iki kızından biriyle onu evlendirmek istediğini bildirdi. Şuayb el-Cübbâi, bu iki kızın Safûrâ ve Leyyâ olduğunu söyler. Muhammed İbn İshâk der ki: Bu kızlar Safûrâ ve Şarkâ'dır. Leyyâ da denilir. Satıcının: Şu iki köleden birini sana yüz (dinâr veya dirhem) karşılığı sattım demesi, alıcının da: Satın aldım, demesiyle satışın sıhhatli olduğuna, Ebu Hanife'nin ashâbı bu âyeti delil getirirler. En doğrusunu Allah bilir.

«Bana sekiz yıl çalışman (ve koyunlarımı gütmen) a karşılık, bu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Şayet on yıla tamâmlarsan o, (iki sene ilâvesi) senden bir lûtf (bir teberrû) olur. (Ama sekiz sene de yeterlidir.) Ama sana zorluk çektirmek, (sana eziyet vermek) istemem. İnşâallah beni sâlihlerden bulacaksın (seninle tartışıp çekişmeyeceğim).» Sana, şunu peşin olarak on, veresiye olarak yirmiye sattım, denildiğinde; bu satışın sahîh olduğuna dâir Evzâi mezhebine bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Bu durumda müşteri hangisini kabul edecek olursa olsun, sahihtir. Ebu Dâvûd'un Sünen'inde rivâyet olunan: Kim ki bir satışta iki satış yaparsa, aşağı ve eksik olanı onundur veya (diğerini kabul etmesi halinde) fâizdir, hadîsi de bu mezhebe hamledilir. Bu âyeti bu konuda delil getirmek de, hadîsi bu mezhebe hamletmek de şüphelidir. Uzunluğu sebebiyle burası konunun genişçe anlatılacağı bir yer değildir. En doğrusunu Allah bilir. İmâm Ahmed'in ashâbı ile onlara tâbi olanlar, karın tokluğu ve elbisesi mukâbili işçi tutmanın sıhhatli olduğuna bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Ayrıca Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd İbn Mâce'nin Sünen adlı kitâbında rivâyet etmiş olduğu şu hadîse dayanırlar. İbn Mâce; karın tokluğuna ücretli işçi tutma bâbı'nda der ki: Bize Muhammed İbn Musaffâ el-Hımsî'nin... Utbe İbn Nüdder'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor: Biz, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanındaydık. Tâ, Sin, Mim, sûresini okudu. Hz. Mûsâ'nın kıssasına ulaştığı zaman şöyle buyurdu: Şüphesiz Mûsâ kendisini sekiz sene —veya on sene— namusunu koruma ve karın tokluğu mukâbili işçi (ücretli) kılmıştı. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde zayıftır. Zîrâ imâmlar katında Mesleme İbn Ali'nin rivâyeti zayıftır. Hadîs başka bir kanaldan da rivâyet edilmişse de, o dahi şüphelidir. İbn Ebu Hâtim der ki:



Bize Ebu Zûr'a'nın... Utbe İbn Nüdder es-Sülemî —ki bu zât Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbındandır—den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) rivâyet edip şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Mûsâ, namusunun korunması ve karın tokluğu mukâbili ücretli işçi olmuştur.

Allah Teâlâ yine Hz. Mûsâ (a.s.)dan haber vererek buyurur ki: «Bu, seninle benim aramdır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramam. Söylediklerimize Allah Vekîl'dir.» Hz. Mûsâ kayınpederine dedi ki: Durum, senin söylediğin gibidir; sen beni sekiz yıllığına ücretli tuttun. Şâyet ben, bunu ona tamâmlarsam bu bendendir. Ancak ben, bu iki sürenin az olanını yaptığımda; sözümden (verdiğim ahidden) aklanmış ve şarttan çıkıp kurtulmuş olurum. Bu sebeptedir ki o, şöyle demişti: Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramam. Bana bir günâh yoktur. Kâmil olanı (uzun olanı) her ne kadar mübâh ise de bu benim tarafımdan bir artırmadır, bir fazlalıktır ki; bu hâricî bir delil ile anlaşılmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Kim iki günde acele ederse, ona günâh yoktur. Kim de geri kalırsa, ona da günâh yoktur.» (Bakara, 203). Hamza İbn Amr el-Eslemî —Allah ondan râzî olsun— çok oruç tutardı. Allah Rasûlü (s.a.)ne yolculukta oruç tutulup tutulmayacağını sordu da, Allah Rasûlü (s.a.): Dilersen oruç tut, dilersen iftâr et, buyurdu. Şu kadar var ki; yolculukta oruç tutma, başka bir delil ile daha üstün tutulmuştur. Hz. Mûsâ'nın bu iki süreden daha kâmil ve tamâm olanını yaptığına başka bir delil daha vardır ki; Buhârî şöyle diyor: Bize Muhammed İbn Abdürrahîm'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış: Hîre halkından bir yahûdî bana: Mûsâ iki süreden hangisini yerine getirmiştir? diye sormuştu: Ben: Bilmiyorum, gidip arapların âlimine sorayım, dedim. Gittim ve İbn Abbâs (r.a.)a sordum da, şöyle dedi: Bu iki süreden uzun ve daha hoş olanını yerine getirdi. Şüphesiz Allah'ın elçisi bir şey söylediği zaman yapar. Hadîsi, Buhârî bu şekilde rivâyet ediyor. Hakîm İbn Cübeyr ve bir başkası da hadîsi Saîd İbn Cübeyr'den bu şekilde rivâyet etmiştir. Kâsım İbn Ebu Eyyûb rivâyeti ile Saîd İbn Cübeyr'den nakledildiğine göre el-Fütûn hadîsinde ona (Saîd İbn Cübeyr'e) soranın bir hristiyan olduğu belirtilmektedir. Ancak birincisi daha doğru görünmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Bu, İbn Abbâs'tan merfû' olarak da rivâyet edilmiş olup İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed et-Tûsî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cibrîl'e: Mûsâ iki süreden hangisini yerine getirmiştir? diye sordum da: En kâmil ve tamâm olanını, dedi. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla... İbrâhîm İbn Yahyâ İbn Ebu Yâ'kûb'dan —ki bu zât Süfyân İbn Uyeyne ile yaşıt veya yaşça ondan daha küçüktü— rivâyetle zikretmiştir. Ben de derim ki: Bu İbrâhîm (İbn Yahyâ) bilinmemektedir. Bez-



zâr hadisi Ahmed İbn Ebân el-Kuraşî kanalıyla... İbn Abbâs'tan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetle zikretmiştir. Sonra Bezzâr der ki: Hadisin İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivâyetini sâdece bu kanaldan bilmekteyiz. İbn Ebu Hâtım der ki: Yûnus İbn Ab'dûl-A'lâ'ya... Yûsuf İbn Teyrah (?) tan rivâyetle okunduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.)ne: Mûsâ iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sorulmuştu. Benim (bu konuda) bilgim yoktur, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) Cibrîl'e sordu da Cibrîl: Benim bilgim yok, dedi. Cibrîl de kendisinden üstün olan bir meleğe sordu, o melek: Benim bilgim yok, dedi. O melek de Rabbına —Cibrîl'in kendisine sorduğu ve Muhammed (s.a.)in Cibrîl'e sorduğu— konuyu sordu da, Rab Teâlâ şöyle buyurdu: O ikisinden daha iyi ve daha uzun olanını —veya daha temiz olanını— yerine getirdi. Bu hadis mürseldir. Yine aynı hadis başka bir kanaldan da mürsel olarak gelmektedir. Süneyd'in Haccâc kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) Cibrîl'e: Mûsâ iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sormuş da o: İsrâfil'e soracağım, demiş. İsrâfil'e sormuş da o: Rab Teâlâ'ya soracağım, demiş. İsrâfil'in sorusu üzerine Allah Teâlâ: O ikisinden daha iyi ve daha tamâm olanını, buyurmuş. Hadis'in yine mürsel olan diğer bir kanaldan rivâyeti şöyledir: İbn Cerir'in İbn Vekî' kanalıyla... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivâyetinde o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)ne: Mûsâ, iki süreden hangisini yerine getirdi? diye soruldu da o: O ikisinden daha tâm ve kâmil olanı, buyurdu. Bunlar hadisin birbirini destekleyen kanallarıdır. Hadis, Ebu Zerr (r.a.)den merfû' olarak da rivâyet edilmiştir. Şöyle ki: Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Ebu Ubeydullah Yahyâ İbn Muhammed kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.)ne: Mûsâ, iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sorulmuştu. O ikisinden daha tâm ve daha iyi olanını, buyurup; şöyle devâm etti: O iki kadından hangisiyle evlendiği sana sorulacak olursa; o ikisinden küçük olanıyla, de. Hadisi rivâyetten sonra Bezzâr der ki: Hadisin, Ebu Zerr'den sâdece bu isnâd ile olan rivâyetini biliyoruz. Hadisi İbn Ebu Hâtım de Avbed İbn Ebu İmrân —ki bu râvî zayıftır— kanalıyla rivâyet etmiştir. Hadis yukardakine benzer şekilde ancak gerçekten garîb bir fazlalıkla Utbe İbn Nüdder'den de rivâyet edilmiştir. Şöyle ki: Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Ömer İbn Hattâb es-Sicistânî kanalıyla... Utbe İbn Nüdder'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ne: Mûsâ, iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sorulmuştu. O ikisinden daha iyi ve daha tâm olanını, buyurup şöyle devâm ettiler: Hz. Mûsâ (a.s.), Hz. Şuayb (a.s.)dan ayrılmak istediğinde; karısına, geçinmeleri için koyunundan bir kısmını ona vermesini babasından istemesini emretti. Hz. Şuayb da kızına, koyunlarının o sene annelerinden farklı renkte doğanlarını verdi. Râvî şöyle anlatıyor: Her bir koyun geçtikçe Hz. Mûsâ onun yan tarafına âsâsıyla vuruyor ve



hepsi de annelerinden başka renkte kuzular doğuruyordu. Koyunlar ikiz ve üçüz doğurdular. İçlerinde sütü tutamayacak kadar memeleri geniş ve açık olanı, zor sağılanı, ele gelmeyecek kadar memeleri küçük olanı, süt sağılmayacak durumda fazladan meme uçları olanı yoktu. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Şam'ı fethettiğiniz zaman sizler mutlakâ onların kalıntılarını bulacaksınız ki, o Sâmirî'dir. Hadisi Bezzâr bu şekilde kaydediyor. İbn Ebu Hâtim ise bundan daha geniş olarak rivâyet edip der ki: Bize Ebu Zûr'a'nın... Utbe İbn Nüdder es-Sülemî —bu zât Allah Rasâlâ (s.a.)nın sahâbisidir— den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivâyetinde efendimiz şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Hz. Mûsâ (a.s.), iffetinin korunması ve karın tokluğuna ücretli işçi olmuştu. Süreyi tamâmlayınca... Ey Allah'ın elçisi, iki süreden hangisini? denildi de: O ikisinin en iyi ve en tamâm olanını, buyurup şöyle devâm etti: Şuayb'dan ayrılmak istediğinde hanımının babasından, mâişetlerini te'min etmek üzere ona koyunlarından bir miktar vermesini istemesini emretti. Hz. Şuayb kızına o sene doğan, annelerinden farklı (renkteki) kuzuları verdi. Koyunları, siyah ve güzel koyunlardı. Hz. Mûsâ (a.s.) gidip asâsını aldı, bir ucundan besmele ile tutup havuzun dibine koydu. Sonra koyunları suya getirip onları suladı. Mûsâ, havuzun hizâsında durup geçen her koyunun birer birer yanlarına vurdu. Bir veya iki koyunun dışında bütün koyunlar kendi renklerinden başka renklerde ikiz ve üçüz kuzu doğurdular. Onların içinde sütü tutamayacak kadar memeleri geniş ve açık olan, zor sağılan, sütü az olan, süt sağılmayan fazladan meme uçları olan, ele gelmeyecek kadar memeleri küçük olanı yoktu. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: Şâyet Şam'ı fethederseniz, orada bu koyunların kalıntılarını bulacaksınız. O koyunlar Sâmirî'dirler. (...)

Bu hadis Abdullah İbn Lehiâ el-Misrî'ye dayanmaktadır ve onun hâfızası zayıftır. Onun merfû' olarak rivâyet edilmesinin hatâ olacağından korkarım. En doğrusunu Allah bilir. Hadisin, içindeki garîb kelimelerin açıklandığı kısım olmaksızın rivâyet edilmesi gerekir. İbn Cerir hadisi yukardaki ifâdelere yakın olarak Enes İbn Mâlik'in sözünden ve onda mevkûf olarak rivâyet etmiştir ki bu rivâyetin isnâdı ceyyiddir. İbn Cerir der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ'nın... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Mûsâ ile kayınpederi arasındaki sürenin sonunda Allah'ın peygamberi Mûsâ (a.s.), ondan koyun istediğinde; kayınpederi ona: Kendi renginden başka renkte doğuran her bir koyunun kuzusu senindir, dedi. Hz. Mûsâ kalkıp suyun üzerine bir ip gerdı. Koyunlar ipi görünce korkup şöyle bir dolaştılar ve bir tek koyun hâriç hepsi siyah-beyâz renkli kuzular, doğurdular. Hz. Mûsâ da o senenin yavrularını alıp götürdü.



فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ  
 امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾  
 فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى  
 إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنَالَقَ عَصَاكَ فَلَمَّا رَاها تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى  
 مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ أَسْلُكَ يَدَكَ فِي  
 جَيْبِكَ تَخْذُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ  
 بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾

29 — Mûsâ sûreyi doldurunca; âilesi ile birlikte yola çıktı. Tûr yanında bir ateş gördü. Âilesine dedi ki: Durun, ben bir ateş gördüm. Olur ki size ondan bir haber, yahut ısınmanız için ateşten bir kor getiririm.

30 — Oraya geldiğinde, feyizli yerdeki vâdinin sağ yanındaki ağaçtan: Ey Mûsâ, şüphesiz Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.

31 — Âsânı bırak, diye seslenildi. Onun bir yılan gibi deprendiğini görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. Ey Mûsâ, beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardan-sın, denildi.

32 — Elini koynuna sok, lekesiz bembeyâz çıksın. Elle-rini kendine çek, korkun kalmasın. Bu ikisi, Firavun ve er-kânına karşı Rabbından iki burhândır. Doğrusu onlar fâ-sıklar gürûhudur, denildi.

#### HZ. MÛSÂ SÜREYİ DOLDURUNCA

Bundan önceki âyetin tefsirinde de geçtiği üzere Hz. Mûsâ (a.s.) iki süreden en tamâm, en iyi, en kâmil ve temiz olanını yerine getirmiş-tir. Bu, bu âyet-i kerîme'deki: «Mûsâ sûreyi, o ikiden en kâmil olanını



doldurunca...» kısmından da anlaşılmaktadır. En doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den naklen söylediğine göre; Hz. Mûsâ on seneyi doldurmuş, bundan sonra orada diğer bir on sene daha geçirmiştir. Mücâhid'den başkasının bu sözü söylediğini görmedim. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtîm bu görüşü ondan rivâyet etmektedirler ki en doğrusunu Allah bilir.

«Mûsâ süreyi doldurunca; âilesi ile birlikte yola çıktı.» Anlatırlar ki Hz. Mûsâ, ülkesini ve âilesini özlemiş ve Firavun ile kavminden gizli olarak onları ziyârete karâr vermişti. Âilesini ve kayınpederinin kendisine vermiş olduğu koyunları yanına alarak soğuk, karanlık ve yağmurlu bir gecede onlarla birlikte yola çıkmış. Bir yerde konaklamış. Çakmak taşını her çakışında hiç aydınlık vermez olmuş ve buna çok şaşmış. Bu durumda iken «Tûr yanında bir ateş gördü. (Uzaklığına rağmen aydınlanan bir ateş gördü.) Âilesine dedi ki: Durun, ben bir ateş gördüm. (Ona gideyim.) Olur ki size ondan bir haber, yahut ısınmanız için ateşten bir (parça) kor getiririm (de soğuktan onunla ısınırsınız.)» Hz. Mûsâ'nın «Olur ki size ondan bir haber getiririm.» demesinin sebebi, yolu kaybetmiş olmalarıdır. «Oraya geldiğinde, feyizli yerdeki vâdinin sağ yanındaki ağaçtan seslenildi.» Yani batı cihetinden, Hz. Mûsâ'ya göre onun sağından dağ ta'kib eden vâdi tarafından ona seslenilmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Mûsâ'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, batı yönünde değildin sen.» (Kasas, 44) buyrulur. Bu da işâret ediyor ki Hz. Mûsâ ateşe yönelirken kibleye yönelmiştir. Batı tarafındaki dağ ise sağında kalmıştır. O ateşi vâdiyi ta'kib eden dağın eteğindeki yeşil bir ağaçta tutuşuyor olarak bulmuştur. İşte orada ne yapacağını şaşırması olarak durmuş ve Rabbi ona «feyizli yerdeki vâdinin sağ yanındaki ağaçtan seslenmiştir.» İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Abdullah (İbn Mes'ûd)dan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Hz. Mûsâ (a.s.)ya seslenilen ağacın taze, yeşil bir sakız ağacı olduğunu gördüm. Bu haberin isnâdında bir beis yoktur. Muhammed İbn İshâk'ın ithâm olunmayan birisinden, onun da Vehb İbn Münebbih'den rivâyetinde o, bu ağacın sarmaşık ağacı olduğunu söyler. Kitâb ehlinen birisi ise onun, böğürtlen olduğunu söylemiştir. Katâde der ki: O ağaç böğürtlenden olup, Hz. Mûsâ'nın âsâsı da böğürtlen ağacındandı.

«Ey Mûsâ, şüphesiz Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.» Seninle konuşup sana hitâb eden âlemlerin Rabbidir. O, dilediğini yapandır. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rab yoktur. Yücedir, Mukaddestir, zâtında, sıfatlarında, sözlerinde ve işlerinde yaratıklara benzemekten münezzehtir, uludur.

«(Elindeki) asânı bırak, diye seslenildi.» Nitekim bu başka bir âyet-te şöyle anlatılmaktadır: «O sağ elindeki nedir ey Mûsâ? O benim değneğimdir. Ona dayanırım. Onunla davarıma yaprak silkerim ve daha



birçok işlerde faydalanırım, dedi.» (Tâ-Hâ, 17-18). Buranın anlamı şöyle oluyor: Senin şu tanıyıp bilmekte olduğun âsân var ya; işte onu at, denildi. «O da bıraktı. Bir de ne görsün o, hemen koşan bir yılan oluvermiş.» (Tâ-Hâ, 20). Böylece kendisine hitâb eden ve kendisiyle konuşanın; bir şeye ol, dediğinde; onun hemen oluverdiği (Allah) olduğunu kesin olarak bilip anladı. Nitekim bunun açıklaması daha önce Tâ-Hâ sûresinde geçmişti. Burada ise şöyle buyuruyor: «Onun bir yılan gibi deprendiğini görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı.» Ayaklarının yaratılışının büyüklüğü, ağzının genişliği ile köpek ve azı dişlerinin birbirleriyle tokuşmalarına rağmen onun sür'atlice hareket ettiğini görünce arkasını dönüp kaçmıştır. O hangi kayaya uğramışsa onu yutmuş ve kaya, ağzının içinde sanki bir vâdiden yuvarlanıyormuş gibi ses çıkararak inmişti. İşte o zaman Hz. Mûsâ dönüp arkasına bakmadan kaçtı. Zirâ beşerin tabiatı böyle bir şeyden kaçıp uzaklaşır. Allah Teâlâ: «Ey Mûsâ, beri gel, korkma. Çünkü sen, emniyette olanlardan sın.» buyurunca, dönüp ilk makâmında durdu. Sonra Allah Teâlâ ona: «Elini koynuna sok. Lekesiz bembeyâz çıksın.» buyurdu. Sen elini elbisenin cebine sokup sonra çıkardığında, o şimşek parlaklığında sanki bir ay parçasıymış gibi parlayarak çıkacaktır. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ: «Lekesiz, (alatenlilik hastalığı olmaksızın) bembeyâz çıksın.» buyurmuştur.

«Ellerini kendine çek, korkun kalmasın.» âyetindeki (الرهب) kelimesini; Mücâhid ve Katâde korku ile açıklarken, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve İbn Cerir: Yılandan meydana gelen korkun kalmasın, diye eklerler. Ama açık olan odur ki, burada kastedilen bundan daha umûmidir. Hz. Mûsâ (a.s.) bir şeyden korktuğu zaman ellerini kendisine çekmekle emrolunmuştur ki, böyle yaptığı zaman başına gelen korku gidecektir. Bazen olur ki birisi bu emre uyararak korku halinde elini kalbi üzerine koysa, inşaallah korkusu zâil olup gidecektir. Güvenimiz Allah'adır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Âlî İbn Hüseyin'in... Mücâhid'den rivâyetinde o, şöyle diyor: Hz. Mûsâ'nın kalbi Firavun korkusuyla dolmuştu. Onu gördüğü zaman: Ey Allah'ım, (انى أدرك فى نحرى) (?) ve onun kötülüğünden sana sığınırım, derdi. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.)'nın kalbinde olan bu korkuyu oradan alıp Firavun'un kalbine koydu. Firavun Hz. Mûsâ'yı gördüğü zaman merkebin işediği gibi işermiş.

«Bu ikisi, Firavun ve erkânına karşı Rabbından iki burhândır.» Âsâyı attığı zaman; onun koşan bir yılan haline dönüşmesi, elini koynuna sokup ta çıkardığında; onun lekесiz, hastaliksız bembeyâz olarak çıkması Fâil-i Muhtar olan Allah'ın kudretine, bu harikulâde hallerin ellerinde meydana getirildiği kimsenin peygamberliğinin sıhhatına kesin ve apaçık iki delildir. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Bu ikisi, Firavun ve erkânına (onun reisler, büyükler ve tâbilerinden oluşan kavmine) karşı Rabbından iki burhândır. Doğrusu onlar fâ-



sıklar gürûhudur. (Allah'a itâattan ayrılmış, Allah'ın dinine zâd gitmişlerdir), denildi.»

قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنُنَصِّرُكَ بِإِخْيَاكَ وَنَجْعُلُ لَكَ سُلْطَانًا فَلَا يَصِيلُونَ إِلَيْكَ بِآيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنِ اتَّبَعَكُمْ كَمَا اتَّبَعُونَ ﴿٣٥﴾

33 — Dedi ki: Rabbim, doğrusu ben, onlardan bir cana kıydım, beni öldürmelerinden korkarım.

34 — Kardeşim Hârûn'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu benimle beraber yardımcı olarak gönder ki beni tasdik etsin. Çünkü ben tekzib etmelerinden endişe duyuyorum.

35 — Buyurdu ki: Senin gücünü kardeşinle artıracğız. İkinize de öyle bir güç vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler. Âyetlerimizle ikiniz de, ikinize uyanlar da üstün geleceklerdir.

Hız. Mûsâ'nın Mısır'dan çıkışı, ancak Firavun'dan kaçması ve onun satvetinden korkması sebebiyle olmuştu. Şimdi ise Allah Teâlâ ona Firavun'a gitmesini emrettiğinde şöyle dedi: «Rabbim, doğrusu ben, onlardan bir cana kıydım, (bir kıptiyi öldürdüm. Beni gördüklerinde) beni öldürmelerinden korkarım. Kardeşim Hârûn'un dili benimkinden daha düzgündür.» (Daha önce el-Fütûn hadisinde de geçtiği üzere bir keresinde Firavun'un hanımı Hız. Mûsâ'yı onun yanına çıkardığında Firavun'un sakalını çekiştirmiş ve bundan netâmelenen Firavun, onun hemen öldürölmesi için emir vermişken, karısının teklifi üzerine çocuğı imtihan etmek üzere) Hız. Mûsâ'ya kor ile hurma getirilmiş ve Hız. Mûsâ koru alarak dili üzerine koymuştu. İşte bu sebeple onun dilinde bir pepelik vardı ve bu yüzden anlatımda zorluk çekerekdi. Bu sebepledir ki Hız. Mûsâ: «Dilimden düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar. Kendi âilemden bir de vezir ver bana, kardeşim Hârûn'u. Onunla destekle beni. Onu işimde ortak yap.» (Tâ-Hâ, 27-32) Bana emretmiş olduğun bu büyük işte bana yardımcı olacaktır. Bana emretmiş olduğun bu bü-



yüklenen, zorba ve inâdçı krala risâlet ve peygamberliğimi iletip yerine getirme yükünü taşımada bana yardımcı olacaktır, demişti. Yine bu sebeptedir ki o: «Onu benimle beraber (benim işimde beni takviye edecek, bana yardım edecek bir vezîr) yardımcı olarak gönder.» Böylece o, benim Allah Teâlâ'dan alarak söylediğim ve haber verdiğim husûslarda beni doğrulayacaktır. Zîrâ iki kişinin haber vermesi, gönüllerde bir kişinin haber vermesinden daha te'sirli olur. «Çünkü ben, beni yalanlamalarından endişe duyuyorum.» demiştir.

Muhammed İbn İshâk âyeti şöyle açıklıyor: Onu benimle beraber yardımcı olarak gönder ki benim onlara söylediklerimi benim yerime açıklayıversin. Zîrâ şüphesiz o, onların anlamadıklarını anlayacaktır.

Hız. Mûsâ'nın bu isteğine karşılık Allah Teâlâ şöyle buyurdu: «Senin gücünü kardeşinle artıracacağız. (Senin işini onunla takviye edip seninle beraber bir peygamber olmasını istediğin kardeşinle senin tarafını güçlendireceğiz.)» Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyuruyor: «Buyurdu: Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.» (Tâ-Hâ, 36), «Ve rahmetimizden ötürü ona, kardeşi Hârûn'u da bir peygamber olarak başışladık.» (Meryem, 53). Selef'ten birisi şöyle diyor: Hız. Mûsâ'nın Hârûn'a yaptığı iyilikten daha büyüğünü kardeşine yapan hiç kimse yoktur. O Hız. Hârûn hakkında şefâatta bulunmuş da, Allah Teâlâ kardeşini kendisi ile beraber Firavun ve erkânına elçi ve peygamber kılmıştır. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ Hız. Mûsâ hakkında: «Ve o Allah katında değerli bir kişi idi.» (Ahzâb, 69) buyurmuştur.

«İkinize de öyle bir güç, (öyle üstün bir huccet) vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler.» Onlar kendilerine Allah'ın âyetlerini tebliğ etmeniz sebebiyle size eziyyet vermeye yol bulmayacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyuruyor: «Ey peygamber; Rabbindan sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67), «O peygamberler Allah'ın risâletlerini tebliğ ederler, O'ndan korkarlar ve Allah'tan başka kimseden korkmazlardı. Hesâb görücü olarak Allah yeter.» (Ahzâb, 39). Yardımcı ve destekleyici olarak Allah yeter. Bu sebeple Allah Teâlâ, dünyada ve âhirette güzel âkibetin o ikisine ve onlara uyanlara âit olduğunu haber verip: «Âyetlerimizle ikiniz de, ikinize uyanlar da üstün geleceklerdir.» buyururken, başka âyetlerde şöyle buyruluyor: «Allah; Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah, Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve imân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz. O gün zâlimlere, ma'zeretleri fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52). İbn Cerîr bu âyeti şöyle anlıyor: İkinize de öyle bir güç vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler. Siz ikiniz ve size



uyanlar mutlakâ Bizim âyetlerimizle üstün geleceklerdir. Şüphesiz ki bu anlam sıhhatlıdır ve birinci tevcihden de bu anlam anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İbn Cerir'in bu açıklamasına aslında gerek olmamalıydı. En doğrusunu Allah bilir.

فَلَمَّا جَاءَ مِنْهُ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا يَتَذَكَّرُ أَلَّا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرٍ وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا  
 فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ  
 وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾

36 — Mûsâ onlara apaçık âyetlerimizle gelince: Bu, uydurulmuş bir sihirden başka bir şey değildir. Biz, önceki atalarımızdan böylesini işitmemiştik, dediler.

37 — Mûsâ dedi ki: Kimin hidâyetle katından geldiğini ve bu yurdun sonunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Doğrusu zâlimler aslâ felâh bulmazlar.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ve kardeşi Hârûn'un Firavun ve erkânına gelişlerini haber veriyor, Hz. Mûsâ Allah'ı birleme ve Allah'ın emirlerine uymaya dâir Allah Teâlâ'dan alarak haber verdiklerinde, kendisinin ve Hârûn'un doğruluklarına delâlet eden son derece açık ve parlak mucizelerle Allah Teâlâ'nın kendilerine vermiş olduğu üstün delâletleri, (delilleri) Firavun'a arz etmişti. İşte Firavun ve erkânı, bunları müşâhade edip te Allah'tan olduğunu kesin olarak anladıklarında küfür, azgınlık, inâd ve yalanla iftirâ yoluna saptılar. Bu, onların azgınlıklarından ve gerçeğe uymaktan büyüklenmelerinden ileri geliyordu. «Bu, uydurulmuş bir sihirden başka bir şey değildir.» diyerek Hz. Mûsâ ile hîle ve makâmlarından istifâdeyle mücâdele etmek ve ona karşı çıkmak istediler. Mucizeler onlara hiç te'sîr etmedi ve bir fayda sağlamadı.

«Biz, önceki atalarımızdan böylesini; (tek ve ortağı olmayan bir Allaha' ibâdet edildiğini hiç) işitmemiştik.» Atalarımızdan bu din üzere olan hiç kimseyi görmedik. Biz insanların, Allah ile beraber diğer ilâh-lara tapınarak O'na ortak koştuklarını görmekteyiz, dediler. Hz. Mûsâ da onlara cevabla şöyle dedi: «Rabbim, benim ile sizden hangimizin hidâyetle katından geldiğini daha iyi bilir ve benimle sizin aranızı ayırıp hükmünü verecektir. Bu dünya yurdunun sonunun; sonunda yardım, zafer ve desteklemenin kimin olacağını da en iyi bilen O'dur. Doğrusu zâlimler, (Allah'a ortak koşanlar) aslâ felâh bulmazlar.»



وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى  
 الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لأظنه من الكاذبين ﴿٣٨﴾  
 وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُوا أَنَّهُم إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ  
 ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَاظْطَرُّوا إِلَى اللَّهِ فَاظْطَرَّ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ  
 ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النُّكْرِ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَاتَّبَعْنَا  
 مِمَّنْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ مِمَّنْ مِنَ الْمُقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾

38 — Firavun da dedi ki: Ey ileri gelenler, sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak ta, bana büyük bir kule yap. Çıkar da belki Mûsâ'nın tanrısını görürüm. Doğrusu onu yalancılardan sanıyorum.

39 — O da, askerleri de memlekette haksız yere büyük yükler tasladılar ve gerçekten Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40 — Biz de onu ve askerlerini yakalayıp suya attık. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak.

41 — Onları, ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyâmet günü de yardım görmezler.

42 — Bu dünyada arkalarına la'neti taktık. Kıyâmet gününden de onlar çirkinleştirilmiş olanlardır.

Allah Teâlâ Firavun'un —Allah ona la'net etsin— küfrünü azgınlığını ve kendi habîs nefsi için ilâhlık davasındaki iftirâsını haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Firavun kavmini küçümsedi ama onlar yine de kendisine itâat ettiler. Çünkü onlar fâsık bir kavim idi.» (Zuhruf, 54) buyrulur. Zirâ Firavun onları kendi ilâhlığını itirâfa çağırdığı zaman onlar akıllarının azlığı ve zihinlerinin, kafalarının boşluğu sebebiyle onun bu isteğine icâbet etmişlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ burada onun: «Ey ileri gelenler, sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» dediğini haber verirken başka bir âyet-i kerîme'-



de de yine ondan haber vererek şöyle buyurur: «Adamlarını toplayıp seslendi. Ve: Sizin en yüce Rabbiniz benim, dedi. Bunun üzerine Allah onu dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı. Şüphesiz ki bunda korkan kimseler için ibret vardır.» (Nâziât, 23-26). Kavmini toplamış ve yüksek bir sesle onların içinde bunu kendilerine açıkça nidâ etmiş, onlar da bunu işitip itâat ederek ona icâbet etmişlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ ondan intikâm almış, dünya ve âhirette onu başkaları için bir ibret kılmıştır. Hattâ o Allah'ın kelimi Mûsâ'ya dönüp şöyle demişti: «Benden başka bir tanrı edinirsen şüphesiz seni, hapse atılanlardan kılarım.» (Şuarâ, 29).

«Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde bir ateş yak ta bana büyük bir kule kur. Çıkar da belki Mûsâ'nın tanrısını görürüm.» Firavun, vezîri ve devlet işlerinde istişârede bulunduğu, raiyyetini (tebeasını) idâre eden Hâmân'a bir kule inşâsında kullanılmak üzere kireç elde etmesi için çamurda ateş yakmasını emretmişti. Burada yüksek ve muhteşem bir kule inşâ edilme emrinden bahsedilirken Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de bu durumu şöyle haber veriyor: «Firavun demişti ki: Ey Hâmân, bana bir kule yap. Belki onunla yol bulurum. Göklerin yollarını. Mûsâ'nın tanrısını görürüm. Doğrusu ben, onu yalancı sanıyorum. Böylece Firavun'a yaptığı kötü işi güzel gösterildi. Ve doğru yoldan alıkondu. Firavun'un düzeni elbette boşa gidecekti.» (Ğâfir, 36-37). Firavun'un inşâ ettirmiş olduğu bu kuleden daha yüksek olanı dünyada görülmemiştir. O bununla, Firavun'dan başka bir ilâh olduğu dâvâsında Hz. Mûsâ'yı yalan çıkarmayı tebeasına göstermek istiyordu. Bu sebeptendir ki o, şöyle demişti: «(Doğrusu onun, ortada benden başka bir Rab olduğuna dâir sözlerinden) onu yalancılardan sanıyorum.» Firavun, Allah Teâlâ'nın Mûsâ'yı peygamber olarak gönderdiğini yalanlıyor değildi. Zirâ aslında o, bir yaratıcının varlığını kabul etmemiştir. Bu sebeptendir ki o: «Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?» (Şuarâ, 23) ve: «Benden başka bir tanrı edinirsen şüphesiz seni, zindana atılanlardan kılarım.» (Şuarâ, 29) ve: «Ey ileri gelenler, sizin benden başka bir tanrınız olduğuna bilmiyorum.» demiştir. Bu açıklama İbn Cerîr'indir.

«O da, askerleri de memlekette haksız yere büyüklük tasladılar. (Yeryüzünde bozgunculuğu çoğalttılar, Allah'a dönüşün ve kıyâmetin olmayacağına inandılar.) ve gerçekten Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.» «Bu yüzden Rabbin onları azâb kırbacından geçirdi. Çünkü Rabbin hep gözetlemekteydi.» (Fecr, 13-14). Bu sebeple burada da şöyle buyrulur: «Biz de onu ve askerlerini yakalayıp suya attık. (Bir sabah vakti onları denizde boğduk. Onlardan hiç kimse kalmadı.) Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak. Onları; (peşlerinden giden ve Allah'ın



elçilerini yalanlama ve bir sâni-i Mutlak'ı kabul etmemede onların yol-larını tutanları) ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyâmet günü de yardım görmezler.» Âhiret rüsvâylığına ilâve olarak dünyadaki rüsvâylık da on-ların üzerine kılınmış ve iki rüsvâylık onlar için bir araya gelmiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyruluyor: «Nice kasabaları yok ettik. Ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler. Ve onların yardımcısı da yoktur.» (Muhammed, 13).

«Bu dünyada arkalarına la'neti taktık.» Allah Teâlâ elçilerine tâbi olan inanmış kullarının diliyle onlara ve onların kralları Firavun'a la'-neti meşrû' kılmıştır. Aynı şekilde onlar, dünyada peygamberlerin ve peygamberlere uyanların dilleriyle la'netlenmişlerdir. «Kıyâmet günün-de de onlar çirkinleştirilmiş olanlardır.» Katâde bu âyet-i kerîme'nin, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi olduğunu söyler: «Hem burada, hem de kıyâmet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır.» (Hûd, 99).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَدِئِ مَا أَمَلَكْنَا الْقُرُونِ الْأُولَىٰ بِصَافِرٍ لِلنَّاسِ  
وَهُدًى وَرَحْمَةٍ لِّعَالَمٍ يُذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

43 — Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya insanlar için basîretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere o kitabı verdik. Olur ki düşünürler diye.

Allah Teâlâ Firavun ve erkânını helâk buyurduktan sonra kelîmi, rasûlü ve kulu Mûsâ (a.s.)'ya Tevrât'ı indirmek sûretiyle ihsânda bulun-duğunu, nimet verdiğini haber veriyor.

«Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya... o kitabı verdik.» Tevrât'ın indirilmesinden sonra bütününüyle bir ümmete Allah Teâlâ azâb etmemiş; inananlara Allah'ın düşmanları olan müş-riklerle savaşmalarını emretmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Firavun da, ondan öncekiler de, alt üst olmuş kasa-balarda oturanlar da hep suç işlemişlerdi. Ve Rablârinin elçisine baş-kaldırmışlardı. Bunun üzerine Rablâri onları gittikçe artan şiddetle ya-kalayiverdi.» (Hâkka, 9-10). İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Yüzleri silinip maymuna çevrilen bir kasaba dışında Tevrât'ı yeryüzüne indirdikten sonra gökten ve yerden bir azâb ile bir kavmi Allah Teâlâ toptan helâk buyurmamış-tır. Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten son-ra Mûsâ'ya... o kitabı verdik.» buyurduğunu görmedin mi? İbn Ebu Hâ-



tim de bunun bir benzerini Avf İbn Ebu Cemile el-A'râbî kanalıyla rivâyet etmiştir. Ebu Bekr el-Bezzâr ise bunu Mûsne'dinde Amr İbn Ali kanalıyla... Ebu Saïd'den mevkûf olarak rivâyet ediyor. Bezzâr, Nasr İbn Ali kanalıyla... Ebu Saïd'den rivâyetinde hadisi Hz. Peygamber (s.a.)e ulaştırır ki efendimiz: Allah Teâlâ gökten ve yerden bir azâb ile bir kavmi bütünüyle ancak Mûsâ'dan önce helâk buyurmuştur, deyip sonra da: «Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya... o kitabı verdik.» âyetini okumuştur.

«Biz Mûsâ'ya insanlar için (körlük ve azgınlığa karşı) bâsiretler hîdâyet ve rahmet olmak üzere, (gerçeğe ulaştırması ve sâlih amellere iletip onlara yol göstermesi için) o kitabı verdik. Olur ki (insanlar onun sebebiyle hidâyete erer ve onu) düşünürler diye.»

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾  
وَلَكَّا أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَابِتًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو  
عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ  
رَحْمَةً مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَتْهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَوْ  
لَا أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا كَلَّا أَتَتْكُم بَنَاتُ الْأَرْضِ  
فَتَتَّبِعْنَ أَيَاتَكَ وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

44 — Mûsâ'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, batı yönünde değildin sen. Görenlerden de değildin.

45 — Ama Biz, daha nice nesiller yarattık. Ömürleri uzadıkça uzadı onların. Sen, Medyen halkı arasında bulunup ta onlara âyetlerimizi okumuyordun. O haberleri sana gönderen Biziz.

46 — Biz (Mûsâ'ya) seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değildin. Fakat sen, kendinden önce onlara uyarıcı gelmeyen bir kavmi uyarman için, Rabbından bir rahmet olarak gönderildin. Olur ki onlar, iyice düşünürler diye.



47 — Yaptıklarından ötürü başlarına bir musibet geldiği zaman: Rabbımız, bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uysak ve mü'minlerden olsak olmaz mıydı? derler.

Allah Teâlâ Muhammed (s.a.)'in peygamberliğine delâlet eden bir bürhâna işarette bulunuyor. O, geçmişteki gâiblerin haberini öyle veriyor ki sanki onu işiten geçmiş bu olayları gören ve ona şâhid olan gibidir. Halbuki o, geçmiş kitaplardan hiç bir şey okumamış ümmî birisidir. Bunlardan hiç birisini bilmeyen bir kavim içinde yetişmiştir. Ayrıca o, Hz. Meryem ve onun durumunu da haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemelerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.» (Âl-i İmrân, 44). Sen orada değildin, buna şâhid de olmamıştın. Fakat bunları sana Allah Teâlâ vahyetmektedir. Aynı şekilde Allah Teâlâ Hz. Nûh ve kavmi ile Allah'ın Hz. Nûh'u kurtarması ve kavmini suda boğmasından haber verip: «İşte bunlar gayb haberlerindendir ki, sana vahyediyoruz. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilmezsiniz. Öyleyse sabret, çünkü âkıbet müttakilerindir.» (Hûd, 49) buyurduktan sonra bu sûrenin sonunda da şöyle buyurur: «Bunlar; o kasabanın haberleridir ki, sana anlatıyoruz.» (Hûd, 100). Hz. Yûsuf'un kıssasını andıktan sonra ise: «Bunlar gayb haberlerindendir ki, sana vahyediyoruz. Onlar elbirliği edip düzen kurdukları zaman sen orada değildin.» (Yûsuf, 102) buyurmuştur. Tâ-Hâ sûresinde de: «Sana geçmişlerin haberlerinden bir kısmını işte böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana, katımızdan bir de zikir verdik.» (Tâ-Hâ, 99) buyurur. Burada ise başından sonuna kadar Hz. Mûsâ'nın kıssasını ve Allah'ın ona vahyetmesi ile onunla konuşmasının keyfiyetini haber verdikten sonra buyurur ki: «(Ey Muhammed,) Mûsâ'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, Allah Teâlâ'nın Mûsâ ile konuştuğu vâdin kenarında, doğudaki ağacın bulunduğu batıdaki dağın yanında da değildin sen. Bunu görenlerden de değildin. Fakat Allah'ın kendilerine huccetlerini ve geçmiş peygamberlere vahyettiklerini unutan ve üzerlerinden uzun zaman geçen nesillere bir hucet ve bürhân kılmak üzere bunları sana Allah Teâlâ vahyetmiştir.»

«Sen, (Medyen'in peygamberi Şuayb ile onun kavmine söyledikleri ve kavminin ona cevaplarını haber verdiği) Medyen halkı arasında bulunup ta onlara âyetlerimizi okumuyordun. O haberleri sana gönderen Biziz. (Bunları sana ancak Biz vahyetmişiz ve seni insanlara elçi olarak Biz göndermişizdir.)»

«Biz (Mûsâ'ya) seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değil-



din.» Sünen'inin tefsir bölümünde Ebu Abdurrahmân en-Neseî der ki: Bize Ali İbn Hucr'un... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivâyetinde o, «Biz seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değildin.» âyetinde şöyle demiştir: Nidâ olundu ki ey Muhammed ümmeti; Siz benden istemezden önce ben size verdim, siz bana duâ etmezden önce size icâbet ettim. İbn Cerir ve İbn Ebu Hâtim de bir topluluk kanalıyla bunu Hamza İbn Habîb ez-Zeyyât'tan, o ise A'meş'den rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Cerir; Vekî' ve Yahyâ İbn İsâ kanalıyla... Ebu Zûr'a İbn Amr İbn Cerir'den bunu Ebu Hüreyre'nin sözü olarak rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Mukâtil İbn Hayyân ise âyeti şöyle anlıyor: Biz senin ümmetine babalarının sulblerinde iken, sen gönderildiğin zaman sana imân etmelerine dâir seslendiğimiz vakit sen, Tûr'un yanında da değildin. Katâde ise âyeti: Biz Mûsâ'ya seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değildin, şeklinde anlamıştır. En doğrusunu Allah bilir ama bu, Allah Teâlâ'nın: «Mûsâ'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, batı yönünde değildin sen.» âyetine daha çok benzemektedir. Burada yukardaki âyetten daha özel diğer bir sığa ile haber vermektedir ki bu sığa nidâ yani seslenme ifâdesidir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurmaktadır: «Hani Rabbin Mûsâ'ya seslenmişti ki...» (Şuarâ, 10); «Hani Rabbi ona, mukaddes vâdide «Tuvâ» da şöyle seslenmişti...» (Nâziât, 16), «O'na Tûr'un sağ yanından seslendik. Ve onu gizlice söyleşmek için yaklaştırdık.» (Meryem, 52).

«(Sen, bunlardan hiç birisinde hazır bulunmuş değilsin, onlardan hiç bir şey görmüş değilsin.) Fakat sen, kendinden önce onlara uyarıcı gelmeyen bir kavmi uyarman için, Rabbindan bir rahmet olarak gönderildin.» Allah Teâlâ sana vahyedip bunları hem senin için, hem de kendilerine senin gönderilmenle kullara bir rahmet olsun diye sana haber vermiştir. «Olur ki onlar, iyice düşünürler (ve senin Allah Teâlâ'dan getirmiş olduğunla hidâyete ererler) diye.»

«Yaptıklarından ötürü başlarına bir musibet geldiği zaman: «Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de, âyetlerine uysak ve mü'minlerden olsak olmaz mıydı? derler.» Kendilerine bir elçi, bir uyarıcı gelmediğini ileri sürüp iddiâ etmesinler diye ve Allah'ı inkârları sebebiyle başlarına Allah'tan bir azâb geldiğinde ma'zeretleri kalmasın diye onların aleyhine huccet koymak üzere Biz seni onlara göndermişizdir. Nitekim Allah Teâlâ mübârek kitâbı Kur'ân'ı inzâlini andıktan sonra şöyle buyurur: «Demeyesiniz ki: Bizden önce kitâb, yalnız iki topluluğa indi. Bizim ise onlarınkinden hiç haberimiz yok. Veya demeyesiniz ki: Bize de o kitâb indirilseydi, muhakkak ki onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbinizden apaçık huccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir.» (En'âm, 156-157). Başka âyetlerde de şöyle buyrulmaktadır: «Müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler olarak. Tâ ki peygamberler geldikten sonra in-



sanların Allah'a karşı huccetleri kalmasın.» (Nisâ, 165), «Ey ehl-i kitâb, peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde, gerçekten size peygamberiniz gelmiştir. Gerçekleri açıklıyor ki; bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi, demeyesiniz ve o size gerçekten müjdeci ve uyarıcı olarak gelmiştir. Ve Allah, her şeye kâdir'dir.» (Mâide, 19). Bu husûsta âyetler çoktur.

فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مَوْسَىٰ وَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مَوْسَىٰ  
مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُمْ لَكَافِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ  
أَهْدَىٰ مِنْهُمَا اتَّبِعْهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ  
أَهْوَاءَهُمْ وَمِنْ أَضْلٍ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ يُضِلُّهُمُ اللَّهُ إِنْ أَلَّ اللَّهُ لَإِهْدَى الْقَوْمَ  
الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾

48 — Ama onlara katımızdan gerçek gelince: Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? derler. Daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? Birbirine destek olan iki büyücü, demişlerdi ve biz, hepsini inkâr edenleriz, demişlerdi.

49 — De ki: Şâyet doğru sözlüyseniz Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitab getirin de ona uyalım.

50 — Şâyet sana cevâb vermezlerse bil ki; onlar, sırf kendi heveslerine uymaktadırlar. Halbuki Allah'tan bir hidâyet olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim vardır? Muhakkak ki Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

51 — Andolsun ki Biz, onlar için sözü birbirine bitiştirdik. Belki düşünürler diye.

Allah Teâlâ, aleyhlerine delil konulmazdan önce şâyet kendilerine azâb etmiş olsaydı kendilerine elçi gelmediğini iddiâ edecek olan bir kavimden haber veriyor ki; onlara Allah katından Muhammed (s.a.)'in dili ile hak geldiği zaman onlar isyân, kibir, inâd, küfür, bilgisizlik ve ilhâd ile şöyle demişlerdi: «Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi?» «Daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi?»



En doğrusunu Allah bilir ama bununla Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ elinde Firavun ve erkânı ile İsrâiloğullarına karşı hucet ve bürhânlar olarak gösterdiği Allah'ın düşmanlarını bunaltan âsâ, yed-i beyzâ, tûfân, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, ekin ve meyvelerin eksilmesi mucizeleri ile denizin yarılması, bulutla gölgelendirme, bildircin ve kudret helvâsı indirme ve benzeri parlak, en üstün mucize ve hucetleri kasdetmekteydiler. Bütün bunlar Firavun ve erkânına te'sir etmemiş; aksine onlar, Hz. Mûsâ ve kardeşi Hârûn'a inanmamışlardır. Nitekim Hz. Mûsâ ve Hârûn'a onlar: «İkiniz; bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünün büyükleri olmak için mi geldiniz? Biz size inanmıyoruz.» (Yûnus, 78) demişlerdi. Allah Teâlâ: «Onları yalanladılar ve bu yüzden helâke uğratılanlardan oldular.» (Mü'minûn, 48) buyurur ki, bu sebeple burada şöyle buyurmaktadır: «(Beşeriyet) daha önce Mûsâ'ya verilen (bu büyük mucizeler)i inkâr etmemiş miydi? Birbirine destek olan iki büyücü demişlerdi. Biz hepsini (o ikisinden her birini) inkâr edenleriz. demişlerdi.» (...) Mucâhid İbn Cebr der ki: Yahûdiler, Kureyş'e bu sözleri Muhammed (s.a.)e söylemeleri tavsiyesinde bulundular da, Allah Teâlâ: «Daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? Birbirine destek olan, (birbiri ile yardımlaşan ve her bireri diğerini doğrulayan) iki büyücü demişlerdi.» buyurdu. Bunlarla Hz. Mûsâ ve Hârûn (a.s.) kasdedilmektedir. Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Razîn de, buradaki iki büyücü ile Hz. Mûsâ ve Hârûn'u kasdettiklerini söyler. Bu, güzel ve kuvvetli bir görüştür. En doğrusunu Allah bilir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Müslim İbn Yesar, «Birbirine destek olan iki büyücü, demişlerdi.» âyetinde Hz. Mûsâ ve Muhammed (s.a.)'in kasdedildiğini söyler. Hasal el-Basrî'den gelen bir rivâyet de böyledir. Hasan ve Katâde, burada Hz. İsâ ve Hz. Muhammed (s.a.)'in kasdedildibini söylemektedir. Ancak bu uzak ihtimaldir. Zîrâ burada Hz. İsâ'nın adı geçmemektedir. En doğrusunu Allah bilir.

«Birbirine destek olan iki büyü.» şeklinde okuyanlara gelince: İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ve Avfî diyorlar ki: Onlar Tevrât ve Kur'an'ı kasdediyorlar. Âsım el-Cenedî, Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiştir. Süddî der ki: O ikisinden her birerinin, diğerini doğruladığı kasdediliyor. İkrime der ki: Onlar Tevrât ve İncil'i kasdediyorlar. Bu, Ebu, Zür'a'dan da rivâyet edilmekte olup İbn Cerîr bunu tercih etmiştir. Dahhâk ve Katâde burada kasdedilenin, İncil ve Kur'an olduğunu söylerler. En doğrusunu Allah bilir. Âyetteki (سحران) kelimesini, büyü anlamına gelecek şekilde okuyanlar, bununla Tevrât ve Kur'an'ı kasdetmektedirler. Zîra Allah Teâlâ hemen bundan sonra: «De ki: Doğru sözlüyseniz şâyet Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitâb getirin de ona uyahım.» buyurmuştur. Ve Allah Teâlâ çok kere Tevrât ile Kur'an'ı birlikte zikretmektedir. Nite-



kim şu âyet-i kerime de böyledir. «De ki: Mûsâ'nın insanlara bir nûr ve hidâyet olmak üzere getirdiği o kitabı kim indirdi?... Şehirlerin anası (Mekke) ile çevresindekileri uyarasın diye sana indirdiğimiz işte bu kitâb, mübârektir.» (En'âm, 91-92). Sûrenin sonunda ise şöyle buyrulur: «Sonra Biz Mûsâ'ya bir bütün halinde o kitabı (Tevrât'ı) verdik... İşte şu da indirdiğimiz kitâbdır, mübârektir. Öyleyse ona uyun ve sakının ki, merhamet olunasınız» (En'âm, 154-155). Cinnler de: «Doğrusu biz Mûsâ'dan sonra indirilen bir kitâb dinledik.» (Ahkâf, 30) demişlerdi. Varaka İbn Nevfel de: «Bu melek Mûsâ'ya inendir.» demişti. Akıl sahiplerince zarûrî olarak bilinmektedir ki, Allah Teâlâ peygamberine indirmiş olduğu müteaddit kitâblar içinde gökten Muhammed (s.a.)e indirilenden daha mükemmel, daha şümüllü, daha fasîh, daha büyük ve daha şerefli bir kitâb indirmemiştir ki bu, Kur'ân'dır. Şeref ve büyüklük yönüyle Kur'ân'dan sonra geleni, Allah'ın İmrân oğlu Mûsâ (a.s.)ya indirmiş olduğu kitâbdır ki bu, Allah Teâlâ'nın, hakkında: «Doğrusu Tevrât'ı Biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslim etmiş peygamberler, yahûdilere onunla; Rabba kul olanlarla bilginler de Allah'ın kitâbından elde mahfûz kalanla hükmederlerdi. Ve ona şâhid idiler.» (Mâide, 44) buyurduğu Tevrât'dır. İncil ise Tevrât'ı tamâmlayıcı, İsrâiloğullarına harâm kılınan şeylerin bazılarını helâl kılıcı olarak indirilmiştir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «De ki: (Hakka karşı çıkmamızda ve onunla mücâdele ettiğiniz bâtılda) doğru sözlüyseniz şâyet, Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitâb getirin de ona uyalım.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şâyet (senin onlara söylediklerin konusunda) sana cevap vermezler (ve fakat gerçeğe de uymazlar) se bil ki; onlar, (bir delil ve huccetleri olmaksızın) sırf kendi heveslerine uymaktadırlar. Halbuki Allahtan bir hidâyet, (Allah'ın kitâbından alınmış bir huccet) olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim vardır? Muhakkak ki Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.»

Mücâhid, «Andolsun ki Biz, onlar için sözü birbirine bitıştirdik.» âyetini şöyle açıklıyor: Andolsun ki, Biz onlar için sözü açıklamışızdır. Süddî de aynı açıklamayı getirir. Katâde ise, Allah Teâlâ'nın burada şöyle buyurduğunu söyler: Allah Teâlâ belki düşünürler diye geçenlere neler yapıldığını ve Allah'ın neler yapacağını haber vermiştir. Mücâhid ve başkaları, burada kendilerine sözün uzun uzun açıklandığı kimselerden Kureyş'in kasdedildiğini söylüyor. Bu, âyetin zâhirinden anlaşılandır. Fakat Hammâd İbn Seleme, Amr İbn Dînâr kanalıyla... Rifâa'dan rivâyet ediyor ki o: «Andolsun ki Biz, onlar için sözü birbirine bitıştirdik.» âyeti, on kişi hakkında nazil olmuştur ki ben onlardan biriyim, demiştir. Rifâa'nın bu sözünü, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim onun hadisinden rivâyet etmektedirler. Burada anılan Rifâa; Rifâa İbn Karaza el-Kurazî'dir. İbn



Mende onun Huyey kızı Safiyye'nin dayısı Rifâa İbn Semev'el olduğunu söyler ki daha sonra Abdurrahmân İbn Cübeyr'in evlenmiş olduğu Vehb kızı Temîme'yi boşayan bu Rifâa'dır. İbn Esîr de böyle anlatmaktadır.

الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِهِ هُم بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ يُثَلِّىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ  
الْحَقُّ مِن رَّبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا  
وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَيَمَارِزُهَا هُمْ يُفْتَنُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا  
عَنْهُ وَقَالُوا إِنَّا عَمِلْنَا وَلَكِنَّا عَمِلْنَا لَكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

52 — Kendilerine daha önceden kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar.

53 — Onlara Kur'ân okunduğu zaman derler ki: Ona inandık, doğrusu o, Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz biz, daha önceden de müslüman olmuş kimseleriz.

54 — İşte onlara sabrettiklerinden ötürü ecirleri iki defa verilir. Kötülüğü iyilikle savar onlar. Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.

55 — Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirdiler. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz size dir. Selâm olsun size, biz câhilleri aramayız derler.

Allah Teâlâ, Allah'ın dostu olan ehl-i kitâb bilginlerinin Kur'ân'a inanacaklarını haber veriyor. Nitekim başka âyet-i kerime'lerde de şöyle buyrulmaktadır: «Kendilerine kitâb verdiğiniz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. İşte buna onlar inanırlar.» (Bakara, 221), «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşû' duyarak inanırlar.» (Âl-i İmrân, 199), «Muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenlere; o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki: «Tenzih ederiz Rabbimizi. Rabbimizin va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.» (İsrâ, 107-108), «Andolsun ki; imân edenlere, sevgice en yakını da: Biz hristiyanlarız, diyenleri bulacaksınız. Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve râhibler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamamalarındandır. Peygambere indirileni işittiklerinde; hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla do-



lup taşar da, derler ki: Rabbımız; biz îmân ettik, bizi de şahidlerle beraber yaz.» (Mâide, 82-83).

Saîd İbn Cübeyr der ki: Necâşi'nin göndermiş olduğu yetmiş papaz hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) e geldiklerinde, Allah Rasûlü onlara sonuna kadar olmak üzere Yâ-Sin sûresini okumuş, onlar da ağlamaya başlamış ve müslüman olmuşlardır. İşte onlar hakkında şu âyetler nâzil oldu. «Kendilerine daha önceden kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar. Onlara Kur'ân okunduğu zaman derler ki: Ona inandık, doğrusu o, Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz ki biz, (bu Kur'ân'dan) daha önce de müslüman olmuş (Allah'ı birleyip O'na icâbet etmiş ihlâslı) kimseleriz.»

Allah Teâlâ da buyurur ki: «İşte onlara (önce birinci kitâba, sonra da ikincisine inanan, bu sıfatla nitelenmiş olan kimselere gerçeğe uymada) sabrettiklerinden ötürü ecirleri iki defa verilir.» Zîrâ böyle bir şeye katlanmak nefislere elbette ağır gelir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Âmir eş-Şa'bî kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivâyete göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Üç kimse vardır ki onlara ecirleri iki defa verilir: Önce kendi peygamberlerine sonra da bana îmân eden kitâb ehlinden olan kimse, efendisinin ve Allah'ın haklarını yerine getiren köle, bir câriyesi olup ta onu güzelce terbiye eden, sonra onu âzâd ederek onunla evlenen kimse. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn İshâk'ın... Ebu Umâme'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Mekke fethi günü Allah Rasûlü (s.a.) nün binitinin altındaydım. Son derece güzel bir söz söyledi. Söyledikleri içinde şöyle buyurmuştu: İki kitâb ehlinden (yahudi ve hristiyanları kast ediyor.) kim müslüman olursa, onun eciri iki defadır. Bizim lehimize olan onun da lehine, bizim aleyhimize olan da onun aleyhinedir. (Bize vâcib olanlar ona da vâcib, bize harâm olanlar ona da harâmdır) Müşriklerden kim de müslüman olursa, elbette eciri onundur. Bizim lehimize olan onun da lehine, bizim aleyhimize olan onun da aleyhinedir.

«Kötülüğü iyilikle savar onlar. (Kötülüğe misli ile mukâbele etmez; aksine affeder, bağışlarlar.) Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler. (Onlara vermiş olduğumuz helâl rızıktan âile ve akrabalarına vâcib olan nafakaları yanında Allah'ın yaratıklarına, farz kılınmış olan zekât, Allah'a yaklaştıran nâfile sadakalar ve müstehab olan sadakalarla infâkda bulunurlar.)»

«Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirdiler.» Boş söz sahipleri ile muâşeret edip onlarla beraber bulunmazlar. Aksine Allah Teâlâ'nın buyurduğu veçhile «Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman yüz çevirip vakarla geçerler.» (Furkân, 72).

«Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size, biz câhilleri aramayız, derler.» Onlara karşı beyinsiz birisi, bir be-



yinsizlik ve bilgisizlik yaptığında cevâbı onlara yaraşmayan bir sözle onlara hitâb ettiğinde ondan yüz çevirip onunki gibi çirkin sözle mukâbelede bulunmazlar. Onlardan sâdece hoş, güzel sözler sâdır olur. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ, onların şöyle dediklerini haber veriyor: «Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size, biz câhilleri aaramayız, (câhillerin yoluna girmek istemeyiz ve bilgisizlerin yolunu sevmeyiz.)»

Muhammed İbn İshâk, es-Sîre'sinde şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke-i Mükerreme'de iken O'nun haberi kendilerine ulaşan Habeşistan hristiyanlarından yirmi veya buna yakın kişi Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler, onu mescidde bulup yanına oturdular, onunla konuştular ve ona sorular sordular. Kureys'ten bazı kimseler Kâ'be etrafındaki toplantı yerlerinde idiler. Onlar Allah Rasûlü (s.a.)ne istediklerini sorup sorularını bitirdiklerinde, onları Allah'a çağırıp kendilerine Kur'ân okudu. Kur'ân'ı işittikleri zaman; gözleri yaşardı, sonra Allah'a icâbetle O'na îmân edip doğruladılar ve kendi kitaplarında ona dâir zikredilen vasıfları onda aynen buldular. Hz. Peygamberin yanından kalktıklarında, Kureys'den bir grup içinde Ebu Cehil İbn Hişâm onların karşısına çıktı. Onlara: Ey topluluk, Allah sizi mahrûm etsin; arkalarınızdaki dindaşlarınız sizi şu adamın durumunu onlar için araştırınız diye göndermişlerdi. Daha onun yanına oturur oturmaz dininizden ayrıldınız ve söylediği sözlerde onu doğruladınız. Sizden daha beyinsiz ve ahmak bir topluluk bilmiyoruz, veya benzeri şeyler söylediler de onlar: Selâm size, sizinle tartışacak değiliz. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Biz nefislerimiz için ancak hayır dileriz, dediler. Muhammed İbn İshâk bu hristiyanlar topluluğunun, Necrân halkından olduğunun söylendiğini de ilâve eder ki, bunlardan hangisi olduğunu en iyi ancak Allah bilir. Yine İbn İshâk şöyle dendiğini ekler: En doğrusunu Allah bilir ama onlar hakkında: «Biz câhilleri aramayız, derler.» kısmına kadar olmak üzere «Kendilerine daha önceden kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar...» âyetleri nâzil oldu. Muhammed İbn İshâk der ki: Zührî'ye bu âyetlerin, kim hakkında nâzil olduğunu sormuştum. Şöyle dedi: Âlimlerimizden devâmlı olarak ıslah ederiz ki; bu âyetler ile Mâide sûresindeki, «Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve râhipler bulunmasındandır... derler ki: Rabbımız; biz, îmân ettik, bizi de şehidlerle beraber yaz.» (Mâide, 82-83) âyetleri, Necâşi ve ashâbı hakkında nâzil olmuştur.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوا  
إِنْ نَبَّيْهِمُ هَدَىٰ مَعَكَ تُخْتَلَفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نَمُنْ لَهُمْ حَرَمًا أَمِنَّا يُجِبُ إِلَيْهِ فِرَاقُ كُلِّ



شَوْرَزَقَامِلَدَنَاوَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

56 — Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir. Ve hidâyete erecekleri en iyi o, bilir.

57 — Dediler ki: Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz. Halbuki onları katımızdan bir rızık olarak her şeyin mahsûlünün toplandığı emîn bir haremde yerleştirmedik mi? Ama onların çoğu bilmezler.

#### Allah Dilediğini Hidâyete Erdirir

Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.)ne şöyle buyuruyor: «(Ey Muhammed,) muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. (Bu sana verilmiş değildir. Sana düşen tebliğ etmektir.) Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir. (En yüce hikmet ve çürütülemez delil O'nundur.)» Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurur: «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103). Bu âyet-i kerime, diğer benzerlerinin hepsinden daha hâs (özel) dir. Allah Teâlâ burada: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir. Ve hidâyete erecekleri en iyi O, bilir. (Kimin hidâyete, kimin de sapıklığa müstehak olduğunu en iyi bilen O'dur.)» Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîste belirtildiğine göre, bu âyet-i kerime, Allah Rasûlü (s.a.)nün amcası Ebu Tâlib hakkında nâzil olmuştur. Ebu Tâlib Allah Rasûlünü korur, ona yardım eder, onun tarafını tutar, şer'i bir sevgi ile değil de tabii bir sevgi ile onu severdi. Ebu Tâlib'in eceli gelip vefât edeceği zaman, Allah Rasûlü (s.a.) onu imâna ve İslâm'a girmeye çağırıyordu. Ancak kader onu geçmiş, Hz. Peygamberin elinden çekilip alınmış ve üzerinde olduğu küfürde devâm etmişti. Şüphesiz ki en mükemmel hikmet, Allah'ındır. Zührî der ki: Bana Saîd İbn Müseyyeb'in, babası Müseyyeb İbn Hazn el-Mahzûmî (r.a.)den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Ebu Tâlib'in vefâtı ânı geldiğinde, Allah Rasûlü (s.a.) onun yanına geldi. Ebu Tâlib'in yanında Ebu Cehil İbn Hişâm ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye İbn el-Muğîre'yi buldu. Allah Rasûlü (s.a.): Ey amca, Allah katında kendisiyle senin lehinde şehâdetle bulunabileceğim bir kelimeyi; «Allah'tan başka ilâh yoktur» kelimesini söyle, dedi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye ise: Ey Ebu Tâlib, Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevire-



ceksin? dediler. Allah Rasûlü (s.a.) ona bu kelimeyi arzetmeye devâm ederken, onlar da bu sözlerini Ebu Tâlib'e tekrârlıyorlardı. Nihâyet son söz olarak Ebu Tâlib: O (kendisini kasediyor) Abdülmuttalib'in dini üzeredir, deyip «Allah'tan başka ilâh yoktur,» dememekte direndi. Allah Rasûlü (s.a.): Sana istiğfârda bulunmaktan men'edilmediğim sürece senin için mağfîret dileyeceğim dedi de, Allah Teâlâ: «Cehennem ashâbı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra, akrâba bile olsalar, müşrikler için mağfîret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» (Tevbe, 113) âyetini, Ebu Tâlib hakkında da: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» âyetini indirdi. Buhârî ve Müslim, hadisi Zühri kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Hadisi Müslim aynı şekilde Sahîh'inde; Tirmizî ise Yezîd İbn Keysân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin rivâyetinde Ebu Hüreyre şöyle diyor: Ebu Tâlib'in vefâtında Allah Rasûlü (s.a.) ona gelip: Ey amcacığım, kıyâmet günü senin lehinde kendisiyle şehâdetle bulunabileceğim «Allah'tan başka ilâh yoktur» sözlerini şöyle, dedi. Ebu Tâlib: Şâyet Kureys beni ayıplayıp: Onu bu sözleri söylemeye iten, ancak ölüm korkusudur, diyecek olmasalardı; ben bu sözü söylemekle senin gözünü aydın ederdim. Ben bu sözleri, ancak bunlarla senin gözün aydın olsun diye söylerim, dedi. Allah Teâlâ da: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir ve hidâyete erecekleri en iyi O, bilir.» âyetini indirdi. Tirmizî der ki: Hasendir, garibdir. Sadece Yezîd İbn Keysân hadisinden bilmekteyiz. İmâm Ahmed de, Yahyâ İbn Saîd el-Kattân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetle hadisi yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. İbn Abbâs, İbn Ömer, Mucâhid, Şa'bî ve Katâde derler ki: Âyet, Ebu Tâlib hakkında nâzil olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) ona: «Allah'tan başka ilâh yoktur.» kelimesini arzettiği zaman o bunu kabul etmeyerek: Ey kardeşim oğlu, ihtiyarların dini üzere, demişti. Son sözü de: O, Abdülmuttalib'in dini üzeredir, olmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Saîd İbn Ebu Râşid'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Kayser'in elçisi bana gelmiş ve şöyle anlatmıştı: Kayser, Allah Rasûlü (s.a.) ne bir mektup yazıp benimle göndermişti. Gelip mektubu verdim. Mektubu kucağına koydu, sonra: Bu adam kimlerdendir? diye sordu. Ben: Tenûh'dan, dedim. Baban İbrâhim'in Hanîf dini hakkında görüşün nedir? Ona girer misin? buyurdu. Ben: Ben, bir kavmin elçisiyim ve onlara dönünceye kadar onların dini üzereyim, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) güldüler ve ashâbına bakıp: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» buyurdu.

«Dediler ki: Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz.» âyetinde Allah Teâlâ, kâfirlerden bazılarının hidâyete uyma-



mak için nasıl özür beyân ettiklerini haber verir. Onlar Allah Rasûlü (s.a.) ne şöyle demişlerdi: «Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz. (Senin getirmiş olduğun hidâyete uyar ve çevremizdeki müşrik arap kabilelerine muhâlefet edersek; onların bize reziyyet vermeleri, bizimle muhârebe etmeleri ve nerede olursak olalım bizi yakalamalarından korkarız.)» Allah Teâlâ da onlara cevap olarak: «Halbuki onları katımızdan bir rızık olarak emîn bir haremde yerleştirmedik mi?» buyurur ki; onların beyân ettikleri özür, bir yalan ve bâtıldır. Zirâ Allah Teâlâ onları emniyetli bir ülkede ve kurulduğundana beri güvenli, emniyetli Harem'de kılmıştır. Nasıl olur da bu Harem, onların küfür ve şirk koşma hallerinde emniyetli olur da müslüman olur ve gerçeğe uyarlarsa onlar için emniyetli olmaz?

«Halbuki onları katımızdan bir rızık olarak, her şeyin mahsûlünün toplandığı emîn bir haremde yerleştirmedik mi?» Çevresindeki Tâif ve başka yerlerden diğer meyveler, ticâret malları ve eşyâlar orada toplanmaktadır. «Ama onların çoğu bilmezler (de bu yüzden söylediklerini söylemişlerdir.)» Neseî'nin Hasan İbn Muhammed kanalıyla... Amr İbn Şuayb'dan, onun da İbn Abbâs'tan —Amr, İbn Abbâs'tan hadis işitmemiştir— rivâyetine göre, «Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz.» diyen Hâris İbn Âmir İbn Nevfel'dir.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا قِتْلَكَ مَسَاكِينُهَا لَمْ تَكُنْ مِنْ بَعْدِهَا إِلَّا قَلِيلًا  
وَكَمْ نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمْنَاهَا رَسُولًا يُخَوِّفُ  
عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

58 — Biz, nimet ve refâhıyla şımarmış nice kasabaları yok etmişizdir. İşte kendilerinden sonra çok az kimselerin oturabileceği yerleri. Ve oralara vâris olanlar Biz'dik, Biz.

59 — Rabbin, kasabaların merkezine, âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe oraları helâk etmiş değildir. Ve Biz, halkı zâlim olan kasabalardan başkasını helâk edici değiliz.

#### Refâhtan Şımaran Kasabalar

Allah Teâlâ Mekke halkına ta'rîzde bulunarak şöyle buyurur: «Biz, nimet ve refâhıyla şımarmış, (azmış, kendilerine bahşolunan rızıklar



içinde Allah'ın nimetini inkâr etmiş) nice kasabaları yok etmişizdir.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Allah size huzûr ve güven içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı. Andolsun ki, onlara kendilerinden bir peygamber gelmişti de onu yalancı saymışlardı. Zulmederken kendilerini azâb yakalayivermişti.» (Nahl, 112-113) buyururken aynı sebeple burada da: «İşte kendilerinden sonra çok az kimselerin oturabileceği (harâb olmuş, sâdece evleri görünen silinip gitmiş ülkeleri) yerleri. Ve oralara vâris olanlar Biz'dik, Biz. (Nihâyet içinde kimseler olmayan harâbelere dönmüştür.)» İbn Ebu Hâtîm'in İbn Mes'ûd'dan rivâyetle zikrettiğine göre o, Kâ'b'ın Ömer'e şöyle dediğini işitmiş: Süleymân (a.s.) baykuşa: Niçin ekin yemiyorsun? diye sormuştu. Baykuş: Çünkü Âdem onun yüzünden cennetten çıkarıldı, diye cevabladı. Hz. Süleymân: Niçin su içmiyorsun? diye sordu da baykuş: Çünkü Allah Teâlâ onunla Nûh kavmini boğdu, diye cevabladı. Hz. Süleymân'ın: Niçin sâdece harâbelere sığınıyor, oraları vatan tutuyorsun? sorusuna baykuş: Çünkü oralar Allah'ın mirâsıdır, diye cevbb verdi. Sonra Kâ'b: «Ve oralara vâris olanlar Biz'dik, Biz.» âyetini okumuştur.

Bundan sonra Allah Teâlâ adâletini, haksız yere hiç kimseyi helâk buyurmayacağını, helâk ettiklerini ancak aleyhine huccet ve delil konulduktan sonra helâk buyuracağını haber verir. Bu sebeple şöyle buyurur: «Rabbin, kasabaların merkezine —Mekke'ye— âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe oraları helâk etmiş değildir.» Burası, kasabaların merkezinden peygamber olarak gönderilen ümmî peygamber Muhammed (s.a.)'in, arap ve acemleri ile bütün kasabalara Allah'ın elçisi olduğuna delâlet eder. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulur: «Şehirlerin anasını ve onun çevresinde bulunanları uyarmam için sana böyle arapça okunan bir kitâb vahyettik.» (Şûrâ, 7), «De ki: Ey insanlar, ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158), «Bu Kur'ân bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17), «Hiç bir şehir yoktur ki, kıyâmet gününden önce Biz onu helâk edici veya şiddetli bir azâbla cezâlandırıcı olmayalım. Bu, kitâb'da yazılmıştır.» (İsrâ, 58). Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Biz peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15) buyurmuşken, burada kıyâmet günü öncesinde bütün kasabaları helâk buyuracağını haber vermiştir. Böylece Allah Teâlâ, bu ümmî peygamberin peygamber olarak gönderilmesini, bütün kasabalara şümüllü kılmıştır. Zîrâ o, bütün kasabaların dönüş yeri ve aslı olan merkezlerine peygamber olarak gönderilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Allah Rasûlü (s.a.)'nden rivâyetle sâbit oldu-



ğuna göre o: Kırmızı ve siyah (deriliye) peygamber olarak gönderildim, buyurmuştur. Bu sebeptendir ki risâlet ve peygamberlik onunla sona erdirilmiş, noktalanmıştır. Ondan sonra herhangi bir peygamber ve rasûl yoktur. Aksine onun şeriatı kıyâmet gününe kadar gündüz ve gecelerin bekâsı süresince bâkîdir.

«Kasabaların merkezleri»nden maksadın, iklimler ve kasabaların başlıcaları durumundaki merkezî ve büyük kasabalar olduğu da söylenmiştir. Zemahşerî ve İbn Cevzî ile başkaları bunu nakletmektedirler ki uzak bir ihtimâl değildir.

وَمَا يُؤْتِيكُمْ مِنْ شَيْءٍ فِتْنًا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْنَاءُ أَفْلَا  
تَقُولُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَنَزَّ وَعْدَانَا وَعَدَانَا فَهَذَا لَا يَنْفَعُكُمْ مَتَاعُ الْحَيَوةِ  
الدُّنْيَا شَمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾

60 — Size verilen herhangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan ise daha hayırlı ve devâmlıdır. Hâlâ akletmez misiniz?

61 — Şimdi kendisine güzel bir va'adde bulunduğu-muz ve ona kavuşan kimse, dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz, sonra kıyâmet gününde huzûrumuza getirilmişlerden olan kimse gibi midir?

Allah Teâlâ burada, dünya ile ondaki basit zînet ve fânî güzelliklerin; Allah Teâlâ'ca âhiret yurdunda sâlih kullarına hazırlanan devamlı ve büyük ni'metlere nisbetle ne kadar küçük olduğunu haber vermektedir. Nitekim, başka âyet-i kerime'lerde de şöyle buyurur: «Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur.» (Nahl, 96), «Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır.» (Âl-i İmrân, 198), «Halbuki dünya hayatı, âhiretin yanında sâdece bir geçimlikten ibârettir.» (Ra'd, 26), «Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bâkîdir.» (A'lâ, 16-17). Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuştur: Allah'a yemin olsun ki; âhirete göre dünya, ancak sizden birinin parmağını denize daldırması gibidir. Baksın bakalım, kendisine ne dönecek? Parmağı kendisine denizden ne getirebilecek?

«Hâlâ akletmez misiniz?» Dünyayı âhirete tercih edenin hiç aklı yok mu?



«Şimdi kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve ona kavuşan kimse, dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz, sonra kıyâmet gününde huzûrumuza getirilmişlerden olan kimse gibi midir?» âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Sâlih amellerine karşılık olarak, Allah Teâlâ'nın va'detmiş olduğu ve mutlakâ kavuşacağı sevâbı doğrulayan, mü'min olan kişi dünya hayatında çok az günler süresince nimet içinde olan; Allah'a kavuşmayı, Allah'ın va'dini ve tehdidini yalanlayan kâfir kişi gibi midir? Ki bu kâfir kişi, kıyâmet gününde Allah'ın huzûruna getirilmişlerden olacaktır. Mücâhid ve Katâde âyetteki (المحضرين) kelimesini, azâb olunanlar anlamına almışlardır. Bu âyetin Allah Rasûlü (s.a.) ve Ebu Cehil hakkında; Hz. Hamza, Hz. Ali ve Ebu Cehil hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Her iki görüş de Mücâhid'den rivâyet edilmektedir. Zâhir olan odur; âyet geneldir. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın: «Rabbimin lutfu olmasaydı ben de oraya götürülenlerden olacaktım.» (Sâffât, 57) âyeti gibidir ki; burada Allah Teâlâ, kendisi yüksek derecelerde olup ta, diğeri (cehennem) en alt derecelerinde olan arkadaşına, mü'minin tepeden bakışını haber vermiştir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de de şöyle buyurur: «Andolsun ki, cinler onların götürüleceklerini bilmektedirler.» (Sâffât, 158).

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا هُمْ كَمَا أَغْوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كُنَّا إِيَّاهُمْ بِعَبْدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمُ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَشْعُرُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَسَيَأْتِيَنَّهُ كَوْزٌ مِنْ الزَّخْرِيِّينَ ﴿٦٧﴾

62 — O gün Allah, onlara seslenip: Benim ortağım olduklarınızı ileri sürdükleriniz nerededirler? der.

63 — Aleyhlerine hüküm gerçekleşen kimseler: Rabbimiz, işte bunlar azdırdığımız kimselerdir. Kendimiz na-



sıl azmışsak onları da öylece biz azdırdık. Onlardan uzaklaşıp sana geldik, zâten onlar bize tapmıyorlardı, derler.

64 — Denir ki: Koştuğunuz ortaklarınızı çağırın. Onlar çağırırlar, ama kendilerine cevâb veremezler. Cehennem azâbını görünce de doğru yolda olmadıklarına yananlar.

65 — O gün Allah onlara seslenip: Peygamberlere ne cevap verdiniz? der.

66 — Ama o gün, onlara karşı bütün haberler kör olmuştur. Birbirlerine de soramazlar.

67 — Ama tevbe edip inanan ve sâlih amel işleyen kimsenin, kurtuluşa erenlerden olması ümîd edilir.

Allah Teâlâ, kıyâmet günü Allah'a ortak koşan kâfirleri nasıl azarlayacağını haber verir ki; onlara nidâ edip şöyle buyuracaktır: «(Dünya yurdunda iken kendilerine tapına geldiğiniz ve) Benim ortağım olduklarını ileri sürdükleriniz (ilâhlar) nerededirler?» Size yardımları oluyor mu? Veya kendilerine yardım edebiliyorlar mı? Elbette bu bir azarlama ve tehdid kabilindendir. Nitekim, başka bir âyette şöyle buyrulur: «Andolsunki siz; ilk defa yarattığımız gibi, yapayalnız ve teker teker huzûrumuza geldiniz. Ve size verdiğimiz şeyleri aranızda bıraktınız. Hani, ortaklarımız olduğunu sandığınız şefâatçılarınızı da beraberrinizde de görmüyoruz. Andolsun ki; aranızdaki bağlar artık kopmuştur. Ortak sandıklarınız da sizden kaybolup gitmiştir.» (En'âm, 94).

«Aleyhlerine hüküm gerçekleşen kimseler (şeytânlar, fesâdçı ve kötü kimseler ile küfre çağırانlar): Rabbımız, işte bunlar azdırdığımız kimselerdir. Kendimiz nasıl azmışsak onları da öylece biz azdırdık. Onlardan uzaklaşıp Sana geldik, zâten onlar bize tapmıyorlardı.» diyerek onları azdırdıklarına ve onların da kendilerine uyduklarına kendileri aleyhine şehâdetle bulunurlar, sonra da onların ibâdetlerinden uzaklaşıp sıyrılırlar. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Onlar, kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakıp ilâhlar edindiler. Hayır, onlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82), «Allah'ı bırakıp ta kıyâmet gününe kadar cevap veremeyecek olana, kendilerine yapılan duâlardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman, bunlar onlara düşman kesilirler. Ve onların tapın-



malarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6). Hz. İbrâhim el-Halil de kavmine şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyâmet gününde birbirinize küfredersiniz ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25). Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azâbı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur. Uyanlar dediler ki: Bizim için (dünyaya) bir dönüş olsaydı da, (şimdi) bizden uzaklaştıkları gibi, bizde onlardan uzaklaşırdık. Böylece, onların bütün yaptıklarını Allah hasretler halinde kendilerine gösterecektir. Ve onlar ateşten çıkacak değildir.» (Bakara, 166-167) buyururken, bu sebeple burada da şöyle buyurur: «(Dünya yurdunda kendilerinden umagelmekte olduğunuz gibi içinde bulunduğunuz durumdan sizi kurtarsınlar diye) koştuğunuz ortaklarınızı çağırın (bakalım). Onlar çağırırlar, ama kendilerine cevâb veremezler. Cehennem azâbını görünce de (mutlakâ cehenneme gideceklerini açıkça görerek) doğru yolda olmadıklarına yarılarlar. (Azâbı gördükleri zaman; keşke dünya yurdunda doğru yolda olanlardan olsaydık, diye temennide bulunurlar.))» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün ki: Bana ortak kabul ettiklerinize seslenin, der. Onları çağırırlar ama hiç birisi cevap vermez. Aralarında bir uçurum koyarız. Suçlular ateşi görünce ona düşeceklerini anlarlar, ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 52-53).

«O gün Allah onlara seslenip: Peygamberlere ne cevap verdiniz? der.» Birinci nidâda Allah'ı birlemeden soruluyordu. Burada ise peygamberlikleri isbât vardır. Yani size gönderilen elçilere cevâbınız ne olmuştu? Onlarla birlikte sizin durumunuz neydi? Bu, kula kabrinde iken; Rabbin kimdir, peygamberin kimdir, dinin nedir? şeklinde sorulması gibidir. Mü'min kişi, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet edecektir. Kâfir ise: Ha, ha, bilmiyorum, diyecektir. Bu sebeple, kıyâmet günün de onun susmaktan başka bir cevabı yoktur. Zirâ burada (dünya yurdunda) kör olan, elbettteki âhirette de kör ve yolunu sapıtmış olacaktır. Bu sebeptendir ki; Allah Teâlâ: «Ama o gün, onlara karşı bütün haberler kör olmuştur. Birbirlerine de soramazlar.» buyurur. Mücâhid der ki: Huccetler (deliller) onlara karşı kör olmuştur ve onlar yakınlarından, neseb bağı ile bağlı oldukları kimselerden dilekte bulunamazlar.

«Ama (dünyada iken) tevbe edip inanan ve sâlih amel işleyen kimsenin, (kıyâmet günü) kurtuluşa erenlerden olması ümid edilir.» Allah Teâlâ'dan olan bu ümid mutlakâ gerçekleşecektir. Zirâ bu, hiç kuşkusuz Allah'ın fazlı ve ihsânı ile mutlakâ meydana gelecektir.



وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾  
 وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ  
 الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

68 — Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onlar için seçim hakkı yoktur. Onların koştukları ortaklardan Allah münezzehtir ve yücedir.

69 — Rabbin, göğüslerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

70 — O, öyle bir Allah'tır ki; kendinden başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nadır. Hüküm O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ yaratmada ve seçmede yegâne olduğunu, bu konularda kendisi ile çekişecek ve hükmünü geciktirecek hiç bir şey olmadığını haber vererek: «Rabbin, dilediğini yaratır ve (dilediğini) seçer.» buyurur. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Hayrı ve şerri ile bütün işler O'nun kudret elindedir ve işlerin dönüşü O'nadır.

«Onlar için seçim hakkı yoktur.» kısmının başında bulunan ( ل ) edâtı, bu husustaki iki görüşün sahîh olanına göre olumsuzluk ifâde etmektedir. Nitekim «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için, ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olmaz.» (Ahzâb, 36) âyetinde de böyledir. İbn Cerîr ise, bu edâtın burada «şey» anlamına olduğu görüşünü tercih eder. Buna göre cümlelerin anlamı şöyle olacaktır: O, onlar için hayırlı olanı seçer. Mutezile'den bir grup bunu, Allah Teâlâ'ya kullar için en uygun olanı seçmeye riâyetin vâcib olduğu görüşüne delil getirirler. Halbuki sahîh olan, burada edâtın olumsuzluk edâtı olmasıdır. Nitekim İbn Ebu Hâtim, bunu İbn Abbâs ve başkalarından nakletmektedir. Zîrâ makâm, Allah Teâlâ'nın yaratmada, takdirde ve seçmede yegâne olduğunu, bu husûslarda O'nun bir benzeri olmadığını beyân makâmıdır. Bu sebeptendir ki: «(Allah, bir şey yaratmayan ve her hangi bir şey seçmeyen putlardan ve) onların koştukları ortaklardan Allah münezzehtir, yücedir.» buyurmuştur.



«Rabbın, (yaratıkların açık olan şeylerden açığa vurduklarını bildiği gibi) göğüslerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.» Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10).

«O, öyle bir Allah'tır ki; kendinden başka ilâh yoktur.» O'nun dışında Yaratan ve seçen bir Rab olmadığı gibi, Ulûhiyyette yegâne olan O'dur. O'nun dışında tapınılan bir ma'bûd yoktur. «Önünde de, sonunda da hamd O'nadır.» Adâleti ve hikmeti ile yaptığı her şeyde hamdedilen O'dur. «Hüküm O'nundur.» Kahrı, galebesi, hikmeti ve rahmeti ile O'nun hükmünü geciktirecek hiç kimse yoktur. «Ve O'na döndürüleceksiniz.» Kıyâmet günü topunuz O'na döndürüleceksiniz de, hayrı ve şerri ile her bir amel sahibini ameli karşılığında mükâfâtlandırarak veya cezâlandıracaktır. Diğer bütün işlerden gizlenmeye çalışılan hiç bir şey O'na gizli kalmaz.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ أَنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَزَالَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ  
بِضْيَاءٍ أَوْ أَفْلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ أَنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ  
مَزَالَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَكُونُونَ فِيهِ أَفْلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ رَحْمَةِ جَعَلَ  
لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

71 — De ki: Şâyet Allah, geceyi kıyâmete kadar üzerinize uzatsaydı; Allah'tan başka size ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ dinlemeyecek misiniz?

72 — De ki: Şâyet Allah gündüzü kıyâmet gününe kadar mütemâdiyen uzatsaydı; size içinde dinleneceğiniz bir geceyi getirecek Allah'tan başka tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?

73 — O'nun rahmetindendir ki; dinlenmeniz için geceyi, lutfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâ ki şükredesiniz .

Allah Teâlâ burada, kullarına olan nimetlerini zikrediyor. Onlara geceyi ve gündüzü müsahhar kılmış, bunları kullarının buyruğuna vermiştir ki; onlar olmaksızın kullarının ayakta ve hayatta kalabilmeleri-



ne imkân yoktur. Burada haber verir ve açıklar ki; şâyet, kıyâmet gününe kadar geceyi onların üzerine devâmlı ve ebedî kılmış olsaydı, mutlakâ bu onlara zarar verir ve gönülleri ondan bıkip usanırdı. Bu sebeplerdir ki: «Allah'tan başka size ışıık görebileceğiniz ve onun sebebiyle birbirinize ünsiyet kesbedebileceğiniz ışıık) getirecek tanrı kimdir? Hâlâ dinlemeyecek misiniz?» buyurmuştur. Bunun peşinden haber verir ki; şâyet gündüzü, kıyâmet gününe kadar devâm edecek şekilde, sürekli ve ebedî kılmış olsaydı; şüphesiz, bu da onlara zarar verecek ve hareketlerin, işlerin çokluğundan bedenler yorulup tâkatsız düşecekti. Bu sebeplerdir ki; şöyle buyuruyor: «Size (hareketlerinizden ve işlerinizden sonra) içinde dinlen (ip istirâhat ed)eceğiniz bir geceyi getirecek Allah'tan başka tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz? O'nun (size) rahmetindendir ki; (geceleyin) dinlenmeniz için geceyi ve lutfedip verdiği rızkı (yolculuklarla, seferlerle, hareketler ve işlerle) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâ ki şükredesiniz.» Âyette önce gece, sonra gündüz, daha sonra ise bunlarla ilgili olanlar zikredilmek sûretiyle güzel bir leff-i neşr yapılmıştır.

«Tâ ki şükredesiniz.» Gündüz ve gece çeşitli ibâdetlerle Allah'a şükredesiniz. Kim, geceleyin bir ibâdeti kaçırırsa; bunu gündüz, kim de gündüz bir ibâdeti kaçırırsa; bunu geceleyin telâfi eder. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» (Furkân, 62) buyrulur ki bu husûstâ âyetler çoktur.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

74 — O gün onlara seslenip: Nerededir Bana ortak olduklarınızı iddiâ ettikleriniz? der.

75 — Her ümmetten bir şâhid çekip çıkarmışızdır. Ve kesin delilinizi getirin, demişizdir. O zaman gerçeğin Allah'tan olduğunu ve uydurduklarının kendilerini bırakıp kaçtığını anlarlar.

Bu da, Allah ile beraber başka bir tanrıya tapınanlara, azarlama ve suçlama şeklinde bir hitaptır. Rab Teâlâ, bütün yaratıkların huzûrunda onlara seslenip şöyle buyuracaktır: «Nerededir (dünya yurdunda iken) Bana ortak olduklarınızı iddiâ ettikleriniz.»



Mücâhid, «Her ümmetten bir şâhid çekip çıkarmışsızdır.» âyetindeki şâhid ile, Rasûlün kastedildiğini söyler. Allah'ın ortakları olduğuna dâir iddiânının sıhhatına kesin delilinizi getirin bakalım. O zaman gerçeğin Allah'tan olduğunu, O'ndan başka ilâh olmadığını anlarlar; hiç bir şey konuşamayıp bir cevap da veremezler. Bilirler ki; uydurdukları kendilerini bırakıp gitmiş ve onlara hiç bir fayda sağlamamıştır.

إِنْ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ  
بِالْعَصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ  
فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الْبَارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْزِنَ كَمَا أَحْزَنَ  
اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٧٧﴾

76 — Gerçekten Kârûn; Mûsâ'nın kavminden biriydi. Ama onlara karşı azgınlık etti. Biz ona anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, çünkü Allah, şımarıkları sevmez.

77 — Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsân ettiği gibi sen de ihsânda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk arama. Doğrusu Allah bozguncuları sevmez.

#### Kârûn Adında Biri

A'meş'in Minhâl İbn Amr'dan, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde, o «Gerçekten Kârûn; Mûsâ'nın kavminden biriydi.» âyetinde: O, Hz. Mûsâ'nın amcası oğluydu, demiştir. İbrâhîm en-Nehaî, Abdullah İbn Hâris İbn Nevfel, Semmâk İbn Harb, Katâde, Mâlik İbn Dînâr, İbn Cüreyc ve başkaları da, onun; Hz. Mûsâ'nın (a.s.)nın amcası oğlu olduğunu söylemişlerdir. İbn Cüreyc der ki: O; Kârûn İbn Yashur İbn Kâhes'tir. Hz. Mûsâ ise, Mûsâ İbn İmrân İbn Kâhes'tir. (Kârûn ile Hz. Mûsâ'nın dedeleri Kâhes'tir). Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr ise Kârûn'un; Hz. Mûsâ (a.s.)nın amcası olduğunu sanmıştır. İbn Cerîr: İlim ehlinin çoğuna göre Kârûn Hz. Mûsâ'nın amcası oğludur, demiştir ki en doğrusunu Allah bilir. Katâde İbn Diâme der ki: Bize Kârûn'un, Hz. Mûsâ'nın amcası oğlu olduğu, Tevrât'ı okurken se-



sinin güzelliğinde dolayı ona el-Münevvir (veya el-Münevver) adı verildiği rivâyet edilirdi. Fakat Allah düşmanı Sâmiri'nin nifâka düştüğü gibi o da münâfık olmuş ve malının çokluğundan dolayı azgınlık onu helâk etmiştir. Şehr İbn Havşeb der ki: Kavmine karşı büyüklendiğinden dolayı elbisesini bir karış uzun tutardı.

«Biz ona, (çokluğundan dolayı) anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler (mallar) vermiştik.» Hayseme'den naklen A'mes der ki: Kârûn'un hazinelerinin anahtarları deridendi. Her anahtar parmak gibiydi ve her bir anahtar, başlı başına bir hazinenindi. O bir yere gitmek üzere binitine bindiği zaman anahtarları da ayakları sekili, beyâz altmış katıra yüklenirdi. Bu husûsta başka şeyler de söylenmiş olup en doğrusunu Allah bilir.

«Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, çünkü Allah, şımarıkları sevmez.» Kavminin sâlih kişileri, içinde bulunduğu durum hakkında ona nasihatte bulunmuş, bir nasihat ve irşâd olarak ona şöyle demişlerdi: İçinde bulunduğun durumla şımarma, sevinme. Sana verilmiş olan mallarla azıp şımarmayasın. Zirâ Allah, şımarıkları sevmez. İbn Abbâs, âyetteki çok sevinenler anlamına gelen (الفرحين) kelimesini, çok sevinen, kendini beğenen anlamına alırken; Mücâhid bunun, Allah'ın kendisine verdiklerine şükretmeyen azgın, şımarık, kibirlenen anlamına geldiğini söyler.

«Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasibini de unutma.» Allah Teâlâ'nın sana vermiş olduğu çok mal ve nimeti, senin için âhiret yurdunda sevâb kazandıracak çeşitli ibâdetler ve Allah'a yaklaştıran şeylerle Rabbına itâatta kullan. Allah'ın sana mübâh kılmış olduğu yeme, içme, giyim, mesken ve benzeri şeylerle dünyadaki nasibini de unutma. Şüphesiz senin üzerinde Rabbinin hakkı olduğu gibi nefsinin de, âilenin de, ziyâretçilerinin de hakları vardır. Her hak sâhibine hakkını ver. «Allah'ın sana ihsân ettiği gibi, sen de (Allah'ın yaratıklarına) ihsânda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk arama.» İçinde bulunduğun şeylerle maksadın, gâyen ve tek düşüncen yeryüzünde bozgunculuk yapmak ve Allah'ın yaratıklarına kötülük etmek olmasın. «Doğrusu Allah bozguncuları sevmez.»

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي وَإِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يَسْتَلْ عَنْ دُوبِهِمُ الْحِجْرُ مَوْنٌ

78 — Dedi ki: Bu, bana; ancak bende olan bilgidен ötürü verilmiştir. Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha



güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir? Suçlulardan günâhları sorulmaz.

Allah Teâlâ, kavmi kendisine nasihatte bulunup hayra irşâd ettiğinde, Kârûn'un kavmine cevabını haber veriyor. O, şöyle demişti: «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» Ben, söylemekte olduğunuza ihtiyâç duymuyorum. Allah Teâlâ bu malı bana, ancak ona müstehak olduğumu bildiği için ve bir de beni sevdiği için vermiştir. Bana bu malın verilmesi, ancak Allah Teâlâ'nın benim buna lâayık olduğumu bilmesinden dolayıdır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir. «İnsanın başına bir sıkıntı gelince Bize yalvarır. Sonra ona katımızdan bir nimet verdiğimizde; bu bana, bilgimden dolayı verilmiştir, der.» (Zümer, 49), «Başına gelen bir sıkıntıdan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattırırsak: Elbette bu benim hakkımdır, der.» (Fussilet, 50).

Bazılarından, «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» âyetinde, onun kimya ilmi ile meşgûl olduğunun kastedildiği rivâyet edilirse de, bu görüş zayıftır. Zîrâ kimya ilmi (diğer bir deyişle simya ilmi) hadd-i zâtında bâtıl bir ilimdir. Zîrâ cevherlerin başka bir şekle (veya cevhere) çevrilmesine ancak Allah Teâlâ güç yetirebilir. Allah Teâlâ bir âyeti kerime'de: «Ey insanlar, bir misâl verilmektedir, şimdi onu dinleyin: Şüphesiz ki Allah'ı bırakıp ta taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar.» (Hacc, 73) buyurur. Sahîh bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet edildiğine göre, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Benim yaratışım gibi yaratmaya kalkışandan daha zâlim olan kimdir? Bir zerre yaratsınlar, bir arpa yaratsınlar bakalım. Bu, sâdece dış görünüş veya şekilde Allah'ın yaratmasına benzetmeye çalışan tasvirciler (resim yapanlar) hakkında vârid olmuştur. O halde bir zâtın mâhiyyetini bir diğer zâtın mâhiyyetine çevirdiğini öne süren kimsenin durumu nasıl olur dersiniz? Şüphesiz bu bir yalandır imkânsızdır, bilgisizlik ve sapıklıktan ibârettir. Onlar ancak dış görünüşü, görünen sûretleri boyamaya güç yetirebilirler. Bu (bir cevherin mahiyyetini başka bir mahiyyete çevirmek) yalan, göz boyama ve vâkıada sahîh gibi göstermeden ibârettir. Bu şüphesiz, kât'î, kesin değildir ve bu iftirâcî, günâhkâr ve bilgisizler gürûhunun uğraşmakta olduğu yoldan insanlardan herhangi birinin bunu gerçekleştirdiği sıhhatli bir haberle sâbit de olmamıştır. Allah Teâlâ'nın, dostlarından bazıların elinde bazı cevherleri altun veya gümüş veya benzeri şeylere çevirme şeklinde yaratmış olduğu harikulâde (tabiat üstü) şeylere gelince; elbette bu, bir müslümanın inkâr edeceği bir şey değildir ve hiç bir mü'min bunu reddetmez. Fakat bu, san'at kabilinden değildir. Olsa olsa, göklerin ve yerin Rabbi



olan Allah'ın dilemesi, ihtiyârı ve fiilindendir. Nitekim, Hayve İbn Şüreyh el-Mısri'den —Allah ona rahmet eylesin— rivâyet edildiğine göre, bir dilenci ondan bir şey istemişti. Yanında ona verecek bir şeyi yoktu ve dilencinin zarûret içinde olduğunu görmüştü. Yerden bir çakıl alıp bunu avucunda dolandırdı, sonra o dilenciye attı. Bir de gördüler ki; o çakıl, kırmızı bir altundur. Bu husûsta hadisler ve haberler gerçekten çoktur ve zikredilmeleri de uzundur.

Bazıları diyorlar ki: Kârûn, İsm-i A'zam'ı biliyordu. Allah'a onunla duâ etti de, onun sebebiyle çok mala sâhip oldu. Ancak birinci anlam, sahîh olanıdır. Bu sebeptedir ki; Allah Teâlâ, ona mal vermek sûretiyle Allah'ın kendisiyle ilgilendiği iddiâsına bir red olarak şöyle buyurmuştur: «Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir?» Ondandır mal itibârıyla daha çok olan kimseler vardı, bu bizim onlara sevgimizden dolayı değildi. Bununla birlikte Allah Teâlâ onları, küfürleri ve şükretmemeleri sebebiyle helâk buyurmuştur. Bu sebeptedir ki şöyle buyurur: «Suçlulardan, (günâhlarının çokluğu sebebiyle) günâhları sorulmaz.» Katâde, «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» kısmını: Bende ki hayırdan ötürü verilmiştir, diye açıklar. Süddî der ki: Buna ehil olduğuna dâir (Allah'ın) ilminden ötürü bana verilmiştir. Bu âyetin tefsirini güzel bir şekilde yapan İmâm Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem, «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» âyeti hakkında şöyle der: Kârûn demişti ki: Şâyet Allah, benden hoşnûd olmasaydı ve benim üstünlüğümü bilmeseydi; bana bu malı vermezdi. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem şu âyeti okumuştur: «Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir? Suçlulardan günâhları sorulmaz.»

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقِيهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾

79 — Debdebe içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler: Keşki Kârûn'a verildiği gibi bizim de olsaydı. Doğrusu o, büyük bir varlık sâhibidir, demişlerdi.

80 — Kendilerine bilgi verilmiş olanlar da şöyle demişti: Yazıklar olsun size. Allah'ın mükâfâtı, imân edip sâlih



amel işleyenler için daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.

Allah Teâlâ, Kârûn'dan haber vererek şöyle buyurur: Bir gün Kârûn, büyük bir zînet içinde; maiyyeti, hizmetçileri ve kendisi son derece parlak, göz kamaştıran güzellikte elbiseler giymiş ve şaşaalı binitlere binmiş olarak çıkmıştı. Dünya hayatını isteyerek dünyanın debdebe ve süsüne meyli olanlar onu gördüklerinde, ona verilenlerin bir mislinin kendileri için olmasını temennî ettiler ve: «Keşki Kârûn'a verildiği gibi bizim de olsaydı. Doğrusu o, (dünyada) büyük (ve bol) bir varlık sâhibidir.» demişlerdi. Faydalı bir ilme sâhib olanlar onların sözlerini işittiklerinde şöyle demişlerdi: «Yazıklar olsun size. (Âhîret yurdunda) Allah'ın mükâfâtı, imân edip sâlih amel işleyenler için (sizin şu görmekte olduğunuzdan) daha hayırlıdır.» Sahîh bir hadiste rivâyet edildiğine göre, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Sâlih kullarım için hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşerin kalbine gelmeyecek şeyler hazırladım. Dilerseniz: «Yaptıklarına karşılık olarak, onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» (Secde, 17) âyetini okuyunuz.

«Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.» Süddî: Cennete ancak sabredenler kavuşacaktır, diyerek bunu sanki, kendilerine ilim verilmiş olanların sözünün devâmı gibi kabul etmiştir. İbn Cerîr ise: Bu kelimeyi; ancak dünya sevgisine karşı sabreden ve âhîret yurdunu isteyenler söyleyebilir, diyerek burayı; kendilerine ilim verilmiş olanların sözünden ayırarak Allah Teâlâ'nın kelâmı ve O'nun haber vermesi olarak kabul etmiştir.

خَفَنَابِهِ وَبَادِرِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ  
الْمُنْصَرِّينَ ﴿٨١﴾ وَأَجْمَعَ الَّذِينَ تَمَتَّعُوا بِمَكَانِهِ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَذِّبُ اللَّهُ بِسُطِّ الرِّزْقِ  
لِمَنْ شَاءَ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْ لَا أَنْ مَرَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بَنَاءُ وَكَانَهُ لَا يَفْلَحُ  
الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾

81 — Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Allah'a karşı kendisine yardım edebilecek kimsesi de yoktu. Bizzât kendisini koruyabileceklerden de değildi.



82 — Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Vay demek ki Allah, kullarından dilediğinin rızkını genişletip daraltmaktadır. Eğer Allah, bize lutfetmemiş olsaydı; bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay, demek ki kâfirler, aslâ felâh bulmazlar, demeye başladılar.

Allah Teâlâ, Kârûn'un zîneti içinde kibirlenmesini, böbürlenmesini, kavmine karşı övünüp onlara karşı şımarıp azmasını zikrettikten sonra, peşinden onu ve evini yere geçirdiğini zikreder. Nitekim, Buhârî'de Zührî kanalıyla Sâlim'den, onun da babasından rivâyet edilen sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bir adam izârını yerde sürürken birden bire yere batırıldı. O, kıyâmet gününe kadar yere batmaya devâm etmektedir. Buhârî, hadîsi ayrıca Cerîr İbn Zeyd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Nadr İbn İsmâil'in... Ebu Saîd (el-Hudrî)den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden öncekiler içinde birisi kibirlenip böbürlenerek iki yeşil hırka içinde çıkmışken, Allah Teâlâ yeryüzüne emretti de yeryüzü onu içine alıverdi. Şüphesiz o, kıyâmet gününe kadar orada batmaya devâm etmektedir. Hadîsi, sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiş olup isnâdî hasendir. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsîli der ki: Bize Ebu Hayseme'nin... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur. Sizden öncekiler içinde birisi böbürlenerek iki hırka içinde çıkmışken Allah Teâlâ yeryüzüne emretti de yeryüzü onu içine alıverdi. Şüphesiz o, kıyâmet gününe kadar orada batmaya devâm etmektedir. Muhammed İbn Münzir Şekker Kitâbu'l-Acâibi'l-Ğaribe'sinde kendi isnâdî ile Nevfel İbn Mûsâhik'den rivâyet ediyor ki; o, şöyle anlatmış: Necrân mescidinde bir genç gördüm. Uzunluğuna, mükemmelliğine ve güzelliğine şaşırarak ona bakmaya başladım. Bana niçin bakıyorsun? diye sordu da, ben: Güzelliğine ve mükemmelliğine şaşıyorum, dedim. Şüphesiz, Allah da bana şaşmaktadır, dedi. Eksilmeye ve küçülmeye başladı da, sonunda bir karış uzunluğuna kadar küçüldü. Akrabâlarından birisi onu kolunun yeline alıp gitti.

Anlatıldığına göre, Kârûn'un'un helâk olması Allah'ın peygamberi Hz. Mûsâ'nın bedduâsı yüzünden olmuştur. Ancak Hz. Mûsâ'nın, ona niçin bedduâ ettiğinde ihtilâf edilmiştir. İbn Abbâs ve Süddî'den rivâyete göre; Kârûn, fâhişe bir kadına Hz. Mûsâ İsrâîloğulları içinde durup onlara Allah'ın kitâbını okurken, onların huzûrunda Hz. Mûsâ'yı susturması için bir miktar mal vermiş de kadını: Ey Mûsâ, sen bana şöyle söyle yapmıştın, demişti. Topluluk içinde kadın bu sözleri Hz. Mûsâ



(a.s.)'ya söylediğinde o korkudan titremiş, kadına doğru gelip iki rek'at namaz kılmış sonra: Denizî yaran, sizi Firavun'dan kurtaran, şöyle söyle yapan Allah aşkına, seni bu söylediğine sevk edenin kim olduğunu bana haber vereceksin, demiş. Kadın: Mâdem ki bana Allah aşkına dedin; o halde Kârûn sana bunları söylemem için şunları şunları verdi. Ben Allah'a istiğfâr edip O'na tevbe ediyorum, dedi. İşte o zaman Hz. Mûsâ, Allah için secdeye kapandı ve Kârûn hakkında istekte bulundu. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya vahyedip: Yeryüzüne, sana onun hakkında itâat etmesini emrettim, buyurdu. Hz. Mûsâ, yeryüzüne Kârûn'u ve evini yutmasını emretti de, öyle oldu.

Kârûn'un helâki hakkında, şöyle bir olay da anlatılıyor: Kârûn, (bir gün) zîneti içinde boz renkli katırlara binmiş olarak kavminin yanına çıkmıştı. Onun ve hizmetçilerinin üzerinde erguvan renkli (boyalı) elbiseler vardı. Bu maiyyeti içinde Allah'ın peygamberi Hz. Mûsâ (a.s.)nın meclisine uğradı. Hz. Mûsâ çevresindekilere Allah'ın günlerini hatırlatıyordu. Kârûn'u görünce, Hz. Mûsâ'nın çevresindekiler yüzlerini ona döndürerek debdebe ve ihtişâmına bakmaya başladılar. Hz. Mûsâ (a.s.) Kârûn'u çağırıp: Seni bu yaptığına sevkeden nedir? diye sordu. Kârûn: Ey Mûsâ, şâyet sen benden peygamberlikle üstün kılınmışsan, şüphesiz ki ben de sana dünya ile üstün kıldım. Dilersen çıkalım; sen bana, ben de sana bedduâ edeyim, dedi. Hz. Mûsâ ve Kârûn kavmi içinde çıktılar. Hz. Mûsâ: Sen mi duâ edeceksin, yoksa ben mi duâ edeyim? diye sordu, Kârûn: Hayır, ben duâ edeceğim, dedi. Kârûn duâ etti de onun duâsına icâbet olunmadı. Sonra Hz. Mûsâ: Duâ edeyim mi? diye sordu, Kârûn'un, evet cevabı üzerine: Ey Allah'ım, yeryüzüne bugün bana itâat etmesini emret, dedi. Allah Teâlâ ona: Şüphesiz öylece yaptım, diye vahyetti. Hz. Mûsâ: Ey yeryüzü, onları al (yakalayıp içine al), dedi. Yeryüzü onları ayaklarına kadar içine aldı. Sonra: Onları al, dedi de topuklarına kadar, sonra dizlerine kadar içine aldı. Sonra Hz. Mûsâ: Onların hazinelerini ve mallarını getir, dedi. Yeryüzü, onların hazine ve mallarını getirdi de, onlara baktılar. Hz. Mûsâ eliyle işâret edip: Ey Lâvi oğulları gidiniz, dedi. Yeryüzü onların üzerine kapandı. İbn Abbâs'tan rivâyete göre; o, şöyle demiştir: Onlar yedinci kat yeryüzüne batırıldı. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre onlar, her gün bir adam boyu batırılmaktadır ve kıyâmet gününe kadar da orada batmaya devam edeceklerdir. Burada daha birtakım İsrâiliyyât anlatılırsa da, burada onları vermiyoruz.

«Allah'a karşı kendisine yardım edebilecek kimsesi de yoktu. Bizât kendisini koruyabileceklerden de değildi.» Malı, toplamış oldukları, hizmetçileri ve maiyyeti ona bir fayda vermedi. Ondan Allah'ın azâbını, cezâsını ve intikâmını geri çeviremedi. Bizzât kendisi de, kendine yar-



dım edebilecek değildi. Ne kendisinden, ne de başkasından, ona bir yardımcı çıkmadı.

Daha dün onu zîneti içinde görüp de: «Keşki Kârûn'a verildiği gibi bizim de olsaydı. Doğrusu o, büyük bir varlık sâhibidir.» diyenler, onun yere batırıldığını gördüklerinde: «Vay, demek ki Allah, kullarından dilediğinin rızkını genişletip daraltmaktadır.» demeye başladılar. Mal, şüphesiz ki, sahibinden Allah'ın hoşnûd olduğuna delâlet etmiyor. Allah hem verir, hem vermez; hem daraltır, hem genişletir. Alçaltır da, yükseltir de. En mükemmel hikmet ve en kesin huccet O'nundur. İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen marfu' bir hadîste şöyle buyrulur: Allah Teâlâ aranızda rızıkları bölüştürdüğü gibi, huylarınızı da paylaştırmıştır. Şüphesiz ki Allah; malı sevdiğine de, sevmediğine de verir. İmânı ise ancak sevdiğine bahşeder.

«Eğer Allah, bize lutfetmemiş (ihsânda bulunmamış) olsaydı; (şunu yerin dibine geçirdiği gibi) bizi de yerin dibine geçirirdi.» Zîrâ biz de, onun gibi olmayı istemiştik. Şüphesiz ki o bir kâfir idi. «Kâfirler (ise dünyada da, âhirette de Allah katında) aslâ felâh bulmazlar.» (...)

تِلْكَ النَّارُ الَّتِي تُجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ  
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ  
عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

83 — İşte âhiret yurdu. Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyen ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz. Âkıbet müttakilerindir.

84 — Kim bir iyilikle gelirse; ona, daha hayırlısı verilir. Kim de bir kötülükle gelirse; o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar cezâ görürler.

#### Ahiret Yurdu

Allah Teâlâ âhiret yurdunu, aslâ zevâle ermeyecek ve çevrilmeyecek devâmlı nimetlerini; yeryüzünde böbürlenmeyen, Allah'ın yaratıklarına karşı büyüklenmeyen, onlara zulmetmeyen, onlar arasında bozgunculuk yapmayan, tevâzu' sâhibi inanan kullarına hazırladığını haber veriyor. İkrime, âyetteki ( العلو ) kelimesini büyüklenmekle açıklar. Saîd



İbn Cübeyr ise, bu kelimeyi; haddi aşmak, azmak ve zulümle tefsir eder. Süfyan İbn Saîd es-Sevri'nin Mansûr'dan, onun da Müslim el-Batîn'den rivâyetine göre, yeryüzünde böbürlenmek; haksız yere büyülenmektedir. Âyetle zikredilen bozgunculuk ise, malı haksız yere almaktır. İbn Cüreyc âyeti şöyle açıklıyor: «İşte âhiret yurdu; Biz onu; yeryüzünde (büyüklenmeyen) böbürlenmeyen ve (Allah'a isyân olan şeyleri işlemek suretiyle) bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz.» İbn Cerir der ki: Bize İbn Vekî'nin... Hz. Ali'den rivâyetinde o, şöyle demiş: Şüphesiz ki; ayakkabısının bağının, arkadaşının ayakkabı bağından daha güzel olmasını isteyen ve bundan hoşlanan kimse, Allah Teâlâ'nın: «İşte âhiret yurdu. Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyen ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz. Âkibet müttakilerindir.» âyetinin hükmü içine girer. Hz. Ali'nin bu sözü, kişinin başkasına karşı övünmek istediği durumuna hamledilmelidir ki; şüphesiz bu, kötülenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyet edilen sahîh bir hadiste o, şöyle buyurmuş: Bana alçak gönüllü (mütevâzi) olmanız vahyolundu. O kadar ki; kimse kimseye karşı övünmeyecek, kimse kimseye karşı zulmetmeyecektir. Ancak kişi bunu sâdece güzelleşmek için sevip isterse, bunda bir beis yoktur. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, ben elbisemin ve ayakkabımın güzel olmasını seviyorum. Bu kibirden midir? diye sormuştu. Allah Rasûlü: Hayır, şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever, buyurdu.

«Kim (âhiret günü) bir iyilikle gelirse; ona daha hayırlısı verilir.» Allah'ın sevâbı, kulun iyiliğinden daha hayırlıdır. Nasıl böyle olmasın ki; Allah Teâlâ ona karşılığını kat kat verecektir. Burası, Allah Teâlâ'nın fazl-u ihsânını beyân makâmıdır. Bundan sonra adâlet ve hükümlerin ayrılması makâmını zikrederek şöyle buyurur: «Kim de bir kötülükle gelirse; o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar cezâ görürler.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de «Kim de bir kötülükle gelirse, yüzleri ateşte sürtülür. Ya siz yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezâlandırılacaksınız?» (Neml, 90) buyrulur ki; burası da adâletle hükümlerin ayrılacağını beyân makâmıdır.

إِنَّا الَّذِي فَرَضْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِمَا جَاءَ بِإِلْهَادِي وَمَنْ مَوْفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتُ تَرْجُو أَنِ لِيَ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنْزِلَتْ إِلَيْكَ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمَشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾



85 — Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir. De ki: Kimin doğrulukla geldiğini, kimin apaçık sapıklıkta bulunduğunu en iyi bilen Rab bumdır.

86 — Sen; sana bu Kitâb'ın verileceğini ummazdın. Bu, ancak Rabbinin bir rahmetidir. Öyle ise, sakın kâfirlere yardımcı olma.

87 — Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan alıkoymasınlar. Rabbinâ davet et ve sakın müşriklerden olma.

88 — Allah ile birlikte hiçbir başka tanrıya yalvarma O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey helâk olacaktır. Hüküm O'nundur ve sâdece O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ burada Rasûlü (s.a.)ne risâleti tebliğ etmesini ve insanlara Kur'ân'ı okumasını emrediyor. Ona haber veriyor ki; şüphesiz Allah, onu kıyâmet gününe döndürecek ve gözetmesini, riâyetini istemiş olduğu peygamberlik mükellefiyetinden ona soracaktır. Bu sebeptendir ki; şöyle buyurur: «Kur'ân'ı (insanlara okuyup onlara tebliğ etmeni) sana farz kılan Allah, elbette seni döneceğin yere, (kıyâmet gününe) döndürecek (ve sana bunu soracak)tır.» Nitekim, başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Andolsun ki; kendilerine peygamber gönderilmiş olanlara da soracağız, peygamber olarak gönderilenlere de.» (A'râf, 6), «Allah peygamberleri topladığı gün şöyle buyurur: Size ne cevap verildi?» (Mâide, 109), «Yeryüzü Rabbinin nûru ile aydınlandı. Kitâb konuldu. Peygamberler ve şahidler getirildi...» (Zümer, 69). Süddî'nin Ebu Sâlih'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Teâlâ; «Kur'an'ı sana farz kılan Allah elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinde şöyle buyuruyor: Şüphesiz seni cennete döndürecek, sonra sana Kur'ân'ı soracaktır. Süddî ve Ebu Saîd de, bu açıklamanın bir benzerini yapmışlardır. Hakem İbn Ebân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs (r.a.)'tan rivâyetine göre; o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecek-tir.» âyetinde, kıyâmet gününün kastedildiğini söyler. Bunu, Mâlik de Zührî'den rivâyet ediyor. Sevrî'nin, A'meş kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, burada ölüm kastedilmektedir. Yani, Allah elbette seni ölüme ulaştırıp döndürecektir. İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerin kanalları bunlardır. Bu rivâyetlerin birisinde şöyle deniliyor: Şüphesiz ki Allah, seni cennetteki madenine (aslına) döndürecektir. Mücâhid der ki:



Kıyâmet günü seni diriltecektir. Bu açıklama İkrime, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Kazea, Ebu Mâlik ve Ebu Sâlih'ten de rivâyet edilmiştir. Hasan el-Basrî der ki: Evet, Allah'a yemin olsun ki; onun için (Hz. Peygamber için) bir dönüş yeri vardır ve Allah Teâlâ kıyâmet günü önce onu diriltecek, sonra cennete koyacaktır. İbn Abbâs'tan bundan başka vecihler de rivâyet edilmiş olup; Buhârî, Sahih'inin tefsir bölümünde der ki: Bize Muhammed İbn Mukâtil'in... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinde şöyle diyor: Allah elbette seni Mekke'ye döndürecektir. Bunu, Nesei de Sünen'inin tefsir bölümünde; İbn Cerir ise, Ya'lâ İbn Ubeyd et-Tanâfisi kanalıyla rivâyet ediyorlar. Avfi de, İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinin anlamı şudur: Şüphesiz seni Mekke'den nasıl çıkarmışsa, yine oraya döndürecektir. Muhammed İbn İshâk da Mücâhid'den rivâyetle âyeti şöyle anlıyor: Elbette Allah, seni doğum yerin olan Mekke'ye döndürecektir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bu açıklamanın benzeri İbn Abbâs, Yahyâ İbnü'l-Cezzâr, Saîd İbn Cübeyr, Atıyye ve Dahhâk'tan da rivâyet edilmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... Dahhâk'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'den çıkıp ta Cuhfe'ye ulaştığında, Mekke'ye karşı bir özlem duymuştu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona: «Kur'an'ı sana farz kılan Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetini indirdi. Dahhâk'tan rivâyet edilen bu söz, âyetin Medine'de nâzil olmasını gerektirir. Halbuki sürenin tamâmı Mekke'de nâzil olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivâyetine göre o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, İbn Abbâs'ın gizlediklerindendi. İbn Ebu Hâtim'in kendi isnâdı ile Nuaym el-Kârî'den rivâyetine göre; o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinde: Beyt el-Makdis'e döndürecek, demiştir. En doğrusunu Allah bilir, ama bu söz, âyeti (Hz. Peygamberin döndürüleceği yeri) kıyâmet günü ile tefsir edenlerin sözüne dönmeğe'dir. Zirâ Beyt el-Makdis, mahşer ve insanların diriltiip toplanacakları yerdir. Doğruya ulaştıran, Allah'tır.

Bu sözlerin arasını şöylece te'lif etmek mümkündür: İbn Abbâs bir keresinde âyeti Allah Rasûlü'nün Mekke'ye dönüşü ile tefsir etmiştir ki; bu Mekke'nin fethidir ve İbn Abbâs'a göre Mekke'nin fethi, Allah Rasûlü (s.a.)'nın ecelinin yaklaşmış olduğuna bir işârettir. Nitekim İbn Abbâs: «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde, ve insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünüzde, hemen Rabbinı hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dille. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» (Nasr,



1-4) sûresini de Allah Rasûlü (s.a.)nün eceli olduğu ve sûrede buna işâret edildiği şeklinde açıklamıştır. İbn Abbâs bu açıklamayı, Ömer İbn Hattâb'ın da bulunduğu bir yerde yapmış ve Ömer onun bu sözüne muvâfakat ederek: Sûre'den senin anladığından başkasını anlamıyorum, demişti. Bu sebeptendir ki; İbn Abbâs başka bir seferinde, Allah Rasûlünün döneceği yeri ölümle, diğer bir keresinde ölümden sonraki kıyâmet günü ile, bir keresinde de Allah'ın risâletini cinn ve insanlara tebliğ edip ulaştırması üzerine mükâfâtı ve varacağı yer olan cennetle tefsir etmiştir. Zîrâ o (Hz. Peygamber), Allah'ın yaratıklarının en kâmilî, en fasihi ve mutlak olarak Allah'ın yaratıklarının en şerefliisidir.

«De ki: Kimin doğrulukla geldiğini, kimin apaçık sapıklıkta bulunduğunu en iyi bilen Rabbidir.» Ey Muhammed, sana muhâlefet edip yalanlayan kavminin müşriklerine ve küfürlerinde onlara uyanlara de ki: Şüphesiz Rabbin sizden ve benden hangimizin hidâyet üzere olduğunu en iyi bilendir. Yurdun âkıbetinin kimin için olacağını yakında bileceksiniz. Dünyada ve âhirette güzel âkıbet ve zaferin kimin olduğunu da yakında bileceksiniz.

Sonra Allah Teâlâ peygamberine, ona olan yüce nimetini onu göndermek sûretiyle kullarına olan nimetlerini hatırlatarak şöyle buyurur: «Sen, (sana vahiy indirilmesinden önce) sana bu Kitâb'ın verileceğini (ve sana vahiy indirileceğini) ummazdın. Bu, ancak Rabbinin bir rahmetidir.» Allah'tan sana vahyin gelmesi, ancak Allah'ın sana ve senin sebebinle kullara rahmetindendir. Mâdem ki sana bu yüce nimeti bahşetmiştir; «Öyle ise, sakın kâfirlere yardımcı olma.» Aksine onlardan ayrıl, uzaklaş ve onlara muhâlefet et. «Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar.» Onların sana muhâlefetlerinden ve insanları senin yolundan alıkoymalarından, çevirmelelerinden etkilenme. Buna iltifât edip aldırma. Şüphesiz Allah senin kelimeyi yüceltecek, dinini destekleyecek, seninle gönderileni diğer dinlere üstün kılacaktır. «Tek ve ortağı olmayan) Rabbin (ibâdete) davet et ve sakın müşriklerden olma. Allah ile birlikte bir başka tanrıya yalvarma. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur.» İbâdet sâdece O'na ve ilâhlık da sadece O'nun azametine yaraşır.

«O'nun zatından başka her şey helâk olacaktır.» âyeti, Allah'ın Dâim, Bâki, Hayy, Kayyûm olduğunu haber vermektedir. Öyle Allah ki bütün yaratıklar ölür, O asla ölmez. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir. Ancak azamet ve ikrâm sâhibi Rabbinizin zâtı Bâkidir.» (Rahmân, 26-27) buyurarak burada Yüz kelimesi ile zâtını ifâde etmiştir. «O'nun zatından başka her şey helâk olacaktır.» âyetinde de ifâde tarzı aynıdır. Ebu Seleme kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen sahîh bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şâirin söylemiş olduğu sözlerin en doğrusu, Lebîd'in: Dikkat ediniz,



Allah'ın dışında her şey bătıldır, sözüdür. Mücâhid ve Sevri O'nun zatından başka her şey helâk olacaktır.» âyetini: O'nun rızâsının istendiği şeyler dışında her şey helâk olacaktır, şeklinde anlamışlardır. Buhârî bu açıklamayı, Sahih'inde bunu kabul eder tarzda nakletmektedir. (...) Bu açıklama birinci açıklamaya zıd değildir. Zîrâ bu; Allah'ın rızâsının istenildiği ve kasedildiği, şeriata uygun sâlih ameller dışında bütün amellerin bătıl olduğunu haber vermektedir. Birinci açıklamanın muktezâsına göre ise, Allah'ın zâtı dışında bütün zâtlar fânî'dir, yok olacak ve zevâle erecektir. Şüphesiz ki Allah, her şeyden önce ve her şeyden sonra var olan Evvel ve Âhir'dir. Ebu Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünya, et-Tefekkür ve'l-İtibâr adlı kitâbında der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Ebu Bekr'in... Ebu'l-Velid'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: İbn Ömer, kalbini imân üzere tutmak ve korumak istediğinde; bir harâbeye gider, kapısında durur ve hâzin bir sesle nidâ ederek: Senin ehlin nerede? der, sonra kendine dönerek: «O'nun zatından başka her şey helâk olacaktır.» dermiş.

«Hüküm O'nundur.» Mülk, tasarruf O'nundur, hükmünü değiştirip geciktirecek hiç kimse yoktur. «(Diriltileceğiniz günde) sâdece O'na döndürüleceksiniz.» Size amellerinizin karşılığını verecektir: Amelleriniz hayır ise hayır, amelleriniz kötü ise karşılaşacağınız da kötülük olacaktır

### İ Z Â H İ

Birinci Mes'ele: «O'ndan başka her şey helâk olacaktır.» kavli konusunda ihtilâf edilmiştir. İnsanlardan bir kısmı helâki, yokluk diye tefsir etmişlerdir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Allah Teâlâ kendinden başka her şeyi yok eder. Bazıları da helâk kelimesini, faydalanılır olmaktan çıkaracaktır, diye tefsir etmişlerdir. Bu, ya öldürmeyle olur veya bölümleri kalsa bile bölümlerinin dağıtılmasıyla olur. Nitekim: Elbise helâk oldu, eşyâ helâk oldu, denildiği zaman; onun bölümlerinin yok olduğu kasedilmez de, ondan faydalanabilme imkânının kalmadığı kasedilir. Bazıları da demişlerdir ki: Helâk olması demek, kendiliğinden helâke kâbiliyetli olması demektir. Çünkü Allah'tan başka her şey kendiliğinden varlığı mümkün nesnedir. Mümkünü'l-vüc'ud olan her şey yok da olabilir. Dolayısıyla helâki kâbil olur. Bu yüzden ona «helâk» ifâdesi kullanılmıştır.

İyi bil ki: Kelâmcılar, Allah'tan başka her şeyin yokluğu ve helâki kabul edecek nitelikte olduğuna delil getirmek istediklerinde şöyle derler: Âlemin sonradan meydana gelmiş olduğu sâbittir. Sonradan meydana gelmiş olan her şey, hakikatı itibarıyla varlığı veya yokluğu kabul ede-



cek niteliktedir. Varlığı veya yokluğu kabul edecek nitelikte olan her şey de, bu durumu üzerinde devâm edip kalması gerekir. Çünkü imkân mâhiyetin gereklerindendir. Mâhiyetin gereği olan şey ise mâhiyetten hiç ayrılmaz. Ancak biz, bu delil getirme şekline baktığımızda, bunun maksad için yeterli olmadığını görürüz. Çünkü kelâmcılar delili, cisimlerin ve arazların hâdis olması esâsına dayandırmışlardır. Halbuki onlar; Allah'tan başka her şey, ya bir yer işgâl eder veya bir yer işgâl edene dayanır, şeklinde delil getirebilselerdi; maksadları gerçekleşmiş olurdu. Ancak hasımların ne bir yerde, ne de bir yerde olana dayanan varlıkları isbât ettiği zaman maksadları gerçekleşmiş olmazdı. Bir mekânda olan veya bir mekânda olana dayanan şeylerin, sonradan meydana geldiğini gösteren delil, Allah'tan başka her şeyin hâdis olduğunu göstermez. Ancak bu, üçüncü kısmın imkânsızlığına da delil getirdikten sonra yeterli olabilir. Bu üçüncü kısmın inkârı konusunda iki yol ta'kib etmektedirler: Birincisi, onların bu konuda delil yoktur, binâenaleyh inkâr edilmesi gerekir, sözleridir ki bu metod çok çapraşıktır. Bunun yetersizliğini ve düşüklüğünü kelâm kitaplarında açıkladık. İkincisi, onların şu sözleridir: Eğer bu şekilde bir var olan (bir yerde bulunmayan veya bir yerde bulunana dayalı olmayan bir varlık) var olmuş bulunsaydı; bu mekân, zaman ve imkânın reddi konusunda Allah'a ortak olurdu. Ve böyle bir ortak da hâşâ Allah Teâlâ'nın benzeri olurdu. Bu ise zayıftır. Çünkü her ne kadar ikisi birbirine bu inkârda müşterek olsalar da, mâhiyet ve hakikat bakımından her birinin diğerinden ayırd edilmesi ihtimâli vardır. Mesele böyle olunca kelâmcıların, Allah'tan başka her şeyin helâk olacağını isbât konusundaki akli delillerinin yeterli olmadığı açığa çıkıyor.

Bu konuda dayanılabilecek delil şöyle dememizdir: Âlemin sâanii (yaratıcısı) vâcibü'l-vücûd olduğuna göre, bir başka vacibü'l-vücûdun var olması müstahîldir. Aksi takdîrde her ikisi, vücûdu vâcib olması konusunda ortak olacaklardır ve ikisinden biri bir özellikle diğerinden ayrılacaktır. Ortak oldukları noktayla ayrıldıkları noktalar farklı olacaktır. Bu takdîrde her ikisinden birisi, ortak noktaları ve farklı noktaları bulunan iki bileşik olacaklardır. Bileşik olan her şey mümkündür, dolaşısıyla bölümlerine muhtâttır. Sonra iki bölümden her ikisi de vâcib olacak olursa bu takdîrde ikisinin de, vâcibü'l-vücûd olma konusunda müşterek olmaları ve bir başka değerlendirme yönünden de ayrı olmaları gerekecektir. Bu ise ikisinden her birinin bileşik olmasını gerektirir. Ayrıca teselsülü de icâbettirir ki bu muhâldir. Eğer ikisi de vâcib olmazsa, bunlardan mürekkebe olan ve muhtâç olanın vâcib olmaması da ha uygun olacaktır. Böylece vâcibü'l-vücûd olanın bir tek olduğu ve onun dışında kalan herşeyin de mümkün olduğu sâbit bulunmaktadır. Mümkün olan her şeyin de bir tercih ettiricisi bulunacaktır. Tercih et-



tiriciye ihtiyâcı, ya yok olduğu sırada veya var olduğu esnâda olacaktır. Yok olduğu sırada muhtâç olursa onun sonradan meydana gelmiş olduğu kendiliğinden sâbit olmaktadır. Var olduğu sırada muhtâç olursa, var olan bir müessire ihtiyâcı ya sonradan meydana geldiği esnâda veya varlığının bâkî olduğu sırada olacaktır. İkincisi bâtıldır, zirâ var olanın var edilmesini gerektirir ki bu muhâldir. Öyleyse, ihtiyâcın ancak sonradan meydana gelme halinde mevcûd olduğu sâbit bulunmaktadır.. Yine sâbit bulunmaktadır ki, Allah Teâlâ'dan başka her şey sonradan meydana gelmedir. İster bir yer kaplamış olsun, ister bir yer kaplayana dayanmış olsun, ister bir yer kaplamamış olsun ve bir yer kaplayana dayanmamış olsun, farksızdır. Bu delâlet, Allah'ın zâtı ve sıfatları konusunda bir eksiklik teşkil ederse bil ki, meydanda kuvvetli farklılıklar bulunmaktadır. Allah'tan başka her şeyin sonradan meydana gelme olduğu sâbit olduğuna ve sonradan meydana gelme olan her şeyin yokluğa kâbiliyetli olduğu da sâbit olduğuna göre, bu açık bürhânla Allah'tan başka her şeyin helâk olacağı; helâk ve yokluğa kâbiliyetli olması anlamında helâk olacağı da sâbit olmaktadır. Âyet-i kerime'yi böyle tefsîr edenler derler ki; bu görüş daha evlâdır. Zirâ Allah Teâlâ, kendinden başka her şeyin o anda helâk olma durumunda bulunduğuna hükmetmektedir. Bizim söylediğimize göre de Allah'tan başka her şey her hâlükârda helâk olma durumundadır. Sizin söylediğinize göre ise, Allah'tan başka her şey her hâlükârda helâk olma durumunda değil de, ileride helâk olacak demek olur. Öyleyse bizim açıklamamız burada daha uygundur. Ayrıca mümkün, kendi olması bakımından var olduğu zaman, ne kendiliğinden varlığa ve ne de kendiliğinden yokluğa hak kazanır. Bu hak kazanma durumu kendiliğinden bir hak kazanmadır ki, varlık ona dışardan gelmiştir. Binâenaleyh onun için varlık, emânet alınan bir elbise gibidir. Kendisinin o olması bakımından o, zengin bir adamdan emânet bir elbise alan fakîr insan gibidir. Bu emânet alma nedeniyle fakîr, fakîr olmaktan çıkmaz. Aynı şekilde mümkün varlıklar da, kendilerinin kendileri olma bakımından varlıktan uzaktırlar. Varlık onlar için emânet olarak elde edilen elbise yerindedir. Öyleyse kendilerinin kendileri olma bakımından sürekli helâk içerisinde bulundukları görüşü doğru olmaktadır. İlerde helâk olacaktır, diyenler ise delillerini şöyle sıralarlar: Helâkin, lügatta iki anlamı vardır: Birincisi, bir şeyin faydalanılabilir olmak durumunun çıkmasıdır. İkincisi ise, yok olma ve ademdir. Buradaki helâk lafzının, birinci anlama hamledilmesi câiz değildir. Çünkü Allah'tan başka varlıkların, faydalanma sınırının dışına çıkması anlamında helâk olmaları muhâldir. Zirâ bütün bölümleri dağılsa da o, yine faydalanılabilir olabilir. Çünkü onda aranan fayda, kadîm bir sâni'in varlığına delil getirme imkânını sağlayabilir. Binâenaleyh diğer varlıklar, ister birlikte ister dağınık vaziyette kalmış olsun-



lar, Yaraticıya delil getirme nedeniyle yarar sağlama durumları bâkî kalmaktadır. Hattâ ister var olarak kalsınlar, ister yok olsunlar netice değişmez. Helâk lafzının bu şekle hamledilmesi mümkün olmadığına göre, fenâ anlamına hamledilmesi gerekir. Buna cevap olarak helâkin, ayrılma ve yarar sağlama imkânını ortadan kaldırma anlamına geldiğini savunanlar şöyle dediler: Bir şeyin helâk olması, o şeyden beklenilen yararın dışına çıkıp yarar sağlayamamasıdır. Bunun için insan öldüğü zaman; helâk oldu, denilir. Çünkü insandan beklenen nitelik, onun yaşaması ve akıl sâhibi olmasıdır. Elbise yırtıldığı zaman; helâk oldu, denir. Çünkü elbiseden aranan maksad, giyinmeye elverişli olmasıdır. Kâinâtın bölümleri dağıldığı zaman; gökler, yıldızlar, dağlar ve denizler özel bir yarar için yaratılmış oldukları bu menfaat özelliğini yitirirler. Öyleyse bu takdîrde onlara; helâk olmuş, demenin doğru olması gerekir. Bu halde de onların Sâni'in varlığına delil getirilmesinin doğru olması görüşüne gelince; bu takdîrde fayda, yalnız güneşe güneş olması, aya ay olması nedeniyle hâs bir fayda değildir. Binâenaleyh onların bu durumda kalmaları, «helâk olmuştur» ifâdesinin kullanılmasını gerektirmez. Ayrıca onlar, âlemin cüz'lerinin bâkî olacağına delil olarak, Allah Teâlâ'nın: «Yer bir başka yere çevrildiği gün» kavlini göstermektedirler. Bu, o bölümlerin de bâkî kalacağını açıkça ifâde etmektedir. Ancak o bâkî kalan bölümler bir başka nitelikle nitelenmiş olacaktırlar ki; bu, işte bugünkü konumlarının aynı değildir.

İkinci Mes'ele: Tevhîd ehli bu âyete dayanarak, Allah Teâlâ'ya şey denilebileceğini bildirmişlerdir. Derler ki: Çünkü Allah Teâlâ «her şey» kavlinde kendi zâtını öyle bir istisnâ ile dışarı çıkarıyor ki, eğer bu istisnâ olmasaydı, kendi zâtının da onun içinde kalması gerekirdi veya zâtının da bu lafzın altında kullanılması doğru olurdu. Öyleyse Allah Teâlâ'ya şey denilebilir. Bu görüş, bizim En'âm sûresinde zikrettiğimiz görüşü desteklemektedir. Biz En'âm sûresinde: «De ki: Şehâdet bakımından hangi şey daha büyüktür? Allah'tır, de.» Allah'ın bir şey olmadığını söyleyenlere karşı delilleri ise; Allah Teâlâ'nın «O'nun gibi bir şey yoktur.» kavlidir. «Gibi» derken kullanılan teşbih edâtı ( كَمِ ) benzer anlamına gelir ki âyetin takdîri o zaman şöyle olur: O'nun gibi bir şey olan bir benzeri yoktur. Allah, Allah'ın benzeri olan şey de Allah'ın kendisi olacağından Allah'ın bir şey olmaması icâbeder. Bunun cevabı, buradaki ( كَمِ ) edâtının ziyâde bir sıla olduğunu söylemektir.

Üçüncü Mes'ele: Mücessime, bu âyeti delil getirerek Allah Teâlâ'nın bir cisim olduğunu söylemişlerdir. Bu delillerini de iki şekilde îrâd ederler. Birincisi derler ki: Âyet, Allah Teâlâ'nın veçhinin bulunduğu konusunu sarâhatle belirtmektedir. Allah Teâlâ'nın yüzünün bulunması ise cisim olmasını icâbettirir. İkinci delilleri ise «Ve O'na döndürüleceksiniz.» kavlidir. Burada «O'na» derken kullanılan ( اِلَيْهِ ) harf-i



cerri, hedefin sonunu gösterir. Bu ise ancak cisimler için düşünülebilir. Buna cevap olarak şöyle denir: Eğer bu söz doğru olsaydı, hâşâ Allah Teâlâ'nın bütün organlarının yok olması ve O'nun yalnızca yüzünün bâkî kalması icâbederdi. Nitekim râfizilerden Müşebbihe adı verilen bazı gruplar bunu gerekli bulmuşlardır. İbn Sem'ân'ın beyân ettiği bu görüşü, akıl sâhibi hiç bir kimse söyleyemez. Sonra insanlardan bir kısmı dediler ki; yüzden maksad, vücûd ve hakîkattır. Söz gelimi; «Bu işin yönü şöyledir,» denirken, hakikatı denmek istenmiştir. Bir kısmı da yön kelimesinin sıla olduğunu ve her şeyin helâk edilip ancak O'nun helâk olmayacağını kastedilmiş olduğunu söylerler. «Ve O'na döndürüleceksiniz» ifâdesindeki ( إلی ) edâtı ise, O'nun hüküm ve karâr yerine döndürüleceksiniz, anlamındadır.

Dördüncü Mes'ele: Mu'tezile bu âyete dayanarak, cennet ve cehennem yaratılmamış olduğunu söylerler. Çünkü derler âyet her şeyin yok olmasını gerektiriyor. Eğer, cennet ve cehennem yaratılmış olsaydı yok olurlardı. (Fahreddîn Râzî, Mefâtih el-Ğayb, XXV, 22-24).

— oOo —

### KASAS SÜRESİNİN SONU







## ANKEBÛT SÜRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ۝ أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۝ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ  
مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ۝ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ  
أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۝

Rahmân ve Rahim olan Allâh'ın adıyla.

1 — Elif, Lâm, Mîm.

2 — Yoksa, insanlar; inandık demeleriyle bırakılıvereceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi sandılar?

3 — Andolsun ki Biz, onlardan öncekileri de denedik. Allah, elbette doğruları bilir ve elbette yalancıları da bilir.

4 — Yoksa, kötülük yapanlar Biz'den kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar.

İmân ve İmtihân

Hurûf-ı Mukattaa hakkında bilgi daha önce Bakara sûresinin başında geçmişti.



«Yoksa, insanlar; inandık demeleriyle bırakılıvereceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi sandılar» âyetindeki soru istifhâm-ı inkârîdir. Şüphesiz Allah Teâlâ inanan kullarını, onlardaki îmâna göre deneyecektir. Nitekim sahîh bir hadis'te şöyle buyrulur: İnsanların en şiddetli musibete dâ'î olanları; peygamberler, sonra sâlih kimseler, sonra onlara benzeyenler, sonra derece itibârıyla onlardan aşağı olan benzerleridir. Kişi dini ölçüsünce musibete dâ'î kılınıp denenir. Şâyet dininde bir salâbet ve sağlamlık varsa, onun denenmesi ve musibeti artar. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Yoksa siz içinizden cihâd edip Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri Allah, ortaya çıkarmadan bırakılıvereceğinizi mi sandınız?» (Berâe, 16). Bakara sûresinde: «Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk, sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardı ki, nihâyet peygamber ve beraberindeki mü'minler: Allah'ın yardımı ne zaman? diyordu. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı muhakkak pek yakındır.» (Bakara, 214) buyururken, aynı sebeple burada şöyle buyrulur: «Andolsun ki Biz, onlardan öncekileri de denedik. Allah, elbette (îmân davasında bulunanların bu iddiâsında) doğruları(nı da bilir), elbette (söz ve iddiâsında) yalancıları da bilir.» Allah Teâlâ olmuş ve olacakları, şâyet olsaydı, olmayanın nasıl olacağını bilir. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat imâmları katında bu, ittifâk olunmuş bir konudur. Bu sebepledir ki İbn Abbâs ve başkaları âyetteki bilmek anlamına gelen fiili, görmekle tefsir etmişlerdir. Zîrâ görme, sâdece mevcûd olana taalluk eder. İlim ise görmekten daha geneldir ve hem yok olana, hem de var olana taalluk eder.

«Yoksa, kötülük yapanlar Biz'den kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» İmân dâiresi içine girmemiş olanlar, bu fitne ve imtihândan kurtulacaklarını sanmasınlar. Şüphesiz onların arkasındaki cezâlandırma ve azâb bundan daha müdhiş ve daha ağırdır. Bu sebeple: «Yoksa, kötülük yapanlar Biz'den kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü (zannediyor ve ne kötü) hüküm veriyorlar.» buyurmuştur.

مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنْ أَجَلَ اللَّهُ لَآئٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهَدْ  
فَأِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ  
لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾



5 — Kim, Allah'a kavuşmayı umarsa; muhakkak ki Allah'ın belirttiği vakit mutlakâ gelecektir. O, Sem'dir, Âlîm'dir.

6 — Kim cihâd ederse; ancak kendisi için cihâd etmiş olur. Zîrâ Allah âlemlerden müstağnidir.

7 — İmân edip te sâlih amel işleyenlerin, kötülüklerini andolsun ki örteriz. Onları yaptıklarından daha güzeli ile mükâfâtlandırırız.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kim, (âhiret yurdunda) Allah'a kavuşmayı umar (ve Allah katındaki bol bol sevâbları umarak sâlih amelleri işler)se; muhakkak ki Allah'ın belirttiği vakit, mutlakâ gelecek ve Allah Teâlâ onun umudunu gerçekleştirerek amelinin karşılığını ona en mükemmel ve bol şekilde verecektir. Bu hiç şüphesiz ve mutlaka olmaktadır. Zîrâ Allah Teâlâ duâyı en çok işiten ve kâinattaki herşeyi lâıyık veçhile görendir.» Bu sebeptedir ki: «Kim Allah'a kavuşmayı umarsa muhakkak ki Allah'ın belirttiği vakit mutlaka gelecektir. O Semî'dir, Âlîm'dir» buyurmuştur.

«Kim cihâd ederse; ancak kendisi için cihâd etmiş olur.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Her kim sâlih amel işlerse kendi lehinedir.» (Câsiye, 15), kim sâlih bir amel işlerse, bunun faydası yine ancak kendisine döner. Zîrâ Allah Teâlâ kullarının fiillerinden müstağnidir. Onların hepsi, içlerindeki en müttakî kişinin kalbi üzere olsalar bu, Allah'ın mülkünde hiç bir fazlalık meydana getirmez. Bu sebeptedir ki: «Kim cihâd ederse; ancak kendisi için cihâd etmiş olur. Zîrâ Allah, âlemlerden müstağnidir.» buyurmuştur. Hasan el-Basrî der ki: Şüphesiz kişi ömründe bir gün kılıç vurmamış dahi olsa cihâd edebilir (cihâd ecrini diğer amelleri ile kazanabilir).

Sonra Allah Teâlâ, yaratıkların hepsinden müstağni olduğunu haber vermiştir. Onlara olan ihsân ve iyiliğindendir ki imân edip de sâlih ameller işleyenleri en güzel bir şekilde mükâfâtlandıracaktır. Şüphesiz O, onların işlemiş oldukları kötülükleri örtecek, işlemiş olduklarının daha güzeli ile onlara ecirlerini verecektir. Az iyiliği kabul buyuracak, onlardan birine karşılık on katından yedi yüz katına kadar sevâb verecektir. Kötülüğe karşı ise onun bir katıyla cezâ verecek veya bağışlayacaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat artırır ve kendi katında büyük bir mükâfât verir.» (Nisâ, 40) buyururken, (burada da şöyle buyurmuştur: «İmân edip te sâlih amel işleyenlerin, kötülüklerini andolsun ki örteriz. Onları yaptıklarından daha güzeli ile mükâfâtlandırırız.»



وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَنْتُمْ كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾

8 — Biz, insana; anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarsa, kendilerine itâat etme. Dönüşünüz Bana'dır. Yaptıklarınızı size bildiririm.

9 — İmân edip sâlih amel işleyenleri de andolsun ki, sâlihlerin arasına katacağız.

Allah Teâlâ zâtını birlemeye sarılmaya teşvikten sonra kullarına ana-babaya iyiliği emreder. Zîrâ ana-baba, insanın varlığının sebebidirler. Babanın ona harcamada bulunmak sûretiyle, annenin de ona şefkatte bulunmasıyla son derece fazla iyilikleri, ihsânları vardır. Bu sebeptendir ki başka bir âyeti kerime'de şöyle buyurur: «Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyiniz, ana ve babaya iyi davranasınız. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında iken yaşlılığa erecek olurlarsa, onlara karşı «of» dahi deme. Onları azarlama ve her ikisine de efendice sözler söyle. Merhametten onlara alçak gönüllülük kanatlarını ger ve de ki: Rabbim, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.» (İsrâ, 23, 24). Ana-babanın geçmiş iyilikleri mukâbilinde onlara acıma, merhamet ve ihsânla tavsiyeden sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyi Bana ortak koşmak için seni zorlarsa, kendilerine itâat etme.» Şâyet müşrik iseler ve senin de onların dinine tâbi olmanı arzularlarsa sakın onlara uyma, bu konuda onlara itâat etme. Şüphesiz sizin döneceğiniz yer, dönüşünüz kıyâmet günüdür. Ana-babana iyiliğin ve onların dini üzere (onların dinine tâbi olmamakta) sabrın karşılığında elbette seni mükâfâtlandıracağım ve dünyada sen her ne kadar onlara insanların en yakını idiysen de, seni ana-babanın zümresi içinde değil de sâlihlerle birlikte haşredeceğim. Şüphesiz kişi, kıyâmet günü dini bir sevgi ile sevdiği kimselerle beraber haşrolunacaktır. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: «İmân edip sâlih amel işleyenleri de andolsun ki, sâlihlerin arasına katacağız.» buyurmuştur. Bu âyetin tefsiri sırasında Tirmizi der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr ve Muhammed İbn el-Müsen-



nâ'nın... Mus'ab İbn Sa'd'dan, onun da babası Sa'd (İbn Ebu Vakkâs) dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Benim hakkımda dört âyet nâzil oldu. Ve râvî burada Sa'd'ın kıssasının (tamâmını) zikretmiştir. Sa'd'ın annesi Allah sana (anne-babaya) iyiliği emretmemiş miydi? Allah'a yemin olsun ki sen (inanmış olduğun Allah'a) küfredip inkâr edinceye veya ben ölünceye kadar hiç bir yemek yemeyeceğim, hiç bir şey içmeyeceğim, demişti. Râvî der ki: Onlar Ümmü Sa'd'a bir şey yedirmek istedikleri zaman onun ağzını zorla açarak yedirirlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Biz insana; anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa...» âyetini indirdi. Bu hadisi İmâm Ahmed, Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî de rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadisın hasen, sahîh olduğunu söyler.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَاء نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾

10 — İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki; Allah'a inandık, der de, Allah uğrunda bir eziyete uğratılınca; insanların o eziyyetini, Allah'ın azâbı gibi tutarlar. Rabbin'dan bir yardım gelecek olursa; andolsun ki: Doğrusu biz, sizinle beraberdik, derler. Allah, herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir?

11 — Elbette Allah inananları bilir ve doğrusu O, münâfıkları da bilir.

Allah Teâlâ, imân kalblerinde yerleşmemişken dilleri ile imân iddiâ eden ve yalanlayan bir kavmin niteliklerini haber veriyor ki, onlara dünyada iken bir fitne ve bir zorluk geldiğinde; bunun Allah'ın azâbından olduğuna inanarak İslâm'dan dönerler. Bu sebeptedir ki şöyle buyurmuştur: «İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki; Allah'a inandık, derler de, Allah uğrunda bir eziyete uğratılınca; insanların o eziyyetini, Allah'ın azâbı gibi tutarlar.» İbn Abbâs der ki: Âyet-i kerime'de anılan o kişinin fitnesi ile, Allah yolunda eziyete dâ'îr kaldığında dininden dönmesi kastedilmektedir. Selef âlimlerinden bir başkası da böyle söylüyor. Bu âyet-i kerime Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «İnsanlar



arasında öyleleri de vardır ki, Allah'a bir yar kenarındaymış gibi kul-luk eder. Ona bir iyilik gelirse yatışır, başına bir belâ gelirse yüzüstü döner. Dünyayı da âhireti de kaybetmiştir. İşte apaçık kayıp budur.» (Hacc, 11).

«Rabbından bir yardım gelecek olursa; andolsun ki: Doğrusu biz, sizinle beraberdik, derler.» Ey Muhammed, Rabbından yakın bir zafer ve fetih ile ganîmetler geldiği zaman bunlar size: «Doğrusu biz, sizinle beraberdik, (sizinle din kardeşiydik) derler.» Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyrulur: «Onlar hep sizi gözetleyip dururlar. Allah'tan size bir zafer gelince: Sizinle beraber değil miydik? derler. Kâfirlere zaferden bir pay düştüğü zaman da onlara: Sizi üstünlük sağlayarak, mü'minlerden korumadık mı? derler.» (Nisâ, 141), «Olur ki, Allah fetif verir veya katından bir emir getirir de onlar içlerinde gizlediklerinden dolayı pişmân olurlar.» (Mâide, 52).

Allah Teâlâ burada yine onlardan haber vererek: «Rabbından bir yardım gelecek olursa; andolsun ki: Doğrusu biz, sizinle beraberdik, derler.» buyurup şöyle devâm eder: «Allah, herkesin kalbinde olanları, (her ne kadar size muvâfakat ızhâr etseler dahi, gönüllerinin sakladığını ve kalblerinde olanları) en iyi bilen değil midir?»

«Elbette Allah inananları bilir ve doğrusu O münâfıkları da bilir.» Şüphesiz Allah, insanları genişlik ve sıkıntı ile deneyecektir ki; inananlarla münâfıkları, genişlikte ve darlıkta Allah'a itâat edenleri ve sâdece kendi payı için, kendi payını elde etmek için itâat edenleri birbirinden ayırsın. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki, içinizden mücâhidlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihân edeceğiz.» (Muhammed, 31) buyururken, içinde bir deneme ve imtihân olan Uhud vak'ası ile ilgili âyetin sonunda şöyle buyurur: «Allah, mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihâyet mundârı temizden ayıracaktır.» (Âl-i İmrân, 179).

وَمَا لَهُمْ بِاللَّذِينَ كَفَرُوا الَّذِينَ آمَنُوا أَسْأَلُكُمْ أَنْ تَتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلَ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ  
مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَنْتَ لَا مَعَاثَلَهُ  
وَلَيَسْئَلَنَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٣﴾

12 — O küfredenler, inananlara derler ki: Bizim yolu-muza uyun da sizin günâhlarınızı biz taşıyalım. Halbuki onların günâhlarından hiç birini yüklenecek değildir. Doğrusu onlar yalancıdır.



13 — Gerçekten onlar hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler ve uydurup durdukları şeylerden dolayı kıyâmet günü sorguya çekileceklerdir.

Allah Teâlâ burada, Kureyş kâfirlerinden haber veriyor. Onlar, içlerinden îmân edip hidâyete uyanlara derler ki: «Bizim yolumuza uyın da sizin günâhlarınızı biz taşıyalım. (Eğer bizim yolumuza dönüp uymanızda, sizin için bir günâh varsa, bu bizim boynumuzadır.)» Allah Teâlâ onları yalanlayarak buyurur ki: «Halbuki onların günâhlarından hiç birini yüklenecek değillerdir. (Onların günâhlarını yükleneceklerine dâir söylediklerinde) doğrusu onlar yalancılardır. (Hiç şüphe yok ki kimse kimsenin günâhını yüklenemez.)» «Yükü ağır olan kimse onun yüklenilmesini istese, yakını bile olsa ondan bir şey yüklenmez.» (Fâtır, 18), «Hiç bir yakın bir yakına soramaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» (Meâric, 10-11).

«Gerçekten onlar; hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler.» âyetinde, küfür ve sapıklığa çağıranlardan haber veriliyor. Onlar kıyâmet günü, kendi günâhlarıyla beraber insanları sapıklığa düşürmeleri sebebiyle sapıklığa ittiklerinin günâhlarını da yükleneceklerdir. Üstelik diğerlerinin günâhlarından hiç bir şey de eksiltilmeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de: «Bununla onlar kıyâmet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar. Dikkat edin yüklendikleri yük, ne kötüdür.» (Nahl, 25) buyururken sahîh bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır: Kim bir hidâyete çağırırsa, kıyâmet gününe kadar o hidâyete uyacakların ecirleri kadar bir mükâfât onundur. Üstelik bu hidâyete uyanların ecirlerinden herhangi bir şey de eksiltilmez. Kim de bir sapıklığa çağırırsa; kıyâmet gününe kadar bu sapıklığa uyanların günâhlarından bir şey eksiltilmek-sizin, kıyâmete kadar ona uyacakların günâhlarının bir misli onun içindir. Yine sahîh bir hadiste buyrulur ki: Bir nefis haksız yere öldürülmez ki, onun kanında Âdem'in ilk oğluna bir günâh düşmesin. Zîrâ öldürme yolunu ilk koyan odur.

«Ve uydurup durdukları şeylerden (yalan ve iftirâlardan) dolayı kıyâmet günü sorguya çekileceklerdir.» İbn Ebu Hâtim burada bir hadis zikreder ve der ki: Bize babamın... Ebu Ümâme (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) kendisiyle gönderileni teb-



liğ ettikten sonra şöyle buyurdu: Zulûmden sakının. Şüphesiz Allah Teâlâ kıyâmet günü hüküm verip: İzzetim hakkı için bugün hiç bir haksızlık beni geçemeyecek, buyuracak. Sonra bir münâdî nidâ ederek: Filân oğlu filân nerede diyecek. O, peşinde dağlar misâli iyiliklerle gelecek. İnsanlar gözlerini onun dağlar misâli iyiliklerine dikecekler. Nihâyet gelip Rahmân olan Allah'ın huzûrunda duracak. Allah Teâlâ o münâdîye emredecek de: Kimin filân oğlu filânda kendi lehine bir haksızlığı veya bir alacağı varsa gelsin, diye çağırarak. Onlar gelip Rahmân'ın huzûrunda toplanarak dikilecekler. Rahmân: Kulumdan hakkınızı alın, buyuracak. Onlar: Ondan hakkımızı nasıl alalım? diye soracaklar da onlara: Onlar için onun iyiliklerinden alın, buyuracak. Onun iyiliklerinden alacaklar da, sonunda onun için bir tek iyilik bile kalmayacak. Ayrıca haksızlık ettiklerinden bir kısmı da kalmış olacak. Allah Teâlâ: Kulumdan hakkınızı alın, buyuracak. Onlar: Onun bir iyiliği kalmadı, diyecekler. Alacaklı olanların günâhlarından alıp onun üzerine yükleyin, buyuracak. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), «Gerçekten onlar; hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yükleyecekler ve uydurup durdukları şeylerden dolayı kıyâmet günü sorguya çekileceklerdir.» âyetini delil getirdi. Bu hadîsin başka yönlerden sahîh hadislerde şâhidi bulunmaktadır. İbn Ebu Hâtim derki: Bize Ahmed İbn Ebu'l-Havârî'nin... Muâz İbn Cebel (r.a.)den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bana buyurdu ki: Ey Muâz, şüphesiz mü'min kıyâmet günü; iki gözüne çektiği sürmeye, iki parmağıyla ufaladığı çamur kırıntılarına varıncaya kadar bütün çabalarından sorulacaktır. Allah'ın sana vermiş olduklarına rağmen kıyâmet günü herhangi bir kimse senden daha mutlu bir halde iken sana kavuşmayayım.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ  
الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾

14 — Andolsun ki Biz, Nûh'u, kavmine gönderdik. Aralarında elli yılı müstesnâ olmak üzere bin yıl kaldı. Sonunda onlar, zulme devâm edip dururken kendilerini tûfân yakalayiverdi.

15 — Ama Biz, onu da, gemi arkadaşlarını da kurtardık ve bunu âlemlere bir âyet yaptık.



**Hz. Nûh ve Kavmi**

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (s.a.)'i teselli ederek, ona Nûh (a.s.)dan haber veriyor. Hz. Nûh kavmi içinde dokuz yüz elli sene kalıp gece ve gündüz, gizlide ve açıkta onları Allah'a çağırmıştı. Bununla birlikte bu, onların haktan uzaklaşmalarını çoğaltmaktan, haktan uzaklaşmalarından ve hakkı yalanlamalarından başka bir şeye yaramamıştı. Onunla beraber onlardan çok azı îmân etmişti. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Aralarında elli yılı müstesnâ olmak üzere bin yıl kaldı. Sonunda onlar, zulme devâm edip dururken kendilerini tufân yakalayiverdi.» Bu uzun süreden sonra tebliğ ve uyarma onlara fayda vermedi. Ey Muhammed, kavminden seni yalanlayanlara esef edip onlara üzülmeye. Şüphesiz Allah dilediğini hidâyete erdirir, dilediğini delâlette bırakır. Emir, O'nun kudret elindedir. Ve işler O'na döner. «Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü özet gelse bile, elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97). Kessin olarak bil ki; Allah seni muzaffer kılacak, yardım edip seni destekleyecek; düşmanını zelil kılacak, ve onları esfel-i sâfilin'de kılacaktır. Hammâd İbn Seleme'nin Ali İbn Zeyd kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ Hz. Nûh'u, kırk yaşında iken peygamber olarak gönderdi. Kavmi içinde dokuz yüz elli sene kaldı. Tûfân'dan sonra altmış sene yaşadı ve insanlar çoğalıp yayıldılar. Katâde'nin naklettiğine göre şöyle deniyor: Hz. Nûh'un ömrünün tamâmı dokuz yüz elli senedir. Onları (kavmini) Allah'a çağırma zamanı önce ilerinde üç yüz sene kaldı. Üç yüz sene onları hakka çağırdı, tûfândan sonra da üç yüz elli sene kaldı. Bu garîb bir açıklamadır. Âyetin akışının zâhiri ise; onun, kavmi içinde onları Allah'a çağırarak dokuz yüz elli sene kaldığına delâlet etmektedir. Avn İbn Ebu Şeddâd der ki: Allah Teâlâ Hz. Nûh'u kavmine, o üç yüz elli yaşındayken peygamber olarak gönderdi. Onları dokuz yüz elli sene hakka çağırdı. Bundan sonra da üç yüz elli sene yaşadı. İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr tarafından nakledilen bu açıklama da garîbdir. Doğruya yakın olan, İbn Abbâs'ın sözüdür ki en doğrusunu Allah bilir. Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl'den, onun Mücâhid'den rivâyetine göre o, şöyle anlatmış: İbn Ömer bana: Nûh, kavmi içinde ne kadar kaldı? diye sormuştu. Ben: Dokuz yüz elli sene, dedim. Muhakkak ki insanlar senin bugüne kadar ömür, emel ve huylarında devâmlı bir eksilme içindedirler, dedi.

«Ama Biz, onu da, (ona îmân etmiş olan) gemi arkadaşlarını da kurtardık.» Bunun tafsîlâtı bir şekilde anlatımı daha önce Hûd sûresinde geçmiş, ayrıca tekrârına gerek bırakmayacak şekilde tefsiri de orada verilmişti.



«Ve bunu; (bu gemiyi bâkî kılarak) âlemlere bir âyet yaptık.» Geminin bâkî kılınması, ya bizzât o geminin bâkî kılınmasıyla-olmuştur. Nitekim Katâde der ki: O gemi, İslâm'ın başlangıcına kadar Cudi dağı üzerinde kalmıştır. Veya o geminin cinsinin bırakılmasıyla olmuştur ki Allah Teâlâ bunu insanlar için Allah'ın yaratıklarına nimetlerini ve onları tûfândan nasıl kurtardığını hatırlasın diye bâkî, kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde: «Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir delildir. Ve kendileri için bu (gemi) gibi binecek şeyler yarattık. Dilesek onları suda boğardık da ne kurtaran bulunurdu, ne de kurtulabilirlerdi. Ama katımızdan bir rahmet ve bir sûreye kadar geçinme olarak (onları bıraktık).» (Yâ-sîn, 41-44), «Gerçekten su taşıdığı zaman, sizi biz taşıdık gemide. Bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» (Hâkka, 11, 12) buyururken burada da: «Ama Biz, onu da, gemi arkadaşlarını da kurtardık ve bunu âlemlere bir âyet yaptık.» buyurmuştur ki; bu, bir şahıstan cinse doğru derece derece yükseltme kabîlindendir. Nitekim: «Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanması sağladık.» (Mülk, 5), «Andolsun ki Biz, insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» (Mü'minûn, 12-13) buyurmuştur ki, bunun benzerleri çoktur. İbn Cerîr der ki: Şâyet «Ve bunu, âlemlere bir âyet yaptık.» âyetindeki (جعلناها) fiilinin sonundaki zamîr, azâb ve cezâlandırmaya dönüyor denilmiş olsaydı, bu daha güzel bir açıklama olurdu. En doğrusunu Allah bilir.

وَابْرِكْ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَانْفِرُوا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ  
 ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مِنْ دُونِ  
 اللَّهِ لَأَيْلَافٌ لَكُمْ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ رَبُّكُمْ فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا  
 لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تَكْذِبُوا فَقَدْ كَذَّبْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ  
 إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

16 — İbrâhîm'i de. Hani kavmine demişti ki: Allah'a ibâdet edin ve O'ndan sakının. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.

17 — Siz, sâdece Allah'ı bırakıp putlara tapıyor, aslı



astarı olmayan sözler uyduruyorsunuz. Doğrusu Allah'tan başka taptıklarınızın size rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise, rızık Allah katında arayın, sâdece O'na kulluk edin, O'na şükredin. Siz, ancak O'na döndürüleceksiniz.

18 — Eğer siz, yalanlıyorsanız bilin ki; sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı. Peygambere düşen, sâdece apaçık tebliğden ibârettir.

### Hz. İbrâhîm

Allah Teâlâ kulu, elçisi, halili, haniflerin imâmı Hz. İbrâhîm'in kavmini tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmeye, takvâda ihlâslı olmaya (sâdece O'ndan korkmaya), tek ve ortağı olmaksızın rızık sâdece O'ndan istemeye, sâdece O'na şükretmeye çağırmıştı. Nimetlerinden dolayı şükrolunacak, sâdece O'dur. Zîrâ O'ndan başka nimet veren yoktur. Kavmine şöyle demişti: «Allah'a ibâdet edin ve O'ndan sakının. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. (Bunu yaptığınız takdirde dünya ve âhirette hayrı elde edersiniz, dünyada ve âhirette kötülük sizden uzaklaşır.)» Daha sonra Hz. İbrâhîm, onların tapınagelmekte oldukları putların ne bir zarar, ne de bir fayda veremeyeceğini onlara haber vermiştir. Demişti ki: Siz kendiliğinizden uydurarak onlara ilâh adını vermişinizdir. Halbuki onlar da, ancak sizin gibi yaratıklardır. Bu açıklamayı İbn Abbâs'tan Avfi rivâyet eder. Mücâhid ve Süddî de böyle söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle el-Vâlîbi ise «Aslı astarı olmayan sözler uyduruyorsunuz.» kısmını değişik bir yorumla yontarak putlar ediniyorsunuz, şeklinde anlamıştır. Mücâhid ile bir rivâyette İkrime, Hasan, Katâde ve başkaları da böyle söylemişlerdir. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu açıklamayı tercih etmiştir.

«Doğrusu Allah'tan başka taptıklarınızın size rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise, rızık Allah katında arayın.» Rızık Allah'a tahsis etmede bu ifâde en belîğ olan ifâdedir. Nitekim «Yâ Rab, yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.» (Fâtiha, 4) «(Fıravun'un karısı:) Rabbim bana katında cennette bir ev yap (demişti.)» âyetlerinde de aynı şekilde Hasr (yani tahsis) yapılmıştır. Bu sebepledir ki o, şöyle demişti: «Öyle ise, rızık (bir başkasının katında değil) Allah katında arayın. (Zîrâ O'ndan başkası hiç bir şeye sâhip değildir.) Sâdece O'na kulluk edin, O'na şükredin. (O'nun rızıkından yeyin, sâdece O'na tapının, size verdiği nimetlerden dolayı O'na şükredin.) Siz, ancak (kıyâmet günü) O'na döndürüleceksiniz (de her bir âmel işleteyene amelînin karşılığını verecektir.)»



«Eğer siz, yalanlıyorsanız bilin ki; sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı. (Allah'ın elçilerine muhâlefetleri yüzünden onların başlarına gelen azâb ve cezâlandırma haberi size ulaşmıştır.) Peygambere düşen, sâdece apaçık tebliğden ibârettir. (Peygambere düşen ancak Allah Teâlâ'nın emretmiş olduğu risâleti size ulaştırmasıdır. Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. O halde mutlulardan olmaya arzulu olunuz.)»

Katâde «Eğer siz, yalanlıyorsanız bilin ki; sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı.» âyeti hakkında şöyle diyor: Allah Teâlâ bununla peygamberi (s.a.)ni tesellî ediyor. Katâde'nin bu söylediği, âyetin bu kısmının, daha önceki kısımdan ayrı mütâlaa edilmesini gerektirir. Böylece bu kısım, «Bunun üzerine kavminin ona cevabı sâdece... demek oldu.» kısmına gelinceye kadar bir parantez ve ara cümlesidir. Bunu, İbn Cerir de belirtmektedir. Âyetin akışı ise buranın, Hz. İbrâhim Halîl (a.s.)in sözünden olduğunu göstermektedir. Hz. İbrâhim bunları, kavmine karşı kıyâmeti ve Allah'a dönüşü isbâta delil getirmiştir. Zîrâ bütün bunlardan sonra Allah Teâlâ: «Bunun üzerine kavminin ona cevabı sâdece: Onu öldürün veya yakın, demek oldu.» buyurmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُدَبِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحِمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَكُونُ مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

19 — Allah'ın yaratmaya nasıl başlayıp sonra onu tekrâr edeceğini görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a pek kolaydır.

20 — De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün. İşte Allah, yeni bir âhîret hayatını da tekrâr yaratacaktır. Muhakkak ki Allah, her şeye kâdirdir.



21 — Dilediğine azâb eder, dilediğine merhamet eder. Ve ona çevirileceksiniz.

22 — Siz ne yerde, ne gökte O'nu âciz bırakabilirsiniz. Allah'tan başka sizin hiç bir dostunuz ve yardımcınız da yoktur.

23 — Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler; işte onlar, Benim rahmetimden ümitlerini kesmiş olanlardır. Ve işte elem verici azâb onlarıdır.

Bu âyetlerde de Allah Teâlâ yine İbrâhîm Halîl (a.s.)den haber veriyor. Şüphesiz o kavmini, inkâr etmekte oldukları Allah'a dönüşün isbâtına iletmiştir. Onlar anılmış bir şey olmadıktan sonra Allah'ın kendilerini nasıl yarattığını kendi nefislerinde müşahade etmektedirler. Daha önceden anılmaya değer bir şey değilken sonradan var edilmişler; işiten ve gören insanlar olmuşlardır. Buna ilk başlayarak yaratan, elbette onu tekrârlamaya güç yetiricidir, bu elbette O'na kolaydır.

Sonra onları, Allah'ın eşyâyı yaratmasından müşâhade olunan ufuklardaki âlametlerden ibret almaya davet etmiştir. Göklerle onlardaki parlak sâbit yıldızlar, seyyâreler, dünyalar ve onlardaki dağlar, vâdiler, geniş sâhâlar, çöller, ağaçlar, nehirler, meyveler, denizler ve her şey haddi zâtında sonradan olduğuna, bunları yapan bir Fâil-i Muhtar'ın varlığına delâlet etmektedir. O Fâil-i Muhtar ki, bir şeye; ol, dediği zaman hemen oluverir. Bu sebepledir ki: «Allah'ın yaratmaya nasıl başlayıp sonra onu tekrâr edeceğini görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a pek kolaydır.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerime'de yine bu kabil-den olmak üzere şöyle buyrulur: «Önce yaratan, sonra onu tekrâr eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27).

«De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün. İşte Allah, (kıyâmet günü) yeni bir âhiret hayatını da tekrâr yaratacaktır. Muhakkak ki Allah, her şeye kâdirdir.» Bu makâm Allah Teâlâ'nın şu âyetlerine benzemektedir: «Onun hak olduğunu anlayıncaya kadar âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussilet, 52), «Onlar yaratıcısız mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir yaratanları? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar iyi bilmiyorlar.» (Tûr, 35-36).

«Dilediğine azâb eder, dilediğine merhamet eder.» O dilediğini işleyen, dilediğine hükmeden, hükmünü geciktirecek hiç bir şeyin olmadığı yegâne Hâkim ve tasarruf sâhibidir. Yaptığından sorulmaz halbuki onlar sorumludurlar. Yaratma ve emir O'nundur. Ne yapmışsa mahzâ adalettir. Zîrâ zerre ağırlığı haksızlık etmeyen mâlik O'dur. Nitekim Sünen sâhip-



lerinin rivâyet etmiş oldukları bir hadîste şöyle buyrulur: Şâyet Allah, göklerle yeryüzünün halkına azâb etmiş olsaydı, onlara haksızlık etmiş olmaksızın azâb etmiş olurdu. Bu sebeptendir ki O: «Dilediğine azâb eder, dilediğine merhamet eder. Ve (siz kıyâmet günü) O'na çevirileceksiniz.» buyurmuştur.

«Siz, ne yerde, ne de gökte O'nu âciz bırakabilirsiniz.» Onun göklerinin ve yerinin ahâlisinden O'nu âciz bırakabilecek hiç kimse yoktur. Aksine kullarının üzerinde hükümrân olan O'dur. Her şey O'ndan korkar, O'na muhtâttır. O ise zâtının dışında her şeyden müstağnîdir. «Allah'tan başka sizin hiç bir dostunuz ve yardımcınız da yoktur. Allah'ın âyetlerini ve (âhiret gününü inkârla) O'na kavuşmayı inkâr edenler; işte onlar, Benim rahmetimden ümitlerini kesmiş olanlardır (ve onların bunda hiç bir nasîbleri yoktur.) Ve işte (dünyada ve âhirette) elem verici azâb onlardır.»

### İ Z Â H İ

#### Yeryüzünün Tarihi

Jeolojinin kurucusu ünlü bilgin Lord Faton 200 yıl önce şu meşhûr sözünü söylemiştir: «Dünyanın tarihi, yeryüzünün kabuğunda yazılıdır.» Elbette bu yazı arapça ve ingilizce değildir. Bu arkeolojik bir dille yazılmıştır. Bilginin görevi, arkeolojik kazılardan çıkardığı neticeleri birbiriyle bağlantı kurarak dünyanın tarihi için bilgi materyali olarak kullanmaktır. Bu kazılardan edinilen bilgiler, dünyanın muhtelif sâhâlarında inceleme konusu yapılmaktadır. Kur'ânı Kerim'in ifâde ettiği gerçek de bu değil midir: «De ki yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün.» (Ankebût, 20). Burada arkeolojik incelemelerden söz edeceğiz, eski çağlarda dünyamızın üzerinde yaşayan canlı varlıkların kalıntıları ve tortuları üzerinde duracağız ve böylece yeryüzündeki hayat merhalelerini görmeğe çalışacağız. Bunun için rehberimiz, hiç bir yoruma ve açıklamaya gerek bırakmayan bu âyet-i celile olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi yeryüzündeki hayatın başlangıç devirlerinde ortaya çıkan canlılar, dünyanın hayata elverişli hale gelmesinden milyarlarca sene sonra uygun ortam içerisinde teşekkül etmiştir. Dünyamız üzerinde hayatın ortaya çıkması, dünyanın üç milyar yılı aşan ömrünün son merhalelerine rastlamıştır. Bilimsel olarak kabul edilmektedir ki, dünyamız hayata elverişli hale gelmezden önce dört önemli merhale atlatmıştır. Buna jeolojik çağlar veya devirler adı verilmektedir ki bu devirler sırasıyla şunlardır:

1 — Pre Kambrium devir (ilk hayat veya daha önceki hayat); bu



dönem, dünyamızda granit kayalardan meydana gelen kabuğun teşekkül edip yeryüzünün küre biçimini aldığı devirden başlar. Bu dönemden sonra dünyada ilk canlı belirmiş olmakla beraber o devir canlılarından herhangi bir kalıntı bulunamamıştır. Sebebi, o devir canlılarının çok küçük varlıklar olması ve ayrıca kemik ve kıkırdak gibi dayanıklı yapıya sâhip olmamalarıdır.

2 — Heleozoik zaman; bu jeolojik zamanda, kalker kayalar teşekkül etmiş ve çoğunlukla suda yaşayan balık türünden varlıklar ortaya çıkmıştır. Ancak bugün denizlerde rastladığımız balıklardan ayrı bir yapıya sâhibtirler. Bu varlıklardan, daha yüksek seviyede ve gelişmiş varlıklar teşekkül etti.

3 — Mezozoik zaman; bu devirde eski ve yeni arasında canlılar ve özellikle suda yaşayan varlıklar ortaya çıkmıştır. Bu devirden itibaren bugünkü canlıların şekli yavaş yavaş teşekkül etmeye başladı.

4 — Kainozoik zaman veya yeni devir; bu devirde günümüzdeki canlılar ortaya çıkmaya başladı. Şüphesiz ki bu zamanlardan her birinden diğerine geçiş yeryüzünün kabuğunda şiddetli hareketlerle birlikte meydana gelmiştir. Bu zamanlarla birlikte bütün yeryüzünün sathı da değişiyor. Bazı dağ silsileri yükseliyor ve bazı büyük sâhâlar sular altında kalıyor. Bu hareketlerle birlikte de dünyanın atmosferinde pek çok özelliklerin değiştiği müşâhade olunmaktadır. İspanya'da, güney Avrupa'daki Alp ve kuzey Hindistan'daki Himalaya dağları ancak bu devirde ortaya çıkmıştır. Bugün gördüğümüz dünya üzerindeki karaların ve denizlerin dağılımı da Kainozoik zamanda teşekkül etmiştir. Bu değişikliklerle birlikte yeryüzünün kabuğunda büyük çatlaklıklar ve volkanik patlamalar teşekkül etmiş. Nil nehri boyunca görülen ünlü bazalt kayalar bu dönemde oluşmuştur. Biz yeryüzündeki hayatın hikâyesini ve yaratılış mâcerâsının durumunu Taleozoik zamandan itibaren izleyebilmekteyiz. Ondan önceki dönemler ise tamâmen belirsizdir. Yeryüzündeki hayatın görünümlerini büyük bir noktaya kadar arkeolojik kazılarda ve paleontolojik araştırmalarda ta'kib edebilmekteyiz. Bilindiği gibi hayatın ortaya çıktığı ilk zaman, jeolojik paleozoik zamandır ve bu zaman 300 milyon seneden fazla sürmüştür. Ne gariptir ki, bu jeolojik zaman içerisinde bitki ve hayvan türleri değişik şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle omurgasız canlılar bu devirde yaşamışlardır.

Yeryüzünün ısı derecesi yükselmeye başlayınca merkezdeki ve tüm diğer alanlardaki su buharları yüzeye doğru çıktı. Bundan meydana gelen gazlarla yeryüzünün çevresinde atmosfer tabakası meydana geldi. Ancak o günkü atmosferin, bugünkü atmosferden çok farklı olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Günümüzde bile dünyamızın merkezinden yeryüzüne doğru gaz ve su buharının fışkırması ameliyesi devâm



etmektedir. Nitekim pek çok miktarda su buharı karbondioksit ve öteki yanmaya elverişli gazlar yeryüzünün merkezinden dışa fışkırarak atmosfer tabakasına eklenmektedir. Tabiatı itibarıyla yeryüzünün ilk atmosferi su damlacıklarından oluşan geniş bir bulut kümesi ile kaplıdır. Ve bulut yığınları semâya doğru yükselmekteydi. Yeryüzü ile gökyüzü arasında bulunan atmosfer tabakalarının karanlığını ancak yıldırımlar, şimşekler ortadan kaldırmaktaydı. Gerek bulutların birbiriyle sürüşmesi neticesinde, gerekse bulutlarla yeryüzü arasındaki çeşitli fiziki olaylar arasında sürekli olarak bulut tabakalarında elektrik boşalması olayı müşâhade edilmekteydi. Bu dönemde yağmur suları yeryüzünün yüzeyinde yerleşecek bir ortam bulamayacaktı. Çünkü bulutlardan inen sular kızgın yerkabuğuyla temâsa geçince hemen ısınıyor ve buhar haline dönerek tekrâr gökyüzüne dönüyordu. Ama zamanla yeryüzünün kabuğu soğudu ve bu soğumanın neticesinde alçak alanlarda sular birikmeye başladı. İşte bu, okyanusların ve denizlerin ortaya çıkmasının başlangıcıdır. Belki de okuyucularımız hayret içerisinde bu tabii olayların, bugünkü denizleri ve okyanusları dolduran deniz sularını nasıl meydana getirdiğini soracaklardır. Ne var ki teknik imkânlarla yapılan hesaplamalar neticesinde, bu vâsitayla yeryüzündeki mevcûd sulardan daha çok suların meydana gelmesi ihtimâli isbâtlanmıştır. Ancak yeryüzündeki suyun kaynağı denizlerin ve okyanusların oluşumu konusunda, daha başka izâh yolları da bulunmaktadır, fakat belirttiğimiz gibi sonuç aynıdır. Yüce Allah'ın buyurduğu gibi o gün, dünyanın durumuna şahid olan tek bir varlık mevcûd değildir: «Ben göklerin yaratılışında ve kendilerinin yaratılışında onları şahid tutmadım.» (Kehf, 51.)

İlk okyanusun bu durumda yeryüzünün çöküntü noktalarında meydana gelmiş olması gerekir. Böylece zamanla yeryüzündeki karalardan bir kısmı, kütleler halinde denizlere dönüşmüştür. Hind ve Atlas Okyanusu gibi yeni okyanuslara gelince; bu karalar arasındaki büyük yarıklarda oluşmuştur. Bu yarıklar zamanla sularla kaplanmış ve daha geniş alanlara uzanmışlardır. Nitekim Büyük Okyanusun dibinde görülen bazalt kayalara rağmen Hint ve Atlas Okyanuslarının dibinde granit kayalara rastlanmaktadır ki, bu da onların Büyük Okyanustan daha eski olduğunu göstermektedir. Zamanla yavaş yavaş okyanuslar dünyamızın 3/4'ünü kaplamıştır. Topraktan akıtılan tuzlar yoluyla uzun asırlar neticesinde denizlerin ve okyanusların suyu tuzlu sular haline dönüşmüştür. Çok seller ve yağmurlarla ırmaklar her yıl denizlere büyük miktarda kayalardan ve topraklardan kopardıkları tuz parçacıklarını taşımaktadırlar. Bugün okyanuslardaki suların tuzluluk oranı ölçülebilmektedir. Yeryüzünde 1.500.000.000 km<sup>3</sup> su bulunduğunu kabul edecek olursak, bu sulardaki tuz miktarının 20.000.000m<sup>3</sup> ol-



ması gerekir. Yani küp şeklinde tasavvur edecek olursak her kenarının uzunluğu 270 m.'yi bulur ve bu miktar tuzun ağırlığı da 40.000.000 tona bâliğ olur. Jeologların tesbitine göre her yıl ırmaklar 400.000.000 ton civârında tuz denizlere ve okyanuslara akıtmaktadır. Ve buradan çıkarılan neticelere göre yeryüzündeki ırmakların veya okyanusların yaşının yüz milyon sene civârında olması gerekir. Ancak bu bir tahmindir. Kesin bir şey söylemek mümkün olmaz. Dünyamızın bugün için, tarihinin diğer dönemlerden farklı bir dönemde bulunduğuna ve bugün dünyamızda yüce dağlar ve durmaksızın su akıtan ırmaklar bulunduğuna göre eski jeolojik zamanlarda akıttığı tuz miktarından daha fazla tuzu ırmakların denize götürdüğünü söylememiz mümkündür. Bilimsel olarak yapılan tahminlere göre her yıl, denizlere veya okyanuslara taşıdığı su miktarı, ortalama olarak bugünkünün 1/10'inden biraz fazla veya biraz az olsa gerektir. Şu halde okyanusların ve denizlerin yaşı bu hesaplamalara göre 1000 milyon sene civârında olması gerek. Fakat bu rakamlar hep tahminlerden ibârettir. Yeryüzünde kara parçaları ve okyanuslar oluşunca ırmaklar da teşekkül etmiş ve böylece karalardan büyük bir parçayı sürekli olarak denizlere doğru taşımıştır.

Nihâyet bitki ağı teşekkül etmiş ve dünyamızın yüzeyini büyük bir ölçüde sarmaya başlamıştır. Sonra yeryüzünün atmosferinde karbondioksit şeklinde bulunan gazların karbonlarını bitkiler özümleyerek karbonu almış ve oksijenini bırakmıştır. Bu sâyede dânyamızda oksijen oranı artmıştır. Böylece içinde yaşadığımız dünya, hayata elverişli bir hâle gelmiştir. Yani canlı varlıklardan sonra insanın yaşamasına hazır duruma dönmüştür.

Peki yeryüzünde insanoğlu nasıl ortaya çıkmıştır? Bu konu, bilginlerin araştırmalarını henüz bir neticeye vardıramadıkları muğlak konulardan biridir. Ancak Yüce Allah, bu husûsu şöyle belirtmektedir:

«Andolsun ki Biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.» (Hicr, 26). Ne gariptir ki bilginler, en küçük canlı varlıkları dahi tedkik mevzûu yaparken onların ortaya çıkış şekillerini kesin olarak ta'yinde güçlük çekmektedirler. Hattâ bu, imkânsız görünmektedir. Meselâ en küçük kimyasal özelliğe sâhip genlerin bile teşekkülü konusu henüz ma'lûm değildir. Günümüzde bilginler bazı mikrop-ları, hücreleri ve genleri laboratuvarlarda yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Mikroplar ve bakteriler âlemine doğru yükseldiğimizde, bu varlıkların organik maddeleri özümleyerek yaşadıkları bilinmektedir. Bakteriler büyük bir koloni teşkil etmekte ve bağımsız bir hayat sürdürmektedir. Ancak söylediğimiz gibi bu konu henüz neticeye varmış kesin bir konu değildir ve çalışmalar sürdürülmektedir. (Dr. Muhammed Cemaleddin Fendi, Allah ve Kâinat, 211-216).



فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَلَيَعَنَّ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ زُخْرُفَ الْوَدَاعِ ﴿٢٥﴾

24 — Bunun üzerine kavminin ona cevabı sâdece: Onu öldürün veya yakın, demek oldu. Ama Allah onu ateşten korudu. Doğrusu bunda, inananlar için âyetler vardır.

25 — Ve o: Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyâmet gününde birbirinize küfredersiniz ve karşılıklı la'net okursunuz. Varcacağınız yer, ateştir. Sizin yardımcılarınız da yoktur, dedi.

Allah Teâlâ, Hz. İbrâhîm'in küfür, inâd, hak ile bile zıdlaşma ve gerçeği bâtıl ile def'etme gayreti içindeki kavminden haber veriyor. Hz. İbrâhîm'in hidâyet ve beyânı içeren sözlerinden sonra onların cevabı sâdece: «Onu öldürün veya yakın.» demek olmuştur. Zîrâ aleyhlerine bürhân konulmuş ve huccet karşılıklarına dikilmişti. Bunun üzerine makâm-larını ve hükümrânlıklarının gücünü kullanmaya dönerek: «Haydîn dediler, onun için bir binâ yapın da onu cehenneme atın. Ona hile yapmak istediler. Biz de onları aşağılar kıldık.» (Sâffât, 97-98). Onlar bir araya gelip uzun süre çok miktarda odun topladılar, topladıkları odunların etrafını duvarla çevirdiler, sonra bu odunları tutuşturdular. Öyle alevler göğe yükseldi ki ondan daha büyük bir ateş yakılmış değildi. Sonra Hz. İbrâhîm'e yönelip onun ellerini arkasına bağladılar, mancınığın tepesine koydular ve onun içine attılar. Allah Teâlâ ateşi, Hz. İbrâhîm için soğuk ve selâmet yeri kıldı. Birkaç gün orada kaldıktan sonra sâlimen çıktı. Bu ve benzeri durumlarından dolayı Allah Teâlâ onu insanlara imâm kılmıştır (önder kılmıştır). Her şeyden önce o nefsinin Rahmân'a, cesedini ateşe teslim etmiş sonra da oğlunu kurbân etme cömertliğini göstermiş, malını da müsâfirlere bol bol vermiştir. Bu sebeple bütün din sâhibleri onun sevgisinde birleşmişlerdir.

«Ama Allah ateşi (ona soğuk ve selâmet yeri yapmakla) onu ateşten korudu ve oradan kurtardı. Doğrusu bunda, inananlar için ibretler



vardır. Ve o: Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız.» dedi. Putlara tapınmak sûretiyle kötü amellerinden dolayı kavmini azarlayarak şöyle demişti: Bu putları edinmenizin sebebi, dünyada onlara ibâdetle toplanmanız ve dünya hayatında birbirinizi sevip birbirinize bağlanmanız içindir. Bu açıklama; âyetteki ( مودة ) kelimesinin, sebep bildiren tümleç olarak mansûb okunmasına göredir. Başlangıç kelimesi olarak merfû' okunması durumunda anlamı şöyle olacaktır: Sizin bu putları ma'bûd ittihâz edinmenizle sizin için sâdece dünyada dostluk meydana gelecektir. Sonra da kıyâmet gününde durum tersine dönecek; bu dostluk ve sevgi, düşmanlık ve kine dönecektir. O günde, aranızda geçenleri inkârla birbirinize küfrederek ve tâbi olanlar kendilerine tâbi olunanlara, kendilerine uyulanlar da tâbi olanlara la'net okur. «Her ümmet (ateşe) girdikçe; yoldaşına la'net eder.» (A'râf, 38), «O gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirine düşmân olurlar.» (Zuhuf, 67). Burada ise şöyle buyruluyor: «Sonra da kıyâmet gününde birbirinize küfrederek ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir. Sizin yardımcılarınız da yoktur.» Kıyâmet günü, kıyâmet arsarlarından sonra varacağınız yer, ateştir. Size yardım edecek bir yardımcınız, Allah'ın azâbından sizi kurtaracak bir kurtarıcınız yoktur. Kâfirlerin durumu budur. İnananların durumu ise bunun tersine olacaktır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn İsmâil'in... Ali İbn Ebu Tâlib'in kız kardeşi Ümmühânî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) bana: Sana haber veriyorum ki Allah Teâlâ kıyâmet günü ilkleri ve sonları bir tek düzlükte toplayacaktır. İki tarafın nerede olduğunu kim bilir? demişti. Ümmühânî: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, diye cevabladı. Allah Rasûlü şöyle devâm ettiler: Sonra Arş'ın altından bir münâdi: Ey tevhid ehli, diye nidâ eder. Onlar başlarını kaldırıp kulak kesilirler. İkinci kere: Ey tevhid ehli, diye nidâ eder. Üçüncü keresinde şöyle çağırır: Ey tevhid ehli, şüphesiz Allah sizi bağışlamıştır. İnsanlar dünyada aralarındaki haksızlıklardan dolayı birbirine yapışmış olarak kalkarlar. Sonra o nidâ eden: Ey tevhid ehli, birbirinizi bağışlayıp affedin. Şüphesiz bu yüzden sevâbınız Allah'adır, diye nidâ eder.

فَأَمَّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٧﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٦٨﴾



26 — Bunun üzerine Lût ona inandı ve: Doğrusu ben, Rabbıma hicret edeceğim. Muhakkak ki O, Aziz ve Hakim olanın kendisidir, dedi.

27 — Ve ona İshâk ile Ya'kûb'u ihsân ettik. Soyundan gelenlere kitâb ve peygamberlik verdik. Ona dünyada mükâfâtını verdik. Doğrusu âhirette de o, sâlihlerdendir.

Allah Teâlâ burada da Hz. Lût'un, Hz. İbrâhîm'e imân etmiş olduğunu haber veriyor. Lût'un Hz. İbrâhîm'in kardeşinin oğlu olduğu söylenir. Söylendiğine göre onun nesebi şöyledir: Lût İbn Hârân İbn Âzer. Yani Hz. İbrâhîm'e kavminden onun ve Hz. İbrâhîm'in eşi Sâre'nin dışında kimse imân etmemişti. Sahih bir hadiste şöyle anlatılıyor: Hz. İbrâhîm, o zorba (kral)'nın bulunduğu yere uğradığı zaman Hz. İbrâhîm'e Sâre'nin kim olduğunu sormuştu. Hz. İbrâhîm bu soruya: Kız kardeşimdir, diye cevap vermişti. Sonra Hz. İbrâhîm Sâre'ye gelip: Şüphesiz ben ona: O benim kız kardeşimdir, dedim. Beni yalancı çıkarma. Şüphe yok ki, yeryüzünde benim ile senin dışında inanan yok. Sen benim dinde kız kardeşimsin, demişti. İşte bu hadis-i şerif ile bu âyetin arası nasıl bulunacak diye bir soru sorulacak olursa şöyle denebilir: En doğrusunu Allah bilir ama Hz. İbrâhîm'in hadiste Sâre'ye hitâben söylediği sözden maksadı şu olmalıdır. Yeryüzünde benimle senin dışında İslâm üzere olan bir çift daha yoktur. Hz. Lût (a.s.), kavmi içinden Hz. İbrâhîm'e imân etmiş ve onunla birlikte Şam ülkesine hicret etmişti. Sonra Hz. İbrâhîm Halil hayatta iken, Hz. Lût Sedom ve havâlisi halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Kavmi ile aralarında geçenler daha önce geçtiği gibi ileride gelecektir.

«Ve: Doğrusu ben, Rabbıma hicret edeceğim.» sözünü söyleyenin Hz. Lût olması muhtemeldir. Zîrâ yukarda anılanların bu söze en yakını odur. Ayrıca Hz. İbrâhîm'in söylemiş olması da mümkündür. İbn Abbâs ve Dahhâk: «Bunun üzerine (kavminden) Lût ona inandı.» âyeti ile işâret edilen ve imâ edilen de odur, derler.

Sonra Allah Teâlâ, Hz. İbrâhîm'in dini ızhâr edip bunu gerçekleştirmek arzusuyla onların içinden ayrılıp hicreti seçtiğini haber verir. Bu sebeptendir ki o: «Muhakkak ki O, Aziz' (dir. İzzet O'nun elçisinin ve O'na inananlarındır). Hakim (sözlerinde, fiillerinde, takdiri ve şer'i hükümlerinde mutlak hikmet sâhibi)dir.» demiştir.

Katâde der ki: İkisi (Hz. İbrâhîm ve Lût) birden Kûfe topraklarındaki Kûsâ'dan Şam'a hicret ettiler. Bize anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz hicretten sonra hicret olmaktadır. Yeryüzü halkı Hz. İbrâhîm'in hicret ettiği yere yönelecek ve yer-



yüzünde yeryüzü halkının sâdece kötülerini kalacaktır. Nihâyet yerleri onları atacak, Rûhullah onlardan hoşlanmayıp uzak duracak ve ateş onları maymunlar ve domuzlarla beraber toplayıp sürecektir. Ateş, onlar nerede gecelerse; onlarla beraber geceleyecek, onlar öğle istirahatine çekildikleri zaman onlarla beraber duracak, onlardan (arkada kalıp) düşenleri yiyecektir. İmâm Ahmed bu hadîsi müsned olarak daha uzunca ve Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan rivâyetle zikredip der ki: Bize Abdür-rezzâk'ın... Şehr İbn Havşeb'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Yezîd İbn Muâviye'nin bîatı (ona bîat etmemiz emri) bize geldiğinde Şam'a geldim. Nef el-Bekâli'nin durduğu yeri öğrendim ve oraya gittim. Bir adam geldi ve insanlardan ayrı bir yere oturdu. Üzerinde dört köşe siyah bir aba vardı. Bir de baktık ki Abdullah İbn Amr İbn Âs göründü. Nef onu görünce, sözünü kesti. Abdullah dedi ki: Allah Rasûlü (s.a.) nû şöyle buyururken işittim: Muhakkak ki hicretten sonra hicret olacaktır. İnsanlar, Hz. İbrâhîm'in hicret yerine yönelecekler (ve orada toplanacaklar) yeryüzünde sâdece yeryüzü halkının en kötülerini kalacak. Yerleri onları atacak, Rahmân'ın nefesi onlardan hoşlanmayıp uzak duracak, ateş; maymunlar ve domuzlarla beraber onları toplayıp sürecektir, onlar geceledikleri zaman bu ateş onlarla beraber geceleyecek, onlar öğle istirahatine çekildiği zaman onlarla beraber dinlenecek, onlardan geride kalanları yiyecek. Allah Rasûlü (s.a.) nû bir de şöyle buyururken işittim: Doğu tarafından ümmetim içinden birtakım insanlar çıkacak. Onlar Kur'ân'ı okuyacaklar da, hançerelerinden aşağıya geçmeyecek. Onlardan ne zaman bir nesil çıksa arkası kesilecek. Onlardan ne zaman bir nesil çıksa arkaları kesilecek. Allah Rasûlü, onlardan her bir nesil çıktıkça arkaları kesilecek, sözünü yirmiden fazla tekrâr etti ve sonunda şöyle buyurdu: Nihâyet, onların kalıntıları içinde Deccâl çıkacaktır. İmâm Ahmed hadîsi Ebu Dâvûd ve Abdüssamed'den, bu ikisi Hişâm ed-Destevâlî'den, o da Katâdeden rivâyet etmiştir. Ayrıca Ebu Dâvûd, hadîsi Sünen'inin cihâd bölümünde rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd burada der ki: Bize Ubeydullah İbn Ömer'in... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nû şöyle buyururken işitmiş: Hicretten sonra hicret olacaktır. Yeryüzü halkının hayırlıları, Hz. İbrâhîm'in hicret yerine sığınacaklardır. Yeryüzünde, halkın en kötülerini kalacak ve yerleri onları atacak, Rahmân'ın nefesi onlardan hoşlanmayıp uzak duracak; ateş, maymunlar ve domuzlarla beraber onları toplayıp sürecektir.

İmâm Ahmed de der ki: Bize Yezîd'in... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetinde o, şöyle diyor: Ben kendimizi daha önce öyle görürdüm ki dinâr ve dirhemlere sâhib olan müslüman, kardeşinden onlara daha lâ-yık olmazdı. Sonra ben, son keresinde kendimize bir baktım ki dinâr ve dirhem bizden birisine, müslüman kardeşinden daha sevgili olmuş. Allah Rasûlü (s.a.) nû şöyle buyururken işittim: Şâyet ineklerin kuyruk-



larına yapışıp onların peşinden gider, bir malı belli bir vade ile belirli bir ücret karşılığı birisine satar, sonra sattığınız ücretten daha az bir bedelle geri satın alırsanız ve Allah yolunda cihâdı terkederseniz; eski halinize dönünceye ve Allah Teâlâ'ya tevbe edinceye kadar sizden aslâ ayrılmayacak bir zilleti Allah Teâlâ sizin boyunlarınıza yapıştırır. Allah Rasûlü (s.a.)nü, ayrıca şöyle buyururken işittim: Şüphesiz bir hicretten sonra babanız İbrâhîm'in hicret ettiği yere bir hicret daha olacaktır. Nihâyet yeryüzünde, halkının sâdece en kötülerini kalacak, onları yerleri atacak, Rahmân'ın rûhu onlardan hoşlanmayıp uzak duracak, öğle istirahatına çekildikleri yerde dinlenecek ve geceledikleri yerde geceleyecek bir ateş; maymunlar ve domuzlarla beraber onları toplayıp sürecektir. Onlardan düşenler o ateşin olacaklar (ateş onların düşenlerini yakalayıp yakacaktır). Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Ümmetimden öyle bir kavim çıkacak ki; kötü işler işleyecekler, Kur'ân okuyacaklar da Kur'ân onların hançerelerinden aşağıya geçmeyecek —Yezîd der ki: Onun şöyle buyurduğunu da biliyorum— Sizden birisi onlarla beraber olan amelini çok küçük (hakir) görecektir. İslâm ehlini öldürecekler. Onlar çıktığı zaman onları öldürün. Sonra tekrâr çıktıklarında onları yine öldürün. Tekrâr çıkarlarsa yine öldürün. Onları öldürene de, onların öldürdüğü kimseye de müjdelersin olsun. Onlardan her ne zaman bir nesil çıksa, Allah Teâlâ o neslin kökünü kesecektir. Ben dinleyip işitirken Allah Rasûlü (s.a.), bu sözünü yirmi veya daha çok defa tekrârladı.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhâkî der ki: Bize Ebu Hüseyin İbn Fazl'ın... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Yeryüzü halkı bir hicretten sonra (ikinci bir hicret olarak) İbrâhîm'in hicret ettiği yere hicret edecektir. Nihâyet sâdece yeryüzünün en kötülerini kalacak da yerleri onları atacak, Rahmân'ın rûhu onlardan hoşlanmayıp uzak duracak, bir ateş maymunlar ve domuzlarla beraber onları toplayıp sürecektir, geceledikleri yerde onlarla beraber geceleyecek, öğle istirahatına çekildikleri yerde onlarla beraber kalacak. Onlardan düşenler o ateşin olacaklar. Nâfi'den gelen bu hadis garibdir. Evzâi'nin bu hadisi zayıf râvilerden olan bir şeyhinden rivâyet etmiş olduğu açıktır. En doğrusunu Allah bilir. Hadisin Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan rivâyeti mahfûz olmaya daha yakındır.

«Ve ona İshâk ile Ya'kûb'u ihsân ettik.» âyeti Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onları ve Allah'tan başka taptıklarını bırakıp çekilince; ona İshâk'ı ve Ya'kûb'u bahsettik. Ve her birini peygamber yaptık.» (Meryem, 49). O kavminden ayrıldığında; Allah Teâlâ, peygamber, olacak sâlih bir çocuğun varlığıyla onun gözünü aydın etmiştir. O çocuğun da dedesi hayatta iken sâlih bir peygamber olacak bir çocuğu olacaktır. Aynı şekilde Allah Teâlâ başka âyet-i kerime'lerde şöyle buyurur: «İbrâ-

him'e  
ona  
ledik  
olmu  
hâk'ı  
hem  
me'd  
oğull  
Senin  
olan  
(Bak  
diste  
oğlu  
İbn  
âyeti  
dir. F  
lama  
kalm

dost  
kitâb  
İbrâh  
değil  
oğlu  
İsâ o  
sonu  
ların  
bir p  
sülâle  
daha

dend  
verm  
lama  
bir a  
üzere  
at ol  
me'd  
buyu  
Doğr



him'e İshâk'ı, üstelik bir de Ya'kûb'u ihsân ettik.» (Enbiyâ, 72), «Biz de ona (İbrâhîm'in karısına) İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71). Her ikisi de hayatta iken, o çocuğun da bir çocuğu olmuş ve her ikisinin de gözü aydın kılınmıştır. Hz. Ya'kûb'un Hz. İshâk'ın çocuğu olduğuna hem Kur'an'ın metni delâlet etmektedir ve hem de bu, Sünnet-i Nebeviyye ile sâbittir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerime'de: «Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Onlar da: Senin ilâhına ve ataların İbrâhîm'in, İsmâil'in ve İshâk'ın tek ilâhı olan Allaha ibâdet edeceğiz. Ve biz O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.» (Bakara, 133) buyururken, Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerindeki bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: Şüphesiz ki kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu kerim, İbrâhîm'in oğlu İshâk'ın oğlu, Ya'kûb'un oğlu Yûsuf'tur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfi, «Ve ona İshâk ile Ya'kûb'u ihsân ettik.» âyeti hakkında: İshâk ve Ya'kûb, Hz. İbrâhîm'in oğludurlar, demektedir. Bunu çocuğun çocuğunun, çocuk mesâbesinde olduğu şeklinde anlamak gerekir. Bunun, İbn Abbâs'tan anlayışı daha kıt olana bile gizli kalmayacak bir durum olduğu âşikârdır.

«Soyundan gelenlere kitâb ve peygamberlik verdik.» Allah'ın onu dost edinmesi ve insanlara önder kılmasıyla beraber peygamberliği ve kitâbı onun zürriyeti içinde kılması büyük ve değerli bir hil'attir. Hz. İbrâhîm'den sonra, onun sülâlesinden olmayan bir peygamber mevcûd değildir. İsrâiloğullarının peygamberlerinin tamâmı, Hz. İbrâhîm'in oğlu İshâk'ın oğlu Yâkûb sülâlesindendir. Sonuncuları ise Meryem oğlu İsâ olmuştur. Hz. İsâ onlar içinde kalkıp mutlak olarak peygamberlerin sonuncusu, dünya ve âhirette Âdemoğlunun efendisi, öz be öz arap olanların en soyluları içinden Allah'ın seçmiş olduğu Hâşimî, Kureşî, Arabî bir peygamberi müjdelemiştir. O peygamber, İbrâhîm oğlu İsmâil'in sülâlesindendir. İsmâil sülâlesinden onun dışında başka bir peygamber daha çıkmamıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.

«Ona dünyada mükâfâtını verdik. Doğrusu âhirette de o, sâlihlerdendir.» Allah Teâlâ ona, hem dünya ve hem de âhiret mutluluğunu vermiştir. Onun için dünyada geniş ve kolay rızık, geniş ve ferâh konaklama yeri, tatlı bir kaynak, sâliha ve güzel bir eş, güzel bir övgü ile güzel bir anı vardır. İbn Abbâs, Mucâhid, Katâde ve başkalarının da söylediği üzere herkes onu sevmiştir. Bunlarla birlikte o, her yönden Allah'a itâat olan amelleri yerine getirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerime'de: «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'in kinde de...» (Necm, 32) buyururken, bu sebeple burada da: «Ona dünyada mükâfâtını verdik. Doğrusu âhirette de o, sâlihlerdendir.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i



kerime'de de şöyle buyruluyor: «Muhakkak ki: İbrâhîm başlı başına bir ümmetti. Allah'a itâat ederdi ve bir muvahhid idi. Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır. Rabbının nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmıştır. Dünyada ona iyilik verdik. Doğrusu o, âhirette de iyilerdendir.» (Nahl, 120-122).

وَلَوْ طَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأَتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ  
بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنَّكُمْ لَأَتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ  
خَفَا نَادِيَكُمْ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِكَ دَلِيلٍ  
إِنَّ اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

28 — Lût da. Hani o, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, dünyalarda hiç kimsenin sizden önce yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz.

29 — Siz, erkeklere yaklaşıyor, yol kesiyor ve toplanmalarınızda fenâ şeyler yapmıyor musunuz? Kavminin ona cevabı: Doğru sözlü isen, bize Allah'ın azâbını getir, demek oldu.

30 — Dedi ki: Rabbim, bozgunculara karşı bana yardım et.

#### Lût ve Kâvmi

Allah Teâlâ bu âyet-i kerime'lerde de Peygamberi Lût (a.s.)dan haber veriyor. O kavminin kötü işlerini, âlemlerden erkeklere yaklaşmak sûretiyle işlemekte oldukları çirkin amellerini inkâr etmişti. Onlardan önce, Âdemoğullarından hiç kimse bu fiili yapmış değildi. Bu yaptıklarıyla beraber onlar Allah'ı inkâr ediyor, elçisini yalanlıyor, ona muhâlefet ediyor ve yol kesiyorlardı. İnsanların yolları üzerinde durup onları öldürüyor ve mallarını alıyorlardı.

«Ve toplanmalarınızda fenâ şeyler yapmıyor musunuz?» Yani onlar, toplanmakta oldukları oturma yerlerinde yaraşmayacak sözler söyleyip, kendilerine yakışmayan fiiller işliyorlardı. Bunlardan hiç birisinde birbirlerini ayıplamıyorlardı. Birisi şöyle diyor: Topluluk içinde birbirleri



ile münâsebette bulunuyorlardı. Bu açıklama, Mücâhid'indir. Başka birisi ise: Sesli olarak yelleniyor ve birbirlerine gülüşüyorlardı, demiştir. Bu söz de Hz. Âişe (r.a.) ve Kâsım'ındır. Bir başkası: Koçları birbirleriyle toslaştırıyorlar, horoz döğüşü yaptırıyorlardı, demiştir. Bütün bu fiiller onlardan sâdır olmuştur ve hattâ onlar bundan da kötü idiler. İmâm Ahmed'in Hammâd İbn Üsâme kanalıyla... Ümmühânî'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ne «Toplantılarınızda fenâ şeyler yapmıyor musunuz?» âyetini sormuştum, şöyle buyurdu: Onlar, yoldan geçenlere çelme takıp düşürür ve onlarla alay ederlerdi. İşte yapagelmekte oldukları fenâ şeyler budur. Hadisi Tirmizî, İbn Cerir ve İbn Ebu Hâtim de Hammâd İbn Üsâme kanalıyla... Hâtim İbn Ebu Sâğire'den rivâyet etmişlerdir. Hadisi rivâyetten sonra Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadistir. Sâdece Hâtim İbn Ebu Sâğire kanalıyla Semmâk'den rivâyetiyle biliyoruz. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hasan İbn Arafe'nin Mücâhid'den rivâyetinde o, «Toplantılarınızda fenâ şeyler yapmıyor musunuz?» âyeti hakkında şöyle demiştir: onların yaptıkları kötü, fenâ şeyler: ıslık çalma, güvercin ve yuvarlak hale getirilmiş çamurları birbirlerine atma, mecliste soru sorma ve kaftanlarının düğmelerini çözmeleridir.

«Kavminin ona cevabı: Doğru sözlü isen, bize Allah'ın azâbını getir, demek oldu.» Bu da onların küfür, alay etme ve inâdlarındandır. Bu sebeptendir ki Allah'ın peygamberi onlara karşı Allah'tan yardım isteyerek: «Rabbim, bozgunculara karşı bana yardım et.» demiştir.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا فَفِيهَا لَوْطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنِ فِيهَا النَّجِيُّ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتُكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيقَتْ إِلَيْهِ امْرَأَتُهُ بِمِمْ ذُرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجِيكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتُكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٢٣﴾ إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ رَكَنَّا فِيهَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٥﴾

31 — Elçilerimiz İbrâhim'e müjdeyi getirince; dediler ki: Biz bu kasaba halkını yok edeceğiz. Çünkü oranın ahâlisi zâlim kimselerdir.



32 — Ama Lût oradadır, dedi. Elçiler de: Biz orada olanları daha iyi biliyoruz. Onu ve geride kalanlardan karısı dışında âilesini kurtaracağız, dediler.

33 — Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde, bu yüzden o tasalandı ve çok sıkıldı. Ona dediler ki: Korkma ve tasalanma. Doğrusu biz, seni ve geride kalacaklardan olan karının dışındaki âileni kurtaracağız.

34 — Bu kasaba halkına da fâsiklık yapar olduklarından dolayı gökten azâb indireceğiz.

35 — Andolsun ki akleden bir kavim için Biz, orada apaçık bir âyet bırakmışızdır.

Hız. Lût (a.s.), kavmine karşı Allah'tan yardım istediğinde Allah Teâlâ, ona yardımcı olmak üzere melekler gönderdi. Onlar (melekler) müsâfir kılığında Hız. İbrâhîm'e uğradılar. Müsâfire yaraşan şeyleri onlara getirip ikrâm etti. Onların yemeğe karşı istekli olmadıklarını görünce, bundan hoşlanmayıp garipsedi ve içinde onlara karşı bir korku hissetti. Onu kendilerine alıştırmak üzere karısı Sâre'den sâlih bir çocuğu olacağını müjdelediler. Hanımı orada bulunuyordu. Buna çok şaştı. Nitekim daha önce bu konunun açıklaması Hûd ve Hicr sûrelerinde geçmişti. Hız. İbrâhîm'e bu müjdeyi getirip kendilerinin Hız. Lût'un kavminin helâki için gönderildiklerini ona haber verdikleri zaman belki kendilerine mühlet verilir de onlara hidâyet bahşeder diye Hız. İbrâhîm onları müdâfaa etmeye başladı. Onlar: «Biz, bu kasaba halkını yok edeceğiz.» dediklerinde; «Ama Lût oradadır.» dedi. Elçiler de: «Onu ve geride kalan (helâk edilecek)lerden karısı dışında âilesini kurtaracağız, dediler.» Zirâ karısı da küfür de, azgınlıkla onlara benziyor ve onların, aralarında yapagelmekte oldukları hayâsızlığa ses çıkarmayarak hoşnûd görünüyordu. Sonra elçiler, Hız. İbrâhîm'in yanından yola çıkıp güzel yüzlü gençler şeklinde Hız. Lût'un yanına girdiler. Hız. Lût onları bu halde görünce «Tasalandı ve çok sıkıldı.» Onlarla ilgilendi. Ancak onları müsâfir ettiği takdirde onları kavminden koruyamayacağından korktu. Müsâfir etmemiş olsa yine kavminin onlara yapacaklarından korktu. O anda onların durumlarını bilmiyordu. Ona dediler ki: «Korkma ve tasalanma. Doğrusu biz, seni ve geride kalacaklardan olan karının dışındaki âileni kurtaracağız. Bu kasaba halkına da fâsiklık yapar olduklarından dolayı gökten azâb indireceğiz.» Cibrîl (a.s.), onların kasabalarını yeryüzünden sökmüş, sonra gökyüzüne yükseltmiş, daha sonra da tersine çevirmiştir. Allah Teâlâ onların üzerine sıkıştırılmış ve

pişirilmiş, bu, zâlimlere kokuşmuş mıştır. On çâr kılınan akl eden b buyururken leyin onları başınıza a

خَفَرُوا  
صَبَحُوا

36 — Allah'a ibadeti yüzünde dedi.

37 — ni şiddetle diz üstü

Medyen

Allah T O, Medyen ibâdet etme ve öfkesinde edin, âhiret göre bazılar korkma anlı âhiret günü hıne, 6) ây

Hız. Şua tecâvüzden rın yollarını kâr ediyorla



pişirilmiş, Rabbinin katında nişanlanmış taşlar yağdırmıştır. Elbette bu, zâlimlerden hiç de uzak değildir. Allah Teâlâ onların yerlerini, pis kokuşmuş bir göle çevirmiş, onları kıyâmet gününe kadar bir ibret kılmıştır. Onlar, Allah'a dönülecek günde insanların en şiddetli azâba dûçâr kılınanlarındandır. Bu sebeptedir ki Allah Teâlâ: «Andolsun ki, akl eden bir kavim için Biz, orada apaçık bir âyet bırakmışızdır.» buyururken başka bir yerde şöyle buyruluyor: «Doğrusu siz sabahleyin onlara uğrar, üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Hâlâ aklınızı başınıza almaz mısınız?» (Sâffât, 137-138).

وَالِى مَدْيَنَ أَخَاهُ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَقْسُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَآخَذَهُمُ الرِّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾

36 — Medyen halkına da kardeşleri Şuayb: Ey kavmim Allah'a ibâdet edin, âhiret gününe ümid bağlayın ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın, dedi.

37 — Ama onu yalanladılar. Bunun üzerine kendilerini şiddetli bir sarsıntı yakalayiverdi de oldukları yerde diz üstü çökekaldılar.

#### Medyen Halkı

Allah Teâlâ burada da kulu ve rasûlü Şuayb (a.s.)dan haber veriyor. O, Medyen halkı olan kavmini uyarmış, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmelerini, Allah'ın baskınından, kıyâmet günündeki intikâm ve öfkesinden korkmalarını emretmişti. O: «Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin, âhiret gününe ümid bağlayın.» demişti. İbn Cerir'in söylediğine göre bazıları, âhiret gününe ümid bağlama emrinin, âhiret gününden korkma anlamına geldiğini söylerler. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Allah'ı ve âhiret gününü umanlar için onlarda güzel bir örnek vardır.» (Mümtehine, 6) âyeti gibidir.

Hız. Şuayb onları, yeryüzünde fesâda koştuktan, yeryüzü halkına tecâvüzden men'etmiştir. Onlar ölçü ve tartıyı eksik tutuyor, insanların yollarını kesiyorlardı. Bunlarla beraber bir de Allah ve rasûlünü inkâr ediyorlardı. Allah Teâlâ onları, ülkelerinin sarsıldığı büyük bir sar-



sıntı, kalbleri ağızlara getiren bir haykırış, rûhları yerlerinden çıkaracak kadar korkunç zulle gününün azâbı ile helâk etmiştir. Şüphesiz o, büyük bir günün azâbı idi. Onların kıssaları A'râf, Hûd ve Şuarâ sûrelerinde genişçe anlatılmıştı.

Katâde, «Oldukları yerde diz üstü çökekaldılar.» âyetindeki ( جَائِمِينَ ) kelimesini: Oldukları yere ölümler olarak düşüverdiler, şeklinde anlamıştır. Bir başkası: Birbirleri üzerine atılmış halde, fazlalığını getirir.

وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَدْ بَيَّنَّا لَكُم مِّنْ مَّسَاجِينِهِمْ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ  
فَصَدَّ هُمُ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَمَا  
مَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾  
فَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَإِنَّهُمْ أَمْثِلُهُمْ مِنَ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلُ مِنَ الْكَاذِبِينَ  
وَمِنْهُمْ مَّنْ خَفَيْنَاهُ فِي الْأَرْضِ وَمِنْهُمْ مَّنْ أَعْرَفْنَا وَمَا كَانُوا لِيُظْهِرَهُ  
لَكِن كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

38 — Âd ve Semûd kavmini de. Bunu, oturdukları yerlerden anlamaktasınız. Şeytân kendilerine yaptıkları şeyleri güzel göstermişti de onları doğru yoldan alıkoymuştu. Halbuki kendileri bunu anlayacak durumda idiler.

39 — Kârûn'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da. Andolsun ki Mûsâ, kendilerine apaçık burhânlar getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki azâbımızın önüne geçebilecek değillerdi.

40 — Her birini suçüstü yakaladık. Kimine taşlar savuran kasırğa gönderdik, kimini bir çığlık tuttu, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah, onlara zulmetmiyordu, ama onlar kendi kendilerine zulme diyorlardı.



Allah Teâlâ, elçilerini yalanlayan bu ümmetleri nasıl helâk ettiğini, üzerlerine çeşitli azâblar gönderdiğini, onlardan nasıl intikâm aldığını haber veriyor. Âd, Hûd (a.s.) un kavmidir. Onlar Yemen ülkesinde Hadramut yakınlarında mağaralarda otururlardı. Semûd ise Sâlih (a.s.) in kavmi olup vâdi'l-Kurâ yakınlarındaki Hicr'de otururlardı. Araplar onların yerlerini çok iyi bilir ve oralardan çokça geçerledi. Kârûn, bol mallara ve hâzinelerin ağır anahtarlarına sâhipti. Hz. Mûsâ zamanında Mısır kralı olan Firavun ile veziri Hâmân Allah ve Rasûlünü inkâr eden iki kıptidir. «Her birini suçüstü yakaladık.» Onları, durumlarına uygun cezâlarla cezâlandırırdık. «Kimine taşlar savuran kasırga gönderdik.» Bunlar Âd kavmidir. Onlar: Bizden daha güçlü kim vardır? diyorlardı. Onların üzerine son derece soğuk, şiddetle esen ve yeryüzündeki taşları, çakılları taşıyarak onların üzerine savuran bir fırtına gelmiştir. Bu fırtına onları yerden söküp gökyüzüne kaldırmış, sonra ters çevirerek tepesi üstü yere çarpmıştır. Böylece, içi boş hurma kütükleri gibi başsız cesedler halinde kalmışlardır. «Kimini de bir çığlık tuttu.» Bunlar Semûd kavmidir. Tâmm onların istedikleri şekilde, yarılan bir kayanın içinden çıkan deve ile aleyhlerinde huccet konulup onlara açık deliller gönderilmişti. Bununla beraber onlar imân etmemiş; azgınlık ve küfürlerinde devâm ederek Allah'ın peygamberi Hz. Sâlih ile birlikte ona imân edenleri yurdlarından çıkarmak ve onları taşla tutmakla tehdid etmişlerdi. Onların ses ve hareketlerini söndüren bir çığlık onlara gelmiş (ve bununla helâk olmuşlardır). «Kimini yerin dibine geçirdik.» Bu azan, haddi aşan, zulmeden, en yüce Rabba karşı gelen, yeryüzünde şımarık şımarık yürüyen, kendini beğenen ve kibirlenen, kendi dışındakilerden üstün olduğuna inanan ve kibirli kibirli yürüyen Kârûn'dur. Allah Teâlâ, onu ve evini yere geçirmiştir. O' kıyâmet gününe kadar yere batmaya devâm etmektedir. «Kimini de suda boğduk.» Bunlar; Firavun, veziri Hâmân ve sonuncularına varıncaya kadar onun ordularıdır. Bir sabah vakti toptan suda boğulmuşlar ve onlardan hiç kimse kurtulmamıştır. «(Onlara bu yaptıklarında) Allah, (elbette) onlara zulmetmiyordu, ama onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. (Allah'ın onlara bu yaptıkları, onların kazandıklarının tamm bir karşılığı olmuştur.)»

Bizim bu anlattıklarımız âyetin akışından açıkça anlaşılmaktadır ve âyette Leff-ü Neşr vardır. Allah Teâlâ önce yalanlayan ümmetleri zikretmiş, sonra: «(Yukarda anılanların) her birini suçüstü yakaladık.» buyurmuştur. Bizim bu tenbihte bulunmamızın sebebi, İbn Cüreyc'in, İbn Abbâs'ın bu âyet-i kerime hakkındaki değişik bir açıklamasını rivâyet etmesidir. Buna göre, üzerlerine taşlar savuran kasırga gönderilenler; Hz. Lût'un kavmidir. Suda boğulan ise, Hz. Nûh'un kavmi olmalıdır. İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu haberin isnâdı munkatı'dır.



Zirâ İbn Cüreyc, İbn Abbâs'a yetişmemiştir. Ayrıca Allah Teâlâ bu sûrede, Hz. Nûh'un kavminin tûfânla, Hz. Lût'un kavminin de gökten indirilen bir azâbla helâk olunduğunu zikretmiştir. Bu ve öbür anlatışlar arasında epeyce mesâfe (ve yer, diğer âyetler) bulunmaktadır. Katâde «Kimine taşlar savuran kasırğa gönderdik.» âyetinde Hz. Lût'un kavminin, «Kimini bir çığlık tuttu.» âyetinde Hz. Şuayb'ın kavminin kasdedildiğini söyler. Ancak biraz önce zikrettiğimiz sebeple bu da uzaktır. En doğrusunu Allah bilir.

### ONBİRİNCİ CİLDİN SONU